

82.3 (588-64)

Қ-21.

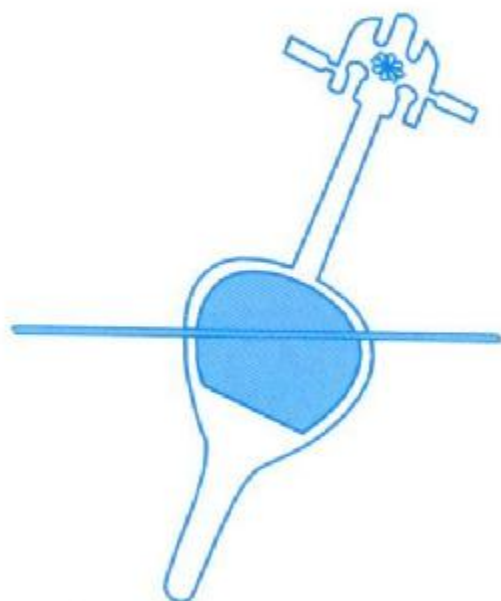
ЎЗБЕКСТАН ИЛИМЛЕР АКАДЕМИЯСИНИҢ
ҚАРАҚАЛПАҚСТАН БӨЛИМИ

Н. ДӘУҚАРАЕВ АТЫНДАҒЫ ТИЛ ХӘМ ӘДЕБИЯТ ИНСТИТУТЫ

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

Көп томлық

9–13-томлар

ТАШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2009

Каракалпак халкының оғада бай руўхый кәдириятларының ажыралмас бир бөледи есапланган халық аўызеки дәрәтпелери, соның ишинде халық дәстанлары, мыңлаған жыллар даўамында әўлаттан-әўладқа, атадан-балаға өтип, ен кәдирли халық гәзийнеси сыпатында изин жоғалтпай киятырған, тәрбиялық әҳмийети күшли бийбаха мийрас болып есапланады. Мәмлекетимиз өз гәрәзсизлигине ерискеннен кейин усы ата мийрасларымыз қайта тикленип, бүгинги күнимиз, ергенимиз, келешегимиз ушын, мәмлекетимиздиң, жәмийетимиздиң кәлиплесиўи, беккемлениўи хәм раўажланыўи ушын хызмет ететуғын қудиретли күшке айланды.

Каракалпакстан Республикасы Жоқарғы Кеңеси хәм хуқиметиниң қоллап-қуўатлаўи менен басланған «Каракалпак фольклоры»ның 100 томлығын баспадан шығарыў жұмыслары азат, еркин Ұатанымыздың руўхый күш-қудиретин буннан былай да арттырыў, ата-бабаларымыздан мийрас болып киятырған руўхый кәдириятларымызға жанаша нәзер таслап, олардың мол мүмкиншиликлеринен елимиздиң келешеге ушын пайдаланыў, миллий сана-сезимлеримизди байытып, миллийлигимизди теренирек аңлаў, инсанларды, биринши нәўбетте, жас әўладты туўылып-өскен Ұатанға, халыққа садықлық руўхында тәрбиялаў жолындағы жана қәдем болып есапланады.

Нәзеринизге усынылып атырған усы басылымға «Қырық қыз» дәстаны (Курбанбай жыраў варианты), «Мәспәтша» (Қайыпназар жыраў), «Едиге» (Жумабай жыраў), «Шәрияр» (Жумабай жыраў), «Қоблан» (Кәрам жыраў) дәстанлары киргизилген. Дәстанлар қолжазба нускалар тийқарында қайта таярланды, бурын баспа жүзин көрген вариантларда қалдырылып кеткен, өзгертилген текстлер қайта тикленди хәм өзгериссиз жиберилди.

Бул дәстанлардан халқымыздың аўызеки дәрәтпелерин жана дәўир көзқарасынан үйрениўди мақсет еткен алым хәм изертлеўшилер, оқытыўшы хәм талабалар, руўхый-мәдени мийрасларымыз бенен қызығыўшы кең жәмәәтшилик үәкиллери пайдаланыўи мүмкин.

Бас редактор:

профессор Н. К. Аимбетов

Жуўаплы редакторлар:

филология илимлериниң докторы, профессор С. Бақадырова
филология илимлериниң кандидаты А. И. Альниязов

Ўзинчә атиндаг'и NMPI
тәмақияли'қ ресурә ворайи'

КЕНТАР № 106053

К 59

Каракалпак фольклоры. Т. 9–13 / Бас редактор
Н. К. Аимбетов; Жуўаплы редакторлар: С. Бақадырова,
А. И. Альниязов; ӨзИА Каракалпакстан бөлими,
Н. Дәўқараев атындағы тил хәм әдебият институты. –
Т.: «Мағнавият». – 2009. – 536 б.

ББК 82.3 (5Ү-6К)

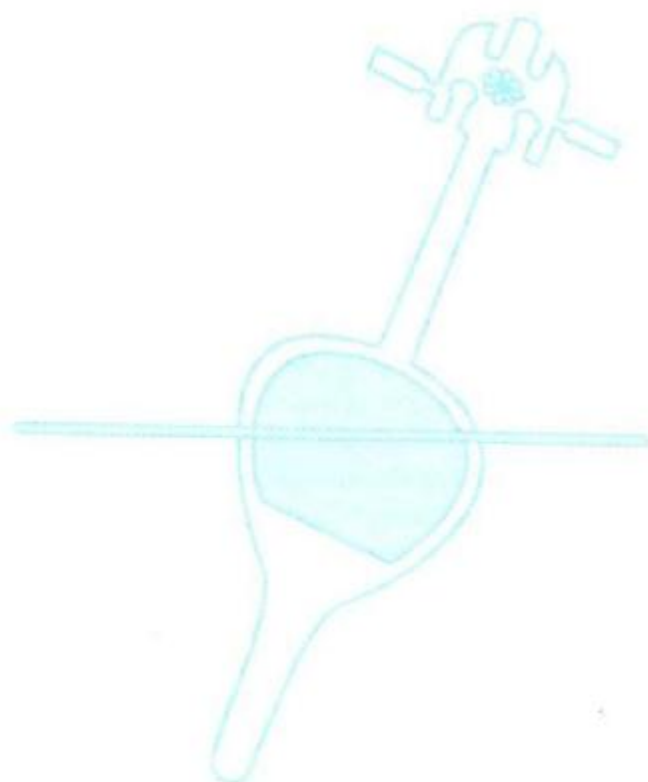
К 4702620204-5
M25(04)-09

ISBN 978-9943-04-094-6

© «Мағнавият», 2009

МАЗМУНЫ

Алғы сөз	4
«Қырық қыз» дәстаны (<i>Қурбанбай жырау Тәжибаев варианты</i>)	7
«Мәспатша» дәстаны (<i>Қайыпназар жырау Қәлімбетов варианты</i>)	177
«Шәрияр» дәстаны (<i>Жумабай жырау Базаров варианты</i>)	225
«Едиге» дәстаны (<i>Жумабай жырау Базаров варианты</i>)	297
«Қоблан» дәстаны (<i>Қарам жырау Нағымов варианты</i>)	401

*Халықтың мәдени қадириятлары,
руұхый мийрасы мың жыллар дауамында
Шығыс халықлары үшін құдіретли руұ-
хый азық болып хызмет еткен.*

ИСЛАМ КАРИМОВ

АЛҒЫ СӨЗ

Усы басылымға «Қырық қыз» (Қурбанбай жырау), «Мәспатша» (Қайыпназар жырау), «Едиге» (Жумабай жырау), «Шәрияр» (Жумабай жырау), «Қоблан» (Көрам жырау) дәстанлары жиберилип отыр. Хәр бир дәстан қолжазба нұсқалар тийкарында қайта таярланды, бурын баспадан шыққан вариантларда қалдырылып кеткен, өзгертилген текстлер қайта тикленди, хәр бир дәстанды атқарған жыраудың жеке атқаруы өзгешеликлерин сақлау мақсетинде хәм, ең баслысы, руұхый мийрасларымыздың түпкиликли мазмунына нұқсан келтирмеу үшін текстлер өзгертилместен жиберилди.

«Қырық қыз» дәстанының Қурбанбай жырау Тәжибаев варианты Төрткүлде 1938-1944-жыллар аралығында Сәдирбай Мәуленов, Шәмшет Хожаниязов хәм Асан Бегимовлар төрепинен жазып алынған. Дәстанның латын имласында жазылған, улыўма көлеми 597 беттен ибарат қолжазба варианты ӨзРИАКҚБ фундаментал китапханасының қолжазба фондында (инвентарь №1144) сақлаулы. Дәстан ең дәслеп Нөкисте 1949-жылы баспадан шыққан.

Бул дәстан өзбек тилинде Уйғын хәм Миртемирдің аудармасында 1948-жылы, С.Сомованың аудармасында рус тилинде Ташкентте 1949-жылы, А.Тарковскийдің аудармасында рус тилинде Москвада 1951-жылы, С.Сомованың аудармасында Москвада 1952-жылы жарық көрди, 1956-жылы өзбек тилинде қайта жәрияланды. Усы жылы Москвада А.Тарковскийдің аудармасында қайта исленип, екінши рет баспадан шығарылды. Дәстан түркмен тилинде Хайыдов хәм К. Таңырқулиев аудармасында 1958-жылы Ашхабатта, қазақ тилинде Х. Ергалиев, С. Мәуленов, А. Шалабаевалардың аудармасында 1959-жылы Алма-Атада, қырғыз тилинде С.Эралиевтың аудармасында 1960-жылы, А. Тарковскийдің рус тилиндеги аудармасы 1983-жылы Нөкисте қайта баспадан шығарылды.

«Қырық қыз» дәстанының бул варианты қарақалпақ фольклорының көп томлығының VI-томы болып 1980-жылы «Қарақалпақстан» баспасынан жарық көрди.

«Мәспатша» дәстаны Абат Алиев төрепинен 1960-жылы Шымбайда жасаушы Қайыпназар жыраудан жазып алынған. Оның қолжазба нұсқасының улыўма көлеми 142 беттен ибарат болып, ӨзРИАКҚБ фундаментал китапханасының қолжазбалар фондында (P-355, инвентарь №114058) сақланбақта. Бул дәстан варианты бурын баспа сөз бетинде жәрияланбаған. Мазмуны бойынша

дәстанның басқа вариантлары менен сәйкес келеди. Бирақ уақыялардың баянланыу өзгешеликтери бойынша хәм гейпара сюжеттердің қосылыу яки алыныу жағдайлары ушырасып отырады. Дәстан басқа қахарманлық дәстанлардағыдай қосық қатарлары қара сөз бенен араластырылып атқарылған, көркемлик дәрежеси жақсы, уйқаслы насыр сөзлер, 7–8, 10–11 бууынлы қосық қатарлары а, а, б, а формасында әпиуайы уйқаслар менен берген. Дәстан вариантында көркем тәкирарлаулар, нақыл- мақалалар жийи ушырасады.

«Едиге» дәстанының Жумабай жырау Базаров вариантын белгили композитор, республикалық Бердақ атындағы сыйлықтың лауреаты Әбдирейим Султанов 1986-жылы жазып алған. Дәстан ӨзРИАККБ фундаментал китапханасының қолжазбалар фондында (Р-137, инвентарь №171234) сақланады. Қолжазба 3 улыуға дәнтерден ибарат болып, жәми 506 бетти құрайды.

Бурын жәрияланбаған бул дәстан көркемлик жақтан жүдә ықшам, мазмунлық өзгешеликтеринде жыраудың жеке импровизаторлық қәсийеттери айқын сезиледи. Уақыялар күнделикли халықлық тил менен баянланады. Дәстандағы гейпара сюжеттер менен эпизодлар жыраудың жеке уқыплылығына фәрезли халда гейпара өзгерислерге ушыраған.

Бул вариант «Едиге» дәстанының жазып алынған ең соңғы вариантларының бири. Усының өзи дәстаның халқымыздың санасында елеге шекем сақланып киятырғанлығын, оның миллий түсинигимиздеги қәдир-қымбатын сәүлелендиреди.

«Қоблан» дәстанының Кәрам жырау Нағымов вариантын жыраудың өзи жазып, 1959-жылы ӨзРИАККБ фундаментал китапханасының қолжазбалар фондына тапсырған. Дәстан анық, сулыу етип жазылған, көлеми 506 беттен ибарат (Р-92, инвентарь №33700).

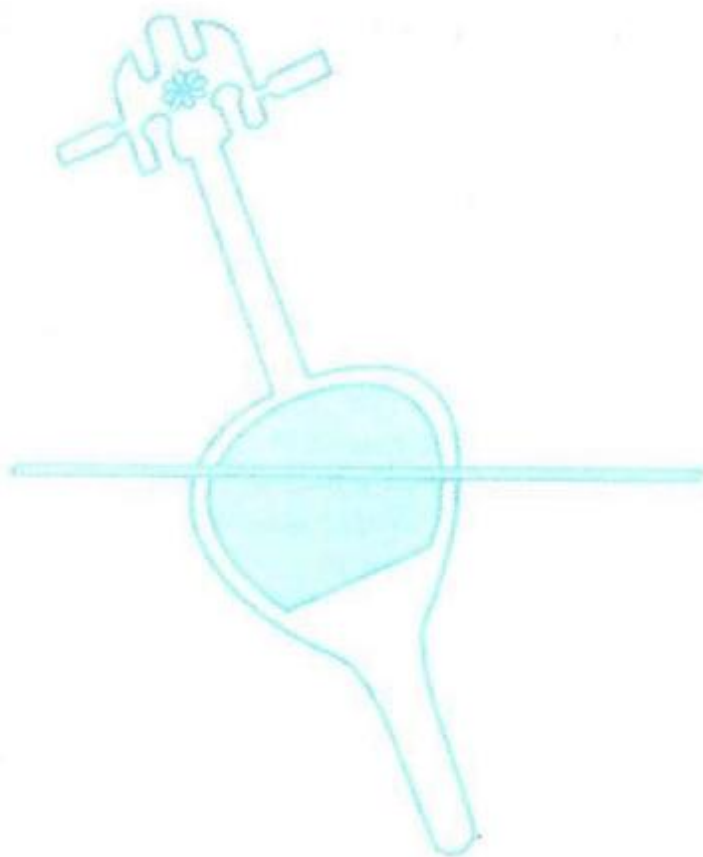
«Қоблан» дәстанын Кәрам жырау өзиниң әкеси Нағым жыраудан хәм соңынан белгили Хожамберген (Өгиз) жыраудан үйренген. Нағым жырау қарақалпақлардың атақты жырауларының бири Шымбайлы Турымбет жырауға шәкирт болған хәм «Қоблан» дәстанын сол Турымбет жыраудан үйренген.

Кәрам жыраудың «Қоблан» варианты өзиниң мазмуны хәм сюжети жағынан белгили Есемурат жырау вариантына жүдә жақын келеди. Соның менен бирге, басқа вариантлардан өзиниң мазмуны хәм формасы жағынан бир қанша өзгешеликтери менен ажыралып турады. Толығы менен қосық қатарлары арқалы берилген бул дәстанның улыуға көлеми 14 мың қатардан аслам. Қосықлар 7-8 хәм 11 бууынлы, төрт қатарлы болып келеди. Қосықтарының бууын өлшеуи, уйқаслығы, ырғағы бузылмай таза сақланған. Тили, сүүретлеу құраллары оғада бай, көркемлик дәрежеси жоқары. Дәстанның бул вариантында қарақалпақ халқының турмыс салты, дәстүри, үрп-әдеттери, қәде-қәуметтери күтә бай сүретленген. Бурын жәрияланбаған.

«Шәрияр» дәстанының Жумабай Базаров вариантын 1980-жылы Кырықбай Байниязов жазып алған. Улыўма көлеми 507 беттен ибарат дәстан қолжазбасы ӨзРИАҚҚБ фундаментал китапханасының қолжазбалар фондында (Р-373 инвентарь №127575) сақланбақта.

Жумабай Базаров жырлаған «Шәрияр» дәстанының усы варианты бурын жәрияланбаған, оның көркемлик дәрежеси жүдә жоқары, идеялық мазмуны толық сақланып жазылған. Буннан басқа Жумабай Базаровтың жырлаған «Шәрияр» дәстанының аудиокассетаға жазылған варианты ӨзРИАҚҚБ Н.Дәўқараев атындағы тил хәм әдебият институтының музыкалық лабораториясында сақлаўлы.

Дәстанларды баспаға таярлаўда Өзбекстан Республикасы Илимлер академиясы Қарақалпақстан бөлими Н. Дәўқараев атындағы тил хәм әдебият институтының илимий хызметкерлери: филология илимлериниң докторы К. Байниязов, филология илимлериниң кандидатлары Ж. Хошниязов, А. Альниязов, илимий хызметкерлер Ю. Байсағатов, Т. Қанаатов, аспирант Г.Сайымова, компьютер операторлары Б. Сейтбекова, А. Пурхановалар қатнасты.

* * *

Бурынғы өткен заманда,
Сол заманның кәдиминде,
Ата журты Түркистанда,
Саркоп деген калада,
Аз ноғайлы елатында,
Лакабы аскан,
Дәулеті таскан,
Аллаяр деген бай болды.
Төрт түлиги сай болды,
Душпаннан өшти алғандай,
Ғайратлы, кайтпас, исине,
Халайық хайран калғандай,
Ақыллы, сақый, кең пейил,
Көргеннің кеулі толғандай,
Алты улы бар еди.
Тал шыбықтай тауланған,
Алтын киби пууланған,
Кара қаслы, қолаң шашлы,
Жаўдыр көзлі, шийрин сөзлі,
Ерни жука каймактай,
Аўзы сулыў оймактай,
Писте мурын, бадам кабак,
Кең кушаклы, ак тамак,
Хинжи тисли, пери түсли,
Даңқы түскен жәханға,
Алтын гәўхар басында,
Өзи он төрт жасында,
Алты улдың ортасында,
Ерке болып ол өскен,
Гүлайым атлы жалғыз кыз болды.

Жарқырайды өңиринин тумары,
Тарқағандай ер жигиттин кумары,
Усы жасларына келип Гүлайым,
Дүньянын жүзине түсти хабары.

Хабар жеткеннен соң дүнья жүзине,
Хәрким ашық Гүлайымның өзине,
Не жигитлер шийрин жаннан кешкендей,
Күлип айтқан жалғыз аўыз сөзине.

Көрген жанлар келбетине тойғандай,
Ар-сар болып ақыл-хуушын жойғандай,
Айсыз түнде шыкса ол кыз далаға,
Қараңғы үйге хасыл гәўхар койғандай.

Бағ ишинен хасыл гүллер тергендей,
Саўлаты оның күн орнына жүргендей,
Күн шыкпастан қырық жыл камал болса да,
Аппак жүзи ай сәўлесин бергендей.

Айбатланса батырлар да корққандай,
Қулы болып есикте от жакқандай,
Нәзер салып келбетине карасан,
Туркын оның сом алтыннан сокқандай.
Усылай болып Гүлайым,
Келди он бес жасына,
Келгенде он бес жасына,
Айттырған жигит көп болды,
Ағасынын есиги,
Сайылшы батка топ болды.
Сондадағы Гүлайым,
Биреўин көзге илмеди.
Бай баласы келсе де,
Оңлы жуўап бермеди,
Мәрт болды кыз жасынан,
Шугыл сөзге ермеди,
Тереңнен шыққан кундыздай,
Ерте турып, кеш батқан,
Өмирзая жұлдыздай,
Көргеннің ишин жандырып,
Сүймей мийрин кандырып,
Дәўран сүрди Гүлайым,
Қасына қырық кыз алдырып.
Қарсы жаўдан кайтпады,
Тайынып сөз айтпады,
Шашларын қыя таратпай,
Келген жигитти жаратпай,
Елден ерек болыўға,
Қырық кызы менен Гүлайым,
Бәрха бөлек турыўға,
Атасынан сорайды,
«Мийўалы» деген атаўын.
Берди атасы иркілмей,
Қызының етип кәлеўин,
Гүлайымдай перийзат,
Жаздырып енди татаўын,
Атасы берген мәканға,
Тиктирди сәнлеп отаўын.
Атасынын устасынан,
Он еки уста алдырып,
Айланасына отаўдын,
Қоладан қорған салдырды,
Полат пенен шойыннан,
Дәрўазасын ойдырды,
Босағасын беклетип,
Қорғасын полат куйдырды,
Дәрўазаның қапысын,
Бир жыл төрт ай соқтырды,
Сулыў қылып сырт бетин,
Артық жерин қыйдырды,
Үлкенлигин соннан бил,

Капысының бир жағын,
 Үш жүз адам шақырып,
 Зорға тиклеп қойдырды.
 Нешише күнлер толғанда,
 Қалғанын да турғызды,
 Бес гилтли үлкен кулыпты,
 Дәрүзаға урғызды.
 Қорғанға қулыпты урған сон,
 Атаудың пайтак жерлерин,
 Кос әкелип сүргизди,
 Шор ашып қалған жерине,
 Хасыл төгин төккизди,
 Суўға әбден қандырып,
 Гүл-бакшалар еккизди.
 Бирнешше күн өткенде,
 Жыл өтип, айлар жеткенде,
 «Мийўалы» атау бағ болды.
 Жайнаған гүллер ашылды,
 Ишинде бүлбүл сайрады,
 Мийўалар писип жайнады.
 Өз алдына Гүлайым,
 Уллы тойды тойлады,
 Кырык кызы менен атауда,
 Тартып ылақ ойнады.
 Кейнине ертип биразын,
 Курға шығып сүйретти,
 Кылыш берип колына,
 Батырлыққа үйретти,
 Акылды туўған Гүлайым,
 Кырык кызға етти зийнетти.
 Қарыўланып кырык кызы,
 Атларына минеди,
 Беккем буўып беллерин,
 Еркекше кийим кийеди,
 Төрт бөлишип он-оннан,
 Жаў болып бакка тийеди,
 Қарсы шығып жигирмасы,
 Кара шашын түйеди,
 Келгенлерди қырған болып,
 Аўдарып алып атынан,
 Бир жерге бәрин үйеди.
 Буны көрип Гүлайым,
 Шакалақлап күледи,
 Күледи де сөйлейди:

– Мен жылайман бир кудайға зар-зар,
 Кыслар болса үргин урып жаўар қар,
 Бағ ишинде сайран еткен кырык кызым,
 Аз да болса айтатуғын сөзим бар.

Үш жыл болды бул атауды жайладық,
 Бедеўлерди тал белдеўге байладық,
 Сейислердей кырык бир атты суўытып,
 Кеше-күндиз түрли ойын ойнадық.

Бедеўлерге беккем етип салдык ер,
 Минип шықтык, омыраудан акты тер,
 Күш бермейди, алып кашты пыскырып,
 Нени сизди мынау турған Карагер?

Кара таска қайрап басып туяғын,
 Оқыранып қарайды ояк-буяғын,
 Жан жолдаслар бул сөзиме жуўап бер,
 Не себептен тикирейтти кулағын?

Қатты жерге жатық жалын тарады,
 Киснейди ат, сести жерди жарады,
 Шабытланып күни-түни Карагер,
 Кайта-кайта неге көкке карады?

Шақырсам да шаккан шауып келмеди,
 Турып қалды, урсам тағы жүрмеди,
 Иркилместен жуўап берин, кырык кызым,
 Көп тепсинип неге жемин жемеди?

Көп таңланып, қарап арқа-қублаға,
 Қарамастан салған қорған-қалаға,
 Ушқан кустай пәрдийўалдан секирип,
 Не себептен шығып кетти далаға?

Кырык жолдасым қапталыма келинлер,
 Бул сумлықты шаккан ойлап билинлер,
 Бүгин емес, ертең кештен қалдырмай,
 Айтқанымға толық жуўап беринлер.

Сонда турып кырык кызы,
 Хайран болды бул сөзге,
 Неге хайран болмасын,
 Көринген ис жоқ көзлерге,
 Кырык кызы қатты ойланып,
 Ендирди сарғыш жүзлерге,
 Саўалға жуўап бералмай,
 Не екенин билалмай,
 Таярланды излерге,
 Базыбир қызлар шыдамай,
 Шығып кетти дүзлерге.
 Усы кырык кыз ишинде,
 Бийдай рең, кой көзди,
 Акылды, аўыр минезли,
 Жүреги аттың басындай,
 Шаккан шакмақ тасындай,
 Сәрбиназ сулыў бар еди.
 Пери киби Сәрбиназ,
 Хәмме кыздан жас еди,
 Жас болса да перийзат,
 Бул кызларға бас еди,
 Рәхим етти кызлардың,
 Көзден акқан жасына,
 Хәммесине қол былғап,

Шақырып алды қасына,
Қасына қызлар келген соң,
Сәукеле кийди басына,
Сыландырып қызларды,
Ертіп алды артына,
Кешегі берген сағалды,
Қойды түйіп ядына,
Сағалға жууап бериуге,
Бас ийіп келди Сәрбиназ,
Гүлайымның алдына,
Жууап берди Гүлайым,
Сәрбиназ турып сөйледі,
Сөйлей беріп не деди:

– Бәхәр болса бағда гүлдер терейін,
Өлгенимше мен кейніңе ерейін,
Кешегі айтқан сорауына, жан апа,
Жаман-жақсы бул жууапты берейін,

Атана айтып шебер уста алдырдың,
Қаттылаһсан ерди кейін қалдырдың,
Он тоғыз ай Мийуалыдай атауға,
Қола менен берік қорған салдырдың.

Дәрүазаны шойын менен куйдырдың,
Алдын сәнлеп, алтын менен ойдырдың,
Ким тартса да қозғалмаһтан берік етіп,
Аузына бес гилтлі қулып урдырдың.

Хабарым бар, бар күшлерди тақладың,
Алты ай болды, бедеулерди бапладың,
Жыйнаһтарып жау-жарақты, жан апа,
Найзаларды қарағайға сапладың.

Қорған еттің Мийуалының алабын,
Баслап жүрсен батыр ердин талабын,
Тат бастырмаһ, күнде беріп қолларға,
Майлап қойдың қылышлардың қынабын.

Базыбир жерге түнде барып епледин,
Найза ушын тегірдекке кепледин,
Хабарым бар бәрінен де, жан апа,
Саудыраған сауытларды сепледин.

Қапталына жыйнап алып бизлерди,
Жеміс еттің қуурап атқан дүзлерди,
Қыркымызды қырық бедеуге миндирип,
Түсиникли айттың талай сөзлерди.

Аттан жығып арман-берман сүйреттің,
Қылыш беріп, оңды-солға серметтің,
Қаза тайын, жауға қалай барыуды,
Жан апажан, үш ай, он күн үйреттің,

Бес жыл болды, қалмақ ханы қаласын,
Салық пенен қуулап көли-даласын,

Таярланып бизін елди талауға,
Мәқан етті «Ақдәрья»ның жағасын.

Бул қалмақтың үш мың үйли көши бар,
Батыры көп, қайтпайтуғын күши бар,
Сурша баслап алты жылдан келеди,
Атаңызда алатуғын өши бар,

Сенин ушын тәнде жаным қәбапты,
Асықпайын, көп етейін тауапты,
Алты жылдан Сурша келип, апажан,
Жан шығармай қамал етер Сарқопты.

Сауаш болып, бедеу атлар шабылар,
Күн-түни тыным таппай сабылар,
Тап сол күни атаң минген торыға,
Қайғы менен қара шекпен жабылар.

Излеп келген душпан жыртар жағанды,
Байламақшы болар аққан сағанды,
Бул қалада шырқыратып, жан апа,
Асар дарға алты бірдей ағанды.

Жан апажан, бундай исти еткенин,
Келешекти ойлап-ойлап билгенин,
Сол күнлери жауға жесир болмаһтан,
Дастықларын алып өлсин дегенин.

Сонда, апа, ақ сауытты кийерсен,
Қырық қызыңды кейніңге ертерсен,
Аға менен ата кегін алыуға,
Қалмақлардың бир шетинен тийерсен.

Қызыл қаннан дәрья болар қара жер,
Буннаңдағы жаман бәлки, салсам сер,
Сол уақлары қушақласқан өликтен,
Хеш сүринбей ыргып шығар Қарагер.

Оқыранып тикирейтсе қулағын,
Қара тасқа қайрап басса туяғын,
Сол сауашта тум-тусынан оқ тийіп,
Омыраудан ашар қанның булағын.

Шакқан шауып шақырғанда келмесе,
Көп танланып, берген жемди жемесе,
Жан апажан, сени жауда қалдырмаһ,
Алып шығар оқтан ушып өлмесе.

Қатты жерге жатық қалын тараса,
Шыбытланып бәрха көкке қараса,
Хабары бар қалмақлардың атынан,
Шыдамайды дүбірлері көп шықса.

Әне, апа, мениң усы билгеним,
Сауалына қысқа жууап бергеним,

Кәте болса, кәхәрленбей кешириң,
Усы еди ойлай-ойлай жүргеним.

Алты жылдан қызар сауаш майданы,
Қалмақлардың келер батыр палуаны,
Ким өледі, ким қалады соңында,
Апажан, ойланып билмедім аны.

Сол ұақлары Гүлайым,
Сәрбиназдай сулыұдың,
Қушақлап сүйди бетинен,
Келешекті билдің деп,
Сауатыма, карағым,
Толық жууап бердің деп,
Гүлдер қосты дәстине,
Сарпай жапты устине,
Тағы басқа зат берди,
Сәрбиназға Гүлайым,
«Ақылым» деген ат берди.
Ақ отауға апарып,
Алдына сойыс койдырды,
Бир өзине атақлап,
Қунан койлар сойдырды.
Қасындағы қырық қызды,
Паллар менен тойдырды,
Хәммесиннің шашларын,
Сулыұлық пенен өргизди,
Сәрбиназды бас етип,
Қайтадан хасыл кийгизди,
Өмириңде қырық қыздың,
Көрмегенін көргизди,
Усылай етип Гүлайым,
Кеңнен алды өристи,
Атларын баппап барлығы,
Ислерине киристи.
Күнде мәслик, күнде той,
Мийуалы бағлы атауда,
Қырық қызы менен Гүлайым,
Таярланып сауашка,
Жата берди отауда.

Гүлайымдай сулыұға,
Ашық жигит көбейди,
Қорғанына киралмай,
Сығалап сырттан жүреді,
Жолын алып пақырлар,
Қабаклары катады,
Үміт пенен үнилип,
Дәруазада жатады.
Сонда да қыз көринбей,
Дицкелерін құртады,
Харып-ғалып биразы,
Елатына қайтады.

«Не қылып қайттың?» дегенге,
Көп өтирик айтады:
— Бардым қыздың жайына,
Умытпасам, досларым,
Қанды мийрим ойынына,
Ашық болып жүр екен,
Қоллар салдым мойнына,
Бирге жатып еки күн,
Сордым қыздың ләбинен,
Қушағынан шығалмай,
Қыстым қыпша белинен,—
Деп биреулер мақтанып,
Шұғыл сөзлер таратты.
Әйне усы мәхәлде,
Саркоптың шығыс елинде,
Суұқылдаған суұжұқпас,
Әшир менен Аманкул,
Еки қақай бар еди,
Тағы бир қақай бар еди,
Ол қақайдың лакабын,
«Сәйеке шунақ» дер еди,
Бул шунақтың қасында,
Әшир менен Аманкул,
Удайына бар еди,
Үшеуі де бир қызға,
Бир жолықсак дер еди,
Гүлайымдай сулыұды,
Көрмеге интизар еди.
Бир күнлери үшеуі,
Отырып әбден ойласты,
Сол ұақлары Сәйеке,
Узақ сөзин баслады,
Аманкул менен Әширдің,
Қапа кеулин хошлады:
— Хә, досларым, досларым,
Атларға ерди салайық,
Айылды беккем шалайық,
Гүлайым жатқан отауға,
Атлар шауып барайық,
Қорғанына бағына,
Қутлы болсын айтайық,
Хә десе аузын ашырмай,
Қырық қызын гәптен утайық,
Кеуілде әрман қалмасын,
Тутайық қос алмасын,
Жатқарса, сонда жатайық,
Жатқармаса, досларым,
Ойнап-күлип көп ұақыт,
Кейнимізге қайтайық.
Сол ұақлары Аманкул,
Қаны қашып жүзинен,
Бул сөзлерди еситип,
Талып қалды есинен,
Бирақ жаман көуип етти,

Кешеги көрген түсинен,
Сондадагы Аманкул,
Жаксылык деп жылады,
Көп уақытлар сулк болып,
Өбден есин жыйнады.
Хасыл кийим кийинип,
Ат-тонларын сайлады,
Какайға ерип Аманкул,
Гүлайым жаткан отауға,
Барыуға белди байлады.
Ергиси келмей буларға,
Барғысы келмей, досларым,
Қыйын-кәуип жолларға,
От басында зарланып,
Таяғын услап қолларға,
Әшир турып сөйледі,
Анда Әшир не деди:

– Тарықканда көзден ағар қызыл қан,
Жаслай өлсең қалмас сенде бир нышан,
Атланбағыл, айтатуғын арзым бар,
Бирге өскен Аманқулдай жоражан.

Ядымда тур айтып кеткен накылын,
Сорлақ жерге өнермекен дақылын,
Гүлайымның қорғанына атланып,
Сорқайнаған, кетип жүр ме ақылын?

Гүлайымды жүдә жаксы көресен,
Бул какайдын кейинине ересен,
Қорғанына бес гилтлі қулып урыпты,
Барған менен оған қалай киресен?

Онда барсан арзыу-халды айтарсан,
Дәрүзаға басты қойып жатарсан,
Алты күнде атын, өзин аш болып,
Өрман менен кейинине кайтарсан.

Кимлер берер ишетуғын асыңды,
Сұрталмайсаң көзден аққан жасыңды,
Айтқаным сол, ашыуланса Гүлайым,
Томалатып кесип алар басыңды.

Услап алып, маңлайыңды ол бузар,
Таяк урып, канатыннан қайырар,
Барма, достым, бул какайға исенип,
Аман қоймас, бул күніңнен айырар.

Гүлайым ашылған бағда қызыл гүл,
Күн-түни сайрап турған ол бүлбил,
Барған менен дәртине дәрт қосылар,
Айтын болдым, ендігисин өзин бил!

Сол уақлары Аманкул,
Не дейди бул ақмақ деп,
Қарлар киби борайды.

Әширге кайтып сөз бермей,
Какай алдын орайды,
Өзинен қалмай жүриўди,
Аманқулдан сорайды.
Аманқул буны мақул деп,
Минип алды атына,
Қарамады бул сорлы,
Әширдің хаслы-затына,
Сәске уақта жоқ болды,
Қакайдың ерип артына.
Түршикти Әшир өзинен,
Хеш бир мәни шықпады,
Айтқан ақыл сөзинен,
Қан аралас жас ақты,
Бул пақырдың көзинен,
Қайғы менен қуўарып,
Қаны қашты жүзинен,
Песин уақта атланды,
Кеткенлердің изинен.
Қолға қамшы алады,
Астындағы торының,
Басын жолға салады,
Ат шомылды терлерге,
Әшир сонда зар жылап,
Сыйынды кәмбил пирлерге.
Бағанағы кеткенлер,
Жеткенде бираз жерлерге,
Асты Сарқоп дөңинен,
Заўлап өтті бул Әшир,
Алтынбайдың үйинен,
Торының көзин жайнатып,
Суўлығын ғарс-ғарс шайнатып,
Кеткенлердің изинен,
Арадан аз уақ өтпей-ақ,
Қуўып жетти кейнинен.
Сәйеке менен Аманқул,
Буны көрип қарысты,
Алдағы исти ойламай,
Орынсыз жерге тарысты,
Қыя шөлде үшеуі,
Байрақсыз атлар шабысты,
Көп узамай Аманқул,
Ойлап билди намысты,
Какайдан қашып достына,
Сол майданда табысты.
Қиятырып үшеуі,
Гүлайымдай сулыўды,
Бир-биринен қызғанып,
Ишлери оттай жанады,
Гүлайым деген атына,
Какайдың мийри канады,
Оннан бетер Аманқул,
Ат үстінде таўланып,
Еки ашықтың қасында,

Өшир де бактын сынады,
 Ар-сар болып үшеуі,
 Дәртке дауа табалмай,
 Ах урады шөлдерде,
 Хеш бир тақат еталмай,
 Гүлайым жатқан атауға,
 Асығыста жеталмай,
 Аркалары козады,
 Көринер ме деп қорғаны,
 Мойындарын созады,
 Қыя шөлде ат шауып,
 Биринен бири озады,
 Тыныш таппай еки аяғы,
 Тебингилер тозады.
 Бирин-бири табалап,
 Шаршаған атын сабалап,
 Гүлайымдай сулыұды,
 Гә жаманлап, гә мактап,
 Сәйекедей бул қақай,
 Сулыұ жағын жақлайды,
 Ат үстінде ах урып,
 Гүлайымды мактайды:

– Қатар қойып қаратқанда айнаға,
 Кеуілдерім кетпес хаслан қыяға,
 Ах, жигитлер, Гүлайымдай перийзат,
 Буннан сонға бир-ақ келер дүньяға.

Алтын қаслы жүзиги бар қолыңда,
 Қырық қыз хызмет етер оңлы-солыңда,
 Әрманым жоқ, бетим тийип бетине,
 Шейит болып өлсем соның жолыңда.

Жаным құрбан Гүлайымның жолына,
 Кірмей-ақ қояйың мамық қойнына,
 Бул дүньяда болмас еди әрманым,
 Қушақласып қолым тийсе қолына.

Бул бойымнан кетер болды дәрманым,
 Ашықлықтан қурыды ой димарым,
 Гүлайымның сүйсем аппақ бетинен,
 Бул дүньяда болмас еди әрманым.

Көзім түссе жаудыраған көзіне,
 Жаным құрбан Гүлайымның өзине,
 Тамақ ишпей жатар едим он бес күн,
 «Хош келдіңіз» деген жалғыз сөзіне.

Сонда Аманқұл сөйлейди:

– Өле берме өйтіп, Сөйеке жора,
 Атыңды урып еттің саңларын жара,
 Ол қыз саған оңлы жууап бермейди,
 Қайт кейнине тезден, маңдайы қара.

Барған менен ол қыз саған тиймейди,
 Сөзлер айтсаң құлағына илмейди,
 Қайт кейнине, хәлек болма, қақайым,
 Жарылып өлсең де жууап бермейди.

Ол қыз айлан жақсы, күннен де арыу,
 Оның бар ағасы қайтпастай қарыу,
 Хау, қақайым, айтқаныма кулақ сал,
 Саған уят, билесен, ол жерге барыу.

Ол қыз кулақ салар мениң сөзіме,
 Хәр ұақытта көринеди түсіме,
 Сен барсан да алыс жолдан ат шауып,
 Гүлайым ылайық мине мениң өзіме.

Ағызба олай деп көзіннің жасын,
 Ах урып жаңлатпа таулардың тасын,
 Гүлайымның мен боларман сүйгени,
 Өлерсен, тарт қақай, атыңның басын.

Бул дүньяға еки қайтып келмеспен,
 Әжел жетпей әрман менен өлмеспен,
 Гүлайымды көз алдымда шайқалтып,
 Өлла-билла, сен қақайға бермеспен.

Сол ұақлары болғанда,
 Қақай минди ашыуға,
 Шығарып алды қылышын,
 Аманқұлдай сорлының,
 Қанын суұдай шашыуға,
 Қорққанынан қақайдан,
 Атын бурды Аманқұл,
 Кейнине қарап қашыуға,
 Көтерди қақай найзасын,
 Суғыу ұшын жораға,
 Қылышын алды қынаптан,
 Аманқұлды шабыуға.
 Енди шаптым дегенде,
 Жан сауға деп жалтақлап,
 Өшир түсти араға.
 Сонда Өшир сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

– Мен жылайман бир құдайға зар-зар,
 Бул дүньяда көпти сықмар, пейли тар,
 Елден шыққан еки бирдей жолдасым,
 Аз да болса айтатуғын сөзім бар.

Қаслары қайқайған, мұрыны батық,
 Құлағы тикірейген, ерини тартық,
 Бул майданда қылышласып екеуің,
 Соншама мактайсыз, қай жери артық?

Қоллары камыстай, бармағы жууан,
 Көзлери алады, қылығы хайуан,

Ол кыз ушын отқа түспен, жоралар,
Бети быдым-быдым, шын түйетабан.

Ауызы кемсейген, тислери кетик,
Гөнерген келбети — ақдушта етик,
Бетлери бөкпендей, каслары жабык,
Урты томпайған, көзлери питик.

Бүйте берсе кеуіл дәртке толады,
Елди гезген дүнья жүзин шолады,
Ол кыз сондай саллакының басшысы,
Бармасак, жигитлер, қалай болады?

Сол ұақлары Сәйеке,
Әширге жаман қарады,
«Не дейсең шайтан, ақмақ» деп,
Қайта-қайта сорады:
— Атана нәлет, хә, Әшир,
Жиллимисен, сәўмысан?
Гүлайымдай сулыұды,
Мунша дәлкек қыласан,
Атыңның басын тартасан,
Атақлы байдың қызына,
Қандай сөзлер айтасан?
Жүрегинди жараман,
Бұл сөзлердин хәммесин,
Гүлайымға айтаман,
Ағызып көзден жасынды,
Гүлайымдай сулыұға,
Адыраман басынды, —
Деп айтты да Сәйеке,
Атына камшы басты,
Шаны-шанға уласты,
Әне-мине дегенше,
Саркоптын кумынан асты,
Әшир менен Аманқул,
Кейнине қарап қайталмай,
Арадан қашқан қақайдын,
Кейининен жеталмай,
Әшир не деп қиятыр:

— Бұл жолдарға бирге келген қақайым,
Ауырып тұр таслар қакқан бақайым,
Алыс жолға шаптын қара атыңды,
Усыншама неден болды гүнайым?

Сарғышка толтырма көздің қарасын,
Қашық етпе екеуіңнің арасын,
Айтатуғын бір-еки ауыз сөзім бар,
Тартып тұр, қақайым, атыңның басын.

Ойлансаң, қақайым, енди кейин қайт,
Көріуши едим сени достымнан зыят,
Берер саған сақлаулысын сарғайтып,
Барағойсаң Гүлайымға сәлем айт.

Аркадан ыскырып дауыл есер ме?
Аспанның жұлдызы жерге түсер ме?
Қақай барған менен мени жаманлап,
Молла кескенімди еки кесер ме?

Айтып бар, байласын еки қолымды,
Жетсе шама, көмсин туұры жолымды,
Хау, қақайым, Гүлайымға айтып бар,
Жылқымды айдатып, бузсын толымды.

Айтып бар, қақай, айтып бар,
Қолыңнан келсе жаудыр қар,
Қаншелли жаман болса да,
Гүлайым маған интизар.

Алқымын керинкиреп,
Қақайдың кейнине еринкиреп,
Әшир менен Аманқул,
Қала берди сол жерде.
Екеуи тұрып ойласты:
— Қақай бұл кеткеннен кетер,
Гүлайым жатқан отауға,
Хәпзаматта жетер,
Барған менен жаманлап,
Гүлайым бизге не етер?
Болған исти баянлап,
Қақай биримлеп молайтар,
Кеш болғанда жаталмай,
Ашықтығын айталмай,
Қайғының зарын ол тартар,
Зәлел көрген базаршыдай,
Салбырап қақай ол қайтар.
Тасаға атты байлайық,
Не берер екен Гүлайым,
Жолын аңлып жатайық.
Атларын тасаға байлап,
Түрли-түрли ой ойлап,
Таяқ услап қолына,
Әшир менен Аманқул,
Жата берди бұл жерде,
Қақайдың қарап жолына.

* * *

Алқысса сөзди еситин,
Сәйекедей қақайдан.
Сол кеткеннен кетеди,
Гүлайым жатқан отауға,
Хәпзаматта жетеди,
Дөрүзанын алдында,
Саз дауыс пенен бақырды,
«Хабарлас» деп шақырды.
Сол ұақытта Гүлайым,
Қырық қызын атқа мингизип,
Сауытларын кийгизип,

Хәлин сынап жүргизип,
 Жоргаларын сүргизип,
 Шынықтырып жүр еди.
 Бир уақытлары еситти,
 Даладан шыккан дауысты,
 Исин таслап Гүлайым,
 Кыялы соған ауысты.
 Жарқыратып теңгесин,
 Койып истин өңгесин,
 Шақырып алды қасына,
 Сөзге шешен жеңгесин,
 Шақырып алып Гүлайым,
 Жеңгесине сөйледі,
 Сонда сулыу не деди:

– Тарыкканда көзден ағар сел боп жас,
 Кайғы менен жарылмай ма қара тас,
 Дәруазаға биреу келген усайды,
 Жентежаным, тезирек барып хабарлас.

Өнге болса берман карап жүргизбе,
 Босағаға хасла колын тийгизбе,
 Арзы болса айтсын турып сол жерде,
 Атын услап бағ ишине киргизбе.

Ондай етип айтқанына көнбесе,
 Көзге илип сени адам демесе,
 Балағатлап айтпағайсан жаман сөз,
 Сабыр еткіл кейинине кетпесе.

Шашгенемди бестен таллап өремен,
 Ким болса да ғайратын мен көремен,
 Киргизбегил, сабыр етсин сол жерде,
 Кырык қыз бенен барып жууап беремен.

Бул сөзлерди еситип,
 Гүлайымның жеңгеси,
 Карады оң-солына,
 Хайран қалды бул қыздың,
 Ақылының мольна,
 Келгенге жууап бериуіге,
 Түети әсте жолына,
 Қорғаншаның бес гилтин,
 Берик услап колына,
 Капыны ашып караса,
 Ат үстінде кайкайып,
 Түси сууық шаяндай,
 Қустан кашқан қояндай,
 Қакайды сонда көреді,
 Қыз жеңгесин көргеннен,
 Қакай да сөйлей береді:

– Мен келемен алыс жолдан ат шауып,
 Кыя шөлде адаспастан жол тауып,

Еки адам жаманлап Гүлайым қызды,
 Мен өле жазадым еслерим ауып.

Гүлайымды жаманлады еки адам,
 Оны еситип бералмадым хеш шыдам,
 Сонын ушын келдим тақат еталмай,
 Кайыркком болыуға сизлерге мудам.

Усындайдан кетти мениң қолайым,
 Бир услап алыуға келмеди кайым,
 Ат шауып, алыстан келдим сол ушын,
 Соны услауға көмек берсин Гүлайым.

Мен атадан артык тууған бир мәрт ул,
 Әкем өлип, шешем болды сондай тул,
 Услатпастан қашып кетти колымнан,
 Атын айтсам Әшир менен Аманқул.

Қакай бул гәпти айтты,
 Қыз жеңгеси тез кайтты,
 Айтқан сөздин хәммесин,
 Гүлайымға дәл айтты.
 Қасына ертип кырык қызын,
 Гүлайымдай перийзат,
 Дәруазаға келеді,
 Кириуіге талап етеді.
 Маңлайы құрған Сәйеке,
 Ашық қызын көргенде,
 Ес-ақылдан айрылды,
 Киятырған сулыуға,
 Қарай алмай анықлап,
 Бийхуш болып жығылды,
 Аттың жалын кушақлап,
 Қууанғаннан пақырдың,
 Койны толды жасына,
 Кырык қызы менен Гүлайым,
 Сәйекедей шунақтың,
 Жетип келди қасына.

Келдидағы Гүлайым,
 Анықлап оған қарады:
 – Алыстан арнап келипсең,
 Не жұмыс?– деп сорады.
 Сол уақлары Сәйеке,
 Тағы көзин жаслады,
 Хәли кетип сорлының,
 Аттан бойын таслады,
 Жер дастанып зарланып,
 Қакай сөзин баслады:
 – Шығып едим елимнен,
 Көрейин деп өзинди,
 Бак кашырмай гүлиннен,
 Тыңдайын деп сөзинди,
 Сарғаймасын деп едим,
 Аппак ғана жүзинди,

Жас кылмайын деп едим,
 Еки бирдей көзинди,
 Бийқар етпей тағы да,
 Шийриннен шекер сөзинди,
 Жойылтпайын деп едим,
 Басып кеткен изинди,
 Көргенимди, Гүлайым,
 Бир-бир баян етейин,
 Тынла мына сөзимди.
 Бизің елде, шырағым,
 Аманқұл деген бар еди,
 Көптен берли ол жаман,
 Саған интизар еди,
 Оның менен ол жаман,
 Келалмады қасына,
 Соның ушын, шырағым,
 Сендей хасыл нашарды,
 Күни-түни жаманлап,
 Түршиктірди халықты,
 Қараңғы етті алдыңды,
 Түсирмеске жарықты,
 Былшыйған деп бетинди,
 Азымшық емес сын такты.
 Соны көріп, қарағым,
 Аған жаман тарықты,
 Жана ашылған гүлінди,
 Солытыуға от жақты,
 Кетик деди тисинди,
 Бузық деди исинди,
 Тағы айтты, шырағым,
 Жок шығар деп есинди.
 Қатқан көнге теңгерди,
 Айдан аппак жүзинди,
 Саллақыға басшы деп,
 Бир пул етті сөнинди,
 Жок жерлерден, шырағым,
 Тапты сондай мининди,
 Доңызларға теңгерди,
 Аған менен ининди,
 Камысларға теңгерди,
 Мыклы питкен қолынды,
 Халыққа сени жаманлап,
 Қыйын етті халынды.
 Құл-гүңлерге теңетти,
 Сайраған шийрин тилинди,
 Парахор деп ойлады,
 Сонша сыбай елинди,
 Шәлистанға теңгерди,
 Усы тұрған жеринди,
 Жаманлады бөринди,
 Мақтамады биринди,
 Сол сырғыя, шырағым,
 Қазды сырттан гөринди,
 Қайсы бирин айтайын,

Есик етті төринди.
 Сол секилли жаманлар,
 Ашты бундай жигинди,
 Какыраға теңгерди,
 Мына тұрған үйинди,
 Қайсы бирин айтайын,
 Қай мәниге тартайын,
 Өли қылды тириңди.
 Енди меннен нәсият,
 Ойланып көрсен Гүлайым,
 Ядтан шықпас қыянат,
 Еки ауыз сөз бенен,
 Қалды саған жаманат,
 Ийелеген атауды,
 Сен бир болдың аманат,
 Бир пул болды, шырағым,
 Бул сыяклы салтанат,
 Тап түбинен майрылды,
 Қапталдан шыққан қос канат,
 Енди ғана, шырағым,
 Толтырма дөртке ишинди,
 Душпаныңа қайрайгөр,
 Қайтпас етип тисинди,
 Байқайгөр тағы көз ашып,
 Былғасып атқан исинди,
 Беккем бууып белинди,
 Артқызагөр күшинди,
 Сол секилли душпаннан,
 Ал, шырағым, өшинди.
 Сонда тұрып Гүлайым,
 Сөйкедей қақайды,
 Аударып алды атынан,
 Өз ерине қоймады,
 Еки қолын байлады,
 Талды қақай есинен,
 Таяқ урды санына,
 Бул таяқлар қақайдың,
 Жаман батты жанына,
 Көйлеклери жууылды,
 Енседен аққан қанына.
 Керилип сабап қырық бир қыз,
 Маңлайын жерге тийгизди,
 Суу орнына қақайға,
 Қызыл қанын ишкізди,
 Таяктан исин питкерип,
 Атына терис мингизди,
 Мингизип тұрып атына,
 Гүлайым қыз сөйледі:
 – Не деп келдің бул жерге,
 Айтпағанды айтты деп,
 Абройымды түсирдин,
 Айтса айтың айтқанлар,
 Қайдан ізлеп табаман,
 Жаманладың мени деп,

Кимнің аўзын жабаман,
Мени түүе бул халық,
Ханды-дағы сөгеди,
Сен неге келдің албырап,
Кеулимди қайғы бөгеди,
Талабимнан қалдырдың,
Қыяға кетти ақыл-ой,
Айтқан сөзіне рахмет,
Сол сының менен барағой!—
Деп қақайдың бетине,
Қара күйе жаққызып,
Керилип урды атына,
Байлаулы қақай үстінде,
Кетти аты ылағып,
Өзи жүйрик жөниұар,
Таслады керип аяқты,
Қақай сонда қиятыр,
Көтере алмай таяқты,
Омырауынан бедеуі,
Ашты көбик булақты,
От жеген жерге жөниұар,
Қақайды алып ылақты,
Қақай аттың үстінде,
Еки қолы байлаулы,
Арқан қыйып алқымын,
Ер үстінде зорға отыр,
Қатты қысып тақымын,
Жолығып қақай бундайға,
Бундай жазық далаңда,
Етеди налыс қудайға:

— Қол байлаулы, кетти мениң қолайым,
Қызға келип неден болды гүнайым,
Таяқ урып, атыма терис мингизип,
Койыныңа кирипедим, Гүлайым?

Карамадың мениң сулыу қәддиге,
Аяусыздан таяқ өтті етме,
Неке қыйып мен апанды алғандай,
Қолды байлап, күйе жақтың бетиге.

Душпанларды үстем қылып өзиге,
Қулақ салмай айтқан мениң сөзиме,
Еки қолды байлап аман қоймастан,
Таяқ урып сепкил салдың жүзиме.

Көзім қара болды көрген жанларға,
Ишим толды қайғы менен қанларға,
Таяқ урып мунша азап бергендей,
Мен не қылдым бул саллақы қызларға?!

Ат аўзынан қанлы көбик шашады,
Суулық шайнап, аўызларын ашады,
Дизгинин уеларға еки қолым жоқ,
Терис минген соң атым алып қашады.

Жығылсам өлермен қабырғам сынып,
Мийим аударылып, көзлерім тынып,
Қалар болды қула дүзде сүйегім,
Қарға менен қузғын басыма қонып.

Қайғы менен ишим толды пушманға,
Ахыу-зарым жетермекен аспанға,
Бахтықара болғыр саллақылар,
Еки қолды байлап берди душпанға.

Маңдайы қурыған қақайдың,
Жолың аңлып жатырған,
Әшир менен Аманқұл,
Ушып турып орнынан,
Арка бетке қарайды,
Еки қолы байланған,
Қыя шөлде зарланған,
Қақайды көріп екеуі,
Алдына шықты жууырып,
Бенде болған қақайды,
Ортаға алып екеуі,
Не деп ғана қиятыр:

— Усы истен көп кетипти қолайын,
Онда барып қалай болды хал-жайын,
Қол байлаулы, атына терис мингисен,
Қутлы болсын қыздан алған сарпайын.

Көмилипти дизден болып жолыңыз,
Қиседе жоқпеди жалғыз пулыңыз,
Қутлы болсын қыздан алған сарпайын,
Беккем байланыпты еки қолыңыз.

Биз карасак көзден аққан жасына,
Гүлайым ашыулы кепти қасына,
Қутлы болсын, қақай жора, өмирлик,
Құндыз телпек кийгизипти басына.

Гүлайым қызлардан алынған айын,
Қашып қиятырсаң, не болар жайын,
Кийген сарпайларын артықмаш дәулет,
Несип етсин терлеп ишкен көк шайын.

Бизден қашып не деп кеттін сен саяқ,
Бийорын жерлерге басыпсаң аяқ,
Қутлы болсын қыздан алған сарпайын,
Басыңа тийипти не жууан таяқ.

Жауап берип буннан барған пәтиге,
Таяқ урып, дақ салыпты етине,
Қутлы болсын алған ат-тон сарпайын,
Қара күйе жағыныпты бетиге.

Гүлайымнан уллы сарпай кийипсен,
Ериксіз басынды жерге ийипсен,

Кутлы болсын, какай жора, өмирлик,
Кууанганнан атыңа терис минипсен.

Астына мингениң торы шолакты,
Күш берместен өз алдына ылакты,
Өүел баста айтпадым ба нәсийхат,
Гүлайым не кылсын сендей саякты.

Бул сөзлерди айтты да,
Өшир менен Аманкул,
Сәйкекедей какайды,
Аударып алып атынан,
Берди мыклап жазасын,
Таяктан исин питирип,
Жулып жыртты жагасын.
Куу далада какайды,
Шырқыратты, зарлатты,
Өшир менен Аманкул,
Керип-созып таяклап,
Мойнына койып гунасын,
Кумарын әбден таркатты,
Ермек кылып какайды,
Кешке шекем сабады,
Атына тағы мингизип,
Билегинен услады,
Өшир менен Аманкул,
Тағы да бир не баслады,
Өлимши кылып какайды,
Шағырлыдағы елине,
Түнде апарып таслады.
Усылай болды, досларым,
Гүлайым кызга келгенлер,
Соккы көрди сонындай,
Қорғанына киргенлер.
Оның менен жигитлер,
Гүлайымдай сулыўға,
Ашыклығын коймады.
Кеўлине атын яд етип,
Дийдарына тоймады.
Көралмадық кызды деп,
Талайдың кеўли бузылды,
Атлы-жаяў келгенлер,
Қорғаншаға киралмай,
Дизелен жолы казылды.
Кеўлинде жок уўайым,
Қорғанға жан киргизбей,
Қырык кызын иске үйретип,
Жата берди Гүлайым.

* * *

Кысы жазы кой баққан,
Басынан торағы акқан,
Таз болса да бул бир алақ
Өзи исине жүдә шаққан.

Ийиндеги шапаны,
Еки коллап тартса да,
Дизесине жетпеген,
Харамнан жоқ пышығы,
Хадалдан жоқ таўығы,
Манлайына шық пиппеген,
Жыламай күни өтпеген,
Жердин жүзи кара еди,
Усындай болып жүрсе де,
Дедиги муның яр еди,
Аллаяр байдын шопаны,
Журын кәл деген бар еди.
Еки арасы кашық болды.
Кеўлинде дөрт сарсық болды,
Кой бағып жүрген Журын кәл,
Гүлайымға бул дағы,
Өлгейлиден ашық болды.
Колына алып таяғын,
Керип еки аяғын,
Силеси әбден катады,
Даланы басқа көтерип,
Ашыклықтың косығын,
Арасын үзбей айтады:

— Жетимликтен кетти мениң қолайым,
Усындайдан кетип жүр гой онайым,
Куу далада ашық болдым өзине,
Бул сөзиме кулак салғыл Гүлайым.

Бес жыл бойы бағып жүрмен койынды,
Бир жасайман хәр көргенде бойынды,
Ашық болдым басқа емес, өзине,
Енди сен де маған жибер ойынды.

Усылайынша Журын кәл,
Куу далаға зарланып,
Гүлайымға барыўға,
Ақыл тапты ойланып.
Ерте әкелип койларын,
Үлкен сайға қамады,
Шапанының жыртығын,
Тебени менен жамады.
Өзин жолға үйретип,
Тал таяғын сүйретип,
Қыялап түсти қорғанға,
Баратуғын жольна,
Ақ таяғын ат қылып,
Минип алды астына,
Малакайын күс қылып,
Көтерди тағы колына,
Тазы болып көпегі,
Ерип кетти артына,
«Алла»лайды асылып,
Таяғының жалына,

Түнде жүрүп киятыр,
 Карамай өз халына,
 Карамастан күндеги,
 Багып жүргөн малына,
 Белеу минген кисидей,
 Кейин карап шалкайып,
 Камшы урды керилип,
 Оңы менен солына.
 Узак еди арасы,
 Жеталмады жууыкта,
 Аз болса да сол күни,
 Калды басы сууыкта,
 Аш болган бул тазшага,
 Табылмады кууык та.
 Эне сонда Журын көл,
 Шыдап бундай татаўга,
 Аяклары жарылды,
 Түнги түскен кыраўга,
 Багып жүргөн койларын,
 Салып кетти матаўга,
 Не боларын билмеди,
 Ким бар акыл сораўга?
 Өз-өзинен не таўып,
 Гүлайымга еси аўып,
 Байдын сансыз койларын,
 Таслап кетти далага,
 Дөрт үстине дөрт косылып,
 Түсти бундай булаўга,
 Күйип-жанган Журын көл,
 Жетип келди хаўлыгып,
 Гүлайым жаткан отаўга.

Гүлайым кыз сол күни,
 Кеңилдерин дым хошлап,
 Улы тойды хәм баслап,
 Белеу аттай бой таслап,
 Түрли сазлар шерттирип,
 Кырык кызын қасына ертип,
 Түннин жарпы аўғанда,
 Ак отаўга келип,
 Пал жеп мийрин кандырып,
 Дизеден төсек салдырып,
 Ак отаўдын артын түрип,
 Аппак төсин желге берип,
 Кәлем қасы қыйылып,
 Манлайы айдай жарқырап,
 Ай нурынан бәhre алып,
 Қыпша бели сулуўдың,
 Тал-шыбықтай таўланып,
 Аўзынан шыққан демлери,
 Сары алтындай пуўланып,
 Жас жүреги дүрсилдеп,
 Демин бөлип алғанда,

Ак тамағы бүлкілдеп,
 Жатыр еди Гүлайым,
 Сол ўақлары Журын көл,
 Қорқып карап турмастан,
 Аяғын салып бир жерге,
 Асылып түсип қорғаннан,
 Гүлайым жатқан отаўга,
 Әсте ғана жақынлап,
 Тусында турып Журын таз,
 Түби түскен шелектей,
 Журын көл сонда такылдап,
 Өзин-өзи мактап,
 Не деп тур екен:

– Дос көп болса жоқ болмай ма душпанын,
 Он жасында наз болыпты әлўанын,
 Уйқыңды аш, тур орныңнан Гүлайым,
 Излеп келди сизди батыр палуанын.

Тарыққанда көзден ағар селли жас,
 Әжел жетсе қайда қалмас жалғыз бас,
 Узак жолдан ат сабылтып келгенде,
 Гүлайым қыз, шық майданға, хабарлас.

Душпаныңды қойып, досқа ерипсең,
 Тениң менен аз күн ойнап күлипсең,
 Ак отаўдын артын түрип наз бенен,
 Бул төсинди ескен желге керипсең.

Ғош жигиттен болыппеди төмениз,
 Биз келгенде шын уйқыға енбениз,
 Ак төсекте керип сонша төсинди,
 Тырсыыйпты жана шыққан мәммениз,

Узақ жолдан келдим сени көрмеге,
 Гүл секилди бул қойнына кирмеге,
 Мен келгели көп ўақ өтті арадан,
 Оян енди толық жуўап бермеге.

Мен шыққлайман жүрүп келген жолымнан,
 Душпанлар қашады оңлы-солымнан,
 Белеўимнің бели талды, Гүлайым,
 Ак туйғынды алғыл шығып қолымнан.

Сол ўақлары қыздың женгеси:
 – Ак отаўга келдин ярым ақшамда,
 Биімезгил ўақ неғып жүрсең булманда,
 Ханымның уйқысын бузба, жолаўшы,
 Келерсең күн шығып, таңлар атқанда.

– Олай деме, өят-жатқан қызыңды,
 Еритейин қыста қатқан музыңды,
 Киятырман сапар тартып алыстан,
 Күйеу болып ишиў, ушын дузыңды.

– Бизиң бийкеш ол сөзинче турмайды,
Сендейлерге мойнынын да бурмайды,
Тыныш уйқыларын бузба, жолаушы,
Бул ўакта сөзинче кулак салмайды.

– Бул басымнан таймас келген дәўраным,
Кеўилимде барды кайғы-әрманым,
Бийкешинди тезирек оят, жеңгежан,
Ақ бетинен сүйсем таркар кумарым.

– Бийкеш ашыўланса байлар қолыңды,
Солдырар ўақытсыз кызыл гүлинди,
Дәпинип сөйлейсең менменлик пенен,
Бизге баян әйле келген елинди.

– Жеңге, буннан бетер бойың өскенде,
Күйеў келип көкейинди кескенде,
Ел-журтымды не қыласаң, кызды оят,
Билерсең мөканды куда түскенде.

Сол ўақлары жеңгеси,
Батыр деп буны байқады,
Гүлайымның басыны,
Қайта-қайта шайқады,
Басын шайқап оятып,
Бул сөзлерди баслады:

– Аттын шашбаў жарасады шашына,
Алла өмир бергей узак жасына,
Көзинди аш, орныңнан тур, карағым,
Бир палуан келип тур хәзир қасына.

Астында аты бар, үстинде тоны,
Белинде қосбаўы, қолында қусы,
Көзинди аш, орныңнан тур, карағым,
Танымай хайраңда турыппан оны.

Әуелха келгенде көзге илмей мени,
Ат үстинде турып мақтады сени,
Алыс жолдан ат сабылтып келипти,
Жуўап бер, бийкешжан, түргелип кәне.

Сымбаты келискен карағым усы,
Туйғындай талпынған қолында қусы,
Қарасам да көралмадым анықлап,
Я батыр, я палуан, халықтың досы.

Жолға шапса ат айырылар тобықтан,
Бенде қутылады қандай қорлықтан,
Ким болса да менменсинип сөйлейди,
Әуел келип хабарласты жабықтан.

Усылай етип жеңгеси,
Саз даўысқа салғанда,

Қыз зорға көзин ашады,
Сертип таслап желекти,
Гәўхардай нурын шашады.
Қыз оянар алдында,
Белине шыңжыр байлаған,
Өмиринше ерликте,
Халықтың ғамын ойлаған,
Батыр болып атаклы,
Хорезмди жайлаған,
Арысландай батырды,
Көрген еди түсинде.
Сол шығар деп Гүлайым,
Уйқысынан оянып,
Көпшигин жерге таянып,
Даладағы келгенге,
Не деп тур екен:

– Алыстан ат шаўып арқасы қозған,
Жабықтан жалынып мойнынын қозған,
Ат-жөнинди айтқыл маған егденбей,
Ким едің бул түнде уйқымды бузған?

Ат минипсең қамшы алып қолына,
Душпаның келер ме оңлы-солына,
Сүйгеним болмасаң әўере болмай,
Ертеректен түсе бергил жолына.

Келип турған, таныт маған өзинди,
Менменсимей айтқыл хәр бир сөзинди,
Тезирек айт ат-жөнинди, жолаушы,
Көп кешиксең ойдыраман көзинди.

Өтирик айтсаң үш ағашқа илермен,
Пышак пенен баўырыңды тилермен,
Тезирек айт маған келген жеринди,
Көп иркилсең ақыретлер берермен.

Шыдамайман бул секилли ойына,
Еки жип саламан мықлап қолына,
Жөнинди айтпасаң енди, жолаушы,
Қамшы урар қызлар сениң мойнына.

Мийрим қансын аққан қызыл қаныңнан,
Айырыларсаң бийкар етсең жолыңнан,
Мени ермеклеп турған болсаң жолаушы,
Гүдер үзгил шыбын ғана жаныңнан.

Рәхим ет көзден аққан жасыма,
Жарасады қара шашым басыма,
Шын сүйгеним болсаң далада турмай,
Иркилместен келер едің қасыма.

Сол ўақытта Журын көл,
Қыздың сырын биледи,

Батырлардай наз етип,
Эсте-эсте күледі,
Бурынғы турған жеринен,
Отауға жақын келеді,
Келе беріп не дейді:

– Әуел баста сүйіп кеуіл бергенін,
Кушақлап, қосласып кейнине ергенін,
Шық майданға, уйқыңды аш Гүлайым,
Келдим мине, бүгін түсте көргенін.

Киятырман даңқы шыққан елимнен,
Бұлбилдер ушырмай бағда гүлиннен,
Түсінде көргенін келді қасына,
Шық Гүлайым, кушақлағыл белимнен.

Сен оқып көрдің бе жазған хатымды,
Сақлап қойған болсан аманатымды,
Түсінде көргенін келді қасына,
Гүлайым қыз, шығып байла атымды.

Ашыұлансаң аттың басын тартаман,
Ашықлық дәртімді басқа айтаман,
Гүлайым қыз, байламасаң атымды,
Жалынбайман, кейнине кайтаман.

Сол ұақлары Гүлайым,
Орнынан турды ериніп,
Тал шыбықтай буралып,
Қалың піткен қара шаш,
Мойынына оралып,
Ақ маңлайы жарқырап,
Екі көзі жауғанлап,
Кийеди қасыл кийимін,
Оң қолына айна алып,
Ақ жүзине қарады,
Жұлдыздан ушын қайырып,
Басын тағы орады,
Алтын тарак қолға алып,
Шашын сыйпап тарады,
Қасындағы қырық қызы,
Хал жайларын сорады,
Алдына түсіп әдиулеп,
Хызметине жарады.
Кийиніп болып Гүлайым,
Шықты енді майданға,
Жән-жағына қараса,
Хеш кімді көзі көрмеді,
Жаңағы сөйлеп тұрғанның,
Кім екенін билмеді.
Қарап еді Гүлайым,
Үйдің арқа бетине,
Қол-аяғы қалтырап,
Шаш шықпаған таз басы,

Май кабақтай жалтырап,
Ақ таяғын ат еткен,
Малақайын қус еткен,
Көрді Журын тазларды,
Көрдидағы Гүлайым,
Ашыұланып бақырып,
Даурық етті тағы да,
Қырық қызын шаққан шақырып:
– Услап алын қозғалтпай,
Мынау тұрған адамды,
Байлауда өлсин ол ақмақ,
Азанға бармай шыдамы, –
Дегенінде хәмме қыз,
Журындайын тазшаның,
Жууырып келді қасына,
Қызлардан Журын қоркса да,
Сыр билдирмей мәрт болып,
Тура берді талтайып.
Сол ұақлары көп қызлар,
Қамап алды тум-тұсын,
Қол-аяғын байлады,
Журындайын кәлиниз,
Қырық бір қыздың қолында,
Ақ сазандай туұлады.
Бұл кууқылдың бір жерде,
Түсті бір не ядына,
Кейін ойнап болғанда,
Алып келді көп қызлар,
Гүлайымның алдына.
Гүлайым сонда ашыұлы,
Журынға қарап сөйледи,
Сөйлей беріп не деди:
– Хау, Журын көл, Журын көл,
Алайын ба жаныңды,
Ағызайын ба далаға,
Суұлар киби қаныңды,
Қамшы урып басыңа,
Қан толтырып қойнына,
Мына кендір арқанды,
Салдырайын ба мойнына?!
Жорта ғана күлесен,
Уйқымды бузып биймезгіл,
Бағыма неге келесен?
Сол ұақлары Журын таз,
Сөз табалмай тығылды,
Екі қолын қаусырып,
Гүлайымдай сулуудың,
Аяғына жығылды.
– Гүлайымдай перийзат,
Несине буның күлейін,
Ақ таяқты ат етіп,
Қыя шөлде желейін,
Не қылсан да Гүлайым,
Рухсаг бергіл азырақ,

Арзымды айтып өлейин.
Сол ўақлары Гүлайым,
Журындайын тазшаға,
Рухсат берди сөйлеўге.
Сонда Журын сөйледи,
Сөйлей берип не деди:

–Қырық қыз усап, ақылым болды мениң дал,
Жолына, ханымжан, сениң дүнья-мал,
Келгенимди бир-бир баян етейин,
Гүлайым қыз, сөзлериме кулак сал.

Аўыл әтирапын көрип бир айда,
Шопанлықтан табалмадым хеш пайда,
Койды бағып жүр едим күн-түни зарлап,
Аты шыққан Кәпес деген тоғайда.

Жыртылған соң шапанымды жамадым,
Өз исиме хеш те салак болмадым,
Күнлер батып, мезгили ўақ болғанда,
Шат қораға койларымды камадым.

Өз ойыма сулыўлардай сыланып,
Өткен иске әри-бери ойланып,
Сол ўақлары келди биреў қасыма,
Отыр едим жанған отқа жылынып.

Қолында қусы бар туйғыннан зыят,
Хешкимде жоқ ондай жақсы салтанат,
Келбетлерин айтсам тилим жетпейди,
Ылайықты оған сиздей перийзат.

Келгеннен-ақ бойларына карадым,
Қыс даланда не мүшкілге жаралым,
Қасыма келгенсоң бундай мәрт батыр,
Баратуғын жөн-жосағын сорадым.

Ат үстінде қапа кеулип хошлады,
Жақын келип он қолымнан усады,
Келбети келискен жанағы палуан,
Былайша деп ашықлықтан баслады:

– Қылышты тасламай қыпша белимнен,
Бұлбиллер ушырмай бағда гүлимнен,
Ашық болып Гүлайымға сыртынан,
Киятырман Хорезмдей елимнен.

Мийирим қансын деп айтқан сөзине,
Жүзим түссин айдай оның жүзине,
Ашық болып сонша жолдан ат шаўып,
Киятырман Гүлайымның өзине.

Билсең, оның кейинине еремен,
Ашықлықтан бағда гүлдер теремен,

Егер маған Гүлайымды көрсетсең,
Ат басындай алтынымды беремен.

– Сол ўақлары, Гүлайым,
Сыйындым жалғыз аллаға,
Адамдай қылып хәр жерден,
Қарақшы қылдым далаға,
Айдап барлық койларды,
Камадым коймай қораға,
Жанағы келген батырдың,
Түстим сөйтип алдына.
Көп жол екен еки ара,
Шаршап едим жуўырып,
Мингизди батыр артына,
Жүйрик екен тулпары,
Қустай какты канатын,
Жер табанын қуўырды,
Кен даланың шаңларын,
Аспанға атты, суўырды,
Алып кашты бул тулпар,
Шығып жазық далаға,
Хәпзаматтың ишинде,
Алып жетти булманға.
Қорғанға келип карасак,
Қоладан қапы куйыпсан,
Беккем етип буларды,
Бес гилли қулып урыпсан,
Жүрек етип хеш бир жан,
Келалмастай қылыпсан.
Дәруазаға келдик те,
Сес шығардык, бақырдык,
Дәруазаны ашкыл деп,
Қараўылды шақырдык,
Сөзге кулак салмады,
Көп ўақ турдык сол жерде,
Хеш бир хабар болмады.
Кәхәри келди батырдың,
Ис питпес деп ойлады,
Дәруазының алдында,
Қуры қарап турғаннан,
Деп батыр сонда тулпарға,
Қамшы урды аяўсыз,
Ырғытты мына қорғаннан,
Тулпарлығын билдирди,
Еки адамды көтерип,
Ырғып түсти жәниўар,
Жан жолатпай қасына,
Дүрс етип түсти, Гүлайым,
Отаўыңның тусына.
Келип батыр сөйледи,
Шырт уйқынды бузбадың,
Сөзине кулак аспадың,
Көп ўақ турдык зарланып,
Аяқты шаққан баспадың,
Келген батыр алдында,

Дәрья киби таспадын,
Айтып турған сөзине,
Хеш те кулак аспадын,
Капа болып ол батыр,
Көринди жаны көзине,
Ойынан шыкпас ол бир ис,
Өлим деп билди өзине.
Ашыұланып Гүлайым,
Сен шығардың сестинди,
Буны еситип ол батыр,
Кайтып кетти изине,
Батыр болды дым капа,
Көралмастан сени де,
Атына кайтып мингизбей,
Таслап кетти мени де.

Сол ўақлары Гүлайым,
Қайғы менен қайысты,
Нәзик бели бүгиліп,
Бакалағы майысты,
Түсинде көрген ашығын,
Бир көралмай қалғанға,
Қылады ұллы намысты.
Дәртке кеули толғанды,
Ашығым деп Гүлайым,
Бағ ишінде зарланды,
Қырық қыз тақат еталмай,
Жууырып шықты үйинен,
Кетти деген батырдың,
Қууажак болып кейнинен.
Қысынғаннан қызлардың,
Маңлайынан ақты тер,
Өйткени булар озалдан,
Гүлайымға көуендер.
Жалаңдасып хәммеси,
Атларға ерди салады,
Кейнинен кууамаға,
«Апа енди жууап бер»,
Деп сораған ўақтында,
Гүлайым жууап бермеді,
Қызларға қарап сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

– Ашық кетти, қалай болар бизиң хал,
Алдымызда толып атыр дүнья-мал,
Бир-еки ауыз айтатуғын сөзим бар,
Қырық бир ханым, тыныш турып кулак сал.

Мен сүйейин ашық турған жерлерин,
Ағызбағыл майлайыңның терлерин,
Ақлымды алын, оны енди кууамаңлар,
Алып қойың атларыңның ерлерин.

Бағ ишінде көрген күним зыятты,
Не себеплер батыр мени жылатты,

Атларыңның алып қойың ерлерин,
Ер кейнинен қызлар қуған уятты.

Жер сел болды көзден аққан жасымнан,
Бул дәураным ада болмас басымнан,
Өтирикти ол батырдың келгени,
Келген болса неге кетти қасымнан.

Бул Сарконта шалқып дәуран сүремиз,
Дәуран сүрип жорға минип жүремиз,
Хорезмде тири болса ол палуан,
Өлмесек ақыры анық көремиз.

Бул қорғанға келип тууры кеткенин,
Ақ отаудан шығар ма деп күткенин,
Өлмесек бир бет алдына айтармыз,
Бағ ишінде бизди әуре еткенин.

Тағы кайтып атқа ерди салмаңлар,
Көп сарсылып татлы уйқыдан қалмаңлар,
Ерте турың, ертең сейил етемиз,
Сергек болып орныңызда жатыңлар.

Сол ўақлары қырық қызы,
Сөзге кулак салады,
Жууырып барып хәммеси,
Атлардың ерин алады.
Журын таздың қасында,
Гүлайым жалғыз қалады.
Журын кәл сонда жутынып,
Қарай берди жалтақлап,
Гүлайым қыздың бетине,
Ышқы кетип ыныранды,
Қардан аппак етине,
Кайта-кайта қарайды,
Оның сүмбил шашына,
Оннан сайын тигилер,
Қыйылған қыйғаш қасына.
Журындайын бул тазша,
Көрген ўақта ол қыздың,
Бүлкілдейди тамағы,
Сол жеринен сүйсем деп,
Тислейди кесе бармағын,
Тағы қурмақ болады,
Кууқыллықтын қармағын.
Сол ўақлары Гүлайым,
Буның бундай болғанын,
Шаққан ойлап биледи,
Ашыуы оған келмеді,
Мыйық тартып күледі,
Қорғанның ашып қапысын,
«Батыр»ды ертип кейнине,
Айтты көп-көп алғысын,
Шығарып сыртқа Журынды,

Сөз бенен берди хақысын,
Баска сөзге Гүлайым,
Салмады хеш кулағын,
Кайтып кетти отауға,
Наз бенен басып аяғын.
Далаға шығып Журын таз,
Тенгере алмай өзини,
Жығыла берди еси ауып,
Гүлайымдай перийзат,
Елеслеп келип көзине.
Көп уақыт жатты Журын кәл,
Кайталмай шыққан изине,
Есин жыйнап бир уақта,
Тәсселе берди өзине:

– Бүйте берсе кыйын болар арзығу-хал,
Кула дүзде калды сонша дүнья-мал,
Көп уақ болды келгениме бул жерге,
Енди неге кетпей турсаң Журын кәл?

Алтын көмар жарасады бойларға,
Қолды созба хауалағы айларға,
Халыңды бил, кайт кейнине Журын кәл,
Қырып кетер касқыр тийсе койларға.

Аз да болса көтердин бир кеулинди,
Белди бууып түринипсен женинди.
Аспандағы айға қолды созғанша,
Хау, Журын кәл, тауып ал өз тенинди.

Бундай болса кеуилден дәрт кете ме,
Жылай-жылай сорлы күнің өте ме,
Қызға ашық болып шағласын десе,
Кудай сени бундай халда ете ме.

Мал жыйнамай, ақ тамбады таңлайға,
Жетим қалып кеулиң кетти бундайға,
Кийерине, ишерине нәрсе жок,
Сорқайнаған, сен не қылдын кудайға.

Терлесен мойнына сорғалар терин,
Болмады паналап барарға жерин,
Қысы-жазы қыя шөлде кой бағып,
Өрман менен өтер болды өмирин.

Шопан болып шөлде өмир сүргеннен,
Аш-жаланаш кой кейнине ергеннен,
Кула дүзде пышак салып ишлерге,
Өлген жақсы бүйтип өмир сүргеннен.

Буны айтып Журын кәл,
Налыс егги кудайға,
Орнынан турып кайкайып,
Кос қоллап урды манлайға.

Талтандап басып аяғын,
Таяғын салып ийнине,
Өрман менен Журын кәл,
Айсыз түнде зарланып,
Кайтып кетти кейнине.

* * *

Түннің жарпы ауғанда,
Уақытлы ислер болғанда,
Келмеген сон кара басқыр,
Койларға тийипти касқыр,
Келтирипти буйрығын,
Киминиң тартып куйрығын,
Бираз койға аш касқыр,
Салыпты әжел қурығын,
Қызыл канға бояпты,
Тоғайдың қалың урығын,
Келгенинше қолынан,
Көрсетипти зорлығын.
Қалың тоғай арасы,
Жылға менен сайлары,
Қызыл канға толыпты,
Келе салып бес касқыр,
Еркин жүрип шолыпты,
Касқырды көрип көп койлар,
Өлимнен аман қалғаны,
Бөлек-бөлек болыпты.
Касқырлар қағып таслапты,
Текелердин күйегин,
Өлгенлерге мәс болып,
Ырылдасып бес касқыр,
Кемирип атыр сүйегин.
Тыныш жатқан койларға,
Касқырлар тигип қазабын,
Өлтиргенин өлтирип,
Өлмегенин жаралап,
Көрсетипти азабын.
Биразының терисин,
Өлтirmeй-ақ сылыпты,
Үш жүз койға бес касқыр,
Қыласынды қылыпты.
Сонда турын Журын кәл,
Шыбын жанын кыйнады,
Касқырдан қалған койларды,
Бир шукырға жыйнады,
Жыйнап турып бийшара,
Кайта-кайта санады,
Ууайым түсип басына,
Иши оттай жанады.
Касқырдан қалған койларды,
Санап көрсе Журын кәл,
Болмас ислер болыпты,
Ашығып келген бес касыр,

Қыласынды қылыпты,
 Үш жүзге жақын койынан,
 Екі жүз кой қалыпты.
 Буны көріп Журын көл,
 Жерине әбден жетеді,
 Қайғы менен уғайым,
 Есин алып кетеді,
 Көзден жасы моншақлап,
 Ақ таяғын қушақлап,
 Аллаға налыс етеді:

– Тазша қылып сағ басымды куұарттын,
 Жетим етип бай колына қараттын,
 Қыз қыдырсам, келсе маған ашыуын,
 Еркек қылып әуел неге жараттын.

Жыласам да көз жасымды көрмедін,
 Пайғамбарлар, үмметім ғой демедін,
 Күни-түни атыңды яд етсем де,
 Маңдайыма қотыр ылақ бермедін.

Өлер болдым күни-түни зарланып,
 Қула дүзде қойды бағып қорланып,
 Усыннан да үмметшилик бола ма,
 Әй, қудайым, кара өзін ойланып.

Гүлайымға жибергенде ойымды,
 Қыз қыдырып бір жазғанда бойымды,
 Мен барғандай сенин қарындасына,
 Қырдырыпсан бағып жүрген қойымды.

Ашыұлансаң жууырып кел қасыма,
 Қарамайсаң көзден аққан жасыма,
 Жаманлығы, шыбын жанды аларсаң,
 Тапжытпастан жасыл түсір басыма.

Журындайын кәлиниз,
 Усылай зарлап тұрғанда,
 Көзинің жасын көл қылып,
 Қойларға мойын бұрғанда,
 Ақ мүйізлі ақ кошқар,
 Хәкиренип келди келлеғар,
 Тикирейтип қулағын,
 Журын таздың алдына,
 Әсте басып аяғын.
 Ақ кошқарға тил питти,
 Қарады ояқ-буяғын,
 Қасына келип Журынның,
 Қуйрығын жерге таслады,
 Қойлардың айтып арызын,
 Мұнды сөзин баслады:

– Сен кеткен соң қыйын болды бизің хал,
 Қараңғыда келип тийди бес көкжал,

Барлық қойдан айтатуғын арзым бар,
 Журын кәлим, тыныш турып қулақ сал.

Кеш болғаннан шапаныңды жамадың,
 Есерлендин, бұрынғыдай болмадың,
 Күни менен қарнымызды тойдырмай,
 Топарлатып қуу далаға қамадың.

Бұрында болмаған ислерди еттин,
 Көп қыйналдың, таяғыңды сүйреттин,
 Биз сорлыны ийесіз қуу далаға,
 Журын көл, қасқырға тасладың кеттин.

Қорлық көріп қабақтары қатқанда,
 Қасқыр тартып қызыл қанға батқанда,
 Бір қой саған аманат деп тапсырды,
 Хәли кетип өлейін деп атқанда:

– Қасқыр келип, исим кетти қырыңға,
 Ислерин ол қоймай кеткен орыңға,
 Қасқырлардан тири қалсаң, ақ кошқар,
 Умытпағыл, сәлем айтқыл Журыңға.

Ашықлықты алған екен ойына,
 Мен көнбеймен оның бұндай ойына,
 Әрман менен өлип кеттім, сәлем айт
 Аққан қаным қыяметте мойнына.

Қасқыр тартып гүлдер киби соламан,
 Өлсемдағы дүнья жүзин шоламан,
 Гүлайымды алса, кештім қынымды,
 Ақыретте олла разы боламан.

Айтқан ұақта сөзге қулақ салмаса,
 Душпанының аяғынан шалмаса,
 Ақыретте жағасынан тутарман,
 Неке қыйып Гүлайымды алмаса.

Токтатпасын Гүлайымға барыуын,
 Аянбастан салсын Журын қарыуын,
 Өлсемдағы алғыс оған айтаман,
 Алса егер ашық болған арыуын.

Хәлиң билмей сен тазша қыз қыдырдың,
 Біразлардың қызыл гүлин солдырдың,
 Хә, Журын көл, жетпей желкен қыйылсын,
 Бүгінгі күн сонша қойды қырдырдың.

Журын кәлим, кейиниме ересен,
 Айтқаным мұнша неге күлесен,
 Өлген саулық біраз сөзлер тапсырды,
 Қәне, соған не деп жууап бересен?

Сол ұақлары Журын көл,
 Қойларына қарады,

Таяғына таянып,
Өтирикти курады,
Жалаңбаслап басын ол,
Бұлбиллердей сайрады:

– Жетим калып шарға болды бойларым,
Хәр қыялға аұып кетти ойларым,
Әрманлықта айтатуғын сөзім бар,
Бул сөзіме кулак салын, койларым.

Ақ таяқты алып едим колыма,
Мен карадым коркып оңлы-солыма,
Қорғанынан шығып айдай Гүлайым,
Бәрхә карап турған екен жолыма.

Бәхәр болса сайран етер гүлимнен,
Жууырып келип кушақлады белимнен,
Көп уақытлар кушағынан жаздырмай,
Гүлайым перийзат сорды тилимнен.

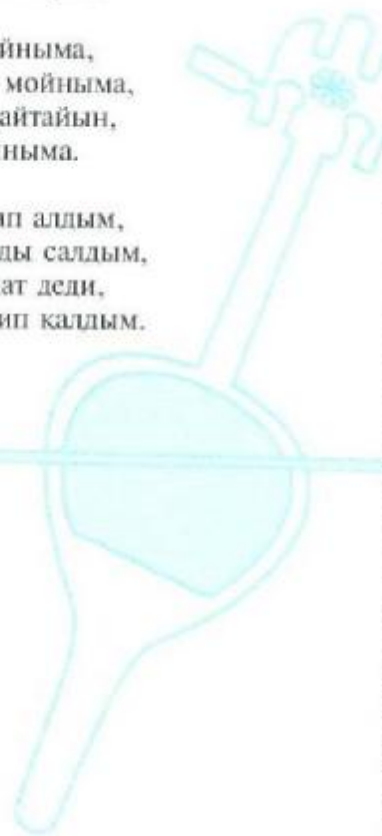
Барып едим Мийуальдай атауға,
Шыдамадым бул ашықтық татауға,
Қысып турып сүйип-сүйип Гүлайым,
Кейнине ертип алып келди отауға.

Ашық екен, әбден қанды ойныма,
Кушақласып қоллар салды мойныма,
Хә, койларым, ашықтығын айтайын,
Жатып едим, өзи келди койныма.

Гүлайымды мен де кушақлап алдым,
Әрмансыз мойнына колымды салдым,
Жибермеді, таң атқанша жат деди,
Сол себепли келмей кешигип қалдым.

Бул сөзлерди айтканда,
Маңырасты койлары,
Орынланып қалғандай,
Ойлаған барлық ойлары.
Билдирди де қыялды,
Қасқырдан аман қалғаны,
Отлак жерге жайылды,
Сорқайнаған Журын көл,
Барлық өлген койларды,
Хәр жерлерден қыдырды,
Биразынан жеркенип,
Тазша мурнын жыйырды,
Сүйреп келип биразын,
Терисинен сыйырды,
Сыйырып алып терисин,
Беккем етип шыйырды.
Усылайынша Журын көл,
Өлген койдың хәммесин,
Жайғастырып болған сон,

Қатыуланды, қыйланды,
Жаны аман қалыуға,
Түрли ойлар ойлады.
Еки колы батады,
Койлардың қызыл қанына,
Өлгенлиги булардың,
Журындайын көлинини,
Жаман батты жанына.
Қобыз қылып таяғын,
Услап алды колына,
Тағы түсти Журын көл,
Қууқыллықтын жолына.
Намазлыгер болғанда,
Ойланып ақыл табады,
Колындағы таяғын,
Апарып жерге қағды,
Еки жағына қол қылып,
Белине карап ийгизди,
Дос қылып бул таякка,
Малақайын кийгизди,
Сын-сымбатын келтирип,
Арман-берман жүргизди,
Билегинен услап таз,
Таяғын адам етти де,
Палуан киби айқасты,
Қарыуласты, шайкасты,
Айқасып әбден болған соң,
Таяғы менен ойласты.
Отыр-отыра Журынның,
Қаксады еки аяғы,
Таяқтың айтқан сөзлерин
Еситпеди кулағы,
Ойлап ойды табалмай,
Ашылды жастың булағы,
Кийгизсе де малақай,
Салсадағы булағай,
Иске аспады таяғы.
Журындайын көлиниз,
Бул таяқты таслады,
Ойлап-ойлап бийшара,
Тағы бир исти баслады,
Буны ойлап тапқанға,
Қапа кеулин хошлады,
Ашыуы келип таяғын,
Ортасынан сындырды,
Барып турып уядан,
Бир қарғанын баласын,
Шырқыратып услады,
Палапанға Журын көл,
Жапты оған шалғайы",
Қапталына қондырып,
Айтты сонда жағдайын.
Сонда турып палапан,
Қанатларын қағды,

Карап туруп Журынга,
 Шакалаклап күледи,
 Күледи де сөйлейди:
 – Хә, Журын кәл, Журын кәл,
 Капа да болма, ойланба,
 Өлемен деп бул истен,
 Бийшара, енди кыйланба.
 Күн баткан соң бул жерге,
 Камап тасла койынды,
 Хеш кимге де көрсетпе,
 Ебирейген бойынды,
 Өлип калган койлардан,
 Ег кууаныш тойынды,
 Сөйтдагы сен, Журын кәл,
 Иске асыр ойынды,
 Басына ора сәллени,
 Акты шалып белине,
 Үстине кий мәллени,
 Аяғыңды аңлап бас,
 Тауып жүр бәрха тасаны,
 Пайғамбар болып Журын кәл,
 Қолына уела хасаны,
 Бар Саркоптың елине,
 Жасырынып, әстелеп,
 Киргил байдың үйине.
 Кабаклары қатады,
 Аллаяр бай үйінде,
 Бүгін жеке жатады,
 Пири болып бар дағы,
 Жаныңды, Журын, отқа жак,
 Ендигисин айтпайман,
 Хәмелиң болса етип бак,
 Бул сөзлерди Журын кәл,
 Палапаннан еситип,
 Кеули әбден жай болды,
 Ұақытлы ұак болғанда,
 Отлак жерге жайылып,
 Койлары әбден тойғанда,
 Кешегі исти басады,
 Күн батқан соң койларын,
 Әкелди де камады,
 Журындайын кәлиңиз,
 Койды камап болған соң,
 Тауып ады сәллени,
 Мәси кийип аякка,
 Үстине кийди мәллени,
 Койды камап болған соң,
 Пайғамбардың қалпында,
 Жолға түсти Журын кәл,
 Әйне түннің жарпында,
 Арадан көп ұак өткенде,
 Бираз ұақыт жеткенде,
 Тауып жолдың тасасын,
 Аллаяр байдың үйине,

Жетти сонда Журын кәл,
 Қолға услап хасасын.
 Келсе байдың үйине,
 Аллаярдай байыңыз,
 Жалғыз өзи отауда,
 Шығып желдин өрине,
 Дизеден төсек салдырып,
 Ак отаудың төрине,
 Жатыр екен Аллаяр.
 Әсте барып Журын кәл,
 Қарады тумлы-тусына,
 Еки көзи аларып,
 Келди байдың қасына,
 Көз ашаман дегенше,
 Басты өкшени такымға,
 Минип байдың үстине,
 Журындайын кәлиңиз,
 Салды қолын алқымға.
 Сол ұаклары Аллаяр,
 Аўнап түсти орнынан,
 Сондадағы Журын кәл,
 Жатқызбады қырыннан,
 Қысылғаннан пақырдын,
 Қан атлықты мурнынан,
 Аллаярдай байыңыз,
 Анық демин бөлгенде,
 Еки көзи аларып,
 Енди өлдим дегенде,
 Журын қолын жаздырды,
 Керилип төрде жатса да,
 Әпшерин оның қашырды,
 Байдың хәли кеткенде,
 Зорға көзин аштырды.
 Аллаярдай байыңыз,
 Көзин ашып қараса,
 Үстінде бар мәллеси,
 Басында бар сәллеси,
 Сақалы аппак бир адам,
 Отыр екен үстінде.
 Сол ұаклары Аллаяр,
 Зорға гәпин қурады,
 Үстиндеги адамның,
 Ким екенин сорады.
 Сол ұаклары ол адам,
 Қысты тағы алқымын,
 Усылай етип Журын кәл,
 Хәпзаматтың ишинде,
 Аллаярды аздырды,
 Және өлдим дегенде,
 Тағы қолын жаздырды,
 Жаздыра берип сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:
 – Хә, Аллаяр, Аллаяр,
 Пирди көзге илмедің,

Дин жолының кууаты,
 Пайғамбарым демедің,
 Сансыз түлік малыннан,
 Бир қудайға бермедің,
 Биз сыяклы атанды,
 Аллаяр, көзге илмедің,
 Көп ұак болды, сен бәдбәк,
 Қадиримди билмедің,
 Қудайы айтпай малыннан,
 Әруақларды кууарттын,
 Пайғамбарды, Аллаяр,
 Есигине қараттын,
 Жылдағы малдан зәкатты,
 Өз пайдана жараттын,
 Берер деп үмит етсек те,
 Динкемизди қурыттын,
 Исенип малдың көбине,
 Бизлерди әбден умыттын.
 Умытсаң да, Аллаяр,
 Келди бүгін пайғамбар,
 Я алады малыңды,
 Я алады жаныңды,
 Айтқаныма жүрмесең,
 Шашады суудай қаныңды,
 Аллаярды өлтир деп,
 Мени қудай жиберди,
 Қудайдан келдим, Аллаяр,
 Болғыл менен хабарлар,
 Алмаға сениң жаныңды,
 Төгейін деп қаныңды,
 Қырайын деп апаттан,
 Зәкатсыз жыйған малыңды,
 Алып тұрып тасаны,
 Өлтиремен енди деп,
 Көтерди Журын хасаны.
 Сол ұақлары Аллаяр,
 Екі көзі аларып,
 Қаны қашты кабарып,
 Қутырған ийттей сабылып,
 Қайғы менен пақырдың,
 Қабағы төмен жабылып,
 Хәлсиреди Аллаяр,
 Мойны кетти салынып,
 Буұлығып сонда сөйледі,
 Пайғамбарға жалынып:
 – Меннен болды кәтелік,
 Бир сапар әпиу етиниз,
 Еркемди бердим, пайғамбар,
 Түрт түлік малға жетиниз,
 Кейинине ерейін,
 Не десен де, пайғамбар,
 Хәзир тауып берейін.
 Аржакта жатыр көп малым,
 Ақдәрьядан өтиниз,

Пайғамбарым, сол малдан,
 Он қой алып кетиниз.
 Сол ұақлары Журын қал,
 Бул бергенин азсынып,
 Таңдайлары кебеди,
 Аллаярдай байынның,
 Жүрегине тебеди,
 Ашыұланып сөйлейди:
 – Нәлет жауғыр Аллаяр,
 Қойғыл енди ойныңды,
 Қоймасаң егер ойныңды,
 Қан қыларман қойныңды,
 Айтқаныма жүресен,
 Өлтирип мен нетейін,
 Өлтирмей-ақ кетейін,
 Еркін жазғыл бойыңды,
 Аман қалсаң усыдан,
 Мықлап бергіл тойыңды,
 Қудайыға айтқаның,
 Журын қал бағып жүрген,
 Бир жүз ғана қойыңды.
 Сонда ғана, Аллаяр,
 Бейиштен орын беремиз,
 Умытпаймыз атыңды,
 Бәрха жақсы көремиз,
 Сениң менен қосылып,
 Бақшасында бейиштин,
 Әрмансыз өмир сүремиз,
 Қапталдан сени қалдырмай,
 Барқулла ертіп жүремиз.
 Сол ұақлары Аллаяр,
 Кеули дәрттен уұланып,
 Журындайын көлиннің,
 Астында ол таұланып:
 – Айналайын, жан ата,
 Мен де қайттым ырайдан,
 Енди қорқтым қудайдан,
 Төкпесең қызыл қанымды,
 Шығармасаң жанымды,
 Мен жүрейін жолыңнан,
 Әпиу еткіл гүнамды,
 Садақа әкет қолымнан,
 Екинши ирет, пайғамбар,
 Хабар алғыл халымнан,
 Кетпесе кууат белимнен,
 Шығармай пайтак жеримнен,
 Және алып кет бесеуін,
 Сарқопдайын жеримнен,
 Бир жүз қойым тәсаддық,
 Журын баққан қойымнан,
 Хабар беріп жүремен,
 Қутқарсаң, ата, өлимнен.
 Кейинине ердим деп,
 Бағдан гүлдер тердим деп,

Бир жүздейин койымды,
 Олла-билла бердим деп,
 Ант ишкенде Аллаяр,
 Болады балам, болар деп,
 Ушып турды үстинен,
 Пәтияны берди көп,
 Сонда турып Журын кәл,
 Сөйлейди турып акырын,
 Жүдә төмен карады,
 Билдирместен бул сырын,
 Баслады тағы бул Журын:
 – Пәтия бердим өзине,
 Мен хызметлер етемен,
 Буннан шығып, шырағым,
 Малларыңа жетемен,
 Кудайға айтқан койыңды,
 Журыннан алып кетемен,
 Мен қойды алып кеткен соң,
 Жиберди деп исти қырыңға,
 Таяк урып, Аллаяр,
 Азап берсен Журыңға,
 Атлар минип желемен,
 Журындайын баланың,
 Жолыңда мен өлемен,
 Жаныңды сенің алыўға,
 Аллаяр, кайтып келемен.
 Бул сөзлерди айтты да,
 Журындайын кәлиңиз,
 Көп егленип калдым деп,
 Кәуип етип сөзинен,
 Хасасын услап қолына,
 Аны қашып жүзинен,
 Аллаярдай байыңның,
 Ғайып болды көзинен.
 Сол ўақлары Аллаярдың,
 Журынды көзи илмеди,
 Бул болған ислерди,
 Түсинде ме, оңында,
 Айырып хеш билмеди.
 Қабырғасы қайысып,
 Бақалағы майысып,
 Жарылып тек те өлмеди,
 Иши ашып қойына,
 Түсти бир ис ойына,
 Жанды иши тағы да,
 Кеткен бир жүз қойына,
 Еси аўып сулқ болып,
 Қудай кетти жайына.

* * *

Алқысса, сонда Журын кәл,
 Қойына жетти аман-саў,
 Келмеген екен бул күни,
 Қасқыр деген уллы жаў.

Қутылып тазша өлимнен,
 Кеўли болды бийик таў,
 Шадланып енди бул пақыр,
 Қалап отқа бетлерин,
 Кебап етип писирди.
 Өлген қойдың етлерин,
 Тек те гана қасқырды,
 Алмады бул санаққа,
 Оннан басқа аңлардың.
 Шақырды бәрин қонаққа,
 Журындайын кәлиңиз,
 Уллы ойды ойлады,
 Өлимнен аман қалдым деп,
 Үш күн тойды тойлады,
 Жарлылығын умытып,
 Гүллер киби жайнады,
 Бағанағы палапанды,
 Өбден гана сыйлады.
 Арадан көп күн өткенде,
 Бир нешше айлар жеткенде,
 Журындайын кәлиңиз,
 Тағы бир исти етеди,
 Байдан буйрық болған соң,
 Қойларын айдап бийшара,
 Шағыр таудан өтеди,
 Ақбулак деген жерлерге,
 Үш күнде зорға жетеди.
 Ақбулактың бойлары,
 Қойға өбден жай екен,
 Жери отқа мол екен,
 Кубла бети булактың,
 Үлкен гүзар жөл екен,
 Шын Хорезм журтына,
 Барар жоллар сол екен,
 Журындайын кәлиңиз,
 Мәкан етип қойына,
 Қосын тикти Журын кәл,
 Усы сайдың бойына.
 Бир күндери Журын кәл,
 Жайғастырып қойларын,
 Жатыр еди қосында,
 Бир уллы дүбир шығады,
 Кубла төреп тусында,
 Түннің жарпы ўағында,
 Уйқысын бузды Журынның,
 Жакынлады қасына.
 Журындайын кәлиңиз,
 Қорқынышлы салса сер,
 Қиятырғанның дүбирине,
 Қозғалғандай кара жер,
 Қалтырағандай пишенлер,
 Ақ булактың бойлары,
 Дүркиреп турды Журынның,
 Гүйсен жатқан қойлары.

Сол Ұаклары Журын кәл,
 Жууырып шыкса далаға,
 Жөн-жагына аныклап,
 Карап еди кублаға,
 Канатын каккан сункардай,
 Айшылык жолды атлаған,
 Кара торы тулпары,
 Кайшыланған кулағы,
 Кайрактай кара таслардан,
 От шығарған туяғы,
 Гәүхарлай көзи жайнаған,
 Фаршылдатып жәниуар,
 Суулықларын шайнаған.
 Айбатынан сол Ұакта,
 Кашты койлар дүркиреп,
 Келди тулпар хаплығып,
 Жаңбырдай тери сиркиреп.
 Аныклап тағы Журын кәл,
 Ат үстине караса,
 Еки ийни қапыдай,
 Жудырығы токпактай,
 Карсы келген жауларды,
 Казык қылып каккандай,
 Айбатына караса,
 Адам түе, досларым,
 Арыслан да қорққандай,
 Жерден ойып пишкендей,
 Бетинде жахыл ажары,
 Бейиш сууын ишкендей,
 Ашыуы келсе батырдың,
 Полат темир кескендей,
 Бир колы менен шешкендей,
 Ашыу етсе егер ол,
 Қозғалмаған орнынан,
 Таудын тасы көшкендей,
 Маңлайдан төксе терлерин,
 Дозактын оты өшкендей,
 Бийдай рен, кой көзди,
 Кишипейил, нур жүзди,
 Аксауыт кийген үстине,
 Найза алған дәстине,
 Батырды көрди Журын кәл.
 Бул батырды көргенде,
 Журындайын кәлиниз,
 Ботасы өлген түйедей,
 Куу далада бозлады,
 Қорққанынан бийшара,
 Кара жерге казык боп,
 Кирип кете жазлады.
 Бир Ұакытта Журын кәл,
 Қорққанды койып мәрт болып,
 Өзин өзи сазлады,
 Күлимсиреп бул тазца,
 Жүрди аулак жолынан,

Қасына келип батырдың,
 Ийилип алды колынан,
 Сол Ұаклары Журын кәл,
 Куу сөзлерди курап,
 Қасына келген батырдың,
 Келбетине карап,
 Қайда барасан?
 Қайдан келесен? – деп,
 Батырдан жөн сорап,
 Журын кәл не деп тур:

– Жауын жаусын, айдын көлдер хәл болсын,
 Жылдан жылға аз дәулетің мол болсын,
 Ашыуланба, ат-жөнинди сораيمان,
 Батыр аға, шығағапсыз, жол болсын.

Қыя шөлге бул тулпарды шауыпсаң,
 Мәгар болса, кашқанларды кууыпсаң,
 Ашыуланба, хабар бергил жолаушы,
 Беллерине алтын кәмар бууыпсаң.

Устазына басларыңды ийипсен,
 Бир ис пенен бул тулпарға минипсен,
 Жөнинди айт, кайсы жакка атландың?
 Көп түймели аксауытты кийипсен.

Нешше күнлер тулпарыңды баппасаң,
 Ада болмас алтынларды қаппасаң,
 Қай жерлерге жауласпаққа барасыз,
 Ак найзанды карағайға саппасаң?

Келбетін келипти, аға, кеулиң бай,
 Тулпарын да келисипти сайма-сай,
 Қайсы байды өлтириуге атландың,
 Өңгерипсең қырық садакы сарыжай?

Себеп болып келе қалдың қасыма,
 Шай-суу ишкил түсип мына қосыма,
 Қудай айдан келген шығар сени де,
 Қой сояман ишип-жерлик асына.

Сауаш күни қыя шөлде ағарған,
 Батыр болдым бул дүньяда бийнышан,
 Қайсы елден қай жакларға барасан?
 Хабарыңды билдирип кет, агажан!

Сол Ұаклары мәрт батыр,
 Қапа кеулин хошлады,
 Тулпарына дем берип,
 Дизгинин беккем услады,
 Айгарым мениң мынау деп,
 Ашыклықтан баслады:

– Ашыклықтан бағда гүлдер терейин,
 Хәр не болса яратқаннан көрейин.

Кулак салып куп тынлағыл сен шопан,
Сауалына толық жууап берейин.

Тулпарымды алты ай бағып бапладым,
Кылышымды өткир етип тапладым,
Сарыжайды үш жыл, үш ай соқтырып,
Ак найзаны карағайға сапладым.

Усылай етип манлайымнан төгіп тер,
Батырлықта артты менде ақыл-сер,
Бул арадан алты ай анык өткенде,
Сөхәр уакта тулпарыма салдым ер.

Бақ ушырып таза ашылған гүлимнен,
Карсы келсе кашпадым мен өлимнен,
Ата-анамнан пәтияны алдым да,
Шығып кеттим Хорезмдей елимнен.

Өтирикти мен айтпайман хаслан,
Пирим еди мениң Рүстеми-дәстан,
Сапар етип шыктым Саркоп шәхрине,
Атам атап койған атым — Арыслан.

Мен айтайын калғанларын есимде,
Питти мениң усылай болып исим де,
Айдай арыў, тал шыбыктай таўланған,
Перийзатты көрдим жатып түсимде.

Душпанымның жанған оты өшкендей,
Сүйдим бетин, кандым шарап ишкендей,
Айдай сулыў кушағына киргенде,
Боддым сол деп шийрин жаннан кешкендей.

Батыр болып кылышымды сермедим,
Душпаныма хеш мүлкимди бермедим,
Түсимдеги ушыраскан сулыўдай,
Бул дүньяда перийзатты көрмедим.

Ғайратланған кырық кызы бар қасында,
Алтын гүмис сәүкелеси басында,
Кушакластым, оның менен ойнадым,
Наз етеди, өзи он бес жасында.

Белден кууат кетип, нардай бүгилдим,
Соны көрип күнбекен деп тигилдим,
Күни-түни тақат татпай, ах урып,
Күннен-күнге кайғы менен сөгилдим.

Ашықлықтан кете калды қолайым,
Рәхим етпеди маған қудайым,
Жума күни көрдим оны түсимде,
Көргенимнің аты еди Гүлайым.

Кәдем бастым Түркистанның жерине,
Дауа таппай кеуилимнің шерине,

Сапар тарттым Хорезмдей елимнен,
Киятырман мен Саркоптың шәхрине.

Өзиндей дос алар мәртлердің харын,
Қалдырмай басаман таулардың карын,
Киятырман Гүлайымды көрмеге,
Айтшы қәне, билсең оның хабарын.

Билеғойсаң кейиніңе ерейин,
Досларымнан сени артық көрейин,
Гүлайымның шәхәрине жеткерсен,
Алғаныңша алтын-гүмис берейин.

Сол уақлары Журынға,
Бул сөз ауыр тийеди,
Қорқканынан бийшара,
Басын жерге ийеди.
Жаксы көрип алтынды,
Иши жаман күйеди,
Бул батырға билдирмей,
Қабағын қатты үйеди,
Гүлайымдай сулыўды,
Сырт айтқысы келмейди,
Арысландай батырды,
Ермек кылып Журын таз,
Шақалаклап күледі,
Күле берип сөйлейди:

— Ер жигитке керек дейди дүнья-мал,
Мал болмаса қыйын дейди арзыў-хал,
Хорезмнен келген батыр палұаным,
Мениң айтқан сөзлериме кулак сал,

Алыс жолдан шауып кепсең атыңды,
Текшелепсең гүмис койып, алтынды,
Баска елде нашар қапылып калғандай,
Излеп келиппедің бизің қатыңды.

Алдыма түс, кейиніңе ерейин,
Алла салса, хәр бир исти көрейин,
Излеп келген болсаң бизің қатыңды,
Бар алып кет, бир пулсыз-ак берейин.

Бара ғойсаң ол канады ойнына,
Кушакласып коллар салар мойнына,
Шашы уйпа-жуйпа, қолын да сүртпей,
Ел жатпай-ак кирип келер койнына.

Ойлан аға, қыйын болар намыс-ар,
Қысы-жазы таў басында жатар қар,
Халық айтты деп хайран болма, ағажан,
«Жаман-жаксы атқа шығар» деген бар.

Ашылған бир гүли болар майданның,
Шабак болар аңлығаны шортанның,

Ол ашығың бизиң елде сирә жок,
Түсиндеги кызы шығар шайтанның.

Бул жолларға салған екен кудайым,
Шопанлыкта алынды гой бул айым,
Ашык болсаң мингестирип кете бер,
Мениң катынымның аты Гүлайым.

Шайтан кызы көринипти көзине,
Соны яр деп есаплайсаң өзине,
Бул еллерге келип куры кайтқаннан,
Хаялымды ертип кеткил изине.

Сол ўақлары болғанда,
Арысландай батырдың,
Журын кәлдиң сөзине,
Әбден каны кайнады,
Түңги жарық жұлдыздай,
Еки көзи жайнады,
Сол ўақлары ол батыр,
Шыбын жанын кыйнады,
Намысы келди батырдың,
Таздың айтқан сөзлерин,
Ырас дейип ойлады.
Найзасына сүйенип,
Қанаға батыр сыймады,
Қынаптан кылыш шығарды,
Көзине жаны көринди,
Қолындағы найзасын,
Сукпак болды өзине,
Тағы да батыр ойланып,
Қан ендирди жүзине,
Тулпардың басын кантарып,
Қайтып кетти изине.
Журындайын кәлиңиз,
Гүлайымға келгенди,
Билесен бе дегенди,
Усындай етип алдады,
Куўкыллыкты асырып,
Қызыл тилин жалдады,
Гүлайымдай сулыўды,
Өзи алыўды ойлады,
Соған белин байлады,
Жазлар болса дүзлерде,
Қыслар болса шөллерде,
Гүлайымдай сулыўға,
Үмитдар болып сыртынан,
Жүре берди Журын кәл.

* * *

Ендиги сөзди еситиң,
Гүлайымның әкеси,
Аллардай байыңыз,
Өлимши болып аўырған,

Қабағын кайғы ашырмай,
Тамағынан буўылған,
Қалаға жарды шақыртты,
Сырнай-гернай шалдырды,
Өлмеўге не илаж бар,
Палшыға пал салдырды,
Шашып дүнья-малларын,
Тәўипке өзин бактырды,
Туўмаған туўды сойдырып,
Өкпеси менен кактырды,
Жаздың ыссы күнинде,
Алдына отын жактырды,
Аллардай уллы бай,
Күннен-күнге жүдеди,
Акырында кан жутып,
Кесели әбден үдеди.
Қанша малын шашса да,
Хеш даўасы болмады,
Тәўиплердиң емлери,
Хеш ишарат кылмады.
Әтирапы көл болды,
Көзден аккан жасынан,
Гүлайымдай перийзат,
Кетпеди сирә қасынан.
Аллардай бул байдың,
Аллаға жетти наласы,
Қанға толды пақырдың,
Көзлериниң қарасы,
Қоршап келди қасына,
Алты бирдей баласы.
Ала жип салып мойнына,
Қудайға күнде жылайды,
Аллардай байыңның,
Еки бирдей алғаны,
Қағып төсек салғаны,
Байдың басын көтерип,
Күни-түни зарлайды,
Узақ өмир тилейди.
Кайғы менен арланды,
Арадан көп күн өткенде,
Талай күнлер жеткенде,
Әрманда жатып Аллар,
Бир ислерди ойлады,
Қолына таяк таянып,
Беккем белин байлады,
Әбден жанын кыйнады,
Соннан кейин Аллар,
Бул бир исти ойлады:
– Мен атыма минейин,
Хасылдан кийим кийейин,
Атамның барып басына,
Бул басымды ийейин,
Басына барып атамның,
Узақ өмир тилейин,

Ат кекилин өрейин,
 Жүз койды алған атамнын,
 Бир ғайратын көрейин, —
 Делидағы Аллаяр,
 Жатқан жерден қалтырап,
 Әсте ғана турады,
 Қоршап атқан балларына,
 Қарайды, мойнын бурады,
 Төнде жаны қыйналып,
 Таяғына таянып,
 Түрлі сазлар шалдырды,
 Арғымақ атын алдырды,
 Жипектен жона көйлекше,
 Әбден сәлдеп салдырды.
 Қасыл кийим кийеди,
 Хәлин билип баллары,
 Арман-берман жүргизди,
 Айтқанын етип хәммеси,
 Атына оны мингизди.
 Аллаярдай байыңыз,
 Атына минип алған соң,
 Қасына қиси ертпеди,
 Жалғызлыққа көнеди,
 Үмит етип пақырын,
 Алдына қарап дөнеди,
 Атасының басына,
 Сәске ұақта жөнеди.
 Узақ қыйыр жол еди,
 Саркоп еки арасы,
 Әйне түслик жол еди.
 Аллаярдай байыңыз,
 Хәл-жайына қарамай,
 Қарамайды артына,
 Ашыұланып аяұсыз,
 Қамшы урды атына.
 Барып зиярат етпеге,
 Атасының басына,
 Көп ұақ жүрип Аллаяр,
 Жакынлаған усайды,
 Атасының басына.
 Журындайын бул тазша,
 Әүлийениң артында,
 Койын бағып жүр еди,
 Зар еңиреп қиятырған,
 Аллаяр байды көреді,
 Зарланыұынан Журын кәл,
 Ишки сырын биледи,
 Бул сырын анық еситип,
 Қулағын әсте түреді.
 Қанық болып Журын кәл,
 Аллаярдың сөзине,
 Азғана ұақыт бул тазша,
 Ерип жүрди изине,
 Койларды қойып бир жакка,

Көрсетпеди көзине,
 Сөйтгидағы Журын кәл,
 Шомыды кара терине,
 Асығыста жууырып,
 Шықты байдың өрине,
 Жасырынып барып киреди,
 Аллаярдың қиятқан,
 Әкесиниң гөрине.
 Не билгени ишинде,
 Жата берди Журын кәл.
 Каранғы гөрдиң ишинде.
 Аллаярдай байыңыз,
 Әүлийениң сыртына,
 Әреп атын байлады,
 Мойнына пота салалы,
 Аллаға жылап сол жерде,
 Хәк тәретин алады,
 Өткен каза намазын,
 Қалдырмай оқып алады.
 Буннан кейин Аллаяр,
 Атасының басына,
 Бас ийип сонда барады,
 Хәли кетип пақырдың,
 Кейин қарап шегинди,
 Атасының оң қапталына,
 Келип сакка жүгинди.
 Көзиниң жасы пақырдың,
 Асаұлардай булқыды,
 Қайта-қайта бул пақыр,
 Аят қоймай оқыды,
 Атасының әрұағын,
 Әсте тыңлап барлады,
 Аят оқып болған соң,
 Өмир тилеп өзине,
 Аллаяр турып зарлады:

— Әрман менен бул көзимнен ақты қан,
 Қайғы менен жарылады кара сан,
 Мендей мунлы балаң келди басыңа,
 Арзыұ-халға кулақ салғыл, атажан.

Қыя шөлге бедеұимди шаппадым,
 Ишки сырды душпаныма айтпадым,
 Әрман менен өтер болды өмирим.
 Бул дөртиме хеш бир даұа таппадым.

Мен де келдим, ата, сениң қасына,
 Көнейин деп қысы менен жазыңа,
 Әрманлықта өтер болды өмирим,
 Атлар шауып келдим, ата, басыңа.

Не илаж бар беттен қашқан қаныма,
 Жан алғыш пәнжеси батты жаныма,
 Елде қоймай тәуиплерди жыйнатып,
 Хеш бир даұа табалмадым жаныма.

Манлайымнан акты бул кара терим,
Ауырыудан бул бетке шыкты көмирим,
Көп күн болды бир кеселге шатылдым,
Корлык пенен өтер болды өмирим.

Бул сарсық кеселден алынды айым,
Хәл кетти бойымнан, не болар жайым,
Рахим ет, зарлап келдим басыңа,
Көз жасымды көргей мениң кудайым.

Баяғыда карап сениң халыңа,
Санап-санап услатқандай колыңа,
Күдиретимди көрсетемен деп едиң,
Жүз койымды айтқан уақта жолыңа.

Атты минип астым шөлдиң кыйырын,
Мен билмедим пайғамбардың байырын,
Бүгінги күн келдим сениң басыңа,
Жүз койымның көрсет, ата, кайырын.

Ақыретте кейинине ерейин,
Алла салса, не ислерди көрейин,
Атажаным, жанымды аман калдырсаң,
Айтканыңды хәзир тауып берейин.

Не болса да мен көрейин талайдан,
Бир дауа ис табылғай-дә қолайдан,
Мени саклау келмесе, ата, колыңнан,
Жалбарынып сора барып кудайдан.

Бул белимнен кетер болды дәрманым,
Кайтып келсин бойдан кеткен димарым,
Бул әжелден, ата, аман куткарсаң,
Хәш бир истен болмас еди әрманым.

Бул сөзлерди айтты да,
Аллаярдай байбәтше,
Өксип-өксип жылады,
Әкесиниң қабирин,
Қушаклай бере қулады,
Жатып атып бийшара,
Базы бир исти аңлады,
Хабар болармекен деп,
Қулағын салып тыңлады.
Сол уақлары болғанда,
Журындайын кәлиңиз,
Гөр ишинде отырып,
Кууқыл сөзди торлады.
Аллаярдың атасы боп,
Гүниренди, зарланды,
Зарлай берип не дейди:

– Орынланды ойға алған нийетин,
Әжел жетип, кетти бастан дәулетин,

Зарлай берме, кулак салғыл сөзиме,
Хак кеуили Аллаярдай перзентим.

Әуел бастан айтқаныма жүрмедин,
Малға исенип пирди көзге илмедин,
Ауырғалы, Аллаярдай перзентим,
Зарлай-зарлай бул уйкымды бермедин.

Бул үстине хасыл кийим кийипсен,
Ер салдырып арғымаққа минипсен,
Аурыуымнан айықсам деп, шырағым,
Атыс жолдан бул басыма келипсен.

Дәрман берсе алдыңызды орайман,
Күни-түни бир кудайға жылайман,
Бул басыма келген болсаң, жан балам,
Бир өзине узак өмир сорайман.

Пайғамбарға бир жүз койды берипсен,
Хактың салған ислерине көнипсен,
Берекет тап, узак жаса, шырағым,
Мусылманның парызы исин етипсен.

Ашылғанда бағда гүлди тересен,
Аллаяржан, кейиниме ересен,
Кудайыңа айтқан бир жүз койыңның,
Жаксылығын ақыретте көресен.

Қыя шөлде атлар минип шабайын,
Усла, балам, пайғамбардың шалғайын,
Енди кулак салғыл мениң сөзиме,
Кеселиңе шакқан дауа табайын,
Не десем де жаксы дейсен, көнесен,
Жаным ата, бул исиң не? демейсен.

Намысланып айтқанымды етпесен,
Кайырмаком жок, ертең бир күн өлесен,
Ер жигитке қыйын болар намыс-ар,
Мен жылайман бир кудайға зар-зар.

Жүз койынды алып келип бул жерге,
Тағы бир ис салды саған пайғамбар,
Қарлар басып кабаклары катқанын,
Көрсен балам кабакларын шытқанын,
Жаным аман калсын десен, Аллаяр,
Куллык дейсен пайғамбардың айтқанын.

Әжел жетип, болды атан кара жер,
Кайнап кетти кеулиндеги улы шер,
Пайғамбардың айтқанына қыйналсаң,
Бизден жууап, кейиниңе кайта бер.

Сол уақлары болғанда,
Аллаярдай байыңыз,

Не болганын билмеди,
 Жыйалмады аяғын,
 Журын кәлиң жаңлатканда кулағын.
 Рәхим еткіл ата деп,
 Кайтадан турып жылады,
 Бир уақлары болғанда,
 Аллаяр басын көтерип,
 Жалбарынып аллаға,
 Каратып бетин кублаға,
 Ак шашлы басын ийеди,
 Аұрыұмының дәртинен,
 Иши жанып күйеди,
 Қорқканынан пақырдың,
 Жерге урған манлайы,
 Ат ағашка тийеди,
 Кайта-кайта жығылып,
 Әжел майын ишеди,
 Жайғасып тағы отырып,
 Шапанның бауын шешеди.
 Дәремет тилеп атадан,
 Кулағын салды кайтадан,
 Аллаяр байың зарланды,
 Зарлана берип сөйледі:
 – Хә, атажан, атажан,
 Жакында жүз кой сорадың,
 Таршылық оған еттим бе,
 Бердим санап даладан,
 Бетиннен жел боп тийдим бе?
 Уйқылап атқан жеримде,
 Төсегимде басқанда,
 Алкымымнан қысқанда,
 Пайғамбарға, атажан,
 Неге қыстың дедим бе?
 Сансыз жатқан малымнан,
 Сүриүлеп зәкат шығардым,
 Нәмәртлик исти еттим бе?
 Хә, атажан, атажан,
 Шашпасан қызыл канымды,
 Не десең де берейин,
 Қалдырсаң аман жанымды,
 Жүз кой бердим демейин,
 Оны миннет етпейин,
 Қалдырсаң аман жанымды.
 Ақыретке барғанда,
 Кейинине ерейин,
 Сорай бер ата тилегін,
 Қолымнан келсе егер ол,
 Не болса да берейин.

Сол уақлары Журын көл,
 Атасы болып бул байдың,
 Қуұкыллығын асырып,
 Гәрде бойын жасырып,
 Жолын қуұды талайдың,

Былай сөзин баслады:
 – Хә, шырағым Аллаяр,
 Айтатуғын сөзим бар,
 Билсең өзін, шырағым,
 Қойын бағып атанның,
 Өмиринше кул болған,
 Айдасан жүрип айдауға,
 Байласан турып байлауға,
 Сатыушыға пул болған,
 Шақырып оны хеш бир жан,
 Көтермеген ойының,
 Қыстың күни кой бағып,
 Көрген күннин қыйының,
 Ақырында ол пақыр,
 Кийерге кийим табалмай,
 Ишерге тамақ табалмай,
 Ағартқан көздің карасын,
 Мойнына салған таласын,
 Билесең бе шырағым,
 Далада өлген баяғы,
 Журын кәлиң атасын?
 Сол пақырдың, шырағым,
 Хеш гүнасы жоқ еди,
 Ашыуы келип атаныз,
 Табанын оның тилдирди,
 Отка қалап аркасын,
 Үш ағашка илдирди,
 Көп малына исенип,
 Қарыұлығын билдирди,
 Сол пақырды, шырағым,
 Жан атан бийкар өлтирди.
 Атаң сениң, шырағым,
 Кәдириң оның билмеди,
 Азап берме, балам, деп,
 Неше сапар түсинде,
 Барып оған айтсам да,
 Кулағына илмеди,
 Көрмеди балам теңлесин,
 Танымады, кәйтейин,
 Алланың сүйген бендесин.
 Көзде жасы моншаклап,
 Өз күнине қоймады,
 Сабады бәрха азаплап,
 Тарттырды ийтке етлерин,
 Өлтирди оны пышаклап.
 Журын кәлиң әкеси,
 Өлгеннен сон, шырағым,
 Периштелер жыйылды,
 Қарады сонда пақырдың,
 Көзден аққан жасына,
 Жыйналып барлық периште,
 Барды оның басына,
 Периштелер көтертип,
 Мухамметтей пайғамбар,

Алдырды оны қасына,
 Қасына оны алдырып,
 Кундыз телпек кийгизди,
 Жумыр кийген басына,
 Еки бирдей перини,
 Ертти оның қасына,
 Пайғамбар беріп алғысын,
 Еки қоллап ашып қапысын,
 Жеткерди еки жағына,
 Қосып еки периге,
 Киргизди бейиш бағына.
 Дым көрмеген ол пақыр,
 Кирип бейиш бағына,
 Шалқып кеулин йошады,
 Еки бирдей перини,
 Иретпе-ирет қушады.
 Жанындай көріп перилер,
 Қушақтарын ашады,
 Иретпе-ирет олар да,
 Бауырына басады.
 Бағдан гүлдер тереди,
 Бағ ишінде қыдырып,
 Күни менен жүреді,
 Кешлер болған ұағында,
 Еки пери қасында,
 Сарайға барып киреди.
 Келгеннен соң сарайға,
 Дуұтарын қолға алады,
 Хәр намаға шертеді,
 Бундай еткен ислерин,
 Еки бирдей периси,
 Жүдә жақсы көреді,
 Биринен-бири қызғанбай,
 Кейинине ереді,
 Пайғамбарлар шақырып,
 Журын кәлдин әкесин,
 Күнде тойды береді.
 Периштелер жыйылып,
 Буның тойын тойлайды,
 Атқа миніп талайы,
 Күнде көкпар ойнайды,
 Алланың досты Мухаммет,
 Журын кәлдин әкесин,
 Жеткерди бундай жәннетке.
 Ол дүньяда, шырағым,
 Сонша қорлық көрсе де,
 Хәр кимнің жеп таяғын,
 Қадирсиз болып жүрсе де,
 Өлгеннен соң, шырағым,
 Ийманның шықты өрине,
 Жәннетий екен ол пақыр,
 Бейиштиң шықты төрине.
 Азап берген пақырға,
 Талай сапар атаныз,

Қудайға да жақпады,
 Пайғамбарға да жақпады,
 Периштеге де жақпады,
 Шахымарданға да жақпады,
 Периге де жақпады,
 Буяққа келип, шырағым,
 Өлите де жақпады,
 Бундай жақсы мөхминге,
 Ақырет-азап берген соң,
 Ах, Аллаяр, Аллаяр,
 Ашыұланды пайғамбар,
 Жан алғышты шақырып,
 Тәрк етті сонда хәмирин,
 Сондай етип атанның,
 Қыскартты, балам, өмирин.
 Жан алғыш, тәжжал қурығын,
 Үстине оның таслады,
 Жанын алды, қыстады,
 Әзирейли жанын алған соң,
 Көп қыйналып, шырағым,
 Таслақ жерди ойдырдың,
 Жетисине, жүзине,
 Қунан койлар сойдырдың,
 Көрсетип байлық нышанды,
 Намазына шақырып,
 Жетер жердеги ийшанды,
 Бир отауға жыйдырдың,
 Намазын оқып болған соң,
 Көп қыйналып атанды,
 Әулийеге койдырдың.
 Атанды әкеп, шырағым,
 Әулийеге койған соң,
 Қолына гүрси көтерип,
 Сораушы барды қасына,
 Қарамады атанның,
 Көзден аққан жасына,
 Көп болған соң гүнасы,
 Керилип урды басына.
 Басына урып атанның,
 Қақ жарады ийегин,
 Отқа салып денесин,
 Торпаққа қосып сүйегин,
 Журын кәлдин атасы,
 Бул қорлықты өкеңе,
 Бергенде барлық периште,
 Шақалақлап күледі,
 Күле беріп сөйледі:
 – Ха, бай аға, бай аға,
 Қалай болды халыңыз,
 Масайрап кеттің оғада,
 Көп болған соң малыңыз.
 Шамаң жетсе, бай аға,
 Мениң айтқан сөзиме,
 Беккем қулақ салыңыз,

Қандай екен қыйнаған,
 Қандай екен, билдің бе,
 Ғәрип пенен ойнаған?
 Сораұшының урғаны,
 Жаныңа әбден өтті ме?
 Маған еткен ислерің,
 Алдына бүгін келди ме?—
 Деп атана, шырағым,
 Журын кәлдің атасы,
 Нәлет айтты, хорлады,
 Буннан сайын периште,
 Атанды жаман қыйнады,
 Таяғына шыдамай,
 Күни-түни азапта,
 Әкең пақыр шырлады,
 Еси кетти пақырдың,
 Аққан қызыл қанына,
 Сораұшының урғаны,
 Жаман батты жанына,
 Қыздырып қойып темирін,
 Басты оның санына.
 Усылай етип сораұшы,
 Қанша азап берсе де,
 Сорлы атан, шырағым,
 Бундай қорлық көрсе де,
 Жаман аты қалмады,
 Гүнасы пәк болмады.
 Буннан кейін, шырағым,
 Әкенңи шайтан көтерип,
 Алып кетти узаққа,
 Қырғауылдай қылпыйтып,
 Салды мойның дузакқа,
 Қайтып шықпас етти де,
 Таслады сакка дозакқа.
 Он жыл болды, шырағым,
 Сол секилли әкеннің,
 Гүнаға анық батқанға,
 Күнде көрип азапты,
 Кабақлары катқанға,
 Қозғалмастан парт болып,
 Жанына жалын батқанға,
 Төр бетинде дозактың,
 Шырлай-шырлай жатқанға,
 Бул дозакта парлаған,
 Сениң атан, шырағым,
 Мениң балам, шырағым,
 Балам болса кәйтейін,
 Айтқанымды қылмады,
 Сөзиме кулак салмады,
 Мал көринди көзине,
 Пайғамбардың әуелден,
 Ермеди сирә изине,
 Камап қойды тақырға,
 Азап берди пақырға,

Перзентим деп оны мен,
 Мен де излеп бармайман,
 Ат айттырып узактан,
 Алла буйрық берсе де,
 Шығармайман дозактан,
 Перзентим емес ол мениң,
 Жағылды кара жүзине,
 Дозакта жатып жоқ болсын,
 Өз обалы өзине.
 Алаяржан, шырағым,
 Сол әкеңнің жолларын,
 Сен де куға жазладың,
 Соңында сен, жан балам,
 Ол атандай болмадың,
 Әулие ойға алғанда,
 Пайғамбар излеп барғанда,
 Кейинине ерипсен,
 Хеш қыйналмай, шырағым,
 Жүз койынды берипсен.
 Мен мактандым, шырағым,
 Кеүлимнен кетти ууайым,
 Жүз койды бермес балам деп,
 Кетип еди қолайым.
 Жүз койды балам берген сен,
 Периште түе, шырағым.
 Ырза болды кудайым.
 Ха, Аллаяр, Аллаяр,
 Кулағың сал, жан балам,
 Тағы да айтар сөзим бар:
 Кәлден ушқан газынды,
 Әлпешлеп баққан, шырағым,
 Ат көтермес назынды,
 Катқан карды ериткен,
 Қысындағы жазынды,
 Тамақтың дәмин келтирген,
 Аппак ғана дузынды,
 Қырық қызына бас болған,
 Гүлайым атлы қызынды,
 Баслары таз деместен,
 Төреден кейін көрместен,
 Әкең сениң жаман деп,
 Көп азаптар етестен,
 Журындайын кәллерди,
 Шақырып алып қасына,
 Басына кундыз кийгизип,
 Оң жағына отауын,
 Тойлар берип тиккизип,
 Қызықларын көргейсен,
 Гүлайымдай қызынды,
 Журын кәлге бергейсен,
 Жан улым, қалай көресен?
 Журынға берсең қызынды,
 Көрмегенди көресен,
 Көп жыл жасап, шырағым,

Эрмансыз өмир сүресен,
 Ертенги күн болганда,
 Алла досы Мухамметтин,
 Кейинине ересен,
 Бейиштин ашық капысы,
 Иркинишсиз киресен.
 Ха, жан балам, жан балам,
 Шалкып бунда йошқанбыз,
 Периште менен косылып,
 Қанат байлап ушқанбыз,
 Гүлайым атлы кызынды,
 Журындайын тазшаға,
 Озал бастан қосқанбыз,
 Журындайын ол кәлдин,
 Жарылкады қудайы,
 Қаншелли төгіп-шашса да,
 Тауысылмас удайы,
 Бейиштин арғы төрінде,
 Салыұлы тур сарайы,
 Қудай қосқан қостары,
 Бересен оған кызынды,
 Кейинине ереди,
 Қаншелли гүна етсе де,
 Сораушы әпиу етеди,
 Қыяметте қылкөпирден,
 Аман-сау ғана өтеди,
 Журынға тийсе Гүлайым,
 Ол дүньяға барғанда,
 Көрмегенін көреді,
 Күнде қызық, күнде той,
 Эрмансыз өмир сүреді,
 Периште келип алдына,
 Хызметлерін етеди,
 Гүлайымдай кызыңның,
 Бахты ашылып сол жерде,
 Мурадына жетеди,
 Таўмиядай шашларын,
 Қатарға қойып өреді,
 Қарыұлы, күшли таўланып,
 Капысы ашық сарайға,
 Иркинишсиз киреди.
 Ха, Аллаяр, Аллаяр,
 Кызынды оған бермесен,
 Пайғамбардың айтқанын,
 Қуллық дейіп етпесен,
 Оямыз екі көзинди,
 Жалынсаң да қорққаннан,
 Тыңламаймыз сөзинди,
 Өзинди алып болған соң да,
 Оңдырмаймыз исинди,
 Дозакка әкеп қоямыз,
 Қап-қара етіп жүзинди.
 Сол уақлары, Аллаяр,
 Қарсы алдында турамыз,

Аяұсыздан басына,
 Отлы гүрси урамыз,
 Үйінде бір жан қоймастан,
 Бір түнде барып қырамыз,
 Қырып бәрін болған соң,
 Өзин жатқан дозаққа,
 Шуұлатып әкеп саламыз,
 Тәрип етпей гүнасын,
 Қарқыратып шаламыз,
 Қыйнап жанын аламыз.
 Ха, жан балам, жан балам,
 Көп уақыт турып басымда,
 Қарайтпағыл жүзимди,
 Қыйналып сондай, шырағым,
 Ойлап турман изимди,
 Ендигисин өзін бил,
 Оған қызды бермесен,
 Қыйын болар халыңыз,
 Себил қалар, шырағым,
 Жыйған дүнья-малыңыз,—
 Деди де гөрдін ишинде,
 Қайтып үнін шығармай,
 Гүм болды Журын кәлиниз.

Сол уақлары болғанда,
 Талып қалды есинен,
 Аллаярдай байыңыз,
 Көп уақытлар болғанда,
 Талтанлап турып байекен,
 Анық есин жыйнады,
 Бабасының айтқанын,
 Аллаяр шеп көрмеді,
 Жарамсыз сөзди, атажан,
 Неге айттың, демеди,
 Беремен деп қызымды,
 Бақырса да Аллаяр,
 Атасы дауыс бермеді.
 Буннан кейін Аллаяр,
 Ушып-ушып қуұанып,
 Минип алды атына,
 Қайтып кетти артына,
 Етер исин еткен соң,
 Аллаярдай бул байын,
 Қарасын үзип кеткен соң,
 Шомылып қара терине,
 Кейнин билмей бул пақыр,
 Өлдилердин бирине,
 Әсте өзін билдирмей,
 Шықты кирген гөринен.
 Гөрден шығып Журын кәл,
 Бақырыұын салады,
 Ийесиз қалған қойларды,
 Жайылып жүрген жеринен,
 Шакқан тауып алады,

Койын тауып алган соң,
 Алаярдай байларды,
 Дүзлерде ермек кылады,
 Сонда Журын толгайды,
 Толгай берип сөйлейди:
 – Өлегойсаң мен калмайман табана,
 Акылсыз бай, жеткердим бе тобана,
 Алыс жолдан келип көп үак сөйлесип,
 Мийриң канды биз сыякты бабана.

Алаяр бай, көп дүньяға молыктын,
 Он төрт күнлик айдай болып толықтын,
 Кайтып кеттиң карамастан артыңа,
 Излеп келип нақ бабана жолыктын.

Кыя шөлде бедеуиңди шауыпсаң,
 Белғанаңды беккем етип бууыпсаң,
 Күни менен әулийеге ақ урып,
 Жаны ашыр кайырқомды тауыпсаң.

Кыя шөлде күни-түни бактым кой,
 Алдау ушын хәртүрлиге кетти ой,
 Алаяр бай, шын бабана жолыктын,
 Сол тойғаның менен шалкып барағой.

Қыстың күни қак айырып музынды,
 Тап төрінде ишип хадал дузынды,
 Бабам дейип бас ушымда турғанда,
 Ертенги күн алғанда көр кызынды.

Бул сөзлерди айтты да,
 Журындайын кәлиңиз,
 Жерине байлы жетирди,
 Сыртынан сайып пақырды,
 Мазасын әбден кетирди,
 Кеули тасып бул көлдин,
 Қой жайылған даланы,
 Басларына көтерди.

* * *

Алкысса бул тура берсин.
 Ендиги сөзди досларым,
 Бабасының басына келип,
 Арзыу-халын айтқан,
 Күнименен зарланып,
 Кеуилдин дөргин молайтқан,
 Зәлел көрген базаршыдай,
 Салбырап кейин кайтқан,
 Алаярдай байыңыз,
 Ушырады дауылға,
 Аямай шауып атларын,
 Жакынлады ауылға.
 Аллалап кыйкыу салады,

Өз кеулине бийшара,
 Атасы пәтия бергели,
 Сауалғандай болады,
 Дәртке толған кеуили
 Жән-жакларға шолады,
 Базда пақыр Аллаяр,
 Қутылғанына өлимнен,
 Жүримге әбден кууанды,
 Жүримге әбден кууанып,
 Бұлбилдей тили сайрайды,
 Ат үстинде ширенип,
 Хәркыйлы ойын ойлайды,
 Мезгилли үакыт болғанда,
 Мәртлик исти етеди,
 Намазлыгер үактында,
 Ауылына жетеди.
 Алты бирдей баласы,
 Жууырып шығып алдынан,
 Үш баласы кушақлап,
 Түсирди байды атынан,
 Ақ көбик болған бедеуин,
 Арман-берман гездирди,
 Шаршап қалған әкесин,
 Үлкен үйге киргизди.
 Аллаярдай байыңыз,
 Үлкен үйге кирген соң,
 Көп үакытлар дем алып,
 Шайға әбден канған соң,
 Атка ерди салдырды,
 Кырык кызы менен шақырып,
 Гүлайымды алдырды,
 Аллаяр бай халықлап,
 Буннан басқаларын да,
 Жыйнап әкеп қасына,
 Хәммесин жыйнап болған соң,
 Әулийеге барғанын,
 Барғаннан соң ол жерде,
 Бабасының айтқанын,
 Әулийеге ат айтып,
 Ортаға басын салғанын,
 Аллаярдай байыңыз,
 Буларға баян етеди.
 Бунын айтқан сөзлерин,
 Халық макул көреді,
 Хәмме адам кеткен соң,
 Аллаярдай байыңыз,
 Гүлайымды жетеклеп,
 Арман-берман жүргизди,
 Жалғыз өзін апарып,
 Отауына киргизди,
 Кайта-қайта жалынып,
 Билегинен услады,
 Толгай берип Аллаяр,
 Мына сөзди баслады:

– Жалғыз кызым, кыйын болды арзыу-хал,
Себил калар болды жыйған дүнья-мал,
Жан атанның айтатуғын сөзи бар,
Жан шырағым, ашыуланбай кулак сал.

Айсыз күнде жанған гәухар шырағым,
Жаман сөзге себил болған кулағым,
Жан атанның айтатуғын сөзи бар,
Бул гәпиме кулак салғыл, карағым.

Арсыз әжел келер болды өзиме,
Шыбын жаным көринип тұр көзиме,
Жалғыз кызым, Гүлайымдай ақыллым,
Кулак салғыл жан атанның сөзине.

Белеу атка акбаслы ер салғанман,
Қуйысқанды беккем етип шалғанман,
Узақ өмир тилеп ата-бабадан,
Бүгинги күн әулийеге барғанман.

Қанлы жаслар толды еки көзиме,
Бар жаратқан рәхим етти өзиме,
Барғаннан соң алыс жолдан ат шауып,
Кулак салды бабам айтқан сөзиме.

Әй, карағым, карап көрсек бұрынға,
Еткен ислер хеш келменті орынға,
Маңдайдағы жалғыз кызым Гүлайым,
Қудайым қосыпты сени Журынға.

Барғыл, кызым, оның жүрген жерине,
Түспе, балам, дозакының гөрине,
Жалғыз кызым, Журынжанға қосылсан,
Сен шығасаң бейиштің тап төрине.

Бул айтқанды кулағына илмесең,
Ол Журынды тазша ғой деп тиймесең,
Әдиүлеген ата-анадан айрылып,
Ақырында, кызым, қор боп өлесең.

Периштелер алып кетер узакка,
Қарап тұрып мойның түсер дузакка,
Журынжанға, балам, қайыл болмасаң,
Хәммемизди салдырасаң дозакка.

Қайғы менен бойдан дәрман кетеди,
Ада болмас бул гәриплик жетеди,
Журынжанды, балам, мақул көрмесең,
Өмиримиз сол дозакта өтеди.

Ара шөлде аттың жалын өрейин,
Алла салса неки исти көрейин,
Питиуажа қосқанға бар, шырағым,
Өле-өлгенше пәғиямды берейин.

Қартайғанда дүнья жүзин шолайын,
Барар жердің таптым енди қолайын,
Журынжанды жамансынбай мақул деп,
Бар перзентим, олла разы болайын.

Терендерди атлы жүрип бойлайын,
Жасым жетти, хәр бир исти ойлайын,
Питиуажа қосқанына қосылсаң,
Жалғыз кызым, қырық күн тойлар тойлайын.

Жан атанның кеспе, балам, көкейин,
Азап болса енди өзим шегейин,
Питиуажа қосқанына қосылсаң,
Гүмбирлетип ақ отауды тигейин.

Бул дәрманым хеш кетпегей қолымнан,
Жан шырағым, хабар алғыл халымнан,
Гүмбирлеген ақ отаулар тиктирип,
Еншилер берейин сансыз малымнан.

Усы истен кетти, балам, қолайым,
Қартайғанда қалай болды маңлайым,
Атаң келип басын ийди алдына,
Не қыласаң, жалғыз кызым Гүлайым.

Жаннан қорқып болмады бул турағым,
Сүйрик яңлы көлге питкен қурағым,
Басын ийип атаң келди алдына,
Ендигисин өзиң билгил шырағым.

Аллаярдай байыңыз,
Бул сөзлерди айтты да,
Екинши сөзин айтыуға,
Гүрмелип тили бармады,
Ол пақырдың жүрегі,
Жарылғандай болады,
Қызының келип алдына,
Бул арызын айтты да,
Узынына қулады.
Сол уақлары Гүлайым,
Көзде жасы моншаклап,
Састы, сонда ойланды,
Ойланды да қыйланды,
– Ха атажан, атажан,
Дәулеті асқан бай едің,
Атты улың бар еди,
Бир қызға ғана зар едің,
Басыңнан дәуран өткенде,
Едлге жасын жеткенде,
Алла етти рәхим,
Қыз деп жүрип, жан ата,
Көрдің мендей перзентти.
Мен дүньяға шыққанда,
Уллы тойды басладың.

Халкыңды жыйып, жан ата,
 Ортаға көкпар тасладың,
 Алыска атты шаптырдың,
 Хәр елден мерген алдырып,
 Алтын кабак аттырдың.
 Қонақты күтгин, атажан,
 Қонақларға кой бердин,
 Маңдай шытпай мен ушын,
 Қырық күн удай той бердин.
 «Бұл қартайған ұағымда,
 Берди маған қудайым,
 Тилегиме жеткерди,
 Кетти меннен ууайым»,
 Деп қуанып, жан ата,
 Токсан жанға тон берип,
 Атымды қойдын Гүлайым.
 Айналайын, жан ата,
 Мен дүньяға шыққаннан,
 Анамды жақсы бактырдың,
 Арнап маған, атажан,
 Алтыннан бесик соқтырдың,
 Сүриүлеп айдап малынды,
 Жипектен жөргек алдырдың,
 Арнап алтын бесикке,
 Қыркымнан соң салдырдың,
 Әрманым буннан калмады.
 Айналайын, жан ата,
 Бир жасыма келгенде,
 Анамнан бұрын ах урып,
 Жууырып келдин қасыма,
 Шырағым деп қарадың,
 Көзден аққан жасыма,
 Бетимди айдай болсын деп,
 Қойдың гәухар басыма,
 Жасынан қызым көрсин деп,
 Барлық пенен өссин деп,
 Алтыннан айды ойдырып,
 Илдирип қойдың тусыма,
 Әрманым буннан калмады.
 Айнанайын, жан ата,
 Еки жасқа келгенде,
 Еңбеклеп еркин жүргенде,
 Көрмегенди көрсетип,
 Жер батар деп қолына,
 Үлкен үйдің ишине,
 Еңлей мамық төсетгин,
 Апыл-тапыл жүрсин деп,
 Арман-берман жүргиздин,
 Қанды мийрим, атажан,
 Палдың сууын ишкіздің,
 Әрманым буннан калмады.
 Ах, атажан, атажан,
 Төрт жасыма келгенде,
 Төредей төрге апардың.

Батыр болсын қызым деп,
 Қашқанларды қууырдың,
 Улдай көрип, жан ата,
 Алтын көмар буудырдың,
 Буннан әрман калмады.
 Айнанайын, жан ата,
 Бес жасыма келгенде,
 Айнадайын андыздан,
 Суу түбинде қундыздан,
 Хасыл кийим кийгиздин,
 Жасымнан жақсы бактырып,
 Қос жорғаға мингиздин,
 Жылда-жылда еншиме,
 Отызын бердин қойлардан,
 Қалдырмадың, жан ата,
 Ат жетер жерде тойлардан,
 Әрманым буннан калмады.
 Жети жасқа келгенде,
 Өзиме арнап, жан ата,
 Алтыннан сарай салдырдың,
 Қызым жалғыз турар деп,
 Қырық қызды да алдырдың,
 Гилемлерди төсетип,
 Жайымның ишин жайнаттын,
 Қурдасыма қосып, жан ата,
 Еркин ойын ойнаттын,
 Әрманым буннан калмады.
 Айналайын, жан ата,
 Тоғыз жасқа келгенде,
 Торқадан кийим кийгиздин,
 Алты ирет сүрдирип,
 Жақсы терек тиккиздин,
 Мениң минген арбама,
 Алты атты жеккиздин,
 «Айналайын, ай қызым,
 Зәриу болма алтынға»,
 Деп киргиздің жан ата,
 Ол гөзийнеханаға,
 Апарып алтын ишине,
 Жән-жағынан гүреклеп,
 Алдым оны етеклеп,
 Кейнимнен, ата, келмедің,
 «Көп алдың қызым» демедін,
 Әрманым буннан калмады.
 Айналайын, жан ата,
 Он төрт жасқа келгенде,
 Жауған қардай борадым,
 Хасыллардың хасылын,
 Басыма салып орадым,
 Мийуальдай бағынды,
 Алдына келип сорадым,
 Қыйланбадың оған да,
 Алағой дедін, жан ата,
 Алдына сениң барғанда,

Дегенимди питирдин,
 Отауымды тиккен соң,
 Көп усталар сорадым,
 Оны да, ата, жеткердин,
 Мийуалыдай атауға,
 Устанын бәрін жыйдырдын,
 Беккем етип дийуалын,
 Шойын менен куйдырдын,
 Ғәзийненнен, жан ата,
 Бес гилтли кулыпты алдырдын,
 Дәрүазаны беккемлеп,
 Аўзына оны урдырдын.
 Жууапсыз сеннен не егтим,
 Кырык кызымды, атажан,
 Ат шаптырып үйиреттим,
 Буғандағы, жан ата,
 Не кылғаның демедин,
 Эрманым буннан қалмады.
 Айналайын, жан ата,
 Келгенше усы жасыма,
 Қызығып мал-дүньяға,
 Салмадың сауда басыма,
 Байбәтшелер келсе де,
 Жолатпадың қасыма,
 Жан балам деп, жан ата,
 Исін етип шебердин,
 Не кылсам да қайтармай,
 Өз еркиме жибердин,
 Эрманым буннан қалмады.
 Айналайын, жан ата,
 Усындай зийнет еткенде,
 Озалда ғамды жеппедін?
 Журындайын тазшаға,
 Берейін мени деппедін?
 Қызыл гүлим солыпты,
 Қанша айтсам да, атажан,
 Болмас ислер болыпты.
 Қартайғанда, жан ата,
 Қанлы жасқа толдырмай,
 Еки бирдей көзинди,
 Душпанларға бастырмай,
 Буннан басқан изинди,
 Не қылайын, қәйтейін,
 Кейни өлимлик болса да,
 Сарғайтпайын жүзинди,
 Кабыл алдым, жан ата,
 Жаңағы айтқан сөзинди,
 Деди дағы Гүлайым,
 Қарады жөн-жағына,
 Кырык қызын ертип изине,
 Қайтты өзиниң бағына.
 Сол уақлары Аляяр,
 Жерден басып көтеріп,
 Қысында сендер соғысып,

Как жарылған музыка,
 Бразы болып бийшара,
 Берген хадал дузына,
 Халқы менен кол жайып,
 Пәтия берди кызына,
 Гүлайымдай перийзат,
 Кетпеди хасла кырына,
 Атасының айтқанын,
 Қойғаннан соң орнына,
 Алляяр бай кууанып,
 Кишкене улын жоллады,
 Қой бағып жүрген Журынға.

Алқысса сөзди еситин,
 Журындайын тазлардан.
 Бул маңлайы қара,
 Қызыл қыя қум асып,
 Тал түсте қойларын қамап,
 Таз басын қасып,
 Балақларын шыйырып,
 Жантакка қойын қыйырып,
 Сырты жыртық малақай,
 Әйне оның басында,
 Мәе болады соңында,
 Журындайын қалиниз,
 Сонда отырған қусайды,
 Жаман қостың қасында,
 Сол уақлары болғанда,
 Аллаға жеткен наласы,
 Қайғы менен қан болып,
 Екки көзиниң қарасы,
 Журынның келди қасына,
 Алляярдың баласы.
 Бағдан гүлдер тереди,
 Бай баласы Аманбай,
 Келе сөйлей береди:
 — Хәй, Журын кәл, Журын кәл,
 Таусылмастан көп олжа,
 Қудай саған берипти,
 Жүргениңде, бийшара,
 Бәршелерди жаратқан,
 Жалғыз ғана қудайым,
 Көз жасыңды көрипти.
 Хәй, Журын кәл, Журын кәл,
 Қара анықлап жүзине,
 Пайғамбар кулак салыпты.
 Айтқан хәр бир сөзине,
 Атам мени жиберди,
 Келип турман өзине.
 Қәйткен менен, бийшара,
 Ашыпты алла жолыңды,
 Жәннетий екен атаңыз,

Шайкамапты толынды,
 Жәннетийдин баласы,
 Көрисейик, көнекей,
 Бергил маған қолыңды.
 Хаў, Журын кәл, Журын кәл,
 Кейиниме ересең,
 Алып келдим жорғаны,
 Соған ырғып минесең,
 Мына ҳасыл кийимди,
 Он ийниннен кийесен,
 Атам сени шақырды,
 Не болғанын билесең,
 Бердик саған бағышлап,
 Жалғыз қарындасымды,
 Журын кәл, алып сүйесең,
 Буны қалай көресең?!
 Сол уақлары Журын кәл,
 Аманбайдың сөзине,
 Хеш бир кулак коймады,
 Жүр десе де Аманбай,
 Қозғалмады орнынан,
 Айтқан сөзлер Журынға,
 Хешбир тәсир қылмады,
 Капталына күшкөлеп,
 Шақырып алып ийтлерин,
 Қарай берди көйлегин,
 Қырғын қылып бийтлерин.
 Таяғын кесе усады,
 Ширенип турып Журын кәл,
 Аманбайға жекирип,
 Мына сөзди баслады:
 – Кийдим баска такыя,
 Мен таз болдым хақыя,
 Журын деген бул атым,
 Бейишке болды жәрия,
 Өуелде көзге илмеген,
 Жалынып сөзлер айтсам да,
 Адам деп мени билмеген,
 Сырық бойлы сырғыя,
 Сөзине кулак салмайман,
 Жалынып жағдай айтсаң да,
 Қарындасыңды алмайман,
 Керек емес бизлерге,
 Атка шыққан бийхая, –
 Деп айтса да Журын кәл,
 Баска сөзди курамай,
 Өриске койын өргизди,
 Алды-артына карамай,
 Сазырайып калды сол уақта,
 Излеп келген Аманбай,
 «Буның не» дерге жармай,
 Қайтып сөзлер айтыўға,
 Жигиттиң тили байланды,
 Ары келип сол жерде,

Журындайын бул кәлди,
 Урайын деп ойлады,
 Салар дейип дозакка,
 Соны ойлап қыйланды,
 Ашыў менен Аманбай,
 Камшы урды атына,
 Ат баўрынан қан акты,
 Шыдамады пәтине,
 Журын кәлге өкпелеп,
 Қайтып баратырғанда,
 Бийик кумның басына,
 Жуўырып шығып Журын кәл,
 Базы бир сөзди курады,
 Аманбайдың кейнинен,
 Асығып қолын былғады,
 Кесе услап таяғын,
 Қайта-қайта толғады.
 Еситип буның даўысын,
 Бай баласы Аманбай,
 Намысы келип арланды,
 Қатғы айдап атларын,
 Кула дүзде зарлады.
 Дақ түсирип бул байқус,
 Таза ашылған түлине,
 Песин уақты болғанда,
 Аманбай жетти елине.
 Аттан түсип Аманбай,
 Атасына барады,
 Журын кәлдің айтқанын,
 Қалдырмай баян қылады.
 Сол уақлары атасы,
 Ушып жайдан турады,
 Келгенде зарлап ботасы,
 Бул пақырдың муншама,
 Неден болса хатасы,
 Бай турып сонда сөйлейди,
 Сөйлей берип не дейди:
 – Манлайы курған Журын кәл,
 Быламыққа тоймаған,
 Жалынып қанша айтасаң,
 Басын қасып ол маған,
 Жалынышлы болған ол маған,
 Аларман оннан өшимди,
 Күйеу болып бир келсе,
 Көрсетермен күшимди,
 Хәзиринше ол тазша,
 Толдырды дәртке ишимди.
 Айналайын, Аманбай,
 Енди хеш бир қыйланбай,
 Жүргил истиң хағына,
 Өкелип үлкен келинди,
 Жибер қыздың бағына,
 Келин барып, шырағым,
 Зар жыласын қудайға,

Жылай берсе бийшара,
 Не берер скен талайға,
 Қыйланбасын шырағым,
 Ақыл айтысын Гүлайға,
 Кешикпестен, шырағым,
 Гүлайым минсин атына,
 Курдасындай кырык кызын,
 Хеш ертпесин артына.
 Усыны айт, шырағым,
 Исенимли кызыма,
 Билсин тағы орынды,
 Жалғыз өзи жалынып,
 Қой бағып жүрген жеринен,
 Ертип қайтсын Журынды.
 Буны еситип Аманбай,
 Шыдамады татауға,
 Бармак болып тағы да,
 Мийўальдай атауға,
 Жол тартып кетти сол жерде,
 Гүлайым жатқан отауға.
 Бул кеткеннен кетеди,
 Гүлайым жатқан отауға,
 Хә демей-ақ жетеди,
 Барып турып бул пақыр,
 Атасының айтқанын,
 Қалдырмай баян етеди.
 Сонда турып Гүлайым,
 Кабағын қатты үйеди,
 Көп ойланып, кыйналып,
 Иши жанып күйеди,
 Атасы айтқан сөзлерге,
 Көнип басын ийеди,
 Мен бармайман деместен,
 Жән-жағына қаранып,
 Қара шашын таранып,
 Кийимлерин кийеди,
 Таярланып узак түн,
 Ертенине азанда,
 Ол атына минеди,
 Атына минип Гүлайым,
 Бергей деп мәдет қудайым,
 Жолға түсип жөнеди.
 Көп жол жүрди Гүлайым,
 Алып кашып жорғасы,
 Суўлығын шайнап урынды,
 Сергиздан болып бул байғус,
 Излегенин қыдырды,
 Тоғайларды аралап,
 Путаларды сыдырды,
 Гүлайымдай перийзат,
 Көралмады хеш жерди,
 Босқа жатқан орынды,
 Түске шекем қыдырды,
 Табалмады Журынды,

Табалмады көлинди,
 Гүлайымдай сулыўға,
 Алла рәхим етпеди,
 Көзден аққан жасына,
 Жалынлар шырпып тийеди,
 Қап-қара ғана қасына,
 Сол уақлары Гүлайым,
 Атын айдап аяўсыз,
 Шықты таўдың басына.
 Шыққан соң таўдың басына,
 Жән-жағына карады,
 Қара шашын Гүлайым,
 Қайта қайта тарады,
 Журын көлди табалмай,
 Алладан мәдет сорады,
 Сорай берип зарлады:

– Аллаярдың кызы, атым Гүлайым,
 Бул басыма түсе қалды уўайым,
 Жас басымнан көз жасымды көл қылып,
 Усыншама арттымекен гүнайым.

Саўдагерлер қызығады олжаға,
 Мөрт жигитлер шыдамайды ызаға,
 Не қыларман Журын көлге қосылып,
 Ырза емеспен олла питиўажаға.

Қыраў түссе бағда гүлдер солмай ма,
 Бул тартыста кеўил дөртке толмай ма,
 Ырза емеспен олла питиўажаға,
 Хәр кимди теңине қосса болмай ма.

Хәр қыяллар келеди бул ойыма,
 Таярланып атыр әкем тойыма,
 Хәй, досларым, карап көрин көз салып,
 Сол Журын көл ылайық па бойыма?!

Алтын менен жарқырайды өңирим,
 Отқа жанып, қалды кара көмирим,
 Хәр кимди теңине қосса болмай ма,
 Журын көлге зая болған өмирим.

Бул хәднйсе жарылғандай жүрегим,
 Қалтырайды қамыс киби билегим,
 Хәр кимди теңине қосса болмай ма,
 Бир қудайдан усымеди тилегим.

Жасымнан-ақ кеўилимди бергеним,
 Бағ ишинде кейинине ергеним,
 Мен көйтейин, өзегимди өртейди,
 Өткен жылы түсимдеги көргеним.

Жылай-жылай кетти бойдан дәрманым,
 Бул тазшадан көпти мениң гүманым,

Коссаң мени түсимдеги көргенге,
Бул дүньяда болмас еди әрманым,

Белеўимди қыя шөлде шабарман,
Қосқай қудай, соған мен интизарман,
Ойланаман күни-түни қыйналып,
Ярымның дәрегін қайдан табарман.

Ау салғанлар айдын көлди жағалар,
Бул исимди душпан көрсе табалар,
Жалғыз қызын жанды отқа, зарланды,
Бул басыма рәхим ет, бабалар.

Гүлайымдай перийзат,
Бул сөзлерди айтты да,
Қара шашын қайырып,
Жауырынға таслады,
Астындағы тулпардың,
Дизгинин беккем услады,
Асығыста Гүлайым,
Түсти таудан төменге,
Пышық мурны батпастан,
Тоғайға барып киреди,
Астындағы тулпары,
Қызды алып қашады,
Шапқандай ұллы тойларға,
Шайқалып оның жүриси,
Қууат берди бойларға,
Адына карап талпынып,
Түсти талай ойларға,
Барып еди Гүлайым,
Көзи түсти қыйырда,
Жайылып жатқан қойларға,
Сол уақтары Гүлайым,
Шауып барды иркілмей,
Атқа еркін бермеди,
Қамшы урып аяусыз,
Екі қолын сермеди,
Қойларын бунын тапса да,
Журын көлди көрмеди,
Гүлайымдай сулыұдың,
Қызыл жүзи солады,
Журын көлди табалмай,
Жүдә хайран болады,
Журындайын бул тазша,
Қууқыллығын асырып,
Қызға қылып қыйқанды,
Өзин-өзи жасырып,
Қойларының қасында,
Отыр еди букшыһып,
Бир ағаштың басында,
Сонда турып Журын көл,
Бир шақада отырып,
Булбил болып сайрады,

Бул бойымды көрсин деп,
Орнынан гейде турады,
Қызға карап тигилип,
Таяғын жерге урады.
Сонда турып Гүлайым
Журын көлге карады,
Қыз караған уақытта,
«Бай қызы, неге келдің?» деп,
Гүлайымнан сорады:

— Ақ бетине ажар берген қудайым,
Усындайdan кетти мениң қолайым,
Асығыста бул атына минипсен,
Жолың болсын, байдың қызы Гүлайым.

Атқа айыл болмаймекен гүдары,
Қартайғанның кетер бойдан мәдары,
Асығыста тулпарына минипсен,
Жолың болсын, қырық ханымның сәрдары.

Әкеңиздің сабатта жүр бийеси,
Шөгип атыр кула дүзде түйеси,
Асығыста кара атқа минипсен,
Жолың болсын, Мийұалының ийеси.

Жазлар болса бағман терер мийұаны,
Тәуип табар бул дәртиңе дауаны,
Атланыпсаң асығыста бир иске,
Жолың болсын, бек қорғанның палуаны.

Ақ бетиннен ағызыпсаң теринди,
Тулпарына салыпсаң алтын еринди,
Қуу далада екеуіміз гезлестик,
Маған айтқыл баратуғын жеринди.

Жасың жетпей сарғайыпты жүзлерин,
Алтын сениң айтқан хәрбир сөзлерин,
Гүлайымжан, қай жерлерге барасаң,
Қапалықта жаудырайды көзлерин.

Көл болыпты көзден аққан жасыңыз,
Қандай иске дуушар болды басыңыз,
Жөнинди айт қырық ханымның сәрдары,
Мойынына оралыпты шашыңыз.

Қиятырған жерге батты салмағын,
Я биреуден өнбей жүрме алмағын,
Жөнинди айт қырық ханымның сәрдары,
Не себептен бүлкілдейди тамағын?

Жарасыпты сәукеlege моншағын,
Белинде бар гүмис саплы пышағын,
Жөнинди айт қырық ханымның сәрдары,
Не себептен жазылады қушағын.

Астына мингениң сениң Карагер,
Артыңызда қалған екен сонша жер,
Ашыұланба, сапарыңды сорадым,
Гүлайымжан, бул сөзлерге жууап бер.

Сол ўақлары болғанда,
Гүлайымдай перийзат,
Қымырсып наз етеди,
Бул еткен назлары,
Журындайын тазшаның,
Сүйегинен өтеди,
Атын минип перийзат,
Өткен ўақытта қасынан,
Ақылынан айырылып,
Журындайын кәлиниз,
Түсип кете жазлады,
Сол ағаштын басынан.
Тусынан өтип Гүлайым,
Тағы қасын қағады,
Бул назлары Журынга,
Май ишкендей жағады,
Гүлайымдай перийзат,
Көп ислерди ойлады.
Журынга ол жақынлап,
Арғымақ атын байлады,
Жаўдыратып көзлерин,
Шағылыстырып күн менен,
Айдан аппақ жүзлерин,
Журын турған ағашқа,
Сүйене турып перийзат,
Баслай берди сөзлерди,
Баслай берип сөзлерин,
Шақалақлап күледи,
Алдап-ардап ақырын,
Журын кәлге не деди:

– Қула дүзде өмиринше бағып мал,
Жаслайынан жетим қалған Журын кәл,
Бир-еки ауыз айтатуғын сөзим бар,
Ашыұланбай, сорқайнаған, қулақ сал.

Жай тауыпсаң қай торанғыл басынан,
Өлемлер көл болды көздің жасынан,
Айтатуғын бир-еки ауыз сөзим бар,
Журын кәлим, түскил ағаш басынан.

Қулақ салып кешегі айтқан сөзиме,
Сарғыш ендирмегил мына жүзиме,
Ха, Журын кәл, түс ағаштың басынан,
Алыс жерден арнап келдим өзіне.

Ат баққанлар салар үлкен ақырды,
Жаксы адам жат көрмейди пақырды,
Түс ағаштан, кейниме ер Журын кәл,
Атам сени уллы тойға шақырды.

Меннен алды Мийўалыдай атаўын,
Асаўлардың қайырды ол татаўын,
Атам сени уллы тойға шақырды,
Тигип атыр оң жағына отаўын.

Ағаштан түс, мына атқа минейик,
Аўыл бетке карап енди жүрейик,
Атам тиккен сол отаўдың ишинде,
Өрмансыздан, Журын, дәўран сүрейик.

Бәхәр болса бағда ашылар қызыл гүл,
Алып ушар пәрўаз етип жас кеўил,
Атам сени уллы тойға шақырды,
Мен айтпайман, ендигисин өзиң бил.

Гүлайымдай перийзат,
Бул сөзлерди айтқанда,
Журындайын кәлиниз,
Қызға еркин бермеди,
Арбаса да ақ арыў,
Кейнинине ермеди,
Қабак үйип Журын кәл,
Қойларына карады,
Отырған жеринен бийик,
Тағы да бир шақаға,
Барып ғана турады.
Сол жерде турып Журын кәл,
Гүлайымдай сулыўға,
Жекирип гәплер урады:

– Бул басыма түсти мениң уўайым,
Жаслайымнан жетим етти қудайым,
Айтқанына толық жууап берейин,
Бул сөзиме қулақ салғыл Гүлайым.

Әкең мени салып еди қойларға,
Мәкан еттим бул сыякты ойларға,
Қәдириmdi бүгін билип ол ақмақ,
Шақырыпты қорққаннан тойларға.

Айтқанына хеш бир қулақ салмайман,
Досларымнан сирә кейин қалмайман,
Хәлек болма, кейиниңе қайта бер,
Иймансыздың ол тойына бармайман.

Қайт кейнинине, жалынсаң да ермеймен,
Өлгенимше бул еркимди бермеймен,
Ойлап көрсин, маған нелер етипти,
Дозақының хасла жүзин көрмеймен.

Жүргизбестен дуўры келген жолыма,
Арыўларын әкелдирип қойныма,
Әкең мени уллы тойға шақырып,
Танбақ шығар сен жаманды мойныма.

Кашык еткил бул көрадан араңды,
Коздырарман шыбык шерттп жараңды,
Ал десе де сен жаманды алмайман,
Тезирек кет, көрсетпегил караңды.

Сол ўаклары Гүлайым,
Ашыўы келди, арланды,
Жаўдыраған көзлери,
Жанған оттай жайнады,
Жүрегиниң кайғысы,
Казандай болып қайнады,
Буның менен Журын кәл,
Әжеп ғана ойнады,
Батыр буған арсынып,
Шыбын жанын қыйнады,
Тағы бир исти баслады,
Журын кәл турған ағашты,
Қушаклап барып услады,
Күшин жыйнап Гүлайым,
Бир тартқанда ширенип,
Келидей жуўан ағашты,
Түбинен жулып таслады.
Сол ўақытта Журын кәл,
Жылан сорған бақадай,
Хәли кетип хәуада,
Қанаты талған ғарғадай,
Жалп етип түсти ол жерге.
Сол мәхәлде Гүлайым,
Атына минип алды да,
Өткерди қолын алқымға,
Журын кәлди ышқыртып,
Қысып алды тақымға,
Тойға берген көкпардай,
Таслайды ғәда қарынға.
Журындайын бул кәлдиң,
Көзинен ақты жаслары,
Зәңгиге тийип канады,
Қызыл шақа баслары,
Журындайын тазшанын,
Әбден айы алынды,
Тақымға сулыў басқанда,
Мойны төмен салынды.
«Өлтirmeгил, арыў» деп,
«Көп екен сенде қарыў» деп,
Журындайын тазшаныз,
Кайта кайта жалынды:

– Мен жылайман бир қудайға зар-зар,
Қыслар болса үргин үрип, жаўар қар,
Өлер болдым, Гүлайымдай перийзат,
Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар.

Қайғы-дәрттен қайнады бул сарыўым,
Өрман менен бойдан кетти қарыўым,

Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар,
Аттын басын тартқыл енди арыўым.

Қыя шөлде көзден ақты жасларым,
Сен един ғой озал бастан қуштарым,
Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар,
Тыңла буны қудай қосқан қостарым.

Озал бастан мени көзге илмедиң,
Не себептен бирге ойнап күлмедиң,
Сүйгенимнен айтып турған сөзлерди,
Ақ арыўым, не себептен билмедиң?

Көз жасымды көрип еди қудайым,
Аўып еди хәр жақларға қыялым,
Сени жорта ойнап дәлқек етип ем,
Ойнағанды билмедиң бе хаялым?

Қайрай берме хинжидейин тисинди,
Көзим менен көрдим барлық исинди,
Ойын сөзге ашыўланып, қостарым,
Қыя шөлде шейит етпе кисинди.

Адамзат дүзер ме сықмар пығылын,
Бийелер тебер ме жалғыз қулынын,
Ашыўланба, абайлайғөр, ашығым,
Үзип қойма қостарыңнан жулынын.

Билиў керек бундай истин қыйынын,
Яр көтерер болар ярдың ойынын,
Тарта берме, абайлайғөр, шабазым,
Жулып алма ашығыңның мойынын.

Аман қойдың бул денемниң қаяғын,
Алғыс деймен ашығымның таяғын,
Ашыўланып қудай қосқан қостарым,
Жулып алма барлы-жоқлы аяғын.

Гүлайымжан, ақылымды алмасан,
Бул бәледен мени азат қылмасан,
Ашыўланып қудай қосқан қостарым,
Жесир болып сен артымда қаларсан.

Бар-жоғынды атаңларға артарсан,
Аза кийип, басқа қара тартарсан,
Өле қойсам күни-түни зарланып,
Қостарым деп узак жоқлаў айтарсан.

Излер қалып қойлар бакқан жеримде,
Күни-түни зарлап турсаң гөримде,
Еситкенде сениң зарлы сесинди,
Гүлайымжан, тек жатпаспаң гөримде.

Сен көрерсен көзден ақан жасымды,
Кепинлерде қушакларсаң басымды,

Бул арадан анык бир жыл өткенде,
Халыкты жыйнап бердирерсен асымды.

Кыз боп тагы хасыл кийим кийерсен,
Келин болып бул басынды ийерсен,
Асты берип меннен гүдер үзгенсоң,
Сайлап жүрип сүйгенине тийерсен.

Бул таралгын кыйды өбден санымды,
Куу шөлдерге ағызды бул канымды,
Айтар сөзим, кудай коскан костарым,
Аман калдыр мениң жалғыз жанымды.

Жаулар келсе мен табайын жасканы,
Тойлар болса камшылайын жасканы,
Сүйген ярым, жанымды аман калдырсан,
Мен сирө көрмейин сеннен басканы.

Шыға койсам аман-есен жазларга,
Ок атайын кайраудагы газларга,
Мен сирө көрмейин сеннен басканы,
Күлип карамайын ашык кызларга.

Журындайын бул тазшан,
Көп сөзлерди айтса да,
Басын урып зөнгиге,
Ырайынан кайтса да,
Гүлайымдай перийзат,
Тазшаның басын төменнен,
Жокарыга алмады,
Ашыұланды Гүлайым,
Сөзине кулак салмады,
Енди беккем усады,
Кол ушына көтерип,
Атасының алдына,
Песин уакта өкелип,
Ылактырып таслады.
Сөйттидагы Гүлайым,
Кызыл жүзин кубартты,
Жаудыраған көзлерин,
Журын көлге алартты,
Тисин кайрап, гижинип,
Мийуалыға жол тартты.
Сол уаклары болғанда,
Ауылдың катын-баласы,
Кыздың тагы атасы,
Жууырып келди Журынға,
Жыйылып келген хәммеси,
Журындайын тазшаны,
Дөл ортаға алады,
Кол ушына көтерип,
Ақ кийизге салады,
Әдиүлеп, сыйлап хәммеси,
Ақ отауға киргизди,

Енди күйеу болдын деп,
Басын жерге ийгизди,
Журын сонда маңлайын,
Босағаға тийгизди,
Жауып жипек шапаңды,
Басына кундыз кийгизди,
Гүлайымдай сулуғдын,
Женгелери жыйылып,
Мәс болысып күлисти,
Журынның гөне шапанын,
Туумай жүрген хаяллар,
Теберик деп бөлисти,
Барлык таныс-тууғанлар,
Журындайын кәл менен,
Кушакласып көристи.
Кудайға жазган Аллаяр,
Кызын берип Журынға,
Кеули өбден жай болды,
Кутылдым деп өлимнен,
Төрт түлиги сай болды.
Арадан бес күн өткенде,
Алтыншы күн жеткенде,
Аллаярдай уллы бай,
Халкының бәрин жыйдырды,
Көп аламан келген соң,
Төрт кырлап ошак ойдырды,
Келгеннің кеулин калдырмай,
Өкелип үйге кондырды,
Халыкка жәбир болса да,
Бираз исин Аллаяр,
Жөнсиз хакка сыйдырды,
Коналка етип конакка,
Кой семизин сойдырды,
Калдырмай хабар берген соң,
Ат жетер жердеги халкы,
Калмастан бөри келген соң,
Уллы тойды баслады,
Аллаярдай байбәтше,
Ортаға көкпар таслады,
Умытып енди кайғыны,
Узақ күнлер той берди,
Қана кеулин хошлады,
Алыска атлар шантырды,
Мергенлерди жыйдырып,
Алтын кабак аттырды.
Гүлайымдай перийзат,
Күни-түни кайғыдан,
Хеш бир ойнап-күлмеді,
Шақырса да бул тойға,
Қызларын ертип келмеді,
Келтирсе де сәнлерин,
Той екен сирә демеді,
Келмеген соң Гүлайым,
Кыйын болды арзыу-хал,

Әрманлы ислер көбейди,
Кейилде болды қыйлы-қал,
Өкпесін айтып Журын кәл,
Алтаярға сөйледі,
Сөйлей берил не дели:

– Билесең бе, мениң атым Журын кәл,
Өмиримше кула дүзде бактым мал,
Айтатуғын бир-еки ауыз сөзим бар,
Кел қасыма, Алдаяр бай, кулақ сал.

Арысландай айбатланып ақырдың,
Шаңларын шығардың атқа тақырдың,
Бағып жүрген койларымнан айырып,
Не себептен тойға мени шақырдың?

Шопан болып мен ишип ем дузыңды,
Қыстың күні қак жардым ғой музыңды,
Ондай жаман керек емес десем де,
Атландырып жиберилсең қызыңды.

Тойлар берил қызықларға тоймадың,
Душпаныңның еки көзін оймадың,
Кешегі күн жиберилсең қызыңды,
Мен сорлыны өз еркиме коймадың.

Алдаяр бай, менде бармеди хақын,
Кейниме ере ме соншама халқын,
Жиберилсең койлар бакқан жериме,
Қутырып барды ғой жаман саллақын.

Шыбын киби шырқыратып жанымды,
Шаттан-шатқа тырнатты бул санымды,
Алып қашып кеше-күндиз саллақын,
Қуу далада ағызды ғой канымды.

Айырдың сен бунда келип барымнан,
Көп қозғалдың жыллы жатқан орнымнан,
Тақымына басып ана саллақың,
Зирек-зирек кан ағызды мурнымнан.

Жууап бергил, бул тойыңнан кетермен,
Жан атамның капталына жетермен,
Мениң менен Алдаяр әжеп ойнадың,
Ертең сени жер мен жексен етермен.

Атам қарар көзден аққан жасыма,
Қундыз телпек жарасады басыма,
Мени күйеу дейип қуры айтасан,
Сол саллақын бир келмеди қасыма.

Атлар шапсаң кейилде дөрт қалмайды,
Айтқан сөзлериме кулақ салмайды,
Күйеу ғой деп ол саллақы сыйласа,
Күнде-күнде неге хабар алмайды.

Ашылғанда бағда гүлдер термейди,
Неге мениң қадиримди билмейди?
Қарсы алдымда бир өкшеден айланып,
Оң қолынан турли тағам бермейди?

Периште көтерер оңлы-солымды,
Билсин қызың мениң уллы жолымды,
Тәлимсимей келип мынау отауға,
Ууқаласын әбден аяқ-қолымды.

Ол кашпасын бундай еткен ойнымнан,
Алла десем қуран түспес қолымнан,
Қызың мени кастарым деп ойласа,
Бүгін келип кушақласын мойнымнан.

Журындайын кәлиңиз,
Бул сөзлерди айтты да,
Ушырасты ашығуы,
Қатты ескен дауылға,
Минди тағы атына,
Қайтарман болды ауылға,
Жалынса да көп адам,
Атының басын бурмады,
Қәтереге турмады,
Қапаланып сол жерде,
Қанасына сыймады,
Алдаяр турып сол жерде,
Журындайын тазшаның,
Аяғына бас урды,
Қапа кейлин хошлады,
Жууырып барып бийшара,
Аттың басын улады,
Жалынып турып Журынға,
Мына сөзин баслады:

– Мен жыллайман бир аллаға зар-зар,
Хәр адамды жарылқағай бириубар,
Қайрылып тур, шын шайықтың перзенти,
Айтатуғын бир-еки ауыз сөзим бар.

Жазлар болса таудан аққан булағым,
Аласқанда жанып турған шырағым,
Жолың уллы, жасың киши баласаң,
Ашыуланба, қайт кейнине, қарағым.

Бул басыма сая салғай бир аллам,
Исемде хеш уақыт болмағай шалам,
Тилегинди орындайын кешикпей,
Кетпе енди үзе таслап, жан балам.

Қыстың күні қак жарылған музымды,
Қыйланбай берейин қалал дузымды,
Қайт кейнине, ашыуланба, қарағым,
Алдырайын Гүлайымдай қызымды.

Сол ўақлары Журын кәл,
 Аллаярдай бул байдың,
 Исенди әбден сөзине,
 Гүлайымның келбети,
 Көринип кетти көзине.
 Жөн алдына кетпеди,
 Тек-тек берди өзине,
 Қыя шөлде бийшара,
 Ендирди сарғыш жүзине,
 Адамларға қосылып,
 Қайтты сонда изине.
 Барлық адам көреді,
 Журын кәлдің бул исин,
 Қолларын жайып, жалынып,
 Пәтиясын береди,
 Тойға қарап қайтқанда,
 Кейинине ереди,
 Ат үстинде Журын кәл,
 Зәңгине табан тиреди,
 Астындағы тулпардың,
 Қуйрық-жалын өреді,
 Ылақ ойнап көп ўақыт,
 Шамасын бул да көреді,
 Алып қашқан көкпарды,
 Қуып жетип услайды,
 Қапа кеўлин хошлайды,
 Толы қырды айланып,
 Ортаға ылақ таслайды.
 Қоналқаға Аллаяр,
 Неше бойдақ сойды қой,
 Журынның кеўлин тапқан сон,
 Қайтадан гүлеп қызды той.
 Сол ўақлары Аллаяр,
 Шақыртып алды қасына,
 Өңирге таққан тенгесин,
 Гүлайымдай қызынын,
 Қәдирли сәрдар жеңгесин.
 Аллаяр турып сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:
 – Хә, келинжан, келинжан,
 Жана түскен жас едің,
 Жас болсаң да, шырағым,
 Толы көпке бас едің,
 Картайғанда, шырағым,
 Басты мени қайғы-зар,
 Жаз күнлерим қыс болып,
 Күни-түни жаўды қар.
 Кулақ салғыл, шырағым,
 Айтарлық саған сөзим бар,
 Не болса да, шырағым,
 Ҳақ жолына буўдым бел,
 Бундай еткен исиме,
 Күлмес маған қалың ел,
 Көзимнен аққан жасыма,

Қыя шөлди еттим сел,
 Той тарқамай, шырағым,
 Отаўына, карағым,
 Гүлайымжанды алып кел.
 Сол ўақлары болғанда,
 «Макул» деди келини,
 Жаксы кийим кийеди,
 Белин буўып Бегзада,
 Төбеге шашын түйеди,
 Аллаяр берген жорғаға,
 Хәпзаматта минеди,
 Мийўалыдай атаўға,
 Гүлайым жатқан отаўға,
 Шаңқай түсте жөнеди.

* * *

Алкысса, сөзди еситин,
 Гүлайымдай сулыўдан.
 Баяғы кеткен күннен ол,
 Шыбын жанын қыйнаған,
 Қапталынан қалдырмай,
 Қырық қызын жыйнаған,
 Басты қосып хәммеси,
 Хәрбир ойды ойлаған,
 Мийўалыдай атаўды,
 Түни менен жыйнаған,
 Көп сарсылып жыламай,
 Мәртликке белди байлаған,
 Күніне үш ўақ жем берип,
 Шаршағанда дем берип,
 Бедеўлерин сайлаған.
 Мәртлик исти етпеге,
 Батырлық пенен Гүлайым,
 Мурадына жетпеге,
 Қырық қызы менен қус салып,
 Шөллерге шығып кетпеге,
 Әбден белди байлапты,
 Жетерлик етип хәммесин,
 Азықларын жыйнапты.
 Таярланып кетиўге,
 Аттың басын бурыпты,
 Дәрўазаның аўзына,
 Еки қулыпты урыпты,
 Енди кеттик дегенде,
 Арадан көп ўақ өтипти,
 Сәрдар болған Бегзада,
 Шаққанлық исти етипти,
 Атланып турған қызларға,
 Сол ўақлары жетипти.
 Буны көрип Гүлайым,
 Көзиниң жасын булайды,
 Атының жалын кушақлап,
 Өксип-өксип жылайды,

Касындағы кырық кызы,
Олар да бундай болады,
Дәртке кеули толады,
Буларды көрип Бегзада,
Шаққан түсип атынан,
Гүлайымға жақын кеп,
Жерге басын ийеди,
Сәлем берип болған сон,
Гүлайымды кушақлап,
Бетинен онын сүйеди,
Аппак бетин аймалап,
Қара шашын сыйпалап,
Қыздың кеулин хошлады,
Жууғаланып Бегзада,
Шийрин сөзин баслады:

– Жылай-жылай көзден ақты кызыл қан,
Жаксылыққа болмады ғой бир нышан,
Айтатуғын бир-еки ауыз сөзим бар,
Бул сөзиме кулақ салғыл бийкешжан.

Суу түбинен тауып алған қундызым,
Аркадан ақ урып келген андызым,
Бир-еки ауыз айтатуғын сөзим бар,
Кулақ салғыл түнде жарық жулдызым.

Жазлар болса көлге питкен қурағым,
Қараңғыда парлап жанған шырағым,
Сайдақланып атларына минипсен,
Жолың болсын, қайда жүрдің қарағым?

Күни менен қыя шөлде жүрипсен,
Дигирмандай кесеклерди езипсен,
Жолың болсын, қайда жүрдің қарағым,
Атаң берген Мийұалыдан безипсен.

Тоғыз қабат торлы сауыт кийипсен,
Шашгененди тас төбене түйипсен,
Қолға алып сарыжайды, қарағым,
Алмас қылыш бул бойыңа илипсен.

Қаракларым, мен салайын ядына,
Кимлер шыдар мына турған дадына,
Ертеде өткен батырлардай, қарағым,
Өнгерипсен қос қалқанды алдына.

Сеннен қалып мен болайын кара бет,
Еледағы бир мәртлердің исин ет,
Айдан арыу, күннен сулыу қарағым,
Қайда жүрдің, сапарыңды айтып кет.

Сол уақлары Гүлайым,
Бедеудің басын бурады,
Азғана толғап турады,

Қырық кызынан сорады,
Алдындағы ислерди,
Сулыу сонда барлады,
Женгесинің алдында,
Қыйналып турып зарлады:
– Айналайын женгежан,
Айтқаныма кулақ сал,
Билесең бе, Бегзада,
Қыйын болды бизің хал,
Уақытың хош болмаса,
Неге керек дүнья-мал.
Мийұалыдай атауға,
Ақ отауды тиккенде,
Жуптан косты жектирип,
Түрли жемис еккенде,
Сорлағы шыққан жерине,
Хасыл төгин төккенде,
Усындай болар деппедим?
Қаладан уста алдырып,
Мийұалының сыртына,
Қоладан қорған салдырып,
Мәртлик етип турғанда,
Бес гилтли кулпты урғанда,
Усындай болар деппедим?
Бундай болар деппедим?
Қасыма жыйнап кырық кызды,
Арман-берман жүргизип,
Тоғыз қабат сауытты,
Хәпзаматта кийгизип,
Алдына дабыл өңгертип,
Белине қылыш илгизип,
Мийұалыдай атауда,
Еркин өмир сүргизип,
Қайтпас батыр еткенде,
Бундай болар деппедим?
Бундай болар деппедим?
Хә, женгежан, женгежан,
Көллерден ушқан газбеди,
Усыншама, женгежан,
Жаз күнлерим кыспеди,
Дәртиме косып дәртлерди,
Бурынғы дәртим азбеди,
Ойланып кара, женгежан,
Менің тенім тазбеди?
Менің тенім солмеди?
Атамнан атау алғанда,
Қоладан қорған салғанда,
Қапталыма қайтпастай,
Бул кырық кызды жыйғанда,
Қалмақтың ханы Суртайша,
Уайран етип қаласын,
Қанға былғап даласын,
Күни-түни шапқанда,
Сағыйраның канлары,

Суў орнына аққанда,
 Ақ билекти түринип,
 Ақсауытты кийинип,
 Қайтпас батыр қырық қызды,
 Қапталыма ертип,
 Асып бийик тауларды,
 Суртайшаның бетине,
 Шашып жалын, ууларды,
 Гез келгенде кемесиз,
 Кешип теңиз сууларды,
 Ақ теректи қулатпай,
 Шығармай хешбир шууларды,
 Саркоптың халқын жылатпай,
 Қыранман деп ем жауларды.
 Айналайын жеңгежан,
 Көзимнен акты қызыл кан,
 Жол болсын меннен сорасаң,
 Бул кеткеннен кетемен,
 Қыран тауға жетемен,
 Жанымды отқа жағаман,
 Қырық қызым менен бирликте,
 Бедеулерди бағаман,
 Түни менен тың тыңлап,
 Әтирапты геземен,
 Бес жылға шекем, жеңгежан,
 Ел-халқымнан беземен,
 Сол тауда жатып, жеңгежан,
 Не болғанын сеземен,
 Батырлық пенен таймастан,
 Шығараман данқымды,
 Суртайшадай қалмаққа,
 Бенде етпеймен халқымды.
 Бес жылға шекем, жеңгежан,
 Қыран таудың қасында,
 Қасында емес, басында,
 Мәкан етип жатаман,
 Жайға қолды үйретип,
 Кийиклерди атаман.
 Өлип қалсақ, жеңгежан,
 Бийкеш деп ойға аларсан,
 Тири болсақ Қыранға,
 Бир күни ізлеп барарсан,
 Усылай ізлеп бул сапар,
 Меннен анық сорарсан,
 Хош енди, жеңге, биз кеттик,
 Айналайын жеңгежан, —
 Дейип сонда Гүлайым,
 Манлайы айдай жарқырап,
 Тоғыз қабат сауыты,
 Шытақ киби жалтырап,
 Айбатына көргеннин,
 Бар денеси қалтырап,
 Қабындағы сарыжай,
 Санға тийип сықырлап,

Алдындағы дабылы,
 Жерге тийди шықырлап,
 Белиндеги қылышы,
 Шағылысты күн менен,
 Кескир жүзи жалтылдап.
 Сол уақлары болғанда,
 Хабар берди қызларға,
 Қыймырып қарап, қылтылдап,
 Сол уақлары қырық қызы,
 Минип бәри атына,
 Гүлайымдай батырдың,
 Келип турды артына.
 Қатар келип турыуын,
 Гүлайым қыз жаратты,
 Қырантауға батырлар,
 Бедеудің басын қаратты.
 Сол уақлары болғанда,
 Женгеси шығып алдына,
 Атасының айтқанын,
 Салды қыздың ядына:

— Хә, бийкешжан, бийкешжан,
 Атыңның басын тарта тур,
 Айтатуғын сөзим бар,
 Ашыуды қой, шырағым,
 Аяққа баспа, қарағым,
 Атаңның айтқан сөзлерин,
 Қанлы жасқа толтырма,
 Қартайғанда көзлерин,
 Атаң ғарры киси еди,
 Сарғайтағыл жүзлерин.
 Ата тилдин алмаған,
 Табалмайды хеш уақ жол,
 Атаның сөзин сындырмас,
 Хәр уақытта ақылы мол,
 Атаңның бар алдына,
 Алла исине ырза бол.
 Айналайын қарағым,
 Сапарыңды сорайман,
 Налыс етип, бийкешжан,
 Бир аллаға жылайман,
 Қаракларым, басың жас,
 Алмаң ата қарғысын,
 Айтқанын етсе перзенти,
 Ата қарғап не қылсын,
 Ақыллы тууған аппағым,
 Көп ишинде бозлағым,
 Атаңның барып алдына,
 Алғыл бүгин алғысын.
 Айналайын қарағым,
 Ана тилин алмаған,
 Хеш уақытта онбайды,
 Ушырайды бәлеге,
 Айтқаны оның болмайды.

Хә, бийкешжан, бийкешжан,
 Айтканын ырас, кәйтейин.
 Булары тууры жол емес,
 Шынын айтсам, карағым,
 Атаңда акыл мол емес,
 Журын түе, карағым,
 Байбәтше саған тең емес.
 Илаж жоқ оған, карағым,
 Қызыл гүлдер солғанды,
 Алла салып қайғыны,
 Бахтың солай болғанды,
 Орман менен бийкешжан,
 Кеуіл дәртке толғанды.
 Жүр, карағым, ауылға,
 Иркилместен қайтайық,
 Топарласып, топланып,
 Удлы тойға барайық,
 Қайғыланба, карағым,
 Қайғыланып нетесең,
 Қайғылансаң, карағым,
 Дүньяда зарлап өтесең,
 Зарланбасаң сунқарым,
 Мурадына жетесең,
 Хә, бийкешжан, бийкешжан,
 Айтқанымды ете гой,
 Айтқанымның хәммесин,
 Қулағына илегой.

Сол уақлары Гүлайым,
 Көп уақ турды ойланып,
 Иши оттай жанады,
 Барыу үшін қыйланды,
 Сондадағы болмады,
 Дуғаймет атам етер деп,
 Терис пәтия берер деп,
 Туқымқурт мени етер деп,
 Қасындағы қырық қызды,
 Шығармады топардан,
 Ақыллылық етип Гүлайым,
 Қайырды улы сапардан.
 Гүлайымдай сулыұдың,
 Сансыз жатқан дүнья-мал,
 Көринбеди көзине,
 Иши толып қайғыға,
 Ендирди сарғыш жүзине,
 Қырантауға кеталмай,
 Атанын сөзин қыялмай,
 Айралық келди гезине,
 Бегзаданы басшы етип,
 Қырық қызын ертти изине,
 Гүлайымдай перийзат,
 Ат үстінде шайкалып,
 Батты талай ойларға,
 Нәмәрттиң исин етпеди,

Қарыұды жыйды бойларға,
 Қырық қызы менен Гүлайым,
 Намазлыгер уақтыңда,
 Толықсып кирди тойларға.
 Тойға барған уақларда,
 Гүлайымды көргендер,
 Еслеринен талады,
 Қасына қоршап келеди,
 Тойды тойлап жүргендер.
 Айдай жузи арыұдың,
 Оларға жакты береді,
 Қасынан кашық кете алмай,
 Бираз ғана жас жигит,
 Кейинине ереди,
 Бундай истин болғанын,
 Гүлайым жаксы биледи,
 Тез ортаға шығын деп,
 Көкпар алып ойнаң деп,
 Қырық қызына Гүлайым,
 Сол жерде жууап береді.
 Гүлайым жууап берген соң,
 Арысландай айбатлы,
 Жолбарыстай ғайратлы,
 Палуан, батыр қырық қызы,
 Төбеге шашын түйеди,
 Сауытларын берк етип,
 Атшабар кийим кийеди,
 Көкпарды алып кашқанның,
 Бир шетинен тийеди,
 Кашқанлар кейин қалады,
 Шыдай алмай жигитлер,
 Тек те айқай салады,
 Қуып жетип көкпарды,
 Қызлар тартып алады,
 Шабандоз деген жигитлер,
 Ғайратлы деген жигитлер,
 Батыр деген жигитлер,
 Күши жетпей қызларға,
 Сол жерде хайран болады.
 Гүлайымның қырық қызы,
 Қанша батыр болса да,
 Батыр деп көзге илмеди,
 Қәхәрленип тартысты,
 Хешбир ойнап-күлмеди,
 Көп уақытлар өткенше,
 Хешкімге көкпар бермеди.
 Гүлайымның қырық қызы,
 Мәртлик исти баслады,
 Қап болған пақырлар,
 Азғана кеулин хошлады,
 Нешише сапар әкеліп,
 Ортаға көкпар таслады,
 Буны көріп тойшылар,
 Дым ғана хайран қалады,

Биразлары сол ўақта,
 Шығып алып далаға,
 Мўнажат етип аллага,
 Жағасын ушлап жылайды,
 Көзиниң жасын булайды:
 – Яратқан жаббар кудайым,
 Бу заманнан ол заман,
 Кызлар ылақ шапканын,
 Усы гана көргеним,
 Еситип едим ертеде,
 Қалмақтың ханын жылатып,
 Батырларын қулатып,
 Айпарша деген ақ арыў,
 Ўайран салды дегенин,
 Өтирик пе, ырас па,
 Оны анық билмедим,
 Инанбайман оларға,
 Өз көзим менен көрмедим.
 Гўлайымның қырық қызы,
 Олардан да қарыўлы,
 Олардан да айбатлы,
 Олардан да сымбатлы,
 Бул кызлардың, досларым,
 Алтыннан басы қымбатлы,—
 Дейип бираз адамлар,
 Жағасын ушлап таңланды.
 Сол мэхалде бул қырық қыз,
 Тағы бир ойын баслады,
 Толы көптің ишине,
 Атларын еркин айдалы,
 Ғайратлы, батыр бул қырық қыз,
 Шыбын жанын қыйнады,
 Аўдарылып атлардан,
 Қызык ойын ойнады.
 Буны көрип халайық,
 Ыразы болып кызларға,
 Пәтиясын береді,
 Пәтия берип сөйледі,
 Сөйлей берип не дейди:
 – Хә, кызларым, кызларым,
 Бахытларың ашылғай,
 Артық несийбелерин,
 Жаксы жерге шашылғай,
 Душпанлардан өш алып,
 Күшине күшлер косылғай,
 Такат етпей душпанлар,
 Өкпелери осылғай,
 Өмирине кетпестей,
 Бетине кара басылғай.
 Шырақларым, Саркопта,
 Эрмансыз өмир сүргейсиз,
 Мийўалыдай атаўдың,
 Удайына, кызларым,
 Рәхәтин көргейсиз,—

Дейип халықтың хәммеси,
 Пәтия берди кызларға.
 Пәтиясын халықтың,
 Қуллық деп кызлар алады,
 Жемислерге бул кызлар,
 Толтырды әбден қойынды,
 Халық хайран қалғандай,
 Баслады тағы ойынды,
 Астындағы бедеўлер,
 Қулашлап созды мойынды,
 Қак айырды тулпарлар,
 Қоршап турған жыйынды,
 Баккы көрген бедеўлер,
 Женип шықты жыйынды.
 Сол ўаклары болғанда,
 Қамыс киби қаптырап,
 Шаш шықпаған таз басы,
 Май қабақтай жалтырап,
 Минип бир каска шубарға,
 Журын көл шықты ортаға.
 Беккем белин буўады,
 Көкпар ап қашқан қырық қызды,
 Есирип Журын қуўады,
 Жеткермейди хеш бир қыз,
 Журын минген шубарға,
 Қыйын күнлер туўады,
 Омыраўдан аққан терлери,
 Жердиң бетин жуўады,
 Сонда турып Журын көл,
 Кесе жаптан өталмай,
 Қамшыласа да шубарын,
 Қашқан қызға жеталмай,
 Қызларға қарап сөйлейди,
 Сөйлей берип не дейди:

– Көкте күлип жайнаған жұлдызларым,
 Суў түбинен табылған қундызларым,
 Тызағайлап алдымда каша бермей,
 Токтап турың азғана, балдызларым.

Таң атса күн шықпай ма нурын шашып,
 Кетип еди апаныз меннен кашып,
 Алмасам да, жузи кара, арсынбады,
 Излеп келди шыдамай кушақ ашып.

Ашыўлансам жок қылып хәмменизди,
 Еки қоллап қысарман мәмменизди,
 Тызағайлап алдымда каша бермен,
 Қатын қылып аларман хәмменизди.

Апаннан соң нека салып басыңызға,
 Мен канарман наз еткен ойныңызға,
 Қырық биринди қатын қылып, малдай сабап,
 Ирете-ирет мен кирермен қойныңызға.

Ашыулансам казык кып кактырарман,
 Кун етип есикте от кактырарман,
 Өмиринди өткерип кула дүзде,
 Кысы-жазы сансыз кой бактырарман.

Усылай дейип Журын кәл,
 Саз дауыска салғанда,
 Еситти кызлар солманда,
 Тойханаға барғанда.
 Сонда турып Гүлайым,
 Кызларына карады,
 «Не деп тур ана тазша?» деп,
 Хәммесинен сорады.
 Кызлар сонда түсинип,
 Камшы басты атларға,
 Ойлау жерден ыргытып,
 Дөңлик жерден секиртип,
 Көзди ашып-жумғанша,
 Гүлайымның кырык кызы,
 Барды айтқан орынға,
 Файратланып хәммеси,
 Салды колды Журынға.
 Айрылды Журын пәтинен,
 Файратланған кырык кыз,
 Аударып алды атынан,
 Өткизип алды алкымға,
 Рәхим етпей бул кырык кыз,
 Журындайын бул кәлди,
 Шырлатып басты такымға.
 Себен пенен бул кырык кыз,
 Кумарларын таркатты,
 Аяусыз атты сабады,
 Толған құрды айланып,
 Көп уақытлар шабады.
 Сол уақлары Гүлайым,
 Кара шашын тарады,
 Разы болып кызларға,
 Кайта-кайта карады,
 Сол уақлары болғанда,
 Күлкисин басып халайык,
 Файратланған кырык кыздан,
 Журын кәлди сорады.
 Халық тилегин орынлап,
 Гүлайымның кырык кызы,
 Атларын беккем услады,
 Пишендей кылып Журынды,
 Ортаға әкеп таслады.
 Ылак ойнап болған сон,
 Байракка атлар шабылмак,
 Хәр ким атын сазлады,
 Гүлайым да Карагерин,
 Жолға жибермек болады,
 Сонда турып Гүлайым,
 Карагердин жылауынан,

Беккем етип услайды,
 Услап турып жылаудан,
 Гүлайым сөзин баслайды:
 – Алла берсе бул бакты,
 Кыйын емес дүнья-мал,
 Айналайын жолдасым,
 Сөзиме мениң кулак сал.
 Бул сапар озып келмесең,
 Кыйын болар бизин хал,
 Жаслайымнан бағып ем,
 Маңдайымнан ағып тер,
 Кем болмасын сәним деп,
 Алтыннан сайлап салдым ер,
 Адамның сүтин емгиздим,
 Болсын деп сенде сондай сер,
 Полаттан таға кактырдым,
 Етер деп жазым тайғак жер,
 Қатты камшы урмадым,
 Кеўлине келип жүрер деп,
 Умытпастай кайғы-шер,
 Моншаклап сийне бетине,
 Алтыннан коза тердим зер,
 Жасымнан бакқан жолдасым,
 Айналайын Карагер,
 Жаның болса жәниұар,
 Абыройды алып бер,
 Журындайын кәл менен,
 Ислеп атқан бәсим бар,
 Усы сапар Журын кәл,
 Аты озса байрактан,
 Мен сорлыны алады,
 Байрактан аты озбаса,
 Қуры қол кәл қалады,
 Тәғдир нени косса да,
 Соған кайыл болады.
 Байракка сени қосқанда,
 Сеннен күтер мақсетим,
 Карагерим, сол еди.
 Жаның болса жәниұар,
 Қумлау жерден желегөр,
 Аянбастан керилип,
 Қулактан терди төгегөр,
 Қатып қалса қулағың,
 Кабырғаны сөгегөр,
 Не бийиклер гез келсе,
 Нардай дизе бүгегөр,
 Мениң ушын жәниұар,
 Көп азаптар шегегөр,
 Журын кәлдин атынан,
 Жаның болса жәниұар,
 Алдында озып келегөр.
 Сол уақлары болғанда,
 Карагердей жәниұар.
 Гүлайымның айтқанын,

Жүдө макул дегендей,
 Тикирейтти кулағын,
 Кайта-кайта киснеп,
 Кара жерге жөниұар,
 Кайрап басты туяғын,
 Мойнын төсеп сулыұға,
 Ашты кеуіл булағын,
 Меннен озар қайсы деп,
 Бир қарап қойды жән-жағын.
 Сол ұақлары болғанда,
 Атшабар бала тап болды,
 Атшабарға Гүлайым,
 Хасыл кийим кийгизди,
 Сейиси өз атының,
 Бир дорба майсөк жегизди,
 Жанағы келген баланы,
 Көтерип атқа мингизди,
 Сынап сонда Гүлайым,
 Карагердей бедеуін,
 Арман-берман жүргизди.
 Сол ұақлары болғанда,
 Айдаушыға берилди,
 Қашарманға жазған хат,
 Толы көптин ишинен,
 Сынактан өгти барлық ат,
 Қарап көрсе Гүлайым,
 Орғаға атлар толыпты,
 Журын қалдиң ол аты,
 Атлардан алда болыпты,
 Не бир есер жигитлер,
 Байталды да қосыпты,
 Санап көрсе сол мәхәл,
 Шабыұ ушын байраққа,
 Тайлар, атлар, байталлар,
 Токсан беске толыпты.
 Биздедағы үмит бар,
 Өйткени бул байраққа,
 Дүньялар көп төгилди,
 Аллаярдай байынның,
 Кабырғасы сөгилди,
 Келистирип хәммесин,
 Алтыннан шылым шегилди,
 Ұәде етип бул байраққа,
 Көп нәрселер тигилди.
 Қыстың күни жаұды қар,
 Ойлап көрсе биразлар,
 Дүньяға сондай интизар,
 Бул байрақтың ишинде,
 Отыз еки түйе бар,
 Отыз сегиз бийе бар,
 Ат қосқанлар үмитдар,
 Усы турған малларды,
 Бас байраққа алыұды,
 Қайсысы жек көреді,

Қайсысы налыс етеди,
 Соның ушын пақырлар,
 Байтал да болса қосады,
 Тайларын да қосады,
 Белин байлап балалар,
 Камшы услап колына,
 Алғыр қуetaй хәммеси,
 Карады оң-солына.
 Атларды айдап айдаушы,
 Түсти сонда жолына.
 Аллаяр берген бул тойдың,
 Қәрежети мол еди,
 Байбәтшедей бәленин,
 Ғәзийнеси толы еди,
 Қырық күн удай той бериұ,
 Максети де сол еди,
 Ат қашыар жерлери,
 Он күншилик жол еди.
 Атлар кетип болған сон,
 Кайтадан ылак шабылды,
 Жок жерден сонда, досларым,
 Шабандозлар табылды,
 От-жем жеген атларды,
 Ыссыда қыйнап шапқан сон,
 Хәммелери сабылды,
 Бираз атлар жөниұар,
 Өкпеси жанып ыссыдан,
 Аузына тили тығылды,
 Керилип камшы урғанда,
 Жерди тислеп жығылды.
 Көп ұақытлар болғанда,
 Қас карайып күн батты,
 Күн батқан сон тойшылар,
 Тойханаға тарады,
 Тойханаға барған сон,
 Қыздырды әбден тойларды,
 Үшеұ ара жигитлер,
 Сойды семиз қойларды.
 Қырық қызы менен Гүлайым,
 Женгесинин үйинде,
 Бақсы-жыраұ айттырып,
 Гүңиренди хаұазлар,
 Биреұлер жыраұ тыңлады,
 Биреұлер дәпти жақлады,
 Қызларға жыраұ не керек,
 Жигитке жыраұ не керек,
 Тымсал менен қас қағып,
 Бир-бирине карайды,
 Өзлериниң хал-жайын,
 Тымсал менен сораиды.
 Қыз женгеси қасында,
 Жанын жағып жигитлер,
 Не дегенин береді,
 Айналайын жеңге деп,

Кейинине ереди,
Орамал-шаршы берген сон,
Ол да жаксы көреді.
Гүлайымдай перийзат,
Кундыз кийип басына,
Гәўхардан шақты койдырып,
Арка каптал тусына,
Мәслик кылып отырды,
Қырык қызын алып қасына,
Сол ұаклары болғанда,
Сығалап карап сыртынан,
Сөйеке шунақ келеді,
Гүлайымның шалланып,
Отырғанын биледи,
Далада тұрып Сәйеке,
Гүлайымға сөйлейді,
Сөйлей беріп не дейді:

– Қудай берсе қыйын емес дүнья-мал,
Айта берсем көпті менде арзыу-хал,
Аллаярдң айдай қызы Гүлайым,
Ашыуланбай бул сөзіме кулак сал.

Әжел жетсе дүзде қалар кара бас,
Хеш ұакытта ауыр болмас керек тас,
Айтатуғын бир-еки ауыз сөзім бар,
Кулак салғыл, бахтықара қарындас.

Душпанларға сен айбатлы туу едің,
Қайнап аққан тас булақтың сууы едің,
Қысы-жазы Мийуәлыны жайлаған,
Ок тиймеген бауры пүтин куу едің.

Хәр нәрсеге өзің сондай бай едің,
Қол жетпеген аспандағы ай едің,
Жаслайыннан хешким қарсы турмаған,
Жалғыз өзің жүз қисиге тай едің.

Сен батыры едің хәрбир талаптың,
Сууларын ағызған көринген жаптың,
Жас болсаң да халқына сен бас болып,
Тутқасы едің мынау тұрған Сарқоптың.

Жолдас болып кейиниңнен жүралмай,
Ушырасып бир күн ойын сұралмай,
Әрман менен өлгенлер көп халықта,
Ашық болып ақ жүзиңди көралмай.

Биреу суу серлипти жанған жактына,
Сындырмақшы балта урып сақтына,
Мактасаң да Аллаяр бай өкенди,
Кетпес кара тигипти ғой бахтына.

Бул үстине хасыл кийім кийіпсен,
Ашық ушын жанып отқа қуийіпсен,

Аузы былшыраған жаман тазшаға,
Өзің келип бир басыңды ийіпсен.

Кара шашты тас төбеге түйіпсен,
Ашыуланып қабағыңды үйіпсен,
Гүлайымжан, жәхөнде бай қурығандай,
Журын кәлди өзің алып келипсен.

Ашылғанда бағда гүлің солмай ма,
Кеуілине қайғы-дәртлер толмай ма,
Қурты аққан Журынды алып келгенше,
Байсырасан маған тийсең болмай ма.

Қатарларың бетін басып күлмес пе,
Таңланып хәм онысы не демес пе,
Ойлап кара, ақылы бар адамлар,
Журын кәлге тийгениңе күлмес пе.

Неке қыйып ертен Журын алмай ма,
Ақ мойнына кир-кир қолын салмай ма,
Гүлайымжан, соған қатын болғанша,
Ертерек асылып өлсең болмай ма?!

Бул дүньяда бүйтип өмір сүргенше,
Журын кәлдин қотыр басын сүйгенше,
Шейит болып сал пышақты ишине,
Сол жаманға қатын болып жүргенше.

Гүлайымжан, көз жасыңды көрейін,
Мақул көрсен капталыңда жүрейін,
Жактырмасан мени, оған шара жоқ,
Жаксы жигитлерди тауып берейін.

Мен бир көзсиз, келип турман алдына,
Усыларды салыу ушын ядына,
Айтқанымды мақул десең Гүлайым,
Жалғыз жаным қурбан сениң жолына.

Қабыл әйле көзден аққан жасымды,
Қорққанымнан қағалмайман қасымды,
Сениң ушын ыразыман өлімге,
Душпан келип кессін кара басымды.

Мен шыдайын қарлы боран, үртинге,
Шөлдер болсын суу тийместей еринге,
Сениң ушын басты тартпай кетейін,
Жаман жаза – барса келмес сүргинге.

Бағда ашылған жана өспирим сен бир гүл,
Аржағын айтыуға жетпес бизің тил,
Усы мениң сеннен көп-көп сорарым,
Хош, Гүлайым, сндигисін өзің бил.

Усыны айтып ол шунақ,
Жасы толды көзіне,

Албыраклап ол сорлы,
 Кайтпакшы болды изине,
 Гүлайым хайран калалы,
 Буның айткан сөзине.
 Сол ўақлары Гүлайым,
 Мөртлик етип тағы да,
 Үйдің ишин жайлады,
 Беккем белин байлады,
 Сол жүристе Гүлайым,
 Сөйекениң айтқанын,
 Дурыс дейип ойлады,
 Сөз айтыўға тереннен,
 Өзин сөзге сайлады.
 Гүлайым айтты: — Нем кетти,
 Буның кеўлин алайын,
 Жаксы сөйлеп жакынлап,
 Касына оның барайын,
 Жанағы айтып турғанын,
 Тағы да кайтып сорадын,
 Қолынан келсе Журынды,
 Тырп еткізбей өлтирсе,
 Онда жаксы сыйлайын.
 Баўырым жанып күймесин,
 Жуўдаланған сол таздын,
 Төнине төним тиймесин,
 Бетимнен Журын сүймесин,
 Қолы тийип қоймастан,
 Қутылайын бөледен.
 Кеўлим мениң тоқ болсын,
 Биреўине биреўи,
 Қарсы атылған оқ болсын,
 Екеўи маған таласып,
 Усы түнде жоқ болсын, —
 Дедидағы Гүлайым,
 Тал шыбыктай таўланып,
 Алтын киби пуўланып,
 Ақ бети айдай жарқырап,
 Көрген ўақта сымбатын,
 Жигит түе, досларым,
 Фаррылар да калтырап,
 Хаўадағы жұлдызлар,
 Баўырына тартыўға,
 Қол созғандай жыбырлап,
 Хаўаның шолпан жұлдызы,
 Кел дегендей сыбырлап.
 Еки көздің жанары,
 Суў түбинде гөўхардай,
 Гиршиктей динжи тиелери,
 Қатар дизген маржандай,
 Бул сымбатта Гүлайым,
 Шығып еди далаға,
 Күнсиз ўақта күн шықты,
 Саркопдайын қалаға,
 Түсти нурлы жактысы.

Бундай болып шыққанын,
 Аныклап шунақ көргенде,
 Еси кете жазлады,
 Ботасы өлген түйедей,
 Ол бийшара бозлады,
 Не болғанын билмеді,
 Сасқанынан ол пақыр,
 Сун-сур болды күлмеді.
 Буны билип Гүлайым,
 Барды оның қасына,
 Талықсыған пақырдың,
 Салды қолын басына.
 Қыздың қолы тийген соң,
 Адырайып ол шунақ,
 Шыбын жанын қыйнады,
 Көп ўақ жатып көсиліп,
 Бир ўақта есин жыйнады.
 Сол ўақлары Гүлайым,
 Қутылыў ушын бөледен,
 Буларды қатты алдады,
 Қызыл тилин жалдады:

— Өлмек болып қақпа, пақыр, қасынды.
 Мен көрейин көзден аққан жасыңды,
 Айтатуғын мениң саған сөзим бар,
 Мүлгий бермей көтер, шунақ, басыңды.

Аштыўланып сурландырма жүзинди,
 Кабыл алдым жаңа айтқан сөзинди,
 Мениң саған айтатуғын сөзим бар,
 Мүлгий бермей ашқыл мына көзинди.

Қудай берсе көпти бизде дүнья-мал,
 Алдымызда асатуғын бийик бар,
 Мүлгий бермей көзинди аш, бийшара,
 Мениң айтқан сөзлериме кулак сал.

Талай ирет алдым жазған хатыңды,
 Соның менен билдим хаслы-затыңды,
 Соннан бери көз алдымда турасаң,
 Умытпайман Сөйекедей атыңды.

Қыстың күни жердің жүзи қар еди,
 Биреўлерге биреў интизар еди,
 Бул қолыма жазған хатың келгели,
 Хаў, Сөйеке, сенде кеўлим бар еди.

Қалдырмайман ойға алған исимди,
 Бирғалайы еле де бар есимде,
 Күни-түни бағды аралап сүйисип,
 Сениң менен көп жүремен түсимде.

Қол байланды, шығалмадық далаға,
 Таяқ тийди қамыс қыйған жараға,

Ашык едим саган өзим Сәйеке,
Журындай кәл түсе калды араға.

Мен көйтейин, кетти бойдан дарманым,
Көп ойландым, нелер болар пәрманым,
Мына гана куу кәлледен кутылып,
Сени сүйсем болмас еди әрманым.

Бул гәплерди айтты да,
Гүлайымдай перийзат,
Сәйекедей шунақтың,
Кушақлап әсте мойнынан,
Өзиң бил деп соңғысын,
Тикке турды орнынан,
Сәйекедей шунақты,
Гүлайымдай перийзат,
Салып мөккем матауға,
Кирди кайтып отауға.
Сонда турып Сәйеке,
Көзин ашып-жумады,
Гүлайымды көргеним,
Анык па я өтирик пе деп,
Тум-тусына карайды.
Жанағы келген алдыма,
Қанатлы ушқан пери ме,
Я болмаса, сор басым,
Күнде-күнде көрискен,
Көп түсимнің бири ме,
Деп Сәйеке ол жерде,
Өз өзинен сорайды.
Анықланды бир уақта,
Гүлайымдай сулыұды,
Өз көзи менен көргени,
Бир ирет емес, еки ирет,
Ак бетинен сүйгени,
Ак денели арыұды,
Ак бетинен сүйгенде,
Оттай гаулап күйгени.
Сәйекедей бул шунак,
Орнынан ушып турды да,
Беккем белин байлады,
Белин байлап болған соң,
Хәр қыялды ойлады,
Тойхананы калдырмай,
Бир заманда жайлады,
Сондағы буның ойлары,
Журын кәлди өлтирип,
Исин бәржай келтирип,
Деп ойлалды бийшара.
– Тауып алып Журынды,
Карқыратып шалайын,
Өлтирип оны болғансоң,
Гүлайымдай арыұды,
Неке қылып алайын,

Қушақ ашып сүйисип,
Бир төсекте жатайын,
Езип еки алмасын,
Мойнына кол салайын,
Ак денели арыұдын,
Сүйген яры болайын,
Ашык едим көп жылдан,
Жана таптым қолайын, –
Деди дағы Сәйеке,
Қызға ашып кулашын,
Қонышка салып беккемлеп,
Еки жүзди пышағын,
Әсте жүрди тың-тынлап,
Еплеп басып аяғын,
Ғаррылардай бүгилип,
Услады колға таяғын.
Қол-аяғы калтырап,
Сыйынды сонда кудайға,
Өлемен деп бийшара,
Қарамады заяға,
Кирип барды Сәйеке,
Журын кәл жатқан сарайға.
Кирип барып караса,
Жататуғын жерлерин,
Алтын менен ойыпты,
Жақтылы, нурлы гәухарды,
Қапталына қойыпты,
Қасында тағы жемистен,
Мейли алғанша тойыпты,
Соннан бери бийшара,
Қайғысын әбден жойыпты,
Басына салып бес көпшик,
Шалқасына жатыпты,
Күни менен себил еткен соң,
Силеси әбден катыпты,
Көкпар ойын пақырдың,
Жанына әбден батыпты,
Сонлықтан да бийшара,
Уйқыға өзін шатыпты.
Буны көрип Сәйеке,
Көп иркилип турмады,
Сирә мойнын бурмады,
Қурылдап пақыр Журын кәл,
Жайған екен кушағын,
Мойнына әжелдин,
Салған екен ошағын,
Керилип сонда Сәйеке,
Сукты өкпеге пышағын,
Сол уаклары болғанда,
Жандалбаслық қойсын ба,
Ырғып турды Журын кәл,
Тарпа басты шунақты,
Хә демей-ак ашыұлы,
Жулып алды кулақты,

Еки көзи аларып,
 Услады колға таякты.
 Өлерин билди сол мэхэл,
 Көзи толды жасына,
 Астына басып шунактын,
 Мыклап урды басына,
 Қарамады шунактын,
 Көзден аққан жасына.
 Сол ұаклары болғанда,
 Журындайын кәлиңнің,
 Еки көзи аларды,
 Ерни кеүйп пақырдың,
 Аўзы-басы тобарды,
 Қаны қашып бетинен,
 Жүзи оның кубарды,
 Хәл кеткени соншелли,
 Аллаярға бакырып,
 Бералмады хабарды.
 Сәйекедей шунакты,
 Көрген ұакыта Журын кәл,
 Қызыл жүзин кубартты,
 Азғана жатып қыйналып,
 Ақыретке жол тартты.
 Журын кәл өлип болған соң,
 Сәйекедей шунактын,
 Өкпе аўзына тығыпты,
 Өлместен бурын Журын кәл,
 Өкпесин анық сығыпты,
 Соған шыдам бералмай,
 Еки көзи парта шығыпты.
 Қозғаларға дәрман жок,
 Қанына батып қарқырап,
 Пышак кескен гегирдек,
 Салма жаптай сарқырап,
 Шынтактан шыққан қызыл қан,
 Жерге ақты шурқырап,
 Көп ұакытлар жатқанда,
 Түн түнеги түрилип,
 Сарғайып таң атқанда,
 Пышак тийген бул жара,
 Шыбын жанға батқанда,
 Денеден аққан қызыл қан,
 Кара жерге қатқанда,
 Эрман менен бийшара,
 Айталмады сөзлерин,
 Буўлығып демин алалмай,
 Кубартты әбден жүзлерин,
 Журын кәлдің кейнинен,
 Шунақ та жумды көзлерин.
 Көрдиңиз бе, досларым,
 Гүлайымның дәртинен,
 Биринен бири қызғанып,
 Басына жетти акыры,
 Ойлаған барлық ойлары,

Екеүй де тынымсыз,
 Жалатай еди бурыннан,
 Батты қанға бойлары.
 Булар неге өледі?
 Неге булар өлмесин,
 Гүлайымдай перийзат,
 Өлмесине койсын ба?!
 Дийдарына жақсының,
 Адамзат сирә тойсын ба?!
 Соның ушын екеүй,
 Оған да жок, буған да жок,
 Аўызлары қыйсайып,
 Өлтирди урып бир-бирин.
 Ким гүнакар буларға,
 Неге өлди екен деп,
 Ким карасын соларға?!
 Аллаярдай байыңыз,
 Көтерип көкке аяғын,
 Жатыр еди мәс болып,
 Қойып сөзге қулағын,
 Биреу жаман сөйлер деп,
 Қасына қойып таяғын,
 Сүйенип нәхән көпшикке,
 Басын тығып буйығып,
 Қос жағалы ишикке.
 Аллаяр байдың үстине,
 Кирип келди бир адам,
 Көзи көрип билгенин,
 Баян етти термелеп,
 Журын менен шунактын,
 Қушакласып өлгенин.
 Сол ұаклары Аллаяр,
 Не болғанын билмеди,
 Басқалардың сөзлерин,
 Қулағына илмеди,
 Еки көзи аларып,
 Қан қалмай жүзи кубарып,
 Геүйшин де кийместен,
 Жуўырып шықты далаға,
 Жуўырып барды бул пақыр,
 Журын жатқан сарайға,
 Сарайға барып караса,
 Қызыл қанлар ағыпты,
 Журын кәлди ол шунақ,
 Қарқыратып шалыпты.
 Бул ислерди көргенде,
 Аң-таң болып Аллаяр,
 Табалмады тығылып,
 Қашып барар орынды,
 Бахтың усылай болды деп,
 Қушаклады Журынды.
 Сол ұаклары тум-тустан,
 Көп адамлар жыйналды,
 Өлгенлерди көргенде,

Өкирин жылап кыйналды,
 Не болар деп акыры,
 Биразлары ойланды,
 Аллаярдай бийшара,
 Коркканынан Журыннан,
 Жипсиз сонда байланды,
 Жыйналып келген халайык,
 Екеуин де көтерип,
 Алып келди көшеге,
 Пышак урған белгиси,
 Мәлим болды нешшеге.
 Әйне песин болғанда,
 Аллаярдай уллы бай,
 Жылағанды қойды да,
 Журындайын кәлинини,
 Гөрин тастан ойдырды,
 Ак жуып, арыу кепинлеп,
 Песин уақта қойдырды.
 Екеуиниң өлгенин,
 Еситип сонда Гүлайым,
 Мыйығын тартып бир күлди,
 Қасындағы қырық қызы,
 Кууқыл сөзди қурады,
 Гүлайымнан астыртын,
 Олар сүйинши сорады.
 Буннан кейин Аллаяр,
 Келип қыздың алдына:
 – Айналайын, шырағым,
 Айналайын, жан козым,
 Ыразыман өзине,
 Ата сөзин қайырмай,
 Көндиң хәр бир бәлеге,
 Көп жаса енди, шырағым,
 Жайылды данқын хәммеге,
 Жай қылдың той, шырағым,
 Мениң кеуил кирипди,
 Қолыңды жай, карағым,
 Көз жасыңды көрейин,
 Шын кеуилден, шырағым,
 Пәтиямды берейин, –
 Дедидағы Аллаяр,
 Пәтия берди қызларға,
 Рухсат етти тағы ол,
 Керек затты алыуға,
 Толып атқан зерлерден,
 Куба нарға артыуға,
 Аумастан етип хәр жағын,
 Беккем етип тартыуға,
 Мийуалыдай атауға,
 Атасы жууап берген соң,
 Қайтты сонда Гүлайым,
 Атаклы уллы меканға,
 Байраққа кеткен атлардың,
 Бес күни өтти арадан,

Еле хабар болмады,

Алты күни өтти арадан,
 Еле хабар болмады,
 Жети күн өтти арадан,
 Көринди шанның тозаны,
 Бетке тийди сол мөхәл,
 Созылып шанқан атлардың,
 Омырауының терлери,
 Солкылдады пәтине,
 Саркоптын пайтахт жерлери.
 Бул уақлары болғанда,
 Әйне песин болыуға,
 Азғана уақыт қалғанда,
 Нешше жылдар бапанған,
 Сейиселерден сайланған,
 Канатлы қайтпас сунқары,
 Он күнлик жол жүрсе де,
 Маңдайына тер алмай,
 Ойнап кирди ортаға,
 Гүлайымның тулпары.
 Басқа атлар балпаңлап,
 Кейнине бунын ералмай,
 Ералмақ түе, досларым,
 Шыққан шаңын көрәлмай,
 Тери тамып көзине,
 Әйне үш күн болғанда,
 Төртинши күн жеткенде,
 Карагердей жәниуар,
 Белгилі жерден өткенде,
 Айрылып семиз күйинен,
 Байраққа кеткен ол атлар,
 Зорға келди кейнинен.
 Гүлайымдай перийзат,
 Мен сейиспен дегеннің,
 Бетине жақты күйени,
 Шаршап келген атлары,
 Табалмады ийени,
 Алдырды сонда Гүлайым,
 Байраққа алған түйени,
 Байраққа қойған бийени,
 Тағы да зерлер арттырды,
 Байраққа түскен олжаны,
 Мийуалыға тарттырды,
 Гүлайымдай перийзат,
 Байраққа алған бийенин,
 Байраққа алған түйенин,
 Барлығын да сойдырды,
 Төрт қырлап ошак қойдырды,
 Шақырып сонда қайтадан,
 Саркоптың барлық жерлерин,
 Мийуалыда тойдырды.
 Сонша келген халайык,
 Зийнетин қыздың көреді,
 Тамаққа әбден тойған соң,

Пәтиясын береди.
Буннан кейин Гүлайым,
Миңди өбден күшине,
Қырық кызды ертіп қасына,
Сол күннен баслап киристи,
Ойлап жүрген исине.

Алқысса сөзді еситиң,
Арысландай батырдан.
Арысландай батырдың,
Басынан бахты кетеди,
Кеткени емей, немене,
Ғәрипшиқ халға жетеди,
Халықтың таққан насағы,
Сүйегинен өтеди,
Батыр жерге жетеди,
Жетпей пақыр нетеди.
Өзи менен туысқан,
Таласып емшек емискен,
Тай ғунандай тебискен,
Онындағы жаслары,
Он алтыға жетискен,
Алтынай атлы перийзат,
Қасында оның бар еди,
Жасынан-ақ Алтынай,
Ағасына дос еди.
Хеш уақытта Алтынай,
Өтирик сөз айтпайды,
Ирети келсе қарысып,
Қарсы жаудан қайтпайды,
Көп адамның сөзине,
Арсынып кулақ салмайды,
Қайда барса ағасы,
Минип алып атына,
Кейнинен оның қалмайды.
Ағасы да не десин,
Инисиндей көреді,
Ол да қайда барса да,
Алтынайдай қарындасын,
Кейнине ертіп жүреді.
Арысландай ер жигит,
Бул ислеген ислерин,
Бир мәртлик деп биледи,
Сол уақытта халқынын,
Арасына от салған,
Өтирикши саяқлар,
Бирталай ғана бар еди,
Сыртынан бәри сығалап,
Алтынайға зар еди.
Қанша келип жигитлер,
Дүнья-малын шашса да,
Жалынып күнде ол қызға,

Қушақларын ашса да,
Бұлардың айтқан сөзлерин,
Алтынай қабыл алмады,
Сөзине кулақ салмады.
Сөзлери жерде қалған сон,
Жигитлер көп бармады,
Душпанлық ойлап кимиси,
Кейнинен қалмады,
Басқыншылық етиуге,
Арысланнан қорқады.

Сол заманда досларым,
Хорезмнің халқын,
Жипсиз киби байлаған,
Қорадағы койдай қып,
Алдына салып айдаған,
Өзи сондай қарабет,
Ишсе қанға тоймаған,
Мал орнына, иймансыз,
Адамнан басқа соймаған,
Хорезмнің халқын,
Өз еркіне қоймаған,
Сакалы ұзын салпыйған,
Бети оның бөкпендей,
Мурны ғана қаңқайған,
Дүзде қалған көсеудей,
Нәдирша деген бар еди,
Көп жылдан бери ол дағы,
Алтынайға зар еди,
Өзи тикке барыуға,
Барып сөзлер айтыуға,
Арысланнан қорқады,
Ашық болып бул Нәдирша,
Күни-түни иши жанады,
Бул дәртинин, досларым,
Алтынайдан басқаны,
Дауасы деп таппады,
Өлер болды өртенип,
Жанып иши отларға,
Усындай болып жүргенде,
Көп қыйынлық көргенде,
Нәдирша қатты ойланды,
Ойланды да қыйланды,
Көзин жумбай уйқыға,
Тынысы оның байланды.
Нәдирдейин залымнын,
Сауда түсти басына,
Етек-жени сел болды,
Көзден аққан жасына,
Қулымсайдай қуқықды,
Шақырып алды қасына,
Шақырып алып қасына,
Айтты сырын достына:

– Айналайын, жан достым,
 Сөзиме мениң кулак сал,
 Сөзге кулак салмасаң,
 Қыйын болды бизиң хал,
 Бул тилекке жеткерсең,
 Берейин саған дүнья-мал.
 Айтарым саған, жан достым,
 Салғыл деймен қарыұды,
 Сөзимди саған айтайын,
 Қалай қылып барыұды,
 Алдырып бер, жан достым,
 Алтынайдай арыұды.
 Ақылды алсаң, жан достым,
 Бул көрадан кетесең,
 Арыслан туұған қалаға,
 Хә демеі-ак жетесең,
 Жеткеннен кейин әстелеп,
 Аркадағы есиктен,
 Ишке барып киресең,
 Ишке кирип болған сон,
 Азгана гана жүресең,
 Жүргеннен кейин алдында,
 Бир сарайды көресең,
 Бул сарайда ким барын,
 Оны өзиң билесең,
 Сарайға кирип барған сон,
 Арысланды көресең,
 Көрген ұакта, жан достым,
 Өксип-өксип жылайсаң,
 Қой десе де қоймастан,
 Жер бауырлап қулайсаң,
 Ендигисин айтпайман,
 Жан достым өзиң билесең, –
 Дөп турды да Нәдирша,
 Қулымсайдай куұкылды,
 Кушаклады хұрметлеп,
 Көп нәрсени үйретти,
 Әйне сәске ұактында,
 Бул куұкылды жөнетти.
 Қулымсай келсе қалаға,
 Көзин салса далаға,
 Астына минип тулпарын,
 Қолына алып сунқарын,
 Қундыз бөрки басында,
 Қарындасы қасында,
 Қиятыр екен Арыслан,
 Таўлар шығып аң аўлап,
 Қулымсайдай куұкылын,
 Буны анық көреді,
 Арысланның алдында,
 Жылап турып иймансыз,
 Тәңир сәлем береді,
 Айтарлық сөзим бар дейип,
 Кейнинен қалмай жүреді.

Бул залымға Арыслан,
 Неге ердің демеіди,
 Көрисип сонда екеуі,
 Атларынан түседі,
 Атып келген аңларын,
 Хызметкери алады,
 Дем алыұға Арыслан,
 Алтынайдан айрылып,
 Өз жайына жүреді.
 Сарайына барғанда,
 Қулымсай сонда қунтыйып,
 Кейнинен киреди.
 Кире сөйлей береді:
 – Хә, Арыслан, Арыслан,
 Қартаймаған жас едің,
 Жас болсаң да, шырағым,
 Толы көпке бас едің,
 Өлгенінше, шырағым,
 Душпанына қас едің,
 Кеулің сүймес адамға,
 Қайнап питкен тас едің.
 Айналайын, қарағым,
 Қыйын болды бизиң хал,
 Арғы жағын нетейин,
 Олжалар болсын дүнья-мал,
 Айтарлық саған бир гәп бар,
 Қарағым, тыныш отырып,
 Сөзиме анық кулак сал.
 Ал, қарағым, қарағым,
 Сенде болса ар-намыс,
 Жаздың күни болғанда,
 Токсан түсип, жаұды қар,
 Қар үстине, қарағым,
 Дизесин бүгип шөкти нар,
 Қаншелли кең болса да,
 Дүнья болды сизге тар,
 Усылардың себеби,
 Еситтим суұық бир хабар.
 Ол хабарды айтайын,
 Айтпай, балам, көйтейин,
 Сыртыңнан емес, жүзине,
 Жүзине емес, қарағым,
 Жайнап турған көзине,
 Баяғыда қыз таппай,
 Бунда қайтып келген сон,
 Халық түсти изине,
 Сонда халық не дели,
 Көпшиликлер бүйледи:
 – Қыз қыдырып Арыслан,
 Қаяқларға барады,
 Хеш жакка да бармайды,
 Ақырында ол бәдбак,
 Қызыл гүлдей солады,
 Ақырында душпаны,

Аяғынан шалады.
 Не қылсын қызды Арыслан,
 Күнде бірге жатады,
 Алтынайдай қарындасын,
 Айттырып өзи алады, —
 Деп, шырағым, көп адам,
 Келтирди мениң арымды.
 Усы еди айтарым,
 Айтып болдым барымды,
 Айналайын, Арыслан,
 Бул насакка қалғаннан,
 Жаман атақ алғаннан,
 Тулпар минип, туу алып,
 Қаңғырып кетсең болмай ма?
 Таудан аккан булағым,
 Бир күн емес, күнбе-күн,
 Бундай жаман сөздерге,
 Сарсылады құлағым,
 Бундай болып жүргеннен,
 Бүйтип өмир сүргеннен,
 Қула дүзде жарылып,
 Өлген жақсы, карағым,
 Ол заманнан бул заман,
 Жыртылып жаудан жағасы,
 Шөлистан болған жерлери,
 Байланып жаптың сағасы,
 Бирге тууған ағасы,
 Қарындасын алар ма, —
 Деп айтты да Құлымсай,
 Түпиригин шашады,
 Қууқыл гәпти қуйыптып,
 Арандай аузын ашады,
 Арысланның аларған,
 Түсинен қорқты сол жерде,
 Кейнине шыға қашады.
 Құлымсай қууқыл кеткен соң,
 Батыр анжау — ер гөдек,
 Инанды шугыл сөздерге,
 Қапаланып қайғырып,
 Ендирди сарғыш жүзлерге,
 Сарайында зарланды,
 Жасы толып көзлерге.
 Бир уақлары болғанда,
 Батыр белин байлады,
 Қолындағы найзаны,
 Көкиректің тусынан,
 Суғайын деп ойлады.
 Қапаланып бул сөзге,
 Қанасына сыймады,
 Өксип-өксип жылады,
 Көзинің жасын тыймады,
 Өлтириуге ол өзін,
 Сум өлимге қыймады.
 Бир уақлары болғанда,

Жөн алдына құлады,
 Батыр тууған Арыслан,
 Ақтеректей құлады,
 Құлай берип зарланды:

— Көр құдайым көзден аккан жасымды,
 Бир қайғыға салма кара басымды,
 Сөзге ерип қалай таслап кетермен,
 Ерке өскен жалғыз қарындасымды.

Болмас жерге көп атларды тағыпты,
 Биреулері жаңып отқа жағыпты,
 Сур жыландай сорып мениң қанымды,
 Жилигимнің майын олар шағыпты.

Озат бастан қалай болды талайым,
 Ашылмады бунша мениң маңдайым,
 Халық ырас айтқан болса бул сөзди,
 Мени аяп тири қойма құдайым.

Батыр болып бийкар өмир сүргеним,
 Атты шауып алыс жерди көргеним,
 Халық ырас айтқан болса бул сөзди,
 Тири емеспен әлекешан өлгеним.

Бул шугыл сөз әллекимнен тарады,
 Жүрегимди мениң өртеп барады,
 Тири емеспен, өлген жақсы ертерек,
 Халыққа қарай алмас бетим карады.

Мен не қылдым булай дерге халыққа,
 Халық түе, мен тиймедим балыққа,
 Аш уақтында аңлар аулап асырап,
 Алып шықтым биразларын жарыққа.

Мен қылдым қатар менен қурбыға,
 Мен не қылдым жасы үлкен ағаға,
 Қәдиримди билмеди ме усынша,
 Не себептен салды қолын жағаға?

Биреудің биреуде болама еси,
 Қой, халқым өйдемес, бар еди еси,
 Мен халқыма бүйтип жала жаппайын,
 Көп шығар арада сырғыя киеси.

Ырас айтса халық усы сөзлерди,
 Қанлы жас қаплады еки көзлерди,
 Далаларда мени гарға шоқысын,
 Тилким-тилким етип мына жүзлерди.

Дейдидағы Арыслан,
 Қапаланып жатқанда,
 Ғәремет сөз батырға,
 Орасана батқанда,

Аң аўлаўға шыкпаға,
Кийик сайлап атпаға,
Колына услап сарыжай,
Ағасының үстине,
Кирип келди Алтынай,
Ишке кирип караса,
Ағасының қамығып,
Қабаклары қатыпты,
Колына услап найзасын,
Жер қушақлап жатыпты.,
Сонда тұрып Алтынай,
Әри-бери ойланды,
Ойланды да қыйланды,
Көзиниң жасын моншақлап,
Орамалын шашақлап,
Ғәрип болған қарындас,
Ағасының басын қушақлап,
Қайта-қайта толғады,
Толғай берип не деди,
Толғай берип бүй деди:

– Усыншама көзден төгіп жасыңды,
Ишенсен алдына қойған асыңды,
Қандай иске қапа болдың, ағажан,
Айтқыл маған бир көтеріп басыңды.

Биреу саған бир нәрселер деди ме,
Я кууқыллар қапталына келди ме,
Ашық айтшы, аға, маған сырыңды,
Я болмаса бир жолдасын өлди ме?

Сен өлимиен қашық қылмай араны,
Қоздырыпсаң кеуілдеги жараны,
Усыншама жер дастанып, жан аға,
Бұл үстине жамылыпсаң қараны.

Жаратқан кеуіліңе қайғы салды ма,
Я душпаның аяғыңнан шалды ма,
Неге бунша қапаланып жатырсаң,
Я душпанлар саған келип қалды ма?

Жаным аға, ерип едим изине,
Жалғыздықты хеш билдирмей өзине,
Усыншама неге қапа боласаң,
Әлде ислер көринди ме көзине?

Усыншама жылаймекен батыр ер,
Кеуіліңе толған менен қайғы-шер,
Көп уақ болды келип турман жаныңа,
Бұл қайғының жөн-жосанын айтып бер.

Сонда тұрып Арыслан,
Алтынайдың сөзине,
Не де жууап береді,

Ойласа да билмеди,
Жүрегі тағы исинди,
Қара жерди Арыслан,
Қайта-қайта тепсинди,
Сонындай ис болды деп,
Қарындасқа айталмай,
Ишиндегі дөртлерин,
Таркатыуға баталмай,
Ойланды да, ойланды,
Ойланып көп уақ қыйланды,
Батырдың бели байланды,
Арысландай мәрт жигит,
Сонда тұрып толғады,
Толғай берип не деди:
– Айналайын, Алтынай,
Кел алдыма, қарағым,
Ишима түсти жалын от,
Жууғарада сөнбейди,
Сөнбесиниң себеби,
Ғәремет сөз көбейди,
Бедарлар енди бұл елди,
Шуғыл сөзге, қарағым,
Қалада дөбил қағылды,
Азғана емес бетиме,
Қара күйе жағылды,
Бүгінгі күн, қарағым,
Жаманатлар тағылды,
Соны еситип, қарағым,
Жиликтің майы шағылды,
Енди тұрып бұл елде,
Курсын, өмир сүрмеймен,
Басым жерге киргенше,
Хорезмди көрмеймен,
Сондай қорлық көрмеймен,
Сондай сөзлер айтқандай,
Бұл халыққа неттим мен,
Айналайын, Алтынай,
Аман бол, жаным, көргенше,
Басымды алып кетемен,
Хош бол енди, қарағым,
Халықтан мениң тилегим,
Усындаймеди күткенім,
Адам деп көзге илмеди,
Қадиримди билмеди,
Өзим менен не себеп,
Бирге ойнап күлмеди, –
Деген уақта Алтынай,
Ақылы менен сезеди,
Қарамас бир көп сөзлер,
Кеуіліңе келгенин,
Ақылы артық Алтынай,
Буны ойлап биледи,
Ағасының қасында,
Қайғыланып сөйледі,

Сөйлей берип не деди:
 – Хә, жан аға, жан аға,
 Араға душпан келгенди,
 Келип турып, жан аға,
 Барлык сырды билгенди,
 Сырды билип сырғыялар,
 Жорта басын ийгенди,
 Акылсыз акмак Нәдирша,
 Араға адам салғанды,
 Билип барлык сырынды,
 Хабарынды алғанды,
 Кәхәрленбе, агажан,
 Бул истиң бәри жалғанды,
 Койғыл, аға, ашыўды,
 Ашыўлансаң, агажан,
 Етпес исти етерсен,
 Тулпарыңа ер салып,
 Үстине саўыт кийерсен,
 Алданып қалып, агажан,
 Душпанға басты ийерсен,
 Саған кимнің сөзи бар,
 Айтканына жетерсен,
 Ашыўланып, арсынып,
 Елден шығып кетерсен,
 Кеткен менен, агажан,
 Артықша не ис етерсен,
 Ойланып көр, агажан,
 Барлық ғана халқыңды,
 Бир сөзге кәхәрленип,
 Нәдиршадай жаманға,
 Агажан, олжа етерсен,
 «Батыр» емес, агажан,
 «Гезбе» атак аларсаң,
 Анаў тарған Нәдирша,
 Үстине кара кийеди,
 Бар нәрсени, агажан,
 Қабанлардай түйеди,
 Арадан алты ай өтпей-ак,
 Қалана келип тийеди.
 Биразларды қулатып,
 Биразларды жылатып,
 Биразларды қул етип,
 Биразларды гүң етип,
 Аўызына қаратар,
 Күни-түни қамаўда,
 Биразлары сабаўда,
 Халықтың қәйтпип таңы атар?

Бул сөзлерди еситип,
 Арысландай мәрт жигит,
 Алтынайдың айтканын,
 Ойланып турып Арыслан.
 Жүдә макул көреді,
 Арбаған соң Алтынай,

Қайғысын әбден жояды,
 Кетемен деген сапарды,
 Батыр енди қояды,
 Қарындасы екеўи,
 Баяғы исти етеди,
 Атларын ертлеп зәбердес,
 Таўларға шығып кетеди,
 Булардың таўға шыққанын,
 Нәдирша сур биледи,
 Биледи де ол залым,
 Қулымсайға сөйлейди:
 – Хә, Қулымсай, Қулымсай,
 Қулақ сал сөзге, достым-әй,
 Арысландай анқаў ер,
 Тилиңе сениң ермепти,
 Қарындасының айтканын,
 Қурандай-ақ көрипти,
 Күндеги етип кәсибин,
 Кейинине ертипти,
 Еситтим бүгин хабарын,
 Таўларға шығып кетипти.
 Енди саған айтарым,
 Артыңа хеш қарама,
 Оны-буны сылтаўлап,
 Бул кәрада көп турма,
 Қолыңа ал найзаны,
 Белиңе ил қылышты.
 Арысландай анқаў ер,
 Күни менен ат шаўып,
 Қабаклары катады,
 Тулпарын байлап басына,
 Таў басында жатады,
 Сол жатқан жерине,
 Ертерек куўып жете ғой,
 Алдап қолға түсирип,
 Илажын өзін ете ғой,
 Қолыңнан келсе, жан достым,
 Көзин оның жояғөр,
 Ақыллы достым Қулымсай,
 Исти бәржай келтирсең,
 Жазымын таўып жаралап,
 Арысланды өлтирсең,
 Ат басындай алтынды,
 Алдына сениң қояман,
 Қырық күн удай той берип,
 Қой семизин сояман,
 Жетер жерди шақырып,
 Төрткүлlep ошак ояман,
 Сениң берген бахтыңда,
 Алтынайға қосылып,
 Әрмансыз өмир сүремен,
 Қасыма сени қойдырып,
 Жанымнан зыят көремен,
 Қайсы қызды көлесен,

Соны алып бермен,
 Қартайсаң да, Қулымсай,
 Жас жигиттей етемен,
 Арыў салып койныңа,
 Өлгенимше күтемен,
 Сенин менен, жоражан,
 Мурадыма жетемен.
 Сол ўақлары Қулымсай,
 Нәдиршаның қолынан,
 Қайта-қайта сүйеди,
 Алдында турып ант етип,
 Ақшыл басын ийеди,
 Қолына алып найзаны,
 Үстине саўыт кийеди,
 Арысландай батырға,
 Не қыларын залымның,
 Иши ғана биледи.
 Кийинип болып Қулымсай:
 Нәдиршаға сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:
 – Хә, Нәдирша, Нәдирша,
 Арзыма мениң кулақ сал,
 Мен кетермен, кетермен,
 Арыслан жатқан жерлерге,
 Еки күнде жетермен,
 Айнанайын патшахым,
 Жеткен менен нетермен,
 Кәдирли достым Нәдирша,
 Хорезмнің елинде,
 Аты шыққан дуўахан,
 Суў үстине үй тигип,
 Ишине отлар жаққызған,
 Кас душпанның бетине,
 Кара күйе жаққызған,
 Ашыўланса ол кемпир,
 Дәрьяны терис ағызған,
 Шаршағанда ол кемпир,
 Әждарханы ат еткен,
 Хәбжыланды қамшы еткен,
 «Сүф» деп демин салғанда,
 Катқан музды ериткен,
 Қарағанда тигилип,
 Қара тасты шириткен.
 Сол кемпирди шақыртып,
 Қапталыма алайын,
 Бедеў басын, жан достым,
 Туўры жолға салайын,
 Арыслан жатқан таўларға,
 Бир күнде жетип барайын,
 Нелер келсе қолымнан,
 Соған зыян қылайын.
 Антым усы жоражан,
 Алтынайдай арыўды,
 Салып бүгін қарыўды,

Қушағына берейин,
 Сулыў қызға қосылған,
 Тамашанды көрейин,
 Жанағы айтқанларыңды,
 Өлгенимше күтемен,
 Усыларды етпесем,
 Арадан үш күн өткенде,
 Бул ислерди қылмасам,
 Арысландай батырдың,
 Көзин ойып, Нәдирша,
 Алтынайдай арыўды,
 Жеке алып келмесем,
 Қулымсай атым қурысын, –
 Деп айтты да иймансыз,
 Шығып кетти далаға,
 Жанағы айтқан кемпирди,
 Шақыртып алды қалаға.
 Мәстан кемпир келген соң,
 Екеўи атты ертледі,
 Толтырып қойған алтынға,
 Кисесин көп ўақ толтырды,
 Қумарланып ол кемпир,
 Көк бетлек түсин кубартты,
 Атларын салып жолларға,
 Арыслан жүрген таўларға,
 Бул екеўи жол тартты.

Ақыллы туўған Алтынай,
 Арысланның қасында,
 Батырлардай болады,
 Көринсе кийик қарасы,
 Кабаклары катады,
 Қәхәрленип, ширенип,
 Сарыжайын тартады,
 Сарыжайын тартқанда,
 Астындағы бедеўи,
 Аяқларын ийеди,
 Соның ушын булардың,
 Атқанда жай оқлары,
 Сол қашып кеткен кийиктин,
 Аяғына тийеди,
 Буны көрип Арыслан,
 Шакалақлап күледі,
 Күле берип не дейди,
 Гәптиң басын қурайды,
 Алтынай атқан кийикти,
 Саўғаға батыр сорады:

– Қараңғыда жанып турған шырағым,
 Қара тасты қак айырған булағым,
 Қашқан анның аяғына тийгиздин,
 Әмир жасын узак болғай, қарағым.

Қасымдағы айбатымсаң, үнимсең,
 Бирге шықсам, бейиште жоқ сәнимсең,

Соны алып бермен,
 Картайсан да, Кулымсай,
 Жас жигиттей етемен,
 Арыу салып койнына,
 Өлгенимше күтемен,
 Сениң менен, жоражан,
 Мурадыма жетемен.
 Сол ўақлары Кулымсай,
 Нәдиіршаның қолынан,
 Кайта-кайта сүйеди,
 Алдында турып ант етип,
 Акшыл басын ийеди,
 Қолына алып найзаны,
 Үстине сауыт кийеди,
 Арысландай батырға,
 Не қыларын залымның,
 Иши ғана биледи.
 Кийинип болып Кулымсай:
 Нәдиіршаға сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:
 – Хә, Нәдиірша, Нәдиірша,
 Арзыма мениң кулак сал,
 Мен кетермен, кетермен,
 Арыслан жатқан жерлерге,
 Еки күнде жетермен,
 Айнанайын патшахым,
 Жеткен менен нетермен,
 Қадирли достым Нәдиірша,
 Хорезмнің елинде,
 Аты шыққан дуўахан,
 Суў үстине үй тигип,
 Ишине отлар жакқызған,
 Қас душпанның бетине,
 Қара күйе жакқызған,
 Ашыўланса ол кемпир,
 Дәрьяны терис ағызған,
 Шаршағанда ол кемпир,
 Әждарханы ат еткен,
 Хәбжыланды камшы еткен,
 «Сүф» деп демин салғанда,
 Қатқан музды ериткен,
 Қарағанда тигилип,
 Қара тасты шириткен.
 Сол кемпирди шақыртып,
 Капталыма алайын,
 Бедеў басын, жан достым,
 Туўры жолға салайын,
 Арыслан жатқан таўларға,
 Бир күнде жетип барайын,
 Нелер келсе қолымнан,
 Соған зыян қылайын.
 Антым усы жоражан,
 Алтынайдай арыўды,
 Салып бүгин қарыўды,

Кушағына берейин,
 Сулыў қызға қосылған,
 Тамашанды көрейин,
 Жаңағы айтқанларыңды,
 Өлгенимше күтемен,
 Усыларды етнесем,
 Арадан үш күн өткенде,
 Бул ислерди қылмасам,
 Арысландай батырдың,
 Көзин ойып, Нәдиірша,
 Алтынайдай арыўды,
 Жеке алып келмесем,
 Кулымсай атым қурысын, –
 Дөп айтты да иймансыз,
 Шығып кетти далаға,
 Жаңағы айтқан кемпирди,
 Шақыртып алды қалаға.
 Мәстан кемпир келген соң,
 Екеўи атты ертледі,
 Толтырып койған алтынға,
 Кисесин көп ўақ толтырды,
 Қумарланып ол кемпир,
 Көк бетлек түсин құбартты,
 Атларын салып жолларға,
 Арыслан жүрген таўларға,
 Бул екеўи жол тартты.

Ақыллы туўған Алтынай,
 Арысланның қасында,
 Батырлардай болады,
 Көринсе кийик қарасы,
 Кабақлары катады,
 Қәхәрленип, ширенип,
 Сарыжайын тарталы,
 Сарыжайын тартқанда,
 Астындағы бедеўи,
 Аяқларын ийеди,
 Соның ушын булардың,
 Атқанда жай оқлары,
 Сол қашып кеткен кийиктиң,
 Аяғына тийеди,
 Буны көрип Арыслан,
 Шақалақлап күледі,
 Күле берип не дейди,
 Гәптин басын қурайды,
 Алтынай атқан кийикти,
 Саўғаға батыр сораиды:

– Қараңғыда жанып турған шырағым,
 Қара тасты қак айырған булағым,
 Қашқан анның аяғына тийгиздің,
 Өмир жасың узақ болғай, қарағым.

Қасымдағы айбатымсан, үнімсен,
 Бирге шықсам, бейиште жоқ сәнимсен,

Ким айтады сени, жаным, нашар деп,
Тап өзимдей батыр туўған инимсең.

Ғарип беңде, бир аллаға жылайман,
Күни-түни көзде жасты булайман,
Меннен бурын аттың алтын кийикти,
Биреўин бер, мен саўғаға сорайман.

Кус боп ушсам қолтығымда канатым,
Қәхәрленсем тасты кескен полатым,
Бүгинги күн мени саўғаға сорайман,
Тулпарыма бөктер әкеп, карағым.

Сол ўақлары Алтынай,
Арысланның сөзине,
Уялғандай кәлипте,
Мыйық тартып күледі,
Таўдан атқан кийигин,
Саўғаға әкеп береді.
Арыслан буған куўанып,
Дәрьядай кеўли тасады,
Мәс болып, шалқып жүреді.
Ақыллы батыр Алтынай,
Кейинине ереді,
Бирине бири пәрмана,
Жаннан зыят көреді,
Күни менен аң аўлап,
Қараңғы геўгим тартқанда,
Алтынай менен Арыслан,
Келеді таўдың басына,
Тулпарларын тапжылтпай,
Байлап қойды қасына.
Екеўи еки төбеде,
Ақ шатырын қурады,
Алып келген аңлары,
Ислерине жарады,
Аямай салып отынды,
Түнге шекем өртеді,
Кийиктиң етин паршалап,
Жаксылап кәбап етеді,
Писирип майлы кәбапты,
Өбден булар тояды,
Жегенинен қалғанын,
Бас ушына қояды,
Жаўға айбат болсын деп,
Түннің жарпы ўақлары,
Сарыжайды атады,
Оннан кейин екеўи,
Еки қурған шатырда,
Шадланысып жатады.
Усы жатқан түнinde,
Алтынай қыз түсінде,
Әжептәуир ис көрді,
Түсінде шакқан шаянды,

Қолы менен бир қағып,
Мушын түйип Алтынай,
Албырақлап оянды.
Көзин ашса Алтынай,
Хеш нәрсе жоқ қасында,
Арысландай ағасы,
Дигирмандай тасларды,
Қатар қойып басына,
Шалқасынан жатыпты,
Нурын жайып әлемге,
Таң сарғайып атыпты,
Байлаған еки тулпардың,
Қабаклары қатыпты.
Сол ўақлары болғанда,
Жанағы көрген түснен,
Қайғыланып бийшара,
Орынынан турады,
Қолындағы қылышты,
Қайрап тасқа урады,
Байлаўлы турған тулпарға,
Алтынай мойын бурады,
Қайғыға батып бийшара,
Таўдың үстин шарлады,
Күн шығардың алдында,
Алла дейип зарлады,
Зарлай берип не деди:
– Жаратқан алла қудайым,
Көрсетежағың көппеди,
Бүгинги көрген түсимде,
Арысландай жан ағам,
Бир саўдаға түсипти,
Я душпанды мат етип,
Геллесин оның кеседи,
Мынаң кара, досларым,
Күннин шығар жағынан,
Қайғының жели еседі,
Бүгинги көрген бул түсим,
Қанша мәртлик етсем де,
Билдирмейин десем де,
Көкейимди кеседи.
Алтынайдай перийзат,
Көзи толып жасына,
Зарланғанда шырқырап,
Шығып таўдың басына
Арысландай батыр ер,
Не болғанын билмеди
Төбе шашы жуўлады,
Алтынайдың зарынан,
Албырақлады бийшара,
Айрылғандай барынан,
Қара жылан шакқандай,
Ушып турды орнынан.
Ушып турып орнынан,
Мәрт батырың Арыслан,

Алтынайға карады,
Не болып калды жаным деп,
Оннан сауал сорады:

– Шыгып таудың басына,
Мойыныңды созғандай,
Қарасам сениң жүзіне,
Қаның қалмай қызғандай,
Не ис болды, карағым,
Татлы уйқыңды бузғандай.
Көзде жасың моншақлап,
Атыңның жалын кушақлап,
Өксип-өксип жылайсаң,
Қандай ис болды, карағым,
Усыншама зарланып,
Жанып ишиң күйгендей,
Қара тасты кушақлап,
Басыңды жерге ийгендей
Қандай ис болды карағым?
Усыншама сарсылып,
Неге келди намысың,
Гүнирентти дүньяны,
Усындай-ак, карағым,
Жасықпеди тууысың?
Ашық айтшы, карағым,
Усыншама зарлайсаң,
Қандай ис болды, карағым?

Сол ўақлары Алтынай,
Оннан бетер зарлады,
Арысланның кеулине,
Қара кайғы торлады,
Алтынайдай сулыў қыз,
Арадан көп ўақ өткенде,
Өксигин басып сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

– Алдымызда жатырмекен бийик жар,
Ойлап кара, қыйын болды арзыў-хал,
Көргенимди бир-бир баян етейин,
Жаным аға, сөзлериме кулак сал.

Бахытсыз бендедей көргил өзимди,
Қанлы жаслар қаплап кетти көзимди,
Көргенимди бир-бир баян етейин,
Жаным аға, тыңла зарлы сөзимди.

Қара кайғы алды мениң есимди,
Жаманлықка бурып хадал исимди,
Жаным аға, жақсылықка жорыйгөр,
Мен айтайын түнде көрген түсимди.

Қара бүркит ушып қыр-қыр айланды,
Өликлерди жеўге өзи сайланды,

Асып-тасып аққан дәрья, ағажан,
Хөл тамбастан сағасынан байланды.

Қас душпаның сындырды ғой белиңди,
Хәм солдырды бағда ашылған гүлиңди,
Келдидағы аўзын ашып өждарха,
Жалмап жутты коймай барлық елиңди.

Қыя шөзде дал белеўлер шабылды,
Баптанбастан узак жолға салынды,
Таңда минген тулпарыңның үстине,
Сәхәр ўақта көп қаралар жабылды.

Өждарханың аўзы сондай ашылды,
Бири қалмай тайға тамға басылды,
Мен қорқаман усы көрген түсимнен,
Арамызға жалынлы от шашылды.

Кеуилдеги қозды кайғы-жараңыз,
Бүркеп басты бетке тутқан қараныз,
Мен қорқаман усы көрген түсимнен,
От боп жанды екеуимиздин арамыз.

Сол ўақлары болғанда,
Алтынайдай қарындасы,
Бул сөзлерди айтқанда,
Арысландай батырға,
Октан қатты тийеди,
Сексеуил қозын салғандай,
Жанып иши күйеди,
Сондадағы мәрт батыр,
Хешбир сырды билдирмей,
Мәртлик ислер етеди,
Тәселле берип Алтынайға,
Арыслан турып толғайды,
Толғай берип не дейди:

– Айнанайын Алтынай,
Қапаланба, карағым,
Көбейиўде кайғы-зар,
Түс — түлкиниң боғы деп,
Нәсийхат қылған емес пе,
Бурынғы өткен бабалар.
Усы көрген түслериң,
Хешнәрсе де болмайды.
Арадағы душпанлар,
Бизге қолын салмайды.
Хорезмде, карағым,
Өрмәнсыз өмир сүремиз,
Кеуилге кайғы толмайды,
Айнанайын, Алтынай,
Мениң минген атыма,
Бир талай кара жабылса,
Шакмақтай отлар шағылар,

Урыс болып, карағым,
 Аттың басы қағылар,
 Сол урыста, карағым,
 Омырауына тулпардың,
 Қызыл канлар жағылар,
 Бир әждарха халықты,
 Ысқырып жутып жалмаса,
 Сол халықтың ишинен,
 Бир тири жан калмаса,
 Бир ақылы ер шығып,
 Алтын, гәухар таратар,
 Шешен болып, карағым,
 Қызыл тилин сайратар,
 Жағдайлы болып, карағым.
 Халықты аұзына қаратар,
 Усындай бир ақылы,
 Хорезмнен табылар,
 Әждарханын аұызы,
 Уұлар шашып ашылса,
 Аұызынан, карағым,
 Жалынлы өтлар шашылса,
 Туұысканлык, карағым,
 Баұырманлык, шырағым,
 Жалындай болып алысар,
 Көрмей жүрген ағайин,
 Узактан келип табысар.
 Ағайин көлди жайлаған,
 Гаңкылдаған газлардың,
 Канатынан қайрылмас,
 Табылған тойға дал бедеу,
 Туяғынан майрылмас,
 Урысларда, карағым,
 Көз шығып, бас жарылмас,
 Бир адамның аркасы,
 Темир менен қырылмас,
 Абат болар халқымыз,
 Ашлыктан хешким сарсылмас,
 Қорықпа енди, карағым,
 Қапаланба, шырағым,
 Туұысканлык — бул дослык,
 Қыямет қайым болғанша,
 Арадан хешбир айрылмас,
 Бүгинги көрген түсиннен,
 Не болар деп ойланба,
 Күндегидей жүре бер,
 Карағым, хешбир қыйланба.

Бул сөзлерди еситип,
 Алтынай турып сөйледи:

— Хә, жан аға, жан аға,
 Айтқаның келгей, жан аға,
 Атыңа сал ериңди,
 Мен де атты ертлейин,

Қалаға тез қайтайык,
 Бул болған барлық ислерди,
 Анамызға айтайык.
 Қарлы күни панамыз,
 Сақлаулы турған ханамыз,
 Бул болған ислерди,
 Не дер екен анамыз,
 Жүр агажан ертерек,
 Алдына соның барамыз.

Алтынайдың бул сөзин,
 Макул көрди ағасы,
 Ер салынды атларға,
 Кабыл болды көз жасы,
 Көздің жасы тыйылды,
 Әйне сәске уақытта,
 Қурылған шатыр жыйылды,
 Жарақлар қолға алынды,
 Бөктериди берк етип,
 Қанжығалар шалынды,
 Дизгинлерин қос тартты,
 Қайым етип сапарға,
 Камшыларын қолға алды,
 Арғымақтай атларға,
 Жүрмей қалса тауларда,
 Сауырсына басарға,
 Аға менен қарындас,
 Қалаға қарап жол тартты,
 Минип алып тулпарға.
 Мингеннен соң жорғаға,
 Атына минген Арыслан,
 Бул кетистен кетеди,
 Үлкен бир қалың тоғайға,
 Әйне түсте жетеди,
 Тоғайға кирген уақытта,
 Еки бирдей жолбарыс,
 Алдынан кесе өтеди,
 Бул екеуин атыуға,
 Батыр қыял етеди,
 Атайын деп артынан,
 Сарыжайын оклады,
 Жайын оқлап болған соң,
 Барлық күшин топлады,
 Қәхәрленип турды да,
 Қылышын алды белинен,
 Соңғы кеткен жолбарыстың,
 Қууып батыр кейнинен,
 Тауып алды тоғайдың.
 Бүркеули қалың жеринен.
 Еки бирдей жолбарыс,
 Арысланды көргенде,
 Атады деп саспады,
 Сыйпаңлатты қуйрығын,
 Аяғын қыя баспады,

Батыр дабыл какса да,
 Қаймығып олар кашпады.
 Сол ұақлары Арыслан,
 Шыдамады күшине,
 Кеттің бе меннен айбат деп,
 Қайғы толды ишине,
 Қәхәрленип батырдың,
 Түгі шықты бетине,
 Жолбарыс тұрған тоғайдың,
 Жақын келди шетине,
 Оғын салып тиреди,
 Жан жүйинен тийсин деп,
 Сарыжайды гөзледі.
 Сол ұақлары Алтынай,
 Жууырып келди шыдамай,
 Ағасының қасына,
 Келе сөйлей береди,
 Сөйлей берип не дейди:

– Қыслар болса үргін үріп, жауар қар,
 Мен жылайман бир қудайға зар-зар,
 Жаным аға, иркилип тур азғана,
 Бул жөнінде айтатуғын арзым бар.

Асығыста сөздің басын қурайман,
 Өзің нашар, не мүшкілге жарайман,
 Атпа, аға, бул екеуі тек емес,
 Бир сапарға бул аңызды сорайман.

Сени көріп екеуі де саспады,
 Аяқларын неге қыя баспады,
 Ким жаман көреді тири жүргенін,
 Не себептен тауға қарап кашпады?

Тауға қарап кашпай мынау барады,
 Бул екеуі бир күнице жарайды,
 Жалынышлы сыйпаңлатып қуйрығын,
 Ағажаным, атпауыңды сораиды.

Жаным аға, маған кара, мойын бур,
 Усыншама болып кетти түсін сур,
 Мына ғана еки бирдей жөниұар,
 Басын ийіп жалғыз жанын сорап тур.

Кара, аға, екеуі де жас екен,
 Жас болса да жолбарысқа бас екен.
 Сенин қарыуыңнан үш есе күшли,
 Пәнжесиннің тырнақлары тас екен.

Хәзир олар кашса аман кетеди,
 Ашыұланса өзінди жоқ етеди,
 Бирақ сенин мәртлигинди сынамақ,
 Атсан, өлип бул дүнядан өтеди.

Гүман енди екеуинің өлмеси,
 Бул дүньяға тағы қайтып келмеси,
 Сениң, аға, мәртлигинди сынап тур,
 Атпас деген еле де бар дәмеси.

Егер буны атсаң сарыжай менен,
 Күнимиз өтеди қайғы-зар менен,
 Екеуиміздей басын қосқан жас екен,
 Сөз еситсе өлетуғын ар билен.

Буны атсаң қызыл гүлдей соламыз,
 Пана таппай кула дүзде қаламыз,
 Жаным аға, бул екеуін өлтирсен.
 Үш күн өтпей биз де сондай боламыз.

Алтынайдай ақыллы,
 Усынша сөз айтса да,
 Күни менен жалынып,
 Қапталында тұрса да,
 Айтқаны сирә болмады,
 Арысландай ағасы,
 Сөзге кулақ салмады,
 Жолбарыстың кашпауы,
 Батырға қатты батады,
 Ойланып сонда Арыслан,
 Кабакларын шытады,
 Жолбарыстың үлкенін,
 Байлап қойып атады.
 Сол ұақлары жолбарыс,
 Ақ теректей сулады,
 Басын ийіп жөниұар,
 Арысланның алдына,
 Келип ғана қулады.
 Сол ұақлары Алтынай,
 Көтералмады бийшара,
 Ауыр қайғы салмағын,
 Иши жанып күйгеннен,
 Жулып алды бармағын.
 Қасындағы жолдасы,
 Әрман менен өлгенін,
 Жанағы қалған жолбарыс,
 Өз көзи менен көреді,
 Жолдасына өткен ок,
 Буған да келип тийеди,
 Көзинен акты қанлы жас,
 Жанып иши күйеди,
 Мени де өлтир дегендей,
 Арысланға жақынлап,
 Ол да басын ийеди.
 Келип басын ийгенде,
 Арысландай аңқау ер,
 Рәхим оған етпеди,
 Оның не деп тұрғанына,
 Хеш ақылы жетпеди.

Батыр дабыл какса да,
Каймығып олар кашпады.
Сол уақлары Арыслан,
Шыдамады күшине,
Кеттиң бе меннен айбат деп,
Кайғы толды ишине,
Кәхәрленип батырдың,
Түгі шықты бетине,
Жолбарыс турған тоғайдың,
Жақын келди шетине,
Оғын салып тиреди,
Жан жүйинен тийсин деп,
Сарыжайды гөзледі.
Сол уақлары Алтынай,
Жууырып келди шыдамай,
Ағасының қасына,
Келе сөйлей береді,
Сөйлей беріп не дейди:

– Қыслар болса үргін үріп, жауар қар,
Мен жылайман бір қудайға зар-зар,
Жаным аға, иркілип тұр азғана,
Бұл жөнінде айтатуғын арзым бар.

Асығыста сөздің басын қурайман,
Өзің нашар, не мүшкілге жарайман,
Атпа, аға, бұл екеуі тек емес,
Бір сапарға бұл аңызды сорайман.

Сени көріп екеуі де саспады,
Аяқтарын неге қыя баспады,
Ким жаман көреді тири жүргенін,
Не себептен тауға қарап кашпады?

Тауға қарап кашпай мынау барады,
Бұл екеуі бір күніне жарайды,
Жалынышлы сыйпанлатып қуйрығын,
Ағажаным, атпауынды сорайды.

Жаным аға, маған кара, мойын бур,
Усыншама болып кетти түсің сур,
Мына ғана екі бірдей жәниұар,
Басын ийіп жалғыз жанын сорап тұр.

Кара, аға, екеуі де жас екен,
Жас болса да жолбарысқа бас екен.
Сенің қарыуыңнан үш есе күшли,
Пәнжесінің тырнақлары тас екен.

Хәзир олар қашса аман кетеді,
Ашыұланса өзінді жок етеді,
Бирақ сенің мәртлігінді сынамақ,
Атсан, әліп бұл дүньядан өтеді.

Гүман енди екеуінің өлмеси,
Бұл дүньяға тағы қайтып келмеси,
Сенін, аға, мәртлігінді сынап тұр,
Атпас деген еле де бар дәмеси.

Егер буны атсаң сарыжай менен,
Күниміз өтеді кайғы-зар менен,
Екеуіміздей басын қосқан жас екен,
Сөз еситсе өлетуғын ар билен.

Буны атсаң қызыл гүлдей соламыз,
Пана таппай кула дүзде қаламыз,
Жаным аға, бұл екеуін өлтирсең,
Үш күн өтпей биз де сондай боламыз.

Алтынайдай ақыллы,
Усынша сөз айтса да,
Күні менен жалынып,
Қапталында тұрса да,
Айтқаны сирә болмады,
Арысландай ағасы,
Сөзге кулақ салмады,
Жолбарыстың кашпауы,
Батырға қатты батады,
Ойланып сонда Арыслан,
Қабактарын шытады,
Жолбарыстың үлкенін,
Байлап қойып атады.
Сол уақлары жолбарыс,
Ақ теректей сулады,
Басын ийіп жәниұар,
Арысланның алдына,
Келип ғана қулады.
Сол уақлары Алтынай,
Көтералмады бийшара,
Ауыр кайғы салмағын,
Иши жанып күйгеннен,
Жулып алды бармағын.
Қасындағы жолдасы,
Әрман менен өлгенін,
Жанағы қалған жолбарыс,
Өз көзі менен көреді,
Жолдасына өткен оқ,
Буған да келип тийеді,
Көзінен ақты қанлы жас,
Жанып иши күйеді,
Мени де өлтир дегендей,
Арысланға жақындап,
Ол да басын ийеді.
Келип басын ийгенде,
Арысландай аңқау ер,
Рәхим оған етпеді,
Оның не деп турғанына,
Хеш ақылы жетпеді.

Ашыўланып сол ўақта,
 Намыс-ары артады,
 Табанын тиреп, умтылып,
 Сарыжайын тартады,
 Аткан оғы жетеди,
 Қасындағы жолбарыстың,
 Арыслан атқан оқлары,
 Өңменинен өтеди,
 Бас ийип тұрған жолбарысты,
 Парша-парша етеди.
 Сонда турып Алтынай,
 Ағасына сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

– Ха, жан аға, жан аға,
 Тилимди мениң алмадың,
 Зарлансам да ах урып,
 Сөзиме кулақ салмадың,
 Усыншама, жан аға,
 Хешбир рәхим қылмадың,
 Алдына келген жолбарыслар,
 Олар мәртлик етсе де,
 Сен бир мәртлик етпедің,
 Ойланып көр, жан аға,
 Бир жаманлық ис еттің,
 Енди жаман ис болды,
 Елиң калмай бүлинер,
 Нәдиршаның қолында,
 Ийесіз қалар сонша жер,
 Қайсы бирін айтайын,
 Өзин ойла салып сер.

Сол ўақлары болғанда,
 Арысландай батырдың,
 Ақылы кетти, лал болды,
 Қарындастың сөзине,
 Тула бойы сал болды,
 Гиреўленип көз алды,
 Алды-арты жар болды,
 Ойланды батыр, қыйланды,
 Усылай болып тұрғанда,
 Талай ўақыт болғанда,
 Ал елсиреп бийшаран,
 Хорезмнин халқынан,
 Сайлап алған қалала,
 Бар еди бир гәўхары
 Бул гәўхардың кәсийети,
 Сонындайын жақсы еди,
 Қолыңа алсаң түнлерде,
 Күндей жақты береді,
 Жоқары тұтсаң иркілмей,
 Бул гәўхары тұрғанда,
 Күнин де бир, түн де бир,
 Жаў келсе де көреді,

Аң келсе де көреді,
 Усындайын итияж,
 Өзин тәубе етесен.
 Жолдасы, хасыл гәўхары,
 Қалғанын биліп, камығып,
 Тулпарына минеди,
 Жақсы-жаман деместен,
 Таўға карап жүреді,
 Буган не ис болғанын,
 Алтынай да билмеди,
 Ары келип ағамның,
 Енди қайда кетти деп,
 Қаны қашты жүзинең,
 Тағы да пақыр зарланып,
 Тери акты жүзинең,
 Тақат етип туралмай,
 Бул да кетти изинең.
 Арысландай батырын,
 Аямай шаўып тулпарын,
 Келди жатқан жерине,
 Ырғып түсти атынан,
 Дизгинди илип ерине,
 Жатқан жерге қараса,
 Табылмады гәўхары,
 Қаранғы болды, қарайды,
 Қыйын болды қайтары,
 Азап болды батырға,
 Сарғайып таңның атары,
 Сонда турып Арыслан,
 Аяғы орға түскендей,
 Қанасына сыймады,
 Енирейди таўларда,
 Көзиниң жасын тыймады,
 Гәўхарды таслап кетиўге,
 Батырдың көзи қыймады.
 Арысландай батырдың,
 Саўда түсти басына,
 Таўдың тасы сел болды,
 Көзден аққан жасына.
 Усындай зарлап тұрғанда,
 Қарындасы Алтынай,
 Жетип келди қасына,
 Албыраған Арысланның,
 Кәуендери қарындас,
 Кешикпестен жетеди,
 Ағасы турып сол мәхәл,
 Неге қапа болғанын,
 Қалдырмай баян етеди.
 Сонда турып Алтынай,
 Қара шашын тарайды,
 Тарыққанда ағасы,
 Не мүшкілге жарайды,
 Ырғып түсип атынан,
 Қалды деген жерлерди,

Кармалаклап карайды,
 Караса да Алтынай,
 Бул гәүхарды таппады,
 Ораулы еди ол гәүхар,
 Көринбеди көзине.
 Арыслан сонда сөйледи,
 Сөйлей берип не деди:

– Айнанайын Алтынай,
 Асыққанды қояйық,
 Беккем етип атларды,
 Күндеги жерге байлайық,
 Таудың бийик жерине,
 Шатырларды қурайық,
 Кәбап етип кийикти,
 Әбден етке тояйық,
 Таң атып, жакты түскен соң,
 Айнанайын қарағым,
 Гәүхарды тауып алайық,
 Бүгін жатып бул жерде,
 Қалаға ертең барайық.

Ағасының бул сөзин,
 Қыз да мақул көреді,
 Таркатылған шашларын,
 Талландырып өреді,
 Бедеуін шешіп жетелеп,
 Кейинине ереді,
 Тауда сол күн болыуға,
 Қыйланбай жууап береди.
 Қарындас пенен ағасы,
 Күндеги жерден басқа бир,
 Бийик жерге барады,
 Барып онда болған соң,
 Ойы-қырын жайлады,
 Басын өрге қаратып,
 Бедеулерди байлады,
 Хасыл ғана атлары,
 Қылт етпестен турады,
 Арыслан менен Алтынай,
 Шатырларын қурады,
 Шатырды қурып болған соң,
 Тасты таска урады,
 Жыйнап қуурақ ағашты,
 Лаулатып отты жағады,
 Отты жағып болған соң,
 Кийиктиң етин паршалап,
 Күндеги кәсип қылады.
 Бир уақлары болғанда,
 Еки бирдей мәртлерің,
 Кәбабына тояды,
 Белиндеги қылышларын,
 Бас ушына қояды,
 Екеуі еки шатырда,

Хәзлик етип жатады,
 Жатыудан-ақ булардың,
 Силелери қатады,
 Пәлекет есин алады,
 Шаршап келген батырлардың,
 Аяқ-қолы талады,
 Тырп етерге шама жоқ,
 Батырлар уйқылап қалады.

Ендиги сөзди еситиң,
 Қулымсай менен сум кемпир,
 Қолына алып ууларды,
 Күни менен тынбайын,
 Аралайды тауларды,
 Қаншелли қарыу салса да,
 Табалмайды буларды.
 Көп азаптар көргенде,
 Еки қууқыл қосылып,
 Буларды излеп жүргенде,
 Азғана самал еседі,
 Самал ескен жақлардан,
 Күннен зыят бир нәрсениң,
 Жақтысы сонда түседі,
 Бундай еки қууқылдың,
 Көкейлерин кеседи.
 Сонда турып саяқтар,
 Оңар жерин гөзлеген,
 Көринген бул жарықты,
 Табыу ушын излеген.
 Астындағы атларын,
 Енди қатты шабады,
 Бир уақлары болғанда,
 Бул көринген жақтыны,
 Излей-излей табады.
 Келип булар қараса,
 Бир бийиктиң үстинде,
 Еки тастың ишинде,
 Жайнап турған гәүхарды,
 Қулымсай қууқыл көреді,
 Қасындағы сум кемпир,
 Бул не деп хайран қалады,
 Атынан түсіп Қулымсай,
 Бул гәүхарды алады,
 Алады да сол мәхәл,
 Қойынына салады,
 Бул гәүхардың не екенін,
 Кемпирге баян қылады.
 Сонда турып сум кемпир,
 Шақалақлап күледі,
 Күле берип сөйлейди:

– Ха, жолдасым Қулымсай,
 Абырой енди жабылды,
 Арысланды услаудың,

Барлық жолы табылды,
 Азан менен асығып,
 Олар елге кайтқан-ды,
 Сол ұақлары бул гәўхар,
 Қойнынан түсіп қалғанды.
 Батыр атын желеди,
 Гәўхарының қалғанын,
 Кеш болғанда биледи,
 Бул гәўхардан айырылса,
 Арыслан шыдап туралмай,
 Жарылып ғана өледі,
 Соның ушын, шырағым,
 Күн батып ымырт болғанда,
 Елге қайтып келеді.
 Асыққанды қояйық,
 Нәдиршаға, шырағым,
 Тутып беріп душпанды,
 Абыройлы болайық,
 Бизиң бундай күшлерге,
 Хайран қалсын халайық,
 Жасырынып, Құлымсай,
 Атларды байлап тасаға,
 Бир гезеде жатайық,
 Анлаўсыз келсе Арыслан,
 Өңменинен атайық, –
 Дейип еки бул куўкыл,
 Әсте апарып атларын,
 Бир тасаға байлайды,
 Өлтириўге Арысланды,
 Түрли ойлар ойлайды.
 Сөйтип жатқан ұақтында,
 Бағанағы қәлпінде,
 Арыслан жетип келеді,
 Арысланның келгенин,
 Екеўи де биледи,
 Билседағы куўкыллар,
 Еки бирдей батырдын,
 Бир уйқылаўын күтеди,
 Әне, усылай жатыста,
 Екеўиниң келгенин.
 Булар анық көрди де,
 Тамақланып, уйқыға,
 Кеткеннен кейин екеўи,
 Құлымсай турып сөйледі:

– Ҳа, мамажан, мамажан,
 Кетер болды уйқыға,
 Хәзир жүрип барайық,
 Арысланның ишине,
 Бара пышак салайық,
 Алтынайды сол жерде,
 Қолын байлап қунтыйтып,
 Алдымызға салайық.

Сонда кемпир толғады,
 Толғай беріп не деди:

– Ондай болып барыўға,
 Жанымнан мен қорқаман,
 Усылай болып жатқанда,
 Қапталына барармыз,
 Арысланның ишине,
 Қорқа пышак салармыз,
 Өтпес оған бул пышак,
 Қолға түсіп қалармыз,
 Таўлап тасқа урғанда,
 Муғаллактан қатармыз.
 Оннандағы Құлымсай,
 Албырамай, асықпай,
 Кейиниме ере бер,
 Кейнимде жүрип, шырағым,
 Не болғанын көре бер.
 «Алла» деп демди саламан,
 Ақыл таптым жетерлик,
 Илажын өзим қыламан.

Сөйттидағы сум кемпир,
 Таянды да таяғын,
 Әсте жүрди еңкейип,
 Еплеп басып аяғын,
 Құлымсай да қунтыйып,
 Кейинине ереди,
 Сол ұақлары сум кемпир,
 Не болғанын биледи,
 Алтынайдың қасына,
 Сылт етпестен келеді,
 Қолтықтағы кітабын,
 Ол қолына алады,
 Отырып турып сум кемпир,
 Көп ұақыт дем салады,
 Көп ұақытлар дем салып,
 Қызды жансыз уўлады,
 Оннан кейин залымлар,
 Арысланның қасына,
 Ғаз-ғаз басып барады,
 Жымыңлаған сум кемпир,
 Оған да дем салады,
 Ол да бийхуш болғанда,
 Екеўи бирден дарқансып,
 Шақалақлап күледі,
 Алтынайдай арыўды,
 Арыслан жатқан шатырға,
 Көтеріп алып келеді.
 Алып келип қасына,
 Қыздың барлық кийимин,
 Қылт еткізбей шешеди,
 Қушақластырып екеўин,
 Апарып ғана салады,

Ағасының койнына,
 Кушағын оған аштырып,
 Салды қолын мойнына.
 Куұқылдаған сум кемпир,
 Тағы бір исти табады,
 Сүйістирип екеуін,
 Үстине кийім жабады,
 Кийім жауып оларға,
 Сарғайып таң атқанша,
 Жадырап күн шыққанша,
 Олардың тап қасында,
 Қууанышта жатады.
 Сарғайып таң атқанда,
 Жадырап күн шыққанда,
 Сум кемпир менен Құлымсай,
 Арысландай батырға,
 Қайтарып дем салады,
 Бир қысымдай торпақты,
 Үстине оның шашады,
 Арысланның уйқысын,
 Шай ишкендей ашады.
 Уйқысын батыр ашарда,
 Мәстан кемпир кетеди,
 Атын минип сайланып,
 Қуұқылдап ханға жетеди,
 Арысландай батырдың,
 Басына шауқым ис салды,
 Шауқым салып Құлымсай,
 Маскаралап күледи,
 Күле беріп сөйлейди:

— Ким болсаң да мен көрейін сыйқыңды,
 Сынап тағы минез бенен құлқыңды,
 Айтатуғын бир-еки ауыз сөзім бар,
 Тири болсаң аш, Арыслан, уйқыңды,

Неше жыллар жүріп хәлек болғанын,
 Қушакласып мойнына қол салғанын,
 Қутлы болсын, айнанайын шырағым,
 Малсыз, пулсыз неке қыйып алғанын,

Бұл ақшамы дәрья киби тасыпсаң,
 Асаулардың арқаларын қасыпсаң,
 Неке қыйып атаң алып бергендей,
 Усыншама бауырына басыпсаң,

Кумарланып кушағыңды жайыпсаң,
 Қашқан аңға дузағыңды қурыпсаң,
 Алты ай ізлеп аса журттан тапқандай,
 Көк-көмбек қып тамағынан сорыпсаң,

Қыслар болса қызыл гүлдер солмай ма,
 Ағайынның бизден кеулі қалмай ма,
 Қатын қылып қарындасыңды алғанша,
 Сен тири жүргенше өлсең болмай ма?

Арысландай батырдың,
 Шанқылдаған бұл дауыс,
 Қулағына барғанда,
 Қаны тамып мурнынан,
 Еки қолын көтеріп,
 Хаулығып турды орнынан,
 Орнынан тұрып қараса,
 Құлымсай залым куұқылдап,
 Тұрған екен басында,
 Алтынай қыптай жаланаш,
 Жатыр екен қасында.
 Буны көріп бұл батыр,
 Талып қалды есінен,
 Узынына кулады.
 Көп ұак жатып Арыслан,
 Зорға есін жыйнады,
 Гүнасыз ол Алтынайды,
 Шабайын деп ойлады,
 Басындағы қылышты,
 Дәрриу қолға алады,
 Сол ұаклары Құлымсай,
 Жууырып түсіп атынан,
 Қуұлық исін басады,
 Көхәрленген батырдың,
 Барып қолын усады.
 Сол ұаклары куұ кемпир,
 Жасырындып жырада,
 Алтынайға дем салды,
 Сол ұаклары Алтынайды,
 Тұрғызбақшы болады.
 Қуұқылдаған сум кемпир,
 Гүнасыз жатқан ол қызға,
 Қайта-қайта қарады,
 Демін қайтып салғанда,
 Еки қолын көтеріп,
 Қыз орнынан турады.
 Сол ұаклары Алтынай,
 Орнынан шоршып оянып,
 Басында, я үстінде,
 Кийимінен нәрсе жоқ,
 Алтынай жаман сасады,
 Әуиретини бийшара,
 Еки қолы менен басады,
 Тула бойы қалтырап,
 Бауыры тасқа тийеди,
 Жууырып барып шатырға,
 Кийімлерін кийеди,
 Кийімін кийіп Алтынай,
 Не болғанын билемеди,
 Қара жер қак-қак жарылып,
 Соған ғана кирмеді,
 Жумды көзін, еси аұды,
 Текте ғана өлмеді.
 Сол ұаклары Арыслан,

Тағы умтылды шабыўға,
Шаўып басын алмаға,
Сол ўақлары Кулымсай,
Жыламсырып зарлады,
Зарлай берип толғады,
Толғай берип не деди:

– Айнанайын Арыслан,
Баяғы бир айтқанда,
Инанбадың сөзіме,
Уялдырып, карағым,
Қара жақтың жүзіме,
Оның менен қоймастан,
Шөптер салдың көзіме
Озал бастан, карағым,
Ермедің ғой изиме.
Көрдің бе, мына карағым,
Мына ғана уятсыз,
Уйқылап атқан ўағында,
Кирип ғана койнына,
Бетіне қатып сүліктей,
Қол салыпты мойнына,
Қайсы бирін айтайын,
Қаныпты бул қыз ойнына.
Хә, карағым, карағым,
Бундай жүзи қараны,
Ертермисең изине,
Ерткенің менен не пайда,
Күйе жақты жүзине,
Өтирик болды, Арыслан,
Бул дүньяға келгенің,
Буны көрип турғаның,
Енди халыққа барғаннан,
Артықты батыр өлгенің.
Таўдан аққан булағым,
Қамысларда қыяғым,
Атадан қалған туяғым,
Сени жаман дегенди,
Еситпесің қулағым,
Өзиң ғана өлгенше,
Басың жерге киргенше,
Мына жатқан бәлени,
Көрегөрме, шырағым.

Арысландай аңқаў ер,
Бул сөзлерге исенип,
Орнынан ушып турады,
Қолындағы қылышты,
Жерге тартып урады,
Кәхәрленип сол ўақта,
Кулымсайға қарады,
Қарады да Арыслан,
Гәўхарын оннан сорады.
Сонда залым Кулымсай,

Арысландай батырды,
Алғыр қустай иледи,
Сорағанда гәўхарды,
Жымыйып бир күледи,
Күледи де сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди:

– Ха, шырағым, шырағым,
Ха, карағым, карағым,
Шашы узын катынның,
Ақылы келте, деген бар,
Гәўхарыннан шырағым,
Мен берейін бир хабар.
Қасындағы қарындас,
Ақылсыз екен, шырағым,
Алдаў тилге ерипти,
Бағдағы гүлдер ашылмай,
Ғозасын барып терипти,
Душпаныңыз Нәдиршаның,
Кейинине ерипти,
Сени өлтириў қастында,
Кеше түнде, шырағым,
Уйқылап атқан ўағында,
Гәўхарды соған берипти.
Кеше барып қарасам,
Нәдирша үсти жол екен,
Шағалмәслик етипти,
Қыз-жигитлер мол екен,
Бул мәсликтің мәніси,
Қарындасың Алтынай,
Гәўхарынды бергенде,
Нәдирша жаман қуанып,
Қара жерди қазыпты,
Алдаўынан Нәдирдин,
Ашық хатын жазыпты,
Сол хатларын хабаршы,
Кеше күндіз берипти,
Гәўхарды алып Нәдирша,
Хатты ашып көрипти,
Қарындасың, карағым,
Сени ғана өлтирип,
Тийемен деп Нәдирге,
Басың жерге ийипти,
Қуанып соған Нәдирша,
Мәслик тойын берипти,
Нәдирдейін душпаның,
Шийрин жаннан кешипти,
Әкеліп жақсы шарапты,
Қайта-қайта ишипти,
Бийхуш болып бир ўақта,
Нәдир аўнап түсіпти,
Сол ўақлары бардым да,
Оларды мен хошладым,
Уйқыламағаның уйқылатып,

Сол көрада зорладым,
 Хәмме уйқылап калғанда,
 Гәүхарынды урладым,
 Урладым да, шырағым,
 Хәсыл затқа карадым,
 Карадым да артыма,
 Инансын деп Арыслан,
 Мениң хәсыл затыма,
 Соны ойлап, шырағым,
 Минип алып атыма,
 Тәжим етип, шырағым,
 Көзден аккан жасыма,
 Тапсырыўға, шырағым,
 Келдим мине қасына,
 Еле де мениң айтарым,
 Исенбе қарындасыңа, —
 Дедилағы Кулымсай,
 Жән-жағына байқап көреді,
 Койнынан алып гәүхарды,
 Арысланға береди.

Арысландай анкаў ер,
 Гәүхарды қолға алған соң,
 Орап оның қынына,
 Каттасына салған соң,
 Қабағын қатты түйеди,
 Қәхәрленип кара булттай,
 Үстине кийим кийеди,
 Алпақ ғана жүзлери,
 Сарғышланып солады,
 Шыдай алмай намысқа,
 Еси аўған қарындасын,
 Тағы шаппақ болады,
 Байлайды оның бир қолын,
 Кулымсай услап еки қолын,
 Жибермеді шабыўға.
 Сонда турып Арыслан,
 Тулпарына ер салады,
 Айылын бекем шалады,
 Кулымсайды достым деп,
 Арыслан ойға алады,
 Ырғып минип тулпарға,
 Қолына қурал алады,
 «Хош бол» дейип Кулымсайға,
 Көкке атылған тулпардың,
 Басын жолға салады.
 Сол ўақтары Кулымсай,
 Қушақлап аттын жалынан,
 Өксип-өксип жылайды:

— Ха, шырағым, шырағым,
 Кетегөрме алысқа,
 Сыр билдирип, шырағым,
 Бармағыл жақын-танысқа,

Пышақ салып ишине,
 Шыдай алмай намысқа, —
 Дегенинде Арыслан,
 Атының жалын қушақлап,
 Көзде жасын моншақлап,
 Кулымсайға толғады,
 Толғай берип не деди:

— Бул алдымда жатыр мениң бийик жар,
 Қәйткен менен қыйын болды бизиң хал,
 Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар,
 Бул сөзлерге, аға, тыңлап кулак сал,

Қапаландым, мен сыймадым қанама,
 Бул қайғылар жаман батты жаныма,
 Я келермен, я келеспен бул елге
 Сәлем айтқыл ақ сүт берген анама.

Батыр болып қылыш илдим белиме,
 Қуртлар түсти таза ашылған гүлиме,
 Келемен бе, келмеймен бе айланып,
 Хош, Кулымсай, сәлем айтқыл елиме.

Түсти басым ашылмастай қайғыға,
 Жете алмадым қол созсам да арғыға,
 Кетер болдым өз елимнен әрманда,
 Сәлем айтқыл, достым, қатар-қурбыға,

Әжел жетсе жаў қолында өлермен,
 Алла салса нешше исти көрермен,
 Сәлем айтқыл хәммесине, Кулымсай,
 Бул қайғылар умытылса келермен.

Арысландай батырың,
 Бул сөзлерди айтты да,
 Астындағы тулпарға,
 Қамшысын мықлап урады,
 Қамшы анық тийгенде,
 Астындағы тулпары,
 Аксунқардай ушады,
 Кулымсайдың көзинен,
 Сол ўақыт ғайып болады,
 Әрманлы кеткен батырдың,
 Кейнинен қарап Кулымсай,
 Жағаға қолын салады,
 Жасырынып атқан куў кемпир,
 Қасына таяр болады,
 Еки куўкыл қосылып,
 Ұақытлары хош болып,
 Екеўи турып сол жерде,
 Көкиреклерин ашады,
 Арысландай батырға,
 Барсакелмес уўларын,
 Топыраққа қосып шашады,

Көринбегей тири деп,
 Кейин карап кашады,
 Сапардан кайтып келмес деп,
 Топырағын шашады.
 Топырақты шашкан соң,
 Екеуи туруп ойласты,
 Ойласканда не дести,
 Ойласканда куу кемпир,
 Кулымсайды биледи,
 Отырып бир кууыста,
 Кемпир шаққан сөйледи:

– Ха, Кулымсай, Кулымсай,
 Оң болды бул жолымыз,
 Қалды бизге абырай,
 Енди гана, шырағым,
 Кейнимизге кайтайык,
 Ана жатқан Алтынайға,
 Барып қолды салмайык,
 Барып қолды салсақ та,
 Биздерге күш бермейди,
 Қолындағы қылышын,
 Арман-берман сермейди,
 Басқа сауда куралы,
 Екеумизди, шырағым,
 Тартып тасқа урады,
 Кетейик бизлер, шырағым,
 Қор болып, билсең карағым,
 Ертең өзи барады,
 Қаласына барған соң,
 Хан шақыртып алады,
 Қарамай оның еркине,
 Басына неке салады.

Кемпирдің бул сөзлерин,
 Кулымсай макул көреді,
 Атына минип сол мәхәл,
 Кейинине ереді.
 Еки бирдей бул кууқыл,
 Жасарып турған гүлдерди,
 Таслап қозлы шалаға,
 Сүттен аппак адамды,
 Қалдырып бундай жалаға,
 Кууанысып залымлар,
 Аламыз деп сүйинши,
 Кайтып кетти қалаға.
 Бул кеткеннен кетеди,
 Булар гана кеткен соң,
 Арадан үш күн өтеди,
 Сондадағы Алтынай,
 Көтералмай басларын,
 Жер кушақлап жатады,
 Жайып кара шашларын,
 Дастық қылып таулардын,

Дигирмандай тасларын,
 Жата берди мәрт сулыу,
 Айрылып ақыл-есинен,
 Зорға қағып қасларын.
 Қасындағы тулпары,
 Өлген екен ийем деп,
 Таудан жуусан алмады,
 Кайта-қайта киснеп,
 Жата берди жәниұар,
 Аұыр халда еснеп.
 Төрт күн өтти арадан,
 Бунда да қыз турмады,
 Бул кайғыдан Алтынай,
 Хешбир сауа болмады,
 Әйне бес күн толғанда.
 Ярым ақшам болғанда,
 Алты қасқыр арқадан,
 Жети қасқыр кубладан,
 Шубырысып келеди,
 Далада жатқан сулыұды,
 Аш қасқырлар көреді,
 Биразы қорқып кашады,
 Талтайып туруп биразы,
 Топырақлар шашады.
 Сол ұақлары болғанда,
 Алтынай минген тулпары,
 Орынан ушып турады,
 Тикирейтти қулағын,
 Кара тасқа жәниұар,
 Қайрап басты туяғын,
 Басына оның күн туұды,
 Қатар турған қасқырды,
 Кимин теуип жәниұар,
 Кимин тиелеп жәниұар,
 Тоз-тоз қылып кууады.
 Сондадағы, досларым,
 Келген он үш ол қасқыр,
 Алтан қорқып кетпеди,
 Қойды енди қашыұды,
 Үдетти сонда қасқырлар,
 Топырақты шашыұды.
 Сондадағы жәниұар,
 Төрт туяғын сермеді,
 Алтынайдай сулыұды,
 Аш қасқырға бермеді.
 Бираз ұақыт болғанда,
 Сарғайып таң атқанда,
 Жымынлаған жұлдызлар,
 Серпиледи, батады,
 Қатар турған бәлелер,
 Арасын енди ашады,
 Таң атқанда Алтынайды,
 Көрип сонда қасқырлар,
 Тоз-тоз болып кашады.

Әйне песин уақытта,
 Нәдиршаға жетеди,
 Барлық болған ислерди,
 Қалдырмай баян етеди.
 Қууанып сонда Нәдирша,
 Қапа кеулин хошлайды,
 Барлық елин жыйдырып,
 Уллы тойды баслайды,
 Тойды баслап енеғар,
 Ортаға көкпар таслайды,
 Қой семизин сойдырып,
 Табаклар үйип шашлайды.
 Қулымсай менен кемпирди,
 Жанынан зыят көреді,
 Кетерде айтқан уәжлерин,
 Қалдырмастан береди,
 Қууқылдаған Қулымсай,
 Муралына жетеди,
 Нәдир оны қадирлеп,
 Екинши үөзир етеди.

* * *

Алқысса, сөзди еситиң,
 Алтынай менен Арыслан,
 Аңға шығып кеткели,
 Сегиз күн өтти арадан,
 Хешбир хабар болмады,
 Не болды деп буларға,
 Анасы пақыр зарлайды,
 Таянып пақыр таяғын,
 Жолға шығып карайды,
 Екеуиниң хабарын,
 Көрингеннен сорады.
 Усылай етип бул пақыр,
 Әйне күнлер батқанда,
 Түнниң жарпы болғанда,
 Қолына алып таяғын,
 Қаладан шығып жол тартты,
 Еплеп басып аяғын,
 Бир бийикке барады,
 Еки бирдей перзенттин,
 Жолына көп-көп карады,
 Қәйткен менен оларға,
 Бир бәлениң болғанын,
 Кемпир сонда биледи,
 Күндеги етип әдетин,
 Дөңде турып бийшара,
 Аллаға налыс етеди.
 Сол уақлары болғанда,
 Қаранғыны как жарып,
 Зарланған бир нашардың,
 Тал-тал шыққан дауысы,
 Қулағына келеди.
 Кемпир бузып уйқысын,

Бул сести анық тынлайды,
 Қулақ салып бийшара,
 Хәр бир сөзин аңлайды.
 Сол уақлары қараса,
 Бул зарланып қиятқан,
 Қызы екенин биледи,
 Қайғының кара пышағы,
 Бауыр етин тиледи,
 Өлген екен балам деп,
 Жүдә азап шегеди,
 Ботасы өлген ингендей,
 Ана сонда бозлайды,
 Бозлағанда бийшара,
 Шығып турған бийиктен,
 Домалап кете жазлайды.
 Анасының дауысын,
 Алтынай сонда еситип,
 Жылағанын қояды,
 Азғана сабыр қылады,
 Әсте жүрип ат пенен,
 Анасының қасына,
 Сыр билдирмей келеди.
 Қасына қызы келгеннен,
 Анасы да сөйлейди,
 Сөйлей берип не дейди:

– Айнанайын, карағым,
 Алтынайдай шырағым,
 Тасқынлап аққан дәрьян,
 Байланды ма сағаннан,
 Араға душпан от салып,
 Айрылдың ба, карағым,
 Арысландай ағаннан?
 Түн ишинде, карағым,
 Неге мунша зарландың?
 Неге мунша қорландың?

Сол уақлары болғанда,
 Алтынайдай арыу қыз,
 Атынан ырғып түседі,
 Анасы турған бийиктин,
 Аржағына өтеди,
 Болған истиң барлығын,
 Бастан баян етеди.
 Сол уақлары Алтынай,
 Көзиниң жасы моншаклап,
 Анасын қатты кушаклап,
 Иши жанып күйеди,
 Күйип бираз сөйледи.
 Сонда анасы мәрт болып,
 Қызының сырын биледи,
 Билип ол да сөйлейди:

– Ондай болса, карағым,
 Қапаланба, камықпа,

Мөрт болып буу белиңди,
Жылай берме, жалықпа,
Атнанан қалған ақсауыт
Сақлаулы тур қаршында,
Оны үстине кийерсен,
Олай-былай күн болса,
Бедеуіне минерсен,
Қылыш ұслап колыңа,
Қас жауыңа тийерсен.

Сол ұақлары болғанда,
Хош етип әбден ұақытын,
Билдирип мәртлік ислерін,
Анасы бір сөз айтқанда,
Душпанның гүлі солады,
Алтынайдың кеуіли,
Анасының сөзине,
Дым ғана хош болады,
Буннан кейін скеуі,
Қушақласып жүреді,
Жайларына барады.
Жайына жетип барған соң,
Алтынайдай мәрт сулыұ,
Тұлпарына от салып,
Өрге апарып байлады,
Хәр бир исти ойлады,
Сондалағы сулыұдың,
Ағасының кеткени,
Қабырғаға батады,
Жер қушақлап гүрсинип,
Алтынай жайда жатады,
Таң атқанша қас қақпай.
Бир ұақта таң атады,
Таң атқан соң Алтынай,
Анасын әбден сыйлады,
Мәртлікке қойып қәлемди,
Беккем белин байлады,
Шыбын жанын қыйнады,
Сәске ұақыт болғанда,
Алтын күн нурын жайғанда,
Халқының бәри жыйнады,
Жыйналып халқы болған соң,
Толы халықтың алдында,
Алтынай турып толғады,
Толғай берип не деди:

— Мен жылайман бир құдайға зар-зар,
Қыслар болса үргин үрип, жауар қар,
Бул майданға келген барлық халайық,
Аз да болса айтатуғын сөзім бар.

Кәйткен менен солды қызыл гүлимиз,
Сөйлей алмай байланып тур тилимиз,
Исенишли Арысланнан айрылдық,
Енди қалай кешер екен күнимиз?

Бұрынғылар болмас енди бир күнше,
Кеулінде бар еди оның әндийше,
Исенишли Арысланнан айрылдық,
Енди бизге үстем болар Нәдирше.

Ада болмас бизге салық салады,
Барды-жокты қолдан тартып алады,
Бизің елдің ат көтермес белгери,
Нәдиршаның хызметкери болады.

Ат көтермес ер жигитлер жер болар,
Халқымыздың бири қалмай қул болар,
Қырып-шауып айдағанда Нәдирша,
Он бес жасар қызларын да тул болар.

Қайта-қайта мен шашымды тарайман,
Нашар басым не мүшкілге жарайман,
Бул майданға келген барлық халайық,
Сенлерден көп ақыларды сорайман.

Алтынайдай перийзат,
Бул сөзлерди айтқанда,
Жыйналып турған халайық,
Сөзине хайран қалады,
Алтынайдың хәр сөзі,
Жыйналып турған халықтың,
Белине мәдет болады.
Халық сонда сүйсинип,
Алтынайдай сулыұды,
Ортаға қоршап алады,
Қоршап алып ортаға,
Қыздың кеулин хошлады,
Халайық сөзін баслады:

— Айнанайын Алынай,
Қыз да болсан, қарағым,
Батырдан күшиң кем емес,
Жағаласып келгенде,
Батыр да саған тең келмес,
Айтқаның ырас, шырағым,
Халықты Нәдир шабады,
Ұайранлайды қаланы,
Былғайды қанға даланы.
Ертеректен, шырағым,
Белиңди беккем бууасан,
Арысланның орнына,
Сен Арыслан боласан,
Халықтың енди миннетин,
Мойыныңа аласан,
Қартайсақ та, шырағым,
Қашқанға қууып жетемиз,
Нәдиршаның он бесин,
Биреуимиз ұайран етемиз,
Қолға түскен душпанның,

Қабырғасын сөтемиз,
Сол гүресте, шырағым,
Атларға шаққан минемиз,
Аксауытты кийемиз,
Төгілгенше қасық қан,
Бар күшти соған жегемиз.

Алтынайдай сулыұға,
Халық берди үәдесин,
Көз алдына көрсетти,
Ырза болды Алтынай,
Бул сыяклы халқына,
Билеклерин сыбанған,
Көз жиберди батыр қыз,
Олардың мәртлик паркына.
Буннан баска сырларын,
Алтынай тағы биледи,
Толы көптин алдында,
Арман-берман жүреді,
Қабыллап халықтың тилегин,
Душпаннан өшти алыұға,
Қахарман басшы болыұға,
Бул да үәде береді.

* * *

Ендиги сөзди еситин,
Нәдіршаның елинен.
Нәдіршадай енеғар,
Өрмансыз өмір сүреді,
Төсин беріп желлерге,
Үйдің артын түреді,
Сулыұлары салланып,
Қара шашын өреді,
Алтынайды алыұға,
Таярлық тойға көреді,
Таярлық көріп тойларға,
Хәр жаққа хабар береді,
Алтынайды келсин деп,
Үәзірлерин жиберди.
Нәдіршадай сум патша,
Халықты аұзына қаратты,
Алтынайды алыұға,
Тойдың данқын таратты,
Жаңағы атлы жаушылар,
Алтынай жатқан мөканға
Сәске уақта жол тартты,
Бул кеткеннен кетеді,
Ханнан кеткен жаушылар,
Алтынайға жетеді,
Патшасының айтқанын,
Қалшырмай баян етеді.
Сонда турып Алтынай,
Шуғыл сөзге ермеді,
Ханнан келген үәзірге,

Оңлы жууап бермеді,
Ашыұланып батыр қыз,
Қолындағы қылышын,
Жарқылдатты, сермеді,
Атадан қалған сауытты,
Тартты тағы ийніне,
Ханнан келген адамлар,
Қорқканынан кул болып,
Қайтып кетти кейніне,
Ханнан келген адамлар,
Ендірип сарғыш жүзлерге,
Сөз таппады не дерге,
Алтынайдың айтқанын,
Қорқа-қорқа пақырлар,
Баян етті Нәдірге.
Сонда турып Нәдірша,
Қәхәрленди, қубарды,
Ер салдырды атына,
Қақ айрылды кара тас,
Оның жаман пәтінне.
Атына ерди салған соң,
Қалдырмай ақылгөйлерин,
Ертіп алып артына,
Болмас исти етеді,
Алтынай жатқан сарайға,
Қәхәрленип жетеді,
Сонда турып Нәдірша,
Келип қыздың қасына,
Қәхәрленип сөйлейді,
Сөйлей беріп не дейді:

— Ха Алтынай, Алтынай,
Ат жиберсем алыстан,
Оғандағы келмедің,
Өз ойына ақылсыз,
Адам екен демедің,
Шыдай алмай күйіктен,
Келдим өзим қалана,
Келдим өзим алдына.
Атыңды ертле хәзірден,
Алдыма мениң түсесен,
Салғырты бар халқыңның,
Бермеги бар халқыңның,
Оны өндірип бересен,
Есиннен шықпас ислерди,
Нәдірден ғана көресен,
Жумысым сол айтарлық,
Аттан түспей қайтамыз,
Қандай жууап бересен?

Сол уақлары Алтынай,
Шакалақлап күледі,
Күле беріп сөйледі:

– Хә, Нәдирша, Нәдирша,
 Шақырттын, ырас, бармадым,
 Бунын ырас, тагы да,
 Сөзине кулак салмадым,
 Барсамдагы ерким бар,
 Бармасам да ерким бар,
 Онда кандай исин бар?
 Кысаман дейсен халыкты,
 Төле дейсең салыкты,
 Буй деуге кандай хақың бар?
 Киргизип сени калама,
 Төлөгендей салыкты,
 Партау жаткан далама,
 Нәдирша мениң нем един?
 Бассынгандай ким един?
 Еледагы, Нәдирша,
 Сөзине кулак салмайман,
 Канша көхөрленсең де,
 Айтканыңды кылмайман,
 Арыслан батыр кеткен соң,
 Түскен шыгар хәр нәрсе,
 Нәдирша, сенин ойына,
 Хабарым бар алыстан,
 Барамыз сол тойына,
 Кубартпағыл жүзинди,
 Алартпағыл көзинди,
 Нәрсем жоқ берер колына,
 Ат ойнатпай каламда,
 Түсе бергил жолыңа.
 Ха, иймансыз, иймансыз,
 Маған нелер етпедин,
 Жүйрик едим, иймансыз,
 Ушкыр едим хауала,
 Канатымнан кайырдын,
 Арама мениң от шашыл,
 Жан агамнан айырдын,
 Асыкпай тур, Нәдирша,
 Келтирермен алдына,
 Усы еткен исинди,
 Балта менен кафарман,
 Еки азыу тисинди.
 Не етпедин, иймансыз,
 Шық майданга хәзирден,
 Аяйтуғын жаным жоқ! –
 Дөп Алтынай кынаптан,
 Сууырып алды кылышын.

Сол ўаклары Нәдирша,
 Алтынайдай сулуўдын,
 Көхөрленген түринен,
 Кол-аяғы калтырап,
 Иши жаман мулады,
 Шық дегеннен майданга,
 Жерге кире жазлады,

Екинши ирет аныклап,
 Карай алмай жүзине,
 Кайрылмады изине,
 Кайтып кетти изине.
 Булардын бундай келгенин,
 Булар келген ўақытта,
 Алтынайдай мәрт кыздын,
 Калай жууап бергенин,
 Билди халкы, көрди де,
 Нәдирлердин кеткенин.
 Жыйналып келип хәммеси,
 Пәтиясын береди,
 Пәтия берип ол халкы,
 Кылышлары колында,
 Турып кыздын алдында:

– Хә, Алтынай, Алтынай,
 Рахмет сенин күшине,
 Өл десең бүгин өлемиз,
 Нәдирлейин душпанга,
 Елимизди бермеймиз,
 Ел-журтынан айрылган,
 Акмактын иси болады,
 Бизлер ондай етпеймиз,
 Неки исти көремиз,
 Басымыз жерге киргенше,
 Көтержам бол, Алтынай,
 Кейинине еремиз.

Сол ўаклары Алтынай,
 Халкына кеўлин толады,
 Халык алдында турганда,
 Өз ойына Алтынай,
 Кап тауындай болады,
 Онда сулуў халкына,
 Арыкларды бағыуға,
 Семизлерди баплауға,
 Халкына бекем тапсырды,
 Бағын деди бедеўди,
 Шаршамас етип шабыска,
 Файратланып хәммениз,
 Так турың деди сауашка,
 Мүмкин ертен болады,
 Канлар аккан көп сауаш,
 Сол сауашта халайык,
 Нәдирге олжа болмайык,
 Дейип сонда Алтынай,
 Көрсетти мәртлик туўысты,
 Исендирип халыкты,
 Өширмеске жарыкты,
 Айтып сөзин мәрт палуан,
 Сол мәхәлде тауысты,

* * *

Сол кеткеннен Нәдирша,
Елине кайтып кетеди,
Түннің жарпы болғанда,
Каласына жетеди,
Ашыуы келип, корланып,
Жанын отқа жағады,
Әскерлерин жыйдырып,
Қалада дабыл қағады,
Сол ўақлары әскери,
Алдына таяр болады,
Алтынайдың сөзлери,
Жанына әбден батады,
Сондай азап көргенин,
Хәммесине айтады,
Айтады да сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди:

– Ериң мениң кейниме,
Алтынай жатқан калаға,
Сап тартып бүгін барамыз,
Есапсыз жатқан олжадан,
Соны тартып аламыз,
Кимин урып өлтирип,
Кимин шаўып өлтирип,
Биразларын қырамыз,
Шабамыз барып каланы,
Былғаймыз канға даланы, —
Дейип сонда Нәдирша,
Қолын былғап бакырды.

Сонда турып Қулымсай,
Қунтыйып турып сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

– Хә, Нәдирша, Нәдирша,
Асығыслық етпейик,
Түнде барып каласына,
Билмеслик исти етпейик,
Барған менен бизлерге,
Халқы оның қарыўлы,
Алдырмайды каласын,
Қызыл канға, Нәдирша,
Былғатпайды даласын,
Урыска олар топлалды,
Билесең бе, Нәдирша,
Он еки жасар баласын.
Ақылымды алындар,
Асықканды қояйық,
«Кем-кем кемал» деген бар,
Он жылдан бери бапланған,
Бизге қарсы сақланған,
Таўсылмас оның күши бар,
Сол күшке барып, досларым,

Ўайран болып калмайық,
Женилди деген атакты,
Қарап турып алмайық,
Шыбын жанды қыйнайық,
Сол каланы алыўға,
Әрмансыз ўайран салыўға,
Қарыў күшти жыйнайық,
Сөйтип қолға түскенин,
Отқа жағып қыйнайық.

Сол ўақлары болғанда,
Буның айтқан сөзлерин,
Хәммеси макул көреді,
Таярланыўға урыска,
Ўәделерин береди,
Әне, сөйтип еки жақ,
Арықларын бағады,
Семизлерин баплайды,
Нәдиршадай мийримсиз,
Қумар болып саўашка,
Күни-түни жатпастан,
Таярланды саўашка.

* * *

Алқысса сөзди еситиң,
Суртайшадай зулымнан,
Суртайшадай залым хан,
Саўашлы улты майданға,
Шыршықтан сызып өтеди,
Ертип қырық мың ләшкерин,
Саркопка сапар етеди,
Алты ай жүрип арада,
Саркоптың шығыс жағына,
Жасырынып жетеди,
Суртайшадай қалмақтың,
Кеўли суўдай тасады,
Күшин жыйнап үш-төрт ай,
Атаўды мөкан етеди,
Бундай исти еткенин,
Суртайшанын келгенин,
Саркоптың халқы билмейди,
Билмейди де, сезбейди,
Күшин жыйнап қалмақлар,
Атаўда жата береди.

* * *

Ендиги сөзди еситиң,
Мийўалыны жайлаған,
Қырық қыз ертип изине,
Саўашка белин байлаған,
Гүлайымдай перийзат,
Бедәулерин алдырып,
Алтыннан ерди салдырып,
Қырық күншилик жолларға,

Сапар тартып кетеди,
 Кеткендеги максети,
 Шыныктырмак атларын,
 Шыныктырып атларын,
 Беккемлемек пәтлерин.
 Гулайымдай перийзат,
 Кылышын байлап беллерге,
 Қорғанына қулып урып,
 Бул ислерди етеди,
 Мийуалыны таслап ол,
 Кыя шөлге кетеди,
 Бирнеше күн өткенде,
 Анык кырык күн жеткенде,
 Бир бийик тауға жетеди,
 Кырык кызы менен Гулайым,
 Сол тауды мәкан етеди.

* * *

Ендиги сөзди еситин,
 Суртайшалай қалмактан.
 Суртайшалай залым хан,
 Шыкты атау камактан,
 Кеткенин билип қызлардын,
 Қутылды ауыр салмактан.
 Шан шығарып далада,
 Карамастан залымлар,
 Шырқыраған балаға,
 Әйне сәхәр уақтында,
 Гүлеп кирди қалаға,
 Саркоптайын қаланын,
 Бир шетинен тийеди,
 Суртайшанын ләшкери,
 Халык уйқыдан турғанша,
 Қан ағызды салаға.
 Сол уақлары болғанда,
 Алаярдын алты улы,
 Ат белине минбеди,
 Қылыш ушлап қолына,
 Үстине сауыт киймеди,
 Саркопка келген жаулардын,
 Бир шетинен тиймеди,
 Қасқыр шапқан қойдайын,
 Кырып ойға үймеди,
 Баслары менен ғай болып,
 Бойын жерге ийеди,
 Келген жаудан көп қорқып,
 Өкпелери сығылды,
 Қустан қашқан қояндай,
 Хәр тесикке тығылды.
 Әне усы мәхәлде,
 Урыс болды шәпиресте,
 Бас кесилди дәсте-дәсте,
 Махаммет майдан ишинде.
 Алты күн өтти арадан,

Қызыл қанлар ақкалы,
 Саркоптайын қаладан,
 Қамап алды келген жау,
 Кире алмады хеш биреу,
 Атлар шауып даладан.
 Жети күн өтти арадан,
 Талай гелле кесилди,
 Талай-талай геүдеден,
 Шыбындай шыкты шийрин жан,
 Көшелерден дәрья боп,
 Сарқырап ақты қызыл қан,
 Суртайшанын ләшкери,
 Келди тағы нешше мын,
 Келди тағы нешше сан,
 Қалмақтың ханы Суртайша,
 Шакалақлап күледі,
 Буны көрип Алаяр,
 Ат белине минеди,
 Қоршалап келген қалмақтың,
 Қапталына келеди,
 Келе сөйлей береді:

– Ха, Суртайша, Суртайша,
 Алалмаған бурыннан,
 Қандай кегін бар еди,
 Уайран етгін қаламды,
 Былғадың қанға даламды,
 Шырқыраттын, сабадың,
 Күн көрмеген баламды.
 Ха, Суртайша, Суртайша,
 Атаңа нәлет ақылсыз,
 Ақылың болса, келлеғар,
 Әдебин болса енеғар,
 Аттың жалын өрмедің,
 Ашылғанда уақтында,
 Бағда гүлдер термедің,
 Батырларын Саркоптың,
 Адам деп көзге илмедің,
 Хан емессен, урысан,
 Уры демей не дейин,
 Салтанат дүзеп келмедің,
 Буннан үш жыл бурыннырақ,
 Бизге хабар бермедің,
 Ғапылда келдің Суртайша,
 Жок екен сенде намыс-ар,
 Қайсы бирин айтайын,
 Қай мәниге тартайын,
 «Урыға мал көп» деген бар,
 Сен де уры келлеғар.
 Сол уақлары Суртайшанын,
 Суры шыкты бетине,
 Ушы иймек темир ис,
 Қадалғандай етине,
 Алаярдай байыннын,

Шауып шықты шетине,
 Жер танабын кууырды,
 Тисин кайрап, талпынып,
 Кынаптан кылыш сууырды,
 Сууырды да кылышын,
 Аузын ашып бакырды,
 Каны суудай аксын деп,
 Жанын отка жаксын деп,
 Колайлады такырды,
 Тартты әжел огына,
 Карап жаткан пақырды,
 Айбатланып, арпылдап,
 Аллаярдай байынды,
 Алысыуға шақырды.
 Атағы шыккан Саркопта,
 Аллаяр да ер еди,
 Ел шетине жау келсе,
 Есаплы ердің бири еди,
 Қозғалған соң душпаны,
 Кәхәрине минеди,
 Ишине сыймай пушпаны,
 Карамалы Аллаяр,
 Каны акқан жараға,
 Урыспанлар батыр, деп,
 Түспеди хешким араға.
 Сууырып алып садағын,
 Шаккан басты аяғын,
 Қолындағы қалқанын,
 Тиреп ердің басына,
 Айбатланған қалмақтың,
 Жетип келди қасына.
 Сол уақлары Суртайша,
 Шауып өтті тусынан,
 Кынапка салып кылышын,
 Сарыжайын қолға алды,
 Қолға алды да оқ салды,
 Оғын салып болған соң,
 Атының басын бурады,
 Қууқыл сөзди қурады,
 Қәлейсең деп қайсысын,
 Аллаярдан сорады.
 Бул сөзлерге Аллаяр,
 Таймай жууап береді,
 Шабысканнан атысканды,
 Жүдә макул көреді.
 Әжел майын ишеді,
 Кепин тонын пишеді,
 Өлемен деген ойдағы,
 Қайғыларын жояды,
 Атысыуға екеуі,
 Араға бир шөрт қояды,
 Ол да болса — арасы,
 Ол он сегіз алымнан,
 Қашығырақ турады,

Мерген болса кимде-ким,
 Жүректі байлап урады.
 Тәуекел етип усыған,
 Бууынлары бекиди,
 Сүзискен қунан қошқардай,
 Аллаяр менен Суртайша,
 Кейинине шегинди.
 Арадан аз уақ өткенде,
 Уәдели жерге жеткенде,
 Болажак исти тезледи,
 Тап жүректің тусы деп,
 Бирин-бири гөзледи,
 Сол уақлары Аллаяр,
 Өмирден гүлер үзеди,
 Аллаярдың бир нәрсе,
 Жулынын әбден үзеди,
 Қарағанда қалмаққа,
 Түршигеди бойлары,
 Садағын тууры туталмай,
 Қалтырайды қоллары.
 Сол уақлары болғанда,
 Аллаяр турып ойланды,
 Нәмөртлик ис етпейин,
 Хәлсиретип өзимди,
 Оқ алдында кетпейин,
 Қалмақтан қорқып қунтыйып,
 Өз басыма жетпейин.
 Усыны айтып Аллаяр,
 Қойды қайғы-әрманды,
 Қарыуланып қайтадан,
 Жыйнады бойға дәрманды.
 Қалмақтың ханы Суртайша,
 Мерген еди келлеғар,
 Адым атты ерекке,
 Сарыжайдың оқларын,
 Туурылады жүрекке,
 Өкпеликтің тусы деп,
 Өлер жерің усы деп,
 Әруағы оның артады,
 Шеберлик пенен келлеғар,
 Сарыжайды тартады.
 Сол уақлары болғанда,
 Аллаярдың қасына,
 Жети кәмбил пирлері,
 Бири қалмай жетеді,
 Қалмақтың атқан оқлары,
 Тусынан зуулап өтеді.
 Көрип буны Суртайша,
 Иши жанып барады,
 Шайтан ба бул, жин бе деп,
 Жән-жағына қарады,
 Ашыуланып, бурқырап,
 Қолындағы сарыжайды,
 Жерге тартып урады,

Аллаярдай байларға,
 Гезегинди ал дейип,
 Аттың басын бурады.
 Сол ўақлары Аллаяр,
 Қалмақтың шықты өрине,
 Қолын жайып қудайға,
 Сыйынды барлық пирине,
 Қабаклары катады,
 Қәхәрине шыдамай,
 Астындағы қара аты,
 Қайысып жерге батады,
 Байлап турып Суртайшаның,
 Маңлайынан атады,
 Атқан оғы пақырдын,
 Маңлайынан өтпеди,
 Сарыжайдың оқлары,
 Қалмаққа тәсир етпеди.
 Қудайына сыйынып,
 Атаңа нәлет Суртайша,
 Жыртқан екен жығасын,
 Сонлықтан жайдың ол оғы,
 Маңлайынан тийместен,
 Қаққан екен жығасын.
 Сол ўақлары Аллаяр,
 Пирлерине өкпелеп,
 Қарсы карап сөйлейди,
 Сөйлей берип не деди:

– Басында сениң сәлең бар,
 Үстинде көп мәлле бар,
 Болмадын қалмақ пириндей,
 Сизлерди пир дейип болмас,
 Қара суўды қақ айырған,
 Қыстың күни сең болдын,
 Анық айтсам, жан пирим,
 Шапан емес, жең болдын,
 Сымбатына карасам,
 Асқар таў емес, дөң болдын,
 Латманатқа исенген,
 Қайырымсыз қалмақтың,
 Пири менен тең болдын.
 Атқан оғым қалмаққа,
 Неге тәсир етпеди,
 Қақ бөлгендей маңлайын,
 Неге туўры тиймеди,
 Есирип кетти бул қалмақ,
 Қорқып басын иймеди,
 Жети кәмбил пирлерим,
 Исенбеймен халыңа,
 Қара тийин бермеспен,
 Усыдан соң қолыңа,
 Сол күнлери көрермен,
 Түсе бергил жолыңа.

Сол ўақлары пирлери,
 Аллаярдай байыңа,
 Қатты ашыў етеди,
 Қарамастан артына,
 Шөллерге шығып кетеди,
 Оңбағай бул бәдбак деп,
 Хәммеси пәтия етеди.
 Аллаярдай асқан бай,
 Пирлеринен айрылды,
 Не деген менен, досларым,
 Қанатынан қайрылды,
 Қайсы бирин айтайын,
 Туяғынан майрылды,
 Буның бундай болғанын,
 Қалмақтың ханы биледи,
 Биле сөйлей береди:

– Ашыўлансаң, бердим саған ықтыяр,
 Сен жыладың бир қудайға зар-зар,
 Мүлгий берме, көтерип тур басыңды,
 Бул Саркопта атқа шыққан Аллаяр.

Жүйрик един, туяғыннан майрылдың,
 Ушқыр един, канатыңнан қайрылдың,
 Ақмақшылық етип, ақылсыз бенде,
 Жети кәмбил пирлериннен айрылдың.

Өзиң өлсең ким келеди орныңа,
 Гилең харам жыйналған бул қарнына,
 Барлы-жоқлы пирлериннен айрылып,
 Еки қолыңды тығып қалдың мурныңа.

Жараспайды пирге еткен ойының,
 Қанлар менен сел-сел болар қойының,
 Барлы-жоқлы пирлериннен айрылып,
 Төмен карап салбырапты мойының.

Көл-дәрья қып көзден аққан жасыңды,
 Сөз еткенде қақпа қара қасыңды,
 Барлы-жоқлы пирлериннен айрылдың,
 Биздей қалмақ алар сениң басыңды.

Қыя шөлге шашып қызыл қаныңды,
 Ақ найзаға түйреп еки саныңды,
 Қанша қарыў етсендағы Аллаяр,
 Тапжылдырмай мен аларман жаныңды.

Ашылғанда бағда гүллер термедин,
 Қорқып-үркіп, кейиниме ермедин,
 Адам болып бул дүньяға шыққалы,
 Ақылы аз, сендей ақмақ көрмедим.

Сарыжайды атарыңда зарладың,
 Ишти қойып, маңлайымды барладың,

Бул дүньяда олла-билла оңбайсан,
Өз пиринди өзін жаман корладын.

Бизин елде ийт пенен тен сендей ер,
Асып-тасып, бола берме өзін шер,
Атысты кой, шабысты кой, бас ийип,
Жанын сауда алдыма энди түсе бер.

Сол ўаклары Аллаяр,
Бул сөзлерди еситип,
Көзи оттай жанады,
Кыстын күни болганда,
Жаўған кардай борады,
Суртайшадай калмактын,
Касына жетип барады,
Бара сөйлөй береди:

– Атана нәлет Суртайша,
Не деп турсаң келлеғар,
Әрўакларым кетсе де,
Туўлаған катты толқыннан,
Кайык минбей өтемен,
Өтемен де теңизден,
Мурадыма жетемен,
Сендей-сендей калмакты,
Жер менен жексен етемен.
Шык майданға иркилме,
Шабыскың сениң келе ме?
Алыскың сениң келе ме?
Ашып айткыл сен калмак,
Кайсысын макул көресен?
Шабыспақка шыққанда,
Алды менен Суртайша,
Гезегимди бересен.

Сол ўаклары болганда,
Суртайша түсип атынан,
Хәр кыялды ойлады,
Түсип кара теңизге,
Мантыкластан бойлады,
Еки жеңин түринип,
Белине шынжыр байлады,
Алысуўға келлеғар,
Өзин-өзи сайлады.
Сол ўаклары болганда,
Еки жактын ләшкери,
Тартысына булардын,
Атлар шаўып келеди,
Аттын басын бурады,
Не болар екен кейни деп,
Еки жактын ләшкери,
Сап тартып сонда турады,
Сол ўаклары болганда,
Лек-лек болған ләшкерге,

Алды-арты толганда,
Суртайшадай калмағын,
Исинеди жортаға,
Батырлығын билдирип,
Байпаңлап шыкты ортаға.
Сол ўаклары Аллаяр,
Жуўырып түсип атынан,
Ол да келди майданға,
Еки бирдей батырын,
Қол уеласты, алысты,
Қарт буўрадай қажасты,
Айғырлардай шайнасты,
Алалмады бир-бирин,
Екеўиниң айбатына,
Дөңлер ойға жазылды,
Тақыр болған кара жер,
Дизеден төмен қазылды,
Еки күн, төрт күн алысты,
Арадан төрт күн өткенде,
Тағы бир күн жеткенде,
Суртайшадай калмактын,
Әрўағы жаман асады,
Қарт буўрадай бақырып,
Аўынан көбик шашады,
Бир ўаклары болганда,
Аллаярдай байлардын,
Қарамады жайына,
Аш белинен майырды,
Қатты қысып денесин,
Қабырғасын қайырды,
Суртайшадай бул калмак,
Аман қойды қаяғын,
Оның ғана көкирегине,
Сукты камыс қыяғын,
Жолатпады қасына,
Аллаярдын жақынын.
Сол ўаклары Аллаяр,
Қалмактан қорлық көрген соң,
Өлерин анық билген соң,
Қарады ояқ-буяғын,
Қарады да бийшара,
Кеўилге қайғы торлады,
Көзиниң жасы мөлдиреп,
Суртайшаның қолында,
Сонындайын зарлады:

– Мен жылайман бир қудайға зар-зар,
Қыслар болса үргин үрип, жаўар қар,
Өлтирмей тур, өтинишим Суртайша,
Ел-халқыма айтатуғын сөзим бар.

Озал баста бундаймеди нийетим,
Қаяқларға кетти екен зийнетим,
Фәрип атаң өтер болды дүньядан,
Хош аман бол, кара көзим перзентим.

Кыйын болды энди үйге барыуым,
Өне бойдан кетти барлык карыуым,
Кетер бодым кайтып келмес сапарга,
Хош аман бол, кәдирданым арыуым.

Абайсыздан кетти бойдан кууатым,
Тап ушынан шорта сынды полатым,
Хош аман бол, өтер болдым дүньядан,
Саркоптайын өнип-өскен елатым.

Бул кайгыга түсти мениң басларым,
Қаратауда кайрақ болған тасларым,
Хош аман бол, өтер болдым дүньядан,
Жаслайымнан ойнап-өскен досларым.

Қара түнди как айырған жұлдызым,
Суу түбинен шыққан хасыл құндызым,
Өлдим бүгін Суртайшаның қолында,
Хош аман бол, Гүлайымдай жан кызым.

Найзаларға илгек етип санымды,
Бул қалмақлар кыйнады көп жанымды,
Әрман менен кеттім, батыр әуладым,
Қалмақлардан тез алағөр қанымды.

Көзди жумсам шакалақлап күлмеспен,
Бул сапардан энди кайтып келмеспен,
Суртайшадан бул қанымды алмасан,
Перзентлерім, олла ыразы емеспен.

Суртайшадан бул қанымды алыңлар,
Арылмас басына кайғы салыңлар,
Өтер болдым бул дүньядан әрманда,
Хош болыңлар, хәмме аман болыңлар.

Аллаярдай әдил бай,
Бул сөзлерди айтқанда,
Қалмақтың ханы Суртайша,
Белин әбден қысады,
Аллаярдың сол ұақта,
Өкпе аузына тығады,
Қысылғанда сынып бел,
Еки көзи парта шығады,
Марапатланып Суртайша,
Еки қоллап муртын буралды,
Аллаярға кек етип,
Хал-жағдайын соралды,
Аяғын тиреп ширенип,
Аллаярдай пақырды,
Таска тартып урады,
Қараған мусылманлардың,
Әруақлары кашады,
Таска тартып урғанда,
Аллаярдай байыңыз,

Аузын бир-ақ ашады.
Суртайшадай бул қалмақ,
Уллы кайғы салады,
Ақ пышағын қолға алып,
Аллаярдай пақырды,
Қарқыратып шалады,
Хәп заматқа апармай,
Басын кесип алады.
Аттың жалын өреді,
Баға гүлдер тереді,
Атасының өлгенін,
Алты улы көреді,
Көрсесдағы алты улы,
Шаққан шауып келмеді,
Қоршап келген қалмақтың,
Бир шетинен тиймеді,
Суртайшадай қалмақтың,
Сазасын мықлап бермеді.
Қараса да көп адам,
Түспеди олар урысқа,
Өлген ұақта атасы,
Қорқканынан ағып көз жасы,
Қорқты шыққан дауысқа,
Алты бирдей бул улы,
Тығыла берди кууысқа.

* * *

Саркоптың уллы батыры,
Отбасқан батыр бар еди,
Көп ұактан бери Отбасқан,
Бул сауашка зар еди,
Келбетине қарасан,
Қарға шөккен нар еди,
Ашыуланса ол батыр,
Кен дүньялар тар еди,
Аз емес еди басында,
Келген дәулет бағы да,
Келискен еди батырдың,
Дүньядан еки жағы да.
Хабары жоқ сауаштан,
Қалаға қалмақ келгели,
Жатыр еди уйқыда,
Бундай көп-көп дүбирди,
Батыр көрди зиянды,
Үстине кирип көп адам,
Балта менен урғанда,
Зорға ғана оянды.
Оянып сонда Отбасқан,
Ақша жүзин кубартты,
Еки көзин алартты,
Ис түскенин ол билди,
Өнип-өскен елине,
Болады деген бундай ис,
Келмеген еди кеулине.

Бәлениң билип болғанын,
 Сонда турып Отбасқан,
 Байлады қылыш белине,
 Үстине саўыт кийеди,
 Атына шаққан минеди,
 Саркопқа келген қалмақтың,
 Бир шетинен тийеди.
 Қолға алып қылышын,
 Аллалап айқай салады,
 Барқыраған даўысынан,
 Бираз ғана қалмақлар,
 Қорқып жым-жырт болады,
 Отбасқандай батырдың,
 Қунтыйып сонда алдында,
 Қасқырдан кашқан койлардай,
 Тоз-тозлары шығады.
 Сол ўақлары Отбасқанның,
 Әрўағы асады,
 Қан жалаған қалмақларды,
 Астына бүклеп басады,
 Көрип бундай ғайратын,
 Келген жаўлар сасады,
 Шыдай алмай биразы,
 Кейин қарап қашады.
 Буны көрип Суртайша,
 Ашыўы әбден келеди,
 Аржақтан атты өткерди,
 Қырылғанның орнына,
 Он мың ләшкер жеткерди.
 Он мың ләшкер келген соң,
 Саркоптайын қалаға,
 Қандай жақсы ис болсын,
 Барын тартып алады,
 Не бир ғана жас жанды,
 Қарқыратып шалады,
 Отбасқандай батырын,
 Аллалап айқай салады,
 Қалмақлар қамап алса да,
 Жети күн удай Отбасқан,
 Қылышын көпке сермеди,
 Саркоптың барлық елатын,
 Қалмақларға бермеди,
 Бермегеннен не пайда,
 Бирнешше күн болғанда,
 Бойында аўыр жарадан,
 Еси әбден талады,
 Астындағы ол аты,
 Жарамай енди шабысқа,
 Такқа турып қалады,
 Отбасқандай батырдың,
 Өзи де сондай болады,
 Саркоптың халқы сол ўақта,
 Қайғылы нама шалады,
 Маңлайдан аққан ол тери,

Отбасқандай батырдың,
 Өне бойын сылады,
 Күш қосып сонда қалмақлар,
 Мойнына бугаў салады,
 Талпынғанына карамай,
 Қолын байлап алады,
 Еки қолын қунтыйтып,
 Жаў алдына салады,
 Саркоптың сонда халықлары,
 Тағы таяр болады,
 Қарыў-күшти салады,
 Қанша қарыў салса да,
 Хәммеси күш косса да,
 Отбасқандай батырды,
 Ортадан тартып алыўға,
 Имканият болмады,
 Көплик қылды қалмақлар,
 Жетимге сая болмады.
 Бедеў атлар сүрилди,
 Гүллерден ғоза төгилди,
 Не биреўлер әрманда,
 Жылай-жылай өледі,
 Буны көрип қалмақлар,
 Шақалақлап күледі,
 Халықтың қырғын болғанын,
 Барлығы да биледи,
 Адамлардың геллесин,
 Найза ушына иледі,
 Ушырап бундай саўашқа,
 Саркоптың халқы бүледі.

* * *

Қалмақтың ханы Суртайша,
 Белин беккем байлады,
 Қарсы шыққан адамды,
 Суў ишиўге қоймады,
 Саркоптайын қалада,
 Өзинше тойды тойлады,
 Ләшкерлери жанында,
 Барлық жерди жайлады,
 Бас көтерген адамды,
 Бастыдағы, байлады,
 Балта менен урғышлап,
 Ғәзийне аўзын ашады,
 Нәрсе қоймай ишинде,
 Мейлинше олжа алады,
 Саркоптағы халықтың,
 Еркеклерин қул етип,
 Қатынларын тул етип,
 Алдына салып айдады,
 Өз еркине қоймады,
 Қыйын етти халларын,
 Нәрсе қоймай қолында,
 Тартып алды малларын.

Саркоптайын қалада,
 Қыбырлар бир жан қалмады,
 Қалмақтың ханы Суртайша,
 Жай қалдырмай өртеди,
 Үй қалдырмай көширди,
 Ұайран салып орнына,
 Зәхәр-уұды иширди.
 Айдын көлден ушқан ғаз,
 Қанатынан қайрылды,
 Не бир ғана жүйрикер,
 Туяғынан майрылды,
 Халық посып сол заман,
 Атадан бала айрылды,
 Әрман менен ах урып,
 Бала атадан айрылды.
 Еркінлеп ушқан қоныр ғаз,
 Қанатынан қайрылды,
 Қыз анадан айрылды,
 Ана қыздан айрылды,
 Бул қайғыдан кара жер,
 Қак бөлинип жарылды,
 Қартайған ғарры, аналар,
 Ботасы өлген ингендей,
 Күни-түни бозлады,
 Буның бири бийшара,
 Гүлайымның анасы,
 Ол жарыла жазлады,
 Қайғыға толып қанасы,
 Жыламай байғус не қылсын,
 Қалмақтың ханы өлтирди,
 Жаман-жақсы болса да,
 Көздин ағыу-қарасын,
 Ақ сүт берип асыраған,
 Алты бирдей баласын.
 Соның ушын пақырдың,
 Көзинен ақты қанлы жас,
 Қайғысынан пақырдың,
 Жарылар болды кара тас,
 Тарамады бойына,
 Пал қосса да ишкен ас,
 Қанлы дарға асылды,
 Алты бирдей баласы,
 Соның ушын пақырдың,
 Аллаға жетти наласы,
 Табалмады бийшара,
 Бул дәртине дауаны,
 Қайғылы сести жаңлатты,
 Қара булт басқан хауаны,
 Урды гүздің сууығы,
 Писип турған мийуаны,
 Бир жанына бийшара,
 Табалмады сауаны.
 Сауа тапсын ол неге,
 Ғайып болды көзинен,

Гүлайымдай палуаны,
 Соның ушын бул пақыр,
 Жерине әбден жетеди,
 Не бир қыйын жерлерде,
 Басқалдақсыз өтеди,
 Бүлген халықты көргенде,
 Қайғы нама шертеди,
 Бүлген елдің дауысы,
 Бауырын әбден өртеди,
 Сонда ана зар жылап,
 Былайша әрман етеди,
 Еки қолы байлауда,
 Күни-түни айдауда,
 Қаранғылық қайғыда,
 Кабырғасын сөгеди,
 Көзинің жасын төгеди,
 Толғайды, толғай, толғайды,
 Ақсулыұдай ақ арыу,
 Бойынан кетип бар халы,
 Жол үстінде зарлайды:

— Озал баста ашылмаған талайым,
 Усыншама неден болды гүнайым,
 Өнип-өскен ел-журтымнан айрылып,
 Биз не қылдық саған жалғыз кудайым.

Жау қылышын сууырыпты қынаптан,
 Елим жуда болды айран, шалаптан,
 Биз не қылдық саған жалғыз кудайым,
 Айрылғандай тууып өскен Саркоптан.

Ушқыр едим, қанатымнан қайырдың,
 Жүйрик едим, туяғымнан майырдың,
 Өз елимде тыныш қоймай, кудайым,
 Ойнап өскен қостарымнан айырдың.

Мен айдалып шықтым Саркоп қаламнан,
 Күни-түни қанлар ақты даламнан,
 Биз не қылдық саған жалғыз кудайым,
 Айрылғандай алты бирдей баламнан.

Бенде болдым, күни-түни жылайман,
 Қайғылықтан көздің жасын булайман,
 Енді қалған жалғызыма пана бол,
 Жалбарынып, Алла, сеннен сорайман.

Қапалықта қанлар қашты жүзимнен,
 Жас орнына қанлар ақты көзимнен,
 Алла, енді сеннен мениң тилегім,
 Жалғызымды жеткерегөр изимнен.

Бул тиримнен жууық болды гөрлерім,
 Маңдайымнан ақты кара терлерім,
 Жалғызымды жеткерегөр изимнен,
 Көмеклесип жети көмбил пирлерім.

Душпанлардың үзип салған темирин,
Отқа өртеп шығар кара көмирин,
Жети көмбил, жалғызыма жәрдем ет,
Қырышын етпе оның да жас өмирин.

Ақ шашымды әрман менен тарайман,
Өзим ғарры, не мүшкілге жарайман,
Жалғызымды жеткер мениң изимнен,
Күн-түни мен жолына карайман.

Аксулыұдай арыұын,
Зарлағанда усылай,
Қара қайғы босады,
Айдаудағы халайық,
Қалмай дауыс қосады,
Қайғылы дауыс қосылып,
Тау-қырлардан асады,
Еситип буны душпанлар,
Әбден кеули тасады,
Ермек қылып биразы,
Зорға жүрген пақырдың,
Кес-кеслеп алдың тосады.
Айдаудағы пақырлар,
Солып ғұмша гүллери,
Жүрерине дәрман жок,
Бүкірейген беллери,
Суу менен аштан болдырып,
Ауызына сыймады,
Қурттай ғана тиллери,
Табылмады ауыздан,
Түкірерге хәллери,
Аяқлары басылды,
Жанып турған шалаға,
Қурғақ қумда пақырлар,
Журалмай алып балларын,
Таслап кетти далаға,
Шырқырасқан баллары,
Қыйын болып халлары,
Жемтік болды ғарғаға.
Қалмақтың ханы Суртайша,
Қахәрин жаман тигеди,
Жөнсиз таяқ урғызып,
Халықты малдай сөгеди,
Таланған халық ол ханнан,
Жүдә азап шегеди,
Азап шегип пақырлар,
Көзинен жасын төгеди,
Қара думан, қайғы дөрт,
Қабырғаны сөгеди,
Қайғы менен биразы,
Дем алалмай гүрсинип,
Дизелерин бүгеди,
Дизесин бүтип пақырлар,
Жанып турған қумларға,

Қызыл нар киби шөгеди.
Суртайшадай зальым хан,
Бұл жылаған халықтың,
Көзинің жасын көрмеді,
Өзлеринің малынан,
Өзлеринің нанынан,
Бир тислем нан бермеді,
Қарсы шыққан адамға,
Қылышларын сермеді.
Сонда ғана досларым,
Болмас ислер болады,
Кеуілге дөртлер толады,
Айдаудағы көп халық,
Кой-козыдай шуұлады,
Таяктан өлип биразы,
Жабағы тайдай туұлады.
Туұламай олар не қылсын,
Қалмақтың ханы Суртайша,
Ишлерин әбден уұлады,
Жол бойында адамлар,
Қарағай киби сулады,
Қушақ жайып қулады,
Өлгени өлип далада,
Кимиси жансыз қалады,
Буны көрип Суртайша,
Дүньяның жүзин шолады,
Бундай еткен исине,
Кеули әбден толады,
Күнде қонған жеринде,
Төрткүлдеп ошақ ояды,
Аспазларды жыйдырып,
Қой семизин сояды,
Қылышының қынабын,
Қызыл қанға бояды,
Қазанлардың астына,
Әтештан етип, досларым,
Қурттай ғана балларды,
Тиккесине қояды.
Сорқайнаған балалар,
Басларын төмен ийеди,
Өйткени оның бетине,
Шарпыған жалын тийеди,
Сонлықтан да бетлери,
Көпшип түсип күйеди.
Суртайшаның адамлары,
Бұл аұхалды көргенде,
Шақалақтап күледі,
Жанағы турған баллардың,
Аяғын отқа жағады,
Сол уақлары пақырлардың,
Еки көзинің қарашығы,
Жұлдыз киби ағады,
Шыжғыған жастың майлары,
Отқа тез-тез тамады,

Быртыысып етлери,
 Сүйекке шекем жанады,
 Буны көрип Суртайшаның,
 Миңи әбден канады.
 Көрип сонда ата-ана,
 Баллардың бундай болғанын,
 Ұақыт жетпей жаслардың,
 Қызыл гүли солғанын,
 Пақырлар сонда биледи,
 Билген менен не қылсын,
 Қолынан келер нәрсе жоқ,
 Алға атса адымын,
 Алдында тур әжел-оқ,
 Өтип атыр бул бастан,
 Паянсыз ғана дүнья бок,
 Буларды көрип Суртайша,
 Шақалақлап күледі,
 Күледі де сөйлейді,

– Мүшкіл атлы қаламнан,
 Кен жазықлы даламнан,
 Ләшкер тартып шыққанда,
 Күни-түни атларға,
 Дем берместен шапқанда,
 Усындай қылсам деп едим,
 Саркоптың елин шуұлатып,
 Жасаған барлық халқын,
 Балық киби туұлатып,
 Қайғы салып басына,
 Жүреклерин суұлатып,
 Айдап қайтсам деп едим.
 Енди менде әрман жоқ,
 Сол айтқаным барлығын,
 Орынладым, иследим,
 Каракалпақтың батырын,
 Айғырлардай тиследим,
 Өлип қалған өлигин,
 Арман-берман сүйредим,
 Қайтпас деген жүрекке,
 Найза ушын түйредим,
 Айдап қайттым минекей,
 Саркоптың барлық елатын,
 Беліме алып байладым,
 Тасты кескен полатын,
 Еледағы булардың,
 Қайыраман канатын.

Суртайшадай залым хан,
 Буларды айтып есирип,
 Ат үстінде шағлады,
 Ол калмақтың дауысы,
 Халық жүрегін дағлады,

Сонда да халықтың тилеги:
 – Батыр еди жасынан,
 Белгили елдин бири еди,

Карсы келген көп душпан,
 Жүре алмаған қасынан,
 Болса да нашар шырағым,
 Кетпеген дәулет басынан,
 Бүркіттің еди тарланы,
 Қызылардың еди қыраны,
 Каратаудың сункары,
 Тырнағын тауға өткерген,
 Ениреген биз сорға,
 Гүлайымдай перзентти,
 Кейнимизден кешікпей,
 Қудайым аман жеткергей,
 Әуеле қудай, Гүлайым,
 Қандай қыйын болса да,
 Қандай теңіз болса да,
 Қандай асыу болса да,
 Қандай ойпат болса да,
 Қандай тоғай болса да,
 Қандай қыйыр болса да,
 Аман-сау оннан өтели,
 Қырық кызы менен аман-сау,
 Кейнимизден жетеди,
 Жетип бундай калмакка,
 Ұайран салып ұайранлап,
 Қул болған Саркоп елатын,
 Қалдырмай азат етеди, –
 Дейип ғана пақырлар,
 Ұақытларын хош әйлеп,
 Жыламай сонда биразы,
 Беллерин бууып қынайды,
 Гүлайымды келгей деп,
 Бахтыларын сынайды,
 Кейінде қалған қырық кызды,
 Айбат көрип душпанға,
 Кеуілге тоқ санайды,
 Тилегин тилеп қырық кыздың,
 Жағаларын услайды,
 Алды түнек болса да,
 Жақсылыққа баслайды,
 Суртайшаға дәпинип,
 Айдаудағы көп халық,
 Сонда да еркин бермейди,
 Қәхәрленип сөйлейди,
 Арқаннан қолы босаса,
 Бийікке шығып биразы,
 Исенишли қырық палуан,
 Кейнимизден келер деп,
 Мойнын созып қарайды,
 Булардың анық хабарын,
 Қашан азат қыларын,
 Ушқан қустан сораиды,
 Хабарсыз қалған пақырдан,
 Ушқан қуас хабар берер ме,
 Қараса да артына,
 Келерди көзи көрер ме,
 Зарлы сесин халықтың,
 Әрманда қалған Гүлайым,

Билип оны сезер ме?
 Не пайда, мине досларым,
 Еки колы байланып,
 Кеўлинде дәрти уўланып,
 Жап-жас гана сулыўлар,
 Күндер болып таўланып,
 Баратыр мине айдаўда,
 Мине, қаран досларым,
 Суртайшадан басқалар,
 Он күн удай жол жүрди,
 Минген емес көликке,
 Мынау жоллар төп болды,
 Әрманда өлген өликке.
 Қара, өне, көз салып,
 Жатырған ата-анаға,
 Фарға шоқып еки көзин,
 Дүзде қалған балаға,
 Басын қылыш қақ жарып,
 Қушағын жайған атаға,
 Ой, пақырлар, пақырлар,
 Неден болды жазығы,
 Қысыўметтен қысылып,
 Таўсылды ма азығы?!
 Қаран, өне, көз салып,
 Суртайшадай қалмаққа,
 Берерге жоқ иймансыз,
 Таяр турған алмаққа,
 Қул болып оның алдында,
 Халық түсти салмаққа,
 Усынша халықты шуўлатып,
 Апарады қаяққа?!
 Ой, пақырлар, пақырлар,
 Жыламаңлар, шуўламаң,
 Сизлерге де күн туўар,
 Сизлерге де таң атар,
 Хадал туўған перзентин,
 Минер шаўып пырақты,
 Қараңғы түннің ишине,
 Жағар гәўхар шырақты,
 Суртайшадай қалмақтан,
 Тартып алып барынды,
 Қулағын салып ол батыр,
 Тыңлар кайғы зарынды,
 Жетип олар кейниннен,
 Әперер еле арыңды,

* * *

Қалмақтың ханы Суртайша,
 Ат үстінде ардаңлап,
 Местей гана қарнына,
 Еки колы менен сабалап,
 Мәзи-майрам болады,
 Көпек ийттей абалап,
 Көпирип сонда сөйлейди,
 Сөйлей берип не дейди:

– Ха, қудайым, қудайым,
 Бир максетим бул еди,
 Ақ теректи қулаттым,
 Әрманым жоқ дүньяда,
 Саркоптың халқын жылаттым,
 Жолыма қарсы шыққанды,
 Қылыш урып сулаттым,
 Жан шығармай қаладан,
 Қус ушырмай даладан,
 Қан ағыздым дәрьядан,
 Қан ағыздым қыядан,
 Қан ағыздым жырадан,
 Қан ағыздым саладан.
 Аллаярдай бай менен,
 Нешше күндер алыстым,
 Ақырында ол байдын,
 Құрттым әбден жүйкесин,
 Алты күнге толғанда,
 Сегизленши ол күндердин,
 Песини еркин болғанда,
 Гүжирейттим желкесин,
 Қаратпай әйле-пәйлеге,
 Үзdim оның желкесин.
 Ол да қарсы болмады,
 Ол да алдымда турмады,
 Әрманым оннан қалмады.
 Аллаярдай байлардың,
 Геллесин алып болған сон,
 Буздым оның панасын,
 Беккем услап қылышты,
 Тағы шаптым қаласын,
 Жылағанда биреўдин,
 Етпедим қабыл көз жасын,
 Гәзийнесин қақ жарып,
 Қақ айырдым қалжасын,
 Қоярда-қоймай, досларым,
 Таўып алдым олжасын,
 Ийтке салдым аяўсыз,
 Қазы менен қалжасын,
 Апарып дарға астырдым,
 Алты бирдей баласын,
 Қан жұрттырып кайғыда,
 Көрдим оның шарасын,
 Қараңғы еттим барлығын,
 Сөндирдим жаққан шырасын,
 Нешше жылғы көмиўли,
 Аштым оның урасын.
 Биразын дарға астырып,
 Табанларын тилдирим,
 Үш ағашқа илдирдим,
 Шығармастан демлерин,
 Батырлықты билдирдим,
 Өлип қалған өликті,
 Көшелерге үйдирдим,
 Не бир жақсы сулыўдың,
 Айдай бетин күйдирдим,

Саркоптың пайтах халқына,
 Зорлығымды билдирдим,
 Биреу емес, талайын,
 Мен жайына келтирдим,
 Усылай етип өлтирдим,
 Әрманым буннан қалмады.
 Саркоптайын шөхәрде,
 Қалегенди болдырдым,
 Куба нардың жүклерин,
 Гүмис пенен толтырдым,
 Жана шыққан гүлдерин,
 Қырау киби солдырдым,
 Менменсиген ерине,
 Хешбир теңлик бермедим,
 Он алты жаслы қызларын,
 Токал киби көрмедим,
 Кумар етгим ойныма,
 Таңлап жүрип узақ түн,
 Сулыұын тарттым койныма,
 Ериксизден қолларын,
 Салдырдым әбден мойныма,
 Бул да ондай болмады,
 Әрманым буннан қалмады.
 Ендиги мениң әрманым,
 Кара қасы қыйылған,
 Оймақтай аузы ойылған,
 Ақ жүзин көрген адамлар,
 Ақылынан лал болған,
 Саркоптайын шөхәрде,
 Сулыұлық даңқы жайылған,
 Гүлайымды көрмедим,
 Перийзатты бир көрип,
 Қосылып дәуран сүрмедим,
 Еркін жүрип, уах, дүнья,
 Койнына оның кирмедим,
 Я өлди ме, тири ме,
 Хабарын оның билмедим,
 Көрип турып арыұдын,
 Отына анық күймедим,
 Қысып қыпша белинен,
 Ақ бетинен сүймедим.
 Айбатланса ол қызы,
 Қайтпай туұры жолынан,
 Күни-түни қалдырмай,
 Ләшкерди оңлы-солынан,
 Айбатланып, ақырып,
 Келгенинше қолымнан,
 Оған ұайран салмадым,
 Батырлықты көрсетип,
 Алдаярдың бул қызын,
 Токаллықка алмадым.
 Ендиги мениң етерим,
 Жанымды отқа жағаман,
 Аман-сау барсам елиме,

Алты ай атты бағаман,
 Алты ай атты баққан сон,
 Үстине ерди саламан,
 Қырық жигит ертип изиме,
 Қолыма қылыш аламан,
 Астымдағы тулпардың,
 Басын жолға саламан,
 Не бир қыя шөлдерде,
 Шаршамастан шабаман,
 Гүлайымдай арыұды,
 Қайдан да болса табаман.
 Тауып алып ол қыздың,
 Сулыұлығын көремен,
 Ериксизден еңиретип,
 Аршып төсин көремен,
 Қасындағы қырық қызын,
 Қырық жигитке беремен,
 Тул етип барлық арыұды,
 Әрмансыз өмир сүремен,
 Айтқанымды орынлап,
 Мурадыма жетемен.

Қалмақтың ханы Суртайша,
 Гә кубартып жүзлерин,
 Гә алартып көзлерин,
 Есаплап уллы батырға,
 Қан жалаған көзлерин,
 Бояп қанға тағы да,
 Басып кеткен излерин,
 Ат үстінде паңқылып,
 Айтып бундай сөзлерин,
 Ойға алып ол иймансыз,
 Саркопка қайтып келиұин,
 Усылай етип Суртайша,
 Көтерди әбден кеуілин.
 Өз-өзинен мақтанып,
 Бары-жоғын аңлатты,
 Ат үстінде талтаңлап,
 Қула дүзди жаңлатты,
 Шалқайып таслап ол ерге,
 Шалқып шарап ишеди,
 Оннан сайын пәлпәлеп,
 Көкірегі өседи,
 Көзин жумса Гүлайым,
 Есине оның түседи,
 Келип мына келбети,
 Көкейин әбден теседи,
 Ашық болған Суртайша,
 Өзин бийхал теседи,
 Ашықтың түсип жолына,
 Жерине әбден жетеди,
 Гүлдей жайнап Гүлайым,
 Көз алдынан өтеди:
 Айна көлдин ақ қуы,

Сылт етпестен жүзгендей,
 Аспандағы алтын ай,
 Түн түнегин сүзгендей,
 Сабағында сарғайып,
 Бағда алма пискендей,
 Писип турған алманы,
 Ашықлар барып үзгендей,
 Көз алдында көп турды,
 Сулыұдың еки әнары,
 Буны көрип калмақтың,
 Артты ышқы-кумары,
 Шағылыстырды көзлерин,
 Әнарды жапқан тумары,
 Қарыұланып қаршыға,
 Қанатын өрге қакқандай,
 Қара бултты қак жарып,
 Шағлап өтип шыққандай,
 Аспанның жарық жулдызы,
 Жерге қарап аққандай,
 Алтын сырға, гүмистен,
 Гәўхар пуўын жакқандай,
 Таң шолпанын батырып,
 Күннің нуры шыққандай,
 Гүлайымдай арыўдын,
 Минсиз бундай сымбаты,
 Бул да өгги алдынан,
 Суртайшадай калмақтың,
 Шықпастай болды ядынан,
 Суртайшадай бул қалмақ,
 Бийхуш болып шарапка,
 Уйқылайды ат үстінде,
 Қаншелли мәс болса да,
 Гүлайымдай перийзат,
 Турады онын есинде.
 Усындай болып Суртайша,
 Бир ўакта есин жыйнады,
 Есин жыйнап жалмаўыз,
 Бенделерди кыйнады,
 Найза тығып қолтықтан,
 Аш киятқан адамларды,
 Масқаралап ойнады,
 Айдалған барлық халыққа,
 Аяўсыз азап береді,
 Көрсө де азап пақырлар,
 Көштен қалмай ереді,
 Жаткызбайды Суртайша,
 Күни-түни жүреді,
 Әне бундай жүристен,
 Орынсыз азап беристен,
 Мал қырылды өристен,
 Бұлгенлер тағы бүледі,
 Жығылғанның үстине,
 Жудырық болып, досларым,
 Сансыз адам өледі.

Қалмақтың ханы Суртайша,
 Күнде қонған жерінде,
 Жана өспирим қызларды,
 Доңыз киби жарады,
 Ашыўланса, арсынса,
 Манлайына урады,
 Қыр көрмеген асаўлардың,
 Мойынларын бұрады,
 Сарғайып таң атқанша,
 Базы ўакта күн шыққанша,
 Ақ денели арыўға,
 Суртайшадай калмақтың,
 Азабы жанға батады,
 Азабы батпай не қылысн,
 Әкиреңлер иймансыз,
 Қушақлайды қолайсыз,
 Қасына алып жатады,
 Қаршадай жас қызларға,
 Не билгенін қылады.
 Қалмақтың ханы Суртайша,
 Улды тойды етиўге,
 Атақлы Шыршық дәрьядан,
 Көрўаны менен өтиўге,
 Ийесиз қалған елине,
 Аман-есен жетиўге,
 Қыйын ислер болады,
 Өйткени еки арада,
 Қырық күнлик жол қалады,
 Саркоптың елин шапқалы,
 Шаўып ўайран салғалы,
 Батып барлық олжаға,
 Халқына сапар тартқалы,
 Қара озып қарадан,
 Отыз күн өгги арадан.

* * *

Гүлайымдай батырды,
 Айдаўдағы пақырлар,
 Күни-түни күтсе де,
 Жағасын услап жалынып,
 Аллаға тәўбе етсе де,
 Алла рәхим етпеди,
 Айдаўдағы зарлары,
 Қара тастан өтпеди,
 Қаншелли намыс қылса да,
 Қаншелли үмит қылса да,
 Кейнінен қызлар жетпеди,
 Суртайшаның колынан,
 Келип азат етпеди.
 Күн-түн сайын пақырлардың,
 Бұғаў түсти мойнына,
 Душпаннан көрип қорлықты,
 Көз жасы толды қойнына,
 Келип-кетип сандалып,

Саркоптың барлық елаты,
Айдауында қалмақтың,
Кете берди айдалып,

* * *

Ендігі сөзди еситин,
Нешше күн атын баплаган,
Қайыспас карағайларға,
Найзаларын саплаган,
Батыр болып жасынан,
Белине қылыш байлаган,
Ақылы арыу қырық қызын,
Қапталына тоглаған,
Алты жыл бурын арада,
Не боларын ойлаган,
Таярлық көріп сауашка,
Мийуалыны жайлаган,
Ұақықаны еситин,
Гүлайымдай сулуудан,
Гүлайымдай перийзат,
Сол кетистен кетеди,
Қырық қызын ертип кейнине,
Түнлерди сегбир етеди,
Қырық күншилик жол жүріп,
Бир бийик тауға жетеди,
Шаршамастан атлары,
Бул таудан да өтеди,
Таудың қулар астындағы,
Қалыңлықтың арасын,
Үлкен суудың жағасын,
Белгилі мөкан етеди,
Мөкан етип бул жерди,
Жанларын отқа жағады,
Таудын татлы шөбине,
Атларын еркин бағады,
Күни-түни өзлери,
Жаудырасып көзлери,
Беллерин беккем байлайды,
Жатсадағы, турса да,
Түрлі ойлар ойлайды,
Шалланысып барлығы,
Өткереди күнлерди,
Қосылғанда хәммеси,
Гәухардай жакты етеди,
Қара думан түнлерди,
Таярланып урыска,
Арттырады өнерди,
Максетли күнлер питкенде,
Арадан қырық күн өткенде,
Бапланған барлық бедеуге,
Ерлерди беккем салады,
Көрейин деп қайратын,
Айылды беккем шалады,
Қурааларын қалдырмай,

Қолға беккем алады,
Алдына түсіп Гүлайым,
Жай-жағдайды айтады,
Батыр қызлар жол тартып,
Мийуалыға қайтады,
Саркопка сапар тартканда,
Мийуалыға қайтканда,
Бакты көрген бедеулер,
Күш бермейди, ойнайды,
Қарсылдатып бәрхама,
Суулықларын шайнайды,
Семирген барлық бедеулер,
Түн ишинде жылтылдап,
Усайды бөнт қундызға,
Шаршамастан шапшыды,
Аспандағы жұлдызға,
Алдындағы көринген,
Көз жумбай артта қалады,
Бес күнлик жолды бедеулер,
Хәп заматта алады,
Мийуалыға жетиуге,
Үш күнлик жол қалады,
Бундай уақыт болғанда,
Мийуалыға жетиуге,
Әйне еки күн қалғанда,
Шағырлының тауында,
Дем алып уйқылап жатканда,
Гүлайымдай перийзат,
Бир бәлениң болғанын,
Анық гана биледи,
Билгенлиги буларды,
Сол күни ақшам Гүлайым,
Бир жаман түс көреді,
Бул түсти көріп Гүлайым,
Нәмәртлик исти етпеди,
Қуғанған бул жүреги,
Тонса да тоң музларға,
Сондай ислер болған деп,
Сыр бермеди қызларға,
Сондалағы сулуудың,
Қайғылық пенен қан жутып,
Бүлкілдеди тамағы,
Қанша мәртлик етсе де,
Ашылмады қабағы,
Қәйткен менен басына,
Түсти жәхан саймағы.

Ақылы артық Сәрбиназ,
Гүлайымдай батырға,
Бир ислердің болғанын,
Сол уақытта биледи,
Хәбжиллик пенен Сәрбиназ,
Гүлайымдай арыудың,
Қапталына келеди,

Келе сөйлей береди,
Сөйлей берип не дейди,
Сөйлей берип бүй дейди,
Сәрбиназ турып толгайды,
Гүлайымның қасында,
Әрман менен ағылған,
Көзи толы жасына:

– Мен жылайман бір қудайға зар-зар,
Қыслар болса үргін үрип, жауар қар,
Қулақ салың, Гүлайымдай жан апа,
Аз да болса айтатуғын сөзім бар.

Жас орнына көзден ақты қызыл кан,
Жаманлықтан болғандай-ақ бір нышан,
Усыншама қайғылықта отырсаң,
Қандай қыйын іслер болды апажан?

Тартылғандай таудан аққан булағың,
Неге бунша бүлкілдейди тамағың,
Қыйыншылық, қыянет ис болғандай,
Не себептен ашылмайды қабағың?

Әжел жегіп пайманалар толды ма?
Ашылғанда бада гүлдер солды ма?
Усыншама аза кийіп отырсаң,
Апажаным, арылмас ис болды ма?

Маз болғаннан ериксіз-ақ күлдік пе?
Арсынғандай я бір нәрсе дедік пе?
Не болса да ашып айтқыл, жан апа,
Биз шунақлар кеуілине тийдік пе?

Қайғы менен жарылғандай қара жер,
Сен мұнайсаң кисінейди қарагер,
Қандай қыйын іслер болды, апажан?
Сорауыма толық ғана жууап бер.

Сәрбиназдай перийзат,
Бұл сөзлерди айтты да,
Мәртлік исти етеди,
Сөзин айтып болған соң,
Арадан аз уақ өтеди,
Асығыста Сәрбиназ,
Жаңағы айтқан сөзинен,
Толық жууап күтеди.
Сол уақлары Гүлайым,
Сәрбиназдың сөзине,
Қыйналады, күлмеді,
Қандай жууап берерин,
Көп ойланып билмеді,
Қыйыстырып айтыуға,
Өтирик жөни келмеді,
Ойланды қыз, қыйналды,

Қыйналып тағы ойланды,
Сәрбиназдың сөзине,
Толық жууап беріуге,
Гүлайым сонда шайланды,
Болған истиң барлығын,
Аттан анық айтты да,
Тағы тили байланды,
Сонда турып Гүлайым:
– Ақыллы қызғой, арыуым,
Қай уақта да усы ғой,
Исенишли қарыуым,
Бұл болмаса мениң де,
Душпанға қыйын барыуым,
Болған истиң барлығын,–
Дедідағы Гүлайым,
Гәуһар кийди басына,
Қамшысын алып қолына,
Жақын келип сөйледі,
Сәрбиназдың қасына.
Гүлайымдай перийзат,
Қолындағы қамшысын,
Қылып етип былғады,
Мысал етип сөзлерди,
Былайша деп толғады,
Толғай берип не деди,
Толғай берип бүй деди,
Тастырды тағы Гүлайым,
Қызыл тилдің булағын,
Қамап алды қырық қызы,
Арыудың ояқ-буяғын.
Қасындағы Сәрбиназ,
Гүлайымның сөзине,
Айрықша салды қулағын,
Сөйлейін деп тұрғанда,
Болажақты барлады,
Гүлайымның сөзлерин,
Қумарланып тыңлады,
Бундай қыйын жумбақтың,
Шешилер анық түйинин,
Ортаға өкеп таслады,
Гәуһардай жанып еки көзи,
Гүлайым сөзин баслады:

– Алдымызда жатыр сонша бийік жар,
Мен айтайын, қарақларым, арзыу-хал,
Сәрбиназжан, саған жууап берейін,
Мениң айтқан сөзлериме қулақ сал.

Жансадағы жалын менен қызыл шөк,
Атылса да күни-түни жауып оқ,
Қайғыланып қабағымды үйгендей,
Сәрбиназжан, хешнәрсе де болған жоқ.

Мен жылайман бір қудайға зар-зар,
Қазан урып қырда қалды қызыл нар,

Хаў, кызларым, кабағымды үйиўдин,
Аз да болса бул сыяклы жәни бар.

Бизин елге улы дәртер жетипти,
Талайлардын ақыл-хуўшы кетипти,
Мийўалыдан бизлер шығып кеткен сон,
Бирнешше күн улы тойды берипти.

Бул тойларға көп қонақлар келипти,
Бизлердин де кеткенимизди билипти,
Сонын ушын қанлы тартыс күшейип,
Не биреўлер ылақ ойнап өлипти.

Қылыш кетип, өзи қапты қынаптын,
Кейни жаман кумарпазлық талаптын,
Жағ елдерден келген барлық шабандоз,
Ұайран еткен жигитлерин Саркоптын.

Баз биреўлер етпес исти етипти,
Дослар жылап, душпан жағы күлипти,
Басылдырып барлық Саркоп жигитин,
Байрақларды жат ел алып кетипти.

Қандай себеп, буны қимлер биледи,
Дослар жылап, душпан неге күледи,
Қабағымды үйиўимнің себеби,
Аз да болса соған арым келеди.

Дедидағы Гүлайым,
Басқа жағын айтпады,
Тулпарының қасына,
Шаққан жүрип барады,
Сылап-сыйпап бедеўин,
Алтын ерин салады,
Ерин салып болғансан,
Аксаўытын кийеди,
Найзасын услап қолына,
Атқа ырғып минеди,
Сол ўақлары Сәрбиназ,
Душпанның ұайран салғанын,
Бир бәленин болғанын,
Аттан анық биледи,
Билседағы мәрт болып,
Шакалақлап күледи,
Астындағы тулпардын,
Тарап жалын өреді,
Шаўжайлап кейин қалмастан,
Гүлайымның кейнине,
Қалмастан бул да ереді,
Болған барлық ислерди,
Бир алладан көреді,
Не болғанын Саркопта,
Иши анық биледи.
Киятырып Сәрбиназ,

Хәр нәрсени ойлады:
— Ха, қудайым, қудайым,
Қабырғаны сөктің бе,
Ат суўытып кеткенде,
Абыройды төктің бе?
Курсаўлы қара наршалар,
Қалын қарға шөктің бе?
Мәқан еткен жайларым,
Ойнап-күлген сайларым,
Елсиз-суўсыз қалдың ба?
Қалмақтың ханы Суртайша,
Келип ұайран салдың ба?
Қырып-жойып қаланы,
Қанға былғап даланы,
Кәлегенди алдың ба?
Қайғы менен қарайып,
Қайыстың ба беллерим?
Байландың ба сөйлемей,
Сайрап тұрған тиллерим?
Қазан урып солдың ба,
Ашылған бағда гүлдерим?
Қалмаққа олжа болдың ба,
Саркоптағы елдерим?
Ат астында қалдың ба,
Ата-ана, инилерим?
Душпанға бенде болдың ба,
Менменсиген беллерим?
Усылай зарлап Сәрбиназ,
Өзин ар-сар етеди,
Сондай ислер болды деп,
Қызыл гүлим солды деп,
Көз алдынан көп болжаў,
Шубаландып өтеди,
Бийик таўдың басында,
Қанат қакқан сунқардай,
Қырық күншилик жол жүрип,
Терин басқан тулпардай,
Гүздин ўағы болғанда,
Гүли солған әнардай,
Гүлайым қыз қайғыда,
Түн уйқысын төрт өлип,
Ерте менен кешинде,
Оттай жанып қиятыр,
Қара түтин ишинде.
Кәхәрленип Гүлайым,
Қопарайын деп түбинен,
Таўға қолын созады,
Бәхәрде безгек болғандай,
Өне бойы қызады,
Келешектиң иси ушын,
Жүрерге жол сызады,
Болған ис келип алдына,
Батырлық кеўлин бузады.
Шыдамайды Гүлайым,

Кызларынан озады,
Тек-тек берип өзине,
Арттырады дәрманын,
Сондадағы бийшара,
Кемиталмаған қусайды,
Кеуілдеги әрманын,
Кәйткен менен пақырдың,
Алды алла пәрманын,
Жылайды, жылай, жылайды,
Көзиниң жасын булайды,
Зарланған менен не қылсын,
Болар ислер болған соң,
Ашылған бағда сарғайып,
Қызыл гүли солған соң,
Арылмастай қайғыны,
Алла басқа салған соң,
Гүлайымдай батыр қыз,
Озып кетти қызлардан,
Қызлар түе хауада,
Қанат қакқан газлардан.

* * *

Арадан көп уақ өтеди,
Ақылы батыр Гүлайым,
Мөртлик исти етеди,
Ұақытлы мезгил болғанда,
Таң атайын деп турғанда,
Мийуалыға жетеди.
Гүлайым келип қараса,
Болмас ислер болыпты,
Мийуалыға қалмақлар,
Келип ойран салыпты,
Суртайшадай ол қалмақ,
Мийуалыға келсе де,
Даласын ұайран етсе де,
Бузалмапты қорғанды,
Бузаман деп Суртайша,
Исенсе де күшине.
Құлпын бузып қорғанның,
Киралмапты ишине.
Сонда турып Гүлайым,
Не болғанын биледи,
Жарылмады кара жер,
Тек те ғана өлмеді,
Көзи тынып, тунжырап,
Қараны хешбир илмеді,
Сулқ боп түсти атынан,
Тек те ғана өлмеді.
Бир уақлары болғанда,
Шийрин жанын қыйнады,
Мөртлик етип Гүлайым,
Әбден есин қыйнады,
Бундай болған жаман ис,
Қыздың жанын қыйнады,

Ақылын алып аұрыұсыз,
Мысалы мәжгүн етеди,
Ар-сар болып турғанда,
Жадырап күн шыққанда,
Кейнинде қалған қызлары,
Атлар шауып жетеди,
Бундай болған ислерди,
Олар да келип көреді,
Көрип турып бул исти,
Жылайды да, жылайды,
Көзиниң жасын булайды,
Шыдай алмай биразы,
Ат үстинен қулайды.
Сонда турып Гүлайым,
Аттың жалын еседі,
Ашыұланып бул иске,
Алланың бул исине,
Батыр сонда көнеди,
Қапа болған қызларға,
Нәсийхатын береді:

— Бирин сиңди, бирин үлкен курдасым,
Бурыннан-ақ ақылгөйли сырласым,
Жылай бермең кула дүзде сарсылып,
Исенишли батыр қырық бир жолдасым.

Қайғы менен гүнирентип тасларды,
Көзден төгіп қан аралас жасларды,
Жылай бермей, батырларым, мөрт болың,
Қазандай қайнатпай кара басларды,

Меннен ақыл — көп сарсылып жыламаң,
Көп өкиніп, көздің жасын буламаң,
Беккем бууың беллеринди, досларым,
Нәмөрт исин етип дүзде шуұламаң.

Көп сарсылып жылағанды қояйық,
Женди түрип, беккем белди бууайық,
Елимизди ұайран еткен душпанды,
Харып-талмай күни-түни қууайық.

Хәммемиз де кирисейік талапқа,
Қылышларды салмайық биз қынапқа,
Шакканласып атларына мининдер,
Барайық тез өнип-өскен Саркопқа.

Аққан суудан атты айдап өтейік,
Қашқан жаудың кейининен жетейік,
Ел-халықты ұайран еткен душпанды,
Қырып-шауып, кимин бенде етейік.

Жыламанлар, не болғанын билейік,
Беккем етип белге қылыш илейік,
Кетсе дослар Суртайшаның қолында,
Қарсыласып халық ұшын өлейік.

Суртайшаға елди бенде еткеннен,
Елсиз, суусыз бунда өмир сүргеннен,
Ойланыңыз, өлген артық, досларым,
Бул дүньяда патша болып өткеннен.

Халық бизге қайыркымдық етти де,
Халық бизге батыр атак берди де,
Сол атларды ақлау үшін досларым,
Умытпайық сол халықты бизлер де.

Гүлайымдай батыр қыз,
Бул сөзлерди айтқанда,
Капа боп жатқан қызлардың,
Қууат енди бойына.
Жылағанды қояды,
Беллерин беккем бууады,
Енди не илеймиз деп,
Гүлайымнан сорады.
Сонда турып Гүлайым,
Айбатланып сөйлейди,
Сөйлей берип не деди:

– Ха, досларым, досларым,
Кейиниме ериңдер,
Дәрұазасын ашын да,
Қорғаншаға кириңдер,
Қорғаншаның ишинде,
Не болғанын билиңдер,
Белди беккем бууыңлар,
Көмиули жатқан оқ-дәри,
Соннан nobай алыңлар,
Алып nobай оларды,
Жасырып қапка салыңлар,
Әлбетте, досларым,
Жараксыз батыр болмайды,
Оқсыз батыр болмайды,
Атсыз батыр болмайды,
Күшсиз батыр болмайды,
Елсиз батыр болмайды,
Жерсиз батыр болмайды,
Кимлерге келип кетпеген,
Бул паянсыз дүнья бок,
Батырлық, байлық бир баска,
Қара күш деген кимде жок,
Жарактай орын тутпайды.

Сол уақлары болғанда,
Ақыллы батыр қырық қызы,
Дәрұазаны ашады,
Дәрұазаны ашқан соң,
Ишке кирип барады,
Көмиули жатқан оқларды,
Көмиули жатқан куралды,
Көмиули жатқан жайларды,

Шаккан ашып алады,
Алдыдағы билдирмей,
Орынлы жерге салады,
Оқты алып болған соң,
Ақ сарайға қалғанын,
Оқ өтпесин бизден деп,
Полаттан торы салынған,
Сауытларды шығарды,
Буннан кейин қызлары,
Алтын менен ойдырған,
Жалтыратқан қынабын,
Қылышты да алады,
Сөз қыскасын айтқанда,
Барлық урыс затлары,
Сол уақта таяр болады.
Сарыжай менен оқларды,
Қылыш пенен сауытты,
Таяр етип болған соң,
Атларына минеди,
Мийуалы менен хошласып,
Батыр тууған Гүлайым,
Қырық қызына бас болып,
Саркопка карап жөнейди,
Бул кеткеннен кетеди,
Әйне сәске жол жүрип,
Саркопка қызлар жетеди.
Саркопка келип караса,
Бузылыпты қаласы,
Уайран болған даласы,
Қызыл канға боялған,
Ой менен сайы, саласы,
Қасқыр қырған койдай боп,
Қалыпты адам баласы.
Буну көрип қызлардың,
Кейилге сыймай жапасы,
Әрман менен сол жерде,
Аға берди көз жасы,
Көз жасы ақпай не қылсын,
Кимнің кеткен анасы,
Кимнің кеткен атасы,
Кесилген гелле домалап,
Жатыр аяқ астында,
Не биреулер қыйсайып,
Жаны шықпай жатыпты,
Кәйткен менен пақырға,
Жарасы жаман батыпты,
Биразларын қалмақлар,
Қайта-қайта атыпты,
Оққа ушып биразлар,
Сеспестен ғана катыпты.
Сол уақлары Гүлайым,
Тиследи кесе бармақты,
Елеслетти көзине,
Қан жалаған қалмақты.

Кәхәрленсе не қылсын,
Саркоптайын шәхәрдің,
Бузылмаған жайы жоқ,
Бузылмаған жери жоқ,
Шубыртып мал айдаған,
Ақдәрьяны жайлаған,
Сыбай қонған ели жоқ,
Бұл елдерди жайлаған,
Ат басындай ери жоқ,
Қайсы бирин айтайын,
Көргенинің бири жоқ.
Сол ұақлары Гүлайым,
Бир жерге атын байлады,
Жаяу жүрип қаланы,
Бастан аяқ жайлады,
Ең болмаса қалада,
Кемпир, ғарры биреулер,
Қалғанды деп ойлады,
Бұл ойды ойлап Гүлайым,
Киятырса мунайып,
Күн батыста көп ғарры,
Түслери солғын пақырдың,
Қайғыдан көп хабары,
Бир нәрсени қоршалап,
Ортасына алыпты,
Өлген бир алты адамды,
Табытларға салыпты.
Бұны көрип Гүлайым,
Қайғы түсти басына,
Жууырып келген қусайды,
Ғаррылардың қасына.
Сол ұақлары ғаррылар,
Гүлайымды көреді,
Көре сала пақырлар,
Зарланады, толғайды,
Көзинің жасы моншақлап,
Қапада жатқан пақырлар,
Гүлайымды қушақлап:

– Айнанайын, Гүлайым,
Көз жасың қабыл болмады,
Қарғанды бир қудайым,
Қалмақтың ханы Суртайша,
Көрип те турған шығарсаң,
Ұйран етти қаланы,
Былғанды қанға даланы,
Биразларды өлтирди,
Биразлардың, шырағым,
Табанынан тилдирди,
Шапқыш деген тулпардың,
Туяқларын майырды,
Хауада ушқан акеунқар,
Қанатынан қайрылды,
Бұл қайғыдан қара жер,

Қақ бөлинип жарылды,
Көрип турсаң, шырағым,
Имарат қалмай бузылды,
Ақырзаман қурылды,
Бийгүна адам қырылды,
Аталан бала айрылды.
Ха, шырағым, шырағым,
Ғарры емес, жас едің,
Жас болсаң да, шырағым,
Толы көпке бас едің,
Усы турған Саркоптын,
Исениши сен едің,
Тирениши сен едің,
Қалмақ елди шапқанда,
Қашыпнедің, қайда едің?
Саркоптағы батырлар,
Батыр емес, бала екен,
Ақыллы ғой дегендер,
Ақыллы емес, шала екен,
Шала демей не дейин,
Атқа шаққан минбеди,
Тоғыз қабат сауытты,
Ийинге тартып киймеді,
Биразлары, шырағым,
Билеклерин сыбанып,
Белге қылыш илмеді,
Қаплап келген қалмақты,
Кирмей тұрып қалаға,
Бир илажын көрмеді,
Бундай исти етпестен,
Өкпелери сығылды,
Мылтықтың сести шыққанда,
Батырман деген ерлердің,
Еси аұды, жығылды,
Өзи менен жай болып,
Басы менен ғай болып,
Қорқып гөрге тығылды.
Мине бундай ислерди,
Көргеннен соң Суртайша,
Ғаулап кирди қалаға,
Қамал қылды күни-түн,
Жан шығармай далаға.
Жау қалаға кирген соң,
Нешшелерди шуұлатып,
Суртайшадай ол қалмақ,
Халыққа азап берген соң,
Батырсынып биразлар,
Жигитин ертип артына,
Найза өнгерип алдына,
Миндидағы атына,
Қарсы шықты жауларға.
Бир-еки күн жау менен,
Жағаласты, алысты,
Ғәда қашып кейнине,

Корка жүре шалысты,
 Бираз жерде, шырағым,
 Найзаласты, шабысты,
 Ақырында, шырағым,
 Қанға былғап терликти,
 Жигитлери Саркоптың,
 Көрсеталмады ерликти.
 Ағызып көздің жасларын,
 Жениддик енді бизлер деп,
 Суртайшаның алдына,
 Ийди келип басларын.
 Соның бири, шырағым,
 «Батырман» деген Бәйімбет,
 Садақ алған Сайымбет,
 «Ермен» деген Еримбет,
 Саркоптайын қалада,
 «Шермен» деген Шеримбет,
 Сарқырап аққан булақтай,
 Көбик шашқан буұрадай,
 Аузын ашып бақырған,
 Суртайшадай қалмаққа,
 Ол да тақат етпеди,
 Басын ийіп душпанға,
 Барлы-жоктан айрылған,
 Буның менен, шырағым,
 Есикке қойған тулғаныз,
 Байланды деп ойлады,
 Шалқып аққан сағаныз,
 Суртайшадай қалмақтан,
 Жыртылды әбден жағаныз,
 Соның бири шырағым,
 Жау келмей атып тул болған,
 Басын ийіп құл болған,
 Мынау қанға боялған,
 Алты бірдей ағаныз,
 Ар-намысын қолынан,
 Қалмаққа берди, шырағым,
 Өйткени олар, шырағым,
 Шығалмады тауларға,
 Файрат пенен қарсы турып,
 Бермеди соққы жауларға,
 Корқып, үркіп жүргенде,
 Аяғы түсті ауларға.
 Айнанайын Гүлайым,
 Алты бірдей ағаныз,
 Жаулар келген уақтында,
 Жасырынды тасаға,
 Душпан менен айкасып,
 Қол салмады жағаға,
 Қайсы бирін айтайық,
 Қай мәниге тартайық,
 Батырман деп жүргенлер,
 Батыр емес биразы,
 Қуры сымбат бой екен,

Беллескенде душпанды,
 Жығармыз деген шырағым,
 Қурғақ ғана ой екен,
 Көтерген олар кеуилин,
 Күнде қызық той екен,
 Күнлердің күни болғанда,
 Қалаға жау толғанда,
 Қамап қойған қой екен.
 Ха, шырағым, шырағым,
 Шырағы едің жарықтың,
 Озал баста ойлаған,
 Исениши едің халықтың,
 Сонша жыллар шырағым,
 Бедеулерди бакканда,
 Мийуалыдай атауға,
 Қоладан қорған салғанда,
 Усымеди етерин?
 Ақыллы болсан, сен балам,
 Жаудың келер уақытын,
 Неге ойлап билмедің?
 Суртайшаның келгенин,
 Көз ашып неге көрмедің?
 Барды-жокты билгенде,
 Қалаға жау келгенде,
 Сен неге, жаным, келмедің?
 Қалаға келген жаулардың,
 Бир шетинен тиймедің,
 Усымеди етерин?
 Усымеди күткенін?
 Саркоптағы халықтың,
 Таусымастай көни едің,
 Күңдей көркі, сәни едің,
 Не себептен шырағым,
 Қорғанға қулыпты ұрғаның,
 Қаланды жау шапқанда,
 Қаяқтарға барғаның,
 Ойланып көр, Гүлайым,
 Басқа түсті ууайым,
 Келип тұрсан минекей,
 Уайран болған қаланның,
 Опатланған орнына,
 Тағы да, қызым, құлақ сал,
 Фаррылардың жырына,
 Түсинип ал, шырағым,
 Көп душпанның сырғына,
 Қапа болма, қарағым,
 Бул Саркоптың халқы,
 Жууғарада, шырағым,
 Суршаға олжа болмады,
 Қол қуысырып, бас ийіп,
 Алдына малын салмады,
 Бул қалада, шырағым,
 Батырлар да көп екен,
 Қылыш алып қолларға,

Бар күшин жыйнап, шырағым,
 Карсы турды жаўларға.
 Сондадағы, шырағым,
 Урыс көпке созылды,
 Ұайранланып бираздың,
 Орталары бузылды,
 Биразлардың маңлайы,
 Қылыш пенен сызылды,
 Суу болып аққан, шырағым,
 Көрдик дәрәя кызылды,
 Фарры да болсақ бизлер де,
 Бар күшти салдық, тырбандық,
 Тырбанған менен не келсин,
 Бир сорлының қолынан,
 Илмешек алып қолларға,
 Аўдардық жаўды атынан,
 Қырылса да душпанлар,
 Қайтнады сирә излерге,
 Қарыу қолдан азайды,
 Үстем болды бизлерге.
 Сондадағы, шырағым,
 Ола, зар болдық сизлерге,
 Сонлықтан да Суртайша,
 Сарқоптың халқын бассынып,
 Қара жақты жүзлерге,
 Картайса да атаныз,
 Қуғатлы екен, карағым,
 Турды жаўдың қолында,
 Жети күнлер шайкасып,
 Қалмақтың өлди қолында.
 Аллаяржан өлген сон,
 Қалмақлар бизди қорлады,
 Қорлағанын буннан бил,
 Көшесен деп зорлады,
 Суу орнына, шырағым,
 Көздің жасын иширди,
 Суртайшадай сур қалмақ,
 Шарап ишти, есирди,
 Ойран етип Сарқоптың,
 Халықтарын көширди,
 Жети күнлер айкасып,
 Өлтирди қалмақ атаңды,
 Бенде қылып, шырағым,
 Алып кетти анаңды,
 Алып кетти халқынды.
 Сайрап турған, шырағым,
 Қаўсырды душпан жағынды,
 Қайсы бирин айтайын.
 Тайдырды бастан бағынды,
 Түсирди қағып шақынды,
 Сындырды қалмақ сабынды,
 Ералмастан көшлерге,
 Пана етип дүзлерди,
 Тамақ та жоқ, аштан-аш,

Таслап кетти бизлерди.
 Бизлердің етер исимиз,
 Өликлерди сасытпай,
 Гөрге апарып көмемиз,
 Инансаңлар, шырағым,
 Соған жетти күшимиз.
 Енди айтар сөзимиз,
 Батыр болсаң, шырағым,
 Қырық қызынды ертип,
 Жыйна әбден күшинди,
 Суртайшадай қалмақтан,
 Алағөр шаққан өшинди,
 Кеткен елди, шырағым,
 Азат етип алты айда,
 Бунда алып келмесең,
 Сен де батыр емесең.

Сол ұақлары болғанда,
 Гүлайымдай мәрт сулуу,
 Айбатланды, бакырды,
 Қасына ерген қызларды,
 Шаққан сонда шақырды,
 Сол ұақлары қырық қызы,
 Гүлайымдай батырдың,
 Атын алып келеди,
 Аты қолға тийгенде,
 Ырғып оған минеди,
 Алдына найза салады,
 Гүлайымдай мәрт сулуу,
 Садакка оқ салады,
 Қасындағы қырық қызы,
 Алысқа сапар етпеге,
 Олар да белін байлады,
 Олар да тайяр болады.
 Барлық батыр қосылып,
 Кетейин деп турғанда,
 Суртайшаның елине,
 Аттың басын бурганда,
 Бир гарры шығып сөйлейди,
 Сөйлей берип не дейди:

– Ха, шырағым, шырағым,
 Асыраған әдиулеп,
 Атаң жатыр бул жерде,
 Соны көрсен болмай ма?
 Таласып емшек емискен,
 Алты аған жатыр бул жерде,
 Соны көрсен болмай ма?
 Өз қолынан, шырағым,
 Көмип кетсең болмай ма?
 Кетип қалсаң, шырағым,
 Бунысы не демей ме?
 Тууысканның кеулине,
 Кетпестей гийне келмей ме?

Еле де болса, шырағым,
Азғана ғана сабыр ет,
Мынау жатқан алты ағанды,
Өз қолыңнан көмип кет.

Сонда сулыұ сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

– Ха, аталар, аталар,
Жанын отқа жақпаған,
Ирети келген уақытта,
Геллени топтай қақпаған,
Қыямет күн туғанда,
Елди жаудан бақпаған,
Керек емес туысқан,
Керек емес булардың,
Туысқанлық жақыны,
Қалмақ келип қаланы,
Басты аяқ шолыпты,
Басып-женшип қалмақлар,
Бул қалаға толыпты,
Соларға қарсы турмаған,
Өзи келген жаулардың,
Ортасын ұайран қылмаған,
Булардай жаман туысқан,
Өлгени тәуір болыпты,
Өзлериндей адамнан,
Неге өшин алмады,
Суртайшадай қалмаққа,
Неге ұайран салмады,
Неге жексен қылмады,
Не себептен жаманлар,
Жанын отқа жақпады,
Қарсы келген душпанды,
Қазық қылып қақпады?
Қорғапты басын, айбынып,
Ақмақтың тугып жолларын,
Көмбей таслаң далаға,
Шоқытынлар ғарғаға,
Халықтың арын алмаған,
Сыйы болсын сол буларға.
Ха, ғаррылар, ғаррылар,
Сөзиме кулақ салыңлар,
Душпанға қарсы турмаған,
Халықты азат қылмаған,
Бул усаған ағалар,
Өлигин де көмбендер,
Дүзде қалсын жаманлар,
Сизлерден мениң сорауым,
Жети күнде айқасып,
Душпан менен шайқасып,
Әрманда өлген атамның,
Кәбирин маған көрсетің.

Сол уақлары ғаррылар,
Алдына қыздың түседі,
Өлген жерин қарады,
Азғана уақтың ишинде,
Атасының басына,
Бул қызды алып барады.
Қушақлап сонда Гүлайым,
Атасының кәбирин,
Зарлайды да зарлайды,
Зарлай берип не дейди,
Зарлай берип бүй дейди:

– Кешир бизде болған болса көп хата,
Келалмадым қасыңызға таң ата,
Бас ушында әрман менен зар жылап,
Сәлем берди бул перзентин, жан ата.

Артық еди маған еткен зийнетін,
Бундаймеди әуел бастан нийетим,
Халың қалай, көтер ата басыңды,
Қапаланып келди мендей перзентин.

Мен кеткен сон көп азаптар көріпсен,
Ғайратланып етек-жеңди түріпсен,
Айтқандарың болмай енди, жан ата,
Қара жердің қушағына кирипсен.

Қамал етип қалмақ алып айынды,
Бұлдирипти сәнли салған жайынды,
Әрман менен жер дастанып калыпсан,
Қалмақ олжа етип дүнья-малынды.

Бул Суртайша шәхәринде келипти,
Қушақласып өңменинди езипти,
Басым келип сур қалмақтың қарыуы,
Жаным ата, жулынынды үзипти.

Күйик пенен бетке шығып жалының,
Әрман менен үзилипти жулының,
Өлгениңди өз көзімен көралмай,
Зар қақсап тур мен сыяқлы қулының.

Әрман менен ағызба көз жасыңды,
Жоқ қыларман саған душпан қасыңды,
Суртайшаның кейининен кууаман,
Тилеклес бол, көтер ата басыңды.

Буны қуып бедеулерге минемиз,
Сауытларды бир түймеден илемиз,
Аман болсақ алты айдан, жан ата,
Саркоп елин бунда алып келемиз.

Жарық қылып қараңғылық кешинди,
Алла маған бергей сениң күшинди,
Жаным ата, Суртайшадай қалмақтан,
Өлмесем аларман барлық өшинди.

Суртайшаның шәхәрине тарттым жол,
Тарыққанда перзентим деп бергил қол,
Кеттим мине сапар тартып қалмаққа,
Көрискенше ғаррыларым аман бол.

Гүлайымдай перийзат,
Суртайшаның елине,
Аттын басын бұрғанда,
Жол жүриўдин қәдеси,
Қызлары дабыл урғанда,
Қатарласып хәммеси,
Кетейин деп турғанда,
Сакалы аппак бир ғарры,
Тамақты салып ядына,
Албырақлап бийшара,
Жуўырып келген усайды,
Гүлайымның алдына.
Келип ғарры сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди:

– Мен жылайман бир қудайға зар-зар,
Қыслар болса үргин үрип, жаўар қар,
Айбатланған сәрқардасы қырық қыздын,
Аз да болса айтатуғын сөзим бар.

Жағылмағай бизге душпан күйеси,
Жуқпағай да сум қалмақтың кийеси,
Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар,
Қулақ салғыл Мийўалының ийеси.

Картайғанда неден болды гүнайым,
Усындайдан кете қалды қолайым,
Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар,
Иркилип тур, айнанайын Гүлайым.

Камаўларға түсип ғарры басымыз,
Әрман менен көзден ақты жасымыз,
Бундай ғана бахытсызлық тез келди,
Ағарғанда сақал менен шашымыз.

Аң излерге жоқ, шырағым, халымыз,
Сойып жерге сирә да жоқ малымыз,
Ойла буны, бир илажын ете гөр,
Бүгін жерге жоқдур шөрек нанымыз.

Жаў келгенде тағы естен талмайық,
Не берсең де аўқат етип, жалмайық,
Ойла балам, бир илажын етегөр,
Картайғанда аштан өлип қалмайық.

Сен бир жүрген айбатланған батыр ер,
Болған истин хәммесине салған сер,
Ғаррыларың аштан өлип қалмасын,
Гүлайымжан, бизге аўқат таўып бер.

Бахтымыздан не ис болса көрейик,
Өле-өлгенше кейинине ерейик,
Өлместей ет ғаррыларды, қарағым,
Қолды жайып ақ пәтия берейик.

Сол ўақлары Гүлайым,
Ғаррының айтқан сөзине,
Қулағын әбден түреді,
Айтқаны ырас буның деп,
Өзине саўал береді,
Ғаррының бираз сөзлерин,
Жүдә макул көреді.
Ойланып турып сол ўақта.
Буған кеўил бөледі,
Қасындағы қырық қызын,
Шақырып алып қасына,
Әри-бери ойласты,
Ойласып сонда Гүлайым,
Жай-жағдай айтып сөйледі.
Сөйлей берип не деди:

– Ха, қызларым, қызларым,
Ақылымды алыңлар,
Ха, қызларым, қызларым,
Иркилместен ат шаўып,
Бар қарыўды салыңлар,
Атты шаўып аямай,
Мийўалыға барыңлар,
Сарайдағы жемиске,
Батырып қолды салыңлар,
Аямастан хәм ашып,
Жетерлик жемис альпңлар,
Алғаннан соң, досларым,
Берги жайға кириңлер,
Берги жайдың ишинде,
Қақланған қойдың ети бар,
Оның қубла жағында,
Жемистин көп жайы бар,
Келешектин азығы,
Майы менен гүриш бар,
Нобай етип солардан,
Шаккан алып келиңлер,
Әкелип сол аўқатларды,
Ғаррыларға беринлер,
Ертеңнен қалмай, досларым,
Иркилип қалмай бул жерде,
Кейнимизден жетинлер,
Бүгін бизлер кетемиз,
Умытылмас ис етинлер,–
Дедидағы Гүлайым,
Өзи шаккан шеберди,
Бурыннан өтқир искерди,
Мийўалыға бас етип,
Сәрбиназды жиберди.

Мийуалыға кетиуши,
 Барлық гана ол кызлар,
 Кабыл алды батырдын,
 Айтқан барлық сөзлерин,
 Бармаймыз деп турмастан,
 Кууаныш каплап жүзлерин,
 Батырға берип үдесин,
 Астындағы атлардын,
 Жатық жалын таратты,
 Мийуалыдай атауға,
 Бедеудин басын каратты,
 Әйне песин уақытта,
 Шаңкай түстин шағында,
 Мийуалыға жол тартты.
 Бул кызлары кеткен сон,
 Гулайымдай перийзат,
 Шебер сөзин курады,
 Калмакка жол тартыуға,
 Қатарласқан ғаррыдан,
 Бас ийип жууап сорады.
 Сонда турып ғаррылар,
 Қолларын көкке жаяды,
 Әулийе коймай сыйынды:

– Жаратқан алла қудайым,
 Мына турған кызларға,
 Ғамқорлық етегөр,
 Әждарханы ат еткен,
 Хәбжыланды камшы еткен,
 Бахауатдин пирлерим,
 Буларға мәдет берегөр,
 Мәдинада Мухаммет,
 Түркистанда Хожаммет,
 Мына турған баллардың,
 Жолын сардай ашагөр,
 Душпанлардың көзине,
 Уулы зәхәрди шашагөр,
 Қаракларым, кызларым,
 Жаратканың яр болғай,
 Кыдыр деген атаңыз,
 Жолыңызға дус болғай,
 Бул кеткеннен батырлар,
 Қалмакка аман жеткейсиз,
 Суртайшадай калмакты,
 Әуере-сарсаң еткейсиз,
 Иркинишсиз, шырағым,
 Мақсетлерге жеткейсиз.
 Төнде жаны көбапты,
 Сенлер кайтып келгенше,
 Бизлер бағып турамыз,
 Уайран болған Саркопты,
 Жолыңыз болғай батырлар,
 Ғаррылар берди жууапты.

Сол уақлары Гулайым,
 Ендирмей сарғыш жүзине,
 Көп кууанды, мақтанды,
 Ғаррылардың ғайратлы,
 Хәрбир айтқан сөзине,
 Күнлер төмен уағында,
 Намазлыгер болғанда,
 Ғаррылардың сөзлери,
 Кууат берди өзине,
 Алдағы қыйын ислерди,
 Елеслетти көзине,
 Жүзи алмас қылышты,
 Беккем байлап белине,
 Суртайшаның елине,
 Сапар тартты Гулайым,
 Кырық кызын ертип изине.

* * *

Алкысса сөзди еситиң,
 Суртайшадай калмактан.
 Суртайшадай бул калмак,
 Сол кеткеннен кетеди,
 Олжа малды шубыртып,
 Елине аман жетеди.
 Елине аман жеткен сон,
 Қапа кеулин хошлады,
 Мал семизин каслады,
 Халықтың бәрин жыйдырып,
 Уллы тойды баслады.
 Бунын бундай тойына,
 Хәр жақтан батыр келеди,
 Палуанлар да келеди,
 Шабандозлар да келеди,
 Палкерлер де келеди,
 Қалендерлер де келеди,
 Шайырлар да келеди,
 Жыршылар да келеди,
 Усталар да келеди,
 Бақсылар да келеди,
 Келген барлық адамлар,
 Сүртінде қолы байланған,
 Саркоптын халкын көреді,
 Көре сөйлей береди:

– Ха, Суртайша, Суртайша,
 Не жазығы болды булардың,
 Неге мунша айдадың,
 Пақырлардың колларын,
 Тымшыйтып неге байладың,
 Неге бүйтип булардың,
 Байлағандай колларын,
 Саған азап берди ме,
 Билди ме анық жайынды,
 Байлағандай колларын,

Алыпеди айыңды?!
 Атана нәлет Суртайша,
 Тойламаймыз тойыңды,
 Не жазығы бар булардың,
 Халкын барып талапсан,
 Қырғын қылып қаласын,
 Қанға былғап даласын,
 Дүнья-маллар алыпсан,
 Ақылсыз, ақмақ Суртайша,
 Қыстың күни жазбеди,
 Көрингенін атқандай,
 Азамзат ушқан газбеди?
 Жылатқандай бір елди,
 Өзиннің малың азбеди?
 Бул исин болса Суртайша,
 Узак өмир сүрмесен,
 Жыйнаған бундай үөжиннің,
 Рәхәтін көрмесен.
 Талабың елди жылатыу,
 Ақ теректи қулатыу,
 Бизлер де толық ел едик,
 Астархандай теңиздің,
 Арасын жайлап жүр едик,
 Астарханды жайлаған,
 Кимлеримиз мал жыйнап,
 Кимлер балық аұлаған,
 Өзимсинген ел едик,
 Бизге де сая салмадың.
 Күнде салдың салықты,
 Фазап тигип теңизде,
 Қойдай қырдың халықты,
 Егиз туўса ешкимиз,
 Сеники болды биреуи,
 Бермегенге Суртайша,
 Зорлығыңды билдирдің,
 Қарсы шыққан адамды,
 Үш ағашқа илдірдің,
 Қалмақтың халқы биз едик,
 Қалмақтың ханы сен едің,
 Не азаптар бермедің,
 Халыққа не етпедің?!
 Атана нәлет Суртайша,
 Енди саған айтарлық,
 Сөзлеримиз бар еди,
 Мынау тұрған бенделерди,
 Қайтарыңыз елине,
 Булардың неден гүнасы,
 Далада жатыр хәммеси,
 Далада жатпай не қылсын,
 Болмаған соң панасы.
 Ха, Суртайша, Суртайша,
 Алдында тұрып жылаймыз,
 Көздің жасын булаймыз,
 Мына тұрған бенделерди,

Қайтарыуды өз елине,
 Өтинип сеннен сораймыз.
 Қайтарыңыз Суртайша,
 Буларды өскен жерине,
 Жаны сауы жетиссин,
 Рәхәт көрген елине,
 Жылағанда, Суртайша,
 Көздің жасын көриниз,
 Жеткендей етип елине,
 Азық-ауқат бериниз.
 Қуұатланып пақырлар,
 Кириссин ұлы талапқа,
 Қуұаныш сыймай койнына,
 Жетсин булар Саркопқа.

Суртайшадай залым хан,
 Бул сөзлерди еситип,
 Арандай аұзын ашады,
 Нак ашыуы келгенде,
 Аұзынан көбик шашады,
 Дәрхал тойды қойдырып,
 Қалаға жар урғызды,
 Қапталына Суртайша,
 Жәллатларын жыйғызды,
 Тойға келген адамлардың,
 Өзине қарсы шыққанлардың,
 Қанын ишти, ағызды,
 Хүкімге сөзин сыйғызды,
 Не бир мәрт жигитлердің,
 Желкелерин қыйғызды.
 Халықтың айтқан сөзине,
 Ашыуы келди, арланды,
 Адамларын Саркоптын,
 Азат етиң дегенге,
 Зая етті өмирин,
 Денесине қыздырып,
 Басты патша темирин,
 Не бир ғана ерлердің,
 Шығарды кара көмирин,
 Не биреуди Суртайша,
 Малдай етип сабатты,
 Азап берип көп ұақыт,
 Қайғыға қайғы жаматты,
 Қайтып шықпас зинданға,
 Нешше мыңдай адамды,
 Бир ақшамда қаматты.
 Өзине қарсы шыққанды,
 Қырып-жойып Суртайша,
 Дәрьядай кеули тасады,
 Айбатланған ерлердің,
 Көкірегін басады,
 Саркоптан келген халықтың,
 Аяқларын тусады,
 Мал орнына жумсайды,

Биразын коска косады,
Биразын дарға асады,
Биразының етине,
Кыздырып танба басады.

Еситинлер досларым,
Саркоптайын шәхәрде,
Түркистанның елинде,
Лақабы аскан, данкы аскан,
Еситкенде дауысын,
Сан мың душпан шууласқан,
Колынан кетип қарыуы,
Бахыты тайып басынан,
Үйиринен адасқан,
Ойыңызда бар шығар,
Хасыл туған Отбасқан.
Отбасқандай мәрт батыр,
Саркоптан шығып айдалып,
Қандай қорлық көрсе де,
Қалмақтың ханы Суртайша,
Не түрлі азап берсе де,
Дәртке жанып күймеді,
Мәртлік етті ол қайсар,
Нәмәртлікті сүймеді,
Кетседағы геллеси,
Қорқып-үркіп жауларға,
Жалынып басын иймеді,
Соның ушын оған да,
Суртайша тамақ бермеді,
Қыскартып сөзді айтқанда,
Ийт қурақым көрмеді.
Басқа ис оған аздай-ақ,
Шыққан уақта Саркоптан,
Екі қолын байлағты,
Батырдың көзін жайнатты,
Бенде қылып коймастан,
Үстине екі қап жүк артты.
Онда да батыр сыр беріп,
Қабағын хеш шытпады,
Ауырды мениң белим деп,
Тайсалақлап қашпады.
Асып талай белести,
Кәхәринен қалмақтың,
Арқадан сууық жел ести,
Қатты сууық ессе де,
Төртқырлап ескен кендір жип,
Ыйығын әбден кессе де,
Артық туған Отбасқан,
Посқан елге илести,
Екі қап жүкті аркалап,
Көп азаптар шегеди,
Усындай азап көрсе де,
Усындай болып жүрсе де,
Кайта-кайта төкпестен,

Әрманлықта көз жасын,
Өзин-өзи жубатты,
Азайтты қайғы наласын,
Дәри сеуіп емледі,
Кеуілдин қайғы жарасын,
Екі қап дәннің үстине,
Жаны ашып ол пақыр,
Көтерип гана салады,
Жолда қалған аңырап,
Ноғайлының баласын.
Екі қап дәннің үстине
Үш бала қосып аркалап,
Қорлықтарды көреді,
Бундай қорлық көрсе де,
Көштен қалмай жүреді,
Келгенинше қолынан,
Әдиллік тууры жолынан,
Бенде болған халыққа,
Отбасқан көмек береді.
Буны көрген адамлар,
Ырайынан қайтады,
Ырайдан қайтпай не қылсын,
Отбасқандай батырдың,
Келбетине қарасан,
Зая болған өмири,
Дозакка оны салғандай,
Шыққан қара көмири,
Аямасқа не илаж,
Өз еркине кетиуге,
Онда ерк, дәрман жоқ,
Мойнында зулым темири,
Халық оны аяйды,
Аяған менен не қылсын,
Суртайшадай сум қалмақ,
Жығасын кийген басына,
Қарамайды халықтың,
Көзден аққан жасына,
Отбасқандай батырға,
Умтылса да халайық,
Апармайды қасына.
Отбасқандай мәрт батыр,
Қайғы толып ишине,
Тисин қарс-қарс қайрайды,
Суртайшаның исине,
Өлмей қалса ақыры,
Көрермен деп кейинде,
Исенеди күшине,
Мәртліктен қайтыу дүньяда,
Емес маған ылайық,
Дейіп батыр ойлады,
Жылағанды қояйық,
Беккем белди байлайық,
Ақыры бір күн душпаннан,
Бұл өшлерди алайық,

Деген сеслер шыққанда,
 Қол қаусырып мақуллап,
 Басын ийди халайық.
 Қыйынлық ислер көрінди,
 Отбасканның жүзинен,
 Қалмақтың кеги көрінди,
 Оның екі көзинен,
 Халық түдер үзбеди,
 Турсадағы байлауда,
 Жүрди оның изинен.
 Соның менен Отбасқан,
 Екі қап жүкті аркалап,
 Нар түйедей байпанлап,
 Жетип еді қалмақтың,
 Мүшкіледейін шәхәрине.
 Отырсыз көріп досларым,
 Мына болған ойқанды,
 Мынау болған сойқанды,
 Усы ойқан ишінде,
 Отбасқан да бар еді,
 Отбасканның сықылын,
 Қалмақтың елі көреді,
 Халық тилегін тилеген,
 Хадал батыр екенін,
 Айтпастан танып биледи,
 Бизге де басшы болар деп,
 Қысым көрген көп халық,
 Кейинине ереді,
 Усы болған ойқанның,
 Бундай дәртке салыуға,
 Себеби де сол еді,
 Мине бүгін досларым,
 Суртайшадай қалмақтың,
 Жоны әптен қызады,
 Аұзын ашып бақырып,
 Қолын көпке созады,
 Көп күн асқан тойларды,
 Бир майданда бузады,
 Суртайшадай қалмақтың,
 Бундай болған тойларды,
 Бузыудағы максети,
 Көп ислерди етежак,
 Халықтың қайсар батырын,
 Жер менен жексен қылажак,
 Орынлады айтқанын,
 Суртайшадай сум қалмақ.
 Отбасқандай батырды,
 Толы көптің ишинен,
 Майданға сүйреп шығады,
 Негізги бизің душпан деп,
 Таныды оны, уйғарды,
 Бурынғы күни аздай-ак,
 Оған жаза үдетти,
 Бурынғы жаза аздай-ак,

Тағы салды дәўметти,
 Ханға қарсы болды деп,
 Бирнеше сапар қыйнаса,
 Ендиги сапар қыйнауы,
 Қарап турған адамның,
 Аяғынан шалды деп,
 Менменсиген батырлар,
 Ат астында қалды деп,
 Айдалып келген бул бенде,
 Халыққа ұайран салды деп,
 Жар урғызды қалаға,
 Шығарды жөллат далаға,
 Отбасқандай батырдың,
 Қасындағы ерлерди,
 Таслаттырды зинданға,
 Батырдың өзін байлатып,
 Алып келди жөллатлар,
 Суртайшаның алдына.
 Отбасқандай бул батыр,
 Екі қолы байлаулы,
 Жалаң аяқ, жалаң бас,
 Кирип келди ханынның,
 Алдына қыппа жаланащ.
 Туркын көріп батырдың,
 Ханда ийман қалмады,
 Айбатын көріп арсының,
 Бойында кууат қалмады,
 Сондадағы Суртайша,
 Сурлығын етти, сур болды,
 Шағауық кара жыландай,
 Жалаңлатып тиллерин,
 Қарады жән-жағына,
 Ысқырып көзін алартып,
 Отырды туұры тағына.
 Тахқа отырып болған сон,
 Көзін әбден алартып,
 Сур жүзин әбден кубартып,
 Тум-тусына қарады,
 Отбасқандай батырдан,
 Термелеп жууап сорады:

– Хәй, қутырған, қутырған,
 Ашып кара көзинди,
 Сораса жууап бермейсен,
 Хешкимди көзге илмейсен,
 Ким деп билдин өзинди,
 Буннан бетер қутырған,
 Сарғайтып әбден жүзинди,
 Питкерейин бе исинди?
 Екі қолың байлауда,
 Киргеннен кейин қалама,
 Жуұхаланып сен ақмақ,
 Нелер айттың халқыма?
 Ағызып көзден жасыңды,

Суулар киби еритип,
 Таудагы кайрак тасынды,
 Пәки менен бир кырып,
 Манлайда кыйгаш касынды,
 Ашып кара көзинди,
 Алайын ба басынды?
 Сен мени ким деп билесең?
 Көзге неге илмейсең?
 Көзинди ашып ийт сенин,
 Неге мени көрмейсең?
 Алайын ба жанынды,
 Талбурау менен буратып,
 Еки бирдей санынды?
 Салмадан суу аккандай,
 Ағызайын ба канынды?
 Кара тигип бахтына,
 Ойланып көр, кутырған,
 Нелер айттың халкыма?
 Саркоптайын шөхөргө,
 Ләшкер тартып барганда,
 Ат минип шыктың алдыма,
 Кесент болдын жолыма,
 Умытты деп жүрмедин,
 Умытканым жок оны да.
 Бабына исти келтирдин,
 Колындағы найзанын,
 Ушын жанга өтирдин,
 Жан жолдасым бар еди,
 Жети күнлик сауашта,
 Жети күнлик урыста,
 Оны шаншып өлтирдин,
 Умытты оны деппедин,
 Умытканым жок оны да.
 Өй, кутырған, кутырған,
 Ашып кара көзинди,
 Кол-аяғын байлаулы,
 Пәске тут энди өзинди,
 Жууыртпа энди кыяға,
 Акыл менен санаңды,
 Теүйп бузба, бийшара,
 Корганнан салган панамды,
 Кеширермен мүмкин мен,
 Алдыма келип сорасаң,
 Кеширилмес гүнаңды.

Сонда туруп Отбаскан,
 Кайрап тисин гижинип,
 Еки көзүн алартты,
 Керип төсүн пышакка,
 Суртайшаға сөйледи,
 Сөйлей берип не деди:

– Өй, Суртайша, Суртайша,
 Дәрьянын ылай сууындай,

Кызыл каным акканша,
 Көзди жумып көсиллип,
 Геүдеден жан шыкканша,
 Мынау турған жөллатын,
 Өңменге пышак сукканша,
 Көзден төгип жасымды,
 Иймеспен келип алдына,
 Мәртликке бәнт басымды,
 Сен де бир ийт кутырған,
 Тахка минип отырған,
 Ийт болмасаң, минекей,
 Ийт болмасаң, кәнекей,
 Мынау жүр тозып халкын,
 Барарына жери жок,
 Батарына көли жок,
 Кийими жок үстинде,
 Колын жайган өпенде,
 Неғып жүр мына каланда?
 Хәй, Суртайша, Суртайша,
 Аштан өлгөн өликти,
 Өнекей сай-салала,
 Көзлерин шокып, көсилтип,
 Фарга жеп атыр далала,
 Эдил болсаң Суртайша,
 Халкың бундай бола ма?
 Уакыт жетпей, ойлап көр,
 Кызыл гүлдер сола ма?
 Кан акпаса, жан шыкпаса,
 Кеүйлге дөртлөр тола ма?
 Көрдик мине көз бенен,
 Тентиреген халкыңды,
 Телбезер болған халкыңды,
 Ой, бийшара халыктар,
 Ой, бийшара халыктың,
 Тапканын алдың, таладың,
 Бир гана биз емес,
 Көптың канын жаладың.
 Хәй, Суртайша, Суртайша,
 Бөңдө болған халык та,
 Бир күни есин ол жыйнар,
 Есин жыйып, жең түрип,
 Белиндагы бек бууар,
 Файратланып езилген,
 Күн көрмеген халайык,
 Жағаннан келип бир тутар,
 Сендей-сендей акмакты,
 Жер жексен етип, жок етип,
 Акыры бир күн таң атар,
 Караңгынын ишинен,
 Жарыкка шыгар халайык,
 Сол уакытта сендейге,
 Өлим болар ылайык.
 Мен дүньяда жүрмеспен,
 Мен дүньяны көрмеспен,

Басым жерге киргенше,
 Сүйегим бәнт болғанша,
 Өтинип барлық гүнамды,
 Алдында бас иймеспен.
 Қолыңнан келсе Суртайша,
 Астыра бер дарына,
 Салдыра бер отына,
 Шыным усы шынында,
 Өтирик сөзди айтпайман,
 Кессендағы тилимди,
 Сындырсаң да белімди,
 Умытпайман хеш ұақыт,
 Бенде болған елимди,
 Ақыры азат етермен,
 Жайнаған қызыл гүлимди,
 Етпесем де мен азат,
 Ақыры бир күн халайық,
 Бундай болып жыламас,
 Батырлар тутқан полатлар,
 Тасты кессе тоқтамас,
 Кәдирли болар сол ұакта,
 Адамгерлик, арлы бас,
 Сол заманлар болғанда,
 Өли емеспен, тиримен,
 Тириниң мен де биримен,
 Сеннен аман босанса,
 Қайғыда халқым налымас,
 Мени хешбир умытпас,
 Турман мине алдында,
 Жойсандағы көзимди,
 Буннан бетер Суртайша,
 Қарайтсаң да жүзиңди,
 Қолыңнан келсе ски қыл,
 Айтып болдым сөзимди.

Сол ұаклары Суртайша,
 Айбалтасы қолында,
 Аларып турды орнынан,
 Аұзын ашып бақырды,
 Жәллатларын шақырды,
 Отбаскандай батырдың,
 Денесин уўға жайлатты,
 Ериксизден тум-тусын,
 Шандытты, тағы байлатты,
 Зулымлық, зорлық ислерин,
 Аяўсыз оған баслатты.
 Елдиң ери Отбаскан,
 Қайғыда жүзи кубарып,
 Кырық қулаш зиндан ишинде,
 Жата берди гүрсинип,
 Ертеси менен кешинде.

Суртайшадай залым хан,
 Өзине карсы шыққанды,

Усындай етип зарлатты,
 Халықты қойдай шуўлатты,
 Бенде болған халыққа,
 Хәм өзиниң халқына,
 Исledi қолдан келгенин,
 Етти оған билгенин,
 Мәз-майрам болып Суртайша,
 Орынлады дедигин.

Шуўлаған халық шуўлады,
 Жактылықты көрмеді,
 Атын айтса Тайшаның,
 Қурсын деп қолын сермеді.
 Патшаға бир пул, досларым,
 Кырылғаны халықтың,
 Қапа кеўлин хошлады,
 Шарап ишип мәс болып,
 Қайғыны қағып таслады,
 Суртайшадай зулым хан,
 Қайтадан тойын баслады,
 Баслағанда бул тойды,
 Данқы жерди жарады,
 Күн-түн сайын күшейди,
 Сирә ада болмады,
 Өзинше тасып төгилди,
 Суртайшаның дәўраны,
 Сол ұаклары болғанда,
 Ұақыт мезгил толғанда,
 Түркистанға жол тартпак,
 Буның неше кәрўаны.
 Кетер болды кәрўанлар,
 Шығып жазық далаға,
 Сатпак болды ўәжлерин,
 Түркистандай қалаға,
 Паршаның жүгин толтырды,
 Фәзийнели аршаға,
 Аршаның ишин толтырды,
 Макпал менен паршаға,
 Кәрўан басы көркейип,
 Түркистандай қалаға,
 Аттың басын каратып,
 Түйелерин жетеклеп,
 Кәрўанлар да жол тартты.
 Кыстың күни кара жер,
 Қайғы менен пақырдын,
 Заманасы тар еди,
 Бул кәрўанның ишинде,
 Бенде болған Саркоптын,
 Бир жигити бар еди,
 Ха, досларым, досларым,
 Бул жигиттин көз салып,
 Келбетине қарасам,
 Қалмақтан айы алынған,
 Аяғына қос кисен,
 Жаздырмас етип салынған,

Кулдай етип хәм онын,
Кулақлары кесилген,
Азап берип көп оған,
Мурныдағы тесилген,
Өлсе өлип қалар деп,
Өлмесе бул бенде,
Көшти тартып жүриўге,
Анық көмек болсын деп,
Алып жүрди қалдырмай.
Хәй, досларым, досларым,
Адамзаттың баласына,
Усыншама аямай,
Азап берер болар ма,
Ойлап қараң минекей,
Тусаў кесип аяғын,
Шунтыйтып еки қулағын,
Мынаў айдап баратыр,
Тум-тусы да тилинген,
Атаңа нәлет хайўанлар,
Аман қойған қаяғын?

Көрўанлар жөнep кеткен сон,
Арадан үш күн өткен сон,
Суртайшадай бул қалмақ,
Алтын кабак атады,
Тойды тойлап нешше күн,
Шаршаған соң хәлсиреп,
Сарайға келип жатады.
Усы жатқан жеринде,
Бир жаман түс көреді,
Бул түслерди көргенде,
Бир сур жылан шаққандай,
Орнынан шоршып оянды,
Оянды да қыйланды,
Бул көрген түсиниң,
Не екенин билмеди,
Жатып еди сарайда,
Хеш уйқысы келмеди,
Шыдай алмай Суртайша,
Орнынан турып кетеди,
Бир қоррашы шақырып,
Оған қорра тасла деп,
Түңги көрген түслерин,
Биримлеп баян етеди:

– Хәй, қоррашы, қоррашы,
Жорыйгөр мениң түсимди,
Қалай болса ашып айт,
Қыяға кеткен исимди,
Бүгин жатқан жеримде,
Балталы биреў келди де,
Көкирегиме минди де,
Сындырды қағып тисимди,
Арандай ашып аўзымды,

Қубартты мениң түсимди,
Шығалмадым астынан,
Салсам да барлық күшимди,
Турайын десем турғызбай,
Урайын десем урғызбай,
Аяққа басты пешимди,
Қайсы бирин айтайын,
Тыңламады сөзимди,
Астына басты бирден-ак,
Шөп шелли көрмей өзимди,
Сол ўақлары болғанда,
Қанатын жайып кара қус,
Бас ушыма конды да,
Шоқыды еки көзимди,
Бул не болар, қоррашы?
Ағызып көзден жасымды,
Суў ишимге қаратпай,
Қасыма келип бир бәле,
Жулып алды басымды,
Усы түсти көргели,
Қайысты жумыр билегим,
Қорққанымнан, қоррашы,
Қан қашыпты жүзимнен,
Жарылды әбден жүрегим,
Неге гана қорқпайын,
Балқыйды мениң сүйегим,
Безгек болған кисидей,
Қалшылдайды ийегим.
Душпаным үстем болды ма,
Маңлайдай ағып кара тер,
Албырамай асықпай,
Қорқып, үркіп, жалықпай,
Қорқып меннен тартынбай,
Бундай көрген түсима,
Дыққатланып салып сер,
Қарсы алдымда отырып,
Қоррашы буған жуўап бер.

Қоррашы сонда қозғалды,
Қорқып сонда қоррашы,
Қобызын алып қолына,
Етек-жеңин түринди,
Етек-жеңип түрмесе,
Шаққанлық исти етпесе,
Иси онын бир тийин,
Етежағы қыйынды,
Алақлап сонда қоррашы,
Албырақлап бийшара,
Әўлийе қоймай сыйынды,
Сыйынды да сөйледі,
Сөйлей берип не деди,
Бундай сөйлер алдында,
Қобыз алған қоррашы,
Аўзынан көбик шашады,

Бүккен еки дизеси,
Иймейип кобыз тартканда,
Кулағынан асады,
Жин кысқанда шерменип,
Кеули сондай тасады,
Суртайшаның алдында,
Қобызын шалып көп уақыт,
Өтирик пе, ырас па,
Қоррашы сөзін баслады:

– Ха, Суртайша, Суртайша,
Буннан алты ай бурында,
Умытсам бөлким, шырағым,
Үш-төрт жыллар шағында,
Түркістан деген шәхәрге,
Сапар тартып барыпсан,
Саркоп деген қалаға,
Барып ұайран салыпсан,
Кимин шауып кыйратып,
Бар тапқанын алыпсан,
Мұсылманның баласын,
Қосақлап қойдай шалыпсан,
Кайсы бирин айтайын,
Не билгенди қылыпсан,
Қырып-жойып қаласын,
Қанға былғап даласын,
Көп олжалар алыпсан,
Биразларың кул етип,
Биразларың тул етип,
Кейнине, ханым, кайтыпсан.
Билесең бе, Суртайша,
Шауып кайтқан елиннің,
Атса мылтық өтпестей,
Шапса қылыш кеспестей,
Батырлары бар екен,
Сен Саркопка барғанда,
Ол батырлар жоқ екен,
Саркоптың байтақ елиннің,
Кеулине олар тоқ екен,
Сендер шығып кеткенде,
Саркоптың көп халқына,
Аямай азап бергенде,
Нешше күнлер жол жүріп,
Елиңе аман жеткенде,
Көтерілген аспанға,
Тауға қурған шатырлар,
Саркопка қайтып келипти,
Жанағы айтқан батырлар,
Шәхәріне келипти,
Сеннен болған бәлени,
Бастан-аяқ билипти,
Билипти де батырлар,
Беллерин беккем бууыпты,
Оқ-жаракты қолға алып,

Тау, тоғайдан жол салып,
Кейнинизден кууыпты,
Тулпарларың аямай,
Күни-түни шауыпты,
Азабыңды еске алып,
Еслери оның ауыпты,
Кәхәрленип батырлар,
Нәлет айтып ханларға,
Жүректери сууыпты,
Қалмақтың ханы Суртайша,
Шешейин бул түсинди,
Тайынбай айтсам тағы да,
Қырын кеткен исинди,
Астархан теніз бойында,
Оның сулыу ойында,
Жол табалмай хәзирде,
Қабаклары қатыпты,
Дәрбенттин шығыс бетинде,
Астарханның шетинде,
Тек байланып жатыпты.
Ақыры бир күн жол тауып,
Шәхәріне келеди,
Сениң еткен исинди,
Келтиреді алдыңа,
Қарыуыңды көрсет деп,
Қылыш берер қолына,
Батырлық етсең Суртайша,
Әдиллик пенен так турып,
Иркиниш етпес жолына,
Сендей емес олар да,
Қолынан келсе алады,
Келмесе егер қолынан,
Бенде болып қалады,
Айталаман Суртайша,
Қаланды қамал қылады,
Ортаңа ұайран салады,
Келтирип еткен исинди,
Менменсиген еринди,
Қарқыратып шалады,
Мынау жатқан халқының,
Босатып аяқ-қолларың,
Азаптан азат қылады.
Хәй, Суртайша, Суртайша,
Жорысам бул түсинди,
Тағы айтсам, шырағым,
Қырыңға кеткен исинди,
Бурыннан қалған накыл бар,
Жаманлық қылсаң биреуіге,
Сол алдына келеди,
Өлтиремен деп биреуді,
Орлар қазса төртқырлап,
Сол адам бурын өледі,
Деген накыл шығарған,
Халық та көп ис биледи.

Батырлар келип калана,
 Канлар шашар далана,
 Менменсиген еринди,
 Буннан да бетер көбейтип,
 Кеўлиндеги шеринди,
 Салып колды алкымға,
 Ылақтай кылып биразды,
 Шырлатып басар тақымға,
 Менменшилик исинди,
 Түсирер, патшам, ядына,
 Саркопта еткен исинди,
 Келтирер анык алдына,
 Мойнына салып бугаўды.
 Усы келген батырдан,
 Әуели қудай, Суртайша,
 Айын жаман алынар,
 Мойның төмен салынар,
 Усы көрген түсиннен,
 Жарылса әбден жүрегін,
 Кайғыға тақат еталмай,
 Қорғасын киби балқыйды,
 Қорғасын киби сүйегін,
 Ха, Суртайша, Суртайша,
 Енди қарап жатпасан,
 Қолына кылыш алмасаң,
 Таўык киби жумырлап,
 Үстиннен жулар пәринди,
 Ұйран қылар бәринди,
 Өтпес пышак қолға алып,
 Сыйырады теринди,
 Ийелейди өзлери,
 Көлиң менен жеринди,
 Жалынып жағдай айтсаң да,
 Тыңламас хасла сөзинди,
 Буннан бетер сур етип,
 Солдырар әбден жүзинди,
 Қанат қаккан қара қус,
 Қамап алып, Суртайша,
 Шоқыса екки көзинди,
 Жанлар шықпай қалаңнан,
 Камал болып далаңнан,
 Сарқырап ағар қызыл кан,
 Ойлы-шуқыр салаңнан,
 Сондай саўаш болғанда,
 Айрыларсаң Суртайша,
 Еки бирдей балаңнан.
 Ағызса көзден жасынды,
 Қасына келип биреўлер,
 Мойнынның шыққан жеринен,
 Жулып алса басынды,
 Саркоптан келген батырлар,
 Ағзып суўдай қаныңды,
 Қызарған полат темир мен,
 Қарып еки саныңды,

Маскара кылып халыққа,
 Сөйтп әбден сыныңды,
 Алады екен жаныңды.
 Қалмақтың ханы Суртайша,
 Көрген ғана түсиннен,
 Усы ғана билгеним,
 Усы мениң сезгеним.

Сол ўақлары Суртайша,
 Жыландай зәхәрин жаяды,
 Аўзын ашып бақырып,
 Шыдамай бул сөзлерге,
 Жаллатларын шақырды,
 Жаллатлар шаққан келеди,
 Патша буны көреді,
 Патша буны көргенде,
 Қарсы қарап сөйледі,
 Ашыў менен Суртайша,
 Аппак муртын шыйырды,
 Қоррашыны сол жерде,
 Өлтириўге буйырды,
 Суртайшадай қалмақтың,
 Ишин гүман жайлады,
 Қоррашы да душпан деп,
 Сумлык маған қылған деп,
 Патша буны ойлады.
 Сол ўақлары жаллатлар,
 Қоррашыдай пақырға,
 Етти сонда зорлықты,
 Табанына от басып,
 Көрсетти әбден қорлықты,
 Талпынса да жаздырмай,
 Мойнына салды қурықты.
 Сол ўақлары қоррашы,
 Еки көзи аларды,
 Қан қалмай жүзи кубарды,
 Жан қыстаўда пақырдың,
 Еки көзи аларды,
 Мийримсиз патша жаллаты,
 Астына салып езгенде,
 Шырлады сонда қоррашы,
 Өз жанынан бийшара,
 Гүдерин әбден үзгенде,
 Ақ шашлы басын көтерип,
 Аўзы менен мурнынан,
 Ақтарылып қан келип,
 Өзиниң өлер алдында,
 Дәртлер қайнап ядында,
 Суртайшадай қалмаққа,
 Қәхәрленип сөйледі,
 Сөйлей берип не дели:

– Атана нәлет Суртайша,
 Ақылың жоқ ақмақсаң,

Алмайман деп жанымды,
Ишпекпедің зарлатып,
Бир қасықтай қанымды?
Ғар қатындай Суртайша,
Бир сөзінде турмадың,
Жалынып жағдай айтсам да,
Сөзіме кулақ салмадың,
Болар исти болжасам,
Оған кулақ салмадың.
Атаңа нәлет Суртайша,
Жөн билмеген бугадай,
Мурыныңды жыйырдың,
Денемнің барлық терисин,
Қамшы урып сыйырдың,
Қанымды кешіп бағана,
Ұадеңди жойып тағы да,
Өлімге мени бұйырдың.
Өлтирсең өлтир, Суртайша,
Ақыры бир күн өлім бар,
Мен өлермен, өлермен,
Бир қап тары ишерсең,
Қалған менен кейнімде,
Шийрин жаннан кешерсең,
Суу орнына, Суртайша,
Қызыл қанды ишерсең, —
Делидағы қоррашы,
Айтып соңғы сөзлерин,
Жәллатлардың қолында,
Өрманда жумды көзлерин.

Сол ұақлары Суртайша,
Тағы бир исин баслатты,
Қоррашының өлигин,
Гүржилерге таслатты,
Атқа тақты тумарын,
Қанын ишип, қан жалап,
Тарқатты тағы кумарын.

* * *

Бир күн ақшам өткенде,
Сәрсемби күн жеткенде,
Жұлдызлар тегис батқанда,
Сарғайып таң атқанда,
Суртайшадай сум қалмақ,
Көтеріп қалқан басына,
Қаладағы ләшкерин,
Жыйнап алды қасына.
Ләшкерлери келген соң,
Бедеулерин алдырды,
Айыптарын беккемлеп,
Сыйпатып ер салдырды,
Атларға ерди салған соң,
Белдерин беккем бууынып,
Қолға найза алған соң,

Сауытлар кийіп үстине,
Ләшкерлер таяр болған соң,
Суртайшадай сум қалмақ,
Көп исти түйіп ядына,
Бедеуге миніп беркиніп,
Ләшкердин түсти алдына.
Ләшкердин турып алдында,
Қылышын көкке көтеріп,
Аттың жалын ектеріп,
Ийніндеги қалқанын,
Жалтыратып төңкеріп,
Қорқынышлы, кәуіпші,
Суртайша сөзин баслады:

— Хәй, ләшкерлер, ләшкерлер,
Кейиниме ериндер,
Астарханды жағалап,
Дәрбент тауға барамыз,
Мәкан етип сол жерде,
Күни-түни жағамыз,
Жау келсе өтип аржақтан,
Тап жүректен атыңлар,
Салбыр болмай, ләшкерлер,
Алыстан аңлап көриндер,
Күш бермесе келген жау,
Маған хабар бериндер,
Жеңілсеңдер жаулардан,
Қашып ғана шықпаңлар,
Дәрбенттейін таулардан,
Төгіп қызыл қаныңды,
Шаттан шатқа сүйретіп,
Алдырарман жаныңды,
Өлсеңдер де сол жерде,
Кейін қашып шықпаңлар,
Қылышларды сермесіп,
Қарап турып сол жерде,
Найза түйреп жүйлендер,
Душпаңларды дос дейіп,
Кейинине ермеңдер,
Қарап турып жеңіліп,
Абыройды қолдан бермендер.
Келип едим сизлерге,
Усы сөзди айтыуға,
Мине мениң айтқаным,
Айтып та мине болғаным,
Руксат етің қайтыуға.

Сол ұақлары ләшкерлер,
Суртайшаның алдында,
Қорққанынан пақырлар,
Жерге басын ийеди,
Найзаларын қолға алып,
Мушларын әбден түйеди,
Шаққанласып хәммеси,

Атларға кайтып минеди,
Суртайшаның айтканын,
Бәри бирдей көреді,
Дәрбент таулар қайда деп,
Ләшкерлер тартып жөнеди,
Суұырып жердің шаңларын,
Аспанға шыққан шаңларын,
Кисинескен атлардан,
Қара булт көкке дөнеди,
Жакты нуры күнлердин,
Думан менен сөнеди.

* * *

Ендиги сөзди еситиң,
Гүлайымдай батырдан.
Гүлайымдай батыр қыз,
Қырық қызын ертип изине,
Тұлки жортпас түнейден,
Түнде жүрип келеді,
Сағал жүрмес сайлардан,
Сарғайып өтип келеді,
Қаршыға ушпас қалыңнан,
Қарайып өтип келеді,
Ийтелги ушпас иңірден,
Ийтинип басып келеді,
Небир-небир таулардан,
Небир-небир суулардан,
Иркилмей өтип келеді.
Киятырып Гүлайым,
Жол бойына қараса,
Биреуі жатыр қолы жоқ,
Биреуі жатыр аяқ жоқ,
Биреулер жатыр гелле жоқ,
Биреулер жатыр бөксе жоқ,
Қуры емес жол бойы,
Сеспей қатқан өликтен,
Бул өлген өликлерди,
Ашып көрсе Гүлайым,
Суртайша елди алғалы,
Байланған қолы мудама,
Өлгенлердің түр-түси,
Саркоптың анық адамы.
Буны көрип Гүлайым,
Қайғыланды, қарайды,
Гүл жүзлери сарғайды,
Хәр қайсысының басында,
Турады да зарлайды.
Күн-түн жүрип Гүлайым,
Арадан көп күн өтеді,
Бир ай он күн өткенде,
Он биринши күн жеткенде,
Бахыт қусы ушады,
Батырлардың қолынан,
Астарханға келгенде,

Адасып қалды жолынан,
Қанша қарыу етсе де,
Өталмайды батырлар,
Астархандай ушаннан.
Өйткени бул туңғыйық,
Аты шыққан қашаннан,
Қанша қарыу қылса да,
Өталмады бул маннан.
Сонда турып Гүлайым,
Акылы, хуушы артады,
Ойланып сол майданда,
Шаба бермей ылағып,
Атының басын тартады.
Атының басын тартып ол,
Қызларына созып қол,
Ат үстинде сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

— Ха, досларым, досларым,
Асықканды қояйық,
Мына ғана жерлерге,
Шатырларды қурайық,
Демди берип атлардың,
Үстинен ерди алайық,
Шаршап келген атларды,
Сабатларға бағайық,
Болар ислер болыпты,
Болған исти көрдинлер,
Қызыл гүлдер солыпты,
Нәмәрттин етип ислерин,
Жылағанды қояйық,
Асықканды қояйық,
Мынау тұрған теңизге,
Атларды салсақ өлемиз,
Онан да жолды қарайық,
Батырларым, ойласық,
Азғана сабыр қылайық.

Гүлайымның бул сөзин,
Мақул көрди қызлары,
Оның айтқан жерине,
Ақ шатырын қурады,
Астарханның жағасын,
Белгили мөкан қылады,
Кеуілди жәмлеп сол жерде,
Атлардың ерин алады,
Ерин алып атларды,
Сабатқа айдап салады,
Шаршап келген, аш болған,
Шабыс көрген атлары,
Керинип түсти сабатқа,
Турған жерден көп тойды,
Тийгендей аузы набатқа,
Қасындағы қырық қызы,

Гүлайымдай батырға,
Аяусыз хызмет етеди,
Палдан аўкат жегизип,
Күни-түни күтеди,
Тыныш жатып бул жерде,
Батыр кызлар сол жерде,
Алты күн демин алады,
Жолаушыдан сораўға,
Я киятқан кәрүаннан,
Хешбир хабар болмады.
Сонда турып Гүлайым,
Қасындағы қырық қызға,
Қарсы қарап сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

– Ҳа, досларым, досларым,
Атларың да дем алды,
Жатканды енди қояйық,
Шығарып алып сабаттан,
Атларға ерди салайық,
Шалқып атқан көлдерден,
Излеп жолды табайық,
Суртайшадай қалмаққа,
Барып ұайран салайық,
Құлдыққа түскен халықты,
Азаптан азат қылайық.

Гүлайымның бұл сөзін,
Мақул көрди қызлары,
Сабаттағы атларды,
Шаккан услап алады,
Биримлеп тарап жалларын,
Қайта-қайта тарады,
Жалларын тарап болған соң,
Үстине ерди салады,
Хәпзаматтын ишинде,
Хәммеси таяр болады,
Гүлайымдай батыр қыз,
Душпанына қас болып,
Көл менен тартып жөнеди,
Қырық қызына бас болып,
Астарханды жағалап,
Алты күн жол жүреді,
Әне, усылай Гүлайым,
Алты күн жол жүргенде,
Бир қараны көрмеді,
Алты күн анық өткенде,
Жетинши күн жеткенде,
Көлден тартты поррықты,
Атларға етип зорлықты,
Әйне сөске ұақытта,
Көз ушында көринген,
Бир кәрүанға жолықты.
Кәрүанды көрип Гүлайым,

Камшы басты тулпарға,
Шакканырақ жүрин деп,
Буйрық берди қызларға.
Алақуйын ат шаўып,
Сол кетистен кетеди,
Хәпзаматтын ишинде,
Көрингенге жетеди,
Батыр туўған Гүлайым,
Белине садақ байлаған,
Басын тигип өлимге,
Халқының гамын ойлаған,
Айбатланып ақырып,
Қабағы төмен жабылған,
Өз-өзинен танланды,
Мынау бир турған ким екен,
Қуырған ийттей сабынған,
Кәрүанбасыны көреді,
Көреді де сөйлейди,
Ақылды туўған Гүлайым,
Сөйлей берип не деди:

– Мен жылайман бир қудайға зар-зар,
Қыслар болса үргип үрип, жаўар қар,
Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар,
Азын-аўлақ иркилип тур кәрүанлар.

Қартайғанның болмас артық мийеси,
Өтириктің хеш те келмес жүйеси,
Айтатуғын бир-еки аўыз сөзим бар,
Тартқанларын қай патшаның түйеси?

Сары нарға алтын зерлер артыпсыз,
Аўмасын деп арқанды бек тартыпсыз,
Тартқанларын қайсы байдың түйеси,
Сапар тартып қай жерлерге барасыз?

Бул кәрүанның қай жақларға барарын,
Қайда барып, неге саўда қыларын,
Иркилместен хәм бул жерден жүрместен,
Кәрүанбасы, бергил бизге хабарын.

Сол ұақлары болғанда,
Қуўқыл кәрүанбасының,
Қызларға зейни кетеди,
Ышқы сыймай ишине,
Гүлайымдай батырды,
Шакаклап мазақ етеди,
Бирден ашық болып ол,
Жерине әбден жетеди,
Бундай қылық батырдың,
Сүйегинен өтеди,
Көп ақырет көрсе де,
Азғана сабыр етеди,
Кәйтсе де кәрүанбасының,

Бир жууабын күтеди,
Сонда турып кәрўанбасы,
Кеўлиндеги мүддесин,
Қалдырмай баян етеди,
Тәлимсип турып сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди:

– Ха, перийзат, кейиниңе ерейин,
Ашығымнан, олла, зыят көрейин,
Айдан аппақ бир сүйдирсең бетиннен,
Айтқанына толық жууап берейин.

Қартайсам-да жаным отқа жағайын,
Қушақласып мойнына қол салайын,
Ашыўланбай тартсаң мени койнына,
Болған истиң бәрин баян қылайын.

Қартайғанның болмас артық мийеси,
Күннен-күнге саўдырайды шүйеси,
Сорастырып бунда қандай исин бар,
Тартқанымыз Суртайшаның түйеси.

Түйе тартыў кәсібимиз мудама,
Санаўлы бендениң хәрбир қадамы,
Сорастырып бунда қандай исин бар,
Суртайшаның бизлер белли адамы.

Саўдагермиз, жанды отқа жағамыз,
Қашық емес кәйткен менен арамыз,
Алтын-гүмис артып қатар түйеге,
Түркистанның шәхәрине барамыз.

Түркистанға барып көп ўақ жатамыз,
Алтынларды қымбатына сатамыз,
Үш ай өтип, төртинши ай жеткенде,
Хасыл затлар алып кейин қайтамыз.

Атларыңның не деп басларын тарттың,
Кәйтсе де бул жерде сынбасын сактың,
Көп ўақ турдым, кәрўанларым иркилди,
Саллакылар, бул жолымды босатың.

Қырық бириңиз қырық бир атқа минипсиз,
Батырлардай саўытларды кийипсиз,
Мен билмеймен сенлер қайдан келипсиз,
Бул бойларда жигит излеп жүрипсиз.

Ашықлықтың отларына күйинлер,
Өлтирмейин, басларыңды ийинлер,
Апараман, қәдирлеймен, бағаман,
Бесеўиңиз бир өзиме тийинлер.

Сол ўақлары Гүлайым,
Бул кәрўанның сөзине,

Жаўған қардай борады,
Ашыўы келип арланды,
Айбат енди жүзине,
Кәйткен менен батырдың,
Көринди жаны көзине,
Иши жанып күйеди,
Бул сөзлерди еситип,
Бул киятқан кәрўанлар,
Суртайшадай қалмақтың,
Олжасы екенин билип,
Мәртлик исти баслады,
Сөйлеп турған кәрўанбасын,
Басып ушлап, яранлар,
Жағасынан уклады,
Гүлайымдай батыр қыз,
Жағаға қолды салады,
Нәмәртлик деген ислерин,
Ол кейинде қалады,
Такылдаған кәрўанбасын,
Көтерип аттан алады,
Ат үстинен Гүлайым,
Жаңағы айтқан сөзи ушын,
Бенде болған халық ушын,
Кәрўанбасын көсилтип,
Қарқыратып шалады,
Сол ўақлары қырық қызы,
Кәрўанның бәрин қырады,
Кәрўанбасын өлтирип,
Олжаны тартып алады.
Усылайынша қырық қызы,
Көп ислерди етеди,
Қарсы шыққан қалмақты,
Жер менен жексен етеди.
Сол ўақлары болғанда,
Аяққа кисен салынған,
Мойнына бұғау шалынған,
Үстиндеги кийими,
Аяғына басылған,
Фәрипликте пақырдың,
Бенделикте пақырдың,
Өкпеси әбден осылған,
Жаланаяқ, жаланбас,
Қайғы менен күни-түн,
Көзинен аққан қанлы жас,
Залымның көрген зорлығын,
Ийтлердин көрген қорлығын,
Зар жылаған мудама,
Нәйлаж болып бул иске,
Жол шетинде тур еди,
Баяғы Саркоп адамы,
Бул не сөз деп бийшара,
Қулағын сонда түреді,
Үзалмай берик кисенди,
Алшанлап басып жүреді,

Бундай болып турғанын,
Сәрбиназдай перийзат,
Анық ғана көреді,
Көре сөйлей береді,
Сол ұақлары сорлыға,
Түрлі сауал береді:

– Хәй, бийшара, бийшара,
Усыншама хорланып,
Усыншама зорланып,
Неден болды жазығын,
Яки қыя шөлдерде,
Жоқ болды ма азығын?
Хәй, бийшара, бийшара,
Полат кисен бекитип,
Аяғыңды қысыпты,
Қайғының дәрти күшейип,
Өкпенди де осыпты,
Еркиң кетип басыннан,
Қыя шөлдер көл бопты,
Көзден аққан жасыңнан,
Хабар еткіл халыңнан,
Халыңды сенін сорайман,
Сөйле енді сен бенде.

Сол ұақлары ол адам,
Не болғанын билмеде,
Қуғаннан бийшара,
Албырақлап сөйледі,
Сүрінсе де қыяда,
Аттың жалын өреді,
Арзын айтып бийшара,
Сәрбиназдай батырға,
Келип сәлем береді,
Сәлем берип сол жерде,
Басын төмен ийеді,
Басын ийип бийшара,
Қәне, не деп сөйлейді:

– Тарыққанда көзден ағар қанлы жас,
Қайғы менен жарылмай ма кара тас,
Бенде болып ағаң келди алдына,
Сәлем бердик, сау барсаң ба, қарындас.

Ашылмастай қайғы салды кудайым,
Күннен-күнге аұырлады уғайым,
Алдына кеп ағаң басын ийипти,
Сау барсаң ба, Сәрбиназ хәм Гүлайым.

Жасықларды жонып жеңген егеуін,
Жауға қарсы беккем буған белбеуін,
Ақ сақаллы ағаң келди алдына,
Сау барсаң ба, белге қуат тиреуім.

Суу түбинен шыққан хасыл құндызым,
Арқадан ах урып келген андызым,
Бенде болған ағаң келди алдына,
Сау барсаң ба, көкте жакты жұлдызым.

Кәтелесем ырайымнан кайтайың,
Душпаныңды жағаласып куртайың,
Көрип тұрсаң келбетимди шырағым,
Тәрип етип буның несін айтайың.

Кеулиме сыймайды қайғы-әрманым,
Жауды жеңбей тарқамайды кумарым,
Аяғымда кисен, бугау мойнымда,
Гүлайымжан, кетти бойдан дәрманым.

Жау азабы жаман батты жаным,
Мына залым қамшы урды мойным,
Көрип тұрсаң, оның несін айтайың,
Қара бетлер қан толтырды койным.

Бир мен емес бундай болған желкеси,
Сум душпанның бизге еткен көп иси,
Қарақларым, қайсы бирін айтайың,
Бенделердің усы халда хәммеси.

Азап көрип айдауларда жүрсем де,
Күнге қуурап, шөлде өмир сүрсем де,
Қарақларым, кейнимизден жетіпсиз,
Ыразыман тап усы күн өлсем де.

Бенде болған бийшара,
Бұл сөзлерди айтты да,
Ақ теректей сулады,
Қушағын жайып ол пақыр,
Шалқасынан қулады.
Сол ұақлары Сәрбиназ,
Секирип түсіп атынан,
Бенденің басын сүйеді,
Туұысқанбедің маған деп,
Интизар едім саған деп,
Қоршалап тұрған қырық бир қыз,
Ол пақырды сүйеді.
Бир ұақлары болғанда,
Жанағы жатқан бийшараның,
Жан енеди бойына,
Ол орнынан тұрады,
Сонда тұрып қырық бир қыз,
Оннан жолды сорады,
Аяғындағы кисенди,
Мойнындағы бугауды,
Бармақтайдан туұрады,
Артқан жүгин түсірип,
Бир түйени сояды,
Мейли алғанша пақырды,

Майлы етке тойғызды,
 Есин әбден жыйған соң,
 Майлы етке тойған соң,
 Бенде кеулин хошлады,
 Беккем бууып ол белін,
 Суртайшаның елине,
 Қайтадан жолды баслады.
 Алтын артқан көрұанларды,
 Гүлайымның қырық қызы,
 Олжалар қылып алады,
 Көрұанларды олжа етип,
 Гүлайымның топары,
 Бул кеткеннен кетеди,
 Күни-түни тынбастан,
 Жети күн жол жүреді,
 Жети күнлер жол жүріп,
 Астархандай теңізден,
 Жоллар тауып өтеді,
 Астархандай теңізден,
 Жоллар тауып өткен соң,
 Бир таслак тауға жетеди,
 Бул таслактан өткенде,
 Дәрбент тауға жеткенде,
 Гапылда қызлар қалады,
 Суртайшаның ләшкери,
 Алдын қамап алады.
 Сол уақлары Гүлайым,
 Қара шашын түйеди,
 Қәхәрленип қайтпастан,
 Қабағын тастай үйеди,
 Палуан батыр қырық қызы,
 Кейнине оның ереді,
 Түн түнегин как жарып,
 Қарсы жауға тийеди,
 Сарыйдан өлген аттай қып,
 Геллесин кесип жаулардын,
 Бир төбеге үйеди.
 Батыр қызлар қайтпастан,
 Батырлығын етсе де,
 Жердің жүзи қар екен,
 Дүнья сондай тар екен,
 Дәрбент таудың қасында,
 Сансыз ләшкер бар екен.
 Алдын қырдық дегенде,
 Арты толып барады,
 Артын қырдық дегенде,
 Алды толып барады,
 Атағы асқан қырық бир қыз,
 Қырып, шауып жауларға,
 Башарталмай барады.
 Қызды сауаш майданы,
 Зәңгиге зәңги қағылды,
 Бедеу аттың мойнына,
 Қаннан қызыл жағылды,

Атыс, шабыс күшейди,
 Шакмақтай отлар шағылды,
 Тийди ушы найзаның,
 Кести жүзи қылыштын,
 Адамзаттың геллесин.
 Не биреулер қулады,
 Шыдай алмай жараға,
 Түни менен сауашта,
 Қанлар акты далаға,
 Әрман менен сол жерде,
 Акты көзден жаслары,
 Атыс, шабыс күшинен,
 Гүниренти таудың таслары.
 Топ орнына қағылды,
 Адамзаттың баслары,
 Сарғайып таң атқанша,
 Билекке билек айкасты,
 Душпан менен батырлар,
 Әрмансыздан шайкасты,
 Бул айкасыу үстінде,
 Күшлерин әбден байкасты.

* * *

Түни менен болған сауашта,
 Гүлайымның үш қызы,
 Жәннеттен орын алады,
 Суртайшаның ләшкеринен,
 Қырық мыңы қаза табады,
 Сайлар менен шуқырлар,
 Қызыл қанға толады,
 Қырық мың адам өлсе де,
 Суртайшаның ләшкери,
 Кейнине ол қайтпады,
 Сонда да батыр қызларға,
 Тислери оңлы батпады,
 Жаулар қарыу салса да,
 Қызлар кейін қайтпады,
 Болдырса да майданда,
 Шаршадық деп айтпады,
 Қызлардың батыр екенін,
 Қалмақлар анық биледи,
 Бес жүз ләшкер қалғанда,
 Тағы алып келеді,
 Келген барлық ләшкерлер,
 Өлгенлердің орнына,
 Сауашқа баслап киреди.
 Гүлайымдай батыр қыз,
 Батырлығын билдирди,
 Ләшкерлердің биразын,
 Тас пенен урып өлтирди,
 Биразларын балықтай,
 Найза ушына илдирди,
 Сәрбиназдай батыр да,
 Суртайшаның ләшкерин,

Аттан жықты, сүйреді,
 Он-он бесін қосақлап,
 Найзаға бір түйреді,
 Атылған дүпен сестинен,
 Шабылған қылыш жүзинен,
 Батырлардың дәстинен,
 Қайрақ болған кара тас,
 Қауын киби сызылды,
 Сызылып шыдам бералмай,
 Пыт-шыты шықты, бузылды,
 Қанлы сауаш тоқтамай,
 Азғана ұак деп алмай,
 Бул урыстың салдары,
 Жети күнге созылды,
 Ұайран болды, бузылды,
 Биразлардың кеулине,
 Сыймады кайғы, әрманы,
 Жетіспеди буларға,
 Бир алланың пәрманы.
 Жети күн сауаш удайы,
 Кетти бойдан дәрманы,
 Сегизинши күнinde,
 Алдыңғы өткен түнinde,
 Гүлайымның еки қызы,
 Найза тийип майрылды,
 Қарсыласқан қалмақлар,
 Қанатынан кайрылды,
 Елли алты мың ләшкерден,
 Жау сол күни айрылды.
 Қан сасыды жарадан,
 Өликтің ийиси мүңкиди,
 Суусыз таслы даладан,
 Өне сауаш болғалы,
 Он күн өтті арадан.
 Арадан он күн өткенде,
 Он биринши ол күни,
 Анығы менен жеткенде,
 Қалмақлар қарсы туралмай,
 Найзаласып барынша,
 Қылышты қарсы уралмай,
 Қайта қашты қалаға.
 Гүлайымдай батыр қыз,
 Қолға ұслап қылышын,
 Қушағын әбден ашады,
 Қуып қашқан жаулардың,
 Барып жетип кейнинен,
 Балық киби шаншады,
 Көзи қорыққан қалмақлар,
 Аманлары аң-таңлап,
 Көзинің алды қанталап,
 Оннан сайын кашады,
 Гүлайымның қырық қызы,
 Алдын орап жаулардың,
 Қанын суұдай шашады,

Қарсы ғана шыққанын,
 Гүлайымның қызлары,
 Әждархадай жалмады,
 Он екінши күнinde,
 Қарсы шығар қалмақтан,
 Хешбир жан да қалмады,
 Қас душпанға батырлар,
 Хешбир сая салмады.
 Усылай болып, досларым,
 Қалмақлар қашып кеткен соң,
 Дәрбент таудың қасында,
 Батыр қызлар қалады,
 Шейит болған қызларды,
 Ақ жауып, арыу кепинлеп,
 Бийік жерге қояды.
 Атларын отқа жиберіп,
 Кийімлерин шешинди,
 Бул бир батыр қызлардың,
 Қан сорғалап мойнынан,
 Ушы топыр көп оқлар,
 Шешкен ұакта белбеуді,
 Саудырап түсти койнынан,
 Денелери қызыл қан,
 Барлық батыр қызлардың,
 Дәрман кетти бойынан.
 Сонда турып Гүлайым,
 Қызларына сөйледі,
 Сөйлей беріп не деди:

– Ха, қызларым, қызларым,
 Ха, досларым, досларым,
 Жатып қалсақ бул жерде,
 Қозғалмастан қалармыз,
 Қарап турып, жан дослар,
 Душпанға бенде болармыз,
 Ұақыт жетпей сарғайып,
 Қызыл гүл киби солармыз,
 Ақылымды алын досларым,
 «Жаулардан жаба бойы»,
 Деген ғана нақыл бар,
 Бул орыннан кетейік,
 Кетпестен қолдан намыс-ар,
 Ойласыңлар досларым,
 Бунындағы жөни бар,
 Атларға ерди салыңлар,
 Мына жатқан арыуларды,
 Алдыларына алыңлар,
 Хәр бириниз хәр жаққа,
 Күн шықпай турып барыңлар,
 Бундай қанлы жараларды,
 Қан ағазбай таңыңлар,
 Жырасында таулардың,
 Уйқылап бир дем алыңлар.
 Пайда бермес, досларым,

Аса көзсиз батырлык,
 Батырлықтың ақыры,
 Айта берсем, бир оқлык,
 Соның ушын досларым,
 Таптырмайды ден саўлык.
 Айтқанымды қылындар,
 Жуўап бердим, досларым,
 Жатақ жерге барындар,
 Хабар берген ўағымда,
 Тәўир болса жараңыз,
 Шақырған ўақытта, досларым,
 Қасыма таяр болындар.

Гүлайымның бул сөзи,
 Қызларға мақул болады,
 Отлап атқан атларын,
 Шаккан ушлап алады,
 Жанағы айтқан жерлерге,
 Биразы сапар тартады.
 Сол мәхәлде Гүлайым,
 Алладан тилеп тилегин,
 Саркоптың бенде адамын,
 Ушлап турып билегин,
 Мына сөзин баслады:

– Ха, жан аға, жан аға,
 Көзиң көрди минекей,
 Болған истиң барлығын,
 Алла бизиң басларға,
 Салды жәхан тарлығын,
 Бендем ғой деп бир аяп,
 Жеткермеди жарлығын,
 Ақыры бир күн, жан аға,
 Душпаннан өшти алармыз,
 Тербенбейди жүрегим,
 Енди мениң, ағажан,
 Сеннен артық тилегим,
 Белинди буў, женди түр,
 Бой жазып шыққыл далаға,
 Көринсе жаўдың төбеси,
 Жасырынғыл салаға,
 Көз-көреки ағажан,
 Аяқты баспа шалаға,
 Ебин таўып кирегөр,
 Суртайша жатқан қалаға,
 Аман-есен, ағажан,
 Қалаға барып киргейсен,
 Қалаға бенде халыққа,
 Қалдырмай хабар бергейсен,
 Кейнимизден Гүлайым,
 Қырық қызы менен атланып,
 Излеп келди дегейсен,
 Кеўилдин дәртин молайтып,
 Олар қарап жатпасын,

Найзасы болса сапласын,
 Арығы болса бапласын,
 Қарап турып пақырлар,
 Ертең саўаш болғанда,
 Кол байланып қалмасын,
 Таярлансын олар да,
 Суртайшадай қалмақтан,
 Алыў ушын өшлерин,
 Бизлер жетип барғанша,
 Тақластырып күшлерин.
 Аман болсақ бизлер де,
 Жатпаспыз қарап дүзлерде,
 Бир күн жетип барамыз,
 Жаў шығармай далаға,
 Қаланың сыртын қамармыз,
 Келгенинше коллардан,
 Бар қарыўды салармыз,
 Қоладан қорған салса да,
 Сондай берик қылса да,
 Аўзын таўып алармыз,
 Қалаға кирип бир күни,
 Душпанға ўайран салармыз,
 Қарсы шыққан жаўларды,
 Қарқыратып шалармыз,
 Хош аман бол, жан аға,
 Сәлем айтқыл бизлерден,
 Туўысқан хәм досларға,
 Сәлем айтқыл бизлерден,
 Ойнап өскен жасларға,
 Сәлем айтқыл бизлерден,
 Қул, гүн болған халыққа,
 Киятырмыз биз талпынып,
 Сол қуллықтан қутқарып,
 Шығарыўға жарыққа.
 Бар, кете бер, ағажан,
 Алла ашсын жолыңды, –
 Деген ўақта ол киси,
 Рәўана болды жолына.
 Гүлайымның қасында,
 Алты қызы қалады,
 Жол жүриўге ат ертлеп,
 Булар да таяр болады,
 Таяр болып барлығы,
 Кийимлерин кийеди,
 Гүлайымдай батырдын,
 Кейнине олар ереди,
 Аямай шаўып атларын,
 Бирим-бирим кеткенде,
 Шабыс пенен шалығып,
 Дедикли жерге жеткенде,
 Алты қызын ерткен,
 Гүлайымдай перийзат,
 Таўға қарап жол жүрди,
 Азғана емес мол жүрди,

Таң атар-атпас уақытта,
 Аяусыз атты шабады,
 Атты шаппай не қылсын,
 Жара жанға батады,
 Қайғы менен пақырлардың,
 Кабақлары катады,
 Күн шығып сәске болғанда,
 Арасынан таулардың,
 Бир булақты табады,
 Гүлайымдай батыр қыз,
 Бул булақтың бойына,
 Ақ шатырын курғызды,
 Жойылмастай мәңгиге,
 Тастан белги ойғызды,
 Кешегі болған урысты,
 Бул тасларға жаздырды,
 Сәрбиназдай билимпаз,
 Жақсылап жазды хатларын,
 Алтын менен бина етті,
 Өлгендердин атларын.
 Усы жерге келген сон,
 Атлардың ерін алады,
 Қатар питкен жуўсанға,
 Атларды айдап салады,
 Батыр қызлар бапланып,
 Кийимнин шаңын қағады,
 Қаны қатқан жараларын,
 Кайтадан оңлап танады,
 Жараларын танған сон,
 Жанлары жай табады,
 Дем алып сонда шатырда,
 Батыр қызлар жатады.

* * *

Алқысса сөзди еситин,
 Арысландай батырдан.
 Арадан күнлер өткелі,
 Арысландай мәрт батыр,
 Қарындасына өкпелеп,
 Елден безип кеткелі,
 Бул манайға жетипти,
 Дәрбент таудың етегин,
 Айрықша мөкан етипти.
 Ха, досларым, досларым,
 Арысландай азамат,
 Шыбын жанды қыяр ма,
 Бир сөз ушын бултыйып,
 Ишине пышак салар ма,
 Өзиниң қолын батырып,
 Айын әбден алар ма?
 Сол, айтпақшы, досларым,
 Әуел баста арсынып,
 Арысландай мәрт батыр,
 Елден шығып кетсе де,

Көзиниң жасын тыялмай,
 Қайғыланып кеуили,
 Қанасына сыялмай,
 Пышак салып өлерге,
 Өзин-өзи қыялмай,
 Көзи толып жасына,
 Еткен екен ол мөкан,
 Дәрбент таудың басына.
 Дәрбент жолға келген сон,
 Күндеги бунын талабы,
 Үлкен тастың жырасын,
 Пана етип жатады,
 Тамағы ушын таулардан,
 Кийик, кулан атады,
 Бир тойынып алған сон,
 Алты күн уйқылап жатады.
 Ыңыранарға кесел жоқ,
 Ислерине талап жоқ,
 Батырдың иши писеди,
 Жапанда жатқан жалғызлық,
 Көкейин әбден теседи.
 Каншелли ашыу етсе де,
 «Көрмеймен» деп кетсе де,
 Хорезмдеги елаты,
 Ериксиз еске түседі,
 Шыдай алмай бийшара,
 Ашшы шарап орнына,
 Булақтың сууын ишеди.
 Арысландай мәрт батыр,
 Он еки күн өткенде,
 Уйқысынан оянып,
 Келип булақ бойына,
 Отырар еди көп уақыт,
 Азап басып жүргенде,
 Ол да буған бир бахыт,
 Усылай етип хәр күни,
 Капа кеулин хошлайды.
 Мине бүгін Арыслан,
 Алты күн өтти арадан,
 Сауыт кийип үстине,
 Найзасын алып дәстине,
 Бир булақтың бойынан,
 Бойы емес, досларым,
 «Қара ширик» ойына,
 Арысландай мәрт батыр,
 Бул кетистен кетеди,
 Атаклы «Қара ширик»ке,
 Тезден барып жетеди,
 Жетип бундай жерлерге,
 Мергеншилик етеди,
 Арысландай батырдың,
 Қолы канға батады,
 Артықша тутып кумары,
 Көп кийикти атады,

Аткан барлык кийигин,
 Тулпарына артады,
 Жетилеңши күннде,
 Мәканына қайтады.
 Әйне сәске уақытта,
 Жетип келсе Арыслан,
 Акбулақтың бойына,
 Ак шатырлар қурылған,
 Сабы алтын қылышлар,
 Тасқа сүйеп қойылған,
 Ак отаудай туяғы,
 Қайшыланған қулағы,
 Бирталай дал бедеулер,
 Еркін тауға жайылған.
 Таң қалады Арыслан,
 Бундай болған ислерге,
 Акыры жоқ бийпаян,
 Түнде көрген түслерге,
 Жакын келип Арыслан,
 Шатырға анық караса,
 Кыстың күни жауар кар,
 Дүньяға шыккан жигитлер,
 Бир периге интизар,
 Артығырак периден,
 Ак шатырдың ишинде,
 Қатар жатқан қарыулы,
 Ак денели арыу бар,
 Ай десеніз аузы бар,
 Күн десеніз көзи бар,
 Қатар жатқан қызларға,
 Тағы анлап караса,
 Тереннен шыккан сағыздай,
 Көүпек емес нағыздай,
 Терен тениз ишинде,
 Жылтылдаған кундыздай,
 Еки беттиң ажары,
 Ак тауыктың канындай,
 Сымбаты оның сонындай,
 Әмирзая жұлдыздай,
 Толыксып жатыр шатырда,
 Бейиштиң хасыл нурындай,
 Таң атқанда көринген,
 Жәннеттиң жазғы пууындай,
 Айна тынық көллердин,
 Сылт етпей акқан сууындай,
 Кара қасы кыйылған,
 Перийзатты көреді.
 Буны көрип Арыслан,
 Акылынан аласты,
 Пери деп бир ойлады,
 Шайтанды деп ойлады,
 Хәр қыялға дөнеди,
 Не екенин билмеди.
 Ойланды батыр оғада,

Қозғалып турған орнынан,
 Шатырға жақын келеди,
 Жакын келип шатырға,
 Қапа кеулин хошлады,
 Батыр сөзин баслады:

– Моншақ киби көзден төгіп жасымды,
 Шырт уйқыда қақпай қара қасыңды,
 Ак шатырда жатқан барлық арыулар,
 Перимисиз, көтеринлер басыңды.

Тал шыбықтай тауланыпты беллерин,
 Ара шөлде қалғандай-ақ еллерин,
 Ак шатырда жатқан барлық арыулар,
 Көз ашып сөйлеңдер болса тиллерин.

Қайғы менен жасқа толып көзлерин,
 Запырандай сарғайыпты жүзлерин,
 Жууап берің сорауыма арыулар,
 Хош етсин кеулимди айтқан сөзлерин.

Дәрбент тауға атларыңды бағыпсыз,
 Найзаларды қара тасқа қағыпсыз,
 Айтқаныма толық жууап бериндер,
 Бул жерлерде қандай халда жатыпсыз?

Бул бойымнан кетпес мениң дәрманым,
 Усындайға дөне қалды заманым,
 Ак арыулар орыныңнан турынлар,
 Бир жууап еситпей кетпес әрманым.

Сол уақлары болғанда,
 Арысландай батырдың,
 Айбатланған дауысы,
 Қулағына барғанда,
 Уйқыда жатқан Гүлайым,
 Шайдай көзин ашады,
 Тарап қара шашларын,
 «Жау қамап алған екен» деп,
 Көтерди шаққан басларын.
 Барлық қызлар оянып,
 Жараға да қарамай,
 Орнынан ушып турады,
 Қарыуланып хәммеси,
 Қылышты қолға алады,
 Арысланның қасына,
 Айбатланып күш жыйнап,
 Қатарласып барады.
 Сонда тұрып Сәрбиназ,
 Қәхәрленди, бақырды,
 Арысландай батырды,
 Жекпе-жекке шақырды.
 Сол уақлары Арыслан,
 Мыйығын тартып күдеди,

Күледи де сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди:

– Бөхөр болса ушар көлдин газлары,
Суулар ағар тынбай қысы-жазлары,
Шабысармыз, тоқтап турын азғана,
Сау барсыз ба, Түркистанның қызлары.

Дауа болса иштин кетер дәртлери,
Батырлардың питер айтқан шәртлери,
Шабысармыз, тоқтап турын азғана,
Кайдан жүрсиз Мийуалының мәртлери?

Әуел баста неден болды гүнайым,
Усындайdan кетип жүр гой қолайым,
Көп жыл болды, атын менен таныспан,
Көрсейик, қолынды бер Гүлайым.

Айта берсең иште бардур терең сыр,
Мен емеспен қанға қумар түсі сур,
Батырлығың мәлім болды Сәрбиназ,
Қылышыңды қынабыңа сала тур.

Сол ұақлары болғанда,
Айбатланған батыр қыз,
Ақылы хайран болады,
Қылыш пенен кескендей,
Бирден турып қалады,
Ким екенін билалмай,
Ақылы лал болады.
Сонда турып Гүлайым,
Хәр бир айтқан сөзлерін,
Шеберлік пенен қурайды,
Алдында тұрған батырдың,
Жөн-жосағын сорады:

– Мен жылайман бир қудайға зар-зар,
Қыслар болса үргін үріп, жауар қар,
Қула дүзде ушырасқан азамат,
Аз да болса айтатуғын арзым бар.

Не себептен мыйық тартып күлесең,
Нақыл сөзлер айтып тағы илесең,
Буннан бурын бир ауылда тұрғандай,
Аттан анық атымызды билесең?

Маңдайыңнан ағызыпсаң теринди,
Ашалмапсаң кеуліндеги кириңди,
Жол сорапак бир-биреуден миясар,
Сизде баян етиң келген жөниңди.

Сонда Арыслан сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди:

– Айта берсем қыйын болар бизин хал,
Бул алдымда жатыр мениң бийик жар,

Айтқанына толық жууап берейин,
Ханымның басшысы, сөзге құлақ сал.

Жүйрик едим, туяғымнан майрылдым,
Ушқыр едим, қанатымнан қайрылдым,
Әрман менен жатырыппан далада,
Бир себептен елатымнан айрылдым.

Кетпес кара жағылды бул жүзиме,
Хешким құлақ салмай мениң сөзиме,
Әрман менен елатымнан айрылып,
Шийрин жаным көринди бул көзиме.

Аққу едим, жүрегімнен тийди оқ,
Денеме басылды мениң қызыл шок,
Қызлар, мениң ат-жөнімди сорамаң,
Жаным бар да, ақыл менен мийим жоқ.

Әрман менен сарғайды бул ақ жүзим,
Бузык емес, туұры еди негизим,
Әрман менен өткен жылы айрылдым,
Тууып өскен елим еди Хорезм.

Атлар шауып келдим бунда алыстан,
Аңлыған жау көбейип тур тум-тустан,
Тууып өскен елим уллы Хорезм,
Сорасандар атым мениң Арыслан.

Арысланман дегенде,
Айдай жүзи арыұдың,
Нурын төкти әлемге,
Хасыл гәухар шашқандай,
Балқыды барлық денеси,
Қорғасындай ерийди,
Қайғыда катқан жүйеси,
Күн қушағын ашқандай,
Көтерилди кеуили,
Таудан аққан булақтың,
Шалқып суы тасқандай,
Бул да сондай болады,
Бұлбилге сесин қосқандай,
Сондадағы Гүлайым,
Хешбир сырын бермеди,
Арысланбысан анық деп,
Оған қарсы жүрмеди,
Бул ұақытта сулыұдың,
Көтерилген кеулине,
Нелер келип кетпеди,
Сонда да сулыұ асықпай,
Булақтың турып бойында,
Бул дүньяның тарлығын,
Басқа салған барымта,
Алланың бундай жарлығын,
Жол сораған батырға,

Баян етти бастағы,
Болған истін барлығын.
Сонда тұрып Арыслан,
Келди қыздың қасына,
Келип қыздың қасына,
Узақ сөзин бастады,
Ортаға өзін тастады:

– Ха, Гүлайым, Гүлайым,
Түсімде көріп жүзинди,
Саркопка келдим еки ирет,
Излей-излей өзинди,
Қалжырап тұр бауырым,
Еситип мына сөзинди.
Көрсемдағы түсімде,
Барыңды сениң билмедім,
Табалмаған соң неше ирет,
Қайта ізлеп келмедім,
Сени ізлеп келсем де,
Қула дүзде қой баққан,
Таздан басқа көрмедім,
Ерип соның сөзине,
Уялғанымнан Гүлайым,
Саркопка қарап жүрмедім.
Бийкар болды бурынғы,
Қуу тазшаның айтқаны,
Умыт болды хәзирде,
Ашықлықтың қайғысы,
Бұл дүнья кимди қуртқаны,
Аман ғана бармедім,
Исенишли палуаным,
Аманбедін сүйгеним,
Аманбедін арыуым.
Азайтпады қайғыны,
Бұл жаратқан қудайым,
Дәрманымды қуртты ғой,
Қайғы менен уайым,
Кеширерсиз бурыннан,
Болған болса ғунайым,
Көрисейік қәнекей,
Қолыңды бер Гүлайым.

Сол уақлары болғанда,
Гүлайым қолын береді,
Арысландай батырын,
Қысып қыздың саусағын,
Қайғы-дәртин жояды,
Оның жаслық кеуілі,
Хәр тәрәпти шолады,
Сонда тұрып Арыслан,
Ақ бетинен арыудың,
Бір сүймекши болады,
Сонда сулыу сүйдірмей,
Арысланға еринін,

Сабыр етип сөйледі,
Сөйлей беріп не деді:

– Ха, Арыслан, Арыслан,
Қорып жалғыз басынды,
Паналапсан жасқаға,
Батырлықтың байталын,
Минип алып астына,
Ер салыпсаң қасқаға,
Мениң менен көрисиң,
Азғана ғана сөйлесің,
Кеуің кетті басқаға.

Қәйткен менен қыйын болды бизің хал,
Жас басымнан мениң болды ақылым лал,
Тумсығыңды тамағыма тақамай,
Мениң айтқан сөзлеріме құлақ сал.

Бір сунқарман келип қонған қолына,
Бирақта ол жүрмес ондай жолына,
Кейинине барлық қызларын ертіп,
Бай ізлеп жүр деп келмесін ойына.

Ырас мениң саған ашық болғаным,
Сағынып, сарғайып гүлдей солғаным,
Хәзир маған керек емес ашықлық,
Душпаннан өш алыу талап қылғаным.

Кеше-күндіз қалмақ шайқап толымды,
Тарттырды иітке оңы менен солымды,
Бай ізлеп жүр деп келмесін ойыңа,
Сүйме беттен, тартқыл батыр қолыңды.

Ашықлыққа хәзир жанып-күйесен,
Мақұл көрсем ақ бетимнен сүйесен,
Аманлықта усадым да қолыңды,
Өткен күнді енді кимнен көресен.

Қулақ салдым әуелгі айтқан сөзине,
Көзім түсті гүлдей солған жүзине,
Келгенлердің ат-жолына қарамай,
Бас салғаның ылайық па өзіне?

Қыстың күні жердің жүзі қармеди,
Кеуілі хошқа дүнья жүзі тармеди,
Қула дүзде қолдан усап, құшақлап,
Буннан артық ойлағаның бармеди?

Ашық оты жандырыпты ишинди,
Соның ушын алмақпысаң өшинди,
Қорқатуғын, үркетуғын адам жоқ,
Шық майданға түріпдағы пешинди.

Излегеним мениң ашық, бай емес,
Ләззетленип жатарға бұл жай емес,
Излегеним бенде болған ел-журтым,
Бундай күнде ашық маған сай емес.

Сол Ұаклары Арыслан,
 Не болғанын билмеди,
 Манлайдан аккан терлери,
 Көзи жерди көрмеди,
 Умтылып кызға барса да,
 Ак бетинен сүймеди,
 Қысынғаннан бийшара,
 Қарыс кирди жерлерге,
 Тек те гана өлмеди,
 Гүлайымның сөзлери,
 Балкып турған денеге,
 Атқан оқтай өтеди,
 Ойлан батыр дегени,
 Ақылын лал етеди,
 Сонда турып Арыслан,
 Қайрылып мойнын бұрады,
 Қыздың қолын қайта ұслап,
 Шеберлеп сөзін қурады,
 Басын ийіп батырға,
 Кеширим сонда сорады:

— Ха, Гүлайым, Гүлайым,
 Айтқаның ырас ақыллым,
 Кеширегөр ақыллым,
 Болса менің гүнайым.
 Аңлайын деп сырыңды,
 Аңлайын деп ойыңды,
 Барып едим қасына,
 Барғаннан соң арыұым,
 Қолың-тийди қолыма,
 Хә демеі-ақ сизлер де,
 Жүре бер дедин жолына,
 Батырлық сондай бола ма,
 Шешенлик сондай бола ма,
 Асылған менен бойыңа,
 Ақылсыз деп ойлама,
 Надан гой деп ойлама,
 Батырлығыңды билдиріп,
 Қылышыңды көтеріп,
 Сауашқа бойды сайлама,
 Қасыннан досты қашырып,
 Екі қолыңды байлама,
 Қудай салып ис болып,
 Келгеннен соң қасыма,
 Қыйынлық ислер болса да,
 Батырлыққа көндіріп,
 Белімди беккем қынадым,
 Ел шапқанын еситіп,
 Бар қарыұды жыйнадым,
 Сүйейін деп бетиннен,
 Тек те гана сынадым.
 Сынағанды билмейсен,
 Қайғы қаплап турғанда,
 Мәртликте ойнап-құлмейсен,

Ашыұланып бир сөзге,
 Өз алдына жүрмейсен,
 Халық төғдірін шешкендей,
 Батыр боп қалай жүресен?
 Хаплықпа батыр, хаплықпа,
 Шаплықпа батыр, шаплықпа,
 Батырлық бундай болмайды,
 Шешенлик бундай болмайды,
 Әдил сөзге, арыұым,
 Хешкімнің кеулі қалмайды,
 Менменсисе бир батыр,
 Душпаннан өш алалмай,
 Өзинің басын жояды.
 Жас көкірек батырсаң,
 Жаслығыңды қыласаң,
 Кеуілімди өсирдим,
 Әпиу еткіл сен-дағы,
 Гүнаңды мен де кеширдим.

Сол Ұаклары Гүлайым,
 Айтқанынан қайтпады,
 Қәтелік деп меникі,
 Алдындағы батырды,
 Қушағына тартпады,
 Қасындағы қызларына,
 Атларын шаққан алдырды,
 Тойынған барлық тулпарға,
 Сыйпап ерлер салдырды,
 Қәхәри сонда сулыұдын,
 Аппақ жүзін қаплады,
 Екі көзинің қарасын,
 Найза тийген жарасын,
 Отырып булақ бойында,
 Беккем етіп байлады.
 Арсынғаннан бул арыұ,
 Арысландай батырдан,
 Қашық тутты арасын,
 Қасындағы қызлары,
 Атка ерди салғанда,
 Дем алған соң тулпарлар,
 Жолға таяр болғанда,
 Гүлайымдай батыр қыз,
 Зәңгиге аяқ салғанда,
 Әйне аттын басын бурып,
 Енди кетейін дегенде,
 Арыслан турып сөйледи,
 Сөйлей беріп не деди:

— Мәдет бергіл беліме,
 Жаратқан жалғыз қудайым,
 Усыншама бассынып,
 Неген болды гүнайым,
 Айтатуғын сөзім бар,
 Атыңның басын тартып тур,

Айбатланған Гүлайым,
 Рухсат етсең арыұым,
 Ашыұды мен де қояйын,
 Сауығымды кийейин,
 Бир түймеден илейин,
 Шаккан услап жайлаудан,
 Мен де атты ертлейин,
 Қыйынлық исти көрейин,
 Елинді азат етиуге,
 Арыұым, көмек берейин,
 Душпаннан өш алыұға,
 Талмастай бар қарыұым,
 Мениң бундай арзыма,
 Жууап бергил арыұым.
 Жаұдың атқан оқлары,
 Билегиннен өтипти,
 Найза өткен жерлерден,
 Қан сорғалап кетипти,
 Күшли батыр сауашта,
 Денеге жара сала ма,
 Өзи кашқан жаұлардың,
 Кейининен қала ма?
 Буның болса Гүлайым,
 Нәмөртликтің үлгиси,
 Сауашты бурын көрмеген,
 Жаслығының белгиси,
 Алдаған сени арыұым,
 Қалмақтың кара түлкиси,
 Бул исине Гүлайым,
 Батыр түүе, баланың,
 Ериксіз келер күлкиси.
 Ха, Гүлайым, Гүлайым,
 Буннан былай абайла,
 Етпе бундай исинди,
 Қашса жаұды кууа бер,
 Кубарттағы түсинди,
 Бул барыстан қайтпастан,
 Душпанға көрсет күшинди.

Сол уақлары Гүлайым,
 Арысландай батырға,
 Айбатланып сөйледі,
 Сөйлей берип не деді:

— Ха, Арыслан, Арыслан,
 Қыскартқыл енді сөзинди,
 Батырсының бул жерде,
 Кубартпағыл жүзинди,
 Қанша батыр болсаң да,
 Билдің енді исинди,
 Батыр болсаң батыр бол,
 Ара шөлде талтаңлап,
 Мактама бирақ өзинди,
 Өзин-өзи мактаған,

Өгиз деген бир сөз бар,
 Көзинди ашып карағыл,
 Өз халыңнан хабар ал,
 Жалғыз басын жапанда,
 Жапалақ та сақлайды,
 Батыр карап жата ма,
 Батыр кисі қорқа ма,
 Өзин жаұға сайлайды,
 Қула дүзде қунтыйып,
 Зорға күнің көресең,
 Сөйтип турып Арыслан,
 Кімге ақыл бересең?
 Ауа, ырас айтқаның,
 Кашқан жаұды кууамастан,
 Батыр кейин қайта ма,
 Өзинің жайын билмеген,
 Хәр уақыт аман болар ма?
 Көзсізлік деген не керек,
 Байлық деген бир жузлық,
 Батырлық деген бир оқлық,
 Бараман десең өзиң бил,
 Бармасан да өзин бил,
 Елинен безген ерлерден,
 Хешбир кейин қалмайман,
 Хәм оннан көмек алмайман,
 Бенде болған халқымды,
 Ара шөлде ат шауып,
 Азаптан азат қылмасам,
 Сирә ат минип астыма,
 Қылыш услап қолыма,
 Неге шықтым дүньяға?
 Я өлермен, өлермен,
 Өлмей жаным сау болса,
 Суртайшадай қалмаққа,
 Барып уайран саларман,
 Өшимди оннан аларман, —
 Дедидағы Гүлайым,
 Сууырып алып қынаптан,
 Қылышты сондай жайнатты,
 Астындағы тулпарын,
 Көкке шауып ойнатты,
 Майда ескен желлерге,
 Жатық жалын таратты,
 Суртайшаның қаласына,
 Аттың басын қаратты,
 Арысландай мәрт батыр,
 Сол уақлары ойланды,
 Гүлайымның атының,
 Жылауынан услады,
 Услады да жылаудан,
 Мына сөзин баслады:

— Ха, Гүлайым, Гүлайым,
 Мен тасладым ашыұды,

Сен де тасла ашыўды,
Сениң менен ат шаўып,
Суртайшаның елине,
Атлар шаўып бараман,
Сол саўашта, арыўым,
Бар карыўым саламан,
Қалмақлардан өшинди,
Мен де барып аламан, —
Дейип сонда Арыслан,
Атына ерди салады,
Айылын беккем шалады,
Ақ саўытын кийеди,
Бир түймеден иледи,
Буның бундай исине,
Гүлайым карсы шықлады,
Ашылған гүлдей дөнеди,
Арысландай хадал ер,
Қырық бир қызға қосылып,
Сөске ўақта жөнеди.

* * *

Алқысса сөзди еситин,
Суртайшадай қалмақтан.
Суртайшадай сум қалмақ,
Болмас ислер болған соң,
Ләшкери қашып барған соң,
Ашыўы әбден келеди,
Халқын қамап қалаға,
Шығармады далаға,
Азаптағы халықтың,
Жерине әбден жетеди,
Бәршесин хабар етеди,
Шыбын жанын қыйнайды,
Қорғаншасын беккемлеп,
Бар карыўын жыйнайды,
Бенде болған халықты,
Қаранғыға қамайды,
Жазықсыздан пақырларды,
Күнде малдай сабайды,
Қайғыға қайғы жамайды,
Қалмақтың ханы Суртайша,
Қыянет исти баслайды,
Жап-жас ғана балларды,
Жанған отқа таслайды,
Азғана күн ол залым,
Кеўлин әбден хошлайды,
Жыласа да халықтың,
Көзиниң жасын көрмейди,
Бенде болған адамларға,
Бир жұтым суў бермейди,
Усылай етип Суртайша,
Азап берип халыққа,
Таярланды саўашқа.
Екеў болса таўығы,

Биреўин тартып алады,
Екеў болса ылағы,
Оған зорлық қылады,
Жалғыз малы болса да,
Ушығы деп ләшкердин,
Жалғыз малын шалады,
Сексендеги ғаррыны,
Ләшкерликке алады,
Басына қайғы салады,
Басын тартқан адамды,
Қарқыратып шалады.
Көрип бундай зорлықты,
Суртайшадай қалмақтан,
Халық бийзар болады,
Пақырлардың кеўлине,
Қара қайғы салады,
Бенде болған еллерге,
Сесин қосып пақырлар,
Күни-түни зарлайды,
Зарлай берип не дейди:

— Ха, қудайым, қудайым,
Салдың басқа уўайым,
Күннен-күнге көбейди,
Қайғы менен зарымыз,
Тамақ ушын қол жайдық,
Кетти беттен арымыз,
Еркимиз жоқ бул баста,
Хандики болды барымыз,
Қарамады жағдайға,
Суртайшадай ханымыз.
Саўаш болса майданда,
Ханның неси кетеди,
Өлсе халық өледі,
Бүлсе халық бүледі,
Бул патшаның қудая,
Бизде қасты бармекен,
Кисиге ўайран ғалғандай,
Өзиниң жери азбекен,
Айдарына малы бар,
Кийерине тағы-ўәжи бар,
Тағы-ўәжге зармекен.
Мынаны көрип отырмыз,
Гүнасыз бир халықты,
Қайғыда айдап келтирди,
Тамақ бермей, суў бермей,
Базын аштан өлтирди.
Үш күн болды Суртайша,
Қаланы камал еткели,
Дәрбент таўдан ләшкери,
Қырғын болып келгели,
Соннан бери Суртайша,
Жатса уйқысы келмеді,
Өзиниң шыбын жанының,

Каларын да билмеди,
 Еситиүимиз бар еди,
 Түркистанның елинде,
 Саркоптын пайтах елинде,
 Бир батыр бар деп еди,
 Кырык кызы бар изинде,
 Күшин жыйнап ол батыр,
 Мийўальдай атаўда,
 Жанға жайлы жайлаўда,
 Қырық қызын жаўға таярлап,
 Еситип едик жатыр деп,
 Ақ үзикли отаўда,
 Бенде болған елинин,
 Кеткенин билип батырлар,
 Куўып жеткен болар ма?
 Куўып келип батырлар,
 Тайшаға ўайран салар ма?
 Келегойса батырлар,
 Жарылқағаны қудайдың,
 Қутылғаны өлимнен,
 Бенде болған талайдың,
 Суртайшадан қутылып,
 Ашылғаны маңлайдың.
 Келсе егер батырлар,
 Алдына қарсы шықпайық,
 Досларым, сол бір қызларға,
 Найза үшін сукпайық,
 Суртайшаға өлим деп,
 Қалаға кирген батырларға,
 Күшимизди қосайық,
 Келген елдің ерлери,
 Исти бәржай келтирсе,
 Суртайшадай залымды,
 Азап пенен өлтирсе,
 Ашылар бизиң бахтымыз,
 Қутылып бундай залымнан,
 Хош болар ғана ўактымыз,
 Барсақ жайлы-жайларға,
 Сынбас хешбир сактымыз,
 Кешиктирей қутқарса,
 Усындай кара кайғыдан.
 Ха, досларым, досларым,
 Сол батырлар тез жетсин,
 Тилек сол бизиң қудайдан.

Күни-түни тыныш тапшай,
 Халық усылай зарлады.
 Сол күни ақшам ўағында,
 Қызыл кан суўдай тамады,
 Гүлайымның тулпары,
 Қаланы келип камады,
 Гүлайымның қызлары.
 Лап-лап атлар сабылды,
 Қаладан дабыл қағылды,

Қорғанға атқан оқлары,
 Шакмак киби шағылды,
 Гүлайымдай батыр қыз,
 Қорғанға жақын келеди,
 Қорғанға келип караса,
 Қола менен қуйыпты,
 Енлиги он кулаштай,
 Дәруазасын берк етип,
 Шойын менен қуйыпты,
 Бийиклигин карасаң,
 Ушқан куслар өтпестей,
 Караған көз жетпестей.
 Қызыл жүзи солады,
 Сол майданда Гүлайым,
 Жүдә хайран болады.
 Баяғы кеткен адамнан,
 Хешбир хабар болмайды,
 Ғайратланған батырлар,
 Қанша талап қылса да,
 Киралмады қалаға,
 Жата берди илажсыз,
 Шатыр тигип далада.
 Барарына есик жоқ,
 Кирерине тесик жоқ,
 Сонда турып Гүлайым,
 Барды-жокты аңласа,
 Қорғаншаға сүйенип,
 Қулағын салып тыңласа,
 Еки қолы байланған,
 Изей зиндан ишинде,
 Қайғы менен зарланған,
 Анасының даўысы,
 Қулағына келеди.
 Анасының даўысын,
 *Еситкенде Гүлайым,
 Еси кете жазлады,
 Иште анасы зарласа,
 Сыртта өзи бозлады,
 Тағы сонда батырдың,
 Бенде сонда халықтың,
 Келди ахыў-зарлары,
 Бул неси деп Гүлайым,
 Тағы жанып-күйеди,
 Қорғанға илаж еталмай,
 Бузып, жарып өталмай,
 Басын жерге ийеди.
 Арысландай мәрт батыр,
 Қушаклап қызды сүйеди,
 Сүйей берип сөйледі:

– Бизге арылмас түсип тур ғой уўайым,
 Тәғдиримнен сызған шығар қудайым,
 Көп сарсылып буўыныңды босатпа,
 Мәртлик еткіл, кайғыланба Гүлайым.

Кайғылансаң дөртке дөртлер қосылар,
Жолдасларын жау көрмей-ақ басылар,
Көп сарсылып буыныңды босатпа,
Қайтпас кеулин душпанлардан басылар.

Ашылғанда бағда гүлдер сола ма,
Себепсіз кеуілге дөртлер тола ма,
Қайтпас кеулин қайғы астында қалмасын,
Бұндай жерде батыр жылар болар ма.

Қайғыланба, бекем байла белінди,
Солытпағыл бағда ашылған гүлінди,
Атына мин, тағы талап етейик,
Бұл азаптан қутқарыуға елінди.

Сен жыласаң кетер бойдан қарыуың,
Аңсат мениң қарсы жауға барыуым,
Қайғыланба, атына мин, таярлан,
Сыр билдирип жылай берме, арыуым.

Арысландай мәрт батыр,
Сөзин тамам еткенде,
Сәрбиназдай ол сулыу,
Марадай көзі жайтанлап,
Көп исти салып ядына,
Бас ийип келип Сәрбиназ,
Гүлайымның алдына.
Келе сөйлей береді,
Сөйлей беріп не лейді:

– Бер қолыңды айнанайын жан апа,
Түспесін басына жәбириу-жапа,
Орынсыз жерлерге болмағыл қапа,
Мәртлик пенен белди бекем байлағыл.

Ойлап көр, бұрында кимлер өтпеген,
Нешше жыллар батырлық ис етпеген,
Олардағы жылап сендей далала,
Жау көрместен жерлерине жетпеген.

Қалмақ ханы кейиннен қуғанда,
Қылышласып, полат найза салғанда,
Ишки сырын билдирмеген Айпарша,
Оннан муңды кисі бар ма жәханда.

Ким биліпти, бұл жылаған исінди,
Қалмақлар еситип ермек қылғанды,
Яки танып байлаудағы көп халқын,
Оннан бетер хәл-дармансыз болғанды.

Ақыл алсаң, апа, енди жылама,
Орынсыз хеш көздің жасын булама,
Нешше күнлер көз жасты көл қылсаң да,
Қамаудағы халқың азат болар ма?

Оны қутқарыуға жыламау керек,
Көз жасты көл қылып буламау керек,
Бұл ислерде қайтпас ғайрат, батырлық,
Өле-өлгенше, апа, етейик тирек.

Қанат байлап ақ сұңқардай ушайық,
Сайраған бұлбилге нама қосайық,
Азат етип қул, күң болған халықты,
Менменсиген душпан кеулин басайық.

Сәрбиназдай мәрт сулыу,
Бұл сөзлерди айтқанда,
Гүлайымдай перийзатқа,
Қайғы менен қайысқан,
Белине қууат болады,
Қапаланған кеуили,
Қууанышқа толады,
Сәрбиназды қолтықлап,
Арысланның алдында,
Бұл бір сөзин баслады:

– Келиң дослар, қойдым қайғы-қапаны,
Шекпеймен қыяда жәбир-жапаны,
Қарыу салып қорғаншаны қулатып,
Жауды женип, сүрейик зауқы-сапаны.

Айтқандарын ырас Арыслан батыр,
Алда асалмастай бийик тау жатыр,
Қойдым енди қайғы менен қапаны,
Жатқанды қояйық, жыйылсын шатыр.

Аямастан төгіп маңлайдан терди,
Тарқатып кеуілден қайғылы шерди,
Шатырлар жыйылсын, енди жатпайық,
Бедеулерге бекем салайық ерди.

Кел, досларым, қатты желдей есейик,
Зулымның тамырын шорта кесейик,
Ғайратланып, кейнимізге қайтпастан,
Қорған түе, Дәрбент тауды тессейик.

Гүлайымның бұл сөзин,
Барлығы мақул көреді,
Қылышларын қолға алып,
Ұәделерін береді,
Мәртлик пенен батырлар,
Кеуілдерін хошлады,
Келип алып шатырға,
Топылыс жасап қорғанға,
Бұрынғы исін баслады.

* * *

Ендиги сөзди еситип,
Баяғы кеткен кисиден.
Сол кеткеннен ол пақыр,
Күн-түн демей кетеди,

Не бир асқан кыйынлык,
 Басынан оның өтеди,
 Сонда да пақыр иркилмей,
 Кыйынлыкка жол бермей,
 Көп өткелден өтеди,
 Кыя питкен таслардын,
 Кабырғасын сөтеди,
 Жасырып бойын бийшара,
 Көп хийлелик етеди,
 Күн-түн демей жууырып,
 Суртайшаның шөхөрине,
 Сол акшамда жетеди.
 Жасырып бойын, тын-тынлап,
 Шөхөрге келип киреди,
 Жасырып бойын, тын-тынлап,
 Кулағын да түреді,
 Излеп бенде халыкты,
 Арман-берман жүреді,
 Отырып дем алмастан,
 Түни менен гезеди,
 Аманатка ол пақыр,
 Хөш қыянет қылмастан,
 Бенде болған халыкты,
 Қолы босын қыдырып,
 Тауып алды тум-тустан.
 Бул барған пақыр тағы да,
 Шыбын жанын кыйнады,
 Хәр тәрәптен тағы да,
 Бенде халыкты жыйнады,
 Көпшиликтің алдында,
 Қуғаньш пежен пақырдың,
 Гүлдей жүзи жайнады,
 Қарар көзим халық деп,
 Белин беккем бууынып,
 Тағы да күшин жыйнады,
 Төсекке келип жатпастан,
 Сарғайып таң атпастан,
 Ертеректен бул кіси,
 Өзин сөзге сайлады.
 Халық жақсы тыңлады,
 Сонда тұрып сөйледи,
 Сөйлей берип не деди:

– Қабыл болды қудайым,
 Көзден асқан жасларым,
 Қуғылар ма қамаудан,
 Қайғыдағы досларым,
 Күннің түсіп сәулеси,
 Ерийди кара тасларым,
 Қайғы менен қападан,
 Ағарып еді шашларым,
 Мен бир хабар айтайын,
 Кулак салың досларым,
 Кулак салың балларым,

Кулак салың инилерим,
 Кулак салың аналар,
 Кулак салың аталар,
 Кулак салың балалар,
 Кулак салың келинлер,
 Кулак салың жеңгелер,
 Билесіздер өзлерин,
 Мен сорлының байланып,
 Қайғы менен ойланып,
 Жериме әбден жеткенмен,
 Саудагерге қосылып,
 Түйе тартып кеткенмен.
 Салыңды кисен аякка,
 Тағы бир кисен қолымда,
 Талай жерден өткенмен,
 Жылай-жылай камығып,
 Қабырғамды сөткенмен,
 Саудагерге қосылып,
 Талай жерге жеткенмен.
 Бул жерлерден кеткенде,
 Астарханның бойынан,
 Арқаға карап өткенде,
 Гәухардай көзим ашылды,
 Тасқынланған күн нуры,
 Үстиме мениң шашылды,
 Душпанның кеули басылды,
 Он жағымнан ай туұды,
 Сол жағымнан күн туұды,
 Себебинен булардың,
 Пайдасынан олардың,
 Қапа кеулим шалқыды,
 Қатып қалған қайғы-дөрт,
 Қорғасындай балқыды,
 Аман қайтып келгендей,
 Саркоптайын елиме,
 Сансыз бұлбил қонғандай,
 Бақшада қызыл гүлиме,
 Арылмастай, досларым,
 Тыйылып көзден жасларым,
 Қууат енди белиме,
 Бүгилген мениң белиме.
 Неге қууат енбесин,
 Кеулимдеги көп қайғы,
 Таралып неге кетпесин,
 Аузын ашқан душпанлар,
 Жерине неге жетпесин,
 Беккем белин байлаған,
 Сауашка өзін сайлаған,
 Он бесинен бермаған,
 Мийуалыны жайлаған,
 Ақ булт киби ағарған,
 Бағда құрған шатыры,
 Аман-есен келипти,
 Бул жерлерге жетипти,

Кырык ханымның басшысы,
 Халықтың сүйген батыры,
 Сүйинши берің досларым,
 Гүлайымдай батыр кыз,
 Ертип барлық ләшкерин,
 Кейнимизден келипти,
 Қаланың ойран болғанын,
 Әллекашан билипти,
 Бірақ та олар жол таппай,
 Астарханды айланып,
 Көп иркилип жүрипти,
 Кәлден тартып поррықты,
 Бенде болған елине,
 Түсириуге жарықты,
 Курал алған қолына,
 Барынша жумсап барлықты,
 Шашып таслап тарлықты,
 Өкпесинен шаншыуға,
 Халықты сорған сүликти,
 Қызларын ертип Гүлайым,
 Бул көрұанға жолықты.
 Саудагердин, досларым,
 Қашырды олар хәзлерин,
 Күлдей қылып ушырды,
 Шакаклаған мәзлерин,
 Өлтирип қарсы шыққанын,
 Тартып алды үәжлерин,
 Тартып алып үәжлерин,
 Жыйды тағы күшлерин,
 Аз да болса ол қызлар,
 Алды усылай өшлерин.
 Түйе сойып, той берип,
 Дарқан етти бизлерди,
 Соннан кейин Гүлайым,
 Суртайшаның елине,
 Аттың басын қаратты,
 Күн-түн демей жол тартты,
 Хабарыңыз бар шығар,
 Дәрбент таудың бойында,
 Болған барлық сауаштан,
 Суртайшаның ләшкери,
 Абайсызда камалап,
 Шыға қалды алдынан,
 Жаркылдағын қылышты,
 Алмақ болды қолынан.
 Бірақдағы батырлар,
 Хәшбир еркин бермеди,
 Қылышларын сермеди,
 Қарсы шыққан қалмақты,
 Қаңбақ шелли көрмеди.
 Бірақдағы қалмақлар,
 Көпшигин етти ақмақлар,
 Алдын қырдым дегенде,
 Арты толды ләшкерге,

Артын қырдым дегенде,
 Алды толды ләшкерге,
 Усылайша киристи,
 Сауашка батыр палуаны,
 Суұдай ағып қызыл қан,
 Қызды сауаш майданы,
 Кимлердин кетип геллеси,
 Тап болды әжел зинданы,
 Мине сонда, досларым,
 Гүлайым менен Сәрбиназ,
 Бар қарыуын жыйнады,
 Шыбын жанын қыйнады,
 Астындағы атлары,
 Көкке қарап атлығып,
 Ылақ киби ойнады,
 Атылған оқтың отынан,
 Қараңғы түн жайнады,
 Айрылды кимлер көликтен,
 Атлай алмады бираз ат,
 Сүйенискен өликтен.
 Атылды оқ жайлардан,
 Шурқыраған қызыл қан,
 Сарқып ақты сайлардан,
 Бул сауаштың көхәри,
 Көринип турды ол айлан,
 Өлик пенен төп болды,
 Дәрбент таудағы бул майдан.
 Әне сонда, досларым,
 Гүлайым менен Сәрбиназ,
 Сәнли қундыз сәүкеле,
 Кийип алды басына,
 Қолын былғап бир уақыт,
 Шақырды мени қасына,
 Мойнымнан қолын асырды,
 Қанғымай оқ тийер деп,
 Тасаға мени жасырды.
 Кулак салың досларым,
 Ақыл айтып көп уақыт,
 Маған буны тапсырды,
 Ал досларым, айтарым,
 Бенде болып Суршаға,
 Қызыл қанға батпаңлар,
 Кол, аяқты байлатып,
 Қуры қарап жатпаңлар,
 Қарап жатқан адамға,
 Қайерде бар рәхәт,
 Қарап жатқан адамлар,
 Ол да бир өли аманат,
 Шығамекен олардан,
 Адам деген салтанат,
 Талап қылып талпынсаң,
 Қандай қатты болса да,
 Бермегениң аласаң,
 Қарап жатсаң күн-түни,

Мийсиз мәгес боласан,
 Ақылсыз ақмақ, шын надан,
 Деген атақ аласан.
 Келиң берман, досларым,
 Бизлер бундай болмайық,
 Күни-түни зарланып,
 Жылағанды қояйық,
 Ғайратланып қайтпастан,
 Белди беккем буғайық,
 Азап берген душпанның,
 Тумсықларын уғайық,
 Өле-өлгенше, досларым,
 Намыслы, арлы болайық,
 Усылайынша күш жыйнап,
 Усылайынша жан қыйнап,
 Күн-күн таяр турайық,
 Излеп келген батырға,
 Жәрдемши бизлер болайық.
 Жәрдемсиз ис питеp ме,
 Шүу демесең жетеклеп,
 Көпирден түйе өтер ме,
 Жаксы сөзін болмаса,
 Ағайын сени күтер ме,
 Өзін тыныш болмасаң,
 Өмиpиң жаксы өтер ме,
 Тыңлаң тағы, досларым,
 Мен кеткенде батырлар,
 Сағаш пенен жаңлатып,
 Астарханның тауларын,
 Ишип еди қанғанша,
 Мөртликтің ант сууларын,
 Шаян менен жыланға,
 Қурып еди ауларын,
 Жаркылдатып қылышын,
 Женип еди жауларын.
 Излеп келген батырлар,
 Қарыуын тағы салады,
 Бедеулерге минип ап,
 Айылын беккем шалады,
 Ертен-бир күн иркілмей,
 Қалаға келип қалады.
 Соған дейін, досларым,
 Жанды отқа жағайық,
 Кириу үшін қорғанға,
 Әйне жолды табайық,
 Келген менен батырлар,
 Қалмақтың сырын билалмас,
 Аямай қылыш урса да,
 Мурадына жеталмас,
 Мына турған қорғаннан,
 Ат секиртип өталмас.
 Соның ушын, досларым,
 Бир илажын табайық,
 Қарап жатыу бизлерге,

Енди болмас ылайық,
 Отырсызлар, минекей,
 Көрдинлер ме, әнекей,
 Мынау қалмақ қаласын,
 Нан табалмай, аштан-аш,
 Жылап жүрген баласын,
 Көрдинлер ме, минекей,
 Мийримсиз көздің аласын,
 Жазықсызды жазалап,
 Тайшаның қылған шарасын.
 Бизлерден де бес бетер,
 Аш-жалаңаш елаты,
 Жатыр мине далада,
 Бизлер ушын биpазы,
 Түсти кеше қамауға.
 Бизлер жолды табайық,
 Бул талапқа, досларым,
 Солардың басын қосайық,
 Оларды да сағашқа,
 Ертеден тайяр қылайық, —
 Деидағы бул адам,
 Аузындағы зинданның,
 Қарауылды өлтиpип,
 Исін бәржай келтиpип,
 Қарауылдың кийимін,
 Баска адамға кийдиpип,
 Зинданның аузын ашады,
 Бенде болған қалмақларға,
 Бул саясын салады,
 Байлаулы қолын жаздыpип,
 Бул азаптан алады,
 Халыққа қосып хәмесін,
 Болған истін бәршесін,
 Бастан баян қылады,
 Олардың да кеуили,
 Бул сөзге хош болады,
 Сөйлеп турған адамның,
 Кейинине ереди,
 Ертенги болар сағашқа,
 Хәммеси таяр турыуға,
 Ұәделерин береди.
 Истін жөнин байкасты,
 Тууысқан болып хәммеси,
 Билекке билек айқасты,
 Ұәдени усылай берк етип,
 Таң атардың алдында,
 Жай-жайына тарқасты.
 Бул берилген ұәделер,
 Шындық пенен саналды,
 Биразлары түсинбей,
 Не болар деп қыйланды,
 Екинши күннің түнинде,
 Тағы халық жыйналды,
 Бул жыйналған топарға,

Кешегиден көбирек,
Еки есе халык келеди,
Максетлерин сөйледи,
Батыр кызлар жетисип,
Корғанды камап алғанын,
Дәрбенттеги ләшкерге,
Үлкен ұайран салғанын,
Булар анык биледи.
Баяғы келген ол адам,
Ортаға шығып бийшара,
Тағы турып сөйлейди:

– Кулак салың досларым,
Бойдағы нык күш пенен,
Таўлардың тасын тилипти,
Халден хабар алыўға,
Батырлар бүгин келипти,
Не қыламыз, кәнекей,
Суртайшадай душпанға?
Жатыр олар далада,
Ете алмай илаж қорғанға,
Алла да шыпа салмайды,
Қуры карап турғанға,
Хәси болсаң, досларым,
Ырайдан шаккан қайтыңлар,
Бас қосып ақыл айтыңлар,
Қорғанға олар кириўге,
Ойласып жол табыңлар.
Мен киргенде қалаға,
Услап алды далада,
Тыңламады сөзимди,
Шырлатып сонда сабалы,
Танытсам да өзимди,
Бул қалаға киргизди,
Байлап еки көзимди.
Байлаган соң көзимди,
Хеш нәрсени көрмедим,
Арбаға салып сүйреди,
Аяқ басып жүрмедим,
Қорғанның бул қапысы,
Қай жақларда, билмедим.

Сонда турған көп халык,
Басларын қасып ойланды,
Ойлаңды да қыйналды,
Қыяға атлар шаппады,
Қорғанның аўзы қайда екен,
Ойлап оны таппады.
Сонда турып бир адам,
Көпшиликке қарады,
Қарай берип адамларға,
Қапа кеўлин хошлады,
Былайша сөзин баслады:

– Ха, досларым, досларым,
Еле де болса еринбең,
Арамызда хасылдан,
Кимнің барын билейик,
Тарыққанда, досларым,
Жаксыны көзге илейик,
Әне, анаў зинданда,
Байлаўлы жатыр ғарры ана,
Соны алып келейик,
Озалдан да ол пақыр,
Халықтың нурлы панасы,
Исенишли хәзирги,
Гүлайымның анасы,
Буған ақыл табыўға,
Тек соның жетер шамасы.

Бул адамның айтқанын,
Көпшилик макул көреди,
Қол байланған ананы,
Зинданнан алып келеди,
Алып келип ананы,
Дәл ортаға қояды,
Жыйналған халык жалынып,
Сөздин басын қурады,
Қорғанға жол табыўға,
Үлкен ақыл сорады.
Мәз болып бул сөзлерге,
Қайғыда жатқан ол пақыр,
Мұрадына жеткендей,
Қапланып турған кара булт,
Как айрылып кеткендей,
Шешенлик пайда болады,
Гүрмелмей атқан тилине,
Арылмас күш тап болды
Қайысқан оның белине,
Рәўшанын қашырмай,
Алтын таңлы жазынын,
Келгенин билди сол ўакта,
Аққу менен ғазынын,
Хош болды ўакты оғада,
Келгенин биліп қызынын.
Сонда ана иркилмей,
Халыққа карап сөйледи,
Сөйлей берип не деди:

– Ха, балларым, балларым,
Ха, улларым, улларым,
Хал-дәрман неге қурымасын,
Байлауда тур колларым,
Қалмақ шаўып қаламды,
Байланды ғой жолларым,
Сөзиме кулак салыңлар,
Сенлерге менин айтарым,
Бул қорғанның досларым,

Дым жасырын сыры бар,
 Әйне түслик жолларда,
 Шығатуғын аузы бар,
 Ол ауызда досларым,
 Көп адамлар қойылған,
 Бул қорғаннан бес бетер,
 Қорғасын қола куйылған,
 Шойын менен ойылған,
 Тағы сондай бөнти бар,
 Ол қапыны сорасан,
 Үш жүз алпыс гилти бар,
 Бул гилтлердің ийеси,
 Бир билимпаз киси бар,
 Бүйерден кетип, досларым,
 Сол кисиге барыңлар,
 Барып соған, досларым,
 Хал-жағдайды айтыңлар,
 Ол киси де бизлердей,
 Тайшаға тисин қайраған,
 Қайғы менен пақырдың,
 Ишин зәхәр жайлаған,
 Оның да қолын Суртайша,
 Нешше ирет байлаған,
 Бул күнлери ол киси,
 Арқасынан илимнің,
 Аман ғана қутылды,
 Дузағынан өлимнің.
 Мениң айтар ақылым,
 Оннан гилти алсаңыз,
 Қапының бөрин ашыңлар,
 Сырттағы жатқан досларға,
 Хабар етип барыңлар, —
 Дегидағы қарт ана,
 Биреу көрип қояр деп,
 Алдыдағы ойына,
 Қара бултты пана қып,
 Қайысқан нардай бойына,
 Ақылын айтып хәммеге,
 Қайтып кетти жайына.
 Жыйналған көптин ишинен,
 Еки адам сайланды,
 Жаңағы жерге барыуға,
 Барып турып ол маннан,
 Азғана уақ жол жүрди,
 Азғана емес, мол жүрди,
 Жаңағы кеткен кисилер,
 Қараңғы қара булытты,
 Жұлдыздай қақ жарады,
 Қорғандағы кисиге,
 Хә демей-ак барады,
 Барып турып хәм булар,
 Жағдайларын айтады,
 Булардың түсти көп иси,
 Түсиндирип айтқанда,

Қапаланды ол киси,
 Шықыр-шықыр жанылды,
 Кетилген гүрек ол тиси,
 Сонда киси сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

— Ха, балларым, балларым,
 Қалмақ куртып халымды,
 Байланды еки колларым,
 Дизеден болып озадан,
 Көмилип еди жолларым,
 Менин айтқан сөзиме,
 Қулақ салын улларым,
 Хабарым бар сизлерден,
 Сизлердин де, шырағым,
 Хабарыңыз бар ғой бизлерден.
 Суртайшадай бул қалмақ,
 Қылышын әбден сермеди,
 Жылағанды көрмеди,
 Байлығына исенип,
 Халықтың жылап тапқанын,
 Астына басып төсенип,
 Кимлерге азап бермеди,
 Кимлер буннан өлмеди.
 Ха, балларым, балларым,
 Усындай дәрт көбейип,
 Кетти бойдан халларым,
 Ақылымды алсаңлар,
 Қорғанның гилтин берейин,
 Тайшаны жоқ қылыңлар,
 Кейниңизге ерейин,
 Жаксылықты, балларым,
 Мен де бирге көрейин,
 Жаксылық көрип жәханда,
 Еркін ойнап-жүрейин,
 Әрмансыз болып өлейин, —
 Дегидағы ол пақыр,
 Жаңағы келген адамға,
 Қорғанның гилтин бергенде,
 Тилеклес болып исине,
 Кейнине ерип жүргенде,
 Көрди патша тыншысы.
 Буны көрип ол залым,
 Шаккан басып жүреді,
 Бундай болған ислерден,
 Ханға хабар береди,
 Ханға барып бул ақмақ,
 Былайша деп сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

— Сениң ушын озада,
 Курбан бизиң жанымыз,
 Хәм сеники болыуда,
 Жыйған дунья-малымыз,

Сен болмасаң кудайым,
 Капылар еди халымыз,
 Себебинен патшаның,
 Күнге жетти колымыз,
 Хәр нәрсе айтсак тап-таяр,
 Табылып тур барымыз,
 Канға толды бул күнде,
 Канжар салған кынымыз,
 Бир хабарды айтайын,
 Қулак салғыл ханымыз.
 Хан болсан да хак ийем,
 Билмес исти етипсен,
 Келмес жерден жақсылық,
 Үмит пенен күтипсен,
 Бул қорғанның гилтлерин,
 Бир душпанға берипсен.
 Қараныз, кетти әнекей,
 Шаптырмақ болып қаланды,
 Қалана жаўды әкеліп,
 Ұайранлайды даланды,
 Ат астында қалдырмақ,
 Шырқыраған баланды,
 Димарынды куртажак,
 Бир аллана жеткермей,
 Айтқан арзыу-наланды,
 Қызыл канға толтырмақ,
 Шуқырлы сай, даланды.
 Адастың патшам жолыннан,
 Қамап алды душпаның,
 Келіп оңлы-солыннан,
 Айрыларсаң патшахым,
 Ғәзийнели малыннан,
 Қайсы бирін айтайын,
 Қорған салып қорғаған,
 Қалаң кетти қолыннан, —
 Деген ұақта Суртайша,
 Қан атлықты мурнынан,
 Уйқысынан оянып,
 Бир жығылды қырынан,
 Қылышын алып қолына,
 Сарайдың түсіп жолына,
 Аузын ашып бақырды,
 Ұазирлерин шақырды.
 Шақырған ұақта олар да,
 Шакқанласып келеді,
 Келгеннен сон Суртайша,
 Былайша бұйрық береді:

— Ха, досларым, досларым,
 Шакқан жүріп барыңлар,
 Ана ақмақтың қолынан,
 Қорғанның гилтин алыңлар,
 Алдыма әкеп тап бүгін,
 Қарқыратып шалыңлар, —

Дедидағы Суртайша,
 Бұйрық беріп буларға,
 Қайтып кирди сарайға.

* * *

Қорғанның гилтин алған соң,
 Қуғанды булар оғада,
 Қорғанды қорғап тұрғанлар,
 Көп жақсылық қылған соң,
 Барған екі кисиниң,
 Шадлық толып кеўлине,
 Гилтти алған кисини,
 Ертип алған кейнине,
 Дөрьядай кеўли тасады,
 Алдында жүріп ол пақыр,
 Беклеули тұрған есикти,
 Бирим-бирим ашады.
 Усылай етип пақырлар,
 Қуғаныш нурын шашқанда,
 Күшін қосып хәммеси,
 Көп есикти ашқанда,
 Далаға енди шығыуға,
 Гилтин салып ашыуға,
 Он төрт есик қалғанда,
 Бойдан қуғат кетеди,
 Қабысып қардай атқан оқ,
 Жүректен келіп өтеді,
 Жайдың оғы тийгенде,
 Қабырғасын сөтеді,
 Сол ұақта патша аламы,
 Әйне буган жетеди,
 Келдидағы ол ийтлер,
 Булардың құртты жүйкесин,
 Бийқар етти тағы да,
 Шығамыз деген дәмесин,
 Қаратып мылтық ауызын,
 Қамап алды хәммесин.
 Ишти дөртлер жайлады,
 Ханнан келген ақмақлар,
 Өз күшлерин сайлады,
 Кимнің қолын байлады,
 Кимин жаман қыйнады,
 Қапалықтан пақырлар,
 Ханасына сыймады,
 Ханнан келген ақмақлар,
 Тек азап пенен қоймады,
 Қысым етти жанына,
 Қызарып тұрған темирди,
 Олардың басып санына,
 Азаптын ауыр қайғысын,
 Жеткеріп тағы басына,
 Айдап келди хәммесин,
 Суртайшаның алдына.
 Сол ұақтары болғанда,

Суртайша басын көтерип,
 Көтерип басын ол акмак,
 Доңыздай мурнын жыйырды,
 Урған уақта керилип,
 Кылышының қыр беті,
 Денениң бәрін сыйырды,
 Ашыұланып, арланып,
 Өлтириуге буларды,
 Жаллатларға буйырды.
 Айтқанын қылып олары,
 Табылып тағы бір жерден,
 Ойлап жүрген ойлары,
 Ақ терекке жеткендей,
 Қысқа ғана бойлары,
 Қуғанышы сыймай койнына,
 Жанағы тұрған ерлердин,
 Салды арқанды мойнына.
 Сөйттидағы залымдар,
 Денесін шатқа түйретти,
 Әбден жаны шыққанша,
 Арман-берман сүйретти,
 Биразы қан ишиуге,
 Қасқырдай көзін үйретти,
 Усылай етип Суртайша,
 Олардың көзін ойдырды,
 Малдай қылып сойдырды,
 Илимпаздың орнына,
 Исенишли адамнан,
 Тап сол уақта қойдырды.
 Буны билген усайды,
 Қалада басын қураған,
 Азабында залымның,
 Күни-түни зарлаған,
 Ақырет көрген, қорланған,
 Қарсы шыққан адамлар.
 Бул иске жаман қыйналды,
 Бас қосып тағы ойланды,
 Баяғы кеткен ананы,
 Тағы алып келеди,
 Алып келип анадан,
 Тағы ақыл сораиды.
 Ойланып турып ол ана,
 Былай деп сөзін қурады:

– Шырақларым, жылама,
 Көздің жасын булама,
 Жылаған менен, балларым,
 Хешбір ислер питпейди,
 Буйдасынан тартпасан,
 Көпирден түйе өтпейди,
 Талап қылмай батырлар,
 Мурадына жетпейди,
 Соның ушын, балларым,
 Айтқанымды қылыңдар,

Қағаз тауып, қатырып,
 Бір пәтпелек соғыңдар,
 Қорғанға қалай кириүдин,
 Мен айтайын илажын,
 Қалдырмай бәрін жазыңдар,
 Хатты жазып болған соң,
 Пәтпелекке салыңдар,
 Пәтпелекті қолға алып,
 Қорғаншадан өткерин,
 Бул жазылған хатларды,
 Батырларға жеткерин.
 Бул хат тийсе қолына,
 Атларын олар шабады,
 Жанын отқа жағады,
 Усы көмек жетерлик,
 Өзлери жол табады.
 Бул хатларды жеткерин,
 Солар жатқан далаға,
 Тилегін тилеп, балларым,
 Сыйынайық аллага,
 Таярланып хәммемиз,
 Турайық қарап құблаға,
 Аман болса олар да,
 Кешикпестен бір келер,
 Жол тауып усы қалаға, –
 Деидағы бул кемпир,
 Тағы қайтты жайына.
 Бунын айтқан сөзлерин,
 Хәммеси мақул көреді,
 Ананың айтқан ақылын,
 Қалдырмай иске асырды,
 Басын қосып пақырлар,
 Бойларын әбден жасырды,
 Ананың айтқан сөзлерин,
 Қалдырмай жазып қағазға,
 Түннің жарпы уақтында,
 Батырлар жатқан жерлерге,
 Пәтпелекті ушырды.

Қола менен қуйылған,
 Шойын менен ойылған,
 Тастан берик қорғанға,
 Хәмме күшін салса да,
 Қайтпастан қайрап тиелерин,
 Көп батырлық қылса да,
 Қалаға қарап өталмай,
 Хешбір илаж еталмай,
 Бенде болған халқына,
 Өз уақтында жеталмай,
 Гүлайымдай батырдың,
 Кеулине қайғы толады,
 Батырлар хайран болады.
 Қыяға бедеу шаппады,

Бул қорғанға кириуге,
 Ойланып ақыл таппады,
 Ойланған менен не пайда,
 Атса мылтық өтпеди,
 Шапса қылыш кеспеди,
 Шокпарлар менен урса да,
 Бир жерин ойып теспеди,
 Усылай болып батырлар,
 Кеули кайғы-кәтерде,
 Жата берди шатырда,
 Уйқысы келмей алыстан,
 Найзасына сүйенип,
 Тур еди қорған қасында,
 Көринди сонда бір нәрсе,
 Шатырлардың басында,
 Бир ақ нәрсе тұрыпты,
 Буны көріп Арыслан,
 Ойланып таң қалады,
 Желбиреп тұрған қағазды,
 Ол қолына алады.
 Арысландай мәрт батыр,
 Қағазды ашып қараса,
 Көп нәрселер жазылған,
 Бастан баян етилип,
 Халықтың зары айтылған,
 Аманлық хатты көреді,
 Хатты алып қолына,
 Көзі толды жасына,
 Қуяныш пенен кайғыда,
 Жуырып барды Арыслан,
 Гүлайымның қасына,
 Барып қыздың қасына,
 Хатты берди қолына,
 Хатты алып Гүлайым,
 Асығыста оқыды,
 Айтылған гәптің хәммесін,
 Кеуілде беккем тоқыды,
 Бул қорғанға кириуге,
 Жол тауып шыннан берілген,
 Хатты ашып қараса,
 Жол табыу былай делинген:
 – Бул қорғанды айналып,
 Сәскелик жол жүресіз,
 Сәскелик жол жүрген сон,
 Бир қалыңдық көресіз,
 Иркилместен ат шауып,
 Бул тоғайға келесіз.
 Әне усы тоғайдың,
 Арқа бетки шетінде,
 Жалғыз ағаш көгерген,
 Буның кубла бетінде,
 Мунарланған бийік жай,
 Усы мунар астында,
 Қорғаншаның аузы бар,

Ендиги жағын батырлар,
 Өзлерің ойлап билесіз,
 Илаж жоқ басқа айтарлық,
 Тек соннан ғана киресіз, –
 Деген хатты Гүлайым,
 Оқыды да қуяңды,
 Қуяңған буның сестинен,
 Барлық қызлар ояңды,
 Оянып барлық қызлары,
 Атларға ерди салады,
 Айылды беккем шалады,
 Биригип тұрып хәммеси,
 Шад болысып кеуіли,
 Атка минер алдында,
 Буны айтып тұрған усайды:

– Күни-түни бедеу атлар шапқанбыз,
 Сауаш майданында дабыл қаққанбыз,
 Суртайшалан алыу ұшын өшлерди,
 Ара шөлде жанды отқа жаққанбыз.

Орынланар болды ондай ойымыз,
 Бийік тау басына жетти қолымыз,
 Бенде болған елди азат етерге,
 Сардай болып ашылмас па жолымыз.

Жең түринип, белди беккем буямыз,
 Кеткен кекти өле-өлгенше қуямыз,
 Сауашларда елдің арын алмасак,
 Адам болып неге анадан туямыз?

Сунқардайын канат қағып қыяға,
 Көз салмасак жақсы менен жаманға,
 Елимизди ерлік пенен бақпасак,
 Адам болып неге шықтық дүньяға?

Жүрің дослар, Суртайшаға барайык,
 Ордасына оның ұайран салайык,
 Соннан берли еңиреген елатты,
 Камауынан азат етип алайык.

Дедидағы батырлар,
 Сауытларын кийеди,
 Бир түймеден иледи,
 Қәхәрленип хәммеси,
 Атларына минеди,
 Түннің жарпы уақтында,
 Жанағы жерге жөнеди.
 Айбатланған батырлар,
 Бул кетистен кетеди,
 Аз емес, көп жол жүреді,
 Бир уақлары болғанда,
 Жарық жұлдыз батқанда,
 Түн түнеги серпилип,

Сарғайып таң атканда,
Халқы айтқан белгиге,
Батырлар жетип келеди.
Жеткен менен батырлар,
Көп екен ондай қалыңлар,
Аралады сол жерди,
Қыяға атты шаппады,
Қараса да батырлар,
Қорғанның ауыз таппады,
Қан жутқан қайғы-қапалар,
Буларға әбден батады,
Батырлар тағы зарланып,
Қабактары катады,
Атларын байлап тоғайға,
Жасырынып өзлери,
Усы жерде жатады.

* * *

Суртайша тұрып орнынан,
Көзинің сүртіп жасларын,
Шақырып алып қасына,
Ақылға жетік досларын,
Суртайша сонда сөйледі,
Сөйлей беріп не деді:

– Билесіз бе, досларым,
Мына бенде халықтың,
Батырлары келипти,
Келген менен батырлар,
Ишкериге киралмай,
Қорғанға илаж етпай,
Қабактары қатыпты,
Шатырларын берк қурып,
Далада ұйқылап жатыпты,
Күни-түни ұйқылайды,
Хеш нәрседен хабарсыз.
Ақылымды алсан, досларым,
Бұндай исти қояйық,
Дәрбент таудағы урыстай,
Қырылып тағы қалмайық,
Қарап тұрып досларым,
Душпанға олжа болмайық,
Әрман менен ах ұрып,
Қызыл гүлдей солмайық,
Қамап атқан душпаннан,
Ертерек хабар алайық,
Қолдан келсе досларым,
Киргизбестен қалаға,
Солардың көзин жояйық,
Олардың көзин жойыуға,
Бирнешше адам жоллайық.
Буннан кеткен адамлар,
Исти бәржай келтирсин,
Ұйқылап жатқан жерінде,

Хәммесин шауып өлтирсин,
Бәринің кесіп теллесин,
Жерине әбден жетирсин,
Буннан бетер олардың,
Усылайша исин питирсин.
Усылай деп Суртайша,
Хәммеге айтты ақылын,
«Садаканы сауда бер»,
Деп қайырды накылын.

Келген барлық дослары,
Суртайшаның айтқанын,
Әбден мақул көреді,
Бұл ислердің тәедирин,
Олар да көп ұак ойлады,
Бұл ислерди етиуге,
Қарыу күшти сайлады,
Биреу емес, бес адам,
Беккем белин байлады.
Белин байлап булары,
Жау-жарак алып қолына,
Патшасына ант беріп,
Қарады оң хәм солына,
Әйне сәске уактында,
Түсти бәри жолына.
Бұл кеткенлер масайрап,
Кеуиллери тасады,
Шыжлаған күннің нурына,
Қушақтарын ашады,
Әбден шалқып йошады,
Қорғаншаның гилтлерин,
Алып тұрып қолларға,
Қапыларды ашады,
Әллен уакыт болғанда,
Туншықтырып қара жер,
Өкпелерин сығады,
Өлип-талып пақырлар,
Ашып хәмме қапыны,
Бұл майданға шығады.
Майданға булар шыққанда,
Қойлар киби өреді,
Аңлып жатқан батырлар,
Буларды анық көреді.
Көрдидағы хәммеси,
Қарыуларын салады,
Буларды қамап алады,
Сасқанынан ұай-ұайлап,
Жанағылар жылады,
Қарысып қарсы туралмай,
Узынына қулады.
Қарсы келген қызларды,
Қылыш пенен шабалмай,
Өлтириу түе оларды,
Кейинне қарап қашалмай,

Қорқаклық есин алады,
 Сондай хайран болады.
 Қамап алып батырлар,
 Булардың берди сазасын,
 Жулып алды қолынан,
 Үш қырлы полат найзасын,
 Көзлерине көрсетти,
 Жәханның «жаксы» олжасын,
 Ғайрат пенен батырлар,
 Қоршап алды жолларын,
 Қорыққанынан бенделер,
 Көтерди сонда қолларын,
 Қорққанынан олардың,
 Қара жапты бетлерин,
 Өне бойы қаттырап,
 Қорғанның берди гилтлерин.
 Умтылысқан батырлар,
 Қорғанның гилтин алған соң,
 Бир-бирине еристи,
 Кириу үшін қалаға,
 Ислерине киристи.
 Гилтті алып Сәрбиназ,
 Дәрьядай кеули тасады,
 Қорғаншаның есигин,
 Бирим-бирим ашады,
 Атларды қоймай далаға,
 Алып кирди қалаға,
 Қызарып күн батқанда,
 Кеш болып, геүгим тартқанда,
 Қорғанның ашып қапысын,
 Иркилмей булар жүреді,
 Шәхәрге де киреди,
 Шәхәрге кирип хәммеси,
 Барды-жоқты аңласа,
 Қулағын салып тыңласа,
 Кимнин бели шабылған,
 Кимлер аштан сабылған,
 Көп халықты көреді,
 Буларды батыр көрсе де,
 Жаманлық ис етпеди,
 Асығыслық етпеди,
 Бирине-бири еристи,
 Жай менен иске киристи.
 Батырлардың биразы,
 Бул түнлердің ишинде,
 Шаппакшы болды қаланы,
 Былғайжак болды тағы да,
 Қызыл қанға даланы.
 Гүлайым сонда сөйледі:

– Ха, досларым, досларым,
 Хауадан ушқан аласар,
 Урыдай кириу қалаға,
 Суртайшаға миясар.

Бизлер буны қояйық,
 Бар күшлерди жыйнайық,
 Суртайшадай қалмакка,
 Барып бир хабар салайық,
 Адам барсын Тайшаға, –
 Дейип сонда Гүлайым,
 Озалдан сөзге шеберди,
 Сәрбиназдай сулыұды,
 Хабар етип қайтпаға,
 Суртайшаға жиберди.
 Сәрбиназ ханға кеткен соң,
 Қаланың шықса шетине,
 Ызыңдаған сес пенен,
 Катты самал еседі,
 Ызыңдаған бул сеслер,
 Тыңлап турған батырдың,
 Көкейлерин кеседі,
 Қулақты салып тыңласа,
 Бундай зарлар келеді:

– Жүйрик едик, туяктан да майрылдық,
 Ушқыр едик, қанаттан да қайрылдық,
 Қалмак ханы салып бизге ұайранды,
 Тууып-өскен Түркистаннан айрылдық.

Қараңғылық болды көрген күңимиз,
 Жылай-жылай қарлықты бул үнимиз,
 Тууып-өскен Түркистаннан айрылып,
 Бенде болдық, отқа күйди тәнимиз.

Аямады Суртайшадай залым хан,
 Адымына адам шауып алды жан,
 Жазықсыздан еки қолы байланып,
 Мынау бенде болып жатыр нешше сан.

Өлер болдық от ишинде өртенип,
 Көздин қарашығы жалындай сөнип,
 Не пайда ерк жок, минекей баста,
 Бундай азаптарға отырмыз көнип.

Мине мынау дар астында тауланған,
 Қайғы менен жас кеуили ууланған,
 Бас көтерген халықлардың батыры,
 Елди ойлап өле-өлгенше мунланған.

Жете алмай мақсетине, ойына,
 Күни менен қан сорғалып қойнына,
 Ерегисип Суртайшадай залым хан,
 Дар арқанын салып қойды мойнына.

Көлден ушты ғазлар менен анымыз,
 Залым айдап шықты аспанға шаңымыз,
 Ұайран қылды Суртайшадай залым хан,
 Қараңғыдан атармекен таңымыз.

Белге байлап найза, кылыш полагты,
Бенде кылып кан жалаган жәлатты,
Жан досларым, аман-есен ат шауып,
Көремиз бе тууып-өскен елатты.

Каранғылық бастан кетип ууайым,
Көз жасларды көрип жалғыз кудайым,
Еске алып ел-халықтың камалын,
Кашан излеп келер батыр Гүлайым?

Залым алды белден коймай дөрманды,
Жазыксыздан набыт етти көп жанды,
Көрип өлсек Гүлайымның келгенин,
Бул дуньяда етпес едик өрманды.

Гүлайымдай перийзат,
Бул сөзлерди еситип,
Турып такат етпеди,
Арысландай батырға,
Гүлайым сонда сөйледи,
Сөйлей берип не деди:

— Ха, Арыслан, Арыслан,
Атағы асқан мәрт палуан,
Еситкен шығар бул сести,
Күни менен кулағың,
Ак көкирек батырсаң,
Келип тур ғой жылағың.
Сәрбиназ кайтып келгенше,
Бизлер карап турмайык,
Бизлер бундай болмайык,
Дарға асылып кимиси,
Өлейин деп тур әнекей,
Соларды азат қылайык, —
Дегенинде Арыслан,
Беккем белін байлады,
Гүреске өзін сайлады,
Гүлайымдай перийзат,
Буган ырза болады,
Күш қосып сонда хәммеси,
Дарға асылған бенделердин,
Қасына шауып барады,
Шауып барып батырлар,
Жәлатқа ерк бермеди,
Қарсыласқан канхорды,
Шөп шелли де көрмеди,
Топтай қағып геллесин,
Қылышларын сермеди,
Гүлайымдай батырдың,
Үш қырлап сокқан найзасы,
Қарсы шыққан душпанның,
Жүрегинен өтеди,
Аузы омыртқа сүйегин,
Барынша күл-күл етеди,

Айбатланған батырлар,
Аз да болса буйерде,
Максетине жетеди,
Дарға асылып тұрғанларды,
Сол мәхәл азат етеди.
Биразының байлады,
Қанлар аққан жарасын,
Тапты сонда батырлар,
Жан шықпаудың шарасын,
Бенде болған пақырлар,
Талып қалды есинен,
Булардың көрип қарасын.
Бир уақлары болғанда,
Хәммеси есин жыйнады,
Бир-биринен пақырлар,
Сүйиншилер сорады,
Келгенлердин мойнынан,
Қушақлап турып жылады,
Жылай берип пақырлар,
Былайша деп толғады:

— Қарлыққанда ашылды бул үнимиз,
Енди жақты болар көрген күнимиз,
Жыламанлар дослар, ойнап-күлейик,
Келер болды бастан кеткен сәнимиз.

Ауыр истиң болғанларын билишти,
Бедеу минип ара шөзде желишти,
Қапаланбан, қууаныңлар досларым,
Ел ийеси бизди излеп келишти.

Ақылсызға жай сөз айтсан патырлар,
Ағарып көринер құрған шатырлар,
Бенде болған халық келип алдына,
Басын ийди, сау барсыз ба, батырлар.

Бедеулерди қыя шөзде шапқайсыз,
Сауаш күни ұллы дабыл қаққайсыз,
Сонша жерден бизди излеп келипсиз,
Батырларым, көп берекет тапқайсыз.

Бул баслардан кетер болды ууайым,
Көздин жасын көрер болды кудайым,
Бенде болған елди излеп келипсен,
Сау жүрсең бе, халық ийеси Гүлайым.

Душпанларды кескей полат темирин,
Халық дейип шығып еди көмирин,
Бенде болған елди излеп келипсен,
Гүлайымжан, узак болғай өмирин.

Узак жолға кеткен болса биреуи,
Жылай-жылай кетер көздин гиреуи,
Бенде болған елди излеп келипсен,
Берекет тап, халқымыздың тиреуи.

Деидағы халайык,
 Кууанганынан өкирип,
 Гулайымдай арыўды,
 Ортағы бәри алады,
 Кимлер азап бергенин,
 Кимнен қорлық көргенин,
 Қалдырмай баян етеди.
 Сол ўақлары Гулайым,
 Арысландай батырды,
 Әкелди халықтың алдына,
 Таныттырды халқына,
 Арысландай батырды.
 Танып сонда халайык,
 Кушақлап алды атынан,
 Хүрмет етти ылайык,
 Биразлары кушақлап,
 Бетинен оның сүйеди,
 Батыр аман бар ма деп,
 Биразы басын ийеди,
 Көп жасаған ғаррылар,
 Пәтиясын береди:

– Айналайын Арыслан,
 Болған исти билипсен,
 Гулайымжанға күш қосып,
 Бизлерди излеп келипсен,
 Рахмет саған, шырағым,
 Рахмет саған, карағым,
 Бундай еткен исине,
 Шад болсын кеўлиң бәрхама,
 Түспесин сепкил жүзине,
 Қас душпанлар жоқ болсын,
 Қәхәрли айтқан сөзине,
 Алданын нуры пайғамбар,
 Жолдас болсын өзине,
 Жарқыратып шырақтай,
 Нурын төксин жүзине,
 Батыр болып бар халкын,
 Ерип шыққан изине,
 Рахмет саған, шырағым,
 Бақшада гүлдер тергейсен,
 Душпанлардың жазасын,
 Душпанлардың сазасын,
 Мықлап гана бергейсен,
 Жаўынды жеңип бәрхама,
 Хорезмдей халкын бар,
 Узак өмир сүргейсен, —
 Дейип сонда халайык,
 Кууаныш жырын баслады,
 Батырдың кеўлин хошлады.
 Кууанышка халықтың,
 Қабақлары тартады,
 Арысланды әкелген,
 Гулайымдай батырға,

Хәмме рахмет айтады.
 Баян етип тағы да,
 Болып атқан ислерди,
 Таярлық көрип хәммеси,
 Жәм етеди күшлерди,
 Қор болғанлар шад болып,
 Батырға қосып күшлерин,
 Ислемек болды ислерди.

* * *

Сәрбиназдай мәрт батыр,
 Бул кеткеннен кетеди,
 Суртайша жатқан сарайға,
 Хә демей-ақ жетеди,
 Сарайының алдында,
 Келген барлық жұмысын,
 Тайшаға баян етеди:

– Бул бендеден өмир өтти бир қанша,
 Халықты шаўып исин болды қалайша,
 Бенде болған елдің келди ийеси,
 Жаның болса, уйқынды аш Суртайша.

Халық дейип пидә болды шийрин жан,
 Қамшы услап қабардылар алакан,
 Бенде болған елдің келди палуаны,
 Шық майданға, Суртайшадай залым хан!

Жаңғыртқанда Дәрбент таўда тасынды,
 Ағыздылар көзден қанлы жасынды,
 Бенде болған елдің келди батыры,
 Залым патша, көтергейсен басынды.

Суртайша деп есitemиз өзинди,
 Мине бүгин көрдим кара жүзинди,
 Бенде болған келди елдин қызлары,
 Хаў, Суртайша, ашкыл енди көзинди.

Сени куртып, бизге бергей берекет,
 Келди мине алдыңызға бир ирет,
 Бенде болған келди елдин Арысланы,
 Көзинди аш, жуўап бергил, кара бет.

Сәрбиназдай сулыўдын,
 Айбатланған даўысы,
 Суртайшадай қалмақтың,
 Шырт уйқысын бузады,
 Әлекимлер келди деп,
 Омыраўын көтерип,
 Қылқыйтып мойнын созады,
 Қан жалаған қалмақтың,
 Жоны әбден қызады,
 Шат тикени өткендей,
 Оның барлық етине,

Кәхәрленген түклери,
 Карыс шықты бетине,
 Бауыры оттай камылып,
 Қутырған ийттей сабылып,
 Тәрдегі қара шекпенін,
 Бир ийгине жамылып,
 Қолына алып қылышын,
 Жаланақ, жалаңбас,
 Налыс етип алға,
 Суртайшадай залым хан,
 Айбатланып ақырып,
 Жууырып келген усайды,
 Сәрбиназдың қасына.
 Жууырып келип Суртайша,
 Арандай аузын ашады,
 Қарт буұрадай сақылдап,
 Езиуден көбик шашады,
 Қаншелли айбатланса да,
 Сәрбиназдың айбаты,
 Кеулин буның басады,
 Сонда да қалмақ сыр бермей,
 Сонда да Сурша иркілмей,
 Айбатланып сөйледі,
 Сөйлей беріп не деді:

– Сыртта турып мойыныңды созасан,
 Өзін нашар, бизден қалай озасан,
 Жиллимисең, делбемисен, жөніңди айт,
 Не себептен бул уйқымды бузасан?

Турған жерде алайын ба жаныңды,
 Суудай төгіп ишейін бе қаныңды,
 Не себептен буздың мениң уйқымды,
 Алыпдидим қолындағы барыңды?

Аңламастан айтып хәр бир сөзіңди,
 Маған қарап кубартасан жүзіңди,
 Уйқымды бузғандай мен шопанбедим,
 Бул Суртайша, ашып қара көзіңди.

Хешнәрсе жоқ берер сениң қолына,
 Қууандағы аман қалған жанына,
 Ұақытым жоқ, өлтирмей-ақ қояйын,
 Сандалмастан түсе бергіл жолына.

Сол ұақлары болғанда,
 Сәрбиназдай батырдың,
 Жалындай көзі жайнады,
 Қолындағы қылышы,
 Жалтылдады, ойнады,
 Суртайшаның сөзлери,
 Уу болып ишин жайлады,
 Алысыуға батыр қыз,
 Беккем белін байлады,

Сауашқа өзін сайлады,
 Кәхәрленип батыр қыз,
 Қылышын услап қолына,
 Жууырып келген усайды,
 Суртайшаның алдына.
 Келе сөйлей береді,
 Сөйлей беріп не дейді:

– Ха, Суртайша, Суртайша,
 Кубартпа турып жүзіңди,
 Әждархадай алартпа,
 Мына еки көзіңди,
 Қаншелли мактансаңдағы,
 Билемиз биз өзіңди.
 Ха, Суртайша, Суртайша,
 Ойнамағыл биз бенен,
 Ойнар шағың биз емес,
 Қара жақсы жүз бенен,
 Басшым мени жиберди,
 Сөйлесіуіге сиз бенен.
 Қирдик бүгін қалаңа,
 Қарыуың болса Суртайша,
 Фапылда қалдым деместен,
 Шықкыл сауаш майданға,
 Қырып қойсақ қаланды,
 Былғасак қанға даланды,
 Фапылда қалдым дерсең сен,
 Исти бәржай келтирсек,
 Қарсы шыққан ләшкеріңди,
 Бирим-бирим өлтирсек,
 Ермек қылып биразын,
 Найзаларға илдирсек,
 Өрманда қалдым дерсең сен,
 Билмей қалдым дерсең сен.
 Келдик мине елине,
 Мениң басшым жиберди,
 Хабар беріп өзіне,
 Ендигисин өзің бил,
 Шыға бер сауаш майданға,
 Ләшкер ертіп изине.
 Татыу дос болған адамлар,
 Бир-бирине қарасар,
 Негизи жақсы адамлар,
 Жаманға кетпес, жарасар,
 Урыдай шабыу қаланды,
 Жылатыу жөнсіз халықты,
 Билгенлерге көп азар,
 Ондай исти етиу тек,
 Сендей итке миясар.
 Фапылда қалдым деп жүрме,
 Билмей қалдым деп жүрме,
 Жына барлық күшіңди,
 Бенде болған халықтың,
 Келди батыр палуаны,

Алажак болып өшини,—
 Деидағы Сәрбиназ,
 Қылышын байлап белине,
 Қатты-қатты сөз айтып,
 Қалмақтың тийди кеулине,
 Айтып барлық хабарды,
 Қайтып кетти кейнине.

Сонда тұрып Суртайша,
 Не болғанын билмеді,
 Жарылмады кара жер,
 Тек те ғана өлмеді,
 Қаны қашып бетинен,
 Түгі шықты етинен,
 Шақырып алды қасына,
 Ақылгөйін исенген.
 Ақылгөй келип болған соң,
 Суртайша сөзін баслады:

— Хәй, досларым, досларым,
 Қайғыға түсти басларым,
 Өрман менен бұл көзден,
 Ағар болды жасларым,
 Болмас ислер болыпты,
 Батырлары Саркоптың,
 Шәхәримизге толыпты,
 Жатқанды енди қойық,
 Күшти қосып, досларым,
 Соларға қарсы шығайық,
 Егер қолға түсирсек,
 Зинданларға салайық,
 Биразларын малдай қып,
 Қарқыратып шалайық,
 Көптен бери көрсем деп,
 Жүриүши едим зар болып,
 Келген екен Гүлайым,
 Тилегимди орындап,
 Жеткерген екен қудайым.
 Енди ғана, досларым,
 Бар қарыұды саламан,
 Қырып-жойып биразып,
 Хаялыққа аламан,
 Қызы түүе, Саркоптың,
 Исін бәржай келтирдим,
 Жети күнлер айқасып,
 Әкесін де өлтирдим.
 Ендиги мениң айтарым,
 Жатсаңдар тұрып кетіндер,
 Усы түнде, досларым,
 Хәрбір жерге жетіндер,
 Таң атпай тұрып, досларым,
 Сауаш болар майданға,
 Ләшкерди таяр етіндер.
 Жанағы айтқан дослары,

Қаланың хәр шетине,
 Аттың басын қаратты,
 Сауаш болар майданға.
 Суртайша қалды сарайда,
 Ақылгөйлер қасында,
 Сонда тұрып ақылгөй,
 Суртайшадай қалмақтың,
 Қапа кеулин хошлады,
 Былайша сөзін баслады:

— Хей, патшахым, патшахым,
 Бұл иске хешбир ойланба,
 Ойланбақ түүе, патшахым,
 Басты қасып қыйланба,
 Ғайратланған қатынлар,
 Қазанды да кайнатпас,
 Деген сөз бар бурыннан,
 Қанғырып булар келгенди,
 Жылы жатқан орнынан,
 Қанша батыр болса да,
 Хаслы нашар олардың,
 Еркти оған бермеймиз,
 Шықсақ сауаш майданға,
 Оны түүе, он бесін,
 Жантақ шелли көрмеймиз,
 Ғаррылықтың алды деп,
 Жигитликтің соны деп,
 Қолға алып қылышты,
 Оңды-соллы сермеймиз,
 Нашар түүе, патшахым,
 Нешше дәулер келсе де,
 Бұл қаланы бермеймиз.

Ойланды сонда Суртайша,
 Қыйналды сонда Суртайша,
 Досларының сөзине,
 Жартыұлы кулак салмады,
 Бышытып ақыл айтса да,
 Кеуили хош болмады,
 Нар киби бели қайысып,
 Суртайша сонда толғады,
 Толғай берип не дейди:

— Хәй, билмедім, досларым,
 Қыстың күни жауар қар,
 Хәр нәрсеге болдым мен,
 Озалдан-ақ интизар,
 Усы қырық қыз ишінде,
 Гүлайым атлы батыр бар,
 Арыслан атлы палуан бар,
 Сәрбиназ атлы батыр бар,
 Жаңа ғана, досларым
 Сәрбиназ атлы батыры
 Келип еді қасыма.

Түйе киби бозладым,
 Карағанда тикленип,
 Қырғыйдан кашқан торғайдай,
 Қара жердің астына,
 Кирип кете жазладым.
 Мен булардан қорқаман,
 Қорқпай, дослар, кәйтейин,
 Он бесинен бермаған,
 Гүлайым деген бул нашар,
 Гүреске өзін сайлаған,
 Нешше жыл бағып бағмандай,
 Бедеулерин сайлаған,
 Қолдан салып қорғанды,
 Мийуалыны жайлаған,
 Еле де болса, досларым,
 Жауды көрмей женилип,
 Түспейик биз пәсманға,
 Абыройсыз болмайық,
 Ушырып күлди аспанға,
 Қуры қарап жатпайық,
 Сыр билдиріп душпанға,
 Бирақдағы, досларым,
 Ойлайман да, ойлайман,
 Байғы көрген түсімнен,
 Қырынға кеткен исимнен,
 Жүдә ғана қорқаман.
 Бууын аяғым қурыйды,
 Сөл түс түссе ядыма,
 Бурынғы еткен ислерим,
 Келер деймен алдыма.

Сонда турып ақылғөй,
 Тағы сөзин баслады,
 Баслай беріп не деди:

– Хәй, патшахым, патшахым,
 Қыйналыпсаң хәр иске,
 Қайғының ашып қақпаған,
 Салма өзиңди көпеске,
 Жууғарада бас ийме,
 Ақылсыз ақмақ нәпеске.
 Айтқанын ырас, патшахым,
 Биреуге етсең жаманлық,
 Болмайды кейін аманлық,
 Жылатып едің халықты,
 Аяусыздан бөрине,
 Салып едің салықты,
 Қарамадың хешбир уак,
 Халықтың арзыу-халына,
 Қасқырдай тийдик, тәп бердик,
 Қорадағы малына,
 Еле де болса патшахым,
 Аман-есен буйерде,
 Душпанларды қыйратсақ,

Келген мына батырларды,
 Жарадар қылып жайратсақ,
 Бенде қылып бес бетер,
 Ауызға халықты қаратсақ,
 Бурынғыдан бес бетер,
 Салықларды салайық,
 Танысын бизди ким едик,
 Дослықты хәм қояйық,
 Уактында салық бермесе,
 Еки көзин ояйық, –
 Деди сонда ақылғөй.

Суртайша сонда сөйледі:

– Жүдә макул, досларым,
 Айтып турған сөзлерин,
 Оннан бетер етермиз,
 Енди үстемлик сүриуге,
 Жеткен болса көзлерин,
 Қала кетпей қоллардан,
 Қайырлы болса излерин,
 Мақсетлерге жетермиз,
 Аман-есен жан қалса,
 Билгенше ислер етермиз.
 Ендиги менин айтарым,
 Сенлер де бүйтип турманлар,
 Белди беккем бууынлар,
 Өлгенше өшти кууынлар,
 Бенде болған халықтың,
 Шетинен байлап қырынлар.
 Батыры бар ишинде,
 Тисин қайрап отырған,
 Соның бири досларым,
 Атағы шыққан Отбасқан,
 Отбасқандай батырды,
 Қаранғыдан шығармай,
 Найза ушын қыздырып,
 Қабақларын қатырып,
 Қол көмек болар ертеңнен,
 Қарасын оның батырың.
 Өзимиздің елден де,
 Қарсы шыққан аз емес,
 Оларды да өлтирин,
 Дарға асып биразын,
 Табанларын тилдирин,
 Усылай етип досларым,
 Иети бәржай келтирин,
 Бул кеткеннен кетиндер,
 Менин айтқан сөзимди,
 Қалшырмай бәржай етиндер.
 Оннан шығып, досларым,
 Қарыуды беккем салыңлар,
 Айбатланып ат шауып,
 Гүлайымға барыңлар,

Гүлайымнан, досларым,
 Жети күн мәүлет алыңлар,
 Жети күннин ишинде,
 Ислерди бәржай кыламыз,
 Ол исенген ерлерин,
 Жер менен жексен кыламыз.

Суртайшаның бул сөзин,
 Макул көрди дослары,
 Кандай кыйын болса да,
 Айтканына көнеди,
 Бул исти бәржай етиүге,
 Хөммеси тарап жөнелди.

* * *

Сәрбиназдай перийзат,
 Гүлайымға жетеди,
 Суртайшаның айтканын,
 Қалдырмай баян етеди,
 Буны еситип Гүлайым,
 Жерине әбден жетеди,
 Ашыуы келип арланып,
 Атына шаққан минеди,
 Суртайшаның қасына,
 Айбатланып Гүлайым,
 Барғысы да келеди.
 Сол уақлары болғанда,
 Арысландай мәрт батыр,
 Ат жылауын услады,
 Былай деп сөзин баслады:

– Хәй, Гүлайым, Гүлайым,
 Асыққанды қоя тур,
 Бул ислердин төғдирин,
 Не болажак ақыры,
 Сызған шығар қудайым,
 Мәртлик еткіл, арыуым,
 Кеуілге алма, арыуым,
 Ийт те болса Тайшаның,
 Патша деген аты бар,
 Қан ишип келген озалы,
 Қанқумар деген заты бар,
 Асығыслық етпегил,
 Азғана сабыр етейик,
 Берилди хабар Тайшаға,
 Жууабын соның күтейик.

Сонда турып Гүлайым,
 Айбатланып турса да,
 Бармады бул талапка,
 Сууырып алған қылышын,
 Салып қойды қынапка,
 Қынапка салып қылышын,
 Көтерди де ол мушын,

Гүлайым турып сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

– Ха, досларым, досларым,
 Енди карап турманлар,
 Қаланың ишин жайлаңлар,
 Белди беккем байлаңлар,
 Әлбетте сол Суртайша,
 Қысым етип халыққа,
 Қойышты салып қамаққа,
 Жатқан шығар биразы,
 Зар болып жутым тамаққа,
 Аяқлары илинип,
 Полаттан берик кармаққа,
 Иши күйип әрманда,
 Азыуды салып бармаққа,
 Ақылымды алыңлар,
 Өлейин деп атқанды,
 Қызыл канға батқанды,
 Хәлсиреп дүзде жатқанды,
 Барып азат қылыңлар, –
 Дейип сонда Гүлайым,
 Сәрбиназдай шеберди,
 Бас кылып топқа жиберди.
 Бундай сапар етиүге,
 Кетти шығып нешеуи,
 Қала берди Гүлайым,
 Арыслан менен екеуи,
 Сонда Арыслан сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

– Қалмақларды көргенде,
 Арғар мениң қарыуым,
 Қыйын емес душпанға;
 Қарсы шауып барыуым,
 Мен бир сөзди айтайын,
 Кулак салғыл, арыуым,
 Көп күн болды, арыуым,
 Мен қасына келгели,
 Соннан бери, арыуым,
 Орынсыз жерге жылайсан,
 Ашыұланып бәрхама,
 Маған терис қарайсан,
 Батып жүрме, арыуым,
 Кейинине ергеним,
 Бундай қыйын жерлерде,
 Так турып көмек бергеним,
 Я болмаса, арыуым,
 Меннен баска сүйгендей,
 Бар ма еди ярыңыз,
 Ергениме кейинине,
 Келип жүр ме арыңыз.
 Озал бастан мен бирақ,
 Сүйип едим өзинди,

Бир көрсем деп жүр едим,
Айдан аппак жүзинди,
Жаўдыраған көзинди,
Айтқаным болды, арыўым,
Көрдим буның хәммесин,
Биракдағы арыўым,
Жигеримди кум стип,
Батырдың куртып дәмесин,
Ашыўланып күн-түни,
Мингиздин кайғы кемесин,
Мен кайтайын, жуўап бер,
Кеўлине хеш ис келмесин.
Аттың жалын өрейин,
Бақшадан гүлдер терейин,
Барып Дәрбент таўларға,
Өз күнимди көрейин,
Билмейтуғын шығарман,
Есим кетип еригип,
Мүмкин акмак болғанман,
Өзим жерде турсам да,
Айға колды созыппан,
Жуўап бергил Гүлайым,
Мен мәканға кайтаман.

Сонда турып Гүлайым,
Мыйық тартып күледі,
Батырдың қапа болғанын,
Бул сөзлерден биледі,
Айдаи жүзи жарқырап,
Арысландай батырдың,
Қасына жақын келеді,
Келе сөйләй береди,
Сөйләй берип не деди:

– Алдымызда жатыр дейди бийик жар,
Бул жарды ассақ кыйын емес дүнья-мал,
Айтатуғын бир-еки ауыз сөзим бар,
Арысланым ашыўланба, кулак сал.

Батырман деп аш белинди қынайсаң,
Жүрген сайын адымыңды санайсаң,
Мен бир гәрип, ел-журтынан айрылған,
Усыншама мени неге сынайсаң.

Усындай ма сениң әуел нийетин,
Қуры кетпес бизге еткен зийнетин,
Ойлап кара, ашыўланба Арыслан,
Өкпелерге, көне, бар ма иретин?

Ашыўланып айттын маған хәр бир сөз,
Дәрбент тауда сениң менен болып гез,
Өкпелерге, көне, бар ма иретин?
Хаў, Арыслан ойлан кара салып көз.

Билдин мени, калмак шаўып каламды,
Ұайран етти канға бояп даламды,

Усы халда мени неге сынайсаң,
Өлтиргенлер алты аға, атамды.

Қазан урмай бағда гүлдер солар ма,
Алтын салмай ғәзийнелер толар ма,
Ел-халкынан айрылғанда сынаған,
Арыслан, буныңның жөни болар ма?

Дослар жылап, барлық душпан күлгенде,
Аяғымнан әжел қармақ илгенде,
Умытпаспан кәдириңди Арыслан,
Пида болып басым жерге киргенше.

Гүлайымдай перийзат,
Бул сөзлерин айтқанда,
Арысландай батырдың,
Кеўили шад болады,
Таптың деп енди кеўлимди,
Макул сөз деп сеники,
Кеширерсиз қалдырмай,
Кәтелик болса меники.
Арысландай батырын,
Жыйнады күшин бойына,
Сөйлеп турған Гүлайымды,
Тартты сондай койнына,
Айырмай көзин Арыслан,
Гүлайымдай сулыўдың,
Жаўдыраған көзинен,
Қушақлап турып бир сүйди,
Айдан аппак жүзинен.
Сол ўақлары болғанда,
Болмас ислер болады,
Атына минип арпылдап,
Қарт буўрадай сақылдап,
Суртайша таяр болады,
Сүйгенин көрип булардың,
Сонда ермек қылады,
Ермек қылып Суртайша,
Бир ұарсақы сөз айтып,
Киятырған усайды:

– Байман деген мен сыякды бай емес,
Олардың да төрт түлиги сай емес,
Еки ашық жаздырындар кушақты,
Дардың асты сүйисиўдин жайы емес.

Мен баспайман жанып турған шаламды,
Нешшелер гезбеген айкын даламды,
Сүйиссендер басқа жерлер қурыған жоқ,
Кетин аўлак, харамламай каламды.

Арыслан менен Гүлайым,
Не болғанын билмеди,
Жаздырып шаккан кушақты,

Уялғаннан күлмеді,
Сондадағы Суртайшаға,
Булар сырын бермеді,
Ермек қылған Тайшаға,
Батыр туған Гүлайым,
Файратланып карамай,
Алдына жетип барады.
Буны көріп Суртайша,
Ийтелгі қустай иледі,
Иши жанып турса да,
Шакалақалап күледі,
Күле беріп сөйлейді,
Сөйлей беріп не дейді:

– Хә, перийзат, Гүлайым,
Ақ жүзинді көргенде,
Кетти мениң дәрманым,
Жаңағыдай етип маған да,
Бир сүйдирсең бетиннен,
Қалмас еди әрманым,
Қайтажак батыр мен емес,
Алладан келер пәрманым,
Көзиме сен көринип,
Жанды ишимде, Гүлайым,
Ашықлықтың отлары,
Тырнады мениң кеулимди,
Бийопалық дәртлери.
Хәй, Гүлайым, Гүлайым,
Урысканды қояйық,
Таласканды қояйық,
Адаспай жүрген жолыннан,
Айқасқан менен Гүлайым,
Өзиң әзиз нашарсан,
Женилип бизден каларсан,
Не келмекши қолыннан.
Бизиң батыр ләшкер бар,
Шаншып оңлы-солыннан,
Айырар мына халыннан, —
Делидағы Суртайша,
Ат үстинде лақақлап,
Тағы бир күлди шақақлап.

Сонда сулыу сөйледі,
Сөйлей беріп не деди:

– Қанға былғап қаламды,
Өликлерге төп қылып,
Ойлы-қырлы саламды,
Бирден қырып өлтирип,
Ағам менен атамды,
Еки қолын байлап азаплап,
Азап беріп анамды,
Айдап кеткен шөллерге,
Арсыз душпан сенбедин?

Мийуалыны жайлаған,
Жазы-қысы мәс болып,
Уллы тойды тойлаған,
Байлықтың болып бағманы,
Сүриүлеп мал айдаған,
Жетпес нәрсе табылып,
Шадланып күліп-ойнаған,
Саркопейин елимди,
Шауып кеткен сенбедин?
Алып кеткен сенбедин?
Көшениң аұзын қан қылып,
Саркоптың жерин шаң қылып,
Айдап малды шубыртып,
Алып кеткен сенбедин?
Соншама көп ұайранды,
Салып кеткен сенбедин?
Атаңа нәлет Суртайша,
Усындай исти еткендей,
Барынды тартып алдым ба,
Озал баста от болып,
Ортаңа ұайран салдым ба?
Қайыстырып белимди
Солытып баеда гүлимди,
Усынша бенде қылғандай,
Мәканлы уллы елимди,
Не қылып едим мен саған,
Не дәлилин бар оған?
Алты бирдей ағамды,
Қарқыратып шалғандай,
Қартайған ғарры атамның
Басына ұайран салғандай,
Ақ сүт берген анамды,
Айдап бенде қылғандай,
Мен не қылдым Суртайша?
Неңди алдым Суртайша?
Еситиуши едим бурында,
Мүшкіл дейин қаланың,
Ишсе қанға тоймаған,
Жылаған халқы бөрқулла,
Бир де сая салмаған,
Толған малдың орнына,
Адамнан басқа шалмаған,
Жылап арзы айтса да,
Оған кулак салмаған,
Суртайшадай сур патша,
Бар еди деп сол ұакта,
Сол Суртайша сенбедин?
Хә, Суртайша, Суртайша,
Урысты да қояйық,
Сауашты да қояйық,
Еткен барлық гүнаңды,
Табжылмай турып мойнына ал,
Мениң айтқан сөзиме,
Суртайша хан, кулак сал.

Өзин барып шауыпсан,
Саркоп дейин елимди,
Көрмедим буны демейсен,
Ийнемди тебен қыласан,
Өлген жанның орнына,
Алтыннан баха қоясан,
Өзин бузған қаланы,
Дийуалларын меруерттен,
Босағасын алтыннан,
Жақсы сәнлеп оясаң,
Оның еки төрине,
Гәухардан жақты қоясаң,
Шаңғытып қалған көшени,
Таслардан жол саласаң,
Қарап болған бағымды,
Қызыл гүлге толтырып,
Ишінде бүлбил сайратып,
Әйне усылай қыласаң,
Бенде болған халқымды,
Шықтасын қылмай биреуін,
Апаырасаң мөканға,
Өгер буны етпесен,
Усыларды бәржай қып,
Айтқан күни жетпесен,
Суұдай төгіп қаныңды,
Шыбын шелли көрмеспен,
Суртайша сениң жаныңды,
Қанға былғап қалаңды,
Төз-төз қылып далаңды,
Ортана ойран саларман,
Өзиннің еткен исинди,
Алдына әкеп тартаман.
Я болмаса, Суртайша,
Кумар болсаң сауашка,
Күшинди жыйнап булманға,
Шықкыл сауаш майданға.

Суртайша сонда сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

– Шапқаным ырас қалаңды,
Қанға былғап далаңды,
Улы түе қызыңды,
Тикеш қылдым балаңды.
Айтқанымнан қайтпайман,
Сауаштан қорқып Гүлайым,
Сарайда қарап жатпайман,
Қарсы жаулар келгенде,
Аттың басын тартпайман,
Шығаман сауаш майданға,
Қызығымды көресен,
Енди сеннен сорауым,
Сол сауашқа шығуға,
Жети күн мәулет бересен,

Бул жети күн өткенде,
Сегизинши күн жеткенде,
Шықкыл сауаш майданға.

Гүлайым сонда сөйледі,
Сөйлей берип не деди:

– Бунына турдым Суртайша,
Жети күнлер өткенде,
Сегизинши күн жеткенде,
Сауашка бас боп келмесен,
Айтқан уақта тайынбай,
Ләшкерди ертип келмесен,
Женилгенин Суртайша,
Тамашаны көресен,
Қаланы бизге бересен, –
Делидағы Гүлайым,
Қалқанды салып ийнине,
Сауашка берип үәдесин,
Қайтып кетти кейнине.

Еки қолы байланып,
Иши дәртке уұланып,
Жети күн болды ас ишпей,
Жатыр мине таұланып,
Қарайып нурлы жүзлери,
Аларып еки көзлери,
Жети күн өтті арадан,
Ишпегели бир жутым,
Суу менен нанды көрмеді.
Муннан әбден көп сасқан,
Бул ким десең, досларым,
Атағы шыққан Отбасқан,
Отбасқандай мәрт батыр,
Усындай аш болса да,
Қайғыға кеули толса да,
Ғайратын жойып ғажымай,
Суртайшаға бас ийип,
Шәртин бузып алжымай,
Жатыр мине бул пақыр,
Үземен де талпынып,
Душпанның салған қармағын,
Әрман менен ах урып,
Тислейди бас бармағын,
Елеслетти көзине,
Өмирдин нешше тармағын,
Етеди үмит еле де,
Жыйнап барлық күшимди,
Суртайшадай қалмақтан,
Аларман деп өшимди,
Өзиннің кеулин хошлайды,
Ыңыранып зинданда,
Батыр сөзин баслайды:

– Қыйналайын мен неге,
 Ойланайын мен неге,
 Ақыры бир күн мениң де,
 Орынланар тилегим,
 Залымға бас иймеспен,
 Болғанша пида сүйегим,
 Суртайшадай калмақтан,
 Кайтпас мениң жүрегим,
 Өйткени мениң досларым,
 Кейнимде бар тирегим,
 Өлсем де зиндан ишинде,
 Өлигимди өмирде,
 Суртайшаға қорлатпас,
 Фарға менен кузғынға,
 Далаларда шоқытпас,
 Қажырлы болған желкемди,
 Қанхор ийтке нуқытпас,
 Сол уақлары болғанда,
 Толтырмай дәртке ишимди,
 Арсыз ийт қалмақ Тайшадан,
 Алар мениң өшимди.
 Алса мениң өшимди,
 Өли емеспен, тиримен,
 Қуғанаман мендағы,
 Тирилердин биримен, –
 Дейип пақыр Отбасқан,
 Уақтын хош еткен дауысын,
 Сәрбиназ батыр еситти.
 Еситип сонда Сәрбиназ,
 Дәрьядай кеули тасады,
 Қанша берик болса да,
 Қәхәрленип бир теуип,
 Зинданның аұзын ашады,
 Қуғанаштын нурларын,
 Отбасқанға шашады.
 Сәрбиназдай батырды,
 Көрип сонда Отбасқан,
 Аяғында кисени,
 Мойнында бар буғауы,
 Жаланаяқ, жалаңбас,
 Көгермеген жери жоқ,
 Тилинбеген ети жоқ,
 Тап дозақтан шыққандай,
 Кисиге қарар бети жоқ,
 Сол кәлипте Отбасқан,
 Келди қыздың алдына,
 Келе сөйлей береди,
 Сөйлей берип не дейди:

– Бәхәрдин күни болғанда,
 Айнакөлден ушар ғаз,
 Машықтың түскен ышқына,
 Күни-түни шертер саз,
 Мийұалыны жайлаған,

Белине қылыш байлаған,
 Аман-есен келдин бе,
 Атқа шыққан Сәрбиназ?

Сәрбиназ сонда сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

– Бираз ғана ақмақлар,
 Жүрген жолдан адасқан,
 Жау көрместен жанылып,
 Еки көзин шаң басқан,
 Албырап тағы алақлап,
 Еки беттен қан қашқан,
 Бірақ ондай адамды,
 Халық қатты сөгеди,
 Тап сонындай азғынлар,
 Адамгерлік ұллы аттын,
 Абыройын төгеди,
 Халық ұлы ел ушын,
 Ар-намысын сатпайды,
 Қыянат қылып халыққа,
 Душпан дузын татпайды.
 Бенде болған халықтың,
 Ары ушын қажымай,
 Еки қолы байланған,
 Аман-есен барсаң ба,
 Хасыл туған Отбасқан?
 Мәрт палуаным Отбасқан,
 Қыйынлық ислер болса да,
 Қыяға бурмай жолынды,
 Душпанлар ийттей тартса да,
 Оның менен солынды,
 Хеш еркинди бермепсен,
 Алдында бас иймепсен,
 Көрисейік, кәнекей,
 Бергил батыр қолынды.

Сонда тұрып қос батыр,
 Кушақласып көристи,
 Сәрбиназдай мәрт батыр,
 Аяққа салған кисенди,
 Мойынға салған буғауды,
 Алмас қылыш қолға алып,
 Мәртлік исин баслады,
 Еки бөліп таслады,
 Зинданды баққан кисиниң,
 Еки қолын бир байлап,
 Басын жерге ийгизди,
 Хүкимине көнгизди,
 Отбасқандай батырдың,
 Қылыш берип қолына,
 Үстине сауыт кийгизди.
 Үстине сауыт кийген соң,
 Қолына қылыш тийген соң,

Отбасқандай батырдың,
Шалқып кеули йошады,
Дәрьядай болып тасады,
Сәрбиназдай сулыұға,
Барынша күшин қосады,
Зинданнан шығып Отбасқан,
Услап қыздың қолынан,
Рахметлерин айтады:

— Рахмет саған Сәрбиназ,
Бундай еткен исине,
Мен ыразы қашан да,
Зинданды бузған күшиңе.
Қутылдым енді қорлықтан,
Қутқардың мени зорлықтан,
Сениң менен қосылып,
Мурадыма жетемен,
Қарсы шыққан жауларды,
Жер менен жексен етемен,
Еле де сеннен Сәрбиназ,
Көп жақсылық күтемен.

Сол уақтары болғанда,
Хасып туған Сәрбиназ,
Мыйығын тартып күледі,
Бунның соңғы тилегін,
Тек оның иши биледі,
Мақул деген пишинде,
Сәрбиназ басын ийзеді,
Сүйеу болып сол жерде,
Биреуіне-биреуі,
Батыр деген озада,
Халықтың болар тиреги,
Қыйналып атқан халықты,
Шығарыуға жарыққа,
Мүшкіл деген қалаға,
Оның шеткі жағына,
Жүріп кетті екеуі.

Ақсулыу ана зинданда,
Екі қолы байланып,
Иши дәртке уұланып,
Сондай болып жатқанда,
Қызыл қанға батқанда,
Қайысқан бели жазылып,
Таусылмас дәрман келеді,
Таудан аққан булақтай,
Тас емшеги ийеді,
Шад болады кеуіли,
Қууаныш өзін бийледі,
Сонда ана ойлады:

— Қарсы шыққан жаулардың,
Пайманасы толар ма,
Бақшадағы гүлери,
Қазан урып солар ма,

Ериди тас емшегим,
Гүлайымдай перзентим,
Қалаға кирген болар ма?
Күни-түни зарланып,
Бұл тар жерде байланған,
Мына темир кисенди,
Босатып бұл қолымнан,
Қамаған жауды қашырып,
Оным менен солымнан,
Шырағым келген болар ма?
Қарағым келген болар ма?
Алыуға хабар халқымнан,
Гүлайымдай перзентим,
Қырық қызын ертип соңына,
Қирмеген болса қалаға,
Тасармеди дәрманым,
Бир алыдан усынша,
Келермеди пәрманым,
Ақ сүт берген қызымның,
Көріп өлсем түр-түсин,
Болмас еді әрманым.

Әрман менен ах урып,
Жаудыраған көзине,
Моншақ киби жас толып,
Қулағын түріп, тын-тынлап,
Барды-жоқты аңлаған,
Анам дийип ах урып,
Гүлайымдай батырың,
Усылайынша зарланған,
Анасының дауысы,
Қулағына келеді,
Ол анасы екенін,
Ойланбай батыр биледі,
Жетип келсе Гүлайым,
Екі көзі аларған,
Шекшектей мурты сыррайған,
Исик қабақ тыррайған,
Тум-тусына сер салып,
Сақлық пенен караған,
Қанжарының жүзине,
Қатып қалған қанларды,
Қайта-қайта жалаған,
Көп адамды көреді,
Көрсен де батыр тайынбай,
Буларға жақын келеді,
Келе сөйлей береди:

— Қан жалаған қанхорлар,
Төгілмесін қаныңыз,
Бурқылдап көкке шықпасын,
Тақыр жерден шаңыңыз,
Айырылып тағы есиңнен,
Кетпесін ушып аңыңыз,
Мына турған зинданды,

Кылт етпестен ашынлар,
Олжа шийрин жаныңыз.

Сонда туруп биреуи,
Шакалакдап күледи,
Күле барып сөйледи:

– Бизлерге хуким еткендей,
Каркаралы ханбысан?
Неге үстемлик кыласан?
Батырлык неге кыласан?
Ашып кара көзинди,
Хүким етип бизлерге,
Ким деп билдиң өзинди?
Менменсинип сөйлейсен,
Хәр бир айтқан сөзинди.
Жасаганда катыннын,
Акылы келте, шашы узын,
Деген накыл бар еди,
Ырас екен сол сөзлер,
Көзине кан толды ма?
Өлер уактын болды ма?
Кумарың болса кәнекей,
Кылыш алып кольна,
Шығагой мына майданға, –
Деген уакта батырдың,
Ашыуы келди, арланды,
Токсанның кара бултындай,
Түнерди хәм де торланды,
Мәдет сорап сол уакыт,
Өнип-өскен Саркоптан,
Әзелги жолдас кылышын,
Сууырып алды кынаптан,
Алартып көзин, бад урып,
Менменсиген палуанға,
Карсы шыгып Гүлайым,
Келди канлы майданға,
Ол да келди майданға.
Гүлайымдай мәрт батыр,
Каратпай әйле-пәйлеге,
Салдырмай колын хәйлеге,
Жағаға колды салады,
Қасындағы кисилер,
Таң калып карап турады,
Жанағы келген батырды,
Қысып алып Гүлайым,
Мойнын төмен бурады,
Қол ушына көтерип,
Есигине зинданның,
Ылақтай тартып урады.
Ылақтай тартып урғанда,
Менменсиген батырдың,
Өкпе аузына тығады,
Как бөлинип геллеси,
Еки көзи парта шығады.

Буны көрген баскасы,
Өлердей халда сасады,
Қайтып карсы туралмай,
Тум-тусына кашады,
Булар кашып кеткен соң,
Қынапқа салып кылышын,
Гүлайымдай мәрт палуан,
Зинданның аузын ашады,
Аузын ашып зинданның,
Ишкериге киреди,
Ишкери кирип караса,
Айтқысыз жаман азапта,
Ол анасын көреді,
Анасын көрип батырдың,
Қаны кашып түсинен,
Айрылды сонда есинен.
Сол уаклары болғанда,
Гүлайымнын анасы,
Қалтырып турды орнынан,
Қууғаннан пақырдың,
Қанлар кетти мурнынан,
Емшектен аққан ыссы сүт,
Сорғалады қойнынан,
Еси ауған перзенттин,
Қушақлады мойнынан,
Үх деп демин алады,
Көрген уакта қызының,
Батырлық, ерлик сымбатын,
Естен танып қалады.
Көп уаклары болғанда,
Шийрин жанын қыйнады,
Бойына жыйнап қууатын,
Ана есин жыйнады,
Жыйнап есин ол ана,
Қызының басын қушақлап,
Гүлайымдай сулуудың,
Маңдайынан сыйпалап,
Нәсиятлар береді,
Нәсият берип сөйледи:

– Тар курсағым кеңиткен,
Тас емшекти ериткен,
Ақ сүт берген перзентим,
Көзим түсти көзине,
Халықты излеп келиспен,
Ыразыман өзине,
Ыразыман шырағым,
Берген аппақ сүтима,
Ыразыман қарағым,
Беккем байлап белинди,
Батырлықта тайынбай,
Келдин излеп елинди,
Қырық қыз ертип кейнине,
Жыйнап тағы күшинди,
Суртайшадай қалмақтан,

Алыу үшін өшинди.
 Берекет тап шырағым,
 Не қорлықты көрмедик,
 Не бир азап шекпедик,
 Көзден акты қанлы жас,
 Тастан қатты деген бар,
 Бендедеги жумыр бас.
 Сол айтқан ырас шырағым,
 Ақса да көзден жасымыз,
 Қайғы менен азаптан,
 Жарылмады басымыз,
 Күннен-күнге күйіктен,
 Ағарды қара шашымыз,
 Айналайын шырағым,
 Оның несин айтайын,
 Несин баян қылайын,
 Аман-есен шырағым,
 Қондырсаң елди мөканға,
 Әрман жок бизде қаларлық, —
 Деидағы анасы,
 Қызына берди пәтия.

Әрманда жатқан анасын,
 Жел жағына панасын,
 Қушақлап сонда анасын,
 Тағы төкті көз жасын.
 Аз да болса батыр қыз,
 Мурадына жетеди,
 Бундай қорлық, азаптан,
 Анасын азат етеди,
 Кийиндирип анасын,
 Досларға алып жетеди,
 Усылай етип батырлар,
 Суртайшадай қалмақтан,
 Алыу үшін өшлерин,
 Жыя берди күшлерин.
 Көрмегенлер көристи,
 Билмегенлер билисти,
 Байлауда жатқан көп адам,
 Гүлайымның келгенин,
 Хабарланды, биледи,
 Күни-түни пақырлар,
 Тилегин оның тилейди.
 Гүлайымдай мәрт батыр,
 Бир исти салып ядына,
 Арысландай батырды,
 Алып келген усайды,
 Анасының алдына,
 Алып келип алдына,
 Гүлайым ойнап-күледи,
 Арысланның хал-жайын,
 Қалдырмай баян етеди.
 Сонда қыздың анасы,
 Көзден жасын моншақлап,
 Арысланды қушақлап,

Пәтиялар береді.
 Әне анда досларым,
 Еки жақтың ләшкери,
 Таярланып сауашқа,
 Шығарман болды майданға.

Әйне песин уақтында,
 Шаңға шаңлар уласты,
 Жаркылдаған қылышлар,
 Күн нуры менен шағылысты,
 Аркадан ести ақырып,
 Ысырапыл шамалы,
 Киргендей-ақ бул күни,
 Тоқсанның тоғыз хамалы,
 Түскендей-ақ жәханға,
 Каранғылық камалы,
 Бурқасынлап қар жауды,
 Қарға аралас қан жауды,
 Жаңбыр киби сиркиреп,
 Көздің қанлы жаслары,
 Топтай ушты хауда,
 Адамзаттың баслары,
 Жүнлер киби түтилди,
 Қуйкадағы шашлары,
 Айрылды кимлер көликтен,
 Бедеу атлар сүринди,
 Қыйрап қалған өликтен,
 Усылайынша, досларым,
 Қырғын тийди қалаға,
 Бенделер толды жайларға,
 Сарқырап аққан қызыл қан,
 Толды сайлы-салаға.
 Кимнің кетти геллеси,
 Пәтленип тартқан қылыштан,
 Үзилди кимнің желкеси,
 Бедеулерден акты тер,
 Табан тиреп киристи,
 Ислерине бәрше ел,
 Еки жақтың күшинен,
 Ыныранған сестинен,
 Қайысты сонда қара жер.
 Түсти басқа тәдирдин,
 Озалғы ақырзаманы,
 Күннің жүзин қаплады,
 Қайғының қара думаны,
 Ерк бермеди душпанға,
 Сарқоптың батыр палуаны.
 Сауаш болды шәпиресте,
 Бас кесилди дәсте-дәсте,
 Махаммед майдан ишинде.
 Әне усы сауашта,
 Гүлайымдай перийзат,
 Душпанға сырын бермеди,
 Қынапта өтқир қылышын,
 Қарсы жауға сермеди.

Арысландай мәрт батыр,
 Жанын отқа жағады,
 Алдалап сауаш салады,
 Биразды қысып қолтыққа,
 Өкпелерін сығады,
 Шырқыратып биразын,
 Қазық қып жерге қағады.
 Атка шыққан Сәрбиназ,
 Қызларды ертіп кейніне,
 Шаң шығарып аспанға,
 Хешбир еркін бермеди,
 Қарсы келген душпанға.
 Озалдан-ақ оғада,
 Қарыу асқан, данқы асқан,
 Бул сауашқа киристи,
 Ерлердин ери Отбасқан,
 Қарамай қарлы думанға,
 Отбасқан күшін көрсетти,
 Шығып қанты майданға.
 Келген жауға келгендей,
 Батырлық қарсы турады,
 Аямай қылыш урады,
 Ашыұланып, арланып,
 Отбасқандай батырдың,
 Қабақтары катады,
 Қарсы келген жауларды,
 Сақпанға салған кесектей,
 Өрге, ыққа атады.
 Бундай зорлық ислери,
 Суртайшаға батады,
 Өне сонда, досларым,
 Қызды сауаш майданы,
 Ис көрсетти майданда,
 Саркоптың батыр палуаны,
 Нешше жайлар бузылды,
 Бир күн емес, досларым,
 Сауаш көпке созылды.

Ендиги сөзди еситин,
 Қорлық көріп Тайшадан,
 Камалып жатқан кашаннан,
 Көп бенделер бар еди,
 Тайшадан өшти алыуға,
 Олар да интизар еди,
 Камалып жатқан қалаға,
 Қарсы шыққан Тайшаға,
 Он мың адам бар еди.
 Қорғанды бузып олардың,
 Дәрьядай кеулі тасалы,
 Бенде болған халыққа,
 Излеп келген батырға,
 Олар күшін қосады,
 Гүлайымдай батырдың,
 Көбейди әбден қатары,
 Көбейіп туған-туұыскан,

Оңға басты сапары,
 Суртайшадай қалмақтың,
 Болды буннан хабары.
 Жети күнлер өткенде,
 Сегизинши күн жеткенде,
 Қалқанын кийіп басына,
 Тулпарын миніп астына,
 Жетіп келди Суртайша,
 Гүлайымның қасына.
 Келе сөйлей береді,
 Сөйлей беріп не дейди:

— Хәй, Гүлайым, Гүлайым,
 Батырман деп жүрсен бе,
 Батырман деп жүрсен бе,
 Базыбир амак кисилер,
 Хеш нәрсеге еринбес,
 Атлар шапсам қызылға,
 Омақан атып сүринбес,
 Сениң бул еткен ислерин,
 Биздей батыр патшаға,
 Шыбын шелли көринбес,
 Сумлық пенен сендағы,
 Үзежак болдың белимди,
 Бакшадағы ашылған,
 Солдырмақпысан гүлимди?
 Әзәзүл боп шайтандай,
 Ертіп алдың елимди,
 Не билгениң бар еди,
 Неге ерттин елимди?
 Бүгиннен баслап Гүлайым,
 Бундай исти қоярсан,
 Бундай исти қоймасан,
 Жер менен жексен боларсан.

Гүлайым сонда сөйледі,
 Сөйлей беріп не деди:

— Ха, Суртайша, Суртайша,
 Кулак салып тыңлағыл,
 Сөз айтайын бирқанша.
 Қолымнан келсе үземен,
 Сындыраман белинди,
 Өзи қалеп қосылды,
 Ерткенім жоқ елинди,
 Қосылса елин Суртайша,
 Қан қашпасын жүзиннен,
 Берекет тапсын қайсы адам,
 Сениң уулы сөзиннен,
 Халқың маған қосылса,
 Оған себеп өзіннен,
 Хан болдым деп қан толып,
 Еки бирдей көзіңе,
 Адамзаттың баласын,
 Малдай шалдың, сабадың,

Кеўилге кайғы жамадың,
 Оған халық көне ме?
 Халық сени жақсы дермекен,
 Саған кеўлин берер ме?
 Ерки жетсе басына,
 Кейинге сениң ерер ме?
 Кольннан келсе Суртайша,
 Ете бергил исинди,
 Буннандағы бес-бетер,
 Қанша қарыу салсаң да,
 Қағарман азыу тисинди,
 Бенде қылып айдарман,
 Менменсиген кисинди,
 Ашып кара көзинди,
 Суўытпа маған түсинди, —
 Дегидағы Гүлайым,
 Суртайшадай қалмақтың,
 Жакын келип қасына,
 Суўырып алды қылышын,
 Урмак болып басына.
 Суртайша сонда арланды,
 Қара булттай торланды,
 Шыбын жанын қыйнады,
 Аўзын ашып бақырып,
 Ләшкерлерин жыйнады,
 Ортаға өзін таслады,
 Айбатланып ақырып,
 Сауашты тағы баслады.
 Қосылып кетти еки жақ,
 Даўылдай болып пәтленип,
 Шымшық киби шырқырап,
 Мойны үзиліп бырқырап,
 Киснеседи атлары,
 Түни менен қағысып,
 Зәңгиниң шықты отлары.
 Гүлайымдай батыр қыз,
 Зәңгиге аяқ тиреди,
 Арысландай батыр да,
 Көп көмеклер береді.
 Сол ўақлары болғанда,
 Қалмақлар қашты, бүлинди,
 Айбатланып Гүлайым,
 Душпанлардың көзине,
 Бийик таўдай көринди.
 Тағы жайлар бузылды,
 Бурынғыдан бес бетер,
 Сауаш көпке созылды,
 Тоғыз күн болды, досларым,
 Еки жактың ләшкери,
 Қан майданда алысып,
 Аямай қылыш салысып,
 Қызыл қанға батқалы,
 Қараңғыны қак жарып,
 Жалынлы ок атқалы.
 Оныншы күн болғанда,

Ләшкерлер шаршап болдырды,
 Қызыл жүзин солдырды,
 Сонда турып Гүлайым,
 Қолайлап майдан тақырды,
 Суртайшанын батырларын,
 Жекпе-жекке шақырды.
 Хаўада ушқан қоңыр газ,
 Қанатынан қайрылды,
 Биразлар естен айрылды,
 Еки жактын ләшкери,
 Еки айырылып турады,
 Таңланған ири палўанлар,
 Ол ортаға шығады.
 Бир ўақлары болғанда,
 Түги шыққан жүрекке,
 Оның сыртқы келбети,
 Мезеген қызыл үлекке,
 Алтыннан ара қоңырау,
 Байлаған хәм де билекке,
 Балтырларын шаң басқан,
 Аяқларын маң басқан,
 Аўзы-басын жүн басқан,
 Еки қолы тырмадай,
 Еки көзиниң шарасы,
 Жонылмаған қырмадай,
 Мурны усап тортаға,
 Қабағы жабық бир бәле,
 Шайқалып шықты ортаға.
 Жасынан қорқып таймаған,
 Атысыу хәм шабыстан,
 Өз елинен айрылған,
 Сөзге ерип намыстан,
 Бул келген бир бәлеге,
 Билегин сонда сыбанып,
 Қарсы шықты Арыслан.
 Арыслан шықты ортаға,
 Ол хәм шықты ортаға,
 Бүркіт киби алысты,
 Қораз киби жулысты,
 Сонда турып ол қалмақ,
 Қүлип айтты кекесин,
 Арланып сонда Арыслан,
 Тартып урып жерлерге,
 Үзди қалмақ желкесин.
 Бул сыяқлы батырын,
 Усындай етип өлтирип,
 Исти бәржай келтирип,
 Қылышын алып қолына,
 Үзип тағы желкесин,
 Кесип алды геллесин,
 Мәртликти салып ядына,
 Әкеп қойды геллени,
 Суртайшанын алдына.
 Алпыс дәўди қулатқан,
 Бунын кара күшлери,

Озалдан мәлим халыкка,
 Етип жүрген ислери,
 Алты карыс шығады,
 Хәрбир азыу тислери,
 Ат басындай жүреги,
 Жумыр питкен билеги,
 Айкасыу хәм шабысыу,
 Бир кудайдан тилеги,
 Кункар деген бар еди,
 Кункардайын ол батыр,
 Шыдай алмай азапка,
 Шыға келди ортаға,
 Кылыш услап колына.
 Душпан пенен шабыскан,
 Бенде болған ел менен,
 Батырларға табыскан,
 Кункардайын батырға,
 Жекпе-жек шықты Отбаскан.
 Дәүперидей ол Кункар,
 Отбаскандай батырды,
 Батыр деп көзге илмеди,
 Канша айбат шексе де,
 Шыбын шелли көрмеди,
 Айкасса да көп уақыт,
 Хешбир еркин бермеди,
 Кулашын ашты, сермеди.
 Бир уақлары болғанда,
 Кункардайын ол дәуин,
 Табанын жерге тиреди,
 Отбаскандай батырды,
 Көкке атып жиберди,
 Көкке атқан уағында,
 Торғай киби шырылдап,
 Қаны қашып сырылдап,
 Әллен уақыт болғанда,
 Отбаскандай батырдың,
 Жерге түсти шырылдап.
 Буны көрип Кункардың,
 Әбден кеулин тасады,
 Жерге түскен Отбасканды,
 Астына бүклеп басады,
 Қайғысын әбден жояды,
 Кесип алып геллесин,
 Гүлайымның алдына,
 Әкеліп сонда қояды.
 Сол уақлары Сәрбиназ,
 Қарлар киби борады,
 Иши оттай жанады,
 Жекпе-жекке жибер деп,
 Гүлайымдай батырдан,
 Руксат сонда сорады.
 Руксат берди Гүлайым,
 Сәрбиназ шықты ортаға,
 Кункар да шықты ортаға,
 Екеуи көп уақ айкасты,

Кушақлары жазылды,
 Олар турған тақыр жер,
 Дизеден төмен қазылды,
 Буура киби шайкасты,
 Тамақ ишпей күн-түни,
 Үш күн бойы айкасты,
 Жығалмады бир-бирин,
 Арадан үш күн өткенде,
 Төртінши күн жеткенде,
 Сәрбиназдай сулыұдың,
 Қарыу күши артады,
 Кункардайын қалмақты,
 Ийнинен жулқып пәрманлап,
 Өрге-ыққа тартады,
 Кункардайын дәулердің,
 Еси енди талады,
 Сәрбиназдай батыр қыз,
 Көтерип жерден алады,
 Хәлсиреген Кункардың,
 Тауықтай мойнын бурады,
 Ашыуланып, зәрленип,
 Жыландай қанын сорады,
 Қол ушына көтерип,
 Қара тастын үстине,
 Мықлап ғана урады.
 Қара таска урғанда,
 Кункардайын дәулердің,
 Кызыл гүли солады,
 Парта шығып еки көзи,
 Басы пыт-шыт болады,
 Пыт-шыт болған геллесин,
 Кесип алып Сәрбиназ,
 Батырлықты салды да,
 Айнымастай ядына,
 Әкеп қойды геллени,
 Суртайшанын алдына.
 Суртайша сонда арланды,
 Қара булттай торланды,
 Шықты өзи ортаға,
 Ортаға шығып Суртайша,
 Аузын ашып бақырды,
 Гүлайымдай батырды,
 Жекпе-жекке шақырды.
 Бас тартпады Гүлайым,
 Сыланып түсти ортаға,
 Суртайшадай қалмакка,
 Қаймықластан барады,
 Қандай әмел етерин,
 Гүлайым турып сорады:

— Ха, Суртайша, Суртайша,
 Атыспақ саған керек пе,
 Шабыспақ саған керек пе,
 Қайсысын Сурша көлейсең?
 Қай тәрәпти бересен?

Усы айтқан хийлелердин,
Кайсысын макул көресен?

Сол ўақытта Суртайша,
Белин беккем байлады,
Шабысыўға Суртайша,
Ортаға өзін сайлады,
Кайтпады кайсар Суртайша,
Бундай батыл талаптан,
Жүзи алмас қылышын,
Суўырып алды қынаптан.
Гүлайымдай батыр да,
Қылышын алып қолына,
Жуўырып шықты пәтленип,
Шабысыўдың жолына.
Күшке күшлер пәтленип,
Табан тиреп батырлар,
Көп ўақытлар шабысты,
Усында да қылышлар,
Дедикли жерге жетпеди,
Биреўин жазым етпеди.
Айбатланып батырлар,
Оттай жанып көзлери,
Шабысыўдан, досларым,
Орак киби кетилди,
Қылышлардың жүзлери.
Сол ўақытта Суртайша,
Бул хәмелин таслады,
Тағы бир исти баслады,
Еки кабат шынжырды,
Ол белине байлады,
Гүреске өзін сайлады,
Гүлайымдай батыр қыз,
Буған да таяр болады,
Қылышты койып екеўи,
Кайтадан шығып ортаға,
Айқасты енди майданда,
Карт буўрадай шайқасты,
Дем алмастан күни-түни,
Батырлар сонда айқасты,
Бир ўақлары болғанда,
Айқасыўдың шамасы,
Алты күни толғанда,
Қалмақтың кеўли тасады,
Гүлайымдай батырдан,
Әрўағы сонда асады,
Суртайшадай сур калмақ,
Мыклылығын билдирди,
Жоллы болдын жәниўар деп,
Қара атын желдирди,
Ойламады өтерди,
Гүлайымдай палўанды,
Қол ушына көтерди.
Қысынып сонда дослары,
Батты кара терлерге,

Суртайшадай сум калмақ,
Қол ушын көтерип,
Гүлайымдай батырды,
Таслады таўлап жерлерге,
Жерге таўлап таслағанда,
Текке мойнын бурмады,
Көп хийлесин курады,
Көтерип жерге урса да,
Көп хийлелик кылса да,
Суртайшадай калмаққа,
Батыр қолын салады.
Еки аяқтан тик турып,
Сонда белден алады,
Суртайшадай ол калмақ,
Кайрап сонда тислерин,
Кубартып сур түслерин,
Гүлайымдай батырға,
Тағы жыйды күшлерин.
Қанша күшти жыйса да,
Гүлайымдай мәрт палўан,
Батырлығын билдирди,
Қарап турған досларды,
Шадландырып күлдирди,
Суртайшадай калмақты,
Қол ушына көтерди,
Қол ушына көтерип,
Өкпесин әбден сығады,
Сол ўақлары Суртайша,
Жерине әбден жетеди,
Гүлайымның саўсағы,
Аш белинен өтеди,
Қол ушын көтерип,
Таслағанда пәтленип,
Суртайшаның баслары,
Жерге қарыс киреди,
Өкпе аўзына тығады,
Атаңа нәлет калмақтың,
Ақ төсине мингеннен,
Гүлайымдай арыўдың,
Көзи оттай жайнады,
Мийри әбден қанады,
Қынапқа салса жылт еткен,
Суўырып алса жарк еткен,
Алмас канжар қолға алып,
Суртайшадай қалмақтың,
Басын кесип алады,
Қанын суўдай ишеди,
Суртайшаны өлтирип,
Баўдай басын кеседи,
Ғамға кеўлин толтырып,
Залымның гүлин солдырып,
Ақ найзаның ушына,
Дәўдин басын илдирип,
Қарагерди желдирип,
Жән-жағына қарады.

Арыслан менен кырык кыздын,
Мөрт карасын көреди,
Батыр тууган Арыслан,
Эне-мине дегенше,
Гүлайым турган жайларга,
Ат ойнатып келеди,
Гүлайымнын гайратын,
Батырлар энди көреди,
Файратларын көргөн соң,
Кууанып Арыслан сөйледи:

– Сауаш күни ойнар батыр калканды,
Батыр болган хеш айтпайды жалганды,
Сен кесипсең Сурша залым басыны,
Өрманың жок Түркистаннын палуаны.

Ушар көлден бойун сайлап үйрек-газ,
Батыр айтпас хеш уақытта жалган сөз,
Бүгүн алдың алты аганның сен канын,
Кутлы болсын Гүлайым хэм Сәрбиназ.

Бедеу ойнап таулар менен жырада,
Сыйыныпсаң бир жараткан кудага,
Зар жылатып кестин залым басыны,
Сендей батыр хеш келмеген дүньяга.

Көринеди Каратаудын карасы,
Жазылады кеуиллердин жарасы,
Бул исинди умытпайды Гүлайым,
Халкыннын үлкени хэм де баласы.

Сурша хан өлди де, ләшкери калды,
Каргашыктын қаласына камалды,
Түркистаннан таланган мал бул жерде,
Куртып жауды, босатайык ел, малды.

Гүлайым сонда сөйледи:

– Талан кылган залым жаулар елимди,
Тыңламаган жетим менен жесирди,
Бағлы елди шөлистанга дөңдирип,
Солдырыпты жайнап өскен гүлимди.

Сондай залымлардан өшимди алдым,
Дүньяда жок энди хешбир әрманым,
Мөрттин кеулин ели хэм мөрт хошлады,
Гүреслерде жалғыз өзим болмадым.

Бул сөзиңе, палуан, мийрим канады,
Залымның жанына отлар салады,
Мынау турган залым Сурша әскери,
Келди кашлап, жүриң соған баралы.

Гүлайымды, хаққа жеткен бул дадым,
Жалғызлыктын ауырлығын мен тарттым,

Келиң дослар, калмаққа ат қояйық,
Залым көрсин бүгүн мениң гайратым.

Сонда Арыслан сөйледи:
Сөйлегенде не деди:

– Ат мойнына таққан тилла тумарың,
Сен қысылдың, кетти мениң мадарым,
Тилегимди алсаң энди Гүлайым,
Сауашмақты калмақ пенен қумарым.

Сол уақлары Гүлайым,
Қырық қызға карап сөйледи:

– Ашылды бағда лалазар,
Душпанға болсын дүнья тар,
Бендеге бир күн өлим бар,
Халық ушын өлсен өрман жок,
Тайсалмай атты қойындар,
Бирге өскен сулыулар,
Сауашлар болған күнинде,
Солады бағлар сол күнде,
Файратты көрсин залымлар,
Тайсалмай атты қойындар,
Жети жастан бирге өсип,
Жодас болған перилер,
Халық ушын қарыу сал,
Файратты көрсин залымлар,
Тайсалмай атты қойындар,
Бирге бир өскен арыулар.

Бундай сөзди еситип,
Файратқа қырық қыз енеди,
Ишиндеги Сәрбиназ,
Күлип сөйлей береді:

– Бирге өскен Гүлайым,
Бирге жүрген Гүлайым,
Арыслан атлы ағам бар,
Гүлайымдай палуан бар,
Қапа болма, жан ана,
Биздей тағы батыр бар,
Аман болсақ хәммемиз,
Алармыз калмақ қаласын,
Қызлар, қылмаң ууайым.

Бул сөзлерди айтқанша,
Сарғайып танлар атқанша,
Күн астына қараса,
Сонда шанлар көринди,
Шан астына қараса,
Ала байрақ алтыннан,
Сонда бир туулар көринди,
Туу астына қараса,
Сурша минген кара атта,

Атты аршын бойы бар,
 Еки аршын ийни бар,
 Хәр зәңгиси бир аршын,
 Сакалларын ол залым,
 Хинжи менен торлаган,
 Еки муртын қайтарып,
 Тас төбеден ол залым,
 Қазық бау шалып байлаган,
 Өзи қара, мурты ақ,
 Алтын жыға басында,
 Сан мың адам қасында,
 Қара аттың үстінде,
 Адам көрмеген бәдирек,
 Қарғашық деген патшасы,
 Келип қалды қасына,
 Келип қалып қасына,
 Гүлайым менен Арысланға,
 Қалмақ сөйлей береді,
 Сөйлей беріп не деди:

– Бизің елге оқ атқан,
 Суршадайын палуанды,
 Тулпар аттан қулатқан,
 Бағдың гүлін солдырған,
 Сурша атлы батырды,
 Әрман менен өлтирген,
 Гүлайымбысан сен деди,
 Әзирейлинмен мен деди,
 Гүлайым нашар сен болсан,
 Майданыма кел деди.

Залым қалмақ бұл сөзді,
 Айтып тамам қылғанша,
 Бұл сөзлерге шыдамай,
 Арыслан батыр сөйледі,
 Гүлайымға бұй деди:

– Жаксылардың жүрген жери лалазар,
 Гүлайымжан, саған айтар арзым бар,
 Шығып едим сениң менен бұл жолға,
 Қалмақ пенен нәубетинди бизге бер.

Зия зулпың бестен сайлап өрмедін,
 Кәраматлы яки сен бир ермедін,
 Арыслан деп көп айтқаннан пайда жоқ,
 Мендей мәрттің гайратларын көрмедін.

Көзім толды қайғы менен қан жасқа,
 Мен кирейін хак доланып сауашқа,
 Бергіл енди нәубетинди Гүлайым,
 Сауашымды қылғыл енди тамаша.

Сонда турып Гүлайым,
 Арысланға қарады,
 Алмадай мойнын бурады,

Батырлығын биледи,
 Дослығын да биледи,
 Кеулі толып Арысланға,
 Қуғанғаннан жылады,
 Бахтынды алла ашсын деп,
 Арысланға рұқсат береді.
 Батыр туған Арыслан,
 Көзлери оттай жанады,
 Қарғашық пенен екеуі,
 Жекпе-жекке шығады,
 Найзаласып қалады,
 Ол да урды найзаны
 Мәрт те урды найзаны,
 Найзадан пайда болмады,
 Тастан беріп найзаны,
 Қылышласып қалады,
 Қылышлары олардың,
 Орақтай болып майысты,
 Арыслан деген бұл батыр,
 Залымға бермей намысты,
 Ат үстінде Арыслан,
 Қарғашық пенен алысты.
 Астындағы атлардың,
 Табаны тасқа көмилди,
 Оқжайдай бели бүгілди,
 Үстіндегі сауыты,
 Шапандай болып сөгилди,
 Ашылған гүлдер лалады,
 Бир-бири менен айкасып,
 Қайтпастан гайрат салады,
 Бир-біреуін жығалмай,
 Аұзынан қанлар төккенде,
 Еки жактың әскери,
 Қайғыланып турады.
 Қарғашық аттан түседі,
 Сауытыны шешеді,
 Арыслан да аттан түседі,
 Сауытыны шешеді,
 Көзі оттай жайнады,
 Белине арқан байлады,
 Арыслан деген бұл батыр,
 Омырауы есиктей,
 Аяқлары бесиктей,
 Жауырындары қақпақтай,
 Билеклери тоқпақтай,
 Аұзы-мурны оймақтай,
 Сөйлеген сөзі қаймақтай,
 Палуан еди геллеғар,
 Жығарман деп умтылды,
 Әруағына сыйынды,
 Гүлайымдай арыуым,
 Тамашамды көрсін деп,
 Жән-жағына қарады,
 Ақырында Арыслан,
 Қарғашыққа барады,

Қарғашықтай бул залым,
 Бүркіттей пәнже салады,
 Сол мөхәли екеуи,
 Алысып енди қалады,
 Еки палуан алысты,
 Қолдан бермей намысты,
 Шийрин жанды қыйнады,
 Мәрттиң көзи жайнады,
 Залым енди Қарғашық,
 Арысландай батырға,
 Қайрылып жанбас салады,
 Арыслан деген бул палуан,
 Тағы турып алысты,
 Залымға бермей намысты,
 Аяғы тасқа көмилди,
 Көзи көкке тигилди,
 Арыслан деген палуанның,
 Қарғашықтың қолында,
 Сүйеклери сығылды.
 Мұрынан қанлар келеди,
 Өлерин енди биледи,
 Әруақтан мәдет тиледи,
 Алысып жүрип сөйледі,
 Сөйлей берип не деди:

– Мен дегенде қайсы адам қыйналар,
 Жалғызлықтан бул басыма дүнья тар,
 Арысланым деп үәде қылдын яранлар,
 Жети әруақ, меннен бүгін ал хабар.

Бул басымнан кеттимекен шын дәулет,
 Бул дүньяда көралмадым хеш перзент,
 Әрман менен өлер болдым дүньяда,
 Жәрдем бергил бизге енди, күдирет.

Турды жылап Арыслан батыр зар-зар,
 Қарғашықта өлер болды бийқарар,
 Күн шығардан келди енди бир шамал,
 Ғайрат қылғыл балам дейип әруақлар.

Батыр қылды әруағым деп иттиқат,
 Мәртке келди кара таудай бир қууат,
 Енди аузынан ағып еди қызыл қан,
 Қош жігіттің кеули болды енди шад.

Қарғашықты қушаклады Арыслан,
 Дизесине мингизеди сол заман,
 Мингизгенде дизесине Арыслан,
 Қалмақларын тапты сонда қозғалан,

Көкирекке көтереди Арыслан,
 Жерге урыуға ойланады сол заман,
 Сол уақытта кернай шықты қалмақтан,
 Қарғашықты жерге урғанда Арыслан.

Таулап жерге уралды,
 Басындағы жығасын,

Тартып және алады,
 Қалмақларға сол заман,
 Ақырзаман болады,
 Қанжарды қолға алады,
 Шалмаға қайым болады,
 Енди шалдым дегенде,
 Қалмақлардың әскери,
 Шуулап пайда болады,
 Анау, мынау дегенше,
 Өзиң көрген Гүлайым,
 Атты қойып келеди,
 Қолында кескир испахан,
 Қылышты силтеп тартады,
 Сол мөхәлдер болғанда,
 Қарғашықтай сум патша,
 Ах деп өтті дүньядан.
 Қалмақлардың елине,
 Сонда ұайран салады,
 Еки әскер қырылып,
 Қала менен далада,
 Апыр-топар болады,
 Арыслан минип атына,
 Сәрбиназ минип атына,
 Қалмақлардың әскерине,
 Қайтпай найза салады,
 Әскер таудан асады,
 Қалмақ жаман сасады,
 Қалмақлардың әскерин,
 Гүлайым менен Арысланның,
 Батырлары басады.
 Патшасы өлген қалмақлар,
 Алды-алдына қашады,
 Көргеннің ақылын алады,
 Қалмақлардың жанына,
 Аямай отты салады.
 Сурша деген палуаннан,
 Қарғашық деген патшадан,
 Бул уақтында айрылып,
 Қалмақтың көзи жайнады,
 Бағындық биз сизге деп,
 Қол көтеріп турады.
 Қас еткенін сол уақта,
 Қанын суудай ағызды,
 Залымлық қалмай кетсин деп,
 Гүлайымдай батыр қыз,
 Патшаның алтын тақларын,
 Қалдырмай бәрін бузады,
 Бутханаға оқ атып,
 Медресесін қулатып,
 Ерге қарсы турғанның,
 Улы менен қызларын,
 Құл қылып енди айдады,
 Шийриндей жанын қыйнады,
 Қарғашықтай патшаның,
 Қашал деген қаласында,

Кызыл гүллер ашылды,
 Лалы маржан шашылды,
 Сол заманда жигитлер,
 Залымлық кылған залымлар,
 Гүлайымдай арыўдан,
 Жердей болып басылды.
 Куткарып залым қолынан,
 Гүлайымдай перийзат,
 Қашал деген қалада,
 Хәммеге теңлик береди,
 Билгенин арыў қылады,
 Көргеннин акылын алады,
 Қызы менен жаўаны,
 Мойнына гүллер өреді,
 Залымлардың гүллерин,
 Солдырады Гүлайым,
 Нашарлардың бүлбүлин,
 Сайратты енди Гүлайым,
 Қарғашық деген патшаны,
 Өлтирип енди Гүлайым,
 Қашал деген қалада,
 Уллы байрам той қылып,
 Халықты қылды абадан.
 Қашал қалмақ еллери,
 Гүлайымға бағынып,
 Олар да болды мәз-майрам,
 Он еки ай, он күн болғанда,
 Бенде болған еллердин,
 Әбден мийри канады,
 Залымнан арын алады,
 Гүлайымдай арыў қыз,
 Қашал деген еллерди,
 Әдиллик пенен сорады,
 Ханлар менен төрениң,
 Жазасын мықлап береди,
 Өзиң көрген Гүлайым,
 Ғамға кеўлин толтырды,
 Түркистанның еллери,
 Қаңдай болып қалды деп,
 Қайғы түсти кеўлине.
 Душпанның кеўлин солдырды,
 Бенде болған еллердин,
 Шад кылып кеўлин толтырды,
 Арыслан менен Гүлайым,
 Екеўи бирдей отырды,
 Елге қайтсақ қәйтер деп,
 Гүлайымдай арыў қыз,
 Арысланнан кенес сорады.
 Сонда турып Арыслан,
 Төрелигин береди,
 Қыз алдына киреди,
 Гүлайымдай арыўға,
 Дурыс кенес береди,
 Сөйтип сөйлей береди:

– Хәй, Гүлайым, Гүлайым,
 Залымнан алдың намыс-ар,
 Түркистандай журтынан,
 Саркоп деген қаланнан,
 Залым қалмақ қолында,
 Олжа болған халқың бар,
 Таслап кетсек бул журтка,
 Жылап калар зар-зар.
 Гүлайым, саған мен айтсам,
 Бенде болған еллерди,
 Саркопқа алып қайтайық,
 Саркоптан келген еллерди,
 Таслап кетсек Гүлайым
 Аямайды душпанлар,
 Бенде болған халқыңа,
 Қайтадан салар қайғы-зар,
 Алып барсақ көширип,
 Түркистандай еллерге,
 Абырой болып табылар.

Бул сөзлерди еситип,
 Гүлайым менен Сәрбиназ,
 Куўанып күлип тасады,
 Мөрттин тилин алады,
 Ғамға кеўлин толтырды,
 Гүлайымдай арыў қыз,
 Душпанның белин сындырды,
 Қашал деген қаланың,
 Кемпир менен шалларын,
 Қызы менен балларын,
 Ғаррысы менен жасларын,
 Шақырып жыйып алады,
 Жыйып турып Гүлайым,
 Жан-жағына қарады,
 Халқынан кенес сорады,
 Сорап турып не деди:

– Жыйналған бүгин көп адам,
 Елим еди Түркистан,
 Қарғашық деген патшаның,
 Сурша деген ханыңыз,
 Барып салды бир талан,
 Саркоплының халқынан,
 Ат бауырынан акты қан,
 Алты ағамды өлтирип,
 Халқымды қылды сергиздан,
 Сурша деген палұаның,
 Қоймады барып ол аман,
 Олжа қылып көширип,
 Алып келип бул елге.
 Түркистанның журтында,
 Саркоп деген қаланы,
 Сурша батыр бүлдирип,
 Талан қылды халқымды,
 Сол залымның қолынан,

Азат кылдым елимди,
Алдым энди өшимди,
Сурша менен Каргашык,
Деген ханды өлтирип,
Батырлыкты билдирип,
Алдым энди халкынды.
Келген ўак та көп болды,
Елге кайтар ўак болады,
Сансыз энди адамлар,
Түркистандай журтыма,
Саркоп деген елиме,
Барыўыма еллерим,
Бересиз бе ықтыяр?
Бермейсиз бе ықтыяр?

Сонда турып көп халык,
Гүлайымға зарлады,
Зарлай берип толғады:

– Кулағың сал Гүлайым,
Қутқарған соң бизлерди,
Залымлардың қолынан,
Теңлик берип халқыма,
Қаламыз болды абадан,
Кайтсаңызлар батырлар,
Түркистанның журтына,
Жанадәрья бойына,
Саркоп атлы қалаға,
Барсанызлар батырлар,
Бахытларың ашылып,
Жолларыңыз болсын деп,
Жуўабын берди сол заман.

Қарсы турған залымға,
Қыядан қанлар шашады,
Қалсын деп залым мөканы,
Отлар берип үйине,
Сырнай-гернай тарттырып,
Қызыл-ала туў байлап,
Батырлығын билдирип,
Қалмаққа түскен елинин,
Бәрін жыйнап Гүлайым,
Түркистанға көшеди.
Ғамға кеўлин толтырып,
Душпан кеўлин солдырып,
Қырмыздан кийгизди,
Қызы менен келинге,
Гүлайымдай арыў кыз,
Елди аўзына каратып,
Ғәрип пенен жетимди,
Шадлық пенен күлдирип,
Қосық айтып, жыр жырлап,
Түркистандай журтларға,
Саркоптайын еллерге,
Бенде болған халықлар,

Қуўанысып барады,
Көргеннин ақылын алады,
Арыўдың мийри қанады,
Қарагер аттын үстінде,
Гүлайым атлы сулыў кыз,
Арысландай палуанға,
Барып пәнже салады,
Хәм де күшин сынады,
Кеўиллери хош болып,
Әбден мийри қанады.
Бағдың гүли жайнады,
Шыбын жанды қыйнады,
Халыққа теңлик бергенде,
Ал екеўи майданда,
Қырық қыздың султаны,
Сәрбиназ қыз қасында,
Жипек орамал қолға алып,
Гүлдей жайнап ойнады.
Душпанның кеўли жанады,
Он жети күн дегенде,
Түркистанның журтына,
Жанадәрья бойына,
Саркоп деген қаланын,
Әне сол бир шетине,
Зордан жеткен болады.
Ели менен қосылып,
Шағал мәслик қылады,
Алдыңнан шыққан адамға,
Жетекке нар береді,
Алтын құллар салынған,
Мийўалы бағ, алтын так,
Дәруазаны ашады,
Бағманлар гүлдер шашады,
Сархаўыздың бойында,
Гәўхардай болып жаўдырап,
Гүлайым менен Арыслан,
Булар аттан түседі.
Ғамға кеўлин толтырды,
Ели-халқын кайтадан,
Мийўалы бағқа жыйдырды,
Ели-халқын жыйдырып,
Гүлайым атлы перийзат,
Елинен кеңес сорады:

– Кулак салың бул сөзиме ел-халықлар,
Бәхәр болса бағда ашылар лалазар,
Ашық болған бенделердің максети,
Қыз хәм жигит бир-бирине зар болар.

Бизин менен жаўға шықты Арыслан,
Залымлардан ол ағызды қызыл қан,
Душпанларды зар жылатып өлтирген,
Арысланның ғайратына ырзаман.

Бул сөзиме халайлықлар кулак сал,
Өзим нашар Гүлайымман биймөлел,

Ол дүньяда куллар болсын эндей хур,
Бул дүньяда биз ашылган кызыл гүл.

Ашык болар яр өлгенше бийкарар,
Душпан энди мөрт өлгенде куғанар,
Бул сөзимди айттым сизге халайык,
Ойлап көрин, бул сөзимде мәни бар.

Елди азат етиуге болды интизар,
Басқа иске ол салмады хеш нөзер,
Бахыт болса бас қоссам деп ойлайман,
Арысланды көрдим бүгін миясар.

Сонда адамлар сөйледі:

– Бириң султан, және бириң Арыслан,
Келген душпан кеталмайды хеш аман,
Абат қылдың Саркоп қала еллерин,
Бул сөзіңе қыз Гүлайым ырзаман.

Гүл бағыңда энди шөмен ашылар,
Берди халқың бул тойына ықтыяр,
Абат қылдың ел-халқыңды Гүлайым,
Душпан өлип, дослар буган куғанар.

Түркистанға болдың, Гүлим, сен султан,
Туұрмекен сендей қызлар анадан,
Абат қылдың Саркоп қала еллерин,
Мыңлар жасап, сүргейсизлер сиз дәуран.

Деген сөз бенен халайык,
Төрелигин береди,
Өзиң көрген Гүлайым,
Бағлардан гүлдер тереди,
Саркоп елин жыйдырып,
Уллы тойын береди,
Абат қылып еллерин,
Арыслан менен Гүлайым,
Мийуалы бағ ишинде,
Әрмансыз дәуран сүреді,
Гүлайым салған гүл бағда,
Еки ашык қосылып,
Тал жипектей еселип,
Бағда қыдырып жүреді,

Арадан бес жыл өткенше,
Түркистанның журтларын,
Саркоп қала еллерин,
Жаңаләрья бойларын,
Әдиллик пенен сорады,
Әйне сәске уақтыңда,
Ақбулақтың бойында,
Қырык қыз оның қасында,
Алтын тажы басында,

Мыйығын тартып күлімлеп,
Гүлайым шад болады,
Шад болып энди караса,
Арысландай палуаны,
Қапа болып көринди.
Гүлайымдай перийзат,
Шашын таллап өреді,
Жолдасы болған Арысланның,
Мунайғанын биледи,
Арысландай палуанды,
Шадлар өйлеп сол уақта,
Бир жууап энди сорады:

– Арысланым, саған қылдым иттикат,
Бул бағымда сүрдің дәуран гүллі шад,
Ашык болған бирге ойнап күледі,
Мунайғаның ашықларға кесапат.

Алғыл энди ақ сунқарды қолына,
Қарагерди мингил энди астына,
Қуслар салғыл Түркистанның тауында,
Сен боларсан, әне, Арыслан сонда шад.

Сонда Арыслан өз орнынан турады,
Гүлайымға батыр мойнын бурады,
Гүлайымның қасындағы қырык қызы,
Қошаметлеп кеуилин шад қылады.
Әреби атқа ерди сонда салады,
Атқа минип, қолға сунқар алады,
Дабыл тартып шығып батыр қаладан,
Ат ойнатып, кеули тасып барады.
Жүйрик тазы, астында бар бедеу ат,
Қуслар салып, батыр қылды кеулин шад,
Киятырса қусты салып Арыслан,
Көрди көруан бир-биринен дым зыят.
Алғы көруан тартылышты мың-мыңнан,
Алтын менен зерлери бар жүз мың сан,
Буны көрип Арыслан шығып алдынан,
Жол болсын деп сөз қозғайды сол заман.

– Узаклардан көринеди тау тасы,
Мунлылардың көзден ағар сел жасы,
Қулақ салып, рәхим өйле көруанлар,
Бирзаман иркилиц көруанның басы.

Жүрген жерің таулар менен барабар,
Жалғызларға шад ел болар энди тар,
Бир мыңларды қатарыңа тарттырып,
Бизге айтың, барарыңыз қай шәхәр?

Араладым шөлдер менен даланы,
Қапалықтан ишим оттай жаңады,
Жетегіңе тарттырып мал бир мыңнан,
Шыққаныңыз қайсы шәхәр болады?

Сонда турып Алым кәрүан сөйледі:

– Қайрылмайды оймауыттың шақасы,
Хешкимнің жоқ мен кәрүанға шарасы,
Хорезм деп еллерімді айтады,
Келген жерім Жанадәрәя жағасы.

Жүк көтерер нар ишінде ерқопа,
Мунаймайды мәнзилінде көк жорға,
Шыққанымыз Хорезмнің қаласы,
Патшамыздың атын сорсаң Нәдірша.

Батырдың астында ойнайды қалқан,
Өтеді басымнан дүнья бир жалған,
Саудам барды Ноғайлының елинде,
Сапарымды сорасаң — жолым Түркістан.

Сонда турып ер Арыслан сөйледі:

– Ашық едим, жетти ярға бул зарым,
Сен сөйледің, жоқты мениң қарарым,
Хорезм деп айтқан жаным, сен кәрүан,
Бизге берің Хорезмнің хабарын.

Хорезм елинде болса Нәдірша,
Жалғыз жанға табылмайды хеш пана,
Қалып еді Алтынайдай жигерім,
Бер хабарын биздей бірге тууғанға.

Нәдіршаға қаслар болдым озалдан,
Басыма болғанды Хорезм зиндан,
Қарындасым аты еді Алтынай,
Хабар айтың сондай нашар батырдан.

Сонда турып кәрүан басы сөйледі,
Болай беріп боз ингендей не деді:

– Ер Арыслан сен емес пе қарағым?
Елің болса ұайран болды шырағым,
Залым Нәдір ұайран салды халқына,
Есигеніз бизден хабар палұаным.

Жаксы менен жаман хеш те болмас тең,
Халық аұзынан ағызды ол қызыл қан,
Алтынайды ләшкеринен айырып,
Палұан қызды Нәдір қылды сол бир күн.

Хеш аямай ойнатты Алтынай қалқан,
Нәдіршаның әскерине салды ұайран,
Өзі нашар болғаннан соң ол жалғыз,
Бәлгішледі халқыңды ол Нәдірхан.

Мен бараман Түркістанның журтына,
Гүлайымның дәуран сүрген елине,
Хорезмнің хабары сол Арыслан,
Хош болың деп жолға түсті бул кәрүан.

Бул гәпілерди еситип,
Арыслан деген ер жигит,
Атқа қамшы салады,
Иши оттай жанады,
Ат ойнатып ер жигит,
Гүлайым қалған қалаға,
Кешке таман келеді,
Болған иске сыр бермей,
Батыр тууған Арыслан,
Ойнап-қулип жүреді,
Сырты пүтін болса да,
Ишінде от жанады,
Ели-журтын ойланып,
Қайғыларға батады.
Гүлайымдай арыу қыз,
Ели-халқын шад қылып,
Душпанларын мат қылып,
Бес жыл, бес ай өткенше,
Алтын сарай ишінде,
Пәр төсектең үстінде,
Арыслан атлы батыр менен,
Бирге дәуран сүреді.
Ай ләбинің қантыны,
Аймалады Арыслан,
Гүлайымның зулшыны.
Гүлайымдай сулуу қыз,
Жигирма жасар бота көз,
Омыраулы, мойны гез,
Гүлдей болып оралып,
Қылдай болып буралып,
Арысланның койнында,
Жатыр еді тауланып.
Сәхәр уақты болғанда,
Елпидеген таң шамал,
Беттен сүйіп алғанда,
Батыр тууған Арыслан,
Ах шегіп демин алады,
Арыслан ах урғанда,
Гүлайымдай сулуу қыз,
Кетти дейди оянып.
Оянып енді Гүлайым,
Жән-жағына карады,
Алмадай мойнын бурады,
Ярының қапа болғанын,
Көріп енді Гүлайым,
Ол орнынан турады,
Батыр тууған Арысланнан,
Бир-ски сөз сорады:

– Жас он беске келгенде,
Мойныма тактым жуп тумар,
Он алтыға келгенде,
Қалмаққа қылдым мен сапар,
Көзін ойып душпанның,
Залымнан алдым намыс-ар,

Яр болып сендей батырға,
Той бердим халыққа, Арыслан,
Түркистанның журтында,
Дәуран сүрдің Арыслан,
Койнымда мениң таўланып,
Сәхәр уақта ах урдың,
Буның калай Арыслан?
Саркоп қала еллерин,
Бий болып өзің сорадың,
Кеўлиңде қандай кемлик бар,
Бес жыл, бес ай өткенде,
Нардай болып таўланып,
Ах урасаң койнымда,
Айт Арыслан дәртиңди.
Арыслан деп жүрип дуньяда,
Жете алмай саған ах урдым,
Залым душпан куўанар,
Батыр өлсе саўашта,
Ел-халқында бармеди,
Қағып төсек салғаның,
Гүлайым атлы сүйиклиң,
Кудай урып ер Арыслан,
Болдым ба енди мен тоқал?
Кимлерге ах урасаң?
Айтың бизге Арыслан.

Сонда Арыслан сөйлели,
Сөйлей берип не деди:

– Ярдың кеўли қалды деп,
Көзиме жаслар толады,
Кеўлимдеги әрманды,
Есит жаным, достым деп,
Батыр Арыслан толғады:
– Ах назлы яр, назлы яр,
Саған айтар арзым бар,
Кеўлимде жоқ басқа ис,
Тыңла сөзди Гүлайым,
Сорасаңыз сиз енди,
Баска жоқ мениң жананым,
Тыңласаңыз сөзимди,
Елимде жоқ, Гүлайым,
Сеннен өзге алғаным.
Ата-анам зар жылап,
Изимде мениң қалғанға,
Быйыл алты жыл болды,
Аға-иним жоқ еди,
Намыс-арды алмаға,
Өзиз келер шийрин жан,
Хорезмге бармаға,
Бозлап қалды изимде,
Алтынай деген туўғаным,
Сордырмадым елимди,
Патша менен ханларға,
Жасүлкенин сыйладым,

Тартып туттым тилимди,
Тилим бир халыққа тийер деп,
Шықтым жалғыз елимнен,
Бозлап қалды изимде,
Азқалқан деген жийеним.
Мен сорғанман ярым деп,
Ләблеріңнің палыны,
Талап алған Нәдирша,
Хорезмнің журтыны,
Қызылбас алып журтымды,
Жалғызлықтың дәртинен,
Мен шығардым Гүлайым,
Сәхәр уақты болғанда,
Жүрегимнин отыны.
Мен айрылып журтымнан,
Саркоп болды маған тар,
Душпаннан өшим алалмай,
Түркистанның журтында,
Қайғыға түстим сәуер яр,
Кеўлимдеги әрманым,
Тыңласаңыз, батыр қыз,
Усындай мениң отым бар.

Бул гәплерди еситип,
Гүлайым менен Сәрбиназ,
Сарайында туўлады,
Ярдың муңын билген соң,
Арыўы былай сөйледи:

– Жигирма бирде жасым бар,
Дунья болды маған тар,
Айтатуғын арзым бар,
Бирге жүрген бауырлар.
Түркистанның журтына,
Жанадәрья бойына,
Саркоптың пайтах елине,
Атлар шауып бер хабар,
Жыйнатып ел-халқымды,
Әскер тартып барайын,
Нәдиршадан мен өзим,
Қолдан келсе, жан дослар,
Алайын барып намыс-ар.
Жаман болған қатынлар,
Жүрегине байынын,
Ол жаманлар от салар,
Ашық болған арыўлар,
Яры ушын зар жылар,
Мәрт кәдирин билгенлер,
Қосылып бирге қыйналар,
Келсин енди көп ләшкер,
Түркистанның елине,
Хабар берің Сәрбиназ.

Жанындағы қырық қызы,
Гүлайымдай арыўдын,

Кызганлығын биледи,
Төбеге шашын түйеди,
Тулпар атка минеди,
Қуәтларын бул қызлар,
Билегине жыйнады,
Көргеннің ақылын алады,
Батыр қыздың күшине,
Халқы хайран қалады,
Сапар десе туралмай,
Ғарры-жасы жыйналып,
Гүлайым салған қалаға,
Он мың ләшкер жыйналып,
Сәске ұақта барады.
Сол мәхали Гүлайым,
Ләшкерге сөйлей береди:

– Он мың жигит бизге болдың сен жолдас,
Сапарым бар Хорезмнің елине,
Қас тиккенім Нәдіршадай қызылбас,
Жауға енди тендей болып атланың.

Батыр ерлер, сайлап минің әреби ат,
Батыр Арыслан кеулин, халқын етин шад,
Аяй көрмен, он мың жигит, жаныңды,
Мәрт Арыслан бул болмасын намурад.

Ойнасын басында алтыннан калқан,
Ар-намыс дегенің жигитке жаман,
Арысланым ушын атлар салынлар,
Туып-өскен ели-халқым Түркістан.

Бул гәплерди еситип,
Түркистанның беглери,
Ашылды бағдың гүллери,
Өзи батыр болса да,
Шийрин менен пал еди,
Гүлайымның тиллери.
Көзи оттай жанады,
Гүлайым айтқан сөзлерди,
Ләшкерлер қабыл алады,
Ләшкерди көрип Арыслан,
Гүлайымның исине,
Бул да хайран қалады,
Кеули толып бағырға,
Арыслан турып толғады:

– Гүлайымжан, бес жыл болдың сен жолдас,
Сауаш күни колда ойнар бул алмас,
Хүкминің бар ол Искендер алымдай,
Ғайратыңды көрген хаял деп болмас.

Сауаш күни ат баурынан ағар қан,
Арысланыңда қалмағанды хеш әрман,
Он мың ләшкер жылға таслап ойнайды,
Жоқ әрманым, саған қурбан мың сан жан.

Батырлығын ерге берсе бир қуәт,
Сайлап минсем заманыңда әреби ат,
Ярым дейип жүрип едим дүньяда,
Ғайратыңа ырза болдым перийзат.

Бул гәплерди еситип,
Гүлайым менен Сәрбиназ,
Айдан арыу ботакөз,
Қыйылған қас, қара көз,
Қарагер атты келтирди,
Ғамға кеулин толтырды,
Өзин көрген Гүлайым,
Алдына дабыл бөктерди,
Кейнине қалқан өңгерди,
Қарагер атқа жем берди,
Көк полатқа ғарк болып,
Гүлайым менен Сәрбиназ,
Енди атқа минеди,
Арысландай бул батыр,
Сары ала атты келтирип,
Көк булыққа ғарк болып,
Бул да атқа минеди,
Енди қалған қызлары,
Арысланға теңге шашады,
Ұақты енди хош болып,
Алты топты сүйретип,
Шықты булар қаладан,
Бергенекти майлатып,
Ауыр ләшкер айдатып,
Жаңлатып кернай тарттырып,
Алтын тууды қолға алып,
Алтын тажы басында,
Қырық та қызы қасында,
Гүлайым менен Сәрбиназ,
Шашын таллап өреді,
Ләшкерге тәлим береди,
Күнлер менен таласып,
Таудай болып қозғалып,
Хорезмнің елине,
Атланып сулыу Гүлайым,
Ләшкер менен жөнеди.
Ләшкеринің алдында,
Гүлайымдай батыр қыз,
Жанында бар Сәрбиназ,
Сарқоп атлы елине,
Ғарры менен жасына,
Қарап сөзди сөйледі:

– Сауаш күни ойнар басымда қалқан,
Атадан мен қалған жалғыз бир нышан,
Сапарым бар Хорезмнің елине,
Хош қалыңыз туып-өскен Түркістан.

Ат шапқаным Сарқоп едің даласы,
Әжелге болмайды бенде шарасы.

Барысым аман да, келисим гүман,
Хош калыңыз меннен Саркоп даласы.

Көз жасына ерер таудың таслары,
Жас он бесте келер жигит йошлары,
Бүгін меннен каласыз ғой Түркистан,
Хош кал Саркоп елдің ғарры-жаслары.

Ушар болды көлдің сонар ғазлары,
Кеулимде калмайды жаманның зары,
Мен атландым Хорезмнің елине,
Хош калыңыз елдің хаял-кызлары.

Каза жетсе сөнер мениң шырағым,
Ат ойнатсам көкке ушар думаным,
Гүл ишинде гүллі шарап ишилген,
Гүлайымнан хош кал енди Гүлбағым.

Тау басында көринеди жауған қар,
Нәмәртлерге жаусыз күни дүнья тар,
Хорезмге аттың басын бурындар,
Он бес мындай бизге ерген ләшкерлер.

Жүрегимде жаман сөзи дәрт болар,
Қайғылансам мийнетлерим артылар,
Қайғы қылмаң Саркоп елдің жигити,
Хорезмге ат ойнатың палуанлар.

Бұл гәшлерди айтқан соң,
Гүлайым менен Сәрбиназ,
Атқа камшы басады,
Жигирма қыз онында,
Жигирма қыз солында,
Сәрбиназ оң жағында,
Шырпылдап қалмай қасында,
Жигирма жасар Ботакөз,
Омыраулы, мойны гез,
Бұл да кетип баратыр,
Ләшкерлердің алдында.
Топты айырып Гүлайым,
Күлип-ойнап баратыр,
Халқы хайран қалады,
Шийрин жанын қыйнады,
Арыслан деген бұл батыр,
Ләшкерлердің изинен,
Бұл да кетип барады.
Күни-түни жол жүрип,
Азғана емес, мол жүрип,
Аттың бели бүгилди,
Небир ғошшақ жигитлер,
Жол узағын биледи,
Билгеннен соң жигитлер,
Шықканына өкинди,
Гүлайым менен Сәрбиназ,
Атларға салды хүкимди,

Таудан-тауға тулпарлар,
Диң-дин ойнап шығады,
Қысыр жылан құрсақлы,
Сактыяндай кабаклы,
Гүлайым минген Қарагер,
Аймай урды туяқты.
Мийримсиз акқан Ақдәрья,
Таұланып қайнап ағады,
Гүлайымның ләшкери,
Мийри қанып ишеди,
Бир акшам жатып солманда,
Ертең тағы көшеди.
Неше мәңзил жүрген соң,
Хорезмнің қаласы,
Булдыр-булдыр көринди,
Қорық деген көл менен,
Ол тоғайдың арасы,
Алты ай Тапсаң көлинде,
Аттан түсіп жайласты,
Гүлайымның ләшкери.
Гүлайым жатқан жерлери,
Қорықкөлдин майданы,
Көрмегенге зар еди,
Бийлердің көзи тар еди,
Қорық деген көлдердин,
Қорықшысы хәм елшиси,
Нәдиршаның адамы,
Қодар деген бар еди.
Ат куйрығын өреді,
Бұл ләшкерди көреді,
Есабы жоқ жылқының,
Жайылғанын биледи,
Атқа миніп ол Қодар,
Ләшкерлердің атларын,
Қуұалап өне сол уақта,
Гүлайым құрған шатырға,
Жақынласып келеди,
Келип енди бұл Қодар,
Зарлап сөйлей береди:

– Өзим Қодар, сайлап миндим әреби ат,
Ханым ушын шектим жүдә көп азап,
Ат жиберген ким боласаң көлиме,
Қайсы жерден келгенсизлер, бийдәулет?

Қарасам көзлерің жайнар бота көз,
Бұл қорықты қорығанман мен жалғыз,
Ат жиберген бундай жерге бийинсап,
Қай жерлерден келген, кимлер боласыз?

Ашыұланды сол мәхәлде Гүлайым,
Сөйлеген сөзлери еди мұлайым,
Өзи батыр хәм де палуан болған соң,
Хеш адамнан қорқып шекпес ууайым.
Құлға қарап ат салды,

Көзи оттай жанады,
Ат үстинен Кодарды,
Аударып аттан алады,
Еки колын артына,
Беккем кылып танады,
Сөйтип сөйлей береді:

– Мен арыўман, жүзлеримде барды қал,
Сен өлгенде мендей қызлар қуғанар,
Түркистанда батыр қыз деп атымды,
Айтқанымды сен ханына айтып бар.

Адам өлмей қан болмайды бул дүнья,
Мен болайын басларыннан садақа,
Келди деп айт Түркистаннан батыр қыз,
Сауаш қылса шықсын берман Нәдірша.

Батыр қызбан бул дүньяда қуп жанан,
Мәрт кеўлине салған дейди ол әрман,
Шықпаса егер бул Нәдірша қаладан,
Оның елин мен қыламан тас-талқан.

Сен сөйледің қорыққандай сол кәдер,
Бурынғыдан қалған онда өшим бар,
Мәртлер болса шықса ханын далаға,
Ғайратымды көрсин сол күн залымлар.

Бул сөзди айтып Гүлайым,
Гүлгин шарап ишеди,
Аттан сулыў түседі,
Қулақ-мурнын Кодардың,
Сымпыйтып енди кеседі.
Шийрин жанын кыйнады,
Қалаға қарап Гүлайым,
Кодар қулды айдады,
Гүлайымнан кутылып,
Кодар деген залым қул,
Қалаға қарай жол тартып,
Ат ойнатып барады,
Қулағы жоқ, мурны жоқ,
Кодарды көріп халайық,
Таңланып хайран қалады.
Ат қуйрығын өреді,
Тахт алдына барғанда,
Әзирейли келди деп,
Атана нәлет Нәдірша,
Орнынан ушып турады,
Кодарды анық билген соң,
Бул қалай деп Нәдірша,
Кодардан сауал сорады:

– Ашық болған машығым деп зар урар,
Нәмәрт болған шийрин жанды қайғырар,
Мен қарасам туўра алдында мурнын жоқ,
Кимлер келди қулағыңнан айырар?

Аттың басы боялыпты болып қан,
Қаза жетпей шықпайды екен шийрин жан,
Бағып жүрдин сен қорықтың көлдерин,
Кимлер сени қулағыңнан айырған?

Айбатымнан қорықпаймекен ол адам,
Жаксыдан көппекен дүньяда жаман,
Жау ма, ел ме, батыр туўған мәрт Кодар,
Ким айырды, балам, сени мурныннан?

Сонда турып бул Кодар,
Жылай берли зар-зар:

– Хәй, Нәдірша, Нәдірша,
Сөзиме қулақ сал деди,
Айрылғанман мурнымнан,
Айрылғанман қулақтан,
Қорықпасаныз бар деди,
Ели екен Түркистан,
Жанында бар көп ләшкер,
Хорезмнің елине,
Шетинен төжжал дарыған,
Оң жағында Арыслан,
Сол жағында Сәрбиназ,
Хызметкери Ботакөз,
Аты екен Гүлайым,
Батыр екен геллеғар,
Өзи болса қыз екен,
Қос басыпты қорықта,
Қорық деген далада,
Айналдырып ол мени,
Атқан еди хауаға,
Қыз болса да дүньяда,
Бундай палуан көрмедім,
Өзи екен Шахзала,
Қаст еткени Нәдірша,
Қутыла алмасаң дүньяда?
Журтларыңнан бер зәкет,
Алып шығып алдына,
Қырық нар менен төрт жорға,
Тағы бер енди таж, жыға.
Сен қылмасаң оларды,
Оң жағында бар Арыслан,
Қутылмағын, шах, гүман,
Айттым енди мен саған,
Ойлан да кой Нәдірша.

Сонда турып Нәдірша,
Ат басындай сом жүрек,
Алтын тахта туўлады,
Ели-халқым деп зарлады,
Ләшкерлерин топлады,
Топлап турып ләшкерин,
Нәдірша турып сөйледі:

– Хэй, еллерим, еллерим,
 Солар ўактым жеткенди,
 Саўсап мениң гүлдерим,
 Танлар күни болганда,
 Адам болған бендеге,
 Курьлмай ма ол төрез,
 Түркистанның елинде,
 Гүлайым менен Сәрбиназ,
 Деген батыр бар деген,
 Еситип едим сөзлерди.
 Сондай батыр палўан кыз,
 Карғашықтың журтына,
 Сурша калмақ елине,
 Кырғын салды дегенди,
 Еситкен едим халайык.
 Сондай үлкен ханларды,
 Зар-зар кылып жылатты,
 Келген болса Гүлайым,
 Дүнья болар маған тар,
 Жыйналған топ халайык,
 Бизге кенес беринлер.

Сонда олар сөйледі:
 Сөйлей берип не деди:

– Хэй, Нәдирша, бул сөзиме кулак сал,
 Мунда келип неғып алар ол нашар,
 Сени патша дейип хәр ким айтады,
 Катынлардан биз тартпасмыз кайғы-зар.

Бул бағымда ашылады лалазар,
 Абат дейди Хорезм елде калалар,
 Бир катыннан кайғы тауып бағынсақ,
 Сендей ханға болмаймекен намыс-ар?

Бул сөзлерди еситип,
 Өзиң көрген Нәдирша,
 Жар урдырды калаға,
 Қайғы түсти сол ўакта,
 Катын менен балаға.
 Шийрин жанды кыйнады,
 Калада атлар ойнады,
 Алты жасар баласын,
 Жетпистеги гаррысын,
 Тири жан коймай Нәдирша,
 Әскер кылып айдады.
 Патша атқа минеди,
 Зер жығасын кийеди,
 Билекке күшин жыяды,
 Әскерлерин жыйнатып,
 Кетик топты сүйретип,
 Есабы жок, саны жок,
 Көп әскерди айдаатып,
 Қара мойны кан сасып,
 Аўзы-мурнын түк басып,

Бир мезгилдей жүреди,
 Аттың басын бурады,
 Карсы алдында желбиреп,
 Турған жалаў көреді.
 Нәдиршадай ханлардын,
 Басына күнлер туўады,
 Қайғыланып Нәдирша,
 Қапаланып турады,
 Сол мөхәли болганда,
 Әбдираман мөхрем,
 Оған карап сөйледі:

– Кулак салғыл бул сөзиме Нәдирша,
 Не себептен тар келгенди бул дүнья,
 Жалаў көрип жән-жағына карадын,
 Не себептен, ханым, калдың сен ойға?

Жаныңда бар Әбдираман мөхремлер,
 Алты мың ләшкериў, он жети сәрдар,
 Туўды көрип кайғыланба Нәдирша,
 Карсы алдында көрген туўын калтырар.

Сонда турып Нәдирша бул сөйледі:

– Хэй беглерим, сизге айтар сөзим бар,
 Көринген туў бизге енди кәуип болар,
 Ол бир туўлар майданда егер ойнаса,
 Туралмайды оған карсы патшалар.

Хәр патша болмай ма еллерге куўат,
 Басымнан кетпегей тажы хәм мурат,
 Шыкса егер туўды алып майданға,
 Журтымды өйлейди мениң биймурат.

Ойланыңлар, мынаў жатқан көп ләшкер,
 Биз таппасмыз буннан енди кәсийет,
 Дәстинде гүлдиреп кернай тартылар,
 Нәдиршаға яр болмаса күдирет.

Бул гәплерди айтканда,
 Батырлардын дойнағы,
 Ендилер майдан-далаға,
 Батыр туўған Арыслан,
 Қасына алып кырык жигит,
 Баўыркөл менен Шағыркөл,
 Деген жерди аралап,
 Аянбай күшти салады.
 Шағыр көлди жағалап,
 Киятырса Арыслан,
 Әйне несин ўақтында,
 Көл бойында агалап,
 Жылап турған бир лаўыс,
 Кулағына келеди.
 Буны еситип Арыслан,
 Болып турды бийкарар,

Он алты өгиз, он бир мал,
Алдына бөлип салыпты,
Арқасында шөпшеги,
Шашлары жүн боп қалыпты,
Мал изінде ол нашар,
Аға деп жылай береді,
Кумар көзден аққан жас,
Жүн-жүн болған кара шаш,
Арыслан елден кеткенде,
Бул бир сулыұ қыз еді,
Мал изінде күн болып,
Алтынайдай қарындас,
Жылап зарлап жылайды,
Жылай беріп сөйледи:

– Залым жүрген хәр заманда бегликте,
Жеткизбеген залым бизди теңликке,
Арысланның бар ұақтында ай едим,
Нәдиршадай залым салды күнликке.

Заманында болып едим Алтынай,
Алла қарғап, қулады ма қарағай,
Кернай тартып келди дейди көп ләшкер,
Күнлигимнен қадир қудай қутқарғай.

Күнликте болғанды мениң баұрым қан,
Нәдиршадан қутылмағым жә гүман,
Кернай тартып келген болса көп ләшкер,
Тиримекен, өлимекен жан Арыслан?

Сонда Арыслан сөйледи,
Сөйлегенде не деди:

– Биз кеткенде елдер еді бул аман,
Айралық қурысын, бендеге жаман,
Аң еместі, мениң қайғым сен едің,
«Аға» деген тиллеріңнен Алтынжан.

Дағ салғанды биз кеткенде душпанлар,
Көзде жасың бул күнлерде сел болар,
Аға деген тиллеріңнен, шырағым,
Кел қарағым, кара баұрым қан болар.

Болмайды екен батырларға ханлар дос,
Нашарларға жалғызлық ғой мүшкіл ис,
Сен сөйледің, беллер енді бүгилди,
Айналайын, берман келиң қарындас.

Ағасының даұысын,
Еситип сонда Алтынай,
Қанлар жылап сол заман,
Жән-жағына қарады,
Қушағын ашып жылады,
Беллери жайдай бүгилди,
Қорлығы келип бул қыздың,

Көзиниң жасы төгилди,
Муңлы нашар болған соң,
Ағасына жеталмай,
Жети жерге жығылды.
Көзинен жасы моншаклап,
Ағасын қыз кушаклап,
Көргенниң ақлын алады,
Жанындағы жигитлер,
Арысландай палұанның,
Ойранлығын биледи,
Қосылып бәри жылайды,
Гейпара ұақ хәммеси,
Қуұанысып күледі,
Арыслан пенен Алтынай,
Бир-биреуін көрген соң,
Қушакласып сүйисип,
Әбден мийри қанады.
Кийим алып қоржыннан,
Кийиндирди Алтынды,
Хасыл кийим кийген соң,
Хүр қызындай доланды,
Таұыс қустай сыланды,
Тулымшағы салбырап,
Ағасы менен қосылып,
Шатырға қарап жүреді,
Көргенниң ақылын алады,
Буны көріп Гүлайым,
Ұақты жүдә хош болып,
Алтынайдай арыұды,
Аттан сүйеп түсирди,
Жаксы тағам иширди.
Сол мәхәллер болғанда,
Ертең менен таң атты,
Өзин көрген Гүлайым,
Алтынайдай арыұдың,
Шашын таллап өреді,
Алтынайдай арыұға,
Ат миндирип Сәрбиназ,
Жаксы тәлим береді.
Өзин көрген Алтынай,
Сарыжайды алады,
Жайларға окты салады,
Ушқан қусты нәзерлеп,
Диң аспаннан атады,
Жети күн, жети түнлерде,
Алтынайдай арыұын,
Өз қәддине келеді,
Аяққа етик кийеди,
Көзи отғай жайнады,
Белине қылыш байлады,
Тоғыз күндей бир жерде,
Жатқаннан соң Алтынай,
Иши ғыж-ғыж қайнады.
Кеули дөртке жанады,
Алтынайдай перийзат,

Гүлайым менен Арысланның,
Қасларына келеди,
Буларға қарап сөйледі:

– Аға, сизге арзым бар,
Нәдиршадай патшадан,
Болмай кетти хеш хабар,
Ат ойнатып, агажан,
Мен барайын үстине,
Бийкешине жеңгежан,
Рухсатты бериндер.

Жүрген жерим тақыр майдан далады,
Көп отырсам иши оттай жанады,
Қайғырмайды енди бизди Нәдирша,
Атлан аға, жеңге, соған барайық.

Күнлигимде пида болды бул жаным,
Өшимди алсам болмас еди әрманым,
Руксат бер, айналайын жан аға,
Елшиликке жалғыз өзим барайын.

Мен болайын, аға, сеннен садаға,
Күнлик пенен күйіп өттим дүньяда,
Ашық еди мени алмаға залым хан,
Танып қалсын барғанымда Нәдирша.

Бул сөзлерди еситип,
Болды султан сонда шад,
Алты саұйт кийдирди,
Бийкешине перийзат,
Қуұса изинен жеткендей,
Қашса қутылып кеткендей,
Бийкешине Гүлайым,
Миндиреди тулпар ат.
Атқа минип Алтынай,
Кеули кайнап тасады,
Алты жигит кошшы алып,
Майданға сапар қылады,
Атқа камшы басады,
Мезгиллик жол жүрген сон,
Ханлар құрған ақ шатыр,
Ақ шатырдың алдына,
Тартынбай батыр келатыр.
Аттан түспей Алтынай,
Ханларға сәлем береді,
Сол мәхәллер болғанда,
Әбдираман мәхрем,
Мәрттен хабар алады,
Жақынлап келип Алтынай,
Ханға сөйлей береді:

– Қулақ салып, арзым есит Нәдирша,
Майданға шық, бойды көрсет шатырдан,
Үстине мен төктим әскер, Нәдирша,
Көтер басты, қутқарайын қайғыдан.

Он төртимде болып едің талабан,
Бахтым келди, саған ұайран саламан,
Танырмысан мендей арыу қызларды,
Алтынайман, бір уақлары күн болған.

Ағамның атыдур батыр Арыслан,
Кетер, Нәдир, басыңыздан бул дәуран,
Мен Алтынман, Шағыркөлде күн болған,
Қайғыланып жатпа енди Нәдир хан.

Душпан едим, мен ойнаттым атымды,
Сөске уақта аламан берер дадыңды,
Айтайын деп мен бир келдим сол сөзди,
Ойлан Нәдир, босат алтын тахтынды.

Шоры қылып сарғайдырдың жүзимди,
Ағам ояр сәскеде еки көзинди,
Майданға шық абырой барда Нәдирша,
Айтайын деп келдим усы сөзимди.

Бул гәплерди еситип,
Орнынан турды Нәдирша,
– Тут ха тут, -деп қарады,
Әбдираман ол мәхрем,
Атқа енди минеди,
Қара атты ойнатып,
Қайтармай қуға береді.
Сол уақытта Нәдирша,
Бул да атқа минеди,
Ләшкерлер атқа минеди,
Хорезмнің беглери,
Билекке күшти жыяды,
Буны көрип ер Арыслан,
Бул да атқа минеди,
Гүлайым атқа минеди,
Сәрбиназ атқа минеди,
Түркистанның ерлери,
Булар да атқа минеди.
Қолға алтын туу алып,
Гүлайым атлы перийзат,
Киреди сонда сауашқа,
Душпанның гүли солады,
Көргеннин ақылын алады,
Әбдирахман мәхремди,
Батыр туған Арыслан,
Тирилей тудып алады,
Артына қолын байлады,
Ат алдына салады,
Алтынайдай батыр қыз,
Басына камшы урады.
Сол мәхәллер болғанда,
Нешше таудан асады,
Арысландай батырдың,
Иши оттай жанады,
Көргеннин ақылын алады,

Кызылбастын журтына,
 Гүлайым менен Сәрбиназ,
 Акырзаман салады.
 Сол мезгиллер болганда,
 Батырлардын кеуили,
 Дәрьядай болып тасады,
 Нәдиршадай патшанын,
 Эрүағы да кашады,
 Ләшкери кыргын тапкан сон,
 Нәдиршадай сум патша,
 Журтым меннен калсын деп,
 Өзи тууған журтларга,
 Иран-Туран калаға,
 Астында ат ойнатып,
 Хорезмнен кашады.
 Сол уакытлар болганда,
 Батыр тууған Арыслан,
 Хан кашканын биледи,
 Билекке күшти жыйды,
 Арыслан кууа береди,
 Арыслан жакын барганда,
 Атана нәлет Нәдирша,
 Еки жаклап тулпарга,
 Атка камшы урады,
 Зымгайып болып көзинен,
 Жеталмай Арыслан калады.
 Арыслан батыр калганда,
 Сәрбиназ атлы перийзат,
 Торыша атты айдады,
 Шыбын жанын кыйнады,
 Астындағы Торыша ат,
 Кууырмаштай кууырып,
 Жер танабын сууырып,
 Нәдиршаға жетеди,
 Жана жеткен уактында,
 Сәрбиназ найза салады,
 Нәдирша оның найзасын,
 Қалқан менен сындырды,
 Сәрбий атлы нашарды,
 Жарағынан тындырды.
 Кылышты колға алады,
 Сәрбий келип шалады,
 Сәрбий кыздың кылышын,
 Қалқан менен сындырды,
 Жарағынан тындырды.
 Сол мәхәллер болганда,
 Нәдиршадай бул патшаға,
 Бул изине карады,
 Кара көрмей Нәдирша,
 Қызға карай сол уакта,
 Кайтадан атты салады,
 – Талау болды бул дүнья,
 Патша болып бул елге,
 Мен жетпедим муратка,
 Бизиндей даңклы патшаға,

Жетиспейди хеш уакыт,
 Буннан артық көп олжа.
 Ышкы отына жанады,
 Сәрбийге пәнже салады,
 Өзин көрген Нәдирша,
 Аттан көтерип алады.
 Акша жүзин солдырды,
 Ғамға кеулин толтырды,
 Сәрбий деген сулууды,
 Атана нәлет Нәдирша,
 Ат бауырына алады,
 Гүлайымның журтына,
 Ат ойнатып Нәдирша,
 Сонда кетип барады.
 Карап турса Гүлайым,
 Хеш жерде жок Сәрбижан,
 Хеш жерде жок Арыслан,
 Көз ушында көринди,
 Батыр қызға енди шан.
 Сәрби менен Арыслан,
 Душпанда бул өлди деп,
 Бахтым кара болды деп,
 Карагердей тулпарға,
 Кайырылып камшы басады,
 Карагердей тулпар да,
 Суулық шайнап ойнайды,
 Ғаршылдатып шайнайды,
 Көринген шанның изинен,
 Кууалап енди барады.
 Кууырмаштай кууырды,
 Жер танабын сууырды,
 Карагердей жәниуар,
 Ар-намысын бермеди,
 Аянбай тулпар шабалы,
 Көргеннің ақылын алады,
 Кууып жетип Арысланға,
 Сәрбий кайда-қайта деп,
 Акырзаман салады.
 Сонда Арыслан сөйледі:
 – Жеталмадым изинен,
 Озалмадым өзинен,
 Карап қалдым кейнинен,
 Деген мәхәл гезинде,
 Екеуи бирден ат койды.
 Бағдың гүли шайлады,
 Карагер ат жәниуар,
 Суулығынан шайнады,
 Хәр мезгилде ойнады,
 Гүлайымдай перийзат,
 Қарсы алдына қараса,
 Нәдиршаның артында,
 Қоян көк аттын үстинде,
 Сәрбий кетип баратыр,
 Нәдиршаның қолында,
 Бозлап жылап баратыр:

– Бөнде болдым залымларға мен жалғыз,
Косып едим саған мен де ақыл сөз,
Алмадың ғой Сәрбийден сен хеш хабар,
Кайда кеттиң бул күнлерде батыр кыз?

Бул залымға сала алмадым үайранды,
Көрмегим ғой сендей мәртти гүманды,
Әрман менен олжа болдым залымға,
Көрмек бар ма сендей батыр Арысланды?

Деген сөзди айтқанда,
Арыслан менен екеуі,
Буларға жақын келеди,
Екеуі атты қояды,
Бийик таудан ушады,
Буларды көрип Нәдирша,
Карамай сол күн кашады,
Гүлайым менен бул Арыслан,
Куткармай жетип барады,
Изинен куып барады,
Керилип найза салады,
Ханға найза салдым деп,
Сәрбийге найза урады.
Сәрбий деген арыұлын,
Сауытлары сөгілди,
Көзинен жаслар төгілди,
Бели жайдай бүгілди,
Ашыннан шығып Гүлайым,
Найзаны қолға алады,
Атана нәлет Нәдирша,
Сәрбийди тартып қолынан,
Ол алдына тутады,
Сәрбий деген арыұға,
Гүлайым найза урады.
Сауытлары сөгілип,
Айналайын Гүлайым,
Әрман менен өлдім деп,
Нәдиршаның қолында,
Сорлы Сәрбий жылайды.
Сол уақытта Сәрбийди,
Алдына Нәдир тутқанын,
Гүлайым енди биледи,
Сонда Арыслан биледи,
Арыслан деген бул батыр,
Тиймесин деп Сәрбийге,
Нәдиршадай патшанын,
Желкесинен урады,
Нәдиршанын өкпесинен,
Өтип оның найзасы,
Сәрбий деген ол қыздың,
Ақ көксинен тийеди.
Сонда Сәрбий жылайды,
Жылай берип сөйлейди:

– Ха, Гүлайым, Гүлайым,
Неден болды гүнайым,

Найза менен урасаң,
Жаныма отлар саласаң,
Жибермейди бул кәпир,
Әрман менен өлтирди,
Хийлеси көп өзәзүл,
Солдырар болды гүлимди,
Әуел маған дос болып,
Салдың маған зулымды,
Найзан тести бүйиримди,
Айырып алғыл залымнан.

Бул гәплерди еситип,
Гүлайымдай батыр кыз,
Көзи оттай жанады,
Сәрбий деген сулыұға,
Бүркіттей пәнже салады,
Нәдиршаның қолынан,
Сәрбий деген сулыұды,
Қызыл қанға боятып,
Зорға бир тартып алады.
Сәрбийди тартып алған соң,
Өзин көрген Арыслан,
Атана нәлет патшанын,
Мойнына жипти салады,
Нәдиршаның қолларын,
Артына беккем байлады,
Сәрбий қыздың жарасын,
Беккем қылып танады,
Атқа қызды мингизип,
Шатырға алып барады,
Атана нәлет патшаны,
Ат алдында айдады,
Көргеннин ақылын алады,
Залымлардың жанына,
Гүлайым отты салады,
Әйне лесин уақтында,
Арасына ләшкердин,
Ханды тутьп барады.
Шийрин жанын қыйнады,
Өзин көрген батыр кыз,
Жанында Алтын, Сәрбиназ,
Сол мезгілдер болғанда,
Ләшкерине Нәдирдин,
Батыр қызлар ат қойды.
Бир шетинен Арыслан,
Бул да атты қояды,
Сығасқан ханның ләшкерин,
Бөлек-бөлек қылады,
Әне сол бир уақтында,
Өзин көрген батыр кыз,
Арысланның минген атынын,
Дизгининен тутады,
Сөйтип сөйлей береди:

– Хәй, Арыслан, Арыслан,
Өзин болсаң төрессен,

Ат қуйрығын өресен,
 Нахактан адам өлтирсен,
 Таңла мәшар күннде,
 Сорауларын бересен.
 Нешелерін өлтирдің,
 Нешенің гүлін солдырдың,
 Карындасын, сен өзін,
 Шийрін жанды қыйнадың,
 Нәдіршадай патшаның,
 Әскерлерін айдадың,
 Өзинін қолын байладың.
 Сөзімді енді тыңласан,
 Сенін менен бизлерге,
 Булардан қарсы тұрарлық,
 Ишлерінде жоқ душпан,
 Соның ушын Арыслан,
 Нәсіяхатым бул саған,
 Нахактан канды төкпеңіз.

Сол уақытлар болғанда,
 Арысандай батырдың,
 Қоллары сууып қалады,
 Екі өскер қосылып,
 Жигитлери топ қурып,
 Патшаны айдап алдында,
 Қалаға олар киреди.
 Гүлайым менен Сәрбиназ,
 Қарсылық еткен душпанды,
 Хорезмде қоймады,
 Тоз-тоз қылып душпанды,
 Алдына салып айдады,
 Гүналысып өлтиріп,
 Тамаша болсын халыққа деп,
 Нәдірша менен мәхремді,
 Өзлери тұрып сүйреткен,
 Кетік топқа байлады,
 Душпанларын өлтиріп,
 Оның гүлін солдырып,
 Хорезмнің еллерін,
 Азат етіп залымнан,
 Батыр қыз шад қылады.
 Патша тажын жоқ қылып,
 Арыслан менен Гүлайым,
 Халқын қылды гүлистан,
 Залымлардың басына,
 Хорезмнің қаласын,
 Қылды дейди зимистан.
 Гүлайымдай перийзат,
 Азат қылып еллерді,
 Тенгереди, ағалар,
 Жаксы менен жаманды.
 Таулардың басы далады,
 Залымлардың басына,
 Гүлайым отты салады,
 Хорезмнің еллерін,

Гүлайымдай перийзат,
 Әдиллік пенен сорады,
 Он екі ай, он күнде,
 Хорезмнің халқыны,
 Гүлайым қылды гүлистан,
 Қулағың сал, ағалар,
 Жаманға болды дүнья тар,
 Өзің көрген Гүлайым,
 Таңдай бойын тарады,
 Қыйын күнге жаралды,
 Қулақ салып тыңлаңлар,
 Қысыұметлер көрген жоқ,
 Хорезмнің баласы,
 Ели-халқын жыйнатып,
 Олардан сауал сорады:

– Қулақ салып тыңлаңлар,
 Биз кетерміз бул елден,
 Ханлар болған журтыңа,
 Залым еди Нәдірша,
 Залымлығын өткізді,
 Қатын менен балаға,
 Күн көралмай көп адам,
 Хорезм атлы қалада,
 Зарлап еди бийшара.
 Уайран болды ол залым,
 Жоқ зулымлық, елатым,
 Әлий дәулет хан болса,
 Ықтыярын мен бердим,
 Қатын менен балаға,
 Бизлер кетпей тайынлан,
 Ханын менен бийінди.

Сонда тұрып ел-халық,
 Гүлайымға зарлады,
 Зарлай берип сөйледі:

– Гүлайым менен Арыслан,
 Қутылдық залым патшадан,
 Туудырып елге шадлықты,
 Халықты қылдың абадан,
 Сизлердей әдил ер болса,
 Биздей халыққа не өрман,
 Кетер болсаң бул елден,
 Түркистанның журтына,
 Үстимізге хан койсаң,
 Журтымыз болар зимистан,
 Аузы арандай ашылып,
 Аузынан отлар шашылып,
 Азапқа салар бир күни.
 Соның ушын Гүлайым,
 Ықтыярың өзін бил,
 Қутқарын бизди Гүлайым,
 Күнлік пенен зинданнан, –
 Дейип халқы зарлады.

Бул сөзләрди еситип,
Арыслан батыр сөйледи:

– Журтым болған төрт миллет,
Енди патша болса да,
Жаздым оған көп нәлет,
Патшалык болса халкында,
Кайтадан артар көп мийнет,
Каракалпак халкынан,
Енди болсын Әлий бий,
Ол өзбектин халкынан,
Болсын енди Алым бий,
Сейилханның елинен,
Болсын енди Сақыр бий,
Елге әдил карасын,
Әдиллик пенен сорасын,
Сорамаса, халайык,
Мынау турған Түркистан,
Түркистанга бер хабар,
Аман келсем бул елге,
Мен коймаспан оны аман.

Бул гәпләрди айтып хәм,
Гүлайым менен Арыслан,
Әскерлерин жыйдырып,
Хорезмди шад кылып,
Кайтып кетти Гүлайым,
Салтанат пенен жол жүрип,
Азгана емес, мол жүрип,
Ерлигин елге билдирип,
Түркистан деген журтына,
Саркоптағы бағына,
Аман-есен барады,
Өзи жақсы болған соң,
Халык изине ереди,
Гүлбағының ишинде,
Гүлайым деген сол бир кыз,
Салланып гүллер тереди,
Жетим ул менен тул катын,
Абат болып елинде,
Кайғырмай дәүран сүреди,
Жарлы-жақыбай пақырга,
Гүлайымдай перийзат,
Аяўсыз дүнья береди,
Түркистаннын журтында,

Гүлайымдай перийзат,
Бир нешше жыллар, жигитлер,
Әрмансыз дәүран сүреди.

* * *

Өтти дүнья бул жалған,
Кеўилде кетти көп әрман,
Каракалпак халкында,
Мүйтен деген урыўдан,
Жийен деген жыраўдан,
Нуска болып досларым,
Қалды бүгин бул дәстан,
Халыкка кылып ыктыят,
Халықтың кеўлин кылып шад,
Жийен жыраўдың шәкирти,
Жыраў да болған Халмурат,
Алпыс жыл айтқан бул сөзди,
Халмураттай жыраўдан,
Шанкай деген бул жыраў,
Нуска кылып алғанды,
Шанкай деген халқына,
Сайрап болған шын бүлбүли,
Шайыр болған кайтпастан,
Соның ушын Гүлайым,
Елли алты жыл Шанкайда,
Дәстан хәмдам болғанды,
Айырмайды наданлар,
Жақсы менен жаманды,
Шаңкайдан өтип бул дәстан,
Қазакбайға барғанды,
Елли алты жыл Қазакбай,
Халыкка баян кылғанды,
Халқыма кылып ыктыят,
Тилге берсин хәм куўат,
Елди кылып ол бир шад,
Алпыс жыл буны тағы да,
Баян кылған халыкка,
Шайыр-жыраў Жийемурат,
Гүлайымдай батыр кыз,
Үлги болып халыкка,
Саркоп деген қалада,
Арыслан менен екеўи,
Мурадына жетеди,
Жийен менен Жийемурат,
Муратка бул да жетеди.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

10-ТОМ

МӘСПАТША

Қайыпназар жырау Қәлимбетов
варианты

Жазып алған: *А. Алиев*
(1960-жыл)

I бап

Әйем өткен заманында, кенегес деген руўда, карақалпақ халқында, тоғыз түлік мал баққан, байлықтан аты әлемге шыққан, аш-арықтың кеулин тапқан, талабы алдына шапқан, сақыйлықтан аты шыққан Әбдикерим бай деген бай бар еді. Дүньядан кемиссиз еді, бір тырнаққа зар еді, бірақ перзенти жоқ еді.

Әне, жасы еліу жасқа келгенде бай ойланды.

– Ийесіз дүньяны жыйнап нетейин, етек-женимди кесип қалендер болып кетейин, қудадан перзент талап етейин, – деп, дүнья-малларынан кешип, етек женин кесип, ойлаған ойын шешіп, бір перзенттин дағынан шықты бай елинен асып, ақылынан сасып, басын қасып. Жол-жобай әулийе қоймай аралап, бір ақшам зияратлап түнеп, масайықларға жылап, қорасанға қой айтып, масайыққа тай айтып, жер жүзінде, күн көзінде әулийелерди қоймай түнеп кеше береді. Ақшам жатып бір әулийеде түс көреді. Түсінде қудайтаала бір ұғыл береді.

– Өзи ер жүрек, қайтпас, халқы, елі үшін тууылған батыр болсын, – деді. – Атқанның оғы өтпесін, айқасқанның күши жетпесін, оны душпан жеңбесін, мен-мен деген батырлар қарсы алдынан өтпесін. Қудадан әжел келмесе, бендеден әжел келмесін, – деді.

Бай бұл не гүбирли деп оянса, түсі екен, біраз уақыт тұрды, есі өзіне киргенте шекем. Бай не болғанын билмеді, орнынан ырғып тұрды. Кийиктей мойнын бұрды. Таң намазын оқып, қудаға шүкіранна қылды. Бай қатты қуғанды, тилеги қабыл болды. Бай халқына қайтты. Жети дүркін мал садақа айтты. Халықтың кеулине жетті, қолдан келсе қайыр етті, арадан көп күнлер өтті. Хаялы Қарашаш пенен ышқылы дәуран етті. Қуғанышлы күнлер жетті, кешикпей-ақ хаялы Қарашаштын бойына хамиле питти. Күнлерден күн, айлардан ай өтті. Тоғыз ай, тоғыз күн де арадан өтіп кетті. Кабырғасы кампайды, қурсақлары томпайды. Сәрсенби күні сәхәрде Қарашаш қатты толғатты. Ақ жарылқап күн тууды, ат басындай ұл тууды. Киндигин сайлап кестирди, бойларын сылап өстирди, елі-халқын жыйдырды, мал семизин сойдырды, аш-арықты тойдырды. Қырық күн тамаша той болды. Тойға жыйналған халық, көпшілік мәсләхәтлесіп, Әбдикерим байдың баласының атын Мәспатша деп қойды дейді.

Әне, Мәспатша бірден екі жасына келди, апыл-тапыл жүрди, балалық қызығын көрди. Екиден үшке де келди, төрттен беске де келди. Алты жасына келгенде тұтып мектенке оқыуға берди. Он жыл медреседе оқып тәлим алды, сауатлы болды. Он алты жасына толды, Мәспатша атағына ийе болды. Кимнің душпан, кимнің досын аңлады. Мәспатшаның пикирин бай да сезди, байқады. Мамын алты бөліп, бір бөлімін бағышлап баласына арнады. Мәнжүн деген тулпарды теблесине байлады, ұсталарды жыйдырып бедеудің ер-турманын сайлады. Ерге керек бек сауытты алдырды, ер-жаракларын шаптыртты.

II бап

Әне, Мәспатша он жети жасына толды, мәўжиріп жигит болды, мурнына самал енді, қыз-жауанлар түсіне кирди, жақсыны-жаманды айырып билди, жақсының қадирин билди. Мәнжүн тулпарын минди, бала атын желдирди, дос болғанды күлдирди, қарсы болсаң бүлдирди, қаст еткенди өлтирди, жанған отын сөндирди, хәмирине көндирди, өнбеген дауды өндирди. Қарағай найза өнгерди, елі-халқын меңгерди. Толтырды он сегіз жасты, жигер-күши тасты. Адамгершілиги, жақсылығы да күн-күннен асты. Душпанды айбаты басты, көзі түскен жырақ қашты. Нар киби күшине толды, он менен солды таныды. Жигитлик қумары тұтты, ярдың ышқына түсті. Сулыу қыз деп күйіп-жанды, тұрып тақаты, отырып берекети болмады. Қыз-жауанлар түсіне кирип, уйқылай алмады, атыра алмады таңды. Сол халда Мәспатша хайран болып бір сулыудың дәртинен иши толды дәртке, басын қоса алмай бір мәртке. Кеше-күндіз тақат татпай, руу-руу карақалпақтан бойына ылайықлы қыз таппай, мен-мен деген сулыуды жүзлерине қаратпай, Мәспатша ел аралап сергізден болды дейді.

Узақ жолдан бедеу атын шаппады,
Кийіп жауға, тилла қалқан жаппады,
Алты ай тамам аралады өз халқын,
Өз бойына ылайық қыз таппады.

Ара шөлке миніп бедеу белине,
Бір яр үшін отлар салды тәніне,

Алты ай тамам аралады өз халқын,
Сонда келди көп таманың елине.

Астында бедеуге қамшы сермеді,
Қайсарлықтан жол шамасын билмеді,
Алты ай тамам аралады өз халқын,
Өз бойына ылайық қыз таппады.

Минген бедеу дағыстанда желеди,
Сағы менен жол танабы өнеди,
Алты ай тамам аралап жүрип Мәспатша,
Тян-Шань, Жамур, Памирин тауын көреді.

Бедеуи шомылып таза терлерге,
Майданда бәс бар ма шапкан ерлерге,

Әне, Мәспатша пайда болған ағын суудан өте алмай, ары қарап кете алмай, бабаға жақын келіп сәлем береді. Пайгамбар жасына барған, сакалы буұрыл болған, кокандоз бенен жер суу суу атып тұрған бабаны көріп, бабадан жердин атын, лакабын, данқын сорап, бір зат айтып тусайды:

– Әзелди бузады пәлектин шарқы,
Сөзлерин ысықдур, жүзлерин жаркын,
Ғарры баба, бир сөзим бар, сорайман,
Мәканыңыз кандай патшаның халқы?

Бул тынық суу қайсы дәрья тарамы,
Қайсы халық, қайсы диннің ураны,
Танысайық, жеринизден хабар бер,
Турған жерин қайсы ханның сорама?

Суу тиймеген шөлистанлар саҳара,
Ким дейтуғын елиниздин сәрлары,
Сөзлериме жууап берин, бабажан,
Бул үлкелер қайсы ханға пухара?

Адастым, каранғы алдым хәм артым,
Тымсал етип тында сөзимнің паркын,
Бир-биреуден жан сораспак мийнетти,
Не дейди, бабажан, жериннің данқын?

Мына сөзди еситип баба жууап береді:
– Күн шығарың ойлы-бөлент, көп аспа,
Аржағын билмеймен, душпан ба, дос па,
Жерлеримнің атын меннен сорасан,
Турған жерин сениң Дәрбенти ақса.

Жерлеримнің көп жерлери дағыстан,
Түрине карасам, келген алыстан,
Жерлеримнің атын меннен сорасан,
Қубла бетим халыққа мәлим Ғайыстан.

Әне, Мәспатша бабаның сөзин еситип, жер хәдди менен танысты. Бир-бирине кем-кемнен қынласып барысты. Мәспатша кейнине жарағандай мәрт сулыу қызды табалмай ел гезип жүрген баянлап, бабадан сулыу қыздың дәрегін сорап сөз алысты:

– Әрман менен ат кекилин тарайман,
Тилли садағымды белге орайман,
Көргенсиз деп айып көрме, жан ата,
Максетим, әрманым сизден сорайман.

Байлаған беллерге тилла көмарым,
Бир яр ушын жокты төнде қарарым,
Еллерине келген мийман боламан,
Жаксы қыздың айт маған, баба, хабарын.

Қаратаудың қабағында қар бар ма,
Жигитликте намыс пенен ар бар ма,

Тама журты алты айшылық жол еди,
Келди дейди Мәспатша усы жерлерге.

Қулпы дөнген жерлери бар лалазар,
Пайда болды бир ағын суу бойылар,
Лар астына нәзер салып караса,
Дийханшылық етип жүрген баба бар.

Тауларымның көпти бәленти-пәсти,
Бизде бардур нешше жаулардың қасты
Аркам шуршыт, батыс бетим көп калм
Қубла бетим Тахтаханнның кол асты.

Дәрьямның лакабы дейдилер Кармак,
Қыйындур залымның елине бармак,
Инсанларын меннен, балам, сорасан,
Бир жағым қытайдур, бир жағым калм

Жазында сыраны, қысында жуты,
Тауында көп нарды жутар бүркити,
Лакабын сорасан Геуир дейдилер,
Арқа бетим есабы жоқ шуршытты.

Арқа бети қус ушалмас шөл-далан,
Жантасқанға салады қайтпай талан,
Балам, сениң турған жерин шегара,
Қалмақтың патшасы дейди Бабахан.

Қубла бетим дин мусылман орамы,
Бул қара суу қарлы булақ тарамы,
Жеримнің лакабы дейди Гүржистан,
Мәканымыз Тахтаханнның сорама.

Нәсиятым, арқа бетке сер салма,
Айтып болдым, балам, жолыңнан калма,
Бизиң елат Тахтаханға пухара,
Урыуымыз қыпшак, арғын хәм тама.

Жаксы қыздың хабарын айт, жан баба,
Елинизде бизге ылайық яр бар ма?

Шапса шықты бул атымнан таза тер,
Уллы пирсең, кеулинде жоқ хийле, кир,
Елатында жаксы қыздан, жан баба,
Бирим-бирим айтып маған хабар бер.

Қахәр менен зар кекилин тарады,
Өзи қайсар, мүшкил иске жарады,
Жаксы қыздың хабарын айт баба, – деп,
Жаксы қызды ол сууыпдан соралды.

Әне, сонда суўпы ийшан султаны Мәспатшаға не деп жуўап берип турған усайды дейди:

– Кәхәр менен зар кекилин тарама,
Ашыў етип, балам, жүзге қарама,
Қыздың жөнин мен билмеймен, жан балам,
Қыздың жөнин, балам, меннен сорама.

Бәхәр күни бағдан гүлдер тергенмен,
Несип айдап жамалынды көргенмен,
Қыздың жөнин мен билмеймен, жан балам,
Үш жыл болды, пирге қоллар бергенмен.

Бедеў минип ара шөлке гезгенсиз,
Несип айдап бул журтларға келгенсиз,

Сол ўақта Мәспатша:

– Хәй, баба! Сулыў қыздың дәрегини айт маған, өмириңе жетерлик алтын берейин саған, қиямет-лик перзентің болайын, хызметінди қылайын. Кәне, елден маған жақсы қызды қарастыр, – деди.

Әне, Қарғабай суўпы, «алтын көрсе периште жолдан шығады» деген, әуел айтпаса да, айтыўға енди хаўланды, алтынды еситип баба қатты қуўанды. Елинде Айпарша деген аты арыў сулыў қыз бар еди, соны Мәспатшаға түр түсин, келбетин, хызметин тәрийиплеп береді:

– Аты шыққан Ғайыстанда Лабақбай,
Байлығына келмес хешким тайма-тай,
Еркелеп өсирген жалғыз қызы бар,
Сулыўлықта Злийхаға сайма сай.

Мойны толы хинжи-маржан тағынған,
Түрин көрген итләм болып сағынған,
Бадам қабақ, оймақ аўыз қызы бар,
Жолдас болған өмир бойы бағынған.

Анлап турман, саған арнап пишкендей,
Бетин сүйген қанар химай ишкендей,

– Әне, балам сол қызды көзің менен көрсен, хә деп қушағыңды керсен. Жүзи қызыл айдай, томағалы қумайдай, Сырдәрьядан суў ишкен ақ кийиктің таңындай, күннен-күнге кубылған, жазғы турғы сағымдай. Қардай ети, нардай бети, хеш қызға меземес ол қыздың келбети. Жасы он бес жасына толған, хактың нуры жүзинен пәлекленип тамған, жүзин көрген жигитлер жолынан адасып қалған. Мен-мен деген жигитлер дийдарына берилген, нар текелей керилген, жүрерине еринген, бадам қабақ, аппақ тамақ, ишкен асы тамағынан көринген. Қандай қыз дейсен балам! Шашбаўлары шашақты, өңири толы моншақты, юбкадан шашбаў додақты, узын бойлы, кең кушақты, хал қаракас, мөмир көз, азары жоқ, шийрин сөз, толыскан бойы өскен гез, ап-аппақ, юпка додақ, жүзинің ағынан қызылы басымырақ. Әне, балам, сондай сулыў бизің елде Айпарша деген арыў қыз бар, – деди.

Сонда султаны Мәспатша бабаға қарап не дели:

– Бәхәр болса бағда гүлдер терейин,
Айтқанына бәрхә, баба, көнейин,
Маған алып берсен, баба, шул қызды,
Өмириңе жетер дүнья берейин.

Бедеўге таққайман полаттан таға,
Саўытка тутқайман алтын бек жаға,
Маған алып берсен арыў шул қызды,
Мың алтын сорасан берейин, баба.

Қартайған суўпыдан қызды сорайсыз,
Қандай ердің баласы едің көргенсиз!?

Бәхәр болмай бағдан гүлдер тере ме,
Жаным балам, хаслын қурбан төре ме,
Қыздың жөнин мен билмеймен, жан балам,
Қыздың жөнин, балам, меннен сорама.

Атты шаўып келдің оңлы-солымнан,
Зиярат әйледің, алдың қолымнан,
Қыздың жөнин, балам, меннен сорама,
Кете бер, егленбе, қалма жолыңнан.

Данқы мәлим халыққа жалғыз қызы бар,
Яр болғанлар шийрин жаннан кешкендей.

Дүньяда айрықша ушқыр бийдайық,
Сулыўлық бийкеси хәммеге лайық,
Атасы Лабақбай, урыўы тама,
Бир қызы бар батырларға ылайық.

Кисинің көзине көринбес онша,
Жолына мал берсен безенбес қанша,
Жүзин көрсен, мысал он төртлік айдай,
Жасы он бесінде, аты Айпарша.

Бәлент таудан атты айдап өтейин,
Не тилесен мақсетине жетейин,
Маған алып берсен, баба, сол қызды,
Егисине өзим көмек етейин.

Нәсиятыңды айтқан еске алайын,
Мүтәжинди бәрхә тайын қылайын,
Маған алып берсен, баба, сол қызды,
Ийманың мың қысым болсын илайым,

– деп Мәспатша бабаға қарап бир қоржын тилла берди.

– Ал, мына хәмиян қалтадағы тилланы хәм ал, – деди. Сол қызды көрген де өзін, хабарын берген де өзін, енди мениң қияметлик атамсан, сыйынар жигер санамсан, сол қызға мени қоссан, белгилі

мәнзил ханамсан. Мына берген кызылдан керегинше алғайсан. Сырын билген елатын, мен билге канатың, гайратыңды салғайсан. Дабылымды, данқымды түсіндирип жайлайсан. Хабарымды баба, – деп Мәспатша суұпы ийшанға жалынды.

Сонда суұпы баба:

– Жарымаған бийлерден суұ алып едим, өри байлап алады, тарым қурып қалады, тарымды егді қалсам, бала-шағам аштан қалады. Бирак, балам, усы алтынларды берсең, бөри де жай-жайыңда болды, – деп алтынды алып, Мәспатшаға күнлик шапанларын беріп, Мәнжүн атын селеуге жиберіп, өз пайыу-пияда Лабақбайдың ауылына жол тартты.

Әне, Қарғабай суұпы сол кетистен кетеді. Небир салма, жырадан қуұдай ушып өтеді. Намазтың ұағында, әйне мезгил шағында Лабақбай байдың ауылына жетеді. Узын бойлы сүлингир, гөрдө мысал көзі үнгир, түр-турпаты сықылсыз, келбетсіз, бети пишимсіз, төрт түлиги сай еді. Исик қары жылтыр бет, бөз ордада шалжаңлап Лабақбай жатыр еді. Қарғабай суұпы кирип барды. Бай жуа хөкки адам еді. Сәлемин бунын алмады, анықлап нәзер салмады, усыңса, қолын бермеді, қайда жүрсең демеді, мийман деп көзге илемеді. Суұпы жапсарда отыра берді. Бір мәхәллерде байдың хаялы жол болсын сорады.

– Усы әтирапларда, Қармақтың бойында дийханшылық етип, майданда шаңға аұнап, геүдем куұрап, бөзда жатырған мүсәпир ғарры едим. «Жарлының бир тойғаны шала байығаны» деген, байдың үйине барып қонақ асы жеп, қарнымды сылап, бир тойып қайтайын деп келип едим, – деді.

Оны еситип байдың қатыны қатлама писиріп, бир табак қатық пенен суұпының алдына қойды. Суұпы жеп тамағы тойды.

Ақшамы менен жаталмай, мақсетли гәпин айталмай, қәдди бойы қалтырап, айбатынан баталмай, суұпы ийшан азанда орнынан турды. Арман-берман жүрди, гә шықты, гә кирди. Ақырсында келген жолы менен азанда қайтты, кеуілдің дәртін молайтты. Аңадай жерге барғанда суұпы тұрып ойланды.

– Ат кекилин тарайын, буннан тегин қайтпайын, ийни келип тұрыпты, мен тилимди гартпайын. Мәспатшадай батырға бул сырымды айтпайын. «Жаудан жаралы қайт» деген, бул заңғарға жарасқандай бир ылайық дәлийл айттайын. «Бас кеспек бар, тил кеспек жоқ» деген, жанымды алмас, бир тама сабар. Бул азабы ядтан қалмас, я қорлығын, я зорлығын, я ерлигин көрип қайтайын.

Зығырданы қайнап, тәуекелге бел байлап, денесин ашыу жайлап, байдың есигинин алдында Мәйтөбе деген төбе бар еді, сол төбенің басына шығып, танап ярым жерде тұрып Лабақбайдың үйине қарап сүрен салып, суұпы бир зат айтып тұрған усайды:

– Есиктиң алды Май төбе,
Турман келип басында,
Менменсип көзге илемедің,
Отырғанда қасыңда.
Үлкен бир иске келип-ем,
Хөкке екенсең басылма,
Айталмай кеткен сөзим бар,
Тыңда, Лабақбай, айттайын,
Кеуілдер бирге қосылса,
Аралап келдим қыялаш,
Ақмай ма көзден селли жас,
Шық, Лабақбай, үйиннен,
Мениң менен хабарлас.
Тауларды гезген таушыман,
Қусымды салған аушыман,
Үйінде жалғыз қызыңды,
Айттырып келген жаушыман.
Сизлер темир мен көмир,
Еритпеге келгенмен,
Кейінде қалған қодығын,
Телитпеге келгенмен.
Көз ойнаған бек сауыт,
Сеплемеге келгенмен,
Еки мүсәпир гәпини,
Еңлемеге келгенмен.
Ойласаң, дүнья яғанды,

Айралық күнлер салғанды,
Арада жаушы жүрмеклик,
Бизлерден емес, бай баба,
Бурынғылардан қалғанды.
Ашылған бағда гүл-ғүмша,
Данқы түскен қызыңның,
Қызыңның аты Айпарша,
Кенегестің батыры,
Айпаршаның хабарын,
Еситкен екен Мәспатша,
Айпарша атлы қызыңды,
Мәспатшаға бересең,
Гә бересең, гә бермейсең,
Ендигисин өзін билесең.
Бизлер келген атқан оқ,
Атқан оқта қайтпақ жоқ,
Арада жүрген елшиге,
Елши менен жаушыға,
Бурыннан соңғы гийне жоқ, –
Деп суұпы ийшан айтажак,
Сөзин тамам қылады,
Төбеден төмен қулады,
Жолға рәуан болады.

Сол уақлары Лабақбай,
Керилип жайдан турады,

Сырығын қолға алады,
 Сәллени беккем орады,
 Қуып жетсе изинен,
 Атана нәлет суұпы деп,
 Жеткен жерде урады.
 Суұпының соры қайнады,
 Хәр қыялды ойлады,
 Жеткен жерде ол сырық,
 Көк желкеде ойнады.
 Суұпының халы кыйынды,
 Қол берген пирге сыйынды,
 Зәхәр болғыр қатлама,
 Бирдем жерге жыйылды,
 Бирдем жерден бүрникти,
 Такыр жерге сүрникти,
 Зәхәр болғыр қатлама деп,
 Суұпы ийшан урды зыррықты.
 Бели жайдай бүгилди,
 Көзинен жасы төгилди,
 Ашыұ менен суұпы ийшан,
 Шықты диннен, сөгинди.
 Азанда жеген қатлама,
 Сәскеге пайда етеди,
 Түске де пайда етеди,
 Песин ұақта сап болды,
 Сейис минген жүйрикттей,
 Суұпың жолға тап болды.
 Араны ашып кетеди,

Таўды сарсаң етеди,
 Лабақбай атын урады,
 Қамшы қатты өтеди,
 – Алайын ба басынды,
 Ағызып қанлы жасынды,
 Гүржи менен көпекке,
 Тарттырайын ба лашынды.
 Суұпы ийшанның кейнинен,
 Намазлыгер ұақтында,
 Лабақбай қуып жетеди,
 Зулымлығын асырды,
 Ғайратын қаран, тастырды,
 Өкшесин атқа бастырды,
 Жеткен жерде топалан,
 Болды ала-пасырлы,
 Жеткен жерде суұпыны,
 Айналдырып сабады,
 Зинқилдетип пияда,
 Үйине қуып барады,
 Суұпы пақыр таяқтан,
 Зар еңиреп жылады,
 Көз жасына көл болып,
 Етек-жеңи толады,
 Қудалыққа келген суұпының,
 Сондай халы болады,
 Байдың хәккилиги соншелли,
 Келе үйин сабады.

Сол ұақта байдың хаялы Қарашаш илахийда ақыллы дана хаяллардың бири еди. Лабақбайға жақын келди. Лабақбай дем алып болып, суұпыны және урмақшы болып еди, хаялы Қарашаш араға түсти.

– Хаў, жарылқағаным-аў, қой буны, қызынды ерге бермей, жерге бересен бе? Айттырып келген адамды урып жибересен бе? Қой, келген мийманның зейнине тийме. Қызынды жүдә бергин келмесе, қалың малды көп айт, – деди.

Сонда бай хаялына қарап:

– Ха, заңғардың баласы, шашың узын, ақылың келте қатын, нәсиятлап қайтарасаң адамның пәтин, билесең бе бул жәги суұпының хасыл затын, мениң теңим усы суұпы болды ма? Соған да адам көнер ме? Хәлек қылып аўзынды, соған да адам сөйлер ме?

Сонда байдың хаялы:

– Хаў, шабазым! Өй деме, утылар сөзди сөйлеме, өзиңнен басқаны кем деме, өзиңди ер билсен басқаны шер бил, адам адамнан кем болмайды, тек сыбағасы артық болады, тартынбай келген адамның бир ньшанасы болады. «Минар урлаған адам минар ғурлы жер қазады» деген, сыр-сипетин билмеген адамды бай ма, бек пе, жарлы ма, хан ба, қайеринен танып болады? Сөзи хасыл, жүзи қызыл, бир ньшан бар. Тилимди ал, сыйла, қонақ асын бер, парызынды орынла, тыңдап қара сөзин, – деди.

Сонда бай сөйледи:

– Сөзин тыңла дей бересен, ол бир көтергенинше алтын аркалап жүрген деппедин, себеп пенен тамағын бир бир тойғызбақдағы, аркалап жүргени күнлик шапаны менен онсери ярым басалай тақандағы, – деди бай.

Сонда суұпы турып байға:

– Бай аға, асқынлай бермен, аркалап жүргеним қызыл болса не қылар едиңиз? – деди.

Сонда Лабақбай:

– Сеннен қызыл түе, бир тойғандай зат табылса, қызымды мутқа бердим. Қалған өмиримди жолында жумсап, қулың болдым, – деди.

Сонда суұпы орнынан ушып турып:

– Қолыңды бер, – деди.

Бай қолын берди.

– Айтқан сөзинде турдын ба? – деди.

– Турдым, – деди Лабақбай.

Суўпы турып:

– Үстем болғанлар утылсын, үедеден тайғанды қудай урсын, қайталағанның пири душпаны болсын, – деп, Мәспатшадан алған бір түмен қызылды төрге төгіп жиберди. Оны көріп Лабақ тилин тислеп, дәлилден жеңилип, айтқан шәртке тутылып, суўпыдан утылып, суўпыға еркин бер Суўпыға тәңир саламын берип:

– Жаздым, жаңылдым, таяқ силтеп, тил тийгиздим, еткен гүналарымды кеширин, – деп, куша сып, кол алысты.

Боз ордаға киргизип мийман қылып, мал сойып, алдына гелле қойып:

– Қолдан келсе сениң менен куда болдым, суўпы ийшан, өкпе-гийнени тасла, мазалы сөз болса басла, улың сенин неше жаста, аўыл қайда, ел қайда, мөкан еттиң қайсы жайда, қандай сөз пенен болдың бул жерге пайда? – деп Лабақбай отырып турды.

Суўпы байдың оңғарылғанлығын биліп, мыйығын тартып күлип, байдан қайтыўға рухсат сора Бай жуўап берди. Суўпы жол жүрди, исти питкерип елдің шетинде шатыр қурып жатырған Мәспатшаға Айпаршаның хабарын тәрийілеп берди.

III бап

Әне, сол күннен баслап Мәспатша Айпаршаны көрмеге, Айпарша Мәспатшаны көрмеге итти болды. Ашықлық шоғы жүрегине толды, арадан күн өтті. Бір күни Айпарша бір кеса тилла шарап алып, Айхан Гүлхан деген жеңгелери бар еди, Айпарша жақын жеңгелерине келди.

– Кенегестің батыры султаны Мәспатшаның сынап көрин, – деди, сөйтип жеңгелерине тил аттын кеса менен шарапты берди.

– Егер де сол Мәспатшаның жақсы жақларын жаманлап, жаман жақларын жақсылап келетүп болсаң, екеўин де өлимдарсыз, – деди.

Талсырманы талсырды, қатты Айпарша қыз деген көтерди атты. Әне, Айпаршаның жеңгелери Мәспатшаны сынаў үшін жолға рәўана болды. Мәспатша жатырған шатырға жетти. Тилла кеса менен бір кеса шарапты қолына алып Мәспатшаға карап тутып турып сөйледі:

– Бедеў минип ара шөлден йошсын деп,
Несип болса нәзик белден кушсын деп,
Бийбим саған базарлық деп шарап берди,
Ярым қардар болса, алып ишсин деп.

Жаппар игам қайғы дәртке салдырды,
Жамалыңыз көрип ақлым алдырды,
Апарып бериўге мәдар жетпейди,
Алтын кәса нәзик қолды талдырды.

Бул жоллардан жазық көрүан өтпейди,
Сен келмесең, менин кеўлим питпейди,
Жамалыңыз көрип ақлым алдырдым,
Апарып берерге мәдар жетпейди.

Соналар ғарқ болар шәшме көлинен,
Сорған бенде мәс болады тилинен,

Сол ўақытта Айпаршаның жеңгелери айтқанына уялып, меники бийәдеплик болған екен деп тилла кәса менен бір кәса шарапты Мәспатшаның ләбине жақын тақап, ишиўге мирәт етип, қосып айтып турған усайды:

– Саўаш күни ойнар минген тарланың,
Алла деп душпанға найза салғаның,
Алтын кәса мен ләбине қояйын,
Кәсилген аяғың жыйма султаным.

Саўаш күни ойнар минген тарлан көк,
Душпаның аз, болса егер достың көп,

– деп жеңгелери кәсаны берди.

Алтын кәса нәзик қолды талдырды,
Турың бегим, кәсаны алың қолымнан.

Сонда Мәспатша сөйледі:
– Садағыма санап салдым сәксан оқ,
Дәўлетим бар, яратқаннан кеўлим тоқ,
Жигит турып қыз қолынан кәса алған,
Дәстүр емес бизиң елде, сирә жоқ.

Ушырған көллердің кубалар ғазы,
Ғош жигит қолында тилладан сазы,
Яры турып, өзи хызмет қыла ма,
Бийақыл екен-аў таманың қызы.

Өнирине таққан маржан сәдепти,
Сени көргенлердің баўры кәбапты,
Турып барып мен кәсанды алмайман,
Миллетли келтирме маған шарапты.

Алтын кәса мен ләбине қояйын,
Елимизде дәстүр еди, көрме шеп.

Мәрт жигитлер майдан ишинде сайлансын,
Сизге кәст еткеннің қолы байлансын,
Алтын кәса мен ләбине қояйын,
Жамалыңнан мендей жеңгең айлансын,

Мәспатша шарапты алып, мазалылығы соншелли, мирәт етпестен ишип салды. Кесе бос калды, бос кесеге толтырып тилла салды. «Күйеулер табакка тенге салады» деген кәде соннан калды. Хошласып жеңгелери изине қайтты. Бийкеши Айпаршаға келип көрген билгенин айтты.

– Ал, бийкеш, мен сол Мәспатшаны тәрийплесем, сен өзинди керегеге беккем байлап отырмасан, жууырып кете бересен, – деди.

Әне, Мәспатшаның тәрийпин айтып жеңгеси бийкешине қарап сөйледі:

– Кітаптан мәни екен сөзлери,
Ақ қағаздан бәлки пәрен жүзлери,
Сол жигитти көрсен тамаша етесен,
Тотыға мезгеген еки көзлери.

Мәрт болғанлар минген атын тусаған,
Алғыс алған адам узақ жасаған,
Сол жигитти көрсен хайран қаласаң,
Кимди жақсы десен соған усаған.

Таза тарлан талпынбай ма уяда,
Хеш бир адам сарғаймасын қыяда,

Сол жигитти көрсен тамаша етесен,
Кимди жақсы десен соннан зыяда.

Алма-әнәр қайсы бағда екилген,
Тилла кекили бар хәр ян төкилген,
Сол жигитти көрсен тамаша етесен,
Кирпиги қанжардан оның шекилген.

Ашылмаған бәхәр бағда лалады,
Айдай жүзин көрген хайран қалады,
Ашылмаған таза гүлдер ашылып,
Баланың жүзинен бәхәр алады.

Әне, Айпарша кенегестің батыры Мәспатшаның тәрийпин еситти. Кәзи менен көрмегенше отырып табы-тақаты қалмады. Әне, Айпарша еки жеңгесин қапталына алып,

Мен көрейин кенегестің батырын,
Күнлик жерге құрған екен шатырын,
Жеңгеси менен қосылып,
Келе береді ақырын.

Әне, Мәспатша жатырған жерге жетти.

– Қызды алып келдик, – деп жеңгелери Мәспатшаға хабар етті.

Әне, султаны Мәспатша ярын сағынып отыр еді. Жеңгелерине:

– Бийкешинди алып келеғой, – деди.

Әне, Айпарша қал қойып ай жүзине, ара берип өзине, сүрме сүртіп көзине, хинжи сүртіп тисине, қыя басып тауланып, айтар сөзин ойланып, сәллана басып, мәрдана кешип келе берді. Үстине кийгені жасылды, артқы етегі басылды, әйне жатар болғанда мәрт жатырған шатырға Айпарша келип асылды.

Әне, Айпарша жеңгелерине қарап:

– Ал, жеңгейлер, кәде-кәўметлеринди өзим беремен, қайта бериндер, – деп үәде етті.

Айпарша қыял етті:

– Мәспатшаны сынап көрейин, есикти ашып үйге кирейин, – деди. – Бузбай қозғалмай отыра берсе, туұры ишке кирейин, өзи арыслан шер шығар, егер қозғалаң тапса, бир қара жер шығар, – деди.

Айпарша есикти ашты, босағаны ярым басты. Айпарша қарап төрге бақты. Сол уақытта султаны Мәспатша Айпаршаның айдай жүзин көріп, қозғалаң тапты.

Әне, Айпарша есикти ярым басып тура берді. Ишкери кирмеді, сол уақта султаны Мәспатша хайран болып қыял етті. Мийманлығымды айтсам ишкериге кирмеспекен, деди.

– Зия зулпың сая салар жүз әлуан,
Тилла кекиллерин сениң зарлашан,
Ынжылтпа, аұыртпа келген мийманды,
Қуда төрепинен келген биз мийман.

Кимлер кетип: ким келмеген бул жайға,
Бенде болсаң шүкір әйлейгөр кудаға,
Қуда төрепинен келген мийманбыз,
Бир ақшам мийман ал кешки сарайға.

Таққан тумарын мойнына,
Ашығың таң қалсын ойнына,
Алсаң мийманды койнына,
Қойның жәллад сарайыдур.

Сорсам ләбиңнің қантыны,
Қушсам сийнеңнің бәнтини,
Көтер жүзиннен пердени,
Жүзин айдай жылұалыдур.

Сонда Айпарша сулыу Мәспатшаға қарап не жууап айтып турған усайды:

– Аскар таўдай беккем бегим жүрегин,
Кос найзаға палұанба екен билегин,
Куп келдин мийманым, сапа келипсең,
Кеше-күндиз хақтан мийман тилегим.

Он алтымда гәўхар туўған бул бир ай,
Бәрше адамды абырой еткей бир қудай,
Хош келдин мийманым, сапа келипсең,
Мийман болсаң хәзир тағам, хәзир жай.

Әне, бул сөзди айтып Айпарша шалқайып тура берди. Ишкериге кирмеді. Мәспатша хайран болды, қыял етті. Бир еки аўыз хошеметлесем кире ғоймас па екен, деп, бир-еки аўыз ярына хошеметти дейди:

– Есик аштын, төрге бактын,
Ярым көрдим жамалынды,
Аш қойнынды гөззал яр,
Қойнын жәллад шамалыды.

Қал қойыпсаң ақ жүзине,
Ара берипсең өзине,
Басымды қондыр дизине,
Өзин жәллад хаўайыды.

Бедеў минип бағда желдим,
Несип айдап мында келдим,
Мәспатша дер, қапында өлдим,
Қапың жәллад сарайыды.

Әне, сол ўақта Айпарша жақсы сөзге балқып, ярын көрип шалқып, кеўли тасып, Мәспатшаны қаршығадай қақты, дейди.

Әне, еки ашық қосылды, жипек шашбаў есилди, хәўирлери басылды, ойнай-ойнай төселген төсек көзгене болып тесилди. Қырынлатты қулатты, сыңсылатты жылатты.

– Жайлаў, бегим, уятты, жаўырныма шашбаўым бийжай батты. Он жети жыл сақладым, алдың, ярым, аманатты.

Әне, булар жаслықтың қызығын татты. Сол ақшам бирге жатты. Айпарша Мәспатшадан рұхсат алып, жазылып үйине қайтты. Үйине келди, жеңгелерин көрди, көримлигин берди. «Шаш сыйпар», «төсек салар», «қол услатар», тағы басқа да кәделерін деп екеўине еки кеса тилла берди, кәдени молайтты. Жеңгесине айтты:

– Ал, жеңгелер! Сизлер әкеме барып айтын. Мени сол кенегестің батыры Мәспатшаға беріў ушын тезирек той қылсын. Қарғабай суўпы менен куда болсын, – деди. – Соларды айт та, тез қайтын, – деди.

Әне, жеңгелери Айпаршаның әкесине той туўралы хабар етті, сөйтип жеңгелери Лабақбайдың жайынан шығып кетті. Әкеси Лабақбай той туўралы хәммеге хабар етті. Қудасы Қарғабай суўпыға да боз ордаға мирәт етті. Мәспатшаны алдырды. Боз орданы тиккизип Мәспатшаны боз ордаға киргизди. Айпарша хызметинде турды. Қудасы Қарғабай суўпы да келди. Елдин жасы үлкен кәтқудаларын да жыйды. Қырық күн тамам той қылды.

Лабақбай қызының қалың малына он ақ кара бас қой, он ақ кара бас сыйыр, он ақ кара бас жылқы, он ақ қарабас түйе салды. Суўпы Қарғабай қыйнала-қыйнала буны мақул алды. Есапласып, қалын малға алтын берди, бай ырза болды, кеўли толды. Қарғабайды сыйлады, моллаларды жыйнады. Әне, сол жерде көпшилик молла отырып Айпаршаны Мәспатшаға неке қыяды. Көтерип қол жайды.

Әне, Мәспатша Айпарша менен боз ордада бир нешше күн дәўран сүрди. Бир күни ели, ата-анасы, жора жолдасы, досы есине кирди. Елине қайтпақшы болды.

Мәспатша Айпаршаны изине ертип, Айпаршаның ата анасына келип, ийилип сәлем берди. Алдынан өтип, аталары Лабақбай менен Қарғабай, анасы Қарашашлардан рұхсат сорады. Кетиўге бел буўып рұхсат алды.

Атлар шапсаң жолдың бәлент-пәстине,
Не жигитсен жан алмақтың қастында,
Хош келдин мийманым, сапа келипсең,
Жүрген кәдемлерин сийнем үстине.

Жасым он алтыда әйне шақтыма,
Ығбалым шет болмағай нашар бахтыма,
Хош келдин мийманым, сапа келипсең,
Жүрген кәдемлерин сийнем тахтыма.

Пашшайы жегде, ақ жегде,
Жүзлерин гүл-гүл жанады,
Нәмәрт пенен жолдас болсан,
Жүрмедим деп танады.

Хәр жүзиннен поса берсен,
Ярынның мийри қанады,
Шийўадан қара қаслы,
Әўпәти ярым кел бери.

Ашық болдым жамалына,
Қуп келипсең камалыңа,
Жети дәрден ерир,
Желпип өткен самалына,
Шийўайы қара қаслы,
Аўпәти ярым кел бери.

Әне, Мәспатша Қарғабай суўпыға өмирине жетерли дүнья берди. Суўпы бай болып қалды. Айпарша қыз ата-анасынан рухсат сорады Мәспатша менен кетиўге. Атасы Лабақбай Айпаршаға Сандал деген тулпар атты мингизди. Ерге керек бек саўыт шеп ийнинен кийгизди. Найза, кылыш, бес курал, бәрин де берди Лабақбай аман есен елге жетиўге. Әне, қызы Айпаршаны күйеу баласы Мәспатшаға қосып, атасы Лабақбай не деп турған қусайды:

– Ашылар ма бәхәр бағда бир гүлим,
Бағымда сайраған шәмен бүлбилим,
Буннан кетер болдың узақ жолларға,
Еки бирдей хабар алып тур қулыным.

Жаз болса мәўжиреп аққан булағым,
Гәўхарымсаң, сенсең мениң шырағым,
Хош аман бол қайтып және көргенше,
Жигербентим, еки бирдей қарағым.

Узақта бар жоллар мезгилден жырак,
Сен кетсең қалармыз бизлер зар жылап,

Әне, сол ўақта шешеси Қарашаш жайдай бели бүгилди, көзинен жасы төгилди, қызының үстине қарай жығылды, қызын қушақлап, көзден жасы моншақлап, зар-зар нәўбәхәр жылап, қызына қарап толғап:

– Айналайын андызым,
Басгенемдеги қундызым,
Ақ үйимнің арысланы,
Боз үйимнің бостаны,

– деп жылай берди қушақлап. Сол ўақта Айпаршаның кеўли бузылып, көзине жасы маржандай дизилип, шешесине қарап не жуўап айтып турған усайды толғап:

– Алма көзли наз бедеўлер сүзилер,
Тыйық тийсе тәннен жанлар үзилер,
Жылай бермең еки бирдей қариялар,
Жыласанлар арыслан күшим бөлинер.

Бәхәр болса бағда гүлдер терилер,
Жылай берсең тәнде баўырым езилер,
Жылай бермең еки бирдей қариялар,
Өлмегенлер ақыры бир күн көрилер.

Жылай бермең жолдың қарап дүзине,
Жылай берсең сепкил түсер жүзине,
Жалғыздың панасы халық еткен пана,
Тарықсаң сыйынғыл хактың өзине.

Дал мойнына таққан тилла сәдепти,
Жаслықтан үйрендим илим-әдепти,
Жылай бермең еки бирдей қариялар,
Ақ пәтия бер де жибер жуўапты.

Гүзар жолдан минген бедеў жорғалар,
Қулағым салған алтын сырғалар,
Хош аман бол және қайтып көргенше,
Жыламайын пәтиянды бер қариялар.

Бедеўге қағылған полат тағалар,
Саўытқа тутылған алтын жағалар,
Кетер болдық кенегестің халқына,
Хош алияр, ойнап өскен ағалар.

Тири таслап бүйерлерге кеткеннен,
Қолларыңнан шаўып кетсең яқшырақ.

Қарқарам бар бул басымда шоктан-шок,
Өз халқымда сүрдим дәўран аздан көп,
Кетер болдың кенегестің халқына,
Кетсең бәлким енди бизге көрмек жок.

Мен жылайман айралықта зар-зар,
Хәр не қылса құдиретимнің ерки бар,
Кетер болдың кенегестің халқына,
Мийирбаным, ул, қызым, хош алияр.

Өз үйимнің гүлистаны,
Ақ жүзимнің ажары,
Боз үйимнің базары,
Қызым, сеннен айырылдым,

Ашылмаған бәхәр бағда гүлдерим,
Жакты болғай бәрха мениң түнлерим,
Кетер болдық буннан узақ жолларға,
Хош аман бол, көрискенше инилерим.

Өңириме таққан тилла тенгелер,
Гәп мысалын билмейди екен өңгелер,
Кетер болдық кенегестің халқына,
Хош алияр, ойнап өскен жеңгелер.

Байлаған беллерге қамар поталар,
Бул жүректен кеткей қайғы-қапалар,
Кетер болдық кенегестің халқына,
Хош алияр, ойнап өскен апалар.

Мен жылайман айралықта зар-зар,
Нашарлықтан зәрре кеўлим бийқарар,
Жыламайын, ақ пәтиянды бериндер,
Ақ дәрбентте аңлап жатқан душпан бар.

Бедеў минсе ара шөлде желер деп,
Ғаза жетсе, қолға түссе өлер деп,
Ақ дәрбентти аңлап жатыр көп душпан,
Айпаршаны бир күн алып келер деп.

Таққан дал мойнына тилла сәдепти,
Я хәсиретте тәнде баўырым қәбапты,
Ақ пәтиянды берин маған елатым,
Жыламайын, халқым берин жуўапты.

Әне, сонда елаты, жети жасар баласы, жетпіс жасар қариясы, аға, ини, жеңгеси, атасы менен си, жасы үлкен бәршеси жыйналып:

– Жортқанда жолың болсын, Сулайманның бахтын берсин, жолдасың Қызыр Ильяс салаңсын, кенегестің халқына саў-саламат, аман-есен жетің, – деп жыйналған көпшилик халық ақ ясын берди. Халық буларды бир-бирине миясар көрди. Әне, Айпарша менен Мәспатша кенесі халқына жол тартыўға

Тулпарларын сылады,
Мәспатша менен Айпарша,
Астындағы бедеўди,
Жаланашлап жел берди,
Дорбаны сайлап жем берди,
Бөтекеден берликлеп,
Ушығадан терликлеп,
Куйысканын келтертип,
Алтын ерди көтерип,
Ат үстине салады.
Алтын қаплы айылды,
Ат белине танады,
Мөтиреге суў куйып,
Ер басына орады.
Үзенгисин узайтты,
Куйысканын келтертип,
Шам айылып бек тартты,
Атты зәртең-зәбертең,
Мәнжүн атты ергледі,
Бийик таўлар келгенде,
Басыма күнлер туўғанда,
Душпан көплеп куўғанда,
Ери кейин кетер деп,
Жалғызбан, сарсаң етер деп,
Қос сийнемент салады,
Душпанға абай болсын деп,
Сийнементтің бәнтине,
Губбалап алтын орады.
Бийиктен төмен түскенде,
Ери алдына кетер деп,
Жалғызбан, сарсаң етер деп,
Жуп куйысқан салады,
Куйысканның бәнтине,
Губбалап алтын орады.
Бадана көзлі бек саўыт,
Оң ийнинен кийеди,
Бәнт-бәнтинен иледи,
Қарағай найза қом байлап,
Ол патихум миналла,-деп,
Секирип атқа минеди.
Минди бедеў белине,
Шықты қызыр шөлине,

Әне, Айпаршаға қарап султаны Мәспатша бир сөйледи:

– Енең сырры, атаң жилли, атаңнан бес бетер жилли екенсен, заңғардың қызы! Жети қумның аржағы саған тойлық болсын, заңғардың қызы, – деди.
Әне, сол сөзге Айпарша ашыў етті. Сия шашын беркитти. Нашар басын ериклетти, астындағы бедеўге шүү деп қамшы урып, алға қарап шаўып кетти.

Дәли кеўли тасады,
Майданда қайнап йошады,

Ярын ертип кейнине,
Мәспатша қайтты елине.
Жети күн жатып дем берди,
Астындағы бедеўге,
Кишмиштен сайлап жем берди,
Өз халқына Мәспатша,
Атының басын өнгерди.
Дәли кеўли тасады,
Майданда қайнап йошады,
Айпарша минген Сандал ат,
Таўларда алып қашады,
Жаздырмайды Айпарша,
Жаздырмай суўлық басады,
Файы шөлде мөканы,
Файы көлде мөсканы,
Қыял етти Айпарша,
Жуптан қамшы бир урсам,
Ақ бултқа ушар мөканы.
Ат шапты жолдың пәстине,
Ким шыдар қыздың дәстине,
Шаўып келип Айпарша,
Келди Мәспатшаның қасына,
Айпарша турып сөйледи:
– Атлардың жалын өрейик,
Әрмансыз дәўран сүрейик,
Жарысын бар ма биз бенен,
Ат шаўысып көрейик.
Ат шапсан майдан дүз бенен,
Халқына қайттын султаным,
Және келген из бенен,
Ат жарыссан, кел бегим,
Жарысын бар ма биз бенен?
Жаўға тиймей батырлар,
Тилладан қалқан жабылмас,
Той болмай жүйрик шабылмас,
Ат табылар жигитке,
Бундай майдан табылмас.
Минген бедеў ойнайды,
Астында минген тарланың,
Душпанға найза салғаның,
Ат жарыссан, кел бегим,
Жарысын бар ма, палўаным?

Қаршығадай канатлап,
Нашар минген Сандал ат,

Бийик таулардан асады,
 Еки тулпар жарысты,
 Табан жолға тарысты,
 Зәңгиге зәңги қағысты,
 Зәңгиден шыққан отларға,
 Гауданлы көллер алысты.
 Биринен бири өтпеди,
 Үзип таслап жетпеди,
 Таласып жолға бедеулер,
 Бермеди қолдан намысты,
 Бес күнге дейін шабысты,
 Бийик-бийик нурадан,
 Суулар аққан жырадан,
 Тольқсып бедеу жөнеди.
 Бес күн өтті арадан,
 Арадан бес күн өткенде,
 Айпарша минген Сандал ат,
 Полаттан дойнақ қызалды,
 Жибер деп суулық сүзеди,
 Мәспатшадан озады,
 Арасын ашты, узады.
 Кийди сауыт дизинен,
 Гәухары кетпей жүзинен,
 Айпарша атлы ярының,
 Мәспатша қууды изинен.
 Сол ұақлары Мәспатша,
 Астындағы Мәнжүнге,
 Шүу деп қамшы урады.
 Қамшы тийген шағында,
 Батыр минген Мәнжүн ат,
 Хаулығып жайды қос канат.
 Хаулықканы бедеудин,
 Тер қыстауы болады,
 Қулакка терлер алады.
 Қуйрығын сыртқа салады,
 Ат дүзеліп шабады,
 Ғайы-ғайы тауларға,
 Ғарғадай ғайып қонады,
 Бийик тауға шыққанда,
 Қайла кетти ярым деп,
 Алдына серлеп қарады.

Қырағы көзін салады,
 Я қарасын көрмейди,
 Қумлардан изин алады.
 Шабыскалы батырлар,
 Алты күн жүзі толғанда,
 Әйне сөске болғанда,
 Көриң бедеу шабысын,
 Аллаға қылып налысын,
 Мәспатша атлы ол батыр,
 Еситеди ярының,
 Тауларда алла салған дауысын.
 Ести дауыл оңынан,
 Әйне сөске болғанда,
 Қууып жетти соңынан.
 Дәлидей кеули тасады,
 Майданда кайнап йошалды,
 Кейниннен жау жеткенди,
 Қылар иси мынау, ярым, деп,
 Ол етине тийдирмей,
 Сауытын түйреп шаншады.
 Қыз ашыуы келеди,
 Мәспатша атлы ярының,
 Қамарына қол салады,
 Көтерип аттан алады,
 Гә алдына келтирди,
 Гә атына миндирди,
 Сол ұақлары Мәспатша,
 Аларып шала көзлери,
 Қубарып ақша жүзлери,
 Бүркіттей пәнже урады.
 Гә алдына келтирди,
 Гә атына миндирди,
 Гә аударып мәрт алса,
 Гә аударып қыз алды,
 Аударыспақ ойнады.
 Шомылып бедеу терлерге,
 Сыйынып ұллы пирлерге,
 Бәс бармекен майданда,
 Қайтпай шапқан шерлерге,
 Келди дейди Мәспатша менен Айпарша,
 Шығар тау деген жерлерге.

IV бап

Бәхәр болмай бағдан гүлдер термеди,
 Айпарша қыз жол шамасын билмеди,
 Ат хаулығып, сонда бедеу жүрмеди,
 Мойнын созып сонда бедеу киснеди.
 Оқыранып, ишин тартып пыснады,
 Шүу-шүуәесе Сандал аты жүрмейди,
 Шығыс тауға карап бедеу киснеди,
 Бәхәр күни бағдан гүлдер терилди,
 Шаппай Сандал аты тасқа сүринди,
 Сандал аттың хаулықканы сол екен,

Шағыр тауда илжал кара көринди.
 – Халық әйлеген салды баска тарлықты,
 Душпан қылар иси пейли тарлықты,
 Зәрре еглен, қыяметлик Султаным,
 Үш күн болды, бизиң бедеу хаулықты.
 Әй, қудай-а, мениң бахтым ашылғай,
 Дуз несийбем елатына шашылғай,
 Атым жетсин, сен мен бирге жүрейин,
 Бизиң аттың хаулықканы басылғай.

Әне, сол ұақларында Айпарша ярының қасына келди. Ярын көпесте көрди. Гүлдей жүзлери запырандай солып, яры қапа болып, шағыр тауға телмиреп көз салып қиятырғанлығын көрди. Айпарша сол ұақта, бегім жаным, не жерлерің ауырды деп хал сорап турды:

– Мәрт болғанлар көтермей ме дәбилди,
Нашарлықтан көрмегеймен жәбирди,
Гүлдей жүзин запырандай сарғайып,
Жаным бегим, не жерлерің аұырды.

Бизлер шықтық шикар етип ат салып,
Ойнамадың шәмен байлап, гүл терип,
Бегим, жаным, не жерлерің аұырды,
Гүлдей жүзин запырандай сарғайып.

Бедеу минген ара шөлден желмей ме,
Қылышыңнан қырық мың душпан өлмей ме,
Телмиресен, шағыр тауға қарайсан,
Көргениңди айтсан, бегим, болмай ма?

Ярының сөзин еситип, Мәспатша ярына карап көрген-билгенин айтып, не дейди:

– Ашылмаған бәхәр бағда гүл-ғұмша,
Такатым жоқ есен елге барғанша,
Шағыр тауда илжал кара көринди,
Қырағы болсан, хабар бергил Айпарша.

Бәхәр болмай бағдан гүлдер терилди,
Шаппай әреби атлар таска сүринди,
Пери екенин, қус екенин билмедим,
Шағыр тауда жалғыз кара көринди.

Атлар шапқан бәлентпекен, пәспекен,
Бул көринген душпанбекен, доспекен,
Көзиннің қырағы болса бер хабар,
Адамызатпекен, ушқан қуспекен.

Алтыннанды шарайнанның қыяғы,
Таш какса сәгилер бедеу туяғы,

Сол ұақлары Айпарша ат үстинде қәддин тиклеп турады.

Ат үстинде қәддин тиклеп Айпарша,
Көзин таслап шағыр тауға қарады,
Шағыр тауға карап нашар Айпарша,
– Бахтым қара болды, -деди, жылады.

– Айыл шалсаң Мәнжүн аттын белине,
Ақ киреуке кийсен саұыт тәниңе,
Сол қараның тәкбирин баян әйлер-ем,
Нашар дерсен, инанбассан тилиме.

Буннан аман баралмаспыз елиңе,
Сол қараның бар қолында жәндеси,
Ийнинде бар хәзирети камар меллеси,
Сол наймыттың сақаллары ақ екен,
Бар екен басында ақтан сәллеси.

Ашылмаған бәхәр бағдың лаласы,
Себил болсын Бабаханның қаласы,
Байталларын өрге карап айдаған,
Дууа менен әл хаұаны жайлаған,
Сол отырған қалмақтың жәдиу бабасы,
Үш мезгиллик жол ма деймен арасы.

Бәхәр күни бағыннан гүл терейин,
Несип болса халқында дәуран сүрейин,
Көргениңнен, бегим, маған бер хабар,
Сен көрген жақларды мен хәм көрейин.

Кийген сарпай хәм жарасқан дизиме,
Хак санасын берген айдай жүзиме,
Телмиресен, шағыр тауға қарайсан,
Шағыр тауда не көринди көзине?

Кийгенде саұытың жетер дизлерге,
Ай қараңғы, көринбейди көзлерге,
Телмиресен, шағыр тауға қарайсан,
Көргениңди баян әйле бизлерге.

Бизлерден қырағы болсан Айпарша,
Неге мегзер сол қараның сыяғы.

Шапса шықты бул атымнан таза тер,
Мен кеулимнен кетиргеймен киле-кир,
Көзиннің қырағы болса Айпарша,
Сол қарадан, сен егленбе, хабар бер.

Дал мойныңа таққан тилла сәдепти,
Жаслықтан үйрендик илим-әдепти,
Көзиннің қырағы болса Айпарша,
Сол қарадан егленбей бер жууапты.

Мәртликтен бууғанман белге кәмарды,
Палұанлықтан алдым қолға шеберди,
Көзиннің қырағы болса Айпарша,
Сол қарадан егленбей бер хабарды.

Бәхәр болмай бағдан гүлдер термесин,
Бендесине тири айралық бермесин,
Абырай барда қайрыл жолдан султаным,
Наймыт өлгир залым баба көрмесин.

Залым баба көрсе ақыр заманды,
Айырмас басыннан кара думанды,
Абырай барда қайрыл жолдан султаным,
Егер көрсе халқыңды көрмек гүманды.

Ашылмаған бәхәр бағда гүл-ғұмша,
Кәтерге жарасқан жүк пенен арша,
Наймыт өлгир залым баба көрмесин,
Абырай барда жолдан шыққыл Мәспатша.

Талауға түспегей дүньялар малым,
Сизге пидә болсын шийрин бул жаным,
Наймыт өлгир залым баба көрмесин,
Абырай барда жолдан шыққыл султаным.

Ашылмаған бәхәр бағдың лаласы,
Себил болар сендей ердин қаласы,
Тилимди алсан, абырай барда сен қайрыл,
Ол көринген қалмақтың хайыр бабасы.

Сол Ұакларында Мәспатша ярына ашыу етти. Бир адам зәхәр болғанда не келеди колынан? деп, үстине қарай ат шауып кетти. Үстинен тасып өтті. Баба кублага қарап жығылып, тәспин санап бүгиліп, намаз оқып ийиліп тура берди жолында, алдамақтың қастында. Әне, булар қайрылмады, қайрылмаған соң буларды алдап, қызыл тилин жалдап, не жууап айтып турған қусайды толғап. Әне балаға қарап сөйледи:

– Мени көрип сен бермедин бир сәлем,
Сени көрмей тақатым жоқ демме-дем,
Мәрт болғандар пирге сәлем бермей ме,
Хәк сәлемин бермедин неге, жан балам?

Ашылмаған бәхәр бағларда гүлин,
Бағлардан сайраған шәмен бүдбилин,
Мәрт болғандар пирге сәлем бермей ме,
Хәк сәлемин бермедин неге қулыным?

Басқа түскен жалғаншының гүлпетин,
Бенде болған көрер қуда құдиретин,
Мени көрип неге сәлем бермедин,
Хәк сәлемин бермедин неге перзентим?

Әне Мәспатша сонда бабаға қарап:

– Жанылдым, жаздым, хатаға кеттим жанылдым, төүбе еттим, – деп бабаның аяғына жығылып төүбе етти. Сол Ұакта Айпарша ярының надаллығына бармағын тислеп, басын шайқап, ярының надаллығына жылап, бабаның хаслы затын айтып Мәспатшаға қарап жууап айтып турған қусайды:

– Инанбағыл бул бабаның сөзине,
Қорғасын қуйылсын еки көзине,
Пириң емес, бул қалмақтың бабасы,
Жантак шықсын бул наймыттың жүзине.

Ашылмаған бәхәр бағдың лаласы,
Себил болсын Бабаханның қаласы,
Инанбағыл буның айтқан сөзине,
Пирин емес, бул қалмақтың бабасы.

Әне, сол Ұаклары Мәспатша, бул бабадан қашқан қутылар, турған тутылар, деп атының басын бурды. Баба жайынан турды. Зар-зар нәүбәхәр жылап, Мәспатша менен Айпаршаның хаслы затын толғап, баба не жууап айтып турған усайды жылап:

– Таза ашылған бәхәр бағдың гүли един,
Динин бархәк Мухамметтин дини един,
Қалмақ дедин, қатты кеулим қабарды,
Қалмақ болсам буны қайдан билемен?
Кенегестен Әбдикерим байдын улы един.

Узақ жолдан бедеу атты шаппадың,
Жауға тийсен тилла қалқан жаппадың,
Алты ай тамам араладың халқыңды,
Өз бойына ылайық қыз таппадың.

Атаныз келгенде сол елиу жасқа,
Хеш нышан көрмеген бир сеннен басқа,
Барлық малын қуда жолы тәрк етип,
Әулийе қоймай алды қудадан тилеп.

Той берди, халық қойды атын Мәспатша,
Қалмақ болсам буны қайдан билемен,

Қазан урып баға ашылған гүлинди,
Мәгар адастың ба жүрген жолыңды,
Не жерлерде кеулин қалды, жан балам,
Зияратлап неге алмадың қолымды?

Мен жүриппен алып жолдың жырағын,
Гәүхарымсан сизлер көзде қырағым,
Тауды гезген пириң сеннен айлансын,
Аманбысыз еки бирдей шырағым.

Өли емеспен, жүрмен бәрхә, тиримен,
Есапта бар қырық шилтердин биримен,
Аттан түсип, балам, қолдан алмадың,
Тарыққанда қоллайтуғын пириңмен.

Таланға түспегей дүньялар малым,
Алдыңда өлсем тасаддық болсын бул жаным,
Пирим дейип алма буның колынан,
Абырай барда тез атланың султаным.

Салма кулак бул бабаның сөзине,
Кийген сауытлары жетер дизине,
Пириң емес, бул қалмақтың бабасы,
Абырай барда тез атланың султаным.

Келдің быйыл әйне он тоғыз жасқа,
Балам, инана бер, коллар пириңмен.
Айтсам сөзлер кетпесин бийқарға, босқа,
Жасы үлкенди сыйла балам, атқан түс,
Жигитшилик етпе, асқынлап таспа.

Айпаршаға қарап не деп баба сөйледи:
– Питкерген тилладан зерли саз един,
Айттырғанда сен бермеген назы един,
Қалмақ дедин, қатты кеулим қабарды,
Қалмақ болсам буны не деп билемен?
Көп тамада Лабакбайдың қызы един.

Узақ жолдан шәүкеримди шаппанман,
Сениң ушын жанды отқа жакқанман,
Алты ай ауырып кәсте болып жатқанда,
Үш күн жатып үш жанлық пенен қакқанман.

Кийген тонлар жетер кара дизимнен,
Мен пириңмен ерип жүрген изиннен,
Калмак болсам буны кайдан билемен?
Шыпа тауып жазылгансаң өзимнен.

Ашылмаған бәхәр багда гүл-гүмша,
Көтерге жараскан жүк пенен арша,

Әне, Айпарша алты ай ауырып кәсте болып жатып еди. Бул баба Айпаршаға өлермен ашык еди Айпаршаны көрмек ушын тәуип сүүретинде, тәуиппен деп келип еди. Үш күн жатып, үш жанлы пенен қағып емлеп еди. Айпарша соннан шыпа тауып жазылып еди. Сол ядына түсти.

— Ата, жаздым, жаңылдым, хатаға кеттим, тәубе еттим, — деди.

Мәспатша да аттан түсти.

— Кыяметлик пирим экенсең, гүнамды кешир, — деди.

Баба сонда:

— Әне, балам, бар сапарға гүнамды кеширмесем сеннен мүрийд болмас, меннен пир болмас, бар балам, куда кеширсе, мен кеширдим, — деди.

Зиярат етип колынан алды, бабадан жол салығын сорады.

— Балам, жолдың игрисинен силтейин бе, туурысынан силтейин бе? — деди баба.

— Жолдың туурысынан силте, — деди.

Әне, таудан тауға, қыядан қыяға жол силтеди. Әне, булар жолға түсти. Баба жерден бир қысым топырақты алды, бир «афсун» оқыды, булардың кейнинен шашты. Таң атпады, күн шықпады, ат кулағын көре алмады, алды тастай каранғылық болды. Әне, жети күнге дейин адасып, бабаның үстине келди. Келип бабаның аяғына жығылды:

— Сенің бәддиуана қалдық, каранғышылықка ушырадық, жол табалмадық. Өзің енди жол баслап жүрмесен, халымыз қыйын болды. Жол баслап жүрсең, — деди.

Әне, баба Мәспатша менен Айпаршаны таудан тауға, қыядан қыяға ертип, кейнине алып, изине ертип кетти.

Әне, киятырса, алды ашыла берди ағарып. Алдынан бир кулан кашты. Мәспатша куланды қуып жетти. Айпарша аңламай тур еди, туу сыртынан келип кушақлап, еки бетинен поса алды. Әне, сол уақта Мәспатша да келип қалды. Айпарша Мәспатшаға карап бабаны төриплеп, не дейди:

— Кийген сарпай хәм жарасқан дизиме,
Хак санасын берген айдай жүзиме,
Шап та өлтир қыяметлик пириңди,
Сен кеткен соң қол узатты өзиме.

Кийип мелле әрман менен шайлайды,
Пиринмен деп баска сәлле байлайды,
Шап та өлтир қыяметлик пириңди,
Сен кеткенде қол узатып ойнайды.

Сел қылып жағаға көзинің жасын,
Төнинен кесип ол бабаның басын,

Бул сөзлерди Мәспатшаның ашыуы қатты келеди. Қәхәрленип қынаптан қылыш сууырды. Сол қарғының пайманасын қууырды. Шабайын деп сонда Мәспатша барды. Баба қарқылдап күлди.

— Мен сени өлтирейин деп атсам, сен неге күлесең? — деди.

— Хәй, балам, наданлығына күлип атырман сенің. Мен пириң болсам, маған өлим бар ма, — деди. Мәспатшаның қәхәри қайтып қалды. Қылышын қынабына салды. Сол уақта Мәспатшаның баба рас надан экенин билип алды. Баба жүрегин басты. Қуғанғанынан жүрегі өсип, шайыршылық пенен бир сөз қурап, Мәспатшаға карап не жууап айтып турған қусайды:

— Он алтыда сен салғансаң салтанат,
Ата-енен қосқанды маған аманат,
Биреуің улымсаң, биреуің қызым,
Қызым дейип етип едим зиярат,
Аманатқа пир етер ме қыянат.

Қыяметлик пириңди қалмақ деп турсаң,
Бул гүнамды қалай өтемен Айпарша?

Инанбадың мениң айтқан сөзиме,
Қалмақ дедің, не деп айттың өзиме,
Қыяметлик пириңди қалмақ деп турсаң,
Жантақ шықсын сенің айдай жүзине.

Сен кеткенде қол узатты өзиме,
Тауларға таслай гөр бабаның лашын.

Бедеуінди шапсаң жолдың пәсине,
Қайсарлықтың қимлер шыдар дәстине,
Шап та өлтир наймыт өлтир бабаны,
Қарға-қузғын қонсын оның лашына.

Өлтир бул бабаның өзін,
Ойып ал бабаның еки көзін,
Жарып ал бабаның өтин,
Тасла лашын қыйыр шағыр тасына,
Қарғаға, қузғынға жем қылып етин.

Тақканың бедеуге алтын сәдепти,
Қәба барып, хаж әйледим сауапты,
Бирің улым болсаң, бирің қызымсаң,
Қызым дейип етип едим тауапты.

Он алтында толысканды нардай күш,
Пирге хызмет кылсаң таярды бейиш,
Бирин улым болсаң, бирин кызымсаң,
Пир болганга айыппекен бундай ис.

Колыма алып ем, оқыдым көлам,
Мен бабаңа еки дүнья бир көдем,
Кыяметлик мен пириңмен сизлердин,
Жаман иске кеуил берме, жан балам.

Ак жүзине жарасканды тулымың,
Көрмегейсең душпанлардың зулымын,
Кызым дейип етип едим тауапты,
Не себептен ашыуландың, кулыным?

Әне, сол уақлары бул сөз Мәспатшанын жети жүйресинен өтти, етин кыркып, сүйегине жетти. Уялып қатты қысынып кетти.

– Меники бийәдеплик болған екен, бул бабаға қылыш урсам, қайтып елиме баралмаспан, ата-анамды көралмаспан, бар, қаныңды кештім баба, не қылсаң да, – деди.

Әне, баба жол баслады, думан арылды, әлем минаубар болды. Кем-кемнен баба узай берди. Мәрт алдына қараса, ақ туу-жасыл туу көтеріп жүрген есапсыз қалмақларды көрди. Енди бул бабаның қалмақ екенін анық билди. Енди буны хийлелик пенен қолға түсіріп өлтириуі ушын, бабаға қарап не деп тұрған ұсайды:

– Гүлдей болған басыңда тәрзин бар,
Бир қудадан бес уақ намаз қарызың бар,
Зәрре еглен, жол баслаған сәрдар пир,
Мурийдіңнің саған айтар арзы бар.

Шапса шықты бул атымнан таза тер,
Пирмен дедің кеулімде жоқ хийле-кир,
Перзентіңнің айтар саған арзы бар,
Зәрре еглен, жол баслаған сәрдар пир.

Бәхәр болмай бағдан гүлдер терилди,
Зәрре жерде абырай қолдан берилди,
Пирим болсаң мәдет бергил бүгінди,
Бул алдымнан жасыл бас туу көрінди.

Сонда баба Мәспатшаға қарап, қашып баратырып сөйлеп баратыр:

– Ашылмаған бәхәр бағдың лаласы,
Себил болар сендей ердің қаласы,
Қалмақтың бабасы сени қолламас,
Пириң емес, биз қалмақтың бабасы.

Жүрегіннен кетпес қайғы-кирине,
Келдің жаңа қолға түсер жерине,
Қалмақтың бабасы сени қолламас,
Сыйына бер өз қудайыңа, пирине.

Узақ жолдан шәукерімди шапқанман,
Айпарша деп жанды отқа жаққанман,
Енди өлсем әрманым жоқ бул жерде,
Айпаршаның ақ бетинен өпкенмен.

Ығаллы күн ат куйрығын түйгенмен,
Басқа сәлле, ийинге мелле кийгенмен,

Болмағай күн-күннен бетер бул дәртін,
Артпағай басыңнан, балам, мийнетін,
Бунша ашыуланып неге умтылдың,
Қайт райдан, тәубеге кел, перзентім.

Сендер ушын жанды пидалар еттим,
Сендер ушын бәрхә көзден жас төктім,
Пир болғанга айыппекен сондай ис,
Кызым дейип хәр бетиннен бир өптім.

Бәхәрде ашылар бағда қызыл гүл,
Хызметіңе тәнха өлгенше бизлер қул,
Кызым дейип хәр бетинен бир өптім,
Ендигисин, надан улым, өзиң бил.

Бәхәр болса бағда гия бөртер ме,
Араб атлар қамшы урмай жортар ма,
Зәрре еглен, жол баслаған сәрдар пир,
Пир болғанлар мурийдің жауға ертер ме.

Үйрек ойнап, газлар жүзген көлімде,
Мәдет әйле, ашың жүрер жолымды,
Лалауласқан қалмақ шықты алдымнан,
Пир болсаңыз, қоллар күнің бүгінди.

Ұде берген едің көрмеген жайда,
Дәрбент деген жаулы келдик биз жайға,
Пир болсаңыз, қоллар уақтыңыз келди,
Шағыр тауда айтқан шәртиниз қайда?

Енди өлсем әрманым жоқ бул жерде,
Айпаршаның ақ бетинен сүйгенмен.

Киралмадым Айпаршаның койнына,
Ойнап-ойнап қанбадым оның ойнына,
Енди өлсем әрманым жоқ бул жерде,
Қолды салдым Айпаршаның мойнына.

Бул сөзди айтып ол баба,
Астындағы байталға,
Қамшы урып қашады,
Дәлидей кеули тасады,
Шауып жетип ол баба,
Жығынға араласады.
Кийип сауыт дизинен,
Қәхәри кетип жүзинен,
Найза салып келеди,

Сол ўақлары Мәспатша,
Ол бабаның изинен.
Шапты, балта кетилди,
Шарға тутты, жетилди,
Батыр минген ол тулпар,
Сол бабаның кейнинен,
Кууып Мәспатша жетилди.
Енди жеттим дегенде,
Алдында кашқан ол баба,
Өскерге келип кутылды.
Туўры ханға барады,
Барып ханға арзы етти.
Шардене баба келеди,
Келе сөйлей береди:
– Бәлент таўларда барды пәс,
Ақпағай көзден селли жас,
Бабахан ханым бар болсаң,
Шығып майданға хабарлас.

Әне, Бабахан патша өскерлерине Айпаршаны өлтирмей тутың деп буйрық берди. Әне, калмактың жүйрик атлы гош жигитлери найза салым Айпаршаға жакын келди. Әне, алдында киятырған ярына ғыжалат берип бир сөйледі:

– Бедеўди мингенсең таўдан асырып,
Сен жүргенсең көп калмакка бас урып,
Жаўдан кашпак нәмәртлердиң сәниди,
Кашпа, бегим, душпан кеўлин өсирип.

Кийген саўыт жеткен кара дизине,
Ай каранғы көринбейди көзине,
Жаўдан кашпак нәмәртлердиң сәниди,
Бир доланып қайтарып тасла изине.

Атлар шаптық кула майдан таўларда,
Бегим, шүкир өйлейгөр гелле саўларда,
Жаўдан кашпак нәмәртлердиң сәниди,
Мөрт болғанлар кашамекен жаўлардан.

Әне сол ўақлары Султаны Мәспатша Айпаршаға карап бир сөйледі:

– Бухараның хаслын сорсаң қыятты,
Дәўлетиниз бәрше адамнан зыятты,
Душпан менен өзим саўаш өйлейин,
Ери турып, яры жаўға шапқаны,
Биле билсен, ол ерине уятты.

Мәспатша жуўап берди Айпаршаға. Айпарша жаўға келди.

Бөдене көзли бек саўыт,
Оң ийнинен кийеди,
Бәнт-бәнтинен иледи,
Зия шашын ол орап,
Дәл төбеге түйеди,
Сия шашын беркитти,
Нашар басын ерик етти,
Астындағы сандалдын,
Ерин алды, аўнатты,

Талаўға түспес дүнья-мал,
Тасаддық болсын шийрин жан,
Ашығың келди үстине,
Тезирек атлан Бабахан.

Есиқтиң алды байтерек,
Түби лапис, бели бек,
Ашығың келди үстине,
Атлан, атлан тезирек.

Бек саўытын кийдирме,
Ат қуйрығын түйдирме,
Он төрт күн хәлек болышпан,
Енбегимди куйдирме.

Такканым маржан сәдепти,
Хәсиретте баўырым қәбагты,
Лепсиннен кешсен Бабахан,
Өзиме берин жуўапты.

Казан урса гүли бағлардың солар,
Әжел жетсе, гезек пайманан толар,
Жаўдан кашпак нәмәртлердиң сәниди,
Каша берсең душпан кеўли шад болар.

Таккан дәл мойныма тилла сәдепти,
Жаслыктан үйрендим илим-әдепти,
Өзин қорқсан, қыяметлик султаным,
Мениңдейин ярына бер жуўапты.

Бек саўытты оң ийнимнен кийермен,
Сия шашым дәл төбеге түйермен,
Өзин қорқсан, бер ярына жуўапты,
Бундай жаўға Алла салып тийермен.

Айпарша деди:

– Бухараның хаслын сорсаң қыятты,
Дәўлетиниз бәрше адамнан зыятты,
Ери турып, яры жаўға шапқаны,
Биле билсен, ол ерине муратты,
Мәспатша Султаным бергил жуўапты.

Жуўенин алды, куўнатты,
Таўға питкен жуўсанды,
Гүргилдетти шайнатты,
Жаланашлап жел берди,
Дорбаны қағып жем берди,
Алтын ерди салады,
Гүдары айыл шалады,
Қуйысканын келтерти,
Үзенгисин узайтты,

Шам айылын бек тартты,
 Аллахум миналла-деп,
 Минип бедеу белине,
 Шыгып майдан жерине,
 Айпарша минди гүренди,
 Алла деп салды сүренди,
 Аш жолбарыстай шабынып,
 Купаны калкан жамылып,
 Оттай бауыры камылып,
 Саңдал атын ойнатып,
 Суулықты ғажыр шайнатып,
 Қарағай найза қалтырап,
 Дуулығасы жалтырап,
 Балдағы алтын ақ алмас,
 Силтегенде жан қалмас,
 Бөлегінде жарқырап,
 Исфаханы сары жай,
 Садақтың аузы шап-шақтай,
 Садакқа салған оқлары,
 Алмастай кескир пышақтай.
 Алла, алла, алла деп,
 Бийбипатма колла деп,
 Нашарлығымды билмейин,
 Бір исти өзим баслап-ем,
 Шерменде қылма куда деп,
 Алдым бийик, артым жар,
 Айланар болсам, жерім тар,
 Бийбипатма мәдет бер,
 Он екі ийман, төрт Шәрьяр,
 Халымнан болғай хабарлар.
 Айпарша сонда келеди,
 Ортада сүрен салады,
 Келиң қалмақ жекке-жекке,
 Жаның шықсын пәлекке,
 Сенлер көпти, мен жекке,
 Келиң, қалмақ, сауашлайық.
 Сол уақлары Бабахан,
 Тум-тусына ат койды,
 Сол уақлары Айпарша,
 Жайын алып қолына,
 Оң келгенин оң атты,
 Шеп келгенин шеп атты,
 Кара туын қыйратты,
 Жасыл туын жайратты,
 Қалмақты койдай шуұлатты.
 Дәли кеулі тасады,
 Майданда қайнап йошады,
 Қалмакқа араласады,
 Аты қуып жеткенде,
 Бес-бестен гөзлеп шаншады,
 Найза тийген жарадарлар,
 Сайы-сайға қашады.
 Омма тұрған көп болды,
 Көрмегенге лап болды,
 Сай-сайға қашып жок болды.
 Шардене баба келеди,

Қалмакқа шауқым береді,
 Қашпа, қашпа, қалмақлар,
 Мәспатшасы өлипти,
 Сәуер ярым Айпарша,
 Өзимди ізлеп келипти,
 Нашарлығын соннан бил,
 Ақ найзасын шеп жағына алыпты.
 Астындағы әреби ат,
 Шингир-шингир киснепти.
 Басындағы қалқанын,
 Жасыл менен тыслапты,
 Нашарлығын соннан бил,
 Ақ найзаны қолына,
 Шеп жағынан ұслапты.
 Қашып жүрген қалмақтан,
 Бес мыңы келди бір жақтан,
 Он мың келди хәр жақтан,
 Алдын қырдым дегенде,
 Кейни ғаулап толады,
 Кейнин қырдым дегенде,
 Алды ғаулап толады.
 Пилге минген палуанын,
 Пил үстнен көтерип,
 Көкке атып жиберди,
 Мәртлікке беллер байлады,
 Тайынбады Айпарша,
 Тайынбайын жаулардан,
 Қанжарпазлық әйледі.
 Тум-тусын курмап алады,
 Ортада нашар қалады,
 Шығып қашар есик жок,
 Сығаларға тесик жок,
 Ортада нашар қалады.
 Сол уақлары Айпарша,
 Султаным деп Мәспатша,
 Ботадай бозлап жылады,
 Ортада нашар қалады,
 Қалмақлар курмап алады,
 Ортада турып Айпарша,
 Өлерин анық аңлады.
 Мәрт болсан сүйегинди ат, — деп,
 Айпарша сонда жылады:

— Қазан урса гүли бағдың солмай ма,
 Қылышыңнан қырық мың қалмақ өлмей ме,
 Мәрт болғанлар ярын жауға бере ме,
 Мәрт болсаң ярыңды алсаң болмай ма?

Талауға түсіп тұр дүньялар малым,
 Алдында өлсем тасаддық болсын бұл жаным,
 Нашарлығым билмей бір ис баслап-ем,
 Мәрт болсаң жаудан ал, ярым, султаным.

Узакта жоллар бар мезгилден жырақ,
 Биз ортада тұрмыз, ярым, зар жылап,
 Бұл ярыңа келип көмек бермесен,
 Бұл ортадан шығыуым мениң қыйынырақ.

Алаңдайман, жортаман,
 Көрмеген урыс олқаман,
 Келип көмек бермесен,
 Қыяметлик султаным,
 Шығалмайман ортадан.
 Өтирапымда көп душпан,
 Шықпағым менин бул гүман,
 Алдында өлсем султаным,
 Тасаддық болсын шийрин жан.
 Ярыңды койма ортада,
 Келип жәрдем бер маған,
 Бағдан да гүллер терер ме,
 Ақыллы сөзге ерер ме,
 Батыр болған, халайық,
 Өзи өлмей ярын жаўға берер ме.
 Сол ўақлары Мәспатша,
 Мәнжүн атты ерледи,
 Бек саўытын кийеди,
 Мәрт қабағын үйеди,
 Губбалы қалқан жамылып,
 Алла деп жаўға тийеди.
 Бала минген гүренди,
 Алла деп салды сүренди,
 Әйне песин болғанда,
 Ат жорталмай,

Өликке бедеў сүринди.
 Келди жығынлар үстине,
 Жамғыр төгер қар үстине,
 Хәдди болса ғарға келсин,
 Дағда сунқар үстине.
 Онын гөзлеп, бесин шаншып,
 Бала барды яр үстине,
 Қайсар еди Мәспатша,
 Таймады, қылды ол ғайрат,
 Айпарша атлы ярыны,
 Шығарды сағыў саламат.
 Мәнжүн атын желеди,
 Ерлерден асқан ер еди,
 Әйне жатар ўағында,
 Ярын ертип Мәспатша,
 Дәрбент жолға келеди.
 Дәрбент деген жаман жол,
 Дәўлетлиге аман жол,
 Бийдәўлетке жаман жол,
 Мәспатша аман өтеди.
 Қарап турың, халайық,
 Айпаршаға нәўбет жетеди.
 Айпарша буннан өтерде,
 Аты үркіп кетеди.

Әне, султаны Мәспатша дәрбент жолға келди. Хәр жағында он бес мерген аңлып жатыр еди.

Бедеў минип ара шөлден желер деп,
 Қазасы жетсе, қолға түссе, өлер деп,
 Ақ дәрбентти аңлып жатыр еди мергенлер,
 Айпаршаны ақыры алып келер деп.

Әне, султаны Мәспатша атты айдады. Туйындырмастан мергенлерден өтті. Айпаршаға нәўбет жетті. Аты үркіңкіреп кетті, бул нашарлық етті, хәр жағында жатқан он бес мерген урраласып турып атты. Мылтықтың даўысын еситип Мәспатша кейнине қарады. Жети жерден оқ өткен екен. Айпаршадан ықтыяр кетті, қан қусып жығылды.

Әне, Мәспатша, өлиминди де душпанға бермеймен деп, Айпаршаны алып кетті. Әне, өңгерип алып сәскеге дейін жол жүрди, бир қос шынарды көрди. Сол шынардың түбинен ағып турған булақты көрди. Мәспатша түсти, ярының аўхалын сорады. Яры хабарласпады, қуры устыхан, денеси болған қызыл қан, көкірегінде бар елпидеген тек шықпаған жан. Мәспатша болды хайран. Ярының басын тизине қойдырды, жүзине телмирди, кеўли бузылды, баўыры езилди, көзинин жасы маржандай дизилди. Қәпесте болып, шапнатын дастанып бийтақат болып жығылды.

Әне, Айпарша сол күни жатты, ергенине таң атты. Намаз парыз ўақтында Айпарша көзин ашты. Қараса, султаны Мәспатша ярының бийтақат болып жатырғанын көрди. Ярына Айпарша жақын еңбеклеп келди, ярын уйқысынан оятты. Әне, Айпаршаның тили аўзына тығылып, жайдай болып бүгиліп, мәдети кетип мегдеп, таңлайы кеўип шөллеп ярына қарап сөйлеп:

— Бәхәр күни бағдан гүллер тересен,
 Хәр сөздин мәнисин өзиң билесен,
 Мен жатырған жарадарман, мүтәжбан,
 Бир урғлам суў алып бер, хызмет демесен.

Сел болған жағама көзимнен жасым,
 Саўдаға түспегей нашар бул басым,
 Мен жатырған жарадарман, мүтәжбан,
 Бир урғлам суў әлер, хызмет болмасын.

Қулақ салып есит, бегим, сөзимди,
 Мәлек қарайтпасын ақша жүзимди,
 Кәмбил пириң келетуғын ўақ болды,
 Турың бегим, шала ашқыл көзинди.

Талаўға түспегей бүгин дүнья-мал,
 Алдында өлсем тасаддық болсын шийрин жан,
 Қыяметлик пириң келер ўақ болды,
 Турың бегим, бедеўлерден хабар ал.

Урып казан өмирим гүли солмасын,
Жаббар игам тәннен жаным алмасын,
Қыяметлик пириң келер ўақ болды,
Тур жайыннан, қыяметлик жолдасым.

Әне, көзин ашып Мәспатша ярын көрди. Ярының сөйлегенине куұанып кетти. Еки қолын бир қолы менен тутты, еки аяғын бир қолы менен тутты. Апарып басын булаққа тықты. Айпарша хаплы-лып барып суў жутты, мийри канғанша ишти, мантығып-халлығып ишкен суўдың пәти менен жети жерден тийген оқ, жетеуи де түсти. Әне, Айпарша ярының наданлығына ашыуы келип Мәспатшаға қарап не сөз айтып тур:

– Кийип сауыт әрман менен сайлар ма,
Мәрт болғанлар қылар исин ойлар ма,
Батыр аңқау, ер бир ладан болмасан,
Жарадарын суўдан сарсаң әйлер ме?

Мәрт болғанлар белге кәмар бууар ма,
Батыр болған мунша ладан тууар ма,
Батыр аңқау ер бир ладан болмасан,
Жарадарын суўда сарсаң қылар ма?

Талауға түспегей дүньялар малым,
Бир тасаддық тәнде шийрин бул жаным,
Айып бедеу, айып сымбат, айып тон,
Сымбатына усы исин ылайық па, султаным?

Мәспатша қыял етті:

– Енеғардың баласы, макул сөзлер айталы, ойлап көрсем, тап кеулимдеги. Қаял дегеннің бир айтқаны келмесе, бир айтқаны келер. Еғар айтқаны келегойса, бағана айтпадым ба деп изимнен қалмас, кулақ койып салсаң ес, шынында айтқаны рас, мениң бул жатқаным расында да болмас, жау жарағымды таклап, бедеулерди суўлап, тезден атланбағанда да болмас, – деп султаны Мәспатша төбениң басына шықты. Жан-жаққа караса, Шардене баба жасырынып келип, шынарға қыстырып койған сарыжайдың гирисин кесип, жаңа қаппаға қолайланғанын көрди.

Мәспатшаның буган қатты кәхәри келип, түклери тик шаншылып, кайрылыуға пурат жок, Мәнжүнге қарғып минип, ақ найзаны қолға алып, сени өлтирмесем, я өзим өлмесем, достым душпаным болсын, – деп бабаны кууады.

Беллерге кәмар бууады,
Бабана күнлер тууады,
Ғазап етти Мәспатша,
Ғазап етип кууады.
Астындағы Мәнжүнге,
Шуу деп камшы урады,
Камшы санын тарады,
Бедеу күнге жарады,
Наймыт өлгир бабаға,
Найза салым барады.
Кийип сауыт дизинен,
Мәрт кууады изинен,
Енди шаншығтым дегенде,
Ясийин оқып ол наймыт,
Ғайып болды көзинен.
Кеткенің қайда билмеди,
Ғә карасын көрмеди,
Астындағы бедеуге,
Шуу деп камшы сермеди.
Астындағы Мәнжүн ат,

Камшы урсаң ойлағанды тарланың,
Алла деп душпанға найза салғаның,
Мен жатырған жарадарман, мүтәжбан,
Сууға барар жокты мениң дәрманым,
Бир уртрам суу әпер бизге султаным.

Шуғылдың сөзине инанып тасар ма,
Қылған исин сирә нырққа асар ма,
Ладан ярым, сондай аңқау болмасан,
Жаралыны сууық сауға басар ма?

Мени көргенлердин болар аклы лал,
Өлсе батыр, талан болар дүнья-мал,
Қыяметлик пириң келер ўақ болды,
Турғыл ярым, бедеулерден хабар ал.

Мен қарап жыладым жолдың дүзинен,
Әрман менен қан ақпасын көзимнен,
Нәсиятым, тур жайыннан, тез атлан,
Залым қалмақ кууып келмесин изинен.

Камшы тийген шағында,
Хаулығып жайды қос қанат,
Кулаққа терлер алады,
Куйрығын сыртқа салады,
Ғайы, ғайы тауларға,
Ғарғадай ғайып қонады,
Бийик тауларға шыққанда,
Көзлер салып қарады.
Ғә карасын көрмейди,
Қумлардан изин алады,
Адыр-адыр тау асты,
Бөктергили қум асты,
Ақша жүзди шаң басты,
Тоғыз күн жүзи толғанда,
Айпарша түсти ядына,
Ярының халы не кешти,
Сол бабаны туталмай,
Мәспатша қайтты изине.
Шомылып бедеу терлерге,
Тарыққанда сыйынып,

Улығ көмбил пирлерге,
Арадан тоғыз күн өткенде,
Келди дейди Мәспатша,
Айпарша жатқан жерлерге.

Әне, Мәспатша бабаны куып кеткенде патша Бабахан қырық мың әскери менен Айпаршаны алып кеткен екен. Әне, султаны Мәспатша қатты қапа болып турады.

Жайдай бели бүгиліп,
Жасы көзден төгиліп,
Мәнжүн атты кушақлап,
Көзінен жасы мөншақлап,
Ярынан айырылып зар жылап,
Көпке илаж етпай,

Узактан бедеу шаппады,
Мөртке сапар жақпады,
Айпарша қалған жерлерден,
Айпаршаны таппады.

Ярын таслап кетпай,
Көп айдыға баталмай,
Мәспатша сонда ойланды.
Жеккелік басына келеди,
Мәнжүн атқа қарап,
Не жууап айтып турғаны.

Толғай-толғай ат қасына келеди, кушақлап Мәнжүнді жылай береді:

— Мен атландым бул қаланың шебинен,
Жүгіргенде қалмақ көрқар демінен,
Тулпар едің көзгененнен Мәнжүн ат,
Мени жеткер Айпаршаның кейнінен.

Мен оқыйман, пешененде барды хат,
Ярым болған жау қолында биймурат,
Мени жеткер Айпаршаның кейнінен,
Бір ғамхорлық әйле маған Мәнжүн ат.

Бәхәр болмай бағдан гүлдер тере ме,
Бенде болған хак хәмирине көне ме,
Айналайын, тулпар едің Мәнжүн ат,
Тулпар болған жолдасын жауға бере ме?

Толғай-толғай ат қасына келеди,
Жылайды, алтын ерге қоллар салады,
Однатихум-миналла, — деп Мәспатша,
Секиріп атқа минеди.

Яр ушын басын пай тигип,
Ағызып көзінін жасын,
Ат шауып шығып таулардың басын,
Дөгерекке қарады,
Хеш бір нышан хеш таппай барады.
Көп сүлдерди көреді,
Сүрдеу менен жүреді,
Мәнжүн атты камшылап,
Аш жолбарыстай шабынып,
Оттай бауыры камылып,
Фуббалы қалқан жамылып,
Ат шапты жолдың пәсінне,
Ким шыдар мәрттин дәсінне,
Шауып шықты Мәспатша,
Бәлент таудың үстінне.
Бағдан гүлдер терилди,

Әне, султаны Мәспатша яр ушын басын пай тигип, яры Айпаршаны тауып алып шығайын, я жолында өлейін деп қайтпай урысын тур еді. Буны Бабахан патша дүрмийін менен көріп тур еді.

— Бул урыстан Мәспатша адам қоймас, қалаға аман барыуға адам болмас, Айпаршаны дарға ас, туу сыртынан тес, жүрегін сууырып алып сууық сууға бас, — деди. — Сонда оны көріп Мәспатшаның жүрегі қайтар, — деди.

Абырай қолға берилди,
Қалмақтың жасыл туулары,
Мәрт көзінне көрінди.
Бек сауытын кийеди,
Қабағын қатты үйеди,
Ат куйрығын түйеди,
Алла деди Мәспатша,
Жалғызлығын ойламан,
Бір шетіннен тийеди.
Бала минди гүренди,
Алла деп сады сүренди,
Өлікке бедеу сүрінди.
Қара тууын кийратты,
Жасыл тууын жайратты,
Яры ушын Мәспатша,
Тайынбай етті ғайратты.
Он келгенин оң атты,
Шеп келгенин шеп атты,
Не бахадыр палуанын,
Бір оғында қулатты.
Тағып жайға гиристи,
Алла оңғарсын хәр исти,
Қынабынан сууырды,
Алмастан кескір қылышты,
Яры ушын Мәспатша,
Тайынбай етті урысты.
Узактан бедеу шаппады,
Мөртке сапар жақпады,
Қаншелли урыс қылса да,
Сәуер яры Айпаршаны,
Хеш жерден іздеп таппады.
Минген бедеуі желмеді,
Қуда абырай бермеді,
Сәуер яры Айпарша,
Буған дуушар келмеді.

– Жәллад, — деди патша Бабахан. Айпаршаны дарға асыуға буйрық етті. Айпаршаны дардың астына алып барды. Колын байлады, көзін таңды, дарға аспақшы болды. Айпарша зар-зар нәубәхәр жылап, пашшаптарға карап не жууап айтып турған қусайды:

– Келмей думан бул басыма жауды қар,
Бийбипатма пийрим болғай мәдатқар,
Султаным менен ырзаласып қалайын,
Бир заман мәулет бер маған жәллатлар.

Кемлик пенен сия шашты өрейин,
Хактын салған саудасына көнейин,
Бир заман мәулет бер маған пашшаптар,
Султаным менен ырзаласып өлейин.

Әне, Айпаршаға жәллатлар бир майдан мәулет береді, көзінен таңғышларын алады. Көзі ашылды. Сонда нашар Айпарша көзлер таслап дөгерекке қарады. Тау басында турған мәртін көреді. Файбана мәрти менен ырзаласып Айпарша сонда өксип-өксип жылай береді:

– Талауға бул түскен дүньялар малым,
Алдында өлсем тасаддық болсын жаным,
Айнанайын, ыразыман өзине,
Сен хәм ыразы бол бизге, султаным.

Ушып бүлбил, гарға қонған көлиме,
Буннан аман баралмадық елине,
Айналайын, ыразыман өзине,
Сен хәм ыразы бол, бегим, өзиме.

Сен турғансон Мәнжүн аттын белінде,
Айралықтың тыйығы тур тәнимде,
Айналайын, ыразы бол, султаным,
Еңди көрисермиз мәхшер күнінде.

Бәхәр болмай багдан гүлдер термедим,
Аман барып халқыңда дәуран сүрмедим,
Әрман болды, бул сийнеме дөрт болды,
Елатыңды барып, бегим, көрмедим.

Ашылмаған бәхәр багда лала ма,
Душпан ойран салған кеуил қалама,

Мендей нашар жалғаншыға келмесин,
Мендей болса ол анадан туумасын,
Бир заман мәулет бер маған жәллатлар,
Улы-қызың болса, мендей болмасын.

Жәллатлар еситиң мениң сөзимди,
Мәлек сарғайтқанды ақша жүзиди,
Султаным менен ырзаласып қалайын,
Шешиң, жәллат, таңған еки көзимди.

Барсаң буннан дууайы-дууайы сәлем айт,
Барсаң сәлем дейгөр көйин анама.

Байлаған беліме көмар пота ма,
Нашарлықтан көрген жәбир-жапа ма,
Муннан барсаң дууай-дууай көп сәлем,
Барсаң сәлем дейгөр көйин атама.

Бедеуіге тағылған полат таға ма,
Сауытқа тағылған алтын жаға ма,
Барсаң меннен дууай-дууай көп сәлем,
Барсаң сәлем дейгөр көйин ағаға.

Зәрде көмар жарасқанды беліне,
Бул әжелдин тыйығы тийди беліме,
Айнанайын, мен ырзаман өзине,
Буннан барсаң сәлем дейгөр көйин иніме.

Мен жылайман айралыққа зар-зар,
Хәр не қылса күдиретимнің ерки бар,
Бир-биреуді мәхшер күні көргеймиз,
Қыяметлик мәртим жууап, аллаяр.

Азанғы уақыт еді, шырлап Айпаршаның айтқан дауыслары қулағына келди, ярының өлетуғынлығын билди.

– Таудан өңгерилип қашсам, қалмақтар мени қорқты деп пәхим етпеспекен, ярым Айпаршаны тири алып кетпеспекен. Ялғаншы пәний дүньяда тири жүрсе, Айпарша өзиме несип етпеспекен, — деди. Мәспатша таудан өңгерилип қашты. Патша Бабахан дурмийин менен көзін айырмай карап турып еді. Мәспатшаның қашқанлығыны көрди. Айпаршаға ашық еді.

– Айпаршаның тәнінде жаны болса, өлтирмен. Мәспатша қашты. Токсан қабат қоршап ортаға алып жүре берин, — деди.

Әне, әскер көшип кетти. Мәспатша кейнінен ат салды. Көпшилик халық соның арасында қалаға кирип қалды. Дәруазаны илди. Ишкериден мәккем етип көмди. Атаның улынан, ағаның инисинен, бабалар палуаннан дәруазаман қойды.

Әне патша Бабахан:

– Бул қызға ашық болдым, көп урыс қылдым, қанша әскер қырдым. Зорға қолға түсирдим. Ким атадан, ким баладан айрылды. Ким ағадан, ким иніден айрылды. Сол мийнетлерім күйген бе, я тийген бе? Патшалыққа тууры қарамақ та лазым емес. Айпаршаны көрейин, — деп көзінің қыйығын салды. Айпаршаға көзі түсті. Айпаршаның айдай жүзин көрип, патшаның аңы ушты, патшалығы ядынан шығып кетти.

– Айпарша ярым, сабры карарым, сенсең мениң интизарым, – деп Айпаршаға көшеде кол таслап ойнап коя берди.

Айпаршаның қатты кәхәри келди. Патшаның қолы тәнине тийгенде тәнине шеңгел тийген менен барабар болды. Шәриятқа мууапық етип қағып жиберди. Және Айпарша ойланып, өзине-өзі тәселле берди.

– Патшаны алдап, қызыл тилин жалдап, жанының қаларын ойлап, жақсы сөзини айтып, патшаны алдай берсең, – деди өзине өзи.

– Солдыргайман бағда ашылған гүлинди,
Миясар көргеймен саған өлимди,
Тажыдарсаң, лазымбекен бул исин,
Ақ сийнемнен тартың, патша, қолыңды.

Уллы патша, халықты әдил сорайсаң,
Патшаман деп белге көмар байлайсаң,
Тажыдарсаң, лазымбекен бул исин,
Қул-кутандай сен көшеде ойнайсаң?

Казан урғай бағда ашылған гүлинди,
Адаспай тапқайман келген жолымды,
Алып барып себил қалған шәхәрине,
Мурат әйле, қырық күн бергил тойымды.

Қыз алғаның тамам халыққа билдирип,
Мәс әйле, ярымнан, сарпай кийдирип,

Сол уақытта патша Бабахан Айпаршаға карап не дейди:

– Айпарша ярым, сенсең сабру-карарым, не керегин болса тайяр қылайын, назлы ярым, – деди Патша Бабахан:

– Айпаршаға жақсы ат бериң, жақсы тон бериң, жақсы атқа миндирин. Шәүкетли сарпай кийдириң, иззетлеп-хүрметлеп алып жүриң, бурынғыдай көрмен, Айпарша мениң ярым болды, – деди.

Айпаршаны алып жүре берди, атқа мингизди, жақсы сарпай кийгизди. Патшаның шәхәрине алып келди. Тәнха өзін бир отауға салды, қырық ойын берди, қырық күн тойын берди. Арадан сексен өтті. Қыздың айтқан шәрти питти. Сексен күннен кейин Мәспатша бир жерден шығар деген бир қыялы бар еди. Мәспатшадан хеш нышан болмады. Шауқым шықты, Айпарша жайынан турды, жабықты түрди, ылақ ойнап жүрген қалмақтың жас жигитлерин көрди. Бизің журтымызда тойдың сәни ылақ болатуғын еди. Бүгин тойдың соңы екен, сексен күннің толған күни екен. Бүгин патша қасыма келсе, тәни тәниме тийсе, ертең Мәспатша келди не, қаланы жығып алды не? Патша келместен бурын кутыларды ойлап, патшаны алдап, қызыл тилди жалдап, атымды, жарағымды сорап, патшаға барып арзы етейин, деп Айпарша жайынан турды.

Саллана басып, мәрдана көшип, қалмақтың ат шауып, ылақ ойнап жүрген жас жигитлерин изине гүүлетип ертип, қыя басып тауланып, айтар сөзин ойланып, арзы етпеге патшаға келе берди салланып. Хасылдан сарпай кийинип, оттай бауыры күйинип, сәлем берди патшаға үш мәртебе ийилип.

Сонда Айпарша патшаға карап не жууап айтып турған усайды:

– Бағларға жарасқан қатарлы нәруан,
Ашықлық бийпаян, ойласаң жалған,
Мендей ярдың айтар сизге арзы бар,
Арзымды есит тах үстинде Бабахан.

Байлаған беллерге тилла көмарың,
Латма-лат яр болсын қәдир илайым,
Мендей ярың айтар сизге арзы бар,
Есит арзым, тах үстинде патшайым.

Таза ашылған бәхәр бағда гүлимди,
Қулак салып есит патша сөзимди,

Алып барып себил қалған шәхәрине,
Алың бизди хәқ некелер қийдырып.

Мен жыладым айралыққа зар-зар,
Мәртим деймен, зәрре кеулим бийқарар,
Ердің өзи өлмей қолға түсер ме,
Мерген атқан нәзик тәнде жарам бар.

Узақ жолға бедеу атлар шаптырып,
Қырық күн тойлар берин дәбил қақтырып,
Мерген атқан нәзик тәнде жарам бар,
Алың бизди тәуип тауып, жарақатым бақтырып.

Бедеу минген ара шөлде желмей ме,
Қалған қайсар ат салса бир күн келмей ме,
Сен бийнеке қол узатып ойнайсан,
Бул жарадар, бул Айпарша өлмей ме?

Сендей улығ патша сайлап қыз алса,
Той соңында ойнамай ма ойыңды?

Казан урса гүли бағдың солмай ма,
Арлы жигит намыс пенен өлмей ме,
Сендей улығ патша сайлап қыз алғанда,
Тойларының тамашасы болмай ма?

Оң қолыма салған тилла жүзитим,
Хәр гәп айтса қылар исин бузығын,
Сендей улығ патша сайлап қыз алғанда,
Тойларының халық көрмей ме қызығын?

Сол ўақта патша Бабахан:

– Айпарша ярым, сабыры-қарарым, сенсең мениң интизарым, той деген, тамаша деген болып атырғо, опалы ярым, – деди. – Ат шауылып атыр, дәп қағылып атыр, жырау-бақсы айтылып атыр, сыбызғы, сырнай тартылып атыр, қызықтан-қызык артып атыр. Өне, буннан артық тамаша бола ма, назлы ярым? – деди.

Айпарша турып сол ўақта патшаға карап сөйледі:

– Тойың тамашалы той болды. Тойынның бир кемиси бар. Сениңдей патшаның алған зайыбы астына жақсы жүйрик ат минетуғын еди. Үстине бек сауыт кийетуғын еди. Шар айна, дубылға, қалқан, ер жарағы жаулы күни кереги. Сениңдей ханның алған зайыбы соларды асынып ат минетуғын еди, қасына қырық қыз алатуғын еди. Қусбегиниң қызынан, мәтердиң қызынан, бәлки сендей ханның сайлап алған ярының өзіндей, сөйлегенде сөзи сөзиндей, карағанда көзи көзиндей болатуғын еди. Сол қызлардың жасы он бесте болатуғын еди. Оннан асып кетсе, бууыны қатып кеткен, ойнай алмайды. Қобаға мурынлы болса да болмайды, отырыспада мәлел береді. Қырық қызға да жау-жарак берсең, жақсы ат берсең, шар айна, дубылға, бек сауыт, мылтық берсең. Өне, сендей ханның сайлап алған зайыбы ойынға шығады сол қызлар менен. Қырық қыз қашады, сениңдей ханның сайлап алған зайыбы кууады. Изине жетеғойса, етине тийдирмей сауытын түйреп шаншады. Гә сендей ханның сайлап алған зайыбы қашады, қырық қыз кууады, орамалын алып қашады. Бул ойын артықмаш тамаша ойын болады, – деди.

Сонда патша Бабахан:

– Биңиң журтта ондай иресим жоқ, астына ат берсек, ийниңе тон берсек, жау-жарак берсек, қасына қырық қыз берсек, ойнарсаң ба өзін? – деди.

Айпарша:

– Қырық қызға ойын үйрететуғын едим, өз халқымда ойынға устаман, – деди.

Сол ўақта патша Бабахан «Жәллад» деди. Үш жүз алпыс жәллад келди.

– Айпаршаға кескир қылыш, дәнгиір мылтық, жүйрик ат, қасына қырық қыз бер. Қырық қызға да сондай қару жарак бер. Айпаршаға дәнгиір мылтық, кескир қылыш, ярым ойынға шығады, – деди.

«Айтыушы ақыл болса, тыңлаушы дана». Патшаның қасындағы алпыс еки хәмедлар, отыз еки мөхирлар, тоқсан тоққыз төре бий, бәри мәслахат етти:

– Айпаршаға жақсы ат берсек, хәммени қырып кетер, хәммени карап етер, атылмайтуғын мылтық, кеспейтуғын қылыш, он урғанда бир жортпайтуғын қазақы ябы, ашама ер, кендиір айыл, жиң қуйысқан берейик, қашса да тутып алармыз, – деди.

Өне, буларды қурастырып Айпаршаға берди. Аттың белине минди, қаланың иреуине келди, қарды, өри қырық гез, бийиги қырық гез орды көрди, аттың хәжетине жарамасын билди. Ушқан қус болмаса, адам өте алмастай қала еди. Айпарша патшаның алдына келди. Патшаның алдына атты кеселетип, кендиір айыл, жиң қуйысқанларын патшаға көрсетип, патшаға ашыу етип, патшаға арзы етип турып бир сөз айтады:

– Ат басындай барды менде сом жүрек,
Айта берсем меннен саған гәп керек,
Бир-еки ауыз хан деп арзым айтар-ем,
Гәп мысалын аңлайсаң ба бәдирек?

Ат сүринген тау ишинде қыядаш,
Мәртим деп жылайман, ақты көзден жас,
Бир-еки ауыз хан деп арзым айтайын,
Гәп мысалын аңлармысаң қызыл бас?

Ким болады бул қаланың найыбы,
Арбашы екен берген ябың айыбы,
Бир-еки ауыз хан деп арзым айтайын,
Арбашы атқа минемекен сендей ханның алғаны?

Қазан урса гүли бағдың солмай ма,
Қалған қайсар ат салса бир күн алмай ма,
Қырық қыз бенен ойын ойнап жүргенде,
Бул ябын шаң астында қалмай ма?

Мендей айың шаң астында қалғанда,
Сендей патша намыс пенен өлмей ме,
Қалмақ екен, билдим хаслы-затыңды,
Оқып билдим пешененде хатыңды,
Қызлар менен ойын ойнап келгенше,
Өзиме бер жолдасым Сандал атымды.

Бедеу атқа салған алтын мууатты,
Ер қалпеси хәзирети Дауытты,
Қызлар менен ойын ойнап келгенше,
Бер өзиме кийген алтын сауытты.

Мәспатша султандур, көзде қырағым,
Оннан өзге жоқты халдан сорарым,
Қызлар менен ойын ойнап келгенше,
Өзиме бер кескир қылыш жарағым.

Таза ашылған бәхәр бағда гүлимди,
Адаспай тапқайман жүрген жолымды,
Қызлар менен ойын ойнап келгенше,
Өзиме бер кийген хасыл тонымды.

Әне, сонда патша Бабахан «жәллад» деди. Үш жүз алтыс жәллад келди.
— Айпаршаның өзіннің атын, жарағын, сауытын берін, өзине бер, — деди.

Сол уақытта Айпаршаның жарағын, атын әкеліп берди. Айпарша бек сауытын кийди, атты көзін уқалап, арқа мойын сыйпалап, жаланашлап жел беріп, дорбаны қағып жем беріп, атын зәрте зәберден, мустаккам теңбе-тең ертлеп, зәнгиге аяқ қойды. Сол уақытта баяғы Шардене баба ал жанды күйди, күйіп-писіп өргенип, ишкери кирди. Бабаханды көрди, «әжели жеткен Бабахан, қазасы жеткен Бабахан» деп қоя берди:

— Талауға түсер дүнья-мал,
Тасаддық сеннен шийрин жан,
Айпарша минди Сандалды,
Ағар майдаңда қызыл қан,
Минипти Айпарша Сандалын,
Әжели жеткен Бабахан.
Айпарша минсе Сандалды,
Хауада ойын ойнайды,
Тартып қолыңды байлайды,
Бұл отырған бәрғанды,
Түйеклер қылып айдайды,
Қазасы жеткен Бабахан,

Келтирип қал ийманды,
Айпарша минсе Сандалды,
Салар ақыр заманды,
Қутылмағын гүманды,
Айырылмас басыннан думанды,
Қазасы жеткен Бабахан,
Келтирип қал ийманды.
Құрған үстін шатырлар,
Айпарша қыз батырлар,
Минипти Айпарша Сандалын,
Келтирип қалың ийманды,
Қазасы жеткен қалмақлар.

Сонда Бабахан дарғазап болды, Шардене бабаға қатты кейиді:

— Хәй, Шардене баба! Көш десен көштім, қон десен қондым, не айтқаның менен болдым. Алты айдан бери бир қалаға хәкім еттім. Я салық дегенім жоқ, я зәкат дегенім жоқ. Өзиң хан, өзін шарияр болып жатырсаң. Ярым Айпаршаның үстинен бундай сууық хабарды табасаң, инанбайма сөзіне, жантақ шықсын жүзіне, ярым Айпарша өзіме өлермен ашық, не деп айттын бундай сөзді өзіме. Айпарша ярым маған ашық болмағанда, ексен күннен бери бир өзи бир отауда жатыр, асылып өлсе де өлер еди. Ылағып кетсе де кетер еди, бир илажын өтер еди. Тур, жоқ бол, көринбе көзіме, — деди.

— Қашқанға рахмет, қалғанға нәлет, қуйысқанға берекет, бұл қалада қалғанның атасына жүз мың нәлет! — деп қаладан асырылып Шардене баба кетти.

Әне, Айпарша атының белине минди, қаланың иреуіне келди. Сол қырық гез қаланы көрди. Ушқан құс болмаса, жууырған кийик, адамиһзат өте билмейтуғын қаланы көрди. Қаладан өте алмасылығын билди. Сандалды кушақлап, көзден жасы моншақлап, өуел куда, жети пир деп жылап, Айпарша не жуап айтып тұрған ұсайды толған:

— Қатыра суудан халық әйлеген илайым,
Шар бенденмен, ашқыл бүгін талайым,
Мендей гәриплерге бүгін пана бер,
Бәршени халық еткен кәдир қудайым.

Ат шапқанның пири едін Жәбирайыл,
Аршы үстінде он екі мың мухардер,
Жүз жигирма төрт мың өткен пайғамбар,
Мендей гәриплерге бүгін пана бер,
Мағрипти-машырықты гезген еренлер.

Кеше-күндіз бир куда деп сейилмен,
Кел жети пир, мәдат берсең таярман,
Бұл қалмаққа тири бенде болғаннан,
Тәннен аманатты алсаң қайылман.

Там-там шубар бұл сауырында қалың бар,
Жарасыққа хәм қуйрығын, жалың бар,

Мен тартаман бұл қаланың басына,
Сандап шубар, қай шамалық халың бар?

Пешенеңде жазылыулы барды хат,
Ярымнан айырылып болдым биймурат,
Мен тартаман бұл қаланың басына,
Ырғырмысаң, атам берген Сандап ат.

Тағылған мойнына тилла қош тумар,
Мәртим деймен зәрре кеулим бийқарар,
Мен тартаман бұл қаланың басына,
Бир костарлық әйле маған жәниуар.

Жағасы сел болды көздің жасына,
Хәк рәхим әйлепти буның исине,
Хәк пәрман әйледі, өлилер келди,
Жетти ғайып хүрейи келди қасына.

Бабасы жылқышы ата ғайыптан келди, аттың тилинен мәхирди көтерди, Алла зибан берди, хайуан сөйледі:

– Қалмақ салған бул басына думанды,
Бул қаладан қутылмағың гүманды,
Есит арзым, сырласым болған Айпарша,
Халық әйлеген берди бүгин зибанды.

Ашылмаған бәхәр бағда гүл гүмша,
Сен жыларсаң бул қалада өлгенше,
Халық әйлеген берди бүгин зибанды,
Есит арзым, сырласым болған Айпарша.

Жаған сел болғанды көздің жасына,
Қайыл болып хақтың еткен исине,
Таслар қағып, қызғай полат туяғым,
Ойнасаң шаба бер тастың басына.

Исенбеймен сулыу кара жалыма,
От салайын тәнде шийрин жаныма,

Бул сөзди айтқаннан кейін аттың мөри таңлайына батты. Айпарша оны еситип, аман қутыларын биди. Қатты қуғанды, денесине ғайраты сыймай таскынлап кетти. Сандағға ийилип тәубе етті. Адамға сездирмей ат ойнатып Бабахан патшаға баратырғанда бір-биринен зияда, өскен янлы бір уяда, атқа минип қатар тұрған қырық қызы алдынан болды пайда. Барлығы тегис бір жаста, дәрдинен нешшелер көсте, ойынға хәүесте, «Айпарша қыз, ойыныңды басла» деп тұрған қызларды көрди.

Мәртлікке беллер байлады,
Қыз сумлықты ойлады,
Қууың мени қызлар деп,
Қызларға ишарат әйледі.
Белди тартып буғалды,
Кейнинен қырық қыз қуғалды,
Нашар минген Сандағ ат,
Хаулығып жайды қос канат.
Хаулықканы белеудин,
Тер қыстауы болады,
Қулаққа терлер алады,
Қуырығын сыртқа салады,
Полаттан дойнақ қызады,
Жибер деп суулық сүзеді.
Ат қызғанын биледі,
Атының басын бурады,
Кейниндеги қырық қызға,
Алла деп найза урады,
Дәли кеули тасады,
Майданда кайнап йошады,
Найза тийген жарадар қыз,
Тауларда ұай-ұайласады.
Минди бедеу, желдирди,
Қайсарлығын билдирди,
Кейнинен келген қырық қыздың,
Биреуін қоймай өлтирди.
Қыз ойыны қызықты,
Көп ойнаса бузықты,
Ярымның ойыны қызды деп,
Бабахан патша сол ұақта,
Айпаршаны көрмеге,
Майданға шығып турыпты.
Бір ойнайық ярым деп,
Көмарына қол салады,
Көтерип атқа салады.

Сол қалаға тартар ұақта Айпарша,
Жүз қамшыны санап урғыл саныма.

Узақ жоллар бар мезгилден жырақ,
Мәспатша тұрғанды келер деп қарап,
Сизлер жетим, бизлер олжа болғаннан,
Орларға жығылып өлсек жақсырақ.

Кийсең сауыт әрман менен шайларсаң,
Ғәзеп етсең душпан қолын байларсаң,
Сәскеге дейін ойын ойнап келе бер,
Сәскеден соң бір тәуекел әйлерсең.

Алтыннанды шар айнанның қыяғы,
Ал ашылғай сендей қыздың шырағы,
Ойнасаң шаба бер тастың басына,
Таслар қағып қызғай полат туяғы.

Дәлидей кеули тасады,
Майданда кайнап йошады,
Бабахандай патшаны,
Өңгерип ала кашады.
Шомылып бедеу терлерге,
Сыйынып улығ пирлерге,
Келди дейди Айпарша,
Бабаханды өңгерип,
Ат пенен жыласып келген жерлерге.
Батырлықтан қыз бөктерген дәбилди,
Нашарлықтан көрмегейлер жәбирди.
Бул нашарлық етип тартар жылауым деп,
Кем-кем сонда бедеу кейін шегинди.
Кәтептейін сонда ауызын ашады,
Омыраудан белли көбик шашады,
Бул нашарлық етип тартар жылауым деп,
Кем-кем сонда бедеу кейін бәседі.
Мойын созып сонда бедеу еснейди,
Оқыранып ишин тартып пыснайды,
Бул нашарлық етип тартар жылауым деп,
Ол суулықты беккем бедеу тислейди.
Шамырқанлы, шамланды,
Ақша жүзи сарғайды,
Бедеу кейін шегингенде,
Айпаршаның зәрре жаны қалмады.
Жәбирайыл деп жылады,
Жықышы ата бабасы,
Бул да ғайыптан келеди,
Жетти ғайып хурейи,
Ат жылауға қол салды,
Жетти пирден көрамағ,
Пирлерден етип шарапат,
Ханды өңгерип Айпарша,
Шықты сағуу-саламат.
Минип бедеу ара шөлден дизледі,

Мәртим деди, кеше-күндиз бозлады,
Ханды өңгерип шығып сағыў-саламат,
Таўда қалған Мәспатшаны изледи.
Мәспатшаны излеп жүрсе Айпарша,
Тақымында Бабахан наймыт сөйледи:
– Ярым курысын сениң еткен ойының,
Маған несип болмады ма қойының,
Жүр Айпарша, енди елге қайтайық,
Үш күн ойнап қанбады ма ойының,
Я болмаса усы жерге таслап кет,
Жаным шықты, үзилди мениң мойыным.
Ашылмаған бәхәр бағда лалаға,

Ойнайман деп мени қойдың бәлеге,
Үш күн ойнап қанбады ма ойының,
Жүр Айпарша, қайтсаң бойма қалаға.
Он төртимде миндим тахтың басына,
Патшалықтан үезирлер қойдым қасыма,
Жаслығымда түйе мойын көп жедим,
Сол себептен ақлар түскен шашыма,
Жокса келдим жигирма бес жасыма.
Ат саўырда жайдай белим бүгилди,
Көп сүйреттин, қабырға көзим сөгилди,
Жаслығымда арақ-шарап көп иштим,
Залал әйлеп, дәннан тисим төгилди.

Әне, Айпарша узын бойлы, терең ойлы қыз еди. Бабаханның басы төмен, аяғы жоқары, тақымына түсіп еди дейди. Аттың ырғып шыққан куўанышы менен тақымында нениң бары, нениң жоғы ядынан шығып кетип еди. Тақымында сөйлеп қиятырған Бабаханды көрди, аяғынан алып айландырып-айландырып, төбеден жерге урды. Жаны жәхәннемге кетти. Әне, қыз қыял етти. Қаладан атты ырғыттым, Бабаханды өлтирдим десем, инанбас сөзиме, карамас жүзиме хәм, инанғандай, саўғатқа болғандай неси бар екен деп көзи түсіп турды. Басында уллы тажысы бар екен. Енкейип ат үстинен тажысын алды. Бабаханды өлтирип, бедеўди минип тизледи, туўрысын жолдың гөзледи. Ханды өңгерип сол қаладан шығып сағыў-саламат, таўда қалған Мәспатшаны изледи.

Күнде Мәспатша дәрўазаға келеди екен, бир өзи көп илаж еталмай, ярын таслап кеталмай, көптин айдынына баталмай, ақшам болса жаталмай, ишқысталық пенен Мәспатша келип-кетип жүреди екен. Сол күни яры Айпаршаны көрейин, көре алмасам ярымның жолында өлейин, қалаға кирейин деп, ғыжалатқа минип, илген дәрўазаны қопарайын деп қиятыр екен, яры алдынан шықты.

Әне, яры менен көрисип, хал-аўхал сорасып, еки ашық табысты, хәўирлери басылды. Әбдикерим байдың журтына, кенегестин халқына минип бедеў белине, шығып қызыр шөлине, Мәспатша қайтты дейди ярын ертип елине.

V бап

Алабурқан шаң шықты,
Залым баба келеди,
Пиринмен деп ол наймыт,
Пиринмен деп турады.
Болмағай бетер бул дәртиң,
Артпағай жапа мийнетин,

Қыяметлик пиринмен,
Зиярат қылсаң, перзентим.
Ашылған бағда бир гүлим,
Бағымда сайрар бүлбилим,
Қыяметлик пиринмен деп,
Узактан сүрен салады.

Бир алдаған адам екинши алдай алып атыр ма, сонда Мәспатша:

Испаханы сары жай,
Шекими қатты полаттай,
Садаққа салған оқлары,
Алмастан кескир пышақтай.
Таза пәрлы оғынан,
Еки оғын алды суўырды,
Оқты гезге толтырды,
Атпақшы болып бабаны,
Сары жайын қолға алды.
Қурра таслап ол наймыт,
Мәспатшаның атарын билди,
Қашып барып ол наймыт,
Оқ жетпестей жерде турды.
Мәспатша султан ер еди,
Есепли ердің бири еди,
Ерегискен душпанды,
Бөридей үзип жер еди.
Астындағы Мәнжүнге,

Шуў деп қамшы урады,
Беллерге кәмар буўады,
Бабана күнлер туўады,
Ол кейнинен куўады,
Батыр минген Мәнжүн ат,
Ат танаўы тартылды,
Шабысы кемнен артылды,
Аншелли бедеў жүгирди,
Жер танабын куўырды,
Сары бас куўдай сарқады,
Қуп үйректей қалқады,
Бедеўдің жалын тарады,
Ғайы-ғайы таўларға,
Батыр минген Мәнжүн ат,
Ғарғадай ғайып қонады.
Ғаррының минген байталы,
Өз-өзинен урынды,
Қыялар тасқа сүринди,

Муғаллақ атып жығылды,
Айдаса да жүрмеді,
Камшы урса дәрпенбеди.
Ақылдан бабаң сасады,
Байталын таслап сол баба,
Тауларға карап кашады.
Қуып жетти Мәспатша,
Бабанды басып байлады,
Шийрин жанын қыйнады,
Сол уақлары Айпарша,
Зығырданы қайнады,
Денесин ашыу жайлады,
Айпарша турып сөйледі:

– Таңда тууар төрези,
Қыяметлик пириниз,
Болмасын саған наразы,
Жазасын берип өлтирин,
Әруағы болсын ыразы.
Тартып қолын байланыз,
Шийрин жанын қыйнаныз,
Қыяметлик пиринди,
Ылақлар қылып ойнайық.
Екі аяғын қыз алды,
Екі қолын мәрт алды,
Шийрин жанын қыйнады,
Ылақлар қылып ойнады.

Аттың басын тизине қондырды, кеулі бузылды. Ах дарийх, қалды шөлде сүйегім деп, көзінен жасы маржандай төгілді.

Әне, Мәспатша қапа болып, шаппатын дастанып жатты. Ақшам түс көрді. Түсінде бір ғарры баба келді:

– Балам, тұр жайыннан. Алдыннан бір бағ салып қойыппан. Әнжир, әнар, не мийуе керек болса, сол бағда таяр. Бейниште не гүл бар, шақасы минаубар, мийуелер писип тұрған, томпылдап жерге түсіп тұрған. Ат отысы хәм тайын, ат жемеге қайым жоңышқалар дизге келип тұрған, балам. Сол бағда он бес күн жатсаң, ат тай-ғунандағы қәддине жетер, зият жатсаң, билмедім, балам, – деді.

Әне, бұл түсти көрді. Жайынан турды. Атты жүрген жерде жетелеп, жүрмеген жерде ийтелеп, түсінде көрген бағқа келді. Жаланацшап атларды айдап жиберді. Сәрхәуиздің бойына келді. Сәрхәуиздің бойында, шар сыпаның үстінде он бес күн сайы-сәубет етті. Он бес күн десе, арадан он сегіз күн өтті, түсіндегі көргеннен үш күн зият кетті. Он сегизинши күни ақшамда Айпарша түс көрді. Көрген түсінен сескенді. Көрген түсинің тәкбирин айтып, зар-зар нәубахар жылап, ботадай бозлап, не жууап айтып тұрған усайды:

– Бәхәр күни бағдан сайлап гүл тердим,
Сениң менен бес күн ойнадым, күлдим,
Қулақ салып арзымды есит, султаным,
Бүгин сәхәр уақта бийжай түс көрдим.

Ат басындай болып мениң әрманым,
Бұл түсти көрип-ем, кетти дәрманым,
Бүгин сәхәр уақта бийжай түс көрдим,
Қулақ салып есит арзым, султаным.

Әрман менен буудың көмар белине,
Буннан аман баралмаспыз елине,
Сол түсимнің тәкбирин баян әйлейин,
Нашар дейсең, инанбайсаң тилиме.

Бағда гүлин солдырды,
Кеулине ғамлар толтырды,
Қыяметлик бабасын,
Хәр мүшесин бабаның,
Мезгиллик жолда қалдырды.
Тартысып жүрип Мәспатша,
Қыяметлик пириниң,
Оң қолын алды сууырды,
Пайманасын қууырды,
Әжелдің майын иширди,
Кенин тонын пиширди,
Бағларда гүлин солдырды,
Пайманасын толтырды.
Тоғыз күн жүзи толғанда,
Екеуи минген бедеулер,
Екеуи теңнен болдырды,
Қыяметлик бабасын,
Әрманлық пенен өлтирди.
Жайдай беллер бүгилди,
Қанлы жас көзден төгилши,
Қыялар тасқа сүринди,
Екеуи бірден болдырды,
Муғаллақ атып бедеулер,
Оқыраларға жығылды,
Айдаса бедеу жүрмеді,
Камшы урса дәрпенбеди.

Ертеден сарғайып таңлар атқанда,
Халық әйлеген бахтыма кара шатқанда,
Қырық мың атлы жаулар келди кейиннен,
Бир алатлы залым қалмақ атқанды.
Хәзирети нурдың тауында,
Жети жыл сүйегин тауда жатқанды.

Асқар тауда беккем, бегим, жүрегин,
Ақ найзаға палуан питкен билегин,
Егер көрген түсим шайтан болмаса,
Жети жыл тауларда қалды сүйегин.

Таллап сия шашым үштен өргенмен,
Мәргим деп нешше жыл жылап жүргенмен,
Егер көрген түсим шайтан болмаса,
Жети жыл көшеден тезек тергенмен.

Қалмақ кара салды жүрген жолыма,
Көплеп қалмақ түсти оңлы-солыма,
Егер көрген түсिम шайтан болмаса,
Бенде болып түстим қалмақ қолына.

Кеше-күндиз мен жылайман қудаға,
Алдында өлсем жалғыз жаным садаға,
Егер көрген түсिम шайтан болмаса,
Тағы түстим бенде болып қалаға.

Сол уақта сұлтаны Мәспатша Айпаршаға қарап, түс түлкінің боғы деген, шайтаны түс гоидеди. Әне, атларды алып келди. Хәуизге жууып, атларды тарап, ертлеп, куйысканын келтирип, ша айылын бек тартып, атларының белине минди, бағдын иреуине кирди. Белбеуликтен қағылған к бир сүрдеуди көрди. Сүрдеудин изин кууып ат шапты. Сүрдеуди кууалап жүрип есапсыз көп қалма тың кейнинен жетти, қаптаалап өтті. Бир күн ат шапқанда ушына жете билмеди. Бул қалмақлар ертип елге барғаннан, еңкейген ғаррылардың нахак қанына қалғаннан, бек сауыт кийейин, ат ку рығын түйейин, өлсем шейит боларман, өлмесем бул қалмақтан бул арымды аларман. Я жаратк Алла деп, исим болғай салла деп, шерменде қылма қуда деп,

Алдым бийик артым жар,
Айланыуға жерим тар,
Шахмардан, мәдет бер.
Орта белден тийеди,
Бөлип алды қалмақты,
Көплиги қалмақ соншелли,
Хабар таппай алды кете береди.
Тағып жайға гиристи,
Алла оңғарғай бул исти,
Қалмақ пенен Мәспатша,
Майданда қылды урысты.
Келди жығын дәсте-дәсте,
Жасау жекти бәлент-пәсте,
Атылды мылтық шәпиресте,
Күн тутылды, думан болды,
Топалаңнан тамам болды,
Гөя ақыр заман болды.
Бедеу минген таудан асар,
Ғәрип кеули болмай нашар,
Ур дегенде нәмәрт қашар,
Мәрт турды майдан ишинде.
Келди қылыш әлап-жалап,
Кеули мәрттин ислеп талап,
Алтын кәса гүлғым шарап,
Ишилди майдан ишинде.
Аузы қанлы әширет дүпен,
Атылды майдан ишинде,
Хош жигиттиң шийрин жаны,
Сатылды майдан ишинде,
Көз ойнаған бек сауыт,
Сөтилди майдан ишинде.
Ат мойнына тумар тақты,
Ер жолдасы қәдир хақты,
Алды бети қалмақтың,
Еки күнде хабар тапты.
Шауқым бул-бул лалады,
Батыр алла салады,
Бас аяғы жыйналып,
Баланы көплеп алады,
Алдын қырдым дегенде,
Кейни басып барады,
Исфаханы сары жай,
Садақтың аузы шап-шактай,
Еки оғын алды сууырды,

Бир оғын ләбине қымды,
Бир оғын гириске илдирди,
Керилип жайды тартқанда,
Ат шапқан жоллар қазылды,
Бабаның кескен гиристи,
Үш жеринен үзилди.
Қалмақлар көплеп алады,
Ортада батыр қалады,
Сия шашын беркитип,
Айпарша атты салады,
Мәспатшаға жақын барып,
Айпарша сөйлеп береди:
— Жетти қатлап жайға тақсаң гиристи,
Аллатаала хош көрмей тур бул исти,
Сен отауда үш күн мийман болғанда,
Тарыққанда жолда дәркар болар деп,
Қоржынына салып едим жетти қатлап гиристи.

Буннан бир жыл бурын сәтем алғанман,
Бабаханның ислерине қанғанман,
Батыр жигит ол душпансыз болмас деп,
Қоржынына гириес етип салғанман.

Бәхәрде ашылар бағларда әнар,
Кен дүнья көринди бүгин саған тар,
Хәулықпағыл, берман кара Мәспатша,
Қоржынында таллап ескен гириес бар.

Залым душпан ақылымды алар деп,
Қыйын жерде бир нәзерин салар деп,
Көпшигине гириес есип салып-ем,
Қыйынлықта ерге дәркар болар деп.

Қыямет сүргини басыма түсти,
Халайық хош көргенбекен бул исти,
Сен жайыңа гириесинди таққанша,
Мен етейин қалмақ пенен урысты.

Сол сөзлерди айтқан сон,
Айпарша минип Сандалға,
Жауға атлар қояды,
Есабы жоқ көп қалмақ,
Апырда-топыр болады,
Мәспатша барып қорғанға,

Жайына гирис тағады,
 Мәспатша яры келгенше,
 Айпарша урыс салады.
 Такты жайға гиристи,
 Алла онғарды бул исти,
 Рустем ялы Мәспатша,
 Мәспатша менен Айпарша,
 Душпанға қылды урысты.
 Пилге минген палұанлар,
 Буған қарсы келеди,
 Пили менен көтерип,
 Атып көкке жиберди.
 Кара туұын қыйратты,
 Жасыл туұын жайратты,
 Душпанды қандай шуұлатты,
 Тайынбай салды ғайратты.
 Батырлар минген гүренди,
 Алла деп салды сүренди,

Намаз уак тийип еди,
 Әйне сәске болғанша,
 Ат жоргалмай майданда,
 Өликке бедеу сүринди.
 Сайлар өликке толды,
 Жырлар қанға толды,
 Қалмақлардың өлисинен,
 Тас көпир яңлы жол болды.
 Омма турған көп болды,
 Көрмегенге лап болды,
 Аншелли душпан жок болды,
 Қырылды майдан ишинде.
 Қарағай найза табалды,
 Айралық аты жаманды,
 Көрди ақыр заманды,
 Қашып барып қалмақлар,
 Бийік тауларға қамалды.

Әне, қалмақлар басқы тапты. Отыз күн арадан өтті. Султаны Мәспатша менменлік етип атының белине минди. Ат шауып дәрұазаның алдына келди, қорғанның аузын бузып ишкери кирди. Султаны Мәспатша урыс етті. Бул қалмақларды қуұмасам Мәспатша болмағайман деп нийет етті. Әне, қалмақлар Қансарлы кара бәтше деген дәуді хат жиберип алдырған екен. Бабаханның орнына Оразалы қусбеги дегенди хан көтерген екен. Ағаның инисинен, атаның уғынан қырық әскер қол алған екен. Сөйтип қалмақлар мәсләхәт қылған екен.

— Аласқанда жол тапқан, қапияда сөз тапқан ақылгөй бабамыз еди, бул хәм өлди. Сол арымызды Мәспатшадан аламыз, жолда изинен жетип тутып аламыз. Әне, жете алмасак, журтына барамыз, — деди. Сөйтип жыйналып келген екен қалмақлар. Қансарлы дәуге хабар етті Мәспатша келди деп. Қансарлы дәу атын ертледі, атының белине минди.

Атлар шапқан бәлент таудың пәсине,
 Көрген қайыл қалар қәдди-пәсине,
 Дағлар гүмбирлесип, жерлер ларзам береді,
 Тау ишинде бир-биреудің дойнақ урған сестине.

Бир қалмақ келеди арыслан айбатлы,
 Көзине көринди рустем сыпатлы,
 Көз тутып қараса султан Мәспатша,
 Келе берди түсинде Айпарша көрген ала атлы.

Сол ала атлы жақынлайды келеди, арыслан айбатлы, рустем сыпатлы, қәдди минардай, қолы шыпардай, геллеси гүмбези дауардай, сол бәхайбаттың салтанатын өзинен зиятырақ көрип Мәспатша, қашпағын ар биліп, ер таламан қурып, алдында тура берди. Қансарлы дәу Мәспатшаны көрди. Қауырсын түйіп қатпаған,

Талақ жүни өспеген,
 Аузының сарысы кетпеген,
 Бир жас баланы көрди.
 Әне, Қансарлы балаға қарап лап урды:
 — Қайсы бағдың гүлисең?
 Қай шөменнің бүлбилісең?
 Қайсы байдың улысан?
 Қай тәңірдің қулысан?
 Атыңды айт та, жөніңди айт,
 Сүлли ерлі боласан?
 Сеннен маған душпан болмас,
 Пилле пешше жау болмас,
 Сени өлтирген мәрт болмас,
 Өлтирмеген нәмәрт болмас.
 Не динніңнен дән деди,
 Бизің динге ен деди,
 Латмаманат лал урға,
 Дәрриу сәжде қыл деди.

Отыз бегим, қырық төрем бар,
 Ортасында жас бала,
 Арак-шарап сен бер де,
 Кәсадар бол да жүр деди.

Сонда бала сөйледі:
 — Олай деме, өй деме,
 Намакул гәпти сөйлеме,
 Бағ ишинде қызыл гүл,
 Сөйлер шешен шайыр тил,
 Буншамә лапты урасан,
 Лап ура берме бийзат қул,
 Хәмелине мухит бол.

Сонда дәуің сөйледі:
 — Жап-жас ғана баласан,
 Жаныңды отқа саласан,
 Бир оғымда енеғар,

Бул дуньяның жүзине,
 Келмегендей боласан,
 Эрманлы кетпе енеғар,
 Хийлең болса қыл деди.
 – Ашылған бағда гүл деди,
 Гүл жүзимде нур деди,
 Нәубетти бермек дәулерге,
 Батырдан қалған жол деди.
 – Әжеп болар бала, деп,
 Болмағай исин шала деп,
 Бир аманат беремен,
 Аңламай қылдым демейсен,
 Ига болғыр бала деп,
 Алтын ердің басы деп,
 Жүрегіңнің тусы деп,
 Жан шығарын усы деп,
 Кериле берип жай тартты,
 Гиристен шығып оқ кетти,
 Сарлап оқлар келгенде,
 Бек сауытты шешеди,
 Шийрин жаннан кешеди,
 Аршынлап төсин ашады,
 Оққа қалқан тұтады.
 Оқ өтпеди қалқаннан,
 Дәулер атқан оқларды,
 Бала кармап услады,
 Аманатың мине деп,
 Өзине қайтып атады.
 Дәулер хайран қалады,
 Келип найза урады,
 Тийди сауыттың пайдасы,
 Кармақ болып қайысты,
 Урған дәудің найзасы,
 Сеннен жарак болмас деп,
 Ылақтырып таслады.
 Қансарлы сонда лап урды:
 – Мениң атым Қансарлы палуан,
 Әлемде жоқ мендей султан,
 Бир амут урсам,
 Боласан жерге жексен,
 Тәниңде болса он мың жан,
 Биреуін қоймаспан аман,
 Тут ғалбирди тийиңе,
 Ата-енең бар болса,
 Елеп тапса сүйегинди,
 Тотыя қылсын көзине.
 Амут қарарын,
 Алды қолға пәрауан,
 Дәу айланып келгенше,
 Қайсар туған Мәспатша,
 Төбеге көтерди қалқан.
 Гә қалқаннан шыққан от,
 Гә гүрсиден шыққан от,
 Тымсалы шакмақ шаккандай,
 Ат шашаудан ғарқ болды,
 Тымсалы казык қаккандай.
 Төбеге тутқан қалқанның,
 Төрт жүйеси сөгилди,

Фаулады мийи төгилди,
 Дәу зарпына шыдамай,
 Мәнжүн атты кушаклап,
 Кушаклай берип жығылды.
 Ким шыдар дәудің дәстине,
 Жасында емген сүтлери,
 Ларзам берди тисине,
 Адам қарап болмады,
 Мәспатшаның түсіне.
 – Болғаның ба ноғайым?
 Бир таякка шыдамай,
 Өлгениң бе ноғайым?

Дәу сырымды алар деп,
 Қалдин тиклеп турады,
 Үш гезек өтті дәулерден,
 Балаға нәубет қарады.
 Дуұры келер атқан оқ,
 Хақ сақласа бәле жоқ,
 Бизлер бунда саламат,
 Нәубетің өтті бәхайбат,
 Нәубетимди бер деди,
 Мениң де ойным көр деди.
 Балаға нәубет береді,
 Испаханы сары жай,
 Шекими қатты полаттай,
 Садақтың аузы шап-шактай,
 Садакқа салған оқлары,
 Алмастан кескир пышактай,
 Таза пәрли оғынан,
 Еки оғын алды сууырды,
 Бир оғын ләбине қымды,
 Бир оғын гириске илдирди,
 Оқты тезге толтырды,
 Бийе сауын молтырды,
 Бәлентте турған бәхайбаттың,
 Әдил байлап жүрегін,
 Түринип еки билегін,
 Керилип жайды тартқанда,
 Жайдың басын ийеди,
 Өтлеседи сары жай,
 Бир-бирине тийеди,
 Ер күшине шыдамай,
 Астындағы Мәнжүн ат,
 Шашалан жерге киреди.
 Керилип жайды тартқанда,
 Гиристен шығып оқ кетти,
 Атқан топтай гүрп етті,
 Әйне тауға тийгендей,
 Йокса таска тийгендей,
 Оқ серпилип ол қайтты.
 Қарағай найза қалтырап,
 Дубылғасы жалтырап,
 Қансарлыдай дәулерге,
 Урды найза алалап.
 Минди бедеу, желдирди,
 Қайсарлығын билдирди,
 Қансарлыдай дәулерди,

Бөктерийге минширди,
 Ер күшине шыдамай,
 Ақ найзаны сындырды,
 Такты жайға гиристи,
 Алла онғарсын хәр исти,
 Қынапқа салса қылт еткен,
 Суұырып алса жылт еткен,
 Қынабынан суұырды,
 Алмастан кескир қылышты.
 Кеспей қалсаң саған шерт,
 Шаппай қалсаң маған шерт,
 Қолындағы ақ алмас,
 Силтегенде жан қалмас,
 Силтегенде дем тартқан,
 Жетпеген жерге зар шашқан,
 Бір мәртебе зарп урды,
 Урды, қылыш кетилди,
 Шар менен жүзи жетилди,
 Ол уңыдан сынады,
 Жарактан жуда болады.
 Айбат қатты, жан татлы,
 Қансарлыдай дәулердин,
 Қайсар еди Мәспатша,
 Кәмарынан бек тутты,
 Ат үстинен зор етті.
 Сол ұақлары Қансарлы,
 Қозғалмаса бәхайбат,
 Ләңгер төгіп турады,
 Төменги ерни жер тиреп,
 Жарылған муздай гүркиреп,
 Бул да урды пәнжени,
 Ат үстинен тартады,
 Бул да ләңгер төгеди,
 Бирин-бири алалмай,
 Бирине хийле қылатмай,
 Бирине бири бөркіреп,
 Батыр минген Мәнжүн ат,
 Жығылды дейди майданда,
 Тумсығы менен жер тиреп.
 Ат үстинен алысты,
 Бір бирге қанжар салысты,
 Қанжарлар қалды қайрылып,
 Бір-бирге семсер урғанда,
 Семсери қалды майрылып,
 Үстине кийген саұытлар,
 Жағадан кетти айрылып,
 Екеуиниң күшине,
 Атлар шыдам бермеді,
 Атлардын бели қайысты.
 Аттан жерге түседі,
 Саұыттын баұын шешеді,
 Тымсалы тойда палуандай,
 Екеуи қылды гүрести.
 Аттан жерге түскен соң,

Билекке зорлық қылады,
 Жыйнап барып баланы,
 Белинен тарак алады,
 Кибидей қыса қалады.
 Медети кетти, мегзеди,
 Таңлайы кепти, шөлледі,
 Көзи жерди көрмеді,
 Не болғанын билмеді,
 Қансарлының қолында,
 Бала өлер болады.
 Қатемі болып жағасы,
 Қабыл болып тобасы,
 Гайыптан әзир болады,
 Қызыр Ильяс бабасы.
 Қайтпа балам, қайтпа деп,
 Жаұырынға пәнже урды,
 Көзин ашты сол уақта,
 Аспанда өзін көреді,
 Енди ләңгер төгеди,
 Дәудиң көзин тындырды,
 Көтеріп қолын талдырды,
 Өз-өзинен болдырды,
 Жықтым деди баланы,
 Қара тастын үстине,
 Тил тигинен қондырды.
 Аяғы жерге тийген соң,
 Кәрамат пирден келген соң,
 Қайрылып жамбас урғанда,
 Жығылдым енди дегенде,
 Зорға-зорға қалады,
 Ишки илмешек илгенде,
 Төбеси жерге тийгенде,
 Зорға-зорға қалады,
 Енди хамалын алады,
 Аш бөридей талады,
 Жүзин төмен силтесе,
 Танап ярым жерлерден,
 Айрандап бийзат келеді.
 Бір мәрте зор ерип,
 Қол ұшына көтерди,
 Айландырып басынан,
 Урар жерге келгенде,
 Шайтан жәрдем береді,
 Аш көзинди кара бәтше палуан,
 Өтер болдың дүньядан,
 Аш көзинди, балам деп,
 Хаұсарлы ләңгер төгеди,
 Бийлей алмай дәулерди,
 Бул да жерге қояды.
 Аяғы жерге тийген соң,
 Мәспатшадай баладан,
 Қансарлы нәубет сорады.

– Сениң менен айкасканымызға үш кеш, үш күндіз болды, аш болдық, харыдық. Алты күн уйқылап, алп уйқыны питкерейик. Жетинши күни урысамыз, бахыт кимге ярый береді деди. Бизиң жайға жүр, тағам жеп, уйқыңды уйықлап, өзине кел. Ер екенсен, батыл динде болып хор болып жүр екенсен,

бизің динимизге кирегойғанда жекке көлем болғандай түрін бар екен. Тобықтай тасты алып ала-
каныма салып сыққанымда суу болып ағып кететуғын едін. Саған бир қолым батпады, — деди.

Мәспатша айтты:

— Жети күн мәулет бердим, — деди.

Дәу кетти. Өне, алты күн жууап алып кетти. Алп уйқысын кандырып, жетиленши күни келиуге бел-
байлады.

Айпарша менен Мәспатша бир күн карап турды, келмеді, еки күн карап турды, келмеді. Үшilen-
ши күни булар атқа минип қашты. Қаңсарлы жетинши күни жайынан турды, нешше нанларды жеди,
тамаққа тойды. Қаңсарлы дәу гүркиреп майданға келди. Келсе, Мәспатша қашып кетипти.

Өне, Қаңсарлы ағаның улынан, атаның инисинен еки жүз жигит алды. Мәспатшаның кейнинен
кууды. Бир жерлерге келгенде еки жүз жигиттің жүзи болдырып қалды. Және бир жерге келгенде
жүздің елиуі қалды. Және бир жерлерге келгенде Қаңсарлы қарабәтшениң бир өзи қалды. Қаңсар-
лы қарабәтшениң мингени топшақ тулпар еді, болдырмады. Қаңсарлы дәу қыял етті. Булар екеу,
мен жалғыз. Буларды адастырайын, — деди. Бир булты бар еді, жиберсең қараңғылық болатуғын еді.
Өне сол бултын жиберди, тастай түнек болды. Айпарша хәзирети нур тауында адасып кетти.

Кууа берди кейнинен. Мәспатшаның аты болдырды. Бир оқпан қайым келди, ишине түсті. Сол
оқпанның ишінде жатып Қаңсарлыға оқ атты. Қаңсарлы қарабәтше оқты қалқан менен қайтарды.
Қаңсарлы оқ атса Мәспатша қалқан менен қайтарды. Үш күн атысты. Садағы толы сайбоз оқ, атайын
десе нәрсе жоқ, Мәспатша оғын тауысты.

Өне, Мәспатша дәулетиниң қайтқанын сол уақларында билди. Өне, Султаны Мәспатша қашқан-
лығына пушайман қылды:

— Бул қалмақтан неге қаштым. Бул жерге келгенде мениң Мәнжүн атым болдырды. Дәудің ала
аты болдырған жоқты дейсең бе. Бек сауығтымды шешсем, шийрин жаннан кешсем, дәу оғын атып
қайтқан уағында кейнинен жүгирсем, жағасына қолым тийсе, өлсем, өлтирсем, — деди.

Өне дәу оғын атты, Мәспатша қалқан менен қайтарды. Бек сауығын шешти, шийрин жанынан
кешти. Қылышты қынаптан сууырды, ол кейнинен жууырды, найза салып жақын келди. Жақынласып
Мәспатша үш мәртебе қолын сермеді, куда абырай бермеді, жағадан қолы илмеді. Қаңсарлы қараб-
әтше кейнине қарады, қол сермеп қиятырған Мәспатшаны көрди. Астындағы атқа шүү деп қамшы
урды. Ат өлсең пиядаға жеткере ме, хә демей-ақ бир танаптай жер ара ашты. Қаңсарлы қарабәтше
қараса, буның хәм оғы таусылған екен. Қараса қаз оғынан жети оғы бар екен. Жети оқты жети
мәртебе атты. Жаланаң етке қамырдай батты. Мәспатша қан қусып жығылды. Мәспатшаның барып
басын кесип алыуға дәу қорқты.

— Қаз оғынан өлгенді дейсең бе, кешше машақ оғыман өлмегенде. Ноғай жигити хийлелік пенен
дем алып жатырған шығар. Мәнжүнді ұслап алсам, Айпаршаны тауып алсам өз абырайыма, — деди.

Хәзирети нур дегенниң тауында Мәспатшадан айра түсіп адасып Айпарша қалып еді. Айпарша
жол табалмай тауларда жылап, жолларды карап, Айпарша не жууап айтып турыпты толғап:

— Аманды гүманды басымның сауы,
Кейнимнен қалмады қалмақтың жауы,
Бүгін адасыпқан жүрген жолымнан,
Жолды силтең хәзирети нурдың тауы.

Бұлбил бар ма, ғарға бар ма, зағ бар ма,
Гүл ийісі келди, қалған бағ бар ма,
Жолды силте хәзирети нурдың тауы,
Ат өтпестей сеннен бәлент тау бар ма?

Мәрт болғанлар белге көмар бууар ма,
Душпан зағар қалмай ізден кууар ма,
Жолды силте хәзирети нурдың тауы,
Ат өтпестей сеннен бәлент тау бар ма?

Қазан урып солған өмиримнің гүлі,
Кеуіл хоңламаған шайда бұлбиди,
Нашар басым ізлеп қайдан жоллар табаман,
Излесем табылмас мәртимнің ели.

Бәхәр күни бағдан гүлдер терилди,
Зәрре жерде абырай қолдан берилди,
Жоллар таппай жылап жүрсе Айпарша,
Дәу жетегинде Мәнжүн тулпар көринди.

Буны көрип Айпаршадан кетти ықтыяр,
Тәнинде қалмады бир зәрре мәдар,
Өзи өлмей душпанға атын берер ме,
Мәртим өлди дейип жылар аху-зар.

Кемлик пенен сия шашым тарайын,
Тилегимди бермей қадир қудайым,
Өзи өлмей душпанға атын берер ме,
Өлсе мәртим, енди қайда барайын.

Кеше-күндіз бир куда деп сейилмен,
Кел жети пир, мәдат берсең тайынман,
Мәртим өлсе мени қоймай бозлатып,
Алсаң аманатың бүгін қайылман.

Алла талан салдың дүнья-малыма,
Мен карайдым тәнде кызыл қаныма,
Мәртим өлсе мени қойма бозлатып,
Алсаң ыразыман тәннен жаныма.

Халық әйлеген хеш бермедің тилегім,
Кемлик пенен жарылыпты жүрегім,
Тулпар болған ийесин жаўға берер ме,
Таслап кеттің қай таўларға сүйегің?

Басқа түскен қайғы менен бул гулпет,
Жыламақтан артар болды көп мийнет,
Жылап тұрса мәртим дейіп Айпарша,
Келе берди есабы жоқ көп жәллад.

Жылау менен көллер болды көз жасы,
Қабыл болмай Айпаршаның тобасы,
Қаңсарлыны көрди сонда Айпарша,
Айпаршаның қалмады ақылы-еси.

Кемлик пенен жайдай беллер бүгілді,
Мәртинен айырылып кеулі бузылды,
Кәдін тиклеп туралмады Айпарша,
Қара жерди қушақлады жығылды.

Көгермейме бәлент таудың гиясы,
Нашардың қалмады ақылы-еси,
Кәдди тиклеп туралмады Айпарша,
Димары кетеди, келмеді хошы.

Бәхәр болмай бағдан гүлдер термеді,
Туралмады, екі қолын сермеді,
Еси кетіп жығылды сонда Айпарша,
Жығылған орнынан тура билмеді.

Сол уақлары көп жәллад келди қасына,
Айпаршаның қол-аяғын танады,
Жығылған жеринен тутып алады,
Айпаршаны ат алдына салады,
Залым жәллад қамшы урып айдады,
Қамшы тийди басына,
Қанлар қатты шашына,
Рейими келмей қалмақлар,
Көзден аққан жасына,
Ашылған бағда лалаға,
Айпарша қалды бөлеге,
Тағы түсті Айпарша,
Бенде болған қалаға.

VI бап

Әне Оразалы қусбеги менен Қаңсарлы қарабәтше дәу Айпаршаға таласты.

– Файыптан түскен хандики болады, мен аламан, – деди Оразалы патша.

Қаңсарлы қарабәтше айтты:

– Айпаршада хеш кимнің хакысы жоқ. Билегімнің күши менен, найзамның ушы менен, қылышымның зарпы менен түсирдим. Ат хәм өзимдики, абырай хәм өзимдики, Айпарша да өзимдики, – деди.

Патша мен аламан деди. Қаңсарлы мен аламан деди. Екеуі тұрып ерегисти, бирине-бири жууырысты. Араға қисі түсті, көтқудашылық қылды:

– Бул қызға таласпан, бул бир бахты қара. Қапияда сөз тапқан, адасқанда жол тапқан Шардене баба деген бабамыз бар еді, бул хәм өлді. Патшамыз Бабахан бул хәм өлді. Бир жұрттың султаны Мәспатша, бул хәм өлді. Бул қыз ушын ким атадан айырылды, ким баладан айырылды, ким аға, ким иниден айырылды. Буны хәзир өлтирсең, өлер де қалар. Хеш кимнің ары-намысы пиптес. Күнде бир қап тезек терсин, тезегін төктирип, бир тыма сабап жибере берсин. Астың суйығын, нанның күйигін берін, күнде бир уақ өлсин, – деди.

Бул гәп қалмақларға мақул болды. Әне, Айпарша күнде бир қап тезек теріп, күнде бир үйге апарып төкти. Астың суйығын берди, нанның күйигін берди. Тезегін төгіп болып сабап жиберди. Айпарша жылап кете берди. Солай етіп арадан айлар өтті, Мәспатшадан алты айлық хәмле қалған еді. Тууатуғын уақты жетті. Толғақ хасар етті.

– Мендей гәрип сорлыға ул берсең де қайылман, қыз берсең де қайылман, бул халларда жүргенде бермесен де қайылман. Күн шықпастан бұрын, таң атпастан бұрын, қалмақтың аяғы ояққа-буяққа жүрместен бұрын берсең қайылман, – деп Айпарша толғатып кетіп баратыр еді. Қалмақтың қаласы дағыстанлық болар еді. Бир таудың қарнына аяғы кирип кетті. Шам мезгілде аяғы түбине жетті. Алтыннан жүен керілген, аршадан аған көмілген бир тәэжип жайды көрди. Әне, Айпарша толғатты. Жүенге қол ұрлы, екі қатын келди. Әдеп бир ұл тууды, соңынан бир қыз тууды. Улға оң емшегін берди, қызға шеп емшегін берди. Балларды ауызландырып, екі қатын кетті. Булар ким десен, Патша хәм Зәуре еді. Әне, баллар кем-кемнен еси енейін деди. Айпаршаның сүйсиніп ишер асы жоқ, гәрип кеулінің хошы жоқ, ағайын, кәуми-қарындас, досы жоқ. Аспанға қараса аспан, жерге қараса көзине зиндан. Айпаршаның бедени хәм күн-күннен жүдеп қурып кетті. Көкирегінде қалды тек шықпаған жан. Емшектен сүт шықпады. Баллар өлетуғын болды аштан. Улды оң дизесіне қондырып, қызды шеп дизесіне қондырып, баллар менен қосылып жылап, Айпарша болды зары-гирияң. Әуел қудай, жети пирге сыйынып, балларының аұқатын сорап қудайтаалалаң зар жылайды толғап:

– Катыра суудан халык әйлеген илайым,
Хәси беңде, шашымнан көп гүнайым,
Өзин жеткер перзентимнің көрегін,
Бәршени халык әйлеген қадир қудайым.

Арша үстінде он екі мың мухарлер,
Жүз жигирма төрт мың өткен пайғамбер,
Өзин жеткер нәрестемнің көрегін,
Мәгрипти, машырықты гезген еренлер.

Ашылмаған бәхәр бағда лалалар,
Атаң өлип, себил қалған қалалар,
Жылағаннан тас емшегим ийип тур,
Жылай берме, ақлымды алма, балалар.

Ақ жүзиге ярашқанды тулымым,
Бизлер көрди душпанлардың зулымым,

Әне, баллар ананың емшегинің сүтине тойды, жылағанын қойды. Айпарша балаларын сол тарийқада үш жыл сақлады. Айпарша күнде тезек терип келип, балларын жасырып емизетуғын еді. Қорғанның аузына үлкен бир тасты қойып кететуғын еді. Айпарша бир күни балларын емизуіге келсе, тас далада жатыр, балалары жоқ. Айпарша жанып-күйип өргенип, жылай берди.

– Улым Мәспатша сұлтанға усар, қызымды өзиме усар деп жүр едим. Жүрген жолым ақ соқпақ болып қалған екен. Балларымды қалмақ тутып алған екен, өлтирип шалған екен, бахтым кара болған екен. Бәлент таулардың басына шығайын, жылап хәуиримди басайын, – деп тауға өрмелеп баратса, баллары таудың басына барыпты. Байдың тухымы өзине мәлим, биринин басына бири тас пенен урыпты. Баллары айран түйген келсаптай қып-қызыл караған, шалығып шаршап селигип уйқылап қалыпты. Балларды Айпарша апарып үңгирге салды. Аузына үлкен бир тасты өкелип қойды. Бир арка тезекти аркалап бир үйге барды. Барса, бир мама бар екен. Бир-бирин көрди, маман Айпаршаны көрип жылап қоя берди қамыстай қалтырап, Айпарша мамадан қатты қорқты.

– Бул маманың урыста менин қолымнан ери я баласы өлген шығар. Енди мени урады, – деп Айпарша қорқып тура берди. Сол уақта кемпир Айпаршаның қорққанын билеп, Айпаршаға қарап кемпир не жуап айтып турған қусайды:

– Ашылмаған бәхәр бағда бир гүлин,
Бұлбүлдей сайранар сөйлесең сөзин,
Айнанайын, мен де тама қызыман,
Аманбедин Айпарша атлы жан сиңлим.

Ашылмаған бәхәр бағда гүл-ғұмша,
Ғәнимлерге атлар салдын өлгенше,
Айнанайын, мен де тама қызы едим,
Аманбедин, жаным сиңлим Айпарша.

Айпаршаны қушақлап, көзинен жасы моншақлап, Айпаршаның бул жүрген халларына зар-зар нәубәхәр жылап:

– Хәй, шырағым! Қалмаққа сездирмей келе бер, не керегин болса, ала бер, шырағым. Қалмақ сезбесин. Қалмақ сезсе сени хәм өлтиреди, мени хәм өлтиреди, – деди.

Әне, Айпарша арзы етти кемпирге:

– Мәспатшадан қалған бир улым, бир қызым бар, үш жыл сақладым билдирмей бир таудың үңгиринде. Енди сол балларды сақламағым қыйын болып тур, апа. Аузына қойған тасты иитерип таслап, уядашының қолынан услап, үңгирден шығарып алып кете береди далаға ойнап, соны аманат бере аласыз ба сақлап? – деди.

Кемпир сонда Айпаршаға қарап:

– Алып келеғой балларыңды, шырағым. Қудай қаслық етпесе, мен қаслық етпейин, сақлап берейин. Қалмаққа билдирмей алып кел, – деди.

Алып келип Айпарша екі баласын кемпирге берди. Сөйтип Айпарша кетпекши болып еді, балла-

Жылағаннан тас емшегимди ийип тур,
Жылай берме, ақлымды алма, қулыным.

Бетер болды күннен күнге бул дәртим,
Душпан жапа салып, артты мийнетим,
Жылағаннан тас емшегим ийип тур,
Жылай берме, ақлымды алма, перзентим.
Сел болды жағасы көздің жасына,
Хәк рәхим әйлепти буның исине,
Хәк пәрман әйледди, өлилер келди,
Мөхминнің хакқына дуға әйледди.
Жетти ғайып хүрей келди қасына.

Таза ашылған бәхәр бағда гүл болып,
Дауам сөйлегени шешен тил болып,
Қайыл қалып халық еткеннің исине,
Қатқан емшек акты шалқар көл болып.

Ғәухарымсан, сенсең көзде қырағым,
Ғәнимлерде ким болды халдан сорарын,
Айнанайын, мен де тама қызы едим,
Аманбедин, жаным сиңлим, шырағым.

Гүмистен питкерген зерли саз едим,
Айттырғанда мен бермеген назы едим,
Айнанайын, меннен қорқпа Айпарша,
Менде сендей бир таманың қыз едим.

ры кемпирди жатыркап жылады, колында турмалы, анасына талпынды. Айпарша еки баласын кыялмай, көзинен жасын тыялмай, балларын кемпирге тапсырып не жууап айтып турган усайды толгап:

– Байладым беллерге камарлы пога,
Мөртимнен айрылып, көрдим көп жапа,
Еки нөрестемди сизге тапсырдым,
Я, халынан хабардар бол жан апа.

Шапкан бедеу айырылады шоғынан,
Мен жылайман гамхорымның соңынан,
Еки нөрестемди сизге тапсырдым,
Апа, хабардар бол ашы-тоғынан.

Бахәр болмай багдан гүлдер термесин,
Бендесине тири айралык бермесин,
Еки нөрестемди сизге тапсырдым,
Сөхәрде каабам деп жылап жүрмесин.

Айпарша баласын кемпирге тапсырды, кетти. Балаларды хеш жерге, хеш кимге сездирместен жети тамның төрінде кемпир төрт жыл бакты. Баллар жети жасына келди. Сол күни калмактын хәпте базары еди. Хайуанат-адамийзатлардың дауысы балалардын кулагына жетти. Бала айтты карындагына:

– Үш жыл карангы жерде жаттык, төрт жыл карангы тамда жаттык. Жакты дуньяны бизлер көриуге болмайма екен, – деди.

Жууырып барып капының шынжырын биреуин ул жулды, биреуин кыз жулды, жети капыны да бузып, уайран етип, булар көшеге шыгып кетти. Көшеге барды, буларды өз журтының балларына мезгетпей, пашшаплар тутып алды. Патшага алып барды, пашшаплар арзы етти.

– Таксыр! – деди патшага карап. – Мына бала Мәспатшага, ана кыз Айпаршага меззейди. Усыны өлтирмесениз, бизлердин кайылышылыгымыз жок, – деди.

– Бар, онда дарга асагойың, – деп патша хәмир етти.

Дарга екки баланы алып кетти. Балаларды дарга асатуғын бодды. Буларды көрмеге жети жасардан жетпис жасарга дейин адам жыйналды. Балалар зар-зар, нәубәхәр жылап, такыйык дуньядан өтетугынын билип, ата-анамды көрмедим деп, балалар сол жерде жылады дейди:

– Алла еситпеди мениң зарымды,
Катарымнан каракшы алды нарымды,
Бир көралмай калдым ата дийдарын,
Мен алмадым атамның нахақ каныны.

Ақ сарайға мен коймадым зәңгини,
Мен бузып алмадым қала бәнтини,
Бүгин өтер болдым пәний дуньядан,
Ата-енемнің көрместен-ақ рәңкини.

Ат шаппадым бек каланың сыртына,
Мен жылайман айралықтың дәртине,
Әрман болды, бул сийнеме дәрт болды,
Мен бармадым атамның туған журтына.

Зерли кәмар мен буумадым белиме,
Айралықтың тыйығы тийди тәниме,
Әрман болды, бул сийнеме дәрт болды,
Мен бармадым атамның туған елине.

Ашылмаған он гүлинде бир гүлиң,
Аға деп сайраған, сөйлесе тилиң,
Бүгин өтер болдың такыйык дуньядан,
Мехрибаным, уядашым, муңлығым.

Халық әйлеген еситпеген зарымнан,
Мен айрылдым Мәспатшадай ярымнан,
Еки нөрестемди сизге тапсырдым,
Апа, хабардар бол жетим халынан.

Кеше-күндиз жылау менен ах урдым,
Сени көрип мен колымды қаусырдым,
Жетимлерден хабар бергил, жан апа,
Еки нөрестемди сизге тапсырдым.

Көрип сизди бердим тәңир сәлемди,
Жылап таркатқанман тәннен аламди,
Жетимлердин хабар ап тур халынан,
Аманат тапсырдым еки баламды.

Еситеди ағасының сөзини,
Қанлы жасы кыздың жууды жүзини,
Тахик өлетугынын билип муңлығы,
Ағасына таслай берди өзини.

Кемлик пенен жайдай беллер бүгилди,
Жылайды, қанлы жас көзден төгилди,
Ағасынан еситкен соң бул сөзди,
Қара жерди қушақлап кыз жығылды.

Жағаға сел болды көзиниң жасы,
Қалмады ол кыздың ақылы-еси,
Бир мезгиллер есин жыйып алады,
Жылаудан келмеди кеулиниң хошы.

Сол ўақлары карындасы сөйледі:
– Бетер болды күннен күнге бул дәртим,
Душпан жапа салып атқан мәнестим,
Бир көралмай калдык ата дийдарын,
Алты айлык қалыппыз курсакта жетим.

Қәдир алла бул басыма ярмекен,
Атам-енем бир көрмеге зармекен,
Тири айырылып ата менен анадан,
Жылап турған биздей сорлы бармекен.

Әне, кемпир күнде сәске уақта тамағын алып баратуғын еді. Сәскелик тамағын апарса, ұйран болып атырған қапыларды көрді. Балалар жоқ, кемпир маңдайына урды, пешин белге садды. Көше-ме-көше қарап, хасасын қолына алып, «Айпаршаның келгенин билген екен, жәллатлар келип балаларды алып кеткен» деп, дар астына барады. Токсан қабат құрмаған халыққа хәр жерден өзін урады, жол бермейді. Жол табалмай сорлы кемпир жылады. Қолындағы улаған хасасы менен бас демейін, көз демейін урады, как ортаға киреди. Ханға мәлим мама еді, жәллаттын қолында жылап тұрған улы менен қызын көреді. Келип мама жәллатларға қарап сөйлей береди:

– Арыслан барда ақ сунқарым түлеткен,
Таслар соққан бек қаламды қулатқан,
Жетимимнің не гүнайы бар еді,
Қандай найсап жетимимді жылатқан.

Залым найсап, есит мениң сөзімді,
Улым ушын сарғайтқанман жүзімді,
Үйің күйсин, өлтирмеңіз жәллатлар,
Уғлым ушын тартың дарға өзімді.

Неге байладыңыз буның билегин,
Жарылдырма нәрестемнің жүрегин,
Үйің күйсин, өлтирмеңіз жәллатлар,
Бир тилеп көрермен ханнан тилегим.

Ханға мәлим мама еді,
Баланы басып жәллаттан,

– Әй, мама! Анык өзіңнің балаң ба бул? – деди.

Бул кемпирдің ери Бабахан патшаның сейиси еді. Ол Мәспатша менен болған урыста өлген еді.

– Сейис өлгенде бир жасар қалған бала еді. Мына ул баланы Мәспатшадай ер болар, мына қызды Айпаршадай шер болар деп, хеш кимге көрсетпей сақлап жүр едим. Қауырсын жүннің катырып, аұзының сарысын кетирип, нардай күшине толтырып, патшаның қолына берейін. Арқа дәрүаза – шуршыттан жау келетуғын қауіп бар еді. Сол дәрүазаға дәрүазаман-бадалғы батыр болар-ау деп бағып жүр едим. Бул балалар базар күні шығып кетипти, – деди.

– Әй, кемпир! – деди. – Балаларды көпесте қылма. Балалар дархан болсын. Бул балаларға ким тийсе өзи өлімдар, малы талан болсын деди. Бул балалардың жейтуғын тамағы, кийетуғын кийими, керекли пуллары патшалыктан болсын. Әне, кемпир, усы балаларды таза сақла. Үйине ис керек болса, барлығы патшалыктан болсын, – деди.

Балаларын алып кемпир үйине кайтты. Балалар дархан көшеге шықты. Қойдың тухымы өзіне мәлим. Кәпир балалардың еңсесинен басып баратыр, гә бир балалардың мурны тийсе мурнын, қулағы тийсе қулағын қопарып алып қашып баратыр. Қулақтан, мурыннан айырылған балалардың әкеси патшаға арза етти. Арзысы питпеди. Өзим дархан қылып қойыппан ол балаларды, – деди. Соның менен арзысы питпеген арзагөйлер де тарқасып кетти. Арадан күнлер, жыллар да өттип кетти.

Әне, сөзди енди Мәспатшаның әкеси, Бухарда Әбдикерим байдан еситин.

Әбдикерим бай баласы Мәспатшаның жолына тоғыз жыл қарады. Мәспатшадан хабар болмады. Бай хайран болады. Өлген болса садақасы, тири болса тойы болар деп, қырық жан садақа қылады. Елдің көтқуда, ақылгөй уламаларын шақырып, кеулиндеги әрманларын айтып, баласын ізлеу ушын кеңес сорады. Халқы кеңес берди. Атаның улынан, ағаның инисинен, бахадыр гош жигиттен қасына қырық жигит ал, деди. Әне, бай қасына елинен сайлап қырық жигит алды. Әбдикерим бай Мәспатшаны ізлеп қырық жигитке бас болып, сапар етип жолға шығады. Көп таулардан, көп қырлардан асады, узак жолға сегбир тартады.

Тақты маржан сәдепти,
Хәсиретте баұры кәбапты,
Қырық жигитке бас болып,
Әбдикерим бай алды жуапты.
Халқынан жуап алады,

Атларын жолға салады,
Қамшы санын тарады,
Бедеу күнге жаралды,
Бәлент тауларға шыққанда,
Хеш бир қара көрмейди,

Алдынан шыкса бир адам,
 Мәспатшаны сорады,
 Хеш бир адам билмеди,
 Бай сонда хайран болады.
 Сағы менен жол жүрди,
 Саргаяды, күн жүрди,
 Салкын менен өндирди,
 Адыр-адыр тау асты,
 Бөктергили кум асты,
 Акша жүзди шаң басты,
 Кумлы жолда адасты.
 Узын жылға, терең сай,
 Сыпсаң питкен қарағай,
 Қарағайды аралай,
 Күйгелекли көп ноғай,
 Қарсақ жүрмес қалыңнан,
 Қалғып өтип барады.
 Түлкілер жүрмес түнейден,
 Түнде кетип барады.

Күнин, түнин бир етти,
 Ғарры жанға зор етти,
 Уйқыға көзин үйретти,
 Сағы менен жол жүрди,
 Салкын менен өндирди,
 Әйне қырық күн жол жүрди.
 Ат шағты жолдың пәсине,
 Ким шыдар буның дәсине,
 Шауып шықты бай сонда,
 Бәлент таудың үстине.
 Бағдан гүлдер терилди,
 Байға абырой берилди.
 Бәлент таудың бауырында,
 Бир ғарры баба көрінди.
 Урып хәсер лашына,
 Жағалары сел болып,
 Көзинен аққан жасына,
 Шауып келди Әбдикерим бай,
 Сол бабаның қасына.

Турып жығылған, тасқа сүрінген, төбеси куұдай ағарған, жасы пайгамбар жасына толған, шашы ағарып болған, түйенің о төрепине барса, бу төрепи кетеди. Жалғызым, ғайыбым деп жылағанын Әбдикерим бай еситти. Бул хәм мендей дәртли екен деп,

Дәртли менен дәртлессен,
 Дәртін қалмай төгилер,
 Бийдәрт пенен дәртлессен,
 Қабырға, қолың сөгилер,

Дәртли менен дәртлессен,
 Дәрт қалмайды жүректе,
 Бийдәрт пенен дәртлессен,
 Ансат өлмек керекти деп,

буның менен бир дәртлесип кетейин деп, бабаның қасына келди.

Бул баяғы Айпаршаның әкеси Лабакбай бай еди. Жалғыз қызы Айпаршадан айырылып, үйіне де бармай, жылқысының, түйесинің кейнінде жылап жүрер еди. Әбдикерим байды көрди, сәлем берди. Олардан жол болсын сорап, не жууап айтып турған усайды толғап:

– Хауа жаусын, айдын көлдер сел болсын,
 Қуда берсе өз дәулетін мол болсын,
 Қартайғанда сауыт кийіп тәніне,
 Пәрені найзаны алып қолына,
 Сен барсаң қайсы ханның еліне?
 Қартайғанда қырық жигитке бас болып,
 Баба, баян әйле, саған жол болсын?

Пири дақыл болсаң сәлле орарсаң,
 Қартайғанда не мүшкілге жарарсаң,
 Қартайғанда көк темирге ғарк болып,
 Не жоғың бар тауда, баба, қарарсаң?
 Айтқыл баба, буннан қайда барарсаң?

Атланыпсаң бийік қумның сағында,
 Бұлбұлдер сайрасар жәннет бағында,
 Қартайғанда көк темирге ғарк болып,
 Не ізлейсең әйне өлер шағында?

Әне, сонда Әбдикерим бай жалғыз баласын ақ сунқар қылып, өзін қалпе қылып, жалғыз баласын Лабакбайдан сорап турған усайды:

– Айырылған көлімнен мен бир сонаман,
 Ғайы ушсам, ғайы шөлге қонаман,
 Қырық күн болды әйне елден шыққалы,
 Қус шақырған мен бир қалпе боламан.

Бәхәр болмай бағдан гүлдер термеген,
 Аш буұрадай етек-жеңін шерменген,
 Қартайғанда көк темирге ғарк болып,
 Бул басына лазым сениң ис емес,
 Не қарасаң өмірім тууып көрмеген?

Ашылмаған бәхәр бағда лаламнан,
 Бир сунқарым ушып кеткен қаламнан,
 Қартайғанда көк темирге ғарк болып,
 Ара шөлде не ізлеген бабасаң?
 Сен де айрылдың ба жалғыз баламнан?

Атадан ул туұмас депен қыялсыз,
 Ақ үйіне болмас депен зиянсыз,
 Қартайғанда көк темирге ғарк болып,
 Ара шөлде не ізлейсең иймансыз?

Ушып бұлбұл, ғарға қонған гүлімнен,
 Қартайған соң адастым жүрген жолымнан,
 Қус қашырған мен бир қалпе боламан,
 Ақ сунқарды қашырғанман қолымнан.

Ушып бұлбұл, ғарға қонды гүлиме,
Жалғыз ушып отлар түсти тәниме,
Қус қашырған мен бір қалпе боламан,
Ақ сунқарым келдимекен елине.

Байлаған белдерге қамар потасы,
Жалғыздың өткенди жәбір-жапасы,
Ақ сунқарым келдимекен елине,
Излеп келген Мәспатшаның атасы.

Сол уақтарында Лабакбай бұл сөзди еситип кеули бузылды. Төнде бауыры кәбап болып езилди.
— Сениң уғың болса Султан Мәспатша, алып еди мениң улдай көрген жалғаз қызымды, — деп
Әбдикерим байға қарап сөйледі:

— Келмей дәуран бул басыннан өткенди,
Жети жыллар болды балаң кеткели,
Жети жылдан бери балаң бармаса,
Ара шөлде душпан шейит еткенди.

Казан урып өмириниң гүли солғаны,
Кеткенине жети жылдың толғаны,
Жети жылдан бери балаң бармаса,
Ара шөлде балаң шейит болғаны.

Казан урып өмириниң гүли солғанды,
Қуғанған кеулине ғамлар толғанды,
Жети жылдан бери балаң бармаса,
Ара шөлде балаң шейит болғанды.

Еситеди қудасының сөзини,
Қанлы жасы жуға берди жүзини,
Жалған улың өлди деген уақтында,
Қара жерге таслай берди өзини.

Әне, қудасы менен көристи, хал аўхал сорасты.

— Ал, қудам! Перзентсиз үй зимистан болар екен. Жети жылдан бери үйге бармай жүр едим. Үйге барайық, мал семизин сояйық, нанлы төшке тояйық, харығаның, шаршағаның шықсын. Бес күн, он күн жатып дем ал, — деди.

Атлар болдырып өзлери шөлдеп қиятырғанда, бул гәп буларға мақул болды. Байдың үйине қонды, мал семизин сойды, қудам деп қәделеп, алдына гелле қойды. Тоққызды бир деп сарпай жапты, қудасының кеулин тапты. Әне, булар мәсләхәт етті. Лабакбай ақыл тапты:

— Ерге өлим болса хәм, нашарға өлим жоқ ғой. Бир сынақ хасаны тауып алсан, гөне қоржынды қурастырып ийнине салсан, еки адам сөйлесе қулағынды салсан, белгили кәлендер болып алсан, Айпарша Мәспатша деп гәп урса, соннан бир хабарын табарсан. Қаланың ишине кирсен, оң тәрәп-ки дәрүазадан шеп тәрәпки дәрүзаға дейин жүрсен, қай жерде адам болса, соның қасына барсан. Айпарша деп гәп урса, хабарын соннан табарсан, — деди.

Әне, Әбдикерим бай қудасы Лабакбайдың айтқанын қылды. Сынық хасаны тауып қолына алды, еки қары бөзди басына қазық бау етип шалды. Гөне қоржынды қурастырып ийнине салды. Оң тәрәпки дәрүазадан кирди. Уллы кәлендер болып тура қалды. Еки адам сөйлесе қулағын салды. Адамның қалың жерине барды. Қалмақлардың тилине түсинбеди. Бир майдан турған жеринде көзиниң жасы көл болып қалды. Жылай-жылай, қақлай-қақлай нан жауып турған тандыр басындағы келиншеклерге барды. Бир қақлап турған нашарды көрди. Арыслан айбатлы, Рустем сипетли, сыймырықтан сымбатлы, еки нәрестеси бар изинде, балалардың айыбы — пияда, тууған айдан зияда, оныңдай бала көрмен еди дүньяда. Қарап турды Әбдикерим бай: қуралайдан баланың көзлери, айдай арыу жүзлери, тап Султаны Мәспатша мегзес түрлери. Ғарының бауырын ништер менен тилгендей болды.

Айпаршаның айтқан сөзлери:

Мен билмедим алыс жолдың жырағын,
Хәр кимлерден сорауладым сорағым,
Алтай таман араладым майданды,
Табалмадым жалғызымның дерегин.

Қәдир алла бул басыма ярмекен,
Жалғыз балам бир көрмеге зармекен,
Алтай таман араладым майданды,
Табалмадым Мәспатшаның дерегин,
Мәспатшаны көрген-билген бармекен.

Кемлик пенен жайдай беллер бүгилди,
Жылайды, қанлы жас көзден төгилди,
Жалғыз улың өлди деген шағында,
Қара жерди кушақлады жығылды.

Бәхәр күни бағдан гүлдер термеди,
Туралмады, еки қолын сермеди,
Қудасынан еситкен соң бул сөзди,
Жығылған орнынан тура билмеди.

Сел болды жағасы көздин жасына,
Қайыл болды хактың еткен исине,
Жылағанын қойып сонда бай баба,
Келди дейди қудасының қасына.

Улығлар алғанды қолға қәламды,
Жылап тарқатады төннен әламамди,
Жылағанын қойып сонда Әбдикерим бай,
Қудасына берди тәңир сәлемди.

– Әжеп болғанды бұл иелер
Қалды баяғы жүрислер,
Бир уртлам суу беринлер,
Бир тислем нан беринлер,
Тандыр басында бийбишлер.
Ашылмай гүлің солмасын,
Кеуліне ғамлар толмасын,
Улыңыз мендей болмасын,
Жаратыпты бизди хак,
Сүймеген куллар болсын так,
Мен бир ғәрип бийшара,
Халымнан сорар адам жоқ,
Гә күйемен, гә жанаман,
Неге кейинде каламан,
Әуели елден айырылған,

Әне, сол ұақлары Әбдикерим бай Айпаршаның қасына келди. Хаслы-затын сорап, сөз аңғарын аңлап, бұл келиншекті өзіне бейім таңлап, Айпаршаға карап не жууап айтып тұрған усайды бай толғап:

– Ашылмаған бөхәр бағда бир гүлим,
Саған келген душпанға келсин сум өлим,
Бауырымды өртеди сөйлеген тилиң,
Аты-жөнің баян әйле муңлығым.

Мәкан етип кула майдан дүзлерге,
Бауырымды ериттиң шийрин сөзлерге,
Не себептен түстин қалмақ қолына,
Аты-жөнің баян әйле бизлерге.

Сен жыларсаң жигерлерің қум болып,
Еңсе жапқан сия шашың жүн болып,
Айнанайын, атыңды айт, алған ериң ким,
Неше жылдан бери жүрсең тул болып.

Дүнья курсың, енди меннен өтеди,
Айтқан ғәним тәнде жанды өртеди,

Әне, Айпарша қал десе қалмады, ғарры ботадай бозлап изине ере берди. Хаслы-затынды айт, қызым, деп, изинен қалмады. Қайда барса, сонда барды. Әне, Айпарша сол ұақлары буның қалмасын билди. Кәлендерге карап хаслы-затын айтып, бир толғап турды:

– Кийип сауыт әрман менен шайлайын,
Хак хәмирине шекип беллер байлайын,
Сал қулағың, арзымды есит кәлендер,
Мен хаслымды саған баян әйлейин.

Бедеуди шапқанбыз қыядан, тастан,
Бұл көзим қуры қалмай аққан бұл жастан,
Сал қулағың, арзымды есит кәлендер,
Айтайын сырымды жасырмай бастан.

Ашылмаған бөхәр бағда гүл-гүмшиз,
Ғәнимлерге атлар салды өлгенше,
Қәйин атамның нағып атын айтайын,
Күйеуимиз шейит болған Мәспатша.

Сол ұақтыңда Әбдикерим бай еситип келиннің сөзин, қанлы жасы жууып жүзин, балаларға таслап өзін, жылай берди еки баланы кушақлап, жығылды.

Онысын ярдан айырылған,
Не хажайып дийүанаман.
Жылайман сахарлар куда деп,
Айралықтан қайғым көп,
Мен бир ғәрип бийшараман,
Халымнан сорар адам жоқ.
Қойда бағлан қозы едик,
Жылқыда жатқан боз едик,
Әке менен анамның,
Асыранды ғазы едик,
Айтыұлының өзи едик,
Көп таманың ишинде,
Лабакбай деген байлардың,
Улдай көрген бир жалғыз,
Айттырса бермес қызы едик.

Не себептен түстин қалмақ қолына,
Сен хаслыңды айтсаң бизге нетеди.

Сонда Айпарша сөйледи:
– Мәкәным бар кула майдан дүзлерге,
Қалмақ сепкил салды ақша жүзлерге,
Мен бир жүрген қаралыман кәлендер,
Ха, кәлендер, қарам жуғар сизлерге.

Ат сүринген тау ишинде қыя таш,
Әйлемеклик батыр ерге бир сауаш,
Мен бир жүрген қаралыман кәлендер,
Ха, кәлендер, жақынлама, аулак қаш.

Бөхәр болмай бағдан гүлдер тере ме,
Бенде болған хак хәмирине көне ме,
Мен бир жүрген қаралыман кәлендер,
Қурыған хаслымды мениң сорама.

Жылдан жылға талдай бойым өскенди,
Нашарлығым мажалымды кескенди,
Қәйин атамның нағып атын айтайын,
Кенегеске бизди келин дескенди.

Батырлықтан көтергенин жеп еди,
Оның кенегестің беги деп еди,
Қәйин атамның атын нағып айтайын,
Кенегеске бизди келин деп еди.

Питкерген тилладан зерли сазы едим,
Айттырғанда мен бермеген назы едим,
Қәйин атамның нағып атын айтайын,
Көп тамада Лабакбайдың қызы едим.

Жағасы сел болды көзде жасына,
Келини кайғыны салды басына,
Сууық екен сүм өлимнің хабары,
Таслай берди Әбдикерим лашыны.

Өрман менен ғарры жүзи солады,
Қуғаншлы кеуили дәртке толады,
Өлимнің хабары сууық бендеге,
Оқ тийгендей турған жерден қулады.

Кемлик пенен жайдай бели бүгилди,
Жылады, қанлы жас көзден төгилди,
Өлимнің хабары сууық, яранлар,
Қара жерди қушақлады жылады.
Еситеди келининнің сөзини,
Қанлы жасы жууды байдың жүзини,
Өлимнің хабары сууық бендеге,
Қара жерге таслай берди өзини.

Бәхәр болмай бағдан гүллер термеди,
Хаулықаннан еки қолын сермеди,
Өлимнің хабары сууық, яранлар,
Жығылған орнынан тура билмеди.

Көгермей ме бәлент таудың гиясы,
Жуўсанға жайылған байдың түйеси,
Өлимнің хабары сууық яранлар,
Сел болды жағасы көздің жасына,
Қайыл болды хақтың еткен исине,
Жылағанын қойып сонда бай баба,
Келди дейди ақлығының қасына.

Бәхәр күни бағдан сайлап гүл терип,
Жыламактан ақша жүзлер сарғайып,
Ақлықтарын көрип сонда бай баба,
Қулыным деп алды жерден көтерип.

Шапқан бедеу айырылады шоғынан,
Жыладың ба хан атанның жоғынан,
Айнанайын, жетим қалған ақлығым,
Ким кәуендер болған ашыу-тоғыннан.

Халық әйлеген еситпеген зарыннан,
Айпарша келин тири айырылған ярынан,
Айнанайын, жетим қалған ақлығым,
Ким кәуендер болды жетим халыннан.

Сол уақтары Айпарша,
Әсте басып аңлады,
Атасының сөзлерин,
Қулағын салып тыңлады.
Нағыз атасы екенин,

Айтқан сөзинен аңлады,
Атаның зарлы сестине,
Қаланың иши жаңлады.
Атасының барды қасына,
Айпарша жылай береди,
Етек жеңи көл болды,
Көзден аққан жасына.
Әне, Айпарша жылады,
Көзинин жасын булады,
Атасын көрип Айпарша,
Хәм жағдайын соралды,
Атасын көрип Айпарша,
Тәңир сәлем береди.
Атасы шықты жолынан,
Зиярат етип Айпарша,
Алды оның қолынан.
Қойып ары-намысты,
Аллаға қылып налысты,
Атасын көрип Айпарша,
Атасы менен танысты.
Жылама ата жылама,
Жылағаның бола ма,
Аллаға исиң жақпаса,
Тентектің иси она ма,
Күни питкен күнде өлер,
Айы питкен айда өлер,
Өлмей адам қала ма?
Ойлап турсам, атажан,
Бул исиң ойға сыя ма?
Ата, белиңди бек байла,
Өлим ушын жылама,
Тезирек турың, жан ата,
Қалмақ сезсе бул исти,
Бизди бүйтип қоя ма?
Ақылың болса алайын,
Сөзине кулак салайын,
Не десең қайыл болайын,
Нәсиятың болса аяма.
Бедеуди минип дизлейик,
Жалғыздан гүдер үзбейик,
Жалғыздыңның сүйегин,
Та өлгенше излейик.
Жетсе пирден кәрамат,
Өлиден жетсе шапахат,
Шықсық қалмақтан саламат,
Байлаған белге бул пота,
Аншелди көрдик көп жапа,
Жалғыздыңның сүйегин,
Та өлгенше излейик,
Бирге жүрип жан ата.

Әне, Әбдикерим бай келини екенін анық билди. Жылағанын қойды, тәдирге рийза болды, келининнің сөзлерине кеули толды. Келининен аұхалларды еситип, мәдат белге пайда болды. Баба ғұрыжға минди. Келининнің бенде халын еситип, Әбдикерим бай қатты қапа болды.

— Келинимди бүйтип қалмақ қаласында тезек тергизип қойғаннан я өлейин, я қалайын, қалай болмасын бул бенделиктен қутылдырып алайын, елимнен ертип келген қырық палуаным қырық мың шығынға тай. Бәндирге тауына таслап кеткен палуанларым бар. Мен иркілмей соған кетейин, ертең кешке соларға бас болып, қалмақтың қаласын уайран етейин. Я өлейин, я қалайын, қарақла-

рым, сизлерди куткарып алайын, — деди. Өне, бай келин балаларына кайтыўға таярлана бер деп, кырык палуанлары калған бәндирги таўына жол тартты.

Өне, Айпарша куўаныш хабарды еситип, өзине жедел пайда болды. Кеўли атасының сөзине толды. Жүзлери жаркын, Айпарша балаларын ертип кеште дос болған апасының үйине келди. Апасы Айпаршаның куўанышты экенин жүзлеринен, көзлеринен байкап не деп тур:

– Байлаған белине тилладан көмар,
Сен жыладың айралыққа зар-зар,
Ұақтың шадыман-хош көринеди Айпарша,
Султаныннан еситтиң бе бир хабар?

Мәканың бар кула майдан дүзлерге,
Төнде баўырың ерир жақсы сөзлерге,
Жүзин қызыл, тилиң узын көринди,
Көргениңди баян әйле бизлерге.

Қолға алған қылыштың дем тартады,
Атлансаң, жан сиңлим, ырысқың артады,
Он бес жасындағы халға келипсең,
Көргениңди маған айтсаң көйтеди.

Гәўхарым сенсең көзде қырағым,
Меннен өзге жоқты халдан сорарың,
Он алты-он бес жас көдиде келипсең,
Көргениңниң хабарың бер, шырағым.

Ашылар ма он гүлиннен бир гүлин,
Жети жыллар каранғы болды мәнзилин,

Өне, бул сөзди айтқан ұақларында Айпарша ойланды. Достың хәм болса сиясат, душпаның болса хәм сиясат, қасындағы кырық жигитин кырық мың әскер қол десем, ертенги күни сақ тәрепки дәрўазаға сарқоп үйеди, топ атып, қалаға от береді. Бах ярыўлық берсе Оразалы қусбегини өлтиреди. Караманды шақырып алып, тилла тахқа миндиреди, шәўкетли сарпай, басына тажы кийдиреди. Оразалы қусбегиниң арыў қызыны алып берип сүйдиреди, көшеде жорға сүрдиреди, жети жылғы бакканыңды сол күни апа тийдиреди.

– Байлаған беллерге камарлы пота,
Мәртимнен айырылып көрдим көп жапа,
Көргенимди саған баян әйлейин,
Қулақ салып тыңла арзымды, жан апа.

Белеўди шапқанман қыядан тастан,
Бул көзим қур қалмас аққан бул жастан,
Апа, қулақ салып есит сөзимди,
Көргенди айтайын жасырмай бастан.

Кийип сәўыт әрман менен шайлайық,
Хәмириңизге шекип беллер байлайық,
Қулақ салып, апа, есит сөзимди,
Көргенимди саған баян әйлейин.

Өне, Айпаршадан бул сөзди еситип маманың ұақты хош болды.

– Ат-жарак адамның қанаты болса керек. Сенниң атың-жарағың мениң баламның қолында. Мениң балам кырық сейистің үстинен қарайтуғын ұллы сейис. Сенниң атыңды, жарағыңды тул қылып, ақырға таслап қойыңты. Қарасы тийеди деп, хеш адам жоламайды. Сол баламды шақырып алайын. — Айпарша апаның көйин атасы кырық мың әскер менен келген екен. Ертең қаланың

Ұақтың шадман хош көринди Айпарша,
Көргениңнен хабар бергил, мундығым.

Ашылмаған бәхәр бағда гүл-ғұмша,
Такатың жоқ есен елге барғанша,
Ұақтың шадман хош көринди бул бүгин,
Султаныннан еситтиң бе хабар, Айпарша?

Шапса шықса бул атыңнан таза тер,
Жүзин қызыл, өзиң халықтан асқан ер,
Ұақтың шадман хош көринди Айпарша,
Апаңызға көргениңнен хабар бер.

Таққан тал мойнына тилла сәдепти,
Я хәсиретте төнде баўырың көбапты,
Жүзин жыллы ұақтың шадман көринди,
Апана бер көргениңнен жуўапты.

Дал мойнына таққан тилла қос тумар,
Саған қарсы келген душпан зар әйлер,
Жүзин жыллы, көрсем, ұақтың хош маған,
Көргениңнен апана бер бир хабар.

Шабар белеў дағыстаннан жол салып,
Ашық ойнар яр мойнына қол салып,
Қулақ салып есит, апа, сөзимди,
Көйин атамыз келген екен,
Кырық мың әскер қол алып.

Палуанлары барды тилла қалпақлы,
Белинде көмары мөдер шашақлы,
Көйин атамыз келген кырық мың қол алып,
Әскериниң қарыўы көп не шақлы.

Палуанлары барды Бабур билекли,
Сауаш майданында бәри керекли,
Көйин атамыз келген кырық мың қол алып,
Қара қус бармақлы, қапан жүреккли.

сақ төрепине саркоп үйеди. Топ атып, қалаға от береді. Бақ ярайлық болса Оразалы қус бегини өлтиреді. Орнына сени патша қылады, — деп айтайын баламды шақырып алып, шырағым, — деди.

Кемпирдин Қараман деген баласы бар еді. Патшаның ат сейиси еді. Қараман баласын шақырып алды. Болған сөзлердин бәрін балаға нәсият етті.

— Мың күн сейис болғаныннан, бир күн тахка минип өлсең әрман етесен бе, балам — деди.
— Айпарша апаның атын, жау-жарағын, Мәспатшаның атын, жау-жарағын қалдырмастан бәрін Айпарша апана әкеліп бер, балам. Балларын миндирсин, қаладан шығып атасына қосылып кетсин. Айпарша атасына қосылса, батыр палуан ләшкерлери менен келип, бүгін кеште қалмақтың қаласына ат салады. Я өледі я өлтиреді. Әлбетте, Айпарша батыр оған көмекке, дәрбент тауында қырық мың ләшкер кәйін атасы менен жатыр. Булар жәмленіп урыс ашса, Оразалы қусбегини қус түткендей етеді, патшалығын тас-талқан, таллы берек етеді. Ол сөзсиз, балам. Апан сени Оразалының орнына Қараман патша етеді. Балам, шын перзентім болсаң, сениң туысқанлық жәрдемін сол болсын, усы айтқанларымның бәрін түйел орынла, — деди.

Баласы Қараман әжеп деди, қайыл болды. Қууанышка буның да кеулі толды. Әне, Қараман сейислерге барды.

— Жақсы ат бар ма? — деди.

— Ал, аға, еки бирдей жақсы ат бар. Түни менен айланады байлаған жерде, белбеуликтин айланған жерин қазып таслайды. Күни менен көміп басымыз бәлеге қалады. Күни менен от салып тойдыра алмаймыз. Қандай бир кәжетін болса, сол еки ат болады, — деди.

Әне, Қараман сейислерден сол еки атты алдырды. Қарыу-жарақларын хәм алды. Алып келип апасы Айпаршаға берді. Айпарша Сандал менен Мәнжүнди көрді. Кеулі бузылды, бауыры ериді, көзинен жасы маржандай дизилді. Сандал менен Мәнжүннің көзин уқалап, арқасын сыйпалап, жала-нашлап жел беріп, дорбаны қағып жем беріп, бөтекеден белликлеп, ушығадан терликлеп, атларға ерди салады, жұптан айыл шалады. Қуысқанын келтертті, үзентисін узайтты, шам айылын бек тартты. Жақсылық етеді жийени. Айпаршаның жау-жараған, жаулы күни керегин әкеліп Айпаршаға берді, дослығын бала билдирді. Мәнжүн менен Сандалға бала менен қызды миндирді. Айпарша жүзи жарқын күле шырай беріп, жәрдем еткен апасына қарап толғап хошласып не жууап айтып тұр:

— Қулақ салың, апа, айтқан сөзіме,
Көп жақсылық қылдың мениң өзіме,
Мойнымда хызметін кетип баратыр,
Қыйынлықта тийдин, апа, көзіме.

Жоллар жүрсен бийік таудан асарсан,
Буннан былай алға қарап басарсан,
Апа, бизге көп жақсылық әйледің,
Буннан былай енді узак жасарсан.

Байлаған белдерге қамарлы пота,
Сөзлерінде жоқты, апа, хеш хата,

Апа, бизге көп жақсылық әйледің,
Разыман берген дузыңа, апа.

Такқан дал мойныма тилла сәдепті,
Я хәсиретті тәнде бауырым кәбатты,
Ақ пәтияңды берің бизге, жан апа,
Мехирбаным апа, берің жууапты.

Келмей думан бул басыма жауды қар,
Бийби патма пийрим болғай мәдатқар,
Хош аман бол бир-биреуді көргенше,
Мехирбаным апа, жууап алдияр.

Әне, сонда Айпарша апасы менен хошласты. Апасы Айпаршаға рухсат етті. Айпарша еки баласын ертіп қаладан шықты. Айпаршаның қашқанын қалмақтың патшасы Оразалы қусбегі билді. Ақшамы менен тилграм берді. Жети жасардан жетпіс жасарға шекем әскер әнжам болсын, деди.

Ат шаптырды далаға,
Жар урдырды қалаға,
Айпаршаны тутамыз деп,
Ғауасат салды араға.
Мөтиреден суу алды.
Алабалам туу алды,
Отыз гез қара туу алды,
Сансыз әскер көп алды,
Екеу-ара жасауыл,
Жасауыл қойып айдалы.

Тайға минген қалмады,
Танаға минген қалмады,
Бул әскердің көплегиннің,
Есабы-саны болмады.
Қийип сауыт дизинен,
Қаны қашып жүзинен,
Есабы жок көп әскер,
Қууды дейди бәри де,
Айпаршаның изинен.

Әне, сол уақларында бахадыр палуанлары, жүйрік атлы бахадыр гош жигитлери буларға найза салым жақын келді. Сол уақта Айпарша жети жасар баласы Әдилшаға ғыжалат берді:

– Бедеүди мингенмен таудан асырып,
Атан жүрди көп калмакка бас урып,
Жаудан кашпақ нәмөртлердин исиди,
Кашпа балам, душпан кеүли өсирип.

Ашылмай бағларда гүллерим солар,
Егер әжел жетсе пайманам толар,
Айнанайын, каша берме кулыным,
Каша берсең душпан кеүли шад болар.

Кулак сал ананның айтқан сөзине,
Калкан жамыл, шар айна тут жүзине,
Кашпақ жаудан нәмөртлердин исиди,
Бир доланып кайтарып тасла изине.

Я таланға койылған дүнья-малыны,
Тасаддық әйлесен шийрин жаныны,

Өне, баласы Әдилшаға анасы Айпаршаның айтқан бул сөзи жети жүйресинен өтті, етин хәм кыркып, сүйегине жетти. Кейиндеги кууып киятырған калмакка карай ат койыўға бас бурды.

Шыдамалы Әдилша,
Анасының сөзине,
Астындағы Мәнжүннің,
Бала басын кайтарып,
Кайрылды сонда изине,
Киятырған калмақтың,
Қарамады Әдилша,
Азы менен көбине,
Бала турып сөйледі:
– Бурын жаўлар көрмедим,
Жаў тәлимін билмедим,
Жаў көрмеген ладанман,
Пешененде барды хат,
Ғәрип кеүлим болғай шад,
Устазлық әйле жәниўар,
Атам минген Мәнжүн ат.
Сол ўақлары Мәнжүн ат,
Артқы аяғын тиреди,
Алдыңғысын кереди,
Қалмақлар көплеп келгенде,
Шетке алып жөнеди,
Шетке шыққан калмақтың,
Қаршығадай канатлап,
Барып куйрықласады,
Аты кууып жеткен соң,
Бес-бестен көплеп шаншады,
Найза тийген калмақлар,
Таўларда ўай-ўайласады.
Минди бедеў, желдирди,
Мәртлигин бала билдирди,
Өне-мине дегенше,
Бир нешшесин өлтирди.
Ареби аты жуўырды,
Дойнақтан шанлар суўырды,
Қызырып қылыш суўырды,
Найза дәркар жеринде,
Найзаға хызмет буйырды,
Қылыш дәркар жеринде,

Айнанайын, нәмөрт туўған кулыным,
Мөрт болсаң алсаң-о атаң қаныны.

Ашылмаған бәхәр бағда бир гүлин,
Ақ жүзине жарасқанды тулымың,
Жаудан мунша қорқып неге кашасан,
Каша берме, айнанайын кулыным.

Тағылған бедеўге тилла сәдепти,
Жаслықтан үйрендик илим-әдепти,
Мөрттен нәмөрт туўған жалғыз кулыным,
Өзиң қорқсаң, анаңа бер жуўапты.

Бек саўыпты оң ийнимнен кийермен,
Сия шашым дәл төбеге түйермен,
Өзиң қорқсаң, бер анаңа жуўапты,
Алла десем бундай жаўға тийермен.

Қылышқа хызмет буйырды.
Сайлар өликке толды,
Жырлар канға толды,
Омма турған көп болды,
Көрмегенге лап болды,
Қалмақлардың өлисине,
Тас көпір яңлы жол болды.
Баланың қызды билеги,
Жана келди диреги,
Сарайға сыймай туўлады,
Ат басындай жүреги,
Жетти туўға урады,
Туўын шаншып кулатты,
Қара таўын қыйратты,
Жасыл туўын жайратты,
Қалмақты койдай шуўлатты,
Тойынбады Әдилша,
Тайынбай кетти ғайратты.
Жалғзын көрип Айпарша,
Бурын жаўды көрмеген,
Жаў тәлимін билмеген,
Неге жаўға буйырдым деп,
Айпарша пушайман етті.
Сонда Айпарша ах шекти,
Аўзынан жасыл от шықты,
Кумар көзден тас төкті,
Айпарша сонда ах урды,
Атқа калкан жапсырды,
Қызын койып панаға,
Өлсем разы бол, шырағым,
Тири болсаң алармыз деп,
Өзи шықты далаға.
Жаракланды Айпарша,
Минди Сандал белине,
Сыйынып аллатаалаға,
Ол алдына караса,
Қалмақларды көреді,
Ол кейнине караса,

Кырык жигит пенен киятырған,
 Алла салып ат койған,
 Көйин атасын көреді.
 Такты жайға гиристи,
 Алла оңғарды бул исти,
 Жәмлеседи бәршеси,
 Майданда кылды урысты.
 Келди жығын дәсте-дәсте,
 Жасау шегип бәлент-пәсте,
 Атылып мылтык шәпиресте,
 Урыслар болды майданда.
 Күн тутылды думан болды,
 Топаланнан жаман болды,
 Гөя ақыр заман болды,
 Кырылды майдан ишинде.
 Кыямет кайым қурылды,
 Ысырапыл сүргин урылды,
 Аншелли қаймақ қырылды,
 Келди қылыш өлап-жалап,
 Кеули мәрттің ислеп талап.
 Алтын көса, ғұрғым шарап,
 Ишилди майдан ишинде.
 Аузы қанты ашару дүпен,
 Атылды майдан ишинде,
 Гош жигиттің шийрин жаны,
 Сатылды майдан ишинде.
 Көз ойнаған бек сауыт,
 Сөтилди майдан ишинде.
 Бедеу минген дағдан асар,
 Ур дегенде нәмөрт кашар,
 Мөрт турды майдан ишинде.
 Кара лашын ушар болса,
 Таудың кара басын гөзлер,
 Гош жигит ортаға кирсе,
 Төртін жығып, бесін гөзлер,
 Мухаллес кирсе ортаға,
 Кашатуғын жолын гөзлер,
 Мөрт турды майдан ишинде.
 Ат мойнына тумар такты,
 Ашылғанды мәрттің бахты,
 Үсти-үстине дәбил қақты,
 Қалмақтың қызыл қанлары,
 Сайларда суудай боп ақты.
 Сонша қалмақ басқы тапты,
 Қарағай найза табалды,
 Айралық оты жаманды,
 Көрди ақыр заманды,
 Қашын қалмақлар бәри де,
 Қалаға қашып қамалды.
 Кырық палуанға бас болып,

Әреби атқа жем берди,
 Қарағай найза оңгерди,
 Көйин атасын бас қылып,
 Кырык жигити кейнинде,
 Еки баласы алдында,

Дөрұзаны көтерди,
 Ылақтырып таслады,
 Әдилша кирди қалаға,
 Қалмақлар қалды бөлге,
 Қашса қутылмай панаға.
 Шада отырған шазадасын,
 Туу көтерген сәрқардасын,
 Ханман деген ханзадасын,
 Қоймай шанышты азадасын,
 Қаласын шапты, жол етті,
 Көндеклерин қулатты,
 Хәр бир, хәр бир ерлерин,
 Тар көшеде сулатты,
 Минди бедеу, желдирди,
 Қайсарлығын билдирди,
 Оразалы патшаны,
 Тах үстінде өлтирди.
 Карамандай жийенин,
 Шақырып алып қасына,
 Тилла тахқа миндирди,
 Басына тажы кийдирди,
 Көшеде жорға сүрдирди,
 Оразалы қусбегинин,
 Күн тиймеген арыуын,
 Сыңсылатып жылатып,
 Асау таудай шуұлатып,
 Алып келди Әдилша,
 Караманға береди,
 Арыу қылып сүйдирди.
 Ерге берсен асынды,
 Ер сыйлайды басынды,
 Жети жылғы еңбегин,
 Караманға тийдирди,
 Атына теңге қақтырды,
 Мынау жатқан қалмақты,
 Өз аузына бақтырды.
 Заман кимнің заманы,
 Караманның заманы,
 Дәуір кимнің дәуири,
 Караманның дәуири,
 Қалада да шақырды,
 Далада да шақырды.
 Кара басы қан болды,
 Патша қылды Әдилша,
 Хызметте жүрген пақырды.
 Такты маржан сәдепти,
 Хәсиретте бауыры қобанты,
 Карамандай патшадан,
 Айпаршадай бул арыу,
 Алды дейди жуапты.

VII бап

Қутылып мына қалмақтан,
 Айпаршадай арыуын,
 Атының басын өңгерди,
 Атына қарап сөйледі:
 – Мен қайттым өз елиме,

Сен де кайттын жәниўар,
 Үйир алған көлине,
 Жатырған қоян шекели,
 Азыўлығың еки ели,
 Дорбалығың төрт ели,
 Тас төбеде қулағың,
 Таң жұлдызға мезгейди,
 Алма көздей шырағың,
 Бул дүньяда бедеў дер,
 О дүньяда Сандал ат,
 Ол пыракқа мезгейди,
 Сандал сениң сияғың,
 Там-там шубар, там шубар,
 Әлий минген дүлдидиң,
 Сағырсының қалы бар,
 Рустем минген Рахыштын,
 Бир қылығы сенде бар.
 Қабырғанда алты ай азық,
 Төрт аяғың қакқан қазық,
 Ырғырынды мен билемен,
 Сыртың сулыў, баўырың жазық,
 Шүү жәниўар, шүү деди.
 Ескен желдей гүледи,
 Табаны жерге тиймеди,
 Артқы аяғың тиреди,
 Алдыңғысын кереди,
 Хошамет сөзге ереді,
 Толықсып аққан дәрьядай,
 Жүз тоқсанлық жорғатай,
 Жүрисинен жаңылмай,
 Сып сылдырмыс терең сай,
 Жағалай кеткен қарағай,
 Тынбайын сегбир қылады,

Бийик-бийик нурадан,
 Суўлар аққан жырадан,
 Ат шапкалы Айпарша,
 Тоғыз күн өтти арадан.
 Бәхәр күни бағдан гүлдер термеди,
 Айпарша ол жол шамасын билмеди,
 Күнлер шығып сәске ўақлар болғанда,
 Астындағы Сандал аты жүрмеди.

Бедеўи шомылып таза терлерге,
 Тарыққанда сыйынып уллы пирлерге,
 Сандал аттың жүрмегени сол екен,
 Келген екен Мәспатша қалған жерлерге.

Кемлик пенен сия шашын тарайды,
 Қайсарлықтан хәр кәсиейтке жарайды,
 Дөгерекке көзлер таслап Айпарша,
 Нәзер салып өтирапқа қарады.

Бәхәр болса бағдан гүлдер тереди,
 Халық әйлеген ол тилегин береди,
 Дөгерекке нәзер салып қараса,
 Мәрти менен бирге жатқан қос шынарды көреді.

Бедеўин шабады жолдың пәсине,
 Кимлер шыдар Айпаршаның дәсине,
 Атын шаўып келди сонда Айпарша,
 Сол көринген қос шынардың қасына.

Жыламақтан көзде жасы селеди,
 Жети күн мәрти менен жатқан қос шынарға келеди,
 Қос шынарға келип сонда Айпарша,
 Баласына қарап сөйлей береди:

– Әй, балам! Кимнің атасы өлсе, ботасы кейнинде қалса, атам деп жыламақ мурат, балам, – деди.
 – Дөгеректі, таўларды қараң, атаңның тәнин жеген мақлуқат болса, солардан қәхәрленип соран,
 балам. Усы қос шынардың түбинде атаң Мәспатша менен бирге жети күн жатып едик. Шынардан
 да соран, – деди.

Әне, сол ўақта Әдилша аттың белине минип, шынарға қарап тигилип, шынардан атасын сорап,
 көзден жасы төгиліп не деп тур:

– Бедеўге таққаным тилла қос тумар,
 Атамды көрмейин болдым пәнтқумар,
 Айтсаң бойма жан атамның дөрегін,
 Бул таўларда өскен жекке қос шынар.

Мен жыладым айралыққа зар-зар,
 Атамнан айрылып кеўлим бийқарар,
 Жетти күн саянда мийман болыпты,
 Қублагәйим жан атамнан бер хабар.

Бәхәр болса бағдан гүлдер терилер,
 Өлмегенлер ақыры бир күн көрилер,
 Тәнин бузып жесең маған бер хабар,
 Қарныңды жарарман себек бөрилер.

Келмей думан бул басыма жаўды қар,
 Жан атамды бир көрмеге болдым зар,
 Тәнин бузып жесең маған бер хабар,
 Қарныңды жарарман түлки қарсақлар.

Сол ўақлары Мәспатшаның қызы атасын жоқлап, ботадай бозлап, жайдай бели бүгиліп, қанлы
 жасы көзден төгиліп, турып жығылып, атасының я сүйегін, я дөрегін табалмай, қыз толғап не жуўап
 деп айтып тур:

– Кемлик пенен сия шашым тарайын,
 Айбатым атамды айтып сорайын,
 Өлген болса хош болсын меннен әруағы,
 Өлгенимше жан атамды қарайын.

Басымнан дәўран өткенди,
 Жетимлик сарсаң еткенди,
 Өлген болса атамның,
 Табылмай ма сүйеги.

Кызынып тур сүйегим,
Басылмай тур жүрегим,
Файып болған атамның,
Сорайын кимнен дерегин?

Темирден таяк алайын,
Темирден геуиш кийейин,
Файып болған атамды,
Сораулар салып сорайын.

Өлгенимше атамның,
Ак сүйегин карайын,
Өлип кетсем жолыңда,

Әне, атасын жоклап Мәспатшаның кызы менен баласы көзинің жасын булады. Атасы Мәспатшаның жети күн болған қос шынарын көріп, балалар өксип-өксип жылады. Атасы Әбдикерим бай менен Айпарша балаларына кеули толады. Табылмас па сүйегі деп, әтирапка қарады. Жанлы жандар көрінбеді, булардың көзі талады. Жалтақ болып жан-жаққа, ақша жүзі солады. Тас талқанын шығарып, тауды гезип шолады. Жыра сайларға ат салды, сергиздан болды, қарады. Азанда еді гезгени, намазлыгер болады. Намазлыгер уақтында көп қуланның из сүлдерін табады. Сүлдерлі изди кууалай Айпарша алға барады, тум-тусқа нәзер салады. Әтирапка қарады, караса, таудың етегінде бір гүжим ири сексеуілдің түбінде түтини буудакланып шығып атырған, жер менен жексен болған жер төлені көреді. Әне, Айпарша сол түтин шыққан төлеге жақын келеді. Аңлап, Мәспатша екенін биледі. Кайтып балаларына келеді. Балаларын Мәспатшаның үстине сиптеп жибереді.

— Ана бәлент таудың етегін қараң балам, — деп балаларын Мәнжүн менен Сандап атқа мингізіп сиптеп жиберді.

Айпарша және қыял етті.

— Жети жылдан бери жабайы болып өскен адам атты не билсин, баланы не билсин. Ансыздан балаларымды атып салар-ау. Бахтыма қараны шашып салар-ау. Оның үстине балаларын неге буйырдым, — деп қатты пушайман етті. Айпарша жууырды, жер тонабын кууырды, балаларынан бұрын барды. Сол уақта балалар хәм түтин шыққан төлеге жақын келе берді.

Сол уақта Мәспатша:

— Қалмақтың балалары екен, мени ізлеп келген екен, буларды ғана атайын, — деп сарыжайын қолға алды.

Сол уақта Айпарша қарап сөйледі:

— Жолыңда садақа бұл шийрин жаным,
Талауға түспегей дуньялар-малым,
Булар сениң алты айлық қалған балларын,
Айнанайын, атагөрме султаным.

Атлар шапқан майдан жолдың дүзлери,
Шийриннен шекерди буның сөзлери,
Айнанайын, атагөрме султаным,
Кімге мезгер бұл баллардың жүзлери?

Алтыннанды шар айнада қыяғын,
Бүгін жанды өшкен сениң шырағын,
Айнанайын, атагөрме балларды,
Бұл өзіннің алты айлық қалған туяғын.

Мәрт болғанлар минген атың тусаған,
Алғыс алған бенде узақ жасаған,
Айнанайын, атагөрме султаным,
Сымбаты баланның кімге усаған?

Басқа түскен жалғаншының гүлметин,
Бенде болған көрер куда қудиретин,

Қыямет күнде, қудайым,
Көргеймендағы хүрейин.

Кайғым бар баста шоктан-шок,
Нашарлықтан кайғым көп,
Жан атамды соралым,
Дерегин айтар адам жок.

Жүргенмен жолдың жырағын,
Көргенлерден сорадым,
Файып болған атамның,
Табалмадым дәрегин.

Айнанайын, атагөрме султаным,
Бұл өзіннің алты айлық қалған перзентин.

Алма менен бағ ишінде нар екен,
Жылағанда көзде жасым яр екен,
Жети жыллар бизлер жүрдик тул болып,
Жан султаным, көрер күнлер бар екен.

Алла еситкенди мениң дадымды,
Пәлек берди бүгін кеули шадымды,
Не себептен оқ гезедин султаным,
Неге танымадың Мәнжүн атынды.

Жылай-жылай айттым саған мен зарды,
Бұл ислерди сазауар қылған пир барды,
Айнанайын, аманбедің Мәспатша,
Неге танымадың Мәнжүн тулпарды.

Қулақ салып есит мениң сөзімди,
Шүкир, алла айдын етти жүзімди,
Айнанайын, аманбедің Мәспатша,
Мен таныдым, бегім, сениң өзіңди.

Бул көзимнен аккан селли жасымды,
Бул енсеме койган сия шашымды,
Атаң, балаң излеп келди қасына,
Тур жайыңнан, көтер, ярым, басынды.

Сол төледен шықты султан Мәспатша,
Әтирапына нәзер салып қарады,
Көз алдында күндей жайнап жүзлери,
Перзентін, атасын көзі шалады.
Жылағаннан көзден жасы селеди,
Сол киятқан Мәспатшаны көреді,
Улын көріп сонда Әбдикерим бай,
Ботадай бозлайды, жылай береді:
– Мени көріп, балам, бердің бір сәлем,
Сени көрмей тақатым жоқ дембе-дем,
Бул тауда жети жыл бәнтте қалыпсан,
Аманбедин журт ийеси, жан балам.

Әне сол ұақтында Султаны Мәспатша атасын, қызын-улын көріп зар-зар, нәубәхәр жылап, жақын келип, атасына сәлем беріп, балаларын сүйіп, бауырына басып, кушағын ашып не деп тур:

– Сел болып жағасы көздің жасына,
Қайыл болды хактың қылған исине,
Жылағанын қойып сонда Мәспатша,
Келеберди атасының қасына.

Улығлар алғанды қолға кәламды,
Жылап тарқатады тәнде әламды,
Жылағанын қойып сонда Мәспатша,
Атасына берди тәңір сәлемди.

Айпарша сол ұақытта жылап келеди,
Мәртін кушақлайды, жылай береді,
Жылағанын қойып сонда Айпарша,
Мәспатшаға тәңір сәлем береді.

Кийіп сарпай, әрман менен сайланып,
Шалды қыял хәр тәрәпти ойланып,
Мәспатшаны көріп сонда Айпарша,
Султаным деп жылай берди айланып.

Алма менен бағ ишінде нар екен,
Бийбипатма пирим маған яр екен,
Жети жыллар бизлер жүрдик тул болып,
Әй, султаным, көрер күнлер бар екен.

Мәспатшаның өзи кайсар ер еді,
Халық ишінде аты шыққан шер еді,
Қызы менен улын көріп Мәспатша,
Улларын кушақлап жылай береді:

Ашылмаған он гүліннен бір гүлің,
Саған келген душпанға келгей сум өлім,
Шөлді гезген атаң сеннен айлансын,
Журт ийеси, аманбедин қулыным.

Күннен күнге бетер болған бул дәртим,
Жети жыл артқанды жапа-мийнетим,
Мендей атаң тасаддық болсын өзіне,
Аманбедин, журт ийеси перзентим.

Ашылмаған бәхәр бағда гүл-ғұмша,
Кәтерге жарасқан жүк пенен арша,
Айнанайын, көрер күнлер бармеди,
Аманбедин, жигербентим Мәспатша.

Ақ жүзине жарасқанды тулымың,
Сен көріпсен душпанлардың зулымың,
Жигербентим, аманбедин, саумедін,
Журт ийеси, жигербентим, қулыным.

– Күннен-күнге бетер болды бул дәртим,
Жети жыллар артқан жапа-мийнетим,
Ким кәуендер болған сениң халыңнан,
Алты айлық иште қалған перзентим.

Гәұхарымсан, сенсең мениң қарарым,
Сеннен басқа жоқты халдан сорарым,
Ким кәуендер болды жетім халыңнан,
Алты айлық иште қалған шырағым.

Жети жыл қараңғы болды мәңзилим,
Жети жыллар қандай болды бул күнің,
Ким кәуендер болды жетім халыңнан,
Аманбедин еки бірдей қулыным.

Шапқан бедеу айрылады шоғынан,
Жыладың ба жан атаңның жоғынан,
Алты айлық иште кеткен жан балам,
Ким кәуендер болды ашыұ-тоғыннан.

Байламай белиңе тилладан кәмар,
Болдың ба кемликтен, балам, дәрдесер,
Жети жыл жыладың мына қалмақта,
Кимлер болды, балам, саған кәуендер.

Еситеди атасының сөзини,
Қанлы жасы балалардың жууды жүзини,
Атасынан еситкен соң бул сөзди,
Атасына таслай берди өзини.

Әне, сол ұақтында Мәспатша балаларын кушақлап, көзинен жасы моншақлап:

– Айнанайын аппағым, қозы жүнли қалпағым, халық сүймесе сүймесін, өзимнің сүйген аппағым, – деп акша жүзден сүйеди. Мийри қанбай турады. Атасы, баласы бәри қосылды, хәуірлері басылды. Бир күн жатып сорады:

– Кәәбам сау ма? Ел сау ма? Қария сау ма? Дос сау ма? Қатар-қурбы, тең сау ма? – деп қалдырмай бөрин сорады.

Оннан кейин Айпарша Мәспатшаның кийимлерин шешти, бир төбеге үйди, отқа өртеди. Ярын шомылдырып, арыўлап муртын, шашын алдырып, хасыл камқа кийдирди, басына кундыз кийдирди. Ярын әдиўлеп Айпарша белине алтын кәмар буўдырды, саў-саламат Мәнжүн атына миндирди. Иштен шықты әрманы, жетилип куўат-дәрманы, аттың басын бурады, қапа кеўли хош болып, жолға атты салады. Токкыз жыллар арадан өткенде Мәспатша сағыў-саламат ата журты Бухараға карай рәўан болады.

Сол ўакта Султан Мәспатша,
Жети күн атқа дем берди,
Кишмиштен сайлап жем берди,
Атасын салып алдына,
Жетип максет-муралдына,
Балларын ертип изине,
Яры менен косылып,
Тал жипектей есиллип,
Өз халкына Мәспатша,
Атының басын өнгерди.
Астындағы бедеўге,
Шуў деп камшы урады,
Камшы тийген шағында,
Батыр минген Мәнжүн ат,
Хаўлығып жайды қос канат,
Хаўлыққаны бедеўдин,
Тер қыстаўы болады,
Кулакқа терлер алады,
Ғайы-ғайы таўларға,
Ғарғадай ғайып қонады,
Ақшам жатпай, күн тынбай,
Балларын ертип изине,
Туўған журтын сағынып,

Тынбайын сегбир қылады,
Ат шомылды терлерге,
Сыйынып улығ пирлерге,
Арадан қырық күн өткенде,
Келди дейди Мәспатша,
Туўып өскен еллерге.
Халқы келди жыйналып,
Хәммеси қалмай келеди,
Айпарша менен Мәспатша,
Еки бирдей баласын,
Айпаршаның саўлатын,
Әне палўан, әне күш,
Әне ғайрат, әне ис,
Әне сымбат, әне түс,
Бәрекелла, балларым,
Сени туўған анаңнан,
Жети жасар баласы,
Жетпис жасар қариясы,
Жыйналады бәршеси,
Қол көтерди сол ўакта,
Мәспатша менен Айпаршаға,
Қариялар пәтия береди.
Саў саламат келгенин,
Ели журты көреді.

Әне, султаны Мәспатша қарияларды ақ отаўға киргизди. Токкыз түрли тағам қойды. Қой семизин сойдырды, алдына гелле қойдырды. Қариялардың кеўлин тапты. Жағасы алтын, жени жез сарпайы етип тон жапты. Жас балларға теңге шашты. Жас жигитлерге орамал кәде берди. Әне, Айпаршаны Әбдикерим бай бир отаўға келин етип түсирди, ишкериге киргизди. Бир тәәжип отаў екен, Айпарша сонда бийкешлери менен шымылдықта бола берди.

Шанарағы сап алтын,
Маңдайшасы ақ алтын,
Босағасы сом алтын,
Шийлери бар зербарак,
Көринер көзге жарқырап.
Уўықлары дәннан,
Мақпадан үзик жаптырған,
Ушығадан туўарлық,
Уўықбаў оған тактырған,
Керегесин терме алтыннан соқтырған.
Сол ўакта Әбдикерим бай,
Халқын сонда жыйдырды.
Мәспатша менен Айпаршаның,
Балаларының жолына деп,
Барлық малын сойдырды,
Аш-арықты тойдырды,
Узактан атлар шаптырды,
Алтын қабақ аттырды,
Сыбызғы, сырнай тарттырды,

Палўан гүрес туттырды,
Жыраў, баксы айттырды,
Қырық күн тамам той берди,
Қырық күннин жүзи толғанда,
Әбдикерим бай тойын таркатты.
Боз ордаға Мәспатша,
Есигин түрип киреди,
Айпаршаны көреді,
Сия шашын өреді,
Еки ашық косылып,
Узақ дәўран сүреді.
Аман келип елине,
Жәбири умыт болады,
Ашықлар бирге косылып,
Хуў деп демин алады,
Кулак салсан яранлар,
Мәспатшадай бул дөстан,
Сол жерде тамам болады.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

11-том

ШӘРИЯР

Жумабай жырау Базаров
варианты

Жазып алған: Қырықбай Байниязов
(1980-жыл)

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

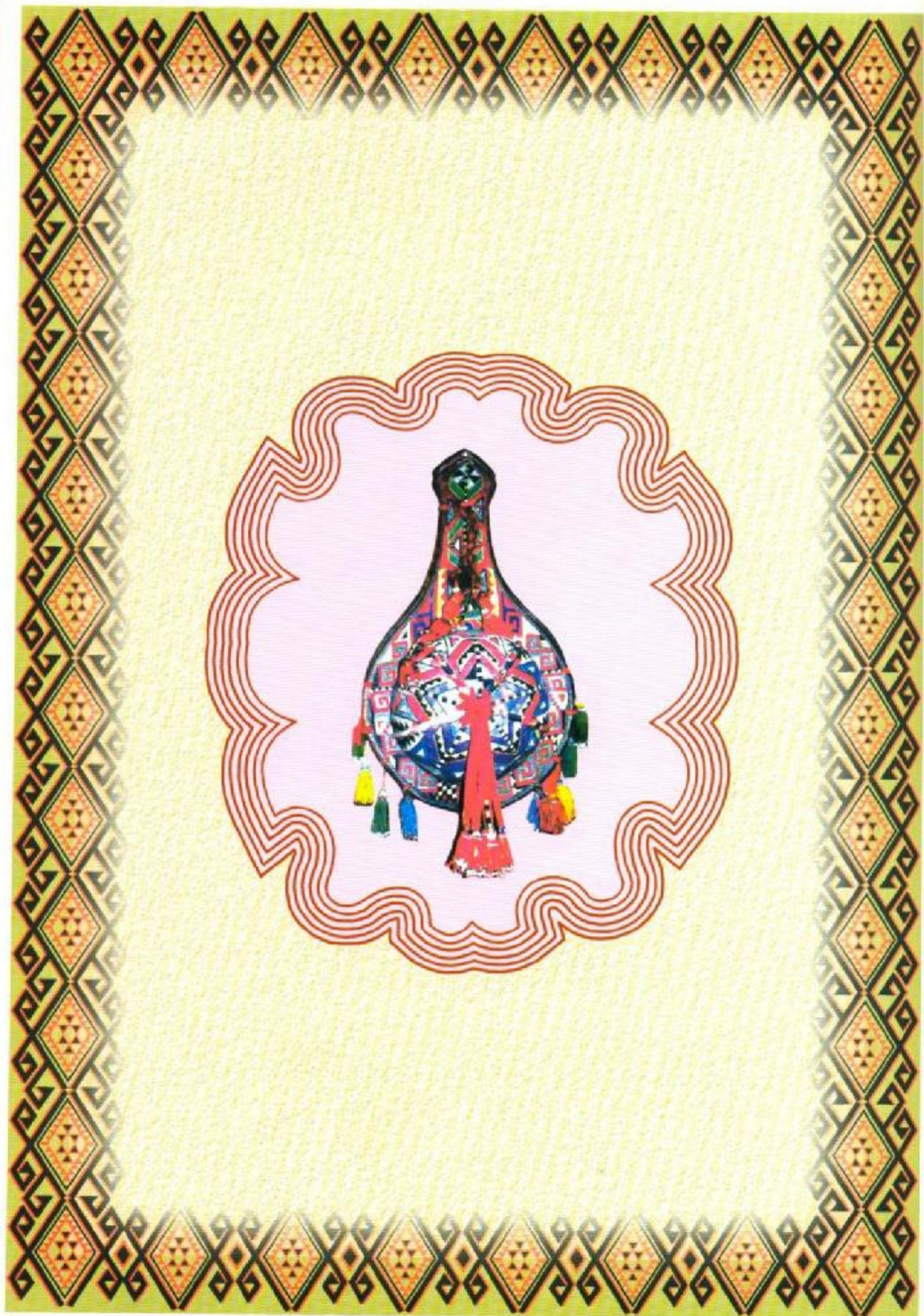
11-том

ШӘРИЯР

Жумабай жырау Базаров
варианты

Жазып алған: Қырықбай Байниязов
(1980-жыл)

Әне өткен заманда, заманның өткен шағында, Улыкманнның хадал ұағында, Хандәрья бойында Зәрепше хан болды, яшы он алтыда бақ берди, хәзирети алтын тах берди, бир зайпа билән өмир сүрди, ондын нышан көрмеді. Ондын болмаса мундын деп, кулласы кәлам, тоқкыз зайпа бирлән өмир сүрди. Шул тоқкыз нашардан жерге инга деп түскен нәрестеге нәзери түшмей кетти. Анда патша ойланды: – Ұа, дарийх, тахты курсын, нетейин, тахсыз-ак кетейин, улсыз-кызсыз бенденін жыйганы талау дер еди, кейни ойран дер еди, ели-халқымнан, тажы-тахтымнан кешейин, башыма гулла кийейин, колыма хаса алайын, хаққа тәуекел кылайын, хәзирети Бәйтуллаға хажы тауап стейин, яратқан кәдир алладан бир перзент нийет стейин, – дийип, тахтыны талақ стип, юртыны ташлап, башыға гулла кийди, колыға хаса алды, шийдилла тартты, ярым акшам ұактында хуу-хақ дийип, патша, әне, юртынан шығып кете берди. Кетип баратқан йеринде патша кыял етті: – Әй, яратқан керим, я, яратқан жәлил! Дағ бөрисиз бола ма, ел урысыз бола ма, елде яқшы бар ма, я мендей сайыл бар ма, сыртымнан айтысып отырған халқым бар ма? Яқшы айта ма, яман айта ма, калың елди аралап өтейин, садаға башым кетейин, – деп көп қышлаулықтың үстинен келди.

Гүрең отқан ел еди, ярым акшамырактан соң еди. Көп елаттың ишинен бир ақ отаудан жылтылдап ушқын шыға береди. Шул яқтыны көргенде ене патша ойланды: – Хәй-хәй, яратқан керим алла, ярым акшамда ким отырармыш. Яда улығ отырармыш, яда долығ отырармыш, бул отырған уғрымекен, долығмекен, улығмекен, – дийип, аяғыны басып аңлап, кулағыны асып тыңлап, кем-кемнен үйге жақынлап, ақ жабығын көтерип, патша көзин салып қарады. Үйге үңилип қараса, үш жанан қыз отыр, бири-биринен зыяда. Алды он тоқкызға келген, кейни он еттиге келген, үш жанан қыз отыр екен. Қызлар мәсләхәт кеңестин үстинде отыр екен. «Ғарры қыздың яр дәрти бар» деген нақыл әне шуннан қалған екен. Бири-бирине шарық ийгирип, пилте бурып көмекке келип отыр екен. Әне сондағы сөзи бул екен.

Үлкен қыз отырып:

– Бизин елдин патшасы тахтыны талақ стип, юртыны ойран етип, юрттан шығып кетмишдир. Әне оның ерине бизди айттырып алса, ак некамызды қыйса, қосылып дәуран сүрсе, тоқкыз қатынды да хызметке берсе, әлгиме бир арпаның дәнин салса, қырық мың ат, қырық мың адамға азық-ауқат өндирип берер едим, – депти.

Анда турып ортаншысы айтты:

– Әй, ақылы зайыл патша деди. Анын ерине бизни айттырып алса, гүзары бизиң үстимизден болса, ак некамызды қыйса, қосылып дәуран сүрсе, әлгиме бир пилланың жипегин салса, қырық мың ат, қырық мың адамға шады-шәмен дүзетип берер едим-ғо, – деди.

Анда турып ең генже қызы айтты:

– Еккиңиз хәм ақылысыз екенсиз-ғо деди. Ханның дәрти кулмеди, ханның дәрти зермеди? Таң сәхәр ұакты болғанда, кожайа Қызыр Илястың колыма салған еки курмасы мәкириу болып кетпесе, бизни патша айттырып алса, ак некамызды қыйса, қосылып дәуран сүрсе, тоқкыз қатынын хызметке берсе, я хуу андун, я хуу мундун, я қараман, я суудун, алтыннан айдары, гүмистен тулымы бар бир ул, бир қыз тууып берер едим, – деди.

Шул ұактында патша ұакты шәндан хош болды.

– Әй, яратқан көрим Алла! Мурадым хасыл, зияратым кабыл екен-ғо, хәр ким ешигинен қырық кәдем йол йүрсе мүсәпир ермиш деген. Әне, усы ерден қайтайын, хәзирети бәргәма йетейин. Буларға жаушы жиберип, бахтымды сынап көрейин, яшым елди алтыға келгенде, ендиги қалған өмирде әне шуннан болған перзентти қолтығыма ғана қысайын, бағрыма ғана басайын, перзентимди алып әлгиме, зайпамды ертип кейниме, ендиги қалған өмирде хәзирети бәйтилла йолында сайыл болып өтейин, хәзирети бәйтилге хажы тауап стейин, перзентимниң өмирин сорап ғана өтейин.

Әне шу ерден ғырра айланды, тилектиң кабыл ұактында патша минди алтын таққа, алпыс еки хәмелдар, отыз еки мәхирдар, ханға мәхрем болғанлар, қазы орда көлендер, Омардың орнында турып, азанғы сәлем ұактында ханға сәлем бермеге жетип келди. Бәршасы ханның йүзине қарады. Күндегидей емес, ханның йүзи яқины қусады. Әлиппам әлги кәүсинде, қол қаусырып нәзинде, хызметке таяр болып, бәршасына патшалық отырын дийип, имла келтирди. Әне оннан соң патша отырып сөйледи, мәсләхәтин, кеңесин ортаға салып жиберди.

– Көрип келген ишим бар. Хәу, нәўжуған ғошшақлар, бул мәсләхәтиме кулақ сал! Бизин елде Әлибай, Сарыбай, Дәнебай ермиш дер еди. Үшеуи теңдей бай еди. Олардың улдан гиясы жоқ, бир-бирден қызы бар еди. Әне шуна жаушылықка барғандай, бир дизесин куда қылып, бир дизесин күйеу

кылып, гәптин мәнисин келтирип, камырдан кыл тарткандай жәбтин жүдә келтирип, кыздың үше-үйн хәм айттырып бизге алып бергендей куу тилли, гәпке шебер бизин елде канындай көмлетар бар еди? — деди.

Шул уактында ханның оң жағындағы мөреми, сөзге аса шебери Томан уәзир дер еди. Кол каусырып, орнынан турып, патшаға:

— Ләббай, тақсыр, бизден шебер бенден жок, тебледеги бедеуден бир арғымак сайлап берсен, бөктериүди бәлент койсаң, әне бәргеден атландырсаң, кайта-кайта барып келермен — деди.

Хан алдынан Томан уәзирдин секилине карасаң, ханан шыккан жаушыға жаңа уксап турыпты. Бәлербегти, найыптан, патшадан алған соң жууапты, аттың башын буралды, гүзар жолға салады. Гәхи йорд, гәхи йүриш, он еки мукамға дөндирип, пырағын оттай сөндирип, жаршы екенин билдирип, айтып аузымды жумдырып, ескен самал тынғанша, атланғаннан соң патшадан, үш теңлес байдың елине ат камшылап келип тур, әйне песин мезгилде үш теңлес байдың есигине кырык кадем жақын келип тур.

Сарыбай байдың үйине келип, зәңгисине ширенип, бөктериүге сүйенип, шалкайып турған кушайды. Хандан келген яушымыз деп, үш байдың кызын теңдей айттырып, не деп шауқым салып тур:

— Атлар шаптым кыядаш,
Көзден ағар татлы яш,
Ак боз үйдин ишинде,
Бар болсаң жандар, хабарлаш.
Тау-таушыман, таушыман,
Кусымны салған аушыман,
Улдай хәм көрген кызына,
Патшадан келген яушыман.
Ержеткенде улыңды,
Үйлендирмек парызды,
Ержете койса кызыңыз,
Анын еңсесин ағартып,
Катарына кошмаклық,
Ата-анаға парызды,
Бул ишлерди етмеклик,
Яда бизден, я сизден калған емес,
Бурынғы өткен ата бабадан,
Мийрас калған жол екен.
Жауластырмак яушыдан,
Елестирмек елшиден,
Еллесерлерге келгенмен,
Екки мөмин саудасын,
Еплемеге келгенмен,
Сизлер сауыт, биз уста,
Сеплемеге келгенмен.

Садак толы сары ок,
Кадалды бизге, кайтмак йок,
Патшадан келген яушыға,
Әжел етмей, өлмек йок,
Ауыз айгак, тил тайгак,
Тиймесин тилдиң бир ушы,
Жаушылыкка келгеним,
Бул да патшаның күши,
Үш те бирдей кызыңды,
Хан айттырды, бай аға.
Бул сөзимнин мәнисин,
Жарылкаушы бир алла,
Бағ ишинде кызыл гүл,
Сайрар шөменде бүлбил,
Айтып болдым арзымды,
Гәхий бергил кызыңды,
Гәхий берме кызыңды,
Сайыпқыран бай аға,
Ықтыярың, өзін бил!
Сийсери шығар өл гөшим,
Он сери келер бул басым,
Кабыл болсын көз яшым,
Гә ярылка, гә карға,
Ендигисин өзін бил,
Кыз атасы бай аға!

Әйне усы жерден жууап алып, кайта берген кушайды.

Ендиги гәпти үш теңлес байдан ешитин.

Сарыбайдың үйине Әлибай да келеди, Дәнебай да келеди. Үш теңдей бай турып мәсләхәт кура береди. Ең үлкени Сарыбай еки инисине карап:

— Көзимнин аклы-карасындай жалғыз кызым еди. Муны патшаның тоқкыз катынының үстине бергенше, кулга, шапанға, шорыкка бергеним якшырақ емес пе?

Анда турып Әлибай:

— Әй, аға! — деди. — Хан кызыңызды айттырса, ханға берсен кызыңды, хан сыйлайды башыңды, хан атасы атын көтерсен, әдалатлы бәргәда жүрсен, камка тонын кийсен, саған оннан артык өлим керек еди? — деди.

Ең кишкентайы тентегирек Дәнебай дер еди. Ушып түргелди де, еки ағасынын ауызбиршиликсиз екенин билип, еки ағасына хабарласпай-ак, отауға келеди. Кызлардын үшеуин жәмлеп, ашыуа шыдамай, кызларды айдап келе береди. Әдалатлы бәргәға, хан отырған сарайға айдап келди үшеуин, төрезиманды шақырды. Ханға мәлим етеди. Төрезиниң бир жағына кызларды салып, екинши жағына зер салып, алтынға башын теңгерип, бәтшағардын баласы алды-артына қарамай, кызлардын үшеуин де патшаға береғалды.

Әне ендиги хабарды патшалыктан ешитин. Қызлардың үшеуіне үш отауды курғызды. Бірін-біріне көрсетпей, отауларға киргизди. Патша турып ойланды:

– Ели-халықтың ата-анасы болсам, аққан суудың сағасы болсам, өз балаларыма өзим қол салсам, таңла мәшшер күнінде бір алланың әлдинде не деп жууап беремен? Бул дүньядан бийнауа, бийнышан кетип баратырман, ақыретке иймансыз барсам, халым нешик болар екен? Қой, бул шегімди қойып, көңлімди хакка салайын, ярым ақшамда қызлар отырған отауға қалендер болып барайын. Жан да ауыздан шығады, лебиз де ауыздан шағады, уәдесінде бармекен, ықыраында йокмекен, кешегі айтқан сөзлерин бирим-бирим сорайын, уәдесини йутқанға биймөлел жууап берейин. Уәдесини йутмағанға қосылып дәуран сүрейин, ендиги қалған өмирде шуннан болған перзентти қолыма алып сүйейин деп, башыға ғұлла, эғнигә мәлла, қолыға хаса, эғнигә көлбарын салды. Қалендер сыпатында болды. Хуу-хақ дейип йолға шықты. Қызлар отырған отаудың алдына келди. Әуелха үлкен қыз отырған отауға келип:

– Хә-хә, уәдеде опа бар ма? – деди.

Үлкен қыз отырып:

– Уәде деген не? Опа деген не? – деп сорады.

Әне патша айтады:

– Ақылы зайыл патша демедиң бе? Гүзары бизиң үстимизден болса, айттырып бизни алса, ақ некамызды қыйса, қосылып дәуран сүрсе, тоққыз қатынын хызметке берсе, бир арпаның дәнин әлгиме салса, қырық мың ат, қырық мың адамға азық-ауқат өндирип берер едим, демедиң бе? – деди.

Анда қыз отырып патшаға жууап кайтарды:

– Патшалықтың башында қырық кишиниң ақылы болар ермиш, деп еди. Әлесе сизин башыңызға бир кишинин хәм ақылы йок екен-ғо, – деди.

Шул уақгында патшалық:

– Хә, өнеге, заңғар! – деди.

Анда қыз не деди:

Әй, патшайым, аш-арықтың үйи болса, еркеги талап, дийқаншылық қылса, еки дәсте арпа қырманға салса, аны түйеклеп алса, қабынын хәм түби йыртық болса, қаптан шашылып қырманда қалса, аны аспанда ушып жүрген пошша көрсе, ерге түшип, бир дана арпаны тамағына салса, тамағы мәрүар таппай, тағы бир қырманға кетермеді, таксыр, – деди.

Патша сөзден утылды. Қызға биймөлел жууап берип, ортаншы үйге келди.

– Хәу-хәу, ярым, – деди. Уәдеде опа барма? – деди.

Анда турып қыз:

– Уәде деген не, опа деген не? – деди.

Анда патша айтты:

– Хау, заңғар, айтпадын ба: – Патша бизди айттырып алса, ақ некамызды қыйса, қосылып дәуран сүрсе, әлгиме пилланың жипегин салса, қырық мың ат, қырық мың адамға шәмен өндирип берер едим, – демедиңиз бе?

Анда қыз турып айтты:

– Хау, патшада қырық кишиниң ақылы болар ермиш деп еди, әлесе сизде бир сәбийдин де ақылы жоқ екенғо! Ери талапкер, қатыны шебер болса, талап етип жүрип дизеси жыртылып келсе, өне оған шаппаттай жамау салса, бир пилланың жипегин шыйратса, ийненин көзинен өткерсе, жамаудың бир шетинен дизип тартса, екинши жағына жетпей қалса, ол нешик болар екен, патшайым? – деди.

Анда патшаның қәхәри келди. Сөзден утылды. Қызға қарап турып: ошағының басы пәс, ели-халқы әбден пәс екен, мешит-қәуими менен әбден пәс екен, муны журттан шығаруу керек екен деп, ортаншы қызды ақ отауы менен шығарып көширди. Хә андын соң кишкене қыз отырған үйдин алдына келип:

– Хәй-хәй, ярым, уәдеде опа бар ма? – деди.

Әне қыз отырып ойланып қалды. Ойласарға, кенесерге еки апасы жоқ. Қызға қыял пайда болды. «Жан да ауыздан, лебиз де ауыздан да шығады» деген, бүгін лебимизди жутсам, таңла мәшшерде хак урады дермиш, кел, көңилимди хакка берейин, лебиз-ықрарымды жутпайын, деген қыял пайда болды. Көңлин хакка берди:

– Уәде ықраында, лебиз қараында, – деди.

Шул уақта патша үйге кирди, дал мойынға қол салды, анық әшийрет болды. Хак некасын қыйдырды, екиси қосылып, сәккиз ай он күн арадан өтті. Әне, қызға алты ай он күнлик хәмиле бойына пайда болып пәтти. Арадан сәккиз ай он күн өтті. Әне, патша қыял етті:

— Әй, яратқан алла, я яратқан керим! Жасым нешеге жеткенше, елли алтыдан өткенше шырлаған нәрестенің сестин ешиткен жок едим, көзім көрген жок еди. Шуннан перзентим бола кетсе, жерге шырлап ене кетсе, бийтакат болағаламан ба? Я жүрегим жарылып өлеғаламан ба? Дағыстанға шығайын, сонар аұлап, шикарға шығып кетейин, сонар аұлап өтейин. Хәр ким изимнен барса, я уллы, я кызды болдың деп сүйинши сора, өне шул бендеге алты айлык халқымды, алтын тахтымды өне шуна инам етейин. Садақа башым кетейин, зайпам бирлән перзентимнің кольнан ушлап бийабан шөлде сайыл болып өтейин. Өне, кәәбаға хажы тауып өтейин, — деди. Хәмелдарға хабар берди. Каршыға-сункар көтерди, кырык кәлпе ертеди. Шикарға шығар уақтында тоқкыз зайпаның үстине алғаны, қағып төгіп салғаны, Дөнебайдың кызы еди, атын Гүлшара ханым дер еди. Шул хабарды ешитип, өрре турды орнын, сәккиз ай, он күнлик хәмиласы бойында, нәубәхәр йыглап, атының танабын ушлап:

— Кәне, бизди ташлап жанған оттың ишине, сиз көйерден көйерлерге барасыз мен нашарды из жолына зар етип? Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним, перзентинди өз көзің менен көрип кет, — деп жылап турған кұсайды:

— Мен жылайман бир аллага зар-зар.
Не әйлесе бир алланың ерки бар,
Сиз кайерден кайерлерге атландын,
Айтқанымды етсен кетпе сүйгеним.

Бул башымда барды мениң кайғы-дәрт,
Бизлер жүрмиз сизди жалғыз костар деп,
Бизди таслап сиз кайерге барарсыз,
Биз нашарды из жолына зар етип.

Токкыз катын, билсен, бизге күндести,
Тыңда, күним енди калай өтеди?
Токкызына ташлап кетпе, сүйгеним,
Токкыз катын, билсен, бизге күндести.

Күндеслик етерлер шийрин жаныма,
Сен каларсаң бир кашыкдек каныма,
Адам жокдур ара турар жаныма,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним.

Бул бойымда алты айлык хәмиле бар,
Бир алладан баска мениң кимим бар,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним,
Ашымда ағам жок, кейнимде иним.

Изимнен болған жок жалғыз бир синдим,
Бизди ташлап сиз кайерге барарсыз,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним,
Бир аяғым гөрде, бир аяғым жерде,

Мен отырман еки жолдың үстінде,
Бизди таслап жанған оттың ишине,

— деп жылай берди Гүлшара.

Өне ендиги хабарды ешитсен, патшадан ешит.

Анда патша Гүлшараға қарап:

— Әй занғар! «Бермесе бесиктегини алады, курамаса курақтағыны алады» деген. Токкызы тууды не, сен туудың не, атланбастан бурын айтсаң аузың кайда жүр еди? Сениң хаслың қатынды, сабап-сабап шығара берсе отынды.

Усы гәпти айтып болып патша Гүлшараның арқасына бир еки камшы урып, кете бердиго шикарға шығып. Зар-зар жылап кала берди Гүлшара. Қозғалмай орнында турып, я үйге сыймайды, я дүзге сыймайды.

Өне, ендиги хабарды патшадан ешитин. Қырык кәлпеси қасында, алғыр лашын қолында, тазы ертип сонына, каладан шығып баратырса, кең, базаршы көп қатнаған жол еди. Қопырап атырған жол

Кайерлерден кайсы жерге барарсан,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним.

Жыкпаймекен сиздей ханның қаласын,
Өлтирерлер арзыу тапқан баласын,
Қан жылатар мендей бахты қарасын,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним.

Перзент дейди адамзаттың мийүеси,
Бийперзенттин ким болады ийеси,
Қан жылап тур мендей бахтықарасы,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним.

Перзентинди көзің менен көрип кет,
Башымнан таймағай мениң дәураным,
Кетпегей диземнен мениң дәрманым,
Перзент еди сениң жалғыз әрманың,
Перзентинди көзің менен көрип кет.

Гүлшара дер, мен жылайман зар-зар,
Не әйлесе бир алланың ерки бар,
Сизден башка мен нашардың кимим бар,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним.

Ташлап кетпе тоқкыз күндес әлгине,
Толғатқанда карамайды еркиме,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним,
Перзентинди көзің менен көрип кет.

Енди кетсең өне сизге перзент жок,
Токкыз катын перзентине көңли жок,
Қайтып келсең тап сизге перзент жок,
Айтқанымды етсен, кетпе сүйгеним,

еди. Сол жолдың үстінде буўдақ-буўдақ бир шанғыт көринди. Мына шаң не шаң деп шанға қараса, бир мама. Ол қандай мама, қарасаң шундай мама.

Топпығанасы тозған, арқағанасы қозған, еки дизеси қулағынан озған, еки көзи мәштей, тула бойы тастай, ошақ басына сыймаған, келин қолында турмаған, елатына сыймаған, мақаў кемпир, пес кемпир тайяр болды алдынан. Өне, патша сәлемин берди. Мама сәлемин әлик алады. Сәлемнен соң патша мамаға қарап:

— Әй, мама, қайдан келерсең?

— Жеримди сорағанша, баратырған жеримди сорамайсаң?

— Ха, мама, жол болсын? Қайда барарсаң?

— Әй, балам, немди сорайсаң, мен Хандәре бойындағы Зәрепше ханның елине баратырман.

— Хә, мама, онда не хызмет?

— Әй, балам! Ол ша тоққыз зайпаның үстине бир нашар алмыштыр, алты айлық хәмиле пайда болмыштур. Патша шикарға я атланысқа кетсе, я шикарда көп егленсе, ол нашар толғатып туўағойса, я өзине, я боласына зыян етеғоя ма, соған көзқулақ болайын, оты болса жағайын, күли болса алайын, хызметинде болайын деп, хызметкерликке келатырған аппақ мамам, — деди.

Шул ўақта патша: — Бәрекелла, мама, дәртиме дәрман екенғо, көзиме рәўшан екенғо, мийрибан анам екенғо, кәәбам екенғо, — деп қолын қалтасына салды, бир қысым қызыл тилла алды, кемпирдің қолына салды. Мөрлеп хат берди, қалаға киргизсин деген хәким берди, қорқпасаң сыбырлайсаң ба, деген, ўәзирде ықтыяр жоқ ханнан хәким болса, деген. Кемпир қарап жүрип кете берди. Өз баллары салған гөне кәсекликти аралап кетип баратырса, Гүлшараның көзинде алтмыш қатра яшы, жерге сыймай тур еле. Мама Гүлшараға көринис берип, алдынан өтті. Анда турып Гүлшара көрип:

— Әй, мама, қайдан келесен, қайда барарсаң? Өмирим туўып сендей әжайып мама көрген емеспен, бир әжайып мама көрген емеспен, биз бенен хабарлаш, — деди.

Анда мама айтты:

— Я, шырағым, немди сорайсаң, бизди хан Зәрепше жибердиғо, тоққыз ханымның үстине алған бир нашарым бар еди. Аның сәгиз ай он күни толды. Шуна көз бол, отын жақ, күлин ал, хызметинде бол, деп еди, Гүлшараға кет деп еди.

— Бәрекелла, мама, дәртиме дәрман, бирубар әмдем екенсенғо. Өне, шу излегениң биз, — деди.

Маманың қолынан ушлады, ақ отаўға башлады, төсек таслап астына, кәпиренге отырғызды, шайнан жедирди, арадан жети күн өтті, тоққыз қатынның қулағына жетти. Жети жылдан бетер болып кетти, есигиндеги Шырўан шорыға хәким етті:

— Со ана наймыттың үйинде бир мама бар деп ешиттим. Соны ғана алып кел, — деди.

Өне, Шырўан шоры барып маманы алып келтирди, анда турып зайпалар мамаға қарап:

— Әй, мама, нағып жүрсен ол ешикте, — деди.

Анда мама айтты:

— Ұай, балларым! Мени хан жиберди, Гүлшараға жет, деди, хызметини ет, деди. Сол ушын жүрмен мен, — деди.

Анда қатынлар айтты:

— Енди барсаң сол ешикке, еки көзинди ояман, қорғасын қуяман, ағзына ыссы қорамта қуяман, енди қайтып бармайсаң, — деди.

Анда мама айтты:

— Не гүнам болды, балларым, — деди.

— Гүнаң сол, бизлер менен боласаң, — деди. — Бизлердің айтқанымызды қыласаң. Егерде айтқанымызды турсаң, қолымда өлеғойсаң, ақ жаўып, ақ кепинлеп, үстине алтын гүмбезден белги етемен. Егер өлмей жүрсен, төрден орның бар, қос қоллап қолына суў қуйып, өзим пәрмана боламан, — деди-ғо.

Анда мама айтты:

— Әй, балларым! Бундай гәпти улы-қызымнан ешиткеним жоқ, сенлерден ешиттим. Мен биреудің атқан кесеги, тийсем тийди, тиймесе өз жөнине кете беремен. Хаў, сенлер не айтсаңлар, соны етемен, — деди.мама.

Анда турып қатынлар айтты:

— Әй, мама! Кешеги болған үйиндеги қатын еки қат, айы күни питип тур, қәне соны не қыласаң? Егер баласы бола кетсе, көз көрместей етесең, өкпе-жүрегін суўырып, емге алып бересең, мама қалай көресең?

— Бәрекелла, шырағым, оның бир әмели бар, парсы тилинде ийтти сақ дер еди, бир сақтың көзи ашылмаған баласы болсын, бир көзи ашылмаған пышықтың баласы болсын, толғатқан күни тайын етип қолыма әпкеп бериң. Сизден хәм, бизден хәм көрмейди, гүнаны мойнына жүклеп қояман. Өне, қалай көресең балларым? — деди.

Енди патшалыкка несийе емес, нак астыртын хабар алдырды. Кыс токсанның ишинде, жерде ашпак кар еди. Еки харам таптырды, тайын етип койдырды. Сол сууыктын ишинде, таннын алды болганда, Гүлшарадай нашарға толғақ пайда болады. Өзиннен бөтен жандар жок, Бийпатма деп жылады, есиктен төрге аўнады, толғақ катты кысады, керегеден асылып шырлап турған кусайды. Наумит өлгир тоқкызы, ешиткеннен кейин дауысты, шетке алып маманы, қолына еки харамды береді. Қора аңлыған көпектей аңлып тур еди. Өне, тоқкыз катынның күндеслигине қара, қәне, патшаның катыны қәйтпип ул тууар екен деп, үйдің артын ашып жибереді, және шақақласып күледі. Майдандағы қарлы борасынды үйге қамап тур еди. Шамал етине бийжай тийгеннен соң, толғақ қанша катты болса да, бұрылып артына қарап, жабықтан қарап турған катындарға жалынып, Гүлшара тоқкыз катынға қарап не деп тур:

– Мен жылайман өз халыма зар-зар,
Нәйлесе де бир алланың ерки бар,
Көзгененнен мендей нашар айлансын,
Ишкериге келиң, жаным апалар.

Толғақ тутты бийжай өне тәнимнен,
Енди үмит үздим шийрин жанымнан,

Жүзлериннен мендей нашар айлансын,
Ишкериге келиң, жаным апалар.

Келип тартын, апа, мениң белимнен,
Ақ жабықтан неге күлип қарайсаң,
Үйдің артын ашып нени сорайсаң,
Жаманлықтың түбин не деп ойлайсаң,
Үйдің артын жабың, жаным апалар.

Өне булардың үйге кирмесин биледи, жаны көзге көринди, өлерин анық биледи. Мунажат етип алаға, жүзин бұрып кублаға, толғақ үстінде шырлап, және не деп жалбарынды өткенлерге:

– Қырық шилледе мен отырып жылайман.
Муралымды бир алладан сорайман,
Сәхәр уақта құрма берген бабажан,
Нашар пийри бар болсаң патма,
Жок сөзимде хешбир хата,
Айше-Зәуре өли емес, тирилер,
Сенлер болың ол халыма хабардар,
Жакын жерде жокдур еллерим мениң,
Отларға жанып тур минекей тәним,
Ата-анам бир көрмеге интизар,
Усыннан өлмегим сизлерге мәлим.
Мына шамал бийжай урды тәниме,
Не гүнайым болды, апа, сизлерге,
Рәхим етинлер жалғыз жаныма,
Үйдің артын жабың тоқкыз гөнимлер,
Ашымда ағам жок изимде иним,
Өзимнен соңыра болған жок синдим,
Он жетиде өширдиндер түгиним,
Ишкериге келиң, жаным апалар.
Қурған мениң сығаламаң сыртымнан,
Айнанайын, апа, сениң атыңнан,
Көп карамаң сирә мениң сыртымнан,
Ишкериге кириң, жаным апалар.
Бүйте берсең жықтың ханның қаласын,
Өлтирерсең арзыу тапқан баласын,
Қан жылатпаң мендей бахтықарасын,
Ишкериге келиң, жаным апалар.
Мен туғаным сенлер туған емес пе,
Мениң қозым сениң тотың емес пе,
Мениң гүлим сениң гүлиң емес пе,
Ишкериге кириң, жаным апалар.
Бир аяғым гөрде, бир аяқ жерде,
Мен отырман еки жолдың үстінде,
Егер өлсем, бизге рәхәт мәхшерде.

Бәршемизди халық әйлеген бирубар,
Не гүнайым болды мениң, хақ жаббар,
Я болмаса мен нашардың жанын аң,
Я болмаса еки жанымды бирге бер.
Жылай берди толғақ үсти гүл нашар,
Болғай-дә халынан жаббар хабардар,
Қанша жылап турса да,
Таяр екен үште бирдей еренлер.
Өне, қосылып үйге киргенлер,
Әйше-Зәуре еренлер,
Патма пийрим дегенлер,
Тилегин Алла береді,
Шамал оңынан енеді,
Ишкериге енгенлер,
Әйше-Зәуре, Патма яңлы пирлері,
Толғатып турған нашарға,
Өне, қууат береді.
Бергени қууат емес пе,
Әйше менен Зәүреси,
Белинен тарақ алады,
Патма яңлы еренлер,
Алла деп зикир салады,
Арба есикке, ай түнликке келеді,
Толғақ жөнди биледи,
Пирден мәдат болғансоң,
Нашарға қуда береді,
Жерге шырлап бир сәбий,
Ингә деп зибан береді,
Хәм базарлық болсын деп,
Және нашар енеді,
Алтыннан айдар, гүмис тулымлы,
Еки рәушан тоты,
Жерге шырлап енеді.
Шырқыраған зибанды,

Мәстан мама ешитип,
 Үйге атып киреди,
 Былғасып атқан балларға,
 Өне, көзи түседі.
 Қолындағы еки харамды,
 Орнына ғана қояды,

Астынан тартып алады,
 Қолына алған балларды,
 Митқаллы бөзге орады,
 Жас босанған Гүлшара,
 Ес-ақылдан айрылғансоң,
 Бийшара, аңбай қалады.

Наұмит өлгір маманың бұл исине қарасаң, еки рәушан тотыны майданға алып шығады. Қыс тоқсандағы сууық күни нешше жылдан бери суу жатқан хәуизден барып еки үки ояды. Сол үките еки рәушан тотыны сууға тартып урады. Сол ұақлары тоққыз қатын шады-қоррам, мәс болып күледі. Тоққыз қатын мәстанды гәзекме-гәзек көтерип, топтай қақшып, бир-бирине ойын етеді.

Ендиги гәпти жас босанған Гүлшарадан ешит. Көп ұақыт жатты, арадан бир нешше ұақыт өтті. Есин жыйнап, көзин ашты. Орнынан турып, әтирапқа қараса, әжептәуір бир нәрсени көреді, ыңырсып жатқан пышық, ийт баласын көреді. Соннан кейін:

– Хей, куда! Бенденди алдасаң, жаман алдар екенсең. Жаңа шырлаған сәбий еди, енди не бәле көринди, ыңырсыған ийттиң, пышықтың баласы ма? – деп жылады. Өне, алладан истанат сорады:

– Әй, яратқан Алла! Не пейлимнен таптым, – деп есикти қаусырды хәм түңдикти жапты, үйдиң артын да қаусырды. Ол төсегин салады, жастықты мәккем қояды, мақпалдан көрпе алады, күшикти алып оң жаққа, пышықты алып шеп жаққа, сол көрпени жамылып, үшеуи бирдей ғамылып, Гүлшараның бағры даш, көзинде алтмыш қатра яш, көзи уйқыда, көкиреги ояу үшеуи жатқан жерде.

Әне, гәп тураберсин бу ерде, ендиги хабарды ешитиң тоққыз қатыннан.

– Әй, мама! Пал, қурра ташлау келмей ме қолыңнан, я тап соны, – деди.

Сонда мама сөйледі:

– Әй, балаларым, бәри келеді қолымнан. Қәне, қарап тур, бир қурра ташлап көрейин, – деди.

Әне, мама бир қурра ташлады. Тоққыз қатынға қарап:

– Ұах, дарийх, балам, әлип пенен те келди. Хәзир патша елге кирип келди, дәрхал алдын ал, – деди.

Аптын аршаны аш, – деди. Сом алтынға бөленип, бар липаны кий, – деди. Гәпке шебер биреуиң алдын баслап бар, – деди. Өзи узын, бойы зоррығырақ алдында, бықыны жууан, келте бақай, мәнтир-сек, отырғанда бултаңлап, түргелгенде шонтаңлап, макул изине ер, – деди, айтқаныма жүр, – деди. Ярының тапқан баласына сүйинши сорап, айт, – деди. Көп ирқилме балларым, тез изине қайт, – деди, ийт, пышығын айт, – деди.

Әне шуннан кейін қатынлар орнынан өрре турады, алтын арша ашады, хасыл липа киймин, ал ийinine салады. Хасыл тасты асынып, рәуан жолға болады, бәлент көше, пәс көше, ханлар турар тар көше, хан есиги датқа жай, тар қапылы кең сарай, сол қапыға барғанда, сарайдан арман турғанда, шок қара көринди. Сол қараға қараса, хан Зәрепшени көреді. Қатынлардың басына муздай суу қуйған янды иши ғым ете қалады. Жылауды көп айтқаны алдына шыға қалады. Әне қатынлар сүйинши сорап не деп турған қусайды:

– Бизлер келдик өне сизди көрмеге,
 Көрип сизге және сәлем бермеге,
 Сүйинши сораймыз, аман келдің бе,
 Не берсең де бола берер бизлерге.
 Әжел жетпей пайманамыз толыпты,
 Әжайып бизлерге перзент берипти,
 Көргенимди бир-бир баян етейин,
 Бундай перзент бурын хеш ким көрмегпти.
 Тоққыз қатын ол үстине сүйгениң,
 Сүйип көңил бергениң,
 Тапқаны харам баласы,
 Көргеним ийттиң баласы,
 Бер сүйинши дәдеси.
 Бизлер ийттиң енеси,
 Патшам, болыпсан перзентли,
 Башыңда қайғы-ғұлпетли.
 Үстимизге алғаның,

Тапқаны ийттиң баласы,
 Көргеним пышық баласы,
 Бер сүйинши бизлерге,
 Болыпсан пышықтың дәдеси,
 Бизлер пышықтың енеси,
 Ал сүйинши сорамақ,
 Бизге мүнәсип болды.
 Дәртим кетти дәртке уласып,
 Ялған емес, өне, көриң сорасып,
 Ялған болса шу гәпим,
 Тутам мойным қылша жок,
 Әгер ялған болағойса,
 Хәрне етип өлтирсең,
 Сайыпқыран патшайым,
 Ықтыяр өзін билерсең,
 Әне турған өзимди,
 Тамам еттим сөзимди.

Андын соң, өне, патша не болганын билмеди. Жер жарылмады, патша жерге кирмеди, ишине деми сыймады, аттан жерге түседі, тоққызына жуап береді. Қасына келген белгерге ишарат ишке етеді. Ақ сарайға киреди, бір мәсләхәтқа келеді. Хәм уғлы инсаниан ийт, пышық туұды деген сөзди ешиткен инсан жок, я китапта, я ўажыпта болған емес. Буннан нара тартсам, жәллат тайын болар, өлтирмеге қайым болар деп, ақылына жуўырды. Ешиткен тең болмас көрген көз бенен, әрманлы кетип өлмесин, өз көзим менен көрейин, жатқан үйине кирейин, өз аўзынан сорап көрейин, — деди патша.

Өне қаранғы түшкен ўақтында сапар кетип Гүлшараның үстине қәдем ташлап, ақ үйдін есипи көтерип, ергенегин ашады. Ишкериге өзи шамды жағады, көзин салып қарады, көзин салып қараса, көкиреги ояў, көзи уйқыда жатырған ханым Гүлшараның оң жағында күшиги, шеп жағында пышығы, жатыр еди бийхабар. Астына төсек салынған, үстине көрпе жабылған, бағры оттай ғамылған, алтмыш қатра көзде яш, оның бағры таш, жатырған Гүлшараға қарап хан Зәрепше: — Қәне не, — деп перзенттен хабар сорап тур:

— Тәбирен ериннен Гүлшара,
Сүйгениң келди Зәрепше,
Ағзыннан шыққан шәртине,
Қәне тапқан перзентиң?
Бизлер тахтың төреси,
Сизлер үйдін ийеси,
Қәне патша баласы?
Сорап турған атасы.
Бер хабарды бизлерге,
Көз жиберсем сизлерге,
Көринеди жанында,
Еки харам бизлерге,
Болыпсаң ийттиң анасы,
Тәбирен пышық көбасы.
Анда жатқан Гүлшара,
Көзин ашып қараса,
Зәрепше ханды көргенде,
Ата-анасын көргендей,
Туўысканы келгендей,
Көгиреги тығылып,
Көзден жасын төгеди,
Сөйлерге тили оралмай,
Қурған көңди тоқтамай,
Анда қарап патшаға,
Сөйлемеске шыдамай:
— Ассалаўма-әлейкум, бул башымның игасы,
Аман-есен бармедин, шул отаўдың игасы,
Айттым зарымды, питпеди,
Шықты ялғанға баласы,
Тоқкыз ай он күн көтерген,
Қайда кетти баласы?
Бузылды ханның қаласы,
Түсинесең бе сөзиме?
Көргеним харам баласы,
Қан жылап қалды изинде,
Бизлер киби анасы.
Түшесен бе, дәдеси?
Түшмеймисен, дәдеси?
Қан жылап тур анасы,
Ялған емес усы сөзим,
Мине отырған өзим,
Көрди мына көзим,
Инга деген зибаның,
Ешитти қурған қулағым,

Услатпадығой қолыма,
Түшесен бе, дәдеси,
Түшинбейсең бе, дәдеси?
Тутты толғақ тәнимнен,
Үздим үмит жанымнан,
Келмеди жандар қашыма,
Сығалап турды сыртымнан.
Жерге шырлап түскенде,
Инга деген зибаны,
Және изинен шырлады,
Анық көрдим екеўин,
Қурған есим аўғанды,
Еки рәўшан қозымның,
Түшесен бе, дәдеси?
Түшмейсең бе, дәдеси?
Есимди жыйнап қарасам,
Көзимди салып аңласам,
Көринеди көзиме,
Еки бирдей ол харам,
Түшесен бе, дәдеси?
Түшинбейсең бе, дәдеси?
Түшимде қурма бергенлер,
Ғайыптан келген еренлер,
Ялған емес бул сөзим,
Өне шулар көргенлер,
Улым менен қызымны,
Түшесен бе, дәдеси?
Түшинмейсең бе, дәдеси?
Қан жылады кейнинде,
Биздей бахты қарасы,
Қаршыға қуштың уясы,
Қайында болар уясы,
Қайында болар баласы,
Қайының башын жел қакса,
Қайғыда болар анасы,
Жерге тамар көз жасы,
Еки рәўшан тотымның,
Түшесен бе, дәдеси?
Түшинбейсең бе, дәдеси?
Ийтелги қуштын уясы,
Иллеўде болар баласы,
Иллеў түбин гүр алса,
Еңиреўде болар анасы,
Жерге тамар көз жасы.

Жылкышы кустың уясы,
 Жылгада болар баласы,
 Жылға үстін суу алса,
 Шыжа-пәрт болар анасы,
 Жерге тamar көз жасы,
 Улым менен кызымның,
 Түшесең бе, дәдеси?
 Түшинбейсең бе, дәдеси?
 Я тоққыздан болды ма?
 Я мәстаннан болды ма?
 Яки сууға атты ма?
 Яки кумға көмди ме?
 Инга деген зибаны,
 Кетпейди қурған кулактан,
 Еки рәушан козымның,
 Түшесең бе, дәдеси?
 Түшинбейсең бе, дәдеси?
 Ол қолыма алалмай,
 Емшегимди салып аузына,
 Ақ сүтімди бералмай,

Қан жылады анасы,
 Бауры қабап кәәбасы,
 Тыңла айтсам, дәдеси,
 Жети күн болсын мәулетім,
 Шырлағанды көргенім,
 Душман қолында,
 Әне, кетти перзентім,
 Яда сууда бола ма,
 Яда кумда бола ма,
 Бир белгисин тауып бер,
 Әгер тауып бермесен,
 Барлық гүнам мойнына,
 Бүгін халық алдында,
 Ертен уақтың алдында,
 Әгер тыңла сөзімди,
 Еки қолым жағаңда,
 Бир белгисин билмесен,
 Қурған башымның игасы,
 Игам, өзің билерсен,

– деп жылай берди Гүлшара. Не ислерине әмел жоқ, еки көзінен бөтенге күши жеткеннен басқа әмел жоқ, зар-зар жылап шалқасынан қулады. Әне, патша ойланып ақылына келеди. Я, Алла, бул не хал, мен көрген китапта я ұажыпта ұақыя болған емес, адам инсаниятынан ийт я пышық тууды деп. Тоққыз қатын, билсең, күндес, кешегі маманың да түри жүдә жаман көринип еди-ау. Кел, тахқа минейин, ақылғөй уламаны жыйнап, мәсләхәтлесип көрейин, көптен қоян қутылмас деген. Кәне, не айтар екен жақсылар деп, үйден шығып жөнәй берди бәргәга. Минди алтын тахтына, хабар салды араға, жасы үлкен, жасы киши жыйылып кирди сарайға. Хан отырып халыққа, жыйналған көпке қарап:

– Бизден кеткен ғайып бар. Қыз, ул дешеди, кәне, оны көрген-билген адамға ат-тон сарпай және оң жағымнан орын бар, халқымның тең жартысын сорайды, – деди.

Сол ұақлары Томан үәзирдин қатты кәхәри келип, ханға қарап:

– Әй, патшайым, сизде ақыл жоқ екен ғой, атын айтсаң, ким сизди алдамайды. Оның ерине ханнан житик бар десен, палдаман, китапғөй, қоррандоз, өне шулар биледи, анық айтса, жатқан жерин билсин, соннан соң, өне, сарпай бериледи.

Бул гәп хәмме отырғанларға және ханға мақул түседи. Ортадан бир жаршы табады, көшеге жар урады. Хан шақырығы бар, палдаман болсаң қалмайсаң, китапғөй де, қоррандоз да қалмайсаң, қырық түмен тилла, ат-тон сарпай аласаң, хан житигин табасаң, өне усы бүгіннен қалмайсаң, деген соң халық қарап қала ма, бәри келди жыйылып.

Әне, енди хабарды тоққыз қатыннан ешит. Отырып булар хаулықты:

– Хау, кеше хан Гүлшараны көрди, изи не болды, хан үлкен мәсләхәттин үстінде ме? Не гәп болды екен? Бизлер де кенес етейик. Мама, палдан, қуррадан билмейсең бе? Ханда үлкен кенес бар қусайдығой.

Анда мама турып:

– Хакыйкат, балам, билемен, – деди.

– Кәне, онда аш, – деди.

Анда кемпир қолтықтан қурра алып жерге үлеп атты, әлип, те келди қуррада. Кемпирдин иренки бузылды:

– Әй, балларым, бизлер қурыдық, – деди кемпир.

– Хә, о неге мама? – деди.

– Әй балларым, хан барлық алымларды жыйнапты, кең сарайға қамапты, палдаман пал ашып, китапғөй китап ашып, қоррандоз қурра ашып, өз халына болып атыр. Палдаманға келмейди, қоррандозға келмейди, китап ашқан моллаға, өне, баллар түседи. Ул-қыз тапқаны ырас екен, кәсенти тоққыз, хызметінде бири екен. Атқан ғарры мама екен, жатқан жери суу екен деп китапқа түшип тур. Әне, сенин хәм, мениң хәм күним кәреп, дәрхал липа кийиндер, бәргәга шакқан жетиндер, бириң болың шындауыл, қалғаның болың қарауыл, тар қапыны күтиндер, қойнына китабын салған бир молла келеғойса, еки қатын еки қолынан услап, биреуиң алдап, қалғаның арқасынан ийтерип, айланба қыйсық көшеде бир пинханы жайға апарып, молланы былай алда: – Таксыр, қайда барасаң, сизге

жол болсын, — де. Сонда айтар: — Ханның житиги бар екен, палдаман, коррандоз, китапгөйге хабар салды. Ханнан ат, тон, кырық түмен тилла аласаң, хан житигин тапсаң, деди. Китап жалған сөйлемес, келин балам, сол келип, өне, усы китапқа түсти, зайпасының тапканы ул менен кыз екен. Хәдийси тоқкыз, жоқ еткен ғарры мама екен, баллардың жатқан жери суу екен. Өне, соны айтып сарпай алмаға баратырман.

Анда қатынлар:

— Әй, мола! Ханнан өмирінде бир аласаң, бизлерден хәр жылы аласаң, және ақ отаудан орын беремен, пәр төшекте боласаң, бизлердің айтқанымызды қылсаң, патшалыққа билдирмей, аман-есен сақлайман. Кәне, қалай көресең?

Анда молла айтты:

— Кәне ондай бізге? Кәне сизлер не айтасыз? — деди.

Анда қатынлар айтты:

— Тоққызының үстине алғаның курсак көтерген екен. Әмма желбууаз екен. Толғақ пайда болғанда тийим қуры болмасын деп, тийине ийт, пышық отырғызғаны рас екен. Китап өтирик сөйлемес-ау десен, не тилесең берейин, қайсымызды макул көрсен, ашық және машуғың боламан, ант иш десен қайта-қайта ишемен, — деди тоққызы.

Анда молла дарыйх:

— Китапты қалай жалған етип айтаман, — деди.

Анда қатынлар айтты:

— Әгер шуны айтмасаң, еки көзинди ойып, орнына қорғасын қуяман, ағзыңа қор қуяман, — деди.

Өне, молла қорқып, кел төуекел, жаңағы айтқаның шын ба деп ыржыйып күлди қатынларға қарап. «Алтын көрсе периште жолдан шығар» деген усындағы. Молла айныды, қатынларға қызығып жолдан шықты. Китабын қойнына салып, адалатлы бәрғага киреди, алтын тахта отырған хан Зөрепше ким келер екен деп жолға қарап, әмелдар бар қашында, ақылгөйлери оңында. Анда ишке кирген молла:

— Датқашыман мен, — деди.

— Арзың болса айт, — деди.

Өне молла сөйледі:

— Әй, тақсыр! Сизде житик дегеннің бир башқа зат екенго, китап жалған сөйлемес, көргенімди айтаман. Тоқкыз қатынның үстине сүйип алған бир нашарың бар екен. Ол курсак көтерген екен, ол нашар желбууаз болған екен, толғақ пайда болғанда тийим қуры турмасын деп, ийт, пышық баласын салып отырғаны ырас екенго, тақсыр, — деди.

Анда патша шоршып кетип, «Жәлләт» деди. Тоқкыз жәлләт жетисти, қайыслы шынжыр ийинінде, нарттан шыбық әлгинде, «Хызмет не?» деп сорады. Анда патша айтты:

— Жетеуің қалың бу йерде, екеуің барың сол үйге, жатқан шығар Гүлшара, мойнына арқан салыңлар, сүйреп дарға барыңдар, дарға асып өлтирип, өлтиргеннен бир белги алып келиңдер, — деди патша.

Еки жәлләт кетти, ол отауға жетти, жас босанған Гүлшараны түргелтип, мойнына арқан салады, аппак қардың үстінде ырылдаған ийт яңлы қарда сүйреп баратыр.

Өне, ендиги гәпти тоқкыз қатыннан ешитиң. Өне, жәлләтлардың алдына шығып:

— Әй, пашшайылар, жол болсын? — деди.

— Әлей болсын, хан хәмири, дар тийине.

Анда қатынлар айтты:

— Дарға ассаң муны хәзир өлтиресең, муны бизлерге инамға сауға етип берип кетиң, бизлер муны күнде жүз мың өлтиремиз, ендиги өмири бизлердің қолымыздың тийінде өтсин, — деди.

Өне, жәлләтлар инам сауғаға берди. Тоқкыз қатынлардың етип атырған исине кара! Көйлек-явлығын хәм балақ-мәсисин шығарып алды, ханым Гүлшара қыппа тайлақ жаланаш қалды, аппак қардың үстин булар қарап тура ма, хәр қайсысында шыбық, көне тапқан улың деп, көне тапқан қызың деп шырпыдатып ура берди қатынлар. Шыдамады Гүлшара, «Жаным апа» деп шырқырап қаша берди алдында. Өлерин анық биледи, өне, жанды аямай алдында қашып баратырып, өне, мыналарды айтып жылады:

— Не гүнайым болды апа сизлерге,
Үмитімди ала бергей бизлерге,
Рәхим әйле көзден аққан жасыма,
Бизди қуған хан сизлерди де қуады,
Бизге туған күн сизлерге де туады,
Тауып берің еки рәушан тотымды,
Сизлер жоқ еттиңдер еки қозымды.

Я мамалан болды ма,
Я сизлерден болды ма,
Я көміусіз қалды ма,
Тауып берің улым және қызымды.
Тәнимнен толғақ алғанда,
Есим ауып, мына көзім тығанда,
Көзім түсти еки рәушан қозыға,

Инга деген зибаны,
 Кетпейди мына кулактан,
 Гахи шөлге аттың ба?
 Гахи сууға аттың ба?
 Гахи отқа аттын ба?
 Сизлердің қолыңда кетти пәриядым,
 Тауып берің еки бірдей намурадлар,
 Кулак салын, мен сизлерге айтайын,
 Не әйлесең көп болмайды бизлерге,
 Улым-қызым көрінбейди көзлерге,
 Тауып берің тоқкыз бірдей бийбақлар.
 Бир жуп құрма бергенлер,
 Бабам келген еренлер,
 Айтып еди бир сөзди,
 Әуели ғайып болса да,
 Он жети жылда келерлер,
 Әнжим пери, Шәрияр,
 Сизди қайтып табарлар.

Көп дәрбедәр боларсан,
 Халыңнан бизлер хабарлар,
 Ғайып ерен, қырық шилтер,
 Изимде жүрген атам бар,
 Ура бермен етима,
 Тоқкыз бірдей бийбақлар.
 Минне сениң улың деп,
 Минне сениң қызың деп,
 Қызып турма етин деп,
 Урып қууды қатыңлар.
 Таяк еттен өткен соң,
 Жан алқымға жеткен соң,
 Жеткермейди оннан соң,
 Жеткермей қашты оннан соң,
 Қыппа тайлақ шерменде,
 Көринбей қашты көшеде,
 Илип алар заты жоқ,
 Ушлата ма бөндеге?!

Әне, ырсылдатып қатыңлар жете алмай изинен, әй, енди өзи-ақ өлип қалар деп, жыйналысты бир жерге, биреуи кенес табады, патшаға хабар салады, бизлер Гүлшараны қыппа тайлақ етип көшеге қуып салдық, биреу ығына апарса, биреу гөнесин берсе, бир тислем нан берсе, және урғлам суу берсе, сөйтіп келеге келе ме, усыған хан итияж болсын, деп еди. Анда патша көшеге жар урды:

– Дәнебайдың қызы еди, атыны Гүлшара дер еди. Халыққа, әне, гүнакар, ханға болса өлимдар, қашып жүрипти көшеде, бирақ бир бөнде апармайсан үйине, рәхим етпе өзине, бир тишлем нан, бир урғлам суу берсен, өзиң өлимдар, малың патшалық, – деди көшеге.

Әне, хабар нашардан. Ол көшеге келеди, апармайды бир бөнде, жүргізбейди хеш жерде, бир қолы менен алдын, бир қолы менен артын бир алладан жасырып, шырқырап жүр көшеде. Өлерине көзи жетеди, нашар турып ойланды: ели-халықтың ишинде әуретимди ашып, көшеде шерменде болып жүргенше, майданға ғана кетейин, шөлдерде өлип кетейин. «Жаксы ийт лашын майданға таслайды» деген гәп бар. Ийт шелли жоқ па бул башым, болмады кабыл көз яшым деп, әне, ярым ақшамда я алла деп қыя гиябан шөлге шығып кете бердиғой Гүлшара. Я алладан болды ма, я болмаса пирлеринен болды ма, хәсеттин күни қайсындай, тап сондай болды. Қар да ерип, суу болды, азырақ жүрсе терледі. Қудай әбден береди, ашыуы менен бул нашар шөлге шығып кетеди. Тұлки жүрмес түнейден түнде өтип баратқан қусайды.

Ақшам шығып Гүлшара,
 Ертенги әне азанда,
 Еки рәушан қозым деп,
 Шырқырады-ау бийшара.
 Жетер жерде ели жоқ,
 Барарына үйи жоқ,
 Аш болғанын билмейди,
 Аұзына салар нәрсе жоқ,
 Күндиз тынбай, түн жатпай,
 Бир неше ұақыт аянбай,
 Бир төбеге минеди,
 Әтирапка көз жиберип,
 Қырық артыұда қырық қыя карады,
 Алыс емес арасы,
 Шам мезгил екен карасы,
 Байдақ-санжак көринди,
 Бир қаланың карасы.

Жарылқаушы алла деп,
 Ашкай-дә мениң бахтым деп,
 Қалаға жүрис етеди,
 Бир мөхминнің баласы,
 Қол-кабысын тийдирсе,
 Маңлайымнан сүйесе,
 Аның хызметин етейин,
 Салаға басым кетейин,
 Биреу берсе гөнесин,
 Аны липа етейин,
 Әуретимди жасырып,
 Халық қатарына қосылып,
 Мен де теңлікке жетейин.
 Айтып аұзын жумғанша,
 Ескен хәм шамал тынғанша,
 Жетип келди ғой қалаға.

Ол заманында қаланың еки жерде болатуғын еди дәрұазасы. Бири шығыстан, екіншиси батыстан. Тап сөйерге барғанда дәрұазаманның көзи түсти қыппа тайлақ нашарға. Бул не қылған

шерменде деп, кууып салдыгой далаға. Намазылгердин уакты еди. Қалын бир шөпке киреди, куптан мәхәли болғанша кәдди бойын жасырып, сол шөптин ишинде отырады. Анық куптан болған соң қалаға жүрис қылады. Дөрүзаманның қабағын Алла мәккем байлады. Уйқысы келип бәтшағар силеси қатқан қусайды. Дөрүзаның жыртығарақ йеринен адамзатқа билдирмей ишкери кирди Гүлшара.

Батар жерде кәли жок, баратуғын үйи жок, тастай каранғының ишинде ол есикке келеди, бул есикке келеди, ашылмайды бир қапы. Мына таңлар атнайды, шашырап күнлер шыкпайды, ат басындай сом жүрек сарайға сыймай туулайды. Ынырсыйды, жылайды, бәдени тонып аязға. Бир мәхәллер болғанда шолпан жулдыз сүзиліп, таң атыуға мейил болады. Таңның басы ағарып, қалаға жакты болады. Күн шығардың алдында нашар турып жылады: — Алла тааланың жаккан оты болмаса, бенденің жауған отынан хешбир кайыр болмады, — деп күн шығысқа қарады. Күннің шығар астынан буудакланған қап-қара бир түтин көринди. Әне, сол уактында нашарға азырақ йошқын келеди. Тап тандыр өртеп атырған жер еди, патшалықтың нанбайхана жери еди. Әне, шул йерге келип қарады, қырық катынды көреді. Биреуи тандыр өртеп атырған, биреуи камыр ийлеп турған, биреуи болса зууалада, яне бириси оқлау асып, зууаланы жазып берип, рәпийдаға қойып атқан, биреуи жайса, биреуи алып атырған, себетке салып нанларын, патшалыққа тасып атқан. «Өлмегенге өли басыу» деген, қудай берди-ау маған деп, бир қыялы келип тур. Заманында бул байдың қызы еди, Алла бахтын көтерип, ханға зайпа болып еди, талайы терис келип, бахты қайтқан күни миңе өзіндей катынларға дийүана болып турыпты, катынлардан нан сорап, гәззел айтып турыпты:

— Шашгенимди әрман менен тарайын,
Хаслым нашар, не күнлерге жарайын,
Тандыр басындағы кәнийзлер,
Бир тишлем наннан сорайын.

Халық еткенге мен де болдым шерменде,
Несийип айдап келип турман бул жерге,
Тандыр башында кәнийзлер,
Бир уртлам суусын берсинлер.

Айрылған елден бийгәна,
Рәсиуа дийүана,
Тандыр башында апалар,
Липан болса беринлер,
Әуели удан айрылған,
Екинши қыздан айрылған,
Шаппай, желмей майрылған,
Мен бийгүна боларман.

— деп жылай бердигой Гүлшара.

Әне шул уакта жүзи қара бир кәнийз кәсауды асып әлгине, кимнің абыройын төгесен, қайдан келген бәлесен деп, қолындағы кәсеу менен «Мине сениң нанын! Мине сениң сууың! қайдан келген жинли» деп, жағырнының көзине бес алтыны тийгизип, кууып салдыгой көшеге. Кәнийзге қарап Гүлшара: «Қуда урған бендесин қосылып урсан, қуданың жандай достысан» деген. Еле гүнам көп екен, ура беринлер мени, — деп, ашылмаған екен бахтым, — деп, әне, көшеге шығып кете берди.

Әмма лекин муны айттырып алып берген Томан уәзир усы истин үстинен, өкпелесип хан менен, сұлтаны уәлий Шәсууардың елине көшип келгенлигине жана үш күн болып еди. Заманлас, зәңгилеси ядында, қапа болып майданда, хасыл тонды жамылып, қарап тұрса көшеге, бир қыппа тайлак көринеди шерменде.

— Хәй-хәй, яратқан керим! Я яратқан Жәлил! Бул қайсындай хәдийс!?, — деп тикленип, көзин салды. Көзин салып қараса, баяғы айттырып алып берген Гүлшара. Томан уәзирге қыял пайда болады.

— Айттырып барған өзим, айттырып алып берген хәм өзим. Ишип едимго дузын. Дузы мени тутпай ма? Қара көзим шыкпай ма? Әйлейин буған жаксылық, — деп жетип бардыгой қасына. Устине тонын жабады, оң қолынан ушлады, ақ отауға апарды, әкеліп тақан береди, және липа береди. Берсе, липасын киймеди, берсе, нанын жемеди.

Бүгин мәхшердин күнинде,
Ертен алланың әлдинде,
Кәпийратым тийгейлер,
Улыкмансыз журиппен,
Бир тишлем наннан беринлер,
Бизге тууған мына күн,
Басымдағы қара күн,
Бир мәхминге келмегей,
Бир уртлам суусын беринлер,
Таңла мәхшер күнинде,
Бир алланың әлдинде,
Не жаксылық әйлесен,
Кәпийратым тийгейлер,
Мен дийүана, дийүанаман,
Қыппа-тайлак шерменде,
Рәсиуа бийгәнаман,
Гөне липа болса, беринлер,
Маған да көңил бөлинлер,
Бир тишлем наннан беринлер

– Айттырып барған өзін. Айттырып алып берген өзін. Ишип един көп дузым. Дузым сени тутпай ма? Кара көзң шыкпай ма? Тауып берин еки рәушан козымды, – деп шырқырап жылайдыҗой Гүлшара.

Әне, соннан кейин Томан үзәрге бир қыял пайда болады:

– Көзден көз, кулактан кулак ешитсе, Зәрепшеге хабар берсе, ашылмастай акырзаман бола кетсе биздерге. Төримнен акым казайын, ишине төсек салайын. Түнде шамалатып алайын, күндиздин күннде адамзатка билдирмей, хайуанатка сездирмей аманыу-есен саклайын. Әгер өлсе колымда, дөп егермен бир жерге.

Әне, гөп усы йерде тура берсин. Ендиги хабарды Зәрепшениң халкынан ешитин.

Айдан айлар өтти, жылдан жыллар өтти. Жыл он еки айында курбанлык айы жетти. Әне усы курбанлыкта хайтта хайтлап атыр, кыз-келиндешек тойлап атыр. Патшаның тоқкыз хаялы хасыл липа-сын кийинип, хайуанкашлап баш орап, халакасын узын ташлап, яр шақырады бийик башлап, өзинин бойы менен теңдей айнаға кайта-кайта карап отыр. Булардын сууын тасыйтуғын бир хызметкер шорысы бар еди. Атыны Шыруан шоры дер еди. Бул сорлыға қыял келди: – Айна алар пулым бар ма? Басымды сыйпар байым бар ма? Тынык гана суудан бөтен қайым бар ма? Мына дүңди колыма алайын, хауыздың бойына барайын. Хошүреймекенмен, нөхөшүреймекенмен? Яқшымекенмен, яманман ба? Башымдағы хайуанкаш қыйсықлекен, дузиүмекен? Суўға макул карайын, – деп дүңди қағып ийинне салады, хауыздың бойына барады. Дүңди суудан толтырып алады. Үстимди ылас етер деп, сыртынын сууы кепсин деп, дүңди гирдабка шығарып қояды. Бети-аузын көрмеге, әне, тынық жерге келеди. Суудың бетин шамал қағып, қыйсан, ийрен-ийрен етип көленкесин үшеу-төртеу етип көргезди. Ырайы кайтып, бу йерден толкынсақсыз жерге келеди. Бир қыйсық жийденин үстин дәлтек басып тур еди. Күн батар бетке еңкейген, кубла бети күн еди, аркасы көленке еди. Тап сол йерге келип үниди. Суудың ишине караса, қаламулла әлгинде, хактын санасын айтқан еки тоты рәушан кебектин ишинде еле тири жатырған. Аны көрип Шыруан шоры, жарылыпты жүреги. Ғырра изине атланды, дүңди қағып ийинне салды. Дүн ийнин талдырды, өбден ситигип болдырды. «Хәй, занғардың соккан мүлки!» деп, «көринбегейсен көзиме, минбегейсен ийшиме, қутылғаным болғай сеннен» деп, ғырра ийиннен шығарып алады. Дүннің түбин алақанына миндирип алады. Дүңди асманға атып жиберди, кайтып йерге түшти ишиндеги сууы менен. Пашак-пашак, тикка-тикка болып айрылып кетти. Әне, дәулети кайтқан шоры патшаның алдына бармай, тоқкыз қатынның алдына келди-ә. Көргенин айтып, сүйинши сорап турған қусайды:

– Йығлағанда хак жеткергей зарымды,
Айтар болдым көңлимдеги барымды,
Көргеннен езип тур курған баурымды,
Не бересен, тоқкыз апа, сүйинши!
Дәрқар емес бизге алтын пулларын,
Хызметинде бардур сансыз кулларын,
Көргенимди бир-бир баян айтайын,
Суу тийинде пәрий көрдим периште,
Көрип қайыт боларсаныз бул ишке,
Шорылықтан қутқар, алын көнийзге,
Суу тийинде көрип келдим еки периште.
Бири улдур, бири қыздур бизлерге,
Ул баланың сәкилине карасам,
Бизин елде Зәрепшеге уксаған.

Қыз баланың секилине карасам,
Елден кеткен Гүлшараға уксаған,
Расулий алла дейип қақшаған,
Бер сүйинши, тоқкыз бирдей зайпалар,
Көрип келдим екки тоты рәушан.
Сууға берген перзентти,
Қайғылы башта кулпетти,
Әгер ялған сөйлесем,
Айтын бизге нәлетти,
Шорылықтан қутқар, алын көнийзге,
Алтын, пулын дәрқар емес бизлерге,
Шыруан шоры дерлер нысбым бизлерге,
Кәне, көрсең жүриң бизин излерге,
Тамам еттим сөзимди.

Ашын соңғы йеринде тоқкыз бирдей қатынға қыямет күн болды.

– Қөйтип көрдин сен? Айнанайын көзиңнен, берман жақыла, айлансын апан тилиңнен, – деди. Ол ўақыттын геуиши әнайы ма! Қырық ағары зер қуйған болады өкшесине. Биреуи оң қолын тутады, биреуи шөл қолын тутады. Бир қатын келип геуиштин бас бетинен усады. Көрген көзиң шул ма деп, өкшеси менен ташлады. Айтқан аузың шул ма деп, тап аузына ташлады. Шалқасына салады, көкирекке тебеди, төнкериіп таслап аркасынан тебеди, еки жағын теп-теп етеди.

– Айтамысан енди? – деди.

– Ола, айтпайын, апа, – деди.

– Көресен бе енди? – деди.

– Ола, көрмеймен, – деди.

– Көрмегениң ырас болса, апан мәстанды алып кел шул йерге, – деди.

Бет-аузының қаны менен, тула бойының көгі менен мәстан отырған отауға жетип барды шорысы.

— Хәй, мийрибан болған кәәбамсаң, әмдем болған енемсен, дәрдиме дәрман болғайсаң. Токкыз зайпа шақырды, хәзир изиме ересең, не хызмети бар болса, барғанан соң көресең.

Өрре турды орнынан. Ерип жүре берди Шырұан шорының соңынан. Жетип келди токкыз зайпаның алдына.

— Хызмет не? — деп сорады.

— Хәй, мийрибан анам! Өлтирдим деген урныкқырың суу тийинде еле саламат жатыр деп ешиттим ғой. Қәне, соны не қыласаң? Суудан ғана аласаң, қарқыратып шаласаң. Өкпеси менен жүрегін емге әпкеп бересең. Муны, мама, қалай көресең?

Мамам ойланып қалды:

— Сууға атсаң өлмесе, отқа жақсаң өлмесе, бир бәлесі бар шығар. Сууға ғана кирсем, төменне ғана сүңгисем, қолымды созып ушласам, көре алмай жүрген мен едим, тәуір келдің ғой, мама, — деп арман тартып өзіне, минип алса үстиме, суудың астында туншығып өлермен де кетермен. Буган бир хәмел табайын, токкызын да алдайын.

— Сәбийди ким өлтиреди шырағым? Мийримсиз кул өлтиреди. Есигинде қырық кул бар, арасына кирип бар, ақылға зайыл, еденирек биреуін тауып ал. Ашығың хәм машығың боламан, айдаған жерге жүремен, айтқанына көнемен, басым жерге киргенше, сениң менен өмир сүремен, — де. Әне, шепирейип кетсе усы кул, хақыйқат Алла, өлтирер.

Қатындарға макул келди. Кийинип атқан барлығы ушып турды орнынан. Токкыз қатын шубалып, әне, жолға киреди. Көмир жағып келген қырық кул еди, қурбанлыққа өгиз берип, сол күни уақты хош еди. Бири сазенде, бири ғөйенде, бири бақшы, бири яқшы болып атыр еди. Токкыз қыздың қыдырып қиятырғанын көреді. Куллар шегирейип өз басына кетеди.

Мен бұрын барып көрейин, дегенлер баслап жууырды. Өзи узын, бойы зоррық, кулашын жайып кетеди. Келте бақай, мәнтирсек, орта бойлы дәмбилшек, бул да жортты кейнинен. Қапталласып келгенде қыдырып қиятырған қызларға көзи түсти куллардың. Анлай-анлай караса, бул патшаның токкыз зайпасы, биреуи шайып шығады куллардың, биреуи қашып шығады, бизлердики жаңылыс екен ғой деп. Куллардың ишинде ақылға зайыл биреуи бар еди. Атын Қодар кул дер еди. Хәммесинен де артықмашы сол еди. Тайсалмады бөтшеғар, қатындарға тууры келеди. Әне, қатындардан жол болсын сорап, Қодар кулың не деди:

— Хауа жауса, айдын көллер хөл болсын,
Басындағы тажы-дәулет мол болсын,
Сапар тартып берман карай жүрипсең,
Бул сапарың, жеңгелерим, оң болсын.

Белеу минсен, камшы урсаң желеди,
Қызлар хайтта қыдырысып келеди,
Себеп пенен келип қалдың бу йерге,
Қәне, бизиң үйге, жеңгелерим, жүр енди.

Басыма келгенди хәзир дәураным,
Сизлерди бир көриу менің әрманым,
Сапар тартып, жеңгелерим, келипсең,
Бедениме жана енди дәрманым.

Қалпе болмай, қусым ауын алапмас,
Жолдан шығып бәри қашты жарамас,
Бизлер турмыз карсы алдында, жеңгелер,
Биз турғанда бир кулың да келалмас.

Әне, усыны айтқан уақтында қатындар мыйық тартып күлести.

— Хау, қәйним, аман-есенлик сорады алайық, — деди биреуи. — Бизлердің көпшиликте хызметимиз жок. Сени бир көриуге қиятырман, — деди. Бизлердің хызметлеримиз ауыр-ғо. Питкере аларменкесең? Өзиннен бөтенге айтпайсаң.

Сол уақлары Қодар кул:

— Питкерермен, айт, — деди.

Әне, қатындар сөйледі:

— Хызметим менин сенде еди. Үндемей кейниме ер деди. Ақ отаудан орнын бар, ақ сийнемде жайын бар. Инсанға билдирегөрме. Хызметимди айтайын. Сапар айының үркеринин ишиндеги бәлесі я кумға, я сууға түседі деп ешитетуғын едим. Сол быйыл бизиң хауызға сәбий сипетинде түсипти. Әне, соны аласаң, елден шетке шығасаң, қарқыратып шаласаң, өкпе менен жүрегін емге әпкеп бересең, соны қалай көресең? — деди.

Сол уақлары Қодар кул хәддинен бийжай асады:

— Өлтирүрем үәлийилла, келтирүррем әлийулла, қәне, басла сол жаққа.

Қанжарын салып қынапқа, арқанды алып қолына, қабын салып ийинине, ере берди токкыз қатын-

ның кейніне. Ақ отауына келеди патшалықтың үйіне. Өмиринин ишинде мундай үйди көрип пе? Шылпылдасып қатынлар кирисип кетти шәйнекке. Серпиллип дүмше кайнады, шәйнекке шайды атады. Азырақ тирийек қосады. Қос коллап шәйнек көтерип, демленген шайды қатынлар Қодарға өкпеп береді. Шәйнектің шайын сапырын, бір кәсеге куйған соң, қосколлап Қодарға созады. Қодарың әбден мәс болып, қатынлардың хызметине уақты шөндан болады. Маңлайы анық терледі. «Кешегі көрген бәлеге бизди алып жүр» деди.

Әне, қатынлар Шырұан шорыны өкеліп, кешегі көрип келген бәленди қәне тауып бер буған деп, Қодардың алдына салады. Хауыздың бойына барады. Әне йерде көрдим, мына йерде көрдим, деп, үш мәртебе айланды. Енди болмағанан соң екеуі де сууға киреди. Тап көйлеклери менен сүзеди. Аяғына тийип Қодардың, тыныш жатқан балларды шырқыратып тартып алады. Қапқа ғана салады, қаптын аузын байлап алады. Үсти-басын кийинип, қапты ийніне салады, тырмышлап байлап алады. «Яхи көлдур мәканым, ғәхи шөлдур мәсканым, өлтирурмен үәлийулла, келтирермен әлийулла» деп, дин билмеген қызыл баш қыя биябанға балларды алып кетпеге, апарып шалып келмеге, әне, шығып баратыр.

Бир күн жүрди, өнбейди,
Еки күн жүрди, өнбейди,
Үшінши күн песинде,
Маңлайы әбден терледі,
Таңдайы кеуіп шөлледі,
Бир бәлентирек төбеге,
Қуйрығын қойып отырды,
Макул демин дүзеди.
Енди отырып ойланып,
Баллар ядына түседі,
Қапты ғана шешип алады,
Қаптын аузын жаздырып,
Ул баланы алады,
Қублаға жүзин қаратып,
Шалмаға қайым болады,
Қанжарын қолға алады,
Бұлбилдей қул сайрады,
Қанжарын жақын таяды,
Шалмаға қайым болады,
Ал шалдым енди дегенде,
Шалар жерге келгенде,
Жерден саза келеди.
Асмань-пәлек сөйледі,
Жалғаншы яңлай береді:
— Атана нәлет қул! — деди.
Бул хәдинди бил, — деди.
Шалма ханның баласын!
Жықсаң ханның қаласын,
Қан жылатсаң анасын,
Әгер шалсаң баласын,
Сени тартып кетпесем,
Жерлер атым қурысын!
Жерден саза келеди,
Қара жер сөйлей береді,
Қул гәрдан жаман қорқады,
Дәрниу алып баланы,
Қапқа ғана салады,
Арқасына ғана танып алады,
Қәраматы бар екен ғой,
Ул баланың, деп,
Бу йерден қашып барады.
Намазлыгер уақтында,

Бийик бир тауға өрледі,
Таудың үстине минеди,
Және демин дүзеди,
Қапты қойып со йерге,
Қыз баланы шығарып,
Шалмаға қайым болады.
Ал, шалдым енди, дегенде,
Шалар жерге келгенде,
Ташлардан саза келеди,
Таулар хәм сөйлей береді,
Ялғаншы яңлай береді:
— Атана нәлет қул, деди,
Инсабына кел, — деди,
Шаламан деген үмитти,
Өз кеулиннен үз, — деди,
Шалсаң ханның баласын,
Әгер жықсаң ханның қаласын,
Қан жылатсаң кейнінде,
Ақ сүтини бералмай,
Сергиздан болған анасын,
Гүлшара атлы көәбасын,
Сени тартып кетпесем,
Жалғаншының жүзинде,
Дағлар атым қурысын!
Қодарың жаман қорқады,
Қапқа дәрхәл салады,
Арқасына ғана таңады,
Таудан түсіп бәтшеғар,
Әне, қашып барады.
Сол күни ақшам өтеди,
Ертеңги сәске уақтында,
Есапсыз көлге жетеди.
Қақтың сууы көп еди,
Қулға қыял келеди:
— Әуелден суудан шыққан еди ғой,
Алған өзим едим ғой,
Муны ғана сууға атайын,
Кетсин суудың түбине,
Неғып жүрмен бу йерде, — деп,
Қулға қыял келеди,
Қаптан алып балларды,
Қыппа тайлак Қодар қул,

Емшектен суўға киреди,
 Терен жери усы деп,
 Кутылайын муннан деп,
 Атпаға кайым болады,
 Ал, аттым энди дегенде,
 Атар жерге келгенде,
 Суўдан саза келеди,
 Көлдер сөйлей береди,
 Ялғаншы янлай береди:
 – Атна ханның баласын!
 Өлтирме ханның баласын!
 Жығарсаң ханның қаласын,
 Атсаң ханның баласын,
 Жыксаң ханның қаласын,
 Қан жылатсаң кейниңде,
 Дийдарыны көрәлмай,
 Мийри қанып сүйәлмай,
 Емшегин салып аўзына,
 Ақ сүтини берәлмай,
 Сәргиздан болған анасын,
 Қан жылатсаң кәәбасын,
 Сени тартып кетпесем,
 Сулейман суўдың ийеси,
 Көлдер атым қурысын!
 Көлдер хәм янлай береди,
 Кул гәрдан әбден қорқалды,
 Суўдан ғана шығады,
 Қапка салып балларды,
 Кийимлерин кийген соң,
 Арқасына ғана танып алады,
 Басының аўған жағына,
 Қаңғып кетип баратыр.
 Ешиткенге лап гүрриң,
 Көрген хайран қаларсаң,
 Асманнан саза келеди,
 Булығлар хәм сөйлей береди:
 – Атана нәлет кул! – деди,
 Кул хәддинди бил, – деди,
 Айтқаныма көн, – деди,
 Арқандағы балларды,
 Арқалап бермен жүр, – деди.

Жети жолдың дәрбенти,
 Бар шығар анда тас қуйы,
 Тас қуйының қасында,
 Турған шығар еки тас,
 Қолындағы балларды,
 Соған сүйеп қайт, – деди.
 Зыян етпе балларға,
 Сыйынсаң-о алаға,
 Өли емеспен, тиримен,
 Еренлердин биримен,
 Сол балларға маақкил,
 Сол баллардың пийримен,
 Хабардар болып халынан,
 Бәрқуллама жүрермен,
 Саған да көмек берермен,
 Баллардан былай шыққан соң,
 Қап-қара бир думан көрерсең,
 Сол думанның ишинде,
 Шеп көзи соқыр бир кийик,
 Кеселеп жортар алдыңнан.
 Шеп жағынан барғайсаң,
 Кийикти ушлап алғайсаң,
 Карқыратып шалғайсаң,
 Өкпеси менен жүрегін,
 Токқыз қатынның керегин,
 Қалдырмай геўлеп алғайсаң,
 Өзине де тамақлық,
 Соннан кесип аларсаң,
 Баллардың сыртындағы,
 Митқанлы бөзди алғайсаң,
 Кийиктиң қанына бояп,
 Оны да қапка салғайсаң.
 Айтқанымды ет, деди,
 Өлтир деп сени жиберген,
 Токқыз бирдей қатынга,
 Өлтирдим деп айт, деди,
 Өтирик алдап қайт, деди,
 Айтқаныма жүрмесен,
 Балларды көзге илмесен,
 Сени тартып кетпесем,
 Асманлар атым қурысын!

Өне, кул гәрдан бул хәдийсеге хайран-хәсирет қалды. Өзинен-өзи турып ойланды:
 – Өлтирмен деп жүргеним баллар емес, бәле екен. Жан алмақтың кәстинде еңсеме минип отыр-
 ған Әзирейлиниң өзи екен. Силтеген жерине барайын. Усылардан қутылып, елге аман қайтайын.
 Балларды ғана арқалап, дағдың қыя тақырын аралады сәуірлеп, тоғайдың сийрек жағынан бир
 неше уақыт жол жүрди. Есап-санға қарамай, бир гөне жолды табады. Сол жолды бәрхә жағалап,
 ақшам-күндиз аллалап, жети жолдың дәрбенти, көп жолдың қосылған жери – тас қуйыға келеди.
 Айтқаны дурыс сөз екен. Күн менен нурдай шағылысқан көп-көмбек еки тасты көреді. Шыршалы
 тас екен, деп Қодар жақсы ойланды. Балларды қаптан алады, үстіндеги митқанлы бөзин баллардан
 алады. Кублаға жүзин қаратып, балларды сүйеп қояды, қабын алып қолына, өне, жолға шығады. Бал-
 лардан былайырақ шыққан соң қутылғаным болғай деп ыңылдап қосық айтады. Жаңа йошқан
 уақытында думан басып жер жүзин, қараңғылық пайда болады. Қодар турып ойланды:
 – Адассан от жақ, аш болсаң от жақ. Қорқсаң отыра қал да, деминди ал, – деген. Қодар саққа
 жүгинип отыра кетти кубла бетине қарап. Кубла бетке қараса, кеселеп жортып қиятқан бир кийикти
 көреді. Қайым келди-ау маған деп, энди қудай берер деп, муштай тасты алады. Соқыр жағы қайым
 болады, шеп жағынан барады, көзи соқыр кийикти тас пенен урып алады. Карқыратып шалады,
 дәрхәл ишин жарады, өкпеси менен жүрегін қалдырмай геўлеп алады. Баяғы митқанлы бөзди сол

кыйк қанына әбден бояп алады. Өзинің жегендей азығын қалыңырақ жерін кесіп алады. Қапты ғана ийгине салады, ұақты шандан хош болып, кул гәрдан жолға киреди. Ири қосығын айтады, майдасын таслап йошады. Сол кетіп баратырған жерінде кулға қыял келеди:

– Өстапыралла бала, күндиз барсам өлермен-ау, түнде-ақ барайын, – деди. Кеулине макул көріп, кул ыңылдап жолда жүре береді.

Әне, ендігі хабарды тоққыз қатыннан ешитін. Қатынларға мама бір ақылды береді:

– Күндиз турың карауыл, түнде болып шындауыл, гезекме-гезек жол күтин. Жинли кулын ыңылдап, билинип ханға қалмасын. Ийиси шыкпастай етин, – деди. – Изинизге ертип келип жүрмен, сол жақтан жоқ етип қайтын, – деди.

Әне, қатынлар жол күтті. Ярым акшамнан соңырақ ыңылдаған бір зибан тал-тал келди кулакка. Қатынларды көрсеніз, бирине бири бакырды. Тез жетіс! – деп шақырды. Тоққыз қатын жәм болды. Тақыр жерден жол салып, сол ыңылдап киятқанға сөз салды.

– Хей, жандар, ким боларсан? – деди. – Жолаушымысаң, не? – деди.

Сол ұаклары кул гәрдан:

– Ұәлийулламан, – деди.

Ешиткенсоң хабарды тоққыз қатын жууырды. Келип сәлем беристи, қол уласып көристи. Кәне не қылдың? деп кул гәрданан сорады.

– Урдым зөнини, – деди.

– Қандай белгиң бар? – деди.

– Мине, белгим, – деп, мийли бөзди шығарып берди қолына.

– Кәне, басқа белгиң? – деди.

Бир кишилеу дорбаны қаптан сууырып салады.

– Өкпеси менен жүрегін қалдырмай алып киятырман сенлердің керегің.

Қолына ғана береді, тоққыз қатын жабысып, бири-бирине асылып, дорбаға қолды салады, хәрким бармақтайдан жулып алады. Отқа салмақ не йерде, аузына қағып салады, қылғынып жутып алады.

– Өлгениң болғай, қудайым! Кеткениң болғай илайым, көрине берме көзиме, жантақ шыққай изине деп, көкиреклерине дүрс-дүрс атырған қусайды-ау қутылғанына мәс болып.

Әне, Қодар турып сөйледи:

– Нешше күннен бери суу, чай, тамақтың түрін көрмеген едим ғой мен, – деди. Кәне, баслан үйине, дем алайын со йерде.

Анда қатынлар сөйледи:

– Мынау қаяқтағыны табады? Қалай-қалай сөзи, – деп, шықсын қара көзи, – деп, мине сениң наның, – деп, мине сениң чайың, – деп, не айтып тұрсан, жаман, – деп, билегінде қаппама қос билезикли бәтшағар яғырнының көзине билезикти тийгизип, тоққыз қатын муш пенен тастап турды жабурынына, тоққыз қатынның таяғы қатты баты жанына. Өлдим-талдым дегенде зорға қашып қутылды.

Әне, гәп тура берсин бу йерде, ендігі хабарды баллардың барған йеринен ешитін.

Баллардың анасы ханым Гүлшара жылап барған шәхәри батыл болып жатқан жерлери бул елдің патшасының атыны Султаны Ұәлий дер еди. Султаны Ұәлий Шәсууар патшаның журты еди. Жетти жолдың дәрбенти сол патшаның қол асты еди. Шәсууар патша жатырып, таң алдында түс көрди. Отырған үйинің еки қапталында еки шам жанып тұр еди. Азанда патшаның бир кеули сүйген бендесине түсин айтып еди.

– Хәй, патшалық, түсин-ғо жақсы екен. Бирақ өзін қуғанарсан, паяны жоқ екен. Қарап жатпа бу йерде, жигит ертип кейнине, сонар аулап шикарда, ойын қылып жүргенде, әне, қудайым берер сизлерге. Енди атын өшпейди. Бир ул менен бир қызды ғайыптан берер деп еди. Түс тәкбирине қарасан, хақыйқат анық ис екен. Бир абырайлы түс екен. Сарпайың болса бере бер. Айтып болдым түсімди, қурытпағай алла пысынды, хеш ким ара тура алмас, оңға айланған исинди, – деп тамам етти изини.

Әне, ендігі хабар. Усы патшаның қол астынан қырық адам көмир жағатуғын еди. Көмирди жағып, үстин көмип, дем алып, ақшам жатқан күни еди. Азанғы парыз ұақтында орынларынан турады. Таң намаздың ұақтында ол намазын оқыды. Пәтия-дуға айтады, орынларынан турады. Көликлерине қарады. Төрт тәрәпке қараса, күн көтерілип шығады. Со күн менен шағылысып, құдиретли күнге жарысып, және бир күн шығады. Бул қайсындай хабар деп, үлкен басқы табады. Сонда биреуи ойлап, бир сумлықты табады. Сапар айының үркеринің бешиндеги бәлеси я сууға, я қумға түседі дейтуғын еди. Сол усы быйыл қумға түскен қусайды. Муннан қашқан қутылар, тұрған бәлеге тутылар. Дәрхәл атқа минеди, алды-артына қарамай, жөнесп қаша береді. Булардың сәрқардасыны Қараман бек дер еди. Хәммеден кейин қалады, хакка қуллық қылады, қара атын ушлады, айылды мөккем

шалады. Еки ели мына ығбалым ашылғай-дә, талабым я жақсы ма, жаман ба, көзим менен аңлайын. Усы нәрсе не екен? Кулақ асып тыңлайын. Ешиткен тен емес көрген көз бенен. Көзим менен бир көрейин, не экенин билейин. Бисимилла айтты да, зәнгиге аяқ созады, ат белине минеди, өне, сол көринген жақтыға жүрип кете береди.

Астындағы кара атқа,
Бир хошемет береди.
Шуу, жәниуар, көзиннен,
Айрылдым турған топардан,
Не экенин билейин.
Жактыға бизди апарсаң,
Табаны ташқа тақылдап,
Куйысқаны шырпылдап,
Ағзынан аққан ақ көбик,
Омырауға тийди шарпылдап,
Куудай мойнын созады,
Алдына көзин салады,
Хәр бир майдан жерлерде,
Ағымын хайуан алады.
Тенселген калың тоғайға,

Шалысып питкен шатларға,
Жоналығын тыриатпай,
Хайуан ойнап барады.
Кара аттын үстінде,
Найзасы бар дәстинде,
Ат ойнатып бәтшеғар,
Киятыр жакты үстине,
Тилегимди берегөр,
Көз жасты, алла, көрегөр,
Не тилесем алладан,
Тилекти, алла, берегөр.
Айтып аузынды жумғанша,
Ат ойнатып келипти,
Жакынласып жактыға.

Өне, Караман жақын келип кулақ асса, жетти жолдың дәрбенти, көп бир жолдың бәндиригисинде сәбийдин сести шығады. Макул кулақ салғанда, адамзатқа қусайды. Тал-тал келген зибанға бауыры мумдай босайды. Дүньядан өзи де бийнышан қусайды. Аттан қарғып түседі, жетеклеп атын келеді. шыршалы көк тасқа сүйеули турған еки сәбийди көреді. Бурын көрмеген сәбийди кушақлап жерлен алады, қып-жаланаш балларды ол койнына алады. Баллардың дийдарына көзи тоймай тур еди, хәр бетинен поса алып, маңлайынан жуп сүйип, ирке алмады көкирегин, көзинен жасын төгеді.

Өне, гөп тура берсин. Ендиги хабарды хан Шәсууардан ешиттин.

Сол көрген түсине ылайықлап сонарға шыққан қусайды. Ана йерден кашар коян деп, мына йерден болар сонар деп, көз жиберип шикарда патшалық киятыр еди бир гиябан шәлистанда. Аркасы сурға мезгесли, сауыр бети қызғыш бир ақ кийик талтаңдап шыға келди алдынан. Тазы қосты изинен. Биреуи агты, ийтелги, қаршығасын жибереди. Иле алмады енеғар, жетип алалмады бәтшеғар. Сол шауқымның ишинде жетти жолдың дәрбенти, тас қуйының үстине жетип келди адамлар. Ишин көрсен патша бар, кийик түе нәрсе жок, Караман тур гой енеғар. Өне, бул кийик усы йерде балларын бөриге алдырып, желини бауырына сыймай, маңырап қанғырып жүргенде екки нәрестенин сәстини ешитип, жанына келип емиренип, емшетин салып аузына, өне, ақ кийик сүтин берип, баллардың таңдайын жибитип, пәрмана болып жүр еди. Караманның ол балларды алғанын кайда билсин ақ кийик? Баллардан үмитин үзип, ғайып болып еди гой кийик.

Өне, хан Шәсууар бир әруақлы ис экенин билип, Караманға тән берип, өне, Караманнан жол болсын сорап, не деп турған екен, қәне:

— Ал, Караман тур, — деди,
Көргенин сенин не? — деди.
Сеннен хабар сораيمان,
Жууабын бизге бер, — деди.
Айрылып қатар-қурбыннан,
Туратуғын жериң емес бир заман,
Хабарыңды бер, — деди,
Кетпей турып алдымнан.
Ал, Караман сөйледі:
— Таксыр, ханым тур, — деди,
Мәнисин сөздин бил, — деди.
Ауып-шашып келгенде,
Айтқан сөзиң не? — деди.
Бийнышан едим мен, — деди,
Алла бизге бергенди,
Армаған турсаң қәйтеди?
Көп сорама, хан, — деди

Түтини дуұры шықсын деп,
Изинде туяқ қалсын деп,
Алла-таала ул-қызды,
Жеткерди өне бизлерге.
Анда ханлар сөйледі:
— Караман, берман тур, — деди,
Түсимде көрген исимди,
Жаңа кууып келгенде,
Қолындағыны бер, — деди.
Ал Караман сөйледі:
— Бизге берген аллады,
Жарылқаса қояды,
Қарғаса өзи алады,
Мен бермеймен, хан, — деди,
Төк тур арман сен, — деди.
Анда патша сөйледі:
— Хау, Караман, көнерсен,

Колындағы балларды,
 Кайта-кайта берерсең,
 Кайдан таптың бул қушти,
 Ханға зорлық етпеге?
 Алла-таала бергенди,
 Не хакқын бар бермеске,
 Бер, бермеған бер, — деди,
 — Йок, бермеспен мен, — деди,
 Зорлық етпе, хан, — деди,
 Қуда берсе сенлерге,
 Бакыл емеспен мен, — деди.
 Қудай берди өзиме,
 Тәк тур арман, сен, — деди.
 Мен бермеспен, хан, — деди.
 Анда патша сөйледі:
 — Көп сөз бендеге яқшы емес,
 Келисимге кел, — деди,
 Түсимде көрген шамшырақ,
 Изинен келдим қан жылап,
 Қыз баласын сен алсаң,
 Ул баласын биз алсақ,
 Хәммесинен яқшырақ,
 Бер, Караман, бер! — деди.
 Караман тағы сөйледі:
 — Жуп етип берген қудайым,
 Ашылды мениң талайым,
 Тең бөлісип бу йерде,
 Қырманбеги, патшайым?
 Алалмассаң сен, — деди,
 Бералмаспан мен, — деди,
 Тәк тур арман хан, — деди.
 Анда патша сөйледі:
 — Караманым, зор едің,
 Бир алланың қулы едің,
 Тоғай толы малым бар,
 Ғәзийне толы зерим бар,
 Оң жағымнан орнын бар,
 Перзентимди берсең-о,
 Бизди көзге илсең-о,
 Мал-мүлкимди алсаң-о,
 Бер, Караман, бер, — деди.
 Караман анда сөйледі:
 — Таксыр ханым, тур, — деди,
 Тоғай толған малларым,
 Кара асына сойылғай,
 Ғәзийне толы зерлерим,
 Ыскатыңа шашылғай,
 Бизге берген тахтыңыз,
 Зиндан болып басына,
 Гөр-ләхәт болып ойылғай.
 Бизге берген аллады,
 Қарғаса, өне, алады,
 Жарылқаса қояды,
 Мен бермеймен баланы,
 Көп сөйлеме хан, — деди,
 Тәк тур арман сен, — деди.
 Анда патша сөйледі,
 Қәхәри қатты келеди:

— Көтер тобы-дәскенди,
 Шақыртып ал басқанды,
 Қуда берген балларды,
 Зорлық етип сен алсаң,
 Танытайын хожанды,
 Усы йерден баслансын,
 Әуелха урыстын жайы,
 Айтқанға неге көнбейсең?
 Тәғдийирди неге билмейсең?
 Алланы бир билмейсең?
 Ханға қарсы турғанның,
 Не болады изи?
 Хәмир етсе шәрият,
 Сол шәриятты бузғанның,
 Изи неге барады?
 Көзинди туұры аш, — деди.
 Түсимде көрген еки шам,
 Бизге берген рәушан,
 Алладан келген ол нышан,
 Бермейсең бе баламды?
 Бузасаң ба ханамды?
 Бер, бермеған бер, — деди.
 Анда Караман сөзге келеди,
 Хан зорлығын биледи,
 Көңилин хакка береди,
 Көзинен жасын төгеди,
 Жайдай белин бүгеди,
 Қол қаусырып Караман,
 Патшаның нәзине келеди,
 Қаттыға кетсем, қайттым, — деп,
 Таксыр сизге тәубе еттим,
 Қорққаннан соң қудайдан,
 Қайтқаннан соң ырайдан,
 Әне бердим перзентти,
 Мүбәрек болсын сенлерге!
 Ақбетинде бос қоймай,
 Етегимнен өндирип,
 Алла берсин бизлерге.
 Қәрабатлы пир едің,
 Әулийеге тең едің,
 Биз де, сиз де патшайым,
 Бир тырнақтың зары едик,
 Халық алдында бүгин де,
 Хак алдында ертең де,
 Хакыйқат бердим сенлерге,
 Бәрқулла бердим сенлерге,
 Алды-арғы жарассын,
 Ал, перзентти ал, — деди,
 Еки рәушан тотыны,
 Ал, койнынан шығарды,
 Шәсууарға созады,
 Қос дизесин жерге урып,
 Инген нардай еңиренип,
 Қошантайынан айрылған,
 Сүриүдеги койдай маңырап,
 Бир майдан азнап жылады,
 Еки рәушан тотыны,
 Оң қолына алады,

Бир яраткан алланын,
Хактан берген исине,
Өзи де кайыл калады,
Хәр бетинен поса алып,
Манлайынан жуп сүйип,

Бауырына басады,
Оң жағындағы мөхремин,
Қыяметлик жолдасы,
Кабыл болғай көз жасы,
Сүйген яры Айдәулет,

Әне, мөхреми — соған узатып салған қусайды.

Әне, ендігі сөзді патшалықтың алдынан Айдәулетті әкелмеге баратырған уәзирден ешитпін. Алыс емес ел арасы, көринип тұр қаланың қарасы. Ат ойнатып келеді Шәсууар салған қалаға. Адамзатқа сездірмей, хайуанатқа бирдирмей, Айдәулетке хабар береді. Жөргегинди көтер деп, қудай саған берди деп, бір жағыннан ай тууды, бір жағыннан күн тууды, тилегинди алла берди деп, ақ күймені қостырды, хеш инсанға көргизбей Айдәулетті ишине отырғызды, арбаны өзи айдалы. Минген атын күйменің ол изине байлады. Қаладан шығып жол тартты, түни менен жел тартты, азанғы сәхәр уақтында жетип барған қусайды. Әлипләм әлги кәусинде, патшалықтың әдлинде баш ийип сәлем береді. Орынладық исти деп, ақ күйменің ишинен Айдәулетті шығарды. Соң уақытлар патшалық мыйығын тартып күледі, Айдәулетті шақырып, сыбырланып сөйледі:

— Тилегің қабыл бәндесен. Алла тала қартайған уақтымда екі бірдей шамшырақты билесен бе бергенін? Дүньяға шыққалы берли шырқыраған дауысты мине бүгін ешиттім.

Қыпша-тайлақ нәресте, екі рәушан периште, екеуін тендей қойнынан шығарып, Айдәулетке ұсынды. — Белинди мөккәм буғасан, курсак көтергеннің жолын қуғасан. Жағаннан салып баланды, емшекті салып аузына, улым менен қызымды тоққыз ай он күн көтерип, толғақ тұтқан тақылетте перзентимди дүньяға, әне, алып келтиресен. Төниннен толғақ алғанда тап өзине өкшелес отыз қатын жыйнайсан. Сүйінши сорап барғанға, улама жыйнап ортада, мен де отырып отауда, бір алладан тилеймен. Я тууған сала ма, я туумағаннан сала ма? Екі рәушан тотымды қатынларға көтерип, қәтқуда менен улама, ақ сәллели ийшанға, әруағы басым пирлерге оның нысбын қойдырып, йетти күн той беремен әрип-кәсерди тойдырып. Майданнан тауып алыпты, деген атак болмасын, халыққа шуғыл көп болар. Ер жеткен соң баллардың қулағына сөз тийсе, бизлерди жүдә қана етер. Сездірмейсен адамға, биддирмейсен жаманға. Мөккәм болагөр қурған аузына, — деп патша сөзін тамам етті.

Әне, арба айдаған уәзири патшадан рұхсат болған соң елге қарап жөнөп кетті. Азантай емес жол жүрди, есапты азырақ жол жүрди. Сол күни ярым ақшамда әдалатлы бәрғаға Айдәулеттей аналықты алып жетип келеді. Ал күймеден түширип, ақ отауда киргизди. Қартайған, әне, халында Шәсууар ханның елтиси көтерипти курсак деп, йетти күн той береді. Халыққа дабыра кетеді. Қулақтан-қулаққа, елден-елге усы хабар жетеді. Арадан қанша уақ өтті. Қулласы-кәлам, тоққыз ай күни пипти. Тоққыз ай он күн толған соң толғақ пайда болыпты, алтыннан жууен керипти, жақын менен алыстың бәринен хабар берипти. Отыз қатын жыйналып, Айдәулеттин қасына хәммеси жәм болады. Биреуи тартып белинен, биреуи сүйеп қолтықтан, барлығы да пәрмана болады. Отыз қатынның талабы — екі жанын бір берип, көринеғойса баллары, сүйіншиге бармаға, дүньяпараз нешшеси есик бетте турады. Айдәулеттин тилегін алла қабыл етеді. Белбеуи шешип жиберип, екі рәушан тотысы жерге шырлап енеді. Дәриу көрип қатынлар, ұл менен қыз екенлігін биледи. Есикке тура жууырды. Бирин-бири жибермей, талақ киби жабысты. Мен бараман бұрын деп, биреуинин үстине биреуи минип кетеді. Тутлықпарақ биреуи бәринен зор келеді. Биреуин анда зыңады, биреуин мында қағады, хәммесинен зор шығады. Сууырылып шыға келеді. Патшаға турра жууырды. Ақ отаудың ишинде жәмәти менен патша отыр еді. Тутлықпа қатын үстине кирип келген секилди. Айтайын десе тили жоқ, қып-қызыл болып терледі.

— Айта-айт, келин айт! — деп жабырласып сорап береді. Ядына бір зат келеді мынау сақау қатынның. Бир бармағын шошайтып, өзинің шашын сыйпады. Ханның ақылғөйи сол уақытта «Ұл менен қыз ба» деп бақырды.

Сол уақтары сақау қатын жағасын ұслап қулық айтады. Алшы менен ақылғөй «түт етегинди» деген қусайды. Хәрким барын береді, патшалық турып ақылғөйге қарап сөйледі:

— Қызым менен улымды алып келсин усы йерге, мына отырған улама, уәлийлер баллардың дидарын көрип, нысбын қойсын, — деп еді, жөргекке қайым ораған екеуін тендей көтерип, алып келди патшаға.

— Кәне, нысбын қойын, — деп мойнын созды моллаға.

Ақ сәллели молла сөзге келмеді. — Майданнан табылған ата-анасы белгисіз бийнауаға нысбы қоймақ қолымыздан келмейди, — деді. Хасасына сүйенип бәри шығып кете берди. Соң уақлары Шәсууар екі баласын көтерип, Айдәулеттің қасына жетип келген қусайды. Зары-гириян болады, жаңағы сөзді айтты да, қара жердің бауыры салқын деп, төсин жерге урады. «Не қылып едим хакқа деп, ал Жаббар менин жанымды деп, керек емес ялған деп» екеуи екі жерде жылап отырған қусайды.

Сол ҕақлары хәмиһше шәлдә хәм кәлдә кәүендер болған бабасы үш те бирдей еренлер, тай есиктиң алдында қосылысып келгенлер, әне, патшаға қарап бир аўыз гәззел айтып турған секилли:

– Бул басында барды тажы-дәүлетниң,
Ақшам-күндиз бир алладан тиледиң,
Тилегинди алла берген ҕақтында,
Бир аллаға, кәне, не деп ениредин?

Ақшам-күндиз бизлер жүрмиз пияда,
Сәбийлердиң өмири болсын зияда,
Жылай берме Айдәүлет пенен Шәсууар,
Инанбаңыз ондай харам моллаға.

Жыламаныз, тур орныннан екеуиң,
Келтирмегил хасла кеуилдин кемин,
Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны,
Өүелден көңлине бәри де мәлим.

Бизлер жүрген шәлди гезген еренлер,
Шул перзентке үшеуимиз де кәүендер,
Жылай берме Шәсууардай патшайым,
Нысын қойып кетер мынау келгенлер.

Хожасы, сәйиди, бәри жыйналып,
Жылай бермен қуры отырып ойланып,
Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны,
Бесеуимиз де усы ортаға жыйналып.

Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны,
Тәни сезип, көзи көрмеген,
Алланың бергенин өзи билмеген,
Хан Зәрепшениң хакқы ушын,
Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны.

Дүньяға жетисип, кәмалға келген,
Заманында ол курсакты көтерген,
Токқызына жатып турып езилген,
Елатына келип жатыр патшайым,
Гүлшараның хакқы ушын.

Көтер басың, жылай берме қурбылар,
Алдыңызда еле үлкен дәуран бар,
Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны,
Арасында ақылтөһи үәзир бар.

Тур орныннан еки бирдей муһлылар,
Шырлаған перзенттен келип хабар ал,
Биз қояйық уғыл-қыздың атыны,
Бир яратқан хак алланың хакы ушын.

Кемлик пенен қолдан алдық алһияр,
Екки рәушан тоты сизге миясар,
Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны,
Жылай берме еки бирдей муһлылар.

Пәрман менен жеткерип тур қудайым,
Қартайғанда ашылғай-дә талайым,
Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны,
Уғлыңыздың нысбы болар Шәрияр.

Хак яратқан жиберипти бизлерди,
Уламалар муһайтты ма сизлерди,
Тута берме мунды бәрқулла матам,
Биз қояйық уғыл-қыздың нысбыны.
Қызыңның нысбы-Әнжимжан,
Шәрияр, Әнжим дегенбиз,
Бәрқулла шәлдә жүрермиз,
Тарығып жылаған күнинде,
Халыңнан хабар алармыз,
Өли емеспен, тиримен,
Еренлердиң биримен,
Шул балларға мааккил,
Шул балларға кәүендер,
Еренлердин биримиз.

– деп сөзин тамам етеди.

Әне, есикти көтерип, ергенегин ашып:

– Хә, қурбым, тур йериннен, – деди. Жай қолыңды, пәтия берейин деп едим, – деди. Инанба шайтан сөзине, қарама жаманның жүзине, инансаң айтқан сөзиме, уғлыңның аты – Шәрияр, қызыңның аты – пери Әнжим. Айтып болдым сөзимди, ендиги гәптиң изини өзин ойлап табарсаң, – деп қайып болды көзинен.

– Янағы ғарры қайда? – деп хайран болды изинен. Әне, ендиги гәптиң мәниси: екеуи теңдей түргелди. Перзентлерин бауырлап, булар қуры алақан бала емес екен ғой, – деп, бир нәтийжеси бар шығар, жыйнаған менен тергеним усылардан салақа, қайттан келдим-ғо дүньяға. Жаксы-жаман айтса да, ел-халқымды жыйнайын, қазан көтерип ортада той-тамаша қылайын. Гөшин жесин бул халқым, шорпасына тойсын, деп ықтықат етти патшалық. Алысына хат жоллап, жақынына ат жоллап, жер дабытын қактырды. Дабара салды ортаға, үш күн тойым бар деди. Әне, халқы жыйналған ҕақтында жасы үлкен, жасы кишиниң алдында бир еки аўыз орсақы айтып турған қусайды:

– Бүгин келдим ялғаншыға жанадан,
Қартайғанда жеткерип тур алладан.
Ким не айтса айта берсин, халайық,
Кеулим толды қызы менен баладан.

Бизлер йүрмиш, бул басымда қайғы-дәрт,
Айдәүлетти қыяметли қостар деп,
Не айтсаңыз айта берин, тууысқан,
Әнжим-Шәрияр атлы перзент берди Алла деп.

Басымнан кетпегей келген дәураным,
Перзент еди бу дүньяда әрманым,
Не айтсаңыз айта берин, тууыскан,
Күлисип дагытың бала тойларын.

Мен йығлайман яратқанға зар-зар,
Не әйлесе бир алланың ерки бар,
Не айтсаңыз соны айтың, тууыскан,
Әнжим-Шәрияр атлы балам бар.

— деп тамам етти сөзини.

Кернайдан сырнай шерттирди, барабан дайра қақтырды, баксы-жырау айттырды, тойды баслап жиберди. «Мал баланың шашыуы» деген накыл бар еди. Патшалық қолға суу алып, өмир-жасы мәккем болғай, деген бенделен, ашы менен арықтан патшаның өзи пәтия алады. Арадан үш күн өткенде тойы тамам болады. Той соңында патшалық бир қыялды ойлады. Той өткеннен соңынан хәм бир неше уақыт арадан жыллар өткен қусайды. Сыйпалап өсирген баллардың аржақ-бержасын сорасан, жети жыл өткен қусайды. Сууда өтсе жыл ярым, Қодар қулдың уақытында аркалап кашып неше ели күн өткерди арадан. Жетти жолдың дәрбенти — тас қуйынын аузында ақ кийикке тап болып, емшек емген еди-бир еки жыл. Бир жыл курсак көтерген Айдәулеттей кәәбасы ялғаншыға келгенсоң той-тамаша саз бенен жети жасқа келгенин билмей қалмай қалған екен патшалық.

Еден молла жыйдырды. Пайғамбар сүннет етпеклик, мусылман жолға кирмеклик өне усы жерден қалады. Мәсләхәт, кеңес болады. Ақ қой сойып халқына, Шәрияр атлы перзентин ал сүннетке жатырды, табылған малын шаштырды. Арадан жети ай өткенсоң Айдәулетке кеңесип:

— Әуелха сүннет, қала берсе мектеп дер еди. Қуй қазанға май, — деди.

Ата-бабанын ырымын баслап, дәстурханды жайдырды, үстине сарпай миндирип, Айдәулетке көтертип, Әнжимди соған ертеди, Шәриярды өзи жетелеп, дан моллаға жетеди. Қатар-қатар медресе, дан молласы ишинде, иймамгершиликтен басқа мектеп молла бар еди. Бисимилла айтады босағасыны басып, ишкериге киреди патша шәртини айтып:

— Хәй, мола! Сизден улығ бендем йок. Мусылманшылыққа кирмеге, сизге сәлем бермеге, ети сизики, сүйеги бизики, бир перзент әкелдим қолыңызға услап бермеге. Патшанын улы-қызы демейсен, гәрип-кәсерди бир урсаң, муна йетти шыбық урасаң. Хәзирети дан молла болған шелли оқытасан. Алла өмирин берсе, — деп дәстурханды созады, игнине сарпай жабады. Рухсат алып молладан екеуи де шығады. Әнжим-Шәрияр мектепте қала берген қусайды.

Арадан бир жыл өткен соң Әнжим менен Шәриярға ерекке отау тигеди. Хәр қайсысының атына беллеп сарай салады. Ақ отаудан баласы менен қызы кирип шыққан қусайды. Арадан қанша уақ өтті? Оқығалы екеуи, арадан беш йыл уақ өтті. Әнжим менен Шәриярдың он үш жасына жетти. Әнжим қалмай оқыса, Шәрияр қатарын тауып, бирде барса, бирде бармай қанғырып кеткен қусайды. Биреу жорға сүреди, биреу ябы минеди, өне, Шәрияр усыларды көреді, басына қыял келеди. Қасындағы баллар менен ойласып кеңес еткенде:

— Өзин хан баласы болсаң, сен мингендей бир хайуан қапытып тур ма бәрғаннан? Өзин барып айта алмасаң, неге ананды жиберип сораптайсаң атаңнан? — дейди.

Шәриярға мақул келеди. Ушып турып йеринен, еки баланы ертти кейнинен. Ақ сүт берген анасы Айдәулеттин алдында қәне не деп тиледи:

— Мен болыппан бу йерлерде бийқарар,
Үмметим дегейлер халық еткен Жаббар,
Перзентиннің айтатуғын арзы бар,
Бул сөзиме қулақ салың анажан.

Жасым жетти он төрттима келиппен,
Қатарымды ертип мине жүриппен,
Гәхи жорға, гә қаназат көриппен,
Бул сөзиме қулақ салың анажан.

Уақтым келсе басқа тажы кийермен,
Қашқанды, қуғанды мен де көрермен,

Башымдағы кеткейдағы қулетим,
Қуй рәушан тоты берди қудиретим,
Не айтсаңыз айта берин, яранлар,
Әнжим-пәрий, Шәрияр атлы перзентим.

Малды сойып, ол гөшине тойыңдар,
Истанатлы жаман сөзди қойыңдар,
Тах үстінде бүгин келдим кемалға,
Өне, бүгин той хызметте болыңдар,

Қырық жигитти ертип шықсам изимнен,
Сизге дәулет болмаспеди, бирубан.

Бизлер, өне, қабызыннан өнгенди,
Не айтқанда ол сөзине көнгенди,
Айтайын сизлерге көзим көргенди,
Атамның алдына бармасак болмас.

Қолыма қаршыға алып көтерсем,
Астыма қаназат бедеуи минсем,
Қырық жигитке басшы болып мен жүрсем,
Атамның алдына бармасак болмас.

Бизге дәркар кайшы кулак каназат,
Кырык жигитим ақшам-күндиз ол пәрьяд,
Атамнан сорасан бизге каназат,
Атамның үстине кирмесен болмас.

Оқмұ оқып сауатымды ашқанман,
Таяқ урса шыбығынан қашқанман,
Бир бедеу сорап бер жалғыз атамнан,
Өзим барсам бет аузыма қарамас.

Қатарымды ертіп шықсам кейниме,
Хан баласы деген ат көтерсем хәр йерде,
Шулардың бәри де сизге мәртебе,
Атамнан бир бедеу алмасан болмас.

Сиз болмасаң, ким болады кәуендер,
Аты жоқ перзентің бәрхә дәрбедер,
Орныңнан түргелип атама бар да,
Кайшы кулак бир бедеуді сорап бер.

Шикарға шығайын кийик қуғалап,
Жол мәнісин билген жақсы сораулап,

– деп тамам етті сөзини.

Әне сол уақытта Айдәулеттей анасы, ақ отаудың кемеси, Шәриярдың жалғыз анасы, уақты шәндан хош болып, үйде отырып күледі. Өзи қартайғанда көрген бала болғаннан соң, ол да кемалға келип, изине жигит ертіп, қатары менен бас қосып, атқа миनेмен деген соң, ат тауып бер деген соң, «бир үйде жалғыз бала болса, ол да атқа миनेмен десе, шешеси пұтын қысады, әкеси көтин қысады» деген әйемнен қалған нақыл еді. Әне ендігі гәпти Айдәулеттен еситин.

Таза липа кийеди, басын жөнлеп орады, жегдесін қыя салады. Әне, жолға рәуан болады. Геуишлері шырпылдап, маңлайдан тери ағады, етегине тырсылдап. Тәнде жаны қыйналып, айтар сөзин ойла-нып, бәлент көше, пәс көше, беглер жүрер тар көше, хан отырған кен сарай, тар қапылы сарайға кирип барып Айдәулет, датқа жайдың еситин әсте ақырынлық пенен ашады. Тах үстінде патшаға көзі түскен уақытта әбден қайнап йошады. Босағасынан атлап ишкерисине киреди. Токкыз мәртебе баш ийип, әдеп-икрам менен кейин бәсип тур еді. Имла келтирди тах үстінде патшалық. Көзі түшип тұрыпты Айдәулеттей аналық. Датқашы еді рой бул келген. Есиктегі хәмелдар:

– Арзын не? – деп соралы.

Сол уақлары Айдәулет хан Шәсууарға қарап:

– Қуллық, таксыр! Арзым бар, – деди.

Қасындағы ақылгөй:

– Кәне, арзынды айт, – деди.

Әне Айдәулет сол уақытта ханға қарап жалғызы Шәриярға ат сорап не дейди кәне:

– Бизлер келген қыяметлик жолдасың,
Қабыл болғай көзден аққан жасларың,
Сенлерге айтарлық арзым бар еди,
Тах үстінде өмирликке жолдасым,
Айтар арыз елдики,
Сөйлер тиллер бизики,
Аузым айғақ, тил тайғақ,
Тийсе тилдің бир ушы,
Кеширегөр гүнамды.
Беллерге буған кәмарым,
Диземе енген димарым,
Екки көзде рәушаным,
Барып кел, деп жиберди.
Мингин де бедеу, жел, деди,
Гәп мәнісин бил, деди,
Сорап келдим патшайым,
Сорағанымды бер, деди.

Атамның алдына, ана, бара бер,
Өтирик-ырасынан көзинди яшлап.

Қарап тұрсам, қайыл болдым исине,
Келип турман, ана, мине нәзине,
Атамнан ат сорап мениң өзиме,
Бир каназат алып бермесен болмас.

Қылышты қынапалап байласам белге,
Салтанат құрғызып шығайын елге,
Патшаның баласы бахадыр десе,
Аяқ басып душпан келалмас елге.

Жигитликте келип тұрған мәхәлимди,
Сизге айтпасам кимге жаярман зәхәримди,
Сөйлесип көрмесем болмас атам пейлини,
Тах үстінде атам болса Шәсууар,
Хак яратқан алла болғай мәдеткар,
Жалғызыңның айтатуғын арзы сол,
Атамызда нешше түрли тулпар бар,

Сизлер тахта, биз жерде,
Арыз етемен сизлерге,
Халық әйлеген бирубар,
Жүзимди бурдым буйерге,
Келмесем питпейди келер арызым,
Бир алладан өзгеде жоқдур қарызым,
Кулак койсан, Сизге айтар арызым,
Жалғыз балаң жиберди,
Питкерсин деп жиберди.
Көринбейди жалғызыңның қарасы,
Қызыл тилди сайратқан,
Қаусырма жақтың арасы,
Анасын мунда жиберип,
Ат соратып тұрыпты,
Патшалықтың баласы.
Шашгенемди әрман менен тарайын,
Қартайғанда төрт бурымға қарайын,

Жалғыз балаң ат берсин деп жиберди,
 Балаң ушын Сизден атты сорайын.
 Менменлик әйлесем хактан табарман,
 Перзент ушын өзім пидә боларман,
 Қартайғанда келип турман алдына,
 Шәрияр ушын бир қыл қуйрық сорайман.
 Перзент ушын көп дүньяны шашқансан,
 Не әйлесең құдиретке қарайсан,
 Ашыұлансан бизге таяқ урарсан,
 Жалғыз ушын бир хайұанды сорасам.
 Бир қаршыға керек деди сайядтан,
 Бир тулпарды сайлап берсин сейистен,
 Неше аўдан бир-бирине кенескен,
 Жалғыз балаң ат берсин деп жиберди,
 Қайсы сейис береди екен бедеўди?
 Хат берсин деп жиберди,
 Усы сөзим атама,
 Питкерсин деп жиберди.
 Тах үстинде Шәсууар,
 Жалғыз улың Шәрияр,
 Айтмақлық бизге миясар,
 Питкерсин деп жиберди.
 Алды-артымнан, апажан деп қарайды,

– деп тамам етті сөзини.

Әне, ендігі хабар патшадан. Қәхәри қатты келеди, көзин алартып жиберди, Айдәулетке қарай сөйледі:

– Сениң хаслың қатынды, сабап-сабап, енеғар, шығара берсе отынды. Айтар аўзың шулмеди? Тилеғиң сениң шулмеди? Тарт армаған тилиңди! Өширсе сениң үниңди!

Алатуғын шердей шабынып, қабағы қарыс жабылып, тах үстинде шаншылып, Айдәулетке сөйледі:

– Отырғанда ақылым болды мениң лал,
 Тур да қайтып, айтқан мениң тилим ал,
 Не себептен келдиң мениң алдыма,
 Бул сөзимди перзентине айта бар.

Наз бедеўге қамшы урмай желалмас,
 Етеғиңнен өнбей перзент болалмас,
 Айлан, қайтқыл, әне енди кейнине,
 Бийопа бизлерге перзент болалмас.

Атасы белгисиз, хаслы бийнаўа,
 Соратса атларды, өзи қаяқта?
 Қулақ салғыл айтқан мениң сөзиме,
 Кете берсин еки бірдей бийнаўа.

Шәрияр атлы, Әнжим атлы гүлим жоқ,
 Атасыз, енесиз перзент болған жоқ,
 Айтып барғыл еки бірдей балана,
 Олар ушын бағып атқан атым жоқ.

Ат соратып, сейиспедим мен деди,
 Не себептен қалдырып тур көңимди,
 Кете берсин еки бірдей бийбахлар.

Ақ отау тиктирдим сайлап үстине,
 Мектепке оқыттым сабақ үстинде,
 Кете берсин еки бірдей бийнаўа,
 Қудайым берген жоқ хадал перзентти.

Жалғыз балаң сизден хайұан сорайды,
 Сен бармасаң, бермейди ғой маған деп,
 Үйден шықпай жер тепсинип жылайды.
 Қырық жигитти ертсем дейди кейниме,
 Қаршығаны илип шықсам әлгиме,
 Тазы-сункар, бәри болса кейнимде,
 Жан атама бәрін бірдей айт, деди.
 Питкерген соң тезирек берман қайт, деди.
 Хаслым нашар не мүшкілге жарайын,
 Жалғызыма сизден хайұан сорайын,
 Сол болмаса ким сорайды хайұанды,
 Жағдайын сенлерге аян қылайын.
 Қартайғанда берген шығар илайым,
 Ашылғанда сенлер менен,
 Ол бизлердің талайым,
 Жалғызыма өзім хайұан сорайын,
 Перзент ушын жанды хакқа берейин,
 Отауда йығлайды перзент отырып,
 Ер-туманын берсин дейди жутынып,
 Беглерин ертипти балам күтинип,
 Жалғызыма қандай хайұан бересен?
 Ға жарылқа, ғә қарға,
 Әне, патшайым, өзин билерсен,

Ат соратып сейиспедим мен деди,
 Не себептен өзи мунда келмейди,
 Жүзи қара кетсин, деди, қаламнан,
 Олар ушын берер атым жоқ енди.

Баспасын көшемди, жүрмесин үйде,
 Атасы белгисиз, анасы дүзде,
 Кетсин, деди, еки бірдей қуу аяқ,
 Енди қайтып көринбесин көзиме.

Бул басыма кийген тажым кем емес,
 Еки жетим ол бизлерге тең емес,
 Көзимди яшартып жылатып мунда,
 Муныңдай жетимди қудай дәретпес,
 Дәркар емес өзиме,
 Керек емес үйиме,
 Босатсын мине, қаламды,
 Кете берсин жөніне.
 Қәмарыңнан өнбесе,
 Ол бедиңнен болмаса,
 Хак нийетке ылайық,
 Тәғдийрде Алла бермесе,
 Ата-енеси белгисиз,
 Еки бірдей бийғана,
 Бизлерди хөлек етип жүр,
 Қайлардан келген дийұана.

Ат берерге атым жок,
 Өнжим атлы кызым жок,
 Кетсин деп айттым сизлерге,
 Шәрияр атлы улым жок.
 Ойсам екки көзиңди,
 Кырксам кызыл тилиңди,
 Тар көшеде сынсытып,
 Шығартайын ба үниңди?

Екки бирдей бийгәна,
 Босатсын, деди, үйимди,
 Айдәүлет, тыңла сөзимди.
 Барган соң жууап бер деди,
 Шәсууардур билсең мениң атымды,
 Ишиме салып тур кайнаған отты,
 Бар да хабарынды бер,
 Босатсын депти үйимди.

Өне, оннан соңғы жеринде мунайып, сүйретилип шықты Айдәүлет майданға. Алды-артына карады, көзиниң жасын жыйалмай, көкирегин ирке алмай, жер токлаклап қарғанып:

– Минген алтын тахтын зиндан болғай басыңа, жыйнаған менен тергениң ыскатыңа шашылғай, бермеген жалғыз хайуаның кара асыңа сойылғай. Бар сестиниң барынша шарқ урып кемпир жылады. Кемпир жылап баратса, не айтар екен атам, деп Шәрияр атлы ол жалғыз анасының алдынан шыға келди бир уақта.

– Хәй, мийирбан каабам! Буншелли неге жылайсаң? Кимнен көрдиң қорлықты? Хан атам сизге өбден етти ме зорлықты? Бизлердейин жалғызға айт, көнекей ешитайин көңлиндеги барлықты.

Анда солығын басып Айдәүлет бир азырақ демин алып, Шәриярдың жүзине карап, ешиткен жәбирин, көрген қорлығын бир-бир баян етип турған қусайды-ау:

– Мен жыладым бир алаға зары-зар,
 Бул патшаға қанша мениң гунам бар?
 Айра түшти ол бизлерден,
 Шәрияр атлы аллияр.
 Бир ауыз сөзимди айттым атаңа,
 Не үшін сөзлерим кетти хатаға,
 Кетсин деди қайда болса сол жакқа,
 Көрискенше күнлер жаксы аллияр.
 Ат сорадым, ат бермейди Шәсууар,
 Кетсин деди жалғыз улым Шәрияр,
 Кетсин деди ол изинен Өнжим бар,
 Көрискенше күнлер жаксы, аллияр.
 Атасы белгисиз, анасы шөлде,
 Дәрқар емес еки жетим бул йерге,
 Көринбесин ол көзиме ертеңге,
 Көрискенше күнлер яқшы, аллияр.
 Жаным, ырза болдым берген сүтима,
 Қайыл болдым хақтың қылған исине,
 Кете берсин еки бирдей жетимек,

Қайтып айланбасын, деди, изине.
 Қудайым берген жок тәғдийре язып,
 Қай жақлардан салды бизлерге нәсип,
 Шәрияр, Өнжим атлы йокты хеш гүлим,
 Кете берсин, деди, еки бирдей бийбақлар.
 Шықсын үйден етегини кесип,
 Белиннен үйден перзентин болмас,
 Етектен өнбесе, мийрими болмас,
 Кетсин, деди, еки бирдей куу аяқ,
 Бул дуньяда бизге перзент бола алмас.
 Шәсууардур, тыңла, деди, сөзимди,
 Қайтарып теңселтпе курған өзимди,
 Босатсын үйимди, кетсинлер деди,
 Зая етпей айтқан мениң сөзимди.
 Урықсатын берди, балам, сенлерге,
 Ялғаншы тар болды енди бизлерге,
 Тәғдийре ырзаман, балам, сенлерге,
 Көрискенше күнлер яқшы, аллияр,
 Алдың-жаксы, артын ойран бизлерге.

Өне, сол сол уақытта Шәрияр мыйығын тартып күледи, өксип-өксип хәм жылай, анасының мойнынан кушақлап, көзиниң жасын анасының жүзине жағып:

– Ана, ырза болагөр сәхәр берген сүтине, кетермен елдин шетине, нийетинди бузбағыл. Хабарласып өзіне, бир арзырақ тоқтай тур, хабарласып көрейин Өнжим атлы сиңлиме.

Анасын қойып сол жерге, шарқ урып Шәрияр жылады. Өнжим отқан отауға жүрип қәдем қояды. Өнжим атлы нашардың әлгинде барды тарағы, алдына қойып айнаны, төрттен ара, бестен таллап, қайта-қайта айнаға карап, отыр еди шашын тарап. Бир зибан келди кулакқа. Әуели күлкі болса да, кейни шыннан жылайды. Анда турып Өнжимжан шашын түйип төбеге, орамал салып басына, алқымының астынан бир шалып байлап алады. «Жылаған сорасан, өлгени барды, күлгенди сорасан билгени барды» деген. Бул жалғыз ағамның зибаны ғой, тең алдынан шығайын, теңдик пенен кемлигин өз аузынан сорайын. Жууырып есиктен шығады. Төрт тәрәпке карады, Шәриярды көрип Өнжимжан қәне не деп сорады:

– Хаслым нашар, ақылым болды мениң лал,
 Егіз етти екеуимизди бирубар,
 Өндийшенің көңлиңизде қайсындай,
 Не себептен жылай келдин, ағажан?

Алдымда тиреуім, арттан сүйеуім,
 Сыркырап тур хәзир мениң сүйегим,
 Не себептен кууанышта жүрегін,
 Қәне, аға, неге күлдің бу йерде?

Жылаған сараса, өлгени барды,
Күлгенди сарасан, билгени барды,
Эрманын не, тууысканым агажан?

Шашгенемди төрттен таллап тарайын,
Сенлер ушын кай мәниге тартайын,
Не себептен жылап және күлесен,
Жылаған мәнисин сизден сорайын.

Ашылысқан таза гүлдей болмаға,
Хәзир турман ата-енемнің колында,

Әне, сол уақтарында Шәрияр көзиниң жасын сыпырып, қарындасының жүзине карап, нешше жерден тымсаллап, не деп жылап турыпты:

– Бизлер болдық бу йерлерде бийқарар,
Мурадымды бермеди ғой хак Жаббар,
Бизден бөтен ал, алдында кимнің бар,
Жүр қайтайық елатыма, жан синлим.
Мине ерип жүрген анам Айдәулет,
Екеуимизден айрылмады ғой мийнет,
Атамыз әйлепти бизге қыянат,
Жүр қайтайық тууып-өнген жерлерге.
Айттылар: мың койды бир серке баслар,
Еки жетим, екеуимиз де бир даскал,
Синлиси жол баслап, ағасы ерер,
Усы йерден кетсек, қудайым берер.
Анам барды ол атамның алдына,
Анамның бир башы курбан жолымда,
Бир шерди сизлерге айтпасам болар ма,
Жүр қайтайық елатыма, Әнжимжан.
Ат сораттым әдалатлы бәргадан,

Әне, тоқтамады Шәрияр, өксип жылап Әнжимге. Әне, шул уақтында Әнжим ағасы Шәриярға карап:

– Хәй бирубарым аға! Ата қарғысына қалма. Қәхәри келсе, кет. Қайсы айтқан сөзине, атаның кемин айта аласаң жүзине, зәрре жүрегінди бас. Ашыуыңды таркат, – деди.

Анда Шәрияр:

– Йок, кетермен, – деди.

Ағасының қәхәриниң қатты келгенлигин билип, нешше йерлерден тымсал келтирип, шул ағасын жубатқан киси болып, Шәриярға карап Әнжим не айтып турыпты:

– Екеуимизди халық әйлеген бирубар,
Ол бизлерде ата менен ана бар,
Жылайгөрме, тууысканым агажан,
Бизлер киби тууысқаның және бар.

Қәхәрленип қәйерлерге барарсан,
Атаны, ананы кимнен сорарсан,
Жылайгөрме, тууысканым агажан,
Атамның алдына өзим бараман.

Хаслым нашар, хәр дәртине жарайын,
Атамнан өзим-ақ хайуан сорайын,
Жылайгөрме, тууысканым агажан,
Ашыуыңды сеннен өзим сорайын.

Не себептен шақак урып күлесен,
Қара басым садақадур жолында.

Анамыз кейниңде, өзиң алдында,
Жолда жүрип пайыу және пияда,
Не себептен қуудай сыңсып жылайсан,
Айт арзыңды, өмириң болсын зыяда.
Мендей нашар Әнжим атлы зияда,
Тууысқансыз өмири өтер қаякта,
Қәне, сөйле, тууысқаным агажан,
Ешиткениң ақырет-азап болды ма?

Хабарды салғанман жалғыз анамнан,
Кетсин, депти, еки бирдей қуу аяқ,
Шықсын, депти, мынау турған отаудан.
Бизлер жүрген намыс-арлы ер едик,
Тах үстинде атам қәхәри келди,
Соратқанда атам бедеу бермеди,
Жүр қайтайық, барды бизлерге жери.
Кетсин, депти, еки бирдей бийнауа,
Ат соратсам ат бермеди Шәсууар,
Жылап келди жалғыз улы Шәрияр,
Билесең бе ел-халқынды, сен нашар,
Жүр қайтайық өнип өскен жерлерге.
Атам ырза болды бизге кетсин деп,
Анам ырза бизге берген сүтине,
Жууап берди жалғыз атам өзиме,
Жүр қайтайық ата-енени көрмеге.

Бул башымда қайғы менен гүлпетим,
Не болды екен, қан жылатып перзентин,
Жылайгөрме, тууысқаным агажан,
Тууысқанда бизлер едик үлпетин.

Сорағанда ат бермесе хан атаң,
Туп-тууры шығарман жылай бәргадан,
Шығып кетсек еки жетим қаладан,
Толып тур ма улы-қызы соңынан.

Түрмемди салғайсаң анда мойнымма,
Қарайгөрме оны менен солыма,
Апарып салғайсаң улы базарға,
Бахамды атқа кой деди.

Билесен бе, туұысканым агажан,
 Кул базарда оң жеңімди буұғайсаң.
 Бул бахамды жалғыз атқа қойғайсаң,
 Сениң ушын жалғыз атқа барарман,
 Сен мингендей жалғыз хайуан боларман.
 Қарындас ағаның мүлки болмай ма,
 Қара басым жалғыз хайуан болмай ма,
 Жылайгөрме, туұысканым агажан,
 Қыл куйрық хайуанға бизди алмай ма?
 Көп жыласаң, гирбин түсер өзіме,
 Қан толып тур дәзир мениң көзіме,
 Инансаң-о, аға, айтқан сөзіме.
 Құлдарға берсең кетейин,
 Құлдардың қосын жетейин,
 Беглерге берсең кетейин,

Әне, усы гәпти айтып болып Әнжим ағасына қарады. Анасының хәм көзінде алтмыш катра жасы, қапталында тур еді. Әнжимнің, Шәриярдың не айтқанын биледи. Анда турып Әнжим:

– Хәй, мийриман кәәба! Шәрияр отыра берсин үйде. Қәне, изирегимнен жүр, – деди. – Атамның алдына өзім барайын, ағам ушын жалғыз хайуан сорайын. Улықсаат берсе өзіме, оннан кейінги жерінде сизин менен ырзаласайын, – деди. Ағасына түшіндирип гәп пенен айтты. Шәрияр ырайдан қайтты. Әнжим анасын ертип, әдалатлы бәрғаға қарай рәуана болды.

Әнжим айтты анасына:

– Хәй мийриман кәәба! Датқа жайдың тура бер қапысының артында. Өзім ишке кирейин. Атам қай мәниде отыр екен, көзім менен көрейин. Ағам ушын атамнан бир хайуан сорап көрейин, – деди-ау.

Бәлент көше, пәс көше, ырас көше, тар көше, хан есиги датқа жай, тар қапылы кең сарай. Ханның алды датқа жай. Датқашы кирер кең сарай. Ол қапының аұзынан кирип барды Әнжимжан, ишкериге кирген уақтында куллық айтып атасына сәлем берди. Сәлемнен кейінги жерінде әдеп-икрам менен кейін бәсти. Датқашы жайда туралды.

– Ата, сизге арзым бар, – деген қусайды.

Көзинің астынан қарап, патша көп отырды тунжырап. Бир неше уақыттан кейін имла келтирди айтып деп. Анда Әнжим атасына қарап қәне не деп турған қусайды:

– Бизлер келген жигербентің, перзентің,
 Башымнан кетпеди қайғы-ю, дәртим,
 Келгенімнің айтсам, ата, себебин,
 Сәлем берип көриниске келгенмен.

Анам келсе ол әлдина еленип,
 Қәхәрленген екен отырып тәбиренип,
 Әне, келдим, ата, бауырым тилинип,
 Не себептен қайтарыпсаң изине?

Жылай барды мийирбаным өзіме,
 Қүлип барды мийирманым өзіме,
 Арзы етейин дейип келдим өзіңе,
 Не себептен куұып салдың кәәбамды?

Жерде бизлер, тахта сизлер, атажан,
 Хабардар болғайсаң бәрха халымнан,
 Жууап бер, қалдырма бизди жолымнан,
 Анам келип арзы әйлесе алдына,
 Шәрияр ушын ат сораған болмай ма?
 Кетсин дейсең еки бирдей бийнаұа,
 Аталыққа ықырарың жоқпеди?
 Атамбекен дедим Шәсууар,
 Анам деп жүр едим жалғыз Айдәулет,
 Басымнан кетпеди қайғыу, ғамы-дәрт,

Беглердің қосын жетейин,
 Сен мингендей, агажан,
 Жалғыз атқа өтейин.
 Шар базарға бар, деймен,
 Бахамды атқа қой, деймен,
 Шар базарға апарып,
 Бир хайуанға сат, деймен.
 Мунайып неге жылайсаң,
 Кимлерден хайуан сорайсаң,
 Мениңдей синнің турғанда,
 Бир хайуанға жарарман.
 Ата қайда сизлерге,
 Ана қайда бизлерге,
 Жылайгөрме, туұысқан,
 Болар сәтлі күнің де.

Рухсатын берген болсаң бизлерге,
 Улың, қызың көринбейди көзіңе,
 Ол хайуанды ким минеди бу йерде?
 Кетсин дейсең еки бирдей бийнаұа,
 Улсыздың, қызсыздың соңы бола ма?
 Анам келип қан жыласа алдыңда,
 Кетсин дейсең еки бирдей куұ аяқ.
 Улың, қызың толып тур ма сонымнан?
 Мен кетпейин, бир хайуанға өтермен,
 Жалғыз ағамның ол көңлине жетермен,
 Бир хайуанға қара басым гиреуге,
 Ағам мингендей бир хайуанға өтермен.
 Бермеген хайуаның жүрсин үйирде,
 Бизлер шығып кеткеннен сон бу йерде,
 Уғыл, қызың толып тур ма үйінде?
 Қан жылатып кеткен бирдей баланды,
 Ул менен қызға толтырыпсаң қаланды,
 Бир өзін патшалық болсаң әлемде,
 Қанғырып кетейік бөтен еллерге,
 Жууапты берсең бизлерге.
 Шәсууар атам дегенде,
 Айдәулет анам дегенде,
 Кеше менен ол бүгін,

Көринбейди көзиме.
Жалғыз ағам Шәриярға,
Бир ябы берсен болмай ма?
Хәптесінде жети күн,
Намаз жума болмай ма?
Жума күни ноғайдың,

Ол базары қызбай ма?
Мендей мунлы нашарың,
Кул базарға бармай ма?
Қара басым, атажан,
Жалғыз хайуан болмай ма?

Әне сол гәпти ешитип, талайы ашағырақ, жүзи солығырақ, ренкінде кан калмады, бет әлпінде адам қарар нышан болмады. Патша Әнжимге қарап:

— Хәй, мийрибан кызым! Манлайдағы жалғызым, белімдеги көмарым, бермағанырақ жақын тур, — деди. — Бир-еки ауыз сөзім бар, макул кулак сал, — деди. — Ашылған багда лалазар, бир алладан башка кимим бар? Шәрияр атлы улым бар, Әнжим атлы гүлим бар. Қандай болар изи бар, аңлайсаң ба, шырағым? Бир китапты оқысам, бир ул менен бир кызды келтиреді дүньяға. Дүнья жүзи кең дала, бул дүньяның жүзінде бар екен нешеге мың патша. Ал патшалардың ишинде Бадахшанның халқының, Жұлдызшанын журтының, Еменшаның халқының жылан патша зәхәринен косып алса шәхәрини, Шасулайманнан қалған тахты зерли қаланы Жәхәнгирдей хайуанды, ыныс пенен жынысын, жетти үлкенин журтыны, Далгенениң халқыны, шул ул менен шул кызды етти ықлым йүзине патша болур деп еди. Таң сәхәрлик уақытында жатыр-ем уйқы жайында. Оң жағымда бир шырақ, шеп жағымда бир шырақ, турған екен жарқырап. Ақылымды жууырттым, Оянып кетип орнымнан, бир үәлийге жорыттым. Көрген исим келип тур, көрген түсим болып тур. Шәрияр атлы жалғызды ат берегойсам тийине, сол шәхәрдің бәрине кетип қала ма деген көүпим болып тур. Хадал көңлим еди гоӣ, шырағым. Муншелли неге кыйнадың? Алтын тах та соники. Ели-халық та соники, гәзийне де соники. Жыйнағаным, тергеним, шийрин жаннан бөтенин, бөршасын, балам, берермен. Бирақазырақ күн ержетсин деп жүр едим. Ақыл еси енесин деп. Бәрин минсин, бирин минсин. Шийрин жаным пиреуге, Шәрияр атлы жалғызым келтирмесин көңлинс. Алдымнан кетип қала ма деп, өзинен төменге қор бола ма деп, шырағым, жасырып жүрип едим. Еки жақтағы шамшырағым, сенлерсең ығбалым, бахтым. Қалыс минекей шырағым, Шәрияржанға алтын тахтым, — деп тамам етти сөзини.

Әне, ендиги хабарды Әнжимнен ешит. Шәсууарға қарап жалынып, жалбарыңқырап, көне, не айтып турыпты:

— Бул башыңда тажы менен дәулетин,
Башыңнан кетпегей келген дәулетин,
Аланын көрерсең берсе мийнетин,
Тәгдйірде жазылған бузылмас, ата.

Әнжим, Шәрияр — ул менен кызың,
Кемирек салмағай Шәриярдың дузың,
Алдыңда арзы еткен жалғыз нәхәлин,
Тәгдйірде жазылған хеш уақ бузылмас.

Бир белгисин айтсам жалғыз ағамның,
Бузылмайды хешуақ салған қалаңның,
Көңлине жетейин десен балаңның,
Көңлиңди жиберин, гәрип панамыз.

Әлемге хан болса, кемисен бар ма,
Әнжим, Шәрияр атлы ул-кызың бар ма,
Дүньяға хан болса, кемисин бар ма,
Улыкатың бере берин атажан.

Кемдиктен ағарса сақалы-шашың,
Нелерди көрген жоқ жумалақ басың,

Әне, ендиги қалған сөзім деп, Шәсууар ханға қарап Әнжим бир даналық сөзин айтып отырған кұсайды.

— Хәй, ата! Шәрияр атлы жалғыздың көңлин жақсы табарсан. Кетпейди хеш жерге балаң. Намаз-жума күнинде хызметкерлерди шақырсаң, Шәрияр атлы жалғызды ақ кийізге салдырып, сол кийіз-

Алдына келиппен, көзимде жасым,
Балаңа, атажан, жууап бере бер.

Жууап бералмасаң жалғыз улына,
Жалғыздыңды шақыр, уела колына,
Жалғыздыңды миндир алтын тахтыңа,
Атажан, жетерсең сонда мұрадқа.

Алдымда атам бар, кейнимде анам,
Жалғыз Шәрияр ақшам-күндизи панам,
Пәтия алсын уллы пайғамбар ханнан,
Кеталмас жалғызын сонда, атажан.

Гош жигиттин бир әрманы кыз болар,
Ақшам-күндиз көкирегінде шер болар,
Өз сүйтенин тауып берсен халқыңнан,
Жалғызын кеталмас хеш жерге, ата.

Тах үстінде патша болса ел-халыққа,
Арыу сайлап сүйсе әне шул уақта,
Әнжимин орнында, Шәриярдың тахтта,
Жалғызын кеталмас, ата, хеш жерге.

ге орасан, кырык кисиге көтертип, алтын тахка миндирсең, басына тажы кийдирсең, белине көмар буудырып, колына кама ушлатсан. Ели-халықтың ишинен өзи сүйген кызынан сайлап арыу сүйдирсең, хақ некасын кыйдыртып, қосылтып дәуран сүрдирсең, жар қышқыртып көшеге, Шәрияр ханның дәуирин ели-халыққа билдиртсең, алты айлық ағыр журтка алыстан хабар бердирсең, жасауылбасы, жүзбасы, беглербеги, найыпқа күшли әмел бересең. Узынлығы бир ярым айлық, ени жети күнлик улы шарбақ саласан. Бағ-бадақшан көгерттип, әнжир, алмасын пиширтип, кумырыға дән шәктирип, әне, бүлбилди сайратып, шәмен гүлли бағларды ақшам күндиз жайнатып, Шәрияр менен сүйгенин, бағ ишинде ойнатып, хуышы кетсе басынан, Шәрияр кайда кетеди? Шәрияр атлы жалғызға уақыбетли көй иш менен, түрли қыя нақыш менен, зумбара менен әкапыр, зербарағы көк таштан, пақсасын питкер нағыштан. Сол шарбақтың ишинен бир қаланы саласан кырык пақсасын келтирип. Еки жерден минара, тоқсан жерден гүлгира. Төрт аяқлы хайуан, еки аяқлы инсан, еки канатлы куштан бөтен сол қаланың ишине кире алмастай етесең. Тилсим менен бәнт қылсаң, дәруазасы қоладан, аспан билән барабар, ешиткенге гүлистан, киргенге бир зимистан, кетсе хабары алыстан, алыстан тартпа қазасаң, өткерме тоңыртқа қурасаң, сол пақсаның астынан ишкериге суу бересең. Тоңыртқаның ағзына тетикли нурбент қурасаң, ыныс пенен жынысты кире алмастай етесең. Айтқан Әнжим кызынды, тыңлаған жалғыз атасы, болғай қабыл көз жасы. Ақылмның болғаны, қуллық еттим ата, — деп тамам етті сөзини.

Әне ендіги хабарды Шәсуұардан ешитин.

Ат жиберди араға,
Хат жиберди улы пайтахт қалаға,
Шақырық салды патшалық,
Улы пайтахт бәрғаға,
Усталарды қалдырмай,
Бағманларды қалдырмай,
Жолына мөхир ушлаған,
Халықтың арзын сораған,
Түтін түтеткен үйлерден,
Салғырт салды бир үйге де қалдырмай.
Ақсақал менен болыстан,
Құсбеги менен найыптан,
Қазыұ орда көлендер,
Бәри де шуның әмелдар,

Шәрияр атлы жалғызға,
Улы қала салмаға,
Хабар салды ортаға,
Мәсләхәт қылды бәрғада.
Ал қаланы салмаға,
Белгилеп тырнақ қойдырды,
Ишкериге кирген жабына,
Нурбентли тоңыртқа қурғызды,
Тилсим менен бәнт қылды,
Салмаларын қаздырып,
Бағ үскене тиктирди,
Ал, тырнақтың үстине,
Мәруәри тастан келтирди,
Ал, пақсасын өрдирди.

Әне, ендіги хабарды Шәриярдан ешитин. Шәсуұардан ешитин.

Жалғыз улы Шәриярға,
Сайлап бедеу мингизди,
Қамқадан тон кийдирди,
Алпыс еки әмелдар,
Отыз еки мөхирдар,
Ханның нанын жегендер,
Қазыұ орда көлендар,
Қолына қитап алады,
Бәршелери жәм болып,
Шәрияр атлы төренин,
Басына тажы кийдирди,
Ақ кийизге миндирди,

Хәмирин жақсы жүргизди,
Халқына хабар бергизди,
Нешше жерден жар қышқыртып,
Көшелерден жиберди.
Дәуир кимнің дәуири,
Шәрияр ханның дәуири,
Пайтахт кимнің пайтағы,
Шәрияр ханның пайтағы,
Ерлик кимнің ери еди,
Шәрияр ханның ери еди,
Улы пайтахт қалаға,
Жар қышқыртып жиберди.

Әне, қаланың сыртқы пақсасын қырық пақсаға мингизди. Еки аяқлы инсан, төрт аяқлы хайуан, еки канатлы құс болмаса, кире алмайды басқа инсан. Ишине ектирген бағы, Әнжир алмасы піскен, порсылдап жерге түскен, кумырылар дем шеккен, бүлбиллер сайраған улы шаят бағы болды. Көргендерге гүлистан, көрмегенге зимистан, хабары жетти алыстан, нешше айшылық жол болсын, нешше күнлик ел болсын, бәрине хабар кетеди. Баяғы журтын сораған хан Зәрепшениң журты еди, күндес болған тоққыз қатынның қулағына жетеди. Әне ендіги хабарды тоққыз қатыннан ешитин.

Шәрияр салған қала бар, асман бирлән барабар, көрген жанға гүлистан, көрмегенге зимистан, хабары келип алыстан, тоққыз қатынның жан ийинине от түскен. Есигіндеги Шыруан шорысын жиберип, бағы мәстан мамасын, шақыртып алған қусаған. Әне, мамаға қарап тоққыз қатын не деп турған қусайды:

– Мен жылайман бу йерлерде зар-зар,
Не әйлесе құдиретимнің ерки бар,
Ал тынласаң келдиніз бе, мамажан,
Урныкқырды тири деген хабар бар.
Бийжай ұақта келди бизге бу хабар,
Не әйлесе құдиретимнің ерки бар,
Тири деп ешиттим еки өлгенди,
Хабарынан жаным қатты қорқар бар.

Субханыма мен жылайман зар-зар,
Не гүнайым болды, ҳақтан бир хабар,
Бийрибаным, саған айтсам, анажан,
Ендиги мәниси – барсаң қәйтеди,
Рас па, ялған ба, барып хабар ал.
Шашгенемди төрттен таллап тарайын,
Бул аұхалды енди кимнен сорайын,
Хабар-алсаң қәйтер екен, мамажан,
Көргенимди бир-бир баян әйлейин,
Бир белгисин билип келсең анажан.
Бизлер жүрмиз бул патшаны қостар деп,
Сенлерди яд етип, жалғыз анам деп,
Алыстан бир хабар келип турыпты,
Сенлерди, бизлерди журттан алсақ деп.
Не тилесең тилегинди берейин,
Тилегинди бир алладан тилейин,
Бир хабарды билип қайтсаң қәйтеди,
Шийрин жанды, апа, саған берейин.
Басымда шырам бар, сирә сөнбейди,
Хәк яратқан көз жасымды көрмейди,
Сол жерлерге барып қайтсаң қәйтеди,
Көңлимде барымды саған берейин,
Патшалықтан не тилесең берейин,
Мамажаным, тап көңлине жетейин.
Бизлерди аяды алла тырнақтан,
Ишкен суұым ағып турған булақтан,
Көрип келсең қәйтер екен, мамажан,
Тилегинди питкерейин қазнадан.
Көргенимиз хәргиз,
Устағанымыз семиз,
Бизлер жүрген сәргизданбыз,
Мамажан, барсаң қәйтеди.
Тилегинди бир алладан тилейин,

Әне жылай берди тоққызы маманың бетине қарап, қандай хәдис болар екен деп. Билмейди тоққыз қатынлар, маманың көнли қандай деп.

– Барармысан, мама, – деди.

– Яқ, бармаспан мен, – деди.

– Барып келсең-о, мама, – деди. – Ийисини шықпастай етип көмип келсең, беретұғын дүням көп, – деди.

Анда мама сөйледі:

– Жас күнимде болса екен, қартайғанда бизлерге қатты аұыр жол, – деди. – Жас күнимде болғанда қайта-қайта барар едим мен, – деди.

Анда тоққыз қатын сөйледі:

– Әй, мама, дәрдіме дәрман болған, бийрибан болған қәбамсаң, мийрибан болған анамсаң, жоқ күнимди бар қылып, дәрдіме дәрман болғайсаң. Жетти ләген тилла берейик, барып келсең қәйтер екен, анажан? Перзентиннен жақын болғайман.

Анда мама отырып терисине қарап қабағын үйди.

Теңге десең етегиңе үйейин,
Мениңдей қызың сеннен айлансын,
Хәр бетиннен шорпылдатып сүйейин.
Алыс емес, жақын екен арасы,
Көринип тур Шәсуұардың қаласы,
Ешитемен тири дейип оларды,
Екеуі де Зәрепшениң баласы.
Ешиткеним Шәсуұардың қаласы,
Өгей болсадағы, соның баласы,
Көрген жоқ бул дүньяда қызығын көзи,
Екеуі де Зәрепшениң баласы.
Суұға аттым деп един,
Қулға бердим деп един,
Кәне бизге хабар бер,
Мыйық тартып күлгениң.
Қыппа тайлақ қуұып едим көшеде,
Атларыны айтып еди бизлерге,
Әнжим, Шәрияр деген бизлерге.
Шәсуұардың ол елинде патша бар,
Әнжим менен Шәрияр салған қала бар,
Бизлерге бул хабар келди мамажан,
Сол халлардан болғайсаң да хабардар.
Ертең бир күн билингенде халларың,
Артыңа байланар еки қолларың,
Тири деп ешиттим еки жетимди,
Башына медрет улы қызларың.
Айтқанымды етсең, мама, нетеди,
Еткен ишин ол башына жетеди,
Ертерек алдын ал мына кеселдин,
Хәммемиздің башымызға жетеди.
Ишкениң шийриндур, палдан яқшырақ,
Мен отырман камыс киби қалтырап,
Ертерек алдын ал келген кеселдин,
Қылыш тийер еңсемізге ялтырап.
Сен де туұдың бир яратқан алладан,
Мен де болдым сол яратқан алладан,
Ертерек кеселдин алдың алғайсаң,
Әмдем болған бийрибаным анажан.
Бизлер тоққыз, бир аллаға жылаймыз,
Бир алладан мурадымды сораймыз,
Барып келсең қәйтер екен,
Сүт бермесен сүт бергендей анажан.

Анда тоқкыз катын турып айтты.

– Әй, мама, сен маған қара. Мен саған тоқкыз ләген тилла беремен, қалай көресен?

Ыржан етип күлди, иши бір затты билди.

– Әй, балларым, маған таза топшы, таза гүлпи, таза геуиш-мәси, пәкизе хаса, шәмбер шак өгиздин шақынан таза насыбай шақша болса, ишин насыбайға толтырып бер, гүдары қайыс бау так, кәне, барсам барып келейин. Ол жаңағы етти ләген тиллаң насыбай пул болмайды. Маған кәне, тоқкыз ләген тилланы алып кел мында, – деди.

Патшалыққа не несийе емес, бәри нақ барлығын да жәм етти. Кемпир тилланы алып, өзи отырған үйге киргизип, есигине шенгелди көмпип, әтиранын үйдің сыпырып, кус конса изин билетуғын етип қойды. Тоқкыз ләген тилланы үйдің төрине апарып төгіп бәнт етти. Әне, катынларды қушақлап хәр бирин бір сүйіп хошласты. Таза липасын кийди. Көп етип насыбайын алды. Таң алдында бәри жәм болып шығарып салды. Хошласты, аман барып, сау кел деп.

Әне жолға киреди,
Мама шөлге шығады,
Қумлақ жерден еспелеп,
Көмпир ойнап келеди.
Қызыл қыя шөлдерде,
Тынымы жоқ хеш жерде,
Я отырып дем алмай,
Тынбай жүрди шөлдерде,
Сыйынды уллы пирлерге,
Талабы уллы елдерге,
Мамаң ойнай береді.
Шөлдерге пәнже жазады,
Аяқты керип атады,
Биябан қыя шөлдерде,
Мамаң қайнап йошады.
Маңдайы әбден терледі,
Кем-кемнен кемпир өрледі,
Шаршамайды бәтшағар,
Жолда ойнап келеди,
Бір жерлерге келгенде,
Неше жоллар жүргенде,
Таңдайы кеуіп шөлледі,
Минеди бийік төбеге,
Ал, яратқан алла деп,
Не гүнайым болды деп,
Жанымды берсен қәйтеди,
Насыбай атқым келди деп,
Хә үлкен шақшаны,
Қолына ғана алады,
Тырнағының үстине,
Төгіп ғана салады,
Хәр мурнына атады,
Кенсирекке тартады.
Көзинің алды қышыды,
Асқырып кемпир түшкирди,
Түшкирікке қосыла,
Арт бетинен бір бәле,
Гүрсилдеп дауыс береді.
Ойбай ғана, хау бала,
Хәз еттиго жаным деп,
Бәрекелла насым деп,
Керилди де созылды,
Жыйрығы әбден жазылды,

Ушып орнынан түргелип,
Жолға рәуан болады.
Шакмақ оттай шағып,
Қумлақ жерди шаңғытып,
Мама ойнап баратыр.
Бәр беденин қыздырып.
Бәленттен пәске өрледі,
Көп өткен жоқ жүргели,
Бираз турып дем алып,
Көп майдан асты жүргели.
Қалың бүктин астынан,
Бүкенлеп жортып қиятыр,
Қызыл қыя қумлардан,
Қыя жортып қиятыр,
Не бір бийік төбеден,
Басып өтип қиятыр.
Не бір қалың тоғайдан,
Түнде өтип қиятыр,
Қарсақ жүрмес қалыңнан,
Қараңғы тартып қиятыр.
Қақтан барып суу ишти,
Тула бойы жибишти,
Маңдайы әбден терледі,
Кемпир ойнап қиятыр.
Жеталмады, жол алыс,
Кемпирди қысып ар-намыс,
Бийік-бийік төбеге,
Көз жиберсе, жол алыс.
Не деген шөлди асады,
Не бір майдан асады,
Ешиткенге лап гүррин,
Көрген хайран қалады.
Алыс пенен жақынды,
Еле билмей баратыр,
Екі бірдей мәммеси,
Түсіп кетип төменге,
Қууығының тап үстине,
Дүрсилдеп барып тийгенде,
Өйбей, сеннен күйдим деп,
Атып салды ийинге.
Және жолға киреди,
Екі бірдей емшеги,
Киндигинің тусына,

Және түсип кетеди,
 Неғылады мынау деп,
 Услап алды еки қоллап,
 Қолтығына қысады,
 Және жолға киреди.
 Қолтыққа қысқан емшекти,
 Жибермей қайнап йошады,
 Жол азабын көрген соң,
 Тәни әбден қызған соң,
 Төрт тәрәпке қарады,
 Анық естен аўған соң,
 Бир бийик таўды көреді,
 Өне соған минеди,
 Қырық артыўда қырық қыя,
 Өтирапқа қарады.
 Узак майдан жоллардан,
 Салынған узын минардан,
 Шам мезгил екен арасы,
 Қашық емес арадан,
 Бир қаланың қарасы,
 Шәмберленип көринди,
 Сол қаланың қарасы.
 Нешше жерден гүңгира,

Бийиктен салған шул қала,
 Апаң жүдә мәс болып,
 Дем алады ентигип,
 Излегеним болғай-дә,
 Көз жиберди тигилип,
 Бир азырақ отырды,
 Шақшаны қолға алады,
 Ол мурынға таярлап,
 Алақанға недәўир қуяды,
 Желбиретип танаўды,
 Хәр танаўға төгиндей етип,
 Насыбай ғана қуяды,
 Көзиниң алды көп қышып,
 Көп түшкирди аскырып,
 Тула бойы маманың,
 Жеп-женилтек болады.
 Өне, қалаға жол алады,
 Тәўекелши болады,
 Намазлыгер ўақтында.
 Шәрияр салған қалаға,
 Қудайы берип апаға,
 Қалаға тайяр болады.

Өне, ендиги сөзди мамадан ешит.

Мама турып-отырды, не қыларын билалмай, ишкериге киралмай, бул қалада дәрўаза жоқ ашылып турған, қапы жоқ, кирерине тесик жоқ. Мама турып ойланды бул не қылған қала, деп. Ертең және айланды, еле аўзын таппады. Жети күн аўзын таппады. Бирақ сараң үй болса, соннан нанын табады, қайнаған шай ишеди. Өтирик айтып жылап жүр еди, қарнын тойдырып алғансоң, өне, қара бул иске! Хийлекерлигин жасырып, еткен исин асырып, узынлығы он төрт күн, кесе ени үш ярым күн, бирақ бийиктен салған қала еди аспан менен бәрабар. Көргенлерге гүлистан, көрмегенге зимистан, Шәрияр салған қала екен. Бул қалаға өтерге гүзар болмады, дәрўазасын таппады.

Өне, ендиги хабарды мама мәстаннан ешит. Гүлдей жүзи солмасын, хақ яратқан болмаса, талабын ким оңласын. Шәрияр салған қаланы үш мәртебе айланды. Узынлығы шәхәрдиң нешше мезгил бар еди. Өне усы шәхәрди, өне усы пақсаны беш мәртебе айланды, үш мәртебе оралды. Көзиниң қыйығын салады, мамаң турып ойлады. Өтерге гүзар болмады. Тилсим менен бәнт қылған. Төрт жерден дәрўаза арқалы кисі болмаса, шын ўәлийдің өзи болмаса, ар жағын сорап нетесен, көп улама болмаса, келип тур бәрекелла айтпаға. Кемпирдин халы сол екен, өтпеге жолы жоқ екен. Не қыларын билмеди. Барлық дуўаны оқыды, ашылмады есиги, тәбиренбеди есиги, не әндийше болды деп апан жылап, күледі. Шәрияр салған қаланы үш мәртебе оралды, ықласы менен айланды, өтерге гүзар болмады. Тилегин қабыл қылмады. Өне, турып ойланды, шийрин жанын қыйнады, төрт тәрәпке көп карап, анда апаң ойланды.

Қубла бетке келеди,
 Пақсаны байқап көреді,
 Пақсаның қубла бетинен,
 Бир салманы көреді,
 Сол салманы жағалап,
 Гүзар жағын аралап,
 Сағасынан киятыр,
 Усы рашты жағалап.
 Күн шығар бетке мүйештен,
 Пақсаның түпки етектен,
 Өткермени қурыпты,
 Тоныртқасы нурбенттен,
 Өткерме өткен тетикли,
 Тырнақ түптен беқли,

Кемпир соны көреді.
 Өне анық өткелди,
 Нурбентли екен тоныртқа,
 Кемпир түсти гүзарға,
 Тоныртқаны көрген мама,
 Гер шады қоррам болады,
 Жүдә ўақты хош болып,
 Аўзынан келип үңилди,
 Тап өтерин биледи,
 Өне, кемпир ойланып,
 Бар липасын шешеди,
 Көйлегиниң ишине,
 Бар липасын шешти де,
 Мәси-геўишти қосып,

Орап салшы ишине,
 Паксаның келип қасына,
 Усы жер мақул болар деп,
 Шарбақтың арғы жағына,
 Бәри кийимін ар жағына,
 Бір кесек қосып ишине,
 Атып урды енеғар.
 Қыппа тайлак шерменде,
 Болып қалды енеғар,
 Үстінде жоқ көйлегі,
 Пүтында жоқ балағы,
 Енеден туұмыш яңлы,
 Болып қалды бәтшағар.
 Сол салмаға киреди,
 Тоңыртқаға келеди,
 Тоңыртқаның аұзына,
 Әбден үңилип көреді,
 Еки ийнин қысады,
 Оқлау яңлы болады,
 Қыйықлап көзін салады,
 Шекелеп өзін урмаға,
 Кемпир қайыл болады.
 Қырық адым кейін бәседі,
 Шөкелеп өзін көреді,
 Пәт пенен келип жууырды,
 Көзін тарса жумды да,
 Тоңырканың ағзына,
 Келип өзін урады.
 Киндикке шелли келеди,
 Бөксесі жақын келгенде,
 Еки бірдей тизесі,
 Тийип кетті тизесі,
 Аұзындағы тетикке,
 Айланып кетті нурбенти,
 Ол алланың құдирети,
 Сыймай қалды сырт беті,
 Бөксесін анық қысады,
 Искенжедей болады,
 Еки қуйрықтың алмасы,
 Ғарғаға қайым болады,
 Замша яңлы бәдбағы,
Сырт бетінде қалады,
Ғарғаға қайым болады,
 Ғарға көрді жууырды,
 Ғақылдап ушып айланды,
 Барып паксаға қонады,
 Хабаршы хәкке болады,
 Шықылық атып келеди,
 Көзі түшип жемтикке,
 Қыйықлап көзін салады,
 Паксада отырған зәң ғарға,
 Ғақылдап, өне, бақырды,
 Алыстағыны шақырды,
 Едилден келді еллісі,
 Жайықтан келді жартысы,
 Тумсығы ұзын зәң ғарға,
 Қосылып болды мың ғарға,

Қып-қызыл болған бәдбаққа,
 Көзі түскен ағғында,
 Келип қонды кенарға,
 Тумсығы ұзын зәң ғарға,
 Керилип шүндік урады,
 Қыймылдарға халы жоқ,
 Апан ұай-ұай салады,
 Аяғын тиреп кенарға,
 Шүндікті гәмип урғанда,
 Шаппаттай жулып алғанда,
 Мамаң қыйқыу салады.
 Хәкке деген бийзатың,
 Тықылықлап енеғар,
 Бул да гөштен алады,
 Қан шыққан жерге жау еди,
 Бул да жулып алады,
 Мамаңның халы сол болды,
 Үш күн тамам той болды,
 Жаман жери ой болды,
 Қосылып ушқан мың ғарға,
 Дүркіреп ушып турады,
 Гә айланып қонады,
 Қырық ағары жулып алады,
 Көрген хайран қалады.
 Ол апаның бөксесі,
 Әуел исип кетеди,
 Соң жайына келеди,
 Мақул гөши кетеди,
 Жинишкерип бөксесі,
 Ол алланың құдирети,
 Жип-жинишке болды бөксесі.
 Искенjeniң қысқаны,
 Сәл босанған секилли,
 Еки қолды созады,
 Аяғын жыйнап керилди,
 Өз-өзинен созылды,
 Еки қолын созады,
 Қәне, бергей алла деп,
 Еки аяғын тиреди,
 Әбден зорды береді,
 Аржағын қолы иледі,
Бір алладан көп тилеп,
Көз жасын көп төгеді,
 Мурадын дақтан тиледи,
 Жинишкерип бөксесі,
 Бирте-бирте жылысып,
 Қуйрық беті киреди,
 Құдай бұған береді,
 Еки қолын иренип,
 Еки аяғын тиренип,
 Аржағына шықпаға,
 Омыраулап зор берип,
 Өзинен-өзи силкинип,
 Тарбаяқлады бәтшағар.
 Аржағын қолы илген соң,
 Я алла деп созылып,
 Ғарғалар да үңилип,

Жемтик кетип калды деп,
Гүркиресип ушады.
Ал, паксаға қонады,
Қыйыклап турып қонады,
Тумсығын бурып қарады,
Тоңыртқаның ишинен,
Зымп етип шыға қалады,
Фарғалар хайран болады,

Әне, ендігі хабарды Шәрирдан ешит. Бір қара күрең аты бар еді. Шул атты жетелеп, хауызға атты жуып, арқа-бағын сыйпалап, қарс-қабағын уқалап тұрса Шәрир қарап, қиятырған бір елті маманы көреді. Атты мөккем бағлап мама бетке қадем қойды. Андын соңғы жерде мамаға төңір сәлем берді. Андын соң мама сәламын әлийк алды. Шәрир жол болсын сорап көне не деп тұрыпты:

— Қайлардан келген боларсан,
Не қылып жүрген мамасан,
Қадаған мына бағыма,
Көйтип кирген боларсан.
Дәруазасы кәйерден,
Не қылып өттин бүйерден,
Кәне, мама, хабар бер,
Неге шықтың елиннен.
Мынау тұрған жерине,

Әне, мама сөйледі:

— Шырағым, мен бір жүрген апанман. Өлі емеспен тиримен, еренлердің биримен. Маған бәри жерің бірдей, өтип келеберемен, бір алланың өзі яр болады. Алыстан барды хабарың, ешитип келдим, шырағым, көзім менен көрмеге, көріп хабар бермеге, келатырған жерімді бір-бір хабар бермеге. Кәне, балам, кулақ сал маманың айтқан сөзіне, — деп бір-еки ауыз сөз айтып тұрса керек:

— Жылайман хакқа зар-зар,
Не қылса хактын ерки бар,
Бизлер айтсақ, кулақ сал,
Алып келген хабар бар.
Айтайын ба, Шәрир?
Айтпайын ба, Шәрир?
Атыңды қойған анаңман,
Саған қыздан хабар бар,
Алып келген хатым бар,
Көлгенемде, шырағым,
Хан Зәрепше деп еді,
Хандарья деген жер еді,
Екі айлық жол еді,
Зәрепшениң қызы еді,
Келсин деген сол еді,
Сол жиберди бизлерди.
Жетти ықлым патшасы,
Бийиктен салған қаласы,
Келсин деди сизлерди,
Шәсууар ханның баласы,
Хабар бер деп бизлерди,
Қағаз жазып жиберди,
Ашық болды әуесте,
Хабар алсын бизден деп,
Бизге келип кетсин деп,

Қыппа тайлақ шерменде,
Тум-тусқа көзін салады,
Липасына ғана барады,
Әне, тауып алады,
Кийимин кийип алды да,
Хасасын тауып алды да,
Жолға рәуан болды да,
Кирип келди бағына.

Екі аяқлы инсан,
Төрт аяқлы хайуан,
Екі канатлы куштан башка,
Киралмастай қадаған.
Қайдан келген боларсан,
Не қылып жүрген мамасан,
Қайсы елден боларсан,
Қай патшаның халкынан,
Не хызметің бар мунда?

Сенлер адам болған соң,
Бийиктен қала салған соң,
Хабар барған алыстан,
Толып иши намыстан,
Бирақ шәрти бар, балам,
Айтайын ба, Шәрир?
Айтбайын ба, Шәрир?
Тилиннен қасам бересен,
Қалай көрдің әлияр?
Мына салған қалаңды,
Әдалатлы бәрганды,
Бір көриуге интизар.
Кәне қасам бересен,
Буны қалай көресен?
Бәленттен пәске жүгірип,
Маңлайдан терди ағызып,
Келип турман алдына,
Нешше күнлер жол жүрип,
Сең ғо жалғыз емессен,
Мен билемен, егізсең,
Хожа, сейит түргелип,
Нысбынды қоймай кеткенде,
Ол есикке биз келип,
Атыңды қойған анаңман,
Бирубар болған қабанман,

Уғынның аты Шәрияр,
 Кызынның аты пери Әнжим,
 Әнжим болсын дегенмен.
 Атаңның аты Шәсууар,
 Анаңның аты Айдәулет,
 Башыңа келгейлер дәулет,
 Көрмегейсең хеш мийнет,

Анда Шәрияр сөйледі:

– Әй, мама, шәрт не, қыз не, қандай гәп, мәнисин айт, мама, – деді.

Мама ойланып турып:

– Хау, балам, еле түсинбей тұрсаң ба? Зәрепше деген ханның қызы саған ғайбана ашық, бірақ бір шәрти бар, соған сен тәуекел етсең, баратуғын жерің бар. Әуел қасам иш, әне соннан сон айтаман, болмаса кайтаман. Мына тұрған қалаңның барлық жері жол маған.

Анда Шәрияр:

– Айт бер мама деді.

– Жок, балам, шәртти айт.

– Қәне, неден айтайын?

Анда мама айтты:

– Бүгін халық алдында, ертең хактың алдында жүзі қара болайын, айтқан жеріне бараман де, – деді.

Әне, Шәрияр қасам етті, әне, мама ыржан етіп күлді, кетерін анық билді, қолында сазы болмаса, тилинде сөзі, қәне, Шәриярға қарап не деп турыпты:

– Айтсам, балам, сизлерге,
 Кулақ койсаң бизлерге,
 Бір хабарын берейін,
 Балам алыс жерлерге.
 Еситтің бе хабарын,
 Билмедім не боларын,
 Хабары жүдә келип тұр,
 Ша Сулайман елинен.
 Қыздан төмен болағойса,
 Сизди қабыл алағойса,
 Балам, барып келе бер,
 Көңліндегі болағойса,
 Қыздың ешиткен хабарын,
 Баян қылайын талабын,
 Көзім менен көріп келдим,
 Сизге айтқан зар-гирияның.
 Үш ай он күнлік жолы бар,
 Сулайман салған қала бар,
 Қырық гез жерден көтерген,
 Тахты зерлі қала бар.
 Көргендерге гулистан,
 Көрмегенге зимистан,
 Бір пақсасы хилпадан,
 Бір пақсасы қансыя,
 Бір пақсасы гәухардан,
 Енеки пақса гүмиштен,
 Түрлі ақыбет көп иштен,
 Питкергенди қаланы,
 Ишінде алтын хауыз бар,
 Төрт шетінде дарак бар,
 Сол дарактың үстінде,
 Бәнт болған алтын губба бар,

Астында гәухар дүдени,
 Үстіндегі губбаны,
 Әне, соған бәнт етіп,
 Сол губбаның астында,
 Ол дүдениң ишінде,
 Бұлбилгөя тоты бар,
 Отырышында мәни бар,
 Дуға менен бәнт еткен,
 Хәр пәринин үстінде,
 Сөксен түрлі накыш бар,
 Бір кекилдің тийінде,
 Сөксан мың дуға бәнти бар,
 Шул губбаны алғанда,
 Ишинен шығар тоты бар,
 Сулайман минген жәхәнгир,
 Айнайы жәхәнгирдей аты бар,
 Алып келсин деген хаты бар,
 Барарсаң ба, Шәрияр?
 Қалай көрдің, әлияр?
 Бұлбилгөя дегенім,
 Сол қаланың қызы еді,
 Айтқасаң сол менен,
 Оқықасаң сол менен,
 Сөксен мың дуға бәнт менен,
 Жәнсен, балам, аласаң,
 Жәнбесен, қуры қаласаң,
 Бір тырнақтан айланып,
 Киндигиңнен байланып,
 Бір шийшениң ишінде,
 Қуу маскара боласаң,
 Буны қалай көресен? – деді мама.

— Өне балам, саған майдалап айтып берейин, сол булайманды женип, көширип алып келесен, көргендерге гүлистан, көрмегенге зимистан, жерден кырық гез жокары, асманан кырық гез төменде, тидсим менен бөнт еткен, оқысып женип аласан, женалмасаң, шырағым, куп маскара боласан. Бұлбилгөя кушыны алып келсин деп еди. Ант ишкен өзін, өне, соған барасаң, бирақ хабар етпе хешкимге, онда да маскара боласан. Мен бир келген ананман, көрейин деп қалаңды, көрейин деп бағынды, бир көрмеге хәуеспен таза-таза имаратынды. Таярлық көрсен кетпеге, қәне, балам, мына исинди тезлет, кеткенинди көрейин, — деди.мама.

Соннан соң Шәрияр тұрып:

— Өй, мама, арба қосып келтирсем қалай көрерсен?

— Өй, балам, отыра алмайман.

— Онда ат келтирсем қайтеди?

— Бай-бай, балам, маған ол болмайды.

— Онда енди қалай аралап көресен бағымды?

— Өй, балам, мени ырза болсын десен, көрип пәтия берсин десен, алғыс аламан десен, мени мойнына миндиресен, еки аяғымды қойып қолтығына қысып услайсаң, жығылмастай етип көтеріп, бағды аралап көрсетесен, өне, пәтия берип жылауында жүремен, — деди апасы.

Анда Шәрияр ойланып тұрып нардай шөкті, мамаға мойнын ұсынды. Өткенлерди яд етип, мама мойнына минди Шәриярдың. Бир күн аралап, еки күн аралап жүрип көрди мама Шәриярдың ро маңдайынан тарақ алып отырып. Үшиленши күн сәскеде:

— Болдым балам, қәне, кетемен, бер рухсат кетпеге, сора балам тилегинди, — деди.

Шәрияр қолын жайып кублаға қарап отырды. Кемпир көп нәрсени ишинен оқып, изинен көп көп тилек айтқан болып, көп дуғалар оқыды, аумийин деп бәтшағар сөзин тамам етеди.

— Қәне, тезирек кетиудин әнжамын ет, — деди.

Анда Шәрияр:

— Қуда кәлесе енди кетемиз, мама, қәне бизди шығарып сал, — деди.

Арадан қанша күн өтті, жаман жери, маманың жарасы қара қотыр болып питеди, өне, шығарып салған қусайды наұмит өлгир маманы. Тилинен хат алады, аұзынан ант алады, жолға рәуан болады. Өне, Шәрияр ата-анасына барып көрген-ешиткенди баян қылады. Ата-анадан жууап сорап, қәне, Шәрияр не деп тұрған қусайды:

— Ассалаұма әлейкум ата-анамыз,

Алдына келди ғой балаңыз,

Бар сизге айтар арзымыз,

Қулақ салып тыңлай бер.

Алыстан келди бир хабар,

Алла бөлгей мәдетқар,

Алыс жерде хызмет бар,

Кетер болдым бирубар.

Тахқа өзін миңерсен,

Бизге жууап берерсен,

Алланың не салғанын көрерсен,

Жылайгөрмен, ата-енем,

Аллатаала жол берсе,

Көз жасымды ол көрсе,

Бир шәхәрди көрмеге,

Талап еттим ата-енем.

Хабар еткен бир мама,

Қартайған екен соргене,

Не айтасаң бизлерге,

Жууап берин, ата-енем.

Көңлимдеги болмаса,

Мен тахқа минбеймен,

Сол қалаға бармасам,

Жалғаншыда жүрмеймен,

Мине берген қағазы,

Енди елде тұрмайман.

Ша Сулайман қаласы,

Алтын тахты бәргасы,

Пәрийден зыят анасы,

Жалғыз қызы бар ермиш,

Соннан хабар келип тұр,

Ышқы дәрти болып тұр,

Жанды отқа салып тұр,

Кетермен болдым, ата-ене.

Тахты зерли қала ермиш,

Көргендерге зимистан.

Көрмегенге зимистан,

Хабар жетти алыстан,

Гәуһар, алтын, гүмистен,

Түрлі ақыбет көп иштен,

Дуғайбент бир қушы бар,

Бұлбилгөя тоты бар,

Бир пәриниң үстінде,

Сәксен түрлі нақыш бар,

Бир көкилиниң тийінде,

Сәксен мың дуға бәнти бар,

Алған киши алурлар,

Алмаған киши қалурлар,

Бизге рухсат ет, ата енем.

Аұзымнан шыққан антым бар,

Ләбиз-ықрар шәртим бар,

Антан жутқан не болар,

Бер пәтия, атажан.

Әне, ендігі хабарды Шәсууар патшадан ешит. Қап-қара болды йүзлери, жер көрмеді көзлери. Айдәулетті шақырып, көзден яшын төгеді, жаралы куудай сынсынды. Атасы менен анасы Шәриярға карап, неше йерлерден гәп қозғап, көне, не деп гәпин айтып турған қусайды:

– Қартайғанда ақлым болды мениң дәл,
Бир тилегим, балам, мениң тилим ал,
Қайсы жерден қайерлерге барарсан,
Тарғыл етпе, балам, мениң үнімди,
Алдыңда аған жоқ, изинде инин,
Изинде жылайды бул жалғыз синнің.
Қайсы елден қайсы елге барарсан,
Бизге, балам, хабарыңды бергегөр.
Бизлер жүрмиз, балам, сени перзент деп,
Қартайғанда аямады құдирет,

Из-жолына ата ененди зар етип,
Неңдей сауда түсти, балам, басыңа?
Қасына бизлерди ертип алып кет,
Я болмаса ата-ененди көмип кет,
Мен гәрийптин не гүнайым бар еди.
Қартайғанда аямады құдирет.
Әнжимди шақырың, келсин қасыма,
Рәхим әйлегей көзде жасыма,
Ағайин ертеийин жалғыз қасына,
Әнжимнен бир ақыл сорап көрейин,

– деп Шәсууар зар-зар жылап телмирип отыр Әнжимнин жолына карап. Неге бизди шақырған екен деп жетип келди алдына. Ешигинен киргенде әлиппам әлги көүсинде, қол қаусырып нәзинде, баш ийип әдеп-икрам билән атасының йүзине карады. Андан соң патша Әнжимге карап, Айдәулет екеүй жылап, Шәриярды жиберме деп зарын айтса, анда Әнжим ата-анасына карап, кенесин айтып кетсе Шәрияр кетеди, орнына өзим, қайғы ғам жеме ата-анам, деп бир-еки ауыз айтып тур жууап берип. Көне, не деп жууап берип турыпты:

– Жууап беребер, ата ана,
Жоқ сөзимде хешбир хата,
Қайдан келди хабар буган,
От салып шийрин жанына.
Шашенемди төрттен таллап тарайман,
Мүшкил болса, мен де күнге жарайман,
Бул сапарын өзим барып сораийман,
Маған жақсы жууап бермесе ағам,
Онда қайтып келемен да атама.
Ақыл беруі келиспейди бизлерге,
Ата-ана, кулак салың бизлерге,
Бир ақылды айтажаклан сизлерге,
Шәриярды шақырып ақыл берейик,

Бир наұмит келген шығар қалаға,
Көзи түскен шығар жалғыз балаға,
Айтпадым ба тилсим менен бәнт ет деп,
Қайдан кирди екен қалаға.
Тауып келсе әне ондай қаланы,
Болармекен жибермеске баланы,
Жылай берме, еки бирдей муншылар,
Айтқаным турмадыңыз сорлылар,
Үйленгенде кетпес еди Шәрияр,
Жибермеске енди қандай халын бар?
Буган, көне, енди қандай ақыл бар?
Ат ерледі Шәрияр.

Әне, бұны көрип Әнжимжан ата енесин ертип Шәриярдың қасына келип, Әнжим қой десе: Қасам еттим мен деди, хабар берген пир деди. Анда Әнжим ата-анасына карап не деп айтып тұрса керек:

– Айнайын атажан,
Ақ сүт берген анамсан,
Айтатуғын арзым бар,
Бұны қалай алып қаласан?
Алыстан келсе бир хабар,
Көп көрмесин бирубар,
Және қайтың келеди,
Жылауында алла бар.
Сөзиме кулак салыңдар,
Орнына жалғыз қызың бар,
Атам тахтың ийеси,
Ели менен халқы бар,
Жыламайын жууап бер,
Еки бирдей муншылар,
Мен нашардың сөзи сол,
Мынау турған халқына,

Ийе болар деппедин,
Шәрияр ели-халқына,
Патша болар деппедин,
Мынау турған бағына,
Пайтах жатқан журтына,
Басшы болар деппедин.
Буган жууап беребер,
Басым гөрге кирмесе,
Төннен жаным шықласа,
Келмей қалса Шәрияр,
Әпкелермен сизлерге,
Бәрқулла жууап беребер,
Пәгиянды беребер,
Алғысыңды қайта-қайта айта бер,
Жетип келер муратқа,
Ат жиберип қолатқа,

Өлмесе кайтып келеди,
Өзи болган елатка,
Өзи кеткен елатка,
Мине ата-анасы,

Кабыл болгай көз жасы, — деп, Әнжим Шәриярдын жанына келди.

— Әй, бирубан ага, ата-анам жолыңда, аман барсаң, сау келгейсең. Барар жерин жакын ба, алыс па?

— Ша Бадахшанның алдына, үш ай он күн тахты зерли калага, барса келмес бәргага. Ардан жети ай өткенде айланып елге келермен, — деп хош әллияр айтты Шәрияр.

Хан Шәсууар колда алып, анасы Айдеулет липа кийип игнига, кетпе, жаным балам деп, жол шыкты Шәрияр, гәрийп ата-анам деп, карындасы Әнжимжан ата-анага койың деп, усы жерде турың деп, хошласып айра болыпты ата-ана, синдиси. Жолга рәуан болыпты Шәрияр атлы баласы. Әне, жолга киреди.

Енди хабарды мамадан ешитин.

Қаладан шығып жол тартты.
Ұакты шөндан хош бопты,
Әне, пайтак далада,
Кемпир кайнап йошыпты,
Ол төбе менен бул төбе,
Бағры шубар гүл төбе,
Бағрында ойнап келеди,
Бийик-бийик төбеде,
Зәрепшениң журтына,
Токкыз катын колына,
Катынларды көрмеге,
Хатты салмак колына,
Катынларға келгенше,
Бир белгисин бергенше,
Әбден кемпир йош етти,
Сол қаланы көргенше.
Кемпирдин геуиши шырпылдап,
Мандайдан тери тырсылдап,
Көбирек қызған қусайды.
Сырт бетинде сес береди тынқылдап.

Астыңғы ләбин бир тислеп,
Өзине-өзи киш-кишлеп,
Кемпир қатты жууырды,
Қара жерди тепкилеп.
Хақтың антын ишеди,
Қактың сууын ишеди,
Тегис жатқан жерлерде,
Кемпирин жаннан кешеди,
Бийик жерде дем алып,
Қолына азырақ нас алып,
Тырнағына азғана үйеди,
Мурынға тартып жиберип,
Түшкирик қатты келеди,
Кемпирге динке енеди,
Және орнынан түргелип,
Апан жолға киреди,
Кайерде бийик жер болса,
Соған шығып қараса,
Көринбейди хеш нәрее,
Алыстан бийик төбе болмаса.

Әне, ендиги гәпти баяғы токкыз катыннан ешитин. Келермекен кемпир деп, неге кешигип қалды деп, бешеуи болып шындауыл, төртеуи болып карауыл, гезек пенен кан жутты, қауип еткен жолды күтеди. Болмады сирә бир сезик, я келатырған жоқ, я баратырған жоқ, таң атқанша төртеуи жолда күтип тұр еди, таң ата бергенде қырсылдап жолда жортады, қандай жандар екен деп катынлар да қорқады. Сонда да дауыс береди:

— Қай жандар боласан?

Ешитип, кемпир дым үндемей тұрды да, дауысынан аңлады, булар маған дерек деп.

— Жолға шыққан апаң боларман.

Әне, бәри жүгирди. Өлимисең, тиримисең деп, мойнына қол салды. Қушақласып көристи, бир-бирин сүйисти, дәрриу бағқа киргизди. Екеуи кетип қалғанда хабарласып шақырды, апақ-шапақ болады. Әне, катынлар не қылғанын сорады. Кемпир еткен исин асырып, көрген затын жасырып, токкыз катынға айтып тұрған қусайды:

— Мен сыйындым бир яратқан аллага,
Шығып кеттим адам бармас далаға,
Тап сенлердин жұмысыңды питкерип,
Келермен деп үмит еттим елатқа.
Мине келип турман, токкыз, алдына,
Болып келдим сенлер айтқан қалада,
Хийлекерлик бир исимди асырып,
Жоқ әйледим барсақелмес қалаға.

Маманызға бар хызметти ете бер,
Үйлерине бар, келинлер, кетебер,
Апан үйде жатып дем алсын,
Писир нахарыңды, тезден беребер.
Серпилип шәйнекте шайын қайнасын,
Жез шәйнекке көк шай демленсин,
Дем алайын, балам, бир тыныш жатып,
Шәрияр атлы енди кайтып келмесин.

Әне, маманы тоққыз катын ақ отауға апарып, тағамның түрін келтирип, дәстурханды толтырып, қанты-набат келтирип, оң жағынан отырып, сыбырласып сөйлесіп, сынқылдасып күлісіп, Шырған шоры бәринің хызметінде болып атыр. Әне, көрген билгенін мама айтты, катындар тыңлап күлісті, аумийін, келмегей деп ғарғыстың барын беріп, сырттан мәс болысты.

Гәп тура берсін усы жерде. Ендиги гәпти Шәриядан ешит.

Әне, ата-анасы қан жылап қайтты үйіне. Әнжим ағасы Шәрияды бір күнлік жолға шығарып салды. Әмма ағасы көп нәрсе тапсырды. Атасын тахтында отыра берсін, бірақ өзін хабардар бол деп, хош айтысып, әне, Шәрияр жолға рәуана болды. Әнжим көп қамсығып изине қарап қайтты. Ендиги сөзді, әне, Шәриядан ешитін.

Ат үстінде, әне, жолға шығады,
Хошаметлеп аттың басын бурады,
Қайырып жолға бедеуді бурып салады,
Ат үстінде отырып жуп қамшы урады.
Астындағы қарагер,
Тақыр жатқан кара жер,
Атта еті әбден зор,
Кем-кемнен аты қызады,
Қуудай мойнын созады,
Ат үстінде отырып,
Өткенлерді яд қылып,
Шуу жәниұар, көзиннен,
Айлансын ийең өзіннен,
Мен айрылдым елимнен,
Сен айрылдың үйірден,
Шуу деп атқа тебиренди,
Аяғай алла бендени,
Аладан тилек тиледи,
Тегіс жатқан тақырда,
Бедеу де ойнай береди,
Гәхи жорға, гә жүрис,
Гәхи желіс, гә шабыс,
Жетерине жол алыс,
Он екі мукам дөндирди,
Жолды бедеу өндирди,
Ат туяғы қызады,
Қәтептей аузын ашады,
Топлап аяғын басады,
Шанын шаңға қосады.
Қайнап хайуан йошады,
Бір төбенін тозаңын,
Бір төбеге қосады.
Не бір тақыр жерлерде,
Не бір қыйыр көлдерде,
Ой менен бәлент төбеде,

Тұлқи жүрмес түнейде,
Түнлерде өгіп қиятыр,
Қарсақ жүрмес қалыңнан,
Не бір қалың тоғайдан,
Қаранғы тартып жолсыздан,
Жекке өзі, тән өзі,
Аллаға ғана салып бір өзі,
Сәғбир әйлеп тән өзі,
Қол жеткергей деп,
Шәрияр атлы бір өзі,
Адлап шөлде қиятыр.
Астына минген қаназат,
Үстінде бар адамзат,
Жеткере ме жоқ елат,
Қарагер ойнап қиятыр.
Әне, бедеу терлейди,
Бурынғыдан зор келди,
Қылығын жақсы билдирди,
Алғы аяғын бүгеди,
Артқы аяғын тиреди,
Омыраулап зорды береди,
Ақ-қарасы билинбей,
Шөлдерде ойнай береди.
Сыйынғаны пир еді,
Өткенлерге көп жылап,
Аладан мәдет тиледи,
Адастырмай келеди,
Тилегін алла береди,
Қырық артыуда,
Қырық қыя қаралы,
Көз жиберіп қараса,
Узақ майдан жоллардан,
Байдақ-санжак көринди,
Бір қаланың минарасы.

Әне, ендиги хабарды ешитсең, шул көрінген минар турған қаладан ешит. Шәрияр жүріп келе берсін.

Бұл қаланы Бадақшам деген патша сорар ерди, шул патшаның бір қызы бар ерди, атыны Далгене дейтуғын еді. Шул өткен ақшам ятса, бір түш көріпти. Түшінде бір жұлдыз оң қолға келип түшіпти, шашырап және өз қалбине келген екен. Қыз орнынан тұрып, қол-жүзін жууып, бір қәнийзди шақырып, оннан сорады:

- Меннен оқымыслы, пәрий ушлаған молладан ким бар?
- Сизиң нағашы атаныз бар еді.
- Тири ме, өлди ме, — деп сорады.

Анда қәніз:

- Қыз апасы бар, — деди.

– Бар, алып кел, бир адам көрмесин, – деди.

Қағиз кетти, ентелетип алып келди. Анда бир аздан кейін:

– Әй, қызым, қәне, не хызмет бизге, айт, – деди.

Сонда Дәлгенә:

– Апа, түш көрдім, түшимде жұлдыз оң қолыма түсті, сачырап кетти, әмма ене өз кәдди болды, бул қалай? Шуны айт, тапсаң көп нәрсе инам етермен, – деди.

Анда келген кемпир айтты:

– Әй, балам, ол сизге дәулет қол созса етмес, әлеми Шәрияр келер екен, шул сизди алар екен, өмирин яқшы екен, бірақ тахты зерли қалада я бес, я жети жыл бөнт болады, бир китапта көрдім. Қарындасы Әнжим жаздырса, жети жұртқа соларды патша болар деп еді, бүгін-ертең сол келеди, сәнәси бүгін толды, өне, сени сол алады, соған көринген түс екен, – деп мама сөзин тамам етеди.

Мамадан Далгенә сол китабын алдырып, көп-көп инам береді. Гәп бу йерде тура берсин, еңли хабарды Шәриярдан ешит.

Сол кешегі көрген қала кем-кемнен жақын қалады, шам мезгіл еді арасы, жетип келди сол жерге Шәсууар ханның баласы. Өтерге гүзар болмады, дәруазаны таппады, қаланы екі айланды, буған сапар жақпады, өзи де жаман қорқады. Бир шетине қараса, үш жүз алтмыш көшкіли ұллы шайат бағды көреді, өне, соған келеди. Көз жиберип қараса, қырық-отыз жәуан қасында, отыз-жигирма қызы бар қасында Әне, соларды көріп Шәрияр қызға қарап, дәруаза сорап тил қатып, қәне, не деп турышты. Әуел Шәрияр, изинен қыз, екеуі дәсме-дәс айтыс болса керек:

– Бағ ийеси, мийман келди елине,
Қулақ салың айтқан сөзиме,
Көринбейди хешбир нәрсе көзиме,
Барайын ба қызгенә, бармайын ба қызгенә?

Анда нашар сөйледі:
– Бағ ийеси берди сизге сәлемди,
Жаңғыртып сөйлемә келип әлемди,
Не жұмысын мұнда барды, келгинди,
Кет бу йерден еси кеткен бийгана!

Анда Шәрияр сөйледі:
– Не әжайып көрине ме көзине,
Бурын қонак келмеді ме елине,
Барайын ба, бармайын ба бәргенә?

Анда нашар сөйледі:
– Сен бир жүрген бийганасан,
Не ушын хабар қатарсан,
Қайлардан келген боларсан,
Қайдан келген дийғанасан?

Анда Шәрияр сөйледі:
– Алма берсем жермисен,
Мени ярым дермисен,
Алмамды ғана жеп болып,
Қайдан келген дийғана,
Қайдан келген бийгана,
Дийғана ярым дермисен?

Анда нашар сөйледі:
– Сен өзінди аян еткіл,
Және бизлерге баян еткіл,
Тезирек мұндан кеткіл,
Қайдан келдин, қошшак жигит?

Анда жигит сөйледі:

– Мен келермен мусылманның елинен,
Султан үәлий Шәсууардың әлдинен,
Анам Айдәулетдур, Шәсууар атам,
Биз кеткенге тутпағай матам,
Елимиз бостанлық елим әллияр,
Атам қойған нысбим мине Шәрияр,
Шәрияр өлгейлиден сизге қарыйдар,
Кирейин бе бағына,
Бармайын ба жанына?
Аласаң ба қасына?
Алмайсаң ба жанына?
Хәр бетиннен жуп поса,
Сорайын ба қызгенә?
Ләблериңнен палынан,
Сорайын ба қызгенә?
Маңлайыңнан жуп поса,
Сорайын ба ергенә,
Сорайын ба қызгенә?

Анда Далгенә сөйледі:
– Ялған сөзди айтып болмас,
Хәсла сизге нанып болмас,
Айтқаныңның бәри ялған,
Атаң Шәсууар емес,
Анаң Айдәулет емес,
Оннан перзент болған емес,
Мен айтсам сениң кеминди,
Саларман ишине деминди,
Билмейсен бе ата-ененди,
Қулақ салың, ата-ененди айтайын.
Атанның аты Зәрепше,
Ененнің аты Гүлшара,
Сизлерден айрылған бийшара,
Синдиннің аты пери Әнжим,
Сен келместен үш күн бурын,

Көрген исим және түсिम,
Ялган емес айтқан сөзим,
Инанбасан мине көрин,
Ишин ашып оқып көрин,

Китапты және қайтып берин,
Оннан кейин ишке кирин,
Бағ ишине сайран етин,
Ақшам жатып, ертен кетин, — деди.

Әне, енди хабарды Шәриярдан ешитин. Сол китапты оқыды, көп иркилип, басын шайқап, демин қатты бир алды, оқымыслы екенин, қызда бир заттың барын анық биледи, китабын қызға созып, қызға қарап бир жууап айтты:

— Сапар етермен алысқа,
Шыдай алмай намысқа,
Қуп десен, әне, қонаққа,
Барайын ба яргене?
Бармайын ба, қызгене?
Мусылман ноғай боламан,
Айдәулеттен сүт емген,
Шәсууар атам қолынан,
Атланып шыққан боламан,
Не сорайсаң бизлердеи?
Поса берсен жүзиннен,
Жуп услатсан қолынан,
Сорсам шийрин ләбиннен,
Сорайын ба қызгене?
Бармайын ба яргене?
Сапар тартып келдим сизге,
Жуп поса берин бизге,

Барайын ба қызгене?
Бармайын ба яргене?
Ашық болыппан бағына,
Жанымды жақсам отына,
Салсам билегим мойнына,
Ышқым көп сенин ойнына,
Қолымды салсам мойнына,
Барайын ба қасына?
Қолгенемди салайын ба мойнына?
Салмайын ба мойнына?
Бир ақшамлық қонаққа,
Нәзик белиннен тутпаққа,
Бизни анық кәлесен,
Өмирлик жолдас болмаға,
Нуры жүзиннен сормаға,
Барайын ба яргене?
Бармайын ба қызгене?

Әне, ендиги гәпти қыздан ешитинлер.

— Алыстан келген мийманым, бизиң елде бир сөз бар: жети атасын билмеген, иймам мектепти көрмеген, қалай сени айтаман, не мәниге тартаман, атаң Хандәре бойында хан Зәрепше, анаңның аты Гүлшара, зары-гириян бийшара.

Анда Шәрияр сөйледі:

— Сиз өзинди, ата-анаңды мәлим ет, — деп сорады.

Сонда нашар сөйледі:

— Мысырға жәзия берген елатым, аржағы Түркия мусылман халқым, Еменша патша дерлер турған сарайын, Далтене нысбыма анам пәрийлер, алладан келерлер, билсен, бул ислер. Сиз келместен үш күн бурын түш көрдим, тилегим көп еди қолға қонар деп, мийнетине мен де шерик болайын, аттан түш, бүгін биз қонақ алайын, алладан келгенге қайыл болайын, дәрет суу бермеге тайын турайын. Әмма лийкин расыннан келебер, нийетин қайерге, аян етебер, — деп, қызларды шақырды, ат ушлатып, үй сазлатты, аттан түширип қонақ сыйлатты, барар жерин Шәрияр баян етті, башынан өткенлерди, нәсиб айдаб бу ерге келгенин, қалай жүргенин айтты қызға. Қонақ болды, арадан аз уақ өтті, хабары Еменшаға жетті. Әтирапты қызлар сазлап, тазалап, нықап кийди. Ол заманда нықап кийсе басшы апасы, үдеге опа еткени еди. Анда патша алтмыш екі хәмелдар, отыз екі мөхирдар, ханның нанын жегенлер, ханға мөхрем болғанлар, қазы орда, қәлендер, ханға хызмет еткенлер, ханға мөхрем дегенлер — бәршасы келип, елине келген бендени көрип, ханның кеули толып, бәрғаға ылайық көрди қызының еткен исин. Және атасын шақырып көрсин дегенине жүдә уақты хош болды. Шәриярды өз елине ылайық хош жигит деп кеули толды. Молла барын алдырып, нека той бердирди. Енди тойдан кейин:

— Қәне, балам, барыс қайда, келис қайдан, — деп жол сорады.

Сонда Шәрияр ата-анасын, елден шығысына не себеп болғанын айтты. Бағ үскенесин султаны фәлий патша қол астынан қиятырғанын, бир шайық хабар бергенин, Сулайманнан қалған тахты зерли қалаға баратырғанын, қудайтаала жол берсе, соны көширип алып қайтарып баян етті. Анда Еменша патша көп отырып айтты:

— Әй, балам, оған барған адам қайтпайды, адам-инсан таба алмайды, ол түүе, шырағым, бағ бадақшан, ол да, балам, дууахан, қара Хантемир хан, бәри де сол қалаға қараған, апармайды бендени, киргиз-бейди инсанды сол қаланың қамалы. Бәри де, балам, дууахан, күш, ис керек. Бирақ сапарың он болсын, мине, мына китапты оқы, бул қулып, мына китап — ашар, бирин байлап бирин аш, кеткенше

соны көр, — деди, соннан мәни ал, — деди, изинен сорап көрермен, онсын жууап берермен, — деп патша өз жайына кетеберсин.

Арадан кырык күн өтті. Өне, Шәрияр ханнан рұхсат сорап, қәне, не деп турыпты:

— Себеп пенен келдим, ата,
Бул сөзімде жокты хата,
Келип турман алдыңызға,
Кешигип калыппа хәтте.
Басыма кийген тажым бар,
Тахты зерли қала бар,
Көргенлерге гүлистан,
Алыстан бизге хабар бар,
Мен келермен елимнен,
Байландымғо тилимнен,

Бериң жууап өзіме,
Фарғыс бермен изимнен.
Бул кеткеннен кетермен,
Көп жоллардан өтермен,
Аллатаала жол берсе,
Апты айда келермен.
Өткенди мезгили мунда жатпаға,
Сапар етсем сол қалаға бармаға,
Ата, сизден сорап келдим жууапты,
Ықласым бар сол қаланы алмаға.

Анда патша Шәриярға карап, нешше жерден тымсаллап, бир-еки ауыз айтып турса керек:

— Балам, келдің қолыма,
Еле кара жолына,
Жууап бермей кәйтейин,
Ертең шығарсан жолына.
Қууанғаным жалғызыма ой еди,
Кеше бердим сол қызыма той еди,

Сен де болдың бир көңлиме перзентим,
Қууанғаным екеуиннің ой еди.
Шақырып қызымды өзим көрейин,
Қызымның көңлини өзим билейин,
Тап усы жерде тур, балам,
Келгеннен соң бир жууабын берейин.

Өне, ендіги хабар Емен патшаның қызы Далгенеден ешитін. Хан хабар берди, хабар бергеннен қызы келип не дейди екен:

— Талан болғай дунья-мал,
Кетермен болса не әмел,
Алма көңлине мәләл,
Бердим кеулимди хадал,
Ишим болды гүлли хал,
Кетеринди билмедим,
Мени көзге илмедин,
Кетсең жоқты қарарым,
Көп көңлимде әрманым,
Не қыялын, дилбарым,
Патшалықта турарым,
Карақара барда дәуран жок,
Қуда деймен зар жылап,
Кайерлерден табарман,
Излеринди сораулап?
Елден айра болғанан,
Жүр бойыңды тазалап,
Анык кетермен болғаның,
Отырарман матамлап,
Неше айда келерсең,
Отырарман жол карап,
Шашымды таллап өрермен,

Не қылса, соған көнермен,
Көп кешикпе, өлермен,
Мудам аллаға жыларман,
Кимлерден сизди сорарман,
Изінде жылап қаларман,
Бир белгинди сорарман,
Қайларға, қайда барарман.
Ләбизинде тур деди,
Бир жууабын бер деди,
Айтар саған сөзімди,
Хәлек етпе өзинди,
Сарғайтар аппак жүзинди,
Солдырар қызыл гүлинди,
Өширерлер үнинди,
Басына салар өлимди,
Оқып алдың ба билимди?
Тоқыдың ба илимди?
Қырык мың дуға бәнтини?
Қулыптың ашармысаң бәнтини,
Мен бир дуға оқыйын,
Табармысаң гилтини, — деди.

Өне, ендіги хабарды Шәриярдан ешитин.

— Қәне, сана не, дуға не, қулып не, гилт не? — деп сорады.

Анда наһар сөйледі:

— Ұа, дарийх, қалай болды бул ис, баратырған жеринди билесең бе, барса келмесе қаласы, соны алар дегенди Шәсууар ханның баласы, оқымыслы, аркалы, Зәрепше дерлер аржағы. Кешегі еки кітапты көрмедин бе көз бенен. Қәне, усла камшыны.

Шәрияр қолға алады, қолындағы бақырған бир кара жылан болады, өзине хайбат қылады, қолына

дем урады, хаслына келип турады. Нашар дуға оқыды бир дем «суф» деди, кабағы жаман катыңкы, киндиги жаман тартыңкы, өзи бийжай кабаган, бир жолбарыс хайбат урады.

Анда Шәрияр оқыды аўзындағы сананы, тере кайырды дуғаны, бир тарғыл пышык болады. Нашар және бир дуға оқыды, борасын борап, жел-даўыл үйди көтерди. Анда Шәрияр оқыды, жер жүзи тыныш болады, нашардың кеўли толады, гүлдей жүзи толады. Өне, енди Шәрияр келтирип атын ертледи, айылды мөккем шалады, рухсатын сорады, кетерге кайым болады. Нашарға карап Шәрияр, көне, не деп турған қусайды:

– Мен кетермен бас алып,
Сениң менен хошласып,
Жылайгөрме жас алып,
Айтар сөзди айталмай,
Жүрген болма жасканып.

Өне, атка барады,
Ат белине минеди,
Патшаның келди нәзине,
Қол қаўсырып әлдинде,
– Талап еттим жүрмеге,
Рухсат ет бизлерге,
Асанлық болса, хан ата,
Айланармыз еллерге, – деди.

Анда патша ул-қызы жыйналып жуапты бәри теңдей берерде Шәриядан сорады:

– Қанша айда, қанша жылда келесен, – деди-аў.

Анда:

– Айлап, жыллап не жумысым бар, куда кәлесе алты айда деп едимғо, – деди.

Сонда нашар сөйледи:

– Алдын кескен бола ма, жети жылда келсең де, жақсы келген емеспе, – деп атасына карады.

Шәрияр аттың үстінде, бәри қосылып бир жерде, узатып салар алдында хош аллияр айтысып, көне, нашар не деди:

– Шүкир етип бир алланын барына,
Көзим жетпес бийик таўдың қарына,
Не билгеним ишимдедур, сүйгеним,
Бар тапсырдым бир яратқан аллаға.

Бизлер қалып ол изинде интизар,
Бизлерди етпегей аллам қоры-зар,
Рухсатты мине бердик сизлерге,
Жылаўында болғай ата-бабалар.

Ата-анам жылап қалды изинде,
Миясар әйлегей сизди көрмеге,
Көп жыласам ол жолына кес болар,
Бұл дүньяда бир биреўди көрмеге.

Несийбенди салды бизге әкелип,
Хызметинде так турарман түргелип,
Рухсатты өне бердик сизлерге,
Елиме келгейсен және айланып.

Мен жылайман яратқанға зар-зар,
Не қылсалар бир алланын ерки бар,
Хош аллияр, көрискенше күн жақсы,
Бир алладан басқа мениң кимим бар.

Еменшанын қызы, атым Далгене,
Неше күндиз хәўес болдым көрмеге,
Бұл дүньяда көрискеймиз екеўмиз,
Тилектемен сизди қайтып көрмеге.

– деп, өне, атасы бетке көз салды қызы. Анда Емен патша түсинип, «Хаў, меннен бир пәтия алып кеткиси келип тур екен-аў» деп, бир неше жерден тымсаллап, патша рухсат берди Шәриярға карап. Көне, не деп турыпты:

– Жылағанда хак жеткергей зарымды
Жан балам, айтайын хөрне барымды,
Саған рухсат, балам, алладан,
Күйдирип кетерсен мине барымды.

Қартайғанда берип еди қудайым,
Сенлер келип ашылғайдә талайым,
Айланып келгейсең, балам, бұл жерге,
Аман саў келгейсең елге перзентим.

Мурадымды бир алладан сорайман,
Ақшам-күндиз ол жолына қарайман,
Саламат болагөр жүрген жериде,
Өткеннен-кеткеннен сени сорайман.

Жай қолынды, мен берейин пәтия,
Жылаўында болғай өткен әулия,
Болсын жолын, саған бердим жуапты,
Шайқы атаң жолдас болсын үәлийда,
Жолын болсын, бар жүребер жолыңа.

Бир мүтире берди қолына, балам, қалпал болма деп. Бәри қосылып ғайыптан келген баласын шығарып салды және хошласып көзге жас алып, қол уласып саў саламат айтысып.

Өне, Шәрияр жолға түсип, бир салқын жол жүрип арт бетине карады. Караса, қаланың үстінде

көк жасыл думан болып көрінди, муны көрүп көп ойланды, изине акыл жууыртса, ол көринген матам еди, аза ушлап, көк жалау байлаган еди аты шыккан есикке. Шәрияр, әне, жолга киреди «әүмийин» деп өзіне өзі пәтия береди, атка «шүү» деп жөнелди.

Атка карап сөйледи,
Алладан мөдат тиледи,
Тап сәтти күни еди,
Шүү деп әне жөнелди,
Жалғыз өзи келеди,
Атка карап не деди:
— Сен айрылган үйирден,
Биз айрылдык елден,
Абырой кетпегей колдан,
Шүү, жәниүар көзиннен,
Канатым болган өзиңнен,
Туркы келген изиңнен.
Атка такым қысады,
Белеу кайнап йошады,
Казандай кайнап тасады,
Аяғын керип басады,
Кәтептей аўзын ашады,
Дәрьядай гуулеп тасады,
Гәхи жүрис, гә жорға,
Он еки мукам ойнады,
Ат бедени қызады,
Куўдай мойнын созады,
Омыраудан тер алды,
Қызған соң ат жөн алды,
Ақ кийиктей секирип,
Ор қояндай бүгилип,
Кер кийиктей тигилип,
Тазыдан қашқан қояндай,
Жана шыққан қуандай,
Тереннен шыққан түлендей,
Көлден ушқан үйректтей,
Семизден шыққан бүйректтей,
Мәрттин минген жүриги,
Толыксып ойнап келеди,
Әбден төрге киреди,
Ақ-карасы билинбей,
Қарғып ойнай береди,
Табаны тасқа шақылдап,
Қуйысканы шырпылдап,

Әне, ендиги хабарды Шәриярдан ешит. Бул келген қаласы Қарахан, тахтта хан, булар сайыбы Қурьж палуаны еди, патшасына айтар еди, Жұлдызша дер ерди. Әне келген жер шул қала. Қалаға жақын келгенде шул қаланың шындауылы, түн гүзетши қарауылы болар ерди. Күн бойына жүрген, алыс-жақынға көз жиберген гүзетшиси болса керек, қиятырған атлының алдынан шығып, қәне, не деп жол болсын сорап турған екен:

— Жас баласан, қайерлерден боларсан,
Жалғыз өзиң қайсы халықтан келерсең,
Гә алысып, гә жанып, гәхи сөнип келипсең,
Айт хабарың, қайсы елден келерсең?

Асынған, тағынған, бәри ердикі,
Минген атың ноғайлыға мезгейди,

Аузынан аққан ақ көбик,
Омырауға шарпылдап,
Телмирип ат ойнады,
Тизе бетин бүгеди,
Артқы аяғын тиреди,
Ат қызып ойнай береди,
Аран менен селеуди,
Аттың оты дер еди,
Араннан селеу отлайды,
Шәшмеден қарсы суу ишип,
Сағым менен жол жүрип,
Салқын менен өндирип,
Сәуирлетип қыздырып,
Мәрттин кеулин тындырып,
Шөлдерде ойнап келеди,
Бир бийик тауға минеди,
Аттың басын иркеди.
Шәрияр атлы хан сұлтан,
Көзин салды алыстан,
Қырық артыуда қырық қыя,
Көзин салып қараған,
Көзин салып қараса,
Узақ майдан жоллардан,
Көринеди көзине,
Бир қаланың қарасы,
Шам мезгил екен арасы,
Бул қаланың ийеси,
Тахтта ханы Қарахан,
Сорап турған Жұлдызша,
Шәрияр көрсин тамаша,
Асығады Шәрияр,
Сол қалаға барғанша,
Аттың терин қайтарып,
Қуйысқан айыл босатып,
Атты жақсы желдирип,
Жетип келди қалаға,
Айтып аузын жумғанша,
Ескен самал тынғанша,
Келген екен қалаға.

Қарауыл алдына келип сөйлейди,
Қайсы динсең, хабарыңды бер, — дейди.

Қазан урмай бағдың гүли солды ма,
Әжел жетпей пайманыңыз толды ма,
Я болмаса сизге хабар болды ма,
Не қызметин болды бизин қалада?

Мийманбедин, душпанбедин калаға?
Елатыңды баян әйле бизлерге,
Сезип турман, мусылманды миллетин.

Патшалықтың бул сорасыу нийети.
Ат сораспак пайғамбарды сүнетти,
Атыңды баян ет, келген, бизлерге.

Анда Шәрияр жол болсын сорап турған бендеге қарап бир еки ауыз сөз айтып турса керек:

– Атланыппан өз тууылған жеримнен,
Өткермеймен бир адамды тенимнен,
Қулак салын мына мына айтқан сөзиме,
Берейин бир хабар тууған елимнен.

Сырттан келип мен билмеймен хаслыны,
Баян ет бизлерге сен хәм атыңды,
Султан үәлий Шәсууар дер атамды,
Султан бийби дейди мениң анамды.

Султан үәлий Шәсууардың улыман,
Яратқан алланын мен де кулыман,
Булкөрада жол болсыңды сорасан,
Атланып шығыппан ноғай елинен.

Сөзим жокты атам койған атыма,
Шәрияр султан дейди мениң нысбыма,
Конак болып келдим мине халқына,
Ким деп айтур сениң хаслыңа?

Бир хабар берейин билсең өзимнен,
Шәсууардың тилеп алған улыман,
Сорасып билгеймен хаслы затыңды,
Мен сораيمان мына журттын наслыны.

Бир акшам мийманман мине елине,
Ак бәзирген, малы-мүлким кейинде,
Сапарым бар еле алыс жүрмеге, – деди.

Әне, андын соң Шәрияр турып хан әмелдарына қарап:

– Биз бүгін усы елге мийман. Әмма дин кимдики, ел кимдики, қайсы патшаның қол асты, нысбы ханның қим? Биз топырағына миингенбиз, ол елинизге келгенбиз, билесиз бе? Билсең, мийманман, – деди сонда.

Ендиги хабарды Жұлдызшадан ешит. Әне, Шәриярды сөйтип шаның жанына алып келди қала найып хәкими. Әне, енди сөзди шадан ешит. Шәриярға қарап отырыс-турысына сын берип отыр еди, сонда ертип келген найып Шәриярға бир еки ауыз сөз айтты:

– Биң елден хабар билсең,
Шын мусылман дерсең,
Ша хызметиндемен,
Қарахан атым, билсең,
Душманды егермен жексең,
Оқыдым етти тилсимнен,
Кем емес барар жериннен,

Абазы хан, тилла хан,
Жұлдызшаға қараған,
Бизлерден сөз сорасан,
Анша күн мийман боласан,
Тәлим бизден аласан,
Мийман қалай көресен, – деди.

Анда Шәрияр сорады:

– Неше күнге үәде бар, кейнимде қалған ата-анам бар, бәрхә жолға карасып, жылау менен күни бар, толық тәлим алмаға бизлер киби жалғызға көп зимистан болмай ма, бизди жолдан қалдырма, – деп шадан сорады.

Сонда ша сорады:

– Қайсы елден қай шөхәрге барарсан, – деди.

Сонда Шәрияр айтты:

– Жети айда келемен, әне, жатып тәлим алып, тууыскан болып, оннан соң кетемен, келгеннен кейин айтаман, – деди де, конак ертең хонласып кетпекши болды. Бул қаланы ертең келгенде қалай алуы жағдайын өлшеп көрип, иштен түйинди, бирак қала иши-сырты дууағәй ме деп тұман етти, әмма сонда да билдирмей иштен ойланып, пикир етти. Ертең аздаңда рухсат алып кетпеге шықты жолға Шәрияр. Бәри хайран болды, келіс қайдан, кетіс қайда.

– Көне, патшалықтағы қоррандозды, қитанғәйди хабарла, палдаманға айт, дөрриу пал ашсын. Бул келген елши ме я байқаушы ма, я жансыз ба, соны байқап көрин тез-тез, – деди.

Сонда қитан ашқан айтты:

– Ой, ша, бул бенде өлимге бас байлап баратыр, бирак барған жерин алса, онда сени де өзине қалай көреді. Әмма бул қаланы бәнт әйле дууа менен, мар патшаға қол берин, әне оннан соң сақыт боларсан, – деп сөзин тамам етти.

Әне ендиги хабарды Шәриярдан ешиттин:

Ат пенен жолға киреди,
 Мәдатты хактан тиледи,
 Ақшам жатпай, түн тынбай,
 Сегбир әйлеп келеди,
 Күни-түни тилейди,
 Аман барып келиўди,
 Бедеўдин жалын өреді,
 Қыйын иске көнеді,
 Сай-саланы аралап,
 Бийик тауды жағалап,
 Өзенли суўды жағалап,
 Ақшам-күндиз аллалап,
 Шөллерде ойнап келеди,
 Мәдатты алла береди,
 Минген бедеў терледи,
 Бедеў зорлы береди,
 Қулан менен жарысып,
 Ақ кийик пенен тарысып,
 Ушқан қус пенен таласып,
 Шаңдары шаңға уласып,
 Қалың питкен тоғайдан,
 Сыпсың биткен қайыңнан,
 Тобылғылы айдыннан,
 Төбе-төбе таулардан,
 Асып өтип қиятыр,
 Қыя майдан шөллерден,
 Басып өтип қиятыр,
 Қыя-қыя жоллардан,
 Қайтпай жүрип қиятыр,
 Тахты зерли қалаға,

Өне, ендиги хабарды қалаға келген баладан ешит. Өтерине гүзар, кирерге дәруаза жоқ, хайран болып тұр еді. Асықпай тұрып қараса, пахсаға гәўхар жалатқан, қан сыядан оратқан, соңғы пахса түмистен, түрлі ақыбет көп ис пенен питкерген екен қаланы. Көргенлерге гүлистан, көрмегенге зимистан, бул қаланы көрген соң Шәрияр кетти хуўыштан. Және келип өзине, анықлаңқырап қараса, жерден қырық гез жоқары, аспанан қырық гез төменди, көрген хайран болады. Тилсим менен бәнт еткен дәруазасы ғоладан, минары барлы зумбара, бийиктен салған минара. Бул хәлисти көреді, ақылына келеді, келген жерин биледи. Услап дуға шетинен, жети бәнт дуға оқыды. Қысымы менен торпақ қысымлап, бир қысым торпақты үлпеп-үрлеп жиберди. Ашық екен дәруаза, дәрхал атқа минеди, ат үстінде отырып ол қалаға келеді. Көше менен бедеўди шалқып сүрип келеді. Бәлент-пәсин көреді, тар көшеге киреди. Үш күн жүрди аралап, ыныс-жыныс көрмеді, я баратқан я қиятқан көрмеді, не қыларын билмеді. Бир көшеден өтеді, кең көшеге киреди, алды бети әжайып, арқа бети төрт мүйеш-ли бир хәуиз кенары алтын жалатқан, хәр мүйеште бир гүжим менен бир нәруан көгерип тұр. Бундай лалазар хеш дүньяға келмеген, хайран болды көргеннен, көз жиберип ағашқа қарап тұрса, адам бойы бир шақада жалғыз алтын дүүден бар, сол дүүденнің үстінде гәўхар сакна губба бар, аны тамаша көреді. Әнжимге қолай екен деп, губбаны жулып алады, жулып алған уағында адамның сести шығалды. Анда Шәрияр мәс болып он ийнинен карады, өне, аттан түседі пахсадағы казыкка атын ғана байлады, енди жанды қыйнады. Жетип келди дүүденге, көзин салып қараса, есапсыз шаўқым шығады ал губбаның астынан. Мүсин перийзат шығады, өне, муннан жол болсын сорап, кәне, не деп туршыты

Анда Шәрияр турады,
 Шыққан қызды көреді,
 Бир қараса қус еді,
 Қус секилин көреді,
 Көзин салып қараса,
 Аяғын басып аңласа,
 Қандай екен зибан деп,

Жетемен деп қиятыр,
 Сол қаланы көрмеге,
 Хәуес етип қиятыр.
 Минген тауы өр еді,
 Сыйынғаны кәмбил пир еді,
 Ақшам-күндиз ойланып,
 Ат үстінде қиятыр,
 Тәнде жаны қыйналып,
 Қактан атын суўғарып,
 Шаршағанда дем алып,
 Жол азабын шегеде,
 Аллаға шүкир қылады,
 Қап-қаранғы бир думан,
 Көзи шалған қусайды,
 Көзи шалған сол қара,
 Хабары жоқ қарадан,
 Бул көринип қарайған,
 Тахты зерли ол қала,
 Ашып көзди жумғанша,
 Жетип келди жас бала,
 Ша сулайман журтына,
 Әдалатлы бәрғаға.
 Кирерине есик жоқ,
 Ашық турған қапы жоқ,
 Өтерине гүзар жоқ,
 Не қыларын билалмай,
 Әуел баста ойламай,
 Бир молладан сорамай,
 Келе берген екен қалаға.

Қулақ салып тыңласа,
 Шубатылған көп нағышы бар,
 Хәр пәриниң үстінде,
 Сәксен түрлі нағыш бар,
 Бир көкилдиң тийінде,
 Сәксен мың дуға бәнти бар,
 Дуғағөй бәндеге айтыскандай,

Жалгыз кустын халы бар,
 Өне, каран, не айтар,
 – Сәлемге болдын миясар,
 Кайдан келген боларсан,
 Не кылып жүрген адамсан,
 Ақылсыз гөдек боларсан,
 Пияда келмес жерлерге,
 Атлы неге киресен,
 Неғып жүрген бейдесен,
 Не хызмет бар сенде,
 Хызметин бар ма бизлерге,
 Куп келипсен бул жерге,
 Басымдағы тажымды,
 Колымдағы барымды,
 Келтирдинго көхәримди,
 Жок етермен өзинди,

Анда Шәрияр сөйледи:

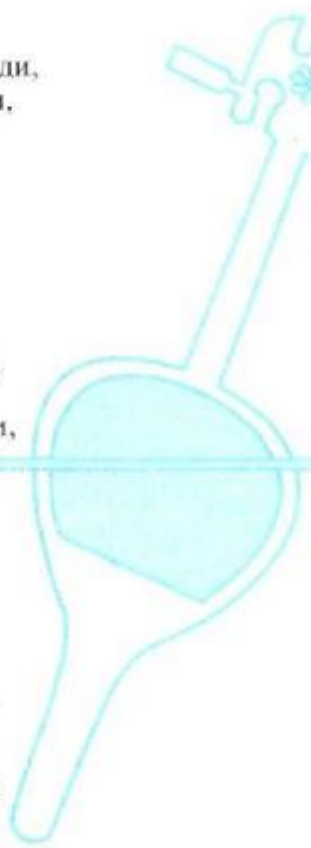
– Келатырған жеримди сорасаң бизден, диним мусылман, султаны үөлий Шәсуфардың журтынан ат ойнатып келермен. Аллатаала жол берсе, тахты зерли каланы ол көширип кетермен, бүлбилгөя тотыны алып елге кетермен, мен бир келген мусаллатын Шәрияр боларман, – деди.

Өне сонда бүлбилгөя султанға карап не деп турған секилли:

– Айт, хаслын ким деди,
 Бәнт боларсаң сен деди,
 Оқысаң бери кел деди,
 Бир тәүекел ет деди,
 Қулып боласаң ба сен деди,
 Гит боласаң ба сен деди,
 Қашасаң ба, кууаман,
 Кууасаң ба, кашаман,
 Байлайсаң ба, ашаман,
 Ашасаң ба байлайман,
 Төк тур, хабар бер деди,
 Әмириме көн деди,
 Нальшыңды айт деди,
 Атыңды баслап кой деди,
 Қәне шәртке кел деди,
 Шарқ урып, ушып күледи,
 Дууаға мәни береди,
 Услап тутты дууаны,
 Айтып оқыды, санады,
 Жаңылмады дууаны,
 Әл хауаға шығалы,
 Бир нәруанға қонады,
 Еңкейип басы ийилди.
 Шәрияр да дууа оқыды,
 Жаңылмады санасын,
 Бул да оқыды дууасын,
 Тотынын тутқан дууасы,
 Қара жылан енеди,
 Әждар болып келеди,
 Айдарха болып келеди,
 Ыскырып дем шегеди.
 Шәрияр оқып дууаны,
 Жаңылмады сананы,
 Қус және де оқыды,

Тезирек айт сөзинди.
 Қайсы елден боларсаң,
 Қайсы диннен боларсаң,
 Қандай шаның улысан,
 Қайсы диннің қулысаң,
 Қолыңдағы тажымды,
 Әпкелип бер өзиме.
 Неғып жүрген адамсаң,
 Жаныңды отқа саласаң,
 Не кылып жүрген баласаң,
 Не хызметин бар мунда,
 Душпанбысаң, доспысаң,
 Тезирек сөйле сен адам,
 Айтқаныма қарасаң,
 Шығып кет дәрриу каладан.

Пәлпәллеп ушып шығады,
 Зәхәр шашып урады.
 Бул да оқыды дууаны,
 Қустын урған зәхәри,
 Қара шамал болады:
 Ысырапыл урады,
 Зенберек муз болады,
 Жер зимистан болады,
 Борасын борап, қар келди,
 Жауған қар ерип көл болды,
 Ақырысқан аш арыслан,
 Қиндиги жаман тартылған,
 Өзи жаман қабаған,
 Қуйрығын жерге сабаған,
 Шарқы пәлекке айланды,
 Қустың жаны қыйналды,
 Көп дууасын ойланды,
 Сексен мың дууа бәнт еди,
 Енди баслап оқып береди.
 Ол да оқып дууаны,
 Жәхәнге от тийеди,
 Бул да оқып дууаны,
 Кәлди бүркіп жиберди,
 От та сөне береди,
 Көп жыланға ол шығарды қирпини,
 Әждар кашып жоқ болды,
 Шәрияр тапқан дууаны,
 Көп тамаша болады,
 Ийт пенен қарақулақты,
 Жылан менен отты,
 Жолбарысқа айдап жибереди.
 Аспанға күлин сууырып,
 Дүньяны тыныш етеди,
 Шакалақлап тоты ушады,

Жер зимистан болады,
 Нәруанды теуип жиберди,
 Ийилип жерге тийеди,
 Және орнына келеди.
 Ол да оқыды дууаны,
 Бул да оқыды дууаны,
 Жаңылмады сананы,
 Окый берди дууаны,
 Губба ийеси тоты,
 Және бир дууа оқыды,
 Той тамаша болады,
 Кыз-келиншек молайды,
 Сыңкылдап кызлар күледи,
 Дөгерекке көз салады,
 Пәрийзаттан зыяда,
 Кыз-жауанлар толықсып,
 Султанға келди жақынлап,
 Мыйык тартып күлисип,
 Оң жағына шығады,
 Шеп жағына шығады,
 Оң ийinine конады,
 Оң жағына шығады,
 Шеп ийinine минеди,
 Бетин, ләбин тийдирди,
 Шәриярды тутты есерлик,
 Аңламады жеккелик,
 Қарсы келди жигитлик,
 Қус тепсинип ушады,
 Талабын оның береди,
 Оқыр дууа көп еди,
 Сәксен мыңы бар еди,
 Бәнт әйлеуге келеди.
 Шәрияр атлы дууагәй,
 Айландырып жәдигәй,
 Ат шыңғырып киснеди,
 Айрылдым сеннен дейди,
 Ешитер бенде жоқ еди,
 Қулағына келмеди,
 Жәбирайыл байлады,
 Қулағы мәккем тығылды,
 Әне, Шәрияр күледи,
 Қызлармекен деп еди,
 Алла абырай бермеди.
 Қус тилеги болады,
 Дууаға көңли толады,
 Шады-коррам болды,
 Қус оқыған дууаға,
 Аспаны-жер шуұласып,
 Бәри бирдей күледи.
 Султаннан дәрман кетеди,

Қус мақсетке жетеди,
 Ша Сулайман бәргасы,
 Тахты зерли қаласы,
 Тилсим менен бәнт еткен,
 Дууа менен ант еткен,
 Жалғыз қызын оқытып,
 Сәксен мың дууа бәнт етип,
 Тажы тахтын дууалап,
 Бир дүүденге бәнт етип,
 Жалғыз қызы Зийбаны,
 Сол дүүденге келтирип,
 Үстине губба миндирип,
 Дәу периге көтертип,
 Барған қайтып келмейди,
 Барса келмес аты еди,
 Сол шәхәрде Шәрияр,
 Жанылады дууадан,
 Бузылады санадан,
 Айрылды тулпар баладан,
 Бир тырнақтан байланып,
 Киндигинен айланып,
 Шыршалы тастың үстінде,
 Бир шийшениң ишинде,
 Жан қалмады тәнинде,
 Кыппа тайлақ нәресте,
 Қуп маскара болады,
 Бәнт болып мыңда қалады,
 Менменлиги болады,
 Кешеги оқыған қағазда,
 Ша сулайманнан қалған,
 Тахты зерли бәрганы,
 Шәрияр алар деп еди,
 Гүлрайхан пәрийни,
 Шәрияр алар деп еди,
 Бұлбилгөя тотыны,
 Зийба атлы қызыны,
 Шәрияр алар деп еди,
 Деген сөзди көргенди,
 Биз алмай ким алар деп,
 Менменликке кеткенди,
 Менменликтің түби ойран,
 Шәриярды етти хайран,
 Болып қалды бәндиуан,
 Шәрияр минген ол хайуан.
 Енди бизлер кеттик деп,
 Аға, сенлер қалдың деп,
 Енди бизлер кеттик деп,
 Елге хабар берейин,
 Әнжимге хабар етейин,

— деп шырлап айланды, босанбады танабы, шешилмеди танабы, аузы илген жерден тиси менен қыяды, басын бослап алады, бәнт болып жатқан Шәриярға келеди. Оқыранып қаназат, кисней берди жәни-уар. Қозғалмасын биледи, бәнт болғанын көзи менен көреді, ийеси жоқ қаназат Шәриярға бир қарап, бизлер өлсек сиз ырза, сенлер қалдың, биз ырза, деп үш мәртебе киснеди, мойнын бурып жолына, өзиниң өткен жери дәрұазадан шығады. Өзи келген из бенен, кешеги келген жол менен елге хабар бермеге, Әнжим атлы нашарға жеке өзи көринис бермеге, әне, жолға киреди.

Минген бедеу жууырып,
 Жер танабын кууырып,
 Шөлде ойнай береди,
 Өз-өзинен есирип.
 Өне, шаңын көргезди,
 Өзине өзи зор берди,
 Үстінде жоқ адамзат,
 Бедеу ойнап келеди,
 Ат дойнағы кызады,
 Кем-кемнен өзи кызады,
 Ийегин төсөп жолларға,
 Бедеу мойнын созады,
 Үстінде жоқ адамзат,
 Жеке өзи каназат,
 Жедел еди каназат,
 Жетемен деп умтылды.
 Алладан көрин бул исти,
 Жәбирайыл деп шыркырап,
 Ел-халкым деп кан жылап,
 Жылкышы ата пийрим деп,
 Коллагай бизди аллам деп,
 Кайрылмады хеш жерге,
 Бәлент пенен пәсине.
 Сыйынды кәмбил пирлерге,
 Жетиу ушын елдерге,
 Суу-сабатлы елдерге,
 Небир такыр көлдерге.
 Не бир такыр жерлерде,
 Ат та ойнай береди,
 Кайрылмады калаға,
 Мийман болды далада,
 Мийман болған емес пе?
 Кайрылмайды елатқа.
 Аран менен селеуди,
 Аттың оты дер еди,
 Аран, селеу отлайды,
 Шөшмеден карсы суу ишип,
 Сагым менен жол жүрип,
 Салкын менен өндирип,
 Шакмақ оттай шағады,
 Жұлдыз киби ағады,
 Дойнағын қадап қояды,
 Ак кийиктей секирип,
 Кер кийиктей тигилип,
 Аяғын басып, бүгиліп,
 Тизгиннен бедеу төгиліп,
 Он еки мүше сөгиліп,
 Тери жерге төгиліп,
 Жипектей жалы есиліп,
 Торкадай куйрык төгиліп,
 Каназат ойнап келеди.
 Хаслын хайуан демесен,
 Акылы зыят бендеден,
 Тұлки жүрмес түнейден,

Қасқыр жүрмес қайынан,
 Каранғы емес қалыңнан,
 Бәрха жүрип қиятыр,
 Еспе-еспе қызылдан,
 Ат есирип келеди,
 Қызыл қумның үстнен,
 Қырқып өтип келеди,
 Көп бир бийик қыр асты,
 Нешше майдан шөл асты,
 Шаны шаңға уласты,
 Жетемен деп жәниуар,
 Нешше майдан жол асты.
 Жете билмей телмирди,
 Хақтан көриң бул исти,
 Ат та терге киристи,
 Жаңылмады жүристи,
 Кайрылмады хеш жерге,
 Бурылмады бир елге,
 Қарсы аран отлайды,
 Шөшме көрсе суусыны,
 Жүриси жоқ бұрынғы,
 Ат та жүрип бурлықты,
 Кайерде бәлент төбеге,
 Шашырап бедеу мингенде,
 Қырық артыуда қырық қыя,
 Көз жиберип караса,
 Көк думан болып көринди,
 Бир елаттың карасы.
 Қашық екен арасы,
 Сол қаланың карасы,
 Султаны үәлий Шәсууар,
 Бийиктен салған бәргасы,
 Шәрияр ханның қаласы,
 Ол қаланы көргенсон,
 Жедел пайда болады,
 Атка кууат толады,
 Төбеден түсип енеғар,
 Және жолға киреди,
 Сыйынғаны пир еди,
 Тегис жолды биледи,
 Сәскеде соннан түскеннен,
 Ақшам жатпай, күн тынбай,
 Алыс-жақынды байкамай,
 Хешбир жерде дем алмай,
 Әйне парыз уақтында,
 Ерте турар шактында,
 Дәруазаның алдында,
 Шәрияр кеткен қапыда,
 Бир аяғын тепсинип,
 Шыңғырып қиснеп жәниуар,
 Үш мәртебе сес берди,
 Елге аман келдим деп,
 Қисней берди каназат.

Өне, ендіги хабарды қаладан ешит. Бул қала Шәсууардың қаласы еди. Әмма Шәрияр Әнжим ескиси қайтадан дүньяға келип, ер жетип мектепке кирип, даң молла болып Шәрияр алтын такка

минген жери еди. Тилсим менен бәнт еткен, бак-бадакшан өндирген жери еди. Кемпирдин ерип тилине, инанып залым сөзине, көринбей халкы көзине, өне, атланып шыгып еди барса келмекке, кеткен жерине келип турган кұсайды. Дәрүазаның алдынан бир зибанды Әнжим еситип, өрре туруп орнынан, орамалды кыя шалып, жүреги аттай туулап дәрүазаға карай жүрис кетти. Келип қараса, ақ-қарасы билинбей терге шомылған ағасы минген атты көрип, әтирапына қарады, ағам қайда екен деп көз салды, көринбейди аттан басқа. Ата-анасын шақырып Әнжим аттың қасына келип, мойнын қушақлап, ағасын сорап, көне, не деп турыпты:

— Хаслым нашар, не мүшкилге жарайын,
Жалғыздың дәрегін сеннен сораайын,
Жалғыз басың көринесен жәниұар,
Ағамның дәрегін кимнен сораайын?

Хаслың хайұан, сүриндің бе дойнақтан,
Жалғызымды қайтардың ба ғайраттан,
Тилиң болса сөйлесең-о жәниұар,
Жалғыздың дәрегін қайдан табарман?

Мен жылайман бир аллаға зар-зар,
Жалғызға бизлерди еттиң интизар,
Тилиң болса сөйлесең-о қаназат,
Ағамды егтима аллам қоры-зар?

Күн-түн жүрип ол шәхәрге жеттиң бе?
Тахты зерли ол қаланы көрдің бе?
Аллатаала саған зибан берген жоқ,
Жалғызымды онда таслап келдің бе?

— деп жылай берди Әнжимжан.

Өне, ендиги сөзди ата-анадан ешит. Ағасы Шәсуұар көзінде алтмыш қатра яш менен «ұа, дариіх, нәйлейин Алла, қартайған күнімде түрлі әндийше көркезе берди бизге» деп нәубәхәр жылап, ағасы Шәсуұар жылап турса, Шәриярдың анасы Айдәулет жалғыз қызы Әнжимге қарап, көне, не деп жылап турыпты:

— Бир алладан тилеп едим перзенті,
Алла көркездиғой мине құдиретти,
Бизлерге көркезгеннің усы емес пе,
Ғайып етти қолымдағы перзентти.

Қайғы менен бул басымда барды дөрт,
Бизлер жүрмиз оны жалғаз қостар деп,
Қайерлерден қайерлерге бәнт болды,
Зар жылайман ақшам күндиз балам деп.

Енди, қызым, қайерлерге барарсан,
Жалғызымды енди кимнен сорарсан,
Хаслын нашар, шығағөрме далаға,
Қолымда болмасаң қайда боларсан?

Ақ сүт берген анаң отыр алдында,
Сыйынсаң болмай ма көдир аллаға,

— деп жылай берди анасы. Сонда турып Әнжим:

— Әй, ана, ғамгүн болма, саған айтар сөзим бар. Сен хеш қапа болма, жалғыз балаң өлген жоқ, болса бәндиұан болған шығар. Қасыма адам алмайын, изиме сөз ертпейин, ағамды өзим излейин, бир шәхәрден болмаса бир қаладан табарман, аллатаала жол берсе. Адамзатқа сездирме, хайұанатқа билдирме, кет-

Бул даланы қара басым гезермен,
Ағамды өлгенше өзим излермен,
Ақшам-күндиз пайыұ жүрип пияда,
Қайерлерден жалғызымды табарман?

Ата-ана, енди өзим кетермен,
Ағам ушын басымды алып кетермен,
Жылайғөрме еки бирдей сорлылар,
Жалғызыммен жетеклесип келермен.

Ол шәхәрден бул шәхәрди көрермен,
Бир қаладан бир қалаға жетермен,
Жылайғөрме еки бирдей ата-снем,
Перзентинди тауып мында келермен.

Әнжим дейди, мен жылайман зар-зар,
Бизлерди етпегей аллам қоры-зар,
Берің жууап мен нашардың өзине,
Бәндиұанда қалған шығар Шәрияр,

Кетегөрме, жалғыз балам, алдыман,
Бизге бала, саған қайда жалғыз сол аға.

Кетер болсан, жолдан шыгып былай кет,
Ешиттирме ол бизлерге көп нәлет,
Жалғыз өзин қайерлерге барарсан,
Ата-ананды қара жерге көмип кет.

Қан жылатпа биздей бахты қараны,
Егер кетсең, ашып кетерсең араны,
Мендей анаң дийдарыңнан айлансың,
Ким соранты хақтан бундай баланы.

Ақ сүт берген анаң, билсең, Айдәулет,
Айланып басымға келмегей мийнет,
Шығағөрме, жалғыз қызым Әнжимжан,
Бул жәбирди көркезгенди құдирет,

кен менен келгенди хеш инсанга сездирме, — деп ата-анадан жууап сорап, ағасы Шәриярды излеп тауып келмеге келген зергер болса алдырды, уста болса алдырды, темирши калдырмай бир нешше уақытта жыйнады. Патшалык хәмир кылады: үш кайтпас полаттан сабы болсын, қайыннан тобылғы саплы бир камшы, алмастан кескир бир кылыш, өкшеси полат бир геуиш және басына кийер бир тажы қалқан менен болсын, урған кылыш кеспесин. Сақыйнасы сары алтын, тыйығы бар алмастан, корғасын сол бир қанжар, дәсте бети дәннаннан, патшалыққа ылайық, — деп хуким етти бәршаға, жар салдырды көшеге. Арадан бир ай өткенде бәри тайын болады, ислетип қолға алады. Ханға мәхрем болғаннан, хан қасында турғаннан, казы орда кәланнан, ийшан менен молладан, бәршасын жыйнап ортаға, пәтиясын алмаға, кол қаусырды алдында, темир сауыт кийеди, темир ушлы хаса услады, қалқан тажы кийеди, ийinine сауыт иледи, уламаның алдына сәлем берип келеди. Улыкәтты сорады, ата-анасы жыласып, козылы койдай шууласып, бәрше көзге жас алып, хош-аллияр айтады, улама берип пәтия, аллақу акбар, балам деп, аман барып сау кел деп, келеси усы күнлерге жоғынды тауып келгейсен олжалы болып, балам, деп халық тилегин береди. Әнжим атлы қызларды патшалық жолға шығарып саларда қолынан услап, анасы Әнжимге қарап не деп турыпты:

– Хош-аллияр айттым, балам, сизлерге,
Кулак койың анаң айтқан сөзине,
Мен жалғызды из-жолыңа зар етип,
Мен ырзаман түнде турған күниме.

Атаң ырза көп жылаған күнине,
Ырзаман, перзентим, берген сүтиме,

Екеуің қосылып келмекте бол, перзентим,
Хәуеспен, балларым, күнде көрмеге.

Әуел Алла, қалаберсе еренлер,
Жалғызыма қол жеткерің, шилтерлер,
Жеке өзи жолға шықты перзентим,
Перзентимди аман сақла еренлер,

– деп анасы қызының мойнынан қушақлап, көзден жасын моншақлап, аллияр айтысып шығарып салды Әнжимди.

Әне, ендігі хабарды Әнжимнен ешит. Жолға рәуан болады, ушлы хаса услаған, темир геуиш кийген қалендер сипетте, әне, шөлге шығады.

Әуел Алла яр болғай,
Ақшам жатып күн тынбай,
Саялы жерде отырмай,
Хеш бир жерде дем алмай,
Әнжим кетип баратыр.
Тууысқаным киндиклес,
Мийирманым бауырлас,
Жалғыз ағам қаналас,
Емшекке болған тең талас,
Шәрияр атлы ағам деп,
Шөлдерде жылап келеди.
Темир өкше геуиши,
Темир ушлы хасасы,
Темирден барлық липасы,
Басында тажы сопшасы,
Қасында жоқ жолдасы,
Қабыл болғай көз жасы,
Жеткей хакка тобасы,
Нашар жылап келеди,
Жан ағам деп еңиреди,
Қыя-қыя шөлдерде,
Елсиз гана жерлерде,
Жап-салмалы көлдерде,
Өзи жеткен жерлерде,
Қублагәхим, ағам деп,
Әнжим сорап келеди,
Тал-тал жылап келеди.
Көзинің жасын көл етип,
Алыс жолға еңкейип,

Бир алаадан көп тилеп,
Қыйсық жолды төтелеп,
Қара басы тән өзи,
Нашар жүрип келеди.
Түйе бакқан сәруан,
Жылқы бакқан жылқыман,
Қойды бакқан шопан,
Қой жамырап атырған,
Дағыстанның арасы,
Шауқымның жақын арасы,
Еки-үш қосы бар екен,
Жоқ екен елдің қарасы.
Қайқы таяқ қолында,
Ерген қойдың соңына,
Жумыры кийген басына,
Әнжим атлы гүл нашар,
Шопанның келди жаңына.
Қолын созып қолына,
Хак сәлемин береди,
Шопан әлик алады,
Қойдан кейин қалады,
Қойдың кейнин қайтарып,
Есен-саулық сорасты.
Шопан сонда сын етип,
Болжап көзин жиберип,
Нашар екенін билсе де,
Ғош жигит деп сөз етип,
Жол болсын муннан сорады:

– Астыңда атың жок, үстінде тоның,
Палұанға мегзейди сениң келбетин,
Киятырсаң, балам, пайыу-пияда,
Кайерлерге барар болды нийетин?

Биз бир шөлди тезген шопанман,
Кой кейнинде өмиримше боларман,
Каяктардан пайла болдың, шырағым,
Бир акшам қасыма боларсаң мийман.

Әне, ендігі хабарды Әнжимнен ешит. Иркилип тұрып, қонақ болмаға изине ерди. Шопанның қосына келип үш күн қонақ болды. Уллы сөске мұғдарда шопан жөн-жосақ сорады. Бұл басқа жол менен жууап берди. Берген дузына, еткен хызметине ырзалық айтты. Әнжим дем алып, жүдә ұақты хош болғанлығына алғыс айтты. Қуда қалесе айланғандай күн болса, берген дузыны ақлап өтерин баян етип, әне, жол жүрерге рұхсат сорап, ишки сырын билдирмей, шопан ағасына карап, кәне, не деп тұрыпты:

– Хош аллияр айтысайын сизлерге,
Хәзир бир тууысқан болдың бизлерде,
Тилегимде болагөриң, ағамыз,
Бир-ски күн дуз бердиниз бизлерге.

Несип айдап келген екен бул жерге,
Себеп қонақ болдым мине сизлерге,
Несийбеге кимнің сөзи бар,
Және қайтып мен келермен бу йерге.

Андан соң еринде ендігі хабарды ешитсең Әнжимнен ешит. Хош аллияр айтысып, жол сипе-үйн береди, шығарып жолға салады, қасындағы көп шопан «мынау нашар, аға» деп көп күйинип қалады. Жасы үлкен шопанбасы:

– Әй, баллар, өз халына жүриндер, бөриң жыйналып тең келмейсең бир қолына, бирок бос адам емес, ата-баба айтқан емес пе, ел шетинен қудайы мийман келсе, оны жиберме дуз тарттырмай. Әне, сол усы киси себеп өзине-өзи инанады, бир қалаға тай турады. Баллар, байқан! – деп Әнжимди изине ертип жолға шығарып салды. Әнжим разылық айтып хошласып, әне, жолға кирди жеке өзи, тән өзи.

Бир аллага сыйынып,
Қара басы, бир өзи,
Жол үстінде еки көзи,
Телмирип қарап жолларға,
Аллаға сыйынып тән өзи,
Әне, жолға киреди,
Азабын өзи көреді,
Шөлистанда бир өзи,
Пияда жүрип келеді.
Неше майдан жол асып,
Қыя-қыя жол басып,
Жалғыз өзи, тән өзи,
Бир аллага сыйынып,
Шөл менен желіп келеді,
Күниң, түниң бир етти,
Әзиз жанға зор етти,
Биябан қыя шөл кетти,
Нешше майдан қыр кетти,
Жанға жәбири өтти,
Жакын жерде ели жок,
Көринер жерде қала жок,
Көринип жатқан көли жок,
Ермек болар жолдас жок,

Устаған-тутқаның ерге мегзейди,
Нақ ұслаған адам сизди билмейди,
Бир акшам мийман бол, қонақ перзенти,
Сизлердей бендеси қайтып келмейди.

Бакқан малым Еменшаның дәулеті,
Несийбене шықсын түрли нағметі,
Заманыңда тез келипсең бизлерге,
Қайтармағыл енди, балам, пәтімди.

Өмириңиз болсын сизің зияда,
Өтпетей өмирим мұдам пияда,
Бер пәния, дуз бергенсен бизлерге,
Қатарыңның болагөриң алдыңда.

Биз де келген қәлендери сайылман,
Не әйлесе бир аллага қайылман,
Сизлер мұнда, бизлер анда хабарлар,
Не әйлесе соның менен боларман.

Алладан бөтен пана жок,
Жалғыз ағам Шәриар деп,
Көргизермекен алла деп,
Не ығбалым болды деп,
Алла қууат берің деп,
Шаршаған жерде дем алып,
Азғантай емес жол алып,
Гә тоғайдан жол алып,
Гә дағыстан шөл алып,
Белес-белес қыр асып,
Бәленттен пәске жол асып,
Жекке басы пияда,
Өмири болсын зияда,
Сарғаймасын қыяда,
Киятыр пайыу-пияда,
Шексиз жатқан далада.
Тадап етип киятыр,
Тахты зерли қалаға,
Жетиуине жол алып,
Бир шөлистан далада,
Қара жер күниренип сес берди,
Әнжимнің жаны сескенди,
Бул неғылған дауыс деп,

Әтирапка сер етти,
Анык көзин жиберсе,
Абайлап турып серлесе,
Еки бийик бөлек тау,
Қосылады биресе,
Екеуи кейин бәссе де,
Қошқар яңлы келсе де,
Шақын шаққа дүгискен,
Қошқардайын келискен,
Еки тау турып дүгискен,

Бир-бирине тийгенде,
Жақынласып келгенде,
Еки таудың сестине,
Жаркылдап от шашады,
Әнжим хайран қалады,
Отырып демин алады,
Таулар және келеди,
Гүрсилдесип дүгисети,
Және кейин бәсисти,
Әнжим турып ойланды.

Әне, ендігі хабарды Әнжимнен ешитин. Батыр турып, бул алланын құдирети ме, я шайтан иси ме, я малғун иси ме, не әндийше екен деп, көп ойланып көреді. Және таулар ентелесип қиятыр, көзин салып бул да қарап тур. Бул қайсындай құдирет деп бир жерге өзін паналап қараса, еки тау келип дүгисети, от шашырап, ушқын шашып, жарқырап жәхәнге жақты берип жиберди. Анда турып Әнжим бир дуғаны тутты. Әне сөйттип таудың үстине көз салады, анык көзин салып қараса, арқадан келген таудың басында кара жылан бар екен, құбладан келген таудың басында ақ жылан бар екен. Анык соны көреді, Әнжим ойға киреди. Хакыйқат шәрият бәри де бир нәрсе, бирок кара жылан ғайры дин, ақ жылан мұсылман, дер еди. Кара жыланнан ақ жылан әззи келип тур еди. Соны анык биледи, қызы қыял келеди, аққа көмек бермеге ақылына түйеди. Жәўхардан ушын дүзеткен темир хасаны оң қолына алады. Тау кейин кеткеннен алдына қарап көшкенде өткенлерди яд етип, Әнжим тауға өрмелеп минди. Бийик төбе, үсти бәлент тау еди. Үстіндеги ол жылан дос, душпан екенин қайдан билсин, бәтшеғар, тау толқынып келди де, енди келип бир-бирине дүгисетуғын алдында, әгер қошқаршалап урғанда шоршып шығып кетпеги ап-ансат еди ғой. Соннан бурын жеделге минди, оң қолында полат таса, жақын барды жыланға. Астыңғы ләбин бир тишлеп, беш адым жақын барып, шаққан шалт урды. Билегиниң зәрпине жылан еки бөлек болып бөлинди. Таулар дүгиспей тоқтап қалды. Әнжим төрт төрепке қарады. Абайлап қараса, ақ жылан дегени – басында бар тажысы, мыңнан аслам әскери бар екен кейнинде. Әне, жылан патшасы Әнжимге ағлам етти патшалық тәртибинде. Әне, оннан кейин таудың басынан төменге түсти. Ер кейниме дегендей имла келтирди. Әнжим түсинбеди. Соннан соң жылан патша бир қысым торпақ алды да Әнжимге усынды. Оң қолына алды, әне, сөйлеген сөзине, минези-құлқына түсинип, өзли-өзиндей сөйлесип кете берди түсинип. Әне, изине ерип жылан патшаның бәргасына келди. Тах үстине минди, тажы кийди, Әнжимнен жол болсын сорады. Сонда Әнжим келгенлигин баян етти:

– Шықтым елден айрылып,
Қиятырман соранып,
Хеш ким билмес дәрегин.
Мен жылайман қанатымнан қайрылып.
Бес жыл болды ағам кеткели,
Кеткенинен бизге хабар келмеді,

Сол жоғымды өзим ізлеп келермен.
Сол кеткен соң талмас белим үзиди,
Пешимди қайырып шәлде гезермен,
Себеп пенен ол үстине келгенмен,
Айтар арзым сол сизлерге,
Жууап берсең ағамды ізлеп кетермен.

Әне, ендігі хабарды патшадан ешит.

– Әй, бала, сен бир себеп пенен келген екенсең, бүгин қонақ боласан, ертең қонақ жерден жууап болса қайтасан. Сени, балам, балалыққа алмасам болмас, сениң маған еткен мына жақсылығын ушын басым гөрге киргенше саған хызмет етемен. Қолына жилик услатып, сийнеме басып геүденди, ләззет етип аламан, жалғыз қызым сенин басыннан садақа, соны саған беремен. Соннан соң жети күн нека той беремен. Әне, оннан кейин құпия сөйлейтуғын сөзим бар, соннан кейин рухсат беремен балам, – деп, қалаға жар урдырды, халыққа хабар бердирди. Той әнжамын көреді, әмелдарлар ортада, құсбеги де ортада, жасауыл басы, жүзбасы, құсбеги, метер, қәлендер тойды басылап жиберди, ат шапты, гүрес туты, арадан бес күн өтти, дүньяда не тамаша болса, бәри болып өтти. Ақ отауды тиктирди, қызды соған келтирди. Әнжимди де келтирди.

Әне ендігі хабарды Әнжимнен ешитин.

Қыз бенен жигит қосылып,
Тал жипектей есип,
Ықлас бауы шешилип,
Жатыр екеуи көсип,

Әнжим жатып ойланып,
Нала тартып қыйланып,
Жатыр еди ойланып.
Бир сумлыққа келеди,

Көңили анык сезеди,
 Не керегин биледи,
 Сол көңилге макул келеди.
 Нашарлығымды билер деп,
 Кеўлине кемлик келер деп,
 Бул да бизге ермек деп,
 Әнжим әлгин салады,
 Әлгин қағып жиберип,
 Әнжимге карап сөйледі:
 – Сен де нашар, мен де нашар,
 Тарт қолыңды сен деди,
 Хаслың нашар сен деди,
 Сендей нашар мен деди,
 Әл салмақлық парыз емес сизлерге,
 Әл салмақ сүннет емес сизлерге,
 Атам жәбир етти бизлерге,
 Қолыңызды салма мениң үстиме,

– деп сөзин тамам әйледі, Әнжим сирә сөйлемейді.

Әне, ендиги сөзди жылан патшаның қызынан ешит. Азанда ерте билен тұрып, тауыстай таранып, әл-юзини жуып, уллы сәскеде атасы отырған әдалатлы бәрғаға кирип сәлем берип, оннан сон атасына арыз етті.

– Бир арыз айтар едим, кулақ салсаңыз, – деди.

Анда патша:

– Айт! – деди.

Анда қыз тұрып:

– Ата, шәрият бир ме я еки ме, егер бир болса, бул нека қалай нека? Айтылған емес пе өткенлерден, телпек кийгеннің ары бир, төменлинің муңы бир, кемеге мингеннің жаны бир деген екен, әне, сол айтқан нашарды нашарға некаға бермек бола ма екен? Әгер гүнам болса, жазам өлим болсын, ата, Тах үстінде патша дәрриу тахтан түсип, қызын кейинне ертип пинхан жайға келеди. Патша қылына қарап:

– Әй, балам, мени ладан билдің бе? Мени анқау көрдің бе? Оған сени бергеним алдында ғой, шырағым. Оның нашар екенін көрген уақта таныдым. Жалғыз ағасы бар, тахты зерли қалада дуға менен бәнт болып атыр. Соны барып бул ашады, ашып алса – сол еди өмир серик жолдасын, болар қабыл көз жасың, етті ықлымның патшасы Шәрияр сорар деп еди, сени бергеним сол еди, хеш қыйналма, жан балам. Енди шақырып аламан, барар жерин сорайман, көп минажат әйлесе, екеүйне теңдей жуап беремен. Бирақ күшін көремен, сынағымнан өткерип, әне, соннан кейин рухсат беремен, – деди.

Әне, Әнжим де рухсат берсе кетпеге жүдә қуштар еди. Әне, соның үстине қызын ертип келди ша. Мәни берди уғысып, көп отырды сөйлесип, анык сөзин биледи, жалғыз жигит ағасы тахты зерли қалада бәнт екенін билдирди. Анда ша айтты:

– Мен бир дуға оқысам, тәуекел етермекенсен, қәне қуда қалесе көрейик, – деди.

Анда отырып бир дуға оқыды, Әнжим қайтып оқыды, өз хаслына келеди. Үш мың бәнт ол айтты, бул қалас етті, қайтарды. Анда ша ең соңында:

– Мына қызды алтын жүзик етип бармағына өткерсем, қыз қәддине келтирсем, – деди.

Анда дуға оқыды, периұза қаслы бир жүзик болды да тұрды. Әнжим оқып дуғаны, пияла толы суғ еди, жүзикти соған салады, изинен үлпеп дем урды, кепирениң үстінде қыз қәддине келди. Ханның кеуили толады, ақшам және мийман етип, көп нәсийхат айтады:

– Енди, балам, кетер болсаң, жети күн жолды өтерсен, жети жолдың дәрбенти, дәрбент жолға барарсаң, әгер жолға барғанда көрине қойса бир қара, әне, соған анықлап қара. Сулайман минген айнайы жәхәнгир деген бир ат бар, хәр үш айда тоққыз күн уйқылайды, тап соның үстине барсаң, бармағына бир қара. Әгер жақсылық етсен, қәддине келтир, ақыллас, сөйттип ал да қолыңа, мингейсен аттың белине. Мына арқанды алып кет, керек тастың ауыры жоқ деген, аттың бауырының астынан еки алғынды қатты байлап, беккем танып алғайсаң, қамшыны қолға алғайсаң, тәблеси бар басында, соны қолға алғайсаң, уйқылап жатқан жерінде бас демей, көз демей терисин тилип ұрғайсаң, көккешығар жер көринбес, жерге түсер жер зимистан көринер, айланбасын мийлерин, жарылмасын жүрегін, көп-көп тындырағөрме көзинди, қайым усла өзінди, нәсийхатым усы, – деп жуап берди Әнжимге.

Сиз де нашар, биз де нашар, бил соны,
 Әл салысып ойнамақты ким қойды,
 Екеүйимізге тәдир жазғырт еместі,
 Енди қайтып салағөрме қолыңды.
 Кемеге мингеннің жаны бир,
 Төменлинің муңы бир,
 Не себептен әл саларсан сийнеме,
 Өзин нашар, не қылсан да бәри бир.
 Атам қалды ғой мениң гүнама,
 Ата сөзин қайтарған бала оңа ма,
 Бул сөзимнің баяны көп сизлерге,
 Ертен хабар бергиземен атама.
 Отырған жерим зыяда,
 Қайлардан келдің пияда,
 Не хызмет бар қалада,
 Сәксен мың пәрий бәнт еткен,
 Түсіпсен патша қолына,

Өне, Өнжим жолга киреди,
 Алладан тилек тиледи,
 Жау-жарағы колында,
 Пияда жүре береди.
 Камшыны салып белине,
 Шыгып хактын шөлине,
 Қол жеткергей бизге деп,
 Сол Сулайман елине,
 Суусыз такыр келеди,
 Бир шөлистан жер еди,
 Булт дуғасын оқыды,
 Булттын күшин көреді,
 Кубла беттен ақ булт,
 Арка беттен кара булт,
 Сөуірлеп шамал урады,
 Қосылады еки булт,
 Күннің жүзин алады,
 Аспан кара болады,
 Көк гүркиреп бәхәрдей,
 Сел-сел жауын куяды.
 Ишерлік суу болады,
 Өнжимнің көнті тынады,
 Ел көргендей болады,
 Дем тынысын алады.
 Өне, жолга киреди,
 Шексиз питкен қалыңнан,
 Жүдө қалың орманнан,
 Сыпсын питкен қайыңнан,
 Ақшам жатпай, күн тынбай,
 Сәгбир бир әйлеп келеди.
 Күн санауы мүддетли,
 Арадан нешше күн өтті,
 Жете алмай телмирип,
 Алладан көрің бул исти,
 Ағам дейіп зар жылап,
 Ақшам-күндіз аллалап,
 Пайыу өзи пияда,
 Шаршаған жерде омбалап,
 Дем алғанды қояды,
 Еки көзі жолдады,
 Жети жолдың дәрбенти,
 Жететуғын күн қайда,
 Баратуғын ел қайда,

Манлайдың терін сыйырып,
 Жүріп қиятырғаны куу дала,
 Тегисликке келеди,
 Шыңырап атқан боз еди,
 Сол ашыққа келген соң,
 Бир төбеге минеди.
 Бийік төбеге минген соң,
 Анық демін дүзген соң,
 Әтирапқа көз салады,
 Демін алып болған соң,
 Қырық артыуда қырық қыя,
 Көз жиберди далаға,
 Көз жиберіп караса,
 Жети жолдың дәрбенти,
 Дәрбентинин үстінде,
 Қаназатқа мегзейди,
 Төрт аяғын көсиліп,
 Жипектей жал есипіп,
 Уйқыға кеткен қусайды,
 Топырақты төсеніп.
 Жүрегі аттай туулады,
 Белени турып жуулады,
 Көзлери оттай жанады,
 Белиндегі арқанын,
 Оң билекке салады,
 Камшыны белбеуге қыстырып,
 Төбеден төмен жылысып,
 Атқа жақын бармаға,
 Қыз қиятыр қысынып.
 Атқа жақын келгенде,
 Анық атты көргенде,
 Көзі тынды бу йерде,
 Дәрриу жүзик әлгинде,
 Ақылласып көрмеге,
 Ырзалық беріп өзине,
 Теріс қайырып оқыды,
 Қыз қадине келгенде.
 Биреуден екеу жақсы деп,
 Өзинің өзи ғамын жеп,
 Нашар менен ойласты,
 Өнжим атқа минеди,
 Арқан менен аяғын,
 Тастай етип байлады.

Өне, дуа оқыды, қызды жүзик етті де, бармаққа кийіп алады.

Өне, ендігі хабарды Өнжимнен ешитін. Өне, аттын үстінде қайым отырып, мәккем ерге асылды. Зергер сокқан камшыны оң колына алады, уйқылап жатқан жерінде бас демей, көз демей урады камшының тийген йеринен тамшылап қан шығады, уйқысын шайдай ашады, жөхәнгир көзін ашады, үстінде бар адамзат, жоқ қылайын буны деп, шапшып көкке шығады, жалынып жылай береди:

– Түс үстимнен адамзат,
 Қактым асманда пәрияд,
 Неге қамшы урасаң,
 Жоқ қыларман адамзат,
 Түс үстимнен, түс, – деди.

Анда Өнжим сөйледі:
 – Яқ түспеспен мен деди,
 Тахты зерли қалаға,
 Апарасан сен, деди.

Анда хайуан сөйледи:
 – Мен бармаспан ол жерге,
 Жәбир етпе бизлерге,
 Түскил адам, түс, – деди.
 – Як, түспеспен мен, деди.
 Ша Сулайман бөргасына,
 Әдалатлы каласына,
 Көне жеткер тез, деди,
 Апарасаң сен деди.
 – Жак бармаспан мен деди,
 Жерге сиңип кетермен,
 Түс үстимнен сен, деди,
 Жоқ етермен мен, деди.
 Тарт таякты сен, деди.
 – Жак, тартпаспан мен, деди.
 Як түспеспен мен, деди,
 Жалғыз ағам бәнт болған,
 Ес-ақылдан айрылған,
 Аяк-колдан байланған,
 Тырнағынан айланған,
 Төнде жаны қыйналған,
 Апарасаң ағама,
 Апармайсаң ба ағама,
 Як, түспеспен мен, деди,
 Апарасаң сен, деди,
 Бармайсаң ба сен деди.
 Бултан ары шығады,
 Зымырап жерге келеди,
 Айнымекен жүреги,
 Хәр түрли ис етеди,
 Сонда да Әнжим түспеди.
 Көк теңизге киреди,

– деп Әнжим сөзін тамам етті.

Әне, ендігі хабарды Жәхәнгирден ешит. Сонда Әнжим отырып камшыны оң ийніне салады, аттың көзі қорққан ба, жан-тақаты қалмады. Апарайын сени деп, көне, қайым отыр деп, маңдай бетін бурады, қалаға жол алады. Атқан оқтан кем емес, канатлы кустан кем емес, дәрдіге ғам ойнап келди дембе – дем. Дәрұзаға келеди, дуға менен бәнт еткен жерден қырық гез жоқары, аспаннан қырық гез төменде, дәу периге көтерткен мүйешинен мәкілге устатқан бір гүлистан қала еди, көрмегенге зимистан, тахты зерли қала еди. Бақалы пахса жауайыр жалатқан, зумбара менен гүмистен де жалатқан, периұза, алтын, гәұхардан да жалатқан түрли ақыбет көп ис пенен питкерген ұлы шаят белгилі төрт мүйешлі хәуиз бар, төрт бурышында төрт нәрұан, төрт қарамаң гүжим бар, сол нәрұанның үстінде алтын дүуден бар, сол дүуденнің үстінде гәұхардан соққан губба бар, сол губбаның астында бүлбилгәя тоты бар, хәр пәриннің үстінде сәксен түрли нағыш бар, бір көкилиннің тийінде сәксен мың дуға бәнти бар. Оқып жазсаң, аласаң, әгер қалсаң жаңылып, киндигиннен байланып, бір тырнақтан айланып, төнде жаның қыйланып, куп масқара боласаң. Әне, ат пенен кирди қалаға, көзі түсти хәуизге. Арқа бетке қараса, ұлы елдің ийесі Шәрияр алар деп еди, деген хатты көреді Әнжим. Және қарады. Баяғы Шәрияр ат байлаған ағашқа көзі түседі. Сол ағашқа қараса, аттың тислеп үзген жибин көреді. Көзине оттай басылып, бауыры мумдай езиліп, ядына түсіп ағасы, көзден жасын төгеді, белін беккем буады, әжелге қайыл болады. Аттан түсіп сол хәуизге келеди, төрт тәрепке қарады, нәрұанға көзі түседі, ағашта тұрған бәнт болып сол дүуденді көреді. Камшыны белге қыстырып соған жақын барады, анық белди байлады, оқысыуға өз-өзинен қайыл болады.

Нәрұанға жақын барады,
 Сол губбаға жақын келеди,
 Бір сумлықты биледи,
 Губбаны жулып алады,

Төмен шәгіп кетеди,
 Туңшығып өлсин деп еди,
 Буған шыдам береді.
 Тақыйық өлмесін биледи,
 Жәхәнгир тилге келеди,
 Шыдамады камшыға.
 – Айтқанына көнейін,
 Айдаған жаққа жүрейін,
 Тилегинди питирип,
 Мақсетине жеткерейін,
 Не айтсаң айтқанына көнейін,
 Бержағына қаланың,
 Апарып қойып қайтайын,
 Жаным сеннен садақа,
 Аяқты болсаң жол болдым,
 Байлағанда қул болдым.

Анда Әнжим сөйледи:
 – Ол айтқанға турмаспан,
 Ол үстиннен түспеспен,
 Апарасаң ағама,
 Көргизесен көзіме,
 Қасымнан былай кетпейсен,
 Ағам жатқан бәнтини,
 Ашылмаған гилтини,
 Нешше мыңдық бәнтини,
 Көргизесен көзіме,
 Апарып жибер дәрұза,
 Дәрұзаның ишине,
 Көргизесен хәуизди,
 Оқымыссы тотыны,
 Көргизесен көзіме,

Ол дүуденнің ишінде,
 Отыр екен бір бәнде,
 Бәнде емес отырған,
 Мәгзес ашылған гүлге,

Мыйык тартып күледи,
 Жайынан шыға келеди.
 Бендемекен дегени,
 Хәр бир гүлге оранган,
 Өбден ғайыр нағыслы,
 Хош ийисли, кылықлы,
 Бир тоты кус болып,
 Тура келген кусайды.
 Өнжим де тайын болды,
 Көз тигеди кус бетке,
 Мына иске хайран қалды.
 Бұлбилгөя шақалақлап күледи,
 Ушып шығып сол даракты бүреді,
 Өнжимге қарап бир силкинип сөйледі:
 – Жаннан кешкен, бермаған кел деди,
 Құлып боларман мен деди,
 Ашармысаң сен деди,
 Кайдан келген адамзат,
 Үстиннен өтер исират,
 Барма сөзин хош минакат,
 Кайлардан келген боларсан?
 Не ислеп жүрген жандарсаң?
 Кайсы шадан боларсан?
 Өлмесинди билдің бе?
 Алдауға түсип келдің бе?
 Не хызметің бар бизде?
 Бир жуабын бер, – деди.

– деп, әне, Өнжим тепсинди кәхәри қатты келип. Қолына илгендей болса қарқыратып шалмаға қатты келип ашыуы, қаны қашты, бозарды, қабағы жүдө катады, мазасы да қашады. Жалғыз ағасын көргенше отырып парахаты, турып қарары жоқ, әне, Өнжим кусқа қарап:

– Дәрегин маған бер, – деди.

– Яқ, билмеспен мен, – деди. Мойнын төмен алды да канат қакты, пәрұазлап тутқан екен дууаны. Өнжим аңлып тұр еді, қай сабақдан кеткенін дәрриу билип, сол заман бул да тутты дууаны.

Оқый берди дууаны,
 Жанылмады сананы,
 Дууа санлы болады,
 Жер шаңғытып барады,
 Ақ сәуитлер тебиренип,
 Жер аласат болады.
 Өнжим оқып дууаны,
 Уртлам сууды бүркеди,
 Дауыл өше береді,
 Жер тынышка келеді.
 Және оқыды дууаны,
 Келтирди көп сананы,
 Көп шырлатты баланы,
 Кайтарды мундай бәланы.
 Табалмады онайды,
 Ол да оқыды дууаны,
 Бул да оқыды дууаны,
 Жанылмады саныны,
 Келтирмеді бәланы.
 Қус шығады аспанға,
 Қайрылып қонды шақаға,
 Бир тепсинип жиберди,

Анда Өнжим сөйледі:
 – Келермен үәлий журтынан,
 Ата-анамның қолынан
 Қалдырма мени жолымнан,
 Бир натауан болғаннан,
 Соннан хабар сорайман,
 Қан жылап келген изинен,
 Синдисі Өнжим боларман.
 Ағам мунда боларлар,
 Болғай халдан хабардар,
 Тезден бизге хабар ет,
 Бәнт болыпты Шәрияр.

Анда тоты сөйледі:
 – Яқ, билмеспен мен деди,
 Алма қайтып тилине,
 Тезден шығып кет деди.

Анда Өнжим сөйледі:
 – Ағамды тауып бермесен,
 Мени көзге илмесен,
 Енди қайтып сөйлесен,
 Үстиндеги пәриннен,
 Бирин қалдырмай жуларман,
 Жер менен жексен қыларман,
 Қане хабар бер деди,
 Басыңды зиндан қыларман,
 Журтыңды ойран қыларман,

Аспаны зәмин қылмаға.
 Нәрұан келип ийилди,
 Ушы жерге тийеди,
 Хәуизлен суу көбейип,
 Қаланы алып келеді.
 Өнжим оқып дууаны,
 Бир қысым торпақ алады,
 Үлпеп атып жиберсе,
 Суу да тамам болады.
 Және де кус шақылдап,
 Өл хәуада шарықлап,
 Қайтарады дәуірди,
 Қызға қарап зымырап.
 Өнжим отты жағады,
 Өне соған тұтады,
 Қайыл кетип бөтшағар,
 Ал гүжимге қонады.
 Өнжим тартты ағызды,
 Қуска жақты дауысы,
 Гүжимди теуип жиберди,
 Қатты келди ашыуы.
 Исирарыл урады,

Сойерден тәжжал өнеди,
 Та қыямет болады,
 Жолбарысы қабаған,
 Киндиклери тартылған,
 Тәп қойып тур Әнжимге,
 Қуйрығын жерге сабаған,
 Қара кулак кумырысқа,
 Көрінбейди хеш нәрсе.
 Бул хәдисти көргенде,
 Жолбарыс кетти жәнжакқа,
 Өне, қусың ушады,
 Ақ нәрұанға қонады,
 Тәпсинип шарқ урады,
 Тал еңкейип жерге тийеди,
 Ағзын ашған арандай,
 Сабан салған канардай,
 Шийрин жанды аямай,
 Бир каншасы аякты,
 Мысал киби әйдарха,
 Бир каншасы аяқсыз,
 Киятыр екен көп жуұха.
 Ол да оқып дуұаны,
 Кирпи яңлы қараны,
 Әнжим тутты алдына,
 Бир қаранғы болады,
 Жаңылмады сананы,
 Окый берди дуұаны.
 Кәкилин алып бир қаптал,
 Хәуиз бойы қайың тал,
 Таза өспирим алма тал,
 Мерекедей болады,
 Жигитлери бир бөлек,
 Өтирапы толады.
 Жаңылмалы дуұаны,
 Сайрап сөйлеп береди,
 Алжаспайын сананы,
 Қайтарды келген бәлени.
 Бұлбилгөя ушты да,
 Бир көк таска минеди,
 Тотыдай сайрай береди,
 Өзи мәүсим күн еди,
 Қыс токсандай қар болды,
 Паксалар менен тең болды,
 Көк жапырақ мым болды,
 Ысқырған қара боранды,
 Қайдан қуұып келтирди,
 Оң ийнине минеди,

Зенберек болып муз қатты,
 Шакалақлап күледі,
 Дәу перилер жәм еди,
 Аларысқан көзлери,
 Бәхайбат еди түрлери.
 Тайсалмады Әнжимжан,
 Окый берди дуұасын,
 Жаңылмады санасын,
 Қус та оқыды дуұасын,
 Көңлиндеги бәршасын,
 Дәу периниң қолында,
 Қара көтерген нәрұанға,
 Тең емес адам инсанға,
 Толқын яңлы турғанда,
 Нешшеси гәрдан көтерген,
 Нешшеси қылыш көтерген,
 Нешшеси әмиұт көтерген,
 Қалмаған шокмар көтерген,
 Абай етип Әнжимге,
 Жер титиреп дәпингенде,
 Әнжим көзин салмады,
 Сескенгендей болмады,
 Окый берди дуұасын,
 Жаңылмады санасын,
 Қайтармады ықласын.
 Гәхи дуұан күшли ме,
 Яки ийен күшли ме,
 Келген дәулер көшти ме,
 Жай орнына келеди,
 Және тоты ушады,
 Шәп ийнине қонады,
 Және оң ийнине қонады,
 Жаңылмады Әнжимжан,
 Мерекедей қызады,
 Тамашагөй болады,
 Сыртынан қоршап алады,
 Әнжим тартты ағұзы,
 Хайран болды бул қус,
 Ушты ақыл хуұшы,
 Енди уштым дегенде,
 Ушарына келгенде,
 Жығылармеди күши келгенде,
 Хәл дәрманы кетеди,
 Мөйнын созып бәтшеғар,
 Қанатын жазып енеғар,
 Жапалақ қустай жампайып,
 Жата кетти алдында.

Өне ендиги гәпти ешитсең бұлбилгөядан ешит.

— Жаңылыппан жан! Айтқанына көңдим мен, не айтсаң соған жүрейин, келтирме зыян жаныма, жалғаншыда не ис бар, питкерейин мен. Не хызмет, не зулмет? Көңлиндеги барлықты қалдырмай айт бизлерге, тәүскелши болайын, садаға басым кетейин, — деп жылай берди дуұагөй.

Анда Әнжим сөйледі.

— Сенің менен исим жоқ, еле дәртим көп менің, питкересең сен, — деді.

Әнжим атлы гүл нашар қуска жақын баралы, еки қанатын қайырып аяғына басады, қанжарды қолға алады, шәп қол менен кәкилден қайым ушлап алады, еки бирдей аяғын оң аяғына басады, қаны

кашып бозарып, жаллат киби кууарып, шалмага кайым болады. Енди шалдым дегенде, шалар жерге келгенде, эне, кус та тилге келеди, Энжимге карап жалынып жылап, кане, эзи не деп тилеп айттып турган кусайды:

– Айдаган жерге жүрермен,
Тилегинди беремен,
Хызметине көнермен,
Шалма, адам, сен, – деди.

Анда Энжим сөйледи:
– Як, шаларман мен, – деди,
Бес жыл болды келгели,
Колында бәнт болгалы,
Усы агамның изинен,
Жалғыз карар көзимен,
Таймайман айткан сөзимнен,
Як, шаларман мен, – деди.

Анда пери сөйледи:
– Кеширегөр гүнамды,
Карыж етейин барымды,
Көргеним жок ағанды,
Шалма, адам, сен деди,
Нәсидиң сениң ким деди.

Анда Энжим сөйледи:
– Йок, шоларман мен деди,
Айтканымды бер, деди.
Хаслымды сорап нетесен,
Нәслимди сорап нетесен,
Бул дүньядан өтесен,
Хәзир тайяр етесен,
Шәрияр атлы ағамды,
Жак болмаса шаларман,
Хаслым нашар Энжимжан боларман.

Анда тоты сөйледи:
– Шалма, нашар, сен, деди,
Кыйнама жанды сен, деди,
Айтканыңа көнейин,
Тилегинди берейин,

Жылауында жүрейин,
Кәлеуинди айт деди.

Анда Энжим сөйледи:
– Як, шаларман мен, – деди.
Тоты:
– Йок, шоларман мен деди,
Шалма, нашар, сен деди.
Шалар жерге келгенде,
Жалынып жылай береди.

Және Энжим сөйледи:
– Кулак сал мениң сөзиме,
Шәриярды көргиз көзиме,
Тахты зерли каланы,
Бағыш етесен өзиме,
Шәрияр атлы ағама,
Гириптарман данама,
Хабар берип калаға,
Көширесен бәрганы,
Шәсууардың колына,
Ағамды бер колыма,
Кәне, аш кулпынды,
Кәне, шығар майданға,
Мына турған каланы,
Бәнт әйлегил ағама,
Тезден хабар бер деди,
Жокса шаларман мен, – деди.

Анда тоты сөйледи:
– Шалма, нашар, сен деди,
Айтканыңды етемен,
Хәуизге өзим жетемен,
Өзин кейин турасан,
Шыққанды байкап турасан,
Саған келип қонаман,
Исласын өзін табасан,
Кәне, жууап бер, – деди.

Эне, ендиги хабарды Энжимнен ешит. Анда Энжим айтты:

– Мен басканы билмеймен, жалғыз ағамды билемен. Шалмастан бұрын аш, канекей, мен көрейин ағамды, соннан соң айтар сөзим тыңла. Тахты зерли каланы, бағ-бадақшанды және усы турыслы хәули-хәремди, бағы-бостанды көширесен Сулғаны үәлий Шәсууар отырған жерге, әдалатлы бәргасына. Қалдырмай ыныс-жынысты, козғалтпай көтересен, айтканыма жүресен, жалғыз ағам Шәриярға өз еркиңди бересен. Айтканыма жүрмесен, эне, сени шалған соң бул каланы көширип, өзинди бәнди-жан етип, өмиринди зая етермен, – деди.

Анда кус сөйледи:

– Не десен соған көнермен, айдағанда жүрермен, ийиргенде жатарман, кане, хакка тәуекел, шыршалы көк таска жақын бар, – деди. – Мен нәрұанға қонарман, көз айырмай турасан, қонарға жер таппай саған келип қонарман. Танымайман ағанды, бар, тапсырдым өзиңе, – деп, ал дууаны жазып босатпаға ол нәрұанға қонады.

Бир тепсинип жиберди, ушы жерге тийеди, оқыды, жазбай саналды, қайтарды бәнт дууаны. Түни менен уйқысыз, ертен сәске болғанда бир тырнактан байланған, киндигинен бәнт болған, тәнде жаны қыйналған, шыршалы көк таска барлығы да байланған. Әйне сәске уақтында бирим-бирим адам хаслына келе берди. Адамлар, жас жигитлер шығып өре баслады.

– Кәне, аған барма, – деди.

Көринбеди ағасы, Султан Ұәлий Шәсуұардың баласы. Ашылды оқып дууасы, бес жүз, оннан да көп адам «қус меники, қус меники» деп, шыққаны шыққандай қуска умтылып, үлкен шауқым дөреді. Бір-біріне карамайды, қуска таласып хеш ким менен иси жок, талабы қус, үлкен шауқым. Анда қус:

– Кәне, аған бар ма? – деп сорады.

Еле Шәрияр жок, көринбеди көзине. Әнжим жылай береді, қарар көзім ағам деп, хеш көринбей-ди жұрт ийеси ағасы, азғана елдің данасы, Шәсуұардың баласы, бузылмағай бәргасы. Ертен педин болғанда мыңнан аслам бәндиуан шубырып шығып қиятыр, бирақ «қус меники» деседі, қыйқыу қустың үстінде, Әнжим менен иси жок, еки көзі қус бетте, хәмме гүүлеп асылып умтылады нәруанға. Үстінде отырған тотысы бір тепсинип жиберди, ушы жерге тийеди, гүүлеген беде қыйқыулап «қус меники» деседі. Қүн аға берген уақтында көп адамның изинен ағасы Шәрияр шығып көринди. Ол да кетип баратыр «қус меники» демеге көп адамның кейнинде. Әне, Әнжим ағасын көрип, ақыл-хушынан танып, ағасын өз белгисинен танып, еки қолын тең жайып, зар-зар қан жылап, ағасынан көп сорап, ағасына өзін танытып, көне, не деп турыпты Әнжимжан

– Тууысқаным, келдим сенің изиннен,
Бир хабар бармады сенің өзиннен,
Излеп келдим тууысқаным кейниннен,
Киндиклесің жалғыз Әнжим боларман.

Ели-халқың анда болды бәндиуан,
Бир хабар жок, ата-анан да хайран,
Өткеннен, кеткеннен сени сораيمان,
Қус сеніки, бери қайрыл, агажан.

Хаслым нашар, келдим пайыу-пияда,
Ендиги өмириң болсын зыяда,
Көз жиберің тахты зерли қалаға,
Бәнт әйледім, қус сеніки болмай ма?

Бир уяда еки сунқар палапан,
Жатып-турып бир емшекке таласқан,
Сен Шәрияр, мен Әнжиммен, агажан,
Екеуимиз болып едик-ғо бир анадан.
Танысайық, жалғыз Әнжим боларман,
Хаслым нашар, сенің сиңлиң боларман.

Анда Шәрияр сөйледі:

– Кет армаған, мени, шайтан, алдама,
Жалған сөзге адам инанып болар ма,
Сен шайтансаң, неғып жүрсең қалада,
Кет армаған, қус меники, – деди.ғой.
Талабан болғанман қусты алмаға,
Сыйынаман халық етиуши алаға.

Әне Әнжим тағы сөйлей береді:

– Не себептен маған кулак аспайсаң,
Маған карап неге аяқ баспайсаң,
Атым Әнжим, тууысқанды сорасаң,
Қан жылатпа, тууысқаным агажан,
Әнжим атлы тууысқаның боларман.

Жапа шегип көп жолларға каралым,
Өткен, кеткен көп көруаниан сорадым,
Ақшам-қүндиз бир аллаға жыладым,
Танысайық, тууысқаным агажан,
Жыласайық, жигербентим тууысқан.

Үш ай, он күн жолдан келдим көрмеге,
Өзим көрип, бирге алып кетпеге,
Бери айлан, қус сеніки, агажан,
Айлан, аға, бирге елге кетпеге.

Бир курсакта жатқан Әнжим боларман,
Киндиклесің, жалғыз сиңлиң боларман,
Көрисейік, тууысқаным агажан,
Қарар көзің, жалғыз сиңлиң боларман.

Анда Шәрияр сөйледі:

– Мен мунда, ата-анам интизар,
Өз-өзимнен мине болдым қоры-зар,
Ол изимде Әнжим атлы сиңлим бар,
Қус меники, алдамағыл сен хайяр.

Анда Әнжим сөйледі:

– Қуестай қанат қағып мунда келгенмен,
Қан жылап ат барды, соннан билгенмен,
Атың үзген жибиң, өне, көргенмен,
Изиннен пияда өзим келгенмен.
Бери айлан, жигербентим агажан,
Каналасың жалғыз Әнжим боларман,
Бир емшекти алма гезек емискен,
Бир төсекте тебискен,
Қарар көзің, Әнжим сиңлиң боларман.

Анда Шәрияр сөйледі:

– Ат дегенде ол есине келеди,
Көзден жасын төгеди,
Тууысқаным сен бе деп,
Қарар көзім, қозым келди деп,
Жайдай бели бүгиліп,
Қабырғасы сөгіліп,
Әне, көзің салады,
Бет алдынан тигіліп,
Алдына карап жұралмай,
Я кейнине қайталмай,
Тикке карап қалады,
Не қыларың билалмай,
Есин анық жыйнады.

Жаны тәнде кыйналды,
Бауыры оттай жаналды,
Көп ойланып турады,
Мынау Әнжим екен деп,
Қарар көзім келди деп,
Әнжимге кәдем қояды,
Мийирбаным сен бе деп.

Анда Әнжим сөйледі,
Екі қолды жазады,
Ұқ алладан сорады,
Тилеги қабыл болады,

Жаралы куұдай сынсысып,
Бір-бирине жууырды,
Талақтайын жабысты,
Кушакласып жыласты,
Қалай мунда келдің деп,
Қарындастан сорапты.
Екі бірдей жетимек,
Тахты зерли қалада,
Әдалатлы бәрғада,
Бұлбилгөя алдында,
Аға, синди табысты.

Әне ендиги хабарды Әнжим айтып береді. Андын соңғы еринде ағасы Шәриярға қарап:

— Әй, аға, сиз мунда қалғансыз, әне, ат танабын үзип кара басы, тән өзи анын мезгил уақтынды елге барған қусайды. Отыр едим жайымда, бір зибан келди кулакка, ушып турып барсам дәруазаға, бір кулаштай жиби бар, бір көзиниң қаны бар, бір көзинде яшы бар, әне, хабар усындай, әне, жиіттиң жартысы, байлаған жериң усы ма? Енди қуска карама, сеннен еттим садаға. Пәрең патша жылан көбин кийип жылан патша атын көтерген ғайры дин ша менен урыс жайында тұр екен, пәренге көмек еттим, Еменшаға қарар екен. Бизди күтти, той берди, енди қайтар уағымда сизге некалап ғайбана балам деп жалғыз қызын берди. Мине мениң қолымда периұза қаслы жүзик, нысбын өзиң қоясан, қасында ермек болсын, — деп бір қулығыны оқыды, бармағынан шығарып бір силкинип «суф» деди, бір салданған қыз еді, қыз қаддине келеди. Шәрияр хайран болды да, қабыл етип өзине жолдаслыққа алмаға Әнжим бетке қарады. Анда Әнжим ым менен төрт бармағын ұсынды, аны мақул көреді. Әнжим ағасына қарап:

— Мына көпке айтамыз, ушырамыз қусты, кимнин басына қонса қус соныки, әне, «патша сол адам болады» деп жар саламыз. Ертең күн жума әйне сәскеде ушады деймиз, үшеуимиз қатар турамыз, егер маған қонса, аяғын қағып жиберип, саған қондырарман, соған қайым бол, — деди.

Әне, ендиги сөзди ешитсен, көшеге жар салдырды, хабарды халыққа береді, әне, үшеуи қосылып, тал жипектей есип ақшам мийман болады. Ертең парыз уақтынды барлық қалайық жыйналды. Қус меники деседи, не екенин билмейди, мыннан аслам бенде еді. Әнжим ағлам береді қуска қарап, анда отырған қус шақалақп күледі, бір тепсинип ушады, үш айланды қаланы, дәуір етип енеғар, пәл-пәлдеп қағып бәтшеғар, төменге сарқып келеди, гә аспанға кетеди, дәуір етип ушады, шақалақлап сырқалды, хәмме басын туталды. Усылардың барлығы киндигинен байланған, бір тырнақтан байланған, бір алла болып мәдатқар, себеп салып Әнжимнен, барлық инсан халық қатарға қосылған, ақыл-хуштан адасқан, бирак «қус меники» деседи, ақылы соған жетеди. Қанат қағып аспанда ушып жүрген бұлбилгөя қатар тұрған үшеуіге сарқып келип қонады тап Әнжимниң өзине, қолы менен аяғын қағып жиберип Шәриярға қарап ысырды. Көплик есап етпеди, «ол жалған» десе береді. Үш мәртебе ушырды, соң Шәриярға қонады, енди мақул болады, қырық адамды жәм қылады. Шәрияр атлы төрени ақ кийізге салады, қырық адамға көтертип ша Сулайман минген тахқа миндирди. Тахты зерли бәрға еді, әне, соған хан көтерди. Бір кемликте бар кемал деген, қанша уақ көрсе жәбирди, мине, жетти кемалға, жар салдырды араға, хабар кетти қалаға. Дәуір кимнин дәуири, ерлик кимнин ерлиги, Шәрияр ханның ерлиги, деп жар қышқыртып жиберди. Қырық күн демин алады, бурынғы бәйт болғанды аман-есен елине өз жөніне жиберди, әне, кетпей қалғанды қол астына алады. Арадан екі ай өткенде Әнжим хәмир етеди:

— Қәне, дәу перини жәм етип, көширесен қаланы, әдалатлы бәрғаны, тап әне усы турысында Шәсүғар патша үстине көширесен тез, — деди. Аласат келтирди, басларына күн туұды, Жәхәнгирдин шақырды, бос дууасы сол еді, барлығы соған бенде еді. Айтқанына қонеди, дәу пери ме, баска ма, адам нәсилге келеди, пәрийлердин күши ме, я алланың иси ме, тебирентип қаланы алып көшип жөнелди. Анда Әнжим бір-еки ауыз бәйитти, қәне, не деп айтқан секилли:

— Дүньяға келдим не болдым,
Гәхи жандым, гә сөндим,
Мен халқыма барғанша,
Бармақлығым нәмәлим.
Ата-анам зары-гирян,
Үздім үмит жанымнан,

Ата-анамды көргенше,
Кештим қасық қанымнан.
Жети жыл оқып моллада,
Тәлим алдым қолында,
Аллатаала жол берсе,
Барғайман дә алдына.

Мен егиздин биримен,
Өли емеспен, тиримен,
Еренлерим жол берсе,
Ел-халкымды көрөрмен.
Жахэнгирди Әнжим минген,
Айткан сөзине жеткен,
Агасы тахты рәуанда,
Әнжимниң көңили питкен.
Не бир майдан жерлерде,
Кыя-кыя шөлдерде,
Ат баспаган жерлерде,
Акшам жатпай, күн тынбай,
Күн арасын босатпай,
Көш жагдайын тындырмай,
Сарп урып шөлде киятыр.
Не бир калың түнейден,
Түлки жүрмес тоғайдан,

Карсақ жүрмес калыңнан,
Иркилмей көшип киятыр,
Көп ойларды ойланып,
Төнде жаны кыйналып,
Қанлы жүзи сарғайып,
Бийиктен пәске түседі,
Аттың басын тартады,
Узаққа көз салады,
Алды бетин байқады,
Алды бетин байкаса,
Шардәрели бир қала,
Уллы елат бола ма,
Байдақ-санжақ көринди,
Бир қаланың қарасы,
Шам мезгил екен арасы,
Бийиктен салған минарасы,
Қашық емес екеуинин арасы.

Әне, ендиги хабарды сол қаладан есит. Бул қала Еменша патшаның қаласы еді. Тап үстинен келеді, хабарды мәңзил береді, уллы пайтахт қалаға келатырған ким еді, Шәрияр әлем дер еді, жети ықлым патшасы, деген сөзі бар еді. Әнжим атлы гүл нашар арадан бес жыл өткенде аман-есен көширип Емен патша елине алып келтирді. Елшилик хабар береді, ел екенін биледі, алдынан шыққан бендеге ел хабарын береді. Кешегі кеткен Шәрияр тахты зерли қаланы бакна қылып өзіне, Жахэнгирди бәнт етипти өзіне, Еменшаға ғайбана ақыл перзент болып, жалғыз қызын өзіне жұптылыққа бас қосып, қырық күн болып бу йерде, атланған еді шул ерден. Қыздың аты Далғене, Шәрияр атлы султан алған еді шул елде. Әне, келип бул елге он бес күн демин алады, дем тынышын алған соң Шәрияр хатты жаздырды, алысқа хабар жиберді, жақынға ат жиберді, жер дәбилини қақтырды. Тахтта ханы Қара хан, үәлий султан Мазы хан, тахты зерли қалаға бәри соған қараған. Кешегі Әнжим өлтирген кара жылан патшасы тахты зерли бәрганың бас палуаны хәм дууаханы сол еді, қалып тұрған бес шәәр «әләман-әләман» деп қол қаусырғаны сол еді. Әне, мақсетиме жеттім деп хәмир етти периге, Еменшаның қызы Далғенени Шәрияр атлы султанға ел-халкының ишинде хәк некалап қабыл етеді, хызметкер шорыдан бул да қосып ертеді, сағыу-саламат, әне, жолға киреңи. Арадан қанша уақ өтті, гәхи шөлде, гә көлде, көштин алды жеткен жерге келеді. Әнжим турып ойланды, ата-анам деп қыйналды. Атлы саулатлы жигиттен, өзіне макул бендеден бес атлы елден сүйинши сорап елге хабар бермеге, әне, атлы жиберди.

Ендиги хабарды Шәсууардан, ели-халкынан ешит. Ата-анасы Әнжим елден кеткели хәр жума күни Айдәулетти ертип кейнине, қолбар асып ийнине, еки рәушан перзентин жоқлап, иштен дебдиу шығарар еди, келген бар ма, кеткен бар ма, көруан сарайға келип қәлендер сыпатта өзін билдирмей ғәзел айтып қайтар еди:

– Жылайман хакка зары-зар,
Не етсе хактың ерки бар,
Қолдан ушты сунқарым,
Көрген билген не хабар.
Басымнан тайды дәулетим,
Ағзымнан қашты нағметим,
Бир көрмеге интизарман,
Еки рәушан перзентим.
Қайғылы баста ғұлпетим,
Таймағай баста дәулетим,
Көрген билген бармысан,

Еки рәушан перзентим,
Шықтым хактың жолына,
Қарамай оңы-солыма,
Перзентим қашан келеди,
Ата-ананың қолына.
Шәсууар етим алған,
Айдәулет анасы болған,
Еки рәушанан айрылған,
Шаппай, желмей майрылған,
Бизлер бийғана боларман,
Рәсиуа болғанман, – деп сөзин тамам әйледі.

Әне ендиги хабарды баяғы киятырған еки, үш, төрт атлыдан ешитин. Булар көруан сарайда жүре берсин. Әнжим, Шәриярдан қайтқан атлылар акшам күнин бир етти, әзиз жанға зор етти, күндиз жатпай, түн жатпай, әне, көруан сарайға жетип келди, жақсы-жаманды көрди. Келип:

– Бул шәхәр, бул қала қай патшаның қол асты? – деди. Халықтан елди, ел ийесин сорады.

Әне, онда жаткан кәрұан басы сораған жигитлерге:

– Бул пайтахт сұлтаны Ұәлий Шәсуұар патша дер еди, және екінши ханымыз Шәрияр сұлтан дер еди. Шәрияр сол тахты зерли қалада бөнт болды деп ешитип, жалғыз синдиси Әнжим кеткен еди, солардың өли-тирисинен хабар жоқ. Әне соның шәхәри, ата-анасы сорау айтып жылап өткен, кеткен кәрұаннан сорап сүйинши айтып жүр деп ешитемен, бірақ өзим көргеним жоқ, – деди.

Бул хабарды еки ғәрип еситип:

– Кәне, сеннен жол болсын сорасак, – деди.

Анда келген атлы жигитлер бул хабарды берди:

– Бизлер алыстан келермиз, усы елге хабар берермиз, душпан емес, ел болармыз, хабарды анык айтармыз. Шәрияр, Әнжим жиберди, елге хабар бер деди, ата-анамды көр деди, жарылмасын жүреги, мине, аман киятыр еки рәушан қозың деп хабарымды бер, деди. Барса келмес қаласын, тахты зерли бәргасын, жылан патша қыз баласын, Емен патша қосып сорап қаласын, Қарахан, Тахта хан, Ұәлий Сұлтан, Мазыхан, усыларды қосып сораған жети жылғы ғайбанан Шәрияр, Әнжим көшип келер деп ата-анама хабар бер деп жиберген бизлер елши, – деп тамам етти сөзини.

Анда Шәсуұар келген жигитлерге қарап не деп алғыс дуға айтып жолға шықты:

– Бизлер жатқан қары едим,
Дийдарына зар едим,
Қатарда қоса нарым,
Айлансам көрген көзиннен,
Жыйнаған, терген барым,
Хәр не қолдағы барым,
Көргенше жоқдур қарарым,
Садақа бәрин айтарман,
Шәрияр деген тилиннен,
Әнжимди көрген көзиннен,
Хабар берген аұзыннан,
Мендей атаң айлансын.
Қолымнан кеткен инқарым,
Аддымнан кеткен сунқарым,
Әнжим, Шәрияр, жуп қозым,
Көринер ме көзиме.

Аллаға еткен шәртим бар,
Сол шәртиме барабар,
Алла етпегей қоры-зар,
Мойнымда үлкен қарыз бар,
Әнжим, Шәриярды көрсем,
Аманатын алғайлар,
Мынау тұрған қалаға,
Әдалатлы бәрғама,
Берермен еркин қолыңа.
Қартайғанда ақлым болды мениң лал,
Берман қара, балам, мениң тилим ал,
Жарамайман, мени, балам, қолыңа ал,
Кемпиримди ертип мениң кейниме,
Жалғызымның сол алдына алып бар,
Көрип өлсем деген, балам, шәртим бар,
Көрип өлсем енди менде әрман жоқ,

– деп жылай берди Шәсуұар.

Әне ендиги хабарды Шәсуұардан ешит. Сол кәрұан сарайдан өзине тааллук адамнан сүйинши сорап, хабар берип келгенлерди соған қосып елине хабар етип келди, елдің ийеси, ели-халықтың төреси деп берди хабар қалаға. Қуұанды халқы. Астына атан минеди, жанағы келген беглерди сол алдына салады, өзине тааллук сол кейнине ереді, Әнжим Шәриярдың ол алдынан шығып көргенше тақаты болмай, ата-анаң жолға рәуана болады. Азғана емес мол жүрип, киятырған балларын бир көриуге зар болып, көзинде алтмыш катра яш пенен киятырған секилли. Көз жиберип қараса, көзи өкпир жигитлерге:

– Мениң көзим анбады, кәне, бир сер салын, – деди ғарры. Баллар анық қараса, үш-төрт бөлек көп бир шокты көреді, ал көринди дегенше, ашқан аұыз жумғанша, ескен самал тынғанша қарама-қарсы бир-бирине келеди.

Шәрияр:

– Булар ким? – деп сорады.

– Ша Шәсуұар, – деп биреу хабар береді.

Анда турып перзенти тахты рәуаннан түседі, сол киятырған жигитти көрген уақта ол атаннан бул да жерге түседі, ата деген зибанға еки қолын көтерип, «қозым аман бар екен, гиям аман бар екен, рәушаным Шәрияр» деп, еки қанатын ашады. «Ата-анам бар екен» деп, жүреги жайсыз тасады, ол баұрына басады, жаралы куұдай сыңсысып, хәр бетинен поса алып, манлайынан жуп сүйип, жетим қозыдай емиренип, маұқын басты ғаррылар. Ата-ананы көрген соң Әнжим, Шәрияр шады-ғоррам болады, көштин алдын иркеди, мәни берип уғысар уақты болғанда атасының, халайық, кеткен демі келмеді тилеги қабыл бенде екен, шын Ұәлийдің өзи екен, әне, көрип балларын, жан тәслим етти. Алдында бул ис болған емес, хеш уақта Шәрияр атлы хан сұлтан мундай исти көрген емес. Мундай исти көрген соң көтермеді басыны.

Әне, ендігі сөзді бүлбилгөядан ешит. Төресинің жанына келип төрелик берип, кеўлин алып, кәне, не кенес, не ақыл айтса керек:

– Кулак салың бул сөзге,
Болма қапа өткенге,
Алладан келген тәдирге,
Өкинсең келмес орнына,
Дуз несип етип бизлерге,
Бәнт болдык сизлерге,
Келдик ерип изине,
Қайғырсаң келмес орнына,
Тур, сөзиме кулак сал,
Бул сөзимди уғып ал.
Дүнья бәрха ғалма-ғал,
Қайғыдан сирә ис болмас,
Ата-ананнан бер хабар,
Анаң-атаң тири, бар,
Бизлер соннан хабардар,
Жети атасын билмеген,

Мусылманда кимнің бар,
Неге анық айтпадың,
Атам усы деп қайтпадың.
Келтирдим бе кемінди,
Тилинди бизден тартпадың,
Сүйек атаң Зәрепше,
Анаңның аты Гүлшара,
Тирилей болып маскара,
Фәрип жатыр бийшара,
Атаң отыр тахтында,
Бахытын бар басында,
Ул-қызды анаң тапқанда,
Маскара етти патшаға,
Анаң достың қолында,
Ата-анаңа қосыўға,
Бизлер сенің жолында,

– деп тамам етти сөзини.

Әне, ендігі сөзді Шәриярдан ешит. Бул гәпке әсиуан етип бармадығо паркына, инанбады сөзине, ата-анасы ядында, қалай болды бул ис деп, әне, көшти қалаға. Барғанан соң өзи өскен бәрғаға, жар салдырды араға, кактырды дәбил ортада, алыс пенен жақынға ат пенен хат жоллады, жәмәәтти жыйнады, ақ жуып, арыў кепиллеп мәўит болған ата-анасын қолы менен дәп етти, аралан қанша күн өтти, мүддетли ўақты питти, заманлас, зәңгилес қалған қатары келсе, пәкизе күтті. Әне, енди жети ықлымның патшасы өз тәртибин тутты. Әне, бүлбилгөя менен Әнжим, Шәрияр, Далғене төртеўи қосылып пинхан жайға кирди. Шәрияр буларға сораў берди:

– Кеше басым даўдырап турғанда, кәне, не айттын? Соны бизге баян ет, – деди.

Анда тоты:

– Бәрекелла, неге билмейсең, бирақ айтсам, дәрхал кетесең, мунда көп сыр бар, сиз муны ашпай турын. Ертең-бүгін атаңа қырық атлы патшалық келеди, үш күн мийман болады, оннан кейин сизден рухсат сораиды, қайтар ўағында сизге айтар: – Мийманға бар, жас тилеги қабыл деген, балам, – дер. Анда сиз айтын: – Ыа, дарийх! Ата биз ўәлий я шайх емес, я көпти көрген қария емеспен, – де, онда не айтар екен. – Жак, шырағым, өзим сизди күтемен, қанша болып барсаң да, – десе, онда гәп жоқ, барамыз, әне, сонда айтаман, болмаса болмайды, еле айтыўға бир он бес күн шыда Шәрияр хан, атыңды шығарма, сизден қашар бенде көп, – деп бир қанша нәсийхат берди.

Арадан көп өтпей Хандәре бойындағы хан Зәрепше келди, қасында бар әмелдар, ханға мәрем болғанлар бәршесиде әмелдар, хан хызметине таяр болғанлар. Әне, келгеннен кейин патша еки күн қонақ болды, үшиленши күни азанда бәршеси отырып рухсат сорап Шәриярға қарап, бир-еки ауыз көлийма сөз берди:

– Хәр кимнің қатары жақсыды,
Бизден жолды айра салды,
Қатарынан айрылған соң,
Қуры кара басың қалды.
Көп оқысан көп билесең,
Көп пенен жүрсен көресең,
Жас тилеги қабыл деген,
Бизлерге жуўап бересең.
Келдим, балам, мен алыстан,
Ишим қайнаған намыстан,
Қартайғаным ба, шырағым,
Қалып қойыппан намаздан,
Фаррылықты мойныма алыппан,

Қартайған соң кейин қалыппан.
Мине, балам, келип турман алдына,
Сиз де қонақ болың халқыма.
Шақырғаным халқыма,
Әдалатлы бәрғама,
Ал пәтия бола ма,
Жылаўында еренлер,
Аллаға яр дегенлер,
Бәрха шөлде жүргенлер,
Файып ерен шилтерлер,
Тарыгагойған жеринде,
Мәдет бергей еренлер,

– деп пәтия дуға оқып, әне Зәрепше тилегин айтты. Қолын жүзине апарды, жәмәәт қабыл алды, Шәриярға қарап:

– Балам, ара атыс емес, бир шикарға шыққан есабы болады, биз сизди күтип отырамыз, көп уямай қонаққа барарсан, балам. Бизлер де көп турмаспан, жас емеспен, қатар-қатарлар кетсе қорқар өкпенен, – деди.

Анда Шәрияр тұрып:

– Ата, бұл сөзінде жоқ көте, бизди анда шақырып, бизде не хал, не ис бар? Ата-анам мине мәуит, көрип отырсаң. Ұа, дарийғ, биз үәлий я шайх емеспен, бизден, ата, не сорайсаң.

Анда Зәрепше айтты:

– Хәу, балам, жас тилеги қабыл деген деп айтпадым ба, шын үәлий әулады единғо, шырағым. Қанша атлы болсаң сонша бола бер, куда кәлесе күтермиз, – деди.

Анда Шәрияр рухсат берди, бир күнлик жолға шығарып салды. Хош алияр айтып хошласып қайтты, келип бәрғаға кирди. Бұлбилгөя, Жәхәнгир, Әнжим, Шәрияр, Далгене мәсләхәтке киреди. Бәриниң сөзи бир болып, арадан жыл өтеди. Жүзден аслам атлы болады, барлығы бир аўызға қарады.

Анда Жәхәнгир айтады:

– Атларға от-шөп салма, ат суўысын, қаңтар, оннан маған келесен, жем берерде арпа, жүўери, бийдай – дән тухымын жемейди, хәр жылқыға қорегі – мезгилине қырк ағары гәўхар тас жейди, – дегейсен.

Ендиги сөзди Бұлбилгөя тоты айтады. Анда тоты сөйледі:

– Ол киcи айтар: «ат та тас, темир жегенди көрген бар ма» дер. Сонда сиз айтын: адам улы адамзаттан ийт, пышық болды, нашар соны туўды деген бұл дүньяда болған ба? Я қитапта, я ұажыпта, тақсыр, көрдің бе?, – деп сора. Онын мәниси не десе, биз жуўап беремиз. Тахты зерли қалаға жұмсаған сизди қим еди, қашырмайық соны, бизде хызметиң болса, сонда қалған жағын Жәхәнгир таўып береди, – деди.

Буған түсинбеди негизине Шәрияр. Қулласы-қалам жолға рәўан болады. Булар кете берсин, ендиги хабарды гәрип анасы Гүлшарадан ешит. Муны сақлаған Томан үәзир дер еди, муны билип қояр деп, отыра алмады бир жерде, бир көтта байдың қойын бағып, адам бармас бир қыяда қой бағып жүр еди Гүлшара. Бир шетте болған сон, әуели ылақ, қозы бағып шамалайын деп жүреді, көп өтпей еки көзін гирбен басып, оннан да айрылып, жылай-жылай еки рәўшан қозым деп, соқыр деген ат көтерип жүр еди. Бирақ Томан буған бир адам билмес жерден бир терен етип зиндан қусаған, үсти көрпеш, астына төсек салынған, патшалық беттен бир қара көринсе дәриу соған апарып жасырар еди. Неге десең, буны хан тири деп ешитип, көп сорап, қайта-қайта қараған, көп елаттан сораған, көрген-билген айт деген. Таўып берген адамға әмелдарлық беремен деп хабар салған екен Зәрепше. Бирақ хабар болса да, өзи гәрип бенде деп, көрген айтпаған екен. Әне, гәп усы жерде тура берсин, ендиги хабарды Гүлшарадан ешит. Қала беттен бир қара көрип, бұрынғы жасыратуғын жерине жасырса, ишинде жатып Томанды шақырып, бир-еки бәйит айтты:

– Томан аға, бизге қара,
Пүтин емес, көңлим жара,
Мен жатырған бахты қара,
Бар ма мендей болған,
Әуели уғылдан айрылған,
Екинши қыздан айрылған,
Шаппай, желмей майрылған,
Еки көзден айрылған,
Ата-анамды көрәлмай,
Жазып аяғым басалмай,
Халық қатар болалмай,
Ұақтында ойнап күлалмай,
Жүзи қара болған басым,
Болмады қабыл көз жасым,
Берермекен мұрадым,
Кетти мениң қарарым,
Дизимде жоқты димарым,
Маған келип тұр бир хабар,
Мениң жүрегим шарқ урар,
Тула бойым от болар,
Бир аўыз сөзге интизар,
Етпегей бизди қоры-зар,

Томан аға, хабар ал,
Мына құрған емшегим,
Қозғалады беденим,
Келип турғо мийримим,
Булақ болып ийип тұр,
Еки бірдей өзегим,
Анам аман бар ма деп,
Еки қозым ениреп,
Емизейин деп тұрсаң,
Ғайыпларды телитип,
Хожайы Қызыр Ильяс,
Болғанымда жан талас,
Қолыма салған құрмасы,
Жерге түсип кеткенде,
Таўып берип өзиме,
Жети жыл ғайып дегени,
Қулағымда бар еди,
Дәл мәүрити келгенди,
Жыл санауы питкенди,
Еки рәўшан перзентим,
Усы елге келгенди.
Мендей соқыр сорлығы,

Енди бахыт қонар ма,
 Томан аға, бери кел,
 Шығарагөр далаға,
 Бауырымды жазайын,
 Жалғаншыны көрейин,
 Көңлим халлас урып тур,
 Бир айланып келейин,
 Беденим оттай қызады,
 Жүрегим алып ушады,

Қурған мийим айланып,
 Неге кеулим йошады.
 Мийнетің көп бизлерге,
 Құллық етемен сизлерге,
 Аға, берман кел деди,
 Көргіз жалғанды бизлерге.
 Хан барымды билди ме,
 Бұйырып бизди өлімге,
 Жәлият ізлеп жүрмекен,

Таярлап бизди өлімге, — деп, күндегідей емес, дауысының барынша шақырады Томанды. Алдан соң ендігі хабарды Томан ұәзирден ешит.

— Хау, яратқан Алла, бул не хабар! Адам өлерде я басына бахыт қонарда өз-өзинен есирер, я қутырып, хәр нәрсе айтар деп еди, бул бир бәлеге тап болған шығар, — деп, өзи қазған зинданға келип хабар қатты, не бәлеге ушырадың, тыныш жатпадыңо, — деди.

Анда Гүлшара айтты:

— Аға, мени ал муннан, ақ отауға кирейин, ақшам мийман болайын, бирақ ханнан атлы көринсе, алып келип сал орныма, соған ырза болайын. Мына басым ғаулайды, жүрегим аттай туулайды, бир кууаныш бола ма, я басқа бола ма? Хожайы Қызыр Ильяс колыма сәхәр уақтында еки курма салып еди, аузыма салайын дегенде түсип кетти, табалмай тур едим, келип өзи тауып берди, сондағы айтқан сөзи еди, жети жыл ғайып болар перзентің, жети жылдан соң перзентінди көрерсен, деп айтқан сөзи сол еди, айтқан атамның өзи еди, тап мәүрити болды ма деймен, кәне, мени алып шық, — деп жылай берди Гүлшара.

Томан көп ойланып турып, кел жаксы деп, алып шықты. Ертип үйге алып келди, төрден орын берди, ыссы сорпа иштирди, ақшам жатты, ерте туырып гүниренип, көз жасын сыпырды да:

— Түс көрдім, аға, — деди.

Томан мәниссиз карап Гүлшараға, макул болса айт деди, бирақ хәр адам басына дәулет келерде я кайтарда түс көрмек әййемнен қалған не екен, әне, Гүлшара отыра алмады карап, айта баслады:

— Әй, аға, мениң көрген түсिम, айланғай онға исим, еки сунқар қусым бар екен, ушарда ушып шаңырақтан шықты, әмма келмеді. Көп адамға ойластым, олар итибар бермеді, бирақ ата-анам кубла беттен келип «Бер сүйинши, балам, еки қусың, әне, келди» деди. Еки көзим далада, анам «үйге кир балам» деди. Үйге кирсем, түнликтен үйде ай менен күннің жакты нуры бар екен. Бул не қылған жакты деп отыра бергеним, сол еди еки бирдей сунқарым, шырп етип кирип келди есиктен, туурына қонды да, пәрин тарап отыра берди жәниұар. Оннан соңғы көргеним айры өркеш нарым бар екен. Токсан нарым хауытлы, арқасында жүги көп, есикке келип ол шөкти. Сол жүгиме урынды тоқкыз қасқыр, бир айыу. Қолына балта алыпсаң, балтырларың жалаңаш, еки билек сыбанған, араластың ишине, аузы-басың қан қылып шынжыр менен байладың, ана қалған айыуды өкпесинен балталап келместей еттин дуньяға, кеңнен сарай басладың, гөнөтозлау шапанды сарпай деп халыққа тасладың, сөйтип кеуил хошладың, ендіги жағы не болар, өзим ойлап билмедім. Кәне, жоры, хан аға, жақсылық болса ортаң, жаман болса душпанға, кәне, бизге жорып бер, жан аға, — деп отырып алды кулак салып алдында.

Әне, Томан жорымақ пенен, нешше жерден тымсаллап жорып отырған қусайды:

— Әй, Гүлшара, Гүлшара,
 Қара, түсине тамаша,
 Өзиң гәрип бийшара,
 Көрген күнің садаға,
 Жоқ болыпты ғайбана,
 Бул бир түсин түс екен,
 Қудайым берген не екен,
 Мен жорыйын түсинди,
 Аңсат қылып исинди.
 Қара еки қусына,
 Еки перзент ғайбана,
 Келісип турғой бул түсин,
 Онға айлансын бул исин,
 Мен жорысам жақсылап,
 Аяқ-қолымды туйықлап,

Ғәплетте қалма уйқылап,
 Келісип тур бул исин.
 Келген тоқкыз бөрисі,
 Қолы қара урысы,
 Шырлағанды көрмеген,
 Тоқкыз бахты қарасы,
 Улы-қызың келген соң,
 Атасы анық көрген соң,
 Гүна қимде барына,
 Анық көзи жеткен соң,
 Услап алып тоқкызын,
 Мойнына арқан салмасын,
 Ал Гүлшара өшинди деп,
 Патша әмир қылмасын,
 Тоқкызы сениң қолында,

Сабырсыз болып өлмесин.
 Және көрген бул түсин,
 Келистиго бул исин,
 Ана айыу дегенин,
 Апаң мәстан болмасын,
 Барлық қылған айыбын,
 Қойғанан соң мойнына,
 Қан шығарып сауырдан,
 Аўара етип өлтирип,
 Бир тамаша болмасын,
 Сәтін алла оңласын.
 Оннан соңғы көргениң,
 Мендей сордың бахтына,
 Қанша болдың қолымда,
 Садаға жаным жолында,
 Рас болса көргениң,
 Мендей сорлы ағана,
 Бахыт қусы қонбасын.
 Кеңнен сарай басласам,
 Ортаға сарпай тасласам,
 Кеүилди сөйттип хошласам,
 Неңше жылдан бермаған,

Ханға мен де гүнакар,
 Сенин менен барабар,
 Тек шықпаған жаным бар,
 Келип қалса алдына,
 Әнжим менен Шәрияр,
 Жарылқаушы бириўбар,
 Алла аңсат әйлесе,
 Буған қандай шара бар,
 Азат болып гүнамнан,
 Қутылғаным душпаннан,
 Мойнымдағы жаманнан,
 Улыңның аты Шәрияр,
 Қызыңның аты Әнжимжан,
 Рас па еди айтқаның,
 Еки рәушан тапқаның,
 Олай болса Гүлшара,
 Әне, алла яр болса,
 Екеуимиз де жетермиз муратқа,
 —
 Деп тамам етти сөзини,
 Жорып берди түсини,
 Шад етти нашар көңлини.

Әне, ендиги хабарды Әнжим менен Шәриярдан ешит. Сол жүристен жол жүрди, бир нешше майдан шөл жүрди, азғантай емес, мол жүрди, есапшы ұақты питкенде хан Зәрепше елине жетип келди Шәрияр. Ол заманда келген қонақ бир шетте үркердей турар еди, келгенин билдирип хабар етер еди, қабыл алатуғын жасы үлкен ел султаны атлы жиберип, алдына адам салып қонақ жерине ертіп аларар еди. Әне, қабыл алып алдына келген жигитлер хан сарайына ертіп алып келди, ат усады, жай сазлады, бәри жай болды, арадан қанша ұақ өтті, енди мезгил жетти, жайғастырар мезгил келди. Қонақ келгенде айтқан еди:

— Мийманнан соралып күтилсин, сол хызметкер алдыма келип сорап кетсин, — деп еди.

Әне, соған ылайық хан хызметкери қонақ алдына келип, қол қаусырып сәлем берди, соннан соң сөз бастап, жайғастырыу жөнинде сорады. Әне, Шәрияр отырып оң жағына бир қарап, шеп жағына бурылып, келген хан әмелдарына қарап:

— Бизлер келген мийман. Бизден сорап болсаң, минген атымыздың хәр қайсысы қырк ағары гәўхар тас жейди, оннан соң не от берсен де жей береді, — деди.

Әне, соннан соң хан хызметкери Зәрепше патшаға бәрше ешиткенди баян етті. Көрген-билгенин, ешиткен сөзди баян етті. Анда турып патша хайран-хәсирет болды. Дәрхал ақылгөйин шақырды, киргизип сәлемин алдырды, кеннен мәсләхәт еттирди, табалмады хеш жерден. Китап көтерген қалмады, ақылгөйден қалмады. Үсине келген қусайды қуллық айтып кир сәлле, сорау берди Шәриярға:

— Кәне, балам, келип турман алдына, мына айтқан гәпине бизлер хайран болдық, оның мәнисин я китаптан, я ұажыпта бизлер оны көрмедик, балам! Ат та темир, тас жермекен, балам, — деди ақылгөйи кир сәлле.

Анда Шәрияр ушып турып орынан:

— Қуллық ата! Китапта я ұажыпта көрдиниз бе адам ул-қызынан ийт пенен пышық туғанды, — деди.

Сол ұақтында кир сәлле патша бетке қарады, анда патша пәрдек таслап қулады, енбеклеп келип жылады, баяғы Гүлшараның Шәрияр атлы улымды, Әнжим атлы қызымды тауып бер деп жылағаны, әне, түсти ядына, не болғанын билмеді. Шәрияр және сөйледи:

— Мына турған қаладан бир адам я нашар шықпасын жууапсыз шетке, еле муның кейни бар, — деди. Сол ұақлары патша есин жыйнап, келген мийманға қарап, қәне, не деп тур:

— Мийман болып келдің, балам,
 Себеп пенен берди аллам,
 Жоқ енди мениң қарқарам,
 Болмады пушты панам,
 Қурылды қайтадан қалам,

Бузылмады пушты панам,
 Нени билсин биздей надан,
 Келсин өлим бизге хактан,
 Жаңа кенейди жәхән,
 Не хәдис бизге хактан,

Бул ислерди кимлер тапкан,
Келсе бәле разы хактан,
Бизди бийлеп алған шайтан,
Шүкир еттим аллага,
Бизди асыңызлар дарга,
Болдым шерменде кудайга,

Басың енсемнен ылайга,
Жокдур бетим бармага,
Тири болса Гүлшара,
Жоктур билсениз халы,
Жәллат дейип шақырмага.

Есин жыйып турды зорға, бир азырак демин алып, отырып ша солық басып, я рас, я өтирик, кел кейин жағын сорайын деп, Шәриярға карап омырауын көтерип, балам деп сорап турған кусайды. Өне ендиги гәпти хан Зәрепшеден ешит. Шәриярға карап:

— Ұа, дарийғ, бул айтқан гәпинде көп мәни бар, муннан ким билип, ким береди хабар? — деди.

Анда индемеди жандар. Анда турып Далгене сөйледі:

— Тауып келтирсең еки харам туўған бендени, олар биледи. Бәлки сиз де билерсиз, — деди.

Шаның тили тығылды, отырғанлардан кир сәлле шаға карап:

— Таксыр, көне, сөйле! Гүлшара кайда, тап. Өне сол өзи айтады, — деди. Анда ша айтты:

— Қашшан ол дәп мәўити, — деди, о заманның тили еди.

Анда ақылгөй айтты:

— Ұа, дарийғ, оны ешиткен едим. Елден кеткен Томан үзирдин қолында барып көрип турған көрүан басы айтар еди, — деди.

Ханнан атлы, саулатлы бес жигит сол көргенди барып алып келмеге хан әмири менен кете берген кусайды. Ханнан әмир болды, кимде-ким Томанды тауып келсе, соның тилегин беремен және уы қалаға хәким етемен деп жар урдырған еди, соннан соң бес адам атланған еди. Анда Шәрияр айтты:

— Жок, таксыр! Барын билсин, оннан соң бәримиз барамыз, — деп жәрия қылды.

Ендиги хабарды кеткен бес атлыдан ешит. Өне, кетип неше майдан шөл кетти, арадан көп ұақ өтти, ел төреси, елге қолын жапқан халық бийлеринен сорау салып, өне, Томанға келди. Алыстан Томан көрип, Гүлшараны өз орнына жасырып салды, аузын бәнт етип, жаңа үйине келгенде бағананы бес атлы келди, өне, барын билди. Зәрепшеге үзир болғанын айтты, қалай келгенин айтты, анық билди де, көп иркілмей қайтты. Нешише майданан асып аман есен келди, ханға хабар етти, раслығын барлығын айтты. Өне, мәсләхәтласып Шәрияр, Әнжим барлық келгени менен, Зәрепше хан өзине караслы алшыс еки хәмелдар, отыз еки мөхирдар, ханның нанын жегенлер, ханға мөхрем болғанлар, омардың орнында турғанлар, жәм болыпты бәршалар. Өне, Томанның үстине жүрис етти. Бир неше күн өткеннен кейин жетип барды, Томанды ортаға алды, сораса — рас. Хан Зәрепше не болғанын билмей естен айрылды, көне, Гүлшараға апар деп хәким етти. Әнжим белин бууды, Шәрияр қорғасындай балқып, кейнине ерип зинданға барды, аузын ашты зинданшанын.

— Хабарлас, шық, хан Зәрепше излеп келди, — деди.

Өне ендиги сөзди Гүлшарадан ешит. Шәрияр және Томан бәри шық десе, ол жылап «алдайсаң, кет» деп, булар «кел» деп, сорасты, көне, не деп жылап турыпты:

— Бир гәриппен жатырған,
Қара басым қаңғырған,
Бахты-ығбалым жанбаған,
Басым хеш жерге сыймаған,
Мен бир бахты караман,
Әўели улдан айрылған,
кинши қыздан айрылған,
Шаппай-желмей майрылған,
Қара күним көп болып,
Еки көзден айрылған,
Жалғаншыға сыймаған,
Перзентин көзи көрмеген,
Мийирим қанып сүймеген,
Мен бир жатқан бийгана,
Шақырып мени алдама,
Болдым ба қайым өлимге,
Келдиңиз бе дарға аспаға,
Қаларсаң нахак қаныма,
Келермекен деп едим,

Еки рәушан перзентим,
Булак болып ийеди,
Еки бирдей емшегим,
Туұғалы гайып перзентим,
Еренлер нысбын қойғанды,
Улым Шәрияр, қызым Әнжим дегенди,
Көрмегим болды нәмәлим,
Тириде жүзин көрмедим,
Емшегим салып аузына,
Ақ сүтимди бермедим,
Алдамандар, кет арман,
Сөзлери башқаға мәлим,
Бир көрмедим тириде,
Мениң жалғыз әрманым,
Белимнин димары,
Диземнин кууаты,
Көзимнің рәушаны,
Бир басымның саясы, —
Деп жылай берди анасы.

Әне, ендігі гәпти Шәрирдан, Әнжим, Томан үзирден ешит. Баска келген бегзадаларға қарап, билер туұры айтсақ, сәл жерде бийтақат болагалама, я жүрегі жарылып өлегалама деп, хан Зәрепше беттен келген әмелдарға, қәне, сен айт, шақыр, алыстан түсіндир, бауыры қатсын, өзін-өзі мәккем желасын, болмаса сәл жерде бийтақат болагала ма, жүрегі жарылып өлегала ма деп, әне, Гүлшара қатырған Томан салған қуыи такылетте шуқырдың аузына келип, әне, казыкәлан шақырды:

– Ассалаўма-әлейкум,
Қулақ салың сәлемге,
Мине келдик сизлерге,
Салсаң қулақ сөзлерге,
Зәрепшеден келгенмен,
Сизди мында дегенге,
Елге алып кетпеге,
Қәне, бизге хабарлас.

Гүлшара анда сөйледи:
– Жәллат болсаң алдама,
Қызыл тилди жалдама,
Мендей гәрип нашарды,
Қыйнамасаң болмай ма,
Сақлаған ағам бар деди,
Кәуендерим сол деди, Ал
ама, арман кет деди.

Анда Кәлан сөйледи:
– Алдамаспан Гүлшара,
Бар шығар саған маскара,
Қәне, берман шық деди.
нда Гүлшара сөйледи:
– Мен бир жатқан нашарман,
Жуп тырнақтың зарыман,
Мени алдап нетесен,
Ким биледи барымнан,
Дүньяға шығып не көрдим,
Өзим келип, өзим сөндим,
Жакты жәхәнди көрмедим,
Айрылып еки козымнан,
Дийдарыны бир көрмедим,

Мийрим қанып бир сүймедим,
Қылықтарын хеш көрмедим,
Бармекен мениңдей болған,
Қолындағыдан айрылған,
Мен бир қыяда жатырған.

Анда Шәрияр сөйледи:
– Мийрибаным, тур орныннан,
Ким адастырды жолыннан,
Излеген еки рәўшаның боларман,
Көрисейик кел деди,
Танысайық кел деди,
Жыласайық бил деди,
Менде айрылған санаман,
Гә тутасып жанаман,
Ким болар сизди сақлаған,
Анамбысаң, кел деди,
Жыласайық тур деди.

Гүлшара анда сөйледи:
– Кәп алдама, кет деди,
Қай инсансаң сен деди,
Рәўшаным болғанда,
Анам тири екен деп,
Үстиме мениң зыңбай ма,
Қакшып мени алмай ма,
Мен бир жатқан зарыман,
Шаппай, желмей майрылған,
Рәўшаннан айрылған,
Не қыласаң, шақырма,
Бахты кара боларман, –
Деп жылай берди Гүлшара.

Әне, ендігі гәпти Томаннан ешит. Барлығын кейин қояды, өзи қазған зинданға киреди, Гүлшараға келип:

– Қәне, тур орныннан, мен сени алып шығайын. Бир нәўжуған жас бала, бир қыз бала куұдай сымсып жылайды. Баска қызлар ондай емес, кешеге айтқан сөзин рас болғай деп турман, усы келгендер бос емес, екеўимизге қулай берерме деп турман, неге десен, хан Зәрепше де келип тур. Барлық аты, саўлатлы салтанаты менен, бирақ бери қарарға бети болмай тур-ау деп ойланаман. Қәне, шығып көринис бер, жүр, – деп ертип Гүлшараны алып шықты.

Сол ўақта Томан Гүлшараға:

– Қәне, ул-қызды тапқаның рас па? Рас болса, соннан бир белли хабар айт. Енди қорқла, мине Зәрепше бизди, сизди елден айра салып куўған, енди аяма, айт кеўлиндеги барлықты, жәрия-талан болсын, – деди.

Томан аркасын биреў сүйеп турғандай жүдә мәрт-мәрдана болып тур. Әне, Гүлшара ерип Томанға жылып шықты, сөйтип турып Томан бетке қарап, сораған сөзине қарап, қәне, не деп жуўап қайтарып тур:

– Бисмилла деп айтайын,
Ол үйимде қыз едим,
Атамның жалғыз назы едим,
Жатыр едим уйқыда,

Сол ақшамы түс көрдим,
Үшеу екен еренлер,
Шөлде гезип жүргенлер,
Ал мынаны балам деп,

тапканы ул-кызы екен, өне келди елине, токкыз күндесті көрмеге, тамашагөй болсаң қалмайсаң, намаз жума күніне таң азан болғаннан пештак бетке келсең, көп тамашаны көресең, деп жар салдырды қалаға. Өне, бұны токкыз қатын ешитіп, мәстанға жетіп келеді, қутылмақтың өмеліне кіреді. Ис өтіп кетті, не пайда? Жәллат жетіп келеді, хан әмири, жүр, деди, алдына салып айтады, тәнде жанды қыйнады, Гүлшара отырған жерге алып келген қусайды. Урлық еткен кісидей жер шуқылап қалады. Және кетті жәллаттар, айдап қайтты апанды, алып келген ұағында көзі түсті балаға. Шәрияр да қарады, баяғы аппақ апасын анық султан таныды, мәстан атлы апаға жер зими-стан, әжел жайы көрінді, токкыз бірдей қатынға патша:

— Кәне, сизлер тапқан екі харам болды ма, адам болды ма? Тезден хабар бер, айтар сөзі бар ма, не қылсаң өзің бил, — деди. — Өне, еркін Гүлшарада, — деди.

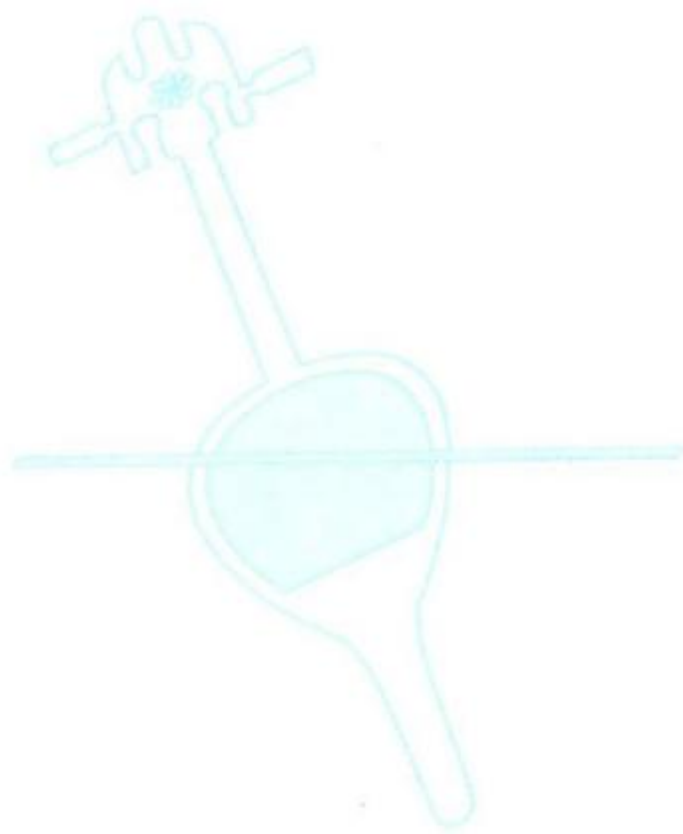
Анда Әнжим:

— Буларды дарға аспа, атпа, ата-анамның иши сууысын, буларға токкыз қысыр жылқы болсын. Қыл арқан келтір, белинен, мойнынан беккем байлайсаң, токкыз атлы қош жигит алсын таяқ қол-на, қысырды салып алдына, жиберсин өз басына.

Патша тұрып қазы-қаланға:

— Кәне, бұған қандай жаза лазым, бұ йерден кетіп, міне, жалғыз баламды барса келмесеке сазауар еткен, кәне, бұған айт, — деди.

Анда устаға зыйық соқтырды, жар салған көшеге сол зыйықты көмдірді, хан әмири мынау дел, сол зыйыққа отырғызды токкыз бірдей бийбақты, қысыраққа байлатты, ишиннен лебдеу шықсын деп, желмаяға миндирип қатынларды қуұдырды. Өне, булар өткен соң, ендігі гәпті Шәриярдан ешит. Анасын баққаны үшін Шәсууар минген алтын тах құлты болсын сизге деп, инам еттім сизге дел, Томанды хан көтерді, хан Зәрепше журтында, өне, өзі болады. Гүлшараны көп міне зарлық пенен Зәрепшеге қосады. Дәнебайды алдырып ел абайы қойдырды, неше жыл өтті арадан, алла берди абырай, өне, жетті муратқа, ешитетуғын кулаққа, өне, Шәрияр сап болды.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

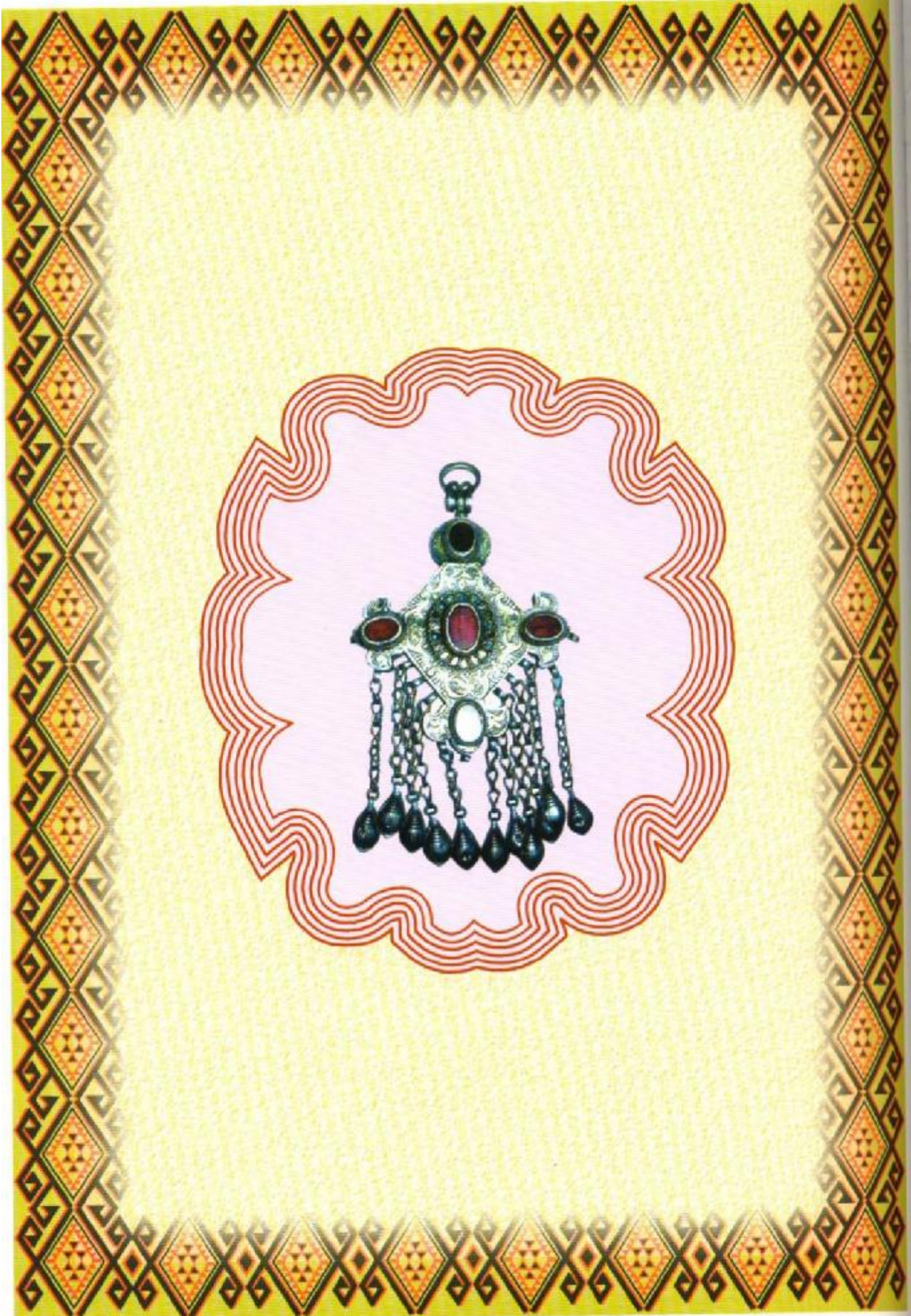
12-ТОМ

ЕДИГЕ

Жумабай жырау Базаров
варианты

Жазып алған: Әбдирейим Султанов
(1986–1987-жыллар)

Әйем өткен заманда, сол заманның кәдим шағында, Ойыл менен Қыйылда, Қарғалы-Елек бойында, Едил менен Жайықта Шыңғыз дейін хан өткен. Шыңғыз дейін патшадан Тоқтауылдай ұл өткен. Тоқтауылдың перзенти Тоқтамыстай хан өткен. Заманында Тоқтамыс бийперзент болып ол кешкен. Оның қарамағында Қубырылы деген қала еді. Едилдің бойын ұстаған, неше мың сан ноғайлы әне сол жерде халық болған. Сан мың үйлі ноғайлы, патшалыққа ылайық хызметкери болмай ма? Оң жағында отырған оны «мәхрем» деседі, шеп жағында отырған оны «жәллат» деседі, алтмыш еккі хәмелдар, отыз еккі мәхирдар, ханның нанын жегендер, ханның тонын кийгендер, хан хәмелін билгендер, отыз екі мәхирдар, алпыс екі сәрдар, жұрт ийесі және бар, атын айтып қарасан, еден шыққан бийлер бар.

Хан хызметін бежерген,
Хан атасы жолында,
Жаны-бауырын ол берген,
Әуелгі бий Байназар,
Бий баласы еместі,
Бірақ хан хызметінде болады,
Батыр екен ғой енеғар,
Өтирікті айтса да,
Ырас қылып сөйлеген,
Кенегес ұлы Кенжембай,

Ағай бий хәм Тағай бий,
Кенегесте Керім бий,
Өрмеуітте Өрім бий,
Хожаназар, Қосназар,
Дийұанбегі Есназар,
Ағай менен Тағай бар,
Кенегес ұлы Кенжембай,
Үшеуінің аұзы бір,
Хан кете алмас солардан,
Айтқан сөзі пәтекке...

Әне, соннан кейін заманында бір мәжилис болды. Сол мәжилистің ишінде Кенжембайға сөз берілді.

- Саудагер неге келмейді? Оны хан сорап атыр.
- Заманында мүликтің, адамның қәлири болмай атыр, – деп жууап берді.
- Хә, ө неге? – деді хан.
- Оны айтсам, дәрұазаның екі қапысын бекит, арқа, қубла ашық болсын, – деді.
- Әне қарұансарай, қайда барсын, соған келмей ме, тақсыр? – деді.

Сол уақытында патшаға инамлы ақыл бермеді. Болмаса атасынан қалған мүлік еді. Дәрұаза да төрт еді. Төртеуін де беклеген Ағай, Тағай қул еді. Түп дәрегін Кенжембай деп атайтуғын еді.

Ойыл менен Қыйылдан, Қарғалы-Елек бойынан Қубырылы деген қаланың Едил, Жайық бойынан екі тәрәп халқының ордасына қол салып, Кенжембай ұзақ сөз салып, ол қолынан келмеді.

Енді гәптің мәнісін Кенжембай ұшын еситін. Кенжембай арза қылды Тоқтамыстай патшаға. Тоқтамысты көтеріп өсирген, еңбеклетіп жүргізген қул атасы бар еді. Оның атыны Туманхожа дер еді. Сол Туманхожа бәрқа ханның қолында, оңы менен солында айтқаны айтқан болады, дегені деген болады. Ағай менен Тағай бий соны жаман қызғанып, Кенжембайды шақырып ақылдасып алады. Сол адамды жоқ қылуға соған шәрият табады. Не қыламыз, деп ойласты. Кенжембайдың сөзі еді:

– Әй заңғардың туған баласы,
Аұзың менен нан жесең,
Билмейсең бе буларды,
Туман атлы хожаның,
Ұлы-қызы жоқ еді,
Ұлсыз-қызсыз бендени,

Хан хызметінде болса,
Ақыры қәреп дер еді.
Хан алдына бармаға,
Айтар арзынды айтпаға,
Қәне қайсың жүреклі,
Соған жазып берейін.

Сол уақытлары Ағай бий:

- Бизің қолдан келеді, – деді.
- Әне Тағай тырысты.
- Алағайым сөзінді неге айтаман дейсең? – депті.
- Хә, ө неге? – дегенде:

– Хау, оның атасы,
Әуәеле Алтын хан болса,
Сан мың үйлі халық қылса,
Бөденетай, Бурқұлтай,

Атасы оның ол болса,
Майқы мениң атамды,
Майқы бийден туғанман,
Хан алдына бармаға,

Ханға хызмет қылмаға,
 Бизлерге берген жууапты.
 Бер жууапты өзиме,
 Ханға арыз етемен,
 Өткен менен кеткенди,
 Хан алдында айтпасам,
 Дәртке толып кетемен.
 Бермаған кел Кенжембай,
 Саған айтар сөзім бирталай.
 Артымда хошлап турмасан
 «Сөзи макул» демесен,
 Хан алдына барған соң,
 Сыпыра өлмек кыйын болар,
 Шуғыллық сөздің мәнісин
 Адам еситпеген бүйерде,
 Қәне үйрет бизлерге.
 Сол уақытында Кенжембай:
 – Хәй, Ағай бий тууысқансан,
 Тағай бий, бермаған жакын кел, – деди.
 – Ханның тенгесин жыйнаған,
 Хан тенгесин шығарған,
 Ханға сөзин өткерген,
 Хан бийлигин жеткерген,
 Хан хәмелдарысан ғой сен.
 Хан алдына бармаға,
 Ханға хызмет қылмаға,
 Сөз мәнісин айтпаға,
 Хан алдында турмаға,
 Хеш қолымнан келмейди,
 Хан хызмети писентли,
 «Қуп» демек әрептің тили,
 Хан хызмети сол еди,
 Неге хызмет қылмадың?
 Хан алдына бармаға,
 Шыдамай тур ма ол жүзин?
 Хан алдында мын сан халық,
 Сен қусаған адамды,
 Хан тыңламай тұрған жок.
 Мине сөзди өткерсен,
 Мәнісин сөздің жеткерсең,
 Халық алдында сөйлерге,
 Болағойса ол тилин,
 Картайғам жок шырағым,
 Тарғыл ашпаса ол үним.

Ағай менен Тағай бий,
 Кенжембайды шақырып,
 Мәсләхәтти курады,
 Мәсләхәттің ишинде,
 Аланғасар Байназар,
 Кенегесте Керим бий,
 Өрмеүйте Өрим бий,
 Хожаназар, Қосназар,
 Дийуанбеги Есназар,
 Кенегес улы Кенжембай,
 Ағай менен Тағай бар,
 Журт ийеси және бар,

Мәсләхәтке келеди.
 Мәсләхәттың ишинде,
 Кенжембайға буйырды,
 Хан алдына Кенжембай,
 Өтирик сөйлеп келеди,
 Бирақ хакыйкатына карасаң,
 Тап анық сөздің өзи еди,
 Хан хызметиндеги ақылғөйи,
 Мәхреми Туманхожа атлы бендеди,
 Улсыз, кызсыз бенде еди,
 Тап усыны жаманлап,
 Елден көширип жиберип,
 Буны айтқан хаслы жаман кул еди,
 Хан хызметинде болмаған,
 Ағай, Тағай дер еди.
 Әне, ханның алдына,
 Хан атасы кулғәрланды,
 Жаманлап биреу келеди,
 Ол келген адамның атын сораса,
 Кенжембай Кенегес улы дер еди,
 Ханға арыз етпеге әне сол келеди:
 – Таксыр ханым, дат, – деди.
 – Арзын болса айт, – деди.
 Алпыс еки хәмелдар,
 Отыз еки мөхирдар,
 Сәрдары, беги тағы бар,
 Ел жасулкени және бар,
 Ен аяғын сорасаң,
 Найып пенен бий де бар,
 Хәммеси болды мәдеткар,
 Шақырып алған күни бар,
 Сол отырған бенденин,
 Айтатуғын арзы бар,
 Мойнында көп қаржы бар,
 Солай қылып айтың деп,
 Жиберген көп адам бар,
 Хәммеси ханға хәмелдар,
 Соннан бәри хабардар,
 Хан алдына келеди,
 Әне гәптің мәніси,
 Ханға мәлим етпеге,
 Ийек қағып сөйледі,
 Енди мәлим болады,
 Хан алдында тұрғанлар,
 Ханға хызмет қалғанлар:
 – Бир ауыз сөзім бар деди,
 Хан хызметин қылмаға,
 Қызыл теңге алмаға,
 Халал мәнетим бар, – деди.
 – Неге ханның алдында,
 Сөйлемейсең бәшшеғар,
 Сөйлесең-о енеғар!
 Кенжембайды түртеди.

Сол уақлары Кенжембай,
 Мына сөзди айтады:
 – Таксыр ханым, дат, – деди,

Бул гәптин мәнисин,
 Түсинермекен халык, — деди,
 Бул гәптин мәнисин,
 Арыз айтпаға келгенге,
 Улыкһат сораған қусайды-аў.
 Хан қабағын көтерсе,
 Оң жағындағы мәхреми,
 Басын ийзеп жиберсе,
 Қәне айтың, деген усайды,
 Сол ўақлары Кенжембай,
 Бәшшеғардың туўғаны,
 Алпыс кәтире көзде яш,
 Бағрым билсән қарадаш,
 Ирехимсиз енеғар,
 Туман атлы хожаны,
 Хан сыпайысы сол еди,
 Бурын көтерип өсирген,
 Патшаны ол жасынан,
 Қул атасы деп еди.
 Өне сонын үстинен,
 Бир-еки аўыз сөйледі:
 — Таксыр ханым, арзым бар,
 Хабарың жоқ көп сөзден.
 — Айт шырағым, — деп еди,
 Сол ўақлары Кенжембай:
 — Өй, хан ата, хан ата,
 Айтайын сөзди, жан ата,
 Хызметкерин қулынман,
 Хызметинде болурман,
 Улы-кызы жоқ бенде,
 Ханға хызмет етпеге,
 Түп аржағы жоқ еди,
 О неге себеп дегенде,
 Улсыз, кызсыз бендени,
 Хан хызметине алмақлық,
 Ұажип емес деп еди,
 Өне, дүнядан бийперзент,
 Өтиўине себеп сол еди.
 Айтқан сөзди алмадын,
 Ақылға қулақ салмадын,
 Қул есабында көрдің бе,
 Ақсүйек едик ғой биз, — деди,
 Патшалықтың қолында,
 Бес жыл болса бир бенде,
 Әгер болса ул-кызсыз
 Ақыры кәреп дер еди.
 Сен қудайдан сорасан,
 Әўлийеге түнесен,
 Қудайдың берер көркине,
 Мениң хешбир шарам жоқ,
 Мине усы сөзимнин,
 Түсиндің бе мәнисине?
 Енди айтайын биреўди,
 Түсинбейсен ғо сөзиме,
 Ақыбетин ойланып,
 Айтайын ба өзине,
 Жыйғаны менен көргени,

Мәкириў екен өзине,
 Неге, таксыр, айтпайын,
 Хадал менен харамды,
 Билдирейин өзине,
 Усы Туман хожанды,
 Ақүйли қылып, шығарып,
 Жиберсең елден кабартып,
 Мине сөздің мәниси.
 Қудай берсе сенлерге,
 Табарсан ул-кыз бозартып,
 Ул менен қызды көрмеге,
 Хәўес емессең бе бизлерге,
 Жана жақын келди деп,
 Тилек етпе биреўге,
 Мине усы гәптин мәниси.
 Туман атлы хожанды,
 Ертерек шығар көз бенен,
 Баян әйле сөз бенен,
 Хаслы занғардың қул екен,
 Келип турған дәўлетине,
 Қасты-қыян зар екен,
 Түсиндің бе сөзиме?
 Инандың ба өзиме?
 Сол адамды жоқ қылып,
 Шығармасаң дүзлерге,
 Мынау турған қаланыз,
 Улы-кызлы баланыз,
 Көз алдында шуўласып,
 Шуўласқанын көрерсиз,
 Ел халқымның ишинде,
 Әдил патша деп едим,
 Әдиллиги сизлерге,
 Салсан қулақ бул сөзге
 Өне бүгиннен баслап,
 Жоқ қыл ханым бизлерге.
 Арзымды айттым тыңласаң,
 Яки тыңламай қалсаң,
 Өне, ханым, өзін бил.

Сол ўақлары Байназар,
 Батыр еди ғо гәллеғар,
 Шақыртып бийин алады,
 Хан алдында отырып,
 Хәммеге мақул болады,
 Хәмелдардың барлығы,
 Мөхирдардың барлығы,
 Усыған ықлас бердим деп,
 Барлығы бармақ басады.

Туман атлы хожаны,
 Хан атасы болса да,
 «Ақүйли» қылып шығарды,
 Есигиниң алдына,
 Хан хызметин бежерген,
 Хәмелдардың барлығы,
 Соппас кийип барады,

Малын, мүлкін хатлады,
 Хәүли менен хәремин,
 Куда берген дүньясын,
 Жыйнаган менен тергенин,
 Патшалыққа алады.
 Әне, усынан кейин,
 Туманхожаны шақырып,
 Хан хәмирин айтады,
 Туманхожа сол ўақлары,
 Астындағы ләбин бир тислеп,
 Көзинен жасы ағады.
 Әне, бир гәп айтаман,
 Ол заманның бендеси,
 Басында болса дәүлети,
 Катынына шоры улар еди,
 Казан-табак услаўға,
 Ўақтында нәхәр писирип,
 Халыққа хызмет етиўге,
 Сол шорыны қалдырмай,
 Нар түйеге жүк артты,
 Аўмасын деп бек тартты,
 Алды бийик, арты жар,
 Сүрниги түссе хак жаббар,
 Дизин бүгип жығылса,

Яр болғай ата-бабалар,
 Бийперзентпен дүньяда,
 Малы-мүликтен айырылып,
 Баратырман бийпәрўа,
 Алдымдағы болажақ,
 Хак жаратқан жан алла,
 Исимди өзиң оңла,
 Нар түйениң үстінде,
 Қан йығлады Туманхожа.
 Ойыл менен Қыйылдан,
 Қарғалы, Елек бойынан,
 Едил, Жайық халқынан,
 Қумкенттиң бәлент таўынан,
 Кубырылы деген қаладан,
 Айра түсти шул заман.
 Азғантай емес, көп жүрди,
 Нешише майдан жол көрди,
 Гәхи қонды, гә түсленди,
 Енди жапа-жәбирин,
 Бендеге етер сабырын,
 Яки жақсы, я жаман,
 Оны алла биледи,
 Әне гәп усы жерде тура береди.

* * *

Ендиги гәпти Токтаўыл улы Токтамыс, Шынғыздан арғы жеринде Кубырылы атлы әулийе, түп бабасын көргенде, олардан мың жыл арыда өтип кеткен Кубырды, сол Кубырдың ўақтында үлкен бир шайық бар еди, шын әулийе сол еди. Сол мың жылдан бери жақында және келип дүньяға, арқалы адам болмаса, көринбейди басқаға, сол бенденин атыны Баба Түкли Шашлы Әзиз дер еди, билмегенге бир бенде, билген анық бендеге, шын үәлийдинң өзи еди. Алтынхан патшадан қалған гәўхардан қыр-әтирапын ораған, алтын менен шайдырған бир хәўизи бар еди, «бабамнан қалған нуска» деп, хәр намаз жума күни, әне Шынғыз усында дем алар еди. Сол хәўиздинң ени қырық гез, түби қырық гез, иши суўға толы еди. Сол хәўизге зияратқа Пәренги патшаның үш қызы келер еди. Сол хәўызға зияратқа үш қыз хәр айдың ишинде үш мәртебе келеди. Суўына шомылып, жүдә пәк болып кетеди. Соның келгенлигин және пери екенлигин Баба Түкли Шашлы Әзиз биледи. Бир күни китап ашып отырса, бир алымның жазғанын баба оқып көреді. Онда «Бул дүньяға келген бенде, өзи болса егер еркек, мойнына неке түспесе, бир мәртебе үйленбесе, егер өзи әлеғойса, соған намаз жоқ» деп жазылған екен. Сол хабарды еситип Баба гәмигүн болды. Не қыларын билемеди. Бир күнлерден бир күни отырған жайында үш пери кептер, әне, ойынға келди. Үшеўинин пери екенин баба билди. Буларды баба аңлай берди. Намаз жума күни еди. Кептер липасын шешип үш пери зияратқа келип еди. Үшеўи де суўға шомылып отыр еди. Буны баба көреді. Кептер липасын урлап алған секили қадди-бойын жасырып, липасын қолына алып, кейин бәсип отырды. Қызлар жүдә мәс болды. Үшеўи де шомылды. Енди шығайын десе, липасларын таптады. Бир-бирине қарасып, ымлаў менен сарасып, липасымыз бизиң жоқ-ғо деп, кенес салды үшеўи. Ең үлкени былай деди:

— Адамзаттан бөтеннин,
 Бизге көзи түспейди,
 Шын үәлийулла болмаса,
 Хабарлас сол адамға,
 Кеўлинде қандай мүдләха бар,
 Мүдләхасын сорап ал,
 Сол сөзине ылайық,
 Биз жуўабын беремиз,
 Сөзимди басып аяққа,
 Салма жара жүзиме,
 Инан бирақ сөзиме,

Үшеўимиз де туўысқан,
 Бир анадан туўылған,
 Бир анадан туўғанбыз,
 Хан сүйеги болғанбыз,
 Ләбиз бенен ықырар,
 Тилегинде туўғанбыз.
 Сол ўақытлары ортаншы,
 Ушып турып орнынан,
 Суўдан басын шығарып:
 — Әй, адам инсанияты,
 Липамызды бер, — деди.

Онда саза болмалы,
 Және турып бақырды,
 Онда да саза болмады,
 Және турып бақырды.
 Үшінши ирет дауыслап,
 Айтқан уақта бир бөнде,
 Ырғып турды орнынан.
 – Берилмейди липаң, – деп,
 Қайырды жууап өзіне.
 – Берің липамызды, – деп,
 Қол қаусырды сөйерде.
 – Жок, мен бермеспен, – деди.
 – Әй, адам инсаният,
 Ө неге? – деди.
 Анда баба сөйледі:
 – Мойнымда неке жок еди,

Бийнеке кетип бараман,
 Берер едим липанды,
 Биринди хаяллықка берсең.
 – Анда ойласық бар, – деди,
 Көрінбей турып перилер,
 Үшеуи ойласыққа киреди,
 Көп алысқа созбады,
 Сөзди бәржайі келтирди,
 Екеуінде неке бар,
 Ең кишкенесинде жок еди,
 Сонын басы бос еди.
 Соған тәуилим береді,
 Сизди усыған инам етип,
 Беремиз деп апасы,
 Оны макул көреді,
 Өзи де макул көреді.

– Хаяллығымның мәніси не? – деп апасынан сорап көреді.

Сонда апасы сөйледі:

– Төрт ауыз сөзім бар, – деди. – Бузағойсаң сол шәртти, Сиз оған, ол Сизге харам, – деди. – Бир биреуді көрмеклик жок, – деди. – Қәне усыған шәрт койып, хақ кеулинді бер, – деди.

Сол уақлары қайталдан:

Бизлерде бир шәрт бар, бирақ липамызды бере бер, сол төрт шәртти питкере алмайсыз ғой Сиз, – деди. – Егер питкереғойсаңыз, неке хақкын биз, – деди.

Сол уақлары Баба Түкли Шашлы Әзиз орнынан ырғып турып:

– Сөзиниз кабыл, қәне айтың шәртинди, – деди.

Сол уақытлары қыз шақырды апасын. Фула менен төбесин жасырып келди:

– Қәне, хызмет байысы?

Баба шунда сөйледі:

– Не шәртиниз бар? – деди.

Анда турып үлкен апасы қыздын өзіне ым шекти.

– Айтшы, қәнекей, шәртинди, – деди баба.

Сонда шәртин әйледі:

– Минне бүгін қосыламыз,

Хақ миясар әйлесе,

Қосылып бирге жатамыз,

Қолтығыма қол салмайсаң,

Биринши шәртим бул, деди.

Екинши шәртим –

Жүрип баратырғанда,

Өкшеме карамайсан.

Үшінши шәртим –

Намазшам күни гусылдан шығаман,

Үстиме кирип келмейсен.

Төртинши шәртим –

Я пийшемби я жума,

Сәрсембинің соңында,

Басымды жууып отырсам,

Сығалап және сыртымнан,

Көз салмайсаң артымнан,

Тәхи қыяметлик некем сол,

Питкерерсиз бе Сиз, – деди.

Анда баба сөйледі:

– Қуда қалесе питер, – деп,

Баба басын ийзеді,

Хақ некеси шул еди.

Әне, баба үшеуинин де,

Липасын береді,

Ең генжесин хаяллықка,

Баба ертіп кетеді,

Ол әулийениң ишинде,

Болып атқан жерине,

Баба ертіп келеді.

Хауызде неке болды-ғо, ендиги некеси ықрар-ләбіз хақыйқат тәни болды. Әне, Баба қосылып дәуран сүре береді. Арадан жүдә көп уақ өтті, бирнеше жыллар толып питти, алты айлық хәмиле бойына пайда болып питти, Баба хәддинен асып кетти. «Усының не қараматы бар еди» деп, ярым ақшам өткен соң қолтығына қол салды. Кептер липасы бар екен. Қолтығына бәнт етип, өзи сақлап жүр екен. Муны көреді бабамыз. Енди екинши шәрти. Баба «О неге, карамайсаң артымнан деп, мұстахкемлеп сөз етті, карағанда неси бар?» деп Баба артынан көз салды кирип-шығып жүргенде, үш

бармағы бар екен, өкшеси жок екен. Жаланаш кетип баратырғанын көреді. Өне, Баба еки шәртти усы жерде бузып келеди. Үшинши шәрттиң үстине, ғұсылдан шығар күнинде, тап үстине киреди. Бурыннан аңлып жүр еди. Мыс ләгенге ишек карнын салып жууып отыр еди. Сонда да көзин алартпай, жаман көз бенен карамай, сыпайы сөзин айтады, Баба жүдә хайран қалады. Көрмеген киси болады. Төртинши шәрттиң үстінде, шәршембинин кешинде, тап үстине киреди, сол кирип келген уақытта көзи түскен секилли басын колына алып, жууып отырғанын көреді. Әлдиндеги тарағын, дизесинин үстине қойып, Бабаға ым қағады, «Шығып турын» деген қусады, басын қойып орнына, тарағын салып қойнына, есиктиң оң жағында турып, Бабаға карап сөйледі:

— Хәм пирымсен, устасан, қыметли жолдассан, буздын неке хақынды, ағзыннан шыққан шәртинди, енди бизге Сен жоқсан, өне Сизге биз жоқтыз, хош алияр бул күним, бирак мынау бойымда атты айлық хәмиле бар, бир перзенттиң бар еди. Қумкенттиң кара алдында, Кубакәлдин шөлинде, Босағалы төбеде, жети патша жәм болған, мәжилис қурып отырған. Сол төбенин тусында бийик бир шынар бар шығар, сол шынардын түбинде, екнши айдың күнинде, ай ортадан өткенде перзенттиң келер дүньяға сол ағаштың түбинде, бизге тәнир аманаты. Сизге ауыр болмасын, Сизге ауыр салтанат, биз бузғанымыз жок еди, Сиз буздыңыз төрт шәртнаманы, көрискенше күн жақсы, — деп хош алияр айтысты, шыға берип есиктен, кептер липасын кийди, каракөрим жергеше өзин көргизип ушып, ғайып болды көзинен. «Не қылдым Алла Сизге?» деп, тәубе қылып жылау менен қала берди изинен.

* * *

Өне ендиги гәпти еситиң. Ақ үйли болып Токтамыс алдынан, улсыз, қызсыз бенденин жыйнағаны менен тергени ақыры талау дер еди, кейини ұайран дер еди. Дүньяға шығып ханымыз, бийперзент болыуының мәниси шул еди.

Шуның сөзин хошлаган,
Аланғасар Байназар,
Батыр еди гәллегар,
Кенегесте Керим бий,
Өрмеуитте Өрим бий,
Хожаназар, Қосназар,
Дийұанбегги Есназар,
Кенегес улы Кенжембай.

Халық ийеси Ағай бий,
Журт ийеси Тағай бий,
Ханның хызметкери,
Оң жағындағы мәхреми,
Туман атлы хожаны
Бир ярым айлық шөллерге,
Шығарып салған қусайды -ау.

* * *

Арадан канша жол жүрди,
Жети патша жәм болған,
Сол төбенин тусына,
Түйелерин шәгирип,
Қоныс басты бу хожа.
Жағарға отын болмады,
Бирак түйеде сууы бар еди,
Казан-табак, мал-мүлик,
Бәри де сыяр еди,
Сол уақытта,
Туманхожаның шорысы,
Қолына қапты алады,
Түбиршик тезек термеге,
Шынар бетти жағалап,
Гә еңкейип, гә жүрип,
Шынарға жақын барады,
Дөгерегине карады.
Шырқыраған бир дауыс,
Минәжат еткен Аллаға,
Тал-тал болып келип тур,
Тыңласаңыз кулакка.
— Бул не әндийше екен? — деп,
Төрт тәрепке карады,

Көринип турған жанлар жок,
Бирак зибан шығады.
Гә отырды, гә турды,
Шорыға қыял келеди,
Сол шынардын түбинде,
Толғатып шырлап отқан нашарға,
Шорының көзи түседі.
Барайын десе болмады,
Бармайын десе тақат жок,
Өтирик пе, ырас па,
Көзин ашып каралы,
Аяғын басып аңлады,
Қулағын салып тыңлады.
Жақынласып караса,
Шырқыраған бир зибан,
Тал-тал келди кулакка,
Шорының жарылып кетти жүреги,
Табылғаннан соң кереги,
Қалты алып колына,
Тура шығып жууырды,
Шырқыраған дауыстың,
Шығып атқан жағына,
Бул бараман дегенше,

Жас босанған ол нашар,
 Ийт көйлегин кийдирип,
 Жана болған ұақтында,
 Жетип барды-ғо бәшшеғар.
 – Ары кет, – деп ол айтты,
 – Кетпеймен, – деп бул айтты,
 Көп тартысып еккиси,
 Күн айтқанды қылмады,
 Хаслы жаман болса да,
 Жетип барды қасына.
 Сол ұақлары анасы,
 Ушып шығып шынарға,
 «Услама» деп жылады:
 – Алма мениң баламды,
 Жакпа кеуилханамды,
 Мендей нашар басыннан,
 Мың мәртебе айлансын,
 Садаған кеттим апа, деп,
 Натууа болды, балам, деп,
 Шырқырай берди анасы,
 Жылай берди кәбасы.
 Тыңламады шорысы,
 Шырқырап атқан баланы,
 Фабыр-ғубыр кушақлап,
 Танлайы кеуип кетер деп,
 Емшегин салды аузына.
 – Емшегинди тарт, – деди,
 Хаслың жаман күн, – деди.
 Ақылы зәрре кемис болады,
 Күннің сүтин емген соң,
 Хаслың шоры сен, – деди,
 Сен хәддинди бил, – деди,
 Емизегөрме баламды,
 Мийрими кем болар, – деп,
 Емизе алмадым өзим, – деп,
 Көп шырлады анасы.
 Торға түскен кийиктей,
 Қолға түсти баласы,
 Үстиндеги липасын,
 Жыртып алып бул шоры,
 Сол баланың сыртынан,
 Мәккем кундақ қылады,
 Қапқа салған тезегин,
 Арқасына салады,
 Қолына алып баланы,

Өне, усы жерде Туманхожа арадан үш ай он күн өткенше қоныс басты. Үш ай он күн өткен соң үйди жығып, нар түйеге жүк артып, малы-мүлкін айдатып, Нуранын кара қумына, Қумкенттин бәлент тауына, Едилдің қырра бойына күний-түнин бир етип, көшип келди Туманхожа «ақүйли» қылған жайына.

Ели-халкын жыйдырды,
 Мал хасылын сойдырды,
 Төрткүллеп ошак ойдырды,
 Қулақлы қазан миндирди,
 Еринбей халқым жесин деп,
 Пәтия-дууа берсин деп,
 Азан айтып, тәдбир түсирип,

Қулақ аспай көп сөзге,
 Өне, үйине карап оралды.
 Қызара бөртип қап-кара,
 Кара шорпа тер болып,
 Соқтадай улы қолында,
 Жетип те келди кара күн,
 Туманхожаның алдына.
 – Ғе, бу не хабар, бул? – деди.
 – Елтиннин ұақты болмаған күнинде,
 Үстим кирлеп кетти деп,
 Жақынлық еткен күнинде,
 Бойымда хәмиле бар еди,
 Хабарың оннан жоқ еди,
 Ишимнен толғақ алған соң,
 Батылым барып айталмай,
 Шығып кеткен шоры едим,
 Қудай берип бахтыма,
 Тап усы жерге келгенде,
 Шырқыраған нәресте,
 Етегимнен өнгенде,
 Жарылқаушы Хак жаббар,
 Тилегимди бергенде,
 Тилегин қабыл, хожажан,
 Малы-мүлкін, бағы-хәрем,
 Үй-үскене, ел-халкын,
 Қайтып барсаң Сизики,
 Мине шорың әкелип тур,
 Қутлы болсын Сенлерге,
 Алғысынды айт бизлерге,
 Алып келдим алдына,
 Мал-мүликтің ийесин.
 Үш ай демди алайық,
 Табылғанды шөплейик,
 Белди беккем бууайық,
 Жақсылық жолын кууайық,
 Соннан соң үйди жығып,
 Едил менен Жайыққа,
 Бурынғы гөне журтыма,
 Тоқтамыстың алдына,
 Сан мың үйли ноғайлы,
 Өне, көшип барайық, – деп,
 Шоры ақыл берди бүйерде.
 Туманхожа бул шорының сөзин,
 Намакул көрмеді өзін.

Баламның исмин койсын, деп,
 Жарылқаушы Аллам деп,
 Түгиним тууры шығар деп,
 Кейнимде нуска қалар деп,
 Тилегимди Алла берер деп,
 Жылап едим-ғо Қудаға,
 Мине халқым келинлер,

Туу бийелер сойындар,
Гөшин жеп, шорпасына тойындар,
Мына баланы қолға алып,
Мусылман уәлаяты бойынша,
Жақсыдан атын қойындар деп,
Туманхожа көптен тилеп,

Бұл Туманхожа усыерден көшкеннен соң еки күнге жетип жетпей Токтамыс хан қызлы болды. Атын Қәникей қойды. Және бир-еки жыл жетпей турғанында уллы да болатуғын едің ғой деген ханның өкпесин керип жиберди. Сол заматы елшиден Токтамыс хабар жиберди. «Туманхожа кесин» деп, «Көшип келиуине неден себеп?» деп.

Қара бойы хат келди,
Патшалықтан ат келди,
Хан шақыртты деген соң,
Хәдидің бар ма турыуға,
Тақат жаны қалмады,
Үлкен елтисиниң қолына,
Қундақлатып сол баланы береди,
Кемпирлердің алдына өзи түседі,
Бурынғы көрген есигі,
Асықпайын, албырамай керип,
Кирип келе береди.
Алпыс еки хәмелдар,
Отыз еки мөхирдар,
Ханның нанын жегенлер,
Қазы орда қәлендар,
Хан орнында турғанлар,
Хан шақыртты деген соң,
Омардай қәлем қойғанлар,
Отырған екен барлығы.
Кирип барып Туманхожа,

Әне, сол уәқлары Туманхожа, көзінде алпыс кәтире яшы, Токтамысқа қарап, хәр жерден тымсаллап, гүнасынан пәк болғанын Токтамысқа баян қылды:

— Хей, шырағым, хан ийеси,
Бендениң Алладан көпти дәмеси,
Дүнья-мүлкиңниң егеси,
Сенлер жоқ деп жылаттың,
Алла бар деп қууантты,
Әкеліп турман алдына,
Дүнья-мүлкиңниң ийесин,
Қушақлап турман нәзинде,
Жалған болса минекей.
Емизіп турған жеринен,
Қағып алып әлинен,
Токтамысқа усынды,
Елтини ортаға шақырып,
— Кәне қундағын шеш, — деди.
Бұл кимге усайды екен,
Уәлий адам билер деп,
Тырдай жалаңаш етти де,
Төсек таслап астына,

Анда патша сөйледи:

— Жасы қайтқан қартқа өтирик айтпақлық миясар емес-ғо, — деди.

Жаксы халын сорап,
Отыр еди қууыңлап.
Келгенлигин еситип,
Баяғы қууың Кенжембай,
Жетип барып патшаға,
Келгенлигин билдирди.

Хақ сәлемин береди,
Сонша отырған әлеумет,
Индемеди-ғо биреуі,
Изирегинен кирип келген,
Елтини де көреді,
Елтиниң қолында,
Шырқыраған нәресте,
Алмасаң муның сәлемин,
Елге ауыр түсер деп,
Хан орнынан қозғалып,
Сәлемин алған секилли.
— Хәй, хан атасы!
Елге келиуе кимнен улықсат,
Алдың кимнен марапат,
Ханның алды датқа жай,
Сөйлесиуе кең сарай,
Мойнында гүнаң турып,
Хан алдына келмеклик,
Ауыр емес пе, бұл қалай?

Атып урды ортаға.
Шырқырап атқан жерине,
Тахтан түсип Токтамыс,
Жетип барды қасына,
Баланы алып қолына,
— Көрдинлер ме, жанлар? — деп,
Таныйсызлар ма, буны? — деп,
Отырған халыққа көрсетти,
Мәниссиз сөз көп кетти,
Басын көтерип бир бенде,
«Таныйман» деп уәде етпеди.
Сол уәқтында Токтамыс,
Туманхожаға қарап:
— Исмин ким қойдыңыз, — деди.
— Хан шырағым, әмирим,
Музаппар, — деди,
Сиз атын қойып берер деп,
Нийет етип отырман, — деди.

– Әй, шырағым Токтамыс,
Адасағәрме жолыңнан,
Жаңылып жүрме ақыдан,
Бир үйир жылқы тап, деди,
Астына торы миндирип,
Едиге атлы жалғызды,
Жылқыман кыл да қоя бер,
Ким күшин сынап атыр онын,

Сонда көлдің ишинде,
Ол заманында тоғыз жылқы, бир айғыр,
Бир үйирдің есабы,
Ағай, Тағайға тапсырып,
Едигени сол көлге ысырып сал, – деди.
Едиге мунайын ерип кетти,
Сол жылқынын кейнине.

Едиге елден кеткен соң, арадан үш ай өткен соң Ноғайлы журты бузылды. Бир ауылды бир ауыл басып талайтуғын болды. Берекети кетти ноғайдың, әруағы ушып ноғайдың, биймезгіл отқан уақытта, ауылға жау келди деп, шуу ете қалды көп ноғай. Аты шыққан жасүлкен, жасүлкеннің үйине онлаған қатын жыйналды. Ишинде екеуі бууаз қусайды, тап сол күни толғақ пайда болды. Сабан төсеп он жаққа, қатындарды шығарды сол жаққа. О заманда үйде есик болмайды. «Жау келеди» деп тастай қараңғы қылады. Екеуі де босанған қусайды, киндиклерин кеседи. Қундақты беккем орады, екеуін де жабыулап бир төсекке салады. Азанда таң атты. Баллардың киндик мамасы шетинен шешип қарады. Биреуі ул, биреуі қыз қусайды. Қыз баланы узатса, тууған қатындар алмайды. «Улды мен туудым, қыз тууғаным жоқпан» деп үлкен дауды салады.

Қазы менен кәлен бар,
Журт сораған патшалар,
Екеуінің паркыны,
Айырып бералмаған қусайды.

Сол уақлары Токтамыс,
Кеуліне қудай салды ма,
Едигежанға бара ғой деп,
Айтып салған усайды.

Еки қатын еки арбада хешқайсысы қызды алмады қолына, хәр арбада үш қатын ортақ болып емизип, жетип барды дауакеш Едигениң алдына. Едиге ашыуланып:

– Бу не дау? – деп сорады.
Бастан-аяқ өткенди,
Мақул қылып айтады.
– Қайсысың ул тууған? – деп бақырады,
– Биз туудық, – деп екеуі де айтады,
Қыздың да атын усласа,
Аузын ашпай қалады.
Едигениң қәхәри келип,
Сол ноғайдың базарынан,
Еки оймақ алады,
Нар қамыстың бөкенегин,
Тәрези қылып соғады,
Әне, және бир оймақ,
Табады бир оймақты тағы,
Сууды еки оймаққа қуяды,
Еки оймақтың кен тары,
Хәммеге мақул болады,
Тәрезиге салып тартқанда,
Еки оймақ теппе тен.
Бир қатынның қолына,
Ақ шүберек байлады,
Бир қатынның қолына,
Қызыл шүберек байлады,
Әмиан бар ортада,
Бир оймаққа толғанша,
Ана қатынды сауады,
Толып турған оймақты,
Мына оймаққа қуяды,
Соған әмиан бир қатын,

Қол оймақты апарып,
Мынаны да сауады,
Толып турған оймақты,
Тәрезидегі оймаққа,
Алып келип қуяды,
Үш адам әмиан,
Едиге турып ортада,
Тәрезини көтер деп,
Әмир қылды сол уақта.
Тәрезиниң бир жағы,
Көтерилмей жерде қалады,
Бир жағы жоқары,
Шығып қанғыды,
Улды тууған қатынды,
Сүгинен айырып алады,
Ул тууған қатынның,
Сүти қойыу, өзи ауыр болады.
Қыз тууған қатынның
Сүти суйық, өзи жеңил болады,
Улды мынау тууды деп,
Қызды мынау тууды деп,
Едиге айырып берип,
Халық алдында төрелиги,
Жүдә әдил болады.
Әне, муннан кейин,
Ханға хабар барады,
Хан патшаның алғаны,
Қағып төсек салғаны,
Едигениң өгей анасы,

Сол ҕақлары иши ғым ете қалады. Токтамыста төрелик жоқ, Едигеге аўып кетеди-аў ел, еле усы ете Едиге хан болмаса болғаны ғо деп, өз ишинен әне қызғаныш пайда болады. Көп ҕақлар өтпей-ақ, көп ноғайдың ишинен және бир ғаўға болады.

Ол ғаўғаның мәниси,
Бир бенде бийперзент еди,
Болармекен перзент деп,
Алған еди биреўди,
Хаялының үстине.
Кудай берди дәл оған,
Арадан бир жыл өткенде
Ай жарылқап, күн туўды,
Ат басындай ул туўды,
Кишкене хаялы отырып,
Апа саған бердим деп,
Үлкенинің етегине салды,
Үлкени алып сақлады,
Ұақты шәндан хош еди,
Үш жасына келгенде,
Тилге зибан бергенде,
Екеўин де теңдей көреди,
Кишкентайына бир күни,
Үлкени азап береди,
Ақыретке шыдамай,
Баласына асылып,
Сен куўбассаң деп,
Бермеймен мен баламды деп,
Үлкен шаўқым болады,
Өлимнен бер жағы болады.
Араға хәким түседи,
Ең соңында болмады,
Катынлардан сорады,
— Қайсысың туўдын? — деп,
Екеўи де «туўдым»нан,
Басканы айтпады,
Үлкени де «Мен туўдым»,
Кишкенеси де «Мен туўдым»,
Дәрдесерге қалады,
Токтамыстың алдына,
Хәким айлап барады,

Әне сонда Едиге,
Катынларға бир карап:
— Қайсысын туўдын? — деди сорап.
Екеўи де «туўдым» деди.
— Үлкенине берип едим, — деди.
Үлкени: — Яқ, өзим туўдым, — деди.
Мыйығын тартып күлди де,
— Хаў бир баланы еки катын туўа ма? — деди.

— Хәр қайсысың биреўден туўғанда,
Бала екеў болмай ма?
Үлкен катын отырып,
Туўғаным усы жалғыз деп,
Айнымады ләбизден,
Қайтады наймыт сөзден.

Усыған мегзес бир сөз деп,
Барлығын баян қылады.
Хан сораса баяғы,
Бир сөзден қайтпай турады,
Қазы орда кәлендер,
Айыра алмады паркыны,
Ақырында болмады,
Едигежанға бар деди.
Жылқы бағып жатырған,
Жылқыманның алдына,
Үй ийеси арба қосып,
Қатын-балларды миндирди,
Алып келди алдына.
Әне, Едиге булардан,
«Жол болсын»ын сорады,
— Жол болса, әлей болсын,
Ассалаўма әлейкүм,
Әдил тыңла төремиз,
Арыз етпеге келгенбиз,
Еки хаял бизики,
Бир некениң үстінде,
Биз кәрўанға кең мен де,
Уллы болған екенбиз,
Үлкени туўды ма,
Кишкенеси туўды ма,
Оны бирақ билмеймиз,
Мине мына екеўи,
Бир баланың үстінде,
Өлгенше таласып,
Мазамды алды ғой Едиге,
Не төрелигиң бар? — деди,
Не ақылың бар? — деди,
Кенесинди бер, — деди,
Адастым мен ақылдан,
Шашып турман жолымнан.

Кәхәри келип Едиге,
Атын шетке байлады,
Кәне қайсысың апан деди,
Еки катынның арасын,
Ашығырақ қояды,
Баланы әпкеп ортаға,

– Кайсысы сениң апан? – деп сорады.
 Екеуи де апам деп бала,
 Биресе буған, биресе оған,
 Қушағын ашып жуўырды,
 Қолтығына киреди,
 Едиге көп ойланып,
 Отырып бир қыялға келди де,
 – Айтқаныма турмадың,
 Дегенимди қылмадың,
 Сенлерге пайлап беремен, – деп,
 Баланы тырдай жалаңаш етип,
 Дәл ортаға турғызды,
 Қылышын қынаптан суўырып,
 Хәр түги тебендей шаншылып,
 Алатуғын шердей шабынып,
 Қабағы қарс жабылып,
 Балаға қарап тәп қойды.
 Үлкен қатын сол ўақта,
 Туўмағанлығын билдирди,

Әне онын мәниси:
 – Пайымды-ақ бөлип береғой,
 Мен ырзаман соған, – деп,
 Кейин бәсип тур еди,
 Туўған қатын шырылдап,
 Бозторғайдай, енеғар,
 – Мени де шаўып жибер, – деп,
 Үстине барып жығылды.
 Әне, туўған менен туўмаған,
 Усыйерден айырып алады,
 Мынаў туўған қатын деп
 Баласын берип қолына,
 Туўмаған қатын шул жерде,
 Таяқ жеди төреден.
 Ол әдиллик емес пе,
 Едиге төрени әдил деп,
 Ат көтерди ноғайға,
 Ели-халықтың барлығы,
 Едиге жаққа аўады.

* * *

Әне, гәп бул жерде тура берсин. Ендиги гәпти Тоқтамыстан еситин. Тоқтамыстың алғаны әне усыны еситип, ханға барып арыз етти: – Тақсыр ханым, дат, – деди. Балаңыз Едигениң өгейлиги бар еди, аты шығып кетти-ғо, Сизин ханлығыңыз қалды буюкта, халық жылқыманға өтип кетти. Тап усы исти қояйық, өкпе-гийне болмасын, хәрким жаман болса оңбасын. Жалғыз синдим бар еди, Едигежанға берейин, баўыр басса бизлерге, ата-анам дей ғойса, етер хызмет бизлерге. Мақул түсти бул гәпи. Тоқтамыстың кәйин атасы Сарыхожа кәмбил пир, соның еки қызы бар еди, үлкенине Тоқтамыстың алғаны Қаракаш айым дер еди, кишкентайының аты Қарашаш айым дер еди, Едиге атлы жалғызға пирден сорап бул қызды, Едигежанға береді, ерекке отаў тигеди.

Әне, Едиге жатарда келип, таң атпастан бурын турып кетер еди, бирақ хәптесине бир мәрте нәхәр етерде Қарашаш айым анасынан нәхәрленип кетер еди. Едигениң алғаны бирақ Едигениң түри-түсиниң қандайын билмейтуғын еди. Бирақ халықтың айтыўы бойынша, иренки сары, қой көзлі, шийриннен шәкер пал сөзлі, оң жүзиниң қалы бар, хан қасынан жайы бар, ханға ылайық дер еди. Тек соны ғана биледи. Сөйтип жүрген күнлери Едигениң мәртебеси асып кеткен усайды, ханға тең жары ақыл-даналығы бар қусайды, әне, өзи туўмаған анасы муны қызғанған қусайды. Хәр жерден адам қарады, пал аштырып сорады, Едигени өлтириўдин исласы қалай болар екен деп, көп жасаған кәриядан, көп жасаған мамадан шақырып алып сорады. Сол елаттың ишинде көзге түсер улы жоқ, бир өзи бир үйде отыратуғын бир мама бар еди, әне, соның менен ойласты.

Мама сонда сөйледи:

- Әй, шырағым, Едигежан үйге келе ме? – деди.
 - Хәптесине бир мәрте, – деди. – Үйден бөтен жерден тамақланбайды.
 - Ишетуғын нәхәриниң түри қандай? – деди.
 - Қара қойдың қатығын менсиз суў қостырмай ұйтады, қырма табакта турады, арпа шөректен жейтуғын, хәптесине бир гезек нәхәрленеди де қояды.
 - Хо, онда ансаат екен ғо, – деди мама.
 - Ырас өлтиресен бе? – деди.
 - Хәқыйқат алла, – деди.
 - Оның илажы қандай? – деп сорады.
- Сонда мама сөйледи:
- Онда қатыққа зәхәр қос, қатықтың ең астына таслайгөр. Писирилген шөрекке камырлаўлы уўды қос, қалың дәстүрханға орап көрпе-төсектиң астына қой. Бирақ үйде отырма. Қатығың сабақтың астында деп, толығы менен сораса, айт-та шығып кет. Өлгенин көзин көрмесин, әне оннан кейин арадан көп ўақ өтпей барлық иси бисият, – деп тамам етти бәшшеғар.

Арадан өткен мүддетте,
 Ол анасын көрмеге,
 Ат үстінде сарғайып,
 Жетип келди-ғо Едиге.
 Белдеуге атты байлады,
 Ишкериге киреди:
 – Аш болдым-ғо мен,
 Бар ма тайын тамағын?
 – Сабаяқтың астында,
 Зеренде тур тамағын,
 Ана көрпениң астында,
 Күндегі жейтуғын нанын.
 Соны айтып болды да,
 Бир жұмысы бар кисидей.
 Шығып кетти далаға.
 Өне, енди сабаяқтың астынан,
 Зеренди тартып алады,
 Ал көрпениң қатламынан,
 Нанын ізлеп табады,
 Дәстүрханды жаяды,
 От басында отырып,
 Ишпеге мейил болады,
 Төбияты алмады,
 Қатығының иренки,
 Қанға усап турады,
 Наны терлеп көгилтім,
 Түрин бузып турады,
 Едиге қыял ойлады.
 – Бул неғылған хәдис? – деп,
 Қынаптағы канжарды,
 Суұырып алып қолына,
 Қатыққа пышақтың ушын салады,
 Жоқары көтеріп қараса,
 Шексиз қан тамып тур еди.
 Едигениң көз алды
 Тастай түнек болады,
 Құлпаранлап барып көз алды,
 Ашылып кеткен ұсайды,
 Қәхәри келип Едиге,
 Зәхәрдің барын биледи,
 Қатықты төртке бөледі,
 Нанды екиге бөледі
 Ортасына қатықтың,
 Әпкелип нанды қояды,
 Дал ортасы усы деп,
 Пышақты керилип урады,
 Зереннің түбинен өтип,
 Төсегін кесип уш бети,
 Қара жерге орнады,
 Ошактан бир қысым күл алып,
 Тап пышақтың түбине,
 Және нанның үстине,
 Бир қысым күлди қуяды,
 Ушып орнынан турады.
 – Хей, анасы үйге кел,
 Мына исин ис емес,

Кәдик болды-ғо бизлерге,
 Бүйтип күнди көргенше,
 Өйтип зәхәр жегенше,
 Киси елине барғанда,
 Қызыл биыбан қумында,
 Қойын бағыш шаруаның,
 Өткен күним жақсырақ,
 Өшпеген бизден шамшырақ,
 Ана қарғысы басқарак,
 Оқтан қатты тийеди,
 Атаның қарғысы шамшырақ,
 Ер, жұрт қутлы болсын, деп,
 Аласканың алды жөн,
 Жол алды қутлы болсын,
 Жолға шыққан бизге деп,
 Бууыршыңға минеди,
 Хош алтияр айтысып,
 Едиге шыға береді.

Сол уақлары Каракаш,
 – Хау, мына наймыт өлмеді-ғо,
 Не әндийше болды, – деп,
 Кирип келди үйине.
 Зерендегі қатықты,
 Төртке бөліпти,
 Бир шөректі сындырып,
 Еки бүклеп әкеліп,
 Қатықты қойып үстине,
 Урыпты пышақ үстине,
 Бир қысым күлди салыпты,
 Айтар сөзин айталмай,
 Етер исин ете алмай,
 Үйден шығып жүрипти.
 Туұры шықты далаға,
 Едиге аттың үстінде,
 Аттың басын бурып,
 Жүрейин деп тұрған жерінде, былай деди:
 – Әй, мийриман анамсаң,
 Көп хызметте болғансан,
 Болдың ба, бала бул заман,
 Неге мундай қыласан?
 Ашыған екен-ғо шелегин,
 Қансыған екен шапшағын,
 Телеген арба түшпегін,
 Бул Едилдің бойында,
 Қубырылы деген қалада,
 Нураның кара қумында,
 Қутлы болсын сорамын.
 Айтып болып бул гәпти,
 Аттың басын оңғарып,
 Өне, шыға берген усапты.
 Едигениң басына,
 Және бир қыял келеди,
 Қатар-қатар медресе,
 Данмолласы ишинде,
 Әлипбеден үйреткен,

Устазы кәмбил пир еди,
Шын ўәлийдин өзи еди,
Еки кызы бар еди,
Кишкенеси Едигенин алғаны,
Атыны Қарашаш айым дер еди,
Улты сәске ўақтында,
Буўыршын атты камшылап,
Өз отаўынның алдына,
Жетип келди Едиге.
— Хәй Қарашаш, Қарашаш,
Қулағыңды сал, дилбарым,
Хошласайын деп турман,
Болды кыйын жағдайым,
Он төрт жыллар толғанда,
Ашылар сениң маңдайың,
Бизлер елден шығынып,
Баратырман-ға Қарашаш.
Едиге атлы төренмен,
Бизден тәңир аманат,
Бул сөзиме қулак сал,
Алты айлық хәмиле,

Бойында калып баратыр,
Ай жарылкап, күн туўсан,
Ат басындай ул туўсан,
Атын Нураддин қойғайсан,
Еситиң бе, алғаным?
Қулағыңда қалсын деп,
Айтып турман сүйгеним,
Егер қыз туўағойсан,
Атын ким қойсан, сол қой,
Оны өз еркиңе қойғаным,
Көрискенше күн жақсы,
Хош аллияр сизге деп,
Жол азабы бизге деп,
Аттың басын бурады,
Алды-артына карамай,
Едилге карап Едиге,
Шыға берген қусайды.
Жәңтөбеге келеди,
Бир бийиктиң басында,
Бар кийимин кийинип,
Артына карап тура береди.

* * *

Әне, ендігі гәпти Қаракаш айымнан еситиң. Едиге үйден шығып кеткен соң кара үйинге сыймады, жүрегі туўлап турмады, шашын жайып, бетине кол салып, Тоқтамыстың алдына жетип барған қусайды. Қатты бақырып сес пенен, ўажырайып карап көз бенен, Тоқтамысқа сөйледі:

— Журт ийеси панайым,
Қуда қосқан жубайым,
Айтпадым ба әуелден,
Арық малды сақласан,
Аўзы мурның май етер,
Арық адамды асырасан,
Аўзы мурныңды қан етер,
Әуелден ақыр усы сөз,
Халық аўзында бар еди,
Айтқаным ғана келип тур,
Сақлаған үйде жалғызың,
Ас-наныңды жегениң,
Тәрде ойнап күлгениң,
Едиге атлы жалғызың,
Төртке бөлип қатығың,
Екиге бөлип ол наның,
Бир қысым күлди салыпты,
Ортасына қанжарды,
Табактан өтип кеткенше,
Қара жерге киргенше,
Ашыўланып урыпты,
Түсиндин бе бул иске?
Хаслым нашар болса да,
Қара баўырым қан болды,
Мына қалған исине,
Жорып айтып берейин,
Төрт төбе мусылман елин,
Төртке бөлермен дегени,

Мәккем турған баўырыңды,
Усыңдай тилермен дегени,
Наңдай сындырып белиңди,
Еки бүктирип дизиңди,
Өр жағынан от берип,
Ушырып сениң күлиңди,
Бир тамаша етермен,
Я сеники алтын тақ,
Я бизики алтын тақ,
Ашылағойса ығбалың,
Еки бирдей қызыңды,
Тар көшеде сыңсытып,
Арзығу менен қушарман,
Деген сөзи емес пе?
Атын минип өзине,
Қарамады жүзиме,
Инанбалы сөзиме,
Аттың басын бурды да,
Шыға берди жөңине,
Енди Ноғай бизге харам деп,
Ыңыранып күлди де,
Кете берди жөңине.
Мәсләхәт төбеге барып жүр,
Я болмаса жеткен жоқ,
Бир илажын етпесен,
Қан толтырар көзине,
Жаў болып тийер елине,
Айтқан сөзим усы еди,

Ғәхи тыңла сөзимди,
 Ғәхи тыңлама, хан ийем,
 Түби шийки бизлерге,
 Туұмағанлык етип тур,
 Елден шығып кетип тур,
 Неге сақладым саякты,
 Ертең бир күн патшайым,
 Соннан жийсең-ғо таякты,
 Өне айтып болдым, — деп,
 Қол қаўсырды Каракаш.

Сол ўақытлары Токтамыс,
 Төрт тәрәпке карады,
 Отырған екен бәшшеғар,
 Хәмелдардың барлығы,
 Аланғасар Байназар,
 Батыр еди гәллеғар,
 Хожаназар, Қосназар,
 Қос-қос пышақ асынған,
 Дийўанбеги Есназар,
 Хан хызметинде турған,
 Кенегесте Керим бий,
 Өрмеўитте Өрим бий,
 Кенегес улы Кенжембай,
 Ақылғөйи шул еди,
 Өрмеўитте Өрим бий,
 Жұрт ийеси Ағай бий,
 Халық ийеси Тағай бий,
 Алпыс еки хәмелдар,
 Отыз еки мөхирлар,
 Ханның нанын жегенлер,
 Ханға мөхрем болғанлар,
 Қазы орда кәлендер
 Омардың орнында турғанлар,
 Өрре турды орнынан.
 — Кәне, ким барады? — деп еди,
 — Едигениң соңынан,
 Мен бараман, — демеди.
 Бәри де төмен үниди,
 Талайы ашық, жүзи төмен көринди.
 Сол ўақлары Токтамыс:
 — Ел бийлеген ер едиң,
 Мин атына, шырағым.
 Едигени ушлап алдыма
 Алып келесен, — деди.
 Байназар сонда сөйледи:
 — Хаў, хан ата, хан ата,
 Едиге он төрт жаста,
 Күши маған еки есе,
 Хийлекерлик етпесен,
 Шайтанлықты асырып,
 Барлық гүнаңды жасырып,
 Қызыл тилди жалдасан,
 Қуры сөз бенен алдасан,
 Алдап түсирмесен қолға,
 Хийлекер адам болмаса,

Мынаў турған ноғайды,
 Өткермейди теңинен.

Кенжембайға карады:
 — Ақылғөйи сен едиң,
 Гәпке шебер бендениң,
 Тил жағдайына келгенде,
 Бурқып аққан суў едиң,
 Тезирек атқа мин дели,
 Едигениң изинен куў деди,
 Хәр мукаддыс оқысан,
 Дузағына түсире алсан,
 Едигени ертип кел, — деди.
 Кенжембай турып орнынан,
 Куллық айтты соңынан,
 Қалған хәмелдардың бәри,
 Кенжембайды көтермелеп,
 Атландырып Едигениң кейнинен,
 Жибере берди Кенжембайды.
 Кенжембай атты бурады,
 Ол төбе менен бул төбе,
 Бағры шубар гүлгене,
 Ғәхи жүрис, гә жорға,
 Бәлент көше, пәс көше,
 Ел шетине келеди,
 Ел шетине келгенде,
 Алдына көз салады,
 Алдына көзин ташласа,
 Жәнтөбениң басында,
 Жалғыз атты көреді,
 Көңили шәндан хош болып,
 Енди услайман муны деп,
 Пәтли айдап бедеўди,
 Жәнтөбениң қасына,
 Кенжембай жетип келеди.
 — Көзимде алпыс кәтире яш,
 Бирак ишкен бағры карадаш,
 Ха, Едигежан, не болды балам саған?
 Өкпе-гийсенди айт маған,
 Хан жиберди бизлерди,
 Келсин, деди сизлерди,
 Хан алдына жүресен,
 Едиге қалай көресен?
 Жалғыз басың бир өзін,
 Атланып елден шықканың,
 Айып емес пе бизлерге?
 Елсиз, күнсиз бендедей,
 Не қылып жүрсен бүйерде?
 Туұмаса да туўғандай,
 Кемалына келтирген,
 Ананның орнына ана еди,
 Жалғзым кетип қалды деп,
 Не өкпеси бар маған деп,
 Шашын жайып, бетин жыртып,
 Отыр анаң қан жылап.
 Кемарынан өнбесе де,

Кемарынан өнгендей,
 Көрип жүрген хан атан,
 Кан йылап отыр сыртыннан,
 Барып кел, деп бизлерге,
 Алып кел, деп сизлерди,
 Хан атаң ұажып жиберди,
 Жалғызым мунда келсин, деп,
 Бул картайған күнімде,
 Хәмириме көнсін деп,
 Алтын такка минсін деп,
 Патшалық дәуір сүрсін деп,
 Алтын так саўғат болсын деп
 Хан жиберди бизлерди,
 Кайт Едиге, кайтсано,
 Бир тилекти берсено,
 Хызметинде боламан,
 Тилегимди алсано,
 Жигербентим, шырағым,
 Қанша калса сизлерге,
 Ұажып емес пе бармаклық,
 Хан хәмиринде турмаклық?
 Түс төбеден Едиге,
 Ер кейниме шырағым,
 Сан мың улы ноғайды,
 Бир көлемнен өткерген,
 Дийұанбеги Қосназар,
 Бәршеси жәм отырған,
 Не кеўлинде максет бар,
 Айтсана, балам, сөйерде,
 Едигежан жүрсен-о,
 Кел кейниме ерсен-о.

Сөйлемей тұрып Едиге,
 Кенжембайға бир карап,
 Мына гәпти сөйледі:
 – Хә, Кенжембай, Кенжембай,
 Мен төбеден түспеймен,
 Ол кейнине ермеймен,
 Бала емеспен ериўге,
 Ермек қылып жүриўге,
 Хан алдына бармайман,
 Арзым түе сөзим жок,
 Ханға хызмет қылмайман,
 Өтип кетти барлығы.
 Хаў, Кенжембай, Кенжембай,
 Мен төбеден түскенде,
 Саларман билек мойнына,
 Шыдамайсанғо ойыныма,
 Геўденде жаның барлықта,
 Басың олжа өзине,
 Дәрриў айлан изине,
 Бери кара Кенжембай,
 Саған айтар сөзим бар,
 Тәңдир аманаты,
 Аманатына етпе қыянет,
 Айтып бар муны атама,

Қарашаштын бойында,
 Алты айлық хәмиле бар,
 Бойында калып баратыр,
 Ай жарылқап күн туўса,
 Айы күни бир болса,
 Ай басындай ул болса,
 Сақлайгөрсін жалғызымды,
 Көзиндей көрсін баламды,
 Аяклығы тептирмей,
 Жетимлигин билдирмей,
 Хан атам аман сақласын,
 Бөриден бөри туўды деп,
 Урыдан уры болды деп,
 Жыланнан аждарха болды деп,
 Келтирип зыян балама,
 Өлтире ғойса бир бенде,
 Жети жылдан келмесем,
 Он төрт жылдан келермен,
 Өлгенин анық билгенсон,
 Мынаў турған ноғайды,
 Бир қәлемнен өткерип,
 Терис аударып көрермен,
 Жалғызымның қанына,
 Сан мың ноғай садаға,
 Жети атасының бержағын,
 Қуўалап жүрип қырарман,
 Усыны айт ханына.
 Хәй, Кенжембай, Кенжембай,
 Етпе маған мөккарлық,
 Ишиң күлип, сыртын жылап,
 Кимге етесен хәмиралық,
 Инанбайсан ба сөзиме?
 Көргизейин бе көзине?
 Қаным қызбай турғанда,
 Көринбей кет изине, –
 Деп туўарды Едиге сөзини.

Мунайынқырап Кенжембай,
 Аттың басын оңғарып,
 Кайта берди кейнине.
 Сол ұаклары Едиге,
 Сыймады мийдай далаға,
 Не қыларын билалмай,
 Ойланып карап турғанда,
 Алты айлық хәмиле бар,
 Кайтып барды үйине,
 Ноғайдан шығып кеталмай,
 Мына көзи қыялмай.
 – Хәй, Қарашаш дилбарым,
 Ядымнан шыққан сөзим бар,
 Аман-есен жалғызым,
 Келеғойса дүньяға,
 Буган көмек бергендей,
 Қырық еки достым бар,
 Канатлығы кактырмай,
 Тумсықлығы шоқытпай,

Аман-есен саклай бер.
Егер етип жаманлык,
Өлтире гойса бир ногай,
Тап есиكتиң алдына,
Кубыр етип койгайсан,
Сол кубырын көргенде,
Сууырмекен бауырым,
Кимлер душпан, ким достың,
Байкап отыр, алғаным,
Өлтирген ногайды билсен,
Айтагойсаң дәрегин,
Бир баланың орнына,
Мың баласын аларман,
Жети туқымнан бержағын,
Қууалап жүрип қырарман,
Әне, үй сизге қутлы болсын,
Жол бизге қутлы болсын.

Хош алияр айтысып,
Едилге атты салады,
Зәңги қайырым сууы бар,
Едилден өтип Едиге,
Және бир жұртқа бармаға,
Оң қылғай сапарымды алла деп,
Әне атланып Едиге,
Ногайдан шығып барады,
Астындағы бууыршанды,
Қайырып жолға салады.
Бир мәңзил жол болса да,
Азды-көпті жүрген сон,
Нураның кара қумынан,
Кумкенттиң бәлент тауына,
Едил-Жайық халқына,
Бөктергили адырдан,
Ат салып мине келеди.
Барарға жери жоқ еди,
Батарға көли жоқ еди,
Бир яратқан Алладан,
Баска пана жоқ еди,
Киндик қаны тамған жер,
Және ойнап өскен жер,
Изінде қалып баратыр,
Ат басындай сөм жүрек,
Сарайға сыймай туулады,
Көзинин жасы иркилмей,
Жағасына ағады,
Сол баратқан жерінде,
Көңли қапа болады,
Қапа болмай не қылсын,
Алдында жоқ анасы,
Кейнинде жоқ иниси,
Жекке өзи, тәнха өзи,
Бир Аллаға сыйынып,
Ат үстінде мунайып,
Мудамы ханға қол жайып,
Оң-солына карады,

Адыр менен Нураның,
Шатлауықлы тоғайын,
Анық көзи көргенде,
Бир-еки ауыз толықсып,
Айтынып өзи жылады:
— Мен Едилден кеткенде,
Я болмаса өлгенде,
Атымды айтар кимим бар,
Мынау тұрған шатлауық,
Койларға жайлы жер еди,
Актикенли Ақшүңгүл,
Қоянға бай жер еди,
Сен не болдың меннен сон?
Мен не болдым сеннен сон?
Сенде мендей боларсан,
Нәубеттиң бастан тайған сон.
Ушынды кесе шапшағым,
Телеген арба гүпшегим,
Томарынды геулесем,
Кеулимдеги максетим,
Қайлардан елди излесем,
Шалқып атқан қолаты,
Сен не болдың меннен сон?
Мен не болдым сеннен сон?
Сенде мендей боларсан,
Үстіндеги елден сон.
Бууыршын аттың үстінде,
Қарағай саплы найзаны,
Өңгерипти дәстине,
Қары бойы хат кескен,
Силтегенде тас кескен,
Ашыуланса бас кескен,
Испаханы семсер қылышы,
Қынабына илиули,
Сакыйнасы сары алтын,
Таяғы бар алмастай,
Қорғасын дәстели қанжар,
Ол қынына салынған,
Баданакөз бексауыт,
Он ийнинен илинген,
Қундызлы соптас басында,
Жолдасы жоқ қасында,
Ат үстінде гүңиренип,
Алты айлық хәмиледар,
Көрер күнин ойланып,
Қамсығып жылап Едиге,
Ат үстінде баратыр.
Қудайым баска салмасын,
Елден қанғып шығыуды,
Қандай батыр болса да,
Бели нардай бүгилди,
Көзинен жасы төгилди,
Өзинен өзи айтынып,
Көзинен жасын төгеди,
Сол уақытлары Едиге,
Көзин ашып жиберди,

Токтамыстың сораминан,
 Шығынып кеткен секилли,
 Шүү деп атка камшы урды,
 Өзин мөккем ушлады,
 Тәңирге тәүекел кылады,
 Атты тежеп Едиге,
 Гәхи жүрис, гә жорға,
 Он еки мукам келтирди,
 Ат жүристи өндирди.
 Едиге минген буұрылшын,
 Хаслы-тегин сорасаң,
 Кайсындай аттан болыпты,
 Кайсындай бийе туұыпты,
 Хаслы карабайырды,
 Кумай менен уялас,
 Қаршыға бирлен тең талас,
 Суұтулпардан болыпты,
 Бозбийеден туұыпты.
 Арадан нешше күн өтті,
 Буұрыл аттың үстінде,
 Көп отырып көрмеген,
 Муңдай жолға жүрмеген,
 Өзин канша тутса да,
 Ат канқысы көп жаман,
 Шамал тийип оңы-солдан,
 Ақшам жатпай, күн тынбай,
 Шәғбир етип киятыр,
 Не билгени ишинде,
 Сырласарға адам жоқ,
 Өзинен бөтен жанлар жоқ,
 Гә гүңиренип, гә жылап,
 Өзине сорау қояды.
 Мәсләхатке келеди:
 – Хау, Едиге, Едиге,
 Едил деген кәйерде,
 Жайық деген кәйерде,
 Ат салып шықтың Жайықтан,
 Кесип өттің Едилден,
 Емен ағаш еңкейсе,
 Ол сынғаны емес пе?
 Елден айра түспеге,
 Журтыңнан бүлип кетпеге,
 Анык себепши емес пе?
 Қайда барып батасаң?
 Қай елдерде боларсаң?
 Сыймаса мына қара бас,
 Қайлардан қайда боларсаң?
 Қамсыға берме кеулим деп,
 Құдайтаала жол берсе,
 Етеккли ел көринсе,
 Көзиме бенде көринип,
 «Жол болсын» егер сораса.
 Ғамқорлығы бар болса,
 Соның хызметин етейин,
 Құллық айтып алдында,

Перзенти болып кетейин,
 Ханның иси — қулдың иси,
 Бектиң күши хәммеси де биринши,
 Егер ығбал бахтыма,
 Патшалық дус болса,
 «Ата» деп басымды ийейин,
 Айдаса ерип жүрейин,
 Ийирсе қайтып кетейин,
 Қандай болмасын хызмети,
 Көзим жұмылып кетпесе,
 Соның хызметин етейин,
 Садаға басым нетейин.
 Айтып болып бул гәпти,
 Және көзин жиберди,
 Шаңғытып атқан сар дала,
 Бир уртларға суұсын жоқ,
 Олай-булай ис болса,
 Сүйегің жолда қалмай ма?
 Және аттың жылауын,
 Кем-кемнен босатып,
 Және камшы урады.
 Гәхи желип, гә жортып,
 Едиге минген буұрылшының,
 Сай сүйеги қызады,
 Қуұдай мойнын созады,
 Әне, елден шыққалы,
 Тоғыз күнлер толады,
 Түсленбеди хеш жерде,
 Отырмады бир жерде,
 Дем алыуды билмеди.,
 Жүреберди-ғо жөнине.
 Артқы аяғын тиресе,
 Алдыңғы аяғын бүгеди,
 Омыраулап каназат,
 Әбден зорды береди,
 Тақыр жерге келгенде,
 Екесленип жүреді,
 Қумлық жерге келгенде,
 Баяу, бослау желеди,
 Ақшамы жатпай, күн тынбай,
 Бир Аллаға сыйынып,
 Еле жүрип келеди,
 Не бир майдан шөл асты,
 Шаңлары шанға уласты.
 Арқардайын жәниұар,
 Аұзын ашып умтылды,
 Азыулығы еки ели,
 Дорбалыға үш ели,
 Қашқан таушан мүшели,
 Омыраудан алды тер.
 Қулағын сыртқа кереди,
 Шашбау яңлы куйрығы,
 Тирсегиниң изинде,
 Та салланып келеди,
 Жоналықка тиркелип,

Ат жүрисин өзгертп,
 Хәрбир майдан жерлерде,
 Ат үстінде Едиге,
 Өткенлерди яд етип,
 Шүү, жәниұар, гөззиннен,
 Жетер жерде ел бар ма?
 Жакын жерде көл бар ма?
 Пана болгандай жер бар ма?
 Алладан баска кимим бар?
 Мөдатты берген Хақ жаббар,
 Хошамет берип киятыр.
 Арадан канша ўақ өтти,
 Муддетине жол жетти,
 Бир калың елат отырған,
 Шок-шок болып көринген,
 Ағашлығы буддырап,
 Ол көзине көринди,
 Алыспекен деп еди,
 Жакын екен арасы,
 Булжарланып елаты,
 Көринип турған секилли.
 Аўзынан көбик шашырап,
 Жолды кесе бастырып,
 Бул елатты көрген соң,
 Жүреги кайнап йошады,
 Уўайым менен кайгыны,
 Едиге сонда жоймады,
 Төрт төрепке көз салып,
 Я киятырған, я баратырған,
 Жанлар бармекен деп,
 Жүдө төкирар қылады.
 Көзин салып караса,
 Сол елаттың алдында,
 Үлкен дәрьяның бойында,
 Нешше кабат гүңгира,
 Бийиктен салған минара,
 Байжақ-санжақ көринди,
 Бийиктен салған бир кала.
 Сол каланы көрген соң,
 Кайсы миллет екен деп,
 Кайсы динде турады,
 Кайсындай халыққа усайды,
 Деп ойланып Едиге,
 Бир қыялға кетеди.

Өне ендиги гәпти сорасан,
 Бул каланың сыртында,
 Көп елаттан шыққан,
 Арканды белине байлап,
 Кетпенди ийнине салған,
 Бир-еки дәсте отын шаўып турған,
 Бир каррыны көреді.
 Каррыға карап Едиге,
 Аттын басын бурады,
 Каррыға жакын келеді,

Хақ сәлемини береди,
 Сәлемин әлик алады,
 Сәлемнен сонғы жеринде,
 Қолын тутып көз алдына,
 Едигенин түр-түсине карады,
 Иренки-ырайы калмай,
 Карры қоркынкырап,
 Көзи аларып бираз ўақыт турады.
 – Хаў, балам, асынғаның ердикі,
 Тағынғаның ердикі,
 Бәрисі ердің жарағы,
 Отырысын-турысын
 Ноғайлыға усайды,
 Келис кайдан?
 Сизге сапар оң болсын,
 Кайсы журттан боласан?
 Кай патшаның қол астынан,
 Атланып шыққан боларсан?
 Доспысан, душпанбысан?
 Өне, сөйеринди,
 Билмей турман шырағым,
 Сорағанды айып көрме,
 Қәне, баян әйле өзинди.
 Сол ўақлары Едиге,
 Каррыға карап сөйледі:
 – Хәй, баба, хаслым мусылман ўәлаятынан,
 Сырттағы калың ноғайдан,
 Сан-мың үйли халкымнан,
 Атланып шыққан боларман.
 Мынау турған каланы,
 Көзим менен көргенсоң,
 Бул каланың ийесин,
 Сорайын деп турышпан.
 Кайсы динде болады?
 Дос па, яки душпан ба?
 Я болмаса бизлерге,
 Баска дин болып тура ма?
 Патшасы ким бул журттын?
 Соннан хабар бер, – деди.

Сол ўақлары бабасы,
 Шөпшек терген атасы:
 – Хәй, шырағым, қулыным,
 Алыс журттан шыққан мийманым,
 Бул шәхәрдің несин сорайсаң,
 Излегениң ел болса,
 Үш айлық жол шығыста,
 Аксақ дийин патша бар,
 Аксақ – Уллы Сәтемир,
 Сәтемирдің бул журты,
 Дин мусылман ўәлаят,
 Бул да ноғайдың бир шети.
 Әдалатлы патшамыз,
 Әдиллиги көп жаксы,
 Елге азар салмады,

Ат жүрисин өзгертти,
 Хәрбир майдан жерлерде,
 Ат үстінде Едиге,
 Өткенлерди яд етил,
 Шүү, жөниүар, гөззиннен,
 Жетер жерде ел бар ма?
 Жакын жерде көл бар ма?
 Пана болгандай жер бар ма?
 Алладан баска кимим бар?
 Мәдатты берген Хак жаббар,
 Хошамет берип киятыр.
 Арадан канша уак өтти,
 Мүддетине жол жетти,
 Бир калың елат отырған,
 Шок-шок болып көринген,
 Агашлыгы булдырап,
 Ол көзине көринди,
 Алыспекен деп еди,
 Жакын екен арасы,
 Булжарланып елаты,
 Көринип турған секилли.
 Аўзынан көбик шашырап,
 Жолды кесе бастырып,
 Бул елатты көргөн соң,
 Жүреги кайнап йошады,
 Ууайым менен кайгыны,
 Едиге сонда жоймады,
 Төрт төрөпке көз салып,
 Я киятырған, я баратырған,
 Жанлар бармекен деп,
 Жүдө тәкирар қылады.
 Көзин салып караса,
 Сол елаттың алдында,
 Үлкен дәрьяның бойында,
 Нешше кабат гүңгира,
 Бийиктен салған минара,
 Байжақ-санжақ көринди,
 Бийиктен салған бир кала.
 Сол каланы көргөн соң,
 Қайсы миллет екен деп,
 Қайсы динде турады,
 Қайсындай халыққа усайды,
 Деп ойланып Едиге,
 Бир қыялға кетеди.

Өне ендиги гәпти сорасан,
 Бул каланың сыртында,
 Көп елаттан шыққан,
 Арканды белине байлап,
 Кетпенди ийинине салған,
 Бир-еки дәсте отын шауып турған,
 Бир қаррыны көреді.
 Қаррыға қарап Едиге,
 Аттын басын бурады,
 Қаррыға жакын келеди,

Хак сәлемини береді,
 Сәлемин алик алады,
 Сәлемнен соңғы жерінде,
 Қолын тутып көз алдына,
 Едигениң түр-түсине қарады,
 Иренки-ырайы қалмай,
 Қарры қорқыңқырап,
 Көзи аларып бираз уақыт турады.
 – Хәў, балам, асынғаның ердикі,
 Тағынғаның ердикі,
 Бәрисі ердин жарағы,
 Отырысын-турысын
 Ноғайлыға усайды,
 Келис қайдан?
 Сизге сапар оң болсын,
 Қайсы журттан боласан?
 Қай патшаның қол астынан,
 Атланып шыққан боларсаң?
 Доспысан, душпанбысан?
 Өне, сөйсеринди,
 Билмей турман шырағым,
 Сорағанды айып көрме,
 Кәне, баян әйле өзинди.
 Сол уақлары Едиге,
 Қаррыға қарап сөйледі:
 – Хәй, баба, хаслым мусылман уәлаяттынан,
 Сырттағы қалың ноғайдан,
 Сан-мың үйли халқымнан,
 Атланып шыққан боларман.
 Мынау турған қаланы,
 Көзим менен көргенсоң,
 Бул каланың ийесин,
 Сорайын деп турыппан.
 Қайсы динде болады?
 Дос па, яки душпан ба?
 Я болмаса бизлерге,
 Баска дин болып тура ма?
 Патшасы қим бул журттын?
 Соннан хабар бер, – деди.

Сол уақлары бабасы,
 Шөпшек терген атасы:
 – Хәй, шырағым, қулыным,
 Алыс журттан шыққан мийманым,
 Бул шәхәрдің несин сорайсаң,
 Излегенин ел болса,
 Үш айлық жол шығыста,
 Ақсақ дийин патша бар,
 Ақсақ – Ұлы Сәтемир,
 Сәтемирдің бул журты,
 Дин мусылман уәлаят,
 Бул да ноғайдың бир шети.
 Әдалатлы патшамыз,
 Әдиллиги көп жақсы,
 Елге азар салмады,

Халык булдирип азаплап,
Жаксы-жаман сөз айтып,
Бийбат орынға бармады,
Төрт жерден дәрүазасы бар,
Қаланың кубла басында,
Дәрүазаның қасында,
Дийуанбеги, қазы кәлен және бар,
Не хызметің бар болса,
Әне, солар биледи.
Жолың болсын балам деп,
Хақыйқат хадал сөзим деп,
Узатып салды усы жерден.

Атының басын бурады,
Сыйпалап қамшы урады,
Хан алдына бармаға,
Хаққа тәуекел қылады.
Бир азғана жол жүрди,
Азғантай емес мол жүрди,
Еки елдің ортасы,
Бир қаракөрім жол еди.
Қарадан жалау байланған,
Бир отауды көреді,
Дәрүазаның алдына,
Шаншылып Едиге келеді,
Келип көзін жиберді,
Он-солына қарады,
Алпыс еки хәмелдар,
Қарағай саплы найза бар,
Айбалтаны көтерген,
Не қошшақлар және бар,
Қазы-кәлан, мөхирдар,
Хан хызметінде турғанлар,
Бәри көзін салады,
Едигеге қарады,
Ишкериге кириң деп,
Ымын қаққан қусайды.
Дәрүазадан кирген сон,
Қазы-кәлан найыпқа,
Ырғып түсип атынан
Өз тәртибинше,
Еңкейип сәлем береді,
Қол қаусырып кейін бәседі,
– Ассалаума әлейкум, – деп,
Хақ сәлемин береді.
– Ұәлейкуми әс салам, – деп
Сәлемин әлик алады,
Сәлемнің соңғы жерінде,
Едигенің атына,
Өзини турысына,
Турпатына көзін салып қарады,
Өлшеу тасына алады,
Жүриси менен турысы,
Келбети менен иренки,
Ноғайлыға усады,
– Жол болсын, – деп хан,
Есигіндеги хызметкер,

Әне муннан жол болсын сорады.
– Атланып мунда келгеним,
Дәулетли мына есикке,
Жол басып Сизге келгеним, –
Деп жууап берди Едиге.

– Қайсы бағдың гүлисең?
Қай шәменнің бүлбили?
Қай тәнирдің сен қулы?
Қайсындай байдың улысан?
Қай патшаның қол асты?
Ат ойнатып келипсең,
Жол болсын сизден сорамақ,
Ол бизлерге үәжипти.

Сол уақлары Едиге,
Толғап сөйлей береді:
– Ашылған бағдың гүлимен,
Мен шәменнің бүлбилимен,
Тәнирдің сүйип ол берген,
Бир мөхминнің қулыман,
Сорап алған Алладан,
Тилеп алған улыман,
Қарағай саплы ақ найза,
Өңгергенмен дәстиме,
Ели-халқың көринип,
Көрингеннен соң көзиме,
Келип турман өзине,
Алдымда жоқ айбатлым,
Кейнимде жоқ ғайратлым,
Ата дерге атам жоқ,
Атаң боларман десе,
Қос қоллап қолынан аларман,
Перзентлик халда боларман,
Айдағанда еремен,
Неңдей хызмет бар болса,
Оған тәуекел етемен,
Мен бир жүрген күнликши,
Тентиреген немемен,
Хызметің болса етемен,
Улсызға ул боларман,
Қызсызға қыз боларман,
Айра түшип халымнан,
Ата-анамның жоғынан,
Тентиреп келген немемен.

Сол уақлары Әмин,
Мына сөзди еситип,
Сөзине жууап бермей,
Зәрре пурсат иркил деп,
Шул елдің патшасы,
Сәтемирге қарап жууырып кете берди.
Ақ отаудың ишинде,
Арзы кара есапта,
Алтын тақты курдырып,
Тақ үстинде Сәтемир,
Отыр еди жанағы сөзге кулақ асып:

- Хә, төрөм, жол болсын, – деди.
– Жол болса, әлей болсын, ешикке бир мийман келди, – деди,

Асынғаны ердикі,
Тағынғаны ердикі,
Бәрисі ердің жарағы,
Бууыршын аты астында,
Құндызлы соплаш басында,
Жолдасы жок қасында,
Я он үш, я он төрт жасында,
Бәдайбат бир мийман,
Келип турыпты, – деди.

– Дәрриу берман ал, деди,
Шакырып берман тарт, деди.
Бир сорасып көрейин.
Жасауыл шыққан үйден ол,
Сәтемирдей патшайы,
Жууырып тахтынан түсіп,
Есикке шаққан келип,
Маңлайшадан қарапты.
Едигенің аттың үстінде,
Отырысы менен турысы,
Кеуліне унап калыпты.
Хан Сәтемир шул ұақта,
Келсин деп инам қылыпты,
Кеулі питип балаға.
Сол ұақлары Едиге,
Мирәхәт еткен үйине,
Кирип келген секилли,
Қол қаусырып сәлем етип,
Өз тәртібинше кейин бәсіп турыпты.

Анда турып патшасы,
Жол болсын сорап не депти:
– Әй қулыным, алыстан келген мийманым,
Нур сыпатлы пәриядым,
Сенлердей болса канатым,
Досмысан, я душманбысан?
Қайсы диннен боларсан?
Қайсы елден келерсең?
Қай патшаның қол асты?
Шығысыңды баян ет, – деди.

Әне сол ұақлары Едиге,
Бир-еки ауыз толғап,
Сөйлеп турған қусайды:
– Миндим бедеу шөлдерге,
Сыйындым кәмбил пирлерге,
Бир-еки ауыз арзымды,
Айтып өтсем Сизлерге,
Қулақ салсаңыз бизлерге.
Ойыл менен Қыйылдан,
Қарғалы, Елек бойынан,
Едил, Жайық халқынан,
Қубырылы деген қаладан,
Шынғыз улы Токтауыл,

Токтауыл улы Токтамыс,
Токтамыс ханның журтынан,
Жекке өзим, тәнха өзим,
Атланып шыққан болурман.
Алдымда жок бир ағам,
Кейнимде жок бир иним,
Емшеклесім мийирман,
Мени жоқлап жыларға,
Жоқты жалғыз бир сиңдим,
Тууысқансыз, туғансыз,
Тентиреген немемен,
Мен бир келген келгинди,
Бир күнликши боларман,
Балам десе, атам деп,
Иним десе, ағам деп,
Хызметінде боларман,
Алты сан ноғай халқынан,
Жалғыз өзим, тәнха өзим,
Атланып шыққан болурман.

Сол ұақлары Сәтемир:
– Хей, шырағым, мийманым,
Атыңды, затыңды сораспақлық,
Пайғамбердин сүннети,
Оң сапарға баслағай,
Хәркимнің нийети,
Алыс емес жүрерге,
Жақын емес демеге,
Ныспынды ким деп билеміз?
Усыны билдир бизлерге,
Атаң менен анаңның,
Койған аты бар шығар?
Айтып болып бул гәпти,
Едигеге қарапты.

Анда Едиге сөйледі:
– Миндим бедеу шөлдерге,
Танытайын сенлерге,
Ат салып шықтым Едиге,
Ата-анамның койған атын сорасан,
Бизің атымыз Едиге.

Сол ұақлары Сәтемир:
– Жәллат, – дейип бақырды.
Бир жетеуі қиятыр,
Нартан шыбық қолтықлап,
Бир жетеуі қиятыр,
Шынжыр салып ийinine,
Бир жетеуі қиятыр,
Адам шалған жәллатлар,
Қансыраған бөридей,
Қанжардың жүзин жалады,
– Не хызмет? – деп сорады.

Анда турып патшалык:

– Бәрин калың бир жакка, биреуиң келиң касыма, рехим етти Йаратқан көзимнен аккан жасыма, мына келген Едигежанды пинхамы жайға апарып, атын, өзин он төрт күн бағын, он төрт күн анык толған соң алдыма алып келиң, – деди.

Әне, Едигени усы жерде ерекке отау қурылған, ақ отауға келтирди,

Атын услап бир ұазир, өзин баға берген қусайды. Арадан он үш күн өтип, он төрт күнге карағанда Едигениң геүдеси қысты, еки аяғын керегеге өткерип, шалкасынан таслап, еңсесинен тарақ алып, алты ай ағыр журты, ойнап жүрген дослары, жылқы бакқан жайлауы, сан мың үйли ноғайы ядына түсип, жаңа гүниренип атқан ұакты еди, есиктен еки жаллат кирип келди:

– Едиге, хан шақырады Сизди, қуллық етин бизге, – деди.

Мәзәжил уллы патшаның хайбаты-саулатынан коркқанлығы соншелли, камыс яңлы калтырап, сай сүйеги сырқырап, еки көзи жаудырап, қуллық етип қол қаусырып, турды орнынан шашырап. Түсе берди алдына кас қабағы калтырап. Патшаның нәзине келди, ийилип сәлемин берди. Патшаның шақырғандағы мақсети: мәрт пе, нәмәрт пе, жаксы ма, жаман ба, кашып келген бир жалатай гәзлап па, кайсындай бенде екенин әуели билеп алайын деп еди. Билмекликтің мәниси, әуелха тахтыма мин деп айтайын, «Тахтыма мин» деп айтқанда иржилмей тахтыма минсе, хәр ис келер қолынан. Егер ұажип сөзимди төрк ете алмай, мине алмаса тахтыма, онда еглендирмей басын алайын, деп еди.

Әне алдына келгенде Сәтемир сөз баслады:

– Едиге атлы қулыным,
Аспанда гәўхар жулдызым,
Хайбатланып бул елге,
Мийман болдың бизлерге.
Бизиң елдің тәртиби,
Мийман болып келгенде,
Инәм етеди, шырағым,
Мин алтын тахтыма,
Так миясар Сизлерге.

Сол ұаклары Едиге,
Не қыларың билмеди,
Минейин десе тахтына,
Так миясар емес-қо өзине,
Дәулет қусы қонбаса,
Минбейин десе мәзажи,

Сәтемир тахтына минип:

– Хәй, Едигежан, Сизге арзым бар ели ғой, – деди.

Анда Едиге сөйледи:

– Хаў, таксыр хан ийем, пухараға патша арыз етпеклик нақұстаханы болмай ма? Биз тахта отыр-сак, Сиз жерде турып қол қаусырып арыз айтсаң орынлы емес пе? – деди.

Патша тахтан түсти, Едиге кайтадан тахтка минди. «Орынлы жерге нар шөгер, наорын жерде атан сөгер» деген әне усы жерден калып еди.

Сол ұаклары Сәтемир
Көзинде алтыс кәтире яшы,
Кемсеилеп тур ийеги,
Сөйлейин десе тығылып,
Сөйлей алмай тур өзи:
– Алыстан келген қулыным,
Едиге атлы жалғызым,
Сенлер тахтын үстінде,
Бизлер сениң алдында,
Қол қаусырып нәзінде,
Арыз етпекте турыппан,

Уллы патшаның төрк болмай,
Қалатуғын болды-ғо сөзи.
– Ә, Алла, бизди кеширсин деп
Ойланбайын Едиге,
Мирәт еткен жерине,
Алтын тахтына минип,
Отыра берди ғой сымпыйып.
Және турып Едиге,
Бир азырақ отырып,
– Әй, ата, тахт миясар Сизге,
Қудайдың берген кара жери,
Қутлы болсын бизлерге, – деп,
Жуўырып тахтынан түсип,
Қол қаусырып Едиге,
Тура берди-ғо алдында.

Есит арзымды сен, – деди.
Бул дүньяға келгенде,
Жарылкамады бириубар,
Ашылмады талайым,
Келиспеди манлайым,
Ул бермеди ҳақ таала,
Жалғыз қызым бар еди,
Қыз да болса, шырағым,
Көрер едим улдан зыят,
Быйыл он төрт жасында,
Тап усы дәрьяның бойында,

Бир душманым бар еди,
Шылшыктан арғы ойында,
Дарьяның кубла бойында,
Атса мылтык өтпеген,
Шапса кылыш кеспеген,
Бир Алладан бөтеннин,
Оған дады жетпеген,
Акбилек атлы кызымды,
Бир айдын жүзи толып тур,
Таң сәхәрдің алдында,
Қалама келип оқталып,
Улы-кызымды шуұлатып,
Ел-халкымды бозлатып,
Акбилек атлы кызымды,
Қан жылатып, шырағым,
Бөктерип аттың алдына,
Алып кетти, шырағым.
«Атажан» деген зибаны,
Тал-тал келип кулаққа,
Сол кызымның кейнинен,
Ойран болып қалғанман.
Ана кеткен дүньяның,
Барармысаң соңынан,
Бармаймысаң соңынан,
Кулыным қалай көресен?
Жарылқамады бир Алла,
Тилегімди орышлап,
Алғысымды ал, балам,

Ләшкер тауып берейин,
Алып келген олжаңды,
Өзиңе инам етейин,
Жилик усалатып қолына,
Ел-халкымды шақыртып,
Перзентімдей көрейин,
Акбилек атлы жалғыздың,
Барасаң ба кейнинен?
Бармайсаң ба кейнинен?
Садаға башым сенлерден,
Перзентім қалай көресен? —
Деп жылады патшайым.
Сол ұақлары Едиге:
— Хәй, хан ата, хан ата,
Сөзинде жоқты хеш ката,
Ләшкер емес бизлерге,
Ләшкер ертіп кейниме,
Келгеним жоқ-қо бул жерге.
Күнликшиннің көнеги,
Көнеги қолдан берілмей,
Баяры хызмет буйырса,
Бармайман деп айтпаға,
Келиспейди ғой жағдайым.
Айдағанда өремен,
Ийиргенде жатаман,
Қайлардан қайда буйырсаң,
Тәуекелши боламан.

Әне Едигенин мына сөзи астарлы еди. Патша билсе де билмеген киши қусап:
— Жаллат! — дейип шақырды. — Едигежанның атын шаққан келтириң, — деди.

Алып келди жетелеп,
Минкей атың дегенде,
Жууырып түсіп тахтынан,
Айылларын бек тартты,
Қарыу менен жарағын,
Бәрін бірдей асынды,
Ат белине мингенде,
Сөтемирге карады.
Анда турып Сөтемир:
— Әй, шырағым Едиге,
Танымаған жердің,
Ой-шуқырын билмейсен,
Кешегі келген душпанның,
Келген изин көркезип,
Кеткен изин көркезип,
Сени жолға салайын,
Ер кейниме, шырағым.
Сол ұақлары Едиге,
Ханға карап сөйледі:
— Хәй, хан ата, хан ата,
Сөзинде жоқты хеш ката,
Жол салғыртын алмақлық,
Орын емес бизлерге,

Жол салғыртын бермеклик,
Орын емес сизлерге,
Кешегі кеткен қызыңды,
Аллатаала жол берсе,
Бир қыядан болмаса,
Бир шәхәрден табарман,
Ыразы бол, хан ата,
Он төрт күн берген дузыңа.
Бул кеткеннен кетермен,
Отыз еки күнде келермен,
Отыз еки күнде келмесем,
Дәу қолында өлгеним,
Ыразы бол, хан ата,
Журт сизики, жол бизики, — деп,
Хош аллияр айтысып,
Шыға берген секилли.
Қаладан шығып из кести,
Бир тулпардың изи бар,
Белбеуликтен қазылған,
Қалаға келген изи бар,
Қайтып кеткен изи жоқ,
Сол излерге барады,
Аттың басын оңғарып,

Сол изге әпкеп салады,
 Алла оңғарса сол исти,
 Әне жолға киреди.
 Нешше майдан қыр еди,
 Кубла бети дәрья еди,
 Сырт бетінде азырақ,
 Көлатлығы бар еди,
 Сол көлатты жағалап
 Шат тоғайды аралап,
 Ат үстінде сыйынып,
 Едиге киятыр аллалап.
 Нешше майдан қыр асты,
 Шаны-шанға уласты,
 Бир төбеге минеди,
 Бул не қылған төбе деп,
 Әтирапына көз салды,
 Мингени Төктің тауы еди,
 Төк тауына минген соң,
 Және көзин салады,
 Шам мезгил екен арасы,
 Байдақ-санжак көринди,
 Бестөбениң карасы.
 Төк тауынан түседі,
 Исимди өзин онла деп,
 Және жолға түседі,
 Астындағы буұыршыңға
 Шүу, жәниұар өзиннен,
 Жетер күним болғай деп,
 Ат үстінде Едиге,
 Гәхи жүрис, гә жорға,
 Муқамға дөнген хайұанға,
 Хошамет сөзин береди.
 Ат үстінде отырып,
 Алыс емес арасы,
 Жақыннан көринди карасы,
 Айтып аұзынды жумғанша,
 Ескен самал тынғанша,
 Астындағы буұыршыны,
 Бестөбениң тауына,
 Шашырап минди басына.
 Бестөбениң үстінде,
 Қырық артыұ да, қырық қыя,
 Көзин ташлап жиберди,
 Көзин ташлап караса,
 Көринеди көзине,
 Шылпықтың Қаратаулары.
 Дәрьяның арка жағында,
 Шарқырауық, тоғайлық,
 Жалпак жатқан көлине,
 Хожакөл деген жерине,
 Алысына көз салды,
 Көз жиберип караса,
 Дәрьяның кубла бойында,
 Сарсан таудың ойында,

Думандай болып көринди,
 Анык көзи илмеди,
 Бестөбениң үстинен,
 Аттың басын оңғарып,
 Түсе берген секилли,
 Сол тулпардың изине,
 Әпкелип атты салады.
 «Шүу, жәниұар» дегенше,
 Тула бойы қызған ат,
 Аяғын тенлеп басады,
 Арандай аұзын ашады,
 Ол тозан менен бул тозанға,
 Аяқтан шыққан шанғытын,
 Алып келип қосады.
 Таудан төмен түскен соң,
 Анык жолға кирген соң,
 Хожакөлден өткен соң,
 Буұнаклы дәрья бойында,
 Бир төбеге минеди,
 Сол төбениң басында,
 Тулпардың изи артында,
 Қырық артыұ да, қырық қыя,
 Және көзин салады.
 Дәрьяның кубла бойында,
 Бағанағы думаны,
 Сол каланы көргенде,
 Дәуди көрмей бүйерде,
 Едигениң жаны сескенди,
 Көзинен қанлы жас келди,
 – Хаұ, бала, неғып жүрмен бүйерде,
 Мына салған каласы,
 Өзгерек ғой бу түри,
 Өзинен зор болмасан,
 Қалаға қалай киресең?
 Мен сорлыға не болды?
 Артымнан излер кимим бар?
 Қанымды сорар кимим бар?
 Арымды алар кимим бар?
 Өз-өзинен өксинди,
 Атты төмен жиберди,
 Өзин жоқлап Едиге,
 Әне, жылай береди:
 – Едилдің суы сай емес,
 Жалғыздың кеули жай емес,
 Жалғыз келер жер емес,
 Мынау келер шатлықтын,
 Ушын шапса шапшақты,
 Түбинен кесип алғанға,
 Телеген арба гүпшекти,
 Тентиреген неме едим,
 Ел-журтынан айрылған,
 Қаңғып жүрген неме едим,
 Не деп келдим бүйерге?
 Ойыл менен Қыйылда,

Бөктергили адырда,
 Нуранын Каракумында,
 Кубырылы деген қалада,
 Қатар-қатар медресе,
 Данмолласы ишинде,
 Сарыхожа дер еді,
 Соның қызы Карашаш,
 Қыяметлик жолдасым,
 Болғай да қабыл көз жасым,
 Карашаштың бойында,
 Атты айлық хәмиле бар,
 Келегойса дұныяға,
 Нураддин атлы жалғызым,
 «Кәне атам?» дегенде,
 Не деп жууап береди?
 Топыраққа бир аўнап,
 Ойнап жүрген жеринде,
 Хәр шәршемби күнинде,
 Ноғайдын болар базары,
 Базардан қайтқан адамның,
 «Ата» деп айтып алдынан,
 Жууырып келсе қасына,
 «Базарлық» деп жыласа,
 Етегине ол салып,
 Жалғыздың көңлини алып,
 Ким сыйпайды басынан?
 Ертен бир күн кемалға,
 Келегойса жалғызым,
 «Атам қайда екен?» деп,
 Излеп шықса изимнен,
 Кайерлерге келеди?
 Белгимди кимнен сораиды?
 Адамның жоғы қыйын деп,
 Хеш белгимди айтпадым,
 Қудайтаала өзине,
 Берсе жақсылық көңлине,
 Айтып табар күнинде,
 Бизлер киби жалғызы,
 Өлип кетсе бул жерде,
 «Ботам» деп оған ким айтар?
 «Атам» деп маған ким айтар?
 Болсын Алла мәдетқар,
 Алдым бийик, артым жар,
 Егер болса бир иси,
 Сүрнигип кеткен халымда,
 Алла берсин мәдатты,
 Жалғыздың яры Алла, — деп,
 Нураддинди қайғырып,
 Көзин жумып киятыр.
 Бир уақлары бууыршыны,
 Жүрмей қалды бир жерде,

Неге жүрмей қалды деп,
 Көзин ашып қарады,
 Көзин ашып караса,
 Үлкен бир келип қалыпты,
 Бир қаланың алдына.
 Дәрұзаның алдына,
 Пәшентлеп қулыпты урыпты,
 Он жети ханның сүүретин,
 Он жети дәудің геллесин,
 Дәрұзаға шекипті,
 Дәуді көрмей бүйерде,
 Қаласын көріп сескенди,
 Мүшкіл аўыр ис болды,
 Бул қаласын таслап,
 Өзи қайда екен деп,
 Этирапына көз салды.
 Көз жиберип караса,
 Қаланың кубла бойында
 Үш жүз отау типилген,
 Барлығы да жығылып,
 Нар түйеге артылған,
 Соған келди Едиге.
 — Хау, журты мында жатырған,
 Өзи бәхәр шағында,
 Қайда кетти екен, — деп,
 Және көзин салады,
 Көз ушында көринди,
 Үш жүз алпыс көшкіли,
 Сәрхәуиз бағы көринди.
 Әнжир, алма һискен,
 Торсылдап жерге түскен,
 Бұлбиллер сайраған,
 Қумырылар дән шеккен.
 Көрдим журтын жолда деп,
 Бағыны көрдим мунда деп,
 Ат камшылап Едиге,
 Бағқа қарап жөнелди,
 Хешбир бенде көрмеді,
 Ашық екен дәрұза,
 Атты айдап жиберди,
 Бағ ишине киреди.
 Өне, сол уақлары,
 Мине бағдын ийеси,
 Табылды сөздің жүйеси,
 Сақаллы мәспуршы болған,
 Үилери тарғыл болған,
 Кепшеси ийнинде,
 Пеши белінде,
 Бағқа суу ашып төрбия еткен,
 Уллы шаят бағының,
 Бағманын көрди Едигени.

— Әй, ақылсыз гөдек, неғып жүрген бендесен? Атлы түе пияда кире алмайтуғын жерлерге өлемен деп келдің бе?

Алайын ба жаныңды?
 Қайлардан келген боларсан?
 Нағып жүрген жандарсан?
 Атаң тиккен бағбеди?
 Қайғысыз бағды аралап,

Қутлы келген өлимге,
 Нағып жүрген жандарсан?
 Тезирек сөйле бәшшеғар,
 Өне, болмаса кеттин, – деп,
 Көтерди кешше енеғар.

Сол ұақлары Едиге хәр түгі тебендей шаншылып, қаррыға қарап сөйледі:

– Ҳақ сәлемди билмеген,
 Адамды көзге илмеген,
 Сен қайсындай жандарсан?
 Ғодалақ арба жүрместей,
 Қорғаұлымеди елиңиз?
 Телеген арба жүрместей,
 Тергеұлимеди жериниз?
 Ғәрип-кәсер келместей,
 Қайырсызбеди бағыңыз?
 Мүлик кимдики, дин кимдики,
 Бағ кимдики, тезден хабар бер.
 Зәрре келсе ашыұым,
 Өзиң қарры бабасан,
 Қолтығыңа жип салып,
 Мына бағдың шақасына,
 Сени асып қуйрығыңа сабасам,
 Сол ұақлары айтармысан бабажан?!

Қаррының жаны сескенип:
 – Хәй, ақылсыз ладан келгеним,
 Айтайын саған билгеним,
 Мына бағдың ийесин,
 Билмейсең бе, сен иним?
 Еситтиң бе сен иним?
 Атса мылтық өтпеген,
 Шапса балта кеспеген,
 Бир Алладан бөтеннин,
 Буған дады жетпеген,
 Өлип баба Қаратийиннің,
 Тиктирип қойған бағы еди,
 Бағманбасы биз едик,
 Билмейсең бе хабарын?
 Қутлы келип өлимге,
 Не бадабат урасан?

Еки аяқлы инсан болмаса, еки қанатлы қус болмаса, төрт аяқлы хайуан кире алмайтуғын бир қадаған бағ еди. Енди кеуилиц тынды ма? Өзиң қайдан боларсан?

Сонда Едиге сөйледі:
 – Бәрекелле бабажан,
 Қаласын көрдим онда,
 Журтыны көрдим ғой жолда,
 Бағыны көрдим мунда,
 Бағдың ийеси қайда?
 Аспаннан тилеп келгенде,
 Жерден тилеп келгенде,
 Хәзир қылды илайым,
 Излеп жүрген дәуимнин,
 Дәреги мине табылды,
 Қаласы анда, журты жолда,
 Көне, дәудің өзи қайда?

Өзи көклем шағында,
 Хау ана көлдин бойында,
 Еки түп шынар бар шығар,
 Таудың қырра бойында,
 Сол шынардың алдында,
 Токсан отау күндіки,
 Малды баккан қулдики,
 Беррегиректе бир отау,
 Илахийда сол отау,
 Өне, сол отауға барсан,
 Өлип баба Қаратийин бар,
 Излегенин дәу болса,
 Өне сөйерден тауып ал,
 Көп сөз кимге жағады,
 Атынның изин көп салма,
 Өне, шық та жолға бар.

Анда баба сөйледі:
 – Хей, шырағым, қулыным,
 Тап усы жерден қайта бер,
 Саған неге дәрқар,
 Күшиң дәуге келмейди,
 Сени көзге илмейди,
 Он жети дәуди өлтирген,
 Он жети ханды өлтирген,
 Дүньяға аты белленген,
 Еситпедиң бе хабарын?
 Тезек тонса қолға,
 Көшер еди мал жайға,

Едиге дәрегин еситип,
 Атты жолға салады,
 Сабатқа айдаған жылқы,
 Көкке тартқан қарамал,
 Шубырып кеткен изи бар,
 Үйди артқан нар түйе,
 Изли-изинен тартылған,
 Түйелердин изи бар,
 Едиге соған түседі.

Хак жаббарға сыйынып,
Бирнеше майдан жол жүрген,
Бир жерлерде түсленип,
Бир жерлерде кешленип,

Ертеңги сәске ўақтында,
Баяғы көринген шынарға,
Жетип келген секилли.

Сол шынарға келген соң бийигирек төбеге аты менен минеди, алыска көзин жиберди, алыс емес, тап ийегиниң астынан тоқсан отаў көринди. Илахийда бир отаў, сәл бержағында бузылынкы сол отаў, әне, буны көрди Едиге.

Дәриў сумлық ойлады:

– Атлы үстине бармайын, бийәжел өлип кетермен. Атты берман қояйын, буған бир сумлық табайын. «Неғып жүрсең?» деп сорса, күнликшиңмен деп айтайын, сыр-сыпатын сөйтип билип алайын.

Жаңағы көрген шынарға тап түбине келеди, аттан жерге түседи, атты жаланашлап ер-турманын алды, ең үлкен жабыўын терис қаратып салады, гөне жаман тоқымын оны да шеп салады. Аккашлы ердиң басыны куйрық бетине қаратып, ердиң мәккем сыртынан арқаны менен оратып, аттын тоқымын бөктерийүге бөктерип, қанжығасын берк байлап, аттын мойнынан жип байлап, ноқтасын сыйырып алады. Қарыў менен жарағын ат жабыўдың қатламына мәккем етип байлады. Енди өзи кейин бәсип тур еди, аттың келбетине қарады: – Зәдел еткен хәттершиниң байталындай сылбырап тура береди, буған адам ермейди, қызығып мал демеиди, – деп Едиге уўайым-қайғысыз болып, әне, дәўдин үстине сапар тартқан усайды.

Бурынғы жүрисин қояды, сумлығы сондай болады, өкшесин жерге тийгизбей, аяғының ушы менен үйдиң сырт бетинен есиктиң келди алдына. Әсте есигин көтерип, үйге үнилип қарады. Үйге үнилип караса, үйде үлкен дәў жатыр, үлкенлиги муншелли, басы төрде, аяғы босағаны тиреп атыр. Қулақлары қапқандай, қоллары бар жабадай, хәр көзиниң жайлары көгершинниң уясындай, аўзынаң пормасы таўдан аққан жырадай, аяғының сүүрети енлей тутқан маладай. Әпшерине карасан, секили менен сыяғы сапар айының ишинде Едигениң үстине дуўры қиятырған бәледей. Сол ўақлары Едигениң тақат жаны қалмады. Кәллеме-кәлле дүгисип, кошқар яңлы тура қашты Едиге.

Үйден кейин шығады. Былайырақ барып ойланды. Қайтпа кеўлим, шоршынба жаным, шоршынба жаным деп, тәселле берди өзине.

Узын емес қысқа өлим,
Ақыры бир күн бар өлим,
Қайтпа кеўлим, қайтпа,
Шоршынба жаным, шоршынба,
Алатаала жол берсе,
Әўлийелер қол берсе,
Буйрықсыз тикен кире ме,
Бийәжел бенде өле ме,

Қайтпа кеўлим, қайтпа,
Шоршынба жаным, шоршынба.
Тутқалы емес кара жер,
Алладан хұким болмаса,
Бул кара жер қозғалмас,
Бийәжел бенде өле алмас,
Қайтпа кеўлим, қайтпа.

Әне, айланды изине, қайтадан жүрис етти жатырған дәўдиң үстине. Өкшесин жерге тийгизип, тиреп басып аяғын, арқасына көтерип салды есиктиң бир жағын. Ергенегин ийтерип, босағаның үстине оң аяғын миндирип, төр бетине қарады. Едигениң өкшесиниң жерге тийген ләрземинен, гүрсилдеген даўысынан уйқысын ашты мынаў дәў. Жастықтан басын көтерип, есиктиң бетине қарады. Едигеге көзи түседи. Ол ўақыттың патшасы пукарасын көрсе, «Хәй, қарашым» дер еди, Едигени көрип мынаў дәў:

– Хәй, қарашым, неғып тұрсаң? – деди
Не хызмет пенен келдиң? – деди
Не қылып жүрген жандарсаң?
Неге келдиң бүйерге?
Ким жиберди сизлерди?
Айт хабарын тез, – деди.

Сол ўақлары Едиге, әне, сәлемин береди. Сәлеминиң соңғы жеринде:

– Мен бир жүрген келгинди, тентиреген немемен, мен бир күнликши боларман. Хабарыңды еситпим. Атсызға ат, тонсызға тон, нансызға нан, үйи жоққа үй береди, жерсиз жетимге жума мықлым қарайды дегенге сизди ізлеп келдим ғой, – деди.

– Ким жиберди бул жерге? – деди дәў.

— Жак, көргеним жок хешкимди, кара басым келдим-го, — деп жууап берди Едиге.

— Онда турма бул жерде, хо анау токсан үйге бар, кулын байла, бийе сауарсан, саба толтырарсан, кымыз сауып кымыз ишерсен, малды багып, куллардын бири болып жүре берерсен. Бар, кете бер жөнине, — деп колына хабарнама берилди.

Токсан үйли кулларға Едиге барып косылды. Хызметкердин басшысына хабарнаманы берди, муны кулын байласыуға жиберди. Мың жылкы сауады. Соған кулын салады, және кулынды алады. Соған кырык кул хызметте болады. Ертесине Едиге жигирма кулынды оң колында, жигирма кулынды шеп колында сыйрагынан усласа, тырып етпей тура береді. Куллардың көзи адырайып, муны бир бәле көреді. «Мынауынды айыр бизден» деген арыз айтыушылар көбейди. Айырып алып сөйерден Едигени сабаға қосып жибереді. Сабадағы кырык кулы бир сабаны толтырып келгенше, мунан бир өзи бир сабаны толтырып сүйрейтуғын бәлеге тап болады. Арзагөй және көп болды, «мына бирейди жок кыл» деп. Басшысы кулақ қояды, муның күшли екенін биледи, дәу бир күни келип көре гойса, бизлерге хәким етер деп, манлайымыз курып кетер деп, буған бир үйир жылкы берейин, астына бедеу миндирип, колына курык илдирип, жылқыман қылып қоя берейин деп ойлады.

Әне, Едигени бүйерден ажыраттырып алады. Ертип келип кейнине, бир жылқыны миндирди, жылқыманларға қосып, бир үйирге жиберди. Әне, жылкы багып көлде жүре берген секилли. Азанда, кеште тамақ ишер уақтына келеди Едиге. Жылқының пири Жылқышы ата, қала берсе Едиге. Едигенин минези — жылқыны сабатка салады, кеште түүел қылады. Бирақ көкпеп, сабаттан шықпай қалған жылқыны Едиге нара қылып бақырагойса, Едигениң дауысын еситсе шақканырақ жылкы суудан шығар еди. Сәл тосанлау жылкы шырқырап қан сийип өлер еди. Едигениң жылқыға зөхәриниң өткирлиги соншелли еди, бир күни кеште Едиге тамақ ишпеге мезгилинде келсе, бир бийени шаншыу ұслапты. Азырақ торпақты үйип, басына сырық қыстырып, «Едигениң мазары» деп, бийени бүйирине түртип соннан айландырып, кууып жүрипти. Едиге келип:

— Хә, бул не? — деди.

— Шаншыу ұслаған жылқыны Едигениң мазарынан айландырсаң кетеди, — деди.

Едиге турып ойланды.

— Жылқыға пир екенлигимди билген екен-го. Муны дәу есите гойса мын жанымнан бир жанымды қояр ма, оннан бурын үстине өзим барайын тәнирге тәубе қылайын, — дедидағы, Едиге атып урып курығын, шығып жүре берди жөнине. Әлип баба Каратийин жатқан отауға келеди. Хәк сәлемин береді.

— Хә, Қарашам! Жол болсын? Неғып жүрсен? — деди.

Анда турып Едиге:

— Уай, таксыр, кулын байламак, бийе саумак, саба толтырмак, сабатта жылкы бакпақ насаз кишиниң иси екен деди. Бизге мәрттиң исин берсен, питкерсем-питкергеним, егер питкере алмай қалсам, жолында өлип келсем, бул қалай болар екен? — деди. Сөйтип турып үйдин оң жағына қарады. Оң жағына қараса, ақ шымылшықтың сыртында, қызыл шымылдық ишинде, тилладан тажы басында, керегеге бас урып, нала тартып ах урып, толықсыл жылап отырған он үш-он төрт жасындағы бир қызды көрди. Едиге сол уақлары ойланды.

— Хә, мынау ізлеп жүрген дәуим екен гой, ізлеген қызым мынау екен гой, — деп ойланып болғанша Әлип баба Каратийин,

— Хәй, Акбилек, тур орныннан! Ал колына жабаны, ерт мынау бендени, анау көмилген саумалға апарып басына бир жам саумал алып бер. Ишкен соң алып кел, — деди.

Едигени ертип кейнине Акбилек турып орныннан, жүре берди жолына. Едиге ерди соңына. Акбилек турып алдында:

— Ийинди қақпа, басыңды шайкама, Сизди өлимге буйырды. Өлимге миясар емессен, қайерден келдиңиз? Усылар сөйлесип қоя ма, я елинен келген бала ма, бир жүрген жансыз ба деп керегенин көзинен көз салып, артыннан қарап отыр-го, — деди.

Едиге басын қақпады, ийнин қозғалтпады.

— Хау, танымайсыз ба сиз? — деди. — Мен Аксақ ұллы Сәтемирдин журтынан келемен, — деди.

— Шауып кетти қаламды, бузды жақты панамды, алып кетти шырқыратып Акбилек атлы баламды, соны әкеп берің деп, халымды сынап көриң деп, бизге бир перзентлик етин деп, жиберип еди изинен. Дәу қайда? Акбилек қайда? Мен табалмай жүрмен-го, — деди.

Сол уақлары Акбилек көзиниң жасын бир төгіп:

— Әне, үйде ізлеген дәуим, биз — ізлеген қызың. Саған саумал дегени шарап бергени, ол жети жылдан аржағындағы арақтың қоры еди. Оны ишпек түүе, ығынан жүрип кеткеннин я тири, я өли

болар-болмасы белгисиз. Саған жети жылдың аржағындағы көмилген қымыздың қорын беремен. Хаққа бір етиң тәуекел. Дәуді, қалай, аласыз ба? — деди.

Ақбилектің сөзіне қарап Едиге айтты:

— Сіз иштен болсаң, биз сырттан болсақ, хақыйкат алла өлтиремен — деди. Бет аұзын мәккем байлады. Арақтың қорына қусатып қымыздың аұзын ашады. Бір жам саұмал есабында қымыздың қорын әкеліп Едигеге тугады. Жел жағында тура алмай, ық жағында турады, көзін жұмып Едиге қорды жутып алады. Арақтың қоры түүе, қымыздың қорын ишкенде, жети мәртебе сүрнигіп, орнынан зорға турады.

Әне ерди кейнинне,
Ақбилек түсіп алдына,
Үйге қарап айланды.
Үйде жатқан мына дәу,
Не сөйлесер екен деп,
Көзін салып бәшшеғар,
Аңлып атқан усайды,
Хеш дәрегін таппады,
Ақбилек пенен Едиге,
Әне кирди отауға.

Сол уақлары мына дәу Едигеден сорады:

— Хә, бала, иштиң бе?

— Иштим?

— Тойдың ба?

— Тойдым, — деди Едиге.

Анда турып мына дәу:

— Көтер сарыжайынды,

Ана тауға барайық,
Оқ атысып көрейік,
Тамаша етип жүрейік.
Жылқы беттен Едиге,
Кәмбил жайын көтерип,
Жетип келди үйине,
Бұл да жайын көтерди,
Тоғыннан ийген жайы бар,
Арыстан соққан оғы бар,
Қатарласып екеуі,
Шыға берди отаудан.
Шығып жолға киреди,
Бір азырақ жүреді,
Әлип баба Қаратийин,
Төрт төрепке қарады.
— Бала, ана ат кимдики? — деп сорады.

Едигенин атына көзі түскен қусады. Сонда турып Едиге:

— Несип етсе, ат бизики, — деди сол жерде.

Сонда дәулер сөйледі:

— Бәрекелла, болсын саған бір әреби ат, маған бір қыллықөт ябы болып, кәддин жасырып турғанын көрдің бе? — деди. — Сол аттын ар жағындағы еки шынардың біреуін байлап ат, — деди.

Анда турып Едиге:

— Жолыңыз ұллы, жасыңыз ұллы, Сіз бирисин байлап атың, — деди. Едигениң кәсими, өзинен бир жас ұллыға, «Сіз билерсиз» дер еди. Өзинен бир жас кишиге «биз билермиз» дер еди.

Әне, Едигениң тәртиби, дәуге берди нәубетти, бир дизесин жерге урып, мына дәулер түргелип, гиристи оққа толтырды. Атыуына қалайлап, ширенип оқты тартады, атқан оғы шарып етип шығып кеткен қусады. Ол көринген дарактың бирисин барып қулатып, Қақпақтың Каратауына оғы барып шаң берди.

— Қәне, бала, ат, — деди.

Сол уақлары Едиге,

Бийе саұмай отырып,

Ғамгүнге кеулин толтырып,

Өткенлерди яд етип,

«Бисмилла» деп жай тартты,

«Әлхам» дейиң оқ атты,

Атқан оғы гүрп етті,

Отыз алты ғазды үркітті.

Ол көринген дарактың,
Бирисин барып қулатып,
Қаңғып шыққан серппе оқ,
Қақпақтың Каратауынан,
Бұл да барып шаң берди.
Оқтың түскен жерине,
Екеуі теңдей жууырады,
Барып көрди теппе-тен.

Әлип баба Қаратийиннің атқан оғының тауға тийген жерінде тасты тескен жети ели гези бар. Едигенин атқан оғының соған жете алмай қалған үш ели ғана гези бар. Көрип турып мына дәу қамсығып жылап жиберди. Баладан және сорады.

— Ұрасынды айт, — деди,
Сен күнликши емессен,

Мына атқан оғыннан,
Кәдигим бар да, кәүпим зор,

Билесен бе бизлерди?
Таныйсаң ба бизлерди?
Тууган анам пери еди,
Атса мылтык өтпейди,
Шапса кылыш кеспейди,
Бир Алладан өзгениң,
Маған дады жетпейди,
Тукымымда, өүладымда болмаса,
Тууган анамнан сорадым,

«Әжелім кимнен?» деп едим,
Сонда анамның айткан сөзи еди:
– Бир анадан үшеүмиз,
Үшеүмиз де қыз едик,
Ойыл менен Қыйылға,
Қарғалы, Елек бойында,
Алтын ханнан қалынған,
Алтын хәуиз бар еди.

Зияратқа барып жыл он екі айында бір мәртебе шомылатуғын едик. Кубырылы деген әулийе: Баба Түкли Шашлы Әзиз сонда болатуғын еди. Сол шомылып атқан жеримізге липамызды жасырып, дым бермеді. Бизлерге «биринди хаяллыққа бер» дер еди. Екеүмізде неке бар, генжетайда неке жоқ. Өне соны хаяллыққа беріп едик. Соннан тууган баланы Едиге жалғыз дер еди. Әжелің соннан деп еди, үстине душпан келгенде, оқ атысып көр деди. Атқан оғы оғыннан я үш ели, я екі ели кем келсе, Едиге бөлең сол деди.

Кем келгеннің мәнісі,
Ананның сүтин емалмай,
Шорының сүтин емгеннен,
Зәрре күші кем еди,
Шах Едиген сол еди,
Атам үәлий кисі еди,
Анам пери еди,

Айтқан сөзі шул еди.
Ырасыңнан кел деди,
Едигемісен сен деди,
Айтқан сөзі келип тур,
Мына атқан оғыннан,
Қәуіп етип сораيمان.

Сонда Едиге турып ойланды: – Суўға сүйенбе, душпанға сырынды айтпа деп еди.

– Яқ, аға, ол Едигең мен емес, қудай сақлағай. Мен бір жүрген келгинди күнликшимен-ғо, – деди.

– Әй, сен өлген менен жер толмас, өлмеген менен көбеймессен, бір душпаннан душпан болып жарамас. Тур, жоқ бол, көзиме көрінбей, – деди.

Өне, усы жерден Едиге «әжеп бөлар, аға» деп, атын жетеклеп ойма-ой, сайма-сай, жырама-жыра каша берди Едиге. Қорққанлығы соншелли, үлкен бир окпан келеди, атты соған киргизип, өзи тағы бир шуқырға тығылып, кәдди бойын жасырып жатып қалды сөйерде. Бир ұақлары болғанда қара жер қак жарылып, хаўаз беріп үстинен Едигениң тусынан қак бөлинип қара жер күниренип дауыс берди де, өте берди тусынан. Не әндийше болды деп, тақат жаны қалмады. Сол күни ақшам сөйерден тургелмеді орнынан. Ертеңи менен таң атты, шашырап турып орнынан жетеклеп шығып буўыршынды жалаңашлап аўнағты. Ер дүзиўин салады, ат белине минеди, кешегі дәў менен сөйлесип турған жерине келеди. Төрт тәрәпке қарады, көринбейди хеш нәрсе, кешегі кубладағы тоқсан үйлер, үш тоқсан баслы боз орда көринбейди хеш жерде, не бәле болды екен деп, ат қамшылап Едиге, жетип келди сөйерге. Әлип баба Қаратийиннің үйин тиккен жеринде арман-берман айланды, үйин жығып нар түйеге артып, көшип шығып кеткен қусайды. Сол ұақтындағы алақшын питеўи менен тур екен. Алақшынның үстинде жалғыз гербиш бар екен. Сол гербиштин астында желбиреп қағаз көринди. Аттан ырғып түседі, қағазды алып оқыды. Моллашылықтың шарапаты сол жерде тийди Едигеге. Бул Ақбилектин жазып кеткен сөзи еди, түсиникли изи еди. «Хаў, Едиге, мына дәў сизден сескенип, мине көшип баратыр. Биз иштен, қол жеткерің сиз сырттан, я үш күннен, я жети күннен хабар алған сон бизден. Жолдағы көринген қаланның алды бетинен қонады» деп жазған хаты еди. Қара жерди айырып, кешегі бақырған дауысы, малды баққан падашы, қойды баққан кош шопан, түйе баққан сәрўан, жылқы баққан жылқыман: «Үстимізге жаў келди, айырылмастай көл келди, аўырыў емес, саў келди! Тап усы жерден көшейик, жыйнаң малы-мүлкінди, жығың шатпа үйинди» деп бақырып беріп айтқан хабары еди. Соның бақырған сестине Едигениң үсти менен қара жер саза беріп өтип еди.

Өне көшип кеткен соң,
Едиге аттың белінде,
Атты оңғарып салады,
Сүрдеўли малдың изине,
Хәр мукамға дөндирип,

Ғәхи жүрис, ғә жорға,
Ат үстинде ениреп,
Бир алладан көп тилеп,
Келе берген қусайды.
Неше майдан қыр асты,

Белестен белес бел асты,
 Жолшыбай кумларды басты,
 Шожып жүрген маллардың,
 Сүрдеуінен адаспай,
 Ақшам жатпады, күн тынбады.
 Баяғы бағдың алдында,
 Көп тоғайлық бар еди,
 Сол тоғайдың шетіне,
 Едиге жетіп келеди,
 Ойпатлау жерге ат байлап,
 Қатара конған елдерге,
 Тоғайдан шығып Едиге,
 Өзин көргизіп және де,
 Кирди қайтып қалыңға.

Ендиги гәпти Ақбилектен сора.
 Шыдамады Ақбилек,
 Кирип шығып тур еди,
 Онашада Едиге,
 Бір көриніп қайтарылып,
 Қалыңға бойын тасалап,
 Кеткенлігін көреді,

Әне сөйерде күледі:

– Ха, Ақбилек, Ақбилек! Заманында бір қатынның мәккаршылығы қырық ешек ешек, бір ғашырға жүк деген, сенде хийле-мәккарлығың жоқ па еди?

– Жақ, қудай сақлағай, – деди.

– Онда айтсам ислер ме екенсең? Үйретейін мен саған?

– Ол не хийле, айт, – деди.

Едиге сонда сөйледі:

– Түбиршикти тер деди,
 Ошакка апарып сал деди,
 Анық шоқ болып түскен соң,
 Мыс дүмшени толтырып,
 Отқа өпкеп бас деди.
 Серпиліп дүмше қайнаса,
 Патшалыққа ылайық,
 Жез шөйнегін демлесен,
 Шыйразы көк шайға,
 Тирийек таслап жиберсең,
 Дәстүрханды ол жайып,
 Қолайлы нанды келтиріп,
 «Хау, шай ишейік» дегейсең,
 Ол шөйнекті дизерлеп,
 Екі мәрте сапырсаң,
 Бір кесасын өзине,
 Бір кесасын дәуге қуйсаң,
 Екі қоллап узатсаң,

Дәрхал үйге киреди,
 Қапты алып қолына,
 Томаршын теріп келмеге,
 Бул да шыға береди,
 Гә еңкейіп, гә турып,
 Түбиршик терген тақылетте,
 Едигениң қасына,
 Жетіп келди Ақбилек.
 – Ассалаума әлейкум!
 Хақ сәлемін береди,
 Сәлемін әлик алады,
 – Хау, төрем кешегі сизди көргели,
 Уйықлай алмадым-ғо мен, – деди.
 Есикке карап шаншылып,
 Қылышын кесе өңгеріп
 Қабағы қарыс жабылып,
 Алатуғын шердей шабынып,
 Есикке карап шаншылып,
 Отырады да қояды,
 Уйқылата алмадым-ғо мен, – деди.
 Мыйығын тартып Едиге,

Кесаны алып шай ишер,
 Тулабойы жибисер,
 Маңлайынан тер келер,
 Уйқысы да тең келер,
 Сол уақтында дәулерден,
 Бір сауал сорап көр деди.
 «Бір арзым бар, төрем» де,
 «Айтайын ба, айтпайын ба?» де,
 – Хау, көне айт, – десе,
 – Жақ айтпайман,
 Бір қасық қанымды өтсең айтаман, – де.
 Ол не гәп деп иркілер,
 Оннан соң сенде индеме,
 Иркілип турып өттім дер,
 Ол уақлары өттім деп,
 Айтағойса өзине,
 Дәуден сорағайсаң:

– Хан хәмири бир, еки жоқ. Атса мылтық өтпейди, шапса балта кеспейди, бир Алладан өзгенин саған дады жетпейди, деп есitemен. Мәселенкиден қай жериннен оқ тийсе өлесен, деп сора.

Жан ашыуы көп жаман, шоршып кетер сол заман, «Қәхәрленбе, ерим» де, «сен атланысқа кетсең, сенің батыр деген атын бар, өлмейди деген хабар бар, бир елат пенен жаулаһсаң, кеткенде атыннан үсти қан болып, үстинде адам болмаса, жиби жерге сүйрелип, бөктергиси ауып, есикке келип қиснесе,

жууырып шығып майданға, еелгенлерден сорасам, «Кәне аған» дийгойсам, олар «октан ушты» десе, жүйиңе көк жауып матам тутып жыласам. Арадан бир күн өткен соң тири келсең үстиме, мени бей-абырай етерсең, октың өтер жеринен бир хабарды бересең. Сол сениң айтқан жеринди айтагойса ләшкерің, инанар едим, болмаса инанбайман, — деп айткайсаң.

Сол ўақтыңда ол айтар:

— Анам пери болса да, анамның айтқан сөзи еди, сауытты тиккен өзи еди, көкирегинин аузынан көз илмес үш тесик, колтығының астынан үшкүлше тесик болмаса, ийнинде сауыты менен өлсе, оған намаз буйырмайды деген. Соның ушын анамның, шын әулийе атамның тигип берген кийими, өзи сүйеклес болмаса, баска адамның оғы дарымайды маған.

Айтып болып бул гәпти,
Гамгүн басар сол ўақта,
Неге айттым дегендей боп,
Кыйсая ғойса жамбаслап,
Басына жастык койған соң,
Аяқ-қолын қыскайсаң,
Бурынғыдай емес ғой,
Маған кеўлин берди деп,
Шын хақыйқат инанар,
Инанғанын билген соң,
Анык уйқыға кеткен соң,
Қолыңда қызыл орамал,
Ақ жабықты көтерип,
Орамалды былғай гөр,
Егер сен иштен болсаң,
Мен сырттан болсам,
Куда кәлесе өлтиреремен, — деди.

Әне Акбилекке жуап берип жиберди.
Түбиршик терип еңкейип,
Тезек терип еңкейип,
Ол қапшығын толтырып,
Аркалап үйге келеди,
Ошақтың басын сыйырып,
Жүдә паяндоз болады,

— Батыр Сизге арзым бар, — деди.

— Не арзың бар, айт, — деди

— Айталмайман, — деди.

— Ха, о неге?

— Бир қасық қанымнан өтсең айтаман, — деди.

Бираз ўақыт ойланып отырып:

— Адам қуны болса да, бар, өттим қаныңды, — деди.

Сол ўақлары Акбилек:

— Сизге атса мылтық өтпейди, шапса қылыш кеспейди, бир Алладан бөтеннин саған дады жетпейди, деп еситамен. Мәселенкиден, қайериннен оқ тийсе өлер екенсең, — деди.

Әлип баба Каратийиннің тақат-жаны қалмады, қап-қара болды жүзлери, жер көрмеді көзлери.

— Маған өлим тилегенше, өзине жүрим тилесең болмай ма? — деди, көхәриннің келгенлиги соншелди.

Сол ўақлары Акбилек:

— Хәй, көхәрленбе ерим! Айтқанымның мәніси бар, — деди. — Сени батыр деседи. Сени патша деседи. Атланысқа кеткенінде, барып жауға тийгенинде атыңның үсти қан келсе, ер тоқымы ауыулы, жиби жерге сүйрелип, есикке келип киснесе, жууырып шығып далаға, көзим түссе бул иске, не қыларымды биле алмай, ойран болып турғанда, қасындағы атлыдан бирли-ярым көринсе, «көрдiniz бе ағанды?», деп сорасам, «оқ тийип өлди» десе, мына қанды көрген соң, ақ үйине көк жауып, матам

Ошаққа отын қалады,
Қурақ томар алысып,
Қып-қызыл шок болады.
Мыс дүмшени толтырып,
Оттың бир капталына қояды,
Дәстүрханды жайғанша,
Шәйнек-кеса алғанша,
Серпилип дүмше қайнады,
Патшалыққа ылайық,
Жез шәйнегин демледі,
Әпкелип қойып алдына,
Шәйди еки мәрте сапырып,
Ишине салған тирийети,
Анык ерип кеткен соң,
Және бир кесаға,
Әне, шәйди қуяды,
Қол қаусырып қос қоллап,
Кесаны дәўге узатты.
Бул хызметине кеўли питип,
Кесасыны алады,
Еки кеса шәй ишти,
Шырпылдап тери ағады,
Ўақты шадман болады,
Мыйғын тартып күлгенде,
Акбилек бетине қарады:

тутып жыласам. Арадан бир күн өткен соң тири келсең үстиме, мени бийабырай етпей ме? Сонда мен сол атлыдан сорасам, «кәйеринен тийди» деп, сен айтағойсаң сөйерден тийди, деп айта сенін айтқан жериннен, инанар едим мен оған. Басқа сөзге инанбайман, сол ушын сорап турыппан.

Сол ұақлары Әлип баба төмен карап ойланды.

– Хау, бала, қатынға сырынды айтпа, сууға сүйенбе, душпанға инанба, деген. Бир ақылы болмаса, хаслы қатын болса да, бир ақылы келеди. Сауалы макул екен, – деп қатынға карап өңменін көтерди. – Брас айтасан Ақбилек, дурыс екен бул сөзин. Мениң атам үәлий еди, анам пери еди. Үстимдеги кийгеним соның тиккен сауығы. Қыябанлап қойылған көкирегимде үш көз бар, тап жүректің аузынан қойылған жалғыз көзи бар. Қолтығымның астынан үшкіл орнына қалдырған және қыя тесик бар. Өзи сүйеклес болса, каналастан тууылса, шағында мерген болса, таллап соннан өткере алса я қолтықтан, я жүректен, өне сонда мен өлемен, – деди.

Айтып болып бул гәпти, «неге айттым сырды» деп, «кешегиден бир адам соратып тур ма сырттан» деп, ұайым-қайғы басады.

Пушайман етип мынадан,
Шалқасынан қулады,
Ақбилек турып орнынан,
Бир көпшик апарып қояды,
Аяғы менен қолынан,
Услап қыса баслады,
Сол ұақлары мына дәу:

– Ақбилек бұрынғыдай емес-ғо,
Аға-анасы ядынан шығып,
Көңлин маған берген екен-ау, – деп,
Фәллет төсегине кирди,
Төр бетке жақынласып,
Шалқасына жатып,
Төр бетке айбел түседі.

Аяқ-қолын қысқан соң уйқылады ма, уйқыламады ма, Ақбилек анық биледи анық уйқыға кеткенін, жети күннің уйқысы әбден қысып тур екен.

Кәсириги харылдап,
Демин тартты қурылдап,
Сол ұақлары Ақбилек,
Үйдін артын ашады,
Қолында қызыл орамал,
Едигеге былғады,
Тоғыннан ийген жайы бар,
Аңлып турған арысландай,
Арыстан соққан оғы бар,
Шакыр-шукыр көтерип,
Жетип келди аллияр.
Едиге үйдің сыртында,
Дәуге көзин салады,
Анықлап дәуге қарады,
Ишкериде Ақбилек,
«Я қолтықтан, я жүректен» деп жылады.
Сол ұақлары Едиге,
Кешегі айтқан сөзінде,
Атайын десе бөлеси,
Атпайын десе душпаны,
Не қыларын билмеди.
Өзинен өзи гүңиренип,
Ели-халқы ядында,
Өткен иске тәубе деп,
Едил қайда, ел қайда,
Елге жетер күн қайда,
Жалаң аяқ сорлыға,
Тикенексиз жол қайда,
Душпаны зор бендеге,
Муннан қайым қол қайда.

Тезирек байлап атын,
Атпасам неге келдим деп,
Ақбаслы ердің тусы деп,
Тап жүректің үсти деп,
Керегениң көзинен,
Оқтың ушын шығарып,
«Биссимилла» деп жай тартты,
«Әлхам» дийип оқ атты.
Атқан оғы шарп етті,
Иштен қаңғып шығып кетті,
Жүрегін қыркып оқ өтті,
Астындағы қарадашқа,
Пәрлигинен гарқ болшы.
Сол ұақлары мына дәу,
Уйқы деген душпанды,
Оқ тийгенди билмейди,
Әдира қалғыр қаланың,
Бүргеси неге ашшы деп,
Аударылып түседі.
Аударыла берген ұақтында,
Душпанның атқанын биледи,
Өрре турды орнынан,
Шығайын деп далаға.
Дәуге сапар жақпады,
Көзи тынып бөшшеғар,
Үйдің аузын таппады,
Әдира қалғыр үйім деп,
Сөгилсин сениң жүйиң деп,
Меннен қалып не боласан,
Отқа жанғыр мүлким деп.

Үйди аўдарып жиберди,
 Бир капталлап кулады,
 Узактан колын сермеди,
 Едиге минген буўыршынын,
 Қуйрығынан услады,
 Усларын усласа да,
 Шалкасынан кулады,
 Кулай берип жылады:
 – Ҳа, күнликши, күнликши,
 Қостарсыз деп жүрмедин,
 Мени билмей өлтирдин,
 Қостарым бар, күнликши.
 Айтып едим хақ сөзди,
 Инанбадың бизлерге,
 Жасым келди енди,
 Он жети-он сегиздин үстине,
 Қыршын еттиң-ғо бизлерди,
 Анамның айтқан сөзи еди,
 «Төрт аяклыда бота татыў,
 Еки аяклыда бөле татыў»,
 Мени билмей өлтирдин,
 Қостарсыз деп жүрмедин,
 Қостарым бар ғой, күнликши,
 Туўысканым, туўғаным,
 Киндиклесим бар мениң.
 Ойыл менен Қыйылда,
 Қарғалы, Елек бойында,
 Едил менен Жайықта
 Бөктергили адырда,
 Нураның Қаракумында,
 Кубырылы деген калада,
 Баба Түкли Шашлы Әзиз,
 Соннан туўған баланы,
 Едиге жалғыз дер еди,
 Жигербентим туўыскан,
 Едиге атлы бөлем бар.
 Ҳа, күнликши, күнликши,
 Мени билмей өлтирдин,
 Қостарсыз деп жүрмедин,
 Енди демим бөлинди,
 Қурған көзим гиреўли,
 Мен кетпейин гиреўге,
 Әрмансыз болып өлейин,
 Ырасыңнан кел деди,
 Едигемисен сен деди,

Сонда Едиге сөйледі:
 – Егер болсам Едиге,
 Не қылар едиң шул ерде,
 Шын Едиген мен, – деди.

Анда дәўлер сөйледі:
 – Егер болсаң Едиге,
 Қолыңды маған бер, – деди.

Едигедей жалғыздың,
 Оң колынан бир сүйди,
 Шеп колынан бир сүйди,
 Манлайынан жуп сүйди,
 – Ҳаў Едиге, Едиге,
 Еңбекли жалғыз ер егиз,
 Егиз едик ғой әзелден,
 Сен Ноғайда, мен мында,
 Жалғыз қалдық ғой, бөлежан.
 Сен де туўдың периден,
 Мен де туўдым периден,
 Мен апаның баласы,
 Сен синдиниң баласы,
 Қәне мийирим-шәпәәтин,
 Киндиклесим туўыскан,
 Ананың сүтин еме алмай,
 Шорының сүтин сен емип,
 Мийримсиз болдың ғой, бөле,
 Тоқтамыстың елинде,
 Көп ноғайдың ишинде,
 Жалғызым аман жүргенде,
 Көрисермен бе деп едим,
 Атланып шығып ол елден,
 Гүлли қыя қыйсық хан,
 Сәтемирге келгенше,
 Өзиме туўра келгенде,
 «Тоқтамыстай патшадан,
 Азап көрдим» дегенде,
 Туўры өзиме келгенде,
 Тоқтамыстай патшаның,
 Немене журты бар еди,
 Гүз атлансақ бүйерден,
 Барар едик бәхәрге,
 Айрандайын ол атлап,
 Қымыздайын хәм писип,
 Тоқтамысты өлтирип,
 Сени тахтқа миндирип,
 Қырғыз бенен шуршытқа,
 Қара басынды хан кылып,
 Қайтарман деп жүр едим.
 Ол муратқа жете алмай,
 Наумит кеттим ғой, бөлежан,
 Мениң демим бөлинсе,
 Атам үәлиймен дер еди,
 Анам пери киси еди,
 Сени қарғап нетейин,
 Қарғысым қәте кетпейди,
 Қарғамай-ақ кетейин,
 Инанбасаң сөзиме,
 Белги салып кетейин.
 Сен балалы боларсаң,
 Балаң менен мәлеллесип,
 Он көзиң шықсын, бөлежан,
 Жүзиме қарға қонбасын,

Өз колыннан коярсан,
 Мендеги тәңир аманат,
 Аманатынды аларсан.
 Жети ханның сүүретин,
 Жети ханның кәллесин,
 Қаласына бәнт етип,
 Есигине кулп урып,
 Сениң атыңды жазып,
 Жети қазийне қызылды,
 Қойып едим еншиге,
 Өне, соны аларсан.
 Ели-халықты шуұлатып,
 Көширип жүрме халқымды,
 Бузып жүрме журтымды,
 Дәрұазаны ашқан соң,
 Туұры барып сарайдан,
 Еншинди ал да қайта бер,
 Қасаң байтал еки айғарды аш етер,
 Саған олжа Ақбилек,
 Шуұлатып жүрме елимди.
 Усы гәпти айтты да,
 «Окты тартып ал» деди,
 Окты тартып алған соң,
 Дәудин деми бөлинди,
 Жан тәслим еткен секилли.
 Өне, турып Едиге,
 Қарамады хеш жерге,
 Қәдем басып қалаға,
 Өне келген қусайды,
 Дәрұазаның алдына.
 Зулпынан услап дәрұазаның,
 Едигениң зәрпинен,
 Билегиниң күшинен,
 Суұырылып кетип зулпы,
 Бир жақ бети ашылды.
 Туұры кирди ишине,
 Балент көше, пәс көше,
 Аралады тар көше,
 Мупты, қазы отырар,
 Аралады көшени,
 Соннан сыртқа шыққанда,
 Қәзийнехана көшеге,
 Бурылып кирди есиктен,
 Төрт тәрәпке көз салды,
 Көз жиберип караса,
 Жети қапы көринди,
 Жети дәудин сүүретин,
 Жети ханның кәллесин,
 Сол қапыға шекипти,
 Сол қапыны айырып,
 Иш бетинен қапыға,
 Жазылуұлы шәрпти көрипти:

«Едил-Жайық халқынан,
 Ноғайдың толы журтынан,
 Баба Түкли Шашлы Өзиз,
 Соннан болған Едиге,
 Едиге атлы бөлем келсе,
 Соның мынау еншиси»,
 Дәп мөрленип қапы бетине,
 Жазылғанды көреді.
 Сол уақлары Едиге,
 Не болғанын билмеді,
 Хақ жаратқан жан Алла,
 Алсаң жаным кәбиз дәп,
 Болар едим ырза дәп,
 Қара жер мени тартсын дәп,
 Қара жерге Едиге баұрын берип,
 Дүс төменине жатып,
 Бөлесин жоқлап жылады,
 Орнынан сирә турмады,
 Турмай атырған жерине,
 Ақбилек жетип келеді,
 Жылап жатқан жерине.
 Өне, Ақбилек сонда сөйледи:
 – Әй, төрем, тур жайыңнан, Едиге!
 Өзи еткен өкинсе,
 Оның иси бола ма,
 Кейнинен орны тола ма,
 Бир өлмек бар бул дүньяның жүзинде,
 Кәне тирилген адам бар ма?
 Неге пушайман етесен,
 Өзи еткен өкинбес,
 Бек байлаған шешилмес,
 Беремен деген қутылмас,
 Төрем, түргел орныңнан.
 Тәғдирдеги жазыуға,
 Алла берген өлимге,
 Хешким ара тура алмас,
 Қыйланағөрме, төремиз,
 Бәрин бир Алладан көремиз.
 Себеп бизден болған шығар,
 Тәғдири Алладан шығар,
 Түргелегөр орныңнан,
 Өз атына айтылған,
 Қызылынды алған соң,
 Мен де көзимди ашып,
 Қарап турман жолларға,
 Тезирек талап етегөр,
 Көп ноғайға бармаға.
 Түргел төрем сабыр ет,
 Сабыр түби сары алтын,
 Сабырлы жетер муратқа,
 Бийсабыр қалар уятқа,
 Сабырлылық жақсы болмай ма?
 Ақбилек келди жаныңа.

Едигениң бауыры ерип сол уақта өзине келди. Ерип турған көкирек кайтып орнына бәт болды.

Ушып турды орнынан,
Тан мезгилдің уақтында,
Хызмет еткен беңде бар,
Тәнзир алып қолына,
Жасауыл болған адам бар,
Обалы менен сауапты,
Айтып жүрген даңмолла,
Жигерли гошшак жигитти,
Жаршы қылып жиберди,
Үстіндеги мийманды,
Әлип баба Қаратийиннің бөлеси.

– Жети кәзийне толы,
Қызылларын жүклейсен,
Жау-жаракты асынып,
Ел қорыған палұанлар,
Түйени жетер қул алып,
Ғашырды айдар шоры алып,
Ас тамағын писирип,
Уақтында хызмет етпеге,
Қапталына күң алып,
Едиге атлы султанды,
Сары ноғай журтында,
Сәтемирдей сәттерге,
Алып барып халқына,
Сәтемирдің қызы Акбилекти,
Ата-анасына қосып,
Соннан пәтек аласан,
Шылпықтың Караойына,
Хожақөддин бойына,
Соннан соң айланып келесен,
Соған дейін хан тиклеп,
Әлиптің асын жеткерип,
Қалғанымыз бүйерде,
Үстине гүмбез салдырып,
Неден өлди бүйерде,
Бәрин хәрипке салдырып,
Ояқтан сизлер келгенше,
Бизлер мұнда хызметкер.
Жар қышқыртты көшеге,
Ертеңги азан уақтында,
Ғәзийнениң жартысын,
Едиге атлы хан-султан,
Садақаға тарқатты,
Өнип-өскен күним деп,
Жалғызға кесент болмағай
Алты айлық ағыр журтты,
Иште қалған жалғызды,
Едиге еле қайғырып,
Соны айтып зарланып,
Бидирмейди хеш кимге.
Жети қазна толыны,

Жартысын берип садақа,
Қалғанын артты ғашырға,
Алдына мал салады,
Нар түйеге жүк артты,
Аұмасын деп бек тартты,
Жигирма сегіз күн деген күни,
Әлип бабаны өлтирип,
Сәтине исин келтирип,
Ақбилек ол жетип сағыу-саламат,
Сәтемирханнның журтына,
Әне, аман-есен айланды.
Алдын баслап Едиге,
Туу көтерген бар беңде,
Түслик жерде түсленип,
Кешки жерде қонады,
Хожақөддин бойынан,
Анық бир күн толғанда,
Мал аяғы менен жүрген,
Шылпықтың бийик тауына,
Қонысын келип басады.
Ертеңги парыз уақтында,
Көштиң алды жөнеди,
Уйқысы жоқ Акбилек,
Асығады жетиуге,
Жол азабы деген бар,
Гәр азабы деген бар,
Мысалы соған такаббил,
Алды отлап, кейини жүрип,
Айдауда малы киятыр.
Түсленген жерде дем алып,
Жырағырақ мал айдап,
Намазлыгер уақтында,
Бестөбеге келеди,
Дәрьяның бойын жағалап,
Суұсағанға суу берип,
Аш болғанын отлатып,
Келип қонды сол жерге.
Бестөбеге келген соң,
Есаплап санап караса,
Отыз күнге толалды,
Әне, малды айдалды,
Төнде жанды қыйнады,
Қызыл артқан ғашыр бар,
Алтын буйым дүнья бар,
Нар түйеде жүги бар,
Сақлағай алла аллияр.
Төк тауына келеди,
Тап песиннің уақты еди,
Әне, ендиги хабарды еситсең,
Едиге жүкти түсирип,
Еки атлыны әкелип,

Түсіндирип билдирип,
Сәтемирден сүйінши,
Сорамаға жиберди.
– Улдан зыят жалғызың,
Аман-есен киятыр, – деп айт.
Сүйіншиге еки атлы,
Улықсат алып Едигеден,
Шыға берген кусайды.
Еки атлы кеткен соң,
Сол күни күн батқан соң,
Отыз бір күн өтті ғой,
Сөзим жалған емес пе,
Ертең жетсен жақсы деп,
Таң сәхәрдің алдында,
Әне көшин айдады,
Түйенің мурны шуұылдап,
Жетегінде болады.

Ендиги хабарды еки атлыдан еситин.
Бул кеткеннен кетеди,
Жолды мәскан етеди,
Ғахи желіп, гә жортып,
Сәтемир жатқан патшалыққа,
Елатының шетинен,
Ақ жалаұды көтерип,
Келе берди қос атлы.

Әне сол ұақытта Едигенің қос жигити толғады:

– Миндим бедеу дүзлерге,
Хабарды берсем сизлерге,
Сүйінши сорап келин деп,
Жиберди бизди Едиге.

Етпесин Адам такаббыр,
Буйырылса хызмет етпеге,
Бизлер жүрген мүсәпир,
Сүйінши сорап алын деп,
Журтын таппай турыппан,
Кәне бизге Сәтемир?

Ашылысқан он гүлимнен бир гүлим,
Сарғаймаған бул шөллерде ығбалым,
Едиге айдады дәудің ел-халқын,
Сүйінши сорадым ноғай халқынан.

Әне, гәп усы ерде тура берсин. Ендиги хабарды жасауыдан еситин.

Аттын басын жиберди,
Дүзетип жолға киреди,
Биринен бири озбаға,
Аттын терин төгеди,
Қарап турған адамлар,

Сәтемир патша отырып,
Аман келген жалғыз деп,
Онлаған атлы жасауылды,
Жолға шығарған еди,
Еки атлының алдынан,
Қарсы шықты жасауыл,
Сәлемлерин бергенде,
Тиллерин бурра кереди,
Жасауылбасы, жүзбасы,
«Жол болсын» сорап береді:
– Ғош жигитлер, миндің аттын беліне,
Келип турсан Сәтемирдің еліне,
Душпанбысан, доспысан,
Хабарыңды бер бизге.

Лағлы маржан бул майданда сәлепти,
Бир Алладан сорап жүрсен мәлетти,
Не себептен бул елдерге атландың?
Туу ұсламақ мұсылманға әдетти.

Қарқара бар да дәуран жоқ,
Жол майданы жүдә көп,
Туу ұслапсаң қолына,
Кәне басла сөзинди,
Қайсы журттан боларсаң?

Түсіндің бе айтып турған тилиме?
Қол салмаңыз мениң хасла диниме,
Ақбилектей қыз-киятыр еліне,
Сүйінши сорамақ үәжіп емес пе?
Изимдеги қалғанлар,
Көргенше хәуес емес пе?
Сәтемирдей патшаны,
Көргізсеніз көзиме,
Едигенің алдынан,
Сизлерге хабар айтпаға,
Келип турман бүйерге,
Гә жарылқа, гә қарға,
Сайыбы ықтыяр өзінде.
Әне тамам етті сөзини.
Гәптің аяғына қарамай,
Еки-үш атлы ат салды,
Қалғаны буларды ертип,
Патшаға қарап жол салды,

Я сауын, я жили екенін,
Билмей хайран қалады,
Жүйригирек атлысы,
Айтып аузын жумғанша,
Дәрүзадан киреди,

Арзыхана үйине,
 Алтын тахтын үстине,
 Келип өткен жеринде,
 Аттан түсіп жасауыл,
 Қол қаусырып үйге киреди,
 «Куллық такыр» деп қол қаусырып,
 Өне сәлем береди.
 Бул сәлемин бергенине,
 Үсти-үстине гүсирлеп,
 Қалғаны кирип келеди,
 Булар да сәлем береди,
 Қууанышқа бөленіп,
 Тығылып қалды тиллери,
 «Ата, ата» деседи,
 Бірақ кейнінде сөзі болмайды.
 Сол ұақлары Сәтемир:

Сол ұақлары Сәтемир ес-ақылын билмей, бийхуш болып, бирнеше ұақыт отырып қалды.

Өзине келип Сәтемир,
 Көзіннен жасын төгеди,
 Өрре турып орнынан,
 Сүйінши сорап турғанның,
 Дал мойнынан кушақлап,
 – Кәне мениң перзентім,
 Көріп келген көзіңнен,
 Мендей атаң айлансын, – деп,
 Көзінің жасын тыялмай,
 Ханасына сыялмай,
 Өксип жылап жиберди.
 Сол ұақлары жасауылбасы, жүзбасы,
 Пайтун арбасын қосады,
 Ат мойнына жарасық,

Сол ұақлары Едигениң алдынан кешегі қайтқан ски бенде ақ жалауды көтеріп, пайтун арбаның алдынан шығады,

Аттан дәрхал түседі,
 Қол қаусырып сәлем береди,
 Тажды кийген патшалық,
 Қасында отыр аналық,
 Асыққан Сәтемир,
 Не айтар екен мынау, – деп,
 Кайта-кайта қарады,
 Сүйінши ушын буларды,
 Сәтемир ханға жиберген,
 Түп сағасы Едиге:
 – Ассалаұма әлейкүм, – деп,
 Сәлем беріп дизилип,
 Алдында турды сүзилип.
 – Ха, хан ата, хан ата!
 Сөзінде жоқты хеш қата,
 Белиңе буған бір пота,
 Көз алдынан кеткенде,
 Жалғыз кеткен елиннен,

– Аманлық па белгерім,
 Не тәжжалға ушырадың?
 Тезирек хабар бер, – деди.
 Жасауыл сонда сөйледі:
 – Сүйіншини сорасаң,
 Оң жағыңа аласаң,
 Ақбилек өне қиятыр,
 Баян қылсам төрийпин,
 Еки адам саяқтан,
 Ақбилектің алдынан,
 Сізге хабар бермеге,
 Қиятырған жерінде,
 Алдынан шығып бизлер де,
 Қуғаннан ат салып,
 Сүйінши сорап Сизлерден,
 Келип турман, хан ата.

Қонырауын тағады,
 Аттың мойнын келтиріп,
 Мәдели менен орады,
 Ақбилектің анасын,
 Алып келип сол заман,
 Сәтемирдің қасына,
 Отырғызып болған соң,
 Хабарын қыздың айтады.
 Бир ұақытлары Сәтемир,
 Ақылы келди өзине,
 – Ақбилектің бир өзимекен,
 Кешегі кеткен баламның,
 Дәрегін неге айтпайды, – деп,
 Ханға кәдик болады.

Едиге атлы жалғызын,
 Екеу болып қиятыр,
 Жарылқаған жаббардың,
 Саған берген перзенти,
 Ашылған бағда ол гүлін,
 Шырқырап аттың алдында,
 Ақбилек атлы қулының,
 Едиге менен қосылып,
 Мине, келди елиңе,
 Сүйінши сорап сизлерден,
 Келип турман алдына.
 Ол ел менен бул елдің,
 Не мәніси бар еді,
 Хаслы дәулік етті ме,
 Қайтты оның дәулеті,
 Едиге барып изинен,
 Үзді оның үмитін.

«Сүйинши сорап кел» деген,
Ақбилек атлы перзентің,
Едиге атлы перзентің,
Бизлер оған хызметкер,
Сүйинши сорап келмеңлик,
Ата менен бабадан,

Қалып турған жолына,
Әне, башым садақа,
Гә жарылқа, гә қарға,
Ендигисин өзің бил,
Айтып болдым сөзімди.

Әне, ендиги хабарды патшадан еситин. Сол уақлары Сәтемир Едигенин хабарын еситип, уақты шәндан хош болды.

– Яқшы балам, хызметинде тайынман,
Перзентимди көрген соң,
Алды-артымды жыйнарман,
Не парыз болса сизлерге,
Соннан соң химмет қыларман,
Қонақты алып жүриң, – деп,
Хәмир етти беглерге.
Айтып аўзын жумғанша,
Ескен самал тынғанша,
Малын айдап шарўасы,
Түйесин тартып сәрўаны,

Ғашырды айдап кәрўаны,
Ақбилек, Едиге атлы султаны,
Қаракөрим майданнан,
Төктің берги жағынан,
Байдақ-санжақ көринди.
Сол қараны көрген соң,
Босап кетти буўыны,
Арбасын айдап хызметкер,
Жүдә жолды өндирди,
Әне, Сәтемир турып ойланды:

– Хаў, қызым болса белимнен өнген. Едиге болса елге келген мийман, он төрт күн берген дузыма, отыз еки күнге ўәде берип еди-ғо. Алды менен Едигениң көңилин алайын, қызым қайда барады. Перзентимнің алдына оннан кейин барайын, – деп қыял етти Сәтемир.

Сәтемирдің алғаны,
Қағып төсек салғаны,
Қыздың атын еситип,
Сөйлерге тили болмады,
Ал, қиятырған көш деп,
Бир хабарды еситип,
Арбадан қарғып түседі,
Жегдесин қыя жамылып,
Бағры оттай камылып,
Гә жығылып, гә турып,
Алды-артына қарамай,
Жуўыра берди алдына.

Ақбилектей арыўдың,
Ақ сүт береген анасы,
Алпыс қәтире көзде жас,
Не айтарын ойланып,
Ишинен жаны қыйланып,
Аўзын ашып халықлап,
Еки бирдей емшеги,
Көйлегиниң сыртында,
Көзиниң жасы тамшылап,
Сол қиятқан қараға,
Өзини оқлап жуўырды,
Қарамады патшаға.

Әне, ендиги хабарды еситсең. Гә жығылып, гә турып қиятырған нашарды көрип Ақбилек аттан түседі.

Түйе тартқан кәрўанға,
Жиптиң ушын услатып,
Анасын көрген уақтында,
Бул да оған жуўырды,
Бирақ ким екенин билмейди,
Жақынласып қараса,
Өкпеси өшип қиятқан,
Еки емшегин шығарған,
Тап анасы қусаған.
Оннан соң Ақбилек,
Жүдә пәтди жуўырды,
Анасыны кушақлап,
Қара жердин жүзинде,

Анасын көрип,
Ақбилек аўнай берген секилли.
Сонда турып анасы:
– Қозымбысан, шырағым,
Рәўшанымбысан, шырағым,
Ақ сүтимди емгениң,
Баўырымда шырлап жүргениң,
Бул дүньяға келгенде,
Көзим менен көргеним,
Емшегимди салып аўзына,
Ақ сүтимди бергеним,
Тириликте сенлерди,
Көралмастан деп едим,

Дийдарыңнан айлансын,
 Мендей анаң сенлердин.
 Нешше айдан бермаған,
 Жаў қолында кеткели,
 Күни-түни ойлаған,
 Тотысын көрип анасы,
 Хәр бетинен поса алып,
 Маңлайынан жуп сүйип:
 – Кундызым, аман бармедин?
 Жалғызым, аман бармедин?
 Атаң ғой ырза күшине,
 Анаң ырза сүтине,
 Қайыл болып жылайман,
 Хактың қылған исине,
 Көп жылаған кисиниң,
 Күлискенин көргенлер,
 Мен куўанған ўақтында,
 Ели-халқым куўанып,
 Хәмме бирдей күлиндер, – деп,
 Қушақласып екеўи,
 Көрген билгенин айтып,
 Жыласып атқан секили.

Әне енди хабарды патшадан еситинлер.
 Пайтун арбаның ишинде,
 Хызметкери алдында,
 Қаладан кашық емести,
 Сонша жүрип келген жери,
 Ол арбада отырып,
 Едигеден нара тартты,
 Едиге атлы хан-султан,
 Буўыршынның басын оңғарып,
 Жакынлай берген ўақтында,
 Аттан жерге түседи,
 Қол қаўсырып патшаға,
 Едиге төре келеди,
 Хак сәлемин береди.
 Сол ўақлары Сәтемир,
 Бир-еки аўыз сөйледи:
 – Елден шыққан кундызым,
 Айсыз қараңғыдағы жұлдызым,
 Аман-есен бармедин,
 Қудай берген перзентим.
 Биз атаңыз боларман,
 Хакка берип көңилимди,
 Көкирегимди ашарман,
 Кел шырағым Едиге,
 Баўырыма басайын,
 Қолтығыма қысайын.
 Аман-есен келдиң бе,
 Шығып кеткен жайлаўға,
 Башым сеннен садаға,
 Қартайғанда, шырағым,
 Алла бергенди бизлерге,

Қартайыппан, мий кетти,
 Қайтадан дәўлетим жетти,
 Алтын тах Сизге миясар,
 Әне, тах сеники.
 Көрисер күнлер бар екен,
 Сүйисер күнлер бар екен,
 Аман-есен келдиң бе,
 Белге буўған кәмарым,
 Кетпеген белден димарым,
 Тарқатып турман, шырағым,
 Иштеги шердин кумарын.
 Көз айдын болсын, перзентим,
 Қутлы болсын тахтың,
 Қутлы болсын бахтың,
 Алтын тахтың үстинде,
 Журт сеники, шырағым.
 Сеннен басқа улым жоқ,
 Ашылған сирә гүлим жоқ,
 Алладан хәмир болмаса,
 Бул бендеге өлим жоқ.
 Кел баўырыма шырағым,
 Әўели басып баўырыма,
 Хәр бетиннен сүйейин,
 Қыз кетип еди-ғо қыяға,
 Алып мине келтирдин,
 Ушып шыққан уяға,
 Олжаң балам өзиңе,
 Қутлы болсын сенлерге.
 Бәрха өмир өмир ме,
 Сенлерден бөтен кимим бар,
 Мәдатты берсе хак жаббар,
 Ашылды мине қабағым,
 Келип турман тобаға,
 Едиге атлы шырағым,
 Кел, шырағым, баўырыма,
 Баўырыма ғана алайын,
 Маңлайыңнан сүйейин,
 Арт бетимниң тиреўи,
 Алды бетимниң тиреўи,
 Шеп колтықтың тиреўи,
 Оң жағымның сүйеўи,
 Ақбилек атлы жалғыздың,
 Енди болдың күйеўи,
 Хәм күйеўим, хәм перзентим,
 Кетсин басымдағы қайғым-қулпетим.
 Арбадан жерге түседи,
 Бар липасының сәдебин,
 Белиндеги белбеўин шешип,
 Жыртып жиберип көйлегин,
 Жаланаһ тәнин ашады,
 Едигени кушақлап,
 Баўырына басады.
 Әне, усы жерде Едиге,
 «Сәтемирханның перзенти,

Хәм күйеуі» деген атына,
 Усы жерде ийе болады.
 Отыз екі күн толғанда,
 Сәтемирге қосылып,
 Тал жипектей есип,
 Тап қалаға келгенде,
 Ақбилектің анасы,
 Мийирбан болған қабасы,
 Едигенің келип алдына,
 Балам аман келдің бе, деп,
 Сәлеминің соңғы жерінде,
 Бул сөзді айтты анасы:
 – Таймағай бастан дәураным,
 Қулып урылған пәриядым,
 Қулыпты бузған шырағым,
 Үзиліп қалған беліме,
 Арқау болған қулыным,
 Сенсен менің айбатым,
 Нурлы минар көзіме,
 Жакты салған зүриядым,
 Хош аман да келдің бе?!
 Саўлығыңды сорайын,
 Жар басынан жүргенде,
 Аяғым жарға кеткенде,
 Қолтығымнан сүйеген,
 Канатымнан оқ тийіп,
 Қайырылып шөлде жүргенде,
 Канатымнан сүйеген,
 Аяғымнан майырылып,
 Барар жерімнен айырылып,
 Сарғайып тұрған жерімде,
 Рәушан берген жүзіме,
 Көп ишінде күлдирип,
 Душпанның белін сындырып,
 Аман есен келдің бе?
 Ақ сүтімді ембесен,
 Ая сүтімді емгенсен,
 Қолымнан дуз ишкенсен, –
 Деп мойнынан кушақлап,
 Көзінің жасын мөншақлап,
 Едиге атлы жалғызды,
 Хәр бетинен поса алып,
 Қосылып кирди қалаға.
 Халқы да қарап тұрыпты,
 Өне, көп бир тамашаға,
 Ерекке оғау тиктирди,
 Моллаға хатты жаздырды,
 Алысқа хатты жиберди,
 Жакынға атты жиберди,
 Жар, дабылын қактырды,
 Жоқ зағыны таптырды,
 Ақбилек пенен Едигени,
 Еректегі үйге киргизди.
 Жасұлкен менен жаскиши,

Едигеге «Тур» деди,
 «Болдың күйеуі Сиз» деди,
 «Бир дизенди куда етип,
 Бир дизенди күйеуі етип,
 Қәденди берип кир» деди,
 «Ат өлсе де кәде өлмес,
 Арық койдан төслик ал»,
 Деген нақыл бар еди,
 Болмаса да қалыны,
 Қәдеси бар деп еди.
 Баяғы бәлесинен келген,
 Өзинің еншисине тийген,
 Киятырған сол жерден,
 Дәрұзаның алдынан,
 Едиге кирген оғауға,
 Келгеншелли бир бенде,
 «Қәде деген мине» деп,
 «Аға, жеңге өзлерің,
 Үлесип муны алып» деп,
 Қызыл шашып киргизди,
 Төрткүлlep ошақ ойғызды,
 Мал семизин сөйғызды,
 Ақбилектің некесин,
 Едигеге қыйғызды,
 Неке хакқыны бергизди.
 Хабар кеткен жеринен,
 Келип атыр көп адам,
 Тойдың тәтерригин тутып жиберди,
 Өне, тойын баслады,
 Шабандозға көкмар таслады,
 Халқына кеннен таслады,
 Сәтемирдей хан еди,
 Баксы-жырау айғтырды,
 Өткөншегин қурдырды,
 Гернай-сырнай ортада,
 Маскарапаз бул жүрди,
 Палұанлар шығып беллести,
 Қошқар келип дүгисти,
 Дөп, барабан қағылды.
 Гернай-сырнай шертиди,
 Қырық күн тамам той берди,
 Тойдың кейни болған соң,
 Той басқарған үлкен бар,
 Мупты менен қазы бар,
 Қалған бийи тағы бар,
 Елге басшы болғанлар,
 Ханға койшы болғанлар,
 Қазы-ийшан, моллалар,
 Сайыбы ғырыс бахалыр,
 Таймас яңлы палұан бар,
 Патшаның бас батыры,
 Усы Таймасқа усаған,
 Бирнеше палұан тағы бар,
 Жыйналып тұрған көпшиликтин,

Хәдди есабын алмаға,
Дийўан менен молла бар,
Халкына салыпты хабар,
Едиге атлы жалғызды,
Ақ кийизге салады,
Басына тажды кийгизип,
Белине кәмар буўғызып,
Қырық жигити көтерип,
Алтын тактың үстине,
Хүрмет етип баланы,

Алып келип қояды,
Елге хабар салады:
– Дәўир кимнің дәўири,
Едигениң дәўири,
Пайтахт кимнің пайтахты,
Едигениң пайтахты, – деп
Халыққа хабар салады,
Жар қышқырып ортада,
Үш күн тойы болады.

Едиге үш күннен соң тойды тарқатып Сәтемирге келеди. Сәлемин берип болған соң:

– Хәй, ата, тахт миясар емес-қо, бизге. Әмиринди тәрк етпедим, әмиринди туттым. Тахтқа миндим. Тахт өзіне қутлы болсын. Бизге басқа хәмел болғанда болмай ма? Я болмаса, бир ақыл, төменги жақтан келген даўың болса шешейин, байлаўлыны кесейин, мақсетине жетейин. «Едиге ханның күйеўи, екиншиден хан ақылғөйи» деген болып жүре берейин, тахт өзіне, даў шешийү бизге, ыразы болың енди, – деп, тахтан түсип Едиге тахтын инам етти Сәтемирдің өзіне.

Әне, гәп тура берсин. Ендиги хабарды Ойыл менен Қыйылдан, Қарғалы, Елек бойынан, Едил-Жайық бойынан Кубырылы деген қаладан, Токтаўыл улы Токтамыс әдалатлы мәзәжый халқынан еситиң хабарды.

Сол Токтамыстың заманында қатар-қатар медиресе, даңмолласы ишинде, Сарыхожа кәмбил пир, удан перзент жоқ еди, еки қызы бар еди. Токтамыстың алғаны үлкен қызы дер еди. Кишкентайны Едигеге берип еди. Едигениң алғаны, қағып төсек салғаны Қарашаш айым дер еди. Едиге менен қосылып, әне, дәўир сүргели көп ўақыт емес еди. Бирақ азғантай күннің ишинде алты айлық хәмиле ишинде қалды дер еди. Едигениң атасы Баба Түкли Шашлы Әзиз, туўған анасы пери еди.

Едиге елден кеткели,
Көп узамай арадан,
Айы-күни бир болды,
Толғақ тутып телмирди,
Қарашаш телмирип егледі,
Дөгерегиндеги отырған,
Қатынларды ол жыйнап,
Алладан әмин тиледи.
Қәдир ақшам түн еди,
Ай жарылқап күн туўды,
Ат басындай ул туўды,
Жас босанған ўақтында,
Мына мийи айланып,
Еки көзи тынады,
Сұлық болып бир майдан,
Жатып еди Қарашаш,
Есин жыйнап алады,
Сол ўақлары қатынлар,
Қундақлап алып баланы,
Бир қапталға қояды,
«Ким қоямыз атын?» деп,
Бир-биреўден сорады.
Еситип жатып Қарашаш,
– Жак, абысынлар!
Әкеси атын қойғанды,

Жарылқаса илайым,
Өтирик емес ырасын,
Баланың атын қояйын,
Елден кеткен ғайыбым,
Бул дүньяда жубайым,
Келмейди деп ойламаң,
Ашылағойса ығбалым,
Ертең бир күн келеди,
Кәне айтқаным десе,
Мынаў туўған Қарашаш,
Не деп жуўап береді?
Ел ишиндеги төреси,
Атланып елден шығарда,
«Ул туўағойсаң Қарашаш,
Атын Нураддин қой» деп еди,
«Бул перзенттиң исми,
Нураддин болсын» деп еди.
«Иште қалған жалғыздың
Аты Жәдигер болады» деп,
Көпшилик гүўлеп сөйледи.
Сөзге қулақ қояды,
«Едигениң қарызы,
Ўәжип бизге» деп,
Қойып кеткен атын қояды,

Халық қарап отыра ма, «Хаў, бул ханның ақлығы, Токтамысқа барайық, ақлықлы болдың деп ханнан сүйинши алайық». Хәммеге макул түседі, бир шешимге келеди. «Кәне ким барады?» деседі. Хешқайсысы жүрексинбеді.

Бирақ Карашаш:
 – Бармай-ақ койын, атын билмесин. Едигениң изи деп жаманлық етип жүре ме, хабар етпей
 тұрың, – деди.

Жалынғаны усы еди,
 Оны көплек тыңдай ма,
 Бири кемпир, бири катын,
 Көп әнгиме табады,
 «Пәленше менен төленше,
 Анау барсын, мынау барсын»,
 Сөйтип отырып көпшилик,
 Бир адамды табады.
 Өзлерине сүйенип,
 Ханға тууры барғандай,
 Хан алдында тұрғандай,
 Түсиндирип сол адамға,
 «Едигениң уллы болғанын,
 Токтамыстың ақлық көргенин,
 Бир-бир баян қылып кайтынлар» деп еди.
 Қуғаннан ол бенде,
 Шығып жүре берди жөніне,
 Ол көше менен бул көше,
 Бәлент көше, пәс көше,
 Ханлар жүрер тар көше,
 Хан есиги датқа жай,
 Тар қапылы кең сарай,
 Әдалатлы патшаға,
 Кирип барды бир бенде.
 Хак сәлемин береди,
 Басын төмен ийеди,
 «Куллық» айтып киреди,
 – Таксыр ханым, дад! – деди,
 Тахт үстінде Токтамыс,
 – Не арзың бар, айт, – деди.
 Сол уақлары бендениң,
 Өне айтқан сөзи еди:
 – Келип турман, хан ата,
 Дәулетли мине қапыға,
 Арыз етпеклик миясар,
 Сол арызды тыңласаң,
 Таксыр Сизге жарасар.
 Белге буўған кәмарын,
 Тилеп алған жалғзың,
 Көргенимди айтайын,
 Сүйиншини молдан бер,
 Сүйинши сорап келгенмен.
 Хәй, хан ата, хан ата,
 Жоқ сөзимде хеш ката,
 Аспаннан келди тиреуиң,
 Жерден болды сүйеуиң,
 Олай-булай ис болса,
 Анык перзент болмаса,
 Ким болады сүйеуиң,
 Қуғаннан бүйерге

Жүрегим тарса айрылып,
 Келип турман Сизлерге,
 Сүйиншилерди молдан бер.
 Малы-мүлкиннин ийеси,
 Табылды үйдиң төреси,
 Бул дүньяға келгенде,
 Ақлық көрдиң дегенде,
 Төбең көкке тиймей ме,
 Ақлық көрдиң, ай көрдиң,
 Ат басындай ул көрдиң,
 Сүйинши бер, кәне, панайым!
 Сол уақлары Токтамыс:
 – Не айтып турсаң сен, деди,
 Ақлық деген не? – деди.
 Өне қайтадан сөйледі:
 – Журт ийеси патшайым,
 Тәдирин Сизге айтайын,
 Түспей тур ма есине,
 Не мәниге тартайын,
 Кешегі кеткен елиңнен,
 Едиге атлы жалғыздан,
 Қалған екен бойында,
 Алты айлық хәмиле бар,
 Анык күни толған сон,
 Дүньяға перзент келген сон,
 Едиге улың болғанда,
 Дүньяға келген нәресте,
 Сизге ақлық емес пе?
 Ақлық деген сол болар,
 Бер сүйинши, хан ийем,
 Аўыз айғақ, тил тайғақ,
 Тиймесин тилдиң бир ушы,
 Ақлық берген Сизлерге,
 Ол да Алланың күши,
 Сүйинши сорап келиппен,
 Айтыуым уәжип Сизлерге,
 Кәне, бериң сүйинши,
 Сүйинши айтып келгенге.
 Өне сол уақтында патшаның,
 Қатты қәхәри келеди:
 – Әй, атана нағлет ноғайым,
 Бабаңа нағлет ноғайым,
 Өлтирип не қылайын,
 Ендигиден мына яғында,
 Ким «Едиге» деп айтса,
 Көтине мыс қыздырып,
 Аўзына ысы қор қуяман.
 «Жәллат» деп нара тартты,
 Жетип келди жәллатлар.
 – Едиге уллы болды деп,

Бизге аклык көрдин деп,
Сүйинши сорап келип,
Турыпты-го бир бенде,
Әне турыпты усы йерде,
Майданға алып шығыңлар,
Сарпайын жақсы жабыңлар,
Шақырып алып шығады,
— Кайдан таптын бул гәпти,
Сүйинши берип сенлерге.

Зар жылап көше менен жол жүрди. Көрген билгенин айтпаға Карашаштың алдына келди. Заманында Едигениң бул досты еди.

— Эй, келин алған сарпай, сүйиншим шул, — деди. — Бас ғамыңды етпесең, кейини бузык ис екен. Айтайын деп сенлерге, көринсин деп көзине, келип турман өзине, ендигисин өзин бил, — деди. Әне, турып орнынан, басын белбеуи менен байлап, қутлы болсын жеген таяғын, деп өзине-өзи айтып кет берди.

Бир жети күн өтеди,
Карашаш белин байлады,
Шийрин жанды кыйнады,
Ақ отауды жығады,
Едилдин қырра бойында,
Қаланың шығыс жағында,
Елеусиз жерге барады,
Жарты ылаштық қурады,
Жаркабакта болады,
Жалғыздың жары — Алла деп,
Хәр кимнің етип хызметин,
Аман-есен сақлай берди,
Едигениң перзентин.
Арадан айлар өтеди,
Арадан жыллар өтеди,
Күн санап турған кимнің бар,
Бир Алла болса мәдатқар,
Жалғыздан қалған жетимнің,
Нураддин атлы жалғызын,
Бес жасына келгенде,
Дөгереклеп ойнады,
Балларға ерип ойнады,
Күннен күнге көбейтти
Шәхәрди және аралап,
Анық киристи ойынға.
Зәрре азырақ кешиксе,
Зар жылайды анасы,
Излеп тауып алады,
Қан жылап жүрип көбасы,
Оны қайдан биледи,
Нураддин атлы баласы.
Алты жасқа келгенде,
Жора-жолдасын табады,
Төбелести қурады,
Анық кызып кеткенде,
Бирин-бирине қоспай урады,

Хан сарпайыны жапты,
Айтасаң ба енди? — деп,
Қулағын кести қунтыйтып,
Мурнын кести жампыйтып,
Орьян түйген келсаптай,
Басын қызыл қан қылып,
Әне, саған сарпай деп,
Қууып салды көшеге,
Зар жылатып жиберди.

Ағай менен Тағай бар,
Өрмеуитте Өрим бий,
Кенегесте Керим бий,
Кенегес улы Кенжембай,
Солардың да баллары,
Шығып ойнаса көшеге,
Нураддин келди дегенде,
Нураддинди көргенде,
Қырғый көрген шымшықтай,
Хәр төрепке кашады,
Көринбейди көзине,
Қорққанлығы соншелли.
Анық жети жасында,
Ақыл-ойы басында,
Кәтқудалық сөз айтып,
Адамға сөз бермейди,
Сөзин алып қалмайды,
Сөйтип жүрген дәуірде,
Ханға хабар барады,
«Едигеден қалған,
Жалғыз жүермек бар екен,
Балларымызды тонқайтып,
Көтине сабап жүермек,
Әбден қорлық береді,
Балларға зорлық етеди,
Хан сүйегі дегенге,
Диякемиз қурып жүрипти,
Патшалыққа көп сәлем,
Бир илажын жемесе,
Өкпелемесин бизге» деп,
Көп ел арза береді.
Мүрәжат еткен көп болды.
Оның менен балаға,
Тең келмейди бир адам,
Қарыуы менен күшине,
Сөйтип жүрген күнинде,

Баласы таяк жеген бе,
 Бир қарры келип әлдине:
 – Хей, әкесинен қалмағыр,
 Анасының басын жалмағыр,
 Тах үстінде атасы,
 Соған басы батпаған,
 Өзи елге сыймаған,
 Бул неғыған жетимек,
 Акеүйекке асылып,
 Бизге таяк салғандай,
 Анау тұрған атасы,
 Жетим болып жүр ботасы,
 «Балам» деп ол алмайды,
 «Атам» деп жетим бармайды,
 Қалмай кеткир, терис қалғыр,
 Туұмай кеткир, туұа шөккир,
 Муны айтып биреуҒе,
 Аяқ-қолын байлатып,
 Атып жиберейин Едилге.
 Соны еситип Нураддин,
 Мурнын тартып солқылдап,
 Жылап келди үйине.

Әне, сонда турып Нураддин:

– Хау, ана, Токтамыс хан атам болса, мен атамнан жетим қалсам, сенлер жесир қалсаңдар, бизлерден хабар алмаған, жетимнің халын сорамаған, ол қанындай ис болды? Қой, бул отырысты қояйық, атама өзим барайын, өзимнің жетимлігімді айтайын, сизин жесирлігіңізді айтайын, атама билдиріп қайтайын.

Анда турып анасы:
 – Ха, шырағым Нураддин,
 Шығарме далаға,
 Жүзине кара тигилсин,
 Барагөрме алдына,
 Сениң бары-жоғынды,
 Еле олар билмейди,
 Гүржиге тарттырып гөшинди,
 Байназарға тапсырып,
 Көрмегендей қылады,
 Үнің шықпай қалады,
 Бир майдан да болса жалғызым,
 Көрип отырайын қәдінди,
 Көз алдымнан кетпе, – деп,
 Шырлай берди анасы.
 Бүгін де «Бараман» дейди,
 Ертең де «Бараман» дейди,
 Күнде «бараман»ның үстінде,
 Бир күни анасының,
 Қолын қағып жиберди,
 Жети жасының үстінде,
 Шығып кетти көшеге.
 Ол көше менен бул көше,
 Бәлент көше, пәс көше,
 Жағалағаны тар көше,

Карашашка бир қарап:
 – Хей ана, мениң атам ким? – деди.
 – Атаң тахттың үстінде,
 Журт сораған хан деди,
 Токтамыстай хан дейди,
 Журт сораған мәзажыт,
 Үлкен атаң сол деди.
 Өзиннің әкеннің атын,
 Едиге төре дейди,
 Жаманлы болып атана,
 Гүнакар болып халқына,
 Кара басы сыймады,
 Өзиннің мына журтына,
 Басын алып кашып кетти,
 Әйне он төрт жасында,
 Сенлер қалдың курсакта,
 Алты айлық хәмилөдар,
 Сенлер ақлық боласаң,
 Токтамыстай атана.
 Не пайдасы болып тур,
 Едигедей ол атан,
 Гүнакар болды атана.

Аралағаны хан көше,
 Хан есиги датка жай,
 Тар қапылы кең сарай,
 Кирип барды бул қалай,
 Келте тоны үстінде,
 Етеги жыртқк көйлектин,
 Көринип тур кирлиги,
 Хәммеге мәлим болып тур,
 Баланын етинин тирилиги,
 Есиктеги карауыл,
 Киргизбеймен деп еди,
 Айтқанына көнбеди,
 Жыртылғанға қарамай,
 Жулқынып кирип ишкери,
 Хан есигин ашалы,
 Көзин салып карады,
 Көзин салып караса,
 Айбалтасы қолында,
 Жан алмақтың қәстинде,
 Тұрған екен жәллаты,
 Ол жәллатты не қылсын,
 Босағадан бир аяғын өткерип,
 Бир аяғын өткермей,
 Қуйрығын босағаға қойып камсығып,
 Жылай берди Нураддин.

Алтын тахта Токтамыс,
 Көзи түсіп кетеди:
 – Хә, ботам, неге жылайсаң? – деди.
 Сол ўақлары Нураддин,
 Өрре турып орнынан,
 Басын ийип жиберип:
 – Ассалаўма әлейкүм!
 Әдил тыңла, хан ата,
 Сөзимде жоқты хата,
 Сенлер патша, биз пуқара,
 Арыз етпеге келгенмен.
 Елдир-елдир ел есер,
 Жез кубырлай жел есер,
 Күннің нурын шаң тутар,
 Бул дүньяға келген соң,
 Адамның жүзин ким тутар?
 Бизлер жүрген бир жетим,
 Не илажым бар, ата,
 Арыз етпесем күним жок,
 Айтпасам бегдің мини көп,
 Есикте турып арзымды,
 Көңимдеги каржымды,
 Бир айтпаға келгенмен.
 Жылкың семиз болганда,
 Асыранды қулыңыз,
 Жылкың арық болганда,
 Сатып алған қулыңыз,
 Елден кеткен өлимдар,
 Жалғыз екен улыңыз,
 Алты айлық хәмиладар,
 Иште қалған улың биз,
 Өлимдар болып журтыннан,
 Гүнакар болып колыннан,
 Жети жылғы ғайыбын,
 Едиге атлы жалғыздан,
 Солардан қалған боларман.
 Сенлер ата, биз бота,
 Еситтин бе, хан ата?
 Едиге улын болганда,
 Бизлер ақлық болармыз,
 Ақлық емей немене,
 Алдына келип турыппан,
 Елге жәбир түскенде,
 Арзын айтар кимнің бар?
 Алдымда жалғыз анам бар,
 Дәрьяның қырра бойында,
 Онысып отқан халым бар,
 Бабам екен Токтаўыл,
 Токтаўыл улы Токтамыс,
 Ата деген Сиз болсаң,
 Ақлық деген биз болсақ,
 Жаллаттан жәбир көремен,
 Беклерден таяқ көп жеймен,
 Ақыретин көргенмен,
 Ақсүйек болса аржағым,

Хан сүйеги дегеннің,
 Хеш пайдасын көрмедим,
 Келте тоным ийнимде,
 Ишер асым жоқ екен,
 Онысып атқан үйимде,
 Мынаў турған елатың,
 Айтайын ба, хан ата?
 Едилдің сууы сай болмас,
 Бақыл бенде бай болмас,
 Бай болса да сол оңбас,
 Қырымнан ләшкер атланса,
 «Султан» дейди ағасы,
 Сөйлейтуғын шешеннің,
 Тилинде болар шекери,
 Атланып жүрген жигиттің,
 Сексен жигит нөкери,
 Бий баласы бийге усар,
 Бийик, бийик таўға усар,
 Жесир менен жетимнің,
 Ағай менен Тағайға,
 Енди күни қалған соң,
 Булардың күни неге усар?
 Бай баласы байға усар,
 Байлаўлы өскен тайға усар,
 Хан баласы ханға усар,
 Уяда сункар палапан,
 Тымсалы оған мегзейди.
 Қул баласы қулға усар,
 Ойлағаны пикирлик,
 Қулағын кескен ийтке усар,
 Ағай менен Тағайың,
 Ноғайға бийлик еткен соң,
 Ғәрип пенен қәсердин,
 Жесир менен жетимнің,
 Булардың күни неге усар?
 Анлаймысаң, хан ата?
 Ағайың халықты алдады,
 Тағайың жеп қоймады,
 Мынаў турған елиңди,
 Теңселтти ноғай көбинди,
 Мына сөздің мәниси,
 Кимге душшы, кимге ашшы,
 Билесиз бе хан ата?
 Ақлық көрдин, ай көрдин,
 Ат басындай ул көрдин,
 Сүйинши берің ханым деп,
 Алдына келген адамның,
 Не гүнасы бар еди?
 Едигениң атын айттың деп,
 Өйтип азап бергендей,
 Дүньяға жана шыққандай,
 Не гүнам болды, хан ата?
 Едиге болса ол улын,
 Бизлер сениң қулының,
 Ақлығың емей не болдым,

Алдына келип арыз еттим,
 Агай менен Тагайын,
 Аман турса колында,
 Мынау турган слатын,
 Едилден өтүп кублага,
 Жок болады бар халкын,
 Хаслы кулды бөшшегар,
 Кулга бийлик жеткен соң,
 Не шара болсын бөшшегар?
 Алты айлык хәмиледар,
 Иште калган жалгызын,
 Аклык боларман хан ата,
 Сүйиши сорап келгенде,
 Кулагын кесип кунтыйтып,
 Мурнын кесип жампыйтып,
 Басын кызыл кан кылып,
 Ели-журтка даң кылып,
 Бүйтип айдап салганша,
 Басын кессең болмай ма?
 Арыз айткан аклыгын,
 Сийсери шыгар бул гөшим,
 Он сери шыгар бул башым,
 Хәр не кылып басымды кессең де,

Сайыбы ыктыяр, хан ата,
 Ендигисин өзін билерсен!

Сол ўаклары Токтамыс,
 Жайдай бели бүгилди,
 Кезиниң жасы төгилди,
 – Аклыкғанам, шырағым,
 Хәм куйрығым, қанатым,
 Сеннен хабар алмаған,
 Нәкустаханшылық өзимнен,
 Болған екенғой, шырағым,
 Айлансын сениң тилиннен,
 Мендей атаң өзиннен,
 Енди хабар алмаклық,
 Болсын, балам, бизлерден.
 Усының менен онарсаң,
 Бир кырдан асып түсерсең,,
 Бабаң Шыңғыздан калған,
 Түп-төменнен куйылған,
 Алтын самар инам,
 Саўғатка болсын перзентим,
 Хе, аклығым есинди,
 Жел ашсын да, жел жапсын,
 Өне атаңнын, саркыты.

 Ендиги сөзди Карашантан еситин. Көшеге шығып ўактында бармай калған соң шашын жайып,
 бетин жыртып, «Нураддин атлы жалғыз» деп баласының атын айтып, көшеме-көше бозторғайдай
 пырылдап жуўырып излеп жүрген қусайды.

Ол көшеге жуўырды,
 Бул көшеге жуўырды,
 Хеш дәреги болмады,

Ноғайлар әбден қас еди,
 Өлтирген шығар муны деп,
 Бир көшеге айланды.

Бул жоқлап келе берсин. Ендиги хабарды Нураддиннен еситин.

– Хожаназар, Қосназар,
 Дийўанбеги Есназар,
 Кенжембайды ерт деди,
 Самарды алып бер деди.
 Инам, саўғатты көр деди.
 Сол ўаклары Нураддин,
 Самардың шетинен услап,
 Алып алтын ләгенди,
 Көшеде сүйреп киятыр.
 «Өледи деген Оразбай,
 Өгиз сүйреп келеди» деген,
 Өне усындайдан қалады.
 Соған ананың көзи түскен усайды,
 Анық көзи көрген соң,
 Жуўырып келип балаға:
 – Хаў, жетимек, жүермек,
 Неғып жүрсең буяқта,
 Ким әпкелди бу йерге,
 Өлимге қайыл келипсең,

Қолындағы ләгенди,
 Қайдан алдың, жүермек?
 Ашық па екен есити,
 Ноғайдың әлле биреўи,
 Қолтығыннан жип байлап,
 Пәтигинен жиберип,
 Ләгенди урлатып алып,
 Саған жала жаппаға,
 Ханға өлимдар өтпеге,
 Жаманлық еткен сизлерге,
 Акылсызлық етипсең,
 Неге кирдиң гәзийнеге?
 Енди болдың өлимдар,
 Арқаннан сүйер кимнің бар,
 Кен дүнья болды енди тар,
 Мине, халқына гүнакар,
 Ханға болдың өлимдар,
 Аппарып тасла орнына,
 Не кылып жүрсең көшеде?

Сол ўақлары Нураддин:
 – Эй, ана, карай бер мениң жүзиме,
 Инана бер айтқан сөзиме,
 Атамның журттан кеткенлигин айтып,
 Сизиң жесирлигиңизди айттым,
 Өзимнің жетимлигимди айттым,
 Ағай, Тағайдың қуллығын айттым,
 Елге қылған қысыўметин айттым,
 Ақлығы екенлигимди билдирип,
 Көзиниң жасын төктирип,
 Қол қаўсырып турып едим,
 Қосназар бийди шақырып,
 Дийўан бегини шақырып,
 Түп төменнен биният болған,
 Бабам Шынғыздан қалған,
 Алтын ләген балам инам,
 Саўғатқа болсын деп атам,
 Саўғатқа берди өзиме.
 Сол ўақлары анасы:
 – Айнанайын андызым,
 Аспанда гәўхар жулдызым,
 Жети жасар ўақтында,
 Хан атаңның алдында,
 Арзагәйлик есикте,
 Дәлил таўып со йерде,
 Бабаннан қалған ләгенди,
 Инамға алған жалғызым,
 Айлансын сеннен анаң, – деп,
 Бул да бир шетинен жип салып,
 Нураддинге қосылып сүйреп,
 Қайта берди ғой үйине.
 Ғлашығына келгенде,
 Асты-үстинен от өткерип ләгеннин,

Ырым етип Қарашаш,
 Шынғыздан қалған дүньяның,
 Алдына келгени болғай, илайым деп,
 Оң жағынан әкелип,
 Әне, үйге киргизип,
 Оң жағына қояды,
 Ол ләгеннің турарлық бахасы,
 Бабасы сораған журттың,
 Үштен бирине турар еди анық бахасы.
 Мәни берип уғысып,
 Отыр еди сөйлесип,
 Ханнан келди қос атлы,
 – Нураддин үйде бар ма? – деп,
 – Ләббай аға, барман, – деп,
 Жуўырып шықты далаға.
 – Хан шақыртты келсин деп,
 Тез жүрип және жетсин деп.
 Хан хабарын еситип,
 Сай-сүйеги сырқырап,
 Қамыс яңлы қалтырап,
 Айдай жүзи жарқырап,
 Еки атлы түсти кейнине,
 Ат алдында Нураддин,
 Қос бүйреги селкилдеп,
 Не гүнайым болды деп,
 Көзиниң жасы мөлтилдеп,
 Өкшесин атқа бастырып,
 Тезирек жүр деп ақырып,
 Ашыў менен бақырып,
 Тар көшениң ишинде,
 Нураддинди шыратып,
 Айдап кете берди жасаўыл,

* * *

Ендиги гәпти Қарашаштан еситиң. Заманында Едигениң қырық еки досты бар еди. Қырық мал досты, екеўи жан досты. Заманында адам адам менен дос болса, қыймас кеўли болса, келе алмайтуғын жерде болса, оны аўырды деп айтағойса, ана досты сояқта дым сызбай ол да жатар еди аўырып. Бул хакыйкат достың белгиси еди. Әне, досларының бириси Нураддиннен хабар алмаға келди, «аман ба екен балам» деп, үйге атлап киреди. Көңил жубатып сөйледі:

– Хаў Қарашаш! Неге жылап отырсан? Мениң жалғызым қайда? – деп сорады даўысынын барынша. Сол ўақлары боз-боран болып жылады.

– Иркилегөрме, жан достым, муннан шакқан тур, – деди.

Ханнан келди еки атлы,
 Айбаты қатты, жан татлы,
 Хан шақырды деген соң,
 Не илаж бар патшаға,
 Алдына түсип шырқырап,
 Хан алдына барып жүр,
 Я болмаса барған жоқ,
 Бириниң аты Аңғысын,
 Биреўиниң аты Тыңғысын.
 Қарашаш бул гәпти айтқан соң,
 – Және сөзим бар, достым,
 Жәллатханаға барагөр,
 Эрманлы өлип кетпесин,

Егер өлтирсе ноғайлар,
 Сүйегин алып келиңлер,
 Аядай жери аман калса,
 Мийрим қанғанша сүйемен,
 Есигимнің алдына,
 Қубыр етип көмейин.
 Әне, мына гәпти еситип,
 Тыңғысын атлы ол досты,
 Жуўырып шықты көшеге,
 Еки атлының кейнинен,
 Нураддиннің изинен,
 Келе берди жуўырып,
 Әне бул сөз бул жерде тура берсин.

* * *

Ендиги хабарды Нураддиннен еситин.
 Өкпеси өшип солкылдап,
 Көзиниң жасы мөлтилдеп,
 Тар капыға келеди,
 Арзыхана еситин,
 Ашып жиберип пәшшайы,
 Ишкериге кирип деп,
 Хүким етти балаға.
 Нураддиндей жалғыздың,
 Қадди бойы калтырап,
 Тула бойы сырқырап,
 Кирип келди ишкери,
 Дәрхал ханның реңкине карады,
 Реңкин дүзиу көреді,
 Өне, соннан кейин ханға, шағынып,
 Нураддин сорамастан-ақ бурын,
 Атасына сөйлей береди,
 Тахт үстінде таксыр,

Сол уақлары Тоқтамыс:

– Әй, қулыным, шырағым! Жылайгөрме перзентим! Бағанағы айтқан сөзиниң хеш қәтеси жоқ еді. Бірақ түсинбей қалдым бір жерине, Соны сизден сорайын деп едим. Ағай менен Тағайдың хаслын «қул» деп сөйледің. Неше жылдан бермаған хан хызметінде отырған, жасым келип нешшеге, сонда да мен билгеним жоқ едим. Кеше келип дүньяға, жети жаска келгенде қул екенін, шырағым, қай жеринен билесен, бір-бір баян етесен, – деди.

Әне, соннан кейин Нураддиннің қаны өзіне келеді, иренкине енеді, маңлайынан тер ағып, қысыныспадан өтеді. Тоқтамысқа бір қарап, Ағай, Тағайдың қуллығын дәлилеп тұрған секилді:

Бұл о неге десен, Нураддин ләгенди әкеткеннен соң булар ханның үстине кирип үлкен шаўқым көтереді, қул екендигимізді дәлиллен берсин, деп. Болмаса шаппаттай баланың сөзіне инанып, әбирейимди төкпесін, деп еді. Әне ендиги хабарды Нураддиннен еситин. Нураддин ханға қарап:

– Билмейсең бе хабарын,
 Хан ата, буның қуллығын?
 Бір-бір баян қыламан,
 Үлкен бабам Шынғыз хан,
 Шынғыздан қалған қаланың,
 Дәрұазасы төрт болған,
 Тоқтауыл атам дүньяға,
 Патша болған дәуірде,
 Екеу екен дәрұаза,
 Тоқтауылдың нәубети,
 Тоқтамысқа келгенде,
 Биреу болды дәрұазан,
 Аңдамайсан ба бу йерден?
 Елге хәким болдым деп,
 Хожаназар, Қосназар,
 Қос-қос пышак асынған,
 Дийұанбеги Есназар,
 Сан мың үйли ноғайды,
 Бір қәлемнен өткерген,
 Ағай – халықтың ийеси,
 Тағай – мүликтің ийеси,
 Ғәзийнениң аұзында,
 Генжембай гилттиң ийеси,

Шағынғанын биледи.
 – Ха, хан ата, хан ата,
 Сөзимде жоқ хеш хата,
 Хәзир кеттим әлдиннен,
 Қос атлы салып кейниме,
 Не гүнайым бар болды,
 Мендей жетим жалғызға,
 Мунша зулым ис қылып,
 Өкшемди атқа бастырып,
 Аркама қамшы урдырып,
 Бүйерге бизди куұдырып,
 Бүйтип азап бергендей,
 Өлим лазым болды ма?
 Я болмаса хан ата,
 Инанып қулдың тилине,
 Дарғазап лазым болды ма?
 Түсинбедим бүйерге,
 Не хызмет болды бизлерге?

Ағай менен Тағайды,
 Қаруан келсе сарайға,
 Бажысын ол алады,
 Базардағы бөзжаздан,
 Муннан да салым алады,
 Усыны хан билип атыр ма деп,
 Қисесине салады.
 Биз билемиз бу йерден,
 Алғанынын мәнисі,
 Қыз емес мүликтің ийеси,
 Ул перзенти жоқ дийип,
 Бул кемлиги емес пе?
 Бизлер немиз Сизлерге?
 Билмейсең бе бу йерден?
 Хаслы қулдың қылұасы,
 Гүзли-бәхәр слаттан,
 «Салғыртты жыйна» дегенде,
 Ағай менен Тағайың,
 Адам ертпей кейнине,
 Ол салғыртты жыйнаса,
 Биреу ал деген жериннен,
 Барып екеу алады,
 Екеу алажақ жеринен,

Барып бесеу алады,
 Сизди үштен бириге қояды,
 Билмейсең бе бу йерин?
 Бир есабын бил муннан,
 Үйине мийман келгенде,
 «Қой семизин әпкел» деп,
 «Мийманға хызмет етин» деп,
 Ағай менен Тағайды,
 Буйыра қойса хызметке,
 Сизден семиз алады,
 Өз үйине қояды,
 Арықты өзинен алады,
 Арықты әпкеп сояды,
 Сөйерлерин билмедин,
 Анык билмеген болсан,
 Не айтайын Сизлерге?
 Ағай менен Тағайды,
 Шақырып алып бул жерге,
 Атасы менен анасын,
 Сорап көриң өзинен,
 Мендей жалғыз улыңды,
 Шырлата берип нетесен?
 Инанбасаң сөзиме,
 Хәзир алдырып усы йерге,
 Тап көзимнің алдында,
 Сорайғойың өзинен.
 Нураддинди отырғызып қойды.
 Ағай менен Тағайды,
 Несийе емес нақ,
 Ол пәшшапты жиберип,
 Шақырып алып сөйерге,
 Токтамыстың әлдине,
 Ағай менен Тағайдан,
 Әне, Токтамыс сорады:
 – Ағай менен Тағайым,
 Халык ийеси болсын,
 Деп едим илайым,
 Усы ўақытқа шекем,
 Сенлерди аксүйекпекен деп едим,
 Кул екенинди билмедим.
 Ханның алды датқа жай,
 Хан есиги кең сарай,
 Айт шыныңды, енеғар,

Былай-былай бултармай.
 Былай-былай қарады,
 Көзи түскен қусайды,
 Нураддиндей балаға,
 Не қыларын билмейди,
 Сол ўақлары Тағай бий,
 Қол қаўсырып бәшшеғар,
 Ушып турып орнынан,
 Ханға қарап сөйледи,
 Хақыйкатынан келеди:
 – Хан Токтамыс, Токтамыс,
 Бизлер айтар арыз бар,
 Бег болсын деп шақырдың,
 Кул демедиң бизлерди,
 Бег орнына жумсадың,
 Жүриўден өрман қалған жоқ,
 Ат жақсысын миндирин,
 Миндим, өрман қалған жоқ,
 Кул демедиң бизлерди,
 Аксүйек сайлап сүйдирдин,
 Сүйдим, өрман қалған жоқ,
 «Журт ийеси Ағай» деп,
 «Мүлик ийеси Тағай» деп
 Халык үстине жибердин,
 Сүрдим, өрман қалған жоқ.
 Арғы атасы нақ еди,
 Аржағы нәрсе жоқ еди,
 Тамға салған кулаққа,
 Белгили атам бар еди,
 Малды баққан сорлы еди,
 Атам саған кул еди,
 Тезекти терген сор еди,
 Саған белли күң еди,
 Хәммемиздин түп атамыз бир еди,
 Берманырақ келген соң,
 Белгили бабам сол еди,
 Аржағын сорап нетесен,
 Түпки негизим кул еди.
 Сайып-ықтыяр патшайым,
 Гә жарылқа, гә қарға,
 Еңдигисин өзиң бил, – деди,
 Хызметкериньбиз биз, – деди.

Сол ўақлары Токтамыс шаппат қағып шақырды, жәллат жетип келгенде:

– Бул ўақытқа дейин мына екеўиниң кул екенин билмей жүр едим. Калыс болсын елимнен, айра түссин үйинен, от тийип жансын шийинен, екеўин де апарып бас зинданға, – деди.

Аксүйектен сайлап еки бий қойды Ағай, Тағайдың орнына, Нураддинди көтермелеп Токтамыс:

– Бәрекелла шырағым, ерден ер туўады, шын бабаңа уксаған ақылға зийрек шырағым, қырық түмен тилла саған, – деп, алып келип баланың етегине салады.

Қырық түмен тилла алған соң, хан рухсат берген соң, сағыў иле саламат, әне, Нураддин қайтты үйине.

Алдынан шығып Аңғысын,
 – Хаў, жалғызым, қайда жүрсең деп
 Ол баланы кушақлап,

Анаң жылап отыр деп,
 Қутылдың ба енди деп,
 Қәне ерин кейниме,

Жүрегөр, балам, үйине.
Атасы түсип алдына,
Нураддин ерип соңына,
Жетип келди сол заман,

Бағанағы анасы,
Жылап отырған жайына.
Келгеннен соң анасы:
— Жалғызым аманбедін?

— деди баласының келгенине жүрегі жарылып.

Бирде қорыққанынан жылайды, бирде қуғанғанынан жылайды, аса дауысын шығармай, көп ентип жыламай, баласының жағдайын сорады. Нураддин анасына аян қылады, сөзді баян қылады:

— Ағай менен Тағайдың
Айтып едим құллығын,
Олар хаслын жасырып,
Еткен екен жаманлық,
Шыдамай оның сөзине,
Әшқара ет сөзін деп,

Шақырған еки хан атам.
Ағай, Тағайдың құллығын айттым,
Тап мойнына алдырдым,
Ол жұмыстан алдыртып,
Құл болсаң мынау керегін деп,
Зинданына салдырдым.

Аксүйек сайлап бек қойды, барлық хәмелдардың алдында «ақлығым» деп сыйлады, қырық түмен тила берди, аман-есен қайта бер ботам, деп рұқсат берди.

Сол ұақлары анасы,
Жарылып кете жазлап жүрегі,
Айнанайын андызым,
Тилеп алған жалғызым,
Ата орнын тутқайсаң,
Шынғыздан қалған дүньяның,
Алдыңың келгени болғайсаң.
Бир хәмиян қалта соғып,
Тенгесин соған салады,
Байбәшше болып қалады,
Ылашықты бузады,

Кемис жерин оңлатып,
Үзик пенен басқурын,
Барлығын бирден тазалап,
Едигениң барындағы,
Тап журтына қонады,
Есигиниң алдына,
Шақырып алып көп уста,
Көлеңкелик соғалы,
Тек Едигениң өзи жоқ,
Тап болмаса өзи бардағыдай болалы.

Әне, гәп бу йерде тура берсин. Ендиги сөзді Ағай менен Тағайдан еситин. Булардың бұрынғы бир сөзи.

Аксүйектен бек сайлады,
Ноғай абадан болады,
Бирі екиде туралы,
Токтаұылшын дәуириндеги,
Заман қайтадан болады,
Бұрын қашып кеткенлер,
Бирен-саран болмаса,
Қонысын тауып алады,
Жесир қатын мың қой айдаған,
Қой үстінде торғай жумалап,

Ел шадды-қуррам,
Ноғай абадан болады,
Булар хәким болғалы,
Жети жылдай толады,
Арадан жети жыл өткенде,
Кенегесте Керим бий,
Өрмеүйтте Өрим бий,
Ағай менен Тағайға,
Екеуи азан қатнатып,
Жасырын хабар алып жүреді.

Ағай менен Тағай бий зинданда жатқан жерінде Токтамысқа арыз етип, заманлас, зәңгилес, табаклас болған бийлерге хал-жағдайын айтып, ырайдан қайтқанлығын билдиріп, астыртын хат жазар еди. Күнде азан парызда соның арызын айтпаға төрт бий келип алдына, қол қаусырып, «құлдық, тақсыр» деп, Ағай, Тағайдың қағазын Токтамысқа созар еди, бәнтін басып айтар еди. Күнде айта бергенсоң, бир күн болмаса бир күн дуға мустажап деген, хан Токтамыс отырып:

— Хаў, еле өлген жоқпекен? — деди.

Әуелги ханның хәмири: «бир тислем нан, бир урғлам суў бермейсен. Ас-нан берген өлимдар, бир урғлам суўсын берген өлимдар» деп жар урғларған еди, ханның муннан хабары жоқ еди. Бұрынғы бирге жүргени аш етпей, адамзатқа билдирмей тамағын, суўын жеткеріп берген қусаған. Оннан Токтамыстың хабары жоқ. Өлген шығар деп еди. Өлмегенин еситип хайран болды бу йерде. Және қарап тұрмады. Кенжембай қуўқыл әлдинде, Ағай менен Тағайдың гүнасын сорап Токтамыстың әлдинде күнде сорап қоймады. Ирәхими келип патшаның:

– Хей, Ноғайым не қылайын,
 Сендер сорап турған соң,
 Бир гүнасын қалыс қылайын,
 Бар өттім қанын деди,
 Барып шығарып алын деди,
 Елге хәким болмасын,
 Хан хызметінде турмасын,
 Өзинің күни өзине,
 Хан салғыртын төлесин,
 Қасық қанын өттім деп,
 Урықсат етті Токтамыс,
 Атлы-жараклы жигиттен,
 Қырық адам кетті үйіне,
 Хан жарылқады деп,
 Сүйінши сорап өзінен,
 Хәмелдардын барлығы,
 Туұры келди үстине,
 Тәрк етті Сизди хан деди,
 Бир қасық қаныңды өтті,
 Хан хәмири шул деди,
 Кәне берің сүйінши,
 Шық бермаған жүр деди,
 Колтықласып екеуі,
 Аяқланған балалай,
 Тентиреклеп екеуі,
 Зордан-зорға жүреді,
 Өне, көрген күни еді,
 Сол адамлар болмағанда,
 Әлекашан өледі,
 Өзинің заманласы, зәңгилеси,
 Кенегес улы Кенжембай,
 Алдына түсіп енеғар,
 Ханға көринис берсин деп,
 Тилегін сорап кетсин деп,
 Тап алдынан алып өтті-ғо,
 Ханға сәлем бергенде,
 Хан көз жиберіп қарады,
 Иренкисине қараса,
 Кәдди-кәўмети булардын,
 Дым өзгеріп кеткенге,
 Ирәхми келеди,
 Барсын булар үйіне,
 Жатсын жети күн үйінде,
 Демін алып балған соң,
 Сәлемге келсин әлдіме,
 Қала ийеси Ағай деп,
 Жұрт ийеси Тағай деп,
 Өлеринің алдында,
 Хан хызметінде болсын деп,
 Өне, буларға баяғы мөрин береді,
 Хызмет жолына киреди,
 Арадан бес ай өткен соң,
 Булар бул ноғайға,
 Етежақ иси оғада көп еді,
 Булар зинданның түбінде,
 Қарап жатырған жок еді,
 Ойланып жатырған көп нәрессі бар еді,

Күнде парыз уақытында,
 Токтамысқа келеди,
 Қол қаусырып екеуі,
 Ханға арыз етеди.
 – Таксыр ханым, дат, – деди,
 – Қәне, арзын болса айт, – деди,
 – Сиз билесіз бе, билмейсіз бе,
 Айтағойсам келмесин,
 Сизін кеўлинизге,
 Жыланның үлкени де адам шағады,
 Кишкентайы да адам шағады,
 Жолбарыстың еркегі де мал соғады,
 Урғашысы да мал соғады,
 Ерден ер туғады,
 Нәрден нәр туғады,
 Бөриден бөри туғады,
 Урыдан уры болады,
 Әкеси қандай гәззап болса,
 Баласы сондай жаман болады,
 О неге айттың десеңіз,
 Едигеден қалған жалғызың,
 Нураддин атлы жүермек,
 Таң намазын оқыйды,
 Оқып болып намазын,
 Салауат айтып Аллаға,
 Отырғанын көремен,
 Не айтады десең-о,
 Айтатуғын сөзине қара:
 – Қудайтаала береғойса,
 Атам аман келеғойса,
 Екі арыслан қосылып,
 Токтамысханға топылып,
 Өр жағынан от беріп,
 Өртеп күлін аспанға,
 Бир тамаша етермен,
 Токтамыстай патшаның,
 Басын кесіп бүйерде,
 Тахтын алсам өзиме,
 Сан мың үйлі ноғайды,
 Қаратаман аўзыма,
 Тал шыбықтай ержеткен,
 Екі бірлей қызы бар,
 Тар көшеде сынсытып,
 Арзыу менен кушсам да,
 Тилегімди Алла бергей, – деп,
 Күнде налыш етеди,
 Жас тилеги қабыл деген,
 Бир күн болмаса бир күни,
 Дуұасы мустажап бола кетсе,
 Едиге деген тири ғайып,
 Бир күни үстине келе кетсе,
 Өне, оннан соң көрерсең!
 Әуел алдын алмасаң,
 Ойланып ие қылмасаң,
 Өзин ұайран боларсаң,
 Тахтыңнан жуда қаларсаң,
 Сөзімди қалай көресең,

Журт ийеси панайым?
 Бүгін де соны айтады,
 Ертең де соны айтады,
 Күнде айтып тұрған соң,
 Ханға да мақұл болады,
 Токтамыс турып ойланып,
 Ал ноғайдын еркін сенлерге бердим,
 Бердим Нураддин атлы жалғызды,
 Қайтып өлтирсең сөйтіп өлтир,
 Байназар не қылар екен, — деди.
 Байназар сонда сөйледі:
 — Он төртинен бурынырақ айта ғой,
 Сак аўзың қайда жүр еди,
 Он төрт жасында Нураддин,
 Қырық адамға барабар,
 Батырлықтан не пайда,
 Нурадинге туұры барғанда,
 Опат болады Байназар,
 Баралмайман мен, — деди.
 Нураддиннің қарыұын,
 Көрип жүрген көп ноғай,
 Бүгін я ертең,
 Алтын тахты алады деп,
 Шуұлап жүрген қусаған.
 Алпыс екі хәмелдар,
 Отыз екі мөхирдар,
 Ханға малай болғанлар,
 Жасауылбасы, жүзбасы,
 Хан хызметінде тұрғанлар,
 Бәри келди жыйналып,
 Мәсләхәтке киреди,
 Нураддин үшін барлығы,
 Хеш жерден хийле таппады,
 Жалғыз Нураддинди өлтириўге,
 Ноғай хийле таппады,
 Жети-сегіз жасында өлтиргенде,
 Хеш бир бәле жок еди,
 Тек Кенжембай соны биледи,
 Қырық күн кенес болады,
 Ақырында бир дәлил,
 Ағай менен Тағайдын
 Ол ядына келеди,
 Токтамыс ханға бир қарап,
 Отырған көптин алдында,
 — Хан тақсыр, айтсам бола ма,
 Муны өлтириўдиң бир әмели бар, — деди,
 — Сизден хәм көрмейди,
 Бизден хәм көрмейди,
 Едиге келсе келе берсин.
 Баласының кубыры көринбесе,
 Бүйерде қылышты қатлап урмаса,
 Беллеп оқты атпаса,
 Атқанда адам көрмесе,
 Ким қояды мойнына,
 Бир жолы бар мунын,
 Бул дүньяға келгели,
 Еки қызлы болыпсан,

Улдан перзент бермеді,
 Алланың берген дәртине,
 Сен де көндин бул күнге,
 Жасымның орта бели деп,
 Атамнан қалған мүлким деп,
 Атым шықсын журтка деп,
 Бизлер де көмек берейик,
 Үлкен бир тойды бер, — деди.
 — Алысына хат жибер,
 Жакынына ат жибер,
 Мәсләхат кенес бер, — деди.
 — Бул дүньяға шыққалы,
 Ахун менен ийшанның
 Барлығын көрген боларсан,
 Оның айтар жери жок,
 О дүнья менен бу дүнья,
 Оннан да хабар берерсең,
 Буган сирә сөзим жок,
 Бер кенести бүйерде,
 Шақыртып ал балаңды,
 Бул сөзиме кулак сал,
 Үш айшылық шөли бар,
 Үш айшылық көли бар,
 Алты ай аўыр жолы бар,
 Барған адам келмейди,
 «Барсакелмес» аты бар,
 Едилдиң куйған аяғында,
 Шалқып атқан көли бар,
 Сол көлдиң кубла бойында
 Тегис жатқан халқы бар,
 Қой шопанның шаруалық,
 Отар жери және бар,
 Хәр жылында мың кулын,
 Саўмал алар бийе бар,
 Игри мойын кара нар,
 Неше мындай жылқы бар,
 Сасық мурын сан туўар,
 Мыңнан аслам малы бар,
 Бәри де көлди жайлаған,
 Сол маллардың ийеси,
 Соппаслы Сыпыра жырау бар.
 Еситпеген шығарсан,
 Отыз да бир улы бар,
 Үш жүз алпыс жасаған,
 Сай-сүйеги саўсаған,
 Куўрап қалған сүйегин,
 Жипек пенен шарыған,
 Қызметлеп сөйтіп сақлаған,
 Сол жатырған жеринде,
 Таңдайында бұлбұлдей,
 Сайрап атқан тили бар,
 Тек шықпаған жаны бар,
 Соннан бөтен бақсы-жырауды,
 Еситип едим дегейсен,
 Бир еситпегеним,
 Еситемен тири деп,
 Соппаслы Сыпыра жырау дегейсен,

Соны әпкел балам деп,
Атаңның тойына хызмет ет,
Сол хызметти питкөрмесен,
Не көремен мен сеннен де,
Қатты тапсыр өзине,
Бизлер қатар отырсақ,
Аты-тоным жок десе,
Мынау тұрған хәмелдар,
Хәммесине бөлісейік,

Биреу қамшы берейік,
Биреу ерин берейік,
Биреу шапан берейік,
Байназардың ойыншыққа,
Тутқан шокмарын,
Ол қолына берейік,
Сабы жок қанжар,
Барлығы болсын бисияр.

Әне, бұл гәп мақұл түсті патшаға, патшалық тойдың тәтерригин тутпаға кәуесет салды араға «Токтамыс той береді» деп хәмме хәуес бол атыр тойханалық жайларға.

Әне ендиги гәпти еситсен, патшалықтан еситин.

Шақырып алды бәршесин, кеңеси оның шул болды.

– Кәне, Нураддинге ким барып келеди? – деди.

Басын көтерип, «мен бараман» дей алмады биреуі. Анда турып Кенжембай:

– Жок, ол болмайды. Оған Ағай, Тағайды жибер, – деди. Мақұл болды усы сөз. Ханнан хәмир болған соң, уәзирде не ықтыяр деген. Бармайман деп айтпады, барыуға мойыл болады. Бирақ хәмменің сөзи бир болсын, ханым қас қакқандай болса, хәмме түсимдар болын. Әне, мәсләхатты бир жерге қойды.

Жер ошақты ойдырды,
Тойказанды қойдырды,
Мал семизин сойдырды,
Әуеле тойдың кеңесин,
Өткөрмекши болады,
Ағай менен Тағайды,
Нураддинге салады.
Ерекке отау қурғызып,
Алтын тахты көтерип,
Сол отауға киргизип,
Төр бетине қояды,
Токтамыс патша тахт үстінде,
Әмелдарлары әлдинде,
Батырлардан есап-санак,
Есаптағы бар адамды,
Ишкериге алады,
Алпыс еки хәмелдар,
Отыз еки мәхирдар,
Ханның нанын жегенлер,
Ханға хызмет еткенлер,
Бәршеси келди усыйерге,
Бәри де кирди бир үйге.
Сол ноғайдың тиреуі,
Аланғасар Байназар,
Батыр еди қаллеғар,
Кенегесте Керим бий,
Өрмеуитте Өрим бий,

Хожаназар, Қосназар,
Дийуанбегі Есназар,
Кенегес улы Кенжембай,
Оннан басқа тағы бар,
Айбалта тутқан жәллат бар,
Адам асқан пәшшап бар,
Адамды шалған жәллат бар,
Қансыраған бөридей,
Қанжардың жүзин жалайды,
«Бизге қандай хызмет?» деп,
Хан алдында сорайды.
– Келген менен кеткенге,
Беглер беги найыптан,
Аты шыққан елаттан,
Улама ийшан, молладан,
Келген болса елаттан,
Бәрин хатқа салыңдар,
Есабын тегис алыңдар,
Баслана берсин кеңеси,
Соппаслы Сыпыра жыраулы,
Халыққа хабар қылыңдар,
Той-тамаша болсын деп,
Көкмар сынақ шабандозға бериңдер,
Мәсләхәт пенен кенести,
Тәмеси бар жасуякен,
Бәрин ортаға алыңдар,

Әне гәп тура берсин. Ендиги гәпти Ағай менен Тағайдан еситин.

Ағай, Тағай атланды,
Тойдың кеңеси басланды,
Бир жағында палауы,
Бир жағында сорпасы,
Қазан қазанға қосылды,

Үлкен тойдың кеңесин,
Баслай берген секили.
Ағай менен Тағай бий,
Соның дузын татты да,
Нураддиннің үстине,

Жөней берген кусайды,
Ол көше менен бул көше,
Аттан анык бир көше,
Жағалады сол көше,
Каланың шығып алдына,
Ноғайдың елин аралап,
Нураддин атлы жалғыздың,
Отырған үйин сорағлап,
Еки бирдей қос атлы,
Жетип келди есикке.

– Ха, Нураддин, бармысаныз үйде? – деп,
Дауыс берди сырт бетте.

Түски нәхар ұақтында,
Отыр еди Нураддин,
Мына дауысты еситип,
Ағай менен Тағай ғой,
Бұлар неғып жүр екен,
Арсары болып ақылы,
«Ләббай тақсыр, барман» деп,
Жууырып шықты далаға.

– Қәне, келиң тезирек,
Ханларға сизлер керек,
Бұл сөзімде бар дәрек,
Хан алдына, кәнекей,
Жүрің шығып тезирек,
Хан жиберди бизлерди,
Келсин деди сизлерди,
Хәмириме көнсин деп,
Мерекемде болсын деп,
Хызметімди етсин деп,
Ақлығым келсин мұнда деп,
Жиберди атаң бизлерди.

Сол ұақлары Қарашаш,
«Барма» деп және айтыуға,
Келиспей тур жағдайы,
Бұл Нураддиннің қара асы ғой деп,
Ойланды билдирмей жәллатқа,

Нураддинге «үйге кир» деп хәким етті. Нураддин үйге киреди, төр бетте тахтың үстінде отырған атасын көреді, хақ сәлемин береді. Сол ұақлары Токтамыс:

– Хә келдин бе, улым, – деди.
– Келдим, тақсыр, – деди.
– Тойға хызмет етесен,
Тойда бүгін боласан,
Той берейін деп атырман,
Бүгін тойдың кенеси,
Хызметімде боласан,
Әне балам саған деп,
Сөзин тамам әйледі.

Анда тұрып Нураддин:

Көзинің жасын сыйырып,
Жууап берди балаға:
– Босан болма, шырағым,
Әтиаяжлы бол, – деди.
Еки атлының алдына,
Түсе берген секилли,
Атлы менен жаяуын,
Тең келетуғын жермеди,
Бизлер атлы, ол жаяу,
Хеш пәрсе жок ойында,
Нураддин еле бөз бояу,
Хан атам неге шақыртты,
Деп сорайын десе,
Тыңламайды сөзлерин,
Тыңламайтұғынын билип,
Өзинен өзи тығылып,
Келе берди алдында.
Ол қаланың ишине,
Бир шетинен киргенде,
Гернай-сырнай,
Үлкен болды дабыра,
Бир шауқымды еситти,
Келе-келе қараса,
Мереке жыйын көреді,
Қадем басып келеді,
Бу не жыйын екен деп,
Не әндийше болды екен,
Көкирегине бир түйип,
Мына исти ойланып,
Сол жыйынға келеді,
Ағай менен Тағайы,
Атынан ырғып түседі,
Хан алдына келеді,
Хан хәмири ұажыпты,
Мине келди баланыз,
Айтып болып бул гәпти,
Екеуі кейін бәсіпти.

– Ха, хан ата, хан ата,
Сөзинде жокты хеш хата,
Белиңе бууған боз пота,
Бизлер ақлық, Сиз ата,
Минекей келдим әлдине,
Не хызмет буйырсаң,
Бизлер тайын усы йерде,
Тойына хызмет етемен,
Қандай хызмет буйырсаң,
Бәрін бәржай етемен.

Хан отырып тахтта «Қуда көлесе» деди. Ақ отаудан жай берди, алдына дәстүрхан жайдырды, үлестен пай тарттырды. Тамағын жеп болған соң, пәтияны болған соң кенеске кирди көп бенде. Беглер-бегі, найыптан, Байназардай батырлар, Ағай, Тағайға қусаған, әне, қалмады сөзге шешен қариялар,

бәри келди кенеске. Тойдың хызметиниң бәрин бөлисип алады, энди жыраў-баксы шақырып са кылады.

Сол ўақлары Нураддин ушып турып орнынан, қол қаўсырып турады ханға карап:

– Журт ийеси патшайым, птам екениң ҳакыйқат, бердиң хабар, сөзиң жок, қос атлыны жиберип Не екениң билмедим, жәллаттың қылығын қылып, бүйтип шақыртып алғандай не гүнайым болып тур. Шақыртып мунда алғанына, үйден орын, тойдан үлес бергениңе түсинбей турман, буйырын, қандай хызмет бизлерге? – деди.

Сол ўақлары Токтамыс Нураддинге карап сөйледі:

– Айнанайын андызым,
Аспанда гәўхар жулдызым,
Қаррылықтың алдында,
Жигитликтің соңында,
Ойымда балам бар еди,
Той берсем деп жүриппен,
Әне, жеттим муратқа,
Бүгин кенес басладым,
Ертең тойды беремен.
Кенесип едим халқыма,
Ол кенесім жақпады,
Мениң кеўил ойыма,
Нешше жылдан бермаған,
Журт ийеси болғанман,
Халқыма ҳәким жүргиздим,
Улама менен ийшанды,
Жаксы менен жаманды,
Бәрин көзден өткердим,
Еситпей қалғаным жоқ еди,
Бир еситпегеним бар деп,
Еситпеген жыраўым,
Еситтим-ғо тири деп,
Усы тойға әпкелип,
Той ишине киргизип,
Халыққа сөзин жүргизип,
Қобызын алып қолына,
Бир-еки аўыз нәсият,
Хәм ўәсият сөзлерин,
Еситким келди-ғо шырағым.
Бабам Шынғызды көрген,
Әмир Темир көреген,
Буларды сирә ол көрген,
Алып келип усы йерге,
Еситирсең, шырағым,
Көп алғысым сенлерге,
Сол жыраўдың үйине,
Алыс жерде хызметим,
Барармысан, шырағым?
Бармаймысан, қулыным?
Сол жыраўды усы йерге,
Әпкелермисен, шырағым?
Әпкелмейсең бе карағым?
Хан атаңның хызметин,
Питкерермисен, шырағым?
Питкермейсең бе, шырағым?
Мына ноғайдың ишинен,

Сеннен бөтен қулыным,
Табылмай тур ғо қолайлы,
Алып келсең жыраўды,
Он еки мукам қылықлы,
Минахатлы сөзи бар,
Еситким келеди соларды,
Әпкелесең бе, шырағым?
Бармайсаң ба, карағым?
Хан атаң сизге буйырды,
Ханның иси ўажыпты,
Барасаң ба, Нураддин?
Бармайсаң ба, шырағым?
Жеткерсин Алла мурадын,
Алып келсең бул жерге,
Ата-бабамды көрген,
Үлкен киши ғо бизлерге,
Нәсият сөзин еситсем,
Дым әрманым жоқ балам,
Өлип кетсем де бүйерде.

Сол ўақлары Нураддин,
Ырғып турды орнынан:
– Ха, хан ата, хан ата,
Қул тилине инанбай,
Өз тилиңнен буйырсаң,
Оннан да ары кетемен,
Неге хызмет етпеймен,
Тикке турып тойына,
Хакыйқат хызмет етемен,
Садаға башым кетемен,
Алыспекен, жакын ба,
Баратуғын жеримниң,
Қайқурақым екенниң,
Мәлим етсең кәйтеди.
Сол ўақлары бир карап,
Толғай берген секилли:
– Хәй, шырағым Нураддин,
Жеткерсин Алла мурадын,
Барар болсан, шырағым,
Айтайын оның белгисин,
Қаладан шығып кеткен сон,
Едилдиң қуяр аяғы,
Үш айшылық шәли бар,
Үш айшылық көли бар,
Алты айлық жолы бар,
«Барсақелмес» аты бар,

Барасаң ба, шырағым?
 Бармайсаң ба, қулыным?
 Алты айлық жолларда,
 Шарға жактан ели бар,
 Ели менен көли бар,
 Көл алдында етектеп,
 Отырған тоқсан үйи бар,
 Еситтин бе хабарын?
 Барарсаң ба, шырағым?
 Сол отаудың алдында,
 Алахыда бир отау,
 Он бес отау оңында,
 Он бес отау шебинде,
 Отыз үйли жанында,
 Барасаң ба, шырағым?
 Бармайсаң ба, шырағым?
 Сорасаң атын бизлерден,
 Соппаслы Сырыпа жырау дер,
 Отыз бирдей улы бар,
 «Барсакелмес» аты бар,
 Үш жүз алпыс жасаған,
 Сай-сүйегі саусаған,
 Жипек пенен шарыған,
 Изетлеп сөйтип сақлаған,
 Тек шыкпаған жаны бар,
 Сол жатырған халына,
 Танлайында бүлбүлдей,
 Сайрап атқан тили бар,
 Барармысан, Нураддин?
 Жеткергей Алла мұрадың,
 Бармайсаң ба, карағым?
 Сол жатырған жырауды,
 Әпкелермисен, шырағым?
 Әпкелмейсен бе, карағым?
 Мына дүнья жүзінде,
 Еситпей қалған баксы,
 Жырауым жоқ еди,
 Бир еситпегеним сол еди,
 Соны еситким келеди,
 Муны қалай көресен?
 Барған адам келмейди,
 Ханның иси ұажыпты,
 Питкересен бе, шырағым?
 Бармайсаң ба, Нураддин?
 Мына ноғайдың ишинен,
 Сеннен басқа қолайлы,
 Табылмады ғой, шырағым.

Сол ұақлары Нураддин:
 – Әй, ата, дұрыс айтасаң,
 Ийттин болса ийеси,
 Бар шығар бөри қудайы,
 Ийттин аузы ала болса,
 Бөри көргенде биригеди деген,
 Пассық сөзге қарамай,

Өз туұрыннан буйырсаң,
 Құл тилине инанбай,
 Құл ақылсыз деген бар,
 Қус ақылсыз деген бар,
 Ийт ақылсыз деген бар,
 Ақылсыздың сөзине,
 Еретуғын хәм адам бар,
 Инанып жүрме, хан ата,
 Пасық шуғылдың сөзине,
 Анық өзін буйырсаң,
 Алты айлық жол емес,
 Жыл он еки ай болса да,
 Оннан да арман кетермен,
 Зәулим жерди көз бенен,
 Барып көріп келермен.
 Бирақ Сизге арзым бар,
 Бул арзыма кулақ сал,
 Кийер кийим болмаса,
 Үстимде тоным болмаса,
 Темирден тоным болмаса,
 Дәгменттен белбеу болмаса,
 Басымда соппас болмаса,
 Хан хызметкерине қусаған,
 Секил-сыяғым болмаса,
 Қашқанды кууып өткендей,
 Қуғанда басып жеткендей,
 Қайшықулақ каназат,
 Қара жалы төкилген,
 Болса өзи өреби ат,
 Жау ураны бес қурал,
 Бәри тайын болмаса,
 Қара мушка жау алдыра ма, ата?
 Патшалықтан усылар,
 Барлығы миясар болса,
 Бир тәуекел етермен.
 Сол ұақлары хәмелдарлар,
 Барлығының да иши биледи,
 Бәрекелла балам деп,
 Айдарынан сыйпап,
 Хәр жерден сөзди сыйпап,
 Баратуғынына
 Хошаметтөй сөз айтып,
 Ханға бас ийип,
 Жәдигөйлигин асырып,
 Еткен хийлесин жасырып,
 Өтирик камсығып бир-бирине карасты.
 Өне сонда турып Тоқтамыс:
 – Хә, қазы қәлен!
 Мына бала не деди,
 Айтқанын питкер, – деди.
 Ортаға шығып бир бенде,
 Дәуәтли қәлем әлдинде,
 Жазып қағаздың жүзине,
 Әуелден түсиникли ис,
 Өне сөйлей берди бу йерде:

– Алаңгасар Байназар,
 Карагай саплы бир найза,
 Канжар менен бир токпан,
 Дәрриү жеткер енегар.
 Кенегесте Керим бий,
 Ак балдакты ақ семсер,
 Алып кел дәрхал қылышын.
 Өрмеүитте Өрим бий,
 Ата-бабаң батырды,
 Солардан қалған саўытты,
 Тезирек жеткер енегар.
 Хожаназар, Қосназар,
 Қос-қос пышақ асынған,
 Он мың үйли ноғайды,
 Бир кәлемнен өткерген,
 Дизкийимин, қойлегин,
 Сым жағалы бешпентин,
 Жағасы алтын, жеңи зер,
 Хасылдан кийим алып кел.
 Кенегес улы Кенжембай,
 Соппасын жеткер аямай,
 Халық ийеси Ағай бий,
 Журт ийеси Тағай бий,
 Екеүиннің бөшшеғар,
 Мыннан аслам жылқын бар,
 Жүзден жүйрик, мыннан тулпар,
 Деген хабар бар,
 Ол жылқының ишинен,
 Бир тулпарды сайлап ал,
 Ағай жылқы уласа,
 Тағай сен де турасан,
 Жекке жалау-жүәенин,
 Атка сермер камшысын,
 Ат жабыу менен терлигин,
 Жона, ерин, көпшигин,
 Тезирек келтир енеғар.
 «Әжеп болар, бегим» деп,
 Хан алдында бас ийип,
 Шығып кетти ғой енеғар.

Өне кеткен кете берсин,
 Хәрким елине жете берсин.
 Алаңгасар Байназар,
 Дөсте бети жарылған,
 Шокмар жағы ириген,
 Пышақтың қынының жартысын,
 Билесиз бе, ийт жеген,
 Дәстеси сынған пышақ,
 Ширимесин қабым деп,
 Астына таслаған қылыш па,
 Я бир жалпақ темир ме,
 Алып келди геллеғар.
 Кенегесте Керим бий,
 Түсимпаз екен енеғар,
 Жаға бети пүтинирек,

Етек бети жыртылған,
 Баллары киймей атырған,
 Бәрха қуяшта жатқан,
 Жүн бетин күйе жеп,
 Тап-тақыр болған териси,
 Тап барлығы да келисти,
 Кийим-кеншек соппас деп,
 Алып келди ғой бөшшеғар.
 Өрмеүитте Өрим бий,
 Табаны түсіп атырған,
 Қонышы қақайып атқан,
 Шертектин басында жатқан,
 Тауып алды етигин,
 Атка айыл еткенде,
 Тозыуы әбден жеткенде,
 Қайсы кийим мынау деп,
 Бул да келди енеғар.
 Хәккеден қус салған,
 Кенегес улы Кенжембай,
 Хеш нәрсе келмей қолайға,
 Ата-бабамнан қалған,
 Жауынның рәхәтин көрген,
 Тоғалары ширип кеткен,
 Териси жыртылып түскен,
 Ат ерди тапты енеғар,
 Қара талдан соқтырған,
 Ууықтай қылып келтирген,
 Ушына темир өтирген,
 Усыннан артық найза неге керек деп,
 Ер-турманды көтерип,
 Жетип келди енеғар.
 Ағай менен Тағайдың,
 Мың жылқысы бар еди,
 Жылқысына баралды,
 Күйе жакқан,
 Аламышлап таслаған,
 Қабақтың көтин,
 Басына кийип алады,
 Жаман жалбыр бир тонды,
 Терис аударып кийеди,
 Жайылып атқан жылқыны,
 Барып үркитип жиберди,
 Арт бетине карайды,
 Сарыала жылқы сыртында,
 Ере алмайды жылқыға,
 Ық жағынан келеди,
 Фаудырлатып постынды,
 Және үркитип жиберди,
 Арт бетине каралды,
 Қуйрық-жалы бир кушак,
 Аяқлары топышақ,
 Тақыр жерге батпаққа батқанда,
 Жүре алмады мамырлап,
 Бир сарыала жәниұар,
 Қағысып турған халы бар,

Шамалға пара берген бе,
 Кайерде ык болса барып,
 Отламай тура берген бе,
 Сүйеклери каўсаған,
 Қуры териге усаған,
 Өне соны услап алады.
 Ағай ийегинен сүйеди,
 Тағай куйрығынан көтерип,
 «Ал, ха, ал» деп шаўқым береді,
 Ийтелги салған кисидей,
 Шаўқым салып екеуі,
 Атты алып келеді,
 Мине тақсыр, инам деп,
 Сарайға алып келеді.
 Нураддин буны көреді,
 Ер-тоқымын береді,
 Питпеди көңли буларға,
 Жакпай қалды балаға,
 Тәуиррегін алады,
 Қаксап қалған бул ерди,
 Ат арқасына салады,
 Кендир айыл, жип куйысқан,
 Ашамайын кайтарып,
 Тарыстырып танады,
 Байназар берген шокпарды,
 Бәрін де мойнына асынып,
 Ийшаннан қашқан жыллидей,
 Келбетине карасан,
 Күйе жеген соппасты,
 Басып кийди басына,
 Қоньшына суў бүркип,
 Табаны түскен еткти,
 Кийип алды аяққа,
 Келбетине карасан,
 Аўырыу ма, сау ма,
 Түсинбейсең балаға.
 Және турып Нураддин,
 Ханның берген инамы,
 Жаксымекен, жаман ба,
 Жортаклекен, жорға ма,
 Кең сарайдын астында,
 Көрейин бунын халын деп,
 Қарғып минди үстине,
 Шүү жәниұар, шүү дейип,
 Жылауын тартып сары аттын,
 Арман-берман жүреді,
 Каттырақ қамшы қонына,
 Тартып, тартып жиберди,
 Хан хәмелдарларынын алдында.
 Мынау турған сары ала,
 Арман-берман жортады,
 Көрип-көрип лорс-лорс және,
 Гүрс-гүрс етип кара жер,
 Саза береді дойнағынын зөрпине.
 Усыннан кийим бола ма,

Усыннан ат бола ма,
 Бу не қылған патша деп,
 Атам болса кәйтейин,
 Кәзийнеңнің аўзына,
 Шенгел көмилип калып па,
 Бул не қылған иси деп,
 Мени кемситкени деп,
 Аттан ырғып түседі,
 Үстиндеги кийим менен,
 Атты таслап сөйерге,
 Арызхана үйине,
 Нураддин жетип келеді,
 – Тақсыр, арзым бар, – деди.
 – Қәне, арзынды айт, – деди.
 Үстиндеги липасын,
 Хан да макул көрмеді,
 Сол ўаклары Нураддин,
 Өне, ханға сөйледи:
 – Әй ата,
 Сөзимде болмайды хата,
 Тоғыз ай он күн көтерген,
 Бул дүньяға келтирген,
 Ак сүт берген мийирбан,
 Жалғыз анам бар еди,
 Отырған шығар зар каксап,
 Ушарына канат жок,
 Жалғзым деп зарланып.
 Мен анама барайын,
 Хабарды аян қылайын,
 Жасымда емген сүгим бар,
 Болар иси болмаса,
 Келмей калар күн болса,
 Мойныма карыз болмасын,
 Ырзаласып келейин,
 Буны калай көресен?
 Пәтегинди жаздырып,
 Барар жерди айттырып,
 Барлығын түсир қағазға,
 Анам менен хабарласып,
 Қайтып келейин қасына,
 Бир майдан руксат бер, – деди.

Өне, Нураддин минип Сарыалаға,
 Анасына бармаға,
 Талап еткен қусайды.
 Сол ўаклары Токтамыс
 Көзинин жасын алады,
 Иши танып турыпты,
 Бирак билмеген болады.
 – Хәй, шырағым Нураддин,
 Хәм канатым, куйрығым,
 Жигербентим перзентим,
 Барып кел деп сенлерге,
 Өне, жуўап берейин,
 Барғаныннан келгенин,

Жылдам болсын шырағым,
Изиңнен жәлат бармасын,
Қамшы урып жүрмесин,
Қамшы тийсе сендерге,
Маған тийгени емес пе?
Сениң жылағаныңды,
Мына көзім көрмесин,
Қурған денем сезбесин,
Тезирек айлан шырағым, — деп,
Урықсат берди Токтамыс.
Сарыаланың белінде,
Шығып жолдың шетине,
Нураддин жүрип княтыр,
Анасы қалған үйине.
Бир азырақ жол жүрди,
Азғантай емес мол жүрди,
Дүрсилдеп аттың дойнағы,
Азғантай емес мол жүрди,
Перзент ғой үйдің қаймағы,
Сәлем берип Нураддин,
Есиктен кирип келгенде,
Дауыс шығарып анасы,
Жалғызым, аман ба едің деп,
Бозлай берди кәбасы.
Сол уақлары Нураддин,
Анасына қарап сөйледі:

— Әй, шырағым Нураддин, атаң Едигеге қослас болдым. Азырақ күн хак некамды қийғалы оның күндіз түри-түсин көрмедім. Танның алдында турып кетеди, ярым ақшамда келеди. Не иренде екенін көрмедім. Бирақ, халықтың айтыуы бойынша иренди, нур жүзди, оң жүзинің қалы бар, хан қасынан жайы бар, қорқар еди Байназар, әкеннің қырық еки мунда досты бар. Бири болмаса, бири мәдатқар, тарығып жүрме, жан балам, елге керек ер жигит, ер жигит өзи ушын болады, ели ушын өледі. Ғауғасыз бас не керек, анаң ырза сүтине, қайылман хактың исине, Сарыхожа Кәмбил пир туған атам сол еди, түпки дайын дер еди. Мениң жалғыз әкем сол, есигине бар, — деди. — Патшалаң гүнаңды сорап алса, бир сол сорап алар, Токтамыстың алдына оннан бөтен ким барар. Сорамаса шырағым хан хәмири уажып. Атлансаң ханның алдында, елдеги қалған өле ме, я дүздеги өле ме, оны алла биледи. Хош алияр айтысып, хан хәмирине көне бер, пәтия берсе өзине ата-бабан несиіе емес нақ еди. Әуели Алла, қала берсе, балам, яр болар ата-бабан, бердим жууапты. Нәмерттің иси болмасын, тур балам, бара бер, тәнирге ет тәуекел, — деди анасы.

Әне Нураддинжанды узатты,
Жолға рауан болады,
Хош алияр айтысып,

Көп мәни берди анасы.
Анасы жууап берген сон,
Кирди жолға баласы,

* * *

Әне ендіги гөп патшалық беттен. Патшалық көпшиликке қарап:
— Нураддиннен хабар алың, «Барсакелмес» дегенге көңли исип кетип бүйерде, басын алып қашып кетип жүрмесин бир жерге.

Биреуи келер деп, биреуи келмес деп тонқылдасып атқанда, жетип келди Нураддин.

Қуғанғаннан Токтамыс:

— Ха, шырағым, келдің бе? — деп шарқ урды.

Анда турып Нураддин айтты:

— Бер пәтия бизлерге,
Келгенимше изимнен,
Дууада бол, ата, деп,

Пәтия Сизден алған соң,
Жолға өзим кирейин,
Соппаслы Сыпыра жырауды,

Усы тойдың үстине,
Ата алып келейин, — деди.
— Куллык, балам, куллык, деп,
Бәрекалла, жаным, деп,
Алдыңды Алла ашсын деп,
Өткен ата-бабалар,
Жалғызды қоллағын деп,
Хәмелдардың хәммеси
Отырғанның бәршеси,
Кол көтеріп балаға,
Пәтия берген қусайды.
Сарыалаға минеди,
Хан сарайдың астынан,
Төтелеп жолға киреди,
Сол ұақлары Кенжембай,
Кетип баратырған баланың,
Алдын кесип өтпеге,
Қарсы сәлем береді,
Әлик алып сәлемин,
Нураддинге бир қарап,
Кенжембай сөйлей береді:
— Ха, Нураддин шырағым,
Болсын жолың қарағым,
Сеннен бөтен қолайлы,
Бұл ноғайдың ишинен,
Табылмады бир бала,
Баратырған жолыңды аш,
Жолға шығарып саларға,
Туұысканнан, туұғаннан,

— Өлсең гөр бол-ә, — деп, оннан соң Кенжембай атының сауырына бир еки камшы урып, Нураддинге карамай шыға берди жөніне.

Алды-артына карамай, Нураддин сапар тартып баратыр. Ол қаланың ишинде Қарашаштын атасы, медресенің ийеси, Нураддиннің нағаш атасы, қабыл болса көз жасы, гүнамды тилеп алмас па екен деп, қапысының алдына келип сарыаланы тиреди. Ығырығы қолында, Мистаа етип жүргендер барлығы да суұпы екен. — Атам иште бар ма? — деп Нураддин бир-еки дауыслады. Онда саза болмады. Песиннен төмен түскенше телмирди де турды. Жол болсын сарасарға, халдан хабар аларға хеш-қим шығып далаға бир хабарын бермеді. Нураддиннің ашығуы келеді.

— Он төрт жылғы ғайыбым атам келсе кубладан, усы қылған исине, шығып қаладан атам менен қосылсам, ноғайдың қашып әруағы, периштеси ушқанда, Токтамыстың гүнасын тилеп барған ұағында «ийшанласа», ийшан ата, саларман сәлленди мойнына.

Алла ашсын алдымды,
Қудай берсин бағымды,
Токтамыстың бергени,
Шуұ жәниұар, гөзиннен,
Харам өлсин дегени,
Сүйегі дүзде қалсын деп,
Қудлык етип бәшшеғар,
Ағай менен Тағайдың,
Көзи қыйып бергени,
Шуұ жәниұар, гөзиннен.
Жуп камшы тартып жиберди,
Оның менен қызбады,
Хәрбир ұақта желмеді,

Сенде жоқты қарындаш,
Атың арық, өзиң жас,
Үсти-басың жаланап,
Алыс жолға барасан,
Шығарып жолға салайын,
Жол ситтеуін берейин,
Кәне, азық-түлигін,
Сыптай болып атланып,
Баратырсаң-ө, қулыным.
Сол ұақлары Нураддин,
Кәхәри қатты келеді:
— Хәй атаңа нәлет Кенжембай,
Кет алдымнан былайырақ,
Өтириктен жыламай,
Ханның берген инамы,
Берин деген сарпайы,
Усындаймеди сенлерге?
Ишиң күлип, сыртың жылап,
Кимге етесен мәккарлық?
Сауыры етик, камка тон,
Қайшы кулақ каназат,
Қайсысын еле питкердин?
Кәне алып кел, бәдирек!
Саларман билек мойнына,
Шыдамайсаң ойыныма,
Аман-есен жыраудан,
Айланып келсем бул елге,
Әне, оннан соң көрерсен,
Босат жолды, әлерсен!

Арадан бир күн өткенше,
Ат табаны қызбады,
Еки күн өтти арадан,
Ат хақысын көп жеди,
Еки санын алалмай,
Ат белінде шыдамай,
Барар жерин билалмай,
Ақнам жатпай, күн тынбай,
Арадан бес күн өткенде,
Астындағы Сарыала,
Сай-сүйегі қызалы,
Қуұдай мойнын созады,
Тулпарлығымды билсин деп,

Баланың кеўли толсын деп,
 Аўызлықты басады,
 Өзинен өзи йошады,
 Баланың көзи тынады,
 Астындағы Сарыала ат,
 Арткы аяғын тиреди,
 Алғы аяғын бүгеди,
 Омыраўлап енеғар,
 Әне, зорды береди.
 Ушқан кустан кем емес,
 Мүшесин бузып көрсен де,
 Хеш хайўанның теңи емес,
 Жер тозаңын суўырды,
 Жер танабын куўырды,
 Айланбарак ийнинен,
 Өз еркинше жуўырды,
 Аўыз бенен айтқанда,
 Тең келмейди хеш нәрсе.
 Арандай аўзын ашады,
 Аяғын топлап басады,
 Қулағынан тер алды,
 Саўырға тер келгенде,
 Омыраўдан жәниўар,
 Әбден көбик шашады.
 Аўызлығы еки ели,
 Дорбалығы төрт ели,
 Кашқан таўшан мүшели,
 Сыны менен сымбаты,

Әне сол ўақлары Нураддин атасына қарап:

– Ассалаўма әлейкүм, – деди.
 – Үәлейкүм әс салам, – деди бабасы,
 Хаў жалғызым аман келдің бе?
 Күтип турып едим сенлерди,
 Ели-халқың аман ба?
 Жалғыз қабан аман ба?
 Қул тилине инанған,
 Алжыған атаң аман ба?
 Ағай менен Тағайын,
 Атты әпкеп бергенде,
 Усындай ат бола ма деп,
 Неге иренжип қалдың шырағым?
 Аттың хаслын айтайын,
 Хәк сүйеги суўтулпар,
 Анасы еди бозбийе,
 Бозбийениң баласы,
 Буўыршын еди, шырағым,
 Атаң минген буўыршынның,
 Белбаласы деп еди,
 Хантамғалы Сарыала ат,
 Тулпарлығын бил деди,

Ол Нураддин не екенин не билсин, «Бул не, ата? – деп еди:

– Суўсаған жерде суў болар,
 Аш болағойсаң ас болар,

Бедеўге қусап келеди,
 Нураддиндей ол бала,
 Не екенин не билсин,
 Арық еди ғой енеғар,
 Өлип қалар усы деп,
 Марapatлап сары атты,
 Зорға иркип қалады,
 Токтамыс отырған қалаға,
 Атты иркип алған жер,
 Бир ай он күн турады.
 Келип турған жеринде,
 Бийик шынар бар еди,
 Көзи соған түседі,
 Аттан түсип Нураддин,
 Ат суўысын енди деп,
 Жетеклеп соған келеди,
 Ары-бери жетеклеп,
 Қайтарып атты байлады,
 Жумсағырақ жер таўып,
 Бир майдан демин алмаға,
 Узынына түсип жатпаға,
 Ялған емес әбести,
 Көрсениз еди бул исти,
 Көзи илинип кетипти,
 Ақ сәллели бир баба,
 Бас ушына келипти,
 «Түргел бала, улым» деп,
 Басын шайқап түргелтти.

Кәне жақын кел деди.
 Оң жағынан келеди,
 Айыллықтың тусынан,
 Көзин салып қараса,
 Қос тесик тур қолтықта,
 Муны көрип Нураддин,
 Жарылып кетти жүреги.
 – Қорқағөрме, қулыным,
 Хабардарман халыңнан,
 Тарыққанда Нураддин,
 Алдыңнан шыққан атам деп,
 Ақ сәллели бабам деп,
 Баба Түкли Шашлы Әзиз
 Қолайлай гөриң бизди деп,
 Тарыққанда жыласаң,
 Жылаўында боларман,
 Қолтығынан сүйермен,
 Бәрқуллама жанында,
 Мәдат берип жүрермен,
 Мә, шырағым саркыт деп,
 Мөтире берди қолына.

Аш қылмайды сенлерди,
 Ушы-қыйыры болмаса,

Етекли үлкен көл келсе,
 Атып жибер сол жерге,
 Атымды айтып зарланып,
 Суўға карап силтесен,
 Ултанлары шаңғытқан,
 Үлкен гүзар жол болар,
 Барған исин табылар,
 Әбирейиң жабылар,
 Отыз бала асылса,
 Жаманлык соған сол қылар,
 Минекей кишкене тоқпақты,
 Койнына салып кой деди,
 Асылғанын бир урып,
 Гүдилеп бассаң астына,
 Еси аўғандай қылып,
 Кулак шекесине ур деди,
 Айтқанына көнеди,
 Дегенине жүреді,
 Көринер көринбес болып,
 Акқарабас куў болып,
 Жанымды балам қыйнарман,
 Қалагөрме изимнен,
 Излеп киятырған үйинди,
 Оң сапарын басласа,
 Сол үй көзине көринсе,
 Көзиннен ғайып боларман,
 Тартагөрме тилинди,
 Тарғылатпа үнинди,
 Алдатаала жол берсе,
 Излегенди табарсан,
 Аманлық болса, шырағым,
 Алты күнде айланып,
 Ноғайлы елди табарсан,
 Аллахыў әкбар балам деп,
 Талабыңды Алла бергей деп,
 Ат маңлайын бир сыйпап,
 Ғайып болды изинен.

Атасы кетип қалған соң,
 Мөтиреден ас ишти,
 Суўсынын өбден қандырды,
 Асықпай атты апкелип,
 Ер-турманын сыйырып,
 Жаланашлап Сарыны,
 Боз орпаң жерге аўнатты,
 Қас-қабағын уўқалап,
 Арқадан бауырын сыйпалап,
 Жал-қуырығын ол тарлап,
 Гөне тоқым, жаман ер,
 Жөнлестіріп Нураддин,
 Ықшамлы қылып ерледі,
 Мөтиресин бәнт етип,
 Аттың басын бурады,
 Қубла бетке қаратып,
 Нийетин хакқа жаратып,

Биссимилла айтады,
 Зәңгиге аяқ узатып,
 Әлхамды айтқан ағымда,
 Ат белине минеди,
 Ат үстинде отырып,
 Дуўа қылып өткенге,
 Әумийин деп өзине,
 Пәтия урып жиберди.
 Әне, көрин хәдисти,
 Ат секирип желеди,
 Кем-кемнен қызып тенлери,
 Жел ораған қаңбақтай,
 Жумалап әне жөнелди,
 Артқы аяғы, алғы аяқ,
 Ғә керилди, ғә созылды,
 Ат үстинде отырып,
 Қубла бетке қараса,
 Акқарабас куў екен,
 Көз ушында пәлпәлlep,
 Баратқанды көреді,
 Яр болғай ата-бабам деп,
 Атқа зорды береди.
 Астындағы Сарыала ат,
 Хәрбир түрли мукамда,
 Өр қояндай бүгилди,
 Ак кийиктей тигилди,
 Қос кулағын тикейтип,
 Акшамы жатпай, күн тынбай,
 Әбден зорды береди,
 Нешише майдан шөл еди,
 Арадан үш күн өткенде,
 Есапсыз көлге келеди,
 Ана жеринен ат салды,
 Мына жеринен ат салды,
 Дизеден шалшық болады,
 Зәңгилікке суў келди,
 Сайлардан кесип өтеди,
 Сыпсың питкен көп қамыс,
 Қалың екен көп тоғай,
 Шатлық екен бул тоғай,
 Барлығын да аралап,
 Жолдың жөни болады,
 Көк-көмбек жатқан бир теніз,
 Айланып өтер гүзар жок,
 Бабаның сөзи ядында,
 Ақылға сол келеди,
 Мөтире алып қолына,
 Тенізге силтеп жиберди.
 Ол қуданың қудирети,
 Еситкенге ялғанды,
 Көрген хайран қалады,
 Шаңғытып атқан ултаны,
 Үлкен гүзар жол болды,
 Еки жағы нурланған,
 Қап-қара ыраш көринди,

Сарыаланы әпкелип,
 Жолға салып жиберди,
 Ат суўырылып жөниўар,
 Сауырлықтан ағып тер,
 Ат жонаға келгенше,
 Айтып аўзынды жумғанша,
 Алды жол ғой деп карасан,
 Арт бетинен аңласан,
 Көзинди салып карасан,
 Шалқыған көк теңиз,
 Жол болып айрылды,
 Өзи де хайран болады.
 Гәхи дуўам күшли ме,
 Гәхи ийең күшли ме,
 Оны кимлер биледи,
 Арадан үш күн өткенде,
 Көзден шығып Нураддин,
 Шатыраўықты жағалап,
 Қонып отырған көп елдің,
 Тап үстинен келеди.
 Кирип шыққан елаттан,
 Адам бар ма екен деп,
 Көз салып бала байкады,
 Елдің ишине кире берген ўактында,
 Себет пе, басқа ма,
 Бир нәрсени ермеклеп,
 Тоқып отырған қаррыға,
 Нураддин соған келеди,
 Хак сәлемин береди,
 Сәлемнен соңғы жеринде,
 Балаға ым қағалды,
 «Қаяктан киятырсаң?» деген усаған.
 Сол ўаклары Нураддин,
 Елдің ийесин сорады,
 Қарры турып сөйледі:
 – Астына мингенин өзи жабағы,
 Бөктергениң артына,
 Жыртық жамаў салалы,
 Не қылайын деп едің,
 Қарап жатқан ийтти түртсен,
 Етегиннен қабады,
 Бүйерди «Барсакелмес» деп айтады.
 Сол ўаклары Нураддин:
 – Барсакелмес болғанда,
 Ел ийеси болмай ма?
 Бул елдің патшасы ким? – деп сорады.
 Қарры және сөйледі:
 – Неғып жүрген баласан?
 Неғып жүрген шаласан?
 Гә алысып, гә жанып,
 Қайлардан келген баласан?
 Сол ўаклары Нураддин,
 Бабаға кайтадан сөйледі:
 – Ойыл, Қыйыл көлаттан,
 Кумкент деген таўы бар,
 Едил деген дәрья бар,

Қубырылы деген қала бар,
 Тоқтамыстың елинен,
 Толы ноғай жеринен,
 Сапар тартып келемен,
 Баба, дурысын айта бер,
 Усы елден бир адам,
 Дәрек салып ізлеймен,
 Шурқырап атқан малы бар,
 Мал ийеси ким болар?
 Киснесип атқан жылқы бар,
 Жылқы ийеси ким болар?
 Бири отлап, бири жуўсап,
 Жатырған есапсыз,
 Жолда жатырған қойы бар,
 Қыйсық мойын түйе бар,
 Қайсындай елдің малы екен?
 Қайсындай елдің журты екен?
 Журт ийесин сораيمان,
 Ашыўланба, катыўланба, дәрегин айт, баба!
 Сол ўакта Баба сөйледі:
 – Мунша алыстан атланып,
 Талап етип келипсен,
 Келген қайтып кетпейди,
 Оны өзиң билерсен,
 Отыз бирдей улы бар,
 Үш жүз алпысқа келген,
 Хиззетлеп баллар сақлаған,
 Наў қараман ағаштан,
 Қолында кара кобыз бар,
 Хәўиж бенен бам косса,
 Бир мезгил жолға даўысы бар,
 Соппаслы Сыпыра жыраў деген бар,
 Ел де балам соныки,
 Мал да балам соныки,
 Тап усы йерден қайтқаның да,
 Жүдә мақул болады,
 Көрине қойсан көзине,
 Қайтаман деп ойланба,
 Терен қазып өзинди көмеді,
 Минип келген атынды,
 Отыз үй болып үлесип,
 Сойып алып шырағым,
 Жейдидағы қояды,
 Бул ялғаншы дүньядан,
 Сени жуда қылады.
 Анда Нураддин сөйледі:
 – Ой, ата-анадан болмақ парызды,
 Ананнан туўмақ парызды,
 Хан хызмети ўажыпты,
 Ханнан үлкен кимин бар,
 Хан хызметинен келгенмен,
 Өлсем өлип кетермен,
 Аллатаала қол берсе,
 Өүлийелер жол берсе,
 Тири-ақ қайтып кетермен,
 Көне, көргиз үйлерин,

Кай көрада болады,
 Кайсы елдің шетінде?
 Сонда Баба сөйледі:
 – Хей, жүрегінди бас кулыным,
 Излегенің солмеди,
 Ана таудың бауырында,
 Қумсауыттың етегінде,
 Алақыда бір отау,
 Қурылған шығар, шырағым,
 Он жағында он бес үй,
 Шеп жағында он бес үй,
 Отыз үйдің ишінде,
 Ерегирек қурылған,
 Үш тоқсан баслы сол үйде,
 Жатырған шығар бір бенде,
 Хабарласпайды-ға сенлерге,
 Тек шықпаған жаны бар,
 Кирпигін қағып атырған халы бар,
 Излегенің сол болса,
 Бизден саған руксат,
 Өне жолың,
 Былай шық та тауып ал.
 Жол-жобасын билип алып Нурадин,
 Ийманлы болың баба деп,
 Рәуана болады.
 Бабаның айтқан сөзі бар,
 Қустың ушқан сағымы,
 Елес-елес көрінди,
 Сол ауылдың үстінде,
 Ушып өтіп кетти де,
 Көрінбеди көзине.
 Бийік екен бір төбе,
 Сол төбеге келеди,
 Сол төбени айланып,
 Ғыр өтирапын көреді,
 Отыз үйге хау дегенде жетеді,
 Өзине кеңес береди,
 Сумлық – ақылдың қалтасы,
 Деген нақыл бар еді,
 Муннан туұры бармайын,
 Дуұры барып есигине,
 Агтан түсіп кире ғойсам үйине,
 Сәлемди алып болған соң,
 «Ким боласан сен?» десе,
 Едилдің сағасынан,
 Қубырылы деген каладан,
 Тоқтамыстың алдынан,
 Киятырман мен десем,
 Қолымнан ғана жибермей,
 Өзине тартып алдаса,
 Отыз улын шақырса,
 Өзимнің исимди шықпастай егер,
 Отыз адамға бір адам,
 Не қарыұлы болса да,
 Үш адамнан басқасына,
 Қалай күши жетер?

Терен казып ол көмсе,
 Ийисимди шықпастай етсе,
 Атымды сойып ол жесе,
 Ким келеди кейнимнен,
 Мен жетимди сорасып?
 Қой, баска бир қыял қылайын,
 Айыллерын тартайын,
 Билеклерди сыбанып,
 Бар күшимди жыйнайын,
 Жаман мына найзаны,
 Шеп қолыма алайын,
 Камшыны алып оң қолға,
 «Алла» деп қыйқыу салайын,
 Хабарласқандай ким бар деп,
 Үлкен үйди сабап көрейин.
 Усы ойға келеди,
 Ақылын анық тындырып,
 Ат куйрығын түйеди,
 Қабағын қарс үйеди,
 Сарыаланың үстінде,
 Күншығыс бетінде тұрып,
 Отыз үйдің алдынан,
 «Хабарласқандай ким бар?» деп,
 Қыйқыу салып өтеди,
 Мунда саза болмады.
 Күнбатыс беттен аралап,
 Күншығысқа бир қарап,
 Үйдің артын жағалап,
 Шауқым салып өтеди,
 Мунда да саза болмады.
 «Хабарласқандай ким бар?» деп,
 Және келип айланып,
 Үйди сабап көреді,
 Шыдамалы Нурадин,
 Ақ жабықты көтерип,
 «Хабарласқандай ким бар?» деп,
 Камшылап үйдің үзигін,
 Жолбарыстай ақырды.
 Сол ұақлары бир бенде,
 Сабыр бар ма балам деп,
 Сабыр еткіл улым деп,
 Өрре турды шубатылып,
 Керегеге асылып,
 Сабыр бар ма балам деп,
 Сабыр етсең балам деп,
 Бир азырақ пурсат бер,
 Түйе қартайса көшегине ереді,
 Деген бурыннан қалған нақыл бар,
 Менде отыз бала бар,
 Хабарласайын деп едим, – деди.
 Сол ұақлары Нурадин,
 – Көп сөзинди билмеймен,
 Хан жиберди бизлерди,
 Едил менен Жайықта,
 Қубырылы деген калада,
 Тоқтауыл улы Тоқтамыс,

Әдалатлы мәзажыл,
Той баслады хан атам,
Тойда айтып берсин деп,
Нәсиятын берсин деп,
Жыраў тойға келсин деп,
Хан атам бизди жиберди,

Сол ўақлары Соппаслы Сыпыра жыраў:

— Хей, шырағым, бир майдан пурсат бер, кенес-ойласық етейин, бармайман деп айтпаға, келиспейди жағдайым, — деди.

Әне, Нураддин төбелессең төбеге шық, деп бағанағы төбеге қарап қайта берди. Тезирек хабарынды бер, деп нықлап-нықлап айта берди. Сол төбеге минеди, атын қойып бир жерге отыра берди Нураддин. Бир саза келди. Жер гүңирене берди. — Бул не? Не хабар екен? — деп Нураддин де хайран болды. Бул тартқан нарасы Соппаслы Сыпыра жыраўдың даўысы еди. Отыз бірдей болғысыз, барлығынды жыйғанда, бир перзентке алғысыз, хабар келди шетке деп салған қыйқыў даўысына хәр үйден шығып бир бала, өңкилдесип жортады. Ашшы даўсын шықты деп, неден хабар болды деп, не тәжжалға ушырадық деп.

Сонда баба сөйледі:

— Отыз балам болғысыз,
Отызының қарыўы,
Бир балаға алғысыз,
Қулақ салып тыңлап турын,
Мен дерегин айтайын,
«Хабарласкандай ким бар?» деп,
Үй алдынан өткенде,
Әзирейли ме деп едим,
«Хабарласкандай ким бар?» деп,
Және қайтып өткенде,
Жәбирайылмекен деп едим,
Үйди сабап бақырды,
«Хабарласкандай ким бар?» деп,
Жабықты түрип қарады,
Исратымның аўызы,
Ашылдымекен деп едим,
Көзим түсти бир затқа,
Отлы гүрси лалазар,
Жандымекен деп едим,
Алпыс еки тамырға,
Шенгел салып пәнайы,
Сүйредимекен деп едим,
Отлы гүрси үстимнен,
Урды мекен деп едим,
Бет-әлипин көргенде,
Марамық деген сораўшы,
Келдимекен деп едим.
Жетти дәрья тоғысып,
Ысырапыл сур урып,
Жердің бетин суў алып,
Та қыямет қурылып,
Өлген адам тирилип,
Жети ашықтың тойында,
Дүлдүл пырак үстинде,
Шабылдымекен деп едим.
Көк өгизи сойылып,
Мир Алишер қасымда,

Хан шақыртқан жерлерге,
Барасаң ба, хан ата?
Егер бармайман десен,
Атка салып сүйретип,
Алып кетиўге келгенмен,
Көп сөзинди билмеймен.

Айттымекен деп едим,
Емес екен, мал екен,
Отқа салған шала екен.
Жанбайтуғын бәле екен,
Жабырайылдың тени екен,
Ысырапылдың өзи екен,
Дүньяның жүзи теп тегис,
Болдымекен деп едим.
Емес екен, бала екен,
Сорғыўшының өзи екен,
Алып барсаң бизлерди,
Алып қайтсаң бизлерди,
Апарармысаң, шырағым?
Фаздай мойнынды қайырап,
Хәмменди меннен айырап,
Тукымқурт қылар сенлерди,
Тезирек апарыўдың исласын ет,
Ақлым сол сизлерге.
Сол ўақлары баллары,
Одағайласып кетеди.
Үйден шакқан жуўырды,
Балта алды қолына,
Қылышын алды қолына,
Не илсе де қоймады,
Төбеге қарап жуўырды,
Изли-изинен шубырды.
Еки билегин сыбанып,
Нураддин таяр тур еди,
Бирим-бирим өрмелеп,
Төбеге шыққан баланың,
Баба берген тоқпақты,
Оң қолына алады,
Қулақ шекениң үстине,
Тық еттирип урады,
Және келди, және урды,
Екеў болып жуўырды,
Әўелги келген баланың,
Еки аяғынан ушлады,

Ана келген екеўдин,
 Көкирегине ташлады,
 Жығылғанын шетинен,
 Аяк бетине айкастырып,
 Басын сыртқа каратып,
 Суўынлаған пишендей,
 Этирин әбден келтирип,
 Бирин-бирине қоспай,
 Гүдишек қылып миндирди,
 Талтайып келип Нураддин,
 Барлығының аяғын,
 Жыйнап, топлап,
 Тап үстине минеди.
 – Хей, хан шақыртқан жерлерге,
 Апарасаң ба әкенди?
 Апармайсаң ба әкенди?
 Таныйсаң ба дәкенди?
 Танымайсаң ба дәкенди?
 Хәр қайсысының басына,
 Бағанағы тоқпақты,
 Тықылдатып тийгизди,
 Есин жыйнап бәшшеғар,
 «Ұах, аяғым сынды» деп,
 Ұай-ұай салып жылады,
 Жылағаннан не пайда,
 Нураддин және сорады:
 – Мен сизлерге айтаман,
 Тоқтамыстың алдына,

– Әй, ата, Сиз хабардар екенсиз ғой, биз бийхабар екенбиз ғой, әзирайыл дегенин, мәкайылын, жәбирайылын муннан артық бола алмас, қәне апарыўдын есабы қалай болар екен? – деди.

– О, шырағым, ап-аңсат,
 Арба қоссақ бола ма,
 Бар сүйегим қала ма,
 Желмаяны келтирсек,
 Кебезени салдырсақ,
 Арканды мәккем тарттырсақ,
 Өйерге етим бара ма,
 Ақылымды алсаңлар,
 Ана келген қонақты,
 Шақырып мунда келинлер,
 Биреўлерин қазанда,
 Биреўлерин отында,
 Биреўлерин мал сойын,
 Жерошақты хәм ойын,
 Төртқулақ қазан ойдырың,
 Анық ети пискен соң,
 Сол баланы тойдырың.
 Тойға айтып келгеннин,
 Сарпайы оның болмай ма,
 Орамал шаршы берсенлер,
 Ол гүнанды өтпей ме,
 Сенлердин қунына жетпей ме.
 Нурадинди шақырып,
 Соппаслы Сыпыра жыраўдын,

Берип атқан тойына,
 Ол қобызын көтерип,
 Апарасаң ба әкенди?
 Танымайсаң ба дәкенди?
 Төрт бармақ қуйрығын көтерип,
 Аяғының үстине,
 Салмағын таслап жиберди.
 Сына жазлап сүйеги,
 – Апарайық олла деп,
 Апарайық билла деп,
 Таныдық сендей ағаны,
 Жана билдик дәкенди,
 Таныттың әбден әкемди,
 Олла апарайық әкемди,
 Барлығы қасам етеди.
 Нураддин орнынан турады,
 Антын алып болған соң,
 Уйысып қалып аяғы,
 Жүре алмай атқанын,
 Сол төбениң басынан,
 Домалатып жиберди,
 Отыз бирдей баласы,
 Есин жыйнап бирим-бирим,
 Атасы жатқан үйине,
 Келип кирген қусайды,
 Атасына қарап баллары,
 Камсығып жылады:

Үйине қонақ етип күтеди,
 Ертеңги азан ұақтында,
 Мәттал көйлек-ыштан береді,
 Сапары камзол береді,
 Жағасы алтын, жеңі зер,
 Қәсийетли қара тон,
 Жипектен белбеу келтирди,
 Қундызлы соппас келтирди,
 Бәрин кийип болған соң,
 Белин меккем байлады,
 Сауыры етик кийген соң,
 Беглербегиге усады,
 Баяғы гөне липаны,
 Апарып ойға басады,
 Пәреңи қылыш береді,
 Гүдары қосбау береді,
 Хәмме мүлки бисияр,
 Енди турып Нураддин,
 Сарыалаға бир қарап,
 Балалардың жасы үлкенин:
 – Шақырып мунша қарыу ис еттин.
 Аттың сықылы-сыйқына қара?
 Жууырып кетти, бежерди,
 Ат-турманын келтирди,

Тазадан терлик жетирди,
Жипек жона көйлекше,
Мойнына тагар жекке жип,
Суулығын салган гүмистен,
Дууашығы манлайда,
Ат жууенин келтирди,
Гудары нокта салдырды,
Үзенгиси үзе алтын,
Куйысканы куйма алтын,
Аккашлы ерди келтирди,
Айылларын мөккемлеп,
Аттың секилине карасан,
Ханның алдынан кайткан,
Жасауылбасы, жүзбасы,
Минген атка қусады,
Нураддинниң кеули тынады.
Отыз бала отырып,
Мәсләхәтке киргенде,
Атасының буйрығы,
Неше жылдан бермаған,
Қаксап атқан нар түйениң жилиги,
Алты ағашты қактырды,
Астына таған соқтырды,
Сол тағанның астына,
Жиликтен сыпақ соқтырды,
Аппарыу ушын баллары,
Он үши жолға шығады,
Шананы сүйреп барады,
Шананың асты қос таған,
Нар түйенин жилигин,

Нураддин турып сорады:

– Кәне, ата, бер жууап, Токтамыстың алдына нешше күнде, нешше айда барасан?

Сол уақлары Сопнаслы Сыпыра жырау айтты:

– Хау, балам, сен қаяктан кетесен?

– Биз Қыр аяғынан кетемиз, сенлер суудан кетесиз. Онда мәселенкиден жигирма жетинши күн деген күни Едиден барып шығамыз. Егер жигирма жети күнде бара алмасаң не қылар екенсен. Хәрне қолыңнан келгениңди ете берерсендағы, – деди.

Нураддин және сөйледі:

– Мәселенкиден жигирма жети күнде бармасаң: және қайтып келемен, дәулетим бар деп ойлама, балаларым бар деп қуғанба, өр жағыңнан от қойып, шамалға тартып күлдіңди, бир тамаша қыламан. Өне, мақул көрдің бе? Жол сизики, жол бизики, дуушарласыуды Алла биледи, көрискенше күн жақсы, хош алияр баба, – деп, Едил, Жайық қайда деп, баяғы келген из бенен сағу иле саламат, қайта берди Нураддин.

Бирнеше майдан жол жүрди,
Кешегі бар мөтире,
Атасы берген нускауды,
Қолындағы мөтирени,
Сууға қарап сиптеди,
Суулы жери шөл еди,
Шөллегенниң суұсыны канар,
Аш болғанда тамақ деп,
Қорқа көрме балам деп,
Бабам Түкли Шашлы Өвиз
Нураддинге берген күш еди,

Әбден соған тақаған,
Қаррысын салып мәусамге,
Әткөншекке салады,
Төрт баласы көтерип,
Қобызын қойып бас ушына,
Шананы мөккем төседі,
Дизден көпшик салдырды,
Қой териден төсеги,
Мамық қылып қойдырды,
– Кәне, ата, ендіги хәмел не? – деп сорады.
Саққасынан жүгинип,
Қарсы қарап теңизге,
Бир қысым торпақ қолында,
Исми ағзам дууаны,
Қырық мәртебе шығады,
Қаррылық басқан екен,
Дууа неге тұтпады,
Қолындағы торпақты,
Теңизге үлпеп жиберди,
Исрапыл суу урғандай,
Жерден төжжал енгендей,
Та қыямет күнндей,
Ысқырған боран болады,
Шалқып турған теңизин,
Шийшедей болып катады,
Муз үстине, халайық,
Излик қар да жауады,
Шананы музға салады,
Он үш баласы сүйреп,
Кетпеге қайыл болады.

Ойы менен қырына,
Барлығы тең жер еди,
Өне, көлдин бойында,
Мөтирениң сонында,
Бир Аллага сыйынып,
Атты жолға салады,
Едил менен Жайыққа,
Құдайтаала жол берсе,
Барсақелмес жеринен,
Бас-аяғы жыйналып,
Он бир күнниң ишинде,

Айланып мине елине,
 Қайта берген қусайды.
 Әуеле айтып Алланы,
 Яд етип өткен бабаны,
 Баба Түкпи Шашлы Әзиз,
 Қоллайгөр ата өзиң деп,
 Әуел Жәлил Жабырайыл,
 Испат бер Бириұбар,
 Жети уғлы жәм болған,
 Сарқытына тең турған,
 Едил менен Жайыққа,
 Өрманлы пирлер жәм болған,
 Барып елди көргенше,
 Көуендерлик етегөр,
 Халық етиүши хак ала,
 Өткенлерди яд етип,
 Келди көлдин бойына.
 Мөтире алып қолына,
 Бир бөйитин айтады,
 Оны суўға атады,
 Бул Алланың құдирети,
 Едигениң перзенти,
 Шанғытқан алды жол еди,
 Өне, жолға киреди,
 Алды бозан жол болса,
 Кейни шалқар суў еди,
 Еситкенге лап гүррин,
 Көргенди хайран етеди,
 Алты айлық көли бар,
 Нуў елинде атқан жер,
 Алты күннің ишинде,
 Көлден де қанғып шығады,
 Ат үстинде Нураддин,
 Мөтиресин бәнт етип,
 Бир Аллаға сыйынып,
 Үш айлық шөлге киреди.
 Астындағы Сарыға:
 – Шүў, жәниұар, гөззиннен,
 Сен айырылған үйирден,
 Биз айырылған еллерден,
 Қиндикқан тамған жерлерден,
 Барып елди көргенше,
 Анама сәлем бергенше,
 Мәдатты бергей Бириұбар,
 Алладан бөтен кимим бар.
 Шүў жәниұар гөззиннен,
 Болмағай жәхән снди тар,
 Енди мениң көзиме,
 Сенлерден бөтен кимим бар,
 Қуўат берсин өзиме, – деп,
 Теблесин аттын босатты,
 Жуп қамшы тартып жиберди,
 Үстиндеги баланы,
 Хешнәрсе шелли көрмеді,
 Төрт аяғын сермеді,
 Гәхи ушты, гә қонды,

Ат үстинде Нураддин,
 Жабырайыл деп шырқырап,
 Жылқышы ата, яр бол деп,
 Атам қалса Едиге,
 Қол жеткерин бизлерге,
 Ол төбе менен бул төбе,
 Бағры шубар гүл төбе,
 Бағрында ойнап қиятыр.
 Белестен белес бел асты,
 Шаны шаңға уласты,
 Қалыңлықта бар тоғай,
 Сапсың биткен қарағай,
 Қарағайды жағалай,
 Гәхи жортып, гә желип,
 Қулағын сыртқа жапырып,
 Бүретуғын қустай кунтыйып,
 Хәрбир жерде Сарыала,
 Артқы аяғын тиресе,
 Алғы аяғын бүккенде,
 Омыраўлап секирсе,
 Бес аршын жерди алады,
 Анық жедел кийингенде,
 Он аршынды тартады,
 Әлли майдан шөлдерде,
 Ағзынан көбиқ шашады,
 Аяғын кернеп басады,
 Жатақтан қашқан қояндай,
 Тошлымнан қашқан ғунандай,
 Көкке шапшып жәниұар,
 Кем-кемнен зорды береді,
 Айтып аўзынды жумғанша,
 Ескен самал тынғанша,
 Баяғы көрген байтерек,
 Байтеректин алдына,
 Әйне песин уақтында,
 Жетип келди жәниұар,
 Өне үш күн толғанда.
 Азбантай емес, мол қалды,
 Себил қалған ноғайға,
 Бир неше уақ жол қалды,
 Аттан жерге түседі,
 Жетеклеп атын гездирип,
 Арамнан селеу отлатты,
 Сол гүйменип жүргенде,
 Кеш болып қалған қусайды.
 Атар таңға жүрсен де,
 Батар күнге жүрме деп,
 Қуласы-қолам Нураддин,
 Тап усы жерге қонады.
 Таңның парыз уақтында,
 Ушып орнынан турады,
 Танабын аттың ол ушлап,
 Боз орпан жерге аўнатып,
 Қас-қабағын уқалап,
 Ақбашлы ерди қондырып,
 Айылды мәккем шалады,

Куйысқан менен сийнементи,
 Жипек жона үстінде,
 Бул да жарасып турады,
 Кублага басын қаратып,
 Биссимилла айтады,
 Зәңгиге аяқ узатып,
 Әлхам деген уақтында,
 Ат белине минеди,
 Әумийин деп өзине,
 Пәтия урып Нураддин,
 Әнекей, жолға киреди.
 Әуеле жортып жәниуар,
 Қыза-қыза келген соң,
 Жүйриклиги соншелли,
 Шабырау терге киреди.
 Мынау тұрған ноғайдың,
 Ол қарасын көргенше,
 Жанына жәбир етеди,
 Неше мәңзил майданнан,
 Ақшамы жатпай, күн тынбай,
 Жол азабын көреді,
 Арадан қанша уақ өтті,
 Он жети күн толғанда,
 Елден шығып кеткенине,
 Құдайым берсе жалғызға,
 Аяғын жерге қойғанда,
 Күнбатардың алдында,
 Нураддин жетти муратқа,
 Айланып келген қусайды,
 Ойнап өскен елатқа.
 Нураддин аттын үстінде,
 Бір қыялды ойлады:
 – Хан алдына бармайын,
 Әуели көріп анамды,
 Анаң – кәбаң деген бар,
 Зиярат қылып соларға,
 Көргенім менен билгенди,
 Баян қылып кәбама,
 Бір күн демимди алайын,
 Атты жасырып көргізбей,
 Тоқтамыстың алдына,
 Пияда өзим барайын.
 Туған нағаш атасы,
 Сарыхожа Кәмбил пир,
 Тап үстiнен өтеди,
 Қайырылмады өйерге,
 Едилдин келип бойына,
 Анасы қалған үйлерге,
 Аттың басын бұрады,
 Хусы менен Сарыатты,
 Дойнағының дыбысын,
 Еситпирмей алысқа,
 Ғаз-ғаз басып аяғын,
 Нураддин атлы жалғызы,
 Үйдің келди-ғо артына.
 Анам не деп отыр деп,

Қулақ асып сыртынан,
 Нураддин қулақ салалы,
 Анасы сонда толғанып,
 Жылап отырған қусайды:
 – Аққан Едилдин суулары,
 Толықсырмекен тынықта,
 Кешегі кеткен жалғызым,
 Анам аман бар ма деп,
 Отырмысаң кәба деп,
 Келермекен жууықта,
 Ярым ақшам уақтында,
 Жалғызын айтып жоқлаған,
 Болмасын бул дүньяда,
 Мендей бахты кара.
 Мынау тұрған Едилдин,
 Шалқып аққан суулары,
 Қысы-жазы сай болмас,
 Анам аманбекен деп,
 Жалғызым үйге келмесе,
 Мына көңлим жай болмас.
 Әуели ушты Қаршығам,
 Не болды екен бағыма,
 Сонынан кетти палапан,
 Қайтып қонары нағұман,
 Не қылғаны жан алла?
 Аллатаала берди деп,
 Көз жасымды көрди деп,
 Қуғантайын деп тұрып па?
 Неге бауырым босайды?
 Қай нәрсеге қусайды?
 Екі бірдей емшегим,
 Булақ болып ийеди,
 Ақ түймемди босатып,
 Бауырымда шырқырап,
 Ойнап өскен жалғызым,
 Келермекен, құдайым?
 Келмеспекен, илайым?
 Ашылғай дә маңлайым,
 Нураддин атлы жалғыз деп,
 Жылап тұрған қусайды.

Сол уақлары Нураддин,
 Бауыры мумдай босады,
 Көңли әбден тасады,
 Үйдің тұрып артында,
 Анасына бір қарап,
 Келгенлигин билдирип,
 Айтып тұрған қусайды:
 – Елдир-елдир ел есер,
 Жез кубырлай жел есер,
 Баратырған бахтыңды,
 Ана, сениң қим кесер?
 Әжели жетпей өле алмас,
 Бенде бендениң қолынан,
 Қанша зыян қылса да,
 Алладан хәмир болмаса,

Бийәжел бенде өле алмас.
Мынау турған Едилдин
Аккан сууы сай болар,
Аман-есен жалгызын,
Үй артына келип тур,
Перзентинди бир көрип,
Сенин де кеулиң жай болар,
Жылайгөрме, анажан,
Шырлай берме, кәбажан,
Акан сууы Едилдин,
Толыксыйды тымыкта,
Үй артына келип тур,
Айланып келип жууыкта,
Жалгызын келип бүйерге,
Көзин салып ууыктан.

Сол Ұаклары Карашаш,
Бакырып бирден жиберди,
Жууырып кирип Нураддин,
Кушаклап түсти анасын:
– Шығарагөрме даўсыңды,
Мынау турған душпанын,
Бөри кулак салады,
Аяғымнан алады,
Аман-есен келдим-ғо,
Жылайгөрме, анажан,
Баба Түкли Шашлы Әзиз,
Бабам екен ғой, анажан,
Анык әкем Едиге,
Қол жеткерди бизлерге,
Бул жердеги Кенжембай,
Қуўқылын етти ғой енеғар,
«Атың арык, өзін жас,
Жолға шығарып саларға,
Сенде жокты қарындаш»
Деп ермек қылды бизлерди,
«Жүр кейниме ер» деди,
Ол сөзини қайтарып,
Айтып едим бул сөзди:
– Атаңа нәлет Кенжембай,
Тарт тилинди деп едим,
Ақылы бар ма бөриниң,
Түлиги бар ма бөриниң,
Ер азығы – мәрт азығы,
Нәсийбемнен көрермен,
Сендей қулға ермеймен,
Карқаралы басыңды,
Караша пуддай көрмеймен,
Босат жолды бәдирек,
Ат басындай сом жүрек,
Бизден сизге сөз керек,
Шуғыллық етип бүйерде,
Мундай гәплер не керек,
Ханның айтқаны шундаймеди,
Үсти-басымды пүтинлеп,
Алып кел, – дедим тезирек.

Сол Ұаклары Кенжембай,
Астындағы Сары аттын,
Бир камшы тартты санына,
Қарамай оңлы, солына,
Түспей қалды қолыма,
Қашып кетти бәшшеғар,
Және айтар арзым бар,
Сүйеги дүзде қалсын деп,
Ийиси шықпай кетсин деп,
Ағай менен Тағайдын,
Алып келген ябысы,
Қуйрық-жалы бир кушак,
Аяқлары топышак,
Мың жылқының ишинде,
Отламай жүре берген бе,
Арықлығы соншелли,
Шамалға пара берген бе,
Қуйрығынан сүйеген,
Ийегинен сүйеген,
Нурадинге қолай деп,
Алып келди ғой, енеғар.
Соны минип биз кеттик,
Барсақелмеске жеттик,
Аллатаала жол берсе,
Мине қайтып биз келдик,
Мынау турған Сарыала,
Көргизегөрме адамға,
Аман сақла мийирман
Ақ сүт берген жан ана,
Муның хаслын айтайын,
Атам минген Бууыршынның,
Белбаласы дер екен,
Хантамғалы Сарыала,
Тулпар шықты-ғо бәшшеғар,
Бабам шығып алдымнан,
Бөрин айтып бизлерге,
Мәдатқарым сол баба,
Енди мийриң қанды ма,
Жасыр атты, жан ана.
Анасы көмбе қазады,
Таң атқанша үстине,
Ағаш жайып бастырып,
Аузын үйден шығарып,
Сары аланы соған шығарып,
Сарыаланы соған тартады.
Анык мәусим таң атты,
Нурадин турып:
– Хәй ана,
Қара мениң жүзиме,
Инан айтқан сөзиме,
Олай-булай ис болса,
Анажан деп бакырсам,
Сарыаланы жетеклеп,
Барғайсаң дәрхал жаныма,
Алып қиятырман жырауын,
Барып хабар берейин,

Отыра бер үйде деп,
 Шаққан кайтып келемен,
 Енди қорқпа бизден,— деп,
 Анық сәскениң уақытында,
 Хан алдына бармаға,
 Баян қылып патшаға,
 Жумысының питкенин,
 Айтып баян қылмаға,
 Анасынан урықсат алып,
 Шыға берди жолына.
 Өзи көрген бир көше,
 Хызметкерге тар көше,
 Есиги ханның датка жай,
 Тар қапылы кең сарай,
 Нураддиннин ойына кара,
 Күндиз бармайын дер,
 Ярым акшам уағында,
 Тойханада отырған,
 Хәмелдардың барлығын,
 Ортаға табак алынған,
 Шарап деген жүдә көп,
 Пиялаға куйылған.
 Нураддин үйдің сыртында,
 Кулақ асып турынты,
 Ишкериде Байназар,
 Аланғасар енеғар,

Кенжембайға сөз берип,
 Шынжырларын қолға алып,
 «Кәне, айт» деп атыр,
 Кенжембай сонда сөйледи:
 — Ноғай бизге абадан,
 Жарылқаса бир Аллам,
 Бәрин болың хәмелдар,
 Усы кеңлик заманда,
 Жаманды елден шығардык,
 Едигени кууалап,
 Келалмайды бул жерге,
 Несине келсин Едиге,
 Изинде қалған жалғызын,
 Буйырдык Барсакелмеске.
 Ийтлер алар жаны жок,
 Бийтлер тояр қаны жок,
 Ийисин шыкнастай еттик,
 Ноғай қалды бизлерге,
 Тойдың тамашасы,
 Ишип жеуи қулты болсын бизлерге,
 Ал, көтер, алха, көтер,— деп,
 Атырғанның үстине,
 — Ассалаўма алейкүм,— деп,
 Есикти ашып жиберип,
 Нураддин атлы жалғызын,
 Кирип келди үстине.

Қайнаған суўға суўық суў куйылғандай, жанып турған отқа суў куйылғандай болды, ал-сал болды беглерің, не болғанын билмеди, қолындағы кесасы түсіп кетип қолынан, етегине төгілди, оны да беглер билмеди. Жым жырт, тып-тыныш, үндемей қалды хәммеси. Токтамыс отырып тахтын үстиде сәлемин әлик алды.

— Ха, шырағым, Нураддин! Барып келдің бе? — деди.

— Хакыйқат алла! Барып келдим, ата, — деди.

— Кәне әпкеген жырауың?

Нураддин сонда сөйледи:

— Хаў, ата! Аманлық-есенлик сораспай, аман келдің бе деп айталмай, жырауынды сорадын. Жырауды алып келмесем, келмеймен ғо бүйерге.

Анда турып Токтамыс:

— Көринбейди ғой қасында, қайсы жерге киргиздің, — деди.

Сонда Нураддин сөйледи:

— Ой, ата! Едил менен қиятыр, мәселенкиден жырауың жигирма жети күн деген күни бәрғайыңызға келеди.

Ушып түргеп Ағай, Тағай:

— Жигирма жети күнде келмесе, не қылар екенсең сен? — деди.

— Мәселенкиден, жигирма жети күнде келмесе, хәрне қолыңнан келгенінди ете берерсең, — деди.

Сол уақлары Токтамыс:

— Ағай, Тағай бий! Балам менен қатты бәслесип кеттиңіз ғой, — деди. — Сол жырау келеғойса бүйерде сизлер не қылар екенсизлер? — деп хан бу жерин хадаллады.

Сол уақлары Ағай менен Тағай бий:

— Таксыр ханым, келген жырау не айтса, сонын менен бола берермиз, — деди.

— Жәллат! — дейип шақырды.

Жетип келди жуп жәллат.

— Тойға айтыушыға келген баксы-жырауды келтир, балама инам бер, үлестен пай бер, буған үйден жай бер, — деди.

Сол уақлары Кенжембай ортаға түсіп сөйледи:

— Таксыр ханым, дат! — деди. — Бир-еки ауыз арзым бар. Бул заттың бәри буған тийисли емес-ғо.

Жырауы келсин, өне оннан соң үй беремиз, өзіне тон жабамыз ийинине, кандай хызмет еткен болса, бизлер де сондай хызмет етейик, — деди.

Хәмме гүүлеп жиберди. «Макул» дескен секилли. Нураддин руксат сорап ханнан, сағыу иле сала-мат сол қараңғының ишинде қайта берди үйине.

* * *

Ендиги хабарды хәмелдардан еситин. Күнде бир қозы сояды. Қырық жигити жыйланып күнде кенес қурады.

— Нураддинди өйтип өлтириу керек, бүйтип өлтириу керек, ханды алдап келип тур. Оны көшеге шығарып, көптин алдында дар қурып асып өлтириу керек. О неге ханды алдайды, алып келген жырауы жок. Сол шаппаттай балаға алты айлық жолдан жырау ерип келе ме? Қәне онын Барсакелмеси қайерде? Бәри өтирик гәп, — десип, ўа гаўқылдасып, Шамшактың ўазында таң атса дағып өте кетеди, хәрким жұмысын етеди. Нураддин сөйерден қайтқанда жыраудын берген ўәдеси жигирма жети күн еди. Бул келгели еле ўақыт өткен жок, тақыр менен қайтқалы тоққыз күн өтти арадан. Нураддиннің келгенине он сегиз күн толғанда ярым ақшам ўақытында уўда-шуў бола қалды. Едил дәрьяның иши. Қатты даўыс шығады, ярым ақшамның ўақты еди.

— Сан мың үйли ноғайдың журт ийеси бармысан. Журт ийеси бар болсан, Тоқтаўыл улы Тоқтамыс, ол шақыртқан жыраудың мине келди алдына, қабыл етип алсаныз, журт ийеси пәнайым, бизлер сизге хызметкер, бәрқуллама тайынбыз.

Едилдин иши шуўлады. Шананы Едилден шығарып он үш баласы қасында, кара қобыз бас ушында, үш жүз алпысқа шыққан жырау келип турыпты Тоқтамыстың халқына. Сол ўақлары Тоқтамыс не болғанын билмеди, ыраслығына инанды. Алпыс еки хәмелдар, отыз еки мәхирдар бәрин жыйнап алады, ортаға кенес салады.

— Келген адам тек емес, Бабам Алтынханды көрген, атам Тоқтаўылды көрген, Әмир Темир Көрегенди көрген, дүньяның төрт буршың гезген, көрмегени жок еди. Үш жүз алпысқа келгенде келип турыпты дәрғайыма, Шыңғыз тұрған жайларға. Ата-бабамның тәтеррегин тутып отырайың. Сенлер барың алдына, ақ кийиз алып қолына, кийизге салып хұрметлеп алып келиң сарайға. Хұрметли не қылыңлар, керегин таўып қойыңлар. Сал жерде ат тағып истанат қойып кетпесин, — деп тапсырғаны соншелли, жуўырып кетти белгери. Қолында ақ кийизи, иззет пенен хұрмет етип ханға хызмет қылғанлар, хан алдында тұрғанлар ақ кийизге салады, хұрмет етип қырық киси, ал, жырауды көтерип Шыңғыздан қалған бәрғаға көтерип алып келеди. Бул жыраудың бурында Шыңғыз ханның барында келип кеткен жери еди. Бәрин иши биледи.

Хұрмет пенен иззетте отырғызып жырауды, шайы-шәрбетин жеткерди, бир күн мийман етеди. Күткен белгер хызметте, ертесине сәскеде кара тонды сүйретип Тоқтамыс келди әлдине.

— Ибадатлық өлип пе жум дегенде не болды? — деди,

Тоқтамыстың сол ўақта айтар сөзи бул еди:

— Тақсыр, арзым бар, — деди.

Жырау ийегин көтерди, айта берин дегендей ханға шағым келтирди.

Сол ўақлары Тоқтамыс:

— Тақсыр, усынша жасқа келгенде шақырытқаным үстиме нәкустахан болмайма? Жаңылыскан екенмен, — деди. — Бирақ үлкен той бердим. Усы тойдың ишинде болсың, деп атлы жибердим. Өйткениннің мәниси, ата-бабамды көрген, жетти пуштыма тең келген, дийдарыны көрейин, бурыннан төне қиятқан нәсият сөзин еситсем, деген ойым бар еди. Баксы-жыраудан еситпей қалған инсан жок еди. Еситпегеним сен еди, сен де келдин алдыма. Ертедеги көргениң бизге нәсият болмай ма? Еситкениң керек емес, көргениңди айта бер, — деди.

Сол ўақлары Сонпаслы Сыпыра жырау:

— Әй, шырағым Тоқтамыс, жасымның ақырғы соңында келдим-ғо. Бизди көргениң саған нәсият емеспе?

Сол ўақлары Тоқтамыстың көзине гәзийнеханасының ийеси, қулыптын, гилттин ийеси, он жағының мәхреми Кенжембай қуўқыл дер еди. Кенжембайға Тоқтамыс ийегин қағып жиберди. Және бир көзин жумады. «Бермаған кел» деген қусады. Сонда турып Тоқтамыс Кенжембайға айтады:

— Бул адамды қызылға семирсе айтады деп еди. Бир ләген қызыл тилла әкеп қой. Қызылға семирсе бизге нәсият айтар, — деди.

Кенжембай талталап жолға кирди. Гәзийнехананың аўзына келди. Қулыпты ашып, ләгенди қолына алып, гәзийнеханаға кирди. Сол ўақлары кеўлине жаман пикир киреди. Ләгенди кара пулдан толтырып, үстине қызыл себелеп, өтирик айтып снеғар, алып келип ортаға, жыраудың қойды алдына. Сол

уаклары Соппаслы не болганын билмеди. Айтпайын десе мынау деп, айтайын десе жаман деп, аңе кобызын шыгарып, колына сазын алады, он еки мукам пердели кобызды сазга косады. Кеуили бирден кызады, Токтамыска бир карап:

– Әй, шырағым Токтамыс, көргенимди айтайын ба я еситкенимди айтайын ба? – деди. Анда турып Токтамыс:

– Жак, көргенин ырас деди, көргенинди айт, – деди.

Сол уаклары Соппаслы хәуиж бенен бас косып, сазга дауысын косып былай толғады:

– Хау, Токтамыс шырағым,
 Нелерди көрген гаррынман,
 Жетти дәрья тоғысты,
 Исапыл сүрилди,
 Буларды көрген гаррынман.
 Әмир Темир көреген,
 Мунынды көрген гаррынман,
 Сункардың бийик тауында,
 Жети патша жәм болды,
 Жети ханның алдында,
 Шүрегөйлик еткен гаррынман.
 Ал, солардың саркытын,
 Бир мәжилесте асадым,
 Тап солардың пәгиясынан,
 Үш жүз алпыс жас жасадым.
 Нелерди көрген гаррынман,
 Көргенимди айтарман,
 Ханга хызмет еткендей,
 Мынаудын хаслы ким еди?
 Сениң атаң Токтауыл,
 Арғы бабаң Шынғызды,
 Буларды көрген гаррынман.
 Ашар гилтти алгандай,
 Калтасына гилт салгандай,
 Хан алдында тургандай,
 Мынаның хаслы ким еди?
 Муннан гөре ертерек,
 Заманында атасы,
 Сатылып келген кул еди,
 Енеси жаман шоры еди,
 Түп атасы ким еди?
 Хей, Кенегес улы Кенжембай,
 Берман кара, бәшшеғар,
 Ханның айтқан инамы шулмеди?
 Куллык еттиң ғой, енеғар!
 Аксүйекте кебелек,
 Жауады жауын себелеп,
 Хан сарайына кирипсен,
 Кәзийнениң ишинде,
 Ләгенге кара пул салып,
 Үстине кызыл себелеп,
 Кимди алдайсаң бедирек?
 Хей, шырағым, Токтамыс,
 Сыймай кеттим-го төниме,
 Көринер муның көзине,
 Маған жиберген хабаршынды,
 Қайдан алдың оларды?
 Астындағы тулпарды,

Өзи жас бир бала екен,
 Отқа салған шала екен,
 Жанбайтуғын бәле екен,
 Едилдің кырра аяғы,
 Жатқан жерим көл еди,
 Анық шаруаның жери еди,
 Жатыр едим уйқылап,
 Аяқ-колымды туйықлап,
 Ярым ақшам болғанда,
 Кулағымның астынан,
 Дүбирлеген сес келди,
 Жыраудың жаны сескенди,
 Жортқан аттын дурсилдиси,
 Уйқыма маза бермеди,
 Бул не әндийше екен деп,
 Еки күн жатып тынладым,
 Әйне сәске уақтында,
 Сарыала аты астында,
 Қайтпаған дәулет басында,
 Он үш-он төрт жасында,
 Бир сарғалдақ жас бала,
 Үйди сабап ат койды,
 Хабарласкандай ким бар деп,
 Берман шауып өткенде,
 Әзирейлимекен деп едим.
 Хабарласкандай ким бар деп,
 Жабықты түрип қарады,
 Исапылдың аузы,
 Ашылдымекен деп едим,
 Отлы гүрси лалазар,
 Жандымекен деп едим,
 Алпыс еки тамырға,
 Шенгел салып панайым,
 Сүйредиме екен деп едим,
 Марамык деген сорғыушы,
 Келдимеекен деп едим,
 Әзираыл минип үстиме,
 Көкирегимнің аузыны,
 Қыстымекен деп едим,
 Мәкайыл минип аякка,
 Белбеуликтен төменнің,
 Жанын алдымекен деп едим,
 Отлы гүрси дегеним,
 Лоғаладай маңлайда,
 Жанып турған, шырағым,
 Еки бирдей көз екен,
 Хә, дегенге жан бар ма,
 Хабарласкандай ким бар деп,

Айтып турған өзі екен,
Бұл дүнядан нәумит,
Кеттимбекен деп едим,
Емес екен бала екен,

Отка салған шала екен,
Жанбайтуғын бәле екен,
Тап әзірайылдың өзі екен,
Сабыр бар ма балам деп,
Ушып турдым-ғо орнымнан.

Анда бала сөйледі:

– Сабырынды, жәбиринди билмеймен, Хан Токтамыс шақырды шүрегейлик етпеге, хан шақырған жерлерге барасан ба, бармайсан ба? Тезден хабар бер, – деді.

Не айтарды билмедім. Сол ұақлары отыз улым ядыма түсті. – Әй, шырағым, бір азырақ пұрсат бер. Шыңғыздың әулады шақырса, барайын, – дедім. Усы жиберген балаңды қайдан таптың, Токтамыс?

Бала емес бәле-ғо,
Шақырып муны қасына ал,
Бир нәсиятым шырағым,
Қасына ал да басын ал,
Алдаулық пенен шырағым,
Егер басын алмасаң,
Басыңды алар бир күни,
Еки бирдей қызыңды,
Тар көшеде сыңсытып,
Арзыу менен кушады,
Тахтыңнан жуда қылады,
Есиң барда, Токтамыс,
Етегинди жап балам,
Айтып болдым ғо сөзімди,
Изим ұайран болмасын,
Сүйегім бүйерде қалмасын,
Балларыма бер деді,

Дәркар емес дүнья мал,
Бирақ кулға беріпсең еркиңди,
Дәулетин соған кетипти,
Кул изине ертипти,
Мусылман уәлаятында,
Биресе ток, биресе аш,
Көл жағалаған халыққа,
Қатты жәбир етипти,
Айтпайын-ғо деп едим,
Кул кеседи басыңды,
Кул кеспесе шырағым,
Тул кеседи басыңды.
Ендиги сөздин мәніси,
Дәркар емес бизлерге,
Әне, тамам болды деп,
Жан тәслим етті сөйерде.

Әне, мереке дағды, тон кийген тон кийді, сарпай алған алды, бәри де бирдей ұақтыңда болды. Әне отыз баласына жырауды апарып тапсырыу үшін тоғыз баласына тапсырды. – Дүньяның мүлкін тәрк етпейин, тойдың сонын бос өткермейин, – деді. Тойға хызмет еткенлерге, той басқарғандарға, алпыс еки хәмелдар, отыз еки мөхирдар хәммесин жыйнап Токтамыс, зияпатым бар, деді. Зияпатқа шақырып алғандарының аты, ханға хызмет еткенлердин бас уәзирлері еді.

Аланғасар Байназар,
Батыр еді геллегар.
Кенегесте Керим бий,
Өрмеуитте Өрім бий,
Хожаназар, Қосназар,
Қос-қос пышақ асынған,

Кенегес улы Кенжембай,
Халық ийеси Ағай бий,
Журт ийеси Тағай бий,
Хәммесиниң алдында,
Кишилеу зияпат берди.

Соған Нураддинди хәм хызмет орнынан алдырды. Енди зияпатқа келгенлер тегис хәмме үйге кирди. Мәсләхат кенес мол болды. Сол кенесте айтылмаған сөз қалмады.

– Нураддинди бара алмайды, Барсакелместен келе алмайды деп еді, кәне келмегени, – десті. Әне, усыларды айтып атырып Ағай, Тағай сөзге шығып:

– Ханның зияпатында Нураддинди ортаға алып хәрким барын берди, ханның бергени басқа, хызмет етейік жасқа, – деді.

Әне, усы жерде Нураддин тап үйіне қайта берди. Токтамыс үлкен хызмет қайтыс болған жырауды бир ақшам, бир күндіз сақлап, шанасына миндирип, тоғыз баласына тапсырып, сүйегин өз елине қайтарды.

Әне, ендиги хабарды еситсен, хан зияпатынан еситин.

Зияпаттан бурын барлығын үйге жыйнады. Кәне зияпатты баслайық, деп кенес мәсләхат курады. Ағай менен Тағай бар. Кенегес улы Кенжембай жууырып ханға барады.

– Хей, тақсыр! Сизди, бизди жок қылады демедім бе? Инанбадың-ғо сөзіме, инанбасан инанба, тоғыз айлық жолдағы Соппаслы Сыпыра жырау не деді? Кәне, түсиндиң бе соған сен? – деді.

– Бизлердин айтқанымызға инанбай атыр едің ғой сиз, – деді.

Токтамыс сонда сөйледи:

– Хау эли-халкым, баратырған беги журтым, менлерсен-го ығбал бахтым. Хау, Нураддинди кәйтп өлтирсен, сөйтп өлтириңлер, – деди.

– Оны өлтириу колдан келмейди, – деди. – Енди кайтадан зияпат бер, зияпатка алпыс еки хәмелдар, отыз еки мәхирдар хан хызметин кылғанлар, ханга мәхрем болғанлар, хан алдында турғанлар, бөрин шақырын зияпатка. Шарапты жүдә көп берсең, хан саркыты мынау, деп шарапка өбден тойдырып, карға тилли қырық канжар женимиздин ишинде көргизбей сақлап отырып, кәсадарлыкка алайык. Хан хызметин питкерген Нураддин атлы жалғыз деп, шай саркыты саған деп, бир кеса шарап берейик, қырық кәса шарап ишкен соң ақылынан адасар,

Баланын мийи айланар,
Сол уақлары хан аға,
Өндамлы оны канжарлап,
Шыбын жанын аламыз,
Ногай саған калады,
Бизлер түе алыстағылар,
Айтып атқан кусайды,
Кәне, зияпатты не қылдың,
Соның әнжамын ет, – деди.
Бизден емес хәкими,
Бир яратқан Алладан,
Мусылман уәлаятында,
Ялған гәп айтылған емести,
Шын уәлийдин өзи екен-го,
Тоғыз ай, он күн жолдағы,
Соппаслы Сыпыра жырау не деди?
Түсиндиң бе сөзине,
«Усынын басын ал» деди,
«Нагайбыл болсаң бул жерде,
Басынды алар, хан» деди,
Барлық сөзи тағы ырас,
Айта берди хәммеси,
Хәмелдардын бәршеси.
Хан Токтамыс ойланып:
– Кәне якшы кел деди,
Ағай менен Тағайдан,

Мал семизин ал деди,
Төрткүллеп ошак ой деди,
Тойказанды кой деди,
От жактырып астына,
Кууырдағы көп болсын,
Мал семизин сой деди,
Етини жеп,
Сорпасына той деди,
Хәрне қолыңнан келсе,
Жаласы маған қалмасын,
Қолыңнан келгенди қыл деди.
Алаңғасар Байназар,
Батыр едің-го геллегар,
Тапсырмам саған сол деди.
Қол қаусырып алдында,
Құлдық етти Байназар,
Муптыны берман алады,
Қағаз дәует қолында,
Моллаға хатты береди,
Алыс бенен жақынға,
Ханның зияпаты бар,
Елде палуан болсаң,
Усы сөзге жақын болсаң,
Алпыс еки хәмелдар,
Отыз еки мәхирлар,
Бөрин қалмай келесең,
Хан хәмири сол деди.

Әне ендиги гәпти Байназардан еситин.

Хан алдында тикке турып, не илаж қылып өлтиремиз деп, кеңнен мәсләхәтке келди. Әмелдардын хәммеси кешеге айтқан сөзин деп, бөри мойынын бурады. Өйтип өлтиремиз, бүйтип өлтиремиз деп, қынынан пышағын алып, қара жерди сойқап, тисин қайрап көргизип атқан кусайды. Сол уақлары Кенжембай:

– Хау, кәне, Нураддинди ким шақырып келеди зияпатка, – деди.

Көпшилик қатты ойланды. Муны шақырып келсе, Ағай менен Тағай барады, шешесине жақын еди, бир келсе тап усынын сөзине келеди, – деди.

Ағай, Тағайға пәтек берилди, шақырыуға еки атлы кете берди.

Мәни берип уғысып,
Отыр еди Нураддин,
Анасы менен сөйлесип,
Ханнан келди қос атлы,
– Нураддин үйде бар ма? – деп,
Сол уақлары Нураддин,
– Ләббай тақсыр, барман, – деп,
Жууырып шықты отаудан.

– Хан шақыртты Сизди, – деп,
Ханнан келген бизлер, – деп,
Шақырған сөзин айтқанда,
Анда турып Нураддин:
– Якшы, – деп, хәзир болады,
– Бир майдан пурса қыл деди,
Анамды көрип шығайын,
Шақырған жердин алдына,

Жууап сорап барайын, — деди.
 Анда турған қос атлы:
 — Кәне, тезирек бол, — деди.
 Жууырып шығып ортаға,
 Келип турған Нураддин,
 Кайтып кирди үйіне,
 — Әй, ана! Кара мениң жүзіме,
 Инан айтқан сөзіме,
 Хан атам шақыртқан екен,
 Бармасам болмас алдына,
 Сенлер қалсаң бүйерде,
 Мынау турған Сарыала ат,
 Көргизегөрме беңдеге,
 Қанатлы қустан кем емес,
 Ол хайуанға тең емес,
 Хаслын хайуан демесен,
 Тап адамнан кем емес,
 «Анажан, атым» дегенде,
 Шийрин жаным көрине ғойса көзіме,
 Сол уақта кыйқыу саларман,
 Жетеклеп мениң атымды,
 Алып келгейсең өзіме,
 Жаксылық пенен жаманлық,
 Бир Алланың өзінде,
 Атлылардың алдына,
 Хәзир түсіп кетермен,
 Хабар алып турағөр,
 Жалғыздың өлісінен,
 Сүйегім дүзде қалмасын,
 Мынау турған Ғайратдин,
 Хаслы мұсылман болса да,
 Инанбайды ғой сөзіме,
 Иншалла инандыраман сөзіме.
 Усыны айтып болды да,
 Жууырып шықты далаға,
 Екі атлы қасында,
 Бир қамшы тартты арқаға,
 — Кешигип қалдың-ғо сен, — деди.
 Қос бүйрегі солқылдап,
 Көзінің жасы мөлтілдеп,
 Атлылардың алдына,
 Түсе берген қусайды,
 — Не гүнайым болды? — деп.
 Балент көше, пәс көше,
 Хан отырған тар көше,
 Сол көшени жағалап,
 Есиги ханның датқа жай,

Кең сарайды аралап,
 Екі бірдей жасауыл,
 Жуп қамшы тартты арқасына.
 — Не гүнайым болды? — деп,
 Толықсып жылап Нураддин,
 Солқылдап жортты алдында,
 Өкшесін атқа бастырып,
 Жолбарыс янты айқырып,
 Хан есигінің алдына,
 Зияпат болар жайларға,
 Алып келген қусайды.
 Сол уақлары Байназар:
 — Хә, бала, неге кешиктің? — деп,
 Сорап атқан қусайды.
 Әне Нураддин сөйледі:
 — Кешиккенім жоқ, тақсыр,
 Ұәделі уақтымда келдім, — деп,
 Айтып еді бұл бала,
 Ағай менен Тағай бий,
 Жуп қамшы урды арқаға,
 — Неге алдадың Сиз, — деди.
 — Алдағаным жоқ, — деди,
 Анам менен хабарластым-ғо, — деди.
 — Онда ишкериге кир, — деди.
 Ақ отауға киреди,
 Қырық жигит отыр ишінде,
 Алпыс екі хәмелдар,
 Отыз екі мөхирдар,
 Алаңғасар Байназар,
 Батыр екен теллеғар,
 Кенегесте Керім бий,
 Өрмеуітте Өрім бий,
 Хожаназар, Қосназар,
 Қос-қос пышак асынған,
 Өрмеуітте Өрім бий,
 Дийуанбеги Есназар,
 Кенегес улы Кенжембай,
 Халық иіеси Ағай бий,
 Журт иіеси Тағай бий,
 Және де баска бийлер көп,
 Қай бирин айтып өтейін,
 Бәрінің де аұзы бир,
 Қарға тилли қырық канжар,
 Тап жеңінің ишінде,
 Шығып-қайтып тур екен,
 Көзі түсті баланың.
 Сол уақлары Байназар:

— Хей, шырағым Нураддин, тоғыз айлық жолдан жырауды өкелгенің ушын ханның берген улапасынан баска мине саған зийнетім, ендігісін хақықат беремен; ал, шырағым, ал, — деди.

Шай сарқыты бұл деди,
 Шай дегенге шай бересен,
 Суу сораза суу бересен,
 Бүгін хызметке көнесен,
 Қәне, балам, ал, — деди.

Сол уақлары Нураддин,
 Төрт тәрепке қарады,
 Хан атасын сорады,
 Сол уақлары Токтамыс,
 Үйге кирип келеді,

Колында хасыл липа бар.
 Ол былай дейди:
 – Хей, шырағым, аклығым,
 Аклык көрдин, ай көрдин,
 Ат басындай ул көрдин,
 Деген сөз ырас екен-ғо,
 Тоғыз ай он күн жол еди,
 Алып келдин жырауды,
 Барсакелмес журтынан,
 Сеннен бөтеннің сирә,
 Колынан келмейди,
 Бадам Шынғыздан калған,
 Қылқалы кара тон еди,
 Жағасы алтын, жени зер,
 Кәсіиетли тон еди,
 Бадамнан калған бул липа,
 Саған мийрас болсын, – деп,
 Еңесине жабады,
 Дәгментген белбеу бууады,
 Қундыз сонпас береди,
 Сауыры етик кийеди,
 Тап беглербеги найыптын,
 Өзи болып тура береди.
 – Кәне маған алғыс пайым? – деп,
 Нураддин көпке қарады.
 Сол уақлары Байназар,
 Шай сарқытын узатып,
 – Ендигисин ертең беремиз,
 Қасымызда нәрсе жоқ, – деди.
 – Кәне, алып жибер балам, – деп,
 Берип атқаны шай емес,
 Ол арақтың қоры еди,
 Шарап деп алдап тур еди,
 Шайын, шарабын не билсин,
 Пияланы бала қолға алды,
 Ишейин деп қолайланды,
 Тәбияты алмады,

Көргизбей турып көшликке,
 Жағасынан қуяды,
 Беглердин Алла ғапыл қып,
 Көзин дағы байлады,
 Ол да берди бир кеса,
 Бул да берди бир кеса,
 Жағасынан қуяды,
 Иштим деген қусайды,
 Ғапыл көзин байлады,
 Пәрманы басқадан болады,
 Еситкенге лап гүррин,
 Көрген хайран қалады,
 Нураддин турған сол үйдин,
 Шанарағының басында,
 Ақ карабас куу болып,
 Бир бенде турған қусайды.

Әне ендиги гәпти анасы беттен есити.
 Заманында Едигенин,
 Елде жүрген күнинде,
 Қырық еки досты бар еди,
 «Қыркы мал досты,
 Екеуи жан досты»,
 Бурыннан калған сөз еди,
 Достын жақсы-жаманы,
 Әне усынан белли,
 Хакыйкат достың ауырса,
 Онын да басы ауырар еди,
 Хал сорасып турар еди,
 Достына бир ис бола ғойса,
 Шықпаса да шыбын жан,
 Тап соған қусап турар еди,
 Ол еки жан достының,
 Бирисиниң аты Аңғысын,
 Бирисиниң аты Тынғысын,
 Хакыйкат еки дос еди.

Кәне, бизиң бала тоғыз ай он күнлик жерден жырау әкелипти Барсакелместен, қудай бизлерге берипти, үйинде аман бармекен, тап әкссин көргендей болайық, барып хабар алайық деп, жетип келди екеуи. Қарашашты көреді, аман-есенлик сорасып, «Кәне балам?» деди. Сол уақлары Қарашаш шашын жайып, бетин жыртып, еки достын көрипти, дауысының барынша шарқ урып жылап жиберип, былай деди:

– Ханнан келди қос атлы,
 Екеуи де мәрт атлы,
 Хан шақыртты сени деп,
 Шығарып алып балаңды,
 Камшы таслап мойнына,
 Үлкеннен ойын баслады.
 Кәне, шаққан жүр деди,
 Өкшесин атқа бастырып,
 Көзиниң жасы мөлтидеп,
 Қос бүйрегі солқылдап,
 Ат алдында айдаулы,
 Еки қолы байлаулы,

Тоқтамыстың алдына,
 Алып кетти-ғо жалғызды.
 Екеуиң муннан турынлар,
 Жалғыздан хабар алыңлар,
 Лашын ташлап көшеге,
 Гүржилер тартып жүрмесин,
 Өлимекен, тири ме,
 Бир хабарын бил деди.
 Жалғызымды өлтирип,
 Ташлаған болса көшеге,
 Алып келиң өзиме,
 Аядай жери аман калса,

Сүйейин сол жалғызды,
Анык мийрим қанғанша,
Тап есиктің алдында,
Қубыр етип қояйын,
Ертең менен бір күни,
Келегойса Едиге,
Жалғызым қәне дегенде,
Мине жатыр балаң деп,
Көргизейін қубырын,
Дос болғанда сенлерди,
Тилегім мениң сол, — деди.
Анда турып Аңғысын,
Мында турып Тыңғысын,
Достының сөзин бузалмай,
Көрмек ушын жалғызым,
Шыға берди байғусын.
Екеуі жолға киреди,
Биреуі жүрди оң жолдан,
Екиншиси сол жолдан,
Табысар жерин айтысып,

— Не көмегин бар? — деди.

— Мениң көмегім, әкесінен қалған екі аңыз сөзім бар, — деди. — Қосық айтаман, қосық етип айтып, айтаман да қашаман. Сен не жақсылық қыласан? — деди.

— Нураддин қаша гойса, қуғайын деп әкеп қойған атлардың аяғын тусаулайман, айылдарын кесемен. Тап қолымнан келгени усы, — деп, қырық атқа тусау ұрады хәм айылын кеседи.

Тыңғысынның қасына Аңғысын жууырып келген қусайды. Тыңғысын қосық айтады:

— Ассалаума әлейкум,
Үй артында қиси бар,
Үй меникі демениз,
Қулақ салар қиси бар,
Аман келдің бе, жалғызым,
Саған да айтар сөзім бар,
Атаңнан қалған нәсият,
Тойға барсаң орын бар,
Бурын бар да бурын қайт,
Урыс болар изгиси,
Бұл гәпимнің мәніси,
Кешіүди кешсең бурын кеш,
Ылай болар изгиси,
Урлық етең жекке ет,
Айғақ болар бириси,
Ананың аты Аңғысын,
Муның аты Тыңғысын,
Усынан жақсы сөзім жоқ,
Балам буған түсинсен,
Шанарактын үстінде,
Пәри сайын «алла»лап,
Баба Түкли Шашлы Әзиз,
Отыр еди қан жылап.
Бир қанатын созады,
«Асылағөр, балам» деп,
Ортадағы жанып тұрған шыраны,
Шалғайы менен қағады,
Шыра өшип қалған сон,

Тезме-тез жүрди екеуі,
Алдынан бала шықпады,
Өлдімекен бала деп,
Қара жаны қалмады,
Хан есиги датқа жай,
Хан есиги кең сарай,
Датқа жайдың алдында,
Ерекке қурылған бир отау,
Сол отаудың ишінде,
Атқа, ал балам, алың деп,
Шай сарқыты саған деп,
Усынып атқан усайды,
Сығалап шийден қарайды,
Сырттан барған еки дос,
Қара тонды жамылып,
Бағры оттай камылып,
Не қыларын билалмай,
Хайран болып тұрған баланы,
Еки бенде көреді.
Сол ұақлары биреуіне биреуі:

Тас қараңғы болады,
Ғауырласқан көп адам,
Нураддинди табалмай,
Нураддин усы емес пе деп,
Бирине бири қанжар урады.
Баба Түкли Шашлы Әзиз,
Қанатына асылтып,
Шанарактан көтерип,
Алып шығып далаға,
Буйынтық жерге барады.
«Нураддин қайда кетти?» деп,
Жууырып үйден шығады,
Таба алмады баланы,
Өзлі-өзін пышақлап,
Үйдің иши қан болды.
Сол ұақлары Нураддин,
«Ақ сүт берген анам» деп,
«Әпкеле гөр атты» деп,
Муның айтып жылады,
«Мине балам атын» деп,
«Қутылдың ба, жаным» деп,
Ат дизгинин узатты,
Хаулығып келген Нураддин,
Зәңгиге аяқ узатып,
Бисмилла деп умтылды,
Қәдди-бойын алалмай,
Ат белине миналмай,
Динкеси қурып тур еди,

Сол уақлары болганда,
Биреуі келди «алла»лап,
Биреуі келди қан жылап,
Биреуі зәңгисин басады,

Биреуі қолтығынан көтерип,
Баланы атқа миндирген қусады.
Нураддин атқа минген соң,
Жөн тартып жолға шықлады.

– Хей, ата, тоқтап тұр, – деди. – Маған Сизлер дослық етиңдер,
Хаслыңды, ныспыңды айтып кет, Уәспинди баян ет, – деди.

– Кете бер, балам, – деп еді, жәллат келип қалар деп, тыңламады Нураддин.

– Ертен, куда қалесе атамды таба ғойсам, екі адам жақсылық етти десем, оның ныспы қим десе, не айтаман сөйерде, атамның ырайы қайтады. «Әй, бала! Баланың иси шала, неге атын сорамалды?» деп айтады-ға маған. Сонда не айтаман оған? – деди.

Сонда тұрып Анғысын:

– Атаңнан қалған Уәсият,
Айтып едим-ға бағана,
Кешіуді кешсең бұрын кеш,
Ылай болар соңғысы,
Урлықты етсең жекке ет,
Айғақ болар бириси,
Тойға барсаң бұрын бар,
Бұрын барсаң орын бар,
Бұрын бар да бұрын қайт,
Урыс болар изгиси,
Қырық екі достың мәниси,
Муның аты Анғысын,
Соңғының аты Тынғысын, – деп,

Шығып жөнөп кетеди,
Екі бірдей байғусы.
Сарыала атты оңғарып,
Үй бетине жол алып,
Шығып кете береді,
Қуып келген атлылар,
Қарап жүрген жәллатлар,
Усалайын десе қорқалды,
Нураддинді көрсе де,
Көрмегендей болады,
Анғысын менен Тынғысынды,
Қайым ғана ұслап алады.

– Хан алдына жүресең, әне, гүнаң сениң сол, Нураддиннің қолынан тартып, зәңгисин басып атына миндирген сен ғой қашырып жиберген, обал-сауабын ханның алдында ноғайға еткен гүнана, бизлерге қылған жәбиріңе өзің жууап бересен, – деди.

Хан алдына айдады,
Датқа жайға баралды,
Хан алдына барған соң,
Ханға қарап жәллатлар:

– Ноғайда төрелик жоқ екен, таксыр! Ишимизде көңлі бузық көп екен. Нураддинді ортаға алып тұр едік, алдымыздан қашырды, биреуі тартып қолынан, биреуі сүйеп қолтығынан тап атына миндирді. Хош альяр айтысып жана болған уақтыңда бизлер де барып жетистік, әуелден жетисейік деп едік, «Ал, Нураддин қашты» дегенде, зияпат қыза бергенде атларымызға минейік, изинен тауып жетейік деп умтылдык, бара ерге асылдық, ерди қушақлап жығылдык, қим айылға қарасын, жалаңаш миніп атларды, «шүу» деп қамшы ұрғанда жууырмайды бәшшеғар, хәккелеклеп ырғыды, тусағанға қусайды. Өйтіп-бүйтіп гүйменіп өткеріп алдық пұрсатты. Өлдім-талдым дегенде, жана жеткен күнімде, әне, қашырған усы екі бенде. Көрген көзіміз, ұслаған мине өзиміз. Не гүнасын тапсаңыз, ендігисин өзің билесіз.

Әне сол уақтыңда Токтамыс, Анғысын менен Тынғысын тикке қарап тұрғанда ашыұланып қабағын көтеріп қарады.

– Бул не қылған гәп, деди.
Атана нәлет ноғайлы,
Бабаңа нәлет халық деди,
Не қылып жүрген бул исин,
Қашырып шығарып салғандай,
Қимнен арқаң бар деди,
Ойдыртайын ба көзіңди,
Өширейін бе үніңди,
Қәне тезирек сөйле деди,

Сендерге ұсындай қыл деппедім? – деди.
Анғысын менен Тынғысын,
Екеуі гәпке келеді:
– Таксыр, гүнақар бенденбиз,
Бизде гүна жоқ, – деди.
– Жалған айтып тұрыпты,
Ұсындай сөз де бола ма?
– «Ал, Нураддин қашты» деп,
Өте берді көп атлы,

Ярым акшам җақтында,
 Жатыр едим уйқылап,
 Шапшып турдым орнымнан,
 Үстиме липа кийдим де,
 Жууырып шықтым далаға,
 Тар көшенин ишинен,
 Ырсылдап жортып бир атлы,
 Келе қалды үстиме,
 Жылаудан мәккем усладым,
 Жибермедим атлыны,
 Ким екенін билмеймен,
 «Ал, усладым» деп бакырдым,
 «Көмек бер» деп шақырдым,
 Екеуимизге күш бермей,
 Бүркиттей кара ер екен,

Әне, сол җақтарында хан Токтамыс казы-шәрият шақырды, еки сөзди салыстырды, бирак Нураддиннен коркканы шын, биймәхәл еки пукараны айдап келгени ырас, деп казы хәким шығарды, шәриятка муһапык болады. Хәр қайсысына жуп тенге берип, екеуін хан қайтарды. Жуп тенгени алды да, Аяғысын менен Тынғысын «Куллық» өткен қусайды. Әне, еккисине:

– Бийдәрек жерди баспа, ақытыннан адаспа, сенлерди босатып не қылайын, Нураддинди тапканша көлди, шөлди қалдырмай ақтарып излеп көр, – деди.

Әне, буларға ханның берген хәмири. Әне, гәп енди тура берсин. Ендиги хабарды Нураддиннен еситин.

Атланғаннан сөйерден,
 Анасы менен қосылып,
 Адамзатқа көринбей,
 Хайуанатқа сездирмей,

Ол ылашыққа келеди,
 Едилдің қырра бойы еди,
 Анасы менен екеуи,
 Ол үйине киреди,

– Әй, ана! Енди күним қалай өтеди? Ноғайға болдым гүнакар, ханға болдым өлимдар. Он төрт жылғы ғайыбым – Едиге атлы атамды Ноғайдан шығып излеп кете берсем қайтеди? Танымайман гөй иреңки, көрмеген болған сон. Нендей барды белгиси, не белгисинен таныйман?

Әне сонда анасы сөйледи:
 – Хәй, шырағым Нураддин,
 Жеткергей Алла муралын
 Ырас айтып турыпсан,
 Маған қослас болғалы,
 Қосылып дәуран сүргели,
 Сәккиз ай өткен күнинде,
 Атты айлық ишимде,
 Хәмиле болған сен един,
 Атаңның айтқан сөзи еди,
 «Ул тууағойсан Қарашаш,
 Атын Нураддин кой» деди,
 Сол сегиз айдың ишинде,
 Бетин анык көрмедим,
 Дуура бетине карауға,
 Ийбе қылған мен едим,
 Халықтан еситиуим бар еди,
 Иреңки сары, кой көзди,
 Шийриннен-шекер пал сөзли,
 Он жүзінде қалы бар,
 Хан қасынан жайы бар,
 Хәр жерден болар хабардар.

«Жок жойыттым» деп жылайсан,
 Көрген бенденнен сорайсан,
 Хәр жерден тымсал келтирсен,
 Әне, оннан соң балам табасан.
 Он төрт жылда айланып,
 Келермен деген сөзи бар,
 Көп отырма, шырағым,
 Изиннен атлы келмесин,
 Рәуана бол жолына,
 Өлгенинди бүйерде,
 Қуураған көзим көрмесин.
 Атаң ырза күшине,
 Анаң ырза сүтине,
 Енди қайыл болыпсан,
 Хактың қылған исине.
 Үйден шығып ырғалып,
 Дәстели камшы қолға алып,
 Ак найзаны өңгерди,
 Қылышын салып қынапка,
 Ат белине минеди,
 Хош аллияр айтысты,
 Нураддиннің бетинен,

Поса алып көбасы,
 Алпыс көтире көзде жас,
 Изинен карап жалғыздың,
 Қала берди анасы.
 Атланғаннан Нураддин,
 Едилден дуұры өтеди,
 Қумкентке анық жетеди,
 Бөктергили адырдан,
 Нуранын Карақумынан,
 Қыркып өтип келеди.
 Сол күни түн асты,
 Азғантай емес мол асты,
 Анық танлар атқан соң,
 Аттан түсип Нураддин,
 Таң намазын оқыды,
 Өткенлерди яд етип,
 Ата-бабасын ядлап,
 Қублаға карап қол жайып,
 Бир Аллаға жалбарып,
 Дуға қылды өзине.
 Және орнынан турады,
 «Бисимилла»ны айтады,
 Зәңгиге аяқ қояды,
 Өткенлерди яд етип,
 Ата-бабасын ядлап,
 Ат белине минеди,
 Баябан қыя шөллерге,
 Өне, шетинен келеди.
 Шашыранды тоғай бар,
 Аран менен селеу бар,

Маялыш пенен жуусан бар,
 Ақшамы жатпай, күн тынбай,
 Шәғбир етип киятыр.
 Шийрин жанға зор қылып,
 Ойлағаны атасы,
 Ядлағаны Едиге,
 Қайерлерде жүрди деп,
 – Кәйтпип сөзди қурасам,
 Неғыл деп айтсам онарман?
 Атамды кайдан табарман?
 Мынау ойды қояйын,
 Бир мәсләхәтке келейин,
 Малдан кеткен бугам деп,
 Танашағы келди деп,
 Үйирден кетти нарым деп,
 Жойылтқан жоғым усы деп,
 Мойнында алтын буйдасы,
 Бозлап қалған ботасы,
 Жоқ сорап келип турыппан,
 Көрген адам бармысан,
 Деп сорасам кәйтеди.
 Жылқыдан кеткен тоғыз деп,
 Қойдан кеткен тоғыз деп,
 Қошантайы келди деп,
 Муңымды айтып жыласам,
 Жасұлкенлерден сорасам,
 Шаад керим қудайым,
 Ашыла ғойса бул бағым,
 Биреу болмаса бир бенде,
 Айтпас па екен дерегин.

Жоқ қыдырған жүреді шөлдерде жылап. – Ели-халқым қалып баратыр мәңзілден жырақ, адымнан ел көрінсе, я баратырған болса, я киятырған болса, өте берейин сорағлап, – деди.

* * *

Өне ғәп тамамында усы жерде тура берсин. Ендиги ғәпти Едигеден еситин.
 Едиге уллы төреді, Едигениң барған жери дәрьяның қырра бойы еді. Аркасында Төк тауы, алды ақпар суу еді. Сәтемир ханның ели еді. Шәўкен (Шортаңбай) деген жер еді. Сәтемирдің қолында, перзент болып орнында, душманды анық өлтирип, алып келген олжасы, Сәтемирдин қызы еді. Атын Ақбилек дер еді. Едигеге соны берип, хәм күйеуім, хәм перзентім, деп еді. Оң жағынан жай берип, және найыбым деп еді. Сол елдің екінши ханы дер еді. Халық үстінде Едиге хуқим сүрип жүр еді. Ақбилек еді алғаны, қағып төсек салғаны, Едиге отырып ойланды:
 – Жат ели қурысын, неғып жүрмен бул журтта, ийт тойған жерінде, ер тууған жерінде, хаслым ийт емес еді-ғо, тойған жерде жүре бермеге.
 Усыны айтып Едиге көп бир ойға кетеді. Ой түбине караса алты айлық хәмиле бар, иште қалған жалғызы көкейине түседі.

Бәрекелла бул күним,
 Қыяда өтті өмирим,
 Дүньяға келсе Нураддин,
 Қаяктан көрсин жәбирин,
 Ханнан көрсе қорлығын,
 «Атам кайда екен?» деп,
 Тарықпай ма жетимим?
 Апыл-тапыл жүргениң,
 Тили шығып күлгениң,

Мына көзим көрмеді,
 Әждархадан болған деп,
 Ноғай қылса жаманлық,
 Әменгерлік етпеге,
 Басынан сыйлап жалғыздың,
 Хош-минайым демеге,
 Менде қостар жоқ еді,
 Шәршемби күн қызғанда,
 Ноғайдың уллы базары,

Базаршы кеште кайтканда,
 Ойнап жүрген жеринде,
 «Мә, саған, балам базарлык»,
 Базаршы кеште кайтканда,
 Ойнап жүрген жеринде,
 Базарлығын бермеге,
 Менин достым жок еди,
 Не күни кешип жүр екен?
 Бул отырысты кояйын,
 Хәр жыл он еки айында,
 Кырык күн тамаша курайын,
 Той төтерригин курайын,
 Той ишинде болайын,
 Көп ишинде отырып,
 Халыктың арзын тынлайын,
 Едилде калган жалғызым,
 Он төртине келгенде,
 Жайғаспайды ойерге,
 Тап усы тойдың ишинде,
 Жалғызым келип изимнен,
 Жок жойыткан болып излесе,
 Аллатаала жол берсе,
 Көрсетпеспекен перзентим,

Деген кыял келеди.
 Өзи бәхәр уакты еди,
 Көклемге жақын шак еди,
 Тойды баслап жиберди,
 Тум-туска хабар кетеди,
 – Кошкарпазың бармысаң,
 Шабандозы бар болсаң,
 Арзагөйиң бар болса,
 Беллесип гүрес салгандай,
 Палұан жигит бар болсаң,
 Мына тойдан қалмайсаң,
 Тамашагөй болсаң келерсең, – деп.
 Ерекке отау курғызып,
 Еректеги отаудың,
 Алдына тахтты келтирди,
 Едиге тахттың үстінде,
 Тойказанлар асылды,
 Тамашагөйлер дәстинде,
 Арза айтқан айтып атыр,
 Айтпағандар қайтып атыр,
 Ат шабылып, көкмар болып атыр,
 Топ-топ үлкен шаңғыт болып атыр.

Әне гәп усы жерде тура берсин. Ендиги хабарды Нураддиннен еситин.

Нураддин атлы хан-султан,
 Акшам жатпай, күн тынбай,
 Бир ай он күн жол жүрип,
 Көп елаттың үстине,
 Жетип келген усаған.

Оның алдына караса, көп бир жығын көринди, топ-топ өз алдына, көп қыйқыу болып атқан жер екен. «Бул ненің мәніси?» деп ойланды, айтып аузын жумғанша, ескен самал тынғанша, сақаллы мәсмурыш болған, қолында орағы, белинде арканы, бир қарры отынға баратқан. Нураддин аны көрип, аттан түсіп, жасын сыйлап, тәнир сәлемин берип қолынан алды. Андан кейин қарры «жол болсын» сорады. Нураддин келатырған жөнин айтты:

– Едил менен Жайыктан,
 Бөктергили адырдан,
 Нураның Қаракумынан,
 Ноғайдың толы журтынан,
 Құбырылы деген қаладан,
 Токтамыстың алдынан,
 Қашып шыққан сорлыман,
 Жоғымды жойтқан муңлыман,

Басыма ким сая болса,
 Соған перзент боларман,
 Изимдеги отырған,
 Ар-намысымды арласа,
 Жалғыз жанға ара турса,
 Соған перзент боларман.
 Әне, анда турып қарры:

– Бай-бай, балам, жолдан қалдым-ға, – деди. – Хәу ана шаңғыт көринип турған көп жығын Едиге ханның жығыны. Әуелги ханымыз Ақсақ улы Сәтемир. Екинши ханымыз Едиге деп атайды, – деди.

Сол уақлары Нураддиннің тулабойына бурыш жаккандай көринди. «Мен Токтамыстың қолында қысқы көрип жылағанда соны көрген адам ғой, әкен Едиге усы жерде деп, маған хәкисинше атып тұр ғой, – деп ойлады. Атына минип, қамшысын бир силтеп, тойға рауана болды. Той ма, я басқа ма, оны қайдан билсин? Көп жығынның шетине араласып келе берди.

Әнийерден ат салды,
 Минийерден ат салды,
 Хәким-найыпка барды,
 Қазы-муштыға барды,

Хеш жерден дәрек таппады,
 Нураддин турып ойланды,
 Ақылды алысқа жиберди,
 «Көпке айт, өз билгениңди қыл» деген,

Нураддин былайырак шыкты,
 Сол жыйналган көпшиликти,
 Бәрин көзден өткерди.
 Анык көзден өткерсе,
 Шарсыпаны соктырган,
 Үстине тахты коңдырган,
 Тахт үстінде отырған,
 Ирөнки сары, кой көзлү,
 Шийриннен шәкер бал сөзлү,
 Жасынын да шамасы,
 Я жигирма сегиз,
 Я жигирма тоғыз жасында,
 Ушыгалы жыга басында,
 Дәстеси дандан,
 Бауына пөпөк тағынған,
 Он колында кылышы,
 Адам инсаниятынан,
 Кайтар бенде еместі.
 Өне, сол уақларында,
 Нураддин көзін жиберди,

Сүйишисине кара басымды айтайын, сансыз дуньяның дәрегін айтайын, — деди.
 Өне оннан соңғы жерінде, тап сол төрениң алдына баратуғын жол жок, аттың басы да батпайды.

Накыра, сырнай тартылған,
 Дәп, барабан қағылған,
 Баксы, жырау айтылған,
 Кумарпазы жүдө көп,
 Қошқарпазы және бар,
 Билеклерін сыбанған,
 Балтырларына коңырау байлаған,
 Жауырындары каклақтай,
 Билеклери тоқлақтай,
 Екі көздің арасы,
 Наурыздың ақша қарында,
 Қоша нар жүрген соқлақтай,
 Не палуанлар ортада,
 Шарсыпаның үстінде,
 Отырған Едигени көрип,
 Едиге екенін не билени,
 Соған арзын айтпаға,
 Кире алмады-ға ортаға.
 Көпшиликтің көби соншелли,
 Аламанлар муншелли,
 Өне, турып Нураддин,
 Бир қыялға келеди,
 От жаккыштың тусы екен,
 Шай менен табақ катнатып,
 Кирип шығып турған жеринен,
 Тап сөйерге келеди.
 Жүуени менен ноктасын,
 Сарыала аттан сыйырып алып,
 Нураддин такымына қысады,
 Нураддин турып ойланды:
 — Айдаған менен бүйерден,
 Жибермейди ғой атымды,
 Киргизбейди ғой өзимди,
 Көпшиликке сөз бар ма,

Оң жүзинің қалы бар,
 Анасының сөзинен,
 Анык шыкты бул хабар.
 Өне, турып Нураддин,
 Баска бир ойға кетеди:
 — Хан алдына бармайын,
 Ханың менен исим жок,
 Өзим келген ғариппен,
 Хан менен не исим бар,
 Өне оның орнына,
 Шарсыпаның үстине,
 Алтын тахты сыпада,
 Усы отырған киши,
 Ысығырақ көринди-ға көзиме,
 Усыған арзымды айтайын,
 Арыз етип сорайын,
 Ойдан-қырдан,
 Төрт түликли малдан,
 Жокшыман сорайын,
 Изертлеп келип едим,

Шығарар екі көзимди.
 Әулийеге жалбарсам,
 Бир Алла деп жыласам,
 Баба Түкли Шашлы Әзиз,
 Ғарип атамды шақырсам,
 Аттың үстінде түргелсем,
 Бир аяғымды сауырға,
 Бир аяғымды шоклыққа,
 Мәккем қадап тиресем,
 Қарағай саплы найзаны,
 Оң жағымнан сүйенсем,
 Кемеге таяу салғандай,
 Хәзирети Нуу десем,
 Пайғамберге сыйынсам,
 Яратқанды айтып жыласам,
 Аттың басын оңғарып,
 Бас демей-әм қанша урсам,
 Көз демей-әм қанша урсам,
 Шыдамаса қамшыға,
 Өзин урса ортаға,
 Құрған найзам сынбаса,
 Оң жағымнан тиресем,
 Атка көмекти берсем,
 Шықпаспекенмен ортаға, —
 Деген пәмге келеди.
 Өне усы жерде аттын басын оңғарып,
 Өткендерге қол жайып,
 Әумийін деп өзіне,
 Пәтия-дууа тиледи,
 Бир сүренди салады,
 Аллалаған сестине,
 Хәмме қайыл қалады,
 Оң жағынан сүйенип,
 Атка таяу басады,

Я Жараткан Алла деп,
 Көзиниң жасын төгеди.
 Атка таяў берген сон,
 Әўели пири Жылкышы ата,
 Қала берсе Едиге,
 Қәне, қолла бүйерде, деп,
 Шырқырап жылап жиберди,
 Нураддинниң билегиниң зәрпинен,
 Шыдамады Сарыала ат,
 Омыраў менен қағалы,
 Еки аяқтың арасына,
 Басын тығып алады,
 Кубла беттен келатыр,
 Аллалаған бир даўыс,
 Хәммениң көзи сояқта,
 Не екенин билмейди,
 Бирақ ноғайлы ғой деп ойланды,
 Биреўдиң атын қағалы,
 Биреўди турысынан бузады,
 Дәскайы пийрим пана деп,
 Бадам Түкли Шашлы Әзиз,
 Қала берсе Едиге,
 Қоллай ғойсан бүйерде,
 Қор қыла гөрме Алла деп,
 Және басты таяўды.
 Нураддинниң күшине,
 Шыдамады Сарыала,
 Жыйылып турған көпти,
 Жығылғанына карамай,
 Қақ жарып шыға келди-ғо ортаға.
 Сол ўақлары бул елдин,
 Хәкими менен найыбы,
 Муптысы менен қазы бар,
 Шәриятты услаған,
 Тойды баслап атырған,
 Тамашағөйдиң хәммеси,
 Нураддинге ат салды,
 – Тоқта, ха, бала, тур, – деди,
 Қайдан келген баласан?
 Жанбайтуғын бәлесен,
 Оттан шыққан шаласан,
 Неге күйип жанасан?
 Алайын ба жаныңды?
 Ишейин бе қаныңды?
 Айт арзынды ертерек!
 Сол ўақлары Нураддин,
 Жалғыз көзин алартып,
 Жүзине қарап найыптын:
 – Сениң менен исим жоқ,

Саған айтар арзым жоқ,
 Шығып келдим ортаға,
 Аллатаала қол берди,
 Әўлийелер жол берди,
 Халық арзын айтып отырған,
 Төре алдына бараман,
 Арзымды соған айтаман,
 Сениң менен исим жоқ.
 Егер исиң бар болса,
 Саларман билек мойнына,
 Шыдамайсаң ғо ойныма.
 Нураддин турып басы менен,
 Едиге бетти нускады,
 Мойнын бурды соякка,
 Найып пенен беглербеги,
 Нураддин минген Сарыаланың,
 Саўрысына бир камшы,
 Урып қала берди,
 – Тез арзынды айт, айт та қайт, – деди.
 Нураддин көзин жиберип,
 Едиге отырған шарсыпаны,
 Тап алдына кеселеп,
 Оң жамбасын таўлап,
 Жүзин ханға қаратып,
 Алпыс кәтире көзден жас,
 Баўрым мумдай босады,
 – Арзым бар-ғо, таксыр, – деди.
 Сонда турып Едиге,
 Көзиниң астынан қарады,
 Бир майдан қарап турып,
 – Қәне, бала, арзынды айт, – деди.
 Сол ўақлары Нураддин,
 Көзи жасқа толады,
 Едигеге туўры қарады:
 – Мына шаўқым басылсын,
 Арзымды хәмме тынласын,
 Еситкен көрген,
 Жоғымнан хабар берсин,
 Мерекеге келиппен,
 Жаксы истиң үстине,
 Түйеден жойттым бир тоққыз,
 Малдан жойттым бир тоққыз,
 Жылқыдан жойттым бир тоққыз,
 Қойдан жойттым бир тоққыз,
 Еситкен, көрген-билген,
 Бар болса хабарын анық бересен,
 Сүйинши айтып қыдырдым,
 Тасаддық болсаң шийрин жан,
 Қара басым гиреўге.

Әне, оннан соң Едиге қошқарпазға, баксы-жыраўға гернай-сырнайға адам жоллап жиберди.

– Алыстан келген мийман бар, мийманның жойтқан жоғы бар, сансыз малы сүйинши, көрген, билген бармысан? Баксы-жыраў қоясаң, гернай-сырнай тынасаң, тамашағөй болсаң турасаң, сөзине қулақ саласаң. Жар қышқыртып ортаға, хәмме тыныш болады, Нураддинниң арзына ашық болады, «Айта-айт, бала» болады. Сол ўақлары Едиге Нураддинге қарап:

– Бир белгисин айт. Айт, кәнекей, арзынды, – деди.

Сол ўақлары Нураддин:

– Әжеп болур, аға, – деп, қол қаўсырып, куллық етти алдында.
Әне ендиги гәпти Нураддиннен еситиң:

– Мен жоқшыман, жоқшыман,
Жоқ қыдырған жоқшыман,
Көрген, билген бармысан,
Көрген, билген бар болсан,
Тезирек бер хабарын.
Ойыл менен Қыйыздан,
Қарғалы Елек бойынан,
Қумкенттиң бәлент тауынан,
Қубырылы деген қаладан,
Жоқ қыдырған жоқшыман,
Игри мойын қара нар,
Сансыз түйем бар еди,
Соннан кеткен бир нарым,
Анық шилле ўақтында,
Есирик еди сол нарым,
Маң-маң басқан, маң басқан,
Төрт аяғын тең басқан,
Өркешлерин май басқан,
Шуўдаларын шаң басқан,
Игри мойын қара нар,
Мойнында алтын буйдасы,
Сол атасын көре алмай,
Сергиздан болды ботасы,
Сол нарымды изледим.
Мийирбан екен атасы,
Ысық болар ботасы,
Бозлай қалған буйыршын,
Излеп келди сонынан,
Түсинесең бе, бий аға,
Көрсен, билсен бер хабар!
Оннан соңғы жоғым бар,
Сасық мурын сан туўар,
Қара көлди жайлаған,
Сансыз жатқан малым бар,
Сол малымның ишинде,
Ыйықтарын көтерген,
Төбеге шақын тиреген,
Қара буғам бар еди,
Өз басына қум шашқан,
Ышқырып турып есеген,
Душманның жаны сескенген,
Сорлы атасын таба алмай,
Байлаўда қалған танашық,
Излеп келди ғо сонынан,
Көрген, билген бармысан,

Көрген, билген бар болсан,
Тезирек бер бир хабар.
Түсинесең бе, төре аға?
Түсинбей турма сөзиме,
Көзинди жибер өзиме,
Ақтикенди жайлаған,
Төрт түлик қойым бар еди,
Төрт түлик қойдың ишинде,
Шақлары бар шығыршық,
Қуырықлары дигиршиқ,
Қойыма қасқыр шаптырмас,
Дәреги маған таптырмас,
Сүйинши айтып қыдырдық,
Сол кошқардан айрылдық,
Кешки мезгил болғанда,
Изінде қалған қошантай,
Қой жамырап келгенде,
Хәр саўлықты бир түртип,
Сорлы атасын таба алмай,
Жалтақ болған қошантай,
Маңырай келди кейнинен,
Бул гәпимнің мәнисин,
Тезирек берің изинен.
Қаракөлдің ишинде,
Саба суўға жайылған,
Неше түлик жылқым бар,
Соннан кетти торы айғыр,
Гүркиреп бәри киснеген,
Қуўып жолдан тислеген,
Тоқпақ жаллы торы айғыр,
Ысық еди өзиме,
Түсиндиниз бе сөзиме?
Көп үйирдин ишинде,
Сорлы атасын таба алмай
Шырқырап қалған қулыны,
Изертлеп келди сонынан,
Көрген, билген бармысан,
Көрген, билген бар болсан,
Қара басым сүйинши.
Айтып болып бул гәпти,
Төрт тәрепке қарапты,
Шул ўақлары Едиге,
Не болғанын билмеди,
Көзиниң жасын төгеди,

– Хаў бала, хаў бала, мына сөздің кейнине қара! Алты айлық иште қалған хәмиледарым усай ма?
Атам аман бар десем, Нураддин бе, сен десем, жарылып кетер жүреги, атам аман екен-ғо, атамды мине
көрдим деп, бузылып кетсе бүйреги, жарылып кетсе жүреги, я бийтақат бола қала ма, я өле ғалама.
Жаңа көрген ўақтымда көрмегендей боларман. Өзиниң сораған сораўына қарап жалғызымды елпип,
баўырларын босатып, танысайын бул менен. Он төрт жылдың өткенин сол ўақта билди Едиге.

Өрре турды орнынан,
Хәммеге қолын көтерди,
Жағасы алтын, жеңи зер,

Қәсийетли қара тонның,
Еки жеңин сүйретип,
Шалғай бетинен жамылды,

Хаулықпады соншелли,
 – Жалғызымбедин сен деди,
 Өлгенге қайда бул жалған,
 Тири бенде көрисер,
 Тиримедиң шырағым,
 Алдымда жүрсең айбатлым,
 Изимде жүрсең мәдатым,
 Хәм канатым, хәм кууатым,
 Аман-есен бармедин?
 Маң-маң басқан, маң басқан,
 Төрт аяғын тең басқан,
 Өркешлерин май басқан,
 Шуудаларын шаң басқан,
 Кабырға узын, карны кен,
 Кара нардан айрылмас,
 Жойылтқан жоғың мен деди.
 Мойнында алтын буйдасы,
 Сорлы атасын көралмай,
 Бозлап қалған ботасы,
 Бууыршын атлы ботамбедин сен, деди,
 Жойылтқан нарын мен деди,
 Көрисейик кел деди,
 Жыласайык кел деди.
 Бир үйир болса ол,
 Жылкың шингир-шингир киснесе,
 Кууып жолдан тислесе,
 Торы айғырды жойылтсан,
 Жойылтқан жоғың мен деди,
 Кешки мезгил болғанда,
 Қой жамырап келгенде,
 Хәр саулықты бир түртип,
 Сорлы атанды табалмай,
 Жалтаң болған қошантай,
 Қошантайымбедин сен деди,
 Атаң едим ғой мен деди,
 Қойып едим атыңды,
 Нураддин атлы жалғызым,
 Нураддинбедин сен деди,
 Едиге едим ғой мен деди.
 Сол уақлары Нураддин,
 Не болғанын билмеди,
 Аттын үстинен Нураддин,
 Өзин заңып жиберди,
 Перзент жаман дәрт екен,
 Нураддинди жерге түсирмей,
 Какшып алды Едиге,
 Бауырына басады,
 Қолтығына қысады,
 Бизлер нарын, сен ботам,
 Ботамбедин шырағым,
 Бизлер буга, сен тана,
 Танашықпедин шырағым,
 Бизлер айғыр, сен қулын,
 Қулынымбедин, шырағым,
 Бизлер кошкар, сен қозы,
 Қәне келши шырағым,
 Таньсайык кел деди,

Жыласайык кел деди,
 Бозлай қалған кейнимде,
 Қошантаймедиң сен деди.
 Усы тойдың үстинде,
 Көрермен бе деп едим,
 Жеттим мине нийетке,
 Жыласайык екеуимиз,
 Қозылы-қойдай жамырап,
 Таньсайык екеуимиз,
 Сенлер бота, биз ата,
 Сөзимде жокты хеш хата,
 Өлгенге қайда бул дүнья,
 Тири бенде көрисер,
 Көрисейик шырағым,
 Жаралы куудай сынсысып,
 Жыласайык шырағым,
 Таньсайык шырағым,
 Мына жерде отырман,
 Отырған жерим өзиме,
 Көринбейди-ғо көзиме,
 Қайдан пайда болдын деп,
 Хәсиретке калып турыппан,
 Шырағым, айтқан сөзине.
 Сенлер анда, мен мунда,
 Ели-халкым аман ба?
 Бул дүньяға келгенде,
 Көзимди ашып көргеним,
 Хәм өмирлик сүйгеним,
 Ғәрип анаң Карашаш,
 Сау-саламат бармеди?
 Сол уақлары Нураддин,
 Не болғанын билмеди,
 Атам аман екен деп,
 Ауып кетип ол мийи,
 Нур таппады ол көзи,
 Қырындай жүрип жығылды.
 Перзент жаман дәрт екен,
 Бас бетинен көтерип,
 Хәр бетинен поса алып,
 Маңлайынан жуп сүйеди.
 – Хау жалғызым Нураддин,
 Алла бергей муралын,
 Көтер басыңды шырағым,
 Маған тууған қара күн,
 Сенлерге де тууды ма?
 Бизди кууған патшалык,
 Сени де атаң кууды ма?
 Сөйлесейик екеуимиз,
 Сыртка шығып кетейик,
 Қәне, атлан тезирек.
 Өне, оннан кейин,
 Жар қышқыртып жиберди:
 – Той-тамаша тамам,
 Айтқан айтар,
 Қайтқан қайтар,
 Хәрким өз үйин табар,
 Келип кеткенине хош аллияр.

Айттысып болып Едиге Бууыршынға минеди, атасы Сәтемирдің алдына бармай, Нураддин ертіп, қаланың сыртына шығып кетеди, көп бир ажырық шыққан ат отыға сай болған урықдық келеди. Қаладан нәдәуір қашық, аттын башын иркеди. «Кәне, аттан түс балам» деп, Нураддин ишарат етеди. Сол уақтары Нураддин қарғып аттан түседі.

Әне ендігі хабарды Едигеден еситиң.
Нураддиннен жол болсын сорап атқан қусайды:

– Хәй, шырағым Нураддин,
Бергей Алла мұрадың,
Нурды көрген көзиннен,
Нура деген тилиннен,
Мендей атаң айналсын,
Қумкент деген аұзыннан,
Едилди айтқан тилиннен,
Мендей атаң айлансын,
Қубырылы деген аұзыннан,
Тоқтамыс деген тилиннен,
Мендей атаң айлансын,
Мендей сорлық айлансын.
Көзиниң жасын сыпырып,
Төрт тәрәпке бир қарап:
– Хәй, шырағым Нураддин,
Өгизге тууған кара күн,
Ол баспаққа тууды ма?
Бизди кууған Тоқтамыс,
Сизди де балам кууды ма?
Көз алдыма келсен-о,
Кемем қырға тийгенде,
Қырлатып ескек есерим,
Кемем сайға тийгенде,
Сарлатып ескек есерим,
Хәм канатым, қуйрығым,
Алты айлық хәмиладар,
Иште қалған жалғызым,
Нураддин атлы қулыным,
Кимлердің досын билдің бе?
Кимлер душпан екенін,
Көз бенен анық көрдің бе?

Кимлер жақсы, ким жаман?
Көкирегінде қалмасын әрман,
Қалдырмай айт барлығын.
Алты ай жазлар аман ба?
Алты ай қыслар аман ба?
Тоқтамыстай хан атаң,
Тахт үстінде аман ба?
Аланғасар Байназар,
Батыр еди геллеғар,
Хожаназар, Қосназар,
Дийуанбеги Есназар,
Кенегес улы Кенжембай,
Халық ийеси Ағай бий,
Журт ийеси Тағай бий,
Алтмыш еки хәмелдар,
Отыз еки мөхирдар,
Ханға мөхрем болғанлар,
Ели-халқым аман ба?
Туумаса да тууғандай,
Ақ сүтини ол берген,
Ғәрип анам аман ба?
Сөйлемейсен-ғо сен? – деди,
Не кеулинде мудда бар,
Айт кириңди, қәнекей.
Сол уақтары Нураддин,
Көзиниң жасын сыпырды.
Оң көзиниң жасы бар,
Айтайын десе айталмай,
Едигени көрген соң,
Айтпасына болмады.

Әне ендігі гәпти Нураддиннен еситин. Кимниң жақсы, ким жаман, қайдан билсин Нураддин.

– Хәй, ата!
Сөзимде жоқты хеш қата,
Биз дүньяға келгенде,
Сүйинши сорапып жиберсе,
Сүйинши сорап барғаннан,
Қулағын кескен қунтыйтып,
Мурнын кескен жымпыйтып,
Ориян бояу түйген келсаптап,
Басын қызыл қан қылып,
Толы журтка дан қылып,
Қуып салған қусайды,
Оннан басқасын билмеймен.
Жети жасқа келгенде,
Тоқтамыс атаң дегенге,
Арыз етип барғанман,

Ағай менен Тағайдың,
Құл екенлигин айтып қайтқанман,
Сол уақтары хан атам,
Бабам Шынғыздан қалған,
Түп-төменнен бинят болған,
Алтын ләгенди инамға берди өзиме.
Соннан берман келгенше,
Жети жыл өтти арадан,
Және ноғай жаманлап,
Атам үлкен той берди,
Сол тойдың баксысына,
Барсақелмеске барсын деп,
Барлығы бизге буйырды,
Үш айшылық шөли бар,
Үш айшылық көли бар,

Алты айлык жолы бар,
Едидиң куяр аягы,
Үш жүз алтмыш жасаған,
Сай сүйеги куураған,
Саўсап қалған сүйегин,
Жипек пенен шарыған,
Хизметлеп сөйтип сақлаған,
Отыз бирдей улы бар,
Тек шықпаған жаны бар,
Сөйтип атқан халына,

Таңдайында бүлбиллей,
Сайрап атқан тили бар,
Бабам Шынғызды көрген,
Жетти ханның жүзин көрген,
Сол жыраўды әпкелесен деп,
Той зыяпатында буйырды,
Барлығының жыйналып,
Айтар сөзи сол болды,
Токтамыс атам отырып:

– Бақсы-жыраўдан еситпей қалғаным жоқ, тек еситпегеним Соппаслы Сыпыра жыраў, – деди.
– Анық перзентим болсаң, әпкелесен сиз, – деди.

Ат жақсысын таппадым, тон жақсысын таппадым, Өзим жетим болған соң, ким береді жарқыратып, сыпырып, сыйырып кийе бер жаманыңды жарқыратып дегендей, ата, он алты күннің ишінде оған да барып айландым. Алып келдим алдына. Қолына қобыз ұсады. Бір ләген тилланың орнына кара пул салып алдағы үстине қызыл себелеп. Сол ұақлары жыраўдың жини әбден тырысты:

– Хә, Токтамыс! Еситкенимди айтайын ба, көргенимди айтайын ба? – деди.
– Еситкениң өтирик болар, – деди атан. – Көргениңди айт, – деди.

Сол ұақлары Соппаслы Сыпыра жыраў,
Қара қобыз қолында,
Алты жасар дөненнің,
Туў қуйрығын тақтырған,
Хәуижи менен бабына,
Саррас тары келгенде,
Алты ай жерге саз қосқан.
Турды да турып сөйледі,
– Хәй, Токтамыс шырағым,
Айтар сөзимди айтып болдым-ғо,
Ата-бабаңды көрдим-ғо,
Сунқардың бийик тауында,
Жәмтөбе деген жеринен,
Жети патша жәм болды,
Тап солардың алдында,
Шүрегейлик еткен ғаррыңман,
Ал, солардың сарқытын,
Бір мәжилисте асалым,
Тап солардың пәтиясынан,
Үш жүз алтмыш жасадым,
Сонша жастың ишінде,
Хешкимнен қорққан жоқ едим,
Ләгенди әкелген ким деди,
Берман жақын кел деди.
Жауады жауын шелеклеп,
Астына кара пул салып,

Үстине қызыл себелеп,
Кимди алдайсаң бәдирек?
Хәй, Токтамыс шырағым,
Маған жиберген балаңның,
Қайдан бір таптын дәрегін?
Жатыр едим уйқылап,
Анаң қолында туйықлап,
Дүбір-дүбір сес келди,
Ғаррының жаны сескенди,
Не әндийше болар деп,
Жатыр едим жер тыңлап,
Астында Сарыала аты бар,
Он үш-он төрт жасында,
Бір бәшшени көргенмен,
Әне, қорқтым солардан,
Алдаулық пенен қасына ал,
Қасына ал да басын ал,
Егер басын алмасаң,
Тахтыңнан жуда қылады,
Ноғайды ұайран қылады,
Екі бірдей қызыңды,
Тар көшеде сынсығып,
Арзыу менен қушады,
Басына қайғы салады,
Деп айтқаннан кейин,
Әне, бизди жек көрди.

Зыяпат беремен деп шақырып, хәмелдарға кесадар болдық. Пәри сайын аллалап, шанаракта бір ғарры «Қаш, балам» деп бақырды. Сол ұақлары көзимнің алды оттай жанған соң қағып жибердим шыраны, тас қараңғы қылдым да, қашып шықтым отаудан. Минейин дейип атыма, «Анажан, атты әкел» деп бақырып едим-ғо анама. «Мине, балам, атын» деп жетеклеп келди алдыма. Сол ұақлары екі адам тайын болды сөйерге, биреуі зәңгимди басты, биреуі қолтығымнан көтерди, атқа мингизип жиберди. Бір-еки адым былайырақ жортып шығып ойландым: – Ким дос, ким душпан деп сараса, атамды табағойсам, әгер ол сарай гойса, сонда не айтаман, – деп.

Сол екі адамның қайтадан бардым қасына,
– Исминиз ким? – деп сорадым. Сондағы айтқан сөзи еді:

– Хәй, шырағым! Көп еглене берме. Муның аты Аңғысын, мениң атым Тыңғысын, айтып барсаң атана, өзи билер, – деп еди.

Ендиги гәптиң мәниси, әне, сол ўақтында Едиге басына билегин жастық кылып, көзинен жас төгип, жата кеткен қусайды-аў. Көп ойланды сол ўақта, заманында Едигениң, кырық еки досты бар еди.

Қыркы мал досты,
Екеўи жан досты,
Қудайды салып ортаға,
Дос болғаны шын еди,
Бара алмастай жеринде,
Аўыра ғойса сол достын,
Мында жатып ол досты,
Бул да аўырар деп еди,
Мен неге хан болдым,
Еки достым усындай,
Хәрәкетте жүргенде,
Ким болады әменгер,
Неге бармадым бурыннан,
Арын арлап алалмасам,
Досқа жақсылық қыلالмасам,
Маған өлим жақын ғо деп еди.
Және турып Едиге,
Басын жоқары көтерип,
Нураддинге бир қарап:
– Хәй шырағым, Нураддин!
Жеткерсин Алла мурадын,
Тәғдирдеги жазғанды,
Алладан басқа ким оңғарсын,
Сен дүньяға келгенде,
Хабардар едим ғой халыңнан,
Еңбеклеген ўақтында,
Хәр жүзиннен поса алып,
Сүйип кеткен ким еди?
Хан алдына барғанда,
Ләгенди сүйреп қайтқанда,
Сөзин орнында отырғанда,
Хабардар едим ғой халыңнан,
Ағай менен Тағайдын,
Сумлығының дәртинен,
Алып келген тонларын,
Билесең бе соларын?
Астындағы Сарыала,
Қәдди бойын жасырып,
Қотыр болып жүр еди,
Әкең минген Буўыршының,
Белбаласы дер еди,
Хантамғалы ат Сарыала,
Сарықумнан өткенде,
Қатар-қатар медресе,
Данмолласы ишинде,
Сарыхожа кәмбил пир,
Туўған пириң сол еди,
Пәтия да болмады,
Тилегинди Алла оңлады,
Баба Түкли Шашлы Әзиз,
Пәри сайын «алла»лап,
Жетип барды-ғо үстине.

Алдына басшы болды ма?
Мынаў турған Сарыаланың,
Белгилерин айтты ма?
Хабардар едим халыңнан,
Отыз бирдей баласы,
Қыйқыў салып келгенде,
Барсакелместин жеринде,
Хабардар едим халыңнан.
Соппаслы Сыпыра жыраўды,
Отыз күнде келтирдин,
Жума күни азанда,
Қашып шықтың ноғайдан,
Айтар сөзди айтпадым,
Көп әнгимелер,
Қалып қойды ғой шырағым,
Не деп иркилип турыпсаң?
Қушақлап алды мойнынан,
Ажырықтың үстінде аўнап,
Қушақласып хәм жыласып,
Жата берсин усыйерде.

* * *

Ендиги хабарды Нураддиннен еситин.
Орнынан өрре түргелди,
Ядымнан шыққан бир ис бар,
Айтарлықтай сөз еди,
Еки бендеден көрдим жақсылық,
Биреўи келди аллалап,
Биреўи келди қан йығлап,
Қолтығымнан көтерди,
Атыма анық миндирди,
Сол ўақлары қасына барып,
Сизиң исминиз ким дедим,
Сондағы айтқан сөзи еди:
– Көреғойсаң атанды,
Мына сөзди айтқайсаң,
Тойға барсаң бурын бар,
Бурын барсаң орын бар,
Урлық етсең жекке ет,
Айғақ болар бириси,
Кешиўди кешсең бурын кеш,
Ылай болар изгиси,
Мынаның аты Аңғысын,
Мениң атым Тыңғысын,
Усы гәпти айтты да,
Атаң усыған түсинсин,
Қашып шықты еки бирдей байғусың,
Айталмаған усы еди.
Сол ўақлары Едиге,
Қара жерге аўнады,
Жылай берген қусайды,

Олар онда, мен мунда,
Негып жүрмен бу жайда,
Ийттин ийеси болса,
Бөринин кудайы бар деген,
Кәне атлан Нураддин,
Киндик қан тамған жерлерге.

Сәтемирдей сәттер хан,
Он төрт жыл болды алдады,
Қарамайман жүзине,
Инанбайман сөзине,
Жүр қайтайық, шырағым,
Өніп-өскен жерлерге,

* * *

Әне ендігі хабарды еситин. Едигениң алғаны, қағып төсек салғаны, Акбилек айым дер еди, Сәтемирдин қызы еди, Едигениң баласының келгенин дуйым журттың бәри биледи. Сәтемир хан түргелип, атлыларын ертіп, үлкен түзирдағы көпирге барып, узынынан түсіп, кара тонды айқара жамылып жата кетти.

Сол ұақлары Едигенин,
Қап-кара болды жүзлери,
Жер көрмеді көзлери,
Қылышын суұырып алып,
Ортасынан бір бөліп,
Кетпекши болды нийети.
Оны Нураддин қылмады,
Аттың жылауын ушлады,
— Хә, ханның басын хан алар,
Қардың басын қар алар,

Он төрт жыл дузын берген бул,
Қалай кесип кетесен?
Ашыуынды бас деди.
Соны айтып болғанша,
Шашбауын салған ләгенге,
Онлаған қатын оңы-шебинде,
Акбилек те көрінди.
Нурадинге карап Едиге,
Мына сөзди сөйледи:

— Әй, шырағым Нураддин! Мына киятқан туұмаса да туұгандай анан еди-ғо, он төрт жылғы қосласым, усының көңлин ал, — деди.

Акбилекке көзі түсті Нурадиндей баланың. Жағасын ашып, еки емшегин шығарып Нурадиннің алдына келди,

Атаңды көрген шырағым,
Анаңды көрсен болмай ма?
Усыннан кетсен сен көрмей,
Анаңның кеули қалмай ма?

Бизлер саулық, сен тоқлы,
Ем, кәнекей, сүтімди.
Сонда Нураддин сөйледи,
Аттан түсіп алдына келди,

— Сағыйра емеспен, нәбийраман-ғо, ембеклик дурыс емес ғой, — деди.

Акбилек және сөйледи:
— Айнанайын андызым,
Аспанда гәұхар жұлдызым,
Айтарлық саған бул сөзім,
Қысыр қалса анасы,

Жарын емер танасы,
Емсең бой ма, перзентім,
Ақ сүтімди ембесен,
Кәне маған мийирин?
Сол ұақлары Нураддин:

— Ана, бизди куда кеширсин, — деп аұзын басты емшекке, үш мәртебе аұзын толтырып жутып, қулық етті өзгеге.

Сол ұақлары Сәтемир ырғып турады орнынан, қудай берди маған деп, ақлық көрдим, ай көрдим деп изине айланды. Едиге гүнасын кеширди, изинен бул да ере берди, бәри қосылып бәрғаға келди. Сәтемирдей уллы хан «Едиге атлы жалғыздың уллы болған күніне уллы кәтте тойы бар» деп жар қышқыртып жиберди. Алысына хат кетти, жақынына ат кетти, жер дөбилин қақырды, қулласы кәлам, қырық күн табақ тарттырды. Тойды тарқатып, әне, кенеске киреди.

— Едигениң келгенине он төрт жыл болды. Жазы келсе, гүз дедим, гүзи келсе жаз дедим, он төрт жыл муны алдадым. Енди кеширсе гүнамды, кеклиден кегин аламан, өшлиден өшин аламан, урыс тәтерригин тутаман, — деди.

Әне, Сәтемир усыннан кейин Едигеге тақәбил төрт жүз палұаны бар, ең үлкени Таймас, ләшкердин алды-артын жыйнады,

Нар түйеге суу артты,
Азык-ауқат жүк артты,
Акбилек те көш артты,
Арқан менен бек тартты,
Ақ күймени соқтырды,
Сан мың ләшкер қол болды,

Сол ұақлары Едиге келип:

– Бул не ғауға, не хабар? – деп сорады.

– Токтамыстың журтына, – деди. – Сениң кегинди алмаға, сол елден сени ким куўды, соның басын алмаға.

Едигениң кеўли питип, Сәтемирге карап кол қаўсырды. Бул да таярлығын көре береді.

Жар қышқыртты Сәтемир: «Едигениң кегі ушын биреўиң кейин қайтпайсан». Таймас палұан алдында, туў, шабары қасында, қулласы қалам, әне, жол тартты Токтамыс ханның үстине.

Алды қонып баратыр,
Арты жүрил қиятыр,
Арадан қанша ұақ өтти,
Нешше майдан шөл кетти,
Әскерлер турып көлбеди,
Суўды таппай шөлледі,
Қырылыўға тайын келди.
Сол ұақлары Едиге,
Хабардар екен халынан,
Ат қамшылап бир өзи,
Бир төбеге минеди,
Бар кийимин аўдарып,
Терисине кийип алады,
Исми ағзам дуўасы,
Салаўат етип үш айтты,
Жаўын бултын шақырды,
Яки ийең күшли ме?
Гәхи дуўаң күшли ме?
Арқадан келди қара булт,
Кубладан келди ақ булт,
Бир-бирине қатысты,
Шакмақ шағып, жарқылдап,

Көл болып жаўын ағады,
Ойлы-ойлы жерлерден,
Зәңги қайырым суў болады.
Суўын ишти куўнатты,
Балығын ол да туўлатты,
Еситкенге лап түрриң,
Көргенлер хайран қалады.
Ләшкердің алды жөнеди,
Және жолға жүреді,
Жамғыр суўдың күши менен,
Бир ай, он күн толғанда,
Едилдин бойына келеді.
Ләшкердің көби соншелли,
Аузын суўға басалы,
Едилдин ылдый бети белбеуликтен,
Өр бети дизден қайтады.
Аппак шатыр, ақ шатыр,
Ақ шатырда хан жатыр,
Таймас дийин палұан бар,
Сол Таймасқа такәббил,
Төрт жүз палұан және бар.

Әне, гәп усы жерде тура берсин, ләшкер демин ала берсин. Ендиги гәпти Токтамыстан еситин.

Токтамыс жатып түс көрди,
Түсинен қатты сескенди,
Көзинен қанлы жас келди,
Азанғы парыз уақтында,
Саламға келди бирнешше,
Хәмелдардың бәршеси,
Алаңғасар Байназар,
Кенегес улы Кенжембай,

Токтамысқа карап:

– Мәзәжый уллы патша! Хә, бүгин мәнисиниз жоқ гөй, – деди.

Сол ұақлары Токтамыс:

– Бүгин ақшам түс көрдим,

Мына көрген түсимнен,

Қәдигим бар да, көўним зор,

Жорығандай кимиң бар?

Ағай бий турып айтты:

– Туманхожадан баска ким жорыйтуғын еди, – деди. Хәммеге макул келди. Қулласы қалам, Туманхожаны шақырып алады. Токтамыс ханға бас ийип сәлем берди. Сәлемнен соңғы жеринде:

– Хызметинде тайынбыз, – деди.

Сол ұақлары Токтамыс түсинин тәлбирин айтты.

– Айт, қәнекей, түсинди, – деди.

Сол уақлары Токтамыс,
Сууық демин бир алып,
Түсин баян кылады:
– Жатыр едим уйқылап,
Аяк-қолымды туйыклап,
Таңның сәхәр шағында,
Уллы тойды баслаппан,
Қырық атлы ертіп кейнине,
Бул да шикар болсын деп,
Бир төбеге шығыппан.
Алдымнан кашты өр коян,
Лашын салсам илмеди,
Қубладан келди сур лашын,
Арқадан келди бир лашын,
Қағып алды ауымды,
Писим курып кейнинде,
Қала бердим-ғо, хожамжан!?
Есиктің алды шалшық суу,
Шалшық сууға ат салдым,
Салған жерден ат батты,
Бул не болар, Хожамжан?
Оннан соңғы көргеним,
Үлкен тойдың ишинде,
Уша менен жамбасты,
Палұан табак болсын деп,
Бир лөгенге салдым да,
Көтерип шықтым далаға,
Баяғы көрген сур лашын,
Батыр екен енеғар,
Қолымдағы лөгенди,
Қағып алды геллеғар,
Бул не болар, хожамжан?
Жаксылығы халқыма,
Жаманлығын айтағар,
Он төрт жылғы ғайыпқа,
Есигимнің алдында,
Байшынарым бар еди,
Түби нақас, бели берик,
Қублаға қарап енкейди,
Жапырағы төгілди,
Басында турған қаракус,
Үркіп шықты аспанға,
Далбай салып шақырдым,
Шақырығыма келмеди,
Жаксы болса өзиме,
Жаманлығы өзине,
Қәне жоры түсимди.
Сол уақлары Туманхожа,
Мыйығынан күледі:
– Бул бир түсин түс екен.
Мен жорыйын түсинди,

Ансат кылып исинди,
Түс тәдбирине карасам,
Он төрт жылғы ғайыбын,
Тап соған қолай түс екен,
Қырық киси ертіп кейнине,
Шыққан болсаң шикарға,
Алдыңнан кашқан өр коян,
Бабаннан калған дәулетин,
Арқадан келген сур лашын,
Едигенин дәл өзи.
Алалмаған ауынды,
Қағып алса сол лашын,
Шынғыздан калған дәулетин,
Сеннен тайып кеткени,
Араласып бул елге,
Едигениң келгени.
Оннан берман қайтқан сон,
Есиктің алды шалшық суу,
Салған жерден ат батса,
Ол дәулетиннің қайтқаны,
Ылай суу болса ол қайғы,
Тынық болса көз жасы,
Тапқан шығарман Токтамыс,
Оннан келип той берсен,
Қара асынды бергениң,
Уша менен жамбасты,
Палұан табак болсын деп,
Көтерип шықсаң ортаға,
Баяғы көрген сур лашын,
Қағып алса қолыңнан,
Уша деген Қаныкей,
Жамбас деген Тыныкей,
Еки бирдей қызыңды,
Едиге менен Нураддин,
Қолыңнан қағып алғаны.
Атаңнан калған байшынар,
Қублаға қарап енкейсе,
Ойран болып көринсе,
Басындағы қаракус,
Байшынар өзін,
Қаракус бир шыбын жаның,
Өлгеннен сон адамлар,
Өкирисип жыласа,
Жаның қайтып келе ме?!
Айтып болдым сөзимди,
Сийсері шығады төшим,
Онсері келеди башым,
Хәрне кылып өлтирсен,
Ықтыярын енди өзін билерсен,
Сайыпқыран пашшайым.

Әне, сол уақлары Токтамыстың көхәрі келип, муны зинданға салдырды. «Едиге менен Нураддиннің келген соң шығарып алар» деди. Қалыс сол күн өтті.

* * *

Ендиги гәпти Едигеден еситин. Едиге Бууыршына минип, Сәтемирдің алдына келди. Хабаршыға Токтамыстың үстине өзим барайын деген нийет пенен караса, Нураддин тур алдында, Токтамыстың үстине өзи барып қайтпаға. Сол ўақлары Едиге:

— Хей, қулыным, тоқтап тур, атаңнан жууап сорап өзим барып көрейин. Алаңғасар Байназар, батыр еди ғой енеғар, бала билер сизлерди. Хан алдына кирейин, урықсат берсе Сәтемир, сени алдыма салып, Токтамысты онысын көрейин, сен балалық етерсен. Ол қәхиринен қайтқан болса, аттан түсіп қолынан алайын, иззет-икрам етейин.

Сөйттидағы Едиге аттан түсіп, кирип кетип ишкери Сәтемир ханға көринис берди. Қол қаусырып сәлем берди. Сәлемнен соңғы жеринде, Токтамыстың үстине елши сыпатында барып келиўди өтениш етти.

Анда турып Сәтемир «Барып келиң» дегендей етип аслам етти. Нураддинди де сорады. Екеўине тендей рұқсат берди. Өне, усы жерден атланып, ханның рұқсаты менен жолға раўана болды. Едигден көшип өтти, баяғы Қарашаштың отырған жеринен гүзары түсти. Ярым ақшамырактан соң еди, бир ынылдаған сес келди. Бул не сес екен деп Едиге тыңдаса, Едигениң алғаны, Нураддинди жоқлап жылап тур еди:

— Едилдің аққан суўлары,
Сай болармекен, қудайым,
Кешегі кеткен жалғызым,
Атасына қосылып,
Ғәрип кеўлим,
Жай болармекен, қудайым.
Минген бедеў желе ме,

Өлген қайтып келе ме,
Тири кеткен ғайыптан,
Тәмем бар ғой, қудайым,
Сан мың ноғай елине,
От салды мынау тәниме,
Нураддин атлы жалғызды,
Көргизермекен, қудайым?

Өне, ендиги гәпти еситсең, Едиге еситип турып, Қарашаш екенін билип, баланы әңгимеге айлаңдырып, басқа көшеден жүрип кетти. Нураддин еситпестен қалды бул сөзди.

Бәлент көше, пәс көше,
Ханлар турар тар көше,
Датқажайдың алдында,
Еректен құрған отаўда,
Жатырған екен Токтамыс,
Ақ отаўдың алдында,
Кеселеп тартты Бууыршынды,
Меники менменлик болар деп,
Қарғып түсти атынан,
— Ата, — деп зибан берди Едиге,
Мен Едиге едим ғой, — деди.
Минген бедеў тай болмас,
Аққан суўлар сай болмас,
Туўры алдына келмесем,
Сенин кеўлин жай болмас,
Ойыл менен Қыйыда,
Қудай берген тахтты,
Сенлер үйде, бизлер сыртта.
Гүңиренип жылады,
Және турып Едиге:
— Ертип келдим ғой кейниме,

Нураддин атлы қулынды,
Үйден саза болмады,
Сол ўақлары оянып,
Хан Токтамыс сескенди:
— Хаў, Қаракаш, есикти аш,
«Ата» деген зибаны,
Едигеге усайды ғой!
Сол ўақлары қапыны,
Қолынан қайым услады:
— Жедел менен келип тур,
Шығарме далаға,
Алтын тахтыңды сенин,
Басына зиндан қылмаға,
Жедел менен келип тур,
Еккі бирдей қызынды,
Тар көшеде сынсытып,
Арзыў менен қушпаға,
Жеделлесип келип тур,
Алдында жоқ бир аған,
Изінде жоқ бир инин,
Енди қурайтуғын болды-ғо күни,
Шығара гөрме далаға.

Сол ўақлары Токтамыс:

— Әй, шырағым, Едигежан! Аттан түс, үйге кир. Туўмаса да туўғандай анан еди, Қаракаш жылап атыр-ғо, ананды жубат келип, — деди.

Өне Едиге турып сөйледі:

— Барлық сырыңды билдик. Бул жерге не деп келдим, жаңағы гәп ол емес. Ата, уйқыңды аш, душпаншылыққа келген емес едим ғой. Инандың қағын тилине, ердің мәжгүннің сөзине. Енди аттан түспеймен. Өзимди айтып не қылайын, изимнен Нураддин жылап барған соң келип турман үстине.

Едилдің кубла бойында,
Аппак шатыр, ак шатыр,
Ак шатырда хан жатыр,
Таймас деген жан жатыр,
Сәтемирдей хан жатыр,
Едигедей нар жатыр,
Нураддиндей бег жатыр,
Жети күн болсын мәулеті,
Арығын болса баға бер,
Семизін болса таңдай бер,

Урысқа өзінди шайлай бер,
Балтаң болса таплай бер,
Найзаң болса саплай бер,
Келген дәулетінди билмедін-ә!
Үй алдында Едиге,
Үй қасында Нураддин,
Келип тұрған жер еді,
Аттың басын бурды да,
Едиге менен Нураддин,
Қайта берди изине.

Енді айланбады бағанағы жерге, туұры барып жетисти Сәтемирханның өзіне.
Гәп бүйерде тура берсин. Ендіги хабарды Токтамыстан еситиң.

* * *

Едигелер кеткен соң,
Мына таңлар атпады,
Шашырап күнлер шықлады,
Ынырсыды жатты,
Қыйынлық пенен таң атты,
Алтын тахтына жүрис етті,
Парыз уақты еді,
Алтмыш екі хәмелдар,
Отыз екі мөхирдар,
Ханның нанын жегендер,
Ханға хызмет еткенлер,

Алаңғасар Байназар,
Батыр еді келлегар,
Кенегесте Керим бий,
Өрмеуітте Өрім бий,
Хожаназар, Қосназар,
Диуанбеги Есназар,
Кенегес улы Кенжембай,
Халық ийеси Ағай бий,
Журт ийеси Тағай бий,
Азанғы парыз уақтында,
Бәри келди сәлемге.

Мәзәжый уллы патшаның жүзи түнеринкирек, төлейи терис көринди.

– Хау, бүгін ханымыз Сизге не болды? – деди Байназар сорап.

Сол уақлары Токтамыс басын жокары көтерип:

– Әй, ноғайым! Не қылайын сизлерге, ақшам түнде Едиге менен Нураддин келди-ғо, – деди.

– Сәтемирдей хан келди, айырылмастай қол келди. Қәне, ноғай! Үстимизге жау келди.

Буны еситкен уақтында берекети қашты ноғайдың, әрұағы ушты ноғайдың. «Ийтиң ноғай болма-сын» деп, не қыларын билмеді. Көп мәсләхат, көп ойласық болды.

Қалаға жарды урасаң,
Жер дәбилін қағасаң,
Арығынды, семизінди билмеймен,
Урысқа тайын баласаң,
Шәршемби күн өтеди,
Намаз жума күни песинде,
Әне, ортаға шығасаң,
Едиге, Нураддин келди дегенде,
Берекети кеткен ноғайдың,
Хабар берди көп жерге,
Алысына хат кетип,
Жақынына ат кетип,

Жер дабылын кактырды,
Жети күн өтті арадан,
Урысқа өзін тап баплаган,
Шыңғыздан қалған туу алды,
Үлкен тууы қозғалды,
Сәтемирден бір елши,
Токтамыстан бір елши,
Намаз жуманың күнинде,
Сыймай кетти екі жақ,
Урыс майданына шыкса да,
Токтамыс отырып кенести.

– Мениң аталық мийрасым бар еді ғо, не қыла қояр дейсең, – деп, Байназарға кенести.

– Едиге қимнен қорқатуғын еді, ийшан менен пирден, бір Йаратқан Хақтан басқа хешқимнен қорықпайтуғын еді. Дәрхал молланы алдыртты, сырлатып хатты жаздыртты, ийшан менен ахунды қалдыртпайын шақыртты. Бәрін жәмлеп алған соң Едиге, Нураддиннің келгендігін айтты:

– Үш жүз ийшан шығасаң, сәлленди салып басына, хасанды алып қолына, Едигеге барасаң, гүллі ноғайдың гүнасын тилеп аласаң, – деди.

Әне, сөз мәнисінде жыйналған ийшанлар урысқа келип атқан жерге жүрис етті. Бул Едигениң үсти еді, ийшанлар турып ойланды, «суу сағадан тыймақ» деген, Сәтемирге барайық деди.

Ақ шатырда хан жатыр, үш жүздей ийшан қиятыр, Едигениң тақат жаны қалмалы, бірақ Сәте-

мир хурмет етти, астына төсек салдырды, ийшанларды алдырды, не түрли тағам алдына алып келип койдырды, ийшанларды ақшам қондырды.

Әне Сәтемир азанда қонақтардан «жол болсын» сорады.

– Хау, кир сәлле, кир сәлле, сапарыңыз он болсын, – деди. – Не тилегиниз бар, – деди.

Сол уақтары ийшан кітабын жайып жиберді.

– Мұсылманды мұсылман қырсын деген я кітапта, я уажыпта көрмедім ғой, – деди.

Хан Сәтемир иркілип тұрып:

– Оған жууап бере алмаймыз, – деди. – Бизлер бір келген келгінди. Бизди айдап келген Едиге. Едигеден сорап берсен. Әкеси менен баласын урыстырмаға келген жоқпан. Басқа қандай тилек бар? – деди.

Әне, оннан соң ийшанлар бір-бирине қарасып ушып тұрды орнынан, Едигенің жатқан шатырын сорап, Едигенің шатырына шамаласқан уақытында, Едиге шатырдан жууырып шығып сәлем етті, хурметлеп шатырға кигізді. Нураддинге қолларына суу алдырды. Алдына табак жайдырды, дәстүрханы мол еді, әумийин пәғия болмастан бұрын Едиге жууырып шықты ортаға.

– Хәммен мүрид ийшансаң, не хызметте боларсаң? – деди.

Сонда тұрып ийшанлар:

– Токтамыстай патшаның гүлли ыхтыяр гүнасын тилеп келдик, – деди.

Едиге ортаға кирди, қылышын қынабынан сууырды:

– Сарыхожа кәмбил пир,
Бизди елден кууғанда,
Мұнда пирим қайда едің?
Өзимди айтып нетейин,
Алты айлық хәмиле бар,
Иште қалған жалғызға,
Сүйинши сорап барғанда,
Қулак мурнын кескенде,
Мұнда пирим қайда едің?
Нураддин жети жасында,
Ағай, Тағайдың қулығын,
Келип айтқан жағдайда,
Мұнда пирим қайда едің?

Он төрт жасқа келгенде,
Соппаслы Сыпыра жыраудың,
Елине жибергенде,
Мұнда пирим қайда едің?
Жырауды алып келген соң,
Ханның берген зыяпаты,
Нураддинге берген апаты,
Қарға тилли қырық қанжардың ишінде,
«Ата» деп жылап тұрғанда,
Мұнда пирим қайда едің?
Пир болсаңыз кәйтейин,
Сорайтуғын гүнаңыз шул ма? – деди.

Қылышын алып ийшанларға тәп қойды, биреуінің қалды сәллеси, биреуінің қалды хасасы, тең жарысында геуиш жок, шыққан қаш, шыққан қаш, үлкен басқы болады, Токтамысқа бармастан, кетип қалды жөніне.

Алаңғасар Байназар қыйып шықты алдынан:

– Бу не басқы, не хабар? Сабырынды, жәбиринди бөлмеймен.

Ийшан тұрып сөйледі:

– Гүнанын бәри бизлерде, ноғайдың ерки сизлерде. Не қылсан да өзин бил, ырайдан қайтпады ол, – деди.

Дым үндемеді Байназар, қайта берди кейнине, урыстың боларын билди. Токтамысқа зор түсти, сап тартып ләшкер жыйналды бағанағы туу тиккен жерге.

Әскердин алдын айдалы,
Қара тобын көширди,
Токтамыстан бир елши,
Сәтемирден бир елши,
Шыға келди ортаға:
– Хей, Токтамыс, Токтамыс,
Жарма қара тобыңды,
Билдирме мұнша көбинди,
Қалаң түе бәшшеғар,
Даланды да аларман, – деди.
Сәтемир жақтан бир палуан,
Токтамыс жақтан бир палуан,
Шыға келди ортаға.

Елшилердин сөзине,
Хәмме хайран болды,
Токтамыс беттен шыққан палуан,
Алаңғасар Байназар,
Сәтемир беттен шыққан,
Оның аты Таймас палуан,
Ат салысып көришти,
Хал сынасып тұрысты,
Намазлыгер уақытында,
Көкмар алып қашқандай,
Таймас яңлы палуанды,
Алып кетти Байназар.
Сол Таймасқа төккәбил,

Сол Ұаклары Нураддин,
Сәтемирдин алдына,
Қылтыйып барып тур еди,
Едигениң көзи иледи,
Ат камшылап келди де,
Былай деп сөйлей береді:
— Ха, Нураддин шырағым,
Зәрре тоқтап тур деди,
Байназардай бөшшесар,
Көншли өскен енеғар,
Жуда қылар өзінди,
Айыраp меннен көзінди,
Сен ортаға барғанша,
Мен не қылып тураман?
Бер жууапты атаңа,
Байназардын қолында,

Өлип кетсем, шырағым,
Мен ырзаман соңыма,
Меннен кейин шығарсан,
Бир жети күн болғанда,
Нураддинди қайтарып,
Едиге төрениң өзи,
Шықты дейди ғой ортаға.
Алысырактан Байназар,
Бүгін кәсте болдым деп,
Едигени көрген соң,
Бакырып қашты енеғар,
Ат ойнатып Едиге,
Көп қуымалы Едиге,
— Хан адамының қашқаны,
Ханның да, балам, қашқаны.

Усыны айтып Сәтемир ортаға адам салды.

— Үлкен қырғын болмасын, Едилдин қубла бойын Едигеге берсин, арқа бетин өзи сорап берсин,
— деди. Едигениң атына Едилдин қубла бойына ырза болды. Едиге Едилдин қубла бойына хан болды.

Ақбилектин үстине,
Қаракашты алдырды,
Қозылы-койдай шуұласып,

Бауырына басысып,
Қолтығына қысысып,
Поса алып жүзинен,

Бирі-бирине жүдә ырза болады. Едиге хан болып дәуір сүре берсин. Өне гөп бүйерде тура берсин.

* * *

Ендиги гөпти Токтамыс беттен еситин. Бир елдің ишинде еки патша бола ма? Еки кошқардын геллеси бир қазанда қайнай ма? Токтамыстың қол астындағы ноғайды Едилдин қубласына көши-рип болды-ғо, — деп қуу тилленди Генжембай. Қулласы қалам, Едиге бес жыл хан болды сол жерге, қой үстінде торғай жумалап абадан болды ел-халқы. Муны күнлеп Кенжембай, Ағай менен Тағай бий үшеуі ханға арыз етті.

— Хей, Токтамыс! Дәулетиннің қайтқанын билеп жүрсен бе? Мына гөне тамды сорамасан, қол астында адам қалған жоқ ғой, — деди. — Бир ақшамда бассан, Едилдин алдын шуұлатсан, ғапыл жатқан жеринде Едигени байласан, Байназардан қашып қутыла ма қалғаны, — деди.

Жәдигөйдін инанып тилине, шуғылдың ерип изине, өне дәулеті қайтпаса, көринеме көзине, хәмелдарларды жыйнап, жибере берди Едигениң үстине сан мың ләшкер қол менен.

Еки ел төреп урысты,
Хабары жоқ бийхабар,
Нураддин менен Едиге,
Бул не жәнжел, шауқым деп,
Брғып турды орнынан,
Тайын турған бесеуі,
Жарағын алып қолына,
Шыға келген усайды.
Қараса ұлы шаңғыт бар,
Алагеуғим Ұак еди,
Нураддин менен Едиге,
Тийисти урыс жерине,
Бууыршын менен Сарыала ат,
Көп тартыстың ишинде,
Белгилі болып көрінди,
Қалдырмай тұрып ноғайдын,

Бас көтерген сумлықка,
Қууыршаң деген халықка,
Қатты зәбердес жәбир береді.
Алтмыш екки хәмелдар,
Отыз екки мөхирдар,
Ханның нанын жегенлер,
Ханға хызмет еткенлер,
Алаңғасар Байназар,
Қууып кетти кейнинен,
Едигелей бөтшағар.
Алды-артына карамай,
Байназарға жеталмай,
Көрің мәрттин күшини,
Өрмеуитте Өрим бий,
Өкиртип шаңғытты бүйерде.

Жау сыйырылып үстинен кеткеннен соң Едиге, атамды көрейин деп келди бөрҗага. Келсе, Токтамыс жок, кашып кеткен кусайды кырык атлы ергип кейнине. Алтын тахтка пияда Едиге барып минеди, Нураддин кутлы болсын айтады. Ноғайды тинтип аралап, хеш жерден хабар таппады. Хан отырған бөрҗада, кең сарайдын астында, үлкен отаудың ишинде Токтамыстың еки кызы калыпты. Шыгарып үйден алады, үлкен кызы Каныкейди ушлап туруп: – Сен меники болдың, – дейди. Кишкентайының аты Тыныкей, Нураддиннің атына бекитилген кусайды. Нураддинди шақырып алады, астындағы Сарыаланың куйрығын зигирикке таяп кеседи.

– Кашан усы аттын куйрығы жетилгенше куу. Алдыннан тири шыккан адамды кайтара ғойсан, мен ырзалык бермеймен, хош алияр шырағым, жолың болсын балам, – деп, сөзди тамам етти.

Кетер уақытта Нураддин, өзи аттың үстинде, жерлеги кызды көтерип кушақлап алып, «Сен меники болдың» деп хәр бетинен поса алып, аттан түсирип жибере берди Нураддин.

Атасының сөзін макул деп, хан хәмелдарын сорасан, алтымыш еки киси бир төбе, отыз еккиси бир төбе, ханның өзи бир төбе, елин, тахтын, халкын таслап шығып кетти жөнине. Өне, атланып Нураддин түсе берди кейнине.

Бул атланып шыкканнан,
Ноғайдың шыкты шетине,
Кашқан атлардың изи менен,
Күн-түн демей Нураддин,
Кууа берди изинен.
Ол ноғайдың шетинен,
Жана шыктым дегенде,
Дийуанбеги Есназарды,
Өткерди кылыштан Нураддин,
Алаңғасар Байназарды,
Бакыртып шанышты Нураддин,
Соппаслы Сыпыра жырауға кеткенде,
Маған берген жарағын,

Усындаймеди бәшшеғар деп,
Кенегесте Керим бийди,
Керилип шанышты Нураддин,
Өрмеуитте Өрим бийди,
Өкиртип шанышты Нураддин,
Хожаназар, Косназар,
Кос-кос пышак асынған,
Майдалап шапты Нураддин,
Оннан да арман өткен соң,
Аты жарамай жолда,
Калған екен Кенжембай,
Нураддиннің жылауына асынып,
Өзин тилеп жылай берди өкирип:

– Атаң Едигеге, Токтамыска еткен хызметтен жети есе артык хызмет етейин, – деп, өзинің канын өзи сорап, бирнешше жерден тымсаллап, Нураддиннің бауырын мумдай босатты. Оннан соң:

– Бирак атама Нураддинди көрдим деп айтпа, – деди. – Сен өлген менен жер толмас, өлмеген менен көбеймес, кештим каныңды.

Зәнгисине асылып, Нураддиннің шалғайын төбесине теберик етти. Өне усы жерден Кенжембай кайта берген секилди.

Нураддин алдына карап жүрип кете берсин. Ендиги гәпти Токтамыстан еситиң.

Токтамыс минген көк дөнен азнай берип киснеди. Сол уақлары Токтамыс, атқа карап сөйледі:

– Хәй, көк дөнен, көк дөнен,
Азнай берме, көк дөнен,
Күни-түни шапсаң катарсаң,
Сунқардың бийик тауында,

Ақбулактын басында,
Песин намаз уақтында,
Нураддин кууып жеткенде,
Өне, сонда тынарсан.

Ендиги хабарды Нураддиннен еситиң.

Баяғы Токтамыска ерген алпыс еки бий, отыз еки мөхирдар, бирин аман жибермей, өткере берди кылыштан жалғыз өзи Нураддин. Кашқан аттың изинен кууа берди айырылмай.

Ендиги гәпти Едигеден еситиң.

Кенжембай кууқыл жетип барды алдына. Едиге сам-саз болып, не айтарын билмеді.

– Ким жиберди сени? – деди.

Сонда:

– Нураддин, – деди.

«Карғайын десем жалғыз еди» деп Едиге және өкинди, карғамайын десе өткен иси кулағына тамға салған, қулдың исинен де кыйын еди.

– Бар, баяғы еткен хызметинди етип жүре бер, – деди Едиге.

Бул Кенжембай кууқыл қазан-табақ бетке жылысып кетти. Хаялдарға мәлим болып өбден сиңисип кетти. Арадан уақыттың өтиуі менен Токтамыстың еки кызына ойласты.

– Нураддин ғой жетип өлтирмей кайтпайды. Едигеден өкеннің канын алсақ кәйтеди?

Ол уақытта Тыныкей турып:

– Кәне, ондай ерлик етсең, – деди.

Кенжембай куўкыл инандырды сөзине, жүзин берман каратты, өне, кызға сөзин жаратты.

– Бир ақылым бар, аласаң ба? Бүгін түстен бурынырақ Едигениң үстине кир. Киргеннен соң сәлем бер, сәлемнен соңғы жеринде, жезде саған арзым бар де. Не арзың бар десе, сол уақлары айтқайсаң, уяда сункар еки палапан едик ғой, биреуимизди аттың да, биреуимизди аталмадың ғой, я оғың аз болды ма, я картайдың ба? Мыйығың тартып күл де, айлана бер изине, – деди. – Не ислесе айтып кел менин өзиме.

– Әжел болур, – деп кыз орнынан түргелди. Едигениң үстине жүрис етти. Едигеге көринис берди. Саламнан кейин:

– Жезде, арзым бар, – деди.

– Ха, о не арыз? Айт арзыңды, – деди.

Тыныкей кыз сөйледи:

– Хаў, жезде, бизлер уяда сункар еки палапан едик ғой, биреуимизди аттың да, биреуимизди аталмадың ғой, я картайдың ба? Я оғың азбеди? Мыйығың тартып күлди де, шыға берди изине.

Едиге туўра жуўырды,
Шығармады бөргәдан,
Пинхамы жайға апарды,
Не билгенин қылады,

Әне усы жерде патшалық мәлел табады.

Кенжембай куўкыл жолын күтип тур еди.

– Не қылды? – деп сорады.

– Қолынан келгенин қылды, – деди.

– Әне, енди қан алдық. Сен иштен, мен сырттан.

Кенегес улы Кенжембай,
Шайыршылыққа салады,
Елден елге жаяды,
Қай жерде бар шопанлар,
Шопанларды табады,
Бир тенгеден береді.

– Еки аўыз қосығым бар, – деди,

Соны мәккем үйренип,
Күнде айта берсең,
Өткен менен кеткеннің,
Қулағына сиңирип.

– Кәне, ол қосығың қандай қосық? – деп сорады шопанлар.

– Едиге хандай болмаңыз,
Өз келинине өзи барып,
Қудайыма жазбаңыз,
Бүгін халықтың алдында,
Ертең хактың алдында,
Қуяшка жүзи кара,
Шерменде болып турмаңыз.

Едиги гәпти Нураддиннен еситин.

Кашқан аттың изинен,
Бурылмайды хеш жерге,
Кеткен аттың изи менен,
Қарасын көрмей асығып,
Нурадин султан қиятыр,

Бир алдында көк қойлы,
Барлық қойы көк-көмбек,
Көк шапанлы, көк соппаслы,
Бир ғарры тайын болды алдына.

Нураддиннен «жол болсын» сорады. Нураддин оған карап хак сәлемин береді, сәлемнен соңғы жерінде:

– Хей, ата! Мен жоқ қыдырған жоқшыман, көргеннен, билгеннен нен бар қашқаннан, қуғаннан, ұсы жағынан бер хабар.

– Қашқаныңды, қуғаныңды билмеймен. Хау анау Ақсууаттың бойында, Ақшәмше булақ деп айтады оны, кара тоны үстінде, көк аты бар астында, бир адам күнде песин оқыйды сөйерде, анау қырдың астында.

Сорап болып қуп деди,
Аттың басын оңғарып,
Хош аллияр айтысып,
Кете берди жөніне.
Макул тыңдап ескерип,

Көзи түссе жан сескенип,
Не қыларын биле алмай,
Ой түбине жете алмай,
Басын көтеріп карады.

Тоқтамыс Ақбулактан тәхәрет алып атқан уақыт еді. Шауып барды жанына, атын босқа таслап, атасына карап:

– Мен өзим гәрип кисимен,
Хешким менен исим жоқ,
Кәне, ата, мин атыма,
Жүр қайтайық еллерге,

Тахтына өзін мине бер,
Бизлер саған хызметкер.
Анда Тоқтамыс сөйледі:

– Хей, шырағым Нураддин, еки өлгеннен бир өлгеним жақсы емес пе? Еки рәкат парыз намаз оқып алайын, басымды кес те алып кете бер.

Сол уақлары Нураддин:
– Әжеп болур, ата, – деп,
Макул иске киристи,
Еки рәкат парызын,
Оқып болғаннан кейин,
Намаз жайдың үстінде,
Саққасына жүгинип,
Кублаға жүзин каратып,
Мойныны салып отырды.
Нураддин атлы ер төрен,
Арт бетинен келеди,
Шеп қол бетинен айланып,
Тап мойнының шыққан жеринен,
Тартып жиберди қылышын,

Қылып кескен уақтында,
Тоқтамыстың геллеси,
Аллалап барып геллеси,
Қырық қадем жерге домалады,
Тоқтамыстың гүнасының
Жоқлығы соншелли екен,
Қан орнынан сүт ақты,
Кегирдегинин аузына,
Найзасын басып өткерди,
Жоқары алып геллени,
Атка минип Нураддин,
Айлана берди изинге.
Бағанағы қуу гелле,
Нураддинге карап сөйледі:

– Бас кесилер, балам, тил кесилмес, менин басымды кескенін менен, сеннен мәртебем бәлент екен гой, тас төбеңнен карап қиятырғанымды көрдің бе? – деди.

Нураддин сол уақлары сескенип,
Аттың бөктериуине байлады,
Азғантай емес мол жүрди,
Еситер гүрринин еситип,
Ақшам жатпай, күн тынбай,
Неше майдан жол жүрди,
Есаплап санап караса,
Арадан бес ай өткенде,
Нурадиндей хан-султан,

Ноғайлыға араласты,
Қойды баққан шопанлар,
Бир таяқты зыңады,
Бир таяғын қақшыды,
Өзинен өзи шак болып,
Тамаша қылып күледі,
Әсте кирип Нураддин,
Шопанның қасына келеди.

– Хе, шопан! Бул не мәсшилик? Елиң әдалатлы ма? – деди. – Ханың орнында ма? Әдиллиги қандай?

Анда шопан турып айтты:

– Әдиллинди, я нәдиллинди билмеймен. Елиге деген ханымыз бар, соған еки ауыз қосығымыз бар, әне, соның мәсшилиги бул, – деди.

Анда турып Нураддин:

– Кәне, айт косыгыңды, – деди.

Сол ўақлары шопан таяғын саз кылып, тилинде сөзи:

– Едигедей болмаңыз,
Қудайыма жазбаныз,
Өз келинин өзи алып,

Бүгін халықтың алдында,
Ертең хактын алдында,
Шерменде болып турмаңыз.

Оның Нураддин екенін не билсин. Нураддин усы сөзди еситип, я барарын, я бармасын билмеди. ашып киятырған олжасын тапсырайын да, елден шығып кетейин деп ойлады. Еки ойлы болып киятыр. «Ата қарғысы оқ» дегени усы болмаса болғаны-ау деп, ойланып киятыр.

Көрсем бе екен атамды,
Көрмесем бе екен атамды,
Не қыларын билмеди,
Бир адымы алдына,
Еки адымы кейнине,
Зордан зорға келеди,
Әдалатлы бәрғаға,
Тап Едигениң алдына,
Тәңир аманатын тапсырды,
Тоқтамыстың геллесин.
– Ата, урықсат ет бизге, – деди.
Аттын басын бурмакшы еди,

Қолындағы қамшыны,
Таулап аттын мойнына,
Урғысы келген қусайды,
Сол ўақлары қамшының,
Бұлдиргисинен үзиліп,
Атқа тиймей шығып кетип,
Едигениң оң көзін алып түсти,
Едиге толғап жылады,
– Мин салдың-ға бетиме,
Не айтайын сизлерге, – деп,
Толғап жылай береді.

Баяғы Әлип Қара баба тийиннің қарғысы тап усы жерде келеди. Қамшысын атып урып жерге, Нураддин атқа тепсинип, Едилден өтип кете берди жөніне.

Қарғай алмай Едиге ийшанның бәрін шақырды.

– Бир мүшеси кемие кисі елге патша бола ала ма, аш китапты, көр, – деди. Нураддиннің атына аттын тахтты қаратып, әне, патшалық дәуірінде бола берсин Едиге.

Ендиги сөзди Нураддиннен еситиң. Ақшам-күнін бир етті. Хәлсиз жанға зор етті. Ноғайдан шығынып кетти. Үш ай, он күн жол жүрип, Пәреңи патшаның журтына жетти. Елдің шетине келди. Бир үйге мийрими түсіп айланды. Бир кемпир, бир ғарры отыр екен үйінде. Сәлем берип кирип келди үстине. Ортаға бир қызды алып, хәрқайсысы бир сүйіп жылап отырғанын көрди.

– Бу не хабар? – деп ғаррыдан сорады.

– Не исин бар, балам? Бизлер бир қурыған адам. Күнде бир жан тутып турған айдархамыз бар, соның бүгін гезегі бизиң үйге түсіпти, бүгінги гезек бизики. Қызымызды апарып бермекшимиз, – депти.

– Сол айдарха қай жерде? – деди Нураддин.

Ғарры турып:

– Не қыласаң балам? – деди.

– Мен усы қыздың орнына айдархаға бараман, – деди. – Қызыңды шешиндир, қыз липасында боламан, айдархаға өзим төуекел қыламан.

Соны айтқан ўақтында кемпир жууырып шықты далаға, караса бир белсұ тур, сәлдиұ өзи келискен. Шын жаўхардан қылышы, қарағай саплы найзасы, мойнында халқа соппасы, ат үстінде бәнт екен.

– Өйбей ғарры, қудай берди, – деп, жууырып үйге кирди кемпир. – Сайыбқыран ер қусайды ғой бул жүрген. Тап қызды усыған берейик, айдархаға жиберип тамашасын көрейик.

Инанарын, инанбасын билмей ғарры турып, кемпирине қарап, атын, жарағын, ер-турманын, қылыштан бөтен қару-жарағын, бәрін үйге бәнт қылды. Әне, айдарханың аузына Нураддинди кешки сағамда ертіп барып жиберди. Барғаннан соң-ақ Нураддин өз-өзинен ентелеп, жуғыра берген қусайды. Жалаңаш қылыш қолында, тура услап тартқан пәтлі-зәрпине қуйрық бетинен жығады. Тен бөлинип айдарха қарбыздай қызыл қан болып, еки жаққа бөлінди.

Соннан турып Нураддин ғаррыға жақын келеди.

– Ананың исин питкердим, ханыңа барып жарлық ал, – деди.

– Оған не белги алып кетемен? – деди.

Сыртқы таспасынан тилип алып берди. Куўанғаннан ғарры ханға қарап жуўыра берди.

Арзыханаға кирди,
Жасаўылбасы, жүзбасы,
Жибермеймен деп устады,
Жибермесини қылмады,
Устағаны менен турмады,
Айтканыны қылмады,
– Хан алдына бараман,
Айтатуғын арзым бар,
Мойнымдағы парызым бар.
Күшимийтек болып соры кайнаған,
Кирип келди даўрығып,
Ийилип сәлем берди де,
Ханның алдына атып урды таспаны.
– Тақсыр ханым, дат, – деди.
– Арзыңыз болса айт, – деди.
– Сөйлейтуғын тил бизден,
Тыңлаўшылық сиз беттен,

Хабарымыз иш беттен,
Атлы үйге мийман келди,
Ибадатлы таза келди,
Айдархаға тәўекел етти,
Айдарханы тең бөлип,
Таспасынан тилип берди,
Сүйинши сора ханыңнан деп,
Әне, қолымдағы белгиси.
Жасаўылбасы, жүзбасы,
Хәммеси елдин ағасы,
Көрип кел деп соларға,
Буйрық берди патшасы.
Бирнешше атлы сөйерде,
Батыр болып келипти,
Тең бөлинген айдарха,
Таспасын тилип кесипти,
Хакыйқат ырас екенлигин билипти.

Әне, ендиги хабарды ғаррыдан есите берин. Ханға қул аталыққа өтти. Хан ыразылық берипти, атлы жиберип Нураддинди шақырып жалғыз қызын инам етти хәм Нураддинди өзине перзент етти. Әне, ханның бәргасында, бул да хызмет бабында арадан кулласы қалам бес жыл өтти. Ғаррының жалғыз қызынан бир ул перзентли болды. Мунын атын Муўса койды. Баласы бир жасынан өтти. Арадан жети жыл өтти, ели-халқы ядында түсип, ата-анасын ойлап, урықсат сорап, әне, хан қол астынан кешти. Гәп усы жерде тура берсин. Ендиги хабарды Едигеден еситин.

Заманында ноғай бай болды, журты, ели-халқы абат болды, буўдай қырман көп болды, жазы шыбын көп еди, пешеханасы жоқ үйлер түтинлик салар еди, бир жесир кемпирдин үш баласы бар еди. Төртеўдин ортасында бир ешкиси де бар еди. Артқы еки аяғы еки баласына, алдыңғы оң аяғы кишкене баласына, шеп аяғын кемпирдин пайына, босанып кетип бир күни, түсипти барып қырманға, қырман ийеси урып, ешкиниң бир аяғын сындырып, үш аяқлап келип турыпты. Өйлбей қурыған маңдайай, мынаған не болып қалыпты деп, кемпир тәўипшилик етип, аяғына ески орапты. Түнде шыбынлап жүрип сол шүберек аяғын түтинликке басып алыпты, орап койған шүберек түтинликке жаныпты, аяғына от басылып, ешки манырап қырманнан қырманға жуўырды. Бул ешкиниң ылайсаңы барлық қырманға от берди, хәмме жабылып кемпирдин балаларын услапты. Балалар мойнына алмады.

– Бул кемпирден болған ис, бизлер төлемеймиз, – деди.

Айланғанда бир ешки Едиге ханның алдына келип жүгинди, Едиге төрелик берди.

– Кемпирдин пайлы аяғы болса, қырманға сол от берген болса, халықтың қырманын төлейсең, – деп төлеўге хәким шығарды. Шыдамады бул кемпир, аўыр бир дигирманды аркалап Едилдин бойына барды, бир жағын дигирманға байлап, өзін суўға атайын деп таярланып атқан қусайды-аў.

Әне, ендиги гәпти Нураддиннен еситин. Нураддинниң Едилдин бойына көшип келгениңе жана үш күн болып еди. Куладинди қайтарып куўға салып жүр еди. Жақсырақ жеринен Едилдин ат суўғарыўға келеди. Өлеғояйын деп отырған кемпирди де көреді.

– Хә, мама, не қылып отарсаң? – деди. – Патшаң әдил емес пе?

Анда кемпир:

– Маған өлим парыз болды ғой, шырағым, – деди.

– Ал, ол қалайынша?

Кемпир өткенлериниң бәрін баян етти.

– Едиге маған «сол қарызыңды төле» деп хәким етти. Үш балам мойнына алмай кетти. Оннан сон бизге қырман төлемек түе бир табақ буўдайым да жоқ ғой, балам, – деди.

Нураддин турып сөйледі:

– Хей, мама, бери қара, саған бир ақыл үйретсем, айтармысаң? Барлық қырманды хан төлейди, – деди. – Едигениң үстине кир, «Арзым бар» деп айт. Датқашыман деген сон, «кәне айт арзыңды»

дегенде, «Аурыу аяк өли аяк, сүйреп барған сау аяк, қырман кетсе не қылайын? — де де тура бер. Оннан соң хан не айтар екен. Не айтқан сөзине қарап айтарсан. Анау ойдың саласындағы қырық үй бізге дерек болады, — деди.

Атын айтпай кете берди. Мама жипти шешип алып мойнынан, Едигениң алдына жууырып қайта берди. Эдалатлы бәрғаға кирди.

— Мен намахреммен ғой, таксыр. Жесирде гүна жоқ, айып Сизде емес пе? — деди. — Аурыу аяк өли аяк, сүйреп барған сау аяк, ким төлейди қырманды, дәрегін бізге айт, — деди.

Сол уақлары Едиге шалқасынан қулады. Мамаға «кетпейсен» деди. Едиге есин жыйнады. Сол көрген атлық қай сыпатта деп сорады.

— Иренки сары, кой көзлі, оң жүзинің қалы бар, шийриннен шөкар сөзи бар, қуладинди қолына қаршыға қылып көтерген, қуладин қустың қулы еди, қуу илдирип жүр екен.

Өксий берди сөйерде, Едиге және жылады. Нураддиннің көшіп келгенлігін билди.

— Хей, мама, соның үйи қай жерде? Соның дерегін билип кел. Бул бизің Нураддиннен бөтеннің ақлы-хушына келмейди, — деди. — Қутыдың қырманнан, — деди.

Кемпир шаглап йошады,
Кеннен орап басады,
Хә демей өтип Едилден,

Нураддиннің үйине,
Жетип келген усады.
Тап намазлыгер уақты еди,

Нураддиннің үйине келгенлігін биледи. Бала көтерген жас келин мамадан «жол болсын» сорады.

Анда мама тұрып айтты:

— Бул Нураддин төрениң үйи ме? — деп сорады. — Хау, әкеси мына жақта отыр ғой, — деп келинине түсіндирип бийноқыясын айтады.

Анда келин жылады:

— Қәйткенде көреміз? — деди.

— Ой, балам, саған ап-ансат ғой, Нураддин келди ме үйге, — деди.

— Жак, кеш келеди, — деди.

— Әгер кеш келеғойса, мына баланың санын бурал жылат, — деди. — Балаға жаны ашып, саған қарап жууырса, сен онда айт: — Атасына әкесинің қайыры жоқ, муннан не қайыр көрейин, — деп. Соны айт та қалша қарап тура бер. Мен бул ислердің барлығын патшаға түсіндирип айтаман, — деди.

Мама үйден шығып Едигениң бәрғасына қарай жүрис етип қайта берди. Аяғын шаккан тез басып бәрғаға жеткен қусайды. Бийноқыясын Нураддин екенін анықлап айтты бүйерде.

Алтмыш қәтире көзде жасы, шақырып алды Кенжембайды.

— Атаны баладан, баланы атадан айырған, сен емеспісең? Бүгін акшам кет, Едилдің бойында Нураддинге жет, — деди. — Ноғай болып көширип, ертен бәрғамда көринсин. Камырдан қыл тартқандай етип, сөздің жуғын келтирип, Нураддинди қосасан.

— Әжеп болур, — деп Кенжембайдай қуқылың жолға кирген қусай ма. Кенжембай Нураддиннің алдына барғаннан соң бирнешше жерден тымсал келтирип, Нураддинге қарап сөйледі:

— Аққан суұымның сағасы,
Удлы төрениң баласы,
Өзи еткен өкинбес,
Тәедир келсе Алладан,
Себеби өзлеримизден хәм болған,
Бедеуди минсен дүзлерге,
Қулақ салсаң сөзлерге,
Анықлап кара жүзиме,
Тилеп келдим гүнахын,
Ата ыразы болмаса,
Қуда ыразы емес пе,
Ыразылықка келгенмен,
Гә жақсы көр, гә жаман көр,
Едлеспеге келгенмен,
Мына жатқан ақлықты,

Едиге төре көрсин деп,
Бауырына бассын деп,
Келип турман шырағым,
Айтарлықтай сөз емес,
Өкпе-гейне ис емес,
«Ашыу-араз» деген бар,
Ақыл енсе сонынан,
Едлесиүге келгенмен,
Хәзир келер изимнен,
Төрт жүздеі қоша нар менен,
Хәммесине буйрык бер,
Үйлерди жығып.
Тайын тұрсын усыйерде,
Хан хәмири бул деди,
Ертең парыз уақтында,

Әдалатлы бәрганың,
 Усы елат турысы менен,
 Көринеди сөйерде,
 Өкпеден гийне болмайды,
 Ак сүт берген анаң бар,
 Бир көрмеге интизар,
 Атаң еди Едиге,
 Тах үстинде ыңыранып,
 Ийшаннан нәрсе қалған жоқ,
 Бәрин жыйнап отырыпты,
 Ортаға китап тастады,
 Сол китаптың ишинде,
 Он еки мүшесиниң,
 Бири кемис болса,
 Оған патшылық нәсмаканлық болар екен.
 Бүгин үйди жығамыз,
 Нар түйеге артамыз,
 Жаралы куўдай сынсысып,
 Ата-ананды кәбамыз.
 Оған Нураддин ырзалық берди,
 Изинен келген түйелерге,
 Едилдиң кубла бойына,
 Нураддинди көширип,
 Түни менен жеткерди,
 Әдейилеп бәрганың алдына,
 Қырық отаўды тиктирди,
 Үш жүздей ийшан бар еди,
 Қолындағы китапқа карап,
 Нураддинди шақырып алды,
 Китап хәмир етеди,
 Атаға бала жуўырмақ,

Кәне, Нураддин!
 Кир атанның қойнына!
 Хәрким тәғдирге тәуекел,
 Едигениң мойнынан барып асылды,
 Жаралы куўдай сынсысты,
 Қозылы қойдай шуўласты,
 Нар түйедей бозласты,
 Сарыхожа кәмбил пир,
 Карақаштың хәм Қарашаштың,
 Атасы буйрық береди хожамыз,
 Китап жалған сөйлемес,
 Мына отырған Едигеге,
 Патшалығы келиспес,
 Бир мүшеси кемис ғой,
 Ак кийизге отыртып,
 Нураддиндей баласын,
 Алтын тахтқа миниўге,
 Ишарат етти Едиге.
 Көшеге жар қышқыртты,
 Дәуир кимниң дәуири,
 Нураддин ханның дәуири,
 Ерлик кимниң ери еди,
 Нураддин ханның ери еди,
 Едигени түсирип,
 Нураддинди тахтқа миндирип,
 Басына тажы кийгизип,
 Әне, ноғайға патша болды,
 Азлы-көпли бул сөзим,
 Еситетуғын қулаққа,
 Едиге, әне, сап болды.

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

13-ТОМ

ҚОБЛАН

Кәрам жыраұ Нағымов
варианты

Жазып тапсырған: *К. Нағымов*
(1959-жыл)

I бөлім

Бурынғы өткен заманда,
 Сол заманның қәдимінде,
 Мусырман ұәлаятында,
 Самарқан сайқалында,
 Жупардың қорығында,
 Жылан еткен дағында,
 Шақан улы Ақшахан,
 Ақшаханның журтында,
 Қаласының сыртында,
 Адырақ көл, Лағалақ көл,
 Лағалақ көлдің бойында,
 Ақшаханның халқында,
 Қаракыпшак руында,
 Сәдирбай улы Қыдырбай,
 Байлығы менен кеули жай,
 Көздегі жатқан малларын,
 Ғәзийнеде дүньясын,
 Салыстырып қараса,
 Ақшахан менен болар тай,
 Ақшаханның халқында,
 Қаракыпшак руында,
 Атағы шыққан өзи бай,
 Байлығының белгиси,
 Он түлік айдау қарамал,
 Қойы менен ешкиси,
 Ғашыры менен ешеги,
 Жылқысы менен түйеси,
 Усыншама малды көпсинип,
 Билмеген енди адамға,
 Қыдырбай дейди ийеси.
 Байлықтан кеули ток болды,
 Жасы алпысқа толды,
 Ата деп атын айтқандай,
 Бир перзентке зар болды,
 Мал-дүньясы ийесиз.
 – Өзим өлсем кейнимде,
 Жылап ас-суу бергендей,
 Ясейин қуран оқытып,
 Хәкқыма дууа еткендей,
 Бир нышан бизде болмады,
 Дүньясы қурсын, нетейин,
 Бас-көзине қармай,
 Садақа бөрин етейин, – деп,
 Ғәрип пенен кәсерге,
 Жетим менен жесирге,
 Ақсақ пенен майыпқа,
 Көзди менен көзсизге,
 Қолынан ис келмеген,
 Жасы үлкен қарияға,
 Садақасын тарқатып,
 Кеулин хәкқа береді,
 Әулийелерге түнейди,

Көз жасын қудай көреді,
 Алтыншаштай бәйбише,
 Ашыулы жолбарыстын,
 Қутырып жүрген қасқырдың,
 Жүрегине жерик боп,
 Әйели болған Алтыншаш,
 Хәш бир жұмыс етпестен,
 Тула бойы зил тартып,
 Жер бауырлап жатады.
 Қыдырбайдай бай ғарры,
 Жатқан кемпирге қарап,
 Қатты кәхәри келип,
 Толғанып бир сөз айтады:

– Дүнья мийнет екен, қуртты димарым,
 Қуе салсам да тарқамайды қумарым,
 Неге қапа болып бирдей жатасаң,
 Кеулиндегин айтсаң бойма, дилбарым.

Көп жылқыдан жүйрик сайлап минбесем,
 Жәзийраны гезип, кемпир, көрмесем,
 Бул дүньяда тарқамайды қумарым,
 Етегиме алып бала сүймесем.

Перзент екен адамзаттың мийұасы,
 Перзентсиз қартайса қанғырар басы,
 Бул дүньяда көп ууайым басып жүр,
 Алтмыштан өттиге ғаррының жасы.

Берген садақамды көзге илмеді,
 Хәк яратқан мени бендем демеді,
 Не гунайым барды мениң аллаға,
 Ата деп мениң атымды айтқандай,
 Бир перзентин аллатаала бермеді.

Қылыш янды кесер еди қыяғым,
 Қартайғанда сынар болды туяғым,
 Қартайдым ба, жүрсем жолым өнбейди,
 Жерге тийсе қалтырайды аяғым.

Зимистан боп көринип тұр бул жайым,
 Ғаррылықтан түсип жүрғой ууайым,
 Наз етип жатасаң қартайған гезде,
 Жатқаныңның мәнисин айт, жубайым.

Сонда кемпир:
 – Қара шашым бештен таллап өрейн,
 Қартайсам да қәдириңди билейин,
 Нашар бенде болғандары қурысын,
 Жатқаныңнан, ғарры, хабар берейин.

Бул майланда болды мениң ақлым лал,
 Кеулинде бармеді, ғарры, қыйлы қал.

Я түсим бе, я өңим бе, айтайын,
Айткан сөздің мәнісине қулақ сал.

Мойнына салайын аппақ билегим,
Қабыл болды ма деп жүрмен тилегим,
Жеген тамақ аұзыма маза бермейди,
Еситкен соң жарылмасын жүрегін.

Жеген тамақтардың бәрі жақпайды,
Зил тартады барлық жерім, қақсайды,
Қартайғанда құрсын құрсақ көтерген,
Табылмас тамақты кеулим жақлайды.

Нашары қурысын, жайын биледи,
Хәр бир жерлерімнен нышан келеди,
Айға шапшып тұрған жолбарыс бар болса,
Соның өкпе-жүрегін жегім келеди.

Жәзийрада шонқайып қарсы отырған,
Арғы төркін жағы өзи қутырған,
Лақабын айтады көкжал қасқыр деп,
Соның гөшинен де жегім келеди.

Жериклигим ырас болғай илайым,
Харам гөштен несип салды қудайым,
Арғы жағы жети күн сүрик беремен,
Тауып келши, басшы болған жубайым.

Бұл гәплерди еситип,
Қыдырбайдай ғаррының,
Еки көзи алаңлап,
Минди бедеу белине,
Шықпақшы Қызыр шөлине,
Сары жайын қолға алып,
Елинде мергенмен деген,
Адам болса жыйнайды,
Керегин тауып береді,
Не қыскалаң көрдің деп,
Ағайын-тамыр, тууғанлар,
Жыйналып бәрі келеди,
Изине ерген досларын,
Өзи баслап жүреді,
Қуанышы сыймай қойнына,
Мергенлер менен қосылып,
Төрт күн жоллар жүреді,
Адам бармас бир жағы,
Тоғайлыққа келеди.
Келип бунда караса,
Жолбарыстың жүрген излери,
Тайлақтың изиндей болып,
Осылып жатырған излерди,
Мергенлер анық көреді.
Аныклап көріп излерин,
Ағаштан қос дүзетип,
Келискей-дә талап деп,
Сол күни жатты мергенлер.
Таң сәхәр болған гезинде,
Ақырып айға шапшыған,

Жерик болып адамға,
Бир жолбарыстың сеслери,
Жақынырақ жерлерден,
Мергенлерге келеди.
Қыдырбай буны еситип,
Тикке жайдан турады,
Сары жайды қолға алып,
Мергенлерден бурынырақ,
Жақынлап барып сеслерге,
Таза пәри оқлардан,
Гириске оқты илдірди,
Келискей бизиң талап деп,
Мергенлерден айырылып,
Ақырып тұрған жолбарысқа,
Оқ жеткендей жақынлап,
Алла деп жайды онлады,
Әулийелер қоллады,
Жолбарысқа оқты атады,
Жақыннан атқан пәрли оқ,
Ийттей сыңсып барады,
Тар қолтықтан оқ өтип,
Қандай келген бәле деп,
Тұрған жерде қулады,
Жолбарыстың жетип әжели.
Жолбарыс анық өлген соң,
Өкпе менен жүрегін,
Алып териге орап,
Бири биринен хал сорап,
Қыдырбайдай ғаррының,
Қуанышы сыймай қойнына,
Хәммеси атланды жайдан.
Киятырса жол менен,
Келискен исти қоя бер,
Өзин-өзи тислеген,
Өзинен-өзи секирип,
Киятыр екен бир көкжал,
Киятырған қасқырды,
Мергенлер атып алады,
Атып алып қасқырды,
Бирден атқа өңгерип,
Талаптары он болып,
Қайта берди Қыдырбай.
Алып келип үйине,
Алтыншаштай бийкеге,
Шала-пала қуырып,
Асып және береді,
Хәр қайсысынан бир татып,
Азырақ жеп көреді,
Хәр жерден тер береді,
Елге берген садақа,
Қабыл болып сол жерде,
Ис оңына басланып,
Тилеги қабыл болады,
Үш ай өтип арадан,
Алтыншаштай бийкениң,
Бойына питип хәмиле,
Арадан өтип алты ай,

Жүклилиги билинип,
 Қарын шашыу той берип,
 Қыдырбайдай бай ғарры,
 Қууанышы сыймай қойнына,
 Қайтадан дінкеге снип,
 Жигирма бес жасқа келип,
 Жас адамдай зінкендеп,
 Қууанып жүрди Қыдырбай.
 Он ай он күн толғанда,
 Саатлы уақты болғанда,
 Толғақтан хабар болады,
 Аттыннан бакан көмдирип,
 Тилладан жүен кердирип,
 Дизден төсек салдырып,
 Көргенди хайран калдырып,
 Қыдырбайдың елинде,
 Тууаман деген әйелге,
 Шақырған уақты келгендей,
 Толғақтың жөнин билгендей,
 Үш әйели бар еди,
 Атыны оның сорасан,
 Аты оның Гүлсара,
 Екиншиси Бийбисара,
 Үшиншиси Айсара.
 Толғақ та күшине минди,
 Сәккиз күн арадан өтті,
 Алла деп жылаған сести,
 Аспаны-пәлек көкке жетти.
 Қыдырбайдай ғаррының,
 Отырып тақаты болмай,
 Турып парахаты болмай,
 Толғақ онына басланбай,
 Тилек үстине болып тилек,
 Елинде молла, хожаны,
 Қоррандоз, порхан, палшыны,
 Жыйнап шарапат болар деп,
 Молла менен хожаға,
 Шалғайың менен қағың деп,
 Порханлар зикирди салың деп,
 Хәмир етип бөріне,
 Молла, хожа китап қарап,
 Порханлар зикирин салып,
 Хеш жерден болмай шарапат,
 Палшылар палдарын ашып,
 Қоррандозлар қорра таслап,
 Бір қоррандоз сөйледі:
 – Қыдырбайдай бай аға,
 Қулақ сал сөзге, сен аға,
 Мен қорраға қарасам,
 Хәр жерден хабар береди,
 Мынау молла, хожалар,
 Күни үшін сөйлейді,
 Хеш не келмес қолынан,
 Қорраны жайып қарасам,
 Ақшахандай патшамыз,
 Өзин мәс етиу үшін,
 Шикарға шығып жүр екен,

Мен қорраға қарасам,
 Алды кешке қалыпты,
 Сизди ядына алыпты,
 Сиздің үйде, агажан,
 Татажак ханның дузы бар,
 Яки бүгін, я ертең,
 Келемен деген шәрти бар.
 Айтып аузын жыймай-ақ,
 Ханнан еки жасауыл,
 Жетип келди ким бар деп,
 Қыдырбай деген сиз бе деп,
 Атын иркіп турады.
 Сол уақлары Қыдырбай,
 Бийжағдай келген атлыдан,
 Жол болсын сонда сорады.
 Еситип буны жасауыл:
 – Ал, бай аға, бай аға,
 Сизлерге айтар сөзім бар,
 Бул сөзіме кулақ сал.
 Ақшахандай патшамыз,
 Қуc салып шикарға шығып,
 Мәслик пенен кеш қалып,
 Сизди есапка алып,
 Қызыр көрген хан болар,
 Алла хәмири сүннет болар,
 Хан хәмири уажып болар,
 Уажып иске қарсы болса,
 Ханға қарсы болады,
 Ханға қарсы болғанның,
 Малы-мүлки патшалық,
 Өзи өлимдар болады.
 Билсеңіз, таксыр, иркілмей,
 Тезирек жууабын берин,
 Бір ақшам сизге дәрет суу,
 Патшаға бериуің ушын,
 Сизлерге парыз болады,
 Бай аға, қалай болады?
 Айтып аузын жыймай-ақ,
 Ақшахандай уллы хан,
 Жетип келди сол жерге,
 Изінде бар қырық жигит,
 Кими қуcбеги, метер,
 Кимлери қызған ат жетер,
 Ат сейис, қуc сейис,
 Ат көтерер әмелдар,
 Барлығы келди жыйылып,
 Қыдырбайдың үйіне,
 Келип аттан түседі.
 Қыдырбай атларды байлап,
 Ашып қонақ үйлерин,
 Шарапатыңыз тийгей деп,
 Хызмет етип алдында,
 Патшаны күтиу аңсат па,
 Патшалық тағам алдырып,
 Келип жатқан қонаққа,
 Хәр бирине бір малдан,
 Атына мал сойдырып,

Жаксылап күтип конағын,
Хан отырып болған соң,
Шыдамады Қыдырбай,
Алтыншаштай бийкеге,
Тоғыз күн анық толады,
Толғақ жаман өрледі,
Қысылып бийке терледі,
Қыдырбай келип патшаға,
Алтыншаштай бийкениң,
Тууалмай жатқан жеринен,
Айтып арыз етеді,
Қыдырбай сөйлей береді:

– Өзим бенде, мен жылайман зары-зар,
Хәр бир иске басым болды дуўшакер,
Қудай айдап қонақ болып келипсиз,
Мен сорлы гәриптиң айтар арзы бар.

Заманында батыр болған нар едим,
Тириликте өз күниме бай едим,
Несип айдап мийман болып келипсиз,
Тыңласаныз, бир перзентке зар едим.

Перзент ушын қыйналдығой жанымыз,
Ийесизден жатыр көлде малымыз,
Сәуер ярым жатыр толғақ үстінде,
Тыңласаныз, әдалатлы ханымыз.

Толғақ туғып, еки көзи алақлап,
Шыбын жаны кетер болды жалаңлап,
Тоғыз күн болады, жаным қалмай тур,
Турып едим жолларына караулап.

Мен жыласам көзим жасқа толады,
Алтыншашка қыйын аұхал болады,
Ғайыптан келген сиз Қызыр болғайсыз,
Барып көрсен, патшайым, қалай болады?

Камасып турыпты азыу тиелерим,
Қайтты ма деп ойлап жүрмен күшлерим,
Мийман болып шарапатыңыз тийгей,
Қартайғанда келискей-дә ислерим.

Тар көринди кен далалы жерлерим,
Ауып турғой атқа салған ерлерим,
Көр дегенге ашыуыңыз келмесин,
Албырап турыпнан, айтпай нетейин.
Тыңласаныз хан қасында белгерим.

Дәулет қусың таймағай-дә басыннан,
Әзели тилеклес едим жасыннан,
Алтыншашка шарапатыңыз тийгей,
Бас қосып-ем сол гәрипке жасыннан.

Сол уақлары Ақшахан,
Ырғып жайдан турады,
Қыдырбайдай ғаррының,
Қасына жақын барады,

Қайда жатыр әйелиң деп,
Қыдырбайдан сорады.
Елге патша болған соң,
Қырық адамның ақылы,
Хан болғанда болады,
Қыдырбайдай ғаррыға,
Ақшахан патша сөйлейди:
– Тыңда сөзди, Қыдырбай,
Алла исти оңласа,
Периштелер қолласа,
Әулийелер яр болып,
Ис оңына басласа,
Ат басындай ул туўса,
Етегиме салсаң,
Киндигин өзим кесип,
Азан айтып атын,
Мәрт Қоблан қойсам,
Қулағына дем урсам,
Хан баласы деп ат қойсам,
Бий баба, қалай болар? – деди.

Сонда сөйлеп Қыдырбай:
– Хан аға, өзін билесен,
Хан айтса надурис бола ма,
Малы-мүлктің бийлиги,
Патшайым, сизде болады,
Тири қалса Алтыншаш,
Бизге сол-ақ болады,
Инсап бергей өзине,
Толдығой жаслар көзиме.
Бұл сөзлерди айтқан соң,
Патшаға мақул болады,
Орнынан турды Ақшахан,
Таза дәрет алады,
Аланы салып ядына,
Дад, Алла деп Ақшахан,
Үйге кирип барады,
Шалғайы менен қағды,
Патша үйге кирмей-ақ,
Толғақ оңына баслап,
Шалғайы менен қағудан,
Шырлап жерге түседі.
Алтыншаштай бийкениң,
Қасында ес боп отырған,
Гүлсара, Айсарасы,
Ең ұлы Бийбисарасы,
Дәрхал баланы алып,
Мамыққа шаққан орады,
Хәр тәрәпке қаралы,
Бада жылап түскен соң,
Шақан улы Ақшахан,
Тәме стип баладан,
Бұл да кетпей туралы,
Патшалық дәуір басында,
Қоржанынан патшадан,
Бала алып хаяллар,
Ақшахандай патшаның,

Етегине салады.
 Бала батыр болсын деп,
 Алтын сапты ақ канжар,
 Жолдасы болғай балаға,
 Қанжары менен кесип деп,
 Патшаға инам етеди.
 Зордан турған Ақшахан,
 Кесип баланың киндигин,
 Етегине салады,
 Азан айтып Ақшахан,
 Атын Қоблан болсын деп,
 Шырлап жатқан баланың,
 Құлағына дем урды,
 Атын мәрт Қоблан қойды.
 Қараса ул бала екен,
 Баяғы хан айтқандай,
 Көргеннің кеуілі толғандай,
 Дослары шад болғандай,
 Душпанлары солғандай,
 Баланы көріп қууанысып,
 Толғақ тутқан ұағында,
 Пәрмана болған қатынлар,
 Қыдырбайға барады,
 Барып сүйінші сорады,
 Сүйіншілерін алған соң,
 Кеуіндегі болған соң,
 Той үстине той болып,
 Мал үлкени түйеде,
 Түйени услап алады,
 Екі жерден шалады,
 Хәмме гөшке тояды,
 Не бір гошшак жигитлер,
 Қыз-келиншек жыйналып,
 Жүріпті хәмме той тойлап,
 Кийгенлерине қарасан,
 Бөзден көйлек, шал шекпен,
 Тор такыя, шокай етик,
 Биреуін ертіп биреуі,
 Даңқы кетті көкке жетіп,
 Балалы болдым деп той етіп,
 Жетім-жесір,
 Ғәріп-кәсер,
 Ғарры қариялар,
 Жасы уялы мамалар,
 Жарлының бір тойғаны,
 Шала байығаны деп,
 Ұақтың хошпап пақырлар,
 Айтыс айтысып,
 Жууап айтысып,
 Қыз-келиншектер,
 Жигит-желендер,
 Өлең айтысып,
 Шай ишисе,
 Шайнек жиберисе,
 Кесе алыса,
 Жууап пенен кирип,
 Жууап пенен шығып,

Өз жарасығы өзі менен,
 Бәзім менен сөйлеп,
 Хәңгамасы менен,
 Қосықлар айтып,
 Қырық күн той-тамаша болып,
 Қыз-келиншек кетті шолып,
 Келип бәхәрдің айы,
 Мәлим ғой хәмменің жайы,
 Егіс егер ұақыт өтіп,
 Хәмменің ақылы кетіп,
 Қырық күн арадан өтіп,
 Жаплары қазылмай,
 Еккенлери көк қалып,
 Аш-жаланапш кәмбағал,
 Ғәріптің күні хор болды,
 Бай баллары зор болды,
 Жарлы адамның тойғаны,
 Шала байығаны деп,
 Хәммеси тойдан шығалмай,
 Дурыслап егін егалмай,
 Еккенлери көк қалып,
 Ақшаханның елине,
 Ашлық дуушар болады,
 Аш кәмбағал дийханды,
 Бай адамның жумсауы,
 Жүдә онай болады,
 Жигирма ағары, ағары,
 Қырық ағары, ағары,
 Өлшеу тас пайда болады,
 Ағарысы бір күннен,
 Мен-мен деген жигитлер,
 Қырық ағары дән ушын,
 Қырық күн жұмыс қылады,
 Қолынан ис келмеген,
 Әжели жетіп өлмеген,
 Жаз айының келгенін,
 Және өтіп кеткенін,
 Есап етіп билмеген,
 Ис жақпас, қос жақпас,
 Иске бармас,
 Айтқанды қылмас,
 Өзі хәргіз онбас,
 Далаңда қалса тонбас,
 Тирсек-мирсек,
 Өжет, гежир,
 Ғыржық-мыржық,
 Ыржық-тыржық,
 Гөдек-сөдек,
 Жалқау-малқау,
 Ауан-пауан,
 Мылқым-сылқым,
 Ирсек-тірсек,
 Ан-жаланапш сорлылар,
 Ашлықтың әламатынан,
 Хәр қайсысы бір байдың,
 Ылағын бағып күнелтіп,
 Тауығын бағып күнелтіп,

Ексе егини песпестей,
Қайғысыз жарма ишпестей,
Қолынан өнер келмеген,
Хәр жерде өлип ашлықтан,
Тоз-тоз болды елаты.

Ендиги сөзди сорасан,
Қобланның жасын санасан,
Бир жасынан өткен соң,
Уллы тойын береді,
Беш жасына келген соң,
Пайғамбар сүннет еттирип,
Және тойды береді,
Бесинен өтип Қобланың,
Он еки жасына келип,
Балам билим алсын деп,
Берип Қобланды мектепке,
Оқытпақшы болады.
Алты жыл оқып мектепте,
Көп билимге қызбайды,
Туұысына шыдамай,
Он сегіз жасына келеді,
Тийгенине тийеди,
Үндемесе өлтирип,
Жалмаұыз болып жасынан,
Бенде жүралмай қасынан,
Еки көзі қызарып,
Сарала сандал атына,
Тезирек ерди салады,
Қолға туйғын алады,
Адырақ көл, Лағалақ көл,
Көк орайлы көк шүңгил,
Аралап құс салады,
Үйрек аұлап көлаттан,
Қоян аұлап шөлаттан,
Қоблан батыр жүреді.

Ендиги қалған жақларын,
Ақшаханнан сорайсан,
Ақшахандай залым хан,
Елге патша болған соң,
Ләббай деп хәмме турған соң,
Елинде сулыұ кыз болса,
Көрсем деп интизар болып,
Елинде сулыұман деген,
Нашар болса жыйнады,
Хәр қыядды ойлады,
Қырық әйел алып залым хан,
Әйелге кеұли толмады,
Кеұлиндегидей болмады,
Және алсам қыркын деп,
Кенесхорға ойласып,
Және әйел алыұы,
Мақул түсип өзине,
Қанлар толып көзине,
Ашықлық урып жүзине,
Қулақты түрип тыңлайды,

Гәп мәнисин анлайды,
Ашықлық дәрти жаманды,
Және бирин алмаса,
Кеұлиндеги болмайды,
Елине жар салдырды,
Бети тегис нашарды,
Зулымлық етип Ақшахан,
Тахт алдына алдырды,
Хеш бендени жаратпай,
Басқа жерде бар ма деп,
Қоррандозды жыйнады,
Қорра таслап қоррандоз,
Хәр тәрәпке карайды,
Ханнан қорқып жылайды,
Қоррасы онына баслап,
Ақшахандай патшаға,
Қоррашы турып сөйлейди:
– Журт ийеси патшамыз,
Мен қорраға карасам,
Алыс жерлерди болжасам,
Мусырман ноғай халқында,
Сейдимханның перзенти,
Қуртқа деген аты бар,
Пәрийге шатас жери бар,
Еки көзли адамнан,
Еки аяклы бендеден,
Оннан сулыұ өтпейди,
Аспан асты, жер жүзи,
Адамға жағымлы көзи,
Адамға синисли сөзи,
Айдай ашық ак жүзи,
Лап емес, қорраға түсти,
Қуралай пәрийдин өзи,
Аппақ бадам кабаклы,
Бүлкілдеген ақ тамаклы,
Өзине пухта ислери,
Хинжидей ашық тислери,
Аяқдарын бир-бир басқан,
Көрген ақылдан сасқан,
Ай десен аұзы, күн десен жүзи,
Дүньяға еки сулыұ келсе биреұи,
Әгер биреұ болса тап өзи.
Соған, таксыр, барасан,
Барып хабар аласан,
Жетип мақсет-муратқа,
Әгер алсаң айттырып,
Бир әйелли боласан.
Алыстан сизге келалмай,
Хат жазып хабар бералмай,
Қыздын сизде кеұли бар,
Жолларына гириптар,
Бахтың болып сен алсаң,
Қырық әйелге барабар,
Атасы Сейдимхан екен,
Өзи батыр нар екен,
Жалғыз қызы Қуртқаға,
Ашық болып жатырған,

Мен коррага карасам,
 Еки сексен патша ма,
 Еки сексен батыр ма,
 Талап етип жатырған,
 Сексен мерген бар екен.
 Курткадайын сулуўга,
 Калыңмал белги болсын деп,
 Арша ағаш деген ағашты,
 Кимлер атып түсирсе,
 Куртканы алады деген,
 Патшалык шөрти бар екен,
 Сол патшаның елинде,
 Аткандай мерген жоқ екен.
 Оқжай алып колыңа,
 Келиссе алла талабың,
 Оғың тийсе келисип,
 Куртканы алып кайтарсан,
 Сөйлөп болдым, хан ага.
 Сол ўаклары Акшахан,
 Өмелдарын шақырды,
 Жаллатларын шақырды,
 Кеңесхорын шақырды,
 Хан алдына жыйналып,
 Кеңес курды ойланып,
 Уялмай сөйлөп Акшахан,
 Сейдимханның елинен,
 Хат келди деп алдайды,
 Кетпекши болып елинен,
 Акшахан сөйлөй береди:
 – Үәлий болған исти болжап биледи,
 Тенине қосылса хәр ким күледи,
 Келиң мында, ойласайық, беглерим,
 Сейдимханнан жақсы хабар келеди.

Хатты жазып Қараманы кол койған,
 Келеди деп хәр бирине мал сойған,
 Қараман патшадан хабар келип тур,
 Бизлер ушын сексен хызметкер койған.

Хәмме жаў-жаракты белге байлайық,
 Көрмеген жерлерди көрип жайлайық,
 Атланың қусбеги, метер, жаллатлар,
 Шақырған жерлерден бизлер қалмайық.

Танысайық, барып жолды билейік,
 Бирлик пенен аяқ басып жүрейік,
 Караманның қарындасы бар дейди,
 Қалай екен, соны барып көрейік.

Биз ойласақ ақыл қосып бизлерге,
 Ашықлықтан сепкил түсип жүзлерге,
 Несип қосып, Куртка қызды мен алсам,
 Керек затың мен беремен сизлерге.

Жат еллерге барып сырды алдырмай,
 Ат шабайық ара шөлде талдырмай,
 Бул дуньяда дәўран сүрип өтейік,
 Тарқатайық көкиректе шер қалдырмай.

Мынау сөзди еситип,
 Қусбеги, метер, қалпелер,
 Үәзири ағзам, өмелдар,
 Қуўанышы сыймай койнына,
 Шақак урып, мәс болып,
 Хәммеси бирден атланып,
 Жаў-жаракка бөленип,
 Кийим кийип доланып,
 Билеклерин сыбанып,
 Акшахандай патшамыз,
 Жығалы тажы басында,
 Өмелдарлар қасында,
 Ойласық пенен атланып,
 Акшахан салған қаладан,
 Мын атлы нөкер изинде,
 Ашықлық дәрти жүзинде,
 Қаладан шықты долақтап.
 Акшахан минген акша ат,
 Тап маңлайға илдірген,
 Исми мағзам дуўахат,
 Барлық жанды баслайды,
 Акшахан кеўлин хошлайды,
 Қолындағы қамшының,
 Балдағынан устайды,
 Атларға сес береди,
 Санмың жатқан ләшкерди,
 Акшахан баслап жүреди,
 Түлки жүрмес түленнен,
 Түнде кетип барады,
 Карсақ жүрмей қалыңды,
 Қайырмай кетип барады,
 Күни-түнин бир етип,
 Фәрип жанға зор етип,
 Жолларда жүрис жүреди,
 Ашықлық ушын Акшахан,
 Көп азаптар көреді,
 Қырғыздың алатаўынан,
 Аман өтип келеди.
 Акша минген акша ат,
 Жана қызып туяғы,
 Ашшы терин төгеди,
 Алты ай анық жол жүрип,
 Сейдимханның әўлады,
 Қарамандай батырдың,
 Сорамына сорамай,
 Көкиреги өскен Акшахан,
 Иркилмей басып киреди,
 Санмың ләшкер кейнинде,
 Жығалы патша алдында,
 Ел көрмеген Акшахан.
 Биреў күтип алар деп,
 Хабарласпай, сораспай,
 Хеш адам менен таласпай,
 Сорамына келеди,
 Сейдимханның әўлады,
 Қарамандай батырдың,
 Елатынан хеш бенде,

Алдына қарсы турмады,
 Келдин бе деген болмады.
 Акшахандай патшаның,
 Және жоллар жүреді,
 Қараман салған қалаға,
 Жакынласып келеді,
 Алтыс екі хәмелдар,
 Жетпіс екі мөхирдар,
 Булар менен кенесіп,
 Бизлер бунда келдик деп,
 Караманның елине,
 Акшахан хабар береді.
 Ханнан келген кәлпелер,
 Табалмай ханның сарайын,
 Кәлпелер хайран болады,
 Босаға бәлент боз үйге,
 Хабарласып, сорасып,
 Жөн-жосағын билиуге,
 Кәлпелер жақын келеді.
 Караманның алғаны,
 Қағып төсек салғаны,
 Нурпәрий менен Айпәрий,
 Екі бірдей жананы,
 Үйден шығып қараса,
 Аяқлары қалтырап,
 Маңдайлары жалтырап,
 Киятырған кәлпелерди,
 Пәрийлер сонда көреді,
 Көріп сөйлей береді,
 Акшаханнан келгенлерден,
 Жол болсын сорап турыпты:
 – Хауа жауып, айдын көлдер хәл болсын,
 Жылдан-жылға аз дәулетін мөл болсын,
 Талап етип атланыпсыз, ағалар,
 Айта бер, ағалар, сизге жол болсын.

Сөйлесем билесіз сөздің сазыны,
 Жигитлер биледи қыздың назыны,
 Мийман болып қаяқтардан келесіз,
 Билмедик қонақтың көби-азыны?

Сөйлесең билесең сөздің жүйесін,
 Табалмайсыз бул қаланың ийесін,
 Не жағдайда елден шықтың, төрелер,
 Айтсаң бойма сапарыңның мәнісін?

Ақылсыз ладаннан исиң пиппейди,
 Қолдан келсе душпанларың нетпейди,
 Билип турман ишиндегі сырынды,
 Атқан оғың нийетіңе жетпейди.

Кийсек липа жетпес игри дизлерге,
 Санмың ләшкер көринбейди көзлерге,
 Бизлер, билсең, Караманның елтиси,
 Жасырмай айта бер арзың бизлерге.

Сол уақытта кәлпелер:

– Бул майданда гүлдей болған төрзим бар,
 Бир алладан бес уак намаз қарзым бар.

Бизлер жүрген дин мусырман әулады,
 Тұтпур, жеңге, айтатуғын арзым бар.

Жоллар жүрип қыйналды ғой жанымыз,
 Акшаханды жұрт ийеси ханымыз,
 Бир яр ушын хан Акшахан киятыр,
 Усы күнде қыйын болды халымыз.

Келген жағдайларды айтып бересіз,
 Қатарыңыз бенен ойнап күлесіз,
 Бир нашардың еситипти хабарын,
 Патшамызға, жеңге, қалай көресіз?

Сол уақта жеңгеси:

– Бул майданда болды мениң ақлым лал,
 Кеулинизге алып жүрмең қыйлы хал,
 Жерде жүрип айдан тәме етессең,
 Мақул тыңла, бул сөзіме құлақ сал.

Бул еллерге түрлі мерген келеді,
 Бир ағаш бар, соны атып көреді,
 Шоршытып, билдирмей атып түсирсе,
 Сол мергенге сол нашарды береді.

Мерген болсаң соны атып көресең,
 Оғың тийсе бахытыңнан көресең,
 Әгер тиймей кетсе атқан оқларың,
 Кешикпейсең, өлим жайды көресең.

Мына гәпти еситип,
 Хан жиберген кәлпелер,
 Ғырлап қайтып изине,
 Хан алдына келеді,
 Көрген-билген жағдайын,
 Кәлпелер сөйлей береді:
 – Хә, хан аға, хан аға,
 Бизлер буннан кеткенбиз,
 Хан үйине жеткенбиз,
 Хабар етип келгенди,
 Азғана гәп-сөз еткенбиз.
 Келгениңди, хан аға,
 Караман батыр жек көрди,
 Жек көргениң буннан бил,
 Екі әйели бар екен,
 Атын сорасаң, хан аға,
 Айпәрий, Нурпәрий екен,
 Өзи сөзге шебер екен,
 Бизлерге, аға, шәрт койды,
 Койған шәртин еситсең,
 Бир арша ағаш бар екен,
 Қыз айттырып келгенлер,
 Соны гөзеп атар екен,
 Егер атып түсирсе,
 Қуртқалай сулыу арыудың,
 Қалың малы сол екен,
 Оғың тийсе аласаң,
 Мерген болсаң аласаң,

Өгер атсаң тиймесе,
 Өлим жайда турасаң,
 Өгер оғы тиймесе,
 Бул шәртлерди билмесе,
 Ермек еткен жан болса,
 Қайтарып өзін аткандай,
 Сексен мергени бар екен.
 Бул талапты қояйық,
 Келиспеген исинди,
 Быламық сындырар тисинди,
 Деген сөзлер және бар,
 Атқан оқлар тиймесе,
 Сексен мерген дуушар келсе,
 Әжелден бұрын өлгеннен,
 Қайтайық, аға, елдерге,
 Қуртка кайда бизлерге,
 Әулийеге катнап жүрип,
 Ийманымнан айырылдым,
 Деген сөзлер және бар,
 Қыз аламыз деп катнап,
 Сүйеклер шөлде қалмасын,
 Қайтайық, аға, елдерге.
 Дос жылатып сөйлетер,
 Душпан күлдирип сөйлетер,
 Гә дос билгил, гә душпан бил,
 Айтып болдым сөзимди,
 Ендигисин өзиң бил.

Мына гәпти еситип,
 Ақшахандай патшаның,
 Жаман хәзи қашады,
 Көптин сұсты басады,
 Көп қорқытар, терең батырар,
 Көп галауыт сөз бенен,
 Қорқты дейди Ақшахан,
 Нөкерин ертип изине,
 Қапалық енип жүзине,
 Қайтты Ақшахан елине.
 Жүрес жолы өнбейди,
 Алты ай өтип арадан,
 Өз елине келеди.
 Кимлер дос боп сөйлеген,
 Кимлер душпан боп сөйлеген,
 Халықтың түртки сөзинен,
 Шыдам бермей Ақшахан,
 Бир жыл анық өткен соң,
 Азық-ауқат әнжамлап,
 Жау-жарақ жыйнап елинен,
 Отырып болмай парахат,
 Турып болмай тақат,
 Өз елинде мерген болған,
 Қырық жигит ертип изине,
 Сейдимханның елине,
 Және жүрис етеди,
 Елин жаман бүлдирди.
 Изине ерген қырық жигит,
 Бир ойласық етеди,

Сөйлеп сөзди билгендей,
 Қатарының алдында,
 Басшы болып жүргендей,
 Еси пүтип жигитлер,
 Бир-бири менен сөйлесип:
 – Хау, жигитлер, жигитлер,
 Мынау залым патшаның,
 Бул не берген хорлығы,
 Жаныма өтип баратыр,
 Бизлерге берген азабы,
 Қара қыпшақ халқынан,
 Қыдырбай шалдың баласы,
 Ер жетип жигит болыпты,
 Ханның киндик баласы,
 Атын мәрт Қоблан дейди,
 Соны да алып жүрейік,
 Сол балаға билдирип,
 Хаслы батыр ер болса,
 Еситсе мынау хабарды,
 Алдына қарсы шықпай ма?
 Сапарын сорап алмай ма?
 Зорлық пенен баратқан,
 Бизлердей гәрип-кәсерге,
 Ай жарық күн туумай ма?
 Ханды алдайық, жигитлер.
 Ойласық пенен барлығы,
 Хан алдына келеди,
 – Таксыр ханым, дат, – деди.
 Қасына ерген қырық жигит,
 Арзы еткен соң «Айт» деди.
 Қырық жигит арзын айтады:
 – Хә, хан аға, хан аға,
 Арзымды есит, жан аға,
 Гайры журтка барғанша,
 Қус салып мәслик көреміз,
 Адырақ көл, Лағалақ көл,
 Тап үстинен жүреміз,
 Қус салып қызық көреміз,
 Қалай болар, аға, – деп,
 Ойласық берди патшаға.
 Хан да мақул көреді,
 Изине жигитлер ереді,
 Кәруан жолды толтырып,
 Уллы гүзар жол менен,
 Шаңы шаңға уласты,
 Көрген жанлар карасты,
 Үш күн тамам жол жүрип,
 Қара қыпшақ елине,
 Адырақ көл, Лағалақ көл,
 Лағалақ көлди жағалап,
 Киятырса Ақшахан,
 Сол күни минип атына,
 Қус салып жүреді мәрт Қоблан,
 Сары тулпар астында,
 Қоңыраулы тазы изинде,
 Сункар салып сол күни,
 Шығып еди мәсликке.

Киятырған шаңғытты,
 Қоблан бала көреді,
 Қасындағы қәлпелерден,
 – Бул не аўхал, – деп еди,
 Қәлпелер сөйлеп турғаны:
 – Ха, перзентим, перзентим,
 Еситпе бундай сөзлерди,
 Айныған ханның жүриси,
 Қартайғанша енеғар,
 Фарлық жолын куўады,
 Май айныса дуз салар,
 Хан айныса не кылар,
 Ели-журтты бүлдирип,
 Изине кырық жигит ертип,
 Баратырған сапары,
 Мусырман ноғай елинде,
 Сейдимхан патша журтында,
 Сейдимханның перзенти,
 Куртка деген ер жетип,
 Соны патша еситкен,
 Соған залым баратыр.
 Еки жыл болды, барады,
 Елге салық салады,
 Аш-кәмбағал халықты,
 Жылатып алған пул менен,
 Фәрежет етип, үйи жанғыр,
 Ашықлық өтип өзине,
 Қанлар толып көзине,
 Баратырған сапары,
 Усы шығар, иним, – деди.
 Сол ўақлары Қоблан да,
 Он тоғыз жасынан өтип,
 Жигирма жасына жетип,
 Туўыслы ер жигит болып,
 Хеш жерде туралмай жүрсе,
 Бул гәпти еситип бала,
 Буның да геллесі гуўлап,
 Денеси жуўлап кетипти,
 Қолындағы туйғынды,
 Қәлпелерге таслайды,
 Кеўиллерин хошлайды,
 Сары атты бурып жолға салады,
 Баратырған Ақшаханға,
 Сәлем берип алдында,
 Қол қаўсырып алдында,
 Сапарын сорап патшадан,
 Киндик бала болған соң,
 Толғанып сөйлеп турғаны:
 – Хаўа жаўса айдын көлдер көл болсын,
 Жылдан-жылға аз дәўлетиң мол болсын,
 Изине ертипсең батыр беглерди,
 Баражақ сапарын, ата, оң болсын.

Алтын кәмар жарасады белимде,
 Сөйлегенде отлар шығар тилимде,
 Қартайған гезинде сапар етипсиз,
 Таслап қайда баратырсаң елинди?

Моллалар биледи жазған хатымды,
 Батыр пәмлер көрген хаслы-затымды,
 Хан баласы дейди, ата, бизлерди,
 Өзиниз қойыпсыз Қоблан атымды.

Батыр болып бедеў жалын тарайман,
 Күшим толды, хәр бир күнге жарайман,
 Кәхәр етип қай жерлерге атландың,
 Барар, ата, сапарынды сораيمان.

Он төртимде сүре алмадым салтанат,
 Аллатаала етпегей дә биймурат,
 Мен таныдым сизди, Ақшахан ата,
 Бер қолынды, мен етейин зиярат.

Силтеген жерине өзим барайын,
 Перзентинмен, не айтсаң да қылайын,
 Атым Қоблан, хан баласы боламыз,
 Аттан түсип мен қолыннан алайын.

Мына гәпти еситип,
 Жур ийеси Ақшахан,
 Атының басын тартады,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Аттан жерге түседі,
 Еки қолын қаўсырып,
 Сәлем берип алдында,
 Перзентинмен деген соң,
 Унырап түсти Ақшахан,
 Баратырған сапарын,
 Баян етип Қобланға,
 Толғанып бир сөз айтады:

– Белиме байлаған тилла дәлбентим,
 Қартайғанда таймағай-дә дәўлетим,
 Аттан түсип қол қаўсырып келдиң сен,
 Өмир жасың узақ болғай перзентим.

Душпанларға алартаман көзлерди,
 Ақшахан деп ат береді бизлерди,
 Танысам кәйтейин енди, перзентим,
 Хан баласы мәрт Қоблан дер сизлерди.

Мен силтесем дуўры қайтпай барарсаң,
 Қатарыңның алды, балам, боларсаң,
 Сапарым қурысын, аўыр соғады,
 Жаслайыңнан сен майырылып қаларсаң.

Ярдың ышқы түсти, балам, бизлерге,
 Бул ялғаншы тар көринди көзлерге,
 Кырық әйел алыппан санап қарасам,
 Түсиндирип мен айтайын сизлерге.

Қәхәримнен бағы гүллер солмады,
 Әжел жетип пайманамыз толмады,
 Кырық әйел алғаны, балам, қурысын,
 Хеш биреуи бир нәрсе де туўмады.

Коррандозлар корра таслап биледи,
Хәр ким сүйгән яры менен жүреди,
Сейдимханның Куртка сулуу кызы бар,
Сол арыудан бир сәлем хат келеди.

Хан Акшахан тахтан түсип келсин деп,
Кеүлимдеги қыялымды билсин деп,
Қыялым бар сол патшаның өзине,
Кеүли болса, келип бизди көрсин деп.

Ғәрип жанға жөнсиз жәбир қыламан,
Яр жолында ашық болып бараман,
Ағасы бар батыр, аты Қараман,
Ирикпе балам, сол шәхәрге бараман.

Мына гәпти еситип,
Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
Қуданы салып араға,
Мәрт Қоблан сөйлей береді:
– Перзентим десен бизлерди,
Танып келдим сизлерди,
Отың болса жағаман,
Сууың болса тасыйман,
Хызметин болса бараман,
Не айтсаң да қыламан,
Қартайған гезде, атажан,
Сен сапарды нетесең,
Ақша атты бизге бересең,
Тамашамды көресең,
Қалыс хызмет етемен,
Жибермесең де кетемен, – деп,
Сөйлей берди мәрт Қоблан:

– Бала ушын қыйналмасын жаныңыз,
Жерге-көкке сыймай дүнья-малыңыз,
Хан баласы ат көтердим жасымнан,
Мен айтайын, әдалатлы ханымыз.

Қырық әйелің биздей мәрттин анасы,
Қыркы оның қырық адамның баласы,
Қырық әйел алсаңыз не әрман керек,
Қатынсыз жүре ме ханның баласы?

Қырық әйелдің сен бересең сауалын,
Не қыласаң көп адамның обалын,
Баланыз жүритти бир әйел алмай,
Тезирек бер перзентиннің жууабын.

Қырық әйел алған соң не әрман керек,
Биз де әйел ушын бир тилек тилеп,
Жау-жаракты, ата, бизге бересең,
Мен кетейин, жууабың бер тезирек.

Ат ойнатып Қараманға барайын,
Барып, ата, қыздан хабар алайын,
Анасын айтады Көклен мама деп,
Жалғыз қызы Курткажанды сораайын.

Ол нашарды көп дүньяға бермейди,
Барған менен сени көзге илмейди,
Арша ағашқа оқ атады барғанлар,
Атқан оғын, ата, сенин тиймейди.

Ол қызлардың жүрегінде әрман бар,
Атып жатқан сексен дана палуан бар,
Арша ағаш белгиси оның қалың мал,
Тиймей кетсе гөзеп атқан оқларын,
Ким де болса болады, ата, әлимдар.

Атысканың менен оғың өтпейди,
Айқасканның хеш бир күши жетпейди,
Қараман қатлығым атын сорасан,
Батырлықта оннан алам өтпейди.

Қойған шәртин гөзлеп атып түсирсен,
Шарийғаттың ұазыйпасын питирсен,
Сол уақта қурайды оның динкеси,
Айтылған шәртлерин оның питирсен.

Хызметинди, ата, етип келейин,
Ақша тулпарыңды өзим минейин,
Баласы ер жетсе, турар атасы,
Курткажанды өзим алып келейин.

Мына сөзди еситип,
Ақшахандай сум патша,
Не айтарын билмеди,
Хайран болып ойланып,
Етегиме салып-ем,
Киндик бала етип-ем,
Уллы тойды берип-ем,
Бул жүермек ер жетип,
Талтайып атқа минипти,
Ақыл ойға питкен екен,
Сөзи мазалы екен,
Тилери шийрин екен,
Маскара болып халыққа,
Сөз боларман халыққа,
Жутаған мал төсегин,
Жейди деген сөз болса,
Киндик улын жибермей,
Өлген хаилдың дәрдинен,
Қайерде жақсы қыз болса,
Өзи кумар болады,
Қыз болса жақсы қызады,
Деген сөз бизлерге қалар деп,
Аттан ырғып түседі,
Атадан жалғыз Қобланға,
Ақша атты береді,
Ақсауытын береді,
Жау-жаракты береді:
– Ильяс хожа пирлерин,
Жолында жолбасшы болғай,
Хак Яратқан яр болып,
Асылған жериннен,

Услаған шақаң сынғай,
 Атқан оғың тийип,
 Сексен палұанға пәнт болғай,
 Куртка сулыұ перийзат,
 Кара қыпшақ елатқа,
 Еңкейип келиншек болғай,
 Елге келиншек болса,
 Шырайын хәмме көрермиз,
 Азғырса та, перзентим,
 Бир дегишип көрермиз,
 Жолың болғай, Қобланлы.
 Атландырып салады,
 Ақшахан хайран болады,
 Келиспеген исти деп,
 Быламақ сындырар тисти деп,
 Қайта берди Ақшахан,
 Кете берди мәрт Қоблан.
 Ата менен енеге,
 Елдеги жасы улыға,
 Улыұма улығ моллаға,
 Жасы улы мамаға,
 Қатары менен курдаска,
 Ини менен қарындаска,
 Хабарласпай мәрт Қоблан,
 Жолға рәуан болады,
 Қаракалпақ елинин,
 Қара қыпшақ руынын,
 Ильяс хожа бабасы,
 Алдында басшы болады.
 Ақшахан минген ақша ат,
 Қолтықтан шығып жуп канат,
 Тақыр жерге келгенде,
 Тарсылдап дойнақ урады,
 Қумлық жерге келгенде,
 Қанатқа зорлық қылады,
 Бурынғы жүрген жол менен,
 Адаспай жоллар жүреді,
 Көп азапты көреді,
 Артқы аяқты тиреди,
 Алдыңғы аяқты кереди,
 Тар қолтықтан аққан тер,
 Бақайға тамып келеді,
 Ашшы тери шыққан соң,
 Ат есирип жөнәйди,
 Үстине мәрт минген соң,
 Тилеги аттың келген соң,
 Ильяс хожа бабасы,
 Қапталында жүрген соң,
 Айда балам, айда деп,
 Ақ пәтия берген соң,
 Жаксы жоллар өнеді,
 Кулақтан шыққан ашшы тер,
 Аттың кеулин өсирип,
 Кишигирим сайлардан,
 Өтеді бедеу секирип,
 Нешше бир дағды желеди,
 Нешше бир қумды желеди,

Қырық күн шауып бедеуі,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан
 Сейдимханның баласы,
 Қараманның елине,
 Ат ойнатып келеді,
 Уллыны уллы билмеди,
 Мен-мен деген ерлерин,
 Қақтырып атқа жөнеди,
 Сейдимханның алғаны,
 Көклен жатқан көк үйге,
 Мәрт Қоблан жақын келеді.
 Сол күни өткен ақшамы,
 Сейдимханның арыуы,
 Көклендейин маманыз,
 Азғана түс көреді,
 Көрген түси келеді.
 Нурпәрий менен Айпәрий,
 Қараманның елтиси,
 Шақырып алып екеуін,
 Түслерин баян әйлейди,
 Еки бирдей келинин,
 Шақырып алып қасына,
 Саўдалар салып басына,
 Толғанып сөйлей береди:

– Қартайғанда қатын болды халларым,
 Жоллар жүрсем қыйналады жанларым,
 Бүгін сәхәр уақта жатып түс көрдим,
 Айтайын сизлерге, келин балларым.

Келистирип жорыйгөриң түсимди,
 Аллатаала оңғарғай-дә исимди,
 Бир қаршыға келип қонды дараққа,
 Пәнжелери аударыпты есимди.

Қаршығамның аяқ бауы тағылған,
 Балам Қараманға өзи бағынған,
 Аўға салсаң көрип кеулин толады,
 Көрмегенлер көрсем дейип сағынған.

Бұл түсимди хеш бир адам билмесин,
 Душпанларым пикиримди сезбесин,
 Көриң шығып, әтирапқа көз салын,
 Ел шетине биреу келип жүрмесин.

Қызы бар жерлерге хәр ким келеді,
 Жеңелери ким екенин биледи,
 Хәр тәрәпке көзлер таслап қараңлар,
 Бир жас бала кеше елге келеді.

Келинлер келди жыйналып,
 Айтажақ сөзин ойланып,
 Көрген түсин жорый алмай,
 Алдында турған буралып:
 – Ал, енежан, енежан,
 Түсин жаксы түс екен,
 Келисип қалған ис екен,

Түс каганақ жарылса,
 Жаксылық болғай өзине,
 Жаманлық болсын душпанға,
 Жаксылық белгин, енежан,
 Түсинде көрген қаршыға,
 Оныңда болады мурат,
 Хәр ким қорқса түсинде,
 Ол оңында куғанар,
 Куғанарсаң енежен,
 Түсинде хәр ким мәс болса,
 Ол оңында пәс болар,
 Қаршыға пәнге урғанда,
 Ене, қорққан шығарсыз,
 Куғанасыз кешикпей, — деп,
 Көклендейин маманың,
 Түсин айтып турғанда,
 Куралай яңлы көзлери,
 Шекерден мазалы сөзлери,
 Адамға ысық жүзлери,
 Он тоғыз жасар жас бала,
 Көклен жатқан боз үйдің,
 Оң жағына келеди,
 Үйдеги отқан мамаға,
 Сырттан сәлем береді,
 — Ким бар мынау боз үйде,
 Хабарлас шығып бизге, — деп,
 Толғанып сөйлей береді:

— Жаслайымнан миндим тулпар қыдаш,
 Қәхәр етсем ағар көзден селли яш,
 Мен келемен Ақшаханның елинен,
 Ким бар үйде, бенде болсаң хабарлас.

Жез бауырлы камшым бар қолымда,
 Мен жүриппен ашықлықтың жолында,
 Келгенимиз айып болса кеширин,
 Бизге керек бир затың бар қолында.

Жигитликтің есири бар бизлерде,
 Ашықлықтан сарғайтамыз жүзлерди,
 Жол сарайық, бенде болсаң хабарлас,
 Қыйын-қыстау жұмысым бар сизлерде.

Нурпәрий менен Айпәрий,
 Көклендейин маманың,
 Еки бирдей келини,
 Мынау гәпти еситип,
 Сусты басып Қобланның,
 Далаға дуұры шығалмай,
 Не айтарын билмейди,
 Далаңда турған жигитти,
 Сығалап иштен көреді,
 Хабарласқан адамдай,
 Енеси болған Көкленге,
 Тәрийпин айтып Қобланды,
 Мақтап сөйлей береді:

— Хау, енежан, енежан,
 Далаңда тур бир жигит,

Рустем яңлы айбаты,
 Әлий яңлы ғайраты,
 Арыстан жуған билекли,
 Арбадан кең көкіреккли,
 Алладан дурыс тилекли,
 Есигиннің алдында,
 Бир жигит тур енежан,
 Не айтамыз ирккендей?

Сол уақта кемпир сөйленди:
 — Мен шығайын далаға,
 Ғайыптан келген Қыдырға,
 Ушырасайын балаға,
 Түсимде көрген бала ма?
 Я бир жүрген бәле ме?
 Ойланып Көклен маманың,
 Алла деп турды жайынан,
 Еки бирдей келини,
 Сүйеп еки қолтықтан,
 Әлпешлеп шықты далаға,
 Қарсы алдына қараса,
 Көзи түсіп балаға,
 Дабыранып сес берип,
 Қайдан келдің, бала, деп,
 Көклендей ұллы маманың,
 Толғанып сөйлей береді:

— Белиме байлаған тилла дөлбентим,
 Таймағай басымнан келген дәулетим,
 Сапар етип шықтың қайсы еллерден,
 Шыққан жерин баян әйле перзентим.

Батырларға мегзетемен өзінди,
 Ысық көрип турман, балам, жүзинди,
 Шығып едің қай патшаның елинен,
 Айта бер, перзентим, билген сөзинди.

Сымбаты келискен, кеули жай еди,
 Бир улым бар, санмын қолға тай еди,
 Көрип едим мен түсимде сизлерди,
 Бизин елде не хызметин бар еди?

Сонда бала:

— Он төртимде куралмадым салтанат,
 Аллатаала етпегей-дә биймурат,
 Қараманның анасымедің сен мама,
 Бер қолыңды, мен етейин зиярат.

Аласпай қайтқайман келген жолымнан,
 Алайын, кемпиржан, сениң қолыңнан,
 Талап етип келдим, мама, елине,
 Сөз айтайын, мама, оңы-солыңнан.

Астымда тулпарым, ғырлап желемен,
 Хәр бир жерден, мама, хабар беремен,
 Еситемен аты шыққан қыз бар деп,
 Ақшаханның елатынан келемен.

Бизлер жүрген бир кыз ушын талабан,
Елатына келип күйип-жанаман,
Ақшаханның елатынан келемен,
Руўым қарақыпшак, диним мусырман.

Батырлар шабады көтерген туўға,
Шөллеген жуўырар ишсем деп суўға,
Қарақыпшак руўынан келемен,
Ашық болып келдим Қуртка сулыўға.

Сонда кемпир:

– Батырлар ишеди мәс боп шарабын,
Қылышлар сағынар жаўда қынабын,
Өзин жап-жас, нәўше ғана баласаң,
Жаман емес, балам, сениң талабын.

Хәр ким қатарына қосылмай болмас,
Өзиннен туўмаса хәрғиз ол онбас,
Шақылдап сөйлейсең Қуртка сулыў деп,
Қуртка сулыў сени, балам, жақтырмас.

Мерген болсаң гөзеген жерден атарсаң,
Несийбең болмаса, балам, қайтарсаң,
Ғаррымыздан қалған бир байшынар бар,
Мерген болсаң сарыжайың тартарсаң.

Сол шынарды, балам, атып түсирсең,
Айтылған шәртимиз соны питирсең,
Ким атса да қалың малы сол болсын,
Атсаң, балам, мақсетине жетерсең.

Соны айтпай биз дүньяға бермеймиз,
Дүньясы қурысын, көзге илмеймиз,
Бахытыңды, балам, сынап көрегой,
Екеуін қосылып дәўран сүргейсиз.

Бұл гәптерди еситип,
Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
Қоллағай бизди бир субхан,
Ақша аттын басын бұрады,
Хактың қылған исине,
Батыр қайыл болады,
Жүз сексен жыл жасаған,
Байшынарды атыўға,
Бала жақын барады,
Сарыжайды қолға алып,
Таза пәрли оқлардан,
Гириске оқты илдирди,
Батырлығын билдирди,
Ильяс хожа пирим деп,
Байшынарға оқ атты.
Жақыннан атқан пәрли оқ,
Ийттей сыңсып барады.
Келисип мәрттиң талабы,
Бир атқанда қулады,
Бир жүз сексен жасаған,
Байшынардың хаўазы,

Сейдимханның елатын,
Жанлатып сес барады,
Баршынарды аталмай,
Атса оқлары тиймей,
Тийсе шынар қуламай,
Жер жүзінде мен деген,
Батыр болып қан төккен,
Мерген болып оқ атқан,
Қуртка дейин арыўға,
Хеш кеўлине унамай,
Байшынарды бир атқан,
Бир атқанда қулатқан,
Кимлер атып алар деп,
Аңлып жатқан аўлақта,
Сексен мерген бар еди,
Сексенін де жылатқан,
Мен-мен деген белгерин,
Ат көтермес ерлерин,
Кимлер атып түсирген деп,
Бир-биринен сорақан,
Байшынар қулап кетти деп,
Қараманның елаты,
Той-тамаша етейик,
Шәрти еди Байшынар,
Қуртка дейин арыўды,
Биреу алып кетер деп,
Қыз-келиншек жыйналып,
Тамыр-туўған жыйналып,
Мәсләхәтти салады,
Қараманның алғаны,
Нурпәрий менен Айпәрий,
Екеуи бирден жуўырып,
Мәрт Қобланға жақынлап,
Толғанып бир сөз айтады:
– Таулардан сырқырап аққан булағым,
Шынар қулап, герең болды қулағым,
Сеннен басқа көп адамлар атып-ед,
Талабыңыз қутлы болсын шырағым.

Енемиз жиберди сизди келсин деп,
Өз қатары менен ойнап-күлсин деп,
Айтқан шәртим орынланып өгти деп,
Алатуғын қызын келип көрсин деп.

Несип болса, елге күйеу боласаң,
Бизлер женген, не айтсақ та турасаң,
Барып көрши алатуғын қызыңды,
Кәлесен бийкешти енди аласаң.

Мына сөзди айтқансон,
Женгелер түсти алдына,
Мәрт кейнине ереди,
Қараман жатқан боз үйге,
Күйеу ушын белгилеп,
Қонақ жай етип ол үйди,
Қобландайын батырды,
Женгелер ертіп келеди,

Батырлыктан мәрт Қоблан,
Хаулықпаай үйге киреди,
Он жактан төсек салынып,
Елге күйеу келди деп,
Кыз-келиншек жыйналып,
Жигит-желең жыйналып,
Мәрт Қобланды көрмеге,
Мен-мен деген нашарлар,
Келди дейди сайланып.

– Күйеу болған елге әдеп береді,
Бийкешиміз қызлар менен келеді,
Ғапылда қалмаңыз көрмей қалдым деп,
Жаксы-жаманынды сынап көреді.

Жеңгелік басымнан исти өткеріп,
Мақтап айттық тәрипинді жеткеріп,
Бийкеш келер көп қыз бенен қосылып,
Басындағы ұазыйпасын піткеріп.

Көп қыздан айырып сайлап аласан,
Бийкешти танысаң, күйеу баласан,
Көп қызларды жиберемен үстине,
Жаксы көргениңди ұслап аласан.

Жеңгеси сөзін тамамлап,
Ол изине қайтады,
Мәрт Қобланның тәрипин,
Көп қызларға айтады.
Патшалықтан жыйналған,
Тапқанын кийіп салланған,
Келте бакай мәңтиресек,
Өзи томпақ, семизирек,
Кийген кийими жарасқан,
Көрген сыртынан қарасқан,
Мыйығын тартып сөйлесе,
Қыз тиймей жүрген бойдақлар,
Мен аламан деп таласқан,
Топпы кийіп сайланған,
Өзи-өзинен ойланған,
Тәрипи анықлап жеткен,
Бетлери былшыйып кеткен,
Анықлап адамға қараса,
Көзлери октай боп өткен,
Адам ренкине қарамас,
Жойтылып кетсе де сорамас,
Өлип кетсе де жыламас,
Шырайсыз бәдбәшер,
Өзи усы халына жүдә шер,
Өзи айнаға қараған,
Шырайын көріп жылаған,
Табылса жаксы жигитлер,
Бұлар да соған талабан.
Бұл қызларға қосылмай,
Құртқа сулыу қалады,
Елге күйеу келди деп,
Еситкенсоң көп қызлар,

Қумар етип Қобланға,
Қызлар келди топ-топ,
Наз етип қиятыр шок-шок,
Үйге жақын келгенсоң,
Анықлап үйди сығалап,
Токсан баслы боз орданы,
Қиятыр қызлар жағалап.
Аяғын шаққан басқандай,
Жолдас боп иске асқандай,
Көрген ақылдан сасқандай,
Көринбеди хеш қандай,
Сулыу нашар көзине.
Ойланды дейди мәрт Қоблан,
Бұл қызлардың ишинде,
Көринбеди Құртқажан,
Батыр хайран болады,
Шақыртып алып жеңгесін,
Еки қолын қаусырып,
Толғанып бир сөз айтады:

– Бизге берген бийкешің, жеңге, жанан ба?
Ойлайман, елериң сондай жаман ба?
Тәртипсиз ашады келип есикті,
Нұрпәрий, Айпәрий жеңге, аман ба?

Ат мойнына тилла тумар тақпадым,
Батыр болып майданда дабыл қақпадым,
Кеше келди көп бийкешің үстиме,
Құртқажанды мен ишнен таппадым.

Жат елдерде қарсы қылыш сермедім,
Тәртип, жән-жосағын, жеңге, билемедім,
Кеше келди бираз бала-шағалар,
Құртқажанды мен ишинде көрмедім.

Сонда жеңгеси:

– Күйеу бала қалай-қалай сөзлерің,
Жин урғандай қызарады көзлериң,
Топпы кийген бизің бийкеш болады,
Көрмедің бе аппак оның жүзлерің.

Адамнан ақыллы піткен ойлары,
Саған тийіп, қызық болғай тойлары,
Алдыңызға келип жууап қайтарған,
Еки қыздың тап кейнінен өтти ғой,
Пәрий яңды келте ғана бойлары.

Мына сөзди еситіп,
Сол ұақлары мәрт Қоблан,
Жууап бер деп сорады,
Тум-тусына қарады,
Жеккелік келип өзине,
Жаслар толып көзине,
Қарамды мәрт Қоблан,
Жеңгесинин жүзине,
Ашыуы жаман келеді,
Ақша атқа ер салып,

Кетермен болган жерлерде,
 Жаңагы ски женгеси,
 Токта күйеу, токта деп,
 Жакынласып келеди,
 Мөрт Қобландай баланын,
 Билип батыр өкпесин,
 Мәулет сорап екеуи,
 Бийкешти жатқан жерлерге,
 Мама жатқан жерлерге,
 Қараманның бийкелери,
 Қобланнан хабар береді,
 Өкпелеген жағдайын,
 Енеси менен бийкешке,
 Жасырмай айтып береді:
 – Хау, енежан, енежан,
 Тыңла сөзді, енежан,
 Кешеги мерген жас бала,
 Шарап ишкен мәс бала,
 Кешеги айтқан сөз бенен,
 Қырық қыз жыйнап қырық түнде,
 Апарым едим алдына,
 Услар оның биреуін деп,
 Кәлемейди енежан,
 Булар емес ол қыз деп,
 Бийкештің атын айтады,
 Бийкештің өзі бармаса,
 Атқа ерін салып тур,
 Өкпе үстінде ол бала,
 Елатына қайтады,
 Бала туған мәрт екен,
 Усыннан кетсе елине,
 Көрмегенге дәрт екен,
 Көреғой барып карағым,
 Қәделерін алайық,
 Мақұл болса кеулине,
 Қараманды шақыртып,
 Уллы тойды қылайық,
 Намақұл болса, шырағым,
 Келип жатқан баланы,
 Елден қуып салайық,
 Атқан оғы тийген соң,
 Қараман келмей отыр ғой,
 Бир бәдени билген соң,
 Шәртлі исиң питти деп,
 Тилегиңіз болған соң,
 Бала нағыз ер екен,
 Есаплы ердің бири екен,
 Оған шатсаң басыңды,
 Тилегиң қабыл болады,
 Көріп келдим, шырағым,
 Өзіңе бас-тон болады,
 Жаслар толды көзине,
 Қулақты салсаң сөзіме,
 Өзі туған ер екен,
 Көбирек бийкеш өзіңе,
 Батырлар атын тусаған,
 Мәртлиги оның, шырағым,

Қараманға усаған.
 Астында тулпар желінті,
 Көп азапты көріпті,
 Көрдим сынап, карағым,
 Ялғаншы пәний дүньяға,
 Жалғыз өзі келипті,
 Бахтына қудай берипті,
 Бийкешжан, қалай көресен?
 Сол уақлары бийкеші,
 Мынау сөзді еситип,
 Ишинен мәс боп күледі,
 Құлим шырай береді,
 – Хау, жеңгежан, жеңгежан,
 Қалай мақтап айтсаң да,
 Айтқанына бармайман,
 Айтқаныңды қылмайман, – деп,
 Жорта жылап еңиреп,
 Турған уақта анасы,
 Қызына келип қәхәри,
 Көклендейин мамаиыз,
 Перзенти болған Курткаға,
 Толғанып сөйлей береді:

– Кийік қулан өзі билер қыятты,
 Ағанның дәулеті жұрттан зиятты,
 Жеңгеңіз айтқанда бармайман деген,
 Қызым, мынау әдетлерің уятты.

Бұл хабарды ағаң Қараман билсе,
 Еситип сөзлерді қәхәри келсе,
 Жықла жеңгеннің, балам, сөзлерін,
 Қылмасаң айтқаның, жаманлап берсе.

Елге хәкім болар қазы хәм найып,
 Дәулет қайтса кетер аяқ хәм тайып,
 Келген жигитлерді, балам, жақтырмай,
 Балам, саұлатына болады айып.

Жалғыз ұлым иши күйіп кетпесин,
 Еки аяқлы бенде оннан өтпесин,
 Нашар болғанлары, балам, қурысын,
 Қараманға сууық хабар жетпесин.

Бар десе бармайман дегенің айып,
 Келиңдер кетпесин жаманлап сайып,
 Келген бала қатарыңыз қусайды,
 Бурыннан қиятқан ер менен зайып.

Ол баланы мен де сынап көріп-ем,
 Нәтийженің бар екенін билип-ем,
 Жеңгелерің бар десе, барағой балам,
 Мен де соған тилеклес боп жүріп-ем.

Анасының сөзлерін,
 Мақұл тыңлап сол Куртка,
 Алтын аршаны ашады,
 Жағасы алтын, жеңі зер,

Бар липасын кийеди,
 Сом алтынға бөленип,
 Тауыс киби безенип,
 Ләблерине бал койып,
 Тислерине тисман бакып,
 Аяқларын қыя басып,
 Нар текедей керилип,
 Жүрерине еринип,
 Нурпәрий менен Айпәрий,
 Қараманның жананы,
 Қырық қыз ертип кейнине,
 Құртқадайын арыұдын,
 Көкірегі өскин болсын деп,
 Шашбауды салып ләгенге,
 Жаудырласып көп қызлар,
 Мәрт Қобланның үстине,
 Барыу үшін кәнизлер,
 Салланып Құртқа жөнеди,
 Халаканы узын таслап,
 Қызлар менен уактын хошлап,
 Қолларына гүлдер услап,
 Хәр жерлерден сөзлер баслап,
 Салланып айым жөнеди,
 Доланып қызлар жөнеди,
 Бирі-бирине қосылып,
 Сыбырласып сөйлесип,
 Шаң урмасын жүзиме,
 Келер қапалық өзиме деп,
 Суу сернип саррас жолына,
 Салып шашбауды ләгенге,
 Жаудырап қызлар жөнеди,
 Нурпәрий менен Айпәрий,
 Жоллар баслап барады,
 Қызлар айтқанын қылады,
 Құртқадайын арыу қыз,
 Сынамақ үшін Қобланды,
 Гөне шобыт липаны,
 Төлтырып басты орады,
 Танымасын мәрт Қоблан,
 Буны сынап көрейік,
 Жаксы болса мәрт Қоблан,
 Қалай жаман жүрсем де,
 Жаман кийім кийсем де,
 Көп ишинен айырап,
 Хаслыңда билимсіз болса,
 Өгер жекке барсаң да,
 Жаксы-жаманды билмес,
 Әжели келмесе өлмес,
 Сатсаң базарға өтнес деп,
 Құртқадайын арыуың,
 Араласып қызларға,
 Мәрт жатырған боз үйдін,
 Арты менен жүреді,
 Сығалап қызлар көреді,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Боз орданың арт жағын,
 Түрип карап қызларға,

Қыз көрген соң қыздады,
 Қолын сыртқа созады,
 Басты хәнкийтип орап,
 Мәрт Қобланға карамай,
 Көп қызлардың ишинде,
 Баратыр еди Құртқажан,
 Дизилисип сол заман.
 Бул қыз тусқа келгенде,
 Құртқа жаңа келди деп,
 Көз жасымды көрди деп,
 Қоблан жайдан турады.
 Құртқадайын арыұды,
 Билектен тутып алады,
 Ерип барған көп қызлар,
 Айырып танып алған соң,
 Қызлар хайран қалады.
 Қобландай батыр баланың,
 Услатып еки қолына,
 Құртқадайын арыұды,
 Қол услатар қәдем деп,
 Кемпир өлди қәдем деп,
 Ыс қәдем деп алады,
 Қобландай батыр балаға,
 Көп саудалар салады,
 Ели-халқы жыйналып,
 Кәтқудалар ойланып,
 Қараманға карамай,
 Елге күйеу келди деп,
 Уллы тойды қылады.
 Қобландыдай баланың,
 Көрип Құртқа сулыұды,
 Миясар көрип өзине,
 Қызға кеули толады,
 Ерип барған көп қызлар,
 Құртқадайын арыұға,
 Мүбәрек айтып жыйналып,
 Құтлы болсын бахтын деп,
 Сөйлеп турған қусайды:

– Құртқа құрдас, туұды жаксылап айын,
 Ашылыпты, құрдас, бахыт-талайын,
 Заманыңда өз тенине қосылып,
 Құтлы болсын құдай қосқан жубайын.

Бизлер менен қатар өскен жасына,
 Дәулет қусың келип қонды басына,
 Нашар баласының усы мұрады,
 Құтлы болсын айтып келдик қасына.

Қылыңда хәрбір ислер бар екен,
 Өзин менен жасы жаслас бала екен,
 Күйеуге тийгениң мұрат емес пе,
 Бас қосқаның тап өзине қал екен.

Барлық қызлар жыйналып,
 Тап ортаға алады,
 Нурпәрий менен Айпәрий,

– Калай, бийкеш, бала?– деп,
 Куртқажаннан сорады.
 Баланы көріп Куртқаның,
 Жүдә кеули толады,
 Мәрт екенін биледи,
 Ишинен кыз күледі,
 Мактап айтайын десе.
 Уят болып жүрер деп,
 Ишинен жақсы көрсе де,
 Жаманлап кыз сөйледі,
 Сөйлегенде не дейди:

– Хаслым нашар, мен жылайман зар-зар,
 Мың бөлеге басым болды дуушакер,
 Күйдирме, жеңгежан, жанған жанымды,
 Сизлерге айтажак мениң арзым бар.

Алаатала көз жасымды көрмепти,
 Анам курсың, өз тениме бермепти,
 Көріп едим жап-жас ғана бала екен,
 Хақ яратқан мени бендем демепти.

Қыслар болмай бағда гүлдер сола ма,
 Әжел жетпей пайманамыз тола ма,
 Асық ойнап жүрген жап-жас бала екен,
 Хәр адамның өз қатары болмаса,
 Баладан да бизге жубай бола ма.
 Бул бала қаяқтан билип келеді,
 Көрген адам екеуимізге күледі,
 Хәр адамның сүйген яры болмаса,
 Көкирегінде әрман болып жүреді.

Сонда жеңгеси:

– Бийкеш, калай-калай айтқан сөзлерің,
 Яр жолында қызарыпты көзлерің,
 Келген жигитлердің бәрі жақпайды,
 Уялмай айтасаң, курсың жүзлерің.

Хәммелерден ақылларың зыятты,
 Ондай сөзді айтағөрме, уятты,
 Ағаныз жүрипти елге келалмай,
 Жанымызға айтқан сөзлерің батты.

Аға жүр сен ушын жанларын кыйнап,
 Сен ушын отырман жигитлер жыйнап,
 Келген бала сениң теңің, шырағым,
 Айтпа дәлтек сөзді биз бенен ойнап.

Бул гәплерди еситип,
 Куртқажан қайылы болады,
 Уллы тойды қылады,
 Алысына ат жоллап,
 Жақынына хат жоллап,
 Ағайын-тамыр, тууысқан,
 Бәрі келип жыйналып,
 Кәтқудалар ойланып,
 Қызлар жүр үйди айланып,

Қырық күн тамам той болды,
 Халайыққа ой болды,
 Қобландайын батырың,
 Куртқаның келди жанына:

– Ха, Куртқажан, Куртқажан,
 Тыңла сөзди бир заман,
 Атам менен анамнан,
 Мәулет алып келип-ем,
 Алты ай өтті арадан,
 Аттың басын бурайық,
 Жолға рәуана болайық,
 Қаракыпшақ еллерге,
 Аман барсам, Куртқажан,
 Уллы тойды қылайық,
 Қалай болар дилбарым?

Мына сөзди еситип,
 Куртқа да қайылы болады,
 Кийип хасыл липасың,
 Анасының үстине,
 Дуұры кирип баралмай,
 Улықсат сорап алалмай,
 Қобландай батыр балаға,
 Тапқан ақылын айтып:
 – Буннан, төрем, кеткейсең,
 Анамызға жеткейсең,
 Керек емес дүньясы,
 Ақ пәтия бергил деп,
 Дүнья алсаң миннетти,
 Пәтия бизлерге болады,
 Маған хийле қыласаң,
 Қайтайық деп сынайсаң,
 Бийлик, төрем, менде ме,
 Сен анама барасаң,
 Қайтаман деп сорасаң,
 Енши берер сизлерге,
 Алып жүрме дүньясын,
 Аласаң деп зорласа,
 Атамнан қалған жайтас бар,
 Шөллеген жерде суу болар,
 Ер тарықса азық болар,
 Исми мағзам дуудан,
 Қырық жеринен бәнт болған,
 Барлық пәрийді байлаған,
 Бул дууданың белгиси,
 Оқып атсаң аспанға,
 Жаз күни зимистан болар,
 Атамыздың көзи еди,
 Кемпирдің төс қалтасында,
 Хеш адамға бермейди.
 Карамандай ағама,
 Қалып еди ол бермей,
 Билдің бе, төрем, сен, – деди.
 Билип алды мәрт Қоблан,
 Көклен жатқан боз үйдің,
 Оң жағынан киреди,
 Ийилип сәлем береді:

– Сәлем берип келдим, кемпир, қасына,
Көп саўдалар түсіп турғой басыма,
Ата-енеден мәўлет алып келип-ем,
Рәхим әйлейгөр көзде жасыма.

Көзлериме тар көринди бул жәхән,
Басыма түсіп тур менин зимистан,
Ата-енемнен мәўлет алып келип-ем,
Ирке берме, пәтия бер енежан.

Астыма мингенмен хасыл каназат,
Он төртимде мен курғанман салтанат,
Ақ пәтия берсен, ене, болады,
Керек емес дүнья-малың, баска зат.

Берген дүнья малың, ене, алмайман,
Дүнья ушын айтқаныңды қылмайман,
Биз келгели алты айлар өтипти,
Мен кетемен, бул еллерде турмайман.

Мен сыйлап турыппан құрметли басың,
Жигирмаға келди, сорасаң жасым,
Балам деп санасан жайтасды бергил,
Бересен, енежан, бизге жайтасың.

Хәр кимнин қыялы-ойын билесен,
Қыз берген бизлерди перзентим десен,
Керек емес бизге дүнья-малыңыз,
Жайтасыңды, ене, бизге бересен.

Сол ўақта кемпир:
– Бул майданда болды мениң ақлым лал,
Күйеу болған балам, сөзге кулак сал,
Хәр сөз айтып келтирме, балам, ашыўды,
Көп жасайман десен, балам, алғыс ал.

Қыслар болмай бағда гүлдер солғаны,
Әжел жетпей пайманамыз толғаны,
Ким биледи бизде жайтастың барын,
Үйде отырған қыз Қуртқадан болғаны.

Жалғыз балам өзи еле жас еди,
Жас та болса санмың елге бас еди,
Иеми мағзам дуўасынан бәнт болған,
Ғарымыздан қалып турған тас еди.

Сырттан айтқан айтыўшының сөзи еди,
Жалғыз балам атасының өзи еди,
Қалып едим Қараманға мен бермей,
Қалып турған ғарымыздың көзи еди.

Қараман еккинди бирдей көрмесем,
Сизлердин арқаннан дәўран сүрмесем,
Нашар перзентимиз муңлы болады,
Ширкеу болар жайтасымды бермесем.

Кел перзентим, елатына барағой,
Қараман келгенше қарап турағой,
Екеуиң қосылып дәўран сүргейсиз,
Бердим жайтасымды, балам, алағой.

Мына гәпти еситип,
Атадан жалғыз Қобланлы,
Ақша атқа ер салады,
Айылды жұптан шалады,
Кетермен болған ўағында,
Қараман түсіп ядына,
Және бир ай иркилип қалады,
Байшынарды атқанда,
Жаңлап қулаған сести,
Қараман батырға барады.
Ұлы той басланып қалды,
Мәслик болып ат шабылды,
Байшынардай ағашты,
Қобланның атып алғанын,
Ұәлийлик пенен биледи,
Ұәдели шәрт болғансон,
Қараман турып ойланды,
Мен бармайын елиме,
Нашарлық етип Қуртқажан,
Кетер ўақта жыласа,
Қалтырап кетер сүйегим,
Қапа қылар бизлерди,
Сарғайтар бизиң жүзлерди,
Бармайын деп қалады,
Қулаған сести теректиң,
Аңлып жатқан душпанлардың,
Қулағын жарып барады,
Хәмме жайдан турады,
Жаў-жаракты алады,
Қараманның елине,
Қуртка ушын талабан,
Аңлып жатқан палўанлар,
Келейин десе келалмай,
Ишлери күйип жүреді,
Хешбир бенде келтирмей,
Елатын қорып Қараман,
Жата берди сол заман.
Қарамандай батырың,
Келмеген соң мәрт Қоблан,
Ақша атты шаққан минеди,
Енеси Көклен мамаға,
Батыр Қоблан келеди,
Келип рухсат сорады.
Мама рухсат береді,
Қутлы болсын, балам, деп,
Жайтасты берип Қобланға,
Ақ пәтия береді,
Сарала сандал тулпарды,
Көп жылқыдан алдырып,
Жайтас пенен екеуиң,
Еки бирдей балаға,
Енши етип береді.
Сарала сандал жәниўар,
Алты жасар ат еди,
Буны Қуртка минеди,
Ақша атты Қоблан минеди,
Екеуи минип еки атты,

Мамаға жәнә келеди,
 Жәнә енши берсем деп,
 Хәр түринен малынан,
 Жүз бас малды айдатты,
 Жылқысына жылкыман,
 Карамалға паданы,
 Койларына койшысы,
 Кырык адам ертип изине,
 Жибермекши болады.
 Изине кыз ерген сон,
 Карамады дүньяға,
 Карамады олжаға,
 Аттын басын буралды,
 Агларды жолға салады,
 Он бес жыл колда саклаган,
 Курткадайын сулыўын,
 Гайыптан келген бир бала,
 Алганына хайран боп,
 Атынди ирк, балам, деп,
 Кобландайын батырға,
 Көклендей уллы маманыз,
 Иркип бир сөз айтады:

– Коблан балам сен дейди,
 Айтсам гәпти мен дейди,
 Алла оңлагай исинди,
 Көрдим, балам, күшинди,
 Карамадын балама,
 Кетер болдың колымнан,
 Көзине шөп салгандай,
 Аяғынан алгандай,
 Такым басып ургандай,
 Шыкпагай балам жолынан.
 Сөз мәнисин билемен,
 Колымнан хеш зат келмейди,
 Ақ пәтия беремен,
 Балам, буны бил дейди,
 Көп суўытпа араны,
 Тағы айланып кел дейди,
 Көринип тур бизлерге,
 Жалғыз кызым Куртканы,
 Тапсырдым Кобланға силлерге.
 Кыз да балам болады,
 Кызды алған күйеўди,
 Балам емес дегенлер,
 Кыямет мәхшер күнинде,
 Саўалында турады,
 Тарыккан жерде, перзентим,
 Алла болғай мәдеткер,
 Қолындағы жайтасты.
 Тарыккан жерде силтей бер,
 Аш болсаң азық болады,
 Шөллесен суў болады,
 Душпан өзиннен зор келсе,
 Бизлерге хабар қылады.
 Тикенек кирди Кобланға,
 Деп еситсем, перзентим,

Караман излеп барады,
 Караман оған бармаса,
 Разы болмай анасы,
 Карамандай баланы,
 Гүнакар етип анасы,
 Бир алланың алдында,
 Балам айыплы болады.
 Айтқан сөзди билгейсиз,
 Қосылып дәўран сүргейсиз,
 Тезирек балам келгейсиз,
 Аман барып елине,
 Қосылысып екеўин,
 Душпанның шығып үстине,
 Шалқайып дәўран сүргейсиз,
 Аман барың балам, – деп,
 Қала берди сол жерде,
 Көклендей уллы енеси.
 Кете берди мәрт Коблан.
 Ақшаның басын буралды,
 Қасына кыз ерген сон,
 Тилеги кабыл болады,
 Коблан кашса изинен,
 Куртка сулыў куўады,
 Кызады мәрттин билеги,
 Келипти еки ашықтың,
 Тилеп жүрген тилеги,
 Бирі кашты, бири куўды,
 Басларына күнлер туўды,
 Сынамақ ушын Курткажан,
 Кобланға такым салады,
 Хәр бир силкип тартканда,
 Еки тулпар жолларда,
 Қосылысып қалады,
 Батыр туўған мәрт Коблан,
 Батырлығын билдирип,
 Зордан аман қалады,
 Хаслы еркек болса да,
 Албыратып барады,
 Көргенлер хайран қалады,
 Ақ кийик пенен жарысып,
 Астына минген тулпарлар,
 Тарсылдап дойнақ урады.
 Өсип Кобланның жүреги,
 Курткадайын арыўға,
 Барып коллар салады,
 Бул да такым салады,
 Ырасланып күш пенен,
 Силкип қағып тартса да,
 Еки атты қосалмай,
 Куртканы тартып алалмай,
 Батыр хайран болады.
 – Кыйнама, төрем, жаныңды,
 Билип алдық халыңды,
 Азап берме бизлерге, – деп,
 Қасларын қағып Курткажан,
 Кобланға наз қылады.
 Мына көрип қылықты,

Албырап Қоблан барады,
 Түнде жүрмес түлеңнен,
 Түнде жоллар жүреді,
 Қарсақ жүрмес қалыңнан,
 Қайырып басып желеди,
 Көп азаптар көреді,
 Бирине-бири карасып,
 Бирини-бири сынасып,
 Тасырласып тулпарлар,
 Қырғыздың ала тауына,
 Еки ашық келеді,
 Мәслик пенен жол жүріп,
 Жоллар өніп келеді.
 Усы жерден өтер деп,
 Әжел айдап жетер деп,
 Қырғыздың ала тауында,
 Антып жатқан жолларды,
 Алпысқа шыққан Әлип дәу,
 Жолларды аңтып жүреді.
 Өзи қайтпас ер еді,
 Шолақ қуйрық қара атты,
 Байлап жолдың бойына,
 Өзин-өзи жасырып,
 Отыр еді таудың ойында.
 Киятыр еді ашықтар,
 Әлип буны көреді,
 Қасындағы баланың,
 Құртқа екенін биледи,
 Дәрхал турды жайынан,
 Талабы сол боп жүргенсон,
 Жақынласып келеді:
 – Ҳа, жүүермек, жүүермек,
 Тоқтап турғыл сен дейди,
 Жатырман аңтып мен дейди,
 Әгер кашсаң қуғанаман,
 Алқымыңнан буғанаман,
 Талабым сен, тур бала,
 Неше күн татқан дузына,
 Ырзаласып бол бала,
 Аламан сениң жаныңды,
 Ишемен, заңғар, қаныңды,
 Билдим, бала, халыңды,
 Әгер өлмеймен десең,
 Изиңе ерген Құртқаны,
 Қыйланбай, бала, бересең,
 Өлтирмеймен жалынсан,
 Әгер оны қылмасан,
 Басына сауда саламан,
 Қолыңнан тартып аламан,
 Әрманлы болма, енеғар,
 Көргениңди, енеғар,
 Көрмегендей қыламан,
 Қалай болар, бала, – деп,
 Мәрт Қобланға сөйлейди.

Мына гәпти еситип,
 Сонда Қоблан сөйлейди:

– Қайдан шыққан бәлесен,
 Сорассаң атым билесен,
 Мен де қайтпас ер едим,
 Атыспақ, заңғар, керек пе,
 Тутыспақ, заңғар, керек пе,
 Тутысайық кел, – дейип,
 Ақшахан минген ақша атқа,
 Шүу деп сести береди,
 Дем шегіп тұрған тулпар ат,
 Атқан оқтай келеді,
 Қыз қасында жүрген сон,
 Қайтсын ба батыр мәрт Қоблан,
 Ат үстинен алысып,
 Жағаға қоллар салысып,
 Бирин-бири алалмай,
 Батырлар хайран болады,
 Екесленип Әлип дәу,
 Батырға зорлық қылады,
 Жасы толмаған мәрт Қоблан,
 Еки аяғы қалтырап,
 Маңлайдан аққан ашшы тер,
 Тамады жерге қалтырап,
 Әззилик етип сол жерде,
 Бир алла деп жылады,
 Алладан мәдет болады,
 Алладан мәдет болған сон,
 Ильяс хожа бабасы,
 Қапталында жүрген сон,
 Құртқадай арыу перийзат,
 Жағаласып тұрғанда,
 Шөлледің бе, төрем, деп,
 Бир қаса шарап береди
 Шарап ишкен мәрт Қоблан,
 Қалдырма жауда субхан деп,
 Екесленип көтерди,
 Пирлерден болып көрамат,
 Аяғы жерди илмеди,
 Не екенін билмеди,
 Мийи айланып дәуиңнің,
 Шықты баланың үстине,
 Аяқтары сәрренлеп,
 Әлип дәудей палұанды,
 Айландырып таслады,
 Қанжарды қолға ұслады,
 Пес әдетти баслады,
 Өкпе менен жүрегін,
 Тирилей сууырып алады,
 Құртқажан хайран қалады,
 Әлип дәуди өлтирип,
 Мәнисине келтирип,
 Құртқа менен мәрт Қоблан,
 Жолға рәуан болады.
 Алты айшылық жолларды,
 Ойын-күлкі сөз бенен,
 Қуғаньш ысық жүз бенен,
 Қара қыпшақ елинин,
 Адырақ көлдің бойына,

Еки бирдей ашықлар,
Атша басып келеди.
Топар-топар карамал,
Көлге сыймай жүр екен,

— Мынаў кимниң малы? — деп,
Мәрт Қобланнан сорады.

— Мал ийеси биз, — дейди,
Көрип турған сиз, — дейди.

Шаңғытып жолға сыймаған,
Арба менен изинен,
Өлимтигин жыйнаған,
Есапсыз койды көреді,

— Мынаў кимниң койлары?
Бундай көп мал айдаған,
Кандай елдиң байлары? — деп,
Мәрт Қобланнан сорады.

— Ийеси биз боламыз,
Асыкпа енди Қурткажан,
Барлығын той қыламыз.

Және сөйлей береди:
— Шөллерге сыймай түйеси,
Усынша түйе жыйнаған,
Ким болды, жан төрем,
Усынша малдың ийеси?

Және Қоблан сөйледі:
— Мал ийеси аллады,
Әулийелер коллады,
Малдан күйген сормедин,
Бәрін сорай бересен,
Мал түринен қалмады.

Және Қуртка сөйледі:
— Сен боласан малдың ийеси,
Карамалы, түйеси,
Ешеги менен ғашыры,
Қойы менен ешкиси,
Жүр екен қайда жайылып,
Айғыры менен бийеси?
Көрсетсең-е, жан төрем,
Изине ерип жүрейин,
Бул курақым жүрип-ем,
Өз көзим менен көрейин,
Қайсысы хадал мал екен,
Қайсысы харам мал екен,
Көрип, төрем, билейин,
Апар мени жылқына,
Тап сол жерден түсиргил,
Қарақыпшақ халқына,
Алыс та болса, қәйтейин,
Ийилип сәлем берейин, — деп,
Мәрт Қобланға айтады.

Қоблан түсти алдына,
Көк орайлы көк шүнгил,
Көп жылқының жайы еди,
Қыдырбайдай байыңыз,
Жылқыға сондай бай еди,
Қоблан менен Қурткажан,
Көп жылқыға келеди,
Көп жылқыны көпсинип,
Қурткадайын арыўын,
Және сөйлей береди:
— Мынаў жатқан көп жылқы,
Кимниң малы болады,
Сөйлейгөр, төрем, сен, — дейди.

Сонда Қоблан сөйлейди:
— Несип етсе бизики,
Мал ийеси Қыдырбай,
Айттың сөзди бирталай,
Елге бармай мал сорап,
Атма-ат санын сорайсан,
Минезиң, Қуртка, бул қалай?
Қолыңа таяк аларсан,
Тезирек елге барайық,
Мал болса сениң тилегин,
Қәлеген малды бағарсан,
Бунша малды сорап сен,
Ықласыңа қарасам,
Өмириңниң ишинде,
Мал көрмеген боларсан,
Ер изиме сен, — дейди.

Сонда Қуртка сөйлейди:
— Ермеймен, төрем, мен дейди,
Атаң менен анаңа,
Барып хабар бер дейди,
Онысын, төрем, кел дейди,
Еле несин көрипсен,
Билмейсен, төрем, сен дейди,
Атаң менен анаңнан,
Өмирлик енши аламан,
Онысын басып торпағын,
Онысын келин боламан,
Не айтсаң да тураман.

Сол ўақлары мәрт Қоблан,
Ақша аттын басын бурады,
Шуў деп камшы урады,
Қара қыпшақ қалаға,
Ат ойнатып барады,
Атасы менен анасын,
Сағынып барып мәрт Қоблан,
Ийилип қолдан алады.
Сол ўақлары Қыдырбай,
Балам аман келди деп,
Қайтадан қудай берди деп,
Қуўанышы сыймай қойнына,
Кемпири менен екеуи,

Уакты хош болып турганда,
 Ата менен анаға,
 Дуўры бала айталмай,
 Кара қыпшақ елинде,
 Қатар қурбы-қурдаслар,
 Заманлас жора-жолдаслар,
 Елге келиншек келди деп,
 Елге келген келиншек,
 Ел шетинде қалды деп,
 Ғалаұйт салды елине.
 Елдеги есер жигитлер,
 Ғарры-қартаң бабалар,
 Жасы уллы мамалар,
 Барлығы келип жыйналып,
 – Қутлы болсын, бай аға,
 Балаң әкеп келиншек,
 Бир басы екеу болыпты,
 Еки аяқ төртеу болыпты,
 Мүбәрек тойын, бай аға, – деп,
 Қыпшақтың есер беглери,
 Елиндеги қызлары,
 Жууырысып-жорғалап,
 Маңлайдан аққан ашшы тер,
 Жерге тamar сорғалап,
 Қурткаға жақын келеди,
 Қушақласып көрисиң,
 Көкиректі көкирекке басып,
 Көзи түскен Қурткаға,
 Ерки кетип өзинен,
 Небир есер жигитлер,
 Ақылдан кетипти сасып,
 Қызлар келип жыйналып,
 Бир-бирине мүнәсип,
 Көрмеген қызды көрген соң,
 Қакшыйысып карасып,
 Бизлер де болсақ усындай,
 Балық суўға киргендей,
 Турыпты дейди жарасып.
 Ағам Қоблан тапқан екен,
 Қармағы хасылды қапқан екен,
 Жаксы жатта көп деген,
 Әйели жок жигитлер,
 Қыз тиймеген бойдақлар,
 Әйели бар жигитлер,
 Әйелдерин таслайды,
 Көтере бойдақ жигитлер,
 Келип бәри ойланып,
 Сол елге бизлер хәм барайық,
 Қобланды алдымызға салайық,
 Бул ялғаншы дуньяда,
 Сүйип усындай сулыўды,
 Бир әрмансыз болайық деп,
 Қурткаға жақын келеди,
 Көпшилик барса жек көрип,
 Бетине ақ салдырмай,
 Үстине көпти апармай,
 Тигилисип карасып,

Қыз көрмеген жигитлер,
 Ерки кетип өзинен,
 Үн салысып жыласып,
 Үш күн өтип арадан,
 Келин неге келмейди,
 Аяғын басып жүрмейди,
 Қайната-қайын енени,
 Хүрметлеп тезден көрмейди,
 Жаушылар келди жүрин деп,
 Сол гәп пенен қызлар да,
 Қурткаға жақын келеди,
 Кәне, қурдас, жүрин деп,
 Қызлар айтса жүрмейди,
 Қызларды көзге илмейди,
 Сол елдеги заманлас,
 Қатар-қурбы хәм қурдас,
 Жүрин десе жүрмейди,
 Қыз-келиншек жыйналып,
 Жигит-желен жыйналып,
 Жасы киши, жасы уллы,
 Буларды көзге илмеди,
 Келдиниз бе демеди.
 Ашыўы жаман келеди,
 Қурткадай сулыў арыўдың,
 Сөйлеп турған сөзи екен:

– Ақтым болды менин лал,
 Кеулимде барма қыйлы қал,
 Айтайын сөзди, тыңлаңыз,
 Жыйналып келген көпшилик,
 Айтқан сөзге кулақ сал.
 Жасы уллы аталар,
 Көп жасаған мамалар,
 Қайнаға, қайын, қурдасым,
 Қабыл болғай көз жасым,
 Хаслым нашар болған соң,
 Жат елдерге сыналып,
 Айланып турыпты басым.
 Буннан сизлер кетинлер,
 Атам, қайын енеме,
 Дууай-дууай сәлем айт,
 Келиним десе бизлерди,
 Қалдырмай айтың сөзлерди,
 Мынау жатқан жылқында,
 Кер бийениң изинде,
 Бир торы тай көринди,
 Еншиме соны береди,
 Атамыз бенен енемиз,
 Буны қалай көреді?
 Беремен десе бизлерге,
 Жетеклеп алып қасыма,
 Еңкейип кирген үйиме,
 Бирге алып киреди,
 Атамыз қалай көреді?
 Енемиз қалай көреді?
 Әгер оған қыйналса,
 Қобланлығы сәлем айт,

Иркилмей келсин бизлерге,
Рухсат, – деп жууап береди.

Келиншек келди дегенсон,
Қызып барған жигитлер,
Ғырлап барды изине.
– Қыдырбайдай агажан,
Дәулетің жаман жүріпти,
Жүргенлигин буннан бил,
Үйіне келин келипти,
Келиннің сөзі бар,
Айтпасак, аға, болмайды,
Хеш бендеге питпеген,
Айдай жаркын жүзі бар,
Мал көрмеген сорлы ма,
Айтқан сөзі бул, – дейди:
– Көп жылқының ишинде,
Кер бийе деген бийе бар,
Сол бийенің изінде,
Өзі қыркпа, торы тай,
Сол тайларды сорайды,
Еншиге, аға, бересең,
Беремен десең устатып,
Мында алып келесен,
Әгер оны қылмасан,
Келинге жууап бересен,
Бай аға, қалай көресен?
Оннан берги жерлерде,
Келинин, аға, келмейди,
Дийдарынды көрмейди,
Айтқан сөзі сол дейди,
Не айтасаң бол, – дейди.
Мына сөзди еситип,
Қыдырбай ғаррының,
Қатты келип кәхәри,
Шоршып жайдан турады,
Бул не бизге сауда деп,
Айтып келген жигитлерге,
Толғанып бир сөз айтады:

– Келин келсе қыйын болар күнлерім,
Қалай-қалай оның өзи, инилерім,
Келмей атып бизден енши сорайды,
Еситтің бе келинимнің сөзлерин.

Келин келсе дәулетимнің қайтқаны,
Кеулиндеги пикирини айтқаны,
Келмей атып көп жылқыны аралап,
Жаман шығар негизине тартқаны.

Жаслайымнан қолыма алдым тал таяк,
Жылқымда бар хәм қашаған, хәм саяк,
Келмей атып кербийеге қол салған,
Керек емес ондай келин қуу аяк.

Баламыздың жарық болғай айлары,
Келинсиз-ақ қызық болар тойлары,

Келмей атып арамызға от таслап,
Ер жетсе Қобланың минер тайлары.

Көллеримнің майдан еди даласы,
Бузылмағай кара қыпшақ қаласы,
Келмей атып бизден енши сораған,
Дүзде өскен бул қаяқтың баласы.

Келинлердің айтқанларын билмеймен,
Ондай келинлерди сирә көрмеймен,
Қайтып барын, кете берсин, сәлем айт,
Торы тайды мен еншиге бермеймен.

Сонда жигитлер:

– Дүньясы қурысын, бүйтип жыйнама,
Дүнья ушын шыбын жанды қыйнама,
Көп малыннан бир котыр тай сорапты,
Бермегенин, аға, сениң бола ма?

Балаң тауып келип кеули тең болса,
Жасұлкен болғанның пейли кең болса,
Мал сораса неге, аға, бермейсең,
Мәрт Қобланның атасы деген сен болса.

Тарлытпа кең болып жатқан даланды,
Қайғыға қаплама кеули қаланды,
Бир тай болса береғойса, жан аға,
Қапа қылма мәрт Қобландай балаңды.

Сол ұақлары Қыдырбай,
Бул кәхәрди қояды,
Береғойың баллар деп,
Қылқа тонын жамылып,
Көп ишинде арданлап,
Елге келин келди деп,
Уллы тойды қылады,
Алысына ат жоллап,
Жақынына хат жоллап,
Ел-елатты шақырып,
Қыдырбайдай ғаррыдан,
Белгилеп рухсат алған соң,
Кеулиндеги болған соң,
Торы тайды услатып,
Құртқа сулыу бийкениз,
Алдырды дейди қасына.
Көримлик айтып, енкей деп,
Саудағар түсти басына,
Азанда жүрген Құртқажан,
Әйне куптан ұағында,
Боз ордаға келеди,
Босағаны маңлайға,
Үш мәртебе тийгизип,
Шымылдыкка киреди,
Қыз-келиншек жыйналып,
Жеңге деп келген қыз болса,
Алтыннан соққан билезик,
Билегине салады,
Келиншек болмақ аңсат па,
Көп азапты көреді.

Әне, Куртка сулыұды әкеліп, Қоблан той-тамашасын тарката берсин. Ендиги гәпти Ақшахан патшадан еситин.

Шақан улы Ақшахан,
Бир қыялды ойлады,
Ұғзир ағзам, кеңесхор,
Алпыс еки хәмелдар,
Жетпис еки мөхирдар,
Шақырып алып алдына,
Бир-еки аұыз сөйлейди:
– Мынаұ Қыдырбай шалдың,
Бизлерге берген азабы,
Жаман өтип баратыр,
Жүернемек баласы,
Сейдимханның перзенти,
Куртқаны алып келипти,
Уллы тойды берипти,
Жүермек болғыр Қобланлы,
Әкеліп беремен, ата деп,
Атынды бер бизге деп,
Өзи алып изинде,
Бу не берген қорлығы,
Бу не берген зорлығы,
Шақыртып еди тойына,
Әскер жыйнап барайық,
Алып келген нашарды,
Саұғат, ата, саған деп,
Жалбарынып айтпаса,
Әуел алды той болса,
Кейнин урыс қылайық,
Қарақыпшак елатын,
Қырғын қылып халықларын,
Жер жутқандай қылайық,
Қоблан деген жүермек,
Шағына жетсе қоймайды,
Жаслайынан өлтирип,
Қоймай еркек әуладың,
Қырғын етип қайтайық,
Қалай болар, беглер, – деп,
Сөзин тамам етеди.

Сол ұаклары кеңесхор,
Бәри келип жыйналып,
Ақшаханға сөйлейди:
– Ха, ханымыз, ханымыз,
Қыйын бизиң халымыз,
Расын, аға, айтайын,
Айтқан гәпке наныңыз.
Гәп расын айтайық,
Сөз расын айтайық.
Талайлы менен таласпа,
Маңдайлы менен жарыспа,
Еситемен Қобланды,
Нағыз қайтпас ер дейди,
Қараманның елинде,
Қан төгіп урыс салыпты,
Өшлиден өшин алыпты,

Куртка ушын таласып,
Жатыр екен сексен дәу,
Бәриниң де, ағажан,
Күши жетпей қалыпты,
Тийегөрме, аға, – деп,
Бәри кеңес қурады.

Ақшахандай патшаның,
Жақын досты бар еди,
Хәм иниси сол еди,
Хактың улы Полат деп,
Ұғзир ағзам дер еди,
Хан қасында көп сөйлеп,
Ханға жақын сол еди,
Полат турып сөйлейди:
– Ха, хан аға, хан аға,
Тынла сөзди, жан аға,
Ақша атты алдырып,
Ақша атты, жан аға,
Қырық күн жердиң астында,
Қырық күн жердиң үстинде,
Атты жақсы бағайық,
Жанды отқа жағайық,
Қырық күнге шекем той беріп,
Қырық күншилик жоллардан,
Токсан үйли хожаға,
Атка мүше бердирип,
Ат қашырып жолларға,
Аты қалса Қобланның,
Иши жанып өлмей ме,
Ақша ат, аға, саұ болса,
Қырық күншилик жоллардан,
Жарылмаса жилиги,
Қыркылмаса канаты,
Жети күнде келмей ме,
Намыслы ер ер болар,
Айтқан сөзи болмаса,
Қара жер менен тең болар,
Ар-намыс келсе өзине,
Өлиүине Қобланның,
Белгили себеп сол болар.

Мына гәпти еситип,
Журт ийеси Ақшахан,
Мақул түсти бул сөзлер,
Сарпай жаұып Полатқа,
Алдырын атты мында деп,
Күнниң жүзин көрсетпей,
Қырық күн атты бағамыз,
Күнниң жүзин көрсетип,
Және қырық күн бағамыз,
Хәмир етип сейиске,
Зулымлық етти елине,
Жар урдырды қалаға,

Ат шаптырды далаға,
 Сексен күн атты бағасан,
 Патшалық той болады,
 Қырық күншилик жерлерден,
 Атка байрақ болады,
 Аты озған жигитке,
 Патшалық сарпай белгиси,
 Және қосып қасына,
 Он бес ғашыр зері бар,
 Еситпедим деменлер,
 Ханның ханлық тойы бар,
 Ұделі күн сол деди.

Хактың улы Полатты,
 Және алды шақырып,
 Қасына ертіп қырық жигит,
 Мөрт Қобланның тойына,
 Жибермекши болады.
 Хан хәмири ұажып деп,
 Алла хәммири сүннетти,
 Хан буйырса баралы,
 Жүрін, кәне, беглер деп,
 Қаладан шығып барады.
 Хактың улы Полатты,
 Ханнан алып хошамет,
 Жетилипти канаты,
 Үш күн тамам жол жүріп,
 Қара қыпшақ елине,
 Хан жиберген пашшаплар,
 Қуйылып жетіп келеді,
 Қара қыпшақ беглерден,
 Хәр бир атқа бесеуден,
 Хызметкерлер келеді.
 Полат аттан түспеди,
 Буларды көзге ілмеді,
 — Хабарлас ғарры Қыдырбай,
 Той беріп, занғар, кеулің жай,
 Ақшаханды алдырмай,
 Кимнен барды тиреуін,
 Кимнен барды сүйеуін,
 Сейдимханның перзенти,
 Куртқа сулыу арыуды,
 Балаң алып келипти,
 Ел ийеси патшаның,
 Көзине шөп салыпты,
 Елди буздың, енеғар,
 Журтты буздың, енеғар,
 Сеники қалай болады?
 Бес жыл болды Ақшахан,
 Қалымал төлеп жүр еді,
 Некели келин түсіріп,
 Кеуліндегіни питирип,
 Хан аты менен келтирип,
 Қобланлыны туғанда,
 Хан баласы болды деп,
 Етегине сен салып,
 Ең кейнінде, енеғар,

Ақшаханның қалыңдығын,
 Сен балаңа алдырып,
 Елди буздың, бай аға,
 Бир бийнеке елде болса,
 Қырық адымдай жердегі,
 Ишкен дузың дурыс емес.
 Ханның атын бересен,
 Бизлер, аға, түспеймиз,
 Ашыуың, аға, келмесин,
 Сонғысын өзін билесен.

Хактың улы Полатың,
 Өкпелеп байдың тойына,
 Ханның аты Ақша ат,
 Жетелеп алып қайтады,
 Өзиниң келип елине,
 Мынау өткен ислерди,
 Ханға хабар қылады.
 Ақшахандай сум патша,
 Шыдамай мынау қысымға,
 Отырып болмай парахат,
 Турып болмай тақат,
 Сексен күні толмады,
 Бул да өтип болмады,
 Бакқыда тұрған Ақша ат,
 Бул да шықты семиріп,
 Услағанды кемирип,
 Көргеннің кеулі толғандай,
 Озып байрақ алғандай,
 Аты сондай семирди,
 Ашықлық оты жаманды,
 Кесел етип кемирди.
 Сексен күн анық толады,
 Патшаның жолы болады,
 Патшалық тойды баслады,
 Хактың улы Полатқа,
 Тойдың еркін береді,
 Алысына ат жоллап,
 Жакынына хат жоллап,
 Қырық күн тойды бермекши,
 Қоблан менен көрмекши,
 Мөрт Қобланның елине,
 Шақыртуышы беш адам,
 Қаракыпшақ елине,
 Атландырып жиберди.
 Жығалы мөрді бастырып,
 Шыршалы хат жазады,
 Тезден Қоблан келсин деп,
 Патшалық тойда болсын деп,
 Киндик балам, перзентим,
 Мына берген тойымның,
 Мураббийи болсын деп,
 Отырған-тұрған адамның,
 Келген-кеткен қонақтың,
 Ерки сенде болсын деп,
 Жазған екен хатларды,
 Атадан жалғыз мөрт Қоблан,

Келип соған қараса,
Конақ берип көзине,
Мақул түсти өзине,
Куртканың тайын сорады:

— Дийдарынды көргенше жоқдур қарарым,
Басымнан таймағай келген дәураным,
Қапа болып келдим сенин қасына,
Кеулімдегин айтайын ба дилбарым.

Патшамыз той берип бизди алдырып,
Күтип атыр дизден төсек салдырып,
Ат байраққа атың болса сазла деп,
Ыза берер ат байрақтан қалдырып,

Мәрт болып майданда дабыл қаппадым,
Тұлпар минип мойнына тумар таппадым,
Көрип едим көп жылқыны аралап,
Шабатуғын бир бедеу ат таппадым.

Қапалықтан сарғыш енди жүзлерге,
Мингендей ат табылмады бизлерге,
Атсыз атты шығарғаны қурысын,
Ойласпаға келдим Куртқа сизлерге.

Сонда Куртқа:

— Бедеу жуыралмас аттың тоғынан,
Хәр кимди сақлағай алла оғынан,
Ат болмаса бармай-ақ қой тойларға,
Күйип турман сенде ақыл жоғынан.

Бедеу минип дағыстанда желмейсен,
Алды артына төрем қарап көрмейсен,
Сиз, биз ушын берип атыр тойларды,
Төрем, дос-душпанды өзің билмейсен.

Бала қылып етегине салады,
Сениң ушын уллы тойды қылады,
Ақылы жоқ баласы мәс болады,
Қолдан келсе бизди сизден алады.

Ақшаханның той бергендей неси бар,
Ойласаң, сиз бенен уллы бәси бар,
Қапалықтан аты қалса өлер деп,
Бизди сизден алатуғын шәрти бар.

Шашгенемди бештен таллап өрейин,
Сениң менен бирге дәуран сүрейин,
Патша менен таласпай-ақ қояғой,
Сапарынды, төрем, тилеп көрейин.

Сонда Қоблан:

— Оң жағыңнан туғған гәуһар айынды,
Курткажаным, мен билемен жайынды,
Қапа болған мәрттің несин сынайсаң,
Тилеп келип турман торы тайынды.

Торы тайды алып хәзир кетейин,
Ақшаханның байрағына жетейин,

Буннан бөтен илекерим болмаса,
Алып кетпей, Куртқа, енди нетейин?

Сен бермесен ат есептен қалады,
Көпшилик қамалап бизди алады,
Бир ат қыпшақ руынан өтпесе,
Қара қыпшақ ели қалай болады?

Сонда Куртқа:

— Қайғы менен қайысады беллерим,
Алыста қалды ғой туғған жерлерим,
Торы ат ушын, төрем, сөзің сынады,
Торы тайға тиймен, Қоблан беглерим.

Қыслар болмай бағда гүлдер солмайды,
Сөзлерің көп, тененизге сыймайды,
Торы ат ушын, төрем, сөзің сынады,
Сениң шабысына, төрем, болмайды.

Торы тайым адам сүтин емеди,
Миниу ушын алты ай күни кем еди,
Атты бер деп қәхәриңиз келип тур,
Күни толса сендей палұан минеди.

Торы тайдың сен билмейсен жайыны,
Батырлардың тойда болар сайыны,
Тартып алып минип кетпе тайымды,
Күши толса алар еди пайыны.

Сол ұақлары Қобланның,
Қатты келип қәхәри,
Көзлери қасадай болып,
Түклери тебендей болып,
Шаншылып Куртқа сулыұға,
Бас көзине қарамай,
Тартып алды қолынан.
Торы тайдай хайұанға,
Адамнан ақыллы болсын деп,
Адам сүтин емдирип,
Көкирегі өскин болсын деп,
Атластан жабыу жаптырып,
Гұдарыдан нокта тақтырып,
Шөп жырып аузын кетер деп,
Арпа берип бақтырып,
Отыр еди Курткажан,
Ат шағына жетпей-ақ,
Мийнетин мәрт күйдирди.
Қарамады жүзине,
Тыңламады сөзини,
Қатты ашыуы келип,
Қайтармай жууап өзине,
Атты тартып алады,
Үстине ерди салады,
Тайлық етип кәллеғар,
Ер алдына кетер деп,
Жуптан айыл шалады,
Қуйысканын қыскартып,

Үзенгине узайтып,
 Аттың көзін уқалап,
 Жаўрындарын сыйпалап,
 Қублаға нәзер қаратып,
 Яр бол Ильяс пирим деп,
 Зәңгиге аяқ қояды.
 Жасы толмаған торы тай,
 Көтере алмай Қобланды,
 Бултаңлап жолда барады,
 Хаслы тулпар жәниұар,
 Жаслығыны билдирмей,
 Қайыл болып ислерге,
 Көтере алмай Қобланды,
 Ер тиймеген торы тай,
 Куртка қалды изинде,
 Өксип-өксип бул жылай,
 Қобланлы минип торыға,
 Үш күн тамам жол жүріп,
 Ақшахан салған қалаға,
 Жетипти батырын зорға.
 Келип батыр қараса,
 Билгенлерден сораса,
 Айылыдан алты ат,
 Токтаўлыдан тоғыз ат,
 Оймаўыттан он бир ат,
 Кенегестен керше ат,
 Аты шыққан руўдан,
 Жыйналған аттың есабы,
 Бир кем тоқсан болыпты,
 Журт Қобланға қараўлап,
 Келсин Қоблан батыр деп,
 Қараўлап буған турыпты,
 Қобланды алды есапка,
 Саррас тоқсан болыпты,
 Қобланлығын қасында,
 Ерип барған беглерге,
 Келип Қоблан қараса,
 Ат шаўып барып келгендей,
 Жөн-жосакты билгендей,
 Көринбеди ишинде.
 Қоблан қапа болады,
 Иши дәртке толады,
 Хәр қыялды ойлады,
 Батырдың кеўли толмады,
 Көпшилик пенен қосылып,
 Барып шаўып келгендей,
 Атшабар бала болмады,
 Токтап турың баллар десе,
 Баллар айтқанды қылмады,
 Қобланлы хайран болады,
 Ақшаханның қаласын,
 Көшеме-көше аралап,
 Атшабар бала қарады,
 Бир көшенің бойында,
 Тула бойын қотыр басқан,
 Өзи кеселден уласқан,
 Кийген кийими жарасқан,

Жасынан ақылдан асқан,
 Қотырларын көрген сон,
 Шыбын-ширкей ғаўлап басқан,
 Өзи сондай хәкери,
 Шәлтийип қисиге қараған,
 Пасом қызларды сораған,
 Айтқан сөзлериме инан,
 Атын сорасан қуў Көкаман,
 Қобланлы дуўшар болады,
 Тарыққан сон мәрт Қоблан,
 Аттан түсип қасында,
 Атымды шаўып кел дейип,
 Берманьырақ кел дейип,
 Көкаман қуў балаға,
 Қобланлы арыз қылады.
 Қуў Көкаман сол жерде,
 Гөне шапанын қолтықлап,
 Қобланлығы жақышлап,
 Хәр жерден тымсал келтирип,
 Қобландай батыр балаға,
 Толғанып сөйлей береди:

– Аш қасқыр урынса жайына шабар,
 Суўға кетип өлип пейлинен табар,
 Кеше ақшам бир түс көрдим, айтайын,
 Жорыйгөр, айтайын түсимнен хабар.

Қоблан батыр аға, жолың болып тур,
 Душпанларың қызыл гүлдей солып тур,
 Басқа адамға берегөрме атынды,
 Сениң атың тоқсан аттан озып тур.

Жаман адам дейип бизди ойлама,
 Атты берип хеш адамды қыйнама,
 Иншалла, атыңыз озып келеди,
 Ат қасына көп адамды жыйнама.

Мойнына тағабер тилла тумарды,
 Өзин шапсан тарқатасан қумарды,
 Дуз несийбең сояқлардан тартып тур,
 Торы тайын он күн бурын келеди,
 Қайғыланып құртпа аға димарды.

Хәрким өз басына ойлар аманлық,
 Душпанлар ойлайды сизге жаманлық,
 Өзин шаўып абыройлы болагөр,
 Торы атын озып келеди анық.

Бул гәплерди еситип,
 Қобландайын батырың,
 Торы тайдың белине,
 Ырғып минип жөнеди,
 Ат есабын алған жерге,
 Мәрт Қоблан жетип келеди,
 Қуў Көкаман айтқан сөз,
 Қобланға болып хошемет,
 Кеўли өсе береди,

Токсан атты аралап,
 Қобланның өзи көреді,
 Аралап жүріп қараса,
 Айыллыдан алты ай,
 Токтаұылдан тоғыз ат,
 Оймаұыттан он бир ат,
 Сейилханнан сегіз ат,
 Қолдаұлыдан құлшар ат,
 Майда-шүйде рудан,
 Хәр биринен бир-бир ат,
 Ақшахан минген ақша ат,
 Қоблан минген торы тай,
 Токсан атты айдаушы,
 Хактың улы Полатты,
 Ақшахан минген ақша аттың,
 Жол жүрмей-ақ заңғардың,
 Шығыпты дейди қанаты.
 Хәр атқа пәтек береди,
 Ат қашыар жерлерде,
 Полатқа пәтек бермеген,
 Әгер озып келгеннин,
 Мийнетлери күйеди,
 Хәмме атлар жыйналып,
 Кетермен болған ұағында,
 Ақшахан келди ойланып:
 – Хактың улы Полатжан,
 Тыңда сөзди сен дейди,
 Нәсийхат айтсам мен дейди,
 Абайлап жүргил шырағым,
 Мынаұ жатқан мәрт Қоблан,
 Сениң менен баратыр,
 Жолда зорлық етпесин,
 Аты озып жүермек,
 Он бес ғашыр зеримди,
 Қолымнан алып кетпесин,
 Максетине жетпесин,
 Сапарынан келмегей,
 Абайлап жүр шырағым,
 Озып келип жүермек,
 Мени ойран етпесин,
 Астындағы ақша атқа,
 Жаманлатыұ тиймесе,
 Биреу атып жүрмесе,
 Төрт аяклы мақлуктан,
 Хаслан калып жүрмейди,
 Еки аяклы бендеден,
 Алды-артымды ойлауға,
 Маған адам жетпейди,
 Ат қашыар жерлерде,
 Токсан үйли хожа бар,
 Соған мүше берейин,
 Қобланды алдап көрейин,
 Егер Қоблан апарса,
 Иркеди оны хожалар,
 Хожаға кеткен ұағында,
 Ал баллардың пәтегин,
 Аумийин деп каша бер,

Он бес күн хожа иркеди,
 Атқа камшы баса бер,
 Айтқан сөзим, шырағым,
 Жолың болсын, кетебер.

Ақшахандай сум патша,
 Жыйнап алып балларға,
 Аман барып қайтың деп,
 Жолларға салып жиберди,
 Шақыртып алып Қобланды,
 Алдап-арбап сөйлейди:
 – Журт ийеси Қобланым,
 Ел ийеси палуаным,
 Киндик балам сен дейди,
 Ат қашыар жерлерди,
 Балам көрип келеғой,
 Токсан үйли хожа бар,
 Тойдан пайын берейик,
 Апарып қайт, перзентим,
 Өз колың менен берип қайт,
 Усы тойдың тарқауы,
 Абыройы сеники,
 Көрип қайтсан болады,
 Астындағы тайынды,
 Оздыраман деп жолда,
 Қыйнап жүрме, перзентим,
 Озса да байрақ аласан,
 Озбаса да аласан,
 Перзентим деп айтаман,
 Исенемен сизлерге,
 Мына айтқан сөзиме,
 Не айтасан безлерге?

Бул сөзлерди еситип,
 Батыр аңқау, ер гөдек,
 Мақул деди Қобланлы,
 Сапарыннан аман келме деп,
 Терис пәтия береди,
 Токсан үйли хожаға,
 Хан жиберген мүшени,
 Үш жасар тайға өңгерип,
 Кеткен баллар изинен,
 Кете берди Қобланлы.
 Көп балларға жараспай,
 Әүкийип кетип баратыр,
 Хактың улы Полатын,
 Киятқан Қоблан балаға,
 Қуданы салып араға,
 Дос болмақшы болады,
 Киятырған Қобланның,
 Қабағынан қоркады,
 Нан усласып дос болып,
 Баллар менен қосылып,
 Полат пенен мәрт Қоблан,
 Ат қашыар жерлерге,
 Баллар менен жеткенде,
 Хактың улы Полатын,

Қобланға жақын келеди,
Қолындағы мүшени,
Апарып кел достым деп,
Дослығының белгиси,
Алдамақшы болады,
Алдап сөйлеп турғаны:

– Бул басымда гүлдей болған тәрзим бар,
Бир алладан беш ұақ намаз қарзым бар,
Берман, достым, жақын келиң мәрт Қоблан,
Мен Полатпан, айтатуғын арзым бар.

Бизлер бунда ат суўытып қалайық,
Саған қарап келгениңше турайық,
Хан жиберген апар, жора, мүшени,
Келгеннен соң атқа жуўап кылайық.

Баллар билмес барар хожа үйлерин,
Сөйлесен билесен сөздин жүйлерин,
Хан жиберген сыйлықтарын алып бар,
Билесен ғой хожалардың үйлерин.

Сен келген соң атларға жуўап қыламыз,
Қалдырмай пәтекти қолға аламыз,
Ат калар деп қапа болма, жоражан,
Қалса атың тай байрақлы боламыз.

Сол ұақлары мәрт Қоблан,
Батыр аңқаў, ер гөдек,
Гөдеклик етип мәрт Қоблан,
Торы аттың басын бурады,
Шуў деп камшы урады,
Жолдас баллардан айрылып,
Бир ярым күн жол жүрип,
Хожалар жатқан шаңлаққа,
Ат ойнатып келеди.
Қобланның киятырғанын,
Токсан үйли хожалар,
Ұәлийлик пенен биледи,
Киятыр Қоблан бала деп,
Қараўлап жолда тур еди,
Келген Қобланды көреді,
Ғаўлап алып ортаға,
Аманлық-есен сорасып,
Зиярат етип Қобланды,
Жибермей атқан ұағында,
Жиберип алдап хожаға,
Әумийин деп баллардың,
Пәтегин алып қолынан,
Гүўлеп қашты көп баллар,
Бирге келген атлардың,
Серпилип кейин кашқанын,
Сетемин алып жәниўар,
Дүрсилдеген дойнақтың,
Сестин тыңлап жәниўар,
Гүлтиреп киснеп, күш бермей,
Қобланды алып кашпаға,

Қыялланды торы ат.
Хожалар орап алады,
Танаптан тартып турады,
Ийегине тағылған,
Жипектен такқан арқанын,
Үзетуғын болады,
Қобланлы хайран болды,
Иши дәртке толады,
Жибер десе жибермей,
Токсан үйли хожалар,
Келип қоршап алады,
Шығалмастай жерлерге,
Атты бөнтлеп таслады,
Иркип қонак алады.
Ойланып турып мәрт Қоблан,
Қатты келип қәхәри,
Хожаларға сөйлейди:
– Әўлийеге мен түнеп,
Ийманымнан айырылдым,
Дегендей сөз және бар,
Мүше әкеп сизлерге,
Не пайда болды бизлерге,
Иймансыз тоқсан хожалар,
Үйи жанғыр хожалар,– деп,
Шырлап сөйлей береді:

– Батыр гезип дағыстаннан жол салар,
Ашық ойнап ақ сийнеге қол салар,
Қасымдағы атлар қашып баратыр,
Үйиң күйсин тоқсан үйли хожалар.

Нәмәртлер қолына қылышын алмас,
Бир күн өтсе қосылып шапқандай болмас,
Үйиң күйсин тоқсан үйли хожалар,
Жақсылық еткенге жақсылық болмас.

Қашқан атлар енди озып кетеди,
Арлы жигит аты қалса нетеди,
Үйиң күйсин тоқсан үйли хожалар.
Еле хәм болса жиберсениз нетеди.

Он төртимде туўған гәўхар ай еди,
Атамыз Қыдырбай өзи бай еди,
Бизди иркип жолға қылмаң кесапат.
Күшине толмаған атым тай еди.

Атым қалса ар-намысым келеди,
Тойға келген халық маған күледи,
Ақ көкирек болғанлары қурысын,
Жақсылықтан жаманлық ис келеди.

Атым қалса мени қайғы камалар,
Пәтиянды тезден берің хожалар,
Бес күн болды жолдасларым кеткели,
Бизди ирикпең нәлет болғыр хожалар.

Сонда хожалар:
– Қоблан балам, қәхәриниз келеди,

Аталарың аўхалыңды биледи,
Көп болады деме, ала бер алғыс,
Тилегиңди хожаларың береди.

Көп жасайман десең алғыс аласан,
Иншалла, хәммеден бурын барасан,
Ер изиме, көрсетемен күдирет.
Он бес ғашыр зер байракка аласан.

Келмей кеткениңде жолда қаларсан,
Келдиң, хәммесинен бурын барарсан,
Хожалар ғаўласып берсе пәтия,
Аты озды деген атак аларсан.

Сөз айтсам, сөзимнің түрин билесең,
Қаларыңды билесең неге келесең,
Қалмайсан, изиме ергил перзентим,
Ерип жүрсең күдиретимди көресең.

Атадан жалғыз мәрт Қобланға,
Айтып еди бул сөзди,
Хожалар түсти алдына,
Мәрт кейнине ереди,
Торы атты беккем байлап,
Хәр түрли қыялды ойлап,
Мәрт Қобланды ертип изге,
Жер астынан қазылған,
Дозак, бейиш деп жазылған,
Бул ислерди көрсетти.
Көрип хайран болады,
Тум-тусына қаралды,
Жети дәудің сүүретин,
Келистирип салыпты,
Хәр қайсысынан бир кәса,
Қызыл қанды алыпты,
Жети кәса қызыл қан,
Қобландай батыр балаға,
Ишкізбекши болады.
Бир дәудің барды қасына,
Бир кәса алды қызыл қан:
– Ишкіл Қоблан бул қанды.
Қоблан сонда сөйледи:
– Ишпеймен, қаның харамды,
Қан емесдур, шарапты.
– Ишкіл балам сен, – деди.
– Ишпеймен, ата, харамды.
– Ишпесен, балам, айтайын,
Қырғыздың ала тауында,
Алпысқа шыққан Әлип дәу,
Балам, керек болады,
Ишсең, соның қаныдур,
Ишкіл балам сен, – дейди.
– Ишейин, ата, мен, – дейди.
Және бир дәуге апарды,
Буннан да берди бир кәса.
– Ата, бул ненің қаныдур?
– Ишсен, балам, айтайын,

Бөке дәудің қаныдур.
Буны да ишти мәрт Қоблан.
Және бир сүүрет алдынан,
Бир кәса қан алады,
– Буны ишкіл балам, – деп.
– Бул кимлердің қаныдур?
– Азаулы қалмақ шәхәрде,
Кийікдейин секирген,
Аузынан көбик көпирген,
Көбикли ханның қаныдур,
Ишкіл балам сен, – деди.
– Ишейин, ата, мен, – деди.
Ишип салды буны да.
Және бир жерге апарып,
Бир сүүретти көрсетип,
Бир кәса алып қызыл қан:
– Ишкіл балам, мәрт Қоблан.
– Ишсем, ненің қаныдур?
– Қараусы ханның перзенти,
Алшағыр дәудің қаныдур,
Балам, ишсең сен, – деди.
Ишип салды мәрт Қоблан.
Және бир жайға апарып,
Бир сүүретти көрсетти,
Бир кәса алып қызыл қан,
– Ишкіл балам, мәрт Қоблан.
– Бул не? Кимнің қаныдур?
– Шарықлы дәудің қаныдур.
Ишип салды мәрт Қоблан.
Және бир жайға апарды,
Бир сүүретти көрсетип,
Бир кәса алып қызыл қан,
– Ишкіл балам, мәрт Қоблан.
– Бул кимлердің қаныдур?
– Алалайдың қаныдур.
Ишип салды мәрт Қоблан.
Және бир жайға апарды,
Және бир сүүрет көрсетип,
Бир кәса алып қызыл қан,
– Ишкіл балам, мәрт Қоблан.
– Бул кимлердің қаныдур?
– Булалайдың қаныдур.
Ишип салды мәрт Қоблан.
Жети дәудің сүүретин,
Көрсетип Қоблан балаға,
Жети кәса қызыл қан,
Ишкізип енди хожалар,
Әнжам болып келеди,
Қобландай батыр балаға,
Ақ пәтия береди,
Жети кәса қызыл қан,
Ишкеннен соң бир заман,
Ес-ақылдан айырылып,
Бийхуш болды сол заман.
Мәрт өзине келеди,
Арқа менен қубланы,
Анықлап бала биледи,

Кетермен болған жерлерде,
 Мүше жеген хожалар,
 Жыйналысып барлығы,
 Қобланға жақын келеди,
 Хәммеси көтерип қолды,
 – Жети кәса қызыл қан,
 Жети журттың патшасы,
 Ишкиздик, балам, сизлерге,
 Солардың қанын ишерсең,
 Өшлиден өшті аларсаң,
 Кеклиден кекти аларсаң,
 Жети ханды өлтирип,
 Орнына патша боларсаң,
 Озып барып байрақтан,
 Он бес гашыр зер алып,
 Палуаны болған Бөке дәу,
 Палуанын да жығарсаң,
 Ядына алсаң бизлерди,
 Хәр уак басым боларсаң,
 Сау-саламат жеткейсең,
 Әумийин, – деп хожалар,
 Пәтия берип қалады.
 Пәтияны алған соң,
 Атты жолға салады,
 Келген күнди санаса,
 Он күн өтип арадан,
 Ат тозанлар өшипти,
 Алдап Қобланды кетипти.
 Торы атты жолға салады,
 Хак яратқан алла деп,
 Токсан үйли хожа деп,
 Қолға камшы алады,
 Камшы санға тийдирмей,
 Мәрт енбегин күйдирмей,
 Пирлерден болып көрамат,
 Қызды аттын сүйегі,
 Хожадан болып шаранат,
 Қызды аттың сүйегі,
 Күнде шабыс тилегі,
 Ашшы терди төгеді,
 Тикийрейтип қулақты,
 Он бес күн жоллар жүргенде,
 Бир шауқымды сезеді,
 Кем-кем алға өрлейди,
 Алдына аяк сермейди,
 Хәрбир жерге келгенде,
 Қанатқа зорлық еткенде,
 Қобландайын батырдың,
 Кәзи жерди көрмейди.
 Жигирма күн жүргенде,
 Алдап қашқан балларға,
 Қобланлы араласады,
 Көрген соң көп жылқыны,
 Қобландай батыр баланы,
 Пысқырып алып қашады,
 Жигирма беш күн өткенде,
 Озар болды жәниұар,

Аралап атқа қараса,
 Акшахан минген акша ат,
 Көринбейди ишинде,
 Акша атты анық жойтады,
 Торы атты бурып салады,
 Токсан үйли хожалар,
 Мүше жеген моллалар,
 Қудиретин болса көрсет деп,
 Батырың шауып келеди.
 Отыз күн жоллар жүреді,
 Алысырақ жерлерде,
 Ийренлеген бир қараны,
 Зордан көзи иледі.
 Шауа берди мәрт Қоблан,
 Отыз бир күн песинде,
 Изинен жетип келеди,
 Келгенин билип Полатжан,
 Дизгиниң төгип Акша аттың,
 Бир камшы урып жиберди,
 Көзден ғайып болады,
 Отыз үш күн толғанда,
 Және жетти изинен,
 Өкшелесип барады,
 Хактың улы Полаты,
 Болдырып зордан киятыр,
 Акшаханның акша аты,
 Еки аяқты тепсинип,
 Былғап камшы урады,
 Кара көрим жерлерди,
 Және озды акша ат,
 Сол уаклары Полатжан,
 Қобланды ермек әйледі,
 Дослыққа мәләл келтирди:
 – Бир барамыз бүгин түске,
 Сен барарсаң ертең кешке,
 Қыдырбай шалдың баласы,
 Ийтке сени қосайын,
 Қобланым күшко-күшко.
 Қол урасаң алтын тахка,
 Қарайсаң ба бундай баққа,
 Атым озып келеди деп,
 Қалайынша тәме етесен,
 Қобланым күшко-күшко.
 Батыр болсаң бизиндей бол,
 Кейинлеп қалар тайың ол,
 Бизики турған саррас жол,
 Қобланым күшко-күшко.

– Отыз бес күн хәм толады,
 Камшы қалай болады,
 Күшкодаған сеслерин,
 Қулақты жарып барады, – деп,
 Торы тайға өстерек,
 Бир камшыны урады,
 Ары ушын жәниұар,
 Жанды қыйнап барады,
 Жақынласып барған соң,

Акша атты Полат жан,
 Бас демейди урады,
 Көз демейди урады,
 Болдырса керек акша ат,
 Омыраўын алалмай,
 Зорға аяқ басады,
 Торығай кем-кем тасады,
 Зәңгилесип келгенде,
 – Ат шабыў бундай болад деп,
 Пош, пош Полат, пош Полат,
 Бендеден қайтар ер емес,
 Қоблан Полаттан кем емес,
 Озғанымды билемен,
 Асықпа, жора, келе бер,
 Сениң ушын айланып,
 Және бирде келемен,
 Күшко Полат, күшко деп,
 Ат шабыў бундай болады,
 Ат қалса қандай болады,
 Ат шабыўдың мәниси,
 Мынадай жора болады, –
 Деп қапталлап келип,
 Акша атқа қамшы береди,
 Сыйпаңлатып қуйрықты,
 Омыраўды алалмай,
 Мамырлап жортып келеди,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Озып кетип қайтадан,
 Және айланып келеди,
 – Атана нәлет Полатжан,
 Ұәде қайда, ант қайда,
 Жаны бар ма атыңның,
 Жақынлап қалды тойхана,
 Айда, айда, айда деп,
 Ұәде-лебизиң қайда деп,
 Қапталлап келип Полатқа,
 Бир қамшыны урады.
 Торы атты бурап салады,
 – Гәп шашсаң урған жөнинен,
 Әдепкиси той болса,
 Кейни урыс болады,
 Қалабер жора Полатжан,
 Бизики бурын барады, – деп,
 Торының басын жаздырды.
 Атқан оқтай зымырап,
 Хәмме аттан айрылып,
 Үш күн бурын барады,
 Шар жыйынды айырып,
 Қоблан батыр барған соң,
 Үш күн арадан өткен соң,
 Полатжан жетип барады,
 Атларға бәле қылды деп,
 Акша хандай сум патша,
 Байрағын бермей торының,
 Сум қыял ойлап турады,
 Хақтың улы Полаты,
 Жақынласып барады:

– Ха, хан аға, хан аға,
 Арзымды есит, жан аға,
 Бергил тайдың байрағын,
 Күйдирме ердің еңбегин,
 Тынласаң, сөзди айтайын,
 Хадал озып келгенин,
 Шексиз тулпар тай екен.
 Бул кеткеннен кеткенбиз,
 Ат қашырап жерлерге,
 Қырық күн жүрип жеткенбиз,
 Токсан үйли хожаға,
 Жиберген мүшелеринди,
 Апарып кел Қоблан деп,
 Алдап қашып кеткенбиз,
 Он бес күн өтти арадан,
 Домаланып жуўырып,
 Жер танабын қуўырып,
 Отыз күн жоллар жүргенде,
 Мақтаған акша тулпарың,
 Урсам қамшы өтпейди,
 Жетип келди торы тай,
 Қыйып түсти тап онай,
 Маған қарап жолларда,
 Көп кешигип жүрди ғой,
 Атың, аға, мал емес,
 Озған тайдың байрағын,
 Көп етип, аға, бере бер,
 Талайыңнан көре бер,
 Нәлет болғыр Акшахан,
 Сен бермесең байрақты,
 Тойың урысқа айланар,
 Бир нешшелер қыйналар,
 Мынаў келген Қобланның,
 Тийип жүрме зейнине,
 Тойың жаман шайпалар,
 Бергил тайдың байрағын,
 Күйдирме ердің еңбегин,
 Озып келди торы тай,
 Озған атқа бермей байрақ,
 Хан аға, сеники қалай?

Мына гәпти еситип,
 Сол ўақлары Акшахан,
 Полатқа қарап сөйлейди:
 – Береғой тайдың байрағын,
 Шығын менен исим жоқ,
 Той бериў мениң не теңим,
 Көп шығынға ушырап,
 Мен дүньяға жақынман,
 Шығын менен хәзим жоқ,
 Биреўге бир зат мен берсем,
 Еки көзим тынады,
 Мийим кетер айланып,
 Тойы курсың, нетейин,
 Бунша шығын шығарып,
 Акша ат озып келер деп,
 Байрақ өзиме қалар деп,

Берип едим бул тойды,
 Шыктасынға ийеси,
 Басшы деген ырасты,
 Бул да бизге ушырасты,
 Көйтсейин енди, инилерим,
 Дөрхал жаршы шақырын,
 Палуанларды шығарын,
 Патырат тойым болмасын,
 Полат иним, абайла,
 Абыройға шерикпиз,
 Және жығып палуанды,
 Және дүнья кетпесин,
 Қыпшақлы Қоблан жүермек,
 Басы төмен караса,
 Хәмме гаўлап басайық,
 Ен жаманы өлимди,
 Қалай-қалай болады, — деп,
 Ойласық пенен Ақшахан,
 Жаршыға жар урдырды:
 — Мына тойда хан палуаны бар,
 Кимде-ким кумарпаз болса,
 Түсемен десе хан палуанына,
 Жыкса, он бес ғашыр зери бар,
 Хәр елде арлы-намыслы тууыслы,
 Жигитлер болса шыға каласаң, — деп,
 Күнде жарды салады.
 Хеш бир бенде болмады,
 Карақыпшақлы беглер,
 Ат суўытып жүр еди,
 Гүрес бар, он бес ғашыр,
 Зери бар деген ғалаўытты,
 Еситип Қоблан батырға келеди,
 Кими ат суўытып жүрген,
 Кимиси байракты қайерге,
 Қоярын билмей жүрген,
 Жигитлери келди жыйналып,
 Алды Қобланды айланып,
 Қобланлыдай мәрт аға,
 Сизге айтар бир сөз бар деп,
 Хәр қайсысында батман шамал,
 Жел көкирек, хәуликпе жүрек,
 Өзи шыртылдақ гәршек,
 Сөйлеген сөзи орынлы,
 Ханқайысқан мурынлы,
 Жигитлер келип,
 Гүрес бар деген гаўасат,
 Сөзлер жақсы шығады,
 Бизлер барсақ,
 Ашырым әмел,
 Тоғанак әмел,
 Сырттан жанбас уратуғын әмел,
 Әгер оларға да жығылмаса,
 Ыррас аркалап уратуғын,
 Жығып болып үстінде,
 Көкирегинен нуқып кететин,
 Бала ұағымнан үйренген,
 Әмеллерим бар, аға,

Карақыпшақлы беглер,
 Ким бар сизлерден десе,
 Мени көрсет дегеннен,
 Он жигит сайланып шықты.
 Арадан көп уақыт өтпей-ақ,
 Жаршыдан хабар болды,
 — Карақыпшақлы беглер,
 Қәне, палуаның болса,
 Шыға каласаң,
 Хан палуаны ортада,
 Барып тута каласаң, —
 Деген сөзге шыдамай,
 Баяғы палуан жигитлер,
 Шешинип Қобланға келди.
 — Атымыз озды, алдык байрак,
 Хан палуанын жығып қайтсақ,
 Рухсат бер, аға Қоблан, — деп,
 Жууап алып барады.
 Ортаға кирип караса,
 Баслары тандырдай,
 Аяқ жүнге қонырау байлап,
 Билегине қонырау байлап,
 Аралап жүрген ортаны,
 Қобланлыға ерип барған,
 Палуан деп атакты алған,
 Бул қусаған бөлени,
 Өни түе түсинде,
 Көрмеген еди бундайды,
 Ғырлап кейиние қайтты,
 Келип батырға сөз айтты:
 — Аға Қоблан қайтайық,
 Келиспеген исинди,
 Быламық сындырар тисинди,
 Деген сөз ырас екен,
 Келиспеген бул талап,
 Ат байрактан келгенде,
 Көп қуанып кеттик пе,
 Ат озып келди дегенсон,
 Тикке жайдан турғанбыз,
 Отырған екенбиз терлеп,
 Аялаппыз бәримиз,
 Суўық урып кетипти,
 Тойға келген көп халық,
 Хәмме бизге таң қалып,
 Тил-суқ жайлап бойымды,
 Көзлер өтип кетти ме,
 Халық айта қалп айтпас,
 Көз өткенде жүдө өткен, — деп,
 Жигитлер келип жыйналып,
 Арыз етти Қобланға.
 Қоблан қапа болды,
 Гүреске шығың қыпшақ деп,
 Келе берди хабаршы,
 Қоблан хайран болады,
 Ар-намысты бермеймен,
 Деген қыял-ой менен,
 Хошемет сөзге шыдамай,

Ортаға кирмекши болады,
 Шешинип Қоблан батырын,
 Билеклерин сыбанып,
 Ортаға батыр келеди,
 Келип батыр караса,
 Бир бөлени көреді,
 Қайтардың есабын таппай,
 Батыр қайыл болады,
 Қайыл болып ислерге,
 Шыдамай келген күшлерге,
 Баслары бар тандырдай,
 Көзлери бар урадай,
 Аұызлары жырадай,
 Аяқлары маладай,
 Коллары бар жабадай,
 Билеклери арыстай,
 Мурынлары қарыстай,
 Көзлериниң өткірлиги,
 Түнде жанған паныстай,
 Бир бөлени көреді,
 Қорққанлығын билдирмей,
 Палұан ата пирим деп,
 Барып тутты жағадан,
 Тапырласып алысты,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Гәхи иштен шалады,
 Гәхи сырттан шалады,
 Тойға келген халайық,
 Өзи жап-жас болса да,
 Өзинен бәлент адамға,
 Барып қоллар салған соң,
 Хәмме хайран қалады,
 Қоблан батыр балаға,
 Ерип барған жигитлер,
 Тилек бизиң талап деп,
 Тилегин тилеп турады.
 Мәрт Қобландай баланы,
 Үлкенлик етип Бөке дәу,
 Жыйнап үстинен басады,
 Мәрт ақылдан сасады,
 Қобланға ерген жигитлер,
 Бул аұхалды көрген соң,
 Елатына қашады.
 Мәрт Қоблан жаман болдырды,
 Аппақ жүзин солдырды,
 Жоқары силкип алалмай,
 Бала хайран болады,
 Көзи жасқа толады,
 Жән-жағына қарады,
 Жеккелик етти сол жерде,
 Аяқлары калтырап,
 Манлайлары жалтырап,
 Анадан емген сүтлери,
 Қан болып жерге тамады,
 Албырап турған беглердин,
 Жәрдем берип қасына,
 Ағам деп келер ини жок,

Иним деп келер аға жок,
 Тойда турып ақылсыз,
 Жыйналып турған халайық,
 Шақак урып күледі,
 Ақшахан жақын келеді,
 Қолыңнан келсе өлтир деп,
 Дәуге хабар береди.
 Қоблан мәрт пенен келгенлер,
 Батыр болып жүргенлер,
 Қара қыпшақ еллерге,
 Хаұлығысып келеді,
 Қыдырбайдай ғаррыға,
 Келип хабар береди.
 Хаұлыкканы соншелли,
 Жалаң аяқ, жалаң бас,
 Қыдырбай жайдан турады,
 Ақшахан салған қалаға,
 Үш күн тамам жол жүрип,
 Қыдырбай шал келеді.
 Келип ортаға караса,
 Дәу қолында зар жылап,
 Турған мәртти көреді,
 Кирейин десе ортаға,
 Жибермейди көп халық,
 Тенеге сыймай шыбын жан,
 Перзенттин жаман күйиги,
 Ақшаханға келеді,
 Қәхәр менен сөз сөйлеп:
 – Атана нәлет Ақшахан,
 Босат мениң баламды,
 Бүйтип дәуге салғандай,
 Мени ойран қылғандай,
 Не қылып едим сизлерге?
 Нәлет жаұғыр Ақшахан,
 Бар дүньямыды берейин,
 Сорамында, шырағым,
 Ғәрип-қәсер ел едик,
 Өлгенше, иним, жүрейик,
 Босат мениң баламды.

Сол ұақлары Ақшахан,
 Дилдиреди шыбын жан,
 «Жәллат» деди бақырды,
 Жәллатынан қорқпады,

– Дузым тутқыр Ақшахан,
 Етегине салып-ем,
 Киндик ата қылып-ем,
 Не қылып едим сизлерге, – деп,
 Жылап турған ұағында,
 Пашшапларды шақырды,
 – Мынау жатқан ғаррыны,
 Өлтирейик, келиңдер,
 Мойнына арқан салыңлар,
 Таяк пенен урынлар,
 Баласы көрсин оны да,
 Ары келсин улының,

Қурды айландырыңдар,
Көпшилик көрсін буларды,
Ханға қарсы тұрғандай,
Қан қалыңын алғандай,
Хан менен тең болғандай,
Қандай адам, енеғар,
Азап берің айда, — деп,
Өмір етті Ақшахан.

Қыдырбайдай ғаррыны,
Айландырып қуады,
Таяқ пенен урады,
Көп халықтың ишінде,
Ғаррылығына қарамай,
Қыдырбайдай бийшара,
Перзентім деп жылады.
Буны көріп мәрт Қоблан,
Дәуден көрген азаптар,
Өтті ме десем жаным,
Мынау берген азабы,
Буннан да өтіп барады,
Мәрт Қоблан қапа болады,
Хаслы хайуан демесен,
Адамнан ақылы зыят,
Шар жыйынды айырып,
Қышқырып қиспен баралды,
Тойда тұрған халайық,
Хәмме хайран қалады,
Торы тай жақын барады,
Бөке дәудей палуанға,
Барып ауыз салады,
Тиследі басты, кемірди,
Тиске ләрзем келтирди,
Қайрыла беріп жәниұар,
Қос шәддені береді,
Хаслы хайуан болса да,
Дослығыны билдирди,
Теуіп дәуді торы тай,
Туяққа ләрзем келтирди,
Ары келип мәрт Қоблан,
Алла деп пирге жылады,
Кемликке кемал деген,
Ильяс хожа пирлері,
Сол жерде тайын болады,
Билдирмей келип баланың,
Шекесіне урады,
Балаға қуағ болады,
Мәдет бер әуел алла деп,
Қалды тоқсан хожалар,
Қайда бағы үделер,
Ислам деп белден көтерди,
Көтерди, төбеге жетирди,
Үш мәртебе былғап дәуді,
Гүрсилдетіп урады,
Қанжарды қолға алады,
Торы тай тайын болады,
Бөктеріуде ақ найза,

Сууырып алып қынаптан,
Бөке дәудей наймытқа,
Ғаршылдатып урады,
Дәулер өлді деген соң,
Қыдырбайдай ғаррыны,
Урып жүрген жәллаттар,
Булар қашып тум-тусқа,
Белгили сүргін болады,
Қашып жүрген қыпшақтар,
Аға деп жақын келеді,
Балға алып қолына,
Таяқ алып қолына,
Ақшахан жатқан сарайға,
Бөке дәудің геллесін,
Арқалап Қоблан барады,
Байрақты бер, затым хан деп,
Қыпшақтың есер беглері,
Ақшаханды хәм урады,
Бес-алты күнге қарамай,
Барымта деген сол екен,
Қыдырбай көрген азапты,
Ақшахан да көреді.
Мынау жыққан байрағың деп,
Он бес ғашыр зеринен,
Және байрақ береді,
Қыдырбайдай бай ғарры,
Қобланға жақын келеді,
Келип сөйлей береді:

— Кемликке кемал,
Менменликке зауал,
Деген, балам Қоблан,
Ашыуынды қоясаң,
Душпан жығылды, қор болды,
Балам, мәртебен зор болды,
Бул да сениң елатың,
Ийт қутырса ийесін қабады,
Деген сөзлер және бар,
Тийме ханның елине,
Хан бағынса, шырағым,
Ел сеникі болады,
Көлге малың толады,
Кеширимли адамның,
Харуак жолы болады.
Әне, Қыдырбай ғарры,
Кеширди көрген азапты,
Умыт болды қайғылар,
Жайғастырып алды-артын,
Отыз ғашыр зер байрақ,
Тайлап артып көликке,
Үш күн тамам жол жүріп,
Өз елине келеді.

Қорққанлар берер садақа,
Қуғанғандар берер садақа,
Ели-халқын жыйнайды,
Хәр қыядды ойлайды,

Мал семизин сойдырып,
 Қонақпан деген адамға,
 Дарадан табақ қойдырып,
 Дәстурханы толы нан,
 Шәйнеклери толы шай,
 Қазанлары толы май,
 Келгенлердин кеули жай,
 Уллы тойды баслады.
 Шакан улы Ақшахан,
 Жиберди ханға бир атлы,
 Шакан улы Ақшахан,
 Қыдырбай тойға шақырғансон,
 Бузык пикир ойлады,
 Әуели қызык той болса,
 Кейни қан аққан сауаш болса,
 Мен бармайын тойына,
 Тек жүрген ток жүреді,
 Бармайын сирә тойына,
 Өлип жатқан арысланнан,
 Тири тышқан жақсырақ деп,
 Шақырған тойға бармады.
 Қыдырбай қыял ойлады,
 Тойы тарқап кеткен сон,
 Мөрт Қобланды шақырып,
 – Мин атынның белине,
 Нөкер жыйнап изине,
 Тойдан пайын апарып,
 Ким жәбир етемен десе,
 Сабыр еткіл перзентім, – деди.
 Бул сөзлерди еситип,
 Қоблан мақул көреді,
 – Атажан, жан ата,
 Ақшахандай зальым хан,
 Той деп келсе елиме,
 Тойдан орын берер-ем,
 Әуелини той етип,
 Кейнин өзін билесен,
 Кирген үйден шығармай,
 Пайманасын толтырып,
 Өлтирсем деп жүр едим,
 Қайттым, ата, пикирден.
 Торы аттын минип белине,
 Изине ертип қырық жигит,
 Ханның барлық халқына,
 Үш күн азық еткендей,
 Тойдан пайын береді,
 Хәр түринен жүз бастан,
 Тирилей малларын айдап,
 Үш күн тамам жол жүрип,
 Ақшаханның елине,
 Ат ойнатып келеді.
 Бәлент көше, пәс көше,
 Пәс көше, тар көше,
 Хан есиги датқа жай,
 Тар қапылы ақ сарай,
 Ақ сарайдың алдында,
 Қырық жигити изинде,

Мөрт Қобланды көреді.
 Жаны қалмай Ақшахан,
 Тикке жайдан турады,
 – Не хызмет бар, балам, – деп,
 Мөрт Қобланнан сорады.
 Сонда Қоблан сөйлейді:

– Сәлем үшін келдим, ата, қасына,
 Не саудалар түсіп турғой басына,
 Шақырдым тойыма, неге бармайсан,
 Қарамайсан халықтың көз жасына?

Хәр ким бахты келсе дәулеті жүрер,
 Дәулеті жүрмеген бахтынан көрер,
 Той-садақа бердим, ата, халқына,
 Садақа-тойымнан пайыңыз келер.

Қорқып бердим мен садақа-тойымды,
 Билмедімғой, ата, сениң ойынды,
 Шақырдым тойыма, неге бармадың,
 Бәнеледин бизиң ұшын бойынды?

Сен той бердин, қыйналды ғой жанымыз
 Суу боп акты тенемдегі қанымыз,
 Той пайынды, ата, өзім әкелдим,
 Кеширерсиз журт ийеси ханымыз.

Хан баласы дейді, ата, бизлерди,
 Хан атам деп ойлап жүрмен сизлерди,
 Силтеген жерине, ата, бараман,
 Душпан көрип ойлап жүрме бизлерди.

Балам болып айтқаныңды қылмасам,
 Тарыққан жеріңнен хабар алмасам,
 Перзентім деп алсаң бизди кеуілге,
 Ғуналыман силтеуіне бармасам.

Сол ұақлары Ақшахан:
 – Белиме байлаған тилла дәлбентім,
 Қартайғанда таймағай-дә дәулетім,
 Қартайдым, алжыдым, атан қурысын,
 Қурған тахқа ийелик ет перзентім.

Батырлықтан ат кекилин тарайсан,
 Ғарры адамның, балам, несин сынайсан,
 Мениң той бергеним, балам, қурысын,
 Тахқа минсен журт ийеси боларсан.

Бул майданда шеккен жәбир-жапаңды,
 Танып келген болсан қурған атанды,
 Барлық елдің еркин саған тапсырдым,
 Хан болып сүре бер заўқы-запаңды.

Қартайғансон ел айтқанды қылмайды,
 Душпанлар қурысын, қолын былғайды,
 Қартайыппан, дәрпенерге халым жоқ,
 Хәркимнин пикирин кеулин аңлайды.

Душпанлардан хат келеди келсин деп,
Халкының бийлигин бизге берсин деп,
Елиндеги Қоблан атлы батырын,
Аяқ-колын бизге байлап берсин деп.

Сиз келмесең, бизлер бир күн барармыз,
Қандарымыз, канымызды алармыз,
Әлип дәуді гелле қылған Қобланнан,
Биз Көбикли, барып қанды алармыз.

Мәрт Қоблан деп, балам, жазған хаты бар,
Ең изінде Көбиклинің аты бар,
Айтсам, балам, кеулиңізге келмесин,
Урыс ашып қайтатуғын шәрті бар.

Елге душпан келсе халқың не қылар,
Ат астында ғәрип-қәсер зар жылар,
Кеулиңе келмесин, шықсаң алдына,
Сен кешиксең, наймыт өзи атланар.

Мен алдына әскер жыйнап салайын,
Азығыңды тайын қылып турайын,
Бар дегенге, балам, мәлал алмағыл,
Сондай хабар болса айтып турайын.

Сен бармасаң олар үстине келер,
Азана елатын шайпалып бүлер,
Душпаныңа бурын атпасаң окты,
Достың мунаяды, душпаның күлер.

Картайса да сөз береді бизин тил,
Келсе душпан солады ғой қызыл гүл,
Балам болғаннан соң саған айтаман,
Ғәһи барғыл, тә бармағыл, өзиң бил.

Перзентим деп алып жүрмен ойыма,
Усы жөннен бара алмадым тойына,
Әкеліпсең мениң тойдан пайымды,
Душпан деп ойлама, балам, ойына.

Сол ұақлары мәрт Қоблан,
Апарған тойдан той пайын,
Хан алдына қояды,
Батыр анқау, ер гөлек,
Алдаған сөзге инанып,
Ақшахандай патшадан,
Қайтыуға жууап сорады.
Көрмегеним Қоблан деп,
Ишинен күйіп Ақшахан,
Екі қолын көтерип,
Жолың болғай балам деп,
Қайта-қайта Ақшахан,
Ақ пәтия береді.
Торы аттың басын бурады,
Ат ойнатып мәрт Қоблан,
Өз елине барады,
Сууық сөзді еситип,

Хәулирип мәрттің жүрегі,
Хеш жерде батыр туралмай,
Аты шыққан жигит деп,
Изине қырық жигит ертіп,
Атасы менен анасынан,
Жууап сорап турғаны:

– Мен жылайман бул жерлерде зар-зар,
Қыслар болса үргін үрип, жауар қар,
Бир жерлерден келди бир сууық хабар,
Перзентиниң айтатуғын арзы бар.

Ханға барсам көп хабарлар береді,
Көбиклиден бир сәлем хат келеді,
Оқып едик, мәрт Қоблан деп жазыпты,
Хатларын оқысаң жиниң келеді.

Торы тайды тауда шауып көремен,
Қырық жигитим менен дәуран сүремен,
Ақ пәтия берин бизге ата-енем,
Аман болсам алты айда келемен.

Ер жигитке жаман екен ар-намыс,
Егер қолды билмей қыйса бир қамыс,
Ақ пәтия береғойың ғаррылар,
Баратуғын жерим жүдә дым алыс.

Сонда ғарры:

– Беліме байлаған тилла дәлбентим,
Таймағай басымнан келген дәулетим,
Ханға барып келдің бузылып, балам,
Кетпе елден ақылы жоқ перзентим.

Сен кетсең душпанлар есімди алар,
Атаңыз картайды, қаякқа барар,
Хан айтты деп таслап кетпе елинди,
Ақшахан елиңе, балам, қол салар.

Картайғанда тар көринди бул жахан,
Сен кетсең басыма түсер зимистан,
Сен кеткен соң бизди ұайран етпей ме,
Душпан келип қуйылар елге қызыл қан.

Буннан кетсең дийдарыңды көрмеймен,
Өлсем де сизлерди балам демеймен,
Кетиуіңе елиң жауға таланар,
Балам саған ақ пәтия бермеймен.

Сол ұақлары атасы,
Атасы менен анасы,
Ақ пәтия бермеди,
Кетпе балам Қоблан деп,
Шалғайына асылып,
Екі көзлерин жаслап,
Жалғыз бала атланса,
Не күниміз кешер деп,
Маңлайларын мушлайды,
Баласыны жибермей,

Атасы менен анасын,
 Курткадайын арыўды,
 Карындасы Қансулыў,
 Алдап таслап кетпеймай,
 Курткажанға келеди,
 Келип хабар береди,
 Елден кетер жағынан,
 Бул гәплерди еситип,
 Түси өнип Куртканын,
 Қобландай батыр балаға,
 Куртка сулыў сөйлейди:

— Ақлым болды менин лал,
 Кеўлинде барма кыйлы қал,
 Нашар деп мени ойлама,
 Айтқан сөзге кулақ сал.
 Таслап кетпе қаланды,
 Жылатпа жаўда баланды,
 Шаптырма жаўға қаланды,
 Сизлер елден кеткен соң,
 Өзелги душпан ел болмас,
 Кессең етек жең болмас,
 Шакан улы Ақшахан,
 Душпан екен сизлерге,
 Өзелінде наймыт хан,
 Ашық еди бизлерге,
 Қартайған халда ғарры хан,
 Ауыз салар бизлерге,
 Кетпе елинди таслап,
 Қартайған ғарры сенде бар,
 Қартайған мама сенде бар,
 Еңбеклеген жас та бар,
 Жылатпа, төрем, балларды.

Сол ўакта Қоблан:
 — Ха, Курткажан, Курткажан,
 Сизлер елге келгели,
 Керилип сәлем бергели,
 Өзим ойлап қарасам,
 Өз ойымды ойласам,

Минди бедеў белине,
 Шығып қызыр шөлине,
 Қырық жигитке бас болып,
 Қалмақ пенен қас болып,
 Ата-енеге қарамай,
 Елинен жуўап сорамай,
 Минип аттың белине,
 Жолға рәўан болады,
 Бирин-бири куўады,
 Қырық бир жигит қосылып,
 Елден шығып барады,
 Елден анық шыққан соң,
 Атларға қамшы салады,
 Жолда қулан дус келсе,

Ағалы болдым ба деймен,
 Инили болдым ба деймен,
 Саған арқа беремен,
 Сеннің менен дәўран сүремен,
 Ирке берме Курткажан,
 Нашарлық етип бизлерди.
 Тапсырдым елди сизлерге,
 Хаслың нашар болса да,
 Санаўлы ерден қайтпайсан,
 Тартынап сөз айтпайсан,
 Иркпе Куртка бизлерди,
 Нашар да болсан Курткажан,
 Батыр деп жүрмен сизлерди.
 Сүйеў билип жүриппен,
 Арқа берип өзине,
 Шан ұрмағай жүзине,
 Рухсат бергил Курткажан.

Сол ўақлары Курткажан,
 Мына сөзди еситип,
 Шақак урып күледи,
 Қобланға жақын келди,
 Алты ай деген не болар,
 Барсаң барып келегой,
 Атаң-енең не қылар,
 Кетебер деп айтпайды,
 Кетсең өзим жубатып,
 Аларман, төрем, сонынан,
 Хабарласпай кетебер,
 Жыласа жолыңа кес болар.
 Қырық жигит пенен Куртканын,
 Айтыўы менен Қобланлы,
 Хабарласпай атаға,
 Хабарласпай енеге,
 Хошласып шықпай елинен,
 Теккене жалғыз Курткадан,
 Урықсат алып хошласып,
 Қырық кигитке бас болып,
 Қалмақ пенен қас болып,
 Атланып шықты елинен.

II бөлим

Тындырмай куўып келеди,
 Қызық пенен қырық жигит,
 Бираз жолды жүреди,
 Әйне пессин ўағында,
 Буўдақланған алыста,
 Бир шаңғытты көреди.
 Ақшахан айтқан сөзлер бар,
 Қиятырған душпан деп,
 Мәрт Қоблан турып ойланды,
 Қырық жигитке билдирсем,
 Хаўлығып кетип жүрер деп,
 Буларға мәләл келер деп,
 — Қырық жигитим азаматым,
 Қаракыпшақ дер елатым,

Сизлерге айтар нәсиятым,
 Кайтпай жолларда жүрейик,
 Кырык биримиз қосылып,
 Шалқайып дәуран сүрейик,
 Қолай түскен олжаны,
 Аман елге келгенсон,
 Кырык бир жерге бәлейик,
 Душпанға аман жеткенше,
 Қашып сырды алдырмаң,
 Алдында өзим жүремен,
 Қандай бәле дус болса,
 Маңдайымнан көремен,
 Сизлер бунда қалыңдар,
 Азырақ дем алыңдар, — деп,
 Аттың басын бурады,
 Шұу деп камшы урады,
 Кырык жигиттен айрылып,
 Көринип жатқан шаңғытқа,
 Мәрт Қобланжан барады.
 Барып батыр қараса,
 Жүз түйеге жүк артқан,
 Бураханның баласы,
 Көбикли ханның елинен,
 Ақшаханның елине,
 Барыу үшін көп кәруан,
 Дүньялар алып жол тартқан.
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Кәруанларды көргенсон,
 Еки көзи қызарып,
 Түси өнип бозарып,
 Түклері тебендей шаншылып,
 Баратырған кәруанға,
 Ұарсақы сөз айтысып,
 Қаяқлардан келесиз,
 Қаяқларға барасыз,
 Деп алдына кеселеп,
 Толғанып батыр сөз сөйлеп,
 Сөйлеп турған қусайды:
 — Батыр гезип дағыстаннан жол салар,
 Ашық ойнап ақ сийнеге кол салар,
 Қай патшаның елатынан келесиз?
 Жөн жосағын сорап турман, ағалар.

Көгермей ме бәлент таудың гиясы,
 Сөйлесек шешилер сөздин жүйеси,
 Бунша олжа алып қайда барасыз,
 Ким болады бул маллардың ийеси?

Батырлықтан ат кекилин тарайман,
 Өз халыма не ис болса хәм жарайман,
 Тартқаныңыз қайсы ханның түйеси,
 Кәруанбасы, мал ийесин сораيمان?

Сонда кәруан:
 — Хәр гәптиң бәнтинен сөзди урасан,
 Аддымызға қарсы шығып турасан,

Мал ийесин сорап, бала, нетесен,
 Дағыстанда не қылып жүрген баласан?

Шәлди тезген бизлер жүрген дәрбедер,
 Гайып бенде бир куда деп қайғы жер,
 Мал ийесин биз айтпаймыз, жүуермек,
 Бизлер жүрген ақ бәзирген саудегер.

Шақылдап сөйлейсен, сөзди билесен,
 Неге дағыстанды желип жүресен,
 Не хызметин барды мал ийесинде,
 Шыққан жеринизден хабар бересен.

Түйе тартып шықтық азау елинен,
 Урынып дөрепсен атаң белинен,
 Атлы жүрсен дағыстанда шаңғытып,
 Шығып едің қай патшаның елинен?

Сонда Қоблан:
 — Қылыш урып алайын ба жаныңды?
 Дағыстанда ағызайын қаныңды,
 Жүуермек деп неге ғарғап сөйлейсен?
 Сынасып көрейик, кәруан, халыңды.

Сақалың бар, жасың улы жолың бар,
 Минез-құлқың өз пейлине жүдә тар,
 Қылыш урып қыйратайын бәринди,
 Қарғап болдың кәруан заңғар тұнакар.

Өрдек ушып газлар қонған көлинен,
 Кийик-қулан тууып-өскен шөлинен,
 Мен айтайын дуұрылап, кәруан, ырасын,
 Шығып едим қарақыпшак елинен.

Астындағы торыға,
 Шұу деп сести береди,
 Жөн сораса айтпаған,
 Тиллерин сирә тартпаған,
 Жүрегі өскен кәруанға,
 Батыр жақын келеди,
 Кәруанның басшы сәрдарын,
 Ат үстинен ол келип,
 Келип пәнже урады,
 Түйеден жулып алады,
 Шырлатып басып тақымға,
 Жүз түйеге жүк артқан,
 Жүзге жақын адамды,
 Бирин-бирине урып,
 Дағыстанда шуұлатып,
 Қойға тийген қасқырдай,
 Кәруанларды бүлдірди.
 Кәруанның жаны қалмады,
 Қорққанынан жалынып,
 Айтайық балам ийесин деп,
 Кәруанлар сонда сөйледі:
 — Тилим тийип, қыйын болды күнимиз,

Көхәрленбе батыр Қоблан инимиз,
Мал ийеси Көбикли хан болады,
Сени, балам, бурыннан-ак билемиз.

Азаулыға барып тургой хатларын,
Қалмақларды хаулықтырды атларын,
Қыдырбайдан Қоблан бала дөреспти,
Батырға мегзейди хаслы-затларын.

Еситип-ек Акшаханның журтында,
Қыпшақ деген дин мусырман ултында,
Қыдырбайдан өсип шықты бир бала,
Жеймен десе он адам кетер уртында.

Бизлер жүрген қалмақ елдин баллары,
Сиз барсаныз зар жылайды жанлары,
Мал ийеси Көбикли дәу болады,
Өзи өлмей синбес оның маллары.

Хәр жыл сайын саған жүрис баслайды,
Келип Аштарханға бойын таслайды,
Терең суудан дуұры жүзип өталмай,
Өтпедим деп еки көзин жаслайды.

Нийети бар, быйыл қысқа жүреди,
Өлмесе бир сени келип көреди,
Алатуғын қаным бар деп айтып жур,
Сенин менен бир тутысып көреди,
Сен бармасаң быйыл анық келеди.

Бул гәплерди еситип,
Қоблан хайран болады,
Ақшахандай атамның,
Айтқан сөзи ырас деп,
Қоблан батыр ойлады,
Ханның айтқан сөзине,
Инанбай қиятыр едим,
Келемен деп жүргенин,
Көрұанлар да айтты ғой,
Қырық жигит пенен қосылып,
Елатына барайын,
Шығармай занғар душпанды,
Қәреп етип нийетин,
Елинде урыс салайын,
Дуп бурды атты мәрт Қоблан,
Көрұанларды жиберди,
Баяғы қырық жигити,
Изинен жетип келеди,
Көрұанларды көреди,
Көзи қорққан көрұанды,
Топлап жыйнап бир жерге,
Мәрт Қобланға жақышлап,
Қырық жигит сөйлей береди:

— Хау, Қобланым, Қобланым,
Басшы болған султаным,

Мынау жатқан олжаны,
Мынау жатқан дуньяны,
Ансат қолға түсирсек,
Көрұанларын өлтирсек,
Душпанлықты билдирсек,
Усы жерден кайтайық,
Қалай болар, жан аға?

Сонда Қоблан сөйледі:
— Қырықта бирдей беглерим,
Тыпшаң сөзди, шерлерим,
Мийнетсиз дунья синбейди,
Ақыры паяны болмас,
Көрұанларды өлтирип,
Алып кайтсақ олжасын,
Мал ийеси тек турмас,
Еситсе бизден болғанын,
Қуып барса кейнимнен,
Ақыры паяны болмас,
Көүпим бар сонын ойласам,
Душпан келсе еллерге,
Таяқ тийер бизлерге,
Ғөрип-қәсер, аш-жалаңаш,
Ат астында өлмей ме,
Қайғысыз жатқан елатым,
Ушырап қайғы-хәсиретке,
Гүнасы бизге болмай ма?
Жиберин, беглер, көрұанды,
Ийеси өлмей көп олжа,
Хәш адамға синбейди,
Сорадым көрұанбасыдан,
Ара жақын қалыпты,
Атланың, жүриң беглерим,
Қаракыпшақ халқына,
Бараман деген сөз бенен,
Азык-ауқат әнжамлап,
Тыңласақ сөздин мәнисин,
Быйыл түзде келеди,
Биз бармасақ, ол келер,
Кимлер әжелсиз өлер,
Дүзде жүрген бендеге,
Жолда жүрген көрұанға,
Келтирсен зыян, беглерим,
Гүнакарсаң аллаға,
Қәне, жүриң беглер деп,
Жолға рәуана болады.

Қырық жигит пенен қосылып,
Тал жиектей еселип,
Жоллар жүрди мәрт Қоблан,
Түнде жүрмес түлейден,
Түнде кетип баратыр,
Қарсақ жүрмес қалыңнан,
Қайырып мәртлер жол жүрди,
Сөз сөйлесип сырласып,
Бары-жокты айтысып,

Жол өндирип барады,
 Кызыл кыя кум келсе,
 Кыялап шыгып басына,
 Ат есирип барады,
 Таулы-таслак жер келсе,
 Тарсылдап дойнак урады,
 Қолтыктан шыққан ақ көбик,
 Малакайдай жалбырап,
 Хәр жерде түсип барады,
 Акша жүзин солдырды,
 Арадан үш ай өткенде,
 Кырық жигит минген бедеулер,
 Төрт аяқты басалмай,
 Булар жаман болдырды.
 Қобланлы минген торы тай,
 Қызған сайын желеди,
 Үш ай он күн жол жүрип,
 Аштархан атлы тенізге,
 Кырық жигит пенен мәрт Қоблан,
 Зордан жетип келеди.
 Бул теніздин бойында,
 Батыр Қоблан қолына,
 Жай булт тасты алады,
 Исми мағзам дуғасын,
 Үш мәртебе ол оқып,
 Өл хаўадан шарапат,
 Душпанларға кесапат деп,
 Тенізге дем урады,
 Аркадан қар болады,
 Қатты сууық болады,
 Қаймақласып қатыудан,
 Айдаң-айдаң, мәртлер деп,
 Шала қатқан музларға,
 Болдырып жүрген атларды,
 Айдап салды тенізге,
 Қызып жүрген бедеулер,
 Аяғы музға тийген соң,
 Қағып қойған таға жок,
 Хәр қайсысы бір жерде,
 Музға тайып жығылды,
 Жығылғаны турмады,
 Ат миниўге болмады,
 Кырық жигит басты былғады,
 Неге шықтық елден деп,
 Қобланлы жүр деп қоймайды,
 Қоблан минген торы тай,
 Гә жерде музды басады,
 Гә жерде аяқ тийдирмей,
 Мәрт еңбегин кўидирмей,
 Дүзетипти салтанат,
 Кырық жигити пияда,
 Өзи атлы алдында,
 Тенізден өтти саламат.
 Кәне, жүриң беглер деп,
 Кырық жигитти айлады,
 Пияда жүрип кырық жигит,

Табанларын алдырып,
 Аяғын жерге басалмай,
 Кырық жигит хайран болады,
 Мәрт Қобланға жақынлап,
 Мийримсиз екен енеғар деп,
 Кырық бәри жыйналып,
 Қобландай батыр балаға,
 Толғанып сөйлей береді:

– Биз жылаймыз жоллар жүрип зар-зар,
 Мың бәлеге бизлер болдық дуўшақар,
 Иркилиниз, басшы болған палуаным,
 Кырық жигиттиң айтатуғын арзы бар.

Жүрегимнен кетпей турғой әрманым,
 Жол жүрип пияда кетти димарым,
 Ат-жарактан қыркымыз да айрылдык,
 Қарайсаң ба бул жүриске палуаным?

Пиядалап жүрип иети аяқлар,
 Билесен бе Қоблан, бул жер қаяқлар?
 Барар жерин алыспекен, көрип кел,
 Бастырмай турыпты жерге бармақлар.

Сонда Қоблан:

– Кимлер батыр, кимлер нәмәрт, биліндер,
 Еле хәм болса азғана ўак жүриндер,
 Болдырсаңыз қыркыңыз да берман кел,
 Келин мында, торы атыма мининдер.

Мингестирип мен сизлерди айдайын,
 Тайлап жигирмадан буўып байлайын,
 Кырық биримиз мингесейик, келиндер,
 Ортасына өзим минип айдайын.

Нәмәрт деп ойлама енди бизлерди,
 Таслап мен кетпеймен енди сизлерди,
 Жигирмадан тайлап атқа артайын,
 Тартпайды деп шек келтирме жүзлерге.

Арамызда азғана бир дала бар,
 Онысын бир пәрий салған қала бар,
 Барсаңыз рәхәт көрип жағасыз,
 Қаласы да аспан менен барабар.

Хәр кимди бир пәрий күтип алады,
 Сулыўлығы тап бир өзи болады,
 Рәхәттың бәри барсаң сол жерде,
 Бир-бир аттан сизлерге таўып қояды.

Сол ўақлары кырық жигит,
 Бир-бирине қарап,
 Ат-жарактан айрылып,
 Пияда жүрип майрылып,
 Еле де жүрсек жүрейик,
 Жүрмеймен дегенің менен,

Мынаў Қоблан қоймайды,
 Жүрмесине болмайды,
 Жигирмадан айырып,
 Тайлап артса тулпарға,
 Арқан қыйып туншығып,
 Бизлер өлип кетермиз,
 Биз пияда, өзи атлы,
 Яки аяғаны ма,
 Яки ойнағаны ма,
 Ойнаған ойын айтады,
 Атка артаман десе,
 Артпайды деўге болмайды,
 Артағойса, қалсаң шетте,
 Арқан қыйып белиңнен,
 Ортада қалсаң туншығып,
 Әрманда өлип кетермиз,
 Қәне, жүрин беглер деп,
 Сол күн песиннен жүрип,
 Таң атқанша жүреди,
 Таң атқансоң жигитлер,
 Хәр тәрәпке қараса,
 Дийўалын бәлент қойдырған,
 Пақшаға нағыс ойдырған,
 Минарланған бир қала,
 Қырық жигитке көринди,
 Адам бары ишинде,
 Хеш бендеге сезилмей,
 Арқа-күншығыс бети,
 Бағы-гүлистанлық жер,
 Ишинде бар пәрийлер,
 Гәхи кептер болады,
 Гәхи адам болады,
 Дуўа менен байланған,
 Жайтаста бар шәртлери,
 Кетейин десе кеталмай,
 Кетсе көзи байланған,
 Дуўа менен пайда болған,
 Жайтасты оқып дем урған,
 Хәр жигитке биреўден,
 Бул қаланың ишинде,
 Ұақытша хызметкер болған,
 Шаршап батыр келер деп,
 Дем алыспа болар деп,
 Пәрийлер күтип тур еди.
 Бул қаланы көрген соң,
 Қырық та бирдей жигитлер,
 Өлгенин билмей жүреди,
 Азанда шыққан жигитлер,
 Әйне куптан ұағында,
 Дәрўазаның аўзына,
 Тайын болып келеди,
 Дуўры ишке кире алмай,
 Мәрт Қобланға сөйлейди:

— Ҳа, Қобланым, Қобланым,
 Басшы болған султаным,

Мынаў жатқан қаланың,
 Ишине дуўры киресен,
 Бизлер ушын, ағажан,
 Не жандар екен ишинде,
 Бир сөйлесип көресен,
 Ҳаслы адамзат болса,
 Яки баска зат болса,
 Негизи адам жеместей,
 Қасына барса тийместей,
 Дем алғандай жер болса,
 Дем алайық ағажан.

Мына гәпти еситип,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Торы аттың басын бурады,
 Шүү деп қамшы урады,
 Кирди қаланың ишине,
 Келип батыр қараса,
 Перилер дөнип адамға,
 Бекташ ойнап отырған,
 Көп қызларды көреді.
 Қобланды көргенсоң қызлар,
 Қобланның атын жылаўлап,
 Қәне, түсин беглер деп,
 Көп қыз алды ортаға,
 Жибермей атыр Қобланды.
 Қоблан кешикти қайтыўға,
 Келип хабарын айтыўға,
 Аўызда қалған қырық жигит,
 Өз-өзинен күйинип,
 Нәлет болғыр Қобланлы,
 Батыр аңқаў, ер гөдек,
 Гөдеклик етип жүргенди,
 Қәне, жүрин беглер деп,
 Қырқымыз бирден барайық,
 Бул заңғар неге кешикти,
 Ең жаманы өлимди,
 Өли болсақ бир шуқыр,
 Тири болсақ бир төбе деп,
 Келип беглер қараса,
 Мәрт Қобланның қасында,
 Көп қызларды көреді,
 Қырық жигитке карамай,
 Өз мәслиги өзінде,
 Болып жатқан қызларға,
 Қобланлы батыр сөйлейди:

— Бизлердин ұаспымыз адамзат дейди,
 Сизлерди билмеген перийзат дейди,
 Бизлер қырық бир адам болып келемиз,
 Босатып бериниз қырық та бир үйди.

Қырық бир адамға қырық бир үй керек,
 Хәр бирине бирден хызметкер керек,
 Шаршап-талып киятырған беглер бар,
 Тайын етиң бизге бәрин тезирек.

Қырық бир жигит қонақ болып келеди,
Сизлер пәрий, хызмет етип жүреді,
Болдырып қиятыр бизің жолдаслар,
Пәрийлер бул сөзді қалай көреді?

Пияда жол жүріп аяқ майрылып,
Қиятырмыз жау-жарақтан айрылып,
Бир-бир аттан және тауып бересіз,
Бермеймен деп айтып жүрмен қайрылып.

Қырық палуанға көрген душпан бағынып,
Қиятырғой қыркы сизді сағынып,
Тезирек тайынлаң минер атларын,
Келсин жау-жарағы атқа таңылып.

Бизлерге хызметти қалыс қыласыз,
Бир жигитке бир пәрийден боласыз,
Қырық күн бизлер усы жерде жатамыз,
Соған шекем бәрін тайын қыласыз.

Бул сөзлерді еситип,
Пәрийлер шандан хош болып,
Қырық бир палуан жигитке,
Қырық бир пәрий тап болып,
Хызмет ушын турады,
Қобланның қырық та жигит,
Өмириниң ишинде,
Көрмеген иззетин көріп,
Шаршап келген батырлар,
Не ишемен десе де,
Бәри тайын болады,
Батыр туған мәрт Қоблан,
Бул иззетке қызбайды.
Санаулы күн саналып,
Қырық күн өтип арадан,
Қобланлы жайдан турады,
Кәне, жүрин беглер деп,
Айтып еді қыркына,
– Хаслы жоқ нәлет Қобланлы,
Терлеген тер басылмай,
Арадан қырық күн өтти деп,
Хаулығып жүр алаңлап,
Мынау жатқан көп қыздан,
Жетиспеди ме бири,
Хау, жигитлер, жигитлер,
Кететуғын жер емес,
Буннан кетсек өлеміз,
Бармайық батыр бүлдирсе хәм,
Айтқаныны қылмайық, – деп,
Тирсек сөзлер айтысты.
Қоблан минип торыға,
Қырық жигитке келеди,
Келип сөйлей береді:
– Бизің Куртка ат берди,
Сизлердин ярын пәрийлер,
Кәне берген атлары,

Кәне берген тонлары, – деп,
Ғыжак берип мәрт Қоблан,
Толғанып сөйлей береді:

– Қара қыпшақ дейди өскен еллерим,
Басып жүрмиз азаулының жерлерин,
Бизің Куртка сайлап тулпар мингизди,
Ярың берген атын қайда беглерим?

Пери берген тулпар атқа мининлер,
Бизлер менен заўқы-сапа сүринлер,
Бизің Куртка бизге тулпар мингизди,
Пәрий берген атты минип жүринлер.

Билесиз бе моллалардың хатларын,
Пәрий билсең буның хаслы затларын,
Бизің Куртка тулпар сайлап мингизди,
Кәне сизің пәрий берген атларың?

Қыслар болса бағда гүлдер солады,
Азаулы қаласы жақын турады,
Биз келгели қырық күн өтти арадан,
Жүрсек, қырық палуаным, қалай болады?

Мына гәпти еситип,
Ары келип пәрийлер,
Бирине биреуи карап,
Бир-биринен хал сорап,
Қырық жигитке қырық бедеу,
Жеткерип берди пәрийлер.
Жау-жарағы таңуылы,
Ат келген соң қырық жигит,
Не айтарын билмейди,
Бармайын десе болмайды,
Бармаслығын қылмайды,
Қорққанынан қырық жигит,
Өлимге кетер беңдедей,
Аттың басын оңғарып,
Аяқты әңгіге қойды,
Қырық күн бирге қосылып,
Дуз-дәмек болған беглерди,
Жиберіуге көз қыймай,
Батырлардың қасына,
Жетип келип пәрийлер,
Хош-аллияр айтысып,
Қырық жигитке мәс болып,
Жууап берди пәрийлер.
Шықпайын десе қырық жигит,
Мәрт Қобланнан тартынып,
Жолға рәуана болады,
Аттың басын бұрады,
Шуу деп қамшы урады,
Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
Қырық жигит пенен қосылып,
Тал жипектей еселип,
Перилер менен жүргенин,

Рәхәтти көргенин,
Көп сөз етип қырық жигит,
Көкиреги тасып келеди,
Қобланға сөйлей береди:

– Ҳа, Қобланым, Қобланым,
Басшы болған султаным,
Шабысайық кел, – дейди.
Қырық жигиттің астында,
Қырқы ағаш дуға ат,
Исми мағзам дуадан,
Бөнт болып соғылған,
Бәри сондай зат еди,
Қырық жигит жақын келеди,
– Айда, айда, қырық жигит,
Шабысайық шабыссак,
Пери берген атларын,
Бизиң аттан қалай, – деп,
Әүмийин деп мәрт Қоблан,
Алдында бас болып қашады,
Көкиреги өскин болсын деп,
Торы тайды тартады,
Дуадан болған кәрамат,
Қырқы да бедеу қаназат,
Араны ашып келеди,
Қырық жигиттің ишинде,
Хәуликпе есер биреуи,
Мәрт Қобланға сөйлейди:

– Ат табылар, мундай майдан табылмас,
Келха, Қоблан, ат шабысып көрели,
Майданды жердің даласы,
Аллады ердің панасы,
Жаның болса айдағыл,
Қыдырбай шалдың баласы,
Бизлер барамыз бүгін кешке,
Сен барасаң ертең түске,
Қалды мақтаулы тулпарын,
Мәрт Қоблан, күшко, күшко.
Келип тұр бизлерге бүгін йош,
Атың қалса байрақтан,
Тезирек аш араны,
Мәрт Қобланым, пош-пош.
Қырық жигит жаман есирди,
Есерлик иске кесирди,
Қобланның келип ашыуы,
Торы атқа қамшы басады,
Дуұрылап түсіп бир сайға,
Көринбей Қоблан қашады,
Атқа қамшы басады,
Жолларды кесип қараса,
Шапқан аттың изи жоқ,
Қулақты түріп қараса,
Жақынлаған дүбир жоқ,
Буларды көріп кеули ток,
Озып кеткен қырық жигит,

Кейинлеп қалған екенин,
Билип алды мәрт Қоблан.
Бираз жерди асады,
Аттын басын бурады,
Қырық жигитке қарады,
Алдынан жолын тосады,
Алысырақ жерлерде,
Бир шаңғытты көреді,
Шаңы шаңға уласып,
Киятырған шәүкети,
Батырлыққа жарасып,
Жақынласып келеди,
Сол екенин биледи,
Буларды сынап көреді,
Исми мағзам дуғаны,
Оқып урып өзине,
Бәдбәшер дәу боп көринип,
Астындағы торы тай,
Бул да әбеший көринди,
Қырық жигит бетке шабады,
Буны көріп қырық жигит,
Қайдан келдик бунда деп,
Табанласып туралмай,
Қарсы найза уралмай,
Алдына түсіп қашады,
Атқа қамшы басады,
Изинен жетип мәрт Қоблан,
Найзаны алды қолына,
Кийиминен көтерип,
Хәр қайсысын хәр жерге,
Ылақтырып таслайды,
Және қайтып изине,
Жаңағы келген жол менен,
Баяғы жерге барады,
Барып жолға қарады,
Қайтып өткен излер жоқ,
Өтпегенин биледи,
Мәрт Қоблан сонда күледі,
Бадабатшыл екенин,
Билип алып мәрт Қоблан,
Изинен әсте келеди,
Найза менен аударып,
Таслаған жерлерге кесе,
Еки көзи жалтырап,
Дәрпенерге халы жоқ,
Жүдә қорққан батырларды,
Қоблан батыр көреді.
– Қырық жигитим, азаматым,
Қутлы болсын қаназатың,
Көп жерди озып кетипсиз,
Бәрекелла азаматым,
Жоллар жүріпсиз бир талай,
Ауғалларың қалай-қалай?

Сонда қырық жигит сөйлейди,
Сөйлегенде не дейди:

– Бизлер, аға, буннан кеттик,
 Азау шәхәрине жеттик,
 Кайгысыз жаткан халыкка,
 Барып, аға, кырғын еттик,
 Өжеллисин өлтирип,
 Мийнетлисин бүлдирип,
 Күн көрмеген азадасын,
 Сулыу болған шазадасын,
 Киятыр едик бүлдирип,
 Алдымыз толы мал менен,
 Кейнимиз толы шан менен,
 Санмын ләшкер кол менен,
 Киятырсак мөс болып,
 Көзлери жанған паныстай,
 Аяклары арыстай,
 Қоллары бар талыстай,
 Мурынлары карыстай,
 Бөланы көрдик, агажан,
 Астында тулпар бар екен,
 Өзи қайтпас нар екен,
 Биз өлтирип жүргендер,
 Басқа екен, агажан,
 Елине барсаң занғардың,
 Не бир нарлар бар екен,
 Турагуын халлар жок,
 Найза тийген жерлер жок,
 Қылыш тийген жерлер жок,
 Хәр қайсысымызды хәр жерге,
 Былғап урған уақларда,
 Сынып жатқан сүйек бар,
 Күйдирди, аға, мийнетти,
 Атсақ оқлар өтпеди,
 Шапсақ қылыш кеспеди,
 Қырқымыз бирден асылдык,
 Хеш күшимиз жетпеди,
 Тәрийпин еле айтайық,
 Барагөрме азауға,
 Кешегі занғар сау болса,
 Өлмей елин бермейди,
 Сени де көзге илмейди,
 Абырой барда қайтайық,
 Кешегі пәрий қалаға,
 Бара сала жатайық,
 Бул ялғаншы дүньяда,
 Оннан хәзлик өтпейди,
 Қайтайық аға, мәрт Қоблан,
 Омыртқамда он жара,
 Отыралмай бараман,
 Қабырғамда қырық жара,
 Қайрылалмай бараман,
 Тап жүректің аұзында,
 Жана шығып киятырған,
 Және бир жаман бир жара,
 Абырой бергей сол жара,
 Сол жарадан қорқаман,
 Қайтпасак, аға, болмайды,

Пери салған қалаға,
 Жетпесек, аға, болмайды,
 Жатпасак, аға, болмайды, – деп,
 Мәрт Қобланға сөйлейди.

Қобланлы мәрт тыңласа,
 Гәп мәнисин аңласа,
 Өзи батыр ер еди,
 Есапты ердің бири еди,
 – Жараң болса жазаман,
 Адам қуны дәри бар,
 Қәне, көрсет жаранды, – деп еди,
 Сонда сөйлеп қырық жигит:
 – Отқа күйген жараны,
 Аты жаман жараны,
 Хеш көриуге болмайды, – деп,
 Көрсетпейди Қобланға.
 Қобланның келди ашыуы,
 Аттан жерге түседі,
 Тұтып алып жағадан,
 Сүйреп атқа мингизди,
 Хәмирине көнгизди,
 Азаулы елге бармаға,
 Қырық жигитті әнжамлап,
 Алдына салып айдады,
 Шийрин жанын қыйнады,
 Сол күн тынбай жол жүрип,
 Өйне песин уағында,
 Азаулы салған қалаға,
 Жакынласып келеди,
 Хәр тәрәпке қарады,
 Билгенлерден сорады.
 Акшаханның журтынан,
 Қаласының сыртынан,
 Қаракыпшақ руынан,
 Қоблан деген бир бала,
 Сапар етип киятыр,
 Деген ғалауыт пенен,
 Қоладан қорған қуйдырған,
 Елге душпан келди деп,
 Бир қарыс жерден орын ап,
 Қарауыллар қойдырған,
 Залым туған Акшахан,
 Кәруәнлардан хат жазып,
 Көбиклиге билдирип,
 Елине Қоблан кетти деп,
 Өжел-пайманан жетти деп,
 Қырық жигити изинде,
 Сизің елди көрмекши,
 Бир азабын бермекши,
 Қырғыздың ала тауында,
 Алпысқа шыққан Әлип дәу,
 Геллесин алды мәрт Қоблан,
 Ханлық тойды бергенде,
 Бөке дәуди өлтирип,
 Қанын ишти мәрт Қоблан,

Деген сөзди еситип,
 Хәр жыл сайын баралмай,
 Аштарханнан օталмай,
 Максетине жеталмай,
 Қайғылар басып жүр еди,
 Киятыр Қоблан мәрт деген,
 Көп ғалаұыт сөз бенен,
 Әскер жыйнап елинен,
 Тобы-дәске сүйретип,
 Тәртибин күнде үйретип,
 Есапсыз көп әскерди,
 Батыр Қоблан көрөди.
 Көрип Қоблан хаулығып,
 Терең батырар,
 Көп корқытар,
 Деген сөздің бәри ырас,
 Қырық бири бирден атланып,
 Дәрүзаның алдына,
 Келип ашайын десе,
 Қарауыллар ашкызбай,
 «Тутын» деген ғалаұыт,
 Хәр жерлерден еситип,
 Батыр туўған Қобланның,
 Қаны қайнап қазандай,
 Силтеуін тапса тас кескен,
 Қәхәр етсе бас кескен,
 Қоңыраулы ақ қылыш,
 Оң колына алады,
 Қоршап турған халыққа,
 Келип қылыш салады,
 Батыр туўған мәрт Қоблан,
 Қатты келип қәхәри,
 Бес куралы жау курал,
 Буны белге буады,
 Қарағай саплы ақ найза,
 Буны хәм қолға алады,
 Биреуи өлди деген соң,
 Ғаулап басып Қобланлы,
 Есабы жоқ әскерге,
 Бара қоллар урады,
 Ақ найзаны қолға алып,
 Гә алдына сермеди,
 Гә кейнине сермеди,
 Урыс жаман өрледі,
 Қылыш деген шәпиресте,
 Өлик деген дәсте-дәсте,
 Құрт ойыны қурылды,
 Көшелер өликке толды,
 Ат жығылды, адам өлди,
 Хақ қан көшеде төгилди,
 Омма турған көп болды,
 Қол көтерген жоқ болды,
 Урыс жаман өрледі,
 Батырлар қызып терледі,
 Абырой қолдан бермеди,
 Гәхи найза, қылыш пенен,

Алды-артына сермейди,
 Азанда келсе мың адам,
 Қалмады хаслан демеиди,
 Халың қалай, аға, деп,
 Қырықта бирдей жигитлер,
 Хал сораһып келмейди,
 Қырық жигит жақын келалмай,
 Қобланлыны көралмай,
 Қашқан менен жаралысын,
 Булар да оны өлтирип,
 Шет шебирин бүлдирип,
 Булар да қаруу салады.
 Көбиклиниң елинде,
 Мен-мен деген жигиттен,
 Қобланға тай болғандай,
 Белинен услап алғандай,
 Хеш бир палуан болмады,
 Урыс жоқта ер болған,
 Көпшиликке шер болған,
 Уеласып шыңлап келгенде,
 Қара жер менен тең болған,
 Аяғына қоңырау байлап,
 Өзин батырман деп ойлап,
 Қоблан шанышты соны сайлап,
 Урыс етеди жан қыйнап,
 Сүргинлер болды далада,
 Қырғынлар болды далада.
 Бұрын урыс көрмеген,
 Урыс дегенди билмеген,
 Таяқ алып колына,
 Шығып өлимниң жолына,
 Ататуғын мылтық жоқ,
 Шабатуғын қылыш жоқ,
 Қобланлының қасына,
 Келеди дейди әскерлер,
 Таяғына таянып,
 Қызыл қанға боялып,
 Малың жойтқан адамдай,
 Түслери қашып турады,
 Қобланлы қылыш урыуға,
 Жүдә қайым болады,
 Азанда келсе мың адам,
 Кеште тамам болады.
 Атлар шабылды далаға,
 Күши жетпей Қобланлыға,
 Барып әскер камалды,
 Азаулы салған қалаға.
 Далада адам қалмады,
 Хеш ким шыдап турмады,
 Қобланды тутып турғандай,
 Көбиклиден бөтеннен,
 Хеш бир жандар болмады,
 Қобланға қарсы турғандай,
 Әскерден де қалмады.
 Торы аттың басын бурады,
 Шүү деп қамшы урады,

Талды мәрттиң билеги,
 Кабыл екендур тилеги,
 Өсип батырдың жүреги,
 Қырық жигитке келеди,
 Алыстан сәлем береди,
 Аманлығын билдирип,
 Қырық бири және косылып,
 Жети күн дем алады.

Азаулының патшасы,
 Көбиклидей келлегар,
 Ырғып жайдан турады,
 Халқын қорғанға қамады,
 Қобланлы киятыр деген,
 Уллы ғалауыт пенен,
 Алыстан қорған салдырып,
 Полат пенен ғаладан,
 Еритип дийуал куйдырып,
 Сексен гез етип дийуалын,
 Қырық гез етип кәндегин,
 Айланасын қаздырып,
 Барлық халқы сыйғандай,
 Дәрүаза ауыз қапысын,
 Шойын менен куйдырды,
 Хеш бир бөнде ашпастай,
 Яр-дос пенен яранларын,
 Кәүми хәм қарындасларын,
 Изине ертип Көбикли,
 Қаладан шығып кашады,
 Бираз араны асады,
 Жүз шақырым жерлерде,
 Бәлент таудың басына,
 Шығып үйин тиккизип,
 Жата берди Көбикли,
 Хәр адымға жүз нөкер,
 Сығастырып қойдырып,
 Жата берди Көбикли.

Ендиги сөзди сорасан,
 Алды-артына карасан,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Изине ертип беглерин,
 Күндеги жүрген жол менен,
 Қалаға жақын келеди,
 Алдына шығып турғандай,
 Хешбир бөнде болмады,
 Сол қалаға кириуге,
 Хеш бир илаж болмады,
 Киретуғын тесик жоқ,
 Ушқан қус ушып өтпесе,
 Сексен гез дийуалы,
 Қырық гез кәндеги.
 Ат қоялы, халың қалай қырық жигит,
 Бул ғалауыт сөз бенен,
 Кәне, айда Қоблан деп,
 Хәмме атты бурады,

Шуу деп қамшы урады,
 Қобланның минген торысы,
 Секиргенде жәниуар,
 Канатқа зорлық салады,
 Қырық жигит минген дуға ат,
 Пери берген қаназат,
 Жумбаршақланып кетип,
 Қырық гез жатқан кәндекке,
 Ултанына түседі,
 Өте алмады қырық жигит.
 Қоблан минген торы аты,
 Дийуалға аяқ тийдирмей,
 Мәрт енбегин куйдирмей,
 Ушқан қус янты дийуалға,
 Барып қонды сол уақта.
 Мәрт атынан түседі,
 Сексен гез дийуал үстінде,
 Сауықтың бауын байлайды,
 Хәр қыялды ойлайды,
 Дийуалдан жерге түседі,
 Дийуалдан түскен жерлерде,
 Ғаулап және басады,
 Мәрт ақылдан сасады,
 Қолындағы найзаны,
 Шаққан силтеп басады,
 Және қызып сауашлар,
 Ат шашаудан қан болды,
 Мәрт Қобланның дәстинен,
 Қутылмағы гүман болды,
 Жасы қайтқан ғаррылар,
 Жүре алмаған мамалар,
 Жасы толмаған балалар,
 Жылап аттың астында,
 Сүргін болды қалада,
 Атаға бала карамай,
 Балаға ата карамай,
 Қашарына тесик жоқ,
 Лалауласқан көп қалмақ,
 Отыз күн урыс салады,
 Көрген хайран қалады,
 Жау-жаракты таслайды,
 Екі қолын көтерип,
 Бағындық бала, өзиң бил,
 Деп алдына қарсы туралмай,
 Бағынады Қобланға.
 Қаланы гезди анталап,
 Дәрүазаны батталап,
 Азғана азап көреді,
 Далаға шығып көрмеген,
 Өкшеси жерге тиймеген,
 Жаксы-жаманды билмеген,
 Күн тиймеген азадасы,
 Басшылардың шазадасы,
 Жыласып келди алдына.
 Урысы тамам болады,
 Қаладан мәрт шығады,

Хәр тәрәпкә карады,
 Өлгән шығар кырык жигит,
 Буларды тауып алайын,
 Билгәнлерден сорайын деп,
 Торының басын бурады,
 Баяғы жерлергә келсе,
 Өзи-өзинен албырап,
 Жүргән мәртлерди көреді.
 Батыр жакын келеди,
 Көкиреги өскин болсын деп,
 Жок жерден жәнжел көтерип,
 Аралап жүрип елатын,
 Мал салып койған көлатын,
 Қашып жүргән жалатайын,
 Қырык жигитке шаныштырды,
 Аўылы менен қаласын,
 Көли менен даласын,
 Бағындырып алады,
 Бул қалада мен деген,
 Не қылып жүрсен сен деген,
 Хеш бир жандар болмады.
 Усыншама халықты,
 Бийлеп жатқан ийеси,
 Ел ийеси бар шығар,
 Ислам деп шықты Қобланлы,
 Қырык жигити изинде,
 Сол қаланы айланып,
 Хәр тәрәпкә караса,
 Таудан жүргән батбақлап,
 Осылып жатқан изи бар,
 Бул излерди көреді,
 Батыр екенин биледи,
 Қобланлы сөйлей береди:

– Хаў, жигитлер, жигитлер,
 Мына изди басқанлар,
 Елинен аман жибермес,
 Бизди сирә көзге илмес,
 Андып жатқан ер шығар,
 Буны тауып алайық,
 Қолдан келсе өлтирип,
 Басын кесип занғардың,
 Елин бағындырайық.

Қырық жигит сонда сөйлейди:
 – Қоблан батыр, азамат,
 Астындағы каназат,
 Қорқар жерден қорқпайсан,
 Қорқпас жерден қорқасан,
 Сениң менен бир шығып,
 Талап етип шығып-ек,
 Қарамайсаң бизлерге,
 Толтырдың жас көзлерге,
 Урыс десе, ағажан,
 Жәнжел десе, ағажан,
 Аўыспайды өзиңнен,

Елге аман барған сон,
 Сен айтарсаң мақтанып,
 Биз нелерди айтамыз,
 Ендиги қалған батырын,
 Ендиги қалған жәнжелін,
 Саўғатқа, аға, бересен,
 Сөзимди қалай көресен?
 Әгер макул көрмесен,
 Неге изиңе ертесен?
 Урықсат берсең бизлерге,
 Қайтамыз енди еллерге.

Мына сөзди еситип,
 Қобланлы хайран болады,
 Ертип кырықта жигитин,
 Шөлди қоймай изледі,
 Көлди қоймай изледі,
 Бир таулық жәзийра менен,
 Киятырса батырлар,
 Бир адым жерде он адам,
 Қараўыл болып турғанын,
 Батырлар сонда көреді,
 Көзи қорққан қалмақлар,
 Қобланлыны көрген сон,
 Алдында қарсы туралмай,
 Еки қолын көтерип,
 Үстинен жол береді,
 Азғана жол жүреді,
 Қоблан баланы көрмеген,
 Адам тилине түспеген,
 Хешнәрсени билмеген,
 Лалаўласқан көп қалмақ,
 Көрип Қоблан баланы,
 «Тутың» деп шаўқым салады,
 Еситип бундай шаўқымды,
 Қоблан минип торыға,
 Шүў деп камшы урады,
 Ишинен шыққан патлысын,
 Қашқан менен жаралы,
 Қырық жигит буны алады,
 Қараўыл болған беглерин,
 Көбикли жатқан жерлерге,
 Қуўып жакын барады.
 Қашқан жаўға қатын ер,
 Изинен қуўып қырық жигит,
 – Алыста қалды еллерим,
 Жана келдик беглерим,
 Өлгенше атты шабынлар,
 Көп ғалаўыт табынлар,
 Келискей бизиң талаптар,
 Хәз бергей ишкен шараптар,
 Аянбай қылыш серменлер,
 Қалмаққа сырды берменлер,
 Мен-мен деген ер болса,
 Аман оны жиберменлер, – деп,
 Сүргин қылып қалада,

Қырғын қылып далада,
 Шаңарағы сап алтын,
 Керегесин керлеткен,
 Босағасы боз алтын,
 Уықлары шамшырақ,
 Бир күншилик жоллардан,
 Көринеди жарқырап,
 Боз орданы көреді,
 Бағынбаған әскерин,
 Бөри қойды қуғандай,
 Қуып үйге келеді,
 Бунда да жатты Көбикли.
 Көкирегі өскін қырық жигит,
 Дем ал, аға Қоблан деп,
 Атларға камшы береди,
 Үйге жақын келеді,
 Босағаға бәлент боз орда,
 Тууырлығын түреді,
 Ишине нәзер салып-ед,
 Үйдін иши кең болған,
 Шалқасына жатқанда,
 Кереге менен тең болған,
 Токсан қойдың териси,
 Бир қолына наймыттың,
 Жетер-жетпес жең болған,
 Бир бәлени көреді,
 Қайдан келген бәле деп,
 Көрмегенін көрген соң,
 Қырық жигит хәзи ушады,
 – Қашқанға берекет, қуысқанға хұрмет,
 Қобланның изине ерип,
 Жаўды жаўлап, даў даўлап,
 Жүргеннің атасына нәлет,
 Мынаў жатқан бәлеге,
 Ушырамай кетейик,
 Геллеңди кеседи,
 Қаныңды суўдай ишеди,
 Кәне, қашың жигитлер, – деп,
 Атка камшы урады,
 Бедеўдин басын бурады,
 Душпан қашты деген соң,
 Көбикли жайдан турады,
 Сексен батпан хамуди,
 Буны қолға алады,
 Қырық жигиттің изинен,
 Тындырмай дәў қуады,
 Қуғанын биліп қырық жигит,
 Қоблан емес, бизлер деп,
 Хаўлығысып ғәришлер,
 Даўысы шығып барады,
 Қандарың ізде қалды деп,
 Туў артына қараса,
 Жеткенін дәўдин көреді,
 Әжелінің жеткенін,
 Сол жерлерде биледи.
 Дәўлер қолды сермейди,

Қолы қуырықты илмейди,
 Мийнети күйіп қиятыр,
 Қырық жигитті қуғанын,
 Қоблан хабардар еди,
 Торы атқа камшы басады,
 Яр бол бизге субхан деп,
 Көбиклинің изинен,
 Қоблан жетіп келеді,
 Қырық жигит қыйрар болғанда,
 Қоблан тайын болады.
 Қынаптан алса қылт еткен,
 Сууырып алса жылт еткен,
 Силтеўін тапса тас кескен,
 Қәхәрленсе бас кескен,
 Ақ қылышты қолға алып,
 Қоблан жақын барады:
 – Токта, токта, бәдирек,
 Бизлер жүрген дәў жүрек,
 Атана нәлет Көбикли,
 Елинди таслап қашасан,
 Ақылыңнан сасасан,
 Қайда жүрсен енеғар,
 Бизлер бунда келгели,
 Алты ай болды, енеғар,
 Қайда жүрсен сен?– дейди.
 Қобландайын балаға,
 Хабарласпай Көбикли,
 Қырық жигитті қуады,
 Жини болды қырық жигит,
 Еле кетіп баратыр,
 Дуўадан болған атлары,
 Бир шабыс пенен жүреді,
 Дәў де жақын келеді,
 Бизлер, аға, өлдик деп,
 Жан айбат пенен бақырып,
 Қырық жигит жаман қорқалы,
 Қапталында баратқан,
 Мәрт Қоблан менен иси жоқ,
 Қоблан жақын барады,
 Көбиклидей батырға,
 Туў сыртынан мәрт Қоблан,
 Барып пәнже урады,
 Торы тайға қактырып,
 Қаңғалатты сол жерде,
 Дәў артына қарады,
 – Қаяғымнан келдің сен,
 Жүермек берман кел,– дейіп,
 Мәрт Қобланнан сорады:

– Жаслайыңнан тулпар миніп желесен,
 Рухсатсыз елиме қайдан келесен,
 Ийесіз деппедің бизің еллерди,
 Келген жерден, бала, хабар бересен.

Хаўа жаўса айдың көллер хәл болсын,
 Жылдан-жылға аз дәўлетің мол болсын,

Кай жерлерден шыктын зангар кангырып,
Айт жүөермек, барар жериң жол болсын.

Алтын камар жарасады белине,
Сөйлегенде отлар шыгар тилинде,
Өлим жайға келдиң бала кан тартып,
Айта бер жүөермек шыккан елинди.

Мен де кайсар, өз халыма жарайман,
Күнде-күнде жолларына карайман,
Бир канхорым Қоблан жүөермек еди,
Атыңды, жас бала, сеннен сорайман.

Сонда Қоблан:

– Батырман деп санамағыл өзінди,
Хәрүак оятуғын мендур көзинди,
Батыр болған елин таслап каша ма?
Батырман деп ялған айтпа сөзинди.

Мен мингенмен торы аттын белине,
Сапар еттим азаулынын елине,
Биз шыкканбыз Акшаханның елинен,
Кан төгилгей азаулының жерине.

Нөзерим қараса гүлдей солады,
Кәхәр етсем күнің көреп болады,
Мөрт Қобланда қандай қастын бар еди,
Келип турған Қоблан бала болады.

Қолыңды көтерип келгил тезирек,
Урысығуға мудар сендей ер керек,
Кандарым деп айтасан келтирип жиңди,
Қалай-қалай сөйлеп турсаң бәдирек?

Алайын ба қылыш урып жаныңды,
Төгейин бе тенеңдеги қаныңды,
Көп күн болды сени ізлеп таппадым,
Билесең бе зангар енди халыңды?

Сол уақлары Көбикли,
Қатты келип кәхәри,
Балаға қарап жууырды,
Жер танабын кууырды,
Аузынан шыккан қатты жел,
Шаңғытып жерди сууырды,
Атым Қоблан деген соң,
Ашыуы жаман келеди,
Бауырканып бақырып,
Аш арысландай ақырып,
Канхоры Қоблан келген соң,
Пайманасы толған соң,
Қобландайын балаға,
Келе қоллар салады,
Екеуи пүтин тутысып,
– Атана нәлет Қобланлы,
Енене нәлет Қобланлы,

Хабарласпай елиме,
Аулар салып көлиме,
Дузақлар курып шөлиме,
Неге келдин жериме?
Канхорым Қоблан келдиң бе?
Кандарым Қоблан келдиңбе?
Бузаушығым боз қозым,
Қозым аман келдиң бе?
Сизлер козы, менен қасқыр,
Бир қорегим етейин,
Аузыма салып бир шайнап,
Бир қумардан өтейин.
Қырғыздын ала тауында,
Алпысқа шыккан Әлип дәу,
Әлип дәудей ағамның,
Қанын ишкен сенбедин,
Наймыт өлгир Акшахан,
Бөке дәудей инимди,
Палданлыққа апарып,
Оны саған салғанда,
Ким аяқтан, ким қолдан,
Зорлық етип иниме,
Саған жығып бергенде,
Басын кесип сол жерде,
Қанын ишкен сенбедин?
Сеннен кайтар ермеди,
Әлип дәу сеннен кембеди,
Бөке дәу сеннен кембеди.
Ел еллегин еткенди,
Көппеп алып ортаға,
Кимлер балта, ким найза,
Етине найза тийгенде,
Дауысы көкке жеткенди,
Барайын десем елине,
Баралмай, зангар, жүрип-ем,
Сениң ушын хәр жылы,
Үш мәртебе мен қатнап,
Аштархандай теңизден,
Өталмайын жүрип-ем,
Әжелін айдап келдиң бе?
Мийнетин тартып келдиң бе?

Қобланлыдай баланы,
Торы аттан жулып алады,
Өлимтик жеген қасқырдай,
Былғап-былғап урады,
Қалай былғап урса да,
Шәбби асықтай мөрт Қоблан,
Тип-тигине турады,
Бар күшин Қоблан салады,
Гәхи иштен, гә сырттан,
Айқырып жанбас урады,
Дәрбенбейди Көбикли,
Қобландайын баланы,
Кем-кем жыйнап барады,
Қобланлы хайран болады,

Көтерип сиккип алалмай,
 Кеудиндеги болалмай,
 Менменликтің себеби,
 Қобланды хайран қылады.
 Мынау жатқан Көбикли,
 Аұзынан көбик көпірип,
 Нуқып басып секирип,
 Баспалатып барады,
 Қоблан да кайтар ер емес,
 Бул да жанбас урғанда,
 Қалтыратып аяғын,
 Жүрегі дәуден кем емес,
 Көбиклидей наймығттын,
 Көкирегі жаман қысады,
 Қобландайын баланы,
 Үлкенлик етип гелеғар,
 Нуқып ыйықтан басады,
 Мәрт Қобландай баланың,
 Ақша жүзин солдырды,
 Қобланлы жаман болдырды,
 Қабырғасы кайысып,
 Аяқлары майысып,
 Қалтырып тұрған гезинде,
 Көбиклидей геллеғар,
 Қолындағы хәмиўди,
 Ғаррамы деген шокмарын,
 Былғап-былғап енеғар,
 Мәрт Қобланға урады,
 Пири Ильяс хожасы,
 Тарығәғәрме балам деп,
 Жакынласып барады,
 Баланың еси танады,
 Алладан мәдет сорамай,
 Я пирим деп жыламай,
 Дөгәрек-дашка карамай,
 Сексен батман хәмуди,
 Ғаррамы деген шокмардың,
 Астында мәрт турады,
 Хәр иске қайыл болады,
 Көбиклидей келлеғар,
 Еки сапар урады,
 Балам ұайран болар деп,
 Тайындырып шокмарды,
 Жерлерге буйрық қылады,
 Қаяғымда қалдың деп,
 Үшинши рет урады,
 Балам қуданы билесин деп,
 Бизди пирим десин деп,
 Үшинши урған шокмардың,
 Бир шүйдесин тийгизип,
 Жиберди Қоблан балаға.
 Қобланның көзи тынады,
 Анадан емген сүтлери,
 Қан болып келип аұзынан,
 Былшылдап жерге тамады,
 Сол ұақлары мәрт Қоблан,

Жеккелик келип өзине,
 Қанлар толып көзине,
 Дат алла деп жылады,
 Пирлерден мәдет сорады,
 Пирдің атын айтқан соң,
 Тилеги қабыл болған соң,
 Басында бар сәллеси,
 Үстинде бар мәллеси,
 Тарығәғәрме балам деп,
 Келди баланың қасына,
 Ильяс хожа бабасы,
 Балаға кууат енеди,
 Көп азапты көреді,
 Ильяс хожа бабасы,
 Көринип көзге келеди.
 Сол ұақлары Көбикли,
 Пири екенин биледи,
 Пирдің қолы тиймей-ақ,
 Балаға кууат енеди,
 Бир бәленин болғанын,
 Көбикли батыр биледи,
 Сол ұақлары Көбикли,
 Келип тұрған бабаға,
 Дабыранып сөйлей береді:

– Атадан ул тууар деппен қыянсыз,
 Ақ үйине болмаймекен зыянсыз,
 Пирлик етсең екеуимизге теңлик ет,
 Сен бул жерде неғып жүрген иймансыз?

Аспандағы шалқын тууған айыңа,
 Мен бериппен жети қала пайыңа,
 Пирлик етсең екеуимизге теңлик ет,
 Салайын ба ақ сәлленди мойныңа?

Өзи муштай бала жығып кете ме?
 Урған найзалары бизге өте ме?
 Пирлик етсең екеуимизге теңлик ет,
 Пир болғанлар усындай ис етер ме?

Кийсем сауыт жетпес игри дизлерге,
 Сендей баба көринбейди көзлерге,
 Қыйсалақтап Қобланға жәрдем бересен,
 Қандай затлар берди, баба, сизлерге?

Биз де халық еткен хактын баласы,
 Қоблан келип ұайран болған қаласы,
 Қобланлығы келип жәрдем бересен,
 Кет аұлаққа енеғардың баласы.

Пир болсаң екеуди бірдей көрмесен,
 Хактың иси менен дуұры жүрмесен,
 Пирлик етсең екеуимизге теңлик ет,
 Еки адамға бірдей мәдет бермесен.

Мына гәпти еситип,
 Пирдің хәзи кашады,

Колындағы хасасын,
 Нукуп жерге басады,
 Еки қолға түкирип,
 Айқасып жатқан екеуін,
 Бара теңнен ийтерди.
 Пирдин қолы тийгенсон,
 Еки бирдей палуанлар,
 Еки жаққа жығылды,
 Шаққанлық етип Қобланлы,
 Көбиклидей палуанның,
 Бара басып үстинен,
 Көкирегине минеди,
 Қарыұлы еди Көбикли,
 Үстине минген Қобланды,
 Қайырып қолын қаусырып,
 Көкирегине басады,
 Айқастырып қолларын,
 Қатты-қатты қысады,
 Еки көзи аларып,
 Қан жыйналып қызарып,
 Албырақлап мәрт Қоблан,
 Хәр тәрәпке караса,
 Көзи түсип торы атқа,
 Қобланлы сөйлей береди:

– Жигирмамда куралмадым салтанат,
 Душпан курсың, етер болды биймурат,
 Ерип келген қырық жигиттен хабар ал,
 Қәуендерлик әйлесено, торыша ат.

Ар ушын саудаға түсип тур басым,
 Жигирмаға келди анықлап жасым,
 Жалғызлықтан дәу қолында жылайман,
 Қәуендерлик әйле хайұан жолдасым.

Көринбейди аспандағы айларым,
 Қанға толы ағар жылға-сайларым,
 Мийнет аұыр болып өспес бойларым,
 Куррайт-куррайт, торы тайдай тайларым.

Мәх-мәхлесем сен дорбана келсең-о,
 Бизің мынау аұхалларды билсең-о,
 Жалғызлықтан жалтаң болып турыппан,
 Келип жәниұарым жәрдем берсең-о.

Айқасып қыздырды душпан қанымды,
 Қыса берсе шығарады жанымды,
 Кетип жүрме елге енди торы ат,
 Сорасаң болмай ма келип халымды.

Сол ұақлары торы тай,
 Турып еди оп-оңай,
 Сөйлеуге тили болмаса хәм,
 Айтқан гәпти биледи,
 Шырқырап киснеп келеди,
 Қобландайын баланы,

Қысып жатқан Көбиклинин,
 Бас жағына келеди,
 Қос шәддени береди,
 Буны да дәу билмеди,
 Аұыз салды қолларға,
 Тислеп тиси қақсады,
 Жибермеди Көбикли,
 Хаслы хайұан болса да,
 Адамнан ақылы зыят.
 Хәр тәрәпке қарады,
 Хұжим етип жыйналып,
 Шыбын жаны қыйналып,
 Киятырған қырық жигитти,
 Қобланлы бала көреді,
 Булар жақын келеди,
 Дәу үстинде жатырған,
 Мәрт Қобланды көреді,
 Шақак урып мәс болып,
 Ұағырласып күледі,
 Қобланға жақын келеди,
 – Өли болсақ бир шуқыр,
 Тири болсақ бир төбе,
 Үстине Қоблан шығыпты,
 Тап басына урайық,
 Қолына арқан тағайық,
 Жигирмадан бөлинип,
 Еки жаққа айырып,
 Қарыұ салып тартайық,
 Қалай болар, жигитлер, – деп,
 Мәсләхәтти қурады.
 Торы аттың мойнында,
 Жипектен таккан шылбырын,
 Барып шешип алады,
 Дәу қолына таңады,
 Жигирмадан айырылып,
 Суудан кеме тартқандай,
 Ийинлеп тартып арқанды,
 Енкейип таслап тартады.
 Жибермеди Көбикли,
 Бәнт болғанын биледи,
 Қоблан минген торы ат,
 Хәр тәрәпке қарады,
 Аұзын ашып еснеди,
 Гүлтир-гүлтир киснеди,
 Аяғы менен жер теуіп,
 Өзин-өзи тиследі,
 Ат қыялы бузылды,
 Кетерин билди мәрт Қоблан,
 Қырық жигитке сөйледі:

– Қырық жигитим, азаматым,
 Қыпшақлы дейди алатым,
 Торы тайға бекем болың,
 Сизлерге айтар нәсийхатым.

Атым буннан бәдер кетсе,
 Қыпшақ елге барып жетсе,

Шегирейин душпан кетсе,
Акшахан елге азапты етсе.

Торы тайды беккем байлан,
Хәр түрли қыялды ойлан,
Жибермеңлер колдан келсе,
Бирге барып тойды тойлан.

Торы атым елге барса,
Душпанға ғалаұйт салса,
Мал-мүлкимди басып алса,
Атам-енем ұайран болса.

Атлар барса қапа болар еллерим,
Қыпшак елде ат көтермес беглерим,
Торы тайды хәмме орап алынлар,
Тура бермен бирге шыққан шерлерим.

Гәпти айтып болмай-ак,
Аттың кеули бузылды,
Қысылғаннан жәниұар,
Қолтықтан шығып қанаты,
Фәрип болып шырайы,
Ашылды аттың талайы,
Көринди кетер қолайы.
Буны көрип қырық жигит,
Атты алды айланып,
Орап хәмме арқанға,
Қоршау салып кармап-ед,
Буларды көзге илмеди,
Секирип өтип үстинен,
Атқан октай қанғыйды,
Атамандай шаңғыйды,
Көз ушында баратқан,
Торы атты көреді.
Батыр қапа болады,
Көзи жасқа толады,
Кеткенине қапа боп,
Қоблан батыр жылады,
Жылай берип сөйлейди,
Сөйлегенде не дейди:

– Атана нәлет торы ат,
Хаслың сенин қаназат,
Сиз кеттин елге шаңғытып,
Биз болдық бунда биймурат.

Мақпал дорбаны илейин,
Кетпе, нәсийхат берейин,
Жаным шықсын, асықпа,
Өлгенсон жууап берейин.

Кемликке болар бир кемал,
Менменликке бир зауал,
Биз жатырмыз қапада,
Мәдет бер енди бирубар.

Кетсең жолларда өлгейсең,
Кетпесең бирге жүргейсең,
Қапалар қылма халқымды,
Айланып шауып келгейсең.

Атана нәлет торы тай,
Тап карама сойылғыр,
Бөктерийге шар айна,
Ырысқатыма қойылғыр.

Қарағай саплы ақ найза,
Сынып ярым белинен,
Қара бир жерге жойылғыр,
Сайғақ етип қойылғыр.

Кете берди торы ат,
Қала берди мәрт Қоблан,
Билмеген жолын жүреді,
Көрмеген жолын көреді,
Минип жүрген адам жоқ,
Булаңлап ойнап жәниұар,
Қырық күн анық толғанда,
Бираз ұаклар болғанда,
Сейдимханның баласы,
Караманның елине,
Торы тай жетип келеди.
Қараманның елатын,
Изледи қоймай шөллатын,
Ғазлар қонған елатын,
Көли-шөли, даласы,
Алыста булдыр көринди,
Ноғайлы Сейдим қаласы,
Сол қалаға барады,
Сол қаланы аралап,
Бир көуендер қарады,
Босағасын борлатқан,
Керегесин керлеткен,
Шанарағы сап алтын,
Ууықлары шамшырақ,
Қулпы дөнген бир үйге,
Торы ат жақын келеди,
Қараман қирген боз үйди,
Торы ат анық биледи,
Боз орданы айланып,
Ууықларын кемирип,
Шырқырап қисней береді.
Қараманның алғаны,
Айпәрий менен Нурпәрий,
Бул аұхалды көреді,
Бир бәленин болғанын,
Бийбишлер сонда биледи,
Торы аттың мойнында,
Тилладан тумар бар еди,
Жулып алып тумарды,
Ишин ашып қараса,
Қоблан, Қуртка деген ат,

Бул хатларды көреді,
Нурпәрий менен Айпәрий,
Жакыныласып келген соң,
Хаслы хайуан болса да,
Адамнан ақылы зыят,
Босаға бәлент боз үйге,
Босағаны дастанып,
Сөйлерине тили жок,
Еки бирдей пәрийди,
Торы ат ысык көреді,
Көзинен жасты төгеді,
Бир бәлениң болғанын,
Пәрийлер сонда биледи.
Бул аўхалды билген соң,
Хатты оқып көрген соң,
Тумарды колына алады,
Енеси Көклен кемпирдин,
Үстине жүрис қылады,
Намаз ўакта барып-ед,
Жатыр еди Көкленниң,
Диіден төсек салдырып,
Жатырған Көклен кемпирге,
Дуўры кирип баралмай,
Айтар сөзин айталмай,
Тартынып сөйлеп далала,
Ырасын айтып мамаға,
Бир-еки аўыз сөйлейди:

– Биз жылаймыз бул дүньяда зар-зар,
Бәршемизди халык әйлеген бирубар,
Еки келин балаң келди алдына,
Балларыңның айтатуғын арзы бар.

Бир ис көрип сепкил түсти жүзиме,
Ай қараңғы көринип тұр көзиме,
Келин балаңыздың сөзин тыңласаң,
Қулағың сал, ене, айтқан сөзиме.

Жатыр едим мен түсимнен оянып,
Қоңыраўлы алтын бесик таянып,
Сәхәр ўакта бир ат келди, енежан,
Тула бойы қызыл қанға боялып.

Өзи хайуан, түрли сөзди биледи,
Бир көрсеніз және көргің келеди,
Бир батырдың сүйип минген малы екен,
Түрли жерден хабарларды береди.

Енежан, сол атты барып көрсеніз,
Келген жағдайыны барып билсеніз,
Бизлер билсек көп сауаштан келген ат,
Көремен десеңіз тезден жүрсеніз.

Сонда мама:

– Үркер барып төрезиге таялар,
Хызметкерлер хан қасынан жай алар,

Атты көр деп биз отаршы болдық па,
Көзиме көринбе налет шаялар.

Көлге сыймас баламыздың маллары,
Жүдә жақсы өз басына халлары,
Жығылып қалған жылқыманның атыды,
Кет аўлаққа үй жаңғырдың баллары.

Жаслайымнан алтын түйме тағып-ем?
Жылқыманнан қайсы атын бағып-ем?
Келген атты барып көр деп шаялар,
Қайсы кесел атты барып қағып-ем?

Ат келди деп басқылайсыз басымды,
Сыйламайсыз жасы уллы жасымды,
Бул еткен исинди айтып балама,
Кестирейин қылыш пенен басынды.

Молдалардың дуўры болар хатлары,
Хат билгенниң билимпаздур атлары,
Атты көр деп қай бет пенен айттыңыз,
Жығылып қалған жылқыманның атлары.

Сонда келинлери:

– Ене, қалай-қалай айтқан сөзиңіз,
Не айтсақ да кеширерсиз өзиніз,
Келген аттың түр-сыпатын айтайық,
Еситкен соң қайғы табар жүзиніз.

Хәммелерден ладанбекен өзиміз,
Ене, айтқан жұпкер таслап сөзиміз,
Жылқыманның минген атын танымай,
Ағып түсиппекен еки көзиміз.

Келген аттың түр-сыпатын билеміз,
Қатарымыз бенен дәуран сүреміз,
Бизлер билсек, тегин келген ат емес,
Келген аттан, ене, хабар береміз.

Минген мәрттин шапса тарқар қумары,
Мойнында бар екен жұптан тумары,
Сол тумарын ашып хатын оқып-ек,
Қурыдығой балларыңның димары.

Оң жағынан туған гәўхар айлары,
Келісипти аттың сайма-сайлары,
Хатты оқып көрип едик, енежан,
Қурткажанның еншиге алған тайлары.

Хәр бир талдың түри менен аты бар,
Қоблан, Қуртка деген сөздің дәрти бар,
Келгенимди айып көрмен енежан,
Тумардың ишинде хатты оқысаң,
Қоблан, Қуртка деген хатта аты бар.

Бул сөзлерди еситип,
Көкленниң жаны қалмайды,

Кәдди-бойы калтырап,
Сай-сүйеги сырқырап,
Тикке жайдан турады,
Кобланның атын еситип,
Құртканың атын еситип,
Хәзи жаман кашады,
Аяғын шакқан басады,
Еки пәрий келини,
Сүйеп еки колтықтан,
Аяғын жерге тийдирмей,
Хеш адамға билдирмей,
Әйне намаз ұағында,
Торы ат келген жерлерге,
Маманы алып келеди,
Мама келип көреді,
Атта қасийет барын,
Мама көрип биледи,
Мойнындағы тумарды,
Оқып мама көреді,
Құртканың енши атыны,
Көрип сонда биледи,
Иши оттай күйеди,
Тилиң болса сөйле деп,
Үстинде ийең кайда деп,
Еки көзин жаслайды,
Атты бекем улайды,
Көрип торы тайларды,
Толғанып сөзин баслайды:

– Картайғанда сұралмадым салтанат,
Қадир аллам етпегейдә биймурат,
Үстинде ийең жок, басжип, аркан жок,
Сөйле тилиң болса енди хайұанат.

Ийесиз бул жерге неғып келесен,
Адам хаўлыкқандай болып жүресен,
Үстиндеги ийеңди кайда тасладың,
Шыққан жеринизден хабар бересен.

Қарап турман көзиндеги жасына,
Не саўдалар түсти хайұан басына,
От-жем берген ийеңнен бер хабарды,
Таслап келдің қайсы таўдың басына.

Хайұан болып түрли ойын басладың,
Хаслың тулпар, ушқан қусты усадың,
Құртқажанның қолынан от жеппедің,
Үстиндеги Қобланды кайда тасладың?

Сени көрип болып турман бийқарар,
Дуғанды көрген соң кетти ықтыяр,
Қоблан, Құртқа балларымнан хабар бер,
Тилиң болса сөйле-сөйле жәниұар.

Бизлердің ұаспымыз болар адамзат,
Сизлердің ұаспыңыз болар хайұанат,

Балларымды қайсы шөлге тасладың,
Сөйле тилиң болса енди тулпар ат.

Бул гәплерди айтқан соң,
Хаслы хайұан болса да,
Адамнан ақылы зыят,
Кобланның атын еситип,
Сөйлейин десе тили жок,
Оқыранып жәниұар,
Көкленге жақын келеди,
Аяғы менен жер теуип,
Аузын ашып еснейди,
Хәр тәрәпке жәниұар,
Сәтем алып киснейди.
Көклен кемпир хақыйқат,
Бир бәленин болғанын,
Кобланның жаўда қалғанын,
Құртканың олжа болғанын,
Көрип аттан биледи,
Тарыққан соң келгенин,
Көрип аттан биледи,
Еки пәрий келинин,
Шақырып жақын алады,
Буйырған жерге барың деп,
Мезгилсиз хәмир қылады:
– Қараманға барыңлар,
Барып хабар салыңлар,
Кобланым жаўда қалыпты,
Құртқажан жаўда қалыпты,
Тезирек хабар қылыңлар,
Үстиме келип жүрмесин,
Бармайман деп жүрмесин,
Бардым деп бармай келмесин,
Тезден айтып барың, – деп,
Еки пәрий келинин,
Үстинен қууып салады.
Ененен буйрық алған соң,
Қараманға жатқан боз үйге,
Әйне сәске ұағында,
Пәрийлер жетип барады,
Келгенин айтып торы аттын,
Қалғанын айтып Қобланның,
Жаўға беңде болғанын,
Астыртын келип айтып-ед,
Қарамандай батырдың,
Жаман хәзи кашады,
Еки бирдей бийбишин,
Қууып үйден шығарып,
Дабыранып, кийлигип,
– Қобланы курсың, бармайман,
Дийдарыны көрмеймен,
Еситпесин қулағым,
Атын айтпаң бизлерге,
Геллеңди кесермен,
Танауыңды тесермен,
Басқыламаң үстимди, – деп,

Еки бирдей әйелин,
 Кууып салды үстинен.
 Келинлер ғырлап қайтады,
 Қараман айтқан сөзлерди,
 Кемпирге келип айтады,
 Еситип Көклен бул сөзди,
 Хасаны алып қолына,
 Минди Көклен кәхәрге,
 Қараман жатқан жерлерге,
 Мама жетип келеди,
 – Перзент деген не керек,
 Жумсаған жерге бармаса,
 Ул перзентим Қараман,
 Қыз перзентим Қуртқажан,
 Қуртқажанды алған соң,
 Қоблан да перзент болады,
 Мәрт Қоблан жауда қалғанда,
 Қуртқажан олжа болғанда,
 Қараман хабар алмаса,
 Қараман қапа болғанда,
 Мәрт Қоблан хабар алмаса,
 Қалай перзент болады?
 Ер тарықпай күн болмас,
 Ат сүринбей жер болмас,
 Таласып емшек емгенге,
 Хешбир яр-дос тең болмас,
 Неге айтқанды қылмайды,
 Силтеуиме бармаса,
 Сирә балам оңбайды,
 Бирине бири мийримли,
 Бул дүньяда болмаса,
 Қашан мийримли болады?
 Қәне, түсиң алдыма, – деп,
 Еки пәрий келинин,
 Алдына салып барады,
 Хасаны алып жоқары,
 Ашыуы келип Көкленің,
 Қарамандай улына,
 Толғанып бир сөз айтады:

– Белиме байлаған тилла дәлбентим,
 Таймай өткесей басымдағы дәулетим,
 Ақ сүт берген анаң сени шақырды,
 Неге бармай отырыпсан перзентим?

Күйип кетти, балам, сени туғаным,
 Бир пул болды саған ана болғаным,
 Ақ сүт берген анаң сени шақырды,
 Келмегениң, балам, қалай болғаның?

Сениң ушын сепкил түсти жүзлерге.
 Гүнакар болдыңыз, балам, бизлерге,
 Ақ сүт берген анаң сени шақырды,
 Келинлерди жиберип-ем сизлерге.

Он ай, он күн көтерип жүрдим бойымда,
 Төрт жыл емшек емип жаттың койнымда,

Уйқымнан оянып төстен сүт бердим,
 Қыяметте бул хызметим мойныңда.

Ата-ананызды ырза қылмасаң,
 Ләббай деп алдына тикке турмасаң,
 Ақ сүт ушын сен боласаң гүнакар,
 Ата-ананыздан алғыс алмасаң.

Сидик-дәретиннен сени тазалап,
 Жыласаң оянып, шайқап аялап,
 Жети жасқа дейин сени арқалап,
 Қарғайын ба, балам, сени жазалап.

Күшиң толып ата-ененди билмейсең,
 Шақырғанда неге балам келмейсең,
 Шығыппедиң қара жерди айырып,
 Ақ сүтімнің неге хақын бермейсең?

Хеш гәп, балам, бармағаның бизлерге,
 Аллатаала көрсетеди сизлерге,
 Силтеген жериме барып келмесең,
 Ырзалық бермеспен емген сүтлерге.

Мына гәпти еситип,
 Еки қолын қаусырып,
 Анасының жанына,
 Хүрмет пенен келеди,
 Еки көзин яшлайды,
 Гүналы болғанын билип,
 Еркелеп таслап алдына,
 – Кешир ана, гүнамды,
 Не айтсаң да бараман,
 Айтқаныңды қыламан,
 Қуллық ана, қуллық, – деп,
 Сөйлей берди Қараман.
 Албырап турған анасы,
 Кешир ана, бараман,
 Айтқаныңды қыламан,
 Деген сөзди еситип:
 – Қоблан қоллы болыпты,
 Қуртқа олжа болыпты,
 Аты келди албырап,
 Ер-турманы жалбырап,
 Жау-жарақ ерде салбырап,
 Сол хызметке барасаң,
 Не айтсақ та қыласаң,
 Қарамандай жан балам,
 Қулақ сал сөзге сен балам.
 Шақырғаным мәниси,
 Кеше намаз уақтында,
 Шайтанның қашқан шағында,
 Қоблан минген торы тай,
 Сөз айтады бир талай,
 Қарындасың Қуртқажан,
 Түсипти жаудың қолына,
 Қобланлы бенде болыпты,

Акша жүзи солыпты,
Иси кыйын болыпты,
Соған, балам, барасан,
Айтқанымды қыласан,
Жалғыз қызды жылатпа,
Изинен хабар аласан,
Өгер оған бармасан,
Ықлас пенен ғарғайман,
Бир кәрамат көрсетип,
Соған қайыл боласан.

Сонда Қараман:

– Жау, анажан, анажан,
Мен айтайын, сен тыңда,
Гәптің мәнісін аңла,
Бұл хызметке бармайман,
Айтқаныңды қылмайман,
Нәлет жауғыр мәрт Қоблан,
Құртқалайын синдимди,
Биз келгенше қаратпай,
Мени адам демеди,
Мени көзге ілмеді,
Кәдірімди билемди,
Бизди жасулы демеди,
Я шақырып еLINE,
Сыйламады енеғар.
Ат қағыспай жер болмас,
Ер тарықпай күн болмас,
Я бир ұллы сауашта,
Я бир ұллы той болса,
Мәрт Қоблан менен көрейин,
Я өлтирип, я өлип,
Халын сынап билейин деп,
Нийет етип жүрипшен,
Қыйнама, ана, бизлерди,
Жау таласа гөр болсын,
Көзлери канларға толсын,
Жауы болса жаулассам,
Дауы болса даулассам,
Неге аға демейди,
Шақырып мени еLINE,
Ұллы тойды бермейди,
Қолынан келсе көрмейди,
Анажан, мени қыйнама,
Бармайман, ана, Қобланға,
Көрмеймен Құртқа қызынды,
Не қылсан, ана, өзің бил.

Сол ұақлары анасы,
Хасаны қолға алады,
Қарамандай бағырға,
Мама жақын келеди,
Хасаны ұслап ушынан,
Келистирип урады.

– Сен жүрсен бунда мәс болып,
Құртқажан жүр зар жылап,

Бармағаның, жан балам,
Сеники қалай болады?
Мен-мен деген ер болса,
Өз исине шер болса,
Барып өшти алмаса,
Қарындас жылап тұрғанда,
Жақсылық оған қылмаса,
Ол қалай батыр болады?
Қыз да болса Құртқаны,
Сеннен зыят көрер-ем,
Қызымды алған шырағым,
Қоблан да балам болады.
Шақырдым, балам, бармадың,
Өзім келдим үстіне,
Мени анам демедиң,
Сениң ушын, шырағым,
Көп азапты көріп-ем,
Ақ төсимнен жай беріп,
Қаннан айырып сүт беріп,
Кәмалға сени келтиріп,
Көрдик, балам, халыңды,
Бармасан айтқан жеріме,
Жау талағай малыңды,
Қурысын, балам, жүзлерін,
Қанға толсын көзлерін,
Ақ сүтімди берсем де,
Сыйланбады сөзлерім.
Қапалар етип өзлерін,
Қарғана берди анасы.

Мына гәпти еситип,
Қорқып ана қарғыстан,
Сөйлей берди Қараман:

– Анажан, қарғама бизди,
Сыйлаймыз өлгенше сизди,
Қам сүт емген беңдемиз,
Бизде гүна болыпты,
Бар деген жерге барайын,
Не айтсаң да қылайын, – деп,
Исми мағзам дуғаны,
Оқып урды жауаға,
Аяғы жок, жалы жок,
Булыт ат деген атлары,
Қарыс жерден жоқары,
Тайын болып келеди,
Кәліймасын қайтарып,
Булыт атқа минеди,
Қарамандай батырын,
Пәрий дуғасын оқып,
Пәридің көзін байлаған,
Дуғахан еди атасы,
Атасынан үйренген,
Дуғаларын оқыса,
Жаздың күнін қыс етер,
Қыстың күнін жаз етер,

Агланып кетермен болып,
 Анасына келеди,
 Ақ пәтия сорайды,
 Күйіп турған анасы,
 Ақ пәтия береди,
 Жууап алып Қараман,
 Жолға түсіп жөнеди,
 Қараман жолға түсіуден,
 Торыша ат тайын болады,
 Булыт аттың алдында,
 Аяғын жерге тийдирмей,
 Мәрт еңбегін күйдирмей,
 Қарамандай батырды,
 Баслап жолда барады,
 Күни-түнин бір етип,
 Ғәрип жанға зор етип,
 Жолларда кетіп барады.
 Жаслайынан Көбикли,
 Өзинен қорра таслатып,
 Қоррандозлар сөйлеп-ед,
 Ноғайлы Сейдимхан улы,
 Қараман деген баладан,
 Әжелиңіз болады,
 Әгер оннан болмаса,
 Ақшаханның елинде,
 Қарақыпшақ руында,
 Қоблан деген бір бала,
 Келипти заңғар дүньяға,
 Әжелиң соннан болады,
 Әгер олардан болмаса,
 Бул ялғаншы дүньяда,
 Хешкимнің оғы өтпейди.
 Қоррандозлар айтқан соң,
 Бул ғалауыт сөз бенен,
 Көбикли қорқып жүр еди.
 Ақ булыт ат астында,
 Қиятырған Қараманды,
 Көбикли батыр көреді,
 Еситкен бұрын сөзі бар,
 Шайқасып жатқан Қобланды,
 Босатты дейді Көбикли.
 Қараманды көрген соң,
 Көбиклидей батырың,
 Мийи кетіп айланып,
 Өлим қаны тутқан соң,
 Лал болып турды ойланып,
 Қарамандай батырың,
 Шар урып келип сол жерге,
 Мәрт Қобланды көреді,
 Саўғат сорап баладан,
 – Урысып жатқан жаўынды,
 Шешилмес шийе даўынды,
 Бизге инам бересен, – деп,
 Булыт аттан түседі.
 Сол ўақта Қоблан ишинен,
 Қараман батыр дийдарын,

Көрсетпей алла алмадын,
 Енди қалай көремен деп,
 Толғанып сөйлей береди:

– Шөллерге болғанман өзим талабан,
 Жалғызлықтан мен де күйіп жанаман,
 Бетине қараўға менде гүна көп,
 Сәлем бердим жұрт ийеси Қараман.

Он төртимнен сүре алмадым салтанат,
 Душпан қурсын, етер болды биймурат,
 Мен сизлерге қараў ушын бетим жоқ,
 Бер қолыңды, мен етейін зыярат.

Кийсек саўыт жетпес игри дизлерге,
 Санмың ләшкер көринбейді көзлерге,
 Айыплы боп, аға, саған турыппан,
 Гүналы боп турман, аға, сизлерге.

Душпанлар камалап, солды қызыл гүл,
 Тириликте сайрап турар бизің тил,
 Даўымды даўлас деп, аға, айтпайман,
 Не қылсан да ендигисін өзің бил.

Мына гәпти еситип,
 Қараман жайдан турады,
 Атадан жалғыз Қобланлы,
 Екі қолын қаўсырып,
 Сәлем беріп алдында,
 Тәжим беріп ийилип,
 Барып қолдан алады,
 Аман-түўел сорады,
 Қоблан жүдә мәс болып,
 Бизди ізлеп келгендей,
 Қәўендер қостар барына,
 Шүкир етип алаға,
 Қуўанып Қоблан жылады.
 Қарамандай батырың,
 Қобланнан жууап алған соң,
 Көбиклидей батырға,
 Барып пәнже урады,
 Қарамандай батырды,
 Көрген ўақта ким болса хәм,
 Динкеси қурып барады,
 Көбикли менен екеўи,
 Тайлас келип батырлар,
 Бирин-бири жулқылап,
 Бир ярым күн айқасып,
 Қарамандай батырдың,
 Күши кем-кем өрлейди,
 Талып жатқан Көбикли,
 Жан терге түсіп терлейди,
 Аяқ-қолы қалтырап,
 Динкеси кетіп Көбикли,
 Ялғаншы бизден кеттиң деп,
 Өзинен-өзи албырап,

Қарамандай батырдың,
 Қолтығына келеди.
 Қараман иштен шалады,
 Екі күн жатып айкасып,
 Бір мәртебе зор етіп,
 Белбеулікке миндирди,
 Және екшеп көтерип,
 Тастөбеге шығарып,
 Былғап жерге урады,
 Көкиректен басады,
 Қоблан иним, кел дейіп,
 Геүдесине миндиріп,
 Қобланға хәмир етеди.
 Қобланлыдай мәрт бала,
 Көкирегине минеди,
 Қанжарды қолға алады,
 Тап өкпесиннің үсті деп,

Сол уақта Қараман Қобланнан рухсат сорап, өзинің елине қайтты. Қоблан қырық жигити менен қосылып азаулының елин бағындырып, алды толы мал, кейни толы адам, санмың ләшкер қол менен Қоблан батыр өзинің елине қайтты. Әжеллесин өлтиріп, геллесин кесіп қан төгіп, азаулының елин шауып бағындырғаны бір пул болды. Өзи азаулыда жүргенде Акшахан патша елине келип, зат әкеліп зат әкетиуіни көруанлардан хат жиберіп, Қараұсы ханның баласы Алшағыр патшаға жазған хатында не деп турыпты:

– Көрұан басшы сардары,
 Қара бий деген бийине,
 Жазған хатты оқытып,
 Түсіндирип береді.
 Журт ийеси Алшағыр,
 Алтын тахтың ийеси,
 Шешилер сөздің жүйеси,
 Сөйлеп турған Акшахан,
 Тыңлап турған сен дейди.
 Биң елдің ишинен,
 Қарақыпшак елинен,
 Бір жүермек дөреді,
 Асылғанды қулатып,
 Тиймегенди жыллатып,
 Көпти аұзына қаратып,
 Сейдимханның әулады,
 Куртқаны алып қиятқанда,
 Қырғыздың ала тауында,
 Әліп дәуді өлтиріп,
 Қанын ишти жүермек.
 Ханлық тойды бергенде,
 Бөке дәу деген иниміз,
 Мийман болып келгенде,
 Екеуі тойда гүресіп,
 Жығып салып шалғанды,
 Хәмме хайран қалғанды,
 Буның да ишти қаңларын.
 Ишсе қаңға тоймады,
 Аты шыққан хан болса,
 Аты шыққан ер болса,
 Изинен ізлеп барады,
 Басына сауда салады,

Ғыршылдатып урады.
 Көбиклидей батырдың,
 Жығыуын Қараман жықты,
 Өлтирер жерге келгенде,
 Қобланлы басын кеседи,
 Танауларын теседи,
 Тандырдай нәхән геллени,
 Торы тайға өңгеріп,
 Азаулының қаласын,
 Бирим-бирим аралап,
 Бағындың ба қалмақ деп,
 Қараман менен екеуі,
 Бағындырды қаласын,
 Шөли менен даласын,
 Қараман, Қоблан батырға,
 Алдында қарсы турғандай,
 Хеш бир адам болмады.

Азаулының патшасы,
 Қийиктейін секирген,
 Аұзынан көбик көпірген,
 Көбиклинің елине,
 Күнин-түнин бир етіп,
 Талап етіп кетіп-ед,
 Барып оны хәм өлтирген,
 Және қайтып келген соң,
 Қараұсы ханның баласы,
 Алшағырдың елине,
 Бараман деп хат жазып,
 Мен сорлыға билдирген.
 Сени дос деп жүр едим,
 Саған зыян ис болса,
 Билдирмесем ол исти,
 Дослыққа мәләл келмей ме,
 Шынысанда дос болған,
 Зыянлы ис болғанда,
 Зыянлы екенін билсе,
 Бурын хабар бермей ме?!
 Достым десен бизлерди,
 Ялған деме сөзлерди,
 Әскеринди жыйнасан,
 Шыбын жанды қыйнасан,
 Келип бизің елатқа,
 Ойласайық екеуиміз,
 Кеңесейік екеуиміз,
 Қоблан келмей елине,
 Елин талап алайық,
 Қарақыпшак елатын,
 Бағындырып қалдырмай,
 Куртқадайын сулыұды,

Бенде кылып алайык,
 Еки патша қосылып,
 Тикленип сөз айтқанын,
 Бизлерге оқ атқанын,
 Тип-тигине шалайык,
 Сизлер сыртлык, биз ишлик,
 Қырғын етип елатын,
 Қаласын ұайран қылайык.
 Халықтың айтқан сөзи бар,
 Қобланды батыр дер еди,
 Ар-намыслы ер еди,
 Мынау исти көрген соң,
 Иши жанып өледі,
 Әгер оны етпесек,
 Жакын күннің ишінде,
 Өзи жетип келеді,
 Ел аұзында сөз турмас,
 Мына ойласық сөзді,
 Батыр Қоблан биледі,
 Ұайран етер елинді,
 Шаңғытар жатқан көлинді,
 Тас төбеңнен усласа,
 Сындырады белинді,
 Мақул десең Алшағыр,
 Усы хатты алыұдан,
 Жолға рәуан боласан,
 Айтқанымды қыласан,
 Маған онша қарама,
 Ийесиз жатқан елатқа,
 Басып кирип келе бер,
 Әгер күшиң жетпесе,
 Маған хабар берегөр,
 Еки күшти бир қосып,
 Ушырып шаңын аспанға,
 Әжеллисін өлтирип,
 Мийнетлисін бүлдирип,
 Қобланлы келсе байлайык,
 Бизің елде турмасын,
 Бирин қоймай наймытты,
 Сизің елге айдайык,
 Қалай болар, Алшағыр?

Хатты жазып қабатлап,
 Тикти бәнт қып сабақлап,
 Көрұан басшы Қара бий,
 Қара бийге береді,
 Жаұдырласып көрұанлар,
 Ақшаханның елинен,
 Жүк толтырып түйеге,
 Шығып көрұанлар жөнеди,
 Жүрер жолын биледі,
 Саұдагер болған көрұанлар,
 Арада қалың ел болса,
 Ел қыдырып асықпай,
 Алты ай өтип арадан,
 Қараұсы ханның баласы,

Алшағыр геўир елине,
 Көрұанлар жетип келеді,
 Ақшахан жазған хатларды,
 Хан мәхреми хәм бийи,
 Қара бий алып еки қоллап,
 Алшағыр ханға береді.
 Қандай ислер болды деп,
 Тез ашып оқып хатларды,
 Кәдди-бойы қалтырап,
 Сай-сүйеги сырқырап,
 Тенелери жуұлайды,
 Келлеси жаман гуұлайды,
 Мен-мен деген ерлерден,
 Аты шыққан шерлерден,
 Он мың адам жыйнайды,
 Алды-артына қарамай,
 Ақшаханның елинде,
 Қарақыпшақ халқына,
 Әскердің бәрін айдайды.
 Әлип дәў өлди деген соң,
 Бөке дәў өлди деген соң,
 Мәниси кашып Алшағыр,
 Күни жоллар жүреді,
 Түни жоллар жүреді,
 Ийеси жоқ елатты,
 Талап алыұ нийети,
 Арадан алты ай өткенде,
 Қумар етип жүргенлер,
 Талаұ ушын келгенлер,
 Ақшаханның елине,
 Қарақыпшақ руұына,
 Хабарсыз басып киреди.
 Жаұ қылығы оңсын ба,
 Қарақыпшақ елинде,
 Мен-мен деген ер болса,
 Әрманда кетип өледі,
 Қобландай батыр баланың,
 Ели жаман бүледі,
 Асылғанды жылатып,
 Тиклескенди қулатып,
 Бирнешшени өлтирип,
 Бир нешшени бүлдирип,
 Сүргинлер болды елинде,
 Қырғынлар болды көлинде,
 Балаға ата қарамай,
 Атаға бала қарамай,
 Бас-басына бағынып,
 Қобланның ата-анасы,
 Қарындасы, синцисі,
 Қуртқа сулыұ бийкеси,
 Бенде болып айдалып,
 Шыбын жаны қыйналып,
 Баратырған жерлерде,
 Қағазды қолға алады,
 Қәлемди қолға алады,
 Мынау болған ислерди,

Бирим-бирим Курткажан,
 Бәрин хатка салады,
 Нәсийхат айтып Кобланға,
 Сәлем хатын жазады.
 – Мынау хатты алыудан,
 Тезден оқып көргейсиз,
 Мынау истиң болганын,
 Төрөм, өзиң билгейсиз,
 Жети жыл жақын киятыр,
 Сапарыннан оң болып,
 Төрөм, аман келгейсиз.
 Астындағы торынын,
 Қарамадың жайына,
 Қарағанда жайына,
 Қандай хайуан болса да,
 Алар еди пайына,
 Асықпағыл, жан төрөм,
 Ат болдырып қалмасын,
 Алты ай баққыл атыңды,
 Атына дем бергейсен,
 Алты ай жатып жегендей,
 Қадиримди билгендей,
 Атың менен өзине,
 Алты ай аўкат болғандай,
 Қаланың арка шетінде,
 Медиресениң түбінде,
 Жерден ақым қаздырып,
 Көмдирип, төрөм, кеткенмен,
 Көшкен елге қосылып,
 Аяқ басып жүре алмай,
 Жасы толған ғаррылар,
 Жасы толған мамалар,
 Усы хатты берің деп,
 Ғаррыларға тасырып,
 Қойып кеттім белгилеп.
 Буны оқып көргейсен,
 Асықпа, төрөм, асықпа,
 Алты ай өтсин арадан,
 Алты ай анық өткен соң,
 Елинди қуып келгейсен,
 Нәсийхатты билгейсен,
 Атан-енен хор болмас,
 Қарындасын хор болмас,
 Өзим тири тұрғанда,
 Хәш бирине сөз келмес,
 Сөйлейди қурған бизиң тил,
 Гүналы болсам тилимнен,
 Ашыу менен айтыппан,
 Еңдигисин өзиң бил, – деп,
 Кете берди беңде боп,
 Таслап кетти хатларды.

Еңдиги гәпти еситсең,
 Мәрт Қобланнан еситиң,
 Киятырып елине,
 Өз-өзинен хаўлығып,

Қырық жигитин шақырып,
 Сөйлеп тұрған қусайды:

– Қырық жигитим, азаматым,
 Қыпшақты дейди елатым,
 Қыркың берман жақын келиң,
 Сизлерге айтар нәсийхатым.
 Бүгін ақшам түс көрдим,
 Жуп канаты кесилген,
 Әл хаўада қус көрдим,
 Бул не болар, қырық жигит?
 Қыркың бирдей бег жигит,
 Жақсы болса елиме,
 Жаман болса кәйтейин,
 Қобланның жалғыз басына.
 Оннан арман сорасаң,
 Есиктиң алды сары дала,
 Мал хасылы сойылған,
 Дарадан табак қойылған,
 Кимди көрсең мәс болған,
 Бул не болар, қырық жигит?
 Жақсы болса елиме,
 Жаман болса кәйтейин,
 Бас жолдасым торы атқа.
 Оннан арман өткенде,
 Хәсеттиң ыссы күнинде,
 Арқадан қар борады,
 Бетиме буршақ урады,
 Диземе қар орнады,
 Бет алдымнан жығылдым,
 Бул не болар, қырық жигит?
 Жақсы болса елиме,
 Жаман болса өзиме.
 Оннан арман өткенде,
 Босаға бәлент боз орда,
 Бузылаңқай көринди,
 Кереге жатыр бір жерде,
 Ууықлар жатыр бір жерде,
 Бул не болар, қырық жигит?
 Жақсы болса елиме,
 Жаман болса кәйтейин,
 Бас жолдасым торы атқа.
 Оннан арман сорасаң,
 Бир байшынар бар еди,
 Шақалары ийиліп,
 Жарпақлары төгиліп,
 Ойран болып көринди,
 Бул не болар қырық жигит?
 Жақсы болса елиме,
 Жаман болса өзиме.
 Оннан арман өткенде,
 Атам болған Қыдырбай,
 Еки қолы байланып,
 Ат алдында айдалып,
 Айдаўда болып көринди,
 Бул не болар, қырық жигит?

Жаксы болса елиме,
 Жаман болса өзиме.
 Оннан арман сорасан,
 Анам болган Алтыншаш,
 Көп жыйынды аралап,
 Өкшесин атка бастырып,
 Бул да айдауда көринди,
 Бул не болар, кырык жигит?
 Жаксы болса елиме,
 Жаман болса өзиме.
 Оннан арман өткенде,
 Карындасым Кансулуу,
 Он беш жәллат онында,
 Он беш жәллат солында,
 Шийрин жанды кыйнайды,
 Кырык жигит, түсим кандайды?
 Жаксы болса елиме,
 Жаман болса өзиме,
 Жаслар толды көзиме.
 Оннан арман сорасан,
 Журттан сайлап алганым,
 Кағып төсөк салганым,
 Бизлер елден кеткенде,
 Кейнимде жылап калганым,
 Қурткадайын арыудын,
 Он беш жәллат онында,
 Он беш жәллат солында,
 Бурымлары есипип,
 Такымға басып айдайды,
 Тислерин кайрап шайнайды,
 Бул түстин түри кандайды?
 Жаксы болса елиме,
 Жаман болса өзиме.
 Буннан арман сорасан,
 Қорғаншадай қаламыз,
 Дал-дал болып көринди,
 Бәрин айт та, бирин айт,
 Қорғаншадай қаланы айт,
 Қорғаншадай қалада,
 Оқып жатқан баланы айт,
 Қорқып турман түсимнен,
 Жорысаң жақсылап жоры,
 Жаманлығы душпанға,
 Жақсылығы өзиме.

Сол ўақлары кырык жигит,
 Кыркы да бирдей бег жигит,
 Кырык жигиттин ишинде,
 Өзи сөзге шеберрек,
 Доктар хожа, Қарт хожа,
 Алағайым тақылдақ,
 Келди Қобланға жақынлап,
 Көрген түсин биримлеп,
 Жорымакшы болады:

— Ха, Қобланым, Қобланым,
 Басшы болған сулганым,

Көрген түсиң түс екен,
 Келисип қалған ис екен,
 Келискен исің бул дейди,
 Жатып ақшам түс көрсен,
 Жуп канаты кесилген,
 Өл хаўада қус көрсен,
 Астындағы торы ат,
 Канатлы қустан кем емес,
 Бизлер елге барармыз,
 Той-тамаша қылармыз,
 Ат байраққа жиберип,
 Торы ат озып келгенди,
 Соны түсинде көргенсен,
 Қуспекен деп көргенин,
 Солайынша бул түсин.
 Есиктин алды сары дала,
 Ели-халкың жыйылса,
 Мал хасылы сойылса,
 Дарадан табак қойылса,
 Бизлер аман барған соң,
 Той-тамаша болған соң,
 Мал үлкени түйеди,
 Түйени услап алғаны,
 Еки жерден шалғаны,
 Тойдың қызык болғаны,
 Той болғаны болғаны,
 Усылай түсиң жорысақ.
 «Хәсеттин ыссы күниңде,
 Аркадан даўыл турады,
 Қубладан қар борады,
 Қутылар бенде болмады,
 Бетиме буршак урады»
 Деп сөйлейсең мәрт Қоблан,
 Қар жаўғаны нур жаўғаны,
 Дүньяға дүнья қосылып,
 Мальна мал қосылып,
 Кеулиң бир жай болғаны,
 Солай көрген түсиңиз.
 Босағаға бәлент боз орда,
 Бузыланқай көринсе,
 Атаң болған Қыдырбай,
 Бәхәрдин айы келгенде,
 Көклемнің уағы болғанда,
 Шарўашылық, дийханшылық,
 Екеуи тез келгенде,
 Ағам бузып үйлерин,
 Отар жайға қондырған,
 Буны көрип Қобланым,
 Бузылдымекен дегенсең,
 Жаманлық емес, аманлық.
 Бир байшынарың бар болса,
 Шақалары ийиллип,
 Жапырағы төгилип,
 Ойран болып көринсе,
 Бизлер елден шыққалы,
 Жети жыл өтти арадан,

Сағынған кыпшак жигитлер,
 Аркан салып шакаға,
 Өткөншек курып тебиўге,
 Буны көрип түсинде,
 Сындымекен дегенсен,
 Жаманлық емес, аманлық.
 Оннан арман сорасан,
 Хаслымыз болып аламанат,
 Түс көрсек те қорқамыз,
 Түсинде қорққан қуғанар,
 Қуғанарсан палуаным.
 Атаң болған Қыдырбай,
 Еки қолы байланып,
 Ат алдында айдалып,
 Айдаўға болып көринсе,
 Бизлер елден кеткели,
 Жети жыл өтти арадан,
 Жеңгем Куртка уллы боп,
 Ат басындай ул туўып,
 Келип жети жасына,
 Ақлығын атқа миндирип,
 Ат жетеклеп жүргени,
 Сен түсинде көргенсен,
 Айдаўдамекен дегенсен,
 Жаманлық емес, аманлық.
 Анаң болған Алтыншаш,
 Көп жыйынды аралап,
 Қайғыда болып көринсе,
 Саламат елге барған соң,
 Мынау жатқан халыққа,
 Қолынан дуз бергени,
 Қуғаншы сыймай койнына,
 Көп жыйынды аралап,
 Жүргенин Қоблан көргенсен.
 Қарындасың Қансулыў,
 Он беш жәллат оңында,
 Он беш жәллат солында,
 Айдаўда болып көринсе,
 Бизлер елге барған соң,
 Ағаң келди деген соң,
 Сүйинши сорап қатары,
 Фаўлап алып ортаға,
 Турғанын көрип түсинде,
 Хаўлыққансан Қобланым,
 Жаманлық емес, аманлық.
 Оннан арман сорасан,
 Журттан сайлап алғаның,
 Қағып төсек салғаның,
 Ат алдында айдалып,
 Бийгүна қолы байланып,
 Айдаўда болып көринсе,
 Бизлер елге барған соң,
 Қатар-қурбы жыйналып,
 Бурымнан ушлап жибермей,
 Жибермей басып тақымға,
 Сүйиншилер алып жүргенин,

Сен түсинде көргениң,
 Жаманлық емес, аманлық.
 Адырақ көл, Лағалақ көл,
 Бул шаңғытып көринсе,
 Малына мал қосылып,
 Көлге сыймай жүргени,
 Оны көрип түсинде,
 Хаўлыққансан Қобланым.
 Көк орайлы көк шүңгил,
 Көп жылқының жайы еди,
 Ол да ойран көринсе,
 Бенде болған халықты,
 Отырғызып үстінде,
 Көлиң елге айланып,
 Бирин турмай екиде,
 Жетип максет-муратқа,
 Мурадына жетерсен,
 Жаманлық емес, аманлық.
 Қорғаншадай қаланыз,
 Қорғасынлар куйылып,
 Көшелери ойылып,
 Дал-дал болып көринсе,
 Тарқап кетип бас-басқа,
 Медиреседе баланыз,
 Истин бузық болғаны,
 Өзелги душпан ел болмас,
 Кессен етекти жең болмас,
 Шакан улы Акшахан,
 Душпан ели озалда,
 Душпанлығын билдирип,
 Өзин шад қып күлдирип,
 Алты айшылық жоллардан,
 Қараўсы ханның баласы,
 Алшағырдай наймығты,
 Бизлер елден кеткен соң,
 Хан шақыртып алғанды,
 Азғана ғана елинди,
 Бүлинген койдай шуўлатып,
 Елинди дал-дал қылғанды,
 Өзин елден кеткен соң,
 Қолы жеткен шоштыйып,
 Өз басына кетипти,
 Түсин сондай түс екен,
 Екен деп аға қыйналма,
 Асықпай елге барармыз,
 Өшлиден өшти алармыз,
 Тәртип берип буйырсақ,
 Ақшаханды жылатып,
 Бирин қоймай шабармыз,
 Сабыр ет аға, сабыр ет,
 Сабырлы жетер муратқа,
 Сен жетерсен муратқа,
 Елинди жаў талаған,
 Бизлер елден кеткен соң,
 Жетим-жесир жылаған,

Жаманлык емес, аманлык,
Көргөн түсин сол дейди.

Сол уақлары мәрт Қоблан,
Қадди-бойы қалтырап,
Сай-сүйегі сырқырап,
Турып болмай парахат,
Отырып болмай тақаты,
Мына гәпти еситип,
Шыдамады мәрт Қоблан,
Исми мағзам дууаны,
Оқып урды биреуге,
Белгили Қоблан болады,
Айдаудағы малларын,
Ап келатқан олжасын,
Қырық жигитке тапсырып,
Қайтпақшы болды Қобланды.
— Қырық жигитим, азаматым,
Қыпшақлы дейди елатым,
Келиң мында жыйналысып,
Сизлерге айтар нәсийхатым.
Қырық жигит келди жыйналып,
Қырық жигитке Қоблан карап,
Сөз айтты дейди толғанып:
— Мен жылайман бул жерлерде зары-зар,
Қыслар болса үргин үрип, жауар қар,
Қырық палуаным беррегирек келиндер,
Мендей кайсар палуанның арзы бар.

Қылышларды байлап алып белдерге,
Сансыз душпан көринбейди көзлерге,
Не гүнайы барды азау елинин,
Кесапаты тийди, беглер, бизлерге.

Бағда ашылған шәмен гүлдер солғанды,
Әжел жетпей пайманамыз толғанды,
Не гүнайы барды азау елинин,
Кесапаты ата-анама болғанды.

Қылышларды биз бууамыз беллерге,
Карамаймыз, беглер, енди сизлерге,
Айтқан нәсийхатка толық кулак сал,
Иркилмеймиз, биз кайтамыз елдерге.

Ол деминнен бул деминди дем деме,
Айтқан сөзди хеш бир сөзден кем деме,
Айдауда қиятыр не бир жигитлер,
Сиз буларды өзлериңнен кем деме.

Елим кетип, қайғы түсти бизлерге,
Сансыз душпан көринбейди көзлерге,
Айдауда қиятыр жетим-жесирлер,
Әуел куда, тапсыраман сизлерге.

Бизлер кетип көздің жасын булатпа,
Бийгүнадан хеш биреуін жылатпа,

Барлық затты тапсыраман сизлерге,
Таяқ урып биреулерин кулатпа.

Жүректен шықпай тур көрген әрманым,
Түсти көрип қурып тургой димарым,
Мен кеткен соң бүлдірмен гәрип-кәсерди,
Бирге жүрип таркамады кумарым.

Биз кеткен соң қанлар толса көзине,
Қулағың сал айтқан мениң сөзиме,
Қыстап айдап жүрмен жолда жүрсин деп,
Жан ауырса ауыз салар өзине.

Қырық жигиттей батырға,
Алып қиятқан олжасын,
Алып қиятқан дүньясын,
Қалдырмастан тапсырып,
Дүзетип палуан салтанат,
Хак етпегей биймурат,
Қырық жигиттен айрылып,
Қайтты елине саламат.

Торы аттың басын бурады,
Шуу деп қамшы урады,
Өз елине қайтқан соң,
Он беш жасар қыз яңлы,
Жылұалар таслап барады,
Күнин-түнин бир етип,
Гәрип жанға зор етип,
Жолларда кетип барады,
Қамшы қолда сермейди,
Ат шабысы өрлейди,
Жол сағынған торы ат,
Қысылып жолда терлейди,
Артқы аяғын тирейди,
Алдыңғы аяғын кереди,
Анау-мынау жерлерден,
Ат секирип жөнәйди,
Түлки жүрмес түлеңнен,
Түнлерде кетип баратыр,
Қарсақ жүрмес қалыннан,
Қайырмай кетип баратыр,
Еспе кумнан өрмелеп,
Ат секирип баратыр,
Бәлент-бәлент тауларда,
Тарсылдап дойнақ сестинен,
Кийик-қулан иш салып,
Таудың ишин жаңлатып,
Қалың-қалың тоғайды,
Қайырып басып баратыр,
Бәлент-бәлент тау келсе,
Жууырар еди жәниұар,
Ор қояндай бүгиліп,
Алыстан кара көринсе,
Жууырар еди жәниұар,
Қос қулағы тигиліп,

Күнде жоллар жүреди,
 Түнде жоллар жүреди,
 Арадан кырык күн өткенде,
 Қобланлы минген торы ат,
 Өз елине келеди,
 Буны Қоблан билмеді.
 Өз елине келген соң,
 Тосаңлап аттың шабысы,
 Қобланлы хайран болады,
 Бул жерлерге келгенде,
 Қыркылды ма канатың,
 Жарылды ма жилигің деп,
 Бас демейди урады,
 Көз демейди уралы,
 Шабайын десе жәниұар,
 Елинен өтип барады,
 Шаппайын десе жәниұар,
 Таяк өтип барады,
 Аллаға налып қылады,
 Ильяс Хожа пирлері,
 Тайын болып сол жерде,
 Аттың мөрин алады.
 Алладан хәмир болған соң,
 Пирлерден болып кәрамат,
 Хайұанат сонда сөйлейди,
 Қобланның ладан екенін,
 Өзи хайұан болса да,
 Бастан айтып береди:

– Ха, Қобланым, Қобланым,
 Басшы болған султаным,
 Сениң хаслын адамзат,
 Мениң хаслым хайұанат,
 Бир-еки ауыз сөйлейин,
 Тыңда сөзді палуаным,
 Батыр аңқау, ер гөдек,
 Гөдек болма палуаным,
 Гөдеклігін мен айтсам,
 Дос-душпанды билмейсен,
 Шакан улы Акшахан,
 Озалдан душпан енеғар,
 Буны сирә билмейсен,
 Сениң ушын той берди,
 Халайыкка ой берди,
 Той бергендей неси бар,
 Сениң менен бәси бар,
 Кешеги берген тойлары,
 Я улының тойы ма,
 Я қызының тойы ма,
 Сениң ушын той берип,
 Қырык күншилик жерлерден,
 Ат кашырды байраққа,
 Қобланның аты қалар деп,
 Қалса аты байрақтан,
 Ар-намыслы ер еді,
 Иши жанып өлер деп,

Сол қыялды ойлап-ед,
 Тайлығыма карамай,
 Бакканлардан сорамай,
 Апарып қостың байраққа,
 Буннан озып мен келдим,
 Он бес ғашыр зер алдың,
 Бунда турып па едим?
 Бөке дәудей палуанға,
 Палуанлыққа салғанда,
 Жеккелик келип өзине,
 Дәу қолында тұрғанда,
 Ағам деп барар инін жок,
 Иним деп келер аған жок,
 Хаслым хайұан болса да,
 Ортаға кирип барғанман,
 Қос шәдени бергенмен,
 Дослығымды билдирдим,
 Бунда жолдаслық еттим.
 Аллау сөз бенен палуаным,
 Кеттін азау елине,
 Кырык күн өтип арадан,
 Көп кәруанға жолығып,
 Оның менен тутысып,
 Онда да мени қыянадың.
 Оннан арман өткенде,
 Алдыңнан шығып қырык пәрий,
 Қырык жигитке ат берди,
 Пәрий минген ат пенен,
 Қостың, төрем, байраққа,
 Бунда қалып па едим?
 Кийиктейин секирген,
 Аұзынан көбик көпирген,
 Көбиклинің елинде,
 Урыс аштың палуаным,
 Бунда турып па едим?
 Сексен тез дийұалы,
 Кырык тез кәндеги,
 Кырык жигит пенен қосылып,
 Алла деп шаптын бизлерди,
 Бунда турып па едим?
 Азаулының елинде,
 Барса келмес жерінде,
 Көбикли менен алыстың,
 Жығысалмай тұрғанда,
 Алты айшылық жерлерден,
 Сейдимханның әулады,
 Қарамандай батырды,
 Кырык күн тамам жол жүрип,
 Алып келип қасына,
 Қауендерлик әйледим,
 Бунда турып па едим?
 Алдың толы мал менен,
 Кейнің толы шаң менен,
 Алты айшылық араны,
 Бүгін қырык күн болғанда,
 Жетип келдим елине,

Бунда турып па едим?
 Анлайсаң ба Қоблан ер?
 Тынлайсаң ба Қоблан ер?
 Таңлар атсын, асыкпа,
 Боларсаң, батыр, кара жер,
 Қарақыпшақ елинин,
 Әнжам болып жыйылып,
 Қорғаншадай қаланы,
 Әнжам болып салған жер,
 Алтыншаштай ананның,
 Сендей ерди туўған жер,
 Сениңдей батыр ер жетип,
 Босаға бәлент боз орда,
 Айбалта алып қолына,
 Еки көзин қызарып,
 Төринде аўнап жатқан жер,
 Биздей торы тайларды,
 Жаслайымнан бал берип,
 Бийкең Қуртқа баққан жер,
 Алып мени еншиге,
 Ақылы зыят болсын деп,
 Адам сүтин емизип,
 Көкиреги өскин болсын деп,
 Атластан жабыў жаптырып,
 Жипектен арқан тақтырып,
 Бизлердей торы атларды,
 Қойып еди Қурткажан,
 Патшалықтан бақтырып,
 Алтыннан қазық қақтырып,
 Арқамды сыйпап бақтырып,
 Аўнап-аўнап жатқан жер,
 Еситкенди көрерсен,
 Көрип қапа боларсаң,
 Болдың енди кара жер.
 Атанның қолы байланып,
 Енеңнің қолы байланып,
 Елиң менен елатын,
 Адырақ көл көлатын,
 Көк орайлы көк шүңгил,
 Көк шүңгил деген шөлатын,
 Жаўлар шаўып журтынды,
 Бенде етип алған жер,
 Буннан өтип, палўаным,
 Қай шәхәрге барасаң?
 Мениң жүрип болғаным,
 Динкем қурып қалған жер.

Айтып сөзин болған соң,
 Аттың тили байланды,
 Мәрт Қоблан турып ойланды,
 Бул не, қандай әндийше?
 Өзи хайўан болса да,
 Адамдай болып сөйлейди,
 Хайран болып Қобланлы,
 Хәр төрепке қараса,
 Өлип жатқан өликлер,

Кесилип жатқан геллелер,
 Кулап жатқан қалалар,
 Өртенип кеткен аўыллар,
 Буны көрип мәрт Қоблан,
 Ес-ақылдан айрылып,
 Келгенин билип елине,
 Еки көзин жаслайды,
 Маңдайларын мушлайды,
 Хәр өликти кушақлап,
 Қуўрап қалған сүйекти,
 Терип алып етеклеп,
 Атасын айтып зарланып,
 Анасын айтып зарланып,
 Дәрт үстине дәрт болып,
 Жаў талаған елатын,
 Басма-бас айтып зар жылап,
 Жылап турған жерлери:

– Жас алпысқа келгенде,
 Пайғамбар жасқа мингенде,
 Әўлийеге ат айтып,
 Қорасанға қой атып,
 Тилеп алған бизлерди,
 Атамбедин сен, – дейип,
 Кесилип атқан геллени,
 Көкирегине басады.
 Және бир басты алады,
 Кушағына басады,
 Мәрт ақылдан сасады:
 – Аязлы күни айланып,
 Бултлы күни буралып,
 Сәхәр турып оянып,
 Музлы бесик таянып,
 Биймезгил жылап жатқанда,
 Шырт уйқыдан оянып,
 Сүт бер десем пал берген,
 Ақ төсинен жай берген,
 Анамбедин сен, – дейип,
 Иши оттай күйеди,
 Хәр еңкейип жыласа,
 Басы жерге тийеди.
 Және бир басты алады,
 Хәр төрепке қарады:
 – Таласып емшек емискен,
 Тай қуандай тебискен,
 Адасқанда кенескен,
 Алыста жүрсе сорарым,
 Жақында жүрсе барарым,
 Барсам-келсем базарым,
 Ал карақаш, мөлдир көз,
 Омыраўда мойны гез,
 Қарындасым Қансулыў,
 Синдимбедин сен, – дейип,
 Қуўрап қалған сүйеклерди,
 Хұрметлеп жерге қояды.
 Оннан арман өткенде:

– Журтты сайлап алганым,
 Кағып төсек салганым,
 Бизлер елден кеткенде,
 Кейнимде жылап қалганым,
 Куртка сулыу сенбедің?
 Қыйын болған күнлерим,
 Бизлер елде жүргенде,
 Ат көтермес ерлерим,
 Жаулар шауып шаңғытып,
 Шөлистан болған жерлерим,
 Елим, сеннен айрылдым, – деп
 Елин жоклап жылайды,
 Жубатар мақлук болмады.
 Қорғаншадай қаласын,
 Ядына алып жылайды,
 Оқып жатқан баласын:
 – Пақшана нақыс ойдырып,
 Адымнан сүтин қойдырып,
 Қаланы салған уағында,
 Көмекке келген халықты,
 Жегенинше тойдырып,
 Хәр пақшаға жүз малдан,
 Көмекшиге сойдырып,
 Кайтадан тырнақ салдырып,
 Билімлі болсын халқым деп,
 Медиресе салдырып,
 Оқытып елдің балларын,
 Қалам-ау сеннен айрылдым, – деп,
 Жылап және жүреді.
 – Түбин кессем түпшегім,
 Басын кессем шапшағым,
 Терегім сеннен айрылдым,
 Сиз не болдың меннен соң?
 Мен не болдым сизден соң?
 Бакан адам уйқылатпас,
 Балығың жылқы жууытпас,
 Ағыушы еди ийримің,
 Тартыушы еди қурдымың,
 Адырақ көл, Лағалақ көл,
 Сен шаңғытып калыпсан,
 Сен не болдың меннен соң?
 Мен не болдым сеннен соң?
 Қыялап ушқан қызғыш қус,
 Қыйқылдаған сестинді-ай,
 Сен не болдың бизден соң?
 Аұлаушы едим үйрегін,
 Көк орайлы көк шүңгил,
 Көп жылқымның жайы едің,
 Үстине душпан келген соң,
 Үстін ұайран болыпты,
 Сен не болдың меннен соң?
 Мен не болдым сеннен соң? – деп,
 Елин жоклап жылайды,
 Көлин жоклап жылайды,
 Хәр төрепке қарайды.
 Қарап тұрса мәрт Қоблан,

Ханның көли қадаған,
 Заманы келип турғанда,
 Қадаған көлге мал салған,
 Сол көл беттен бір түтин,
 Бийжағдай мәртке көринді.

Сол уақлары мәрт Қоблан,
 Торы аттың келди қасына,
 Шүү деп камшы урады,
 Торы ат жайдан турады,
 Ерин қайтадан салады,
 Айылын жуптан шалады,
 Қублаға нәзер қаратып,
 Үстине минип алады,
 Сол көринген түтиннен,
 Кәуіп етип жүрди Қобланлы,
 Қоблан қыял ойлады:
 – Елимди басып алған соң,
 Елине Қобланлы келер деп,
 Мерген-мерген жигиттен,
 Сайлап қойып кеткенди,
 Келсе байлап атыңдар,
 Букқы таслап жатыңдар,
 Өлтириң наймыт Қобланды,
 Геллесин алып кайтыңдар деп,
 Қойып кеткен нөкери,
 Қайғысыз жатып от жағып,
 Жатырғаны емес пе?
 Аттың басын бурайын,
 Елимнен калып не болдым?
 Хактың қылған исине,
 Мен де қайыл болайын,
 Меннен бурын оқ атса,
 Ең жаманы өлимди,
 Мен мойныма алайын,
 Нәубет бизге қараса,
 Бөлинип қалған душпанды,
 Аңлып жатқан душпанды,
 Қолымдағы ақ қылыш,
 Жүзи еңсеге шыққанша,
 Душпанларға урайын,
 Қолымнан келсе наймытты,
 Қан сасытып қырайын,
 Нәубет келсе бизлерге,
 Қанымды алып душпаннан,
 Қаракыпшак халқынан,
 Қалған-қутқан бар ма деп,
 Мен дерегін сорайын, – деп,
 Ат ойнатып барады,
 Хәр төрепке қаралы,
 Душпаннан белги болмады,
 Хешким қарсы турмады,
 Аңдай-аңдай қараса,
 Қаракыпшак халқынан,
 Жаулар шапқан гезінде,
 Посқан елге қосылып,

Өз еркинше жүрәлмай,
 Бир рәхәт көрәлмай,
 Ийнәден қармақлар салып,
 Илинген шабағын алып,
 Он төрт кемпир, жети шал,
 Қамыстан ылашық қурып,
 Тириликке шад болып,
 Он төрт ғарры кемпирди,
 Шабақ жеген жети шал,
 Екеуден бөлісіп алып,
 Некелы барар бейишке,
 Бийнеке жолығар иске,
 Биреуге басынды шатып,
 Некесінде болмасан,
 Ишкениң харам болады,
 Мусырманның белгиси,
 Көтереди шәриятты деп,
 Үш қатын алсаң дурыс болар,
 Үш неке шәриятқа сыяр,
 Енди безге ел қайда,
 Енди бизге журт қайда,
 Биреуди молла көтерип,
 Мынау он төрт кемпирди,
 Екеуден бөліп алайық,
 Бундай мәслик табылмас,
 Некасын дурыслар қыяйық,
 Нийет адамға жолдас деп,
 Алладан перзент тилейік,
 Көлдиң мөңке шабағы,
 Көтерип жети ғаррыны,
 Өз мәслиги өзи менен,
 Жатырған кемпир-ғаррыға,
 Нәзери түсти Қобланның.
 Бул не деген мәслик деп,
 Торы аттың басын бурады,
 Жакынырақ барады,
 Ақшахандай патшадан,
 Келген жасауыл болып,
 Бөлиніп қалған ғаррыны,
 Бөлиніп қалған кемпирди,
 Алдына салып мәрт Қоблан,
 Айдамакшы болады,
 Қорқытып кемпир-ғаррыны,
 Сөйлемекши болады:

– Атлар шаптым бәлент тауда қыядаш,
 Ашыу етсем ағар көзден селли яш,
 Ақшаханнан келди жәллат үстине,
 Бенде болсаң шық майданға, хабарлас.

Ашыу келсе көринбейсиз көзлерге,
 Қәхәр етип келдик енди сизлерге,
 Себеп не деп посқан елден қалыпсыз?
 Жөн-жөсағын айтқыл тезден бизлерге.

Батыр гезип дағыстаннан жол салар,
 Ашық ойнап ақ сийнеге қол салар,

Себеп неге көшкен елден қалыпсыз?
 Тезиректен хабарын бер ағалар.

Досларымды шақак урып күлдирип,
 Душпанлардың қара баурын тилдирип,
 Не себептен көшкен елден қаласыз,
 Қырайын ба дар түбине илдирип?

Қылыш урып алайын ба жаныңды,
 Төгейин бе теңендеги қаныңды,
 Гүңиренип кеткен елди жоқлайсыз,
 Билесиз бе неден болған жайыңды?

Әжел келсе тумлы-тустан камалар,
 Беллери бүкірейген ғарры мамалар,
 Бизлер келген Ақшаханнан жасауыл,
 Бундай неге болды ата-аналар?

Мына гәпти еситип,
 Ғаррылар өстен жылайды,
 Бир-бирине қарайды,
 Көп кемпирдин ишинде,
 Бир куу кемпир бар еди,
 Мәрт Қобланды сынаиды,
 Сынайды да болжайды,
 Гөп мәнисин аңлайды,
 Бирине-бири сыбырлап,
 Жыбырласып тынбайды.
 Көп сыбырлы қосылып,
 Қоблан екенін аңлайды,
 Барлық ғарры қосылып,
 Хәң салысып жылайды,
 Жылап жүрип сөйлейди,
 Сөйлегенде не дейди,
 Дүньяның паянсызлығын,
 Айтып тұрған қусайды:

– Дүньясаң, дүньясаң ақырың пәний,
 Кимлерден қалмаған толы дүньясаң,
 Әуел бул дүньяға бир қус келтирдин,
 Жердиң жүзин дана менен толтырдың,
 Сол дананы жеп елти жыл отырып,
 Сол қусты ақыры аштан өлтирип,
 Сол қосқа хәм бийпаян болған дүньясаң.
 Қыдырбайдай ағамның,
 Алтыншаш атлы жеңгемнің,
 Басына жеткен дүньясаң,
 Мен жыламай ким жылар,
 Қыдырбайдай ағамның,
 Еки қолын байлапты,
 Сазайлатып айдапты,
 Шыбын жанын қыйнапты,
 Өкшесин атқа бастырып,
 Жасауыллар айдапты,
 Буны көрген көзим-ай.
 Алтыншаштай жеңгемнің,

Бурымлары еселип,
 Табанлары тесилип,
 Боталай бозлап Коблан деп,
 Жылаганын көргенмен.
 Қарындасын Кансулыу,
 Он беш жәллат оңында,
 Он беш жәллат солында,
 Мудамы сүргин айдауда,
 Дат ағам деп зар жылап,
 Баратқанын көргенмен.
 Журтты сайлап алғанын,
 Кейнінде жылап қалғанын,
 Қуртка сулыу дилбарын,
 Сулыулықтан кеми жок,
 Жәллатлардың кеули тоқ,
 Нашарда болса қайғы жок,
 Жәллатлар қамап ортаға,
 Айдады бәрін қаладан,
 Айанайын келинжан,
 Еслерин алып қалмақтың,
 Баратыр Қуртка басы боп,
 Келин ақыллы дана екен,
 Сөйлегени пал екен,
 Келсе Коблан берин деп,
 Баска болып жүрмесин,
 Барластырып көрин деп,
 Сизлерге арнап жазыпты,
 Бір қағаз бизге аманат,
 Тапсырамыз сизлерге.
 Атын сорасаң сәлем хат,
 Билдирмей берди бизлерге,
 Қулақты салың сөзлерге,
 Әзели душпан Акшахан,
 Душпанлығын билдирди,
 Алты айшылық жерлерде,
 Қарауыс ханның баласы,
 Ашағыр ханды шақыртып,
 Елинди жаман бүлдірди,
 Билесең бе, шырағым,
 Бәрін айт та, бирин айт,
 Усынша адам көрсе де,
 Хатты жазып тапсыр деп,
 Берип жүрген келинди айт,
 Мынау сәлем хатың деп,
 Мәрт Кобланға береді,
 Кобланлы оқып көреді,
 Жазыпты бираз сөзлерди:
 – Қаланың арқа шетінде,
 Медресенің түбинде,
 Жерден ақым қаздырып,
 Өзине аұқат болғандай,
 Ат жейтуғын азығын,
 Астындағы торыны,
 Алты ай бағасаң жазығын,
 Астындағы атынның,
 Алты ай күни кем еді,

Жарамайды шабыска,
 Ушырадың, төрем, қарғыска,
 Асықпай ізден келе бер,
 Атаң-енең аманды,
 Қарындасың Кансулыу,
 Синлиң аман жүргенди,
 Әуел алла себепли,
 Қалды сизлер себепли,
 Көп азапты көргенди,
 Өзим, төрем, сау болсам,
 Хеш бир қапа етпеспен,
 Асықпай ізден келе бер,
 Өзиниз жеп жатқандай,
 Атыңыз жеп жатқандай,
 Көп олжаны мен көмдим,
 Ладанлық етип асығып,
 Егер куұсан бизлерди,
 Көре алмаспыз сизлерди,
 Асықпай ізден келе бер,
 Алты ай анық толған соң,
 Сапар етип жүре бер,
 Нәсийхатым, жан төрем,
 Соңғысын өзің биле бер, —
 Дәпті жазған хатларда.
 Еситип усы сөзлерди,
 Батыр хайран болады,
 Хактың қылған исине,
 Коблан қайыл болады,
 Хатты оқып көреді,
 Көмип кеткен олжаны,
 Көмген жерин биледи,
 Кемпир-ғарры барлығын,
 Изине ертип Кобланлы,
 Хаттағы айтылған жерге,
 Әнжам болып келеді,
 Ашып алып караса,
 Аты менен өзине,
 Және кемпир-ғаррылар,
 Алты ай тууе, оларға,
 Алты жыл жеп жатқандай,
 Көп дүньяға жолығып,
 Шабак жеген ғаррылар,
 Шабакты жеп тоқ болып,
 Хал-дөрманы жок болып,
 Өлейин деп жүргенде,
 Жаксыдан болар шарапат,
 Шарапат болып Куртқадан,
 Дәнели тамақ жеген соң,
 Диңкелери енген соң,
 Арқа-қубланы билген соң,
 Шабак жеген ғаррыда,
 Шабак жеген кемпирде,
 Бузык сөз көбейип кетти,
 Соның менен арадан,
 Қырық күн өтті.
 Жегенлер желинип,

Жемегенлер төгилип,
 Шабак жеген ғаррылар,
 Шабак жеген мамалар,
 Қарны тойып заңғарлар,
 Булар да асынып кетти,
 Умыт болды күндеги шабак,
 Талабы күнде бир тамак,
 Астын мазасын биледи,
 Ғаррылар динкеге енеди,
 Бөлісип алған кемпирлерге,
 Күнде азапты береді,
 Сыбырласқан сыпсың,
 Ғауырласқан ғалауыт,
 Мәрт Қобланға келеді.
 Тыңдай-тыңдай караса,
 Кемпирлердин сөзлери:
 – Батыр аңқау, ер гөдек,
 Еситиуім бар еді,
 Гөлск нәрсе екен ғой,
 Гөдеклигин буннан бил,
 Елин жаулар шапқанда,
 Әйелім айтты ат бақ деп,
 Ат бағып жүргенине кара,
 Ат бағып заңғар бул жерде,
 Атка сейіс бола ма,
 Атасы бенде болғанда,
 Қарындас бенде болғанда,
 Әйелі бенде болғанда,
 Елі бенде болғанда,
 Халқы бенде болғанда,
 Өзин билген жигитке,
 Қатты өлім ис болар,
 Мийримсиз, көпір, харамы,
 Жылқы бакқан жылқыман,
 Атасымекен заңғардың, –
 Деген сөзлер Қобланға,
 Тал-тал жетіп келеді.

Бул сөзлерди еситип,
 Аттың көзин уукалап,
 Жауырынларын сыйпалап,
 Ерин дүзиу салады,
 Айылын жуптан шалады,
 Көрген хайран қалады,
 Әйне песин уақ еді,
 Атланып елден шыққанша,
 Әйне куптан болады,
 Кетермен болған уағында,
 Гүлтирлеген көп сеслер,
 Гүниренген көп сеслер,
 Кетпе дегендей болып,
 Жаңғырып шыға береді.
 Жаңғырық сес болса да,
 Тыңламай Қоблан атланып,
 Ғаррылар ырас айтады,
 Мамалар ырас айтады,

Бундай ислер болған соң,
 Бизики калай бул жатыс,
 Ойланып кетермен болды,
 Кетерин билип батырдың,
 Ғауырласқан көп сеслер,
 Жүдә жакын келеді,
 Гә көринип-көринбей,
 Атар танға жүрсен де,
 Батар күнге жүрме деп,
 Он бес шейит онынан,
 Он бес шейит солынан,
 Қарсы шығып алдынан,
 Гәси шығып артынан,
 Қаракыншак халқына,
 Ашағыр геуір келгенде,
 Жасы толған ғаррылар,
 Жасы толған мамалар,
 Бесикте жатқан балалар,
 Көп елаттын ишинде,
 Күни толып тууалмай,
 Тууалмай жатқан аналар,
 Елге душпан келген соң,
 Ат баурынан қан болып,
 Әжели жетпей өлген соң,
 Шейит өлген өликлер,
 Тайын болып сол жерде,
 Мәрт Қобланға сөйлейди:

– Ха, Қобланым, Қобланым,
 Басым болған султаным,
 Атар танға жүрсен де,
 Батар күнге жүрмегил,
 Тыңла сөзди палуаным,
 Дос-душпанды билмейсен,
 Батыр болсан, агажан,
 Неге елинде жүрмейсен?
 Сен кетип гүлиң солғанды,
 Мынау елдин бүлиуі,
 Аға, сеннен болғанды,
 Сизлер елде жүргенде,
 Елге душпан келгенде,
 Қандай бәле болса да,
 Өз көзин менен көргенде,
 Агажан, калай болар-ед?
 Душпан келип елине,
 Геудем қалған есикте,
 Аяғымнан тартқанда,
 Геллем қалған бесикте,
 Шейит өлген баллармыз,
 Жүрерге динке болмады,
 Қашарға кууат болмады,
 Қурған душпан қылмады,
 Әжелім жетпей тап болдым,
 Кеттик паймана толып,
 Әрманым көп дүньяда,
 Шейит өлген қариямыз,

Шейит өлген мамамыз,
 Сеннен болды бул ислер,
 Алагөр, балам, арымды,
 Алагөр, балам, канымды,
 Өли шейит болған соң,
 Хақ еркеси боламыз,
 Излеспесең канымды,
 Алмасан қалмақтан арымды,
 Қыямет мәшһер күнінде,
 Жуп жағаннан аламыз,
 Дауагерің боламыз,
 Қарсыласып барсақ биз,
 Сеннен өшти аламыз.

Және бір сес келеди,
 Кобланлы тыңлап көреді:

– Тоғыз ай он күн толғанда,
 Сағатлы күнлер болғанда,
 Шырлап жерге түсалмай,
 Ялғаншы пәний дүньяны,
 Көзди ашып көралмай,
 Ата дийдарын көралмай,
 Ене дийдарын көралмай,
 Тууалмай анам жатқанда,
 Ишин жарып анамның,
 Азам берген душпан бар.
 Ат тозаңда қалғанбыз,
 Хақ еркеси болғанбыз,
 Бизлер жүрген нәресте,
 Өлгеннен соң периште,
 Мынау истиң болғанын,
 Кимнен көрип билесен,
 Гүнакар болдың аллаға,
 Сауалын өзін бересен,
 Гүналы болдың бизлерге,
 Бір сөз айтсам сизлерге,
 Таңлар анық атқан соң,
 Барасан қалмақ елине.
 Караұсы ханның перзенти,
 Алшағырдай наймыттан,
 Барып өшти аласан,
 Силтеген жерге барасан,
 Албырап күшин жетпесе,
 Шейит баллар қолла деп,
 Бизлерди ядка аласан,
 Душпанға қылыш сермесен,
 Балдағын бизлер усласақ,
 Өшлиден өшин аласан,
 Кеклиден кегін аласан,
 Мынау елдің бүліуі,
 Бизлер, Қоблан, билемиз,
 Айтайық гәпти тыңласан.
 Шакан улы Ақшахан,
 Сениң ушын хат жоллап,
 Алшағырды алдырды,

Еки ханға бий болған,
 Хат тасып еки арадан,
 Сәрдары болған Карабий,
 Соны көргил Қобланлы.
 Әгер барсаң елине,
 Шейит өлген баллар деп,
 Услап алған жерінде,
 Жанған отқа таслағыл,
 Я тирилей көмгейсен,
 Нағыз душпан сол дейди,
 Соны Коблан билгейсен.
 Алшағыр деген дәуи бар,
 Не бир қайтпас жауы бар,
 Өзиннен салмақты келсе,
 Өзиннен зор болып келсе,
 Шейит баллар қолла деп,
 Алсаң бизлерди тилге,
 Хәмме гүлеп барамыз,
 Геүйр ханды өлтирип,
 Мәнисисне келтирип,
 Асылғанын қулатып,
 Гүналысын жылатып,
 Алдың толы мал менен,
 Кейнің толы шан менен,
 Әуели жаманлық болса,
 Кейни болып жақсылық,
 Өшлиден өшинди алып,
 Кеклиден кегинди алып,
 Көп аламан қол менен,
 Геүйр хан жүрген жол менен,
 Дүзетерсен салтанат,
 Қайтарсан журтка саламат,
 Таң атыұдан атланғыл,
 Кобланлы батыр азамат.

Тыңлап турған мәрт Қоблан,
 Мына сөзди еситип,
 Батырың хайран болады,
 Көринип турған адам жоқ,
 Мынау айтқан сөзлери,
 Ойландырып Қобланды,
 Таң атыұдан Қобланлы,
 Аттың басын бурады,
 Шуу деп камшы урады,
 Елатынан айрылған,
 Ашыулы мәрт атланып,
 Атына сөйлей береди:

– Астымдағы жолдасым,
 Хайуан да болсаң құрдасым,
 Бүлген елдің кейнинен,
 Барып хабар алмасақ,
 Қайғыда болып тұр басым.
 Хадал сүттің хақы ушын,
 Бакқан хызметі ушын,
 Қуртқдайын арыуға,

Жеткермесен сен дейди,
Көрип өлсем дийдарын,
Ыразыман мен дейди,
Шүў жәниўар, шүў дейди.

Қырық күн баққы жеген ат,
Пәрсиз оқтай қаңғыйды,
Қошамет тийип өзине,
Жаслар толып көзине,
Хаслы тулпар жәниўар,
Дойнақтан атқан топырақлар,
Тийип аттың жүзине,
Кулдырап бедеў жуўырды,
Жер танабын куўырды,
Ушқан қус пенен жарысып,
Дойнақтан шыққан отларға,
Ғаўданлы жерлер алысып,
Баратырып мәрт Қоблан,
Жол үстине қараса,
Посқан елдин белгиси,
Келсе Қоблан көрсин деп,
Иши жанып өлсин деп,
Қаракыпшақ беглерден,
Аты шыққан ерлерден,
Еки көзин ойыпты,
Көзден аққан қан менен,
Хатлар жазып қойыпты,
Келсе Қоблан көрсин деп,
Иши жанып өлсисн деп,
Тип-тигине қойыпты.
Еки көзин жаслайды,
Хәр бир исти услайды,
Неге кеттим елимнен деп,
Маңлайларын мушлайды,
Аттан жерге таслайды,
Бир майдан жатып өзине,
Қанлар толып көзине,
Жаңағы өлген өликтин,
Басына белги салады,
Жайғастырып қояды,
Нәзер етип елине,
Кәхәр етип мәрт Қоблан,
Минди аттың белине.
Күнде алла салады,
Түнде алла салады,
Қырық күн баққы жеген ат,
Қырық беш күн тынбай шабады,
Қырық беш күн анық өткенде,
Көп шабысқа жарамай,
Омыраўға зор етип,
Аяқлары қалтырап,
Зордан шаўып барады.
Ақтаў деген қум еди,
Аржағы менен бержағы,
Сегиз күнлик жол еди,
Ақтаўға жетип келеди,

Есабы жоқ, саны жоқ,
Еспе қумлық дус болып,
Торы ат жаман болдырды,
Ақша жүзин солдырды,
Алып жүрген орақ жоқ,
Жаўдан бөтен талап жоқ,
Қылыштан бөтен жарақ жоқ,
Қырық күн атты баққан соң,
Қырық беш күн атты шапқан соң,
Жарамады шабысқа,
Ат болдырып қалады,
Шаршап жүрген мәрт Қоблан,
Аттың ерин алады,
Таўдан жуўсан жесин деп,
Ат семирив келсин деп,
Суўлығын алып басынан,
Айдап салып таўларға,
Мәрт уйқыға қарады.

Ендиги гәпти сораса,
Өткен күнлерин санасан,
Арадан беш ай өтипти,
Асықпай жүрип жолларды,
Отлы жерде қонады,
Шымгенли жерде түсленип,
Суўлы жерде кешленип,
Қаракыпшақ посқан ел,
Ақтаўдың арғы басынан,
Талып жетип келеди,
Ғарығанлар дем алсын,
Бир ай мәўлет береди,
Ақтаўдың берги басына,
Қоблан жетип келеди,
Ат бағып жата береди,
Қоблан барған жериниң,
Ел жатқан еки арасы,
Сегиз күнлик жол еди.
Қаракыпшақ халқыны,
Олжа қылып алса да,
Еркин берип Қуртқаға,
Мәслик пенен жол жүрип,
Баратыр еди посқан ел,
Қуртқадайын сулыўын,
Қобланның жолына қарап,
Күнде палды ашар еди,
Жаўырын болса жағар еди,
Сол күни сойған малының,
Қақ жаўырынын алады,
Әлпешлеп отқа салады,
Қуў жаўырынға қарады,
Дуўры келип жарылып,
Қазаншыққа келгенде,
Кеселеп және жол ашты,
Қуў жаўырынға қарайды,
Гә күледі, гә жылап,
Турып еди Қуртқажан,

Кобланды туўған анасы,
Алтыншаштай енеси,
Бул аўхалды көреди,
Курған келин перзентим,
Не ис тапты, сорайын,
Гә күледи, гә жылап,
Билемиз кеўлиндегини сорап,
Алтыншаш жакын келеди,
Курткаға сөйлей береди:

– Белиме байлаған тилла дәлбентим,
Картайғанда таймағайдә дәүлетим,
Куў жаўырынды көрип неге жылайсан?
Жылаўынның мәнисин айт перзентим.

Балам менен аз күн дәўран сүрдиң бе?
Келин балам, бир бөлени көрдиң бе?
Гә күлесен, гә жылайсан күйесен,
Мәрт Кобланды сен түсинде көрдиң бе?

Нашарлықтан шашгенемди тарайман,
Күнде-күнде жолларына қарайман,
Қобланьма бир әндийше болды ма?
Жылағаның, келин балам, сорайман.

Астында тулпарын минип желди ме?
Коблан балам ел шетине келди ме?
Әдеп күлип, кейнинен неге жылайсан?
Я болмаса Коблан балам өлди ме?

Куў жаўырынды қолға алып қарайсан,
Көрип неге өксип-өксип жылайсан?
Қобланьма бир әндийше болды ма?
Жылап неге сен басыңды былғайсан?

Жылай-жылай қаңлар толды көзиме,
Бурын липа жетпес игри дизиме,
Куў жаўырынды көрип неге күлесен?
Келин балам, баян әйле өзиме.

Мына сөзди еситип,
Келини сөйлей береди:

– Ха, енежан, енежан,
Ақылым болды мениң лал,
Кеўлинде барма қыйлы хал,
Кеширерсиз гүнамды,
Енежан, сөзге кулак сал.
Куў жаўырыны қурысын,
Куў сүйеги қурысын,
Куў сүйекке қарасам,
Хәр бир түрли мәни бар,
Жаманлық емес, аманлық,
Аманлығы сол, ене,
Бизлер елден кеткен соң,
Азырақ күн өткен соң,
Ақылы жоқ перзентин,

Ел шетине келипти,
Мынаў исти билипти,
Баяғы жазған хатларды,
Ғаррыларға берип-ем,
Астына минген атының,
Алты ай күни кем еди,
Қарамай минди жайына,
Күши толып мингенде,
Қандай хайуан болса да,
Алар еди пайыны,
Хатта жазып айтып-ем,
Алты ай атын бапласын,
Қылышын жақсы сапласын,
Күннің жүзин көрсетпей,
Астындағы торыны,
Жер астында сақласын,
Алты ай анық толған соң,
Минсин аттын белине,
Соған шекем мәрт Коблан,
Қарамасын елине,
Өзим тири бар болсам,
Көп зыян елге келтирмей,
Ата-енесин өлтирмей,
Тири алып жүрермен,
Өлтиргендей ис болса,
Олардан бурын өлермен,
Солайынша жазып-ем,
Куў жаўырынға қарасам,
Қырық күн атын баққандай,
Қырық беш күн атын шапқандай,
Куў жаўырынға қарасақ,
Дуўры жанып келипти,
Қазаншыққа келгенде,
Кеселеп жанып бир сызық,
Мәнисине қарасам,
Мынаў жатқан Ақтаўдың,
Арғы ғана басына,
Сегиз күн жоллар қалыпты,
Аты болдырып жатқандай,
Қай ўак аты сазылып,
Көп ўак жатар назланып,
Айтқан сөзди тыңламай,
Гәп мәнисин аңламай,
Күйгенимнен айтаман,
Қуғанғаннан жылайман,
Тириликке күлемен,
Мениң немди сынайсан,
Балаңда ақыл болғанда,
Елдерге душпан келе ме,
Сендей ата-анасы,
Биздей сайлап алғаны,
Қарындас, бала-шағасы,
Бенделер болып жүрер ме?
Ақылсыз, ене, туўғаның,
Бир пул болды, енежан,
Оған ана болғаның,

Жаманлық емес, аманлық,
Күлгеним, ене, сол дейди,
Жылағаным сол дейди.

Мына сөзди еситип,
Қобланның ата-анасы,
Бенде болған ғәриптер,
Куұанысып шад болып,
Жалғыз улы Қобланның,
Тирилигине мәс болып,
Ұақты шандан хош болып,
Үшеуі ойласық қурып,
Отыр еди Құртқажан.
Қоблан менен туұысқан,
Жалғыз нашар бар еди,
Атын Қансулыұ дер еди,
Бенде боп қолға түскели,
Ата-енесин көралмай,
Сағынып ол да жүр еди,
Алшағыр геуірдин,
Он бир улы бар еди,
Қансулыұдай сол ғәрип,
Бенде болып барған соң,
Он бир улдың хызметинде,
Тип-тигине түр еди,
Оты менен киреди,
Күли менен шығады,
Жасы толмаған ғәрип,
Күни ушын күн көрип,
Ғәрип болып жүр еди,
Ата-енесин көриуге,
Рухсат алып баллардан,
Бул да келе береді.
Буны көрип Құртқажан,
Енесиниң жанына,
Жақынласып келеді:
– Бийкешжан көринди көзге,
Ағасы жақын келгенин,
Дүньяда тири жүргенин,
Айтсам, ене, бийкешке,
Сүйинши бермей ме бизге?

Енеси рухсат береді,
Бийкешиниң алдына,
Жууырып шығып Құртқажан,
Сүйинши сорап береді:

– Бул майданда гүлдей болған тәрзим бар,
Бир алладан беш ұақ намаз қарзым бар,
Келеғой, шырағым, берман жақынлап,
Айтатуғын, шырағым, сизге арзым бар.

Көздиң жасын қудайтаала көрипти,
Мынау аұхалларды ағаң билипти,
Тапканынды сүйиншиге бер, шырағым,
Ағаң пақыр ел шетине келипти.

Қурған шашым күнде-күнде тарайман,
Таңлар атса жолларына қарайман,
Ағаң пақыр жақынласып келипти,
Нең бар бийкеш, сеннен сүйинши сораيمان.

Сонда бийкеші:

– Ялғаншы қурысын, дәуран сүрмеймен,
Бундай болып жүргенимнен өлгеймен,
Сүйинши сорап ермек етпе бизлерди,
Ағам қурсын, мен шырайын көрмеймен.

Моллалар жазады дурыслап хатларын,
Батыр пәмлер көрген хасыл затларын,
Сүйинши сорап ермек етпе бизлерди,
Ағам қурсын, айтағөрме атларын.

Бағда ашылған шәмен гүлдер солар ма,
Әжел жетпей пайманамыз толар ма,
Ағам қурсын, айтағөрме атларын,
Ата-ана, биздей қарындастары,
Сендей бийбишлери бенде болар ма.

Ағамыздың жаман болды күйиги,
Динкемизди құртты жаудың бийиги,
Жау қолында қум куйылсын көзине,
Жаулар шауып дүзде қалғай сүйеги.

Сонда жеңгеси:

– Алыстан көринген таулардың тасы,
Сел болып ағады көзимниң жасы,
Жалғыз ағаңызды онша қарғайсаң,
Қарғысың басыңа болғай урғашы.

Уялмастан сөйлеп турғой жүзлерин,
Жин урғандай қызарыпты көзлерин,
Жалғыз ағаңызға олай сөз айтып,
Қалай-қалай, бийкеш, айтқан сөзлерин?

Он төртінде шалқып туған айынды,
Айтыуға сөзимиз, бийкеш, қайымды,
Жалғыз ағаңызға олай сөз айтып,
Қалмақлар тапты ма кеуіл жайынды?

Не бир аұыр ислер түсер басына,
Туұысқан келеді, бийкеш, қасыңа,
Сүйиншинди бермесең қойғыл артыңа,
Келип жүрген бизлер ақмақ қасыңа.

Сонда бийкеші:

– Душпан қурсын, сепкил салды жүзлерге,
Сүйинши сорап наз етесең бизлерге,
Күйгеннен соң мен қарғамай нетейин,
Қандай зат беремен, жеңге, сизлерге?!

Бийкешиниң шыр боп айланды басы,
Гөр жерге барған жоқ сораһаң жасы,

Күйгенимнен мен ағамды қарғайман,
Сынайгөрме, ағамыздың жолдасы.

Басларыма ақырзаман қурылған,
Бармекен дүньяда бизлердей болған,
Күйгенимнен мен ағамды қарғайман,
Гүнамызды кеширегөр жеңгежан.

Сөйлеген сөзиннің түрін билейин,
Сизлер менен бірге дәуран сүрейин,
Сизлерге бергендей, жеңге, нәрсем жоқ,
Қара басымыздың еркін берейин.

Хәммелерден ладан билме бизлерди,
Ағама билдирме мына сөзлерди,
Қара бастың бийлигин сизге тапсырдым,
Бийлигимди бердим, жеңге, сизлерге.

Мына гәпти айтса да,
Изинен қорқып бийкеші,
Жалынып айтып атқанда,
Посып баратқан елатты,
Және қозғап көшірди,
Жолларға болып рәуан,
Және он күн жол жүріп,
Қараұсы ханның баласы,
Алшағырдай геуірдин,
Елине келип караса,
Қаласының шетинен,
Жай берди посқан елатқа,
Таза геуір ат қойып,
Атақлап қала салдырып,
Жалатайлардан қалдырып,
Посып барған елатты,
Булар талап бүлдірди.
Саяқ пенен сандырақ,
Дийқан менен күни өгер,
Күн-күннен ислери бетер,
Урлық пенен күни өгер,
Уры менен қалтаманы,
Әдилсиз сорайды ханы,
Посып барған халықтың,
Тәуір аты бар болса,
Тәуір тоны бар болса,
Тәуір қызы бар болса,
Тартып алып кольннан,
Ақырет-азап береді,
Екі адам бас қосып,
Сөйлескени бар болса,
Илдіріп дарға өлтирди,
Қарақыпшақ елатын,
Умытпағастай ядынан,
Уйқыласа түске енгендей,
Жүдә жаман бүлдірди,
Тәртіп бермей патшасы,
Биразды дарға илдірди.

Қарақыпшақ халқынан,
Аяғын тик басқандай,
Ақылы иске асқандай,
Жекме-жекке жиберсе,
Екі адамды басқандай,
Қарыұлы тууған ерлерин,
Ат көтермес шерлерин,
Зинданға салып өлтирди,
Зор зорлығын билдирди,
Қалай жөнсіз болса да,
Хәмирине көндирди.
Усылайынша күнелтті,
Жылаған сес көкке жетти,
Қобланның елин бүлдіріп,
Өзи жаманын күлдіріп,
Патшасы зулым боп өтті.
Мәс болып дабыл қаптады,
Қалай хызмет етсе де,
Қылған иси жақтады.
Қыпшақтың қалған беглери,
Жыйналысып бір жерге,
Мәсләхәтты салады,
Әнжам болып қалғанлар,
Қуртқа бийкеге барады,
Барып арыз салады:

– Хау жеңгежан, жеңгежан,
Күнелтиу болып тұр гүман,
Күн-күннен болып жүр жаман,
Қалай-қалай болды заман?
Еркек жолбарыс шабар малға,
Урғашысы хәм шабар малға,
Боялдық ғой қызыл канға.
Ағамызға бас қосқан,
Ақылың ақылға уласқан,
Кийсең кийимнің жарасқан,
Халықтың арзын тыңласан,
Буннан, жеңге, кетсең сен,
Патшасына жетесең,
Барып арыз етесең,
Халықтың айтар арзы бар,
Сөйлетсең, жеңге, тилиңди,
Халық ушын өлсең қыйланба,
Ғөріп-кәсер ел едик,
Алты жыл мәулет ол берсе,
Үйренейік тилерин,
Жеңгежан, қалай көресен?
Өгер барып айтқансон,
Тыңламаса сөзлерди,
Шаң бастырса жүзлерди,
Өли болсақ бір шуқыр,
Тири болсақ бір төбе,
Күндегі көрген азаптан,
Тезирек өлген жақсырақ.
Ар намыс, жеңге, бір еди,
Жеңгежан, қалай көресен?

Мына сөзди еситип,
 Куртканың қаны қайнады,
 Макул түсти айтқаны,
 Алтын аршаны ашады,
 Жағасы алтын, жеңі зер,
 Кийип қасыл липасын,
 Салланып шықты барыўға,
 Аяқларын бир-бир басып,
 Бойы-бойына мүнәсип,
 Халықтың қылған исине,
 Қайыл болып Куртқажан,
 Арзы етпеге ел ушын,
 Алшағыр салған қаланы,
 Аралап жүрис етеди,
 Бир мезгил жүрип арада,
 Хан алдына жетеди,
 Көралмады патшасын.
 Ханнан келип жасаўыл,
 Куртқаны қуўып шығады,
 – Жетегинде малың жоқ,
 Қалтанда, занғар, пулың жоқ,
 Дуўры арыз еткендей,
 Қаслың нашар, хақың жоқ,
 Қайт кейнине сен, – дейди.
 Халықтың сөзин айталмай,
 Жылап турса бир жерде,
 Еки қалпе келеди,
 Өзи мийримли еди,
 – Не жандарсаң сен? – деди,
 – Арзагөймен мен, – деди,
 Посып келген елаттан,
 Арыз айтпаға келип-ем,
 Сөз айтпаға келип-ем,
 Айтайын десем арзымды,
 Хешким кулак салмайды,
 Сөзимди макул қылмайды,
 Билмей турман ағалар.
 Сонда сөйлеп қалпелер,
 – Сарайдың шығыс бетинде,
 Арзагөйдің жайы бар,
 Қырк тисли зәнги қойыпты,
 Соған, балам, минесең,
 «Патша ханым, дат!» дейсен,
 «Арзың болса айт!» дейди,
 Айталсаң айтып түсерсен,
 Айталмасаң, перзентим,
 Өлим жайға жетерсең,
 Еки мерген қойыпты,
 «Дуўры арыз айтпаса,
 Рухсатлы ханнан қайтпаса,
 Атың ондай бөндени»,
 Деген сөзи және бар,
 Қайыл болсаң барасаң,
 Сол жерден арыз қылсаң,
 Гапыл қалма нашарым,
 Сөзинди таўып айтпасаң,
 Өзиң өлимдар боласаң.

Мына сөзди еситип,
 Қайыл болды Куртқажан,
 Барып Куртқа қараса,
 Қырк тисли зәнги бар екен,
 Ислам деп қойды аяқты,
 Отыз тистен өткенде,
 Куртқа кийген кийимін,
 Жағасын алтын жалатып,
 Көргенлерди қаратып,
 Күн шығар беттен мингенсоң,
 Күн менен бирге шағылысып,
 Сәўлеси түсип сарайға,
 Тахтта отырған Алшағыр,
 Көрип мынаў сәўлени,
 Патша хайран болады,
 Қызыр көрип турман ба,
 Ес-ақылын алдырып,
 Хайран болып сораса,
 Өзине жақын бир қалпе,
 Кеширсең айтсақ биз дейди,
 Қуда берген сиз дейди,
 Посып келген елаттан,
 Мәрт Қобланның бийбиши,
 Куртқа деген арыўын,
 Арыз айтпаға келип тур,
 Сулыўлықтың сәўлеси,
 Сарайға түсип турғаны.

Бул гәплерди еситип,
 «Дузым тутқыр жәллатлар,
 Арыз айтпаға келгенди,
 Иззетлеп алып келиң» деп,
 Хәмир етип сол жерде,
 Қос жасаўыл жалаңлап,
 Келе берди қасына.
 Отыз тистен өте алмай,
 Төмен түсип кете алмай,
 Албырап турған жеринде,
 Ханнан келген қалпелер,
 Буйрық берип түсиўге,
 Хан алдына әкелип,
 Куртқаны хан көрген соң,
 Албырап жайдан турады.
 Қаслы нашар болса да,
 Сусты басты патшаны,
 Тахтынан орын береді,
 Дәўлетиниң қайтқанын,
 Сол ўақта Куртқа биледи.
 Бахтың тайғай наймыт деп,
 Алшағыр минген алтын тах,
 Оң жағынан минеди,
 Алшағырды көрген соң,
 Қыймырып сөйлей береді,
 Елдің айтқан сөзи бар,
 Халықтың айтқан сөзи бар,
 Қалдырмай бастан барлығын,
 Айта берди Куртқажан:

– Ха, хан аға, хан аға,
 Арзымды есит жан аға,
 Арзы айтпаға келемен,
 Тынласаң мениң сөзимди,
 Танытаман өзимди,
 Алартпа, аға, көзинди,
 Сөйлейтуғын бизиң тил,
 Солып тур бизде кызыл гүл,
 Тынлап көрип сөзимди,
 Гә өлтиргил, өлтirme,
 Ендигисин өзиң бил.
 Айтатуғын сол елдики,
 Халықтың айтқан сөзи бар,
 Халықтың айтар арзы бар,
 Арзысын айтсам бул дейди,
 Елине келген қонакпыз,
 Елине келген олжамыз,
 Елине келген бендемиз,
 Бузбаныз, аға, бегликти,
 Биз таппадык тенликти,
 Тәуир атым бар болса,
 Тәуир кийимим бар болса,
 Тәуир кызым бар болса,
 Қолымнан тартып алады,
 Қолы жеткен шоштыйып,
 Бизлерге зорлық қылады,
 Жетим ул менен жетим қыз,
 Келип елине, жан аға,
 Күн көралмай жылады,
 Шопаның силтеп таяғын,
 Жолаушы басты аяғын,
 Патшадан хәмир болған соң,
 Көп қорлықты көрип тур,
 Сорайсаң, аға, қаяғын.
 Жетим ул менен жетим қыз,
 Жетим ул менен қосылып,
 Зар жыласа зарланып,
 Жубатар бенде болмаса,
 Халы қалай болады?
 Жетим ул менен жетим қыз,
 Хан баласы болады,
 Хан баласы жыласа,
 Жубатар бенде болмаса,
 Халы қалай болады?
 Сендей патша болмасак та,
 Азғана елге төре едик,
 Жетим ул менен жетим қыз,
 Биреуден қорлық көргенде,
 Тәмбисин оның берер-ек,
 Ол адам менен көрер-ек,
 Елине келип, хан аға,
 Өткен күним хор болды,
 Аяғыма тор болды,
 Өзимнен жаман зор болды,
 Тахтынан орын бересен,
 Айтқан сөзди билесен,

Өзиндей уллы төрениң,
 Сайлап алған арыуы,
 Құртқа дейди бизлерди,
 Мақул тыңла сөзлерди.
 Есиктин алды ак дәрья,
 Түске дейин пал ағар,
 Түстен кейин қан ағар,
 Мудамы палдың ағарын,
 Билесиз бе өзиниз?
 Жетеме, аға, көзиниз?
 Тууған айдың он беси,
 Қараңғы болып көринсе,
 Он беси болады жақты,
 Қараңғылық зимистан,
 Мудамы мениң басымда,
 Турарына, ағажан,
 Жетемекен көзиниз?
 Билесиз бе өзиниз?
 Бурыннан айтқан бир сөз бар,
 Кемликке болады кемал,
 Менменликке болар зауал,
 Зауалы хәзир болса да,
 Кемалы сонынан болмай ма?
 Асығың алшы болған соң,
 Дәулет қус қолға қонған соң,
 Кеулиндегін болған соң,
 Патша әдил болмай ма?
 Паналап келген халқына,
 Үйренгенше тәртибин,
 Билгенше оның тиллерин,
 Оларға дарқан болмай ма?
 Посып келген ел едик,
 Таланып келген журт едик,
 Ел үстине ел келсе,
 Ол да елдің дәулети,
 Хан үстине хан келсе,
 Ол да ханның мийнети,
 Елине ел келген соң,
 Дәулет болып келгенмен,
 Салғыртынды берейик,
 Хәмирине көнейик,
 Қалай екен сорауың,
 Арқаннан дәуран сүрейик,
 Мақул десең сөзимди,
 Алты ай мәулет бересен,
 Мектеп ашып оқытып,
 Үйретесең тилинди,
 Алты ай анық өткен соң,
 Киргизесең динине,
 Алты ай елдин бийлигин,
 Еркін бизге бересен,
 Патшайым қалай көресен?
 Қалай бузык айтсақ та,
 Кеширесең гүнамды,
 Гәрип-кәсер халқынның,
 Айтқанын қалай көресен?
 Еркін алты ай бересен.

Сол уақлары Алшағыр:

– Бәрекелла сөзіңе,
 Ырзаман нашар өзіңе,
 Ақылға дана екенсіз,
 Сөзге шебер екенсіз.
 Сулыұлығыңды айтса,
 Дым хөширей екенсіз,
 Бәрекелла сөзіңдей,
 Адамға ысық жүзіңдей,
 Дуұрылап айтқан сөзіңдей,
 Алты ай мәулет бердик биз,
 Шалқайып дәуран сүріңіз,
 Есигінди жел ашып,
 Жел ашсын да жел жапсын,
 Қайдан келдің дегенлер,
 Қайдан турдың дегенлер,
 Харам қолын салғанлар,
 Өзи өлимдар болсын,
 Малы патшалық болсын, – деп,
 Жығалы мөр басылған,
 Қолына жарлық хат берип,
 Құртқа сулыұ бийкени,
 Патша жақсы сыйлайды,
 Құртқаның уақты шад болып,
 Ғырлап қайтты изине,
 Патшадан хәмир болған соң,
 Дарқан болып елаты,
 Мәслик пенен күнелтті.

Ендиги гәпти сорасан,
 Қулақты салып тыңласан,
 Алшағырдай патшаның,
 Сайлап алған бийбиши,
 Сарыша сулыұ дер еди,
 Сулыұлығының белгиси,
 Бетлеринің тегиси,
 Ғәлбірдің саясыңдай,
 Өзи сары, тас бужыр,
 Өзи қайғы гүманшыл,
 Алшағырдай костарын,
 Аңлып бәрха жүрер-ед,
 Табанын қыя бастырмай,
 Адамзатқа билдирмей,
 Хайуанатқа сездирмей,
 Аңлыұшы салып қойып-ед,
 Алшағырдай геуірди,
 Аңлып жүрген Сарыша,
 Бийкениң қарауыллары,
 Ғырлап кейинге қайтты,
 Сарышадай бийкеге,
 Алшағыр геуір хан менен,
 Еки араға от таслап,
 Бузакы сөзлерин айтты,
 Бузакы сөздің мәниси,
 Қобланның Құртқа сулыұы,
 Елдің арзысын айтып,

Келгенин надурьс көріпті:

– Алшағырдай геуір хан,
 Құртқадай сулыұ бийкени,
 Тахт үстине алдырып,
 Көңизликке алыұға,
 Шақыртыпты қасына.
 Сеннен көңизлик қалады,
 Сулыұ екен енеғар,
 Соны үстине алады, – деп,
 Сарышадай ханымға,
 Ғыжалат урды кузғындар:
 – Ха, Сарыша, Сарыша,
 Бір сөзім бар тамаша,
 Жұрт ийеси Алшағыр,
 Сізлер патша, биз пақыр,
 Айтқаныңызды қылса,
 Перзентлеринди шақыр,
 Бір сөзім бар айтайын,
 Айтпай, жеңге, кәйтейин,
 Май айныса дуз салар,
 Хан айныса не салар?
 Жұрт айныса не болар?
 Жұрт ийеси патшамыз,
 Қартайған гезде қылыңдап,
 Нашар көрсе жылмыңдап,
 Жақынласып барады,
 Мойнына қол салады,
 Бетинен поса алады,
 Жолы бузык Алшағыр,
 Жолды бурып салады,
 Патшасы бузык болған соң,
 Ғәрип-кәсер халқыңның,
 Халы қалай болады?
 Ел бузылды, жеңгежан,
 Жұрт бузылды, жеңгежан,
 Бузылғаны сол болды,
 Айдап келген елиннің,
 Ишінде бір сулыұ бар екен,
 Көрмегенге лап екен,
 Көргенлерге ай екен,
 Сулыұлықтың белгиси,
 Санмың қолға тай екен.
 Шақыртып оны алыпты,
 Миндирип алтын тағына,
 Қууанып келген бағына,
 Көңизликке алыпты,
 Жақынласып барыпты,
 Мойнына қол салыпты,
 Умытыпты сизлерди,
 Көрмеді сирә билерди,
 Көңизлик сеннен қалыпты,
 Он бір улды туұсан да,
 Абырай жаман кашыпты,
 Қалай посып келсе де,
 Келгендер сеннен өтипті,
 Қартайған гезде бу не ис,

Әне гайрат, әне күш,
Арың келсе, Сарыша,
Ислер жүдө тамаша,
Он бир улдың анасы,
Үстине хаял алдырып,
Дарға асылып өлсең-о,
Енеғардың баласы, —
Деп айтып аузын жыймай-ақ,
Отырған жайдан турады,
Сарыша қапа болады,
Он бир улды тууып не болдым,
Шақырып алып балларын,
Алшағырдай патшаның,
Үстине жетип келеди.
Әйне песин уақ еди,
Талак хат сорап Сарыша,
«Он бир ул тууып мен сеннен,
Не гүнайым болып тур?
Не пейлимнен таптым?» деп,
Толғанып сөйлеп Сарыша,
Алшағырға сөйлейди:

– Нашарлықтан болды мениң ақылым лал,
Кеулинизде барма, төрем, кыйлы хал,
Нешше күндер өтті, хабар алмайсан,
Он бир улдың атасы, сөзге кулак сал.

Тириликте шөплер салып көзлерге,
Ықлас пенен карамайсан бизлерге,
Қаяғымнан кемис таптың таптың Алшағыр,
Он бир улды тууып бердим сизлерге.

Жылдан-жылға зулым болып барасан,
Он бир перзентіңди қандай қыласан,
Басым алып мен кетемен сизлерден,
Себеп неге үстиме хаял аласан?

Қыянат ойладың, төрем, бизлерге,
Қапалықтан сенкил салдың жүзлерге,
Ықлас пенен хызметінде жүріп-ем,
Жууабынды бер тезирек бизлерге.

Сапар етип гайры журтка кеттін сен,
Келгениңше отырдымғой шыдап мен,
Алып келген базарлығың көнекей,
Бұл ислерің қалай болар сениң жөн?

Қайғы менен сепкил салма жүзлерге,
Бундай етип не қылып-ем сизлерге,
Қәне кетип алып келген сауғатың?
Хызметкерге бир нашар бер бизлерге.

Көрген азаптарды өзін билесен,
Балларыңыз бенен дәуран сүресен,
Биз көремиз Қобланлының арыуын,
Сол нашардың еркін бизге бересен.

Көріп оннан мен де өшти алайын,
Басларына ақырзаман салайын,
Көп сулууда, төрем, кәсіплет болмас,
Есин алып оны хайран қылайын.

Сол уақлары Алшағыр,
Жәллат дейіп бақырды,
Тез келиң деп шақырды,
Сөйлер сөзди билмеди,
Қабағын үйди, күлмеди,
Бенде болған Қуртқаны,
Тезирек өкеп бер дели.
Айтқан сөзин шаяды,
Ұдесинен таяды,
Қос жасауыл атланып,
Қарақыпшақ елатқа,
Жетип шауып келеди,
Қуртқалайын арыудың,
Мойнына жип салады,
Ат қапталға алады,
Қамшы тартып етине,
Жаралар түсти бетине,
Қуртқажанның қолында,
Жығалы мөр басылған,
Хан жазған хаты бар еди.
Көрсетсе хатқа карамай,
Жағдайды сирә сорамай,
Халиарына карамай,
Сарышадай ханымға,
Қуртқаны алып барады.
Қуртқажанға карады,
Үстиме тийген сен бе деп,
Пәнжелер салып жулады,
Үстине кийген кийімнің,
Бәрін шешіп алады,
Шалдан көйлек кийгизіп,
Изине салып шорыны,
Отырса да урады,
Түргелсе де урады.
Көзлерден аққан қапшы жас,
Былшылдап жерге тамады,
Еки шоры изінде,
Азаптар беріп барады.
Түби тесик шубалы,
Тезек салып ишине,
Толтыра алмай барады,
Күни ушын күл тасып,
Өткен күнге Қуртқажан,
Бәрқулла шүкір қылады,
Мына еки шорының,
Былғап ұрған таяғы,
Жанына жаман өткен соң,
Устап алды шорыны,
Былғап жерге урады,
Қуртка жаман қызды,
Еки аяқты айырып,

Шорыларды майырып,
 Былғап жүрип өлтирип,
 Батырлығын билдирип,
 Кешер нешик халым деп,
 Ишинен Куртка жылайды,
 Хәр төрепке карайды,
 Бир қуяшты алады,
 Сыңсылап жылап Курткажан,
 Өткен күн түсип ядына,
 Торы тай деп жылады:

– Он төртимде туған гәўхар айларым,
 Келисерме енди сайма-сайларым,
 Өлим жайдан бизге хабар келип тур,
 Куррайт-куррайт, сүт берген тайларым.

Сакыйлардың болар хәр ўақ кеўли бай,
 Дуўшар болды азап бизге бир талай,
 Еки шоры бизден себеп боп өлди,
 Мәрт Қобланды алып келши торы тай.

Қоблан менен куралмадық салтанат,
 Душпан курсың, етер болды биймурат,
 Ықлас пенен бағып едим жем берип,
 Мәрт Қобланды жеткерегөр бедеў ат.

Қоблан келмей қалса өшер шамшырақ,
 Нашарлықтан ашылмады ығбал-бақ,
 Биз жатырмыз дағыстанда хор болып,
 Енди дуўшар болармекен алтын тақ.

Қара шашым бештен таллап тарайман,
 Күнде-күнде жолларыңа карайман,
 Мәрт Қобланды жеткерегөр жәниўар,
 Қапалықтан өксип-өксип жылайман.

Тезек терип аяқ колым топ болды,
 Бенде болып бизде қайғы көп болды,
 Қайғысыз жатасыз жақынлап келип,
 Мәрт Қобланым кететуғын ўақ болды.

Еркелип жер едің бұрын жемиңди,
 Солдырдыңғой жат еллерде гүлимди,
 Ұайран болды бенде болған елатың,
 Алмадың ба торы тай енди деминди.

Бенде болып қайғы түскен басларым,
 Азап пенен ағарады шашларым,
 Анам берип еди енши болсын деп,
 Қайғысыз жатырған Қоблан батырды,
 Жеткерегөр жайтас деген тасларым.

Сол ўақлары торы тай,
 Отлап жүрген жеринен,
 Өз-өзинен хаўлығып,
 Оқыранып киснеп жәниўар,
 Дем алып жатқан батырға,

Жақынласып келеди,
 Дүбиринин сестинен,
 Оянбады мәрт Қоблан,
 Аяқ уштан Қобланды,
 Қымтып тислей береди,
 Оятып алды батырды,
 Мәрт орнынан турады,
 Аттың көзин уўқалап,
 Жаўырыңларын сыйпалап,
 Ерин дүзиў салады,
 Суўлық салып ауызға,
 Каратып атты кублаға,
 Зәңгиге аяқ койғанда,
 Қанғып алып қашады,
 Мәрт тақымды қысады,
 Шырқырап киснеп жәниўар,
 Бәлент-бәлент таў келсе,
 Қанатқа зорлық қылады,
 Гә аяқты тийдирип,
 Гә аяқты тийдирмей,
 Тарсылдап дойнақ урады,
 Үш күн жоллар жүргенде,
 Алшағырдай гәуирдин,
 Елатына барады,
 Тулпарды иркип алалмай,
 Батыр хайран болады,
 Хаслы хайўан жәниўар,
 Адамнан ақылы зыят,
 Курткажанды карады,
 Бир жәзийра шөллерден,
 Қарап жүрип хайўанат,
 Куртканы таўып алады,
 Куртканы көрип жәниўар,
 Басы менен жер сыйпап,
 Түйедей шөгип жақынлап,
 Еки көзден жас төгип,
 Киятырған торы атты,
 Куртка сулыў көреді,
 Қоблан скенин биледи,
 Иши оттай күйеди,
 Бетиндеги жарадан,
 Үстиндеги кийимнен,
 Хаўлығып кетер батыр деп,
 Жасырайын шырайым,
 Қайтармайын ырайын деп,
 Тезек терген шубалды,
 Басына Куртка жабады,
 Туў сыртын берип Қобланға,
 Көрсетпеди шырайын,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Курткадайын арыўдын,
 Тум-тусынан айланып,
 Көрейин десе шырайын,
 Таппады хеш бир қолайын,
 Курткадайын сулыўға,
 Қобланлы сөйлей береди:

– Елим кетип, мен жыладым зары-зар,
Қыслар болса үргин урып, жаўар қар,
Жети жыл болыпты бизлер кеткели,
Мендей қайсар палуаныңның арзы бар.

Басларыма ақырзаман қурылған,
Бармекен дүньяда бизлердей болған,
Себеп неге ақ бетинди жасырдың,
Ақ бетинди көрсетсең-ә Куртқажан.

Торыша аттың куйрық жалын тарайман,
Өзим батыр, хәр бир күнге жарайман,
Жети жыл болғанды бизлер кеткели,
Кеўлиндеги максетинди сорайман.

Дийдарыңды көргенше жоқты қарарым,
Бастан таймай өткей келген дәўраным,
Жети жыл болады бизлер кеткели,
Ақ жүзинди сағыныппан дилбарым.

Ашықлықтан сепкил түсти жүзиме,
Душпан келип шөплер салды көзиме,
Жети жыллар болды бизлер кеткели,
Интизар боп келдим Куртка өзине.

Қапалықтан қайтты мениң ырайым,
Душпанлар тауып түр жаман қолайын,
Сағыныппан, жаным, ақша жүзинди,
Көрсетсең-ә Куртка сулығ шырайын.

Сонда Куртка сөйлейди:

– Салайын ба, батыр, ишке деминди,
Кеўлине келтирме айтсақ кеминди,
Беш тиллалық ярым деп жылай бересен,
Бир айтпайсаң жаўлар шапқан елинди.

Бузайын ба, батыр, айтып қананды,
Жаўлар шапқан билесең бе қаланды?
Беш тиллалық ярым деп жылай бересен,
Бир айтпайсаң атаң менен ананды.

Алтын кәмар жарасады белинде,
Сөйлегенде отлар шығар тилинде,
Беш тиллалық ярым деп жылай бергенше,
Айтсаң бойма малың жатқан көлинди.

Сонда Қоблан сөйлейди:

– Жәнсиз басқа көп уғайым салмайын,
Душпанлардан тилди тартып қалмайын,
Ақ жүзинди сағыныппан Куртқажан,
Қапа етип үстиңе хаял алмайын.

Сонда Куртка:

– Қыслар болмай бағда гүлдер солар ма?
Әжел жетпей пайманамыз тола ма?
Қатын алсаң он бешти ал султаным,
Бизлердейин бақа башлы хаялдан,
Он-он беши сизлерге көп бола ма?

Сонда Қоблан:

– Душпанларға аттың басын бурайын,
Хактың қылғанына қайыл болайын,
Ақ жүзинди көрсетсең-ә Куртқажан,
Душшы етинди ашытып таяқ урмайын.

Сонда Куртка:

– Нашар болған шашын жуўып тарайды,
Сендей мәрттиң жолларына қарайды,
Хәр хәптеде етке таяқ тиймесе,
Ол хаяллар байым жоқ деп жылайды.

Сол ўақлары Куртқажан,
Қайтарды мәрттиң ырайын,
Мынау көрсен жүзим деп,
Жарқыратып ай киби,
Ашты дейди шырайын.
– Усы халда болдық биз,
Кеткениңнен келмейсен,
Ақылсыз болдыңызғой сиз, – деп
Он төрттен туўған ай киби,
Жарқыратып ашыпты,
Көрсетип мәртке шырайын.
Еки бирдей шын ашық,
Адасқан газдай табысып,
Тал жипектей еселип,
Еки ашық сырласып,
Болған исти ойласып,
Батыр болған Қобланға,
Өкпе менен сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди:

– Ха, Қобланым, Қобланым,
Ақылсыз болдың султаным,
Мынау елдің бүлиўи,
Өзиннен болды палуаным.
Әзели душпан ел болмас,
Етекти кессең жең болмас,
Шакан улы Ақшахан,
Душпан екен озалда,
Душпанлығын билдирди,
Хәмирине көндирди,
Сизлер елден кеткен сон,
Геўирханды шақыртып,
Елинди жаман бүлдірди,
Душпаныңды күлдірди,
Гүрсилдетип топ атып,
Не беглерди өлтирди.
Бағыңның түли солғанды,
Мынау елдің бүлиўи,
Өзиннен, төрем, болғанды,
Сизлер елде жүргенде,
Душпан сизди көргенде,
Қурыр еди димары,
Өзиң елде болғанда,
Билмей келсе душпанлар,

Сендей мәрттиң сол жерде,
 Тарқар еди кумары,
 Атаң-анаң аманды,
 Қарындасын аманды,
 Ели-халқың аманды,
 Бул жерден өзим кетейин,
 Гапылда жатқан елиң бар,
 Барып хабар етейин,
 Балтаң болса тапла деп,
 Жаўдан өзинди сақла деп,
 Қылышын болса сапла деп,
 Атың болса бапла деп,
 Жаўдан өзинди сақла деп,
 Елине хабар берейин,
 Он төрт күн болсын үәде күн,
 Он төрт күн анық болған сон,
 Мин торының белине,
 Ат қой душпанның елине,
 Аңлып жүрген душпан бар,
 Келгениңди билмесин,
 Билип қойып душпанлар,
 Қайтадан халқың бұлмесин,
 Кете бер, төрем, аўлаққа, – деп,
 Жуўап алып Қобланнан,
 Қайтты Құртқа изине.
 Бұлген Қыпшақ елатқа,
 Құртқа бийке келеди,
 Анықлап көрген жигитлер,
 Құртқа екенин биледи.
 Бир таякты алады,
 Ақ шүберек байлады,
 Хәр қыялды ойлады,
 Он төрт күн болды бир мәўлет,
 Балтаң боса саплайгөр,
 Қылышың боса таплайгөр,
 Ағаң пақыр келипти,
 Мынаў елдиң бұлгенин,
 Әўлийелик пенен билипти.
 Он төрт күннен келеди,
 Урыста өзинди саклай гөр,
 Үстинде шалдан көйлеги,
 Бұлкилдеп шаўып бүйреги,
 Хәмме хайран қалады,
 Билгеннің кеўли толады,
 Еки бирдей жасаўыл,
 Құртқадайын арыўды,
 Излеп таўып алады,
 Мойнына жип тағады,
 Ат қапталға сүйретип,
 Сарышадай ханымға,
 Еки бирдей жасаўыл,
 Сүйреп алып барады.
 Сарыша ханым түс көрип,
 Түсинен жаман хаўлығып,
 Ғайыптан келген Қыдыр деп,
 Көрген түсин Сарыша,

Құртқадайын арыўға,
 Жорытпақшы болады.
 Құртқажанды алдырып,
 Астына төсек салдырып,
 Сыйлап Құртқа сулыўды,
 Түсин айтып болғанша,
 Көтермелеп қояды.

– Ха, Құртқажан, Құртқажан,
 Ақылым болды мениң лал,
 Кеўлинде бар ма қыйлы хал,
 Бир сөзим бар айтайын,
 Айтқан сөзге кулақ сал.
 Тезеги курсың, термегил,
 Хешбир жұмыс етпегил,
 Қасымда болғыл шырағым,
 Ғайыптан келген билгирсен,
 Қаршығадай илгирсен,
 Бүгин сәхәр ўақтыңда,
 Шайтанның қашқан шақтыңда,
 Жатып, курдас, түс көрдим,
 Көрген түсим жап-жаман,
 Айтайын саған шырағым,
 Тыңласан сөзди сен дейди,
 Сөйлейин енди мен дейди.
 Жатыр едим уйқылап,
 Аяқ қолым туйықлап,
 Арқадан келди аш бөри,
 Қуйрығы жоқ көк бөри,
 Жанымды қоймай баратыр,
 Бос айғырдай ыйықлап,
 Көрген түсим сол дейди.
 Және көрген аўхалым,
 Бир кой қорам бар екен,
 Сексен серке қамалған,
 Жаңағы келген көк бөри,
 Анталап келген аш бөри,
 Сексендейин серкени,
 Кетти бәрин тамақлап,
 Қутылар серке болмады,
 Қашса айтқанды қылмады,
 Мойнынан тислеп былғады,
 Бул не болар Құртқа жан?
 Жақсы болса елиме,
 Жаман болса өзиме.
 Оннан арман сорасан,
 Бир кой қора ишинде,
 Он бир козы қамалған,
 Он бир козы ишинде,
 Маңдайлары шыйыршық,
 Қуйрықтары дигиршиқ,
 Мекиренип сес берген,
 Душпанның жаны сескенген,
 Ай мүйизли ақ қошқар,
 Ақ қошқарым бар екен,
 Жаңағы келген аш бөри,

Он да бирдей козымды,
 Тамаклап жарып ишлерин,
 Қайрап шайнап тислерин,
 Ақ мүйізлі ақ кошқар,
 Тамағынан алады,
 Бийжағдай азап қылады,
 Жулып алып геллесин,
 Жанған отқа таслады,
 Бул не болар Қурткажан?
 Жаксы болса өзиме,
 Жаман болса өзіңе,
 Жорыйгөр мениң түсимди,
 Келистирип исимди.
 Есиктиң алды жал камыс,
 Бул не болар Қурткажан?
 Үй артында шок камыс,
 Бул не болар Қурткажан?
 Шеп қолымда жуп кайыс,
 Бул не болар Қурткажан?
 Оң қолымда так кайыс,
 Бул не болар Қурткажан?
 Басқан жерим бай шукыр,
 Бул не болар Қурткажан?
 Отырған жерим ой шукыр,
 Бул не болар Қурткажан?
 Жүрегимнің аұзы музлайды,
 Аяқ қолым сызлайды,
 Бул не болар Қурткажан?
 Қабырғам кетти сөгилип,
 Аұзымда тислер калмады,
 Бәри жерге төгилип,
 Бул не болар Қурткажан?
 Жорысан түсим жаксылық,
 Жаксылық болса бизлерге,
 Жаманлық болса сизлерге,
 Мынау көрген түслердин,
 Билесен бе мәнисин?
 Билсен айткыл, жасырма,
 Қоблан менен бас қосқан,
 Мәрт бийкеси сен болсаң,
 Түсти айтқан мен болсам,
 Қоркпай жоры сен дейди,
 Дуұрылап айттым мен дейди.

Сол ұаклары Қурткажан,
 Жүдә жакын келеди,
 Сарышадай ханымға,
 Наз етип сөйлей береди:

– Хау, Сарыша, Сарыша,
 Көрген түсиң тамаша,
 Мен түсиңди айтайын,
 Мен жорыйын түсиңди,
 Келистирип исинди,
 Жаңа таптын апажан,
 Жорый алмайтуғын кисинди.

Түсин сондай түс екен,
 Соның берсе ис екен,
 Жатқан болсаң уйкылап,
 Аяқ-қолың туйыклап,
 Арқадан келсе бир бөри,
 Жаныңды қоймай баратса,
 Бос айғырдай ыйыклап,
 Бөри болып көринген,
 Бизің Қоблан емес пе?
 Кемликтің кемалы деген,
 Кемалы енди келмес пе?
 Бир қой қораң бар болса,
 Сексен серке камалса,
 Сексен серке дегениң,
 Кенесхорың емес пе?
 Қой қора боп көринген,
 Ақ сарайың емес пе?
 Арқадан келсе бир бөри,
 Қуйрығы жоқ көк бөри,
 Бизің батыр емес пе?
 Ойла түсиннің бағдарын,
 Бизің Қоблан емес пе?
 Бир қой қораң бар болса,
 Он бир қозы камалса,
 Он бир улың емес пе?
 Он бир қозы ишинде,
 Мүйізлери шыйыршық,
 Қуйрықлары дигиршиқ,
 Ақ мүйізлі ақ кошқар,
 Алшағыр геуір емес пе?
 Бөри болып көринген,
 Бизің Қоблан емес пе?
 Он бир қозы дегениң,
 Он бир балаң, Сарыша,
 Ишин жарып тамаклап,
 Ондай болып көринсе,
 Жүдә түсиң тамаша,
 Ақ кошқарды тамаклап,
 Басын жулып апарып,
 Жанған отқа тасласа,
 Алшағырдай төрениң,
 Енди тамам болғаны,
 Тамаклап жүрген аш бөри,
 Бизің Қоблан болғаны,
 Қәхәр менен азамат,
 Өңлиден өшин алғаны,
 Кеклиден кегин алғаны.
 Есиктиң алды жал камыс,
 Аттың жалы болғаны,
 Үй артында шок камыс,
 Ат қуйрығы болғаны,
 Шеп қолында жуп кайыс,
 Ат дизгини болғаны,
 Оң қолында так кайыс,
 Ат камшысы болғаны,
 Басқан жерин бай шукыр,

Ат зәңгиси болғаны,
 Отырған жерин ой шуқыр,
 Аттын ери емес пе?
 Жүрегиннің аўзы музласа,
 Аяқ-қолын сызласа,
 Бизің батыр келгени,
 Мынаў исти билгени,
 Қолыңнан тайып дәўраның,
 Жайдақ атка мингизип,
 Қаракыпшақ беглердің,
 Киш-кишлеп айдап кейніңнен,
 Жаўыр болып бәделин,
 Күнің кәреп болғаны,
 Маған туўған кара күн,
 Айналып саған туўғаны.
 Бел кабырғаң сәгилсе,
 Аўыз тисің қалмастан,
 Бәри жерге төгилсе,
 Көзиннен қанлы жас келсе,
 Өзин-ақ ойлан, апажан,
 Түсің жаман түс боп тур,
 Бизің ушын ис боп тур,
 Түсинде енди, апажан,
 Тис төгилсе болғаны,
 Елиннен дәўлет тайғаны,
 Ағайын-туўған, қарындас,
 Бас-баска басын қосылмай,
 Тоз-тоз болып кеткени,
 Көрген түске қарасам,
 Әжелиңнің жеткени,
 Дәўлетіңнің кеткени,
 Азғана күн ишинде,
 Бунша қыйнап, апажан,
 Бундай келген елаттын,
 Ийеси жок деппедің?
 Патшасы жок деппедің?
 Ийеси излеп келгени,
 Дәўлетің тайып басыннан,
 Бизің ушын жақсылық,
 Сизің ушын жаманлық,
 Сиздей ғәррем адамлар,
 Түсинде оны көргени,
 Усылай, апа, түсиниз,
 Келисипти исиниз.

Қайтпай сөйлеп Қурткажан,
 Сарышаға қарады,
 Қалай, апа, айтыўым деп,
 Сарыша мәстен сорады.

Сол ўақлары Сарыша,
 Еки көзден жас алып,
 Қәдди-бойы қалтырап,
 Сай-сүйеги сырқырап,
 Дабыранып сес берип,
 Қурткаға жақын келеди:

– Тентиреп келген саллақы,
 Бу не берген азабың?
 Еки қолың байланып,
 Жүрип едің бийхая,
 Айтпайсаң сөзди ойланып,
 Бенде болып жүрсең де,
 Көп азапты көрсең де,
 Бул не деген ұзын тил,
 Күйдирдің ғой бизлерди,
 Не қылайын сизлерди,
 Не еркиң тийсе өзіңе,
 Етер исиң белли екен,
 Бенде болып жүрсең хәм,
 Қайтпапты, заңғар, жүрегин,
 Жүрегинди басайын,
 Өлтиртеийн сизлерди,
 Апарып дарға асайын, – деп,
 Жан айбат пенен бакырып,
 Қан ишерлерди шақырып:
 – Мынаў жатқан шаяны,
 Мен дийдарын көрмейин,
 Косылып дәўран сүрмейин,
 Дар астына апарың,
 Мойнына арқанды салың,
 Тезиректен өлтирип,
 Жоқ етип ондай шаяны,
 Пахтаға қанын тамызып,
 Көрсетесең бизлерге,
 Дузым тутқыр жәллатлар,
 Буйыраман сизлерге,
 Көрсетпегил көзиме,
 Кулақ сал айтқан сөзиме,
 Жақсыға сөз айтсан,
 Мәнисин билер,
 Жаманға сөз айтсан,
 Зыяны келер,
 Ийтке берсең асынды,
 Ийт тартады лашынды,
 Кулға берсең асынды,
 Кул кеседи басынды,
 Ырас екен өткен сөз,
 Посып келген шаяның,
 Сөзи жаман батты, – деп,
 Өзинен-өзи тонқылдап,
 Хәмир етти жәллатқа.

Жәллатқа айда деген соң,
 Қурткадайын сулыў арыўды,
 Фаўлап алды ортаға,
 Еки қолды кайырып,
 Өз шашы менен байлады,
 Қурткадайын бийкени,
 Өлим жайға айдады.
 Көрмеген сулыў көрген соң,
 Көрип жүрсек те пайда деп,
 Ирkip әсте айдады,

Жаллаттын жаман коллары,
 Куртка сулуу бийкениң,
 Көкирегин жайлады,
 Жаллатлар бәри биригип,
 Өлтирсек өлип кетер деп,
 Өлтирмейик, жигитлер,
 Жаллатлар кыял ойлады,
 Мусырманның баласы,
 Жүдө хоширей екен,
 Өлтирдик деп өлтирмей,
 Хеш адамға билдирмей,
 Орталык көниз болсын деп,
 Дар астына әкелип,
 Бир майдан дем береди.
 Курткадайын арыуын,
 Өлим жайға келдим деп,
 Өл хауаға қараса,
 Жай булт тасты көреді,
 Тарыккан жерге талғауы,
 Аш болған жерде азығы,
 Шөлеген жерде суу еди,
 Анасы Көклен мамасы,
 Енши болсын деп еди,
 Жайтасты көрип Курткажан,
 Еки көзин жаслайды,
 Налыш етип жайтаска,
 Жеткер Қоблан батырды деп,
 Толғанып жылап сөйлейди:

– Қарқарам бар бул басымда шоктан-шок,
 Өлим жайға келдим, менде қайғы көп,
 Жай булыттың көринеди хауада,
 Жайтасың келипти, төрем өзін жок.

Жайтасың келипти, өзін келмесен,
 Бизін халды өзін келип көрмесен,
 Он төрт күн қурысын, оған карама,
 Келип бизге жәрдеминди бермесен.

Дар астына Куртка сулуу келип тур,
 Дарды көрип мениң диңкем қурып тур,
 Тезиректен жетип төрем келмесең,
 Пайманасы Курткажанның толып тур.

Дар астында қанлар толды көзлерге,
 Арқанды салып тур, төрем, бизлерге,
 Өлим жайдан бизге хабар келип тур,
 Өлип кетсек ыразы бол бизлерге.

Сөйледім сөзлерди, тилимнен таптым,
 Заманым келгенде тулпарды шаптым,
 Тезиректен, төрем, хабар алмасан,
 Өлим жайға келдим, тайды ма бахтым?

Қайғы менен сепкил салып жүзлерге,
 Залым душпан шөплер салды көзлерге,

Екеуимиз қосылып дәуран сүрмедик,
 Өлип кетсем ыразыман сизлерге.

Дар астында хор болдығой бойларым,
 Елге барып берер едим тойларым,
 Жаслайында бағып едим сүт берип,
 Мәрт Қобланды алып кашып келсено,
 Қуррайт-қуррайт, ақ сүт берген тайларым.

Хәр түрлі бәлени көрди басларым,
 Қайғы менен ағардығой шанларым,
 Пайдасы тийсин деп анам берип-ед,
 Қайда жүрсең анам берген тасларым?

Мойнымызға илдирилди қыл арқан,
 Өлип кетсек болар хәммеси дарқан,
 Жалғыз қызың өлим жайда турыпты,
 Жалғыз перзентине мәдет берегөр,
 Пәрийді байлаған Сейдимхан атам.

Айтып аузын жыймай-ақ,
 Ат қулағын қымбай-ақ,
 Арқалан дауыл туралы,
 Батыстан қар борады,
 Биреуди биреу көралмай,
 Хауадағы жай булыт,
 Гә жасылға дөнеди,
 Гә қызылға дөнеди,
 Атадан жалғыз Қобланды,
 Шырқырап қиснеп жәниуар,
 Алып кашып келеди,
 Қобландайын батырын,
 Курткадайын сулууды,
 Дар астында көреді,
 Аман қалғанын биледи,
 Курткадайын арыуын,
 Мойнына арқан салалмай,
 Кеулиндегі болалмай,
 Тоз-тоз болып дауылдан,
 Албырап жүрген пашшаплар,
 Мәрт Қобландай балаға,
 Дуушар болып сол жерде,
 Торыны Қоблан айдайды,
 Бир қыяды ойлайды,
 Хәккилерин өлтирип,
 Батырлығын билдирип,
 Дарға асканды көрмекши,
 Тамашағөй халықты,
 Бәрін дарға жыйнайды,
 Он-онбестен байлады,
 Тартып дардың арқанын,
 Тамашағөй халықты,
 Мине болды тамаша,
 Бәрін дарға асады,
 Айтқанды қылмай қашқанды,
 Қууып жетип кейнинен,

Тақымына басады,
 Сыйрағынан услайды,
 Хәр түрлі қылық баслайды,
 Өжетирек тирсегин,
 Былғап урып жерлерге,
 Биразларын өлтирп,
 Батырлығын билдирип,
 Куртка менен косылып,
 Бенде болған елине,
 Қонып жатқан жерине,
 Батыр Қоблан барады,
 Кимлер тири, ким өлген,
 Бәрин сорап биледи,
 Атасы менен енесин,
 Дуұры барып көралмай,
 Батыр хайран болады,
 Аттан жерге түседі,
 Еки колын қаўсырып,
 Гүналы болған адамдай,
 Қыдырбайдай бабаға,
 Алтыншаштай анаға,
 Бир сөз айтып жылайды:

– Мен жылайман жалғызлықтан зары-зар,
 Мына бәлеге басым болды дуўшакер,
 Не гүнамыз болса, кешир атажан,
 Перзентиннин айтатуғын арзы бар.

Он төртимде қуралмадым салтанат,
 Жаслайымнан бизди қылды биймурат,
 Сағыныппан ата-анам сизлерди,
 Бер колыңды, мен етейин зыярат.

Хүрметлеп сақларман ата-анамды,
 Сынайгөрмен қурған Қоблан баланды,
 Айыплы боп келдим, ата, алдына,
 Кеширегөр, перзентинмен, гүнамды.

Қай ұақтада да хызметкермен сизлерге,
 Кетпе дейип айтып едің бизлерге,
 Гүнамызды кеширегөр ата-анам,
 Өжетликтен жаслар толды көзлерге.

Бул ислерди көрип қурыды димарым,
 Өз елимде таркатпадым кумарым,
 Айыплы боп мен турыппан сизлерге,
 Билдиниз бе ата баланның барын?

Сол ұақлары Қыдырбай:
 – Белиме байлаған тилла дәлбентим,
 Таймағай басымнан келген дәўлетим,
 Қарғап сени не қыламыз шырағым,
 Аман-есен келдің өжет перзентим.

Ақылым болды мениң лал,
 Кеўлинде барма қыйлы қал,

Аман-есен келдің бе,
 Балам сөзге қулақ сал.
 Қарғайын десем жалғызсан,
 Қарғамайын десем жалмаұызсан,
 Қарғап сени нетейин,
 Қарғамай-ақ кетейин,
 Өз елинде жүрмейсең,
 Дос-душпанды билмейсең,
 Бир кетсең қайтып келмейсең,
 Тез-тез хабар алғанда,
 Жакын жер болса барғанда,
 Қарамаймыз шырағым,
 Мынаұ елдің бүлиуи,
 Өзиннен болды шырағым,
 Исенгенимиз сен болса,
 Жети жылда келиўин,
 Көрдің бе балам елинди,
 Көрдің бе балам күнимди,
 Атаң менен анаңнын,
 Еплеп өгги күнлери,
 Еле қандай азап бар,
 Бұлген елдің ийеси,
 Балам аман келдің бе?
 Бузаұшығым боз козым,
 Қозым аман келдің бе?
 Бизлер бенде боламыз,
 Излеп келдің перзентим,
 Енди қандай қыламыз, – деп,
 Сөйлеп болды Қыдырбай.

Сол ұақлары мәрт Қоблан,
 Атасы менен танысып,
 Сәлемлесип көрисип,
 Анасы менен көрисип,
 Қарындасын алдырып,
 Барлығы менен танысып,
 Буның менен танысып,
 Ели менен танысып,
 Ұәдени қойып бир жерге,
 Қаракыпшақ беглерин,
 Ат көтермес ерлерин,
 Бәрин жыйнап алады,
 Мәсләхәтти қурады.
 Ойласықтың үстине,
 Мың атлы нөкер қуйылды,
 Қайда Қоблан бала деп,
 Бенде болған елатты,
 Аралап жүрген ұағында,
 Батыр туўған мәрт Қоблан,
 Қарамады елине,
 Қәхәр менен атланып,
 Минди торының белине,
 Ақ найзаны қолға алды,
 Мине Қоблан бала деп,
 Алла деп ат қояды,
 Устағанын өлтирп,

Найзага шаншып илдирип,
 Батырлығын билдирип,
 Белли урыс болады,
 Тутып алып кайтың деп,
 Жиберген мың әскерин,
 Бирин кеспай бирине,
 Белли сүргин қылады,
 Қашып аман қалғаны,
 Алшағырдай геуирге,
 Арыз етип барады.
 – Ал, Алшағыр, Алшағыр,
 Бундай елди агажан,
 Ийесиз деп жүрмедің?
 Белгисиз деп жүрмедің?
 Өзи өлмей батырдың,
 Ели олжа бола ма?
 Халқы бенде бола ма?
 Өлтирмесен ийесин,
 Излеп келмей тура ма?
 Билесен бе Алшағыр,
 Қоблан деген азамат,
 Есаплы ердің бири екен,
 Өзи батыр шер екен,
 Излеп келип елатың,
 Көп ұак бопты келгели,
 Дем алып өзи жүр екен,
 Бийбелги барған адамды,
 Еки көзин ояды,
 Қанын ишип тояды,
 Шабытына келгенде,
 Мезгилине мың алам,
 Услап алып жүр екен.
 Атсақ оқлар өтпейди,
 Шапсақ қылыш кеспейди,
 Әскер жыйнап көрмесен,
 Бир алладан басқанын,
 Хаслан дады жетпейди,
 Астында тулпар желеди,
 Ким барса да өледі,
 Жыйнасаң әскер тезден жый,
 Көп кешиксең теллеғар,
 Өзи излеп келеди,
 Айттымғой, келди тилегим,
 Көрип жарылды жүрегім, – деп,
 Кайта берди нөкерлер.

Мына гәпти еситип,
 Сол ұаклары Алшағыр,
 Тикке жайдан турады,
 Алды-артына карады,
 Қағаз-кәлем қолға алып,
 Алысына хат жоллап,
 Жакынына ат жоллап,
 Барлық халқын шақырып,
 Ол қалаға жыйнады,
 Бир қыялды ойлады.

– Қаракыпшак халқында,
 Мәрт Қоблан деген бала бар,
 Қашырмай услап алынлар,
 Гүналы болды бизлерге,
 Кимде-ким услап келтирсе,
 Мың тилладан үәдем бар,
 Санап беремен сизлерге.
 Жар урдырды, бас деди,
 Әскерге тәртип береді,
 Қобландай батыр баланың,
 Алыстағы дабылдан,
 Алшағыр қорқып жүр еді,
 Елиндеги әскери,
 Ханнан тәртип болған соң,
 Мәрт Қоблан жатқан жерлерге,
 Туу көтерип келеди,
 Услаң қашырмай баланы,
 Деген ашшы дауымлар,
 Мәрт Қобландай баланың,
 Қулағына келеди.
 Мине қашты Қоблан деп
 Мәрт Қобландай батырын,
 Айқайлап алла салады,
 Ай жағына шығады,
 Күнде қыйқыу салады,
 Күн жағына шығады,
 Алдын қырдым дегенде,
 Кейни қаулап шығады,
 Бири өлсе қалмақтың,
 Мыңы таяр болады,
 Алды-артына карамай,
 Қылыш алып қолына,
 Шығып сауаш жолына,
 Қылыш деген шәпиресте,
 Өлик деген дәсте-дәсте,
 Құрт ойыны қурылды,
 Көшелер өликке толды,
 Ат жығылды, алам өлди,
 Бийгүна гелле кесилди,
 Мен-мен деген ер болса,
 Танаулары тесилди,
 Қанлары суудай ишилди,
 Қырғынлар болды қалада,
 Сүргинлер болды далада,
 Жылағанға карамай,
 Алла деген хауаздан,
 Атлар сүринип далаға,
 Шыдамай мынау урысқа,
 Келди дейди қалмақлар,
 Алшағыр салған қалаға.
 Келип халқы қамалды,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Алдында қарсы турғандай,
 Келип найза урғандай,
 Хешбир бенде болмады,
 Бедеу жазылып шаппады,

Усынша саўаш болса да,
 Алшағыр еди тилеги,
 Буны Қоблан таппады,
 Алшағырдай наймыттың,
 Албырақлап атланып,
 Киятыр деген дыбысы,
 Хешбир жерде турмады.
 Алшағырдай геўир хан,
 Қаладан шығып барады,
 Изинен Қоблан куўады,
 Қаланың арқа шетинде,
 Арасы еди үш күн жол,
 Бир таўлықка барады,
 Арт бетине карады,
 Әжелинің толғанын,
 Жүрип енди болғанын,
 Алшағыр патша биледи,
 Қоблан жақын келеди,
 Қобландай батыр баладан,
 Қорққанлығын билдирмей,
 Дабыранып сес берип,
 Сексен батпан хәмуўди,
 Фаррам деген шокмарын,
 Оң қолына алады,
 Қалтырақлап сөйленип,
 Қобланға жақын барады,
 Қоблан да қайтар ер емес,
 Қобландай батыр баланың,
 Жүрегі оннан кем емес,
 Атларға тағып тумарды,
 Айда, айда, Алшағыр,
 Тартысайық екеўимиз,
 Таркатайық қумарды деп,
 Мәрт Қобландай батырын,
 Торы аттың басын бурады,
 Шүў деп камшы урады,
 Шейит өлген баллар деп,
 Әўлийелер қоллан деп,
 Жуп жағадан алады,
 Еки батыр алысты,
 Еки тулпар жарысты,
 Биреўи арман тартады,
 Биреўи берман тартады.
 Еки бирдей батырдың,
 Шыдамай еки тулпар ат,
 Атлар хайран болады.
 Еки бирдей палўанлар,
 Атларынан түседі,
 Батырлар жаннан кешеди,
 Биринен-бири кәўип етип,
 Қатты ушлап бир-бирин,
 Гүрес жаман қызады,
 Иштен шалып мәрт Қоблан,
 Гә сырғынан шалады,
 Жығалмай хайран болады,
 Шейит өлген баллар деп,

Дәў белинен алғанда,
 Пирлерден болып кәрамат,
 Ильяс Хожа бабасы,
 Хеш бендеге көринбей,
 Жетип барып қасына,
 Қобланға мәдет береди,
 Бир мәрте екшеп көтерип,
 Белбеўликке миндирип,
 Және екшеп көтерип,
 Көкирекке миндирип,
 Айландырып төбеден,
 Былғап-былғап урады,
 Түбин кескен шынардай,
 Ялғаншы бизден кеттиң деп,
 Әрман менен өттиң деп,
 Шүй төбеден қулады.
 Көкирегине минеди,
 Қанжарды алып қолына:
 – Қалай болар ел талаў,
 Қайғысыз жатқан халқыма,
 Қайғы салған сенбедің?
 Уўылдық шашқан елиме,
 Урынып барған сенбедің.
 Тыныш жатқан елиме,
 Үйрегі бар көлиме,
 Өзим жокта оқ атып,
 Ұйран салған елиме,
 Сенбедің заңғар Алшағыр?
 Алшағыр деген сен болсаң,
 Шалып тұрған мен Қоблан, – деп,
 Қолындағы найзаны,
 Тап өкпеннің үсти деп,
 Ғыршылдатып урады,
 Буны көрген қалмақлар,
 Бағындық аға саған деп,
 Қол көтерип турады.
 Алшағырдың елатын,
 Аралап шаўып көлатын,
 Бағындық деген бендесин,
 Бәрін бир жерге жыяды.
 Акшахан менен Алшағыр,
 Екеўине хат тасып,
 Еки елди бұлдирген,
 Түйе тартқан сәрдары,
 Кәрўан басы Қара бий,
 Сол еди мәрттиң қумары,
 Буны излеп табады,
 Сорастырып қоймады,
 Сол қаланың шетинде,
 Бүгін Қоблан келмесе,
 Дүньяны артып кашайық,
 Бираз жерди асайық,
 Өлсек дүзде өлейик,
 Қобланға ақырет болсын
 Тезирек беглер жүрейик,
 Мын түйеге жүк артып,

Кайғысыз жаткан Кара бий,
 Буған Қоблан келеди,
 Танымай Қоблан баланы,
 Дабыранып Кара бий,
 Балаға қарап бакырып,
 Көрұанларын шақырып,
 Айбат шекти Карабий,
 Карабий халын билмеди,
 Буны Қоблан демеди,
 Кара бий қыпшақ елинен,
 Қоблан келди деген соң,
 Аңлып жүрген сол шығар,
 Кашып жүрген талапкер,
 Өлтирейик келиң деп,
 Қобланға қол салады,
 Билдирмей алып қынаптан,
 Ақ найзаны қолға алып,
 Оң келгенге он урды,
 Шеп келгенге шеп урды,
 Кара бийдей бийини,
 Тутып алып қолынан,
 Мойнына арқан салады,
 Арқанды басып тақымға,
 Қыйнап жанын алады,
 Бес-алтауы өлген соң,
 Кара бийди көрген соң,
 Қалған көрұан жыйналып,
 Бағындық деп алдында,
 Қол көтеріп турады.
 Олжасы менен түйесин,
 Жыйнап жүрген ийесин,
 Алдына салып айдады,
 Апкеліп гәуір қалаға,
 Барлық елин жыйнады,
 Зулымдарын өлтиріп,
 Айтқанына көндіріп,
 Ғәріп-кәсер халқынан,
 Биреуін хан көтеріп,
 Өз елин өзіне беріп,
 Аш-жалаңаш күн көріп,
 Ұақты шаддан хош болып,
 Алды дүньяға толып,
 Қарақыпшақ елатын,
 Бәрін бір жерге жыйып,
 Алшағырдың алғаны,
 Сарышадай бийкени,
 Он бір улын бенде етип,
 Хан дүньясын олжа етип,
 Дүзетіп батыр салтанат,
 Үш жыл өтип арадан,
 Қайтты елге саламат.
 Ели менен қосылып,
 Ғәріптерди жылатпай,
 Хеш бирін октан қулатпай,
 Өз еркин өзіне беріп,
 – Хан елтиси Сарыша,

Жүдә болсын тамаша,
 Жауыр болсын арқасы,
 Жайдақ жылқы келтирин,
 Хан бийкеси Сарыша,
 Пияда жер жүрмесин,
 Өкшеси жерге тиймесин,
 Сарышаны миндирин,
 Зулымлық қандай болады,
 Мийнетке буны көндирин,
 Кишкишлеп айдап жүрин, – деп,
 Қарақыпшақ елинин,
 Мәс болып қайтқан беглерге,
 Бийлигин батыр береді,
 Сарышадай сулыұын,
 Орын алып сол жерде,
 Арқасында ерки жок,
 Өзи арық, кеулі ток,
 Арық атқа мингизип,
 Көп азапка көнгизип,
 Кишкишлеп айдап жигитлер,
 Алшағыр салған қаладан,
 Хошласып қыпшақты беглер,
 Он бір улын бенде етип,
 Таяк беріп қолына,
 Мал көтине салады,
 Анасын атқа мингизип,
 Булар алып теңликти,
 Азап көріп барады,
 Қобланның ели-елаты,
 Өз журтына жол тартып,
 Геуір салған қаладан,
 Үш ай асықпай жүріп,
 Ақтаудан төмен қулады,
 Аңлып жатып қалғаны,
 Және бийлик алар деп,
 Иркілип Қоблан қалады.
 Тикленип сөз айтпастай,
 Жумыс болса қайтпастай,
 Аш-жалаңаш сорлыға,
 Нәубет алып береді,
 Журтты жеген урысын,
 Сораған елдегі болысын,
 Қалдырмай қырып мәрт Қоблан,
 Ғәріптерге ай тууып,
 Жетімлерге күн тууып,
 Мәслик қурып елаты,
 Ушқан қустың сестине,
 Жаңғырыпты көлаты,
 Өшлиден өшлерин алды,
 Кекліден кеклерин алды,
 Аш-жалаңаш ғәріпке,
 Жетім менен жесирге,
 Патша тиклеп өзинен,
 Мәрт Қобланнан ат қалды.
 Торының басын бурады,
 Шүү деп камшы урады,

Куртқажан баслаған елди,
 Қоблан батыр қуады,
 Арадан он күн өткенде,
 Елинің жетип изинен,
 Ели менен қосылып,
 Отлы жерге қонады,
 Шымкентли жерде түсленип,
 Арадан алты ай өткенде,
 Жол азабы жаманды,
 Қаракыпшак жигитлер,
 Бұрынғы қыпшак елине,
 Қорғанша атлы қалаға,
 Аман-есен жеткенди,
 Мынау болған ислерге,
 Тири аман қалғаны,
 Атасы менен анасы,
 Қарындасы бәршеси,
 Көрип кеули питкенди.
 Алшағырдың алғаны,
 Азада бийке болғаны,
 Пияда жер жүрмеген,
 Бундай азап көрмеген,
 Маңлайы күнге күймеген,
 Сарыша атлы бийкеңиз,
 Бул да аман келеди,
 Көп азапты көреди,
 Шайқатылған бөксени,
 Жауыр етип Сарыша,
 Азып-тозып бийшара,
 Түсинде көрген ислерди,
 Оңында да көреди.

Қаракыпшактың беглери,
 Жүреги өскен шерлери,
 Мәрт Қобланға келеди,
 Келип кеңес береді:

— Ха, Қобланым, Қобланым,
 Басшы болған султаным,
 Аман бизлер келдик деп,
 Көп азапты көрдик деп,
 Қырық күн тамам той берип,
 Ақшахандай патшаны,
 Шақырайық аға деп,
 Ғыжалат сөз береді.
 Егер келсе Ақшахан,
 Тойдан орын берейик,
 Үйге анық кирген сон,
 Үйди иштен илейик,
 Күшин сынап көрейик,
 Мойнына жип салайық,
 Ат көтине сүйретип,
 Жанын қыйнап алайық,
 Көп азапты биз көрдик,
 Өзимизден бетер қып,
 Қыйнайық залым баласын.

Ели халқы Қобланның,
 Бул сөзди макул көреді,
 Қобланлыдай батырдың,
 Қарындасы Кансулюу,
 Ер жетип қыз боп жетилген,
 Жаслайынан пәтия оқып,
 Хактың улы Полатка,
 Бул қызды да береді.
 Елим аман келди деп,
 Жасүлкен қариясын,
 Китап ашқан молласын,
 Қалдырмай жыйнап алады,
 Ойласықты қурады,
 Қоблан елге қайтканда,
 Азаулының елинен,
 Алып қайтқан олжаны,
 Есабы жоқ дүньяны,
 Қырық жигитке тапсырып,
 Қайтып еди мәрт Қоблан,
 Алты ай өтип арадан,
 Алды толы мал менен,
 Кейни толы шаң менен,
 Булар да жетип келеди,
 Үш бахана бир болып,
 Умыт болып көп қайғы,
 Той үстине той болады,
 Қырық жигит аман келген сон,
 Кеулиндеги болған сон,
 Хактың улы Полатка,
 Ақшахандай патшаға,
 Қоңыратлы қыятқа,
 Қығай деген елатқа,
 Барлығын салыпты хатқа,
 Алысына ат жоллап,
 Жақынына хат жоллап,
 Удлы тойды береді,
 Алтын кабак аттырып,
 Нақыра сырнай тарттырып,
 Көкпар таслап ортаға,
 Тәреп боп көкпар ойнайды,
 Қалың мал белги болсын деп,
 Алысырақ жерлерге,
 Алтын кабак байлайды.
 Жар урдырды қалаға,
 Ат шаптырды далаға,
 Кимде-ким атып түсирсе,
 Ұәдели шәртти питирсе,
 Қарындасым Кансулюу,
 Мен сизлимди беремен деп,
 Тилден болып ықпар,
 Тойы қызык болады,
 Хактың улы Полатты,
 Жетегинде малы бар,
 Көп жығын ертип изине,
 Бул да жетип келеди,
 Тойдан орын береді,

Ортаға қойған шәрт болса,
 Бизлер де жүрген талабан,
 Булар да атып көреді,
 Хактың улы Полаттың,
 Атқан оғы тийеди,
 Келисипти талабы,
 Қарақыпшақ елине,
 Полатжан күйеу болады,
 Биреу келсе елине,
 Хәмме тикке турады,
 Жығалы тажы басында,
 Санмың ләшкер қасында,
 Дәулет қус турған басында,
 Журт ийеси Ақшахан,
 Бул да тойға келеди,
 Аттан түспей Ақшахан,
 Қобландай батыр балаға,
 Ақшахан сөйлей береді:
 – Ақылым болды мениң лал,
 Кеулинде барма қыйлы қал,
 Келмейин деп ойлап-ек,
 Келдик бала тойына.
 Айтқан сөзге кулак сал,
 Айтқанымды қылмайсаң,
 Силтеуиме бармайсаң,
 Сизге ата болып-ем,
 Өзиң балам қайдасаң,
 Тахтымды тарттым астына,
 Бердим елдің бийлигин,
 Сирә макул демедін,
 Өз елинде шалқайып,
 Батыр болып жүрмедін.
 Бир кетсең шығып елиннен,
 Тез айланып келмедін,
 Мынау елдің бүлгенин,
 Өзиң көрип билмедін,
 Меннен, балам, көресен,
 Қуданы бир билесең,
 Қартайыппан, халым жок,
 Сөйлейин десем мийим жок,
 Сизлер елден кеткен соң,
 Қараұсы ханның баласы,
 Алшағыр елге келгенде,
 Алдында қарсы турғандай,
 Өшлиден өшти алғандай,
 Табанласып турғандай,
 Табанлы менен таласып,
 Қанатлы менен қағысып,
 Тумсықлы менен шоқысып,
 Елге басшы болғандай,
 Балам, халым қалмады,
 Қарақыпшақ елине,
 Душпан басып келгенде,
 Бар деген нөкер бармады,
 Айтқанымды қылмады.
 Ерме душпан сөзине,

Атаңман, балам, өзине,
 Мен өлген менен жер толмас,
 Мендей сорлы ғаррыдан,
 Мың қол болып келсе де,
 Душпан боп хештеңе қылмас,
 Кеширерсең гүнамды,
 Тилеп келдим, шырағым,
 Бир қасық, балам, қанымды,
 Қартайдық, билсең халымды,
 Журт сеники, шырағым,
 Ел сеники, шырағым,
 Тах сеники, шырағым,
 Ийелик ет тахтыңа,
 Басшылық ет халқыңа,
 Елиңе душпан келгенде,
 Ғаррышылық салдардан,
 Баралмадым душпанға,
 Айыпты болып сизлерге,
 Гүналы болып сизлерге,
 Бир қасық қанымыз сауға,
 Қалдырсаң балам бизлерге,
 Журт ийеси болған соң,
 Бираз елден хабар бар,
 Бир әбеший хатлар бар,
 Келип турғой бизлерге,
 Келмесин жиниң сөзлерге,
 Ауыз аяқ, тил таяқ,
 Түспесин жиниң бизлерге
 Келгениң жақсы болыпты,
 Душпаның гүлдей солыпты,
 Кеулиндеги болыпты,
 Қутлы болсын тойларың,
 Қызық болсын тойларың,
 Орынлансын, перзентим,
 Кеулиңе алған ойларың,
 Той үстине келмегей,
 Қырық күн болды шыққалы,
 Дәу кемпирдің перзенти,
 Еситиуиң бар шығар,
 Шарықлы деген баласы,
 Қумар етип сизлерге,
 Бүгин-ертең келмесин,
 Жаңа айлар туғанда,
 Көп қайғыдан елатың,
 Қутылдық жаңа дегенде,
 Қайтадан елиң бүлмесин.
 Келемен деген хабар бар,
 Болғай балам аллаң яр,
 Ерме душпан сөзине,
 Хаслың батыр ер болсан,
 Инанбағыл сөзине,
 Елге душпан келген соң,
 Ат жығылар, адам өлер,
 Қорқып қалған елатың,
 Және қайтадан бүлер,
 Атам десең бизлерди,

Макул десен сөзлерди,
Алдына шык, перзентим,
Қолдан келсе, шырағым,
Апкелме, балам, еллерге,
Көрсетпе балам көзіме,
Сонда батыр боласан,
Айтқанымды қыласан,
Бар деген жерге барасан,
Миннетдарман сизлерге,
Хызметкерсиз бизлерге,
Кулакты салсаң сөзлерге,
Анаң болған Алтыншаш,
Шырлап жатып тууалмай,
Толғағы жақсы оналмай,
Сәккиз күн жатып толғақта,
Жатыр деген хабары,
Жетип балам бизлерге,
Түсіп алтын тағымнан,
Қууанышым сыймай қойныма,
Тоғыз күн жүзі толғанда,
Сағатлы күни болғанда,
Шарапат болып бизлерден,
Анаң кыйланған ұақтында,
Қанлар ақты көзлерден,
Сен шықтың дүнья жүзине,
Тилеп атаңнан алғанман,
Бир тырнакка зар едим,
Етегеме салғанман,
Сени бала қылғанман,
Боялып қызыл қанына,
Кесип балам киндигин,
Киндик ата болғанман,
Айтып алланың атын,

Қоблан деп атың қойғанман,
Сорадым балам атаңнан,
Атаң да берди уллы той,
Мен де бердим уллы той,
Саған душпан болғанда,
Етегеме салғанда,
Қысып, балам, алқымнан,
Жанынды, балам, алғанда,
Ким сорайды қанынды?
Ким шешеди дауыңды?
Душпан деп, балам, ойлама,
Әзиз ұақта қолымнан,
Жетилип уштың сунқарым,
Келдің балам кемалға,
Саған душпан болғанда,
Өлтирер-ем жасыңнан,
Елге патша мен болсам,
Ким алады қолымнан.
Ханға бала болған соң,
Ерке болдың жасыңнан,
Келип, балам, кемалға,
Күшине, балам, толғанда,
Душпан деп, балам, ойлама,
Зорлық етсең бизлерге,
Қанлар қуйсаң көзлерге,
Биз айыпсыз бендемиз,
Шарыклы келип елине,
Азап берер сизлерге,
Бараман десең өзін бил,
Бармайман десең өзін бил,
Гә өлтиргил, гә өлтирме,
Хабаршыман сизлерге,
Перзентим онда өзін бил.

III бөлім

Мына гәпти еситип,
Қобланлы хайран болады,
Қыдырбай шығып далаға,
Ақшахандай патшаның,
Қол қаусырып алдында,
Гүналарын кешіріп,
Аттан жерге түсіріп,
Тойдан орын береді,
Иззетлеп үйге киргизип,
Оң жақтан орын береді.
Қаракыпшақ беглери,
Үйге анық кирген соң,
Өлтирейик ханды деп,
Бәри жыйланып келеді,
Ақшахандай патшаның,
Аттан түспей сөйлеген,
Сөзлерине қараса,
Хадал сөзге қусаған,
Қойды батыр ашыұды,
Батыр анқау, ер гөдек,

Гөдеклик етти мәрт Қоблан,
Алдау сөзге инанып,
Ханды өзине дос пәмлеп,
Тезден тойды тарқатып,
Қарындасы Қансулыу,
Ақ некасын қыйдырып,
Шариятқа исин сыйдырып,
Хактың улы Полатка,
Уллы тойды жариялап,
Неке қыйып береді.
Патшаны дос биледи,
Киятыр деген душпанды,
Еситкен соң мәрт Қоблан,
Қырық жигитти шақырып,
Уллы кеңес курады,
Көзи қорққан қыпшақлар,
Алдына шығып турыұды,
Хәмме макул көреді.
Ата менен анадан,
Ақ пәтия алады,

Минип аттын белине,
 Кырык жигити изинде,
 Шыкты Кызыр шөлине,
 Еки сегиз он алты,
 Және сегиз және алты,
 Отыз күн жоллар жүреди,
 Көп азапты көреді,
 Көрінбеди хеш душпан,
 Өтирик сөз шығар деп,
 Хеш жерден сезик болмады.
 Және бес күн жүрейик,
 Аралаң таудың қабағын,
 Бир жыра да қалмасын,
 Бизлер өтип кеткен соң,
 Елиме излеп бармасын.
 Аралап жоллар жүреді,
 Қайтайық десе кырык жигит,
 Буны Қоблан қылмады,
 Аралап бәлент тауларды,
 Отыз бес күн өткенде,
 Бираз жер өтип арадан,
 Шығып Қорғанша каладан,
 Орын деген дәрьялық,
 Бир жағы қалын тоғайлық,
 Сол жерлерге келгенде,
 Орын дәрьяны жағалап,
 Атларын жақсы тағалап,
 Астында бар ала аты,
 Жарқылдап қылыш полаты,
 Рустемдей айбаты,
 Хәм Әлийдей ғайраты,
 Киятырған бир атлы,
 Мәрт Қобланға көринди.
 Кырык жигитти шақырды,
 Мине келди душпан деп,
 Киятырған атлының,
 Алдына жақын келеди,
 Киятырған ол атлы,
 Ол да қайтпас ер еди,
 Есаплы ердің бири еди,
 Аты шыңғыс журтында,
 Айбабаның баласы,
 Айылы Орак дер еди,
 Қобландай батыр азамат,
 Шарықлының елине,
 Сапар тартып киятыр,
 Деген ғалауыт пенен,
 Алдына шығып тур еди,
 Қобландай батыр балаға,
 Айылы Орак батыр да,
 Файыбана дос еди,
 Көрейин десе көралмай,
 Өзи излеп баралмай,
 Шарықлының елине,
 Сапар тартып кетти деп,
 Шарыклы дәуге жазылған,

Ақшахан жазған хатларды,
 Көрұанлардың қолынан,
 Басып алып Ай Орак,
 Хатты оқып көріп-ед,
 Хатта көп сөз айтылған,
 Хатты жыртып таслайды,
 Көрұанлардан айрылып,
 Киятырып дус болып,
 Мәрт Қобланға сөйлейди.
 Көрмеге хәуес болса да,
 Бирин-бири танымай,
 Кырк жигит пенен Қобланға,
 Айылы Орак батырдың,
 Сөйлеп турған жерлери:
 – Мың адамның ақылы бар мийинде,
 Кырык жигитиң ерип жүр ғой кейнине,
 Сапар етип қаяқларға жол тарттын,
 Кайдан, қандай максетің бар кеулинде?

Ала аттын куйрық жалын тарайман,
 Күнде-күнде жолларына карайман,
 Кырык жигитти ертип шығып кейнине,
 Кеулиндеги максетинди сорайман.

Батыр жигит үәдесинде туралы,
 Ауыр иске өзи коллар урады,
 Бир елдерге талап етип баратсыз,
 Айтқыл достым, атыңыз ким болады?

Сонда Қоблан:
 – Мени көріп алартасан көзинди,
 Қылыш урып танытайын өзимди,
 Сен бул жерде не қып жүрген адамзат,
 Азап берип солдырайын жүзинди.

Дин мусырман мегзетемен жүзинди,
 Душпан болсаң алартаман көзимди,
 Ел жоқ, күн жоқ жерде неғып жүрипсен,
 Қандай адам дейди сенин өзинди?

Атымды сорасаң Қоблан болады,
 Қаракыпшақ урыуынан болады,
 Не себеп сорайсаң мениң атымды,
 Ақшаханның елатында турады.

Сол ұақлары Ай Орак:
 – Хеш адам қутылмас шыкса жолымнан,
 Сөз айтайын тийдирип онлы-солымнан,
 Мәрт Қобланның қыяметлик достыман,
 Сәлем берип мен алайын қолымнан.

Ғә кәхәр менен алартпағыл көзинди,
 Ялған деме мениң айтқан сөзимди,
 Қуданы араға салып дос боп-ем,
 Қыяметлик дос деп жүрмен өзинди.

Барайын десем мен жүрип-ем баралмай,
Жүрип едим мен қолыңнан алалмай,
Еситип-ем Алшағырға кетти деп,
Жүрип едим достым сени табалмай.

Жеталмайман, жолым мезгилден жырак,
Биз де өзіндей жәнжел болса сол талап,
Көрисейик, бер қолыңды жоражан,
Мениң атымды сорсаң Айыллы Орақ.

Шарықлының биз боп тур ғой кумары,
Өлтиралмай қурып жүр ғой димары,
Екеуимиз қосылып бирге барайық,
Қуламаспа Шарықлыдай шынары.

Шыны Шыңғыс Айбабаның баласы,
Бәримиз де мусырманның баласы,
Екеуимиз қосылып дәуран сүрейік,
Түсиндің бе Қыдырбайдың баласы.

Мына гәпти еситип,
Қобландай батыр азамат,
Мингенлери каназат,
Бәри қелди жыйланып,
Мәсләхәт құрды ойланып,
Айбабаның баласы,
Ай Орақ пенен танысып,
Қушақласып көрисип,
Екеуи дос болады,
Бир-бирине ес болып,
Қырық жигити изинде,
Шарықлының елине,
Барыу ушын батырлар,
Жолға рәуана болады.
Айыллы Орақ батырдың,
Шарықлының елине,
Жети сапар талап қып,
Жетеуінде хәм алалмай,
Жеккелик етип бир өзи,
Қуры қайтып жүр еди,
Бурын барған жол менен,
Баслап Қоблан баланы,
Және үш ай жол жүрип,
Шарықлының елине,
Жыйналысып батырлар,
Ел шетине келеди.
Ерегирек ел болса,
Малы болса сойып жеп,
Адамы болса бүлдірди,
Еки батыр, қырық жигит,
Хеш нәрсени шыдатпай,
Бүлдірип елин жүр еди,
Айыллы Орақ, Ай Орақ,
Ақшаханның елинен,
Қаракыпшак урыуынан,
Қоблан батыр баланы,

Ертип барып елине,
Шарықлыдай палуанға,
Гүмпилдеген ғалауыт,
Бул да жетип келеди,
Узақтағы сөз бенен.
Қобландай батыр баладан,
Барайын десе баралмай,
Шарықлы қорқып жүр еди,
Шарықлының анасы,
Қорққан жерде панасы,
Дәу периге шатасқан,
Атын Дәүкемпир дер еди,
Өзи қоррағөй еди,
Қорра таслап қараса,
Шарықлыдай улынан,
Қоблан батыр баланы,
Басымырақ көреді,
Шарықлыдай батырың,
Қорққанлығы бир жағы,
Анасы арзы етип,
Албырақлап келеди,
Бир бәлениң болғанын,
Шарықлының анасы,
Қоррада анық көреді,
Шарықлыдай улына,
Анасы сөйлей береди,
Дәу кемпир толғай береди:

– Қорра таслап хәр тәрәпке қарасам,
Келген батырлардың халын сынасам,
Еки қайтпас урнықыры бар екен,
Балам, көрсең оннан қорқып турасаң.

Белиме байлаған тилла дәлбентим,
Қартайғанда таймағай-дә дәулетим,
Келген батырларың жарық көринди,
Сениң үстин қараңғылау, перзентим.

Еки батыр, қырық жигити бар екен,
Ишинде биреуи қайтпас нар екен,
Сейдимхан батырға берген жайтасым,
Сол баланың қалтасында бар екен.

Жайтас турса ол жүермек көр болмас,
Устаған менен де айтқанды қылмас,
Тезиректен Алалайға қағаз жаз,
Екеуиң қоспасаң күшти ис болмас.

Алалай асылса болар оған тай,
Душпанларың қосылыпты, кеули жай,
Тезиректен Алалайға хабар бер,
Бизлер қартайдыкғой, балам тилге бай.

Қартаймай келгенде өзим көрер-ем,
Дуға оқып соққыларын берер-ем,
Қорқсаң балам шетлеңкиреп турағой,
Урыспай кетсе көп дүнямды берер-ем.

Урыскан менен алалмайман арымды,
Төгеди шырлатып жерге қанымды,
Бираз кайсарлардын қанын ишипти,
Хәзир жыйнап жүр ғой көлде малымды.

Жети ханның шарап деп ишти қанын,
Қанды ишкенлердің алады жанын,
Көп дүньяға қызыктайды жүуермек,
Солар келип тоз-тоз болды ғой малым.

Қартайсам да жүуермекти көрейин,
Әскер жыйнап халын сынап билейин,
Бәнт етип түсирсем қолда жайтасын,
Қорқпа балам, қапталыңда жүрейин.

Алдап-арбап ал қалама киргизсем,
Дуға менен хәр бир исти көргизсем,
Жайтас турса оған дуға түспейди,
Шарап деп наймытқа зәхәр бергизсем.

Атқан менен жүуермекке оқ өтпес,
Әси сөйлемесе күшиміз жетпес,
Еки батыр қосағойыпты күшин,
Кеулиндеги болмаса елине кетпес.

Шашларымды тас төбеме байлайын,
Қаланы аралап әскер жыйнайын,
Нәсийхатым, шетленкиреп турағой,
Дуға менен барлық жерин жайлайын.

Дәукемпирдей маманыз,
Хаслы периге шатас,
Өткен исти биледи,
Айтқаны маманың келеди,
Екеуі турып ойласып,
Шарықлыдай батырдың,
Шетленкиреп тұрғанын,
Өзлери мақул көреді.
Турбына деген қаладан,
Басына телпек көтерген,
Еркекпен деген адамды,
Бәрін алып нөкерге,
Қолына жарақ береді,
Әйле-пәйле дегенше,
Елге душпан келеди деп,
Үсти-үстине хабаршы,
Тез-тез жетип келеди,
Дәукемпирдің елинде,
Өмирде урыс көрмеген,
Урыстын жөнин билмеген,
Есапсыз көп нөкерлер,
Таяқ алып қолларға,
Топарласып княтыр,
Сыймай нөкерлер жолларға,
Қыйқыұласқан көп ләшкер,
Қоблан менен Ай Орак,
Батырлар жүрген жерлерге,

Жыйналысып келеди.
Иси ериккен батырлар,
Қырық жигитке басың деп,
Хошамет урып сол жерде,
Қырық жигити буйырды,
Қайтпаған мәртлер урынып,
Күшли сауашлар болады,
Үсти-үстине дәбил қақты,
Мәрт жолдасы Қызыр хақты,
Қалмақлардың қызыл қаны,
Көшелерден шарлап ақты.
Еки батыр бас қосып,
Хеш кимнин дады жетпеди,
Атқан оқлары өтпеди,
Темирден тон кийгенлер,
Төбеси бултқа тийгенлер,
Шарықлының елинде,
Батырман деп жүргенлер,
Қайтпай дуұры келгенлер,
Бәри гелле болады,
Бурын дәкки жемеген,
Есабы жоқ саны жоқ,
Лақ-лақ жатқан көп қалмақ,
Толып әжел пайманы,
Белли сүргин болады,
Азанда барса мың адам,
Ататуғын мылтық жоқ,
Шабатуғын қылыш жоқ,
Таяқ алып қолына,
Шығып урыс жолына,
Белли сүргин болады,
Қоңыраулы ақ найза,
Силтеуін тауып силтесе,
Тыймай кесип барады,
Көрген хайран қалады,
Көрмеген жақын барады,
Урысып жатқан халыққа,
Айкайлап қыйқуу салады,
Айыллы Орак, Ай Орак,
Турмады ол хеш қарап,
Қобланлығы жаранып,
Қойларға тийген бөридей,
Урыс десе жалақлап,
Тынбай гелле кеседи,
Танауларын теседи,
Бағынар бенде болмады,
Урыс кем-кем өрледі,
Абырой қолдан бермеді,
Ай Орак жүдә терледі,
Талып мәртлердің билеги,
Хәулирисип жүреги,
Табанласып тұрғандай,
Қарсылап найза ұрғандай,
Батыры еди Шарықлы,
Кереги еди Шарықлы,
Буны хеш бир таппады,

Батырлар хайран болады,
Елдерге душпан келди деп,
Лалаұласып көп қалмақ,
Қашты дейди далаға,
Қашалмай қалған сорлылар,
Жыйналысып бәршеси,
Шарықлы дәўге барады,
Барып хабар салады.

– Шарықлыдай ханымыз,
Қыйылғанды шыбын жанымыз,
Елиңе душпан келип тур,
Әжел жетпей не бенде,
Қарыұлы ерлер өлип тур,
Өзиниз хабар алсаңыз,
Қайтпайды уры барсаңыз,
Бир ай болды келгели,
Урыс етип жүргели,
Қырк жигити изинде,
Еки өзіндей батыр,
Сапар етип келипти,
Асылсақ күшлер жетпейди,
Атсақ оқлар өтпейди,
Келмей-ақ сабыр етип-ек,
Қараұyllап турсақ кетпейди,
Соған өзин барасан,
Жер менен жексен қыласан,
Бул ялғаншы дүньяны,
Көрмегендей қыласан,
Барып хабар аласан,
Әгер хабар алмасаң,
Шыдатпайды хешкимди,
Бүгин тири болсаңыз,
Қайғысыз қарап жатсаңыз,
Сен де гелле боласан,
Бизлер де гелле боламыз,
Келип жатқан душпанды,
Ағажан, қалай қыламыз? –
Деп қайта берди қалмақлар.

Мына гәпти еситип,
Шарықлыдай азамат,
Бул да қайтпас ер еди,
Қырық қулаш шынжыр қолға алып,
Шарықлы белге байлады,
Хәр қыялды ойлады,
Сексен батпан хәмуди,
Ғаррамы деген шокмарын,
Ат алдына өнгерип,
Өзин көпке теңгерип,
Қобландай батыр жүермек,
Қайдан келген бәле деп,
Айқырып сес береді,
Өзи күшли адамнын,
Даўысы күшли шығады,
Көкирегі өскен қырық жигит,

Жаралы болған майыбын,
Өзине қолай қайымын,
Бул да өлтирип жүр еди,
Мынаў сести еситип,
Гүўлеп қашты кейинге,
Қырық жигитиң хаўлығып,
Мәрт Қобланға келеди,
Келип хабар береді:

– Ха, Қобланым, Қобланым,
Басшы болған султаным,
Урыс жаман өрледі,
Зорлықтан бедеў терледі,
Бир бәле келди, ағажан,
Аяқлары маладай,
Қоллары бар жабадай,
Көзлери бар урадай,
Сықыллары жап-жаман,
Бир түрли заңғар бәледей,
Хеш кимнің дады жетпейди,
Шапсақ қылыш кеспейди,
Хәзир буннан кетпесек,
Бир тайпақ бас нар екен,
Көрдик, аға, анықлап.

Сол ўақлары мәрт Қоблан,
Айыллы Орақ екеуі,
Теннен турып атланды,
Хәр тәрепке қарады,
Қайда киятқан душпан деп,
Қырық жигиттен сорады,
Шарықлыдай батырды,
Қоблан менен Ай Орақ,
Анықлап сонда көреді,
Еки бирдей батырлар,
Шарықлыдай наймытқа,
Жақынласып келеди.
Қобланды көрген ўақтынды,
Дабыранып сес берип,
Шарықлы сөйлей береді,
Сөйлей берип не дейди:

– Атаңа нәлет қурымсақ,
Қаяқлардан келгенсен,
Қайғысыз жатқан халқыма,
Қайғылар салған сенбедин?
Толықсып жатқан елиме,
Тозғалаң салған сенбедин?
Жайылып жатқан малымды,
Жыйнап жатқан сенбедин?
Ақшаханның журтынан,
Қаласының сыртынан,
Қарақыпшак руўынан,
Қоблан деген жүермек,
Беррегирек кел дейди,
Бир көрегим етейин,

Сизлер менен көрейин,
Бундай елди, наймытлар,
Ийесиз деп жүриппең?
Белгисиз деп жүриппең?

Турған жерден сес берип,
Кобланлы жакын келеди,
Шарыкыдай палуанға,
Бул да сөйлей береди:

– Атаңа нәлет бәдирек
Жакындап кел тезирек,
Белиңдеги семсердің,
Ғуббалы бауын жаздырып,
Коблан деген мен дейди,
Кайда жүрсөң сен дейди.

Найзаны урар жерлерде,
Корқып баланың пәгинен,
Шарыкы сөйлей береди:

– Коблан, Коблан дегенге,
Аяғы жерди түреген,
Төбеси бултты тиреген,
Батыр ермекен деп едим,
Көрингеннің барлығын,
Шайнап жермекен деп едим,
Шайтандай ғана курымсақ,
Тутысайық кел дейди,
Қас батырдың белгиси,
Гезек пенен алысар,
Жағаға қоллар салысар,
Ким жығылса бағынар,
Қырық қулаш шынжыр берейин,
Бир жағын туткыл сен дейди,
Бир жағын мен тутаман,
Тартып алсан сен дейди,
Бағынаман мен дейди.

Сол ұақлары Ай Орак,
Маған рухсат бер дейди,
Тамашамды көр дейди,
Кобланлы рухсат бермеді,
Өзи ушлап тартыұды,
Мақұл көрди Кобланлы,
Коблан жакын келеди,
Шарыкыдай бәхайбат,
Қырық қулаш шынжырдың
Бир жағын Кобланға береді,
Тарт жүермек сен дейди,
Коблан тарта билмеді,
Сакалының ағы бар,
Ағалығың тағы бар,
Гезек пенен алыссақ,
Әдепкі гезек сеникі,
Соңғы гезек бизики,

Елиңе келген қонақпан,
Кольцнан келсе тарт дейди.
Сол ұақлары Шарыкы,
Кәхәр менен умтылып,
Тартты дейди шынжырды,
Бир мәртебе зор етип,
Табанлап тартты Шарыкы,
Кобландай батыр азамат,
Ильяс хожа пирим деп,
Қозғалмай турды жайында,
Екинши рет зор етип,
Тартып еді Шарыкы,
Дизеден жерге киреди,
Мәрт екенін биледи,
Ауыр иске көнеди,
Қозғалмады Кобланлы,
Кобландай батыр баланың,
Мәрт екенін биледи,
Тарткыл болса сен деди.
Гезекти Коблан алған соң,
Кеудіңдегі болғансоң,
Ильяс хожа пирим деп,
Бир мәртебе тартып-ед,
Албырады Шарыкы,
Екинши рет зор етип,
Силкип қағып тартып-ед,
Ентелеп келип алдына,
Ұәлесинен таяды,
Шарыкы сөзін шаяды,
Ұәле деген не дейди,
Гезегінди билмеймен,
Сени көзге илмеймен,
Турған жерден төп берип,
Жууырып келип Кобланның,
Жағасынан алады,
Қоршап турған қалмақлар,
Қоршап алып ортаға,
Кобланға зорлық қылады.
Жеккелік келди сол жерде,
Екі көзі алаңлап,
Қарап тұрса тум-тусқа,
Кобланның досты Ай Орак,
Минип ала атына,
Сол ортаға урады,
Кобландай батыр баланы,
Беккем ушлап Шарыкы,
Былып-былғап урады,
Шәппи яңлы мәрт Коблан,
Тип-тигине турады,
Айылы Орак жан досты,
Қырық жигити барлығы,
Жыйланып мәрттің қасына,
Айылы Орак жан досты,
Шарыкыдай палуанға,
Ала аттың үстінде,
Айқырып найза урады,

Коблан иштен салады,
 Еки батыр биригип,
 Бир адамның кудайы,
 Еки адам болады,
 Қойсын ба жалғыз адамды,
 Урыў былғап былай деп,
 Айыллы Орак батырын,
 Ала аттың үстінде,
 Айқырып тақымға басып,
 Көргенлер ақылдан сасып,
 Коблан да минип торыға,
 Еки батыр тартысып,
 Шарықлыдай палұанын,
 Қыйнап жүрип өлтирди,
 Қалмақтың елин бүлдирди,
 Тирбана деген қаласын,
 Аралап шаўып батырлар,
 Ай жағына шығады,
 Айқырып қыйқыў салады,
 Күн жағына шығады,
 Күнде қыйқыў салады.

Қалмақтың қалған ерлери,
 Ат көтермес шерлери,
 Алалай деген батырға,
 Дәўкемпир жазған хатларды,
 Алып барып алдына,
 Коблан менен Ай Орак,
 Урыс буларда талап,
 Екеўинен болған исти,
 Елатын ойран қылғанын,
 Биримлеп баян қылады,
 Қалдырмай хатқа салады,
 Дәўкемпир жазған хатларды,
 Алалайдың алдына,
 Апарып хатты қояды.
 Хатты оқып қараса,
 Хәр бир сөзлери жазылған,
 Хатты оқып Алалай,
 Жылай берди бир талай,
 Жазылған хаттың мәниси,
 Айтылыпты тап былай:

— Көкирегимде кайғы менен әлемди,
 Айтқан сөздин бәри өзине мәлимди,
 Жаның барда жетсең бойма Алалай,
 Ладан перзентиме дуўай сәлемди.

Хатты оқып сала түрин билмесең,
 Шақырған ўақтында тезден келмесең,
 Өлим жайдан бизге хабар келип тур,
 Ақ сүтима ыразылық бермесең.

Душпаны қурысын, ермек еттиғой,
 Эрман менен Шарықлы балам кетти ғой,
 Биринди бирине қоспай киятыр,
 Алалай перзентим, исиң питти ғой.

Шарықлы, Алалай бир боп турғанда,
 Екеўиң қосылып белди буўғанда,
 Хеш бир жанлар келмес еди елине,
 Сөйтип душпанлардан өшти алғанда.

Коблан деген жүермектиң аты бар,
 Қалтасында жайтас деген тасы бар,
 Қоркқанымнан Сейдимханға берип-ем,
 Сейдимханға күйеў болып алыпты,
 Сол жайтастың тап өзимде бәнти бар.

Жайтас ушын бәнтин оқып атырман,
 Күни-түни питкере алмай жатырман,
 Питемен дегенше нәрсемди қоймас,
 Питеғойса еки көзин атарман.

Оқып атсам тап заңғардың жүзине,
 Зыян келмеспекен еки көзине,
 Питемен дегенше жаным қалмай тур,
 Ғәрипшилиқ жеткерер-ем өзине.

Бул қаладан мени хеш бир табалмас,
 Бул сапардан Коблан мени алалмас,
 Кобланнан дөрейди еки жүермек,
 Сол кемалға келсе хеш ким де қалмас.

Сейдимхан дегениң батыр болғанды,
 Батырман дегенге қылыш урғанды,
 Сейдимханның қызын Кобланлы алып,
 Еки урныкқырды Куртқа туўғанды.

Көзин ашып хәр тәрәпке қараған,
 Шарықлы деп бирдей шырлап жылаған,
 Жетилип кемалға келсе келеди,
 Ағам дейип апасынан сораған.

Сораса апасы силтеў береді,
 Екеўи бир атқа минип келеди,
 Үш жыл болды, келди бала дүньяға,
 Еситкеди динкем қурий береді.

Жүермеклер мәрт Кобланға усаған,
 Минез-қулқы дайысына қусаған,
 Сейдимханның минез-қулқы сонда бар,
 Батырлығы Қараманға қусаған.

Баласына қоспай көрин қылмасаң,
 Булалайды хәм сен шақыртып алмасаң,
 Көп кайғысыз жата берме, Алалай,
 Келип, балам, сен алдында турмасаң.

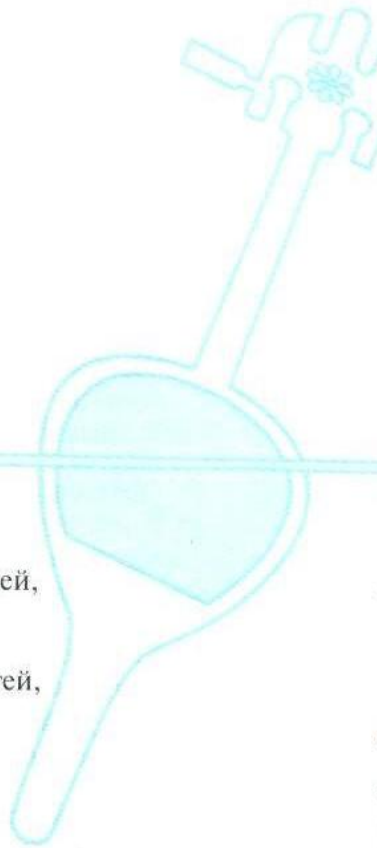
Барлығы қосылса елинди талар,
 Кешиксен, перзентим, үстиңе барар,
 Төрт жыл бопты олар елге келгели,
 Еле төрт жыл турса, балам, нең қалар?

Балларын көрсетпей көрин қылмасак,
Қанхорларды елден қуып салмасак,
Елатымды ойран қылып баратыр,
Бәримиз қосылып илаж қылмасак.

Мына жазған хатларды,
Қолына алып қараса,
Оқып хәзи қашады,
Хаттын сусты басады,
Қағазды алып қолына,
Хат жазыуға қол болмай,
Хатты дуұры жазалмай,
Тенелери қалтырап,
Қаны қызып Алалай,
Дуұры хатты жазалмай,
Тикке жайдан турады,
Ғаўлыққаны соншелли,
Жаманлық хабар орнына,
Жаксылық сөз жазады.
Елшиден берди хатларды,
Келсин деп жазар орнына,
Келмесин деп жазады,
Жазған хатты бузады,
Хатты берген хабаршыны,
Апар тез деудің орнына,
Апарма хатты наймыт деп,
Азап берип урады.
Албырады Алалай,
Ислер кызды бир талай,
Бул да елин жыйнайды,
Хәр қыялды ойлайды,
Нөкер ертип изине,
Қанлар толып көзине,
Аўалаңлап, албырап,
Келе берди Алалай.

Қобландай батыр азамат,
Айыллы Орак екеуі,
Ойласықты қурады,
Және ким бар батырдан?
Ай Орақтан сорады.
Алалай деген нары бар,
Хеш кимнің дады жетпестей,
Атылған оқ өтпестей,
Жағасын ушлап көриуе,
Хеш кимнің қолы жетпестей,
Еситемен, ер дейди,
Өзи батыр шер дейди,
Соған, аға, барайық,
Мен-мен деген ер болса,
Қарсы тұрған шер болса,
Сайлап шаншып барайық,
Қалай болар, аға, деп,
Ойласықты қурады.
Ойласық пенен атланып,
Еки бирдей батырын,

Қырық жигит пенен қосылып,
Баратырса батырлар,
Еки көзи аларып,
Рәңки қашып бозарып,
Киятырған Алалайды,
Батырлар бузык көреді,
Алысырақ жерлерден,
Хабарласпай, сораспай,
Алалай батыр оқ атты,
Қырық жигиттің ишинен,
Екеуін теңнен қулатты.
Және атты Алалай,
Қырық жигиттің ишинен,
Және тийди екеуе,
Аға Қоблан, кеттик деп,
Қышқырып даўсы барғанша,
Қырық жигиттің ишинен,
Төртеуі сепсип кеткен соң,
Қобланның хәзи қашады,
Сары жайды қолға алды,
Таза пәри оқлардан,
Гириске оқты илдирди,
Мергенликті билдирди,
Алалайдай батырдың,
Тап өкпеңнің тусы деп,
Жан шығарың усы деп,
Я пирим Ильяс хожа деп,
Тартты сары жайларды.
Жақыннан атқан селпи оқ,
Ийттей сынсып барады,
Тап өкпеден оқ өтип,
Алалай хайран болады,
Торыға қамшы урады,
Алалайға жақынлап,
Қолындағы қылышты,
Қынабынан суўырып,
Жалақлатып қолға алып,
Тас төбең деп урады.
Өзи кескир ақ қылыш,
Аяқ ушка барғанша,
Туймай кесип барады,
Әдепки оқта албырап,
Алаңлаған Алалай,
Еки жаққа тең болып,
Еки айырылып қалады.
Менменлик ойлап Қобланлы,
Қырық жигиттің ишинен,
Төрт жигиттен айрылды,
Айыллы Орак, мәрт Қоблан,
Еки батыр қосылып,
Шыдамай мынау ислерге,
Алалайдың изине,
Ерип келген нөкерин,
Бирин-бирине урып,
Қорлық пенен өлтирип,
Елатына жибермей,

Сасытып кырып далада,
 Аттын басын бурады,
 Шарыклыны өлтирип,
 Алалайды өлтирип,
 Мәнисине келтирип,
 Еки батыр өлген сон,
 Алдына карсы турғандай,
 Беллесип қол урғандай,
 Ар-намыслы жигиттен,
 Көринбеди хеш адам.
 Тирибана қалаға,
 Ат ойнатып келеди.
 Хеш бенде карсы туралмай,
 Бағындық дей береди,
 Бул қаланың ишинде,
 Тил билмеген тентегин,
 Қалтакесер урысын,
 Найзаға шаншып илдирип,
 Батырлығын билдирип,
 Және ким бар бул елде,
 Көргениңди айта бер деп,
 Айыллы Орак батырдан,
 Қоблан батыр сорайды.

Мына гәпти еситип,
 Ай Орак сөйлей береди:

– Қоблан аға мен айтсам,
 Өлген жоқ елдің ийеси,
 Айтсақ шешилер жүйеси,
 Жети ул тууып жетилген,
 Фаррылықтың белгиси,
 Азыу тиси кетилген,
 Жети улдың анасы,
 Дәүкемпир елдің ийеси,
 Сол кемпир өзи өлмесе,
 Хеш бир тыныш болмайсан,
 Кемпирди тауып алайық,
 Жети дәу тууған занғарды,
 Қарқырытып шалайық,
 Қалай, аға, болады?
 Ойласық пенен батырлар,
 Аттын басын бурады,
 Дәу кемпирдей маманы,
 Бир ай жатып карады,
 Табалмады хеш жерден,
 Дәүкемпирдей мәстаның,
 Жер астынан жай салып,
 Қола менен куйдырып,
 Билдирмей аузын ойдырып,
 Исми мағзам дууаны,
 Мың мәртебе бәнт етип,
 Қобландағы жай тастың,
 Қайтарыу ушын күшлерин,
 Дууалар оқып жатыр-ед.
 Үстине булар киралмай,

Бурынғыдай болалмай
 Қайтқысы келип батырлар,
 Қалмақтың елин таслайды,
 Батырлар уақтың хошлайды,
 Қалмақ елди байлаған,
 Хәким боп журтын жайлаған.
 Мен-мен деген ерлерин,
 Бенде етип айдайды,
 Алды толы мал менен,
 Кейни толы шаң менен,
 Дүзетипти салтанат,
 Төрт жигиттен айрылып,
 Қалғанлары жыйналып,
 Елине қайтты саламат.
 Бир ай анық жол жүрип,
 Айыллы Орак, Ай Орак,
 Қобландайын достынан,
 Ел тусына келген сон,
 Қобландай батыр баладан,
 Ай Орак рухсат сорады.
 Сол уақлары мәрт Қоблан,
 Ай Орақтай достына,
 Толғанып бир сөз айтады,
 Тыңдай берди Ай Орак:

– Мен де дос-ем әуел бастан өзиңе,
 Қәхәр келсе канлар толар көзиңе,
 Елине барғайсан достым саламат,
 Қулағың сал мениң айтқан сөзиме.

Ат мойнына тилла тумар такканбыз,
 Мәрт болып майданда дәбил қаққанбыз,
 Екеуимиз косылып болдық инсапсыз,
 Не бендени окка тутып атқанбыз.

Дослық исти бәржай қылдың бизлерге,
 Шынасанда дос болдым мен сизлерге,
 Айдауда киятырған олжа сеники,
 Дослық пенен тийдің достым көзлерге.

Дағыстанда сениң менен дос болдым,
 Файры журтта мен қасында ес болдым,
 Көп олжалар түсти достым, сеники,
 Аман қайтқанымға өзим мәс болдым.

Қарқарам бар бул басымда шоктан шок,
 Жаратқанға мен жылайман, кайғы көп,
 Көп ууайым көп уақ болды басып жүр,
 Сеннен бөтен жәрдем берер достым жок.

Алтың кәмар жарасады белиме,
 Бузык ислер араласты кеулиме,
 Қатнасып екеуимиз яр-дос болайық,
 Қыдырып бар каракыпшақ елине.

Ойласам ақылым жаман сасып тур,
 Көп күн болды жаман хәзим қашып тур,

Бизден, достым, тезирек бир хабар ал,
Өлген өликлердин каны тутып тур.

Буннан аман барсам, достым, елиме,
Балық ушын аў саларман көлиме,
Хаўлыгып жүриппен, хаслан хәзим жок,
Тири болсам мен барарман елине.

Хәр ўақ жаслар тamar мениң көзимнен,
Өзим хаўлығаман көрип жүзимнен,
Кетсең жора, хош аллияр, бар аман,
Усы быйыл гүманым көп өзимнен.

Айтып турған сөз мәнисин билсено,
Қоркып турман, достым бирге жүрсено,
Баратқан бахтымнан бизге гүман көп,
Бизин елди хәм бирге барып көрсено.

Сол ўаклары Ай Орак:
– Бул майданда ақлым болды мениң лал,
Кеўлинде бармеди достым қыйлы хал,
Хаўлыгып айтасаң айтқан сөзинди,
Айтайын, сөзиме достым кулак сал.

Қыйланбай жуўапты берин бизлерге,
Хәр ўақ көўендермен, достым, сизлерге,
Қоркпайтуғын жерден, жора, қорқасаң,
Кулағың сал мынаў айтқан сөзлерге.

Дәўкемпирдин баласы Булалай,
Жаў көрмей қорққаның, жора, бул қалай,
Дүнья бизге керек емес, жоражан,
Дүнья курсың, жора, бизде биргалай.

Ақ қылышты байлап алып белиме,
Кешикпей бараман, жора, елине,
Мен елимди сағыныппан жоражан,
Атыңды еситкен тиймес өзине.

Қорра таслап жағдайыңды билермен,
Тарыққан жеринде жетип келермен,
Қорқпа жора, хошласайық кел дейди,
Саған душпанлардың өшин билермен.

Мына гәпти айтқан соң,
Мәрт Қоблан аттан түседи,
Саўыттың баўын шешеди,
Ай Орак пенен екеўи,
Кушакласып көрисиң,
Хош аллияр, хош бол деп,
Бирин-бири сүйисип,
Атланды дейди Ай Орак.
Кетермен болған жерлерде,
Үйренискен көзлери,
Бирин-бири жибермей,
Және Қоблан сөйледи:

– Жүректен тарқады барлық әрманым,
Усы күнде кетип жүрғой дәрманым,
Саламат жеткейсен, жора, елине,
Жолың болсын, кете берши палўаным.

Урыс дейди, жора, бизлерде талап,
Қырк шилтерлер бизге бергей-дә шарап,
Көп ирксем жолың, достым, кес болар,
Жолың болсын, кете бергил Ай Орак.

Мына гәпти еситип,
Ай баба улы Ай Орак,
Достынан алып жуўапты,
Мал дүньяға қарамай,
Ата-енесин сағынып,
Қоблан менен хошласып
Кете берди Ай Орак,
Қала берди мәрт Қоблан,
Отыз алты жигитке,
Бар олжаны айдатып,
Жол жүрмеген қыйқаның,
Қолың артына байлатып,
Орын деген дәрьяны,
Жүре берди жағалап.
Отлы жерде қонады,
Шымкентли жерде түсленип,
Бир жағын алып дәрьяға,
Айдаўдағы көп маллар,
Шөлдеп шөлден өлер деп,
Шөлистаннан жүралмай,
Мийнет болып көп дүнья,
Асықпай жүрип келеди,
Айдаўдағы бенделер,
Қырық жигити қосылып:
– Аға, шаршап қалыппыз,
Бир ай мәўлет берсен,
Шаршағанлар дем алсын,
Аға, қалай көресең? – деп
Қобланға арыз етеди,
Айтыўдан арыз питеди,
Қобланлы мақул көрген соң,
Бир ай мәўлет берген соң,
Бир Қобланның арқасынан,
Отыз алты жигити,
Шалқайып дәўран сүреди.

Шарықлының елинде,
Қырық жигиттин ишинен,
Төртеўи өлип әрманда,
Отыз алты қыйқаны
Изине ерип келеди,
Бир ай алған мәўлети,
Бул да питип келеди.
Деминизди алсаңыз,
Жүриң енди болсаңыз,
Ғалаўыт салып араға,

Козғалысып жатқанда,
Жүк артып кәрұан түйеге,
Арқан тартып атқанда.

Өткен ислерге карасан,
Ендиги жағын сорасан,
Дәўкемпирдің генже улы,
Жети қат таудың артында,
Пәрий байлап өзлери,
Шырадай жанып көзлери,
Атын оның сорасан,
Булалай дейди атлары,
Пәрий менен сөйлескен,
Лалалай деген сөзлери,
Жүдә батыр өзлери,
Бәдбәшер жаман жүзлери,
Жатыр еди қайғысыз.

Қоблан елден кеткен соң,
Үш ай арадан өткен соң,
Оқыған дуғасы питкен соң,
Исми мағзам дуғаны,
Мың мәртебе бәнт етип,
Алды-артын дуғалап,
Жайтастың күшин қайтарып,
Мақсетине жеткен соң,
Дәўкемпир шығып қаладан,
Хал сорау ушын баладан
Булалайға жөнеди,
Хаулығып үш күн жол жүрип,
Булалай жатқан жерлерге,
Анасы жетип келеди,
Қәхәр менен сес берип,
Дабыранып сөйлей береді:

– Белиме байлаған тилла дәлбентим,
Қартайғанда таймағайдә дәўлетим,
Үш сапар хат жазып шақырттым сени,
Не өкпең бар, үйи жанғыр перзентим?

Душпан келип шаңғытты ғой көлинди,
Олжаң кетип қайыстырды белинди,
Шақырғанда, балам, неге келмейсең?
Жаулар шауып ұайран қылды елинди.

Душпан келип, қыйын болды халларым,
Олжа болып түсти жауға малларым,
Мийримсиз екенсең қурған Булалай,
Әжел жетпей өлип тур ғой балларым.

Балларымның ең генжетай жасы едің,
Жас та болсаң балларымның басы едің,
Питирип едің оқып пәрий дуғасын,
Сол себепли душпан менен қас едің.

Хеш бендениң атса оғы өтпейди,
Атқан бенде мақсетине жетпейди,

Оқысан пәрийдың мықлап дуғасын
Ол адамның нийетлери питпейди.

Шарықлы Алалай өлип кеткенде,
Елатыңды, балам, қырғын еткенде,
Төрт жыл болды елге урыс еткели,
Сени мени табалмай қайтып кеткенди.

Бәхәр болмай бағда гүллер солар ма?
Әжел жетпей пайманамыз толар ма?
Жау алдында кетти халқың зар жылап,
Сендей перзент елге басшы болар ма?

Алдыңызда өзим баслап жүрейин,
Ауыр жағын өзим бас боп көрейин,
Дым үндемей қалсақ ар-намыс кетер,
Сеннен бұрын жау қолында өлейин.

Дуға оқып урсақ қайтар ырайы,
Жайтасты еритсек қайтар шырайы,
Жайтас пенен батыр болып жүрипти,
Жайтас кетсе табылмайма қолайы.

Атаң пақыр қалмақларға бас еди,
Сейдимхандай батыр менен дос еди,
Берип еди жан достым деп жайтасты,
Қурған жайтас қалмақ пенен қас еди.

Сейдимханға күйеу болып алыпты,
Басларымыз бир бәлеге қалыпты,
Турғыл жайдан тезиректен перзентим,
Қурған Қоблан елине жақын барыпты.

Қорраға карасам иси питкендей,
Дәуир қусы бастан ушып кеткендей,
Айрылыпты Ай Орақтан, карасам,
Әжел-пайманасы толып жеткендей.

Мына сөзди еситип,
Булалай хәзи қашады,
Еки көзи алаңлап,
Қызыл тили жалаңлап,
Тикке жайдан турады,
Бир дуғаны оқыды,
Оқып атты аспанға,
Бир булт тайын болады,
Анасы менен қосылып,
Әскер ертпей изине,
Анасы менен екеуи,
Мәрт Қобланның елине,
Сапар тартып жөнеди.
Орын деген дәрьяға,
Он беш күн тамам жол жүрип,
Еки бирдей дуғағөй
Бұлыт атқа мингесип,
Жетип келип сол жерге,

Дәрьяға келген жерлерде,
 Булт пенен суўдың хәзи жок,
 Булыт иске аспады,
 Дәрхал жерге түседи,
 Дәрьяны жағалап жүрип,
 Бир жағын ыклап баратса,
 Буларға дус болады.
 Көзи түсти Булалай,
 Еки муртын услады,
 Уллы исти баслады,
 Анасы менен екеуи,
 Бир дуўаның күшинен,
 Жайынды да услады,
 Үстине минди Булалай,
 Қосық айтып бир талай,
 Орын деген дәрьяда,
 Баратырса дуўагөй,
 Сол дәрьяның бойында,
 Фаўырласқан көп сеске,
 Булалай дуўшар болады,
 Жайынды шетке бурады,
 Хәр тәрәпке қарады,
 Дин билмеген жайынды,
 Буны да жөнге салады,
 Майданға шығып Булалай,
 Хәр тарәпке қарады,
 Фаўырласқан көп шаўқым,
 Буўдақланған көп түтин,
 Булалайдың қыялына,
 Жақынырақ көринди,
 Жайынға жуўап қылады,
 Анасы менен екеуи,
 Бир дуўаға исенип,
 Бара берди тайсалмай.
 Жакынласып барғансон,
 Бир дуўаны оқыды,
 Аспанға атып жиберди,
 Кубладан қар борады,
 Аркадан даўыл турады,
 Қутылар бенде болмады,
 Хәмме хайран болады,
 Көзлери жасқа толады,
 Биреўди биреў танымай,
 Хаўлығысып жүргенде,
 Қобланды тутып алады,
 Дуўа менен көз байлап,
 Еки қолын қайырып,
 Қобланды сонда майырып,
 Қырық жигиттен айырып,
 Алып кетип Қобланды,
 Бир дуўаның күшинен,
 Бир қутыға салады,
 Өлтирмейди батырды,
 Сөйлейин десе тили жок,
 Хеш ким менен иси жок,
 Тириликке кеули ток,

Майданда хәзи қашады,
 Отыз алты жигитти,
 Қайтарып жыйнап алады,
 Арқасын отқа таплады,
 Көп мийнетке шақлады,
 Маңырасқан қой яңлы,
 Тамақ бермей баплады,
 Аштан-аш қып сақлады,
 Отыз алты жигитти,
 Түсирип бәрин атынан,
 Жалаң аяқ, жалаң бас,
 Өкшесин атқа бастырып,
 Айдап қиятқан бендесин,
 Алып қайтқан дүньясын,
 Қайтарып айдап Булалай,
 Дәўкемпир менен екеуи,
 Алты ай айдап асықпай,
 Өз елине келеди,
 Елине хабар береді.
 Усталды Қоблан деген сон,
 Адымын ашып жүргендей,
 Еси-ақылын билгендей,
 Қуўанышы сыймай қойнына,
 Ұақты шаддан хош болып,
 Мүбәрек айтып кемпирге,
 Жыйналысып келеди.
 Кимлер өлип, ким қалып,
 Кемпирге есап береді,
 Бенде болған Қобланды,
 Көргенше қалмақ асығып,
 Өтирик пе, ырас па,
 Көрсет бизлерге мама деп,
 Арыз етип қалмақлар,
 Арзысы қабыл болады,
 Қутыны қолға алады,
 Аяқ-қолы байлаўлы,
 Мәрт Қобланды шақырып,
 Жыйналған сонша халықтың,
 Оргасына таслады,
 Бузық исти баслады.
 Батыр туўған Қобланлы,
 Жеккелік келип өзине,
 Қанлар толып көзине,
 Хәр тәрәпке қарайды,
 Жалғызлықтан жылайды:
 – Атадан жаратсан бешлерди жарат,
 Бири өлсе төрти келер қасына,
 Сол жигиттиң саяман болар басына,
 Жалғызды жаратпа, тасларды жарат,
 Жалғыз өлсе ким келеди қасына?
 Фарға-қузғын қонар оның лашына,
 Хор болдық бизлер ортада,
 Өлим бизге жақсырақ, – деп,
 Хәр тәрәпке қарады,
 Қорққанлығы соншелли,
 Қалмақтың буўаз қатыны,

Фалаба иш салады,
 Түсинде қорқып биразы,
 Шала жилли болады,
 Бир көрген еки көреді,
 Еки көрген үш көріп,
 Ес-ақылдан айрылып,
 Қызық көріп Қобланды,
 Сол жылы қалып талаптан,
 Мың гелле кескен батырын,
 Қалый болмас сирә деп,
 Қалмақ елдің ишінде,
 Туұмай жүрген бийбишлер,
 Мәрт Қобланды айланып,
 Зыянымыз қалар деп,
 Мәрт Қобланды айланып,
 Зиярат етти биразы.
 Кеулин хакка берген соң,
 Тилегінде болған соң,
 Шарapat болып Қобланнан,
 Алла яр боп Қобланға,
 Абырайлы болады,
 Туұмағаны туұады,
 Жин урғаны жазылып,
 Усылайынша жол менен,
 Қоблан күнін көреді.
 Дууагөйлер жыйылып,
 Қобланның мийи айланып,
 Барлық қалмақ батыры,
 Қобланға жақын жыйналып,
 Қоблан өлсе жер толмас,
 Бир Қоблан менен душпан болмас,
 Еки көзін ояды,
 Қан жылаған қанхорлар,
 Еки көзді алады,
 Адам қуны дәриге,
 Басып алып көзлерді,
 Еки көзді әлпешлеп,
 Шийшеге көзді салады.
 – Батыр болған Қобланлы,
 Қор болып өлсин көшеде,
 Минің баллар Қобланға,
 Алың сарсаң кесекке,
 Өрман менен өлтирин, – деп,
 Балаларға хабар береді,
 Қырық отыз бала жыйылып,
 Үйлеринен нан ап кеп,
 Қобланды күнде минеди,
 Миналмай қалған жүуермек,
 Алып сарсаң кесекке,
 Көп азаптар береді.
 Еки қолы байлаулы,
 Аяққа кисен салыулы,
 Дәрпенерге халы жок,
 Кемлик келип өзине,
 Сарғыш енип жүзине,
 Кемликке кемал,

Менменликке зауал,
 Зауалы болып алдында,
 Ары ушын мәрт Қоблан,
 Алты патшаны өлтирип,
 Алтауы да дәу еді,
 Жетинши патша Булалай,
 Қобланлы мийнетке қолай,
 Булалайдың елинде,
 Садақа-қайыр сораиды,
 Аяқ жолын көралмай,
 Бир көшеде отырып,
 Күни ушын хаклайды,
 Қобландай батыр баладан,
 Булалай зор болады,
 Бир дууанын күшинен,
 Қобланлы көр болады.
 Отыз алты жигити,
 Хайран болып бул иске,
 Хәр қайсысы бир елде,
 Ауыр ис пенен күн көріп,
 Күни ушын күл тасып,
 Тириликке мас болып,
 Жүре берди фәришлер.

Ендиги гәпти сорасан,
 Бағдарына қарасан,
 Ақшаханның елинде,
 Қаракыпшак урыуында,
 Қобланлыдай азамат,
 Хактын улы Полатқа,
 Қарындасы Қансулыу,
 Синлисин Қоблан берип-ед,
 Инисиндей көріп-ед,
 Қаракыпшак урыуына,
 Ярым патша қойып-ед,
 Алшағырдың елине,
 Өзинің елин әкеліп,
 Той-тамаша берип-ед.
 Шарықлының елине,
 Батыр Қоблан кеткели,
 Он беш жыл өтип арадан,
 Тағы бир жыл айланып,
 Оның да гүзи жеткенди,
 Қобланлының елтиси,
 Қурткадайын сулыуын,
 Шарықлы дәудин елине,
 Қобланлы жеткен жылында,
 Қуртка сулыу жүкли еді,
 Егизден тууып еки ул,
 Биринің аты Ерсайым,
 Генжетайы Мырзасайым,
 Аты болып баллардың,
 Келип дүнья жүзине,
 Биринен бешине келди,
 Бешинен онына келди,
 Онынан өтип он алты,

Он алты жасына келди,
Балалык дәуірден өтп,
Жигитлик дәуірге жетп,
Басқа түсіп машакат,
Атам қайда, бар ма деп,
Анасынан сорайды.
Сол ұақлары анасы,
Шақырып еки баланы,
Ашыұланып сөйледі:

– Ақылы жоқ балларым,
Он алты жасқа келгенше,
Бир атаңды сорамай,
Бүгін меннен сорайсыз,
Полаттан бок туғансыз,
Атаң қандай ер еди,
Есаплы ердің бири еди,
Алты дәуді өлтирип,
Алты журтты бүлдирип,
Бағындырып өзине,
Уллы тойды бергенде,
Шақыртып еди патшаны.
Өзелги душпан харамы,
Тойға келген жерінде,
Алдап анқау атаңды,
Алты айшылық жерлерде,
Шарыклының елине,
Жиберип еди наймыг хан.
Он алты жыл өтп тур,
Хешбир хабар болмай тур,
Я өлсін билмедик,
Я тирисин билмедик,
Тири болса келер-ед,
Атаңнан, балам, көүпим бар,
Қорра таслап карасам,
Қоррасы курсын, айтпайды,
Уршык пал ашып карасам,
Теңселип акка тартпайды,
Сорама атаңның дәртін,
Күйдирди, балам, бизлерди,
Тууып едим Қобланнан,
Жууернемек сизлерди,
Атадан бала кем тууар,
Кем болдыңыз жууермек,
Перзент курсын, нетейин,
Перзент өзине тартпаса,
Душпанға оқ атпаса,
Излемесе канларын,
Алмаса душпаннан арын,
Атасы жауда өлгенде,
Баласы бермесе жанын,
Атадан калып не болар,
Атасы билмесе халын,
Қалай перзент болады,
Атаңның халы солайынша,
Билемиз десең атаңды,

Екеуің излеп келесиз,
Я өлсін, тирисин,
Файры журттан сорасаң,
Балам соннан билесиз.

Сол ұақлары баллардың,
Жаман хәзи қашады,
Ақылдан баллар сасады,
Хеш нәрсеге карамай,
Тилла игерди аркалап,
Жез бауырлы қамшыны,
Оң қолына алады,
Көлге баллар барады,
Сары ала тулпар сарыны,
Устап ерди салады,
Қобланның еки баласы,
Сынап көрген адамға,
Қобланнан баллар кем емес,
Бас көзине карамай,
Атланар жерге келгенде,
Қоблан минген торы ат,
Мәрт Қобланнан айрылып,
Бәнт еткен жерден босанып,
Балларға жақын келеди,
Шырқырап кисней береди,
Балларды пана биледи,
Өз үйирінде жүралмай,
Көп тамаша көралмай,
Урыс көрген торы ат,
Еки баланы айланып,
Оқыранып сес берип,
Еки көзден жас берип,
Балларды ес биледи,
Ерсайым уллы баласы,
Мырзасайым кишиси,
Бир курсакта тең жатқан,
Алды менен туғаны,
Ерсайымдай азамат,
Қоблан минген торыны,
Устап алып минеди,
Еки бірдей жас бала,
Анасы болған Қурткаға,
Минип келип алдына,
Баллар сөйлей береди:

– Бул майданда гүлдей болған тәрзим бар,
Бир ат келди барлық малға барабар,
Шық майданға, ақ сүт берген анажан,
Еки перзентиннің айтар арзы бар.

Атлас ушығадан өзи жабыулы,
Түр сыпаты мұдам күнде шабыулы,
Файыптан белгисиз келди бир хайуан,
Бөктериүде жау-жарағы таңуулы.

Көрип едик, аттын жүдө кеули ток,
Сымбаты келискен, иште қайғы көп,

Ер-тумары менен, ана, жүр екен,
Келген атта минип жүрген адам жок.

Бундай хайуан ялғаншыға келмеген,
Көп уак бопты хеш бир адам минбеген,
Бизлерге келеди, кисней береди,
Бармекен бул атты, ана, билмеген.

Тат басыпты ак найзанын жүзлерин,
Жаслар төгип ашалмайды көзлерин,
Таныйсаң ба, ана, мынау хайуанды,
Шыгып, ана, хабарласшы өзлерин.

Түйедей болады, келип шөгеди,
Еки көзден канлы жаслар төгеди,
Зордан иркип алдым аттын басларын,
Миниуден-ак алып кашып жөнеди.

Мына гәпти еситип,
Куртканын каны кайнайды,
Көзлери оттай жайнайды,
Еситип мынау сөзлерди,
Басын Куртка былгайды,
Гәп мәнисин аңлайды,
Кобланға истиң болғанын,
Курткажан өзи аңлайды.
Майданға Куртка шыкканда,
Жиберсе екен мени деп,
Торы ат суулык шайнайды,
Торыны Куртка көрген соң,
Ботадай болып бозлайды,
Маңдайларын мушлайды,
Еки көзди жаслайды,
Жерлерге өзін таслайды,
Куртка карап торы атка,
Бир еки ауыз сөз айтып,
Толғанып сөзін баслайды,
Торы атты беккем услайды:

– Ержеткен соң суралмадык салтанат,
Келип мунда бизлер болдык биймурат,
Мөрт Кобланды кай жерлерге тасладың?
Тилиң болса сөйле наймыт торы ат.

Қаканлап келипти канғырып басың,
Қайда ерип түсти курған жайтасың?
Тилиң болса сөйле нәлет торы ат,
Кай жерлерде түсип калды жолдасың?

Сүриндин бе бәлент таудың басына,
Кайғы менен ақлар түсти шашыма,
Ийен өлген жерде неге өлмедин?
Көп ғалауыт салдың курған басыма.

Жеккеликтен түстимекен байланып,
Кетип еди кетпе десем ойланып,
Ялғаншыда я өли ме, тири ме,
Қаяқлардан шықтың найсап айланып?

Наймыт душпан өзинен зор келди ме?
Ғапыллыктан бир онайын берди ме?
Колға түскен уакта кандай болды екен,
Бул дүньяда я өли ме, тири ме?

Кашып, заңғар, бәлент тауды астың ба?
Бир жыраға жығып таслап каштың ба?
Бул дүньяда я өли ме, тири ме?
Душпан зор боп ақылыңнан састың ба?

Мойныңызға жипек арқан таққаным,
Бир пул болды сени күтип баққаным,
Үстиндеги мәртти қайда тасладың?
Күйип кетти атлас жабыу жапқаным.

Дағыстанда пыскырып неге желмедин?
Батыр менен неге бирге жүрмедин?
Қаканлап келесең канғырып басың,
Тири болса неге алып келмедин?

Басшы кетип, болдык бизлер бийқарар,
Сени көрип кетер болды ықтыяр,
Уялмай келесең таслап ийенди,
Не ис таптың жаманлатқыр жәниұар?

Қара шашым бестен таллап тарайман,
Нашар басым не ислерге жарайман,
Ел ийеси не ис тауып калды екен?
Торы ат сеннен батырымды сорайман.

Сүриндин бе қайры душпан елдерде?
Билесең бе түсип калған жерлерди?
Еки перзентини ертсем изине,
Хор қылман душпанға ондай беглерди.

Баллар минсе шапкыл дойнак сынғанша,
Қанатқа зорлық ет көзи тынғанша,
Тауып берил атасының сүйегин,
Қарыу сал атасын тауып алғанша.

Мынау сөзди еситип,
Сөйлейин десе тили жок,
Ишинен хайуан биледи,
Шырқырап кисней береди.
Кобланның Куртка бийкеси,
Қурыды динке шүйкеси,
Еки улын шақырып,
Қасына жақын алады,
Мынау аттың түрлерин,
Нәсийхатлап Курткажан,
Ерсайым, Мырзасайымға,
Еки бирдей балаға,
Нәсийхат айтып сөйлейди,
Сөйлей берип не дейди,
Толғанып сөзін баслайды:

– Ана болып мен сизлерге ақлым лал,
Еки балам, айтқан сөзге кулак сал,
Минбей алдыңызға салың торыны,
Минсең атаңыздың, балам, кеули бар.

Жолларда сизлерге алла яр болғай,
Душпанлардың аяғында тор болғай,
Атаң минген Ер Торының изине,
Шет елдерде, балам, атаң бар болғай.

Қылышларың байласаңыз белине,
Минип барсаң торы аттың белине,
Өзинен рухсатсыз алмаң жарағын,
Тийип жүрмең атаңыздың зейнине.

Торының изинен хеш бир қалмаңлар,
Атлар жүрмей қалса жолда урманлар,
Тири болса танийдығой атаңыз,
Жау қолына бенде болып қалмаңлар,

Душпан көрсе алартар еди көзлерди,
Ялған деме мынау айтқан сөзлерди,
Торы атқа минсең келер кәхәри,
Ашыу менен қарғап жүрер сизлерди.

Тири болса атаң менен келерсең,
Елге келип уллы тойды берерсең,
Жығалмай тutyсып турған бар болса,
Барып атаңызға көмек берерсең.

Атаңыздың арын арлап алмасаң,
Гайры журтга сен изинен бармасаң,
Қалайынша хадал перзент боласаң,
Зыян келтиргенге найза урмасаң.

Атаң өлсе қорқып қайтпа излерге,
Таппай қайтсаң не айтасаң бизлерге,
Атаң өлген жерде сизлер де өлин,
Атаң менен қосылып кел бизлерге.

Қорқып қайтсаң баралмай душпан елдерге,
Көп қайғыны келтиресең бизлерге,
Атаңызды излеп тауып алмасаң,
Ақ сүтима ыразы емеспен сизлерге.

Жолларыңа, балам, қарап тураман,
Сизлер ушын бир Алла деп жылайман,
Излеп тауып келсең мында атаңды,
Берген ақ сүтима ырза боламан.

Атты көрип қыйын болды халларым,
Билдимекен изіндеги балларың,
Алдыңызды алла ашсын, кете бер,
Жолың болсын еки бирдей балларым.

Бетлеріңе жарасар қойған тулымым,
Көрмегейсиз душпанлардың зулымын,

Тарыққанда алла болғай мәдеткер,
Кете берің еки бирдей қулыным.

Ат мойнына таққан тилла сәдепти,
Хызметінде тәнде баурым кәбапты,
Бар, алла яр, кете берің балларым,
Мендей анан берди иркпей жууапты.

Тулпар минип дағыстанда желгейсиз,
Тарыққан жерлерде алла дегейсиз,
Кете берің еки бирдей қулыным,
Барған сапарыңнан аман келгейсиз.

Жерди-көкти халық әйлеген илайым,
Өзим нашар, неден болды гүнайым,
Еки балам кетти атасын излеп,
Халларынан хабардар бол қудайым.

Қыпшак елден ат береді жерлерім,
Гайып болып кетип тургой беглерім,
Еки баламыздан хабардар болың,
Қыпшак пири Ильяс хожа пирлерім.

Бенделиктен мойныма салыппан пота,
Айтқан сөзлеримиз болмасын хата,
Еки балам кетти излеп атасын,
Хабардар бол балларымың халынан,
Пәрийді байлаған Сейдимхан ата.

Қобланның еки перзенти,
Ерсайым, Мырсасайым,
Еки бала қосылып,
Излеу ушын атасын,
Анадан жууап алады,
Мингесип сары сандалға,
Аттың басын бурады,
Торыны салып алдына,
Шүү деп камшы урады,
Қоблан минген торы ат,
Жау-жарағы таңуулы,
Сары ала сандал алдына,
Қарсылдап атлар жортады,
Түни жоллар жүреді,
Күни жоллар жүреді,
Қалың-қалың ел келсе,
Қылынлап жүрис баслайды,
Тулпарлар уақтың хошлайды,
Сары ала сандал жәниуар,
Котерип еки баланы,
Торы атты өкшелеп,
Шауып ашшы тер төгіп,
Бәлент-бәлент тау кесе,
Тарсылдап дойнақ урады,
Таулардан өтип барады,
Еспе қумнан есирип,

Ат есирип барады,
 Жолларда кетип салады,
 Еки батыр жас бала,
 Тынбай жүрип жолларды,
 Қыя-қыя тау келсе,
 Қыялап шауып барады,
 Дәүкемпирдің халқына,
 Арадан үш ай өткенде,
 Бурынғы ұакта жол менен,
 Хәзирги ұакта сөз бенен,
 Баллар жетип барады,
 Атлардың ерин алады,
 Билип қояр душпан деп,
 Қула майдан шөллерге,
 Атларды кууып салады,
 Жаў-жаракты жыяды,
 Белгилеп жерге көмеди,
 Қолларға таяқ алады,
 Қалта алып қолына,
 Шығып кәлендер жолына,
 Ел шетинен баслайды,
 Кәлендер болып хаклайды,
 Дос-душпанды бақлайды.
 Еки адам сөйлессе,
 Айтысқанын жақлайды,
 Он күн жүрип елатын,
 Аралады шөлатын,
 Келип қала шетине,
 Көшеме-көше аралап,
 Жылап хаклай береді,
 Танымайды атасын,
 Кимлер айтып барады,
 Излеп келген ботасын,
 Хаклап жүрип сөйлейді,
 Сөйлей берип не дейді:

– Түсинбейді қалмақлар,
 Мынау түрки тиллерге,
 Кәлигип баллар киятыр,
 Қатарда өскен нармекен,
 Боранда жауған қармекен,
 Бизлер жүриппиз атам деп,
 Бул қаланың ишинде,
 Перзентим деген бармекен?
 Тулпарды минип желемиз,
 Көп азапты көреміз,
 Ағайинли екеуимиз,
 Излеп шықтық атамды,
 Тапқанша излеп көреміз.
 Ат шапқан таудың даласы,
 Бузылғай қалмақ қаласы,
 Бизлерге жөнин айтқандай,
 Бул қаланың ишинде,
 Бармекен мусылман баласы?
 Кәлендер болып желемиз,
 Хәр бир иске көнеміз,

Сөйлеген тилди билемиз,
 Бизлер жүрген жоқшымыз,
 Жоғымды излеп келемиз,
 Байладық қылыш беллерге,
 Шүкирмиз өткен күнлерге
 Қан жауғай усы еллерге,
 Бизлер менен хабарласын,
 Қырғынлар тийгей сизлерге.
 Қалмақтан арды алармыз,
 Несип бөп елге барармыз,
 Азғана ғәрип болармыз,
 Кимлер көрипти атамизды,
 Биринди қоймай қырармыз.
 Майданды жердің даласы,
 Жылағай қалмақ баласы,
 Бузылғай қалмақ қаласы,
 Атамизды көрген бар ма?
 Бизлер Қобланның баласы.

Хеш бенде тилин билмеди,
 Бул қандай бала демеди,
 Елестирмей балларды,
 Көшеме-көше аралап,
 Киятыр еди мәрт баллар,
 Бир көшенин шетинде,
 Қырк-елли бала қасында,
 Хеш нәрсе жоқ басында,
 Жалаң аяқ, жалаң бас,
 Тум-туска қолын сермейди,
 Хешким хеш нәрсе бермейди.
 Көзи хешкимди көрмейди,
 Жаман липа үстинде,
 Баллар кими минеди,
 Кими урып шекеге,
 Қобланға азап береді.
 Мырзасайым, Ерсайым,
 Танымай келип қараса,
 Бул аұхалды көреді,
 Сымбатына қараса,
 Мынау отқан адамның,
 Арбадан кең көкирегі,
 Арыстан жуған билекли,
 Алладан дурыс тилекли,
 Рустемдей ғайбатлы,
 Әлий янлы ғайратлы,
 Еки көзден айрылған,
 Қолға кисен салынған,
 Қол қайрылып майрылып,
 Қанатынан қайрылған,
 Қобланның еки баласы,
 Танымайды атасын,
 Баллар хайран болады,
 Кетейин десе кеталмай,
 Көзлери оттай жайнайды,
 Қаны қызып қайнайды,
 Тикке барып сорауға,

Хеш илажы болмайды,
 Аўлағырақ жерлерде,
 Сыртынан карап билдирмей,
 Хеш жандарға сездирмей,
 Карап турса мәрт баллар,
 Көп баллардың ишинде,
 Садақа сораў сипетте,
 Зарланып жылап сөйлейди.
 Қобланлыдай батырын,
 Көзи хешкимди көрмейди,
 Ким екенин билмейди,
 Хоширей бир жақсы ийис,
 Қобланлыға келеди,
 Хәўлирип мәрттин жүреги,
 Хеш қанаға сыймайды,
 Келип Қобланның тилеги,
 Өзине жақын адамның,
 Келгенин мәрт аңлайды,
 Сөйлеп турған бар ма деп,
 Қулақ салып тыңлайды,
 Хеш жерден сезик болмайды,
 Атасын жоқлап мәрт Қоблан,
 Анасын жоқлап мәрт Қоблан,
 Ата-анасын сағынып,
 Қарындасын сағынып,
 Ели-халқын сағынып,
 Құртқажанды сағынып,
 Күйеуи болған Полатты,
 Полатжанды сағынып,
 Ярым жолда дос болған,
 Ай бабаның баласы,
 Ай Орақты сағынып,
 Ерип барған изине,
 Қырық жигиттің ишинен,
 Төртеўине оқ тийип,
 Отыз алты жигити,
 Қалып еди изинде,
 Өзи ғәрип болған соң,
 Иши дәртке толған соң,
 Соларды да сағынып,
 Ким екен мында келген деп,
 Толғанып сөйлей береди:

– Суўлық шайнап дағыстанда желдің бе?
 Ел-халқыма барып хабар бердің бе?
 Жаманлатыў тийип өлгир Торы ат,
 Ата-анамларды көрип келдің бе?

Қартайғанда жанға азап салдың ба?
 Бул хабарды аттан билип алдың ба?
 Көриўге сизлерди еки көзим жок,
 Келип турған атамбысаң алдыма?

Нәсийхатларыңды көзге илмедим,
 Сизлер менен бир қосылып жүрмедим,
 Келип турған анамбысаң алдыма?
 Ақ сүтиңе бир ыразылық бермедим.

Хал-жайымнан карап турар карағым,
 Алыс жерге кетсе излеп барарым,
 Келип турған сиңлимбисең Қансулыў,
 Излеп келдиниз бе бизди шырағым?

Басларыма ақырзаман қурылған,
 Бармекен дүньяда бизлердей болған,
 Екеўимиз қосылып дәўран сүрмедик,
 Излеп келдиниз бе бизди Құртқажан?

Торы ат барған соң басын бурдың ба?
 Ашыў менен Торы атымды урдың ба?
 Көп күн болды хәўлирип тур жүрегим,
 Биз кеткенсоң еки бала туўдың ба?

Хәркимнің басына келер бул заман,
 Қурған Қоблан жүрғой бул жақта аман,
 Биз кеткен соң еки бала туўдың ба?
 Бир хоширей ийис келип тур маған.

Қараңғы боп көринип турғой айым,
 Бунша бүйтип неден болды гүнайым?
 Гапыллықтан түстим жаўдың қолына,
 Ай Орақ келдің бе, мынадай жайым.

Екеўимиз де калмақ пенен қас болдық,
 Бир-биреўге қосылысып ес болдық,
 Куданы араға салып екеўимиз,
 Дағыстанда қыяметлик дос болдық.

Досларыңның хор болды ғой жүзлери,
 Дуға менен ағып түсти көзлери,
 Гапыллықтан қолға түстим Ай Орақ,
 Усындай боп отырыпты өзлери.

Көзди ойған ўақта ақты қызыл қан,
 Қыйналсақ та шықпай жүрғой шыбын жан,
 Ат барғансоң бизди излеп келдіңбе?
 Көринбей қайтабер елге Полатжан.

Полат иним, келсең елге қайтабер,
 Құртқажанға барып сәлем айтабер,
 Келгениңиз болып қалды жан иним,
 Барлығын қалдырмай баян етебер.

Усындай екен деп айтың халларым,
 Келемен деп қыйнамасын жанларын,
 Құртқажанға барсаң дуўры сәлем айт,
 Ержеткенсоң жиберип алсын балларын.

Усындай боп қыйын болды күнлерим,
 Халы қандай болды қыпшақ еллерим?
 Келип турған отыз алты жигитим,
 Қалай кешип атыр сизиң күнлериң?

Бул сөзлерди айтып дәрек болмады,
 Хешбир бенде буннан хабар алмады,

Қалай өткен күндериниз аға деп,
Кеш болғанша хешбир бенде бармады.

Кеш болған соң барлық бала кетеди,
Еки перзенти де жақын жетеди,
Билип тұр ғой ізлеп келген адамды,
Келгенине Қобланның кеули питеди.

Мына гәпти айтқанда,
Түсинбей түрки тилине,
Көп сөзинің бири деп,
Хеш ким елестирмейди,
Баллар анық күткен соң,
Бираз уақыт өткенсон,
Аңлып тұрған еки улы,
Сәлем беріп алдына,
Жақынласып барады,
Еки қолды созады,
Ассалаұма-әлейкум,
Қолыңды бер ата деп,
Қолларға қолды басады,
Қобланлыдай батырдың,
Ат басындай жүрегі,
Қанаға сыймай туұлады,
Таныспастан бурын-ақ,
Өзинен пайда болғанын,
Құртқа бийкеден туұғанын,
Еки ұлды болғанын,
Қайтарып және басына,
Дәулет қустын қонғанын,
Батыр Қоблан аңлайды,
Көп сауашты көрген мәрт,
Көп душпанды көрген мәрт,
Душпанға сыр бермейди,
Түн жарымы аўғанда,
Жетеклетіп балларға,
Өзине мәлим көшелер,
Қаладан Қоблан шығады,
Баллары менен танысып,
Еки баласын устайды,
Батыр кеулин хошлайды,
Көкірегине басады,
Мәрттің кеули тасады,
Хәр бетинен сүйеди,
Мийри қанып батырың,
Болған исти баянлап,
Баллары менен қосылып,
Аулақ жерди алады,
Баллар менен қосылып,
Уақтыхошлық қурады,
Ата-енесин сорайды,
Ели-халқын сорайды,
Көп жыл өтті арадан,
Сағыныпты еллерин,
Сорайды еки баладан,
Қуслар салған көллерин,

Сорап кеули толады,
Мәрт балларын сынады,
Билмегенин үйретіп,
Таң ата қалаға келип,
Күн батса балларға келип,
Душпан сезік табар деп,
Баллар менен ойласып,
Үш ай өтті арадан.
Хешким буны сезбеди,
Айтқан тилин билмеди,
Мәрт Қобланды батырың,
Баласы менен қосылып,
Тал жипектей еселип,
Уақты шаддан хош болып,
Үйретіп барлық хөнерин,
Сынап балларды көреді,
Өзинен зор биледи,
Устай болып жүргенде,
Көргенлер еки тулпарды,
Сезікленіп бул аттан,
Дәукемспирдің үстине,
Жылқы баққан жылқыман,
Келип хабар береді:

– Хау, мамажан, мамажан,
Көп жылқының ишинде,
Еки тулпар жүрипти,
Үйір болған айғырын,
Тауып алып шайнайды,
Тислеп тартып ойнайды,
Өлтирмей сирә қоймайды,
Барлығын тоглап жыйнайды,
Айдасақ сирә жүрмейди,
Бизлерди көзге илмейди,
Устайық десек устатпай,
Адамға ауыз салады,
Аты шыққан айғырды,
Бәрін шайнап қырады,
Мен-мен деген үйірлер,
Бир тислеуге шыдамай,
Тепсе тепкиден өліп,
Усы күнде малларға,
Сол еки ат келгели,
Белгили топалаң тийип,
Көп азапты беріп тұр,
Көп қорлықты көрсетіп,
Хәр күн сайын, мамажан,
Жүзден аслам жылқыңнан,
Сол еки аттан өліп тұр.
Шексиз тулпар мал екен,
Қаяқтардан келди екен,
Енеғардың атын-ай,
Қандай бийе туұды екен?
Қандай айғырдан болды екен?
Бул тулпарды баққанлар,
Қандай адам болды екен?

Пай, заңғардың көзлери,
Шексиз тулпар өзлери,
Пай, заңғардың туяғы,
Сууларға шыққан көсиктей,
Омыраулары бесиктей,
Тегин келген мал емсе,
Биреу минип келгенди,
Халқында өзи жүргенди,
Айып көрмең мамажан,
Хабарды айтып келгенди,
Гүналы қылма бизлерди,
Тезирек, мама, хабар ал,
Ийеси шығып елиннен,
Өлтирмесин сизлерди,
Ашып кара көзлерди,

Бул ғалаұыт сөз бенен,
Қалаға жар урады,
Хәр көшениң бойына,
Қарауыллар қояды,
Жансыз жүрип арада,
Аңлып жүрип Қобланды,
Баллары менен отқанын,
Дәукемпирдей мамаға,
Жеткерип биреу барады,
Қапылтын айтып турады,
Көзи қорққан қалмақлар,
Хаулығысып өзлери,
Қобландай батыр жигиттин,
Излеп келген балларын,
Жаманлап айтып турғаны,
Кузғындар сөйлей береді:

— Ал, мамажан, мамажан,
Ақылым болды менин дәл,
Айтқан сөзге құлақ сал,
Койып един жансыз қып,
Мен сорлының арзы бар,
Баяғы айтқан сөз бенен,
Көше аралап кеткенмен,
Мәрт Қобланды таппадым,
Сорастырып карасам,
Қаланың батыс жағында,
Бир жыранын бойында,
Еки бала қасында,
Отыр екен ойласып,
Ойласықтың соң жағы,
Өзиннің жетер басыңа,
Қобландайын батырды,
Өлтирейік дегенде,
Өлтирмеген сен един,
Енди сеннен өлмейди,
Абырай қолдан бермейди,
Қасында отқан баллары,
Әгер адамзат болса,
Сеннен азап көрмейди,

Қылышын алса сермейди,
Қырғын етип елинди,
Шанғытады елатты,
Малсыз қылар шөлатты,
Ийесіз қылып көлатты,
Бенде етип халқынды,
Олжа етер дуньянды,
Келген еки балаға,
Атсаң оқлар өтпейди,
Шапсаң қылыш кеспейди,
Аты қалмақ ишинде,
Асылған менен хешкимнің,
Айкасып күши жетпейди,
Урысаман деп мамажан,
Хәлек болма ол ушын,
Булалайды өлтирип,
Мийнетке сени көндирип,
Батырлығын биддирип,
Елине алып барады,
Тататуғын дузын бар,
Көретуғын мийнет бар,
Қобланнан бетер қылады,
Айтып болдым сөзимди,
Ғамыңды же мамажан,
Сөзим тамам болды, — деп,
Қайта берди жансызлар.

Елге душпан келди деп,
Мийнетти қудай берди деп,
Алысына ат жоллап,
Жақынына хат жоллап,
Бузық тобын қуйдырып,
Ели-халқын жыйдырып,
Жар салдырып қалаға,
Елге душпан келди деп,
Ғалаұыт түсип араға,
Қобландай батыр азамат,
Қорқпа балам, қорықпа деп,
Нәсийхат берип балаға,
Ойласықтың үстинде,
Отыр еди Қобланды,
Астында бар ала аты,
Шығып тулпардың канаты,
Қапталында жалпылдап,
Шағылысып күн менен,
Жарқылдан қылыш полаты,
Баяғы дағыстанлықта,
Ушырасып дос болған,
Ай бабанын баласы,
Айыпты Орақ, Ай Орақ,
Ай Орақты көргенде,
Қобланның еки баласы,
Хәзи қашып албырап,
Тумлы-тусқа қараулап,
Турған уақта балларға,
Ай Орақ сөйлей береді,

Коблан менен хошласып,
 Айрылысқан жерлерде,
 Кобланның айтқан сөзи бар,
 Бараман деген үәде бар,
 Соның менен Ай Орак,
 Қаракыпшақ елине,
 Қыдырып барып еситип,
 Қонбай қайтып изине,
 Дослық аңсат сауда ма,
 Бир дослықтың дәрдинен,
 Аттан түспей жол жүрип,
 Асықпай жүрсе алты айлық,
 Айдауын тапса қырық күнлик,
 Жетип келип қырық күнде,
 Мәрт Қобланға жолығып,
 Танымай Қоблан балларын,
 Еки көзі қызарып,
 Ай Орак сөйлей береди:

— Мен жылайман бул жерлерде зары-зар,
 Мың бәлеге басым болды дуўшакер,
 Алыстан көриүден достым таныдым,
 Ай Орақпан, айтатуғын арзым бар.

Сени, мени көрсе душпан солады,
 Сени көрип көзимнен жас тамады,
 Көрүанлардан еситип бардым елине,
 Отырыўға паракатым болмады.

Қалай ушырадың бундай бәлеге,
 Қайтып келиппедиң қалмақ қалаға,
 Аттан түсип көрисиүге болмай тур,
 Көзим түсип тур ғой еки балаға.

Жаўдырасып тур ғой еки көзлери,
 Шырайыңа мегзейди екен жүзлери,
 Еки бала отыр, достым, қасыңда,
 Қалай-қалай баланың өзлери.

Душпанлар солдырып қызыл жүзинди,
 Бундай иске дуўшар қылдың өзинди,
 Бул қаладан табыла ма ол душпан,
 Қандай наймыт ойып алған көзинди?

Сонда Қоблан сөйлейди:

— Ай Орак, сен достым қашпай келе бер,
 Көрисейик, сен қолыңды бере бер,
 Еки балам излеп келди бул жерге,
 Изинизге ергип, достым, жүрегөр.

Излеп келдиниз бе, достым, алыстан,
 Менменлик ойлаппыз атты шабыстан,
 Мен сизлерден айрылыўдан ис таптым,
 Ал десем алмадың тапқан табыстан.

Дунья жетти, достым, мениң басыма,
 Қайғы менен ақ түсипти шашыма,

Еки көзден биз айрылып көр болдық,
 Жақынласып келсе, достым, қасыма.

Усы күнде қалай жора қалларын,
 Көз ойылып қыйналдығой жанларым,
 Мен кеткенде Қуртка жүкли қалып-ед,
 Излеп келди идаралды балларым.

Балалықтан шөлге атын тусаған,
 Түр сымбаты Қараманға усаған,
 Атларын жиберип келди пияда,
 Минез-қулқы дайысына қусаған.

Ат жиберип жаяў келип қалаға,
 Ат себеп боп суўық сөз түсти араға,
 Еки тулпар өз басына кетипти,
 Услатса болар еди еки балаға.

Менменликтен зыян келди көзлерге,
 Қапалықтан сарғыш енди жүзлерге,
 Балларымның хабардар бол халынан,
 Әуел куда тапсыраман сизлерге.

Мына гәпти еситип,
 Айыллы Орак, Ай Орак,
 Аттан ырғып түседи,
 Саўыттың баўын шешеди,
 Қоблан менен көрисип,
 Еки батыр танысып,
 Хал-аўхалын сорасып,
 Отырған жерге көп қалмақ,
 Баяғы еки тулпарды,
 Қуўып жетип келеди,
 Услатпай қашып торы ат,
 Жакынлап келген қалмаққа,
 Аўзын ашып тәп берип,
 Шырқырып кисней береди,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Танып сестин тулпардың,
 Мәх-мәхлеп сес береди,
 Еситип мәрттиң даўысын,
 Оқыранып жәниўар,
 Жақынласқан жерлерде,
 Атты қуўып көп қалмақ,
 Буларды қалмақ көреди,
 Сары ала сандал жәниўар,
 Торы атқа ерип услатпай,
 Бул да ерип келеди,
 Талап оңына жүрип,
 Айыллы Орак, Ай Орак,
 Ат қуўып жүрген қалмаққа,
 Барып қылыш салады,
 Әжеллисин өлтирип,
 Мийнетлисин бұлдирип,
 Өлгени өлип жолларда,
 Өлмегени тириси,

Жаралы болған сорлысы,
 Келип хабар береди,
 Қобланның еки баласы,
 Услап алып атларын,
 Жайдақ минип екеуі,
 Жау-жарак койған жерлерге,
 Жетип келип екеуі,
 Аттың көзін уұкалап,
 Жаурынларын сыйпалап,
 Ерин дүзиу салады,
 Ис насырға шапқанда,
 Керек болар сонда деп,
 Жуптан айыл шалады,
 Кублаға жүзин қаратып,
 Атланды еки ер бала,
 Қоблан қалған жерлерге.
 Ат ойнатып келеди,
 Қалып еди Ай Орақ,
 Келип баллар караса,
 Үстінде урыс болыпты,
 Қалмақлар келип қалыпты,
 Ай Орақтай батырын,
 Қобланға ис болар деп,
 Көп узамай Ай Орақ,
 Жеккелик етип тур екен,
 Қобланның еки баласы,
 Булар сырттан келеди,
 Үстінде урыс болған соң,
 Өлген шығар атам деп,
 Ашыу менен екеуі,
 Торыны минген Ерсайым,
 Сары ала сандал сарыны,
 Минип Мырзасайым,
 Урыс жүдә болды қайым,
 Тапты баллар ис оңайын,
 Сырттан урыс салады,
 Көрген хайран қалады,
 Үш батырдың күшине,
 Шыдамады хеш қалмақ,
 Қоблан менен урысқалы,
 Арадан өтип бираз жыл,
 Он жети жыл өтипти,
 Он жети жасар баллары,
 Жигит болып жетилип,
 Қайтадан ели толысып,
 Қоблан урысқан уақтында,
 Кимнің өлип атасы,
 Кимнің өлип ағасы,
 Кимнин өлип иниси,
 Өш алыушы қалмақлар,
 Урысқа жаман қызады,
 Қобланның еки баласы,
 Қобланның жау-жарағын,
 Бири алып ақ найза,
 Бири алып ақ қылыш,
 Қашқан қалмақты қуады,

Қарсыласқан ер болса,
 Қайтпай найза урады,
 Ай Орақ деген батырын,
 Турып еди албырап,
 Көптен айырып алады,
 Үшеуі қосып күшлерин,
 Қайтарып қууып қалаға,
 Қарамай өлген балаға,
 Қоблан жатқан жерлерге,
 Жақынласып келеди.
 Ерсайымдай баласы,
 Мингестирип атына,
 Хеш адамға сездирмей,
 Хайуанатқа билдирмей,
 Елдин алды жатқанда,
 Түни менен жол жүрип,
 Жасырып Қоблан батырды,
 Аттың басын бурады,
 Және қайтып жол жүрип,
 Ай Орақ жатқан жерлерге,
 Жетип келди Ерсайым.
 Дәүкемпир жатқан қалаға,
 Үш азамат атланды,
 Сол күни тынбай жол жүрип,
 Жақынласып келгенде,
 Лалауласқан көп қалмақ,
 Және шығып алдынан,
 Қайтадан сауаш басланды.
 Айылы Орақ, Ай Орақ,
 Басшы болып балларға,
 Айқайлап найза урады,
 Көзи қорққан қалмақлар,
 Ай Орақ жақын келгенде,
 Балаға қарап қашады.
 Қобланның еки баласы,
 Ай Орақтан қашқанды,
 Найза урып басады,
 Ақылдан қалмақ сасады,
 Қылыш деген шәпиресте,
 Өлик деген дәсте-дәсте,
 Курт ойыны қурылды,
 Көшелер өликке толды,
 Ат шашадан қан болды,
 Омма турған көп болды,
 Қол көтерген жоқ болды.
 Баллар қызып келеди,
 Күн көрмеген бийбишлер,
 Сыңсыласып жыласып,
 Бир-бири менен хошласып,
 Хан сарайдың ишинде,
 Кептердей хауаз береди,
 Сыңсыласқан дауысы.
 Батырлар алла салады,
 Есапсыз жатқан қалмақты,
 Баспалатып барады,
 Ай Орақтай батырын,

Кобланнан бурын еки рет,
 Коблан менен бир рет,
 Кобланның еки баласы,
 Буның менен бир рет,
 Төрт мәртебе толысып,
 Төрт мәртебе урысып,
 Ол заманда мыттық жок,
 Қылыштан бөтен жарақ жок,
 Урыстан бөтен талап жок,
 Қолына таяқ алар-ед,
 Патшалық урыс болмаса,
 Руў-руў бөлисіп,
 Төбелес көмекке айтып,
 Өзлеринен өзлери,
 Жок жерден жәнжел шығарып,
 Ағайини көп адам,
 Жекке туўған адамды,
 Басын жарып өлтирип,
 Қазыға барып күн төлеп,
 Бурынғы уақтың күнлери,
 Бирдей жәнжел болар-ед,
 Қазыкөланның алды,
 Төбелестен өлгенге,
 Лыкка толып турады,
 Хәрбир өлген өликтин,
 Күн бахасын сорасан,
 Мың тилладан салғырт боп,
 Күн бахасын сорасан,
 Усылайынша болады.
 Бурынғы өткен күнлерде,
 Қазыкөлан қазы орда,
 Дау менен бәрха турады,
 Кобланның еки баласы,
 Қойға тийген бөридей,
 Топ-топ қылып бөршесин,
 Ал қалаға қамады,
 Көзи қорққан қалмақлар,
 Дәукемпирге арзы етип,
 Зар жыласып барады.
 — Булалай хабар алды ма?
 Я болмаса жаңғызым,
 Ол да өлип қалды ма?
 Бахтыма кара тигилип,
 Бахтым кара болдыма? — деп,
 Далаға шықты Дәукемпир,
 Хәр тәрәпке қарады,
 Исми мағзам дуўаның,
 Шала оқып бәнтлерин,
 Хәр тәрәпке дем урды,
 Дуўадан болмай шарапат,
 Кемпир хайран болады,
 Хәр тәрәпке қарады,
 Болатуғын ислер бар,
 Көретуғын мийнет бар,
 Қайдан тәжжал келди деп,
 Көргенлерден сорады.

Ай Орақ пенен ер баллар,
 Мамаға жақын барады,
 Жети дәудин анасы,
 Ай Орақ пенен балларды,
 Алдамақшы болады,
 Алдатпай айдап Ерсайым,
 Торы атқа камшы басады,
 Кобланлы айтқан сөзлер бар,
 Маманы беккем услады,
 Булар исти баслады,
 Ерсайымға күш бермей,
 Туулап мама секирип,
 Дауысы шықты өкирип,
 Мырзасайым бала да,
 Бул да пәнже урады,
 Ай Орақ карап турады,
 Еки палұан қойсын ба,
 Шыдатпады кемпирди,
 Усалаған жерден жибермей,
 Такымға басып екеуи,
 Камшы урып бедеуе,
 Еки жаққа айырып,
 Силкип тартып батырлар,
 Қойсын ба тулпардың күши,
 Еки батыр жас бала,
 Тең бөлип жулып алады,
 Ылақ ойын, такым басыу,
 Ерсайым, Мырзасайымнан,
 Дәстүр болып қалады.
 Дәукемпирдин сестини,
 Еситкен барлық бууаз жан,
 Барлығы иш салады,
 Булалайдай баласы,
 Қайғысыз өзи ер еди,
 Ойсыз жүрген шер еди,
 Анасының сестини,
 Еситкен соң Булалай,
 Бул да жетип келеди,
 Айышлы Орақ, Ай Орақ,
 Еситсе де атларын,
 Жүрип еди булар да,
 Бирин-бири көралмай,
 Хәуес болып жүр еди,
 Айышлы Орақ, Ай Орақ,
 Турып еди батырын,
 Хәр тәрәпке ол карап,
 Булалайды көрген соң,
 Көзи оттай жанады,
 Ала аттын басын бурады,
 Балларға айтып нәсийхат,
 Булалайдай батырға,
 Ай Орақ жақын барады,
 Ат үстинен қол урды,
 Булалайдай дууагөй,
 Дууаны оқып дем урды,
 Мийи айланып Ай Орақ,

Хайран болып калады,
 Оқып урған дууасы,
 Пәрий дууа деп еди,
 Албырап тұрған Ай Орак,
 Көрип буны Ерсайым,
 Сейдимхан ата яр бол деп,
 Келип пәнже урады.
 Қобланлы минген торы ат,
 Такымға басқан жерлерде,
 Баспалатып дәуинди,
 Албыратып барады,
 Буған да демди урады,
 Сейдимхандай батырын,
 Байлап барлық пәрийді,
 Жети өулад туқымына,
 Тиймеймен деген үәдессин,
 Өзине байлап алып-ед,
 Сейдимханды айтқан соң,
 Дууа түспей балаға,
 Айланбады мийлері.
 Мырсасайым, Ерсайым,
 Батыр еди өзлері,
 Булалайдай батырды,
 Еки бала услады,
 Баллар ұактын хошлады,
 Мырсасайым батырын,
 Қоблан услаған ақ қылыш,
 Айландырып таслады,
 Тас төбеден төседі,
 Қан сағынған ақ қылыш,
 Тыймай кесип кетеді,
 Төбеден урған ақ семсер,
 Аяқ ушқа барғанша,
 Мүдирмей кесип кетеді,
 Кескенин билмей қылыштын,
 Не ис болды бизге деп,
 Дабыранып турғанда,
 Қозғалған ұакта Булалай,
 Тен бөлинип айрылып,
 Еки жакка қулады.
 Дууаны оқып бүлдирген,
 Өзиниң елин күлдирген,
 Сөйлеп тұрған тилини,
 Сууырып алды Ерсайым,
 — Жетилмей келдим ғой жасым,
 Хәм инимсен, хәм жолдасым,
 Мырсасайым, кел мында, — деп,
 Кестирди дәуиннинн басын,
 Найзаға басты илдири,
 Батырлықты билдирди,
 Дәу маманы өлтирди,
 Булалайын өлтирди,
 Мен-мен деген ер болса,
 Аты шыққан шер болса,
 Танауларын төседі,
 Келлелерин кеседі,

Қанын суұдай ишеди,
 Айыллы Орак, Ай Орак,
 Турмады ол хеш карап,
 Ай жағына шығады,
 Айқырып қылыш салады,
 Күн жағына шығады,
 Қыйқыұлап сауаш қылады,
 Ай Орактың даұсыны,
 Еситкенсоң көп қалмақ,
 Бағындық аға саған деп,
 Қол көтерип турады.
 Журт сораған хәкимин,
 Ел жылатқан зулымын,
 Жанған отқа салады,
 Белли азап қылады,
 Бағынбай калып жүрер деп,
 Қол көтерип турса да,
 Ишиндеги хәккилерин,
 Сасытып гелле қылады,
 Әбден карап елатын,
 Үстин қағып жүргендей,
 Арқа-қубланы билгендей,
 Хеш биреуін қалдырмай,
 Сайлап шаншып қалмақты,
 Бағындырып барады.
 Сол қалмақтың ишинде,
 Дурыслап нан жеп көрмеген,
 Тикленип бир жүрмеген,
 Ғөрип-кәсер ишинен,
 Көп алдында ойласып,
 Өзинен патша қояды,
 Бағындырып елатын,
 Аралап тоғай, шөлатын,
 Дәукемпирдин геллесин,
 Булалайдын геллесин,
 Илдирип найза ушына,
 Сауғат, ата, болсын деп,
 Мырсасайым, Ерсайым,
 Еки бирдей геллени,
 Аркалап барып қояды.

— Ассалаұма әлейкум,
 Батыр болған атамыз,
 Еки бирдей батырдың,
 Кесип келдик геллесин,
 Кеширерсиз хатамыз,
 Еки бирдей жас бала,
 Кешир ата гүнам, — деп,
 Айыллы Орак, Ай Орак,
 Үшеуі келип Қобланға,
 Болған исти мәлимлеп,
 Ойласықты қурады.
 Елине кайтыу Қобланға,
 Жүдә макул болады.
 Ай Орактай достына,
 Хошамет урып Қобланлы,
 Толғанып бир сөз айтады:

– Сени көріп болдым, достым, бийқарар,
Ладалықтан бизден кетти ықтыяр,
Қыяметлик сениң менен дос болдым,
Мен сорлы Қобланның айтар арзы бар.

Буннан бизди елге алып бармасан,
Дослығыңды достым бәржай қылмасан,
Душпанлардың аузында сөз болдым мен,
Душпанларға бир айбана болмасан.

Сен барсан қосылып бирге барарман,
Келдің бе дегенге қандай қыларман?
Бизлер барсақ бәри келер жыйналып,
Қатарымды көріп қапа боларман.

Бизлер барсақ Ақшахан хан келеди,
Бизди көрсе залым патша күледі,
Бирге жүрсең мен барайын елиме,
Кимлер бизге нәсийхатты береді?

Киятыр дегенди хәмме билген сон,
Ата-енем зар жылар мени көрген сон,
Сол уақлары керек болар күшли дос,
Не айтаман Куртқа сулыу келген сон?

Мениң менен бирге, достым, жүресен,
Бизиң елди өзин барып көресен,
Душаным көп өз елимде, жан достым,
Соларға да өзин соққы берерсен.

Бизиң менен бирге барып жатпасан,
Куртқа жанның қолынан дуз татпасан,
Барлық абырайы, дунья сеники,
Разы емеспен бизди апарып қайтпасан.

Буннан барсақ келдің бе деп сорайды,
Дос адамлар үн салысып жылайды,
Сол уақлары керек болар күшли дос,
Душпан заңғар жылағанға қарайды.

Мына гәпти еситип,
Айылы Орак, Ай Орак,
Тум-тусына ол қарап,
Қобландының елине,
Барғаны мақул болады,
Аттың басын бурады,
Мырзасайым, Ерсайым,
Ертип шығып изине,
Кобландай батыр жигитке,
Ерип келген қырық жигит,
Төртеуіне оқ тийип,
Отыз алты жигити,
Қалып еди изінде,
Қобланның көзин ойғанда,
Олар да бенде болып-ед,
Соларды қарап ізлейди,
Жигирмасы қалыпты,

Ким азаптан өліпти,
Кимлер октан өліпти,
Тауып алып оларды,
Қалмақтың елин аралап,
Қалдырмай малы-дуньясын,
Өзлерине айдатып,
Алды толы мал менен,
Кейни толы шан менен,
Дүзетип елге салтанат,
Болмағай енді биймурат,
Қалмақтан алып арыны,
Төгіп қызыл қаныны,
Хәммеси келип жыйналып,
Елине қайтты саламат.
Жигирма жигит, мәрт Қоблан,
Айылы Орак, Ай Орак,
Мырзасайым, Ерсайым,
Бул батырлар жүрген сон,
Қарсыласқан өлген сон,
Жүр дегенлер жүреді,
Тур дегенлер турады,
Отлы жерде қонады,
Шымкентли жерде түсленип,
Асықпай сирә жол жүрип,
Мал семизин сойдырып,
Киятырған халықты,
Бәрин гөшке тойдырып,
Күнде қызық сөз бенен,
Хеш кимге зыян келтирмей,
Көріп киятыр көз бенен,
Күни жоллар жүреді,
Түни жоллар жүреді,
Мезгили менен асықпай,
Арадан алты ай өткенде,
Қаракыпшақ елатқа,
Жақынласып келеди.
Ақшаханның халқына,
Қаракыпшақ руына,
Көштин алдын қулатты,
Душпанларын жылатты,
Күлдирип досты қаратты,
Киятырмыз бизлер деп,
Үш күнлик жол қалғанда,
Қырық жигит елге ат шапты,
Қырық жигиттің есабы,
Жигирмасы қалмақтан,
Жигирмасы өзинен,
Жаслар ағып көзинен,
Куртқажан жатқан үйлерге,
Келип хабар береді.
Жигирма жигит алдында,
Сүйинши бер, ағам келди деп,
Куртқадайын бийкелен,
Қырық жигит үйди айланып,
Сүйинши сорап сөз айтып,
Толғанып сөйлей береді:

– Тулпар шаптык дагыстанда кыдаш,
 Душпан басым болды, акты көзден жас,
 Агам Коблан келди елдин шетине,
 Шык майданга Куртка жеңге, хабарлас.

Жылай-жылай канлар толды көзлөргө,
 Кийсек сауыт жетпес игри дизлөргө,
 Куртка жеңге шык майданга, хабарлас,
 Кулагың сал мынау айткан сөзлөргө.

Белеу жалын бештен таллап тарайман,
 Не айтсаң да хызметине жарайман,
 Агам пакыр ел шетине келди гой,
 Егленбей бер, сүйинши сеннен сорайман.

Душпанларды өз аўзына каратты,
 Кылыш урып не бендени жылатты,
 Сүйинши берсең кешиктирмей берегөр,
 Көшгүң алдын кыпшак елге кулатты.

Агам айтты: Куртка жанга бар деди,
 Басларына акырзамаң сал деди,
 Бермеймен дегенин кылмаң, алыңлар,
 Өзинен басканың бөрүн ал деди.

Жыгалы тажы бар агам басында,
 Еки улы ерип жүр гой касында,
 Иркилместен бизге берин сүйинши,
 Дәулет кусың конып тургой басында.

Екеуң де косылып-ен жасында,
 Дәулет куслар конган уакта касында,
 Есабы жок көп дуньялар киятыр,
 Бир батыр бар агамыздың касында.

Жеталмайсаң, жолун мезгилден жырак,
 Турасаң мудама алдына карап,
 Көп адамды бағындырып киятыр,
 Бир жигит бар агамыздан патлырак.

Алдына шыгасаң, күтип аласаң,
 Не айтса да өзиң кайып боласаң,
 Жыйна кыпшак елдин бөрүн калдырмай,
 Жат елдерге сыр билдирмей турасаң.

Ендигисин, жеңге, өзиң билесең,
 Полатка да өзиң хабар бересең,
 Гайры журттан көп олжалар киятыр,
 Ендигисин өзиң ойлап көресең.

Ойласаң ислердин соңун билесең,
 Агам келди, бирге дәуран сүресең,
 Сүйинши болсын, тилегим бар сизлөргө,
 Кыпшак елден сайлап кыз ап бересең,
 Жеңгежан, сөзимди калай көресең?

Сол уаклары Куртка:

– Картайганда жасандырдың жасымды,

Сүйинши болсын, ал кара басымды,
 Кыркыңа кырык кызды алып берейин,
 Кыз деп айландырма курган басымды.

Гүлистан болмады туўган еллерин,
 Кутлы болсын көрөп кайткан жерлерин,
 Хәр бирине жағалы кийим жабайын,
 Ырымга жаксыды келген беглерим.

Мынау сөзин айткан соң,
 Кобланның сайлап алғаны,
 Тилеклес болып турғаны,
 Куртка сулуу бийкеңиз,
 Мынау гәпти тыңдайды,
 Гәп мәнисин анлайды,
 Кайтып кирип үйине,
 Алтын аршаны ашады,
 Жағасы алтын, жеңи зер,
 Сүйинши сорап барғанга,
 Хәр түринен жуп шапан,
 Он ийинине әкелип,
 Куртка бийке жабады,
 – Кобланды айтқан тилиңнен,
 Сүйинши сораған өзиннен,
 Баламды айтқан жүзиңнен,
 Барлык дуньям садака,
 Барлык малым той болсын,
 Кеулин, беглер, жай болсын, – деп,
 Келгенлердин уактын хошлап,
 Хәр жерден айтып сөз баслап,
 – Душпанга сиясат болсын,
 Жол шетине гүлдер койсын,
 Көшелерге нағыс ойсын,
 Хаткерлерди алдырып,
 Молдаларды жыйдырып,
 Көше бойына хатларды,
 «Хош келдин» деп жазып койсын.
 Хәмир стип халқына,
 Кыпшактын елин жыйнайды,
 Хәр түрли кыял ойлайды,
 Курткажан өзин сайлайды,
 Халаканы узын таслап,
 Куртка бийке уактын хошлап,
 Бойы-бойына минәсип,
 Көргенлер ақылдан сасып,
 Аяқларын газ-газ басып,
 Жигитлер менен салланысып,
 Алдына мәрттин карайды,
 Кууанған бенде жылайды,
 Капалы бенде жылайды,
 Куртка сулуу бийкеге,
 Екеуи де дус болып,
 Гә жылайды, гә күлип,
 Тур еди алдына шыгып.
 Киятырған көп шаңғыт,
 Алысырак жерлерде,

Есапсыз көш көринди,
Бул киятқан халықтан,
Айрылып шығып Қобланлы,
Ай Орақтай батырың,
Мырзасайым, Ерсайым,
Төртеуі бірден қосылып,
Көп халықтан айрылып,
Киятыр еді батырлар.
Алдына шығып Куртқажан,
Киятырған ерлерге,
Ис питирген беглерге,
Хош келдің деп зарланып,
Толғанып бір сөз айтады:

– Жүректен тарқағай мениң әрманым,
Қайтып келди басымдағы дәураным,
Сапарыңнан, төрем, аман қайттың ба,
Сау-саламат қайттың ба елге палуаным?

Бедеу минип ара шөлде жүрдің бе,
Кемли күн азырақ кемлик көрдің бе,
Душпаныңды өз аузына қаратып,
Елатыңа аман-есен келдің бе?!

Атың келип қайғы салды елдерге,
Жылау менен жаслар толды көздерге,
Жасы толмай ізлеп кетти перзентің,
Соның ушын гүналыман сизлерге.

Аман-есен тауып алды ма баллар,
Сиз кеткели жаман еместі халлар,
Еліңе келгенің қайырлы болғай,
Хош келипсиз бизің елге мийманлар.

Мына гәпти еситип,
Сол ұақлары мәрт Қоблан,
Құртқаға қарап сөйлейди,
Көрейін десе көрмейди,
Буны Құртқа билмейди,
Кемлик келип Қобланға,
Екі көздің жоқлығын,
Баян етип Құртқаға,
Толғанып сөйлей береди:

– Дийдарыңды көргенше жоқтур қарарым,
Таймағай басымнан келген дәураным,
Бүйтип елге келгенлери қурысын,
Шырайыма қараймысаң дилбарым?

Ақшаханның минез-қулқы жаман ба,
Ата-енем өлмей тири аман ба,
Биз кеткели көп жыл өтті арадан,
Ер жетип қалыпты туған балаң да.

Бұрынғыдай көралмаспан жүзлерің,
Аман отырсыз ба, Құртқа, өзлерің,

Ғапыллықтан түстим жаудың қолына,
Киятыр ойылып екі көзлерім.

Кетпе дедің, кетип едим қарамай,
Ата-анамыздан жуап сорамай,
Айдауда киятыр не бір жигитлер,
Душпанларға сыр билдирме жыламай.

Излеп барып перзентлигин билдирди,
Душпанларды ақ найзаға илдирди,
Душпанлар бизлерге берсе азапты,
Биздей қылып қалмақларды бүлдирди.

Шан тийгизбей сыйпап өсир бетлерін,
Ийттей сынсылатты қалмақ ийтлерін,
Биз де ыразы, сиз де ыразы балларға,
Хадаллап өтті ғой емген сүтлерін.

Хеш зат көринбейди, Құртқа, көзиме,
Бір сөзім бар айтсам, Құртқа, өзине,
Ай Орақтай батыр менен дос болдым,
Не айтса да надурьс деме жүзине.

Хәр бендеге келеди екен бул заман,
Көз көрмей, алдымда турыпты думан,
Айдауда киятыр не бір бенделер,
Өз қолыңнан жайғастыршы Құртқажан.

Мәсликте киятыр бәрха халлары,
Қыйналмасын хеш бенденің жанлары,
Келген қонақларға жайлы орын бер,
Жыламасын мөхминлердің баллары.

Мына гәпти еситип,
Құртқажан барды жууырып,
Ат үстинен кушақлап,
Издетлеп көтеріп алып,
Аяғын жерге тийдирмей,
Мәрт еңбегін күйдирмей,
Баллары менен қосылып,
Айылы Орақ достыны,
Дизден мамық салдырып,
Көтеріп аттан Құртқажан,
Буны да алды издетлеп.
Босаға бәлент боз үйге,
Оң жағынан киреди,
Атадан жалғыз Қобланлы,
Атасы менен танысты,
Анасы менен танысты,
Ели менен танысты.
Хал сорасып болғансоң,
Күйинип кетип Қыдырбай,
Қобланлыдай баласына,
Бір сөз айтты бирталай,

– Белиме байлаған тилла дәлбентім,
Қартайғанда таймағай-дә дәулетім,

Балларыңды ертіп аман келдің бе,
Саламат жүрсең бе ақмақ перзентім.

Елден кетсең хабарласпай кетесен,
Қартайдық ғой, балам, бизди нетесен,
Өз елінде бір шалқайып жүрмедің,
Өліп кетсең жат елдерде кәйтесен?

Хәр уақ ойран болар Қорғанша қалам,
Сени ізлеп кетті ақлық жас балам,
Мүсәпір болыпсыз, мүбәрек босын,
Ғәриплигің қутлы болсын, жан балам.

Мүсәпір болмасаң ийманың болмас,
Мийнетсіз дүньяға қабыңыз толмас,
Ғәриплигің қутлы болсын перзентім,
Ғәриплик дегенің ийманға жолдас.

Хәркім ғәрип болса жетер муратқа,
Өлген соң минеди алтыннан тахқа,
Ғәриплигің қутлы болсын өзіне,
Дуұры басшылықты исле халыққа.

Қыдырбай сөйлеп болған соң,
Кәдди-бойы қалтырап,
Сай-сүйегі сырқырап,
Қапа болып сол жерде,
Халқы менен танысты,
Алысына ат шаптырып,
Полатханды алдырып,
Мусырман ноғай халқына,
Сейдимханның журтына,
Қайнағасы Қараман,
Қарамандай батырға,
Хат жаздырды мәрт Қоблан.
Уллы тойды бермеге,
Қарамандай батырды,
Хәуес еді көрмеге,
Құртқаны алып қайтқанда,
Көрмеймен деп қалып-ед,
Азаулының еліне,
Мени ізлеп барып-ед,
Кәзіме тийген ағамды,
Алдырың тойға, Полатжан,
Ақшахандай ағанды,
Алдыр тойға, Полатжан,
Уллы тойды беремен,
Дос-душпанды билемен,
Қаракыпшақ халқына,
Ярым патша етіп-ем,
Хадал дузың татып-ем,
Қарындасым Кансулығу,
Беріп едім сизлерге,
Ини боп-ең бизлерге,
Қулағың сал сөзлерге.
Алдымда ағам болғанда,

Кейнімде иним болғанда,
Жау қолында қалғанда,
Өлгенше ат салар-ед,
Кейнімнен ізлеп барар-ед,
Алалмасам душпанды,
Сонысын кеулім толар-ед,
Кейнімнен ізлеп бармадың,
Алдымнан шығып турмадың,
Душпанлықты қоймадың,
Ақшахандай залым хан,
Қырық күншілік жоллардан,
Ат жиберді байраққа,
Аты қалып өлер деп,
Токсан үйлі хожаға,
Атқа мүше бердіріп,
Апарып қайт дегенде,
Хан адамы болған соң,
Сыйлап сениң сөзіңді,
Хан жиберген мүшени,
Торы тайға өңгеріп,
Апарып мен келгенше,
Алдап қашып кеткенсең,
Душпанлығың емес пе?
Жары жолдан ағғанда,
Қуып жеттім кейніне,
Сыйлар ма деп жүр едім,
Сыйламадың сен наймыт,
Атыңның басын бурмадың,
Дослықты бәржай қылмадың,
Атым озып барар деп,
Күшқолап шаптың бизлерге.
Дәу қолында зар жылап,
Атам көріп хорлықты,
Ақшахан қылып зорлықты,
Көп азапты көргенде,
Ақшахандай наймытка,
Бу нең аға демедің,
Дослықтан нышан бермедің,
Ат қашырап жерлерге,
Баратқанда жолларда,
Қуланы салып араға,
Қыяметлік дос болып,
Дослықты бәржай еткенмен,
Қарындасым Кансулығу,
Дос себеп боп бергенмен,
Жақсылықты билмейсең,
Қылғанына қарасам,
Ашығым жаман келип тұр,
Мойнына арқан салдырып,
Сениң ушын Шыңғыстан,
Айылы Орақ, Ай Орақ,
Ай Орақты алдырып,
Басына сауда салдырып,
Кестирейін гелгенді.
Он бес күн мәулет беремен,
Мусырман ноғай халқынан,

Караманды келтирип,
 Дослыгыңды билдирип,
 Мына тойды бермесен,
 Бузсаң әгер тойымды,
 Алдырмасаң айтканды,
 Паймананның толғаны,
 Әуели той болады,
 Кейни қалай болады,
 Соңынан ойлап көреміз,
 Күйеу болсаң сен дейди,
 Қобланлы болсам мен дейди,
 Келтирме заңғар жинимди,
 Бираз сөзди тапсырдым,
 Гә орынла, гә орынлама,
 Полатжан өзін билесен,
 Сөзімди қалай көресен?
 Айтып болдым мен дейди.

Мына гәпти еситип,
 Полаттың хәзи кашады,
 Қобланның сусты басады,
 Еки көзи алақлап,
 Ақшаханға барады,
 Мынау истин барлығын,
 Қалдырмай баян қылады,
 Ең изинен Полатжан,
 Ақша атты сорады.

Сонда Ақшахан сөйлейди:
 – Күн-күннен беттерек болып тур күним,
 Қараңғы зимистан болып тур түним,
 Ақша атыма мениң тийме шырағым,
 Не галауыт тауып келдің, жан иним?

Ийесіз қалар ма өлген соң қалам,
 Шөп шықпай шаңғытып баратыр далам,
 Ақша атым, иним, кеулимнің тоғы,
 Хәм қызым, хәм улым, ойласаң балам.

Бизлер, иним, журт ийеси болармыз,
 Қаст етсек душпанды көреп қылармыз,
 Ақша ат деп, иним, мени қыйнама,
 Ат ұшын душпанға қарсы турармыз.

Ақшахандай патшаның,
 Мынау сөзин еситип,
 Полаттың қаны қызады,
 Сөзин жаман бузады,
 Иренкине караса,
 Түси өңип кетипти,
 Бермесине болмады,
 Истин сонын ойлады,
 Дәбледен шешип тулпарды,
 Өзине жақын биреуді,
 Атландырды Полатжан,
 Алды артыңа қарама,

Өледі деп ойлама,
 Он бес күн мәулет болып тур,
 Қыйланба, аға, атына,
 Пайманамыз толып тур,
 Айтқанымды қылмайсан,
 Хәр жерге алдап жиберип,
 Өледі деп жүріппен,
 Мусырман ноғай халқында,
 Карамандай қайсарын,
 Қайнағасы болған соң,
 Аты Шыңғыс халқынан,
 Айбаба улы Ай Орақ,
 Булар досты болған соң,
 Қалай, аға, өледі,
 Әгар өзи өлсе де,
 Жаңағы еки батырға,
 Хеш кимнин дады жетпейди,
 Аспанның, аға, астында,
 Батыр оннан өтпейди,
 Бәри де, аға, жыйналып,
 Усы тойға келеді,
 Он бес күнде алдыр деп,
 Бизге мүддет береді,
 Әуели той болса да,
 Кейнин, аға, билмедім,
 Қыйын-қыстау ислер бар,
 Оны ишин биледи, – деп,
 Бакқыда тұрған Ақша атты,
 Дурыслап жөңлеп сорамай,
 Шешип Полат алады,
 Өзине жақын бир достын,
 Жибермекши болады,
 Аяма атты, айда деп,
 Шақыртыушы адамға,
 Тезирек жууап береді.

Ханнан шыққан хабаршы,
 Алды артына қарамай,
 Ақ ат тийип астына,
 Қамшы былғап айдайды,
 Бакқыда тұрған Ақша ат,
 Үстиндегі адамға,
 Күш бермей суулық шайнайды.
 Шапқан сайын жәниұар,
 Ашылысып тер төгіп,
 Он беш янар қыз яңлы,
 Жылұалар таслап ойнайды,
 Бұрынғы жүрген жолынан,
 Керилип дойнақ таслайды,
 Хәр қылықты баслайды,
 Күни жоллар жүреді,
 Түни жоллар жүреді,
 Бир ай анық өткенде,
 Қарыу салып жәниұар,
 Адаспай жүрип жолларды,
 Караманның елине,

Шакыртыушы келеди,
 Аралап шауып елатын,
 Тағы жүрип еки күн,
 Сейдимхан салған калаға,
 Ат ойнатып келеди,
 Көп азапты көреді,
 Хәр кимнен сорап үйлерин,
 Еситип хәким, бийлерин,
 Қаланың батыс бетинде,
 Үлкен үйге барасаң,
 Соннан дәрегин табасаң,
 Деген сөзлер көп болып,
 Соның менен сол адам,
 Силтеген үйге барады.
 Есигиниң алдында,
 Аттың басын шақшыйтып,
 Хабарлас деп сол үйге,
 Излеп келген адамың,
 Сол үйден дурыслап сорады:

– Ақша атты миндим тауда қыдаш,
 Азап пенен көзден ақты селли жас,
 Айтып жүрмиз мәрт Қобланнның тойына,
 Бизлер шақыртыушы, шығып хабарлас.

Сөйлесек ашылар сөздің жүйеси,
 Ким болады боз орданың ийеси,
 Қараманға барып хабар бер деди,
 Қараманның шық майданға бийкеси.

Жолды билмей жаслар толды көзиме,
 Аұыр исти тапсырдығой өзиме,
 Шық майданға боз орданың ийеси,
 Құлағың сал мениң айтқан сөзиме.

Қоблан ағам Шарықлыдан келгели,
 Бир ай болды бизлер атқа мингели,
 Барып Қараманға тойға айт деди,
 Қайсы болар Қараманның үйлери.

Нешше бийик таулары бар, жолы бар,
 Бираз жерди шақыртажак ойы бар,
 Қараманға жиберип-ед бизлерди,
 Қоблан ағамыздың уллы тойы бар.

Шақыртыушы бизлер келдик саламат,
 Астымдағы өзи тулпар қаназат,
 Құртқа жеңгем бир зат берди сизлерге,
 Алып келдим мен сизлерге аманат.

Мына гәпти еситип,
 Қараманның алғаны,
 Айпәрий менен Нурпәрий
 Еки пәрий қосылып,
 Құртқаның атын айтқан соң,
 Тикке жайдан турады,

Қарсы алдына карады,
 Мынау келген шақыртыушы,
 Күтип аттан түсірип,
 Иззетлеп алып үйлерге,
 Үйге анық кирген соң,
 Құртқаның берген хатларын,
 Оқып олар караса,
 Иркилмей келиң аға деп,
 Хәр бир сөзлер жазыпты,
 Тууысқан болсаң сен дейди,
 Хатларды жазған мен дейди,
 Тезирек жетип кел дейди,
 Хатты оқыған адамның,
 Жүдә мийри канады,
 Хатты алып қолына,
 Еки бирдей пәрийлер,
 Қараман жатқан сарайға,
 Хатты алып киреди.
 Хатты оқып көреді,
 Төрт тойдың аты аталған,
 Ағам келсин деп еди,
 Еки көзи ойылып,
 Ырайдан Қоблан қайтқанын,
 Қарамандай батырын,
 Ұәлийлик пенен биледи.
 Жазбапты буны хатларға,
 Қарындасы Құртқаға,
 Кеули толып Қараман,
 Шақалақлап күледи,
 Алысына ат жоллап,
 Жақынына хат жоллап,
 Еремен деген жигиттен,
 Жүз жигит ертип изине,
 Минип булыт атларын,
 Қобланлының елине,
 Қараман батыр жөнеди,
 Қасындағы жигитлер,
 Жүзи сайлап жүз тулпар,
 Минип тулпар белине,
 Шақыртыушы баланың,
 Ақшахан минген ақша аттың,
 Изине ерип жүреді.
 Және жүрип бир айды,
 Тулпарлар жолда шабысып,
 Тас төбеде булыт ат,
 Қарамандай батырын,
 Көп тамаша көреді.
 Қобланлы жатқан елатқа,
 Қараман батыр келеди,
 Қиятыр деген сөз бенен,
 Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
 Айыллы Орақ, Ай Орақ,
 Құртқа сулыу сиңдиси,
 Мырзасайым, Ерсайым,
 Алдына шығып тур еди.
 Қиятырған Қараманды,

Хәммесинен бурынырак,
Куртка сулыу көреді,
Дат ағам деп алдына,
Зар жылап атын жылаулап,
Жибермей Куртка сөйлейді:

– Таласып емшек емискен,
Тай кулындай тебискен,
Адасқанда кенескен,
Кенесерим жан ағам,
Ағам аман жүрсен бе.
Аязлы күни айланып,
Бултлы күни буралып,
Сәхәр турып оянып,
Екеумизге бал берген,
Анам аман отыр ма,
Жеңгелер сау жүрип пе,
Олар неге келмеді?
Толы ноғай елине,
Толғысып жүрген курдаслар,
Курдас, қатар-қурбылар,
Хәммеси сау жүрип пе,
Шаршап келген ағамды,
Иззетлеп аттан алын деп,
Хәмир етти сол жерде.
Қарамандай батырға,
Қобланлы менен Ай Орак,
Мырзасайым, Ерсайым,
Бәри барып жыйналып,
Қарамандай батырдың,
Қолынан алып иззетлеп,
Еки бирдей жийенин,
Көрисіуіге барғанда,
Қолынан ушлап алады,
Сүйіп мийри қанады,
Мүбәрек айтып тойына,
Қарамандай батырың,
Көрип мынау иззетти,
Хызметке кеули толады,
Жүз жигити изинде,
Қутлы болсын тойың деп,
Мәрт Қобландай батырға,
Толғанып бір сөз айтады:

– Биреуден-биреуіге келер бул заман,
Бүгін тири жүрсек ертени гүман,
Бираз ғәрипшилиқ көрдің кемли күн,
Аман қайттыңыз ба елге Қобланжан.

Батырлықтан жүрдің хәр жаққа қарап,
Батырлық келиссе бул уллы талап,
Көмеклесіп абырайлы болыпсыз,
Абырайыңыз қутлы болсын Ай Орак.

Жаман емес жаудан жақсы халларың,
Ладанлықтан қыйналдығой жанларың,

Талап етип аузыңа ас салыпты,
Қоблан, Куртка, қутлы болсын балларың.

Қабыл бопты кеулиндегі ойларың,
Оң жағыннан туған гәуһар айларың,
Несип айдап Ай Орак та келипти,
Биз де келдик, қутлы болсын тойларың.

Тири бенде ушын ялғанды заман,
Жыйнаған-тергениң артында қалған,
Тойды берсең уллы етип бер тойды,
Тойларыңыз қутлы болсын Курткажан.

Алыста қалыпты ноғай еллери,
Турған жерим Акшаханның жерлери,
Сапарынан аған аман келипти,
Қутлы болсын қарақыпшақ беглери.

Аман-түеел сорасып,
Сағынған мәртлер көрисіп,
Қолды-қолға басады,
Дәрьядай мәртлер тасады,
Қарамандай батырды,
Иззетлеп үйге киргизди.
Изиндегі жүз жигит,
Буны да үйге киргизди.
Төрден орын береді,
Атадан жалғыз мәрт Қоблан,
Тойды баслап жиберди,
Алысына хат жоллап,
Жақынына ат жоллап,
Шақыртып барлық тамырды,
Ағайин-тамыр тууысқан,
Бәри келип жыйналып,
Той үстине той болып,
Қазаны гөш-майға толып,
Келди қыз-келиншек шолып,
Жигит-желен жыйналып,
Қарамандай батырға,
Ерип келген жигитлерге,
Хәр бирине мал сойып,
Атағына мүше қойып,
Ат шабылып, гүрес боп,
Алтын қабақ аттырды,
Сырнай-гернай тарттырды,
Той басланып данқы кетти,
Саз хауазы көкке жетти,
Арадан жигирма күн өтті,
Еле Акшахан келмеді,
Ақыры Акшахан ханға,
Қос жасауыл шығып кетти,
Соның менен арадан,
Отыз күн арадан өтті.
Тойлар қызық кесе алыспа,
Жууап деген айтыспа,
Ылақ ойнап тартыспа,

Күннен күнге кызык боп,
 Той болып тойға келгенлер,
 Мәс болып шалқып жүргенлер,
 Үшкүллі ошак ойдырды,
 Мал семизин сойдырды,
 Ықлас пенен келгенди,
 Бәрін гөшке тойдырды,
 Ақшахан патша келер деп,
 Атағына он отау,
 Хызметкерге жүз жигит,
 Хызмет ушын койдырды.
 Ақшахандай залым хан,
 Келмесине болмады,
 Қобланнан барған жасауыл,
 Бармайман десе қылмады,
 Тутып алып жағадан,
 Сүйреп алтын тағынан,
 Ақшахандай патшаны,
 Далаға алып шығады,
 Миндирип Ақша атына,
 Қусбегі, метер, қалпелер,
 Хәмелдары, мөхирдар,
 Кенесхоры, ұәзир, бий,
 Хан қасында тұрғанлар,
 Адамды басып ұрғанлар,
 Атланды Қоблан тойына.
 Келмейін десе болмады,
 Жасауылдар қылмады,
 Дәулет бастан тайған соң,
 Бий көбейіп, дау болып,
 Хан көбейіп, жау болып,
 Сөйлесе сөзлери болмай,
 Халқы айтқанын қылмай,
 Зордан отқан Ақшахан,
 Азан беріп патшаға,
 Қобланлының қаласы,
 Үш күнлік жол арасы,
 Қорғаншадай қаласы,
 Хан қасында бийлери,
 Жолға салып айдады,
 Тойға кимлер келди деп,
 Жасауыл бийден сорады,
 Ақшахан сум патша.
 Сонда сөйлеп жасауыл:
 – Мусырман ноғай халқынан,
 Сейдимхан улы Қараман,
 Түби Шынғыс халқынан,
 Айбабаның баласы,
 Айылы Орак дер екен,
 Шабытына келгенде,
 Соткисине енеғар,
 Боталы түйе жер екен,
 Қобланлыдан зор екен.
 Бул гәлдерди еситип,
 Алдайын десе болмастай,
 Айтқанын енди қылмастай,

Ақшахандай сум патша,
 Ойланып әстен жүреді.
 Ханның хәзи кашады,
 Бетлерін шан басады,
 Батыр динкеси қурып,
 Жүргісі келмей алдына,
 Хәр жерде иркилип турып,
 Сумлық пенен жүреді,
 Атты айдап шыққанда,
 Үш күнлік жолды Ақшахан,
 Алты күн жүріп келеді,
 Киятырған Ақшаханды,
 Алдына шығып жүз жигит,
 Тойдан орын береді,
 Патшалық дәуір басында,
 Үйге анық кирген соң,
 Мәрт Қоблан менен Ай Орак,
 Екі батыр келеді.
 Ай Оракты көрген соң,
 Қорқып залым Ақшахан,
 Мүбәрек айтып тойына,
 Албырақлап, алаңлап,
 Қобланға урып хошамет,
 Өлім жайдан қутылыу,
 Патшаға ансат болсын ба,
 Жалтаң боп сөйлей береді:

– Күйіп кетти саған қылған мийнетім,
 Мийнетиме жетпес қылған зийнетің,
 Қанына былғанып алдым алдыма,
 Сау-сауламанат келдің бе Қоблан перзентім.

Киндик ата болып бердим тойынды,
 Билмедім жасыннан бундай ойынды,
 Азан айтып Қоблан қойып атыңды,
 Жана жаным енди көріп бойынды.

Сын-сымбатың жарасады бойына,
 Қартайған соң келалмадым тойына,
 Сүйреп қайт деп қос жасауыл жиберіп,
 Бузық сөзди алма балам ойына.

Бүйтіп кәхәр исти алма жүзине,
 Халқымның бийлігін бердим өзіңе,
 Мени өлтиргенін менен жер толмас,
 Бизлер өлесек зар боларсан изиме.

Хәр бир исти алып келдим ойыма,
 Не қылсаң да келдик, балам, тойына,
 Бизлер өлген менен, балам, жер толмас,
 Өлім саудасыны алдым мойныма.

Не қылсаң да сөйлей берер бизін тил,
 Өлтирсең өшеди бизден қызыл гүл,
 Не қылсаң да айттық, балам, бір сөзди,
 Гә өлтиргил, гә өлтирме, өзің бил.

Кайтайдым, билесен, балам, халымды,
 Нахактан төкпегил кызыл канымды,
 Мени өтиргениң менен, балам, жер толмас,
 Саўгатка тилеймен шыбын жанымды.

Кыргыздын ала таўында,
 Әлип дәуди өлтирдин,
 Сейдимханнын перзенти,
 Куртка сулыў арыўдын,
 Хабарын айтып сизлерге,
 Атымды берип сизлерге,
 Ханлық тойды бергенде,
 Кырық күншилик жерлерден,
 Озып келген атына,
 Байрақ берип сизлерге,
 Бөке дәудей палўанды,
 Палўанлыкка салғанда,
 Жығып айын алғанда,
 Хошамет урып қасында,
 Дәулетиң бар басында,
 Он беш ғашыр зер берип,
 Өскин қылып шырайың,
 Бендеден кайтпас ырайың,
 Көбиклинин елине,
 Сапар тартып кеткенсен,
 Қырық жигит изге ерткенсен.
 Өшлиден өшинди алып,
 Кеклиден кегинди алып,
 Алдың толы мал менен,
 Кейнің толы шаң менен,
 Келдің, балам, елиңе.
 Дүнья душпан бола ма,
 Оннан келип елине,
 Алшағыр келип елиңе,
 Келгенин билмей қалыппан,
 Гүналы сизге болыппан,
 Буннан да алдың арыңды,
 Алдың толы мал менен,
 Кейнің толы шаң менен,
 Келдің, балам, елиңе.
 Көз астынан қарайсан,
 Оннан да және турмадың,
 Шарықлының журтына,
 Дәүкемпир салған қалаға,
 Талап етип сен кетип,
 Жары жолда дос болып,
 Ай Орақ пенен дос болдың,
 Билмейди деп жүрмедің,
 Хабардарман халыннан,
 Дәүкемпирдин елине,
 Шарықдысын өлтирип,
 Мөнисине келтирип,
 Буида саўға бермедің,
 Алалайды хәм өлтирип,

Буған да саўға бермедің,
 Булалайын өлтирип,
 Буған да саўға бермедің,
 Ең изинде Қобланлы,
 Дәүкемпирди хәм өлтирип,
 Буида хәм саўға бермедің.
 Еки перзентли болдың,
 Жети журтты сорадың,
 Хәр кайсысына басма-бас,
 Атап тойды бермедің,
 Бизлерди атам демедің,
 Хәр елден аман кайтқанда,
 Атам деп сыйлап көрмедің,
 Қыялын, түрин бузылып,
 Кумар етип турасан,
 Душпан сөзине ерессен,
 Өзине жаў өзиң боп,
 Өз елинди қырасан.
 Саған қарсы турғандай,
 Қарсылап сөз урғандай,
 Жағаннан жуп алғандай,
 Бул елаттын ишинде,
 Балам, саған душпан жок,
 Өзине өзиң, шырағым,
 Жөнсиз зорлық қыласан,
 Өз елинди қырған сон,
 Қалай батыр боласан?
 Өкпем сенде жүдө көп,
 Инсап бергей өзиңе,
 Қарай алмаймыз жүзине,
 Сөйлейди айтсақ кызыл тил,
 Қартайған гезде тап болдың,
 Гәхи сыйла, гә сыйлама,
 Айтып болдым перзентим,
 Ендигисин өзиң бил.

Сөзин айтып болған сон,
 Кимнің душпанын биледи,
 Кимнің достын биледи,
 Қайтаман деген қонакка,
 Иркпей жууап береді.
 Атадан жалғыз Қобланлы,
 Ай Орақ пенен екеуі,
 Ертип еки баласын,
 Билдирмей салып қынапқа,
 Ақшахан жатқан үйлерге,
 Төрт батыр кирип келеді,
 Үйди иштен иледі,
 Отырған қусбеги, метер,
 Бири биринен бетер,
 Мөр басар мөхирдарлары,
 Ұәзир ағзам, жаллатлар,
 Әжелинің жеткенін,
 Сол уақтары биледи.

Ақшахандай патшаны,
 Услап үйдиң ишинде,
 Ай Орақтай батырын,
 Қобланға услап береди,
 Тойхана берген гәрежет,
 Май менен қазанда кайнап,
 Мәлхам болып тур еди,
 Күйип турған майларға,
 Күйдирдиң ғой аға деп,
 Ақшаханның геллесин,
 Тығып-тығып алады.
 Күйген майға басқан соң,
 Бир басыўға шыдамай,
 Журт ийеси Ақшахан,
 Тойда тамам болады,
 Тислери қалды ыржыйып,
 Ат көтермес патшалар,
 Майға күйип тыржыйып,
 Ерип келген жүз жигитти,
 Мырзасайым, Ерсайым,
 Көкирегі өскин болсын деп,
 Ай Орақ жүрип алдында,
 Туўрама қылып шабады,
 Хеш ким қашып кеталмай,
 Пейлинен таўып залымлар,
 Тойға келип тойынып,
 Хан қасында турыўшы,
 Бирдей ханлық болыўшы,
 Келле кесер пашшабын,
 Бәрин шаўып өлтирип,
 Батырлықты билдирип,
 Кимде-ким ханлықпан десе,
 Бирин қоймай қырады,
 Қобланның еки баласы,
 Минип еки тулпарға,
 Алдына салып Полатты,
 Ақшахан салған қалаға,
 Ат ойнатып барады,
 Ханлық еле болғанын,
 Бирин қоймай қырады,
 Таза пәри батырлар,
 Хеш адамды шыдатпай,
 Гелле кесип келеди,
 Жетпесин билип күшинин,
 Бағындық балам саған деп,
 Қол көтерип турады,
 Бир жағы той болады,
 Бир жағы урыс болады,
 Ақшаханға жақынлар,
 Паналап қалың тоғайды,
 Қашып жүрип паналап,
 Көралмай булар күнлерин,
 Өзи-өзинен бағынып,
 Қол көтерип турады.

Тазалап алып елатын,
 Еки улын хан етип,
 Ерсайымдай баласын,
 Ақшахан минген алтын тах,
 Алтын тахқа миндирди,
 Мырзасайым баласын,
 Өзиниң қыпшақ халқына,
 Посып келген халыққа,
 Буны да патша көтерип,
 Еки бала хан болып,
 Шетлегенлер әнжам болып,
 Қобланлы батыр азамат,
 Ақыры хан атасы болып,
 Арадан алпыс күн өтип,
 Даңқы кетти көкке жетип,
 Тойдың изин питирип,
 Қараман менен Ай Орақ,
 Қобланның еки баласын,
 Елине хан көтерип,
 Ақ пәтиясыны берип,
 Өз ели ядына түсип,
 Қайтаман деди Қараман.
 Алды толы мал менен,
 Кейни толы шаң менен,
 Малды айдап жүргендей,
 Бир мың дана қул менен,
 Қарамандай батырың,
 Құртқаның алып қалынын,
 Ұақтың жүдә хош етип,
 Қобланлы менен Ай Орақ,
 Шығарып жолға салады,
 Хошласып булар қалады.
 Ай Орақ та сол жерде,
 Елатыны сағынып,
 Бул да жуўап сорады,
 Бұған да жуўап береди,
 Керегинше зер берип,
 Аламан десе мал берип,
 Айыллы Орақ достыны,
 Қараманнан зыят көрип,
 Алды толы мал менен,
 Кейни толы шаң менен,
 Айыллы Орақ, Ай Орақ,
 Қаракыпшақ руўдан,
 Шығарып буны хәм салады,
 Қол усласып көрисип,
 Хошласып бәри қалады.
 Келеси жылы гүзекте,
 Қоблан менен Құртқа мәс,
 Ай Орақтың елине,
 Қыдырмақшы болады.
 Хош аллияр, хош, хош деп,
 Ай Орақтай достына,
 Дурыслап жуўап қылады.

Кобланның еки баласы,
 Елге патша болады.
 Жетим ул менен жетим қыз,
 Енди теңлік алады,
 Жесир қатын мын қой айдап,
 Қой үстинен торғай жумалап,
 Арық маллар семирип,
 Аш-кәмбағал дийқанлар,
 Босанып ханлық зулымнан,
 Жарқын болып күндери,
 Хәммениң кеули толады,
 Заманы шад болады.
 Өз еркинше ис қылып,
 Кеуили шад болады.
 Усының менен Кобланың,
 Тынлап караған адамға,
 Кобланлы тамам болады,
 Басынан аяғына шекем,
 Нағым жыраудың баласы,
 Көрам жырау жырлады.

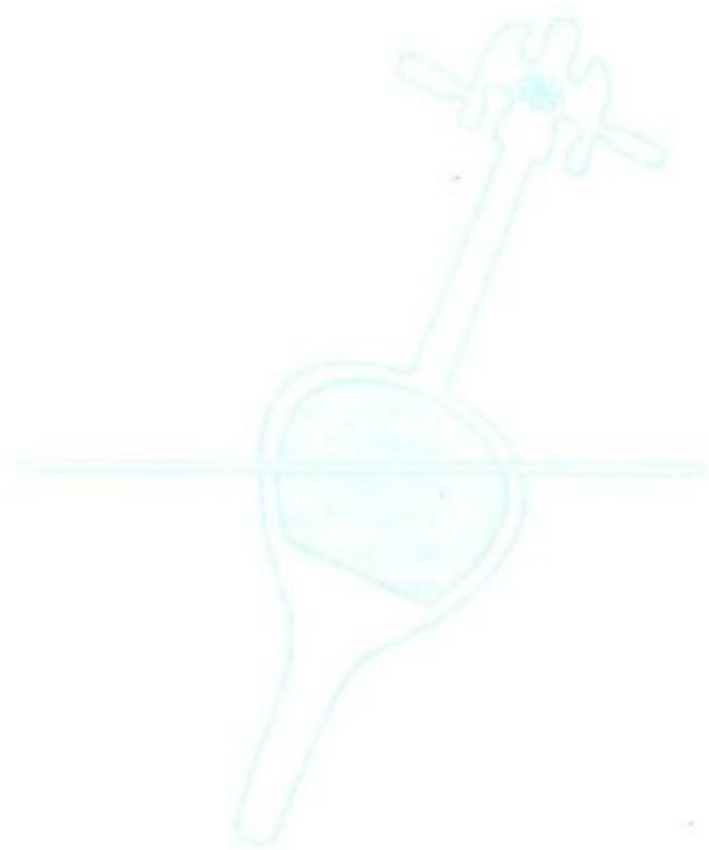
* * *

Бул дәстанды жырлаған,
 Айырым жерин толғаған,
 Каракалпак халқының,
 Қуйын деген руынан,
 Нағым жыраудың баласы,
 Көрам жырау жырлаған.
 Хожелиден аркасы,
 Тахтакөпирден қубласы,
 Дус болып келген тойында,
 Қыпшақлы Коблан дәстанды,
 Айттырып көрип тыңлаған,
 Каракалпак халқының,
 Бурыннан киятқан сөзи,
 Жүдә қызық болмаған
 Каракыпшак Қобланлы,
 Атағы шығып жырау боп,
 Ақшам айтса так өгиз,
 Күндиз айтса жуп өгиз,
 Аг алып байрак жырына,
 Шымбай районында,
 Төртинши ауыл Шоқарык,
 Қостамғалы елаттан,
 Маңғыт деген урыудан,
 Атағы шығып жырау боп,
 Турымбет деген жырау да,
 Елти жыл елге жырлаған.
 Каракыпшак Қобланлы,
 Жырлаған уакта Турымбет,
 Қандай жырау болса да,
 Қандай баксы болса да,
 Сазын қойып тыңлаған.
 Каракыпшак халқында,

Қандай жырау болса да,
 Айтысса жеңбей қоймаған,
 Турымбет деген жыраудың,
 Үш жыл айдап арбасын,
 Дийқан болып үйінде,
 Шәкирт болып изінде,
 Үш жыл ерип қыдырса,
 Үш жыл анық толған соң,
 Жууап берип гүзінде,
 Үш жыл хызмет хақыға,
 Пәтия берип изінде,
 Жырау болуу аңсат па,
 Каракыпшак Қобланлы,
 Қоңыратлы Алпамыс,
 Тамалы өзбек Шораны,
 Шәрьяр деген дәстанды,
 Бозуғлан менен Айдос бий,
 Усындай ертеқ сөзлерди,
 Үш жыл хақысыз жүрип,
 Мийнет пенен азап көрип,
 Үйренип алып солардан,
 Нағым деген жырау да,
 Отыз жыл елге жырлаған.
 Шымбай менен Халкабад,
 Кегейли менен Хожели,
 Той болса шақыртып алып,
 Жокарыда айтылған,
 Төрт дәстанның биринен,
 Мөрт Кобланды айырып,
 Қызық көрип тыңлаған,
 Жыраушылық талап боп,
 Бала-шаға сақлаған,
 Каракалпак халқының,
 Қуйын деген руынан,
 Халкабад шығыс қубласы,
 Ийшанқаланың қасы,
 Жаман ауыл лакабы,
 Сол жерде Нағым күнелтип,
 Баласы болған Көрамды,
 Қыдырса изине ертип,
 Өзи билген дәстанды,
 Қалдырмай бәрин үйретип,
 Өзи өлип кеткен соң,
 Нағым жыраудың баласы,
 Көрамға нәубет жеткен соң,
 Кишигирим тойларда,
 Қобланнан жырлап береді,
 Хәммеси қызық көреді,
 Атын Хожамберген дер,
 Лакабын Өгиз жырау дер,
 Әкеси өлген соң Көрам,
 Соған ерип сегиз ай,
 Дүзеп кемис жерлерин,
 Жүрген уакта ол жырлап,

Ұатандарлық урыстан,
 Пәуеске келип қолына,
 Екі жыл жүріп урыста,
 Қайтып келип елине,
 Белбеу байлап беліне,
 Қобыз алып қолына,
 Шығып жыраушылық жолына,
 Кишигирим той болса,
 Сонда айтып береді.
 Бір ұақлары Көрам да,
 Қарақалпақ халқының,
 Бас жырауы Қыястан,
 Тойда айтқан жерінде,
 Дауысын жақсы көреді,
 Жырлап айтқан сөзлери,
 Қобыз шалған сазлары,
 Наманың хәр бир түрлери,
 Мийге сиңе береді,

Шертилген саздың биразын,
 Тойда айтқан жерінде,
 Үйренип Қыяс жыраудан,
 Халыққа жырлап береді,
 Жырлатып көрген адамлар,
 Устазың Қыяс жырау ма?— деп
 Көрамнан сорай береді.
 Сазы-сазына келеді,
 Көрам деген жырауды,
 Қарақалпақтың жырауы,
 Қыяс жырау да биледі,
 Қарақалпақ халқында,
 Сорастырып караса,
 Нағым жыраудың баласы,
 Көрам жырау Қобланды,
 Мың тоғыз жүз отыз алтыншы,
 Жылдан бери елге айтып келеді.

- жандар** — адам, инсан
жумыры — шопанлардың териден исленген баски-
 йими
зағ — Ғарға
занғар — оңбаған, жарамас
зербарак — алтынды
зерли пота — алтынланған белбеу
ийтен — шөптің аты,
инак — хан хәмелдары
исла — хәрекет
исырапыл — мифлик дүньяны астан-кестен ете-
 туғын самал, үргин
ишарат — ым, ишара, бир нәрсени билдириу, сездирюу
каза — өлим
қалпал — жалған, ғәлет
камқа — хасыл гезлеме
қаншыйе — патшаның жайындағы төсектің аты
қарабайыр — жергиликли жылқы түри
қалпе — қус үйретиуши, қусбеги
қәсем — ант
қоррандоз — палшы, палдаман, қорра таслаушы
қублагәх — ата-ана
қусгезлик — қус соятуғын пышақ
қустанылық — орынсыз зорлық, кемситюу, баспа-
 латыу
қушнаш — суу бүркип емлейтуғын тәуип, ушық-
 лаушы
мағырып — күнбатыс
мажазый — хақыйкый емес, жалған
машырық — күншығыс
мәскепши — суу тасыушы, тасып суу сатыушы
месик — териден исленген суу салатуғын ыдыс
минәжат — өтшиши етиу, сораныу, жалбарынуу
муңтала — хәкислениу, қолайсыз бир затқа дуушар
 болуу, бәлеге жолығыу
мүшки-анбар — адамды тирилтетуғын дәри
наймыт — оңбаған
найсап — инсансыз
нәкес — жарамас пәс адам
нәмахрам — бийтаныс, бөтен
нәўжауап — келиншек
нурбент — тоғыртқаның бир ағашы
нышан — перзент
пайқал (пойқар) — перийлердің сулыуы, гөззалы, ағ-
 ласы
пардақ — пүтин дене менен естен кетип жығылыу
 қулау
парра — бөлиниу, жарылыу, өртениу, иштиң күйюу
пәлек — аспан, уақыт, ығбал
пәрмана — паяндоз
пәттек — қустың аты
пешана — маңдай, тәғдир
раба — мақул, миясар, турарлық
рабай-мейли — хәўеси, тилеги
рәўшан — бала, нәресте
садақ — оқжай
сама — көк, аспан
сәбий — бөбек
сәри — таудың бөленг жери, басы, төбеси, шыңы
сәркәрда — өскербасы
сонар — қалың қар жауғандағы аушылық
сүмбиле — ай аты
таксым — бөлисиу
таңла-мәхшер — ақырет, ақырзаман, о дүнья
тасаддық — жан садаға
туғыр — хәсте, аңшы қуларды қондыратуғын орын
ушыға — хасыл тауар
хүрилуғман — сулыу, гөззал
шасыпа — патша отыратуғын үлкен сыпа, шарсыпа
шаят — бәлки, мүмкин
шоры — күң, хызметкер хаял
ықлым — дүньяның бөлими, бөлишеги

«МӘСПАТША» ДӘСТАНЫ

- ақбалдақ** — қылыштың түри
барна — арыу
басалай — тағам аты
бийдайық — қус түри
бийнйман — иймансыз
бийне — келбет, хүсин
биртыма — биршама, бираз
борбас — орпаң
гез — узылық өлшем бирлиги
ғыррыклау — түйип орау
ғырыс — барыс тұқымлаас аң
дара — дәре, құуыс, тау арасы
дедик — дийди, мақсет
дигридәш — әтиран (дөггерек-дәш)
диң — қарақшы, қарауылтөбе
дүпен — мылтық
енсетон — ийинишик
жалтаң — жалтақ
жандар — жан, адам
жууапкер — бул жерде: жууабый
жығын — аламан (жыыйн)
ийри — айыр, айры
келебой — турпат, тулабой
кеселдар — қәсте, кеселбент

китапхан — бул жерде: китап ашыушы дууахан
 көлбөү — созылыу, узынасына түсүү
 комик — жасырылган гөзийне (көмбө)
 кабылан — қапкан
 как — қар-жауыннан жыйналған суу (сууат)
 кақандоз — белше
 карқара — қус қауырсыны қыстырылған төбелік
 кәсем — ант (қасам)
 қодық — қуланның баласы
 ком — түйениң үсти
 қоң — малдың етлі-тенлі жери
 қумай — қыран
 қурымсақ — бул жерде: бөтен, ғайрыдинли деген
 мағанада
 қушнаш — тәуип
 қызыл — алтын
 қыйғыр — бул жерде: өткір, кескір адам
 қылқа — туги сыртына қараған тон
 ләңгер — якорь
 масайық — машайық, қараматлы инсанлар
 мәлек — периште
 мийе — мий
 муқалес // муғалес — жарымес, еси кемис
 мураз — мийрас
 нас — патас, бул жерде: пәс, пәскеш, иплас адам
 нәзеркерде — нәметли, құдайдың нәзери түскен
 паракат — пайыз, тыныш

паррал — жарак түри
 паттак қус — сайрауық қус
 пәлек — аспан
 пөплик — шашыу
 сактыян — беккем былғары
 сарсық — бул жерде: сарсылыу
 саҳадатлы — бахытлы (саадатлы)
 сериппе қурық — мал услайтуғын узын, серипмели
 курал
 силем — сала
 сүлннгир — жиңишке, сырықтай
 тай — сай, шак, ылайық
 тарам — сала, тармақ
 татау — ғам, дәрт
 тахам — тамақ, ас (тағам)
 телиу — таңуу, теңеу, ерттириу
 терискайтқан — оңбаған, хәкис
 тиңуан — тис тазартқыш (тисуан)
 тулотау — ийесиз отау
 улана — сыйлық (алана)
 уңы — жарактың ойық тусы
 устықан — желик
 шамырқаныу — шамланыу, шытынау
 шуғал — тезекқалта
 шыған — шет, қыя
 шынасанда — хәқыйқый (шынайы)
 яғлыбәхәр — жууабыйлық (язлыбәхәр)

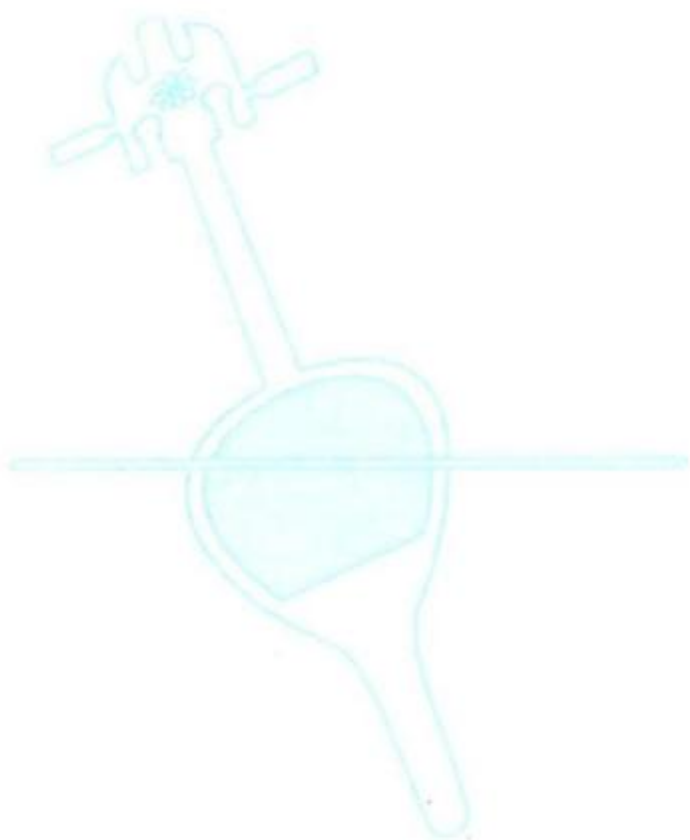
«ЕДИГЕ» ДӘСТАНЫ

акүйек — түнде ойналатуғын жигит-қызлар
 ойыны
 аран — шөп аты
 атоты — ат шөби
 ашар — гилт
 әдейи — биле тура, билқастан
 әлеумет — жәмәәт, халайық
 әменгер — қәуендер
 бағманбасы — бағманлар басшысы
 баяу — жай, ақырын, әстен
 баяр — мырза
 бәдирек — бәдирек, қул
 бәзжас — кәсип ийеси
 бек — беккем
 болғысыз — болмағыр, болымсыз
 бултарыу — тайсалыу
 буйынтық — таса, оңаша
 дигиришк — дөңгелек, домалақ
 дийуанбегги кеңсе ислери басшысы
 еге — ийе
 есирик — екесли, қутырған, есиуас
 заңыу — зыңыу, ылақтырыу

излик қар — қыртық қар, жуқа қар
 кәсадар — бул жерде: шай-шарап куйыушы
 кәтте — үлкен
 көлеңкелик — бастырма, шөртеқ
 көнек — көн териден исленген ыдыс
 қамылыу — күйиу, жануу
 қаңсыу — ийислениу, сасыу
 қараша — нуқара, ұлтан
 қәреп — ұайран
 қол — қалай, оңай
 қубыр — қәбир, мола
 қулпараңлау — қарауытыу (көз алды қараңғыласыу)
 қуўжың — қуу, сум
 қызыл — бул жерде: алтын деген мағанада
 липа — липас, кийим
 марамық — көпир, отпаразлар үөкили
 нәхәр — тағам, нәр
 неме — кимсе
 неңдей — не түрли, қандай
 ныспы — исм, ат
 палұантабақ — тойхана (үй) ийелериме ең алды
 менен тартылатуғын қәделік табақ

сабат — өрис, жайылым
 салым — салық, салғырт
 сап — тамам
 сасық мурын сан тууар — сыйыр
 сауғат — сый, сауға, тартыу
 саумал — қымыздың шала ашытылған түрі
 саруан — түйекеш
 суусау — шөллеу, аңқасы кебиу
 сыпыра — бұл жерде: тегис, тutas, жалпы деген
 мағанада
 танашак — тәнекей, өгизше
 тәлей — талай, тәгдир, жазмыш
 тойқазан — шүлен қазан
 тоқпан — жарак
 томаршын — тараша, шөпшек
 туу бийе — семиз бийе

түбиршик — тамызық, самтық
 түс тәдбири — түс жорымы
 урықлы//урықлық — отлақ
 үшкүлие — үшмүйешли
 хәмиян — шыжлан
 химмет — сый
 шабар — шабарман
 шабырау тер — қамау тер, қарамтер
 шадыман — шады-қоррам
 шапшак — тери ыдыс
 шатлауык — шатлы жер
 шәгбир — сегбир
 шилле — қырық күн жаз ысысы, ескише хәсет айы
 (июль)
 шүрегөйлик — дилуарлық, шешенлик
 ылдый — төмен, пәс

ҚАРАҚАЛПАК ФОЛЬКЛОРЫ

Көп томлық

9–13-томлар

Ташкент «Маънавият» 2009

Редактор *А. Альниязов*

Дизайн *Б. Исмаилов*

Тех. редактор *Т. Золотилова*

Компьютер дизайны *Ш. Соhibов*

Басыўға 24.03.2009-ж. да рухсат етилди. Кагаз форматы 60x84¹/₂. Таумс гарнитурасы.
Оффсет усылында басылды. Шәртли б.т. 62,31. Есап б. т. 67,0. Жәми 3000 нуска. Буйыртпа № 254.

«Маънавият» баспасы. Ташкент, Буюк Туран көшеси, 41-үй. Шәртнама 12–09.

«Шарқ» баспа-полиграфия акционерлик компаниясының баспаханасында басылды.
100083. Ташкент қаласы, Буюк Туран көшеси, 41-үй. 2009.

Бул көптомлык Өзбекстан Республикасы Министрлер Кабинети жанындағы Илим хэм технологияларды раўажландырыўды муўапықластырыў Комитетиниң Инновациялык гранты жәрдеминде баспадан шығарылды.

Сондай-ақ, таярлаўшылар усы көптомлыкты баспадан шығарыўға қәўендерлик еткен төмендеги кәрхана, мәкеме хэм шөлкемлердин басшыларына, өзлериниң қалыс жәрдемлерин берген жеке пуқараларға терең миннетдаршылык билдиреди!

1. «Бинокор» жуўапкершилиги шекленген жәмийети
2. «Хорижқурилиш» қурылыс кәрханасы
3. Халық аралық Аралды кутқарыў фондының Нөкис филиалы
4. «Гүлайым» жуўапкершилиги шекленген жәмийети
5. «Қарақалпақпахтасанаат» бирлеспеси
6. Қарақалпақстан Республикасы Ишки ислер министрлиги
7. Айымбетов Алламберген (Нөкис қаласы)
8. Айымбетова Рәўшан (Нөкис қаласы)
9. Айымбетов Иззет Қаллыевич (Нөкис қаласы)
10. Айымбетов Мақсет Қаллыевич (Нөкис қаласы)
11. Қарабаев Молдаш (Москва қаласы)
12. Есболов Қдырбек (Москва қаласы)
13. Бердимуратов Жарылқаған (Шымбай қаласы)

48 65)

ҚАРАҚАЛПАҚ ФОЛЬКЛОРЫ

